Santi Torras Tilló.

Els ducs de Cardona; art i poder (1575-1690). *Una proposta d'estudi i d'aproximació a la història, art i cultura a l'entorn de la casa ducal en època moderna.*

Tesi Doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona. Departament d'Història de l'Art.

Director: Bonaventura Bassegoda Hugas.

Juny de 1997.

Índex

Presentació.....(pàg.1)

Capítol-1. *Cardona Ducatus.* Introducció sintètica a la Casa de Cardona, aproximació a la seva evolució familiar i patrimonial abans de 1575. Notes introductòries als usos estamentals aristocràtics en matèria de cultura i mecenatge..... (pàg.6)

Capítol-2. *De marquesos a Ducs.* La conjuntura de 1575, els marquesos de Comares i el repartiment dels béns dels ducs de Sogorb.....(pàg.80)

Capítol-3. *Enric de Cardona.* La restauració catalana de l'hegemonia familiar; anàlisi de la recambra del duc de Cardona.....(pàg.130)

Capítol-4. *Cartes de Roma al duc de Cardona*.....(pàg.232)

Capítol-5. *Espoli i descendència.* Situació de la casa ducal després de la guerra dels Segadors. Notícies del virregnat napolità dels fills del duc de Cardona, Pasqual i Pere Antoni d'Aragó. Epíleg. .....(pàg.300)

Apèndix documental.....(pàg.348)

Introducció. *Les fonts d'estudi de la casa ducal*.....(pàg.349)
Índex de documents.....(pàg.358)

Bibliografia.....(pàg.684)

Figures.....(pàg.699)

UAB Universitat Autònoma de Barcelona
Biblioteca General
Edifici A

Principals abreviatures emprades.

ADM: Arxiu Ducal de Medinaceli (Sevilla).
ADT: Arxiu Diocesà de Tarragona.
AGS: Arxiu General de Simancas (Valladolid).
AHC: Arxiu Històric de Cervera.
AHCB: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.
AHNPB: Arxiu Històric Notarial i de Protocols de Barcelona.
ARV: Arxiu del Regne de València (València).

Taula genealògica
(simplificada)

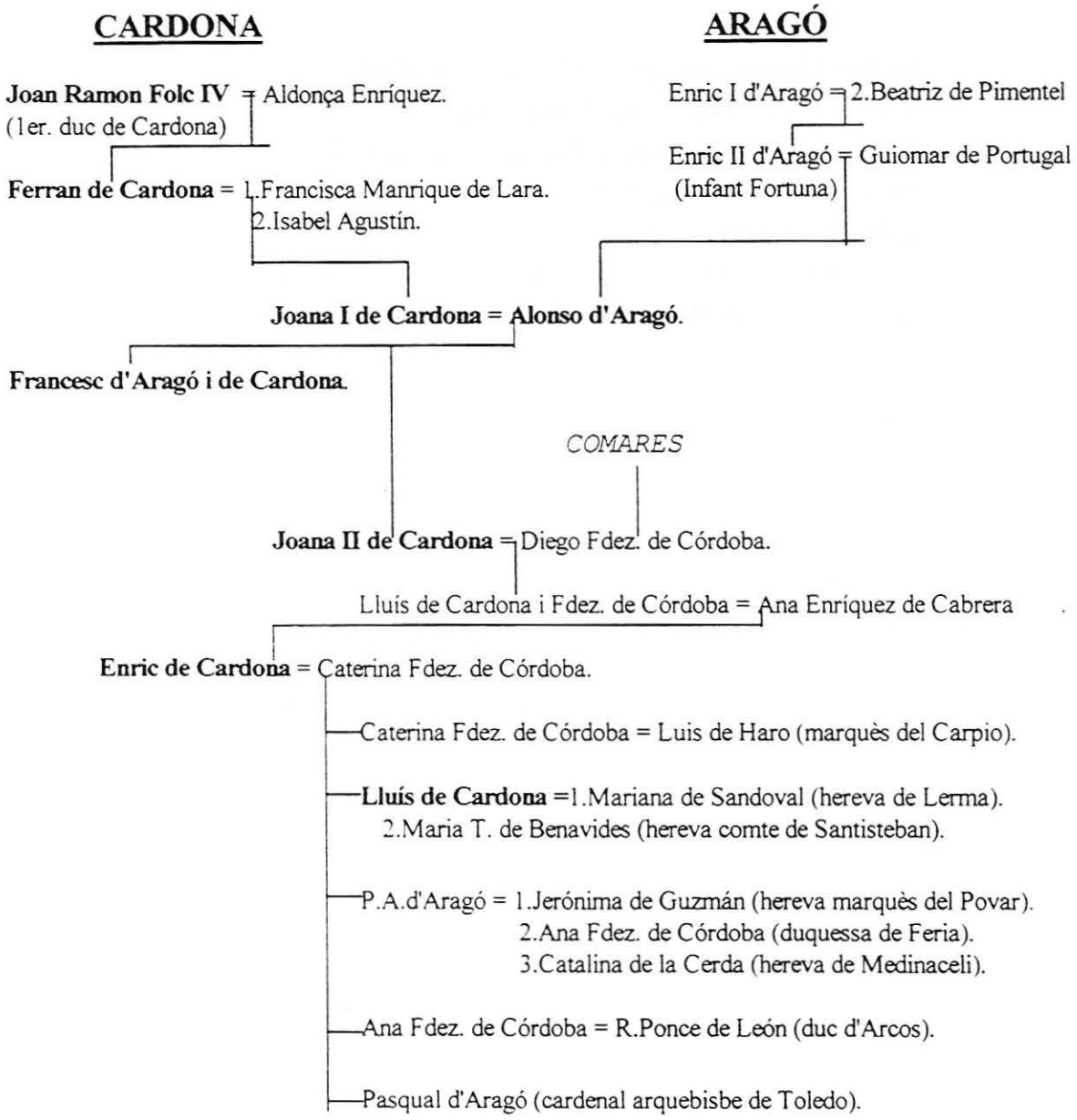

Presentació.

Intentar una aproximació històrica a qualsevol casa senyorial catalana de l'època moderna, ja sigui des de la vessant social, econòmica o política, presenta encara avui dia determinats problemes bibliogràfics i documentals difícils de resoldre. La manca d'estudis crònica que pateix l'estament nobiliar de la Catalunya dels segles XVI i XVII ve donat sens dubte pel caràcter d'una documentació patrimonial no sempre prou accessible i suficientment fragmentada com per a descoratjar l'investigador que s'hagi proposat abordar-la amb la mínima certesa de reeixir en els seus esforços. Tot i així en els darrers anys aquesta documentació va degotant cap als arxius públics, ja sigui fruit de l'encomiable consciència presa davant uns papers jurídicament inútils a les acaballes del segle XX, o simplement d'embargaments fets per a pagar deutes amb Hisenda. Tampoc ajuda gaire la mala fama que justament s'han guanyat en aquest segle els hereus d'aquella antiga aristocràcia, ancorats en posicionaments polítics reaccionaris i durant massa dècades girats d'esquena a la societat contemporània, que encuriosida per una part escamotejada de la seva història contempla actualment el patrimoni immoble de la noblesa com una part inalienable del testimoni històric d'aquest país. És per tant un àmbit d'estudis necessitat potser més que cap altre d'una lectura crítica, que en un futur pugui oferir amb escreix grans resultats, ja que molta documentació nobiliar té una eloqüència i riquesa il·lustrativa molt difícil de trobar en d'altres camps.

Si ens posem a considerar en els mateixos termes com s'adequa a aquest àmbit una perspectiva elaborada des de la història de l'Art, ens trobarem davant de conclusions similars, amb la distinció que els esdeveniments contemporanis que han intervingut en la dràstica desaparició del patrimoni sumptuari de la noblesa i clergat a Catalunya són absolutament insalvables, impossibilitant d'aquesta manera el transcendir la notícia notarial per a poder-se plantar amb autoritat davant d'un edifici, escultura o pintura. Cal per tant prendre consciència del caràcter exclusivament documental que acaben tenint molts dels estudis d'història de l'Art modern català, i aquest no n'és pas una excepció. Els Cardona van atresorar més que cap altre família aristocràtica del Principat un cúmul de riqueses inigualable, i això ja des de la baixa edat mitjana; actualment amb prou feines podrem identificar-ne unes poques peces d'escàs interès. La qual cosa no vol dir però que s'hagi de renunciar a l'esforç de retornar a la llum el pes sumptuari que aquesta nissaga va tenir en els segles XVI i XVII, una època en què justament molts medievalistes posen l'accent en el declivi dinàstic, determinat per la ruptura en la continuïtat familiar i en la inevitable

castellanització d'un poder que durant l'alta i baixa edat mitjana havia pres un paper exclusiu en l'àmbit geopolític de la Corona Catalano-Aragonesa, per acabar finalment per dissoldre's d'una manera ignominiosa a la fi de la guerra dels Segadors. Aquest treball acara precisament aquest període final, i no es tracta de començar la casa per la teulada, sinó més aviat d'ésser conseqüents a l'hora de sospesar el valor del què ens ha quedat dels Cardona. Els anys que van de 1575 a 1690 són els més accessibles a l'estudi històric per diverses raons; en primer lloc es tracta d'un període d'una gran homogeneïtat familiar, que d'altra banda contrasta amb les destruccions patrimonials que pateixen, fruit exclusivament de les espoliacions de la segona meitat del segle XVII. En segon lloc disposem d'un major nombre de documents, ja que les primeres grans ordenacions dels arxius dels Cardona es van fer dins d'aquest període; i en tercer lloc és força estimable el grandiós passat històric que en aquesta època arrossegava el llinatge, el qual a manera de contrapès va propiciar i estimular el compromís dels Cardona amb la seva pròpia història. De tota manera no és del tot incorrecte creure que alguna cosa s'acaba amb la pèrdua de catalanitat, fins al punt que "*els Cardona*" siguin exclusivament aquells nobles que arrencant d'una època remota al peu de la muntanya de sal, van arribar a la dignitat més alta en el segle XV per extingir-se a 1543, donant pas a altres representants familiars que n'ocuparien béns i prestigi; per torna tampoc s'ha d'oblidar que tants anys d'ascendència havia creat a Catalunya unes obligacions indefugibles a les quals el duc de Cardona sempre havia d'acudir. Fóra quin fóra el seu veritable origen, la societat catalana de l'època havia creat un espai íntegre per al noble més important del Principat, el qual es veia obligat en major o menor mesura a respondre en els mateixos termes que ho havien fet els seus antecessors. Tampoc és gens desdenyable el fet que es tracti d'un llinatge multiforme i extensament ramificat, (cosa que multiplica la seva importància) farcit de punyents personalitats i brillants bastardies, a les quals per desgràcia en aquest treball no hem pogut dedicar massa atenció ja que els Cardona constitueixen per si sols, més que un tema, tot un succés de gran complexitat que possibilita múltiples aproximacions històriques des de les òptiques més variades.

De la investigació duta a terme n'han sorgit cinc capítols que tenen el seu nord en el segle XVII, fins arribar a l'època del duc Enric de Cardona, i més concretament en les dues dècades anteriors a la guerra dels Segadors. El primer capítol és una de les possibles contextualitzacions del tema, que a més d'intentar sintetitzar amb més o menys celeritat una gran porció de la gran història dels Cardona, mira d'aportar algunes dades que permetin elaborar una succinta visió de la cultura estètica i llibresca de l'aristocràcia en relació als seus usos estamentals; per si sola aquesta pretensió justificaria una investigació molt més extensa del que es pot fer en una introducció al tema dels ducs de Cardona i les Arts, però ja que el títol resa "*Art i*

Poder" calia tenir com a punt de mira molts aspectes fora del que és estrictament matèria d'història de l'Art, prestant una certa atenció a qüestions tan diverses com l'etiqueta cortesana, les humanitats o l'esdeveniment polític. El mateix capítol incorpora algunes informacions inèdites referides als Requesens i als barons de Bellpuig. Han restat fora biografies de Cardones destacats com l'arquebisbe Pere de Cardona, el bisbe de Monreale Enric de Cardona, o edificis com la torre Pallaresa, coneguda i estudiada amb detall per Duran i Sanpere. No he pogut ni volgut arribar a una exhaustivitat en la introducció que hauria allargat *sine die* la investigació, havent de pagar amb la desatenció a aquests i d'altres personatges notables sensiblement allunyats de la data de 1575, a voltes d'un arrelam social molt intens característic dels Cardona de la primera meitat del segle XVI.

El segon capítol planteja els orígens i antecedents dels magnats destinats a ocupar el ducat durant el període cronològic escollit, posant l'accent en intentar esbrinar les circumstàncies i condicionants d'aquesta presa de poder, així com el conflictiu enllaç patrimonial propi d'una complicada ruptura com la que es patia a 1575. Per estudiar a fons bona part dels patrocinis i mecenatges d'aquestes persones en anterioritat a aquesta data, així com la trajectòria del llinatge que havia de castellanitzar encara més als Cardona, hauria calgut una llarga i minuciosa investigació en els arxius cordovesos. Ho he deixat per als investigadors andalusos que sentin una certa curiositat per aquells primitius marquesos de Comares que van acabar fent de ducs a Catalunya.

Un cop resolts els preliminars, el tercer capítol entra a fons en la figura d'Enric de Cardona i de la seva muller Caterina, protagonistes d'un gran intent per recuperar la grandesa catalana dels Cardona. L'estudi de la seva biblioteca i col·lecció de pintura va tan lluny com la mateixa documentació permet, intentant que aquest quedi inserit en el context dels principals nobles col·leccionistes de la seva època, i naturalment vinculat al relat dels esdeveniments polítics del Principat, on aquest duc va tenir un paper tan notable com infructuós. Novament els anys cordovesos anteriors a l'assentament al Principat resten desdibuixats pels mateixos motius que els exposats en parlar del capítol segon. Malgrat no s'hagin localitzat els principals documents de tresoreria domèstica, la documentació referida a aquest moment és força rica i variada, essent amplament corroborada per un bon nombre de fonts impreses coetànies derivades de la funció pública del duc Enric; tot i així quedava a l'ombra una part molt notable dels negocis interns de la família, reflectits generosament en els epistolaris reservats del duc amb els seus agents. A fi de complementar la visió detallada d'aquesta conducta pública, el quart capítol del treball intenta testimoniar la cara oculta dels afers italians donats a Juan Rubio de Herrera, un comissionat permanent dels Cardona a la ciutat de Roma dotat d'especial

verbigràcia, testimoni de la vida quotidiana de l'aristocràcia castellana al servei de l'ambaixada espanyola davant la Santa Seu.

El cinquè i darrer capítol abraça els anys compresos entre 1640 i 1690, tractats ja d'una manera molt resumida, donat que els descendents del duc Enric i duquessa Caterina van tenir una vida molt activa, també molt propensa al col·leccionisme i patrocini de les Arts. L'honor se'l reparteixen bàsicament dues personalitats molt diferents; el cardenal Pasqual d'Aragó i el seu germà Pere Antoni d'Aragó, ambdós ambaixadors a Roma i virreis de Nàpols en els anys seixanta del segle XVII. Del primer ja hi ha un estudiós de Toledo que se n'ocupa, del segon encara hi ha molt a dir i descobrir, en tant que la seva superba personalitat despunta entre totes les que el van antecedir en el virregnat, essent objecte de polèmic interès entre els especialistes d'història de l'Art barroc napolità. En aquest sentit la principal contribució del capítol cinquè es centra en una lectura sintètica i crítica, recolzada en la documentació virregnal conservada a l'arxiu de Simancas. També val a dir que si bé Pere Antoni d'Aragó és el darrer supervivent de la descendència masculina del duc Enric, a més del personatge que oficialment clou l'existència dinàstica dels Cardona, la seva biografia és pràcticament desvinculable del Principat, excloent-hi potser el brillant i complex episodi del mecenatge artístic a Poblet. L'estudi finalitza amb un breu epíleg que planta els peus en el segle XVIII, oferint algunes notícies inèdites de l'època dels Medinaceli en relació al patrimoni dels Cardona.

La investigació duta a terme pren com a referent una periodització que divideix tota la història dels Cardona en quatre grans apartats. El primer abarcaria els anys previs a la presa d'identitat, determinats per l'aparició del llinatge a l'alta edat mitjana i posterior domini primerenc del castell i mines de Cardona; aquest es clouria als vols de l'any 1062 quan adopten la denominació de vescomtes de Cardona. La segona etapa és precisament la de consolidació i manteniment de l'autoritat vescomtal al llarg dels segles XI a XIV, assolint el 1375 la dignitat comtal. El tercer període està determinat pel procés de ferotge expansió militar i econòmica, culminant en el moment posterior a les guerres de Joan II quan a 1491 obtenen la distinció ducal. El temps que per continuïtat dinàstica ocupin aquesta distinció suposa el quart i darrer apartat, clos amb la mort de Pere Antoni d'Aragó a 1690; l'etapa ducal abarca per tant des de finals del segle XV fins a la darreria del segle XVII, i es pot subdividir a tenor de les dates en què es produeixen les dues principals ruptures familiars, és a dir a 1543 i 1575. Hi ha per tant una banda cronològica d'una durada extraordinària, en la qual els anys d'emergència i arribada a les altes esferes nobiliars superen amb escreix un declivi fulminant. Donar bona mesura de la lentitud i fermesa amb què els Cardona escalen posicions de poder al Principat és una cosa molt difícil d'incorporar en un treball que necessita abreviar determinats passos, aquesta trajectòria ascendent

és sens dubte un dels processos històrics més rellevants dintre de la història medieval catalana; no hi ha afer polític o social d'importància en què els Cardona no hi treguin el nas, fent decantar amb el seu pes el rumb dels esdeveniments.

Tota la investigació que aquí presentem descansa sobre un apèndix integrat per 96 documents escollits, la major part inèdits, precedit d'unes breus reflexions sobre les fonts d'estudi de la casa ducal que puguin servir d'orientació a futures recerques. La bibliografia que tanca l'apèndix és purament orientativa i no recull amb exhaustivitat tots els llibres o articles citats a peu de plana, ja que en moltes ocasions aquests únicament il·lustren una observació puntual. No seria just acabar la presentació sense donar les gràcies a les persones que han facilitat l'enllestiment d'aquesta investigació. L'actual arxiver de la Casa de Pilatos a Sevilla, Antonio Sánchez González, és una de les que més han contribuït a que acomplís els objectius previstos en la recerca; els seus ajudants Juan Larios i José Manuel em van donar una total llibertat d'investigació, atenent amb gran amabilitat i paciència les meves preguntes. El relleu en cordialitat i atenció el va prendre a València Jesús Villalmanzo, director de l'Arxiu del Regne, el qual em va confirmar gentilment l'existència d'un bon nombre de documents referits als ducs de Sogorb, del tot imprescindibles per al meu estudi. Els riquíssims fons de l'Arxiu de Protocols de Barcelona han demanat moltes hores d'intensa recerca, gratament compensades pels bons oficis del seu director, Laureà Pagaroles, que ha vist transformar i millorar els espais per on va passar la vida Josep Maria Madurell, investigador crucial en la recuperació dels estudis de l'Art català de l'època del Renaixement. Les informacions que d'aquests arxius n'he extret no serien el mateix sense la gentilesa de Josep Maria Sans Gené, infatigable historiador de la vila d'Arbeca, el qual ha tingut la deferència de compartir documents i notícies provinents de la seva recerca particular. Si finalment hi havia algun lloc on un treball com aquest pogués trobar plenament el seu sentit, aquest és el Departament d'Història de l'Art de la Universitat Autònoma de Barcelona, on la meva vocació investigadora ha trobat el suport generós dels meus antics professors Bonaventura Bassegoda i Marià Carbonell; al primer li dec l'amabilitat en haver acceptat la direcció i supervisió d'aquest treball que ha vist créixer amb lentitud i perseverança, al segon l'haver suggerit el tema d'estudi facilitant-me els primers documents, a tots dos la diligència, afecte i humanitat amb què desenvolupen la seva feina dia rera dia. Finalment dono les gràcies al meu amic Albert Sanjaume, catedràtic d'informàtica a Wisconsin, que amb una desmesurada generositat m'ha proveït de tota mena de *gadgets* informàtics, sense els quals senzillament no hauria pogut donar ni un pas.

Plymouth, tardor de 1996.

Capítol -1. *Cardona Ducatus*.

L'any 1551 a Basilea sortia a la llum una nova edició de la *Geografia* de Claudi Tolomeu, en aquesta ocasió el cosmògraf protestant Sebastian Münster havia actualitzat, entre d'altres, el mapa de la península Ibèrica; la part que correspon a Catalunya crida l'atenció per dues particularitats, en primer lloc els topònims apareixien tal com els catalans de l'època els esmentaven i en segon lloc es reservava un espai per assenyalar el ducat de Cardona[1]. En cap altre punt del mapa trobem un nom que no es correspongui amb un regne, província, població, o accident geogràfic; aquesta era doncs una observació excepcional que indirectament posava l'accent en la singularitat jurisdiccional, geogràfica i històrica d'una àmplia zona de territori català sota el domini dels magnats més poderosos del Principat. Plena potestat, mer i mixt imperi, drets de capbrevar i d'encunyar moneda pròpia, domini d'un ducat, dos marquesats, tres comtats, un vescomtat, divuit baronies, centenars de viles i milers de vassalls que responien davant d'una única autoritat; amb privilegis reials centenaris, mig llegenda i mig realitat, els ducs de Cardona varen entrellaçar fermament el seu llinatge durant més de set centúries amb la història de Catalunya, des que als vols de l'any 1062 haguessin abandonat el nom de vescomtes d'Osona[2]. En el moment d'aparèixer la nova edició de la *Geografia* els ducs de Cardona ho eren també de Sogorb, amb la qual cosa els feus s'estenien fins a terres del regne de València, multiplicant encara més el nombre de llocs i vassalls sota llur domini. En aquesta època les rendes i moviments de capitals associats a les seves possessions eren incalculables, però ja molt abans de l'enllaç dels ducats d'ambdós regnes, els Cardona eren tinguts per les persones més adinerades i ostentoses de tot Catalunya[3]. Com tota

---

[1] "*Geographiae Claudii Ptolemaei Alexandrini...Libri VIII, partim a Bilibaldo Pirckheymero translati ac commentario illustrati...Tabulae novae quae actenus in nulla Ptolemaica editione visae sunt per Sebastianum Munsterum*". Henricus Petrus, Basilea 1551.(Fol.31, Hispania-III, Nova Tabula. **Figures** n°1-3).

[2] Fluvià Escorsa, A: "*Los Vizcondes de Osona, después llamados de Cardona, luego Condes y finalmente duques de Cardona*" Hidalguía, n°148-149, 1978, p.729-734. Pel que fa a la història dels Cardona d'època vescomtal i comtal és encara indispensable l'estudi actualitzat de Sobrequés Vidal, S: "*Els barons de Catalunya*" Barcelona 1989. Valls Taberner, F: "*La primera dinastia vescomtal de Cardona*" Estudis Universitaris Catalans, XVI, p.112-136. Bertran Roigé, P. / Casas Nadal, M: "*Cardona. L'època medieval*" dins de Història de les Comarques de Catalunya, Bages (I), Manresa 1987. p.186-195. I les dades incorporades a l'estudi de Sánchez González, A: "*Documentación de la casa de Medinaceli. El archivo general de los duques de Segorbe y Cardona*" Madrid 1990, especialment detallat pel que fa a l'exposició de la successiva incorporació de baronies i viles dins de la casa de Cardona.

gran família d'aquest moment els Cardona no eren un llinatge homogeni i al llarg del temps s'havien anat ramificant en successives branques familiars de menor envergadura i pes específic, això però no va suposar que en l'àmbit polític deixessin d'actuar ensems i de manera força disciplinada, a pesar dels plets judicials que ells mateixos es poguessin entrecreuar amb motiu de processos de legítimes o drets de successions[4].

El mite creat per panegiristes i cronistes nobiliars feia derivar als Cardona de la recta descendència de Carlemany i dels Anjou, alguns genealogistes dels segles XVI i XVII proposaven a més parentius fantàstics amb els reis d'Anglaterra i el rei Fulcó de Jerusalem, d'on s'hauria pres el sobrenom de Folc de Cardona, prescriptiu als membres legítims del tronc principal. El cert és que els Cardona tenien el seu origen en la subsidiaritat als comtes d'Osona en el segle XI, essent-ne vescomtes residents al castell de Cardona que acabaria donant nom a la família. El control de la valuosa mina de sal al peu del castell és una de les claus per entendre la puixança econòmica dels Cardona des d'un inici[5]. Coneguda i explotada molt abans de l'aparició dels vescomtes, la mina de Cardona era excepcional per tractar-se d'una explotació de sal gemma a l'aire lliure, on l'extracció i tallat dels carreus que posteriorment es sotmetien a molta era una operació relativament senzilla; la comercialització d'aquesta va suposar en efecte una de les principals activitats econòmiques de la vila ja que s'exportava dins i fora de Catalunya. En els anys 1307 i 1392 els comtes de Foix havien donat i ratificat una franquesa d'imposicions als mercaders cardonins, i la sal de Cardona es consumia al comtat de Foix com a mínim

---

[3]A tall d'exemple es pot consultar la llista de peces precioses venudes pel primer comte de Cardona Joan Ramon Folc I, l'any 1413 (AHNPB. Pere Pellisser: "*Manual*" 1413, Llig.68/7, Fol.40v-42.) que incloïen gran quantitat d'escultures de plata i una sumptuosa pintura: "Item una taula d'aur ab la Salutació de la Verge Maria, e sobra la Salutació la imaga de Déu lo pare, en la qual taula a l'entorn de aquella són encastades les pedres e perles següents, ço és decem septem balays, novem saffirs e quator cap meus e sexaginta six perles grosses; de compte pesa, a march de argent encamerat de pedres e perles, undecim marchs".

[4]En època moderna algunes de les principals branques secundàries eren els Cardona-Anglesola, barons de Bellpuig (posteriorment ducs de Sessa), els Cardona valencians marquesos de Guadalest, i els Cardona comtes de Collessano, aquests darrers amb les seves possessions en terres italianes. Les genealogies d'aquestes branques dels Cardona es troben especificades a la Gran Enciclopèdia Catalana, a cura d'Armand de Fluvià.

[5]No disposem encara d'estudis pormenoritzats sobre la història de l'explotació de les salines de Cardona en època moderna, no obstant es poden consultar les dades aportades en els següents treballs: Elías y Marchal, E: "*Memoria sobre el criadero de la sal gema de Cardona*" Barcelona 1854. Bach i Riu, A: "*Història de Cardona*" Barcelona 1992. Galera Pedrosa, A: "*La sal de Cardona*" Dovella nº48, 1995, p.29-34. Planes i Albets, R: "*Cardona als segles XVI-XVII*" dintre de "Història de les comarques de Catalunya"; Vol.I, Manresa 1986, p.196-203; i l'article del mateix autor "*La sal dels Cardona*" insert al volum IV de la "Història, política, societat i cultura dels Països Catalans", Enciclopèdia Catalana (en premsa). **Figures** nº4 i 5.

des de la baixa edat mitjana. Els vescomtes van regularitzar-ne l'explotació i venda, aportant uns funcionaris específics com el batlle de la sal o el comptador i pesador de la sal, que eren servidors domèstics dels Cardona de qui cobraven llur sou. La sal servia també per a mostrar magnanimitat ja fos davant els vassalls de la mateixa vila, que en tenien dret a una determinada quantitat de franc[6], o davant d'altres institucions com el monestir de Montserrat que també rebia significatives donacions en espècie. El control de la mina i una encertada política matrimonial els reportaria la contínua i progressiva incorporació de feus, especialment intensa al llarg del segle XIII. Durant aquests anys els vescomtes ja s'havien mostrat molt predisposats a actuar de mitjancers privilegiats entre la corona i els comtats de la Catalunya occidental, preludiant el que anys més tard seria una actitud de compromís ferma i decisiva que els reportaria importants beneficis. Tal com era prescriptiu en els principals barons catalans, també els vescomtes de Cardona havien protagonitzat en aquesta època destacats episodis militars, despuntant en el llinatge personalitats com Ramon Folc V, vescomte entre 1276 i 1320, anomenat "El Prohom vinculador", sobrenom que li fou donat arrel de la defensa de Girona assetjada per les tropes franceses l'any 1285; l'encertat comandament de la defensa i el seu parentiu amb Roger Bernat de Foix, un dels capitosts de les tropes assetjants, varen resultar decisius a l'hora de pactar la capitulació de les hosts franceses. Aquest episodi estratègic i militar fou el tema de les pintures murals representades a l'atri primitiu de l'església de Sant Vicenç al castell de Cardona, bastant malmeses i actualment conservades al Museu d'Art de Catalunya. La personalitat del "Prohom vinculador" suposaria pels Cardona del segle XVII l'expressió més ancestral de la virtut cavalleresca i militar dels vescomtes avantpassats; un dels darrers ducs de Cardona, Lluís de Cardona i Fernández de Córdoba, va fer tallar per al seu avantpassat un nou sepulcre d'alabastre, emplaçat al monestir de Poblet. La importància que el llinatge anava adquirint quedava palesa, un segle més tard, en l'atorgament del títol de comtat confirmat pel rei Pere el Cerimoniós l'any 1375 al vescomte Hug Folc de Cardona (1328-1400)[7], al cap de pocs anys i fent honor al nomenament reial, aquest magnat afegia al seu patrimoni, per herència de la família Anglesola, els vescomtats de Vilamur i baronia de Juneda, comprant la d'Arbeca a Jaume Roger de Pallars l'any 1388 per 50.000 florins d'or; amb aquesta important transacció es feia evident la puixança obtinguda pels Cardona en l'augment dels seus dominis, distanciant-se ja abastament de la resta de la noblesa

[6]De fet aquest privilegi ja figurava a la carta de repoblament de Cardona de l'any 986, i els ducs no van poder abolir-lo mai.

[7]Les dates entre parèntesi que acompanyen als titulars de la casa de Cardona corresponen als anys d'exercici del govern, la primera data aludeix al moment de la successió, mentre que la segona correspon a la mort.

catalana espectadora de l'imparable ascens d'aquesta família. El primer comte de Cardona fou un dels consellers més propers al monarca, en l'esdevenidor els enllaços matrimonials dels Cardona amb descendents de la família reial representen un nou estadi en el salt a les més altes instàncies nobiliars, d'aquesta manera a finals del segle XIV se situaven ja a la mateixa alçada de les altres quatre cases comtals catalanes, Empúries, Prades, Urgell i Pallars, i és força revelador que un cop desapareguts els comtes d'Urgell, les altres tres acabessin integrades dins llur patrimoni. D'Hug de Cardona sorgirien també les cases dels barons de Bellpuig i la dels futurs comtes de Collessano a Sicília. Per mort del seu oncle a 1386 aquest magnat va rebre la baronia de Bellpuig que va traspassar al seu fill segon, anomenat també Hug de Cardona, mentre que el tercer fill, Anton de Cardona, s'establí a Sicília on havia governat juntament amb el bisbe de Lleida a la primera meitat del segle XV; aquesta branca italiana s'arribaria a emparentar, a mitjans del segle XVI, amb famílies tan importants com els Gonzaga o els Este.

El segon comte de Cardona, Joan Ramon Folc I (1400-1442), anomenat el "Gambacurt, Gambacoberta" o "cap de Sant Joan Baptista" fou un dels col·laboradors més fidels de Ferran I, continuant la tradició del suport incondicional i avantatjós a la monarquia ara representada pels Trastàmara; en aquest sentit la seva acció més destacada fou la direcció de l'estol i tropes que van permetre a Alfons V d'Aragó assegurar-se la possessió del regne de Nàpols l'any 1423, afer que és recordat en la inscripció del seu sepulcre també renovellat en el segle XVII. És però a l'època de la guerra civil catalana on els comtes de Cardona assolirien la posició excepcional que els permetria de veure en un futur immediat com el llinatge s'enaltia amb la categoria de ducat. L'època de les torbacions (1462-1472) que va provocar la divisió política de Catalunya en dos bàndols enfrontats, Diputació i partidaris del rei Joan II, va suposar pels Cardona el moment culminant en la manifestació del suport incondicional a la monarquia, encapçalat pel fill del segon comte de Cardona, futur hereu, Joan Ramon Folc III (1471-1486), qui pel seu casament amb Joana de Prades l'any 1414, rebria en magnífica herència a 1425 el comtat de Prades, després d'un període de controvèrsia per la possessió del mateix. No podem exposar aquí amb detall els múltiples aspectes d'una extensa i embullada escomesa civil, on les complexes disputes i interessos particulars dels comtes i grans barons de Catalunya provocaven constants afeccions i dissentiments, i on aquest comte de Prades, juntament amb el seu fill, va jugar el paper més destacat, tant en el terreny diplomàtic com en el purament militar, ja que va ésser el capitost més important de l'exèrcit joanista i l'artífex material de la victòria d'aquest[8]. En tot cas sí que cal destacar un

[8]Una síntesi i valoració de la importància del comte de Prades durant la guerra de Joan II , es pot trobar a Sobrequés, S: "*Els barons...*" Op.cit. p.176-182. Altres aspectes més generals tractats

episodi important dins de l'ambiciosa expansió territorial dels Cardona; el succés de la guerra civil els va servir per a dirimir una vella qüestió de litigis feudals que mantenien amb el comte de Pallars, a qui havien combatut en diverses ocasions, i que anava més enllà de l'enemistat personal que es tenien per antics motius familiars. Especialment crua va ésser la campanya de bandositats endegada per ambdues cases rivals en els anys compresos entre 1459 i 1461, el posterior conflicte civil i la represa d'aquest bandolerisme a la fi de la guerra, va representar per al Pallars un lamentable estat de campanya militar continuada durant quasi trenta anys[9]. No és d'estranyar que aquest fos un afer més complexe que la simple rivalitat de dues cases comtals, ja que un dels més tenaços opositors a Joan II era precisament Hug Roger de Pallars (1451-1503), tercer i darrer comte del seu llinatge, paradoxalment nebot del comte de Prades, ja que els Cardona s'havien emparentat amb els Pallars pel segon matrimoni de Joan Ramon Folc I. Hug Roger de Pallars havia també de fer front a altres dues famílies amb ferms interessos en les seves terres, els comtes de Foix i els Bellera, antics aliats dels Pallars que ara militaven amb els Cardona en el bàndol joanista. Poc després de la mort de Joan II, el seu fill successor en la corona, Ferran II, premiarà amb escreix la fidelitat dels Cardona ampliant els drets d'aquests sobre les terres del comtat de Pallars, castigant d'aquesta manera la infidelitat d'Hug Roger, i l'any 1481 els eximia d'haver de satisfer qualsevol deute que aquests haguessin contret anteriorment amb els Pallars en concepte de dots o censals. Amb aquesta sentència desfavorable Hug Roger va endegar una segona campanya d'hostilitats fustigant la baronia d'Erill, la Vall d'Aran i les terres del bisbe d'Urgell, Pere de Cardona. Dues cases comtals de la talla que ara s'enfrontaven van donar peu a l'encesa d'un reguitzell de bandositats i escomeses entre barons arreu del Pirineu i en d'altres punts de Catalunya, que sovint tenien per protagonistes els capitans soldejats pels Cardona i els Pallars. A l'escomesa dels anys 1481 a 1484 en continuarà una tercera i devastadora guerra, amb el vist i plau del monarca aragonès, en què els Cardona van utilitzar tots els medis al seu abast per aniquilar als seus enemics, des de l'ús de la novedosa artilleria, fins a les tales indiscriminades d'arbres i destrossa de conreus que van humiliar a la pagesia del Pallars, enfonsant-la econòmicament. A 1487 els Cardona assetjaven i rendien en dos mesos el castell de València d'Àneu amb cent cinquanta genets i un miler de peons recolzats per uns canons que no havien parat de

---

amb detall a Vicens Vives, J: "*Juan II de Aragón (1348-1479)*". "*Monarquía y revolución en la España del siglo XV*" Barcelona, 1953. Sobrequés, S. / Sobrequés, J: "*La guerra civil catalana del segle XV*" 2 vols. Barcelona 1973. Pelàez, J.M: "*Catalunya després de la guerra civil del segle XV*" Barcelona 1981.

[9]Sobre aquest afer seguim l'exposat en l'article de J.Bringué Portella: "*La qüestió de la fi del comtat de Pallars, cimal de la crisi baix-medieval*" Collegats, Anuari del Centre d'Estudis del Pallars, nº4. 1990, p.145-187.

bombardejar. La pacificació del comtat encara tardaria a arribar, ben bé fins a inicis del segle XVI, entre tant l'any 1491 el successor de Joan Ramon Folc III, aleshores ja quart comte de Cardona per la mort del seu progenitor, comprava de mans de Ferran II a un preu regalat el comtat pirinenc on havia combatut en nom del rei i que ara s'enaltia amb el títol de marquesat, mentre que la seva casa i família rebien l'honor del ducat, aleshores reservat als membres de la família reial. Per aquestes dates el seu enemic Hug Roger s'havia refugiat al comtat de Narbona. Després de lluitar a Nàpols contra el rei Ferran seria pres i conduït al castell de Xàtiva on moriria a 1503. Ningú va resultar tan afavorit després de la guerra civil com els nous i flamants ducs de Cardona, només ells es podien equiparar en honors, diners, poder polític i proximitat al monarca, a les famílies castellanes més il·lustres. Joan Ramon Folc IV (1486-1513) s'havia casat a 1467 amb Aldonça Enríquez, germanastra de la reina, segellant d'aquesta manera el deute que la monarquia havia contret amb la fidel casa de Cardona; d'ara endavant els successius monarques haurien de comptar amb el pes dels ducs per a qualsevol afer que impliqués l'acció de la corona dins del Principat. Els darrers anys del segle XV i els primers de la nova centúria tenen en el panorama polític l'aspecte d'un cert domini absolut del llinatge dels Cardona en les principals esferes de poder; és fàcil de trobar algun d'ells en els càrrecs militars i eclesiàstics més lucratius, decantant amb les seves influents decisions el favor a la pròpia família. Pràcticament tots els fills del primer duc de Cardona van ocupar llocs destacadíssims, i les filles s'havien casat amb nobles aleshores tan principals com el duc de Nájera, el comte d'Aranda o el comte de Ribagorça. Aquesta posició privilegiada els permetia de doblegar algunes institucions tradicionalment conflictives en el domini d'algunes viles, especialment la de Solsona on havien d'exercir un domini compartit amb el bisbe[10]; mentre el titular de la Seu sigui un Cardona totes les rendes confluiran dins de la mateixa caixa. Altres bisbats prou lucratius com el de Tarragona o Barcelona també els ocuparan successivament membres de la família, a l'igual que s'esdevenia amb els abadiats dels convents i monestirs reials, repartits entre les famílies nobles que s'havien destacat en el servei a la monarquia.

El segon duc de Cardona, anomenat Ferran Folc de Cardona (1513-1543), duia aquest nom sense precedents en els titulars de la casa per a honorar al monarca amb qui s'havia emparentat i que tan bé havia correspost les accions del primer duc. Va viure l'època del canvi dinàstic en la reialesa espanyola, amb l'aparició dels Àustria, que marcava una certa transformació en les relacions de la monarquia amb l'alta noblesa. La cort i casa foràmia de Carles V era bastant més impenetrable del que

[10]A fi de comptabilitzar les cases de la ciutat que havien de sotmetre's a la jurisdicció del bisbe i dels Cardona respectivament, es va fer a mitjans segle XVII una planta de la ciutat on es diferenciava per colors les zones que a cadascú corresponien, **Figura** nº69.

fins aleshores s'havia conegut, si bé l'actitud d'aquesta davant l'alta noblesa peninsular va ésser de general reconeixement i adaptació, a fi d'obtenir-ne un suport indispensable que ja s'havien hagut de començar a assegurar els reis catòlics. Moltes de les accions i manifestacions públiques de Carles V prenien una envergadura fastuosa sense precedents, i que tant contribuïa a consolidar una pomposa imatge d'emperador d'Occident com a rogar fidelitat a tota la noblesa dels regnes que posseïa en titularitat[11]. Refermant aquest compromís el cavaller Galceran de Cardona apareixia a finals de 1529 entre la comitiva de nobles que van acompanyar Carles V en la seva entrada a Bolònia, on seria fastuosament coronat el mes de febrer de l'any següent[12]. Però ja l'any 1519 el mateix monarca havia honorat al duc Ferran fent-lo cavaller de l'orde del Toisó d'or a la ciutat de Barcelona en una de les cerimònies cavalleresques més internacionals que en època moderna es feren a la ciutat[13]. Són ben coneguts els escuts heràldics pintats per Joan de Borgunya en el cadirat del cor de la Seu de Barcelona decorat per l'escultor Bartolomé Ordóñez; el blasó dels ducs de Cardona estava situat entre el del príncep de Bisignano i el del marquès d'Astorga; des d'aquell dia tots els seus descendents es distingirien pel collar de l'orde que preceptivament havien de rebre de mans del rei; només en el segle XVII Enric de Cardona (1608-1640), sisè duc, deixarà de rebre aquesta distinció ja que era incompatible amb la presidència del Consell d'ordes de Sant Jaume, Calatrava i Alcántara, que li havia atorgat Felip IV.

Ferran de Cardona havia rebut, per inspiració paterna, una educació elitista a la cort castellana al costat de l'humanista italià Pedro Mártir de Anglería, que havia assumit l'encàrrec dels reis catòlics de mantenir la seva docència dintre de la cort, adoctrinant als fills de les principals cases nobles dels regnes peninsulars. Allí es relacionarien en la seva adolescència molts personatges que a l'esdevenidor serien força influents, alguns d'ells significativament lligats a l'evolució futura de la casa de Cardona. Anglería, després d'haver seguit a una distància prudencial la campanya militar al regne de Granada, va visitar Barcelona en dues ocasions; la primera estada es produí en els dies compresos entre 11 d'octubre de 1492 i 12 de novembre de 1493, i la segona acompanyant la comitiva reial a les Corts, celebrades de 30 de

---

[11]Checa, F: "*Carlos V y la imagen del héroe en el Renacimiento*" Madrid 1987.

[12]Segurament es tractava del nebot del duc Ferran, fill de Pere de Cardona, governador de Catalunya (Cfr. Paz y Meliá, A: "*Serie de los más importantes documentos del archivo y Biblioteca del Excmo. Sr. Duque de Medinaceli*" Vols. I i II, Madrid 1915).

[13]Comte de Vilanova / Domènech, F: "*Capítulo del Toisón de oro celebrado en Barcelona el año 1519*" Barcelona 1930. Ainaud de Lasarte, J: "*El Toisó d'or a Barcelona*" Barcelona 1949. Riquer, M. de: "*Heràldica catalana des de l'any 1150-1550*" (Apèndix III: "*L'heràldica del capítol del Toisó d'or de Barcelona del 1519*"). Barcelona, 1983. AHCB. Ms.B-156: "*La fiesta que se hiço en la ciudad de Barcelona de la muy noble orden del Tausón de Oro en março del año mil DXVIIII*".

gener de 1519 a desembre del mateix any. Qui també havia vist al futur duc de Cardona entre els fills de l'aristocràcia castellana que assistien a les classes de l'humanista italià va ésser el viatger austríac Hieronymus Münzer, en una estada de vuit dies que va fer a Madrid a finals de gener de l'any 1495:

"Había en Madrid cierto doctísimo y laureado poeta, Pedro mártir de Milán, autor de una insigne obra en verso heroico en alabanza del rey, el cual educa a los jóvenes de la nobleza, y me invitó a oír sus explicaciones. Allí vi al duque de Villahermosa, al duque de Cardona, al hijo del conde de Cifuentes, don Juan de Carrillo, hijo de la hermana del conde de Tendilla, a don Pedro, conde de Mendoza y a otros muchos agraciados jóvenes, que me recitaron largos trozos de Juvenal, de Horacio etc. Los que pretenden entrar en la corte real llegan a cuatrocientos, y tienen muchos preceptores. Se despiertan las humanidades en toda España. Son muy esclarecidos estos adolescentes. Pasan sus horas en el estudio y en otros servicios del rey, y en la caza para no perder ni una hora en la ociosidad."[14]

El contacte d'un duc de Cardona amb la primera època de la difusió de les humanitats entre l'aristocràcia, seguint la tradició desenvolupada en terres italianes, és un fet d'excepcional interès per a fonamentar l'evolució d'un futur gust en les arts i les lletres dintre de la nissaga. Pel que es desprèn del testimoni de Münzer l'educació dels fills de la noblesa dins de la cort dels reis catòlics, harmonitzava l'estudi dels clàssics llatins amb els exercicis propis de la cavalleria; és també impressionant la dada de l'existència de quatre-centes persones desitjoses de formar part de la cort castellana. Caldria però saber amb més profunditat si el duc de Cardona va aprendre prou bé les lliçons que en la joventut va rebre del seu tutor. Vint-i-quatre anys després aquest feia partícip al marquès de los Vélez, amb un to prou revelador, un succés esdevingut a la ciutat de Barcelona l'any 1519 quan Carles V era a la ciutat, provocat per un excés de zel dels servidors domèstics dels Cardona en apropiar-se indegudament d'una partida de carn de moltó que no els corresponia; l'afer va provocar un aldarull considerable que posava de manifest l'oposició generalitzada a l'abús de poder dels Cardona i la facilitat amb què es mobilitzaven partidaris i detractors dels ducs[15].

---

[14]H.Münzer: "*Viaje por España y Portugal*" edició a cura de R.Alba, Madrid 1991, p.277-279. Sobre Anglería Vid. Mariéjol, J.H: "*Un lettré italien à la cour d'Espagne, 1488-1526*" Paris 1887. Riber, L:" *El humanista Pedro Mártir de Anglería*" Barcelona 1964.

[15]Pedro Mártir de Anglería: "*Epistolario*" edició de J.López Toro. Documentos Inéditos para la Historia de España, Vols IX-XII. Madrid 1953-1957, p.377, (carta al marquès de los Vélez, Pedro Fajardo; València 20 de desembre 1519): "Tenemos aquí al cardenal de Tortosa, enviado por el emperador para que los valencianos de mano suya acepten el juramento que él, ausente, prestó, puestas las dos suyas sobre los Evangelios, de conservar sus privilegios y leyes patrias. Se mantienen constantes en su propósito de no jurarlo estando ausente ni darle nada sin celebrar las cortes. Dicen sin

Un altre destacat llatinista que en aquesta època es va creuar intensament amb la casa de Cardona va ésser Antoni Agustín Albanell, un personatge que ha despertat en els darrers anys un gran interès entre els investigadors de les humanitats de l'època del Renaixement, en reconeixement a una ingent obra jurídica i arqueològica, especialment interessant en ordre al seu abundós i prolífic epistolari que el relaciona amb les principals personalitats antiquàries d'Itàlia. Havent estudiat a Bolònia, la posterior carrera d'Agustín estarà vinculada a la cúria romana on va exercir d'auditor del tribunal de La Rota, executant missions diplomàtiques, i obtenint primer el bisbat de Lleida i posteriorment l'arquebisbat de Tarragona, si bé no va arribar a obtenir el cardenalat i algunes de les seves aspiracions familiars no es van arribar a materialitzar mai[16]. El duc Ferran, ja entrat en anys, s'havia casat en segones núpcies amb la seva germana Isabel Agustín. El matrimoni d'un alt potentat com era el duc de Cardona amb una dama com aquesta, filla d'una família incapaç d'oferir als ducs unes expectatives patrimonials inherents al seu estatus, es podria atribuir a un possible èxit del seu pare el vicecanceller Antoni Agustín Siscar, mort a 1523, i que fou successor d'Alfons de la Cavalleria com a vicecanceller d'Aragó (1508). Aquest home dugué una vida de diplomàtic prou intensa i restà empresonat de 1515 a 1516 al castell de Simancas per causes encara no aclarides, a la mort de Ferran II fou alliberat i confirmat de nou en el seu càrrec. Era un personatge molt influent, de gran mèrit i

---

embargo que el rey ha salido de Barcelona con dirección a Castilla. Nosotros iremos en su seguimiento sin haber concluído ningún asunto en Valencia. Pero oye lo que hace pocos días aconteció a tu condiscípulo - de cuando estábais conmigo- el duque de Cardona, para que te des cuenta del odio que los barceloneses profesan a os que intentan recurrir a medios violentos. Hay en esta región una terrible escasez de carne. Los entradores de ganado habían traído del campo cierto número de carneros para distribuirlos entre los carniceros del municipio. En la calle que conducía al matadero estaba situado el palacio del duque. Contra la voluntad de los que llevaban el ganado, los ecónomos del duque retuvieron parte de los carneros -dispuestos a abonarles su precio- para uso de la familia ducal. Cundió por toda la ciudad su acostumbrada consigna: "*Via fora, via fora*". La ciudad entera acudió tumultuariamente. El pueblo, armado, se lanzó sobre la casa del duque. A su vez los ducales lanzaron su contraseña: "*Cardona, Cardona*". Prodújose entonces un descomunal motín. Intervino la autoridad del rey, prometiendo al pueblo que se haría justicia. Toma el rey bajo su protección al duque y a su esposa con las hijas -no tenía ningún varón- y los conduce a su palacio. Les asigna después otra casa, de la cual no deben salir sin su mandato. Poco después fueron puestos en libertad, por haberse comprobado que el asunto se había iniciado por culpa de la ligereza de los criados y no por órdenes del duque o de su esposa".

[16]La bibliografia sobre Antoni Agustín comença a ésser prou extensa, a destacar les edicions de l'epistolari a cura de C.Flores Sellés, complementàries a la tradicional edició de la "*Opera Omnia*". (J.Rocchi, Luca 1772). També de Flores Sellés és l'edició d'una altra obra titulada "*Alveolus*" (Madrid 1982) que atribueix a Agustín la integritat del manuscrit original conservat a la biblioteca de El Escorial. Més recentment cal esmentar les aportacions de diferents investigadors dintre de "*Antonio Agustín between renaissance and counter-reform*" Warburg Institute Surveys and texts, XXIV, Londres 1993. I la investigació dins l'àmbit epigràfic i numismàtic estudiat a la tesi doctoral inèdita de J.Carbonell Manils: "*Epigrafia i numismàtica a l'epistolari d'Antoni Agustín. 1551-1563*" U.A.B. Bellaterra 1991.

capacitat en afers jurídics, especialment a l'hora de fer prevaler sentències favorables a alguns aristòcrates en període de Corts, tal com va demostrar a les Corts aragoneses de 1518 on va intervenir a favor del seu gendre Rodrigo de Palafox, senyor d'Ariça, en el plet contra els seus vassalls. En general el vicecanceller va acabar obtenint el favor de Carles V, i no seria improbable que hagués intervingut en el greu conflicte que enfrontava el duc Ferran amb la vila de Cambrils pel manteniment de la baronia dins de les possessions dels Cardona. L'any 1520 els vassalls de la baronia es van revoltar contra el duc i van comparèixer uns tres-cents homes armats a la ciutat de Barcelona exigint el retorn a la jurisdicció reial[17]. Una oportuna intervenció del vicecanceller en aquest afer espinós hauria pogut ésser recompensada pactant amb el duc el matrimoni d'Isabel Agustín, especialment interessant per a un home delerós de veure enaltida i ennoblida fins les més altes instàncies la seva família, sovint acusada d'orígens jueus. L'hereva del duc Ferran, la duquessa de Sogorb Joana I (1543-1564), filla legítima del primer matrimoni del seu pare amb Francisca Manrique de Lara, no va veure mai amb bons ulls aquest enllaç amb Isabel a qui qualificava "*de poca calidad para casarse con tan gran señor*". Amb posterioritat a la mort del duc de Cardona Antoni Agustín es va veure en la obligació de recolçar jurídicament les pretensions de la seva germana en front de Joana I i del seu marit Alonso d'Aragó. Isabel Agustín havia tingut dues filles de Ferran de Cardona, Hipòlita i Isabel, a qui caldria protegir ara i també en un futur[18], per aquesta empresa Antoni Agustín partia amb un cert desavantatge ja que en vida del duc sembla que no havia volgut formar part de la cort de lletrats dels Cardona a Barcelona, tot i que el duc Ferran li hauria

---

[17] Maristany, C: "*Senyors i població al camp de Tarragona: La vila de Cambrils, segles XII-XVII*" Cambrils 1986. Sobre el vicecanceller Agustín i en general sobre el poder polític i les famílies catalanes influents al segle XVI Vid. Moles Ribalta, P: "*Família i política al segle XVI català*" Episodis de la Història nº280, Barcelona 1990. Duran, E: "*Antonio Agustín y su entorno familiar*" dintre de "Antonio Agustín between Renaissance and Counter-reform", Op.cit. p.5-19.

[18] Isabel de Cardona va arribar a ocupar l'abadiat del monestir de Pedralbes l'any 1577 succeint a la seva tia Teresa, germana del duc. L'any 1583 el ministre general de l'orde va enviar cartes al provincial Agustí Vinyes per a que dugués a terme la deposició de l'abadessa ja que no es volia continuar acceptant la perpetuïtat en el càrrec. Per a ratificar el seu dret a la permanència a l'abadiat de Pedralbes, Isabel de Cardona declarava posseir una lletra d'Alciato, protector de l'orde i cambrer del papa, en la que aquest certificava un *Vivae vocis oraculo* de Gregori XIII, on la confirmava en aquest ofici. Posteriorment encara es van fer més maniobres per a que Isabel de Cardona continués en el càrrec, presentant aquesta una renúncia i essent novament elegida abadessa per unanimitat, cosa que els caps de l'orde no van aprovar. Coincidint amb l'any de la mort d'Antoni Agustín l'abadessa es va veure obligada a renunciar al càrrec en favor de les seves rivals Gerònima de Cardona i de la vicària Beatriu de Montcada. Tot i que no està documentat és possible imaginar que l'arquebisbe de Tarragona hagués intercedit davant la cúria romana a favor de la seva neboda, perdent aquesta el càrrec amb la mort del prelat (sobre aquest afer Vid. Francesc Marca: "*Chrónica seráphica de la santa provincia de Cataluña de la regular observancia de nuestro padre S. Francisco; parte segunda, contiene los años 1400 hasta los de 1759*" Barcelona 1767, Cap.XXXVII, p.471-475).

insistit en diverses ocasions, perdent d'aquesta manera la possibilitat de travar coneixences i amistats influents en els tribunals catalans. Els Agustín eren de fet una peça més en la primera manifestació de ruptura familiar seriosa que patia la casa de Cardona des de l'època vescomtal; Ferran de Cardona havia mort l'any 1543 sense descendència masculina i el seu testament havia estat modificat diverses vegades, al darrera s'hi podria veure un estira i arronsa entre l'ambició dels ducs de Sogorb per fusionar ambdós ducats i els detractors d'aquesta pretensió, entre els que hi caldria situar als Agustín, pensant no ja rebre la successió a tots els estats dels Cardona, cosa molt difícil d'aconseguir des de la seva posició, sinó més aviat de deixar en la situació econòmica més favorable possible a la segona muller del duc i a les seves filles. Era bastant obvi que els ducs de Sogorb acabarien reeixint en la seva pretensió amb prou celeritat, introduint un canvi substancial en l'evolució patrimonial dels Cardona. El més important per a l'objecte d'aquest treball fou certament la dispersió del mobiliari i objectes de recambra del duc Ferran, que sens dubte devia incorporar molts dels béns llegats pels seus antecessors. La concòrdia que els ducs de Sogorb havien signat amb Isabel Agustín refermava la clàusula testamentària del duc on la feia hereva universal de tots els béns mobles i immobles que haurien d'ésser venuts en pública subhasta; per aquest camí va desaparèixer de soca-rel la major part de la història sumptuària dels vescomtes, comtes i primers ducs de Cardona[19]. Els ducs de

---

[19]ADM. Montcada, Llig.259 Doc.83: Còpia (del s.XVIII) del testament de Ferran de Cardona feta pel notari barcelonès Miquel Cellers a 13 de novembre 1543; entre d'altres presents en el moment de la lectura hi havia la muller Isabel Agustín, Els ducs residien llavors en un palau davant la plaça de Santa Anna: "*Illmis dna. Isabela de Cardona consors relicta praefa. Illmis. dnus. Ferdinandus Folch dum in humanis agebat suam fovebat habitationem et in dies suos extremos clausit in pnti. civitati Barna. in vico per quem tenditur ac platea st[a] Anna ad plateam novam*".(Destaquem com a clàusula): "...volent i ordenant que en lo prop dit cars la predita Ille. Isabel muller nra. la qual a solas en lo dit cars ab lo pnt. nre. testament, elegim y anomenam en administradora de la predita nra. universal heretat, prenga a sas mans y poder ab benefici de inventari deman y reba tots y sengles béns nres. mobles e immobles, drets y accions universals hont se vulla que sien, y a nos pertanguen. E los que en diners comptants no concistiran vena y alce en lo encant o sens encant, per lo preu o preus y quantitat de pecúnia, y a la persona o personas a ella ben vistes y lliure posessió de les coses venudes; e nres. drets y accions, cesions y consigne de evicció nres. béns obligue, los preus e quantitats de pecúnia provenints deman y reba àpochas, albarans, fins, definicions y cesions y qualsevol cartas..." Altres documents referents a la negociació i esdeveniments familiars de la segona muller del duc a Biblioteca de Catalunya; Notarials, Man. Fol.401: Joan Honorat Jovells "*Liber testamentorum*" testament d'Isabel Agustín, datat a 22 de setembre de 1576. (cortesia de M.Carbonell Buades) on feia marmessors a Antoni Agustín, el seu germà aleshores bisbe de Lleida, al també germà Joan Agustín, Lluís d'Icart batlle General de Catalunya i al seu gendre Guerau de Queralt, senyor de la baronia de St[a] Coloma. Demanava sepultura al monestir de Jerusalem al vas on estava enterrada la seva sogra la duquessa de Cardona i feia hereu universal al seu nét Joan d'Icart. AHNPB. Miquel Cellers (major): "*Manual*" 1543-1545. Llig.3: Document (força deteriorat) referent a la tutoria de les filles d'Isabel Agustín (1 de febrer 1544). AHNPB. Joan Vilana: "*Bolsa decimum septimum manuale*" 1506, Llig.249/12. Certificació de la còpia de diversos instruments notarials lliurats al procurador d'Isabel Agustín en poder de Joanot Vilana, notari fill de Joan Vilana, s.d.

Sogorb, d'una riquesa ara exorbitant, no van manifestar massa interès per adquirir objectes a l'almoneda de béns de Ferran de Cardona, amb prou feines si es van interessar per alguna roba i peça de plata[20], d'aquesta manera els ducs successius, fins ben entrat el segle XVII, no van tenir sinó peces de recambra vinculades a la descendència de la branca del casal reial d'Aragó representada pel duc de Sogorb, a més dels pocs objectes que la duquessa Joana I hagués pogut guardar procedents de la seva família, sens dubte d'una menor vàlua.

Fusionades ambdues cases per sempre, i titulant-se indistintament segons actuessin al Principat o Regne de València, el marge de maniobra del llinatge s'ampliava ara considerablement. No obstant si els ducs de Sogorb aportaven un parentiu molt més directe amb la casa regnant dels Àustria, que els suposaria beneficis immediats en la seva gestió patrimonial en els tribunals reials, també és cert que duien al darrera un volum de deutes segurament molt més gran del que la casa de Cardona havia començat a acumular en època ducal; a aquest fet caldria afegir-hi la mateixa trajectòria històrica dels feus valencians que senyorejaven molt a contracor dels seus vassalls. Els ducs de Sogorb havien de sofrir molt més que els Cardona la ferma i punyent voluntat de molts territoris de revertir novament al patrimoni reial, d'on havien estat segregats a mitjans del segle XV per a dotar l'Infant Enric I d'Aragó (1399-1445), germà d'Alfons el Magnànim. L'Infant, fill tercer de Ferran I, era un aferrissat opositor al rei Joan II de Castella i cap del partit aragonès en pugna per l'hegemonia. Va participar en un munt d'intrigues implicant pel camí la sobirania del vast patrimoni que ostentava, la seva conducta rebel li suposà la confiscació l'any 1422 de tots els seus dominis castellans. Ja l'any 1418 Alfons el Magnànim en compensació li havia fet un primer donatiu del comtat d'Empúries, poc efectiu ja que aquest es trobava embargat en mans de la Diputació i de la ciutat de Barcelona. Aquesta alienació no comptava però amb el vist i plau dels síndics de Castelló d'Empúries que els repugnava la idea d'haver de retornar a mans de l'aristocràcia, havent contribuït significativament a desempenyorar el comtat. Malgrat tot l'any 1435 el rei Alfons en confirmava el donatiu al seu germà, i un any després l'augmentava amb la concessió de la ciutat de Sogorb i baronies de Vall d'Uxó, Serra d'Eslida, Paterna, Benaguazil i la Pobla de Vallbona; feus que s'afegirien al que més tard seria el ducat de Sogorb, estatus atorgat per Ferran el Catòlic l'any 1475 al fill de l'Infant Enric, del mateix nom que el seu pare i que era anomenat també l'Infant "Fortuna", tant per la seva condició de fill pòstum, havent nascut pocs mesos després

[20]ADM. Arbeca. Llig.10 Doc.274: "*Cuentas de arrendadores y de granos y de otras cosas*". Fol.11: "Memorial de la roba y argent que en Barcelona se comprà per ses Exes. dels encants de la recambra del duch don Fernando que en la glòria sia; la qual pagà m° Frances Settantí y la trameté a Falset a sas Exes." es tracta d'un memorial curt esmentant algunes peces de roba i plata.

de la mort del seu progenitor a Calataiud, com per la seva atzarosa ventura per terres castellanes en fàtua persecució dels seus drets a la corona[21]. De 1472 a 1474 el jove Infant, tutelat per la seva mare, va creure fermament en la possibilitat de recuperar el protagonisme perdut a Castella obtenint la successió d'Enric IV, fet que contrariava plenament les aspiracions del seu cosí Ferran, futur rei catòlic, aquesta pretensió l'allunyava també de l'obediència deguda al seu oncle i protector Joan II d'Aragó, que a contracor li confiscà el ducat de Sogorb i comtat d'Empúries, possessions que li serien reintegrades tan aviat com retornés al Principat i abandonés les seves aspiracions a la corona castellana. A la pràctica l'intent es mostrà ésser una manipulació del comte de Benavente i del seu cercle i l'Infant Fortuna va haver de retornar a terres catalanes amb la cua entre les cames, mostrant ja sempre gran desconfiança vers els castellans. La immediata negativa de la ciutat de Sogorb negant-se a reconèixer l'autoritat de l'Infant, va moure a Joan II a nomenar-lo Lloctinent General del regne de València; amb el pes d'aquesta autoritat va sufocar la revolta l'any 1478 amb gran contundència, imposant per la força el seu domini en el ducat. L'Infant Fortuna representa un cas excepcional de noble castellà d'alt llinatge catalanitzat per la força dels esdeveniments polítics. El seu arrelament a Catalunya i al País Valencià el van fer un personatge de gran protagonisme àulic, essent portador de la magnificència que sempre havia respirat el casal d'Aragó des de l'època del rei Alfons. El matrimoni del seu fill Alonso amb l'hereva del duc de Cardona representa el triomf d'aquest protagonisme cercat amb especial afany dins de la mateixa Corona d'Aragó. Els posteriors ducs de Cardona i de Sogorb sempre tindran molt present aquesta recta descendència d'estirp reial, que els va permetre entre d'altres coses el privilegi de dret de sepultura al reial monestir de Poblet, amb el que mantindrien una estreta vinculació de donacions i patrocinis durant un segle i mig, fins al moment mateix de l'extinció de la nissaga.

Els successors de l'Infant Fortuna, havent reinstaurat els seus drets senyorials per la força, haurien de suportar una constant pressió jurídica que a la llarga hauria de resultar fatal per a les finances ducals; les despeses en plets provocades pel deseiximent dels feus valencians i comtat d'Empúries unides a una segona i més dura

---

[21]Pel que fa al comtat d'Empúries en relació a l'Infant Fortuna Vid. Sobrequés, S: "*Els barons...*" Op.cit. p.238-245. Montsalvatje Fossas: "*Los condes de Ampurias vindicados*" Noticias Historicas, Vol.XXV, Olot 1917. Sánchez González, A: "*El archivo condal de Ampurias. Historia, organización y descripción de sus fondos*", Barcelona 1993. "*El Comte i la vila Comtal*" Pregons de la festa major 1987. Castelló d'Empúries 1988. En relació al ducat de Sogorb Vid. García i García, H: " *Orígenes del ducado de Segorbe*" Boletín Castellonense de Cultura Vol. XIV 1933 p.466-489. Benito Ruano, E: "*Los Infantes de Aragón*" Madrid 1952. Ferran Salvador,V:"*Señores y duques de Segorbe*". Efemérides gloriosas para la historia de Segorbe, Castelló 1949, a més de les alusions a aquest patrimoni en el llibre de J.Casey: "*El reino de Valencia en el siglo XVII*", Madrid 1983.

ruptura familiar a la mort del duc Francesc d'Aragó i de Cardona (1564-1575), fill legítim de Joana I i d'Alonso d'Aragó, van contribuir a deixar exhaustes les rendes que tradicionalment havien estat més sanejades, mentre que el constant manllevar diners per a despeses de dots matrimonials i altres costosos serveis que els feus catalans i valencians havien de suportar, es resoldria sonadament amb el segrest del ducat de Sogorb. A banda d'aquesta situació enterbolida, un altre fet que contribuïa a fer dels ducs unes persones poc grates per a molts habitants del país Valencià era sens dubte el recent episodi de les Germanies, on el duc Alonso havia intervingut militarment esclafant la revolta amb un rigor desmesurat, mostrant la cara més dura de l'aristocràcia intransigent i reaccionària. Entre la noblesa del país també hi devia tenir una presència com a mínim controvertida arrel d'un obscur episodi que el va dur a l'enfrontament amb els ducs de Gandia, i conseqüentment, a la imprudent escissió de l'aristocràcia valenciana en dos bàndols rivals[22]. L'afer tenia el seu origen en l'assassinat de Pere Figuerola el 2 de gener de 1554, per mans de Jeroni i Pere Pardo de la Casta, membres d'una família tradicionalment adepta al duc de Sogorb, la venjança dels Figueroles es perpetrà sobre la persona de Lluís Pardo de la Casta, cavaller de l'hàbit de Sant Joan, a 4 de febrer de 1554, quan eixia de nit del palau del duc de Sogorb; entre els seus assassins s'hi reconegué un criat del mestre de Montesa, Lluís Galceran de Borja Castro i Pinós. El duc Alonso, indignat, féu executar immediatament i de manera sumària aquest criat valent-se de la seva autoritat de virrei. Els Borja se sentiren ofesos per aquest fet, enemistant-se cruament amb el duc de Sogorb. En els primers intercanvis d'acusacions la noblesa valenciana es dividí en dues faccions. Els Borja i els Figuerola per la seva banda s'aliaren per assassinar a Dídac d'Aragó, fill bastard del duc Alonso. A 27 de febrer de 1554 el feriren i morí a 5 de març. El successor en el virregnat de València, Bernardí de Càrdenas, conjuntament amb el duc de Sogorb, declararen guerra oberta als Borja. Quan Alonso d'Aragó fou de nou virrei de València pogué consumar definitivament la seva venjança, per això prengué a Dídac de Borja, eclesiàstic fill legítim del duc de Gandia Joan de Borja, confinant-lo a Xàtiva on es garrotà secretament a 4 de setembre de 1562 amb el consentiment de Felip II[23].

Si la presència dels ducs de Cardona i Sogorb en l'àmbit de l'alta societat catalana i valenciana s'havia deixat sentir de manera prou contundent, no és menys cert que aquesta trobava una certa correspondència en destacats patronatges

---

[22]L'afer l'esmenta Gaspar Escolano a la seva història de València "*Décadas de la historia de la insigne y coronada ciudad y reyno de Valencia*" Vol.III, València 1880. p.688-689.

[23]La carta de Felip II on s'esmenta aquest afer és transcrita en part a Fernández de Bethencourt, F: "*Historia genealógica de la monarquía española, Casa Real y Grandes de España*" Vol III. Madrid 1877-1920, (en la part dedicada als ducs de Sogorb, p.397).

religiosos, especialment intensos en aquesta època al País Valencià. Un dels més directament vinculats a la família era el monestir de Nostra Senyora de l'Esperança, de l'orde dels frares ermitans de Sant Jerònim, fundat per l'Infant Fortuna a prop de Sogorb. Un altre lloc també notable era el monestir de Nostra Senyora del Puig a València, d'antic patronatge ducal, la protecció del qual seria mantinguda també en el moment de l'entronc amb la casa de Cardona. Segons Felip de Guimerà a la capella major s'hi enterrà la duquessa Joana I seguint un habitual compromís d'humiltat; "*y assí está en el proprio pedestal del altar mayor sobre quien tienen los pies los sazerdotes diziendo misa*"[24], el mateix autor afirma que en aquelles dates la duquessa era enterrada al costat de tres dels seus fills, entre ells el duc Francesc d'Aragó que havia promès reedificar l'església i convent. Tradicionalment confessors i confidents dels ducs de Cardona i Sogorb sortien d'aquesta fundació, l'Infant Fortuna es servia del docte teòleg Vicente Martín, els ducs Alonso, Joana I i Francesc d'Aragó van mantenir vinculats a la seva casa al prior Joan Calvo que fou també inquisidor del regne de València. Altres eclesiàstics influents del regne també havien gaudit del suport ducal, Gaspar Escolano en la seva Història de València afirma que l'erudit arquebisbe de València, Martín López de Ayala, s'havia relacionat estretament amb la casa dels ducs, passant els darrers dies de la seva vida al seu palau del carrer de Morvedre, morint-hi a 5 d'agost de 1566[25]. Dins del territori valencià el patrocini religiós dels ducs es va estendre també fora del ducat de Sogorb, concretament es té notícia dels donatius fets al santuari de la Font de la Salut a Traiguera, un municipi del Baix Maestrat conegut per la devoció que despertava la imatge de la Mare de Déu de la Salut, de la qual n'eren devots els ducs; per aquest motiu van fer donatiu d'uns grans canelobres de plata, ornats amb els escuts ducals, que cremaven davant la imatge; també es van iniciar a llurs despeses les obres d'un hostalatge que havia d'acollir als ducs quan volguessin sojornar en el santuari, treballs que van quedar interromputs per les enemistats que es van originar amb el mestre de Montesa, orde que des de 1317 era propietària de les terres del santuari[26]. Però sens dubte un dels episodis més

---

[24]Felip de Guimerà: "*Breve Historia de la orden de Nuestra Srª de la Merced de Redempción de cautivos*" Joan Navarro, València 1591.

[25]Gaspar Escolano: "*Décadas ...*" Op.cit, p.688-689.

[26]Jaume Prades: "*Historia de la adoración y uso de las santas imágenes, y de la imagen de la fuente de la salud*" Felip Mei, València 1597: (p.424-425) "En el año 1523 a suplicación de Don Alonso de Atagón, duque en tercer lugar de los de la casa real en Segorbe, el papa Clemente VII, en el año primero de su pontificado (...) concedió con su indulto apostólico (...) a todos los que visitarían por sí mismos, o por otras personas, esta santa imagen en los días de la Concepción, de la Natividad, Anunciación, Purificación y Asumpción de Nuestra Señora, (...) y fueron estos duques devotísimos desta santa imagen (...) y se trataron como patrones de la casa, y la tierra los reconocía como a padres y amparo della, porque quantas cosas entonces y después se trataron

significatius de la tutela religiosa d'aquesta època fou la relació mantinguda en terres valencianes i catalanes amb el beat franciscà del convent de Santa Maria de Jesús de València Nicolau Factor, famós visionari i pintor ocasional que cap a 1570 havia obrat una miraculosa curació en el braç llagat del duc Francesc; segurament aquest fet li devia suposar, a més del previsible increment de fama de santedat, un vincle prou ferm amb la casa dels ducs que li tenien una estima considerable[27], anys després aquesta veneració quedaria reflectida en alguna de les pintures de la col·lecció ducal i en la possessió d'una relíquia d'aquest personatge[28]. Qui també s'havia sentit atret per la personalitat del beat fou l'arquebisbe Antoni Agustín que l'havia fet retratar i li havia composat una coneguda dedicatòria que figura tradicionalment en les estampes del beat que van circular en el segle XVII. Però no sempre el patronatge eclesiàstic dels Cardona rebia per part de l'arquebisbe una acollida tan favorable, al final de la seva vida Agustín havia fet expulsar un ermità portuguès anomenat fra Antoni que era un religiós protegit dels ducs. En el mes de febrer de 1607 aquest ermità fou processat per la inquisició i cremat a la ciutat de Barcelona acusat de sodomia[29]. La

---

con los pontífices romanos, y con los reyes, las propusieron y remataron ellos; y más desto puso allí el dicho duque una lámpara de plata riquísima para que de día y de noche ardiese delante de Nuestra Señora; la qual hoy día llaman de su nombre los de la casa, y está señalada con las armas de los dichos duques. Començó también a labrar una casa muy suntuosa, de la qual hoy día se parecen a las espaldas de la iglesia los fundamentos magníficos, y pertenecientes a la obra que tal persona principiava, para perpetuarse allí siempre y tener posada suya para su persona y de todos sus descendientes quando allí llegasen, la qual obra quedó por acabar por las enemistades que se atravesaron entre él y el Maestre, que en aquella era el señorío destas tierras".

[27]A la biografia de Nicolau Factor escrita per fra Cristòbal Moreno es fa constar com el repudi de l'ostentació era en aquest sentit un particular modus de penitència per al beat: "Hizo en esta virtud de penitencia cosas muy estraordinarias y raras, buscando de ordinario nuevos modos y géneros de penitencias. Saliendo a passear una tarde fuera de la ciudad de Valencia un juez de la Real Audiencia, vio al padre Fray Nicolás que venía acalorado y muy cansado, era este juez muy devoto del siervo de Dios; y preguntándole de dónde venía respondió:

-Vengo huyendo de la ciudad de Segorbe, porque tengo miedo no me quiten la amargura de la cruz de mi señor Iesuchristo los tantos regalos que me hazen los duques". (Cf. Cristóbal Moreno: "*Libro de la vida y obras maravillosas del siervo de Dios y bienaventurado padre fray Nicolás Factor, de la orden de nuestro seráphico padre San Francisco de la regular observancia de Valencia*" Juan Gracián, Alcalá de Henares 1596, p.54). Sobre el beat en la seva faceta artística vegeu Mateu Llopis, F: "*Conmemoración cerámica del beato Nicolás Factor, de 1786*" Archivo de Arte Valenciano LXIV, 1983. Rodriguez Culebras, R: "*Pintor y pintado. Consideraciones en torno al beato Nicolás Factor como pintor, y a su iconografía en el IV centenario de su muerte*" Archivo de Arte Valenciano LXV, 1984. Ivars, A: "*El beato Nicolás Factor en las Descalzas Reales de Madrid*" Archivo de Arte Valenciano, 1926.

[28]Vid. Capítol-3, nota 149.

[29]J.Pujades: "*Dietari de Jeroni Pujades*". edició de Josep Casas Homs, 4 vols. Barcelona 1975-76.(Vol.II, p.45; b.53v. Febrer 1607): "Dimarts a 6 en la sala real de Barcelona los pares inquisidors feren acte de inquisició, ahont tragueren a penitèntia y condemnaren a cremar dos hòmens napolitans per lo nephando pecat de sodomia.(prengueren-los en unas tartanas francesas). Aprés de condemnats los aportaren al canyet y allí los donaren garrot y quasi semi vivos los cremaren y ab ells una stàtua. Y

munificència eclesiàstica era en general un dels principals distintius del poder aristocràtic, a mitjans segle XVII els Cardona costejaven dins de la Corona d'Aragó un nombre superior a les seixanta-set fundacions entre capellanies, benifets i rectories, a més de mantenir cinc filiacions a germandats[30]. Moltes provenien de l'època comtal i en general estaven vinculades a les capelles que es trobaven dins dels edificis de la seva propietat, altres eren en esglésies parroquials dels seus dominis que per alguna qüestió s'havien fet necessàries, ja que molt probablement el manteniment anual dels rectors, capellans i beneficiats de la casa ducal s'hauria contemplat com un estri important de domini social, de premi o de promoció de determinades persones fidels als Cardona. La despesa continuada que això provocava era sens dubte impressionant, i molt superior al que cap altre família noble catalana s'hauria pogut mai permetre, fins i tot en els moments econòmicament més difícils aquestes fundacions continuaven rebent de dret la subvenció que els ducs estaven obligats a prestar.

Els usos de l'estatus excepcional que un llinatge tan peculiar tenia dins de la societat estamental catalana, implicava l'haver d'escalar permanentment els cims de l'opulència; amb la resta de llinatges es compartia però el pas per una trajectòria comuna que els permetia departir sense ruptures en un mateix espai àulic. Els Cardona dels segles XVI i XVII contrastaven amb una gran aristocràcia que al Principat la representaven un petit grapat de famílies, mantenidores amb les seves rendes d'una elevada posició social adquirida al llarg de moltes generacions; fet que els feia susceptibles de tenir per part de la corona dret a una autoritat superior en afers militars i de govern per qüestió de llinatge i precedència. Aquestes persones fonamentaven la seva fortuna en el manteniment rotund dels delmes que havien estat imposats en els territoris familiars des de temps immemorials, per tant van lluitar fins on van poder per evitar-ne la pèrdua o relaxació, sostenint postures reaccionàries davant tot el que suposés l'amenaça de llurs privilegis. A la cúspide els Cardona estaven pràcticament sols com a titulars de l'únic ducat existent en territori català[31], seguits de lluny per les cases de Montcada, Erill, Queralt i Requesens, comtes de Palamós; aquesta darrera juntament amb la de Montcada era posseïdora d'una gran reputació dins i fora del Principat havent aportat al servei de la monarquia destacades

---

un hermità de santa Magdalena de Montserrat anomenat fra Antoni, de nació portuguès, lo qual havia molts anys viscut en Barcelona servint les Elisabets, aprés les Repenedides y aprés les Descalças, ya suspecte de sodomita. Per la qual suspició lo havia llançat de son archabisbat don Antoni Agustí y era estat restituït per intercessió de la duquessa de Cardona, patrona de la capella de la Magdalena, que lo dit fra Antoni havia molt embellida y ornada. Tandem los pares inquisidors l'an fet cremar per sodomita. Déu nos guart de tentacions".

[30]Apèndix, Doc. 91.

[31]Els altres títols ducals amb feus al Principat estaven a mans de la corona.

personalitats militars i diplomàtiques; la resta de nobles catalans estaven en renda i prestigi en una situació força inferior[32]. No sempre l'escassa aristocràcia catalana que aconseguia el preuat servei a la casa reial, fent de cambrers del rei o la reina o exercint altres funcions com a oficials reials d'alt nivell fora dels seus feus, es trobava a gust en una cort castellana itinerant, de llengua, costums i tradicions marcadament diferents, que els obligava a viure molt per sota de les seves possibilitats econòmiques reals, allotjats de manera inadequada al seu estatus i perdent gran quantitat de diners cada cop que el rei decidia emprendre un viatge amb la seva cort[33]. També durant molts anys els càrrecs i virregnats que la corona oferia com a compensació no permetien l'enriquiment del seu possessor sense haver de passar per alt una gestió lliure de corrupcions. El recurs més habitual de les grans famílies com els Cardona, que havien obtingut el privilegi de travar una bona posició a la cort castellana, consistia en mantenir-hi permanentment a un fill, normalment el primogènit, en representació de tota la família que era pres al servei de la casa reial a fi que aquest anés adquirint al costat dels prínceps, princeses i altres fills de la noblesa d'arreu dels regnes peninsulars, una formació elitista que culminava tot sovint amb l'exercici d'un càrrec de govern, generalment de caràcter militar establert en funció de la tradició de la família[34]. Per arribar a aquesta excepcional situació,

---

[32]Per una bona síntesi de l'estat i mentalitat de la noblesa a Catalunya durant els segles XVI i XVII Vid. Palos Peñarroya, J.L: "*Catalunya a l'imperi dels Àustria*" Lleida 1994 (Cap.II). Pel que fa a xifres més precises de les rendes de les principals famílies aristocràtiques del país, les dades són encara insuficients, essent els estudis d'Eva Serra sobre la casa de Sentmenat una recent i valuosa aportació ("*Pagesos i Senyors a la Catalunya del s.XVII. Baronia de Sentmenat; 1590-1729*" Barcelona 1988).

[33]Domínguez Casas, R: "*Arte y etiqueta de los Reyes Católicos. Artistas, residencias, jardines y bosques*" Madrid 1993, (p.233-234).

[34]Paradigma d'aquest cas seria Lluís de Requesens, un dels personatges de l'aristocràcia catalana més ben documentats pels historiadors, sobre aquest: Estefania de Requesens: "*Cartes íntimes d'una dama catalana del s.XVI; epistolari a la seva mare la comtessa de Palamós*". pròleg, transcripció i notes de Maite Guisado. Barcelona 1988. Barada Font, F: "*Don Luis de Requesens y la política española en los Países Bajos*" Discurso de recepción en la Real Academia de la Historia; Madrid 1906. Hendriks,R: "*El patrimonio de don Luis de Requesens y Zúñiga*" Pedralbes nº14 1994, p.81-92. Lovett, A.W: "*The governorship of don Luis de Requesens, a Spanish View*" European Studies Review, nº2 1972, p.187-199. Biblioteca Nazionale di Roma: Ms.92 (45/46) "15" Sig: Vitt.Eman.1062. Camillo Capilupi: "Diversos satírics" (nº10, Fols.102-122) *Risposta di Don Diego di Mendoza al commendator maggior di Castiglia Luis de Requesens y Zúñiga* (Cfr. Gómez Pérez, J: "*Manuscritos españoles en la biblioteca nacional central de Roma*" Madrid 1956. cat.nº423). Mata de la Cruz, S: "*Isaac Hermes Vermey, el pintor de l'escola del Camp*" Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Tarragona 1991. March, J.Mª: "*Tres tablas del palau de Barcelona atribuibles a Mabuse y una atribuida a Berruguete que no le pertenece*" Boletín de la Sociedad Española de Excursiones , Vol. LII, Madrid 1948. "*La real capilla del palau en la ciudad de Barcelona*" Barcelona 1921. "*El Comendador Mayor de Castilla, D. Luis de Requesens en el gobierno de Milán, 1571-1573*" Madrid 1943. Companys Farrerons, I. / Virgili Gasol, M.J: "*Noves*

privativa dels llinatges més importants, s'havia fet imprescindible un enllaç matrimonial amb alguna casa castellana destacada, més favorable com més propera en parentiu al monarca. Per aquest camí la cultura cortesana de Castella es va anar infiltrant amb gran immediatesa en aquestes famílies nobles catalanes, amb els seus usos puntuals de llengua i costums; tot i així no és massa acceptable pensar que per aquestes circumstàncies s'imposés de necessitat un afebliment del lligam econòmic i administratiu amb el Principat, que molt sovint reclamava la presència del noble en qüestió al capdavant dels seus afers (tot i l'habitual recurs d'acudir als procuradors especialistes en la gestió patrimonial) ni tampoc l'allunyament físic d'aquesta noblesa va suposar l'abandó de les principals residències i palaus urbans catalans, ocupats contínuament per altres membres de la família. També les munificències religioses que els grans llinatges aristocràtics tenien fundades al Principat, mai van deixar de rebre diners i obres d'art dels seus patrons per lluny que aquests estiguessin, pel contrari el reeixir en prestigi fora del Principat pràcticament obligava a créixer en prodigalitat, que es manifestava públicament en ostentosos obsequis i ambiciosos patrocinis eclesiàstics que se n'anaven en orris tan bon punt moria el fundador, deixant als seus hereus projectes monumentals que amb prou feines els podien dur a terme de la manera plantejada originalment.

En el moment de prendre la successió, un aristòcrata d'alt llinatge, primogènit, ja educat a la cort castellana, havia de retornar a la família a la qual pertanyia per a posar en ordre tots els afers domèstics, reproduint al seu retorn molts dels usos apresos en la seva formació fora de Catalunya; el lligam amb el Principat només es debilitaria significativament en el cas d'haver d'assistir també al patrimoni forani del consort, especialment si aquest pesava més que no pas el propi; tot i així l'arrelament de l'aristocràcia catalana a les seves possessions, malgrat aquest inevitable entronc amb cases castellanes, va ésser en termes generals prou considerable. La resta de famílies menys opulents que conseqüentment es veien amb menys perspectives d'ascensió fora de les seves terres, podien optar especialment durant bona part del segle XVII, per intentar una carrera reeixida escalant posicions dintre del bigarrat sistema funcionarial de Madrid, objectiu molt difícil d'aconseguir si no s'era un hàbil coneixedor dels usos i recursos de govern en "*Cabildos*" i "*Consejos*", encara que no del tot impossible com van demostrar els Franquesa d'Igualada. Els protagonistes d'aquest intent acostumaven a ésser els fadristerns amb poques esperances de poder fruir d'una vida acomodada recolzada en les rendes familiars reservades a l'hereu; de tota manera aquesta noblesa va optar en conjunt per mantenir una posició de força dins del mateix Principat, més que el llençar-se a l'aventura i risc dispendiós que

---

dades sobre el castell d'Altafulla i el llinatge dels Requesens a través d'un inventari del 1506 i altres documents del notari tarragoní Joan Comes" Estudis Altafullencs nº17, 1993, p.7-35.

implicava l'equiparació amb les famílies aristocràtiques castellanes que encalçades per problemes similars, pressionaven des de posicions més favorables. El marc on la noblesa catalana podia fer valer els seus serveis i fidelitat al rei eren les Corts, de les que sempre n'esperaven rebre algun profit particular, fent valer una justa o sobrevalorada posició de nobles lleials, dignes de mèrit i recompensa. Paral·lelament un patrimoni extens implicava proporcionalment majors dificultats d'administració i a la vegada majors despeses extraordinàries, agreujades per la dificultat de controlar l'eficiència i honestedat de les persones que tenien cura dels diners. Els Cardona, en l'època que eren també ducs de Sogorb, no van trobar en general una bona correspondència amb els oficials encarregats d'administrar tan vast patrimoni en llur absència, i la mala gestió juntament amb les estafes més o menys descarades, van sovintejar per desesperació d'aquells oficials lleials que s'havien pres grans treballs per a fer quadrar tots els comptes.

Que l'aristocràcia catalana, com un dels estaments adinerats de la societat de l'època moderna, era client potencial de pintors, escultors, arquitectes i de tota mena d'artesans és una cosa que podem fàcilment conjecturar sense temor a equivocar-nos, altra cosa és l'intent d'elucidar en quina mesura el patrocini aristocràtic va afectar en conjunt a la naturalesa de la mateixa producció artística, ja que les antigues famílies poderoses del Principat amb prou feines han deixat vestigis consistents que ens permetin reconstruir el que devia ésser un univers brillant i elitista, de brutal contrast amb bona part de la societat menys afortunada que tan fàcilment podia caure en la misèria més absoluta. La dispersió patrimonial i la destrucció sistemàtica de gran part dels castells catalans, que en aquesta època ja havien estat adaptats en forma de luxoses residències, fa molt difícil conèixer amb propietat els gustos estètics de la noblesa i la seva fluctuació al llarg dels anys, ni tan sols ens és possible documentar prou acceptablement si l'aristocràcia d'aquesta època realment va tenir en algun moment de brillant revelació un interès particular per les arts en el sentit positiu d'interrogació per l'origen, sentit i efecte de la bellesa en si. No ajudava massa el predomini dels arguments ètics i teològics preceptius en les obres filosòfiques i poètiques que tenien al seu abast; el més probable és que aquestes qüestions talment plantejades estiguessin molt lluny de la vida quotidiana del noble assadollat en l'opulència i ús crematístic dels objectes amb els quals es voltava; en aquest sentit l'autoconsciència senyorial era per l'aristocràcia catalana de finals del segle XV un afer estrictament de llinatge, armes i poder econòmic. En aquests termes s'expressava Gabriel Turell, autor d'un significatiu tractat d'heràldica i cavalleria escrit a l'entorn de 1471[35], en el preàmbul del qual definia la noblesa per oposició a "vici", entenent

[35]Gabriel Turell: "*Arbre d'Honor*" Ed. a cura de C.Burgaya. Els Nostres Clàssics, Vol.131, Barcelona 1992.

sota aquesta paraula tot concepte oposat a l'ideal de les virtuts cavalleresques; evidentment sobre el que l'autor no informava era de les bandositats i més que dubtosa honorabilitat dels seus avantpassats més immediats, involucrats sovint en afers delictius de tota mena, amb la qual cosa s'enten perfectament la doble moral de l'aristocràcia de l'època, capaç de cometre tota mena d'abusos mentre per altra banda s'autoglorificava en una bella ficció cavalleresca exempta de perfídia. L'home noble per Turell era sinònim d'home d'armes que s'ennoblia tant per una voluntat supraterrenal com per les seves pròpies accions inherents al seu estatus i a l'ètica que li corresponia mantenir per imperatiu; s'estava certament molt lluny de l'ambiciós ideal humanista italià de "*virtú*", entès en ocasions com una honrosa alliberació del ciutadà dins d'una severa societat estamental; no serà fins el moment en què Boscà tradueixi el "*Cortigiano*" de Castiglione que es pugui pensar en que la més alta noblesa catalana anés assumint, ni que sigui en aparença, algun dels valors ètics que els primers humanistes italians havien definit per a l'educació de nobles i prínceps[36]; l'exemple incipient del gust per l'estudi i les humanitats que hauria pogut oferir la cort napolitana d'Alfons el Magnànim estava molt fora de l'abast de la petita noblesa catalana que no s'havia mogut mai dels seus feus rurals (o que a tot estirar s'havia procurat al cap dels anys una residència a la ciutat de Barcelona) com tampoc s'havia mogut gaire de l'ideari cavalleresc quatrecentista, sensiblement refractari a les lletres, que encara hauria de perdurar forces anys. Només a mitjans del segle XVI la cort d'Alonso d'Aragó duc de Sogorb i futur duc consort de Cardona podria donar mesura d'un cert emmirallar-se en la figura del seu reial avantpassat. Alonso d'Aragó va patrocinar i inspirar la traducció llatina del llibre de l'humanista de la cort del Magnànim, Antonio Beccadelli, que duia per títol "*Libro de los dichos y echos elegantes y gradosos del sabio rey don Alfonso de Aragón*" (J.Jofre, València 1527 i A.Millán, Saragossa 1552) feta per Juan de Molina. De l'endreç al duc es desprèn que existia a la cort valenciana d'aquest un cert interès en el debat historiogràfic i literari, no obstant el llatí no era a l'abast d'aquest cercle, cosa que va motivar la traducció de Molina. En la mateixa direcció és també destacable l'obra poètica impresa del murcià Diego Ramírez Pagán, que cap a 1556 exercia de capellà dels ducs, patrons de l'edició de la "*Floresta de varia poesía*" editada a València l'any 1562 per l'impressor Joan Navarro. L'autor coneixia bé la literatura toscana, permetent-se la llicència de prendre per motiu d'inspiració en una de les seves poesies la Laura de Petrarca i és força probable que hagués fet alguna estada a Itàlia; a València devia formar part dels cercles literaris que voltaven als ducs de Cardona i de Sogorb, ja que a les seves poesies no hi falten

[36]Morreale, M: "*Castiglione y Boscán; el ideal cortesano en el Renacimiento español*" Madrid 1959.

alusions a personatges com Boscà, Montemor o Torres Naharro els quals en diverses ocasions s'havien acostat a diferents membres del llinatge, i en aquest sentit és força revelador que en la mateixa obra apareguin alguns sonets elogiant al pintor Joan de Joanes que també hauria pogut treballar per als ducs. Les alusions més directes a la família ducal eren els afalacs poètics fets a l'hereu Francesc i a les seves germanes Beatriu, Francesca, Magdalena i Anna d'Aragó. Ramírez Pagán havia assistit també a la mort de Guiomar d'Aragó, succés que en l'endreç insinuava havia estat el detonant del seu quefer poètic i de l'obra elegíaca que ara lliurava al pare de la difunta, el duc Alonso[37]. Tot aquest entorn literari es respira també en la inscripció gravada a la sepultura del monestir de Poblet d'Alfons de Cardona i Aragó, altre fill del duc mort al castell d'Arbeca a l'edat de 14 anys, amarada del gust per l'epigrama humanista que feia la seva brillant aparició en les noces i funerals d'aquells nobles d'inclinacions literàries més refinades[38].

A Catalunya l'impuls i difusió de la cultura en època moderna no va recaure especialment en l'estament nobiliar, altres institucions i persones eren les que prenien un paper més actiu, especialment els impressors i el món universitari. Les virtuts del mecenatge literari i artístic de l'aristocràcia venen determinades per la mateixa capacitat econòmica d'aquesta, però en general no va superar ni en quantitat ni qualitat l'exemple que donava l'estament eclesiàstic, que en definitiva era qui sumava diners, oci i coneixement efectiu de la llengua llatina. Malgrat tot no sempre es va

---

[37]D.Ramírez Pagán: "*Floresta de varia poesía*" 2. vols. Edició de A.Pérez Gómez; Barcelona 1950: "Halleme presente, a la cabecera de su Señoría, quando dava el alma a Dios; y juntando esto que vi, con lo que de su vida tuve entendido, paresciome digníssimo exemplo de ser celebrado a toda posteridad; y assí (como de su alto spiritu movido) desperté a la musa latina, toscana y española, todo con ánimo de manifestar su valor". A Alonso d'Aragó dedicava una composició llatina i una versió castellana d'un fragment de Virgili ("Egloga primera o soliloquio al duque de Segorbe, imitando -o casi traduziendo- la sexta égloga de Virgilio") i a Guiomar un epitafi i sonet bilingüe italià-castellà; d'altres composicions eren adreçades a nobles d'alcúrnia. En el segon volum apareixen composicions del cavaller Antonio de Padilla lloant a l'autor (p.17: "Antonio de Padilla, cavallero de Barcelona, avisando al lector que él fue la causa de que se imprimiesse esta obra. ...No compares lo bivo a la pintura / ni muerta sombra a la real presencia. / Y pues te fui ventor, lector benigno, / que descubrí la caça en *la Floresta* / contra la voluntad del que la cría / a tu bivo entender más alas presta / que es presa a do neblis pierden el tino / y a sacres se les va de altanería.) Aquest cavaller es podria identificar amb el personatge del mateix nom que va servir de majordom major a la duquessa Joana II, esmentat sovint en els protocols familiars dels Cardona anteriors a 1608. Tanmateix la referència a *La Floresta* podia ésser aquí una doble al·lusió al títol de l'obra de Ramírez Pagán i a la finca de cacera dels ducs a Les Garrigues. Els sonets a Joan de Joanes es troben a les planes 21-23 del segon volum ("El autor a Johannes, pintor de nuestro tiempo famosíssimo").

[38](Cfr. Fernández de Bethencourt: "*Historia genealógica...*" Op.cit. Vol.III, p.399) "Nuncupor Alfonsus, Regum sum stemmate natus, / Tanti sucesor, pignora chara Patris. / Ingenio clarus, nondum matura inventus, / Impuber hic situs, ast fata inopina sequor. / Non animum torquet laboris, quem Jupiter altus, / Excipit, et regno, cum fruar, ille pacat".

mantenir una actitud de total indiferència; a l'igual que amb les arts de les lletres se'n podia treure sempre algun benefici insospitat més enllà del pur diletantisme cortesà. El possible interès de la noblesa pels estudis d'arrel humanística, a més de les previsibles matèries afins a la oratòria, podia trobar en els segles XVI i XVII un recolzament essencial en la història com una de les disciplines més útils per a la dignificació i memòria dels llinatges, com a mínim aquest acostumava a ésser l'argument que sostenien juristes erudits i capellans lletraferits necessitats de l'ampriu econòmic de la noblesa. Les campanyes militars, els fets d'armes i les accions de govern dels avantpassats podien ésser presentats imitant o invocant el perfil d'autors com Plutarc, Livi o Juli Cèsar, o en el millor dels casos recordant l'existència de les prestigioses Cròniques, que com la de Zurita esmentava detalladament el paper de moltes famílies nobles en els antics afers polítics més decisius de la Corona d'Aragó. Aprendre a estimar els autors clàssics i moderns que havien escrit sobre història els podria més endavant fer apreciar aquelles persones que podien escriure en termes similars sobre la pròpia nissaga. No obstant això, en comparació a d'altres nobles catalans la casa de Cardona fou excepcionalment deficitària en textos històrics produïts o patrocinats pels mateixos ducs; únicament tenim notícia de la publicació a 1665 del llibre de Bernat Josep Llobet, arxiver del duc Lluís de Cardona, on essencialment es presentaven les vicissituds genealògiques de la família[39]. Llobet tenia però en marxa l'ordenació dels arxius i la redacció de llurs manuals instrumentals on es trobava una acurada descripció del contingut dels protocols domèstics més importants que els Cardona havien generat al llarg dels segles, aquesta descripció anava encapçalada per unes extenses introduccions que glossaven i donaven perfecta coherència històrica a l'ordenació documental; aquestes són veritablement una minuciosa exposició cronològica de la casa ducal amb les seves principals vicissituds i entroncs, des dels seus inicis fins a mitjans del segle XVII, resseguint els diversos títols i patrimonis que els corresponien. Malauradament la mort del duc a 1670 va deixar sense possibilitats d'edició el que possiblement hauria estat un colofó excepcional d'un llinatge aleshores declinant. D'altres famílies catalanes van mostrar una inclinació més acusada a deixar constància oficial del pes polític que tradicionalment havien tingut; els Montcada al llarg dels segles XVI i XVII havien procurat patrocinar testimonis historiogràfics de més envergadura que la casa de Cardona. A banda de la coneguda obra compilada pel mateix comte d'Osona, Francesc de Montcada (1586-1635), tractant sobre les campanyes catalanes contra

[39]Bernard Josep Llobet: "*Declaración del árbol de la genealogía y descendencia de los antiquísimos, nobilíssimos y excelentíssimos vizcondes, condes y duques de Cardona en el Principado de Cataluña*" A.Lacavalleria, Barcelona 1665.

els turcs[40], la biografia d'Hug de Montcada (1478-1528), virrei de Nàpols l'any 1527, havia estat un dels llibres més coneguts d'aquesta família, malgrat l'haver estat difós majoritàriament en forma manuscrita. Aquesta biografia havia estat encarregada l'any 1564 a Gaspar de Baeza per la neboda del virrei, Anna de Cabrera i de Montcada[41]. Més extensos i minuciosos van ésser els dos volums dedicats al llinatge en relació a la seva ventura per terres sicilianes, escrits per Giovanni Agostini della Lengueglia, que incorporaven nombrosos retrats de tots els avantpassats més destacats[42]. Tampoc els faltava el panegíric més o menys descarat i pompós com el que Girolamo Pinnello va adreçar al fill de Francesc de Montcada marquès d'Aitona, Lluís de Montcada, cavaller de Sant Joan i governador lloctinent a la província de Calàbria, escrit partint de l'excusa dels arcs triomfals erigits a Catanzaro en honor del virrei de Sicília, el comte de Benavente. El discurs d'aquest acadèmic italià s'iniciava amb l'habitual elogi aristocràtic i derivava cap a una embullada argumentació filosòfica[43]. També els comtes de Peralada havien arribat a veure imprès un compendi de grandeses històriques i privilegis del seu llinatge editada en castellà l'any 1651[44].

Més prolífic sembla haver estat el panorama del patrocini poètic dels Cardona, J. Rubió Balaguer en va fer una notable síntesi en un dels treballs de recerca literària sobre els Cardona més coneguts[45]. El perfil dels escriptors que es van acostar al seu ampriu respon a grans trets al del cavaller-poeta, com si hagués estat un requisit necessari el pertànyer a la noblesa per a poder gaudir de la protecció ducal. Molt va evolucionar la seva situació, en relació al paper que representaven

---

[40]Francesc de Montcada i Montcada: "*Espedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*" Barcelona, 1623. Aquest tercer marquès d'Aitona afeccionat a la història tenia a més elaborades una història del monestir de Montserrat i una genealogia dels Montcada, dues obres que no es van arribar a editar mai.

[41]Biblioteca Nacional de Madrid Ms.2162, *Vida del famoso caballero don Hugo de Moncada,* còpia del segle XIX publicada a "*Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España*", Vol. XXIV, p.15-78.

[42]Giovanni Agostini della Lengueglia: "*Ritratti della prosapia et heroi Moncadi nella Sicilia*" Vincenzo Sacco, 1657.

[43]Girolamo Pinnello: "*Il Moncada. Dialogo del dottor Pinnello academico informe l'agittato, dove si ragiona de gli affetti e grandezza d'un principe di governo, d'un signore degno di lode e dell'eccellenza dell'anima ragionevole*" Petro Brea, Messina 1608. Encara trobem un manuscrit anònim del segle XVII de la Biblioteca Nacional, Madrid (ms.8090) titulat "*Arte de gramática para los niños nobles*", adreçada a Miquel de Montcada, primogènit del marquès d'Aitona, que pot donar idea de l'exclusivitat de l'educació de la gran aristocràcia, i en especial de la casa de Montcada.

[44]"*Compendio de las grandezas y prerogativas soberanas de la antiquissima casa de los vizcondes de Rocabertí, por la gracia de Dios Condes de Perelada, barones y marqueses de Anglesola*". Barcelona 1651.

[45]J.Rubió Balaguer, "*Els Cardona i les lletres*" publicat al volum X de les obres de Rubió Balaguer (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1992).

davant llur protector des de l'època de Cerverí de Girona, un humil joglar al servei del vescomte de Cardona que havia de compartir la seva creació poètica amb bufons i d'altres servents lúdics de la família. A banda de la pura delectança, un ús evident dels escriptors dintre de les cases nobles s'hauria de cercar sens dubte darrera dels autors de les lletres de batalla que s'intercanviaven els cavallers catalans amb motiu dels deseiximents; per la casa de Cardona en coneixem unes quantes que es van lliurar Joan Ramon Folc I "Cap de Sant Joan Baptista" i Alfons d'Aragó, comte de Dènia[46]. Amb tota probabilitat darrera d'aquesta prosa cavalleresca i cortès, que trametia amb viril claredat els valors marcials de l'estament, s'hi trobava un hàbil escriptor soldejat i anònim, afecte a la causa en la que es trobava implicat el seu senyor. A mida que l'aristocràcia catalana vagi refinant el seu estil de vida, els poetes que havien servit d'entreteniment familiar trobaran una acollida més gentil a la seva producció. La posició d'Andreu Febrer a la cort del primer comte de Cardona, ja no era purament la d'un servidor domèstic com havia estat Cerverí, aquest presentava un perfil cortesà més atractiu havent estat anteriorment algutzir d'Alfons el Magnànim. A les primeres dècades del segle XVI la presència de Martí Ivarra, mestre de gramàtica i poeta en llengua llatina, voltant diferents membres de la casa de Cardona ens pot donar la idea d'una cort ducal més oberta a les modernes humanitats, més però com una notable evolució dels estudis de lletres en general que no pas per una clara iniciativa particular de la família. En aquest sentit alguns llatinistes de Barcelona havien adquirit entre l'aristocràcia un prestigi inusitat; el cronista i arxiver Pere Miquel Carbonell n'és un d'aquests; al bateig d'un dels seus néts l'any 1503 hi van assistir en qualitat de padrins Joan d'Aragó, comte de Ribagorça futur duc de Luna, i Joana de Requesens, filla del comte de Trivento casada amb Pere de Cardona, fill del duc Joan Ramon Folc IV. Per la seva banda el comte de Ribagorça ho estava amb Isabel de Cardona, també filla del mateix duc[47]. Tot i així per la primera meitat del segle XVI, deixant de banda els nombrosos i servils afalacs poètics a les dames de la casa, les notícies d'un patrocini literari ferm són poc abundants; hi contribueix en gran mesura el profund desconeixement documental que tenim dels primers ducs de Cardona, en una època on la impremta no estava encara prou ben assentada i la difusió manuscrita hauria estat molt més important del que avui dia podem percebre. Certament s'observa un gran desequilibri entre el poder social i econòmic dels ducs i el resultat efectiu del seu mecenatge literari, que hauria

---

[46]Publicades i estudiades per M. de Riquer: "*Lletres de batalla, cartells de deseiximent i capítols de passos d'armes*" Vol.II, Els Nostres Clàssics nº98, Barcelona 1968.

[47]Bofarull Sartorio, M: "*Opúsculos inéditos del cronista catalán Pedro Miquel Carbonell*" Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón, Vol.XXVII, Barcelona 1864, p.114-115. D'aquesta germana del duc Ferran de Cardona es coneix excepcionalment un retrat de Roland de Mois, conservat dins de les col·leccions dels ducs de Villahermosa. **Figura** nº12.

d'estar representat òbviament per l'existència d'edicions impreses o d'un volum significatiu de producció manuscrita, del que n'haurien d'haver sobreviscut algunes còpies o com a mínim notícies prou significatives de la seva existència. Si s'exclou la contrastant figura de l'arquebisbe Pere de Cardona (mort a 1530), un dels membres del llinatge més importants tant per la seva nodrida biblioteca com pel refinat sentit de l'ostentació que va manifestar durant tota la seva carrera eclesiàstica, la resta dels Cardona d'aquesta època van estar molt per sota de l'actitud generosa respecte les humanitats que seria d'esperar; és força simptomàtic el fet que no es pugui documentar entre els Cardona d'aquesta època cap familiar lletraferit, poeta o cronista; per a cercar-ne algun caldria anar potser a la recerca dels bastards, tradicionalment allunyats de les primeres posicions en la vida pública i predeterminats per un futur econòmicament segur però mancat de possibilitats de promoció. Aquesta valoració pessimista només podrà canviar sensiblement en base a una minuciosa recerca documental que ens permeti complementar una visió encara molt dispersa i fragmentada. Podem no obstant fer referència al cas de Francesc Moner, probablement un dels casos més notables i més ben coneguts de patrocini literari dels primers ducs, certament exitós ja que finalment aquest va trobar la seva plasmació en un llibre editat a costes dels Cardona, gràcies a la perseverància de Miquel Berenguer de Barutell, cosí germà de Moner que en va conservar els manuscrits i va preparar l'edició de les obres en prosa i vers, adreçada a Ferran de Cardona l'any 1528[48]. L'escriptor havia nascut al castell de Perpinyà als volts de 1462 en plena època de les torbacions. Entre 1473 i 1479 va ésser patge de la cort del rei Joan II, passant poc després a França on s'hi va estar un parell d'anys; posteriorment encetaria una vida militar que el duria al servei de les galeres del comte de Prades, futur duc de Cardona, ja devers 1485 fins a 1491 hauria viscut a la cort ducal, fins l'any 1492 en què morí a l'edat de vint-i-vuit o vint-i-nou anys havent ingressat a l'orde dels franciscans en el convent de Santa Maria de Jesús a Lleida. Dels anys d'estada a la cort dels Cardona correspon bona part de l'obra poètica coneguda, i també una de les seves obres en prosa castellana més ambicioses titulada "*La Noche*", inclosa en l'edició de Berenguer de Barutell. Aquesta novel·la és fins ara una

---

[48]El principal estudiós de l'obra de Moner és el nordamericà Peter Cocozzella, autor de la compilació de les seves obres catalanes (Els Nostres Clàssics nº100, Barcelona 1970), i de diversos articles posteriors; "*Fray Francisco Moner: bilingualism, love, and experience in spanish pre-renaissance literature*" dintre de "Estudis de llengua, literatura i cultura catalanes. Actes del primer col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica. Barcelona 1979, p.209-237. "*Pere Torroella i Francesc Moner: aspectes del bilingüisme literari catalano-castellà a la segona meitat del segle XV*" Llengua i Literatura nº2, 1987; p.155-172. El llibre de Moner editat per Carles Amorós du per títol: "*Obras nuevamente imprimidas así en prosa como en metro de Moner, las mas dellas en lengua castellana y algunas en su lengua natural catalana, compuestas en diversos tiempos y por diversos y nobles motivos*".

de les obres literàries més reeixides que es poden associar als primers ducs; en suma es tracta d'una minuciosa dissertació moral novel·lada, inspirada en la teoria de les passions tal com és exposada a la *Summa Teologica* de Sant Tomàs, partint del diàleg visionari de l'autor amb les personificacions de les mateixes, trobades dins d'un castell imaginari. Les tribulacions de l'autor en anar topant consecutivament amb aquestes i amb les virtuts cardinals i teologals, el van portant al coneixement i a la contemplació d'una personificació de "l'esperança teologal", cimera d'una via ascètica que l'autor no arriba a culminar, essent violentament retornat a la realitat. En definitiva es tracta d'una obra força complexa que sintetitza diverses tradicions literàries i filosòfiques, tenint un particular interès la descripció de les personificacions que adquireixen la dimensió de veritables emblemes, en la mateixa direcció que es presentaria en la posterior i més coneguda obra d'Alciati, essent la de Moner una obra original i en molts sentits precursora del gènere[49]. Un altre punt de particular interès del discurs de "*La Noche*" és la seva contextualització en la realitat viscuda pel mateix autor, el qual esmenta una estada dels ducs a Torà, on sojornaven, que li serveix de punt de partença per a la ficció. Malgrat la importància que s'ha de donar a la qualitat dels treballs de Moner dins la cort dels Cardona, el cert és que aquest només va veure editades les seves obres per la insistència d'un cosí seu i no pas per espontània iniciativa dels qui havien estat els seus protectors. Amb aquest fet retornem a la idea d'un mecenatge mancat de bufera, on evidentment hi fan aparició poetes i humanistes sense deixar però obra impresa a costa dels ducs. Altres nobles de menor talla que van voltar als ducs de Cardona tenien potser unes afeccions literàries més evidents. En aquest sentit cal esmentar les inclinacions d'alguns membres de la casa de Centelles, comtes d'Oliva. El segon comte, Serafí de Centelles, mort a 1536, manifestava la seva estima per les lletres subvencionant diverses edicions i protegint a escriptors com l'humanista valencià Joan Baptista Anyes, que el seu nebot i successor, Francesc Gilabert de Centelles, tindria com a tutor. L'any 1525 aquest tercer comte d'Oliva s'havia emparentat amb els Cardona casant-se amb Maria de Cardona, filla legítima del duc Ferran, i fou l'autor de diversos sonets i d'escrits poètics bastant matussers, com els que en general acostumava a escriure una aristocràcia més diletant i ben intencionada que no pas dotada per a les lletres.

Per contrast una de les millors caracteritzacions literàries de l'ambient lúdic i cortesà que voltava la gran aristocràcia catalana de la segona meitat del segle XVI, és la narració que es fa en el llibre setè de la novel·la del cavaller sard Antonio de Lo Frasso titulat "*Los diez libros de fortuna de amor*", impresa a Barcelona l'any 1573

---

[49]Aquest aspecte el vam analitzar en un treball inèdit (U.A.B. curs 1990-1991) titulat "*La Noche de Moner a la cort dels Cardona*".

amb dedicatòria al jove comte de Quirra Lluís de Centelles[50]. És una obra de temàtica pastorívola deutora de la fortuna aconseguida per "l'*Arcadia*" de Jacopo Sannazaro i plena dels tòpics edulcorats propis del gènere. Que la novel·la de Lo Frasso va aconseguir en el seu temps un cert ressò en són prova els controvertits elogis que Cervantes en va fer dins del Quixot. L'obra, escrita en clau autobiogràfica, recull el moment en què els protagonistes, dos adorables pastors vinguts de l'illa de Sardenya, desembarcaven a Barcelona a fi de sol·licitar el favor de Mencia de Requesens, filla del conegut diplomàtic Lluís de Zúñiga i de Requesens. Les descripcions del recorregut que feien els protagonistes des del portal de mar fins al palau dels Requesens és d'una fidelitat extraordinària; Lo Frasso posava l'accent en els aspectes arquitectònics i decoratius dels edificis principals que es trobaven al seu camí (la Duana i la Llotja de mar), donant fe una vegada més de les formes executades "*al Romano*", terme recurrent que a l'època s'associava als motius decoratius renaixentistes. Són especialment interessants les observacions dels objectes i aparença de la capella de Palau, que també mixtificava elements ornamentals renaixentistes amb els objectes de la tradició cavalleresca i militar dels Requesens. És molt generosa també la descripció dels abillaments, tapisseries i altres detalls ornamentals de la casa i jardí on es celebraven les noces de Mencia de Requesens amb Pedro Fajardo, hereu del marquès de los Vélez[51]. Els dos protagonistes van trobar aquesta dama en companyia de la duquessa de Cardona[52]fruint de la música i d'un entorn privatiu i exclusiu del món refinat de

---

[50]La primera edició de Barcelona per Pedro Malo, porta la data de 1573, l'obra es reedità a Londres l'any 1740 molt alterada, i existeix una edició recent a cura de M.A. Roca Mussons: "*Antonio Lo Frasso, militar de l'Alguer*" Càller 1992. L'edició de Barcelona estava ornamentada amb diversos gravats de modesta qualitat probablement fets expressament per a l'edició, ja que s'ajusten força al text (**Figures** n°6.I-III). Sobre altres aspectes de l'obra de Lo Frasso vegeu els articles de A.M.Roca Mussons: "*La Cittá di Barcellona, spazio bucólico-cortese nel romanzo di Antonio de lo Frasso Los diez libros de Fortuna de Amor*" Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona. XLI, 1987-88, p.29-56. "*Conjeturas sobre un autor, una obra y la enigmática evaluación de Miguel de Cervantes: Antonio de Lo Frasso y los diez libros de Fortuna de Amor*" Actas del primer Coloquio Internacional de Cervantes; Alcalá de Henares, 1988, p.393-407. "*Antonio de Lo Frasso; un itinerario tipológico en el Viaje del Parnaso de* Cervantes" Actas del segundo Coloquio Internacional de Cervantistas, Alcalá de Henares, 1989, p.731-753.

[51]Apèndix, Doc. 6-II. Mencia de Requesens, Zúñiga i Gralla morí a 1618, es casà en primeres núpcies amb el tercer marquès de los Vélez i més tard amb Juan Alfonso Pimentel comte de Benavente, fou mare del primer marquès de Benavente. Sobre el palau reial major i menor, a més dels treballs de J.Mª March, vegeu Domingo de Aguirre: "*Tratado histórico-legal del Real palacio antiguo y su quarto nuevo de la excelentíssima ciudad de Barcelona, y de los officios de sus Alcaydes o Concerjes*" Viena 1725. Manuel Mariano Ribera: "*Real capilla de Barcelona, la mayor y más principal de los Reyes de la Corona de Aragón*" Jaume Surià, Barcelona 1698.

[52]En un altre punt de la narració s'afirma que la duquessa era vídua, sembla que s'hauria pogut aludir a Joana I d'Aragó, morta a 1564, ja que en el moment de l'edició del llibre la duquessa era

l'aristocràcia catalana. Lo Frasso seguia les passes de molts altres cavallers poetes que cercaven la protecció de la noblesa, en aquesta ocasió -a tenor amb el seu moment- es presentava com a escriptor educat en una cultura humanística, més aviat modesta, que li permetia en l'endreç al comte de Quirra jugar extemporalment amb un dels tòpics estètics més coneguts de l'humanisme italià inspirat en la poètica d'Horaci[53]. Aquesta atenció als aspectes decoratius i arquitectònics té encara dins de la mateixa novel·la, un espai destacat en el llibre tercer on es fa una llarga descripció del palau ideal de la sabia Belidea, presentant novament tots els elements que apareixen en les descripcions de l'aparença del palau dels Requesens, condició indispensable per a donar a la narració un alè sumptuós, ideal i lluent, amb atractives imatges que estan més d'acord amb una fantasia decorativista cavalleresca, que amb cap teoria estètica albertiana; en aquest sentit el colofó el posava Lo Frasso en el llibre vuitè on feia una relació detallada d'un torneig a la plaça del Born, amb esment de la participació de bona part dels noms que havia citat en el llibre setè. Aquest passatge és en definitiva idèntic a les feixugues i reiteratives gasetes o relacions de festivitats, on el que interessava era descriure al detall la participació de les famílies nobles, les gales exhibides i els mots o versos que acompanyaven les armes de cada cavaller[54]. No és gens d'estranyar que la noblesa en general hagués assentat el seu prestigi públic més en l'exercici militar que no en el patrocini literari; en aquesta època la permeabilitat o impermeabilitat a la literatura humanista, o a qualsevol altra disciplina amb base literària, depenia d'una educació que com a mínim hagués tingut en compte l'aprenentatge efectiu de la llengua llatina, sovint més exitós en els fills destinats a una carrera religiosa. A banda d'episodis puntuals, sembla que bona part de la noblesa catalana no va tenir en general un gran interès per explorar uns usos literaris aliens a la tradició epistemològica on aquesta es fonamentava des de temps immemorial. El fet que l'aristocràcia catalana fos més o menys illetrada com a mínim fins l'època dels reis Catòlics, no exclou en absolut l'atenció dedicada al fast en els vestits, mobiliari i altres béns inherents a l'estatus pels quals es feia distintiva. Es fa avinent que els Cardona del segle XV partien en la seva recambra, a l'igual que bona part de l'aristocràcia catalana, d'uns gustos àulics fonamentats en tradicions estètiques

---

Angela de Cárdenas, muller de Francesc d'Aragó duc de Cardona i de Sogorb, aleshores encara viu.

[53](Cfr. M.A. Roca Mussons, 1992, Op.cit.) "El antigo Appeles y moderno Miguel Angel de Roma, tan divinos en sus pinturas y esculptura, para más al natural alindar y avivar las diversas figuras que sus subtiles ingenios y delicadas manos labravan, procuravan darles lustre y dorarlas y matizarlas del más fino oro y perfectísimas colores que en todo el reyno o ciudad hallar podían, porque el sentido y espíritu de sus obras a los miradores mayor contento diessen, y ellos fuessen en más tenidos; por lo qual siendo tan propinqua el arte del pintor al natural poeta, aunque indigno, me atrevo Illustrissimo Señor a dirigirle el presente libro de *Fortuna de Amor*".

[54]Apèndix, Doc. 6-I i III.

nòrdiques i franceses del darrer gòtic. Les joies i esmalts, la plata blanca i els tapissos flamencs esmentats en inventaris evoquen una imatge de cort borgonyona molt elegant. Alguns nobles catalans havien pogut conèixer d'aprop aquest món havent viatjat per les terres del duc Jean de Berry. L'any 1463 el noble Joan de Copons acompanyava a Pere Joan Ferrer, abat de Montserrat, i al síndic de Tortosa Pere Savertés en l'ambaixada que la Diputació i Consell de Cent havien determinat efectuar a la cort de Lluís XI amb motiu de la guerra civil; als ambaixadors els acompanyava el notari Nicolau Sala que esdevingué cronista palmari del succés. El juliol de 1463 van poder admirar les fundacions i sepulcres dels ducs de Berry a Bourges de Berry, per on passaven de camí a la cort del rei francès[55]. L'any 1473 seria el mateix comte de Cardona qui viatjaria a França tramès per Ferran el Catòlic per a negociar amb Lluís XI i el duc de Berry.

En els encàrrecs artístics que feia l'aristocràcia la predeterminació del que l'artista havia de fabricar podia estar certament més subjecta a uns gustos i manies personals circumstancials que no pas s'esdevenia amb els obrers parroquials (els grans comitents de la Catalunya moderna) molt més preocupats per assegurar-se un bon resultat material de les obres encarregades, a la vegada que el pes del contracte que signava l'artista no requeia en una única persona, sinó que es pactava amb un grup de jurats escollits entre diferents personalitats de la vila o parròquia, els quals acabaven per delegar a un altre artista expert l'estima final de l'obra; tot i així també en aquestes ocasions qüestions tan específiques de les obres d'art com és la iconografia o l'ús de determinats colors, estaven molt ben delimitades. Per la seva

---

[55]J.Madurell Marimon: "*Embajada catalana a Luis XI (1463-1464)*" Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, Vol.XXXII, p.215-216: "Dimars a 19 de juliol any dit, los dits reverents e honorables embaxadors partiren de la vila de Vellsetau, e al migjorn arribaren a la vila de Alduy-lo-Roy, e de continent aprés lo migjorn partiren e arribaren en la ciutat de Borges-en-Barrí, la qual ciutat és gran, e son-hi les nobleses següents: Primerament una magnífica isglésia de Sant Steve, feta a sinch naus, dues molt belles en cascuna part, e l'altre en lo mig de molt gran altitud, e ben obrada. Tira de larch la dita iglésia cent vuytanta sis passes, e de ampla sexanta quatre. És molt ben ornada de algunas capellas; entre les altres ni ha una de Nostra Dona en la qual és la ymatge de Nostra Dona e del Jesús, tot de bella pedra marbre, ab tanta de perfecció, creu-se pus bella ymatge no és stada vista. Tota la dita iglésia e capellas ornades de molt singulars vedrieres e de mige isglésia en amunt, de part dejús, és tot de belles ercades, e.s pot vogir de un cap a altra. Item ha en la dita ciutat una molt singular capella, ab un tabernacle o cloquer, la qual fou hedificada per lo duch de Barrí, primer duch, apel·lat Johan, dins la qual capella e devant lo altar maior ha una bella sepultura de dit duch de pedra marbre e ymages en gir e entorn, la qual stà dins un rexat obrat de terra, tanque's ab unes portes de roure de Flandes. E més hi ha dos apartaments, hu per lo duch, altre per la duquessa, dins cascun dels quals ha una ximenea, molt singular cosa, dins las quals stàvem com hi hoyrem missa o l'offici. Ha en dita capella molta singular relíquia. Canten en la dita capella trenta-sis capellans; fan offici singular. E més hi ha en la dita ciutat una singularíssima casa, la qual lo Argenter de França, mort, féu obrar".

banda l'aristocràcia era en molts aspectes més primmirada, especialment pel que feia a l'hora de pagar les obres encarregades, ja que a diferència de les parròquies, que partien d'uns diners més segurs fonamentats en rendes municipals, la noblesa disposava d'uns ingressos fluctuants i d'un costum endèmic vers l'endeutament; tampoc s'ha de desestimar un comportament previsiblement amarat per un cert menyspreu de l'artesà, valorat com a persona d'estament inferior, que en res contribuïa a la promoció social dels artistes. Per aquesta via la noblesa pagava potser pitjor que d'altres institucions i a la vegada tendia a l'emulació amb molta més facilitat. La seva condició estamental privilegiada li permetia sovintejar altres palaus nobiliaris, presidir les funcions ciutadanes més llustroses i participar tanmateix de la possibilitat d'atresorar objectes preciosos dotats d'una funció dinàstica. El gust de la noblesa, com el de totes les persones que s'ho podien permetre, sens dubte s'havia hagut de fonamentar en la cultura visual; aquells senyors que havien vist més quadres, esglésies, palaus etc. eren els més propensos a equiparar les formes de les seves propietats amb aquelles que més les hi havien impressionat, i molt probablement el contacte de l'aristocràcia amb les formes pictòriques, escultòriques i edilícies del Renaixement italià devia tenir un rerafons més pedestre que no pas intel·lectiu. Les condicions de les que es partia no eren però especialment favorables a un interès per avaluar les arts d'ambdós països. A ningú escapava la gran diferencia que en matèria d'Art i de lletres existia entre la Toscana i els regnes peninsulars, en una cèlebre epístola de l'humanista Italià Pedro Mártir de Anglería de 1 de febrer de 1488, adreçada a Ascanio Sforza Visconti, es fa gràficament palesa aquesta qüestió. Anglería posava les següents afirmacions en boca del seu interlocutor, que l'havia amonestat i criticat en la seva decisió d'abandonar Itàlia en un moment especialment brillant per als humanistes de la seva condició.

"*Es ciertamente España un país notable por sus cualidades naturales, por la suavidad de su clima, por la fertilidad de su suelo, por la grandeza de sus hombres y otras muchas excelencias de este género. Pero si se la compara con Italia, España es el último rincón de un inmenso palacio, mientras que nadie podrá negar que Italia es su salón principal y el emporio del universo entero. Porque, dime: ¿Cuántos italianos -fuera de los mercaderes y peregrinos- sabes que fueron a España y que no volvieran inmediatamente? En cambio nosotros mismos estamos viendo, y la tradición nos lo dice, que Italia siempre ha estado repleta de españoles*"[56].

Uns anys després l'erudit arquebisbe Antoni Agustín es manifestava més irònic i expeditiu en relació a l'alçada intel·lectual dels cortesans i aristòcrates

[56]Pedro Mártir de Anglería: "*Epistolario...*" Op.cit. (Vol IX, p.3). Carta també comentada per F.Marías: "*El largo siglo XVI*" Madrid, 1989.

espanyols. Entre les dites i proverbis del recull titulat genèricament *Alveolus*, Agustín criticava cruament la incultura dels nouvinguts a la ciutat de Roma.

"*Entre cortesanos de Roma se dize que los que vienen de nuevo de España son como los centauros que son medio bestias en muchas cosas, mas estos con el tiempo se tornan en esta tierra unos cavallos, otros hombres y según sus ingenios unos antes que los otros. Por esto Horo y Apolline dize que en Egitto para escrevir o pintar a los que no salen de sus tierras, hazen una cabeça de asno*"[57].

Certament l'aristocràcia disposava d'avantatges que els permetien una situació més procliu a l'eixamplament dels horitzons estètics, fonamentat bàsicament en el contacte amb d'altres famílies nobles a la cort reial i en els viatges diplomàtics efectuats arreu d'Europa. El desenvolupament de càrrecs de govern a Itàlia va suposar en aquesta època la principal via de penetració dels gustos artístics italianitzants entre l'aristocràcia catalana i castellana, en ocasions prou entusiàstics com per a tenir pretensions d'una certa envergadura; Luis Fernández de Córdoba, duc de Sessa, ambaixador a Roma de 1522 a 1526 (en l'època en què els ducs de Sessa no estaven encara vinculats en llinatge als Cardona-Anglesola) havia mantingut contactes amb el pintor Sebastiano dal Piombo; aquest magnat havia manifestat la intenció d'encarregar a Miquel Àngel la talla d'un sepulcre per a ell i la seva muller segons es desprèn d'una carta de Leonardo Sellaio a Miquel Àngel, que aleshores estava a Florència, on li comunicava la intenció del duc coneguda per boca de Sebastiano: "*Compare, egli' è istato a me Bastiano pittore e mi dice il ducha de Sessa vuole fare una sipoltura per lui e per lla moglie, e àgli detto vorebe voi la facessi...*" [58] Sembla que Sebastiano dal Piombo hauria intentat mitjançar en l'encàrrec segons es desprèn de dues altres cartes (una de Jacopo Sansovino de 22 de febrer i una pròpia de Sebastiano de 22 d'abril). La mort del duc a l'agost del mateix any va truncar tota possibilitat de que aquest ambiciós encàrrec reeixís. Un episodi similar es produiria anys més tard en relació a la cort del rei d'Espanya, on també s'oferia la possibilitat d'obtenir la intervenció de Miquel Àngel precisament en l'àmbit de l'escultura funerària i votiva, aquesta qüestió queda reflectida en la carta del bisbe d'Arras al secretari de Felip II, Gonzalo Pérez, on informava de la possibilitat d'obtenir un disseny de l'afamat escultor, pintor i arquitecte per a un sepulcre honorífic en memòria de Carles V; per a tractar amb l'artista el bisbe oferia la mediació de Leone

[57]Agustín, A: "*Alveolus*" Op.cit. p.158.
[58]Cfr. Benito Domènech, F. et alt: "*Sebastiano dal Piombo y España*" Madrid 1995 p.43-44.

Aretino[59]. Que els grans artistes italians de la primera meitat del segle XVI havien despertat l'interès de les més altes instàncies de poder i d'influents cercles aristocràtics (essencialment castellans) com una manera brillant d'obsequiar al rei, i de satisfer també els propis desitjos d'ostentació, és signe inequívoc del gust progressiu en determinats àmbits socials per incorporar als seus béns pintures i altres objectes artístics italians o flamencs, estimats tant per la seva bellesa i prestigi com per l'atractiu que devia suposar l'imitar els gustos pictòrics de Felip II. De tota manera no era preceptiu que tot noble que hagués tingut contacte amb terres italianes hagués de manifestar per necessitat un interès específic per les obres d'art d'aquell país, l'inventari de la recambra del duc de Sessa fet a Nàpols l'any 1573 per a ésser enviada a Madrid, no evoca el luxe desmesurat d'altres precedents. Aquesta recambra consistia en un conjunt de peces guardades dins de 55 caixes i baguls amb diferents armes, mobles i roba, sense que hi figuressin destacats objectes artístics similars als que apareixien en els inventaris d'altres avantpassats diplomàtics del duc. A banda dels més de 67 llibres en llatí i castellà es descrivien armes luxoses i alguns arcabussos que havien estat regalats per diferents nobles com ara el duc de Nájera[60]. A Catalunya les missions diplomàtiques de llarga durada en terres italianes, a grans trets, no les va acaparar la gran aristocràcia sinó prestigiosos secretaris i jurisconsults al servei de la Diputació, Consell de Cent o d'altres influents institucions civils i eclesiàstiques; si es volia un govern, almirallat o virregnat fora de la península calia abans passar per la cort castellana.

---

[59]Carta de Brusel·les a 28 de juliol de 1560, E. de Ochoa: "*Epistolario español*" Vol.II, Biblioteca de Autores Españoles, nº62, Madrid 1965, p.25-26. Pel que fa a una referència a l'oferta de Gonzalo Venegas, oficial de la cúria papal, feta sobre la participació de Miquel Àngel en dissenys per al monestir de El Escorial Vid. Checa, F: "*Felipe II mecenas de las artes*", Madrid 1992; p.291.

[60]Biblioteca Nacional (Madrid), Ms.18643: "Razón de la ropa de la recámara y guardarropa del duque de Sessa mi Señor que en la ciudad de Nápoles a veinte y ocho de noviembre de 1573 años se consignó a Cosme Martín, criado de su Excelencia para que con la buenaventura llevalla a la villa de Madrid en las galeras de España, de que ba por general Don Alonso de Leiba".

Com a peces significatives es destaquen, entre d'altres, determinats objectes que recordaven la descendència de Gonzalo de Córdoba i la victòria de la casa de Cabra sobre el rei de Granada a la batalla de Lucena : "Otro morrión labrado de ataxia de figuras y la historia del Gran Capitán mi Señor, aforrado en raso carmesí con su funda. / Un báculo de junco de la India dentro en su funda, con dos engastes de oro y otro de plata. / Una caxuela blanca de madera que va dentro una cabeça de cavallo con veinte y dos pieças de oro y dos de plata, dorados a los cabos. / Unos estrivos de la gineta del Rey Chiquito de Granada, dorados y negros, una espada que era del dicho Rey Chiquito con su guarnición de plata dorada y la bayna recamada con su funda de madera. / En una caxa quadrada enpacada con su lienço escripto ençima della *D.de Sessa*, con lo següente: Dos sillas de cavallo, la una de armar y una caveça de antigualla de piedra. Un scritorio pequeño."

En les arts, més que estimar per damunt de tot el gust per un estil forani novedós com era el renaixentista, del que segurament no en podien apreciar a fons ni la novedosa elaboració de la perspectiva ni l'erudició arqueologista[61], l'aristocràcia catalana de principis del segle XVI tenia encara ben viva al seu voltant una vigorosa tradició estètica gòtica on tradicionalment s'havien educat artistes i artesans, continuant els hàbits dels tallers de pintors i escultors que proveïen abastament i amb prou satisfacció als seus compradors; aquests no modificaran significativament el seu repertori formal fins el moment en què el prestigi de l'art italià s'hagi consolidat tant per la mitificació monumental de la ciutat de Roma, com per la difusió d'estampes, factors als que evidentment hi cal afegir el coneixement de primera mà obtingut per artistes i promotors en profitoses estades a Itàlia; altrament no hi havia cap motiu de pes per a abandonar la tradició flamenca, que per si sola podia oferir recursos més que suficients per acontentar els amples desitjos sumptuaris de la noblesa. El retaule del Conestable pintat per Jaume Huguet a mitjans del segle XV, pot representar l'essència medieval d'aquesta inclinació materialista per l'aspecte valuós de l'objecte artístic, representat sens dubte en el gust perdurable pels daurats en la pintura sobre taula que tan devia agradar a l'aristocràcia catalana, estimant molt l'efecte de riquesa que produïa l'or sobre la fusta de mobles, sostres, llibres etc; alguns historiadors de l'Art han interpretat els daurats d'aquesta obra com el cert retrocés a formes més medievals i menys flamenquitzants d'aquest important pintor del darrer gòtic, fet que probablement s'hagi de veure estretament relacionat amb els gustos llampants d'un comitent aristocràtic[62]. Tampoc és menyspreable l'exemple que

---

[61]Cosa altrement no exclusiva de l'aristocràcia; un coneixedor amant de la literatura llatina i italiana com era Pere Miquel Carbonell, a qui per la seva posició econòmica i parentiu amb Jeroni Pau podem pressuposar una educació estètica més desperta, no va ésser capaç d'entendre l'al·legoria present en un quadre de possible inspiració giorgionesca, que va adquirir l'any 1504, i al que va dedicar unes cobles molt fluixes de tall purament moral i cortès. (Bofarull Sartorio, M: "*Opúsculos...*" Op.cit, Vol.XXVIII, p.329-332): "Cobles fetes per Pere Michel Carbonell, archiver del Senyor rey, en lahor e defensió de una dama qui exia del bany segons és pintada en un drap de pinzell ab un galant qui la té abrassada, e ab altre que sona òrguens e altres escolten acompanyats de una altra dama e ab un gat que sona un lahut davant la taula que.s dinaven, e ara és retaula guarnit e comprat en l'any mil D e quattre de la nativitat de Nostre Senyor. E en loch de jugar, lo dit Carbonell a glòria de Nostre Senyor Déu e de la Sacratíssima Verge Maria mare sua, s'és dispost compondre aquelles, ço és en les festes de Nadal de l'any de la nativitat de Nostre Senyor cinccents e cinch (Aquestes cobles per ésser molt deturpades per la correctió per mi feta, he les transcrites en tres lochs, primo en un pergamí, secundo en lo primer sistern del libre scrit de mà mia pretitulat *Inscriptus Barcinon*)". Un encertat comentari d'aquestes cobles és a J.Rubió Balaguer: "*De l'edat mitjana al Renaixement*" Op.cit. p.228-229.

[62]El comitent del retaule era el Conestable Pere de Portugal, personatge convidat per la Diputació a ocupar la corona catalana a l'època de les torbacions en substitució de Joan II; a la seva arribada a Barcelona aquest home va voler redecorar diverses parts del Palau Reial, essent el retaule d'Huguet (enllestit a 1465) part dels ornaments previstos. Pallejà, J: "*Lo retaule del Conestable, obra de Jaume Huguet*" Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de

d'altres famílies nobles de fora de Catalunya podien aportar en l'àmbit de l'arquitectura i decoració domèstica. A les acaballes del segle XV la casa nobiliar que probablement podia oferir el més alt exemple d'ostentació material, ensems amb una voluntat de refinament humanístic prou ambiciosa, que els situava molt per damunt del que era habitual entre d'altres famílies del mateix estament, era la dels ducs del Infantado amb qui molt poques nissagues de la més alta noblesa, inclosa els Cardona, s'hi haurien pogut equiparar. El seu preciós palau de Guadalajara acostumava a rebre molts il·lustres viatgers de la Corona d'Aragó de pas cap a Madrid[63]. L'aspecte que aquest presentava a 1626, tal com el va poder veure Cassiano dal Pozzo, el coper del cardenal nepote Francesco Barberini, era el d'un palau gòtic que mantenia gran part de la seva decoració original en façana i interiors, però que en un moment determinat havia incorporat un gust novedós per la pintura mitològica italiana, manifestat per la presència de dues obres de Tiziano. L'àmplia sala principal del palau, l'espai públic més important de la casa, tenia dues grans pintures representant una genealogia de Jesucrist i al costat una gran genealogia dels ducs del Infantado; aquesta glorificació dinàstica prosseguia en els motius heràldics del sostre enteixinat i daurat que era el que donava un aspecte grandiós i magnífic a l'estança, el voltava un fris amb una inscripció heràldica; en d'altres cambres adjacents s'hi trobaven les habituals pintures de batalles que recordaven els episodis militars on s'havien destacat els Mendoza. A la sumptuositat de l'interior es corresponia un gran jardí, presidit per una llarga llotja, on s'hi havia instal·lat una font de marbre esculpit importada de Florència[64]. A l'igual

---

Barcelona, Vol.X, nº77, 1922, p.397-403. Folch i Torres: "*El retaule del Conestable de la capella de Santa Àgata*" Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona, Vol VII, 1937. Madurell Marimon, J.Mª: "*El retablo del Condestable, más documentos para su historia*" Archivo Español de Arte, nº113, Madrid 1956, p.74-75. Les alusions a l'evolució de l'estil d'Huguet en aquest retaule a Dalmases, N. / Pitarch, A.J: "*El Gòtic Català*" dintre de la Història de l'Art Català, Ed.62, Vol.III, Barcelona 1984.

[63]Diego Hurtado de Mendoza, duc del Infantado era un dels nobles que juntament amb el duc de Cardona havien de rebre l'orde del Toisó d'Or al capítol celebrat a Barcelona, no hi pogué assistir a causa de la seva avançada edat. Ambdós llinatges tindrien un parentiu més proper l'any 1578 en què el comte de Prades Lluís de Còrdova, Aragó i de Cardona, hereu del ducat, es va casar amb Ana Enríquez de Cabrera i de Mendoza, neboda de l'hereu dels ducs del Infantado. Ja abans havia existit un altre enllaç que, de retruc, vincularia la branca dels ducs de Cardona i Sogorb amb els Mendoza, ja que l'Infant Fortuna l'any 1513 havia casat la seva filla Isabel amb Iñigo López de Mendoza, nét del conegut poeta, successor en el títol.

[64]Apèndix, Doc. 65-III. Sobre les diverses transcripcions parcials del dietari de Cassiano dal Pozzo vegeu Harris, E: "*Cassiano dal Pozzo on Diego Velázquez*" The Burlington Magazine nº 112, 1970 p.364-373. Harris, E. / Andrés G: "*Descripción del Escorial por Cassiano dal Pozzo, 1626*" Archivo Español de Arte nº179, 1972 p.1-33 (en aquest article es publica el dietari des dels Fols.97-111v). Transcrit també en part a Simón Díaz, J: "*Dos privados frente a frente: el cardenal F.Barberini y el Conde-duque de Olivares, Madrid 1626*". Revista de la Biblioteca, Archivo y Museo nº7-8. 1980.pp.7-53. "*El arte en las mansiones nobiliarias madrileñas de 1626*". Goya nº154 1980, pp.200-205. Sobre el palau dels Mendoza Vid. Marías, F: "*Arquitectura y vida cotidiana en los*

que el duc del Infantado, els Cardona també tenien en el seu palau del carrer Ample de Barcelona una estança principal que no devia ésser massa diferent, possiblement menys ornamentada, però sí que tenia un sostre enteixinat i decorat amb daurats que havia encarregat l'Infant Fortuna al pintor Nicolau de Credença l'any 1501[65], aquest mateix pintor havia ornamentat de manera similar la cambra daurada del palau de la Generalitat, obra del fuster Francesc Soldevila de l'any 1526. Altres possessions dels ducs de Cardona tenien estances igualment sumptuoses com ara la sala daurada al castell d'Arbeca, el saló principal del palau "de Agua Limpia" a Sogorb, que encara conserva el seu sostre artesonat i daurat[66], o l'anomenada "cambra de les pinyes" al castell de Sogorb, en alusió als motius ornamentals en relleu que acostumaven a sobresortir dels casetons dels sostres; també en aquest mateix castell hi havia una estança anomenada "sala d'alabastre" molt probablement fent alusió a una decoració en relleu o en els paviments feta amb aquest material. En aquesta mateixa direcció d'apreci material pels objectes preciosos, sens dubte un dels elements consubstancials a la més alta noblesa era l'existència, en tot palau que volgués tenir un aspecte ostentós, de la sala comunament anomenada "de l'aparador" (en el cas dels ducs de Cardona situada al castell d'Arbeca) on es tenia com a objecte decoratiu principal un moble de fusta, habitualment disposat en forma de prestatges escalonats, on s'hi exposaven les millors peces de plata i esmalts de la família, ben polits per l'oficial que s'encarregava en exclusiva del manteniment d'aquesta, i prop d'una font de llum per a que tingués l'aparença més enlluernadora possible. Aquesta voluntat d'exhibició pública del tresor familiar, més limitada en el segle XV i primera meitat del XVI a l'ús de les joies i abillaments de luxe, es fa més acusada a la segona meitat del segle XVI i sobre tot en el XVII, en estreta correlació a la gran quantitat de plata americana que començava a córrer per les mans de l'aristocràcia peninsular.

Pel que fa a la pintura és possible conjecturar que, a excepció dels pocs coneixedors i apreciadors de la pintura renaixentista italiana, la major part de l'aristocràcia fos partidària d'uns gustos tradicionals, poc amiga de les novetats. Hi podrien contribuir molts factors tots confluents però en el caràcter conservador de l'estament; l'apreci i dignificació de la tradició hi tenia molt a dir, així com la imitació i tendència a la perpetuació dels estigmes familiars. Aquesta predisposició es fa avinent en protocols de concòrdia i disposicions testamentàries, on és molt poc habitual trobar la presa de posició per un estil determinat en la factura d'una obra

---

palacios nobiliarios españoles del siglo XVI" dintre de "Architecture et vie sociale à la Renaissance", París 1994, p.167-180. Per a una valoració de les arts i la cultura dels Mendoza a inicis del segle XVI Vid. Yarza Luaces, J: "*Los reyes Católicos; paisaje artístico de una monarquía*" Madrid 1993, p.221-228.

[65]Apèndix, Doc. 1.

[66]**Figures** nº7 i 8.

d'art. D'altra banda l'estimació de la pintura en gran format podria haver estat determinada per l'espontània educació estètica del noble mitjançant els llibres de miniatures. A inicis del segle XVI un dels béns significativament apreciats entre l'aristocràcia continuaven essent aquestes antigues obres manuscrites il·luminades, sovint acrescudes en la seva vàlua material per cobertes esmaltades i repussades on apareixien els blasons de la casa, aquestes procuraven una delectació íntima i reservada en la contemplació de les escenes pintades; destacaven en especial els saltiris i llibres d'hores que s'havien tingut per un dels obsequis més excel·lents que es podia presentar en els cercles cortesans més elevats. D'aquest gust plenament medieval en va deixar constància Joanot Martorell al *Tirant*; quan aquest cavaller enamorat va voler honorar Carmesina, filla del rei bizantí, no va trobar millor manera que obsequiar-la amb un llibre d'hores fet a Paris de precioses cobertes i tancadures[67]. També Rafael va pintar un dels seus retrats més reeixits presentant al papa Lleó X en la contemplació d'antigues miniatures, sostenint el vidre d'augment que permetia veure les pintures amb una major nitidesa; és força revelador que l'homenatge a un dels pontífex més notables del Renaixement per part d'un dels pintors més reputats del seu temps es fes precisament mitjançant un d'aquests antics llibres il·luminats, acompanyant a altres símbols del poder pontifici com eren les robes de color porpre, la cadira i la campaneta. Els llibres d'hores il·luminats passaven entre l'aristocràcia catalana d'una generació a l'altra, com una pertinença dotada de valor sentimental; l'any 1539 Joana Dionísia Llull de Sentmenat heretava entre d'altres béns el llibre d'hores de la seva mare Caterina de Sentmenat, i aquests manuscrits també es trobaven entre els llibres que l'any 1579 Jerònima d'Hostalric llegava a Maria de Cardona[68]. Entre l'aristocràcia valenciana de la primera meitat del segle XVI el més admirat va ésser el duc de Calàbria, precisament per la seva fabulosa biblioteca d'obres manuscrites clàssiques i teològiques, moltes d'elles procedents de la fastuosa biblioteca d'Alfons el Magnànim, donades al monestir de Sant Miquel dels Reis, il·lustrades per

---

[67]Joanot Martorell: "*Tirant lo Blanc*", edició a Cura de Martí de Riquer, Barcelona 1990 p.386-387. "Com se fon dinat pregà a Diafebus volgués anar al palau e dar unes hores que tenia molt singulars a la Infanta, les quals s'eren fetes a Paris, ab les cobertes totes d'or massís e molt subtilment esmaltades, e tancaven-se ab tancadura de caragol d'escala que llevant-ne la clau no era negú sabés conèixer per on s'obria; e dins havia molt singular lletra e històries fetes d'estranya manera, e molt ben il·luminades, que tots los qui les veren deien que en aquell temps més pomposes hores no pogueren ésser trobades".

[68]AHNPB. Antoni Anglès: "*Plec d'inventaris i almonedes*" !513-1539. Lluís Rufet: "*Plec d'inventaris solts*" 1553-1580. (Referències Cfr. a Peña Díaz, M: "*Élites y cultura escrita en la Barcelona del quinientos*" Manuscrits nº14, 1996, p.213-229). En aquest mateix sentit apareixeran les disposicions testamentàries de l'Infant Fortuna.

excel·lents miniaturistes italians. Els Cardona, amb plena consciència del valor dinàstic d'aquests llibres, tenien alguns dels seus còdexs més antics dipositats dins d'una arca a la sagristia de l'església de Sant Vicenç al castell de Cardona. Juntament amb un Martiriologi i un Missal hi figurava un llibre on s'anotava les dates de naixement i defunció dels familiars, en el qual hi havia escrita una vida de Sant Agustí[69]. També és força probable que al Principat aquests valuosos llibres haguessin acompanyat a l'aristocràcia fins ben entrat el segle XVI, essent alguns donats a convents i fundacions religioses a mida que les edicions impreses els anaven desplaçant de les biblioteques; dintre d'aquestes la miniatura encara sobreviuria de manera prou excepcional en obres científiques, llibres de làmines, patents de noblesa i armorials. Probablement sigui aquest l'únic punt a l'abast de la noblesa en què un text escrit faci aliança amb l'art del dibuix i la pintura, ja que els llibres que tractaven de les arts plàstiques anaven destinats majoritàriament als mateixos artistes, essent l'aspecte pràctic de l'ofici un dels motius prioritaris. Fins on podem saber els tractats d'art italians tindran a les biblioteques nobiliàries una penetració molt lenta i desigual, vinculada en moltes ocasions a les traduccions del llatí i de l'italià que d'aquests s'anessin fent a la primera meitat del segle XVI; per contra força inventaris de biblioteques aristocràtiques esmenten l'existència de llibres de làmines, probablement reculls facticis de gravats de temàtica molt variada, habitualment de gran format i acolorits, que podien arribar a incloure vistes de runes romanes o gravats d'arquitectura, esdevenint una possible font d'inspiració per aquells que tenien entre mans algun projecte edilici. Pel cas dels ducs de Cardona no tenim fins ara notícies destacades d'un interès particular per l'arquitectura ni per la teoria que l'acompanyava, hi ha però alguns indicis documentals que vincularien al conegut arquitecte rector de Tivissa, Jaume Amigó, amb el duc Francesc d'Aragó i de Cardona, amb qui probablement hauria mantingut contacte exercint tasques d'administració del comtat de Prades, ja que l'agost de 1570 rebia de mans de Joan Franquesa diverses escriptures del comtat; de tota manera no es coneixen encara altres notícies que ens puguin fer pensar en patrocinis o encàrrecs dels ducs amb la intervenció d'Amigó[70]. Els nobles que eren més actius en la promoció d'edificis de nova planta sens dubte van manifestar de necessitat un interès més gran per la possessió de llibres i làmines d'arquitectura; els que havien fet de virrei a Nàpols

---

[69]El Missal duia per títol *Missale Antiquum Pergameneum* (Cfr. Costa Bafarull, D: "*Memorias de la ciudad de Solsona y su iglesia*" Vol.I, Barcelona 1959, p.217).

[70]Carbonell Buades, M: "*L'escola del camp de Tarragona en l'arquitectura del segle XVI a Catalunya*" Tarragona 1986 (p.52). "*Mossèn Jaume Amigó i l'església d'Ulldemolins*" (p.20); dintre de VV.AA: "*L'església de Sant Jaume d'Ulldemolins*" Ulldemolins 1995.

tenien en aquest terreny una experiència superior, no només per la inevitable intervenció urbanística amb la què s'acostumaven a topar uns aristòcrates que governaven dins d'una ciutat en expansió contínua, sinó que també la temptació d'esmerçar en l'autoglorificació edilícia molts dels substanciosos fons municipals a què tenien accés era un impuls força irresistible[71]. Però on el gust per l'arquitectura entre la noblesa va trobar un camp adobat va ésser en el de l'edificació militar. Les necessitats defensives dels regnes de la monarquia dels Àustria van fer necessari disposar de gran quantitat d'arquitectes, enginyers i mestres d'edificacions que voltaven per tots els regnes estudiant i traçant els projectes de defensa més adequats; en la majoria d'ocasions aquests personatges anaven acompanyats per un aristòcrata que representava l'autoritat reial. Per l'època de Felip II el cas més conegut i emblemàtic és el de Vespasiano Gonzaga que va recórrer moltes zones del llevant peninsular i del regne de Navarra, acompanyat de l'enginyer Giovanni Battista Antonelli, amb l'encàrrec d'estudiar-ne les defenses. Cap altre aspecte va estimular tant a la noblesa a estudiar llibres de matemàtiques, geometria o arquitectura com la necessitat de donar resposta a aquestes exigències militars del seu estament, cada cop més complexes a mida que els exèrcits van anar adoptant una envergadura mai vista, paral·lela a l'estoradora despesa econòmica inherent que va acabar derrotant la monarquia dels Àustria. Si el noble es va haver d'espavilar en el seu aprenentatge no és menys cert que els enginyers i arquitectes també ho van haver de fer, prestant un servei que d'aquesta sort els acostava a les altes esferes del privilegiat estament militar, tot i que en general van conservar l'estigma gremial dels antics mestres de cases, fent gala d'una component artesana que els permetia projectar amb igual elegància una ciutadella que un retaule o un túmul funerari reial; les traces d'arquitectura i aquarel·les amb vistes topogràfiques que aquests ens han deixat respiren en moltes ocasions les intuïcions del pintor. Els ducs de Cardona també van intervenir de necessitat en les defenses costaneres dels seus estats; l'any 1568 el Governador de Catalunya, havent fortificat ja els Alfacs i Salou per a prevenir els atacs corsaris, reclamava la construcció d'una torre de guaita al cap de Creus, en terres dels ducs de Cardona, a qui es demanava la seva intervenció. A qui també es va acudir reclamant ajuda, en aquest cas pecuniària, per a dur a terme la construcció d'aquesta torre era a la Llotja de Mar de Barcelona, una altra notable institució catalana que acostumava a participar activament en el plantejament i pagament de les defenses costaneres del Principat. El projecte de fortificació del

[71]El cas més conegut del segle XVI és el del virrei Pedro de Toledo Vid. C.J.Hernando Sánchez: "*Castilla y Nápoles en el siglo XVI. El Virrey Pedro de Toledo; linaje, estado y cultura*" Salamanca 1994.

Cap de Creus que ara es tirava endavant segurament era bastant anterior a la data de 1568, ja que es coneix un dibuix topogràfic de la zona, datat de 1543, on s'especifica la ubicació més idònia per a una torre de defensa[72].

On novament convergien arts diferents i una necessitat aristocràtica de primer ordre era sens dubte a l'hora de la mort. Els sepulcres són una de les manifestacions artístiques més brillants que ens ha deixat l'aristocràcia occidental; totes les mancances intel·lectuals que els nobles van presentar en vida quedaven immediatament esborrades per la fastuosa perpetuació en pedra, marbre o alabastre de glòries mai obtingudes, i no és que el sepulcre més o menys vistós fos un objecte funerari exclusivament privatiu de la noblesa, el cas és que aquesta es podia permetre desprendre més diners i aconseguir amb facilitat uns metres quadrats de terreny eclesiàstic més prestigiós que no pas d'altres estaments menys influents, la qual cosa els impel·lia a no escatimar en els fasts funeraris[73]. Per aquesta via la noblesa va haver de contactar i supervisar estretament el treball dels escultors a qui s'encarregava la talla d'un sepulcre, obligats en ocasions per precises instruccions testamentàries. La seva concentració en determinades esglésies i monestirs feia molt fàcil l'equiparació de les formes, i també el desig de coincidència o divergència dels uns amb els altres. L'hora de la mort era tot sovint l'hora de dotar al sepulcre d'un discurs afegit a la pedra en forma d'inscripcions commemoratives i d'epitafis solemnes, per a la qual cosa es feia necessària la intervenció poètica d'algun dels lletraferits tutelats per la família. En aquest sentit no només va existir un cert interès de l'aristocràcia per rendibilitzar el treball d'artistes i poetes, més o menys cortesans, més o menys prestigiosos segons el moment, sinó que també aquests mateixos devien sentir-se atrets per la possibilitat de gaudir, ni que fos mínimament, de la vida regalada que duia la noblesa. Sota aquesta pretensió hem d'entendre les dedicatòries a diverses dames de la noblesa que el pintor i escriptor Pere Serafí va fer en la seva obra poètica impresa per Claudi Bornat l'any 1565;

---

[72]**Figura** nº9. Acompanyava un informe titulat "*Relatión y liquidatión de lo que ymporta el Condado de Ampurias que posee el Sr. duque de Segorve, fecha por el secretario Comalonga por mandado de su Magestad en el año de 1543*". Sobre aquest vegeu també Baig Aleu, M: "*La vila de Roses en els segles XVI i XVII*" Annals de l'Institut d'Estudis Ampordanesos nº21, 1988, p.135-205. Sobre la intervenció de la Llotja de Mar Vid. Apèndix, Doc. 5. Jaume Amigó també havia acudit a la Llotja de Mar l'any 1575 per a demanar una subvenció a una obra de fortificació complementària a una torre ja edificada en una illeta de la costa prop de Tivissa, efectuada a costes del municipi ("en una isleta que.s diu lo Torm, que és proper de Tivissa, ab certes barbacanes y baluarts per a assegurar y facilitar lo camí de Tarragona a Tortosa y guardar los camins y navigans que no sien danyats de moros, així en mar com en terra"). De tota manera en aquest altre afer no s'esmenta al duc de Cardona.

[73]Un estudi pormenoritzat dels sepulcres de l'aristocràcia catalana del segle XIV, amb notables referències als de la casa de Cardona, és la tesi doctoral inèdita de F. Español Bertran: "*La escultura gótico-funeraria en Cataluña (siglo XIV)*" Universitat de Barcelona, 1987.

inevitablement hi apareixien esmentades dues dames de la casa de Cardona, Maria i Aldonça de Cardona, identificades com a dues filles de l'aleshores ja difunt duc Ferran; la primera casada amb Francesc Gilabert de Centelles, III comte d'Oliva, i la segona amb Luis de Beaumont, Conestable de Navarra i IV comte de Lerín, morta recentment segons es desprèn del mateix sonet de Serafí[74]; a més de la casa dels ducs Serafí dedicava poesies a membres d'altres famílies destacades de la noblesa barcelonina com eren els Bellafilla, Sentmenat, Boixadors, Sorribes etc. Es té constància que Serafí també havia participat en l'edició de les obres d'Ausiàs Marc costejada pel duc de Soma i baró de Bellpuig, conegut de Boscà, Ferran Folc de Cardona. Pel que fa a la seva obra pictòrica coneixem molts més encàrrecs públics que no pas privats, no obstant sabem que havia contractat la pintura de la capella del castell de Montcada, per la qual cobrava uns diners a 5 d'agost de 1541[75]; tot i que en aquesta ocasió no eren els marquesos qui costejaven l'obra, sinó la mateixa vila ja que possiblement els habitants devien utilitzar la capella del castell com a església parroquial, a l'igual que succeïa amb la del castell d'Arbeca. En un altre context, en aquest cas la cort de Madrid, una filla del pintor Alonso Sánchez Coello, el retratista més significatiu de la gran aristocràcia dels regnats de Felip II i Felip III, feia donació en el seu testament de 1613 d'una pintura a la comtessa d'Arcos i una altra a Joana de Cardona, segurament la dama de la reina, muller del Conestable de Castella, néta de la duquessa de Cardona Joana II[76].

Pintura, arquitectura i escultura, en suma arts disponibles en una societat viva i gratificants en el servei a l'aristocràcia. Els Cardona indubtablement les van necessitar totes, i probablement en una mesura molt més gran que la resta de llinatges catalans, ja que més gran era el nombre de compromisos adquirits amb esglésies i monestirs. Com en d'altres ocasions el que ha sobreviscut és poc i les notícies documentals molts escasses; hi ha no obstant un altre factor molt determinant a l'hora d'entendre la dispersió patrimonial de la noblesa, i és precisament el caràcter mòbil de tots els objectes artístics que aquesta atresorava. Els ducs de Cardona, com tot noble important, acostumaven a tenir els seus palaus pràcticament buits i només s'emplenaven amb mobles, tapissos i pintures en el moment en què s'hi sojornava, en partir la família una part del mobiliari

---

[74]Les identificacions de les dames de la casa de Cardona al sonet nºXII i nºCXV del llibre "*Dos libres de Pedro Seraphin de poesia vulgar en lengua cathalana*" les féu Romeu Figueras, J: "*Poesia en el context cultural del segle XVI al XVIII*", Vol.I Barcelona 1991, Cap.2.

[75]AHNPB. Joan Llorenç Calça: "*Manual*" 1539-1542, Llig.1, segons les notes manuscrites de Madurell Marimon del mateix arxiu.

[76]Agulló Cobo, M: "*Noticias sobre pintores madrileños de los siglos XVI y XVII*". Granada 1978.

restava encaixat i custodiat pel castellà o el curador del palau obligat a residir-hi tot l'any, a qui es confiava un inventari amb el que hauria de respondre davant el guardarrober; la resta de la recambra sortia novament de viatge. Les necessitats d'itinerància dels ducs van ésser durant tota la seva existència molt grans, i a cada instant calia per una qüestió o altra, desplaçar-se d'una ciutat a l'altra, això els va obligar a mantenir dintre de la família gran nombre de traginers i carruatges de mules per a transportar una recambra cada cop més voluminosa i podem suposar que cada cop més deteriorada; especialment delicada era la pintura sobre fusta i sobre tela que sovint s'esquinçava o ratllava dins dels baguls de fusta on els traginers hi clavaven claus o estrenyien amb cordes, ja que al cap del temps moltes d'aquestes pintures, consistents la majoria en altars o tríptics de petit i mitjà format, havien perdut les fundes de fusta fetes a mida i pensades per a protegir-les en els desplaçaments. Per aquesta raó la pintura que s'esmenta en inventaris post-mortem apareix sovint molt desgastada i usada, i òbviament si fa quatre-cents anys ja estava en mal estat és immediat el concloure que d'aquesta no n'ha sobreviscut cap. La que podia fer-ho era la dipositada en les fundacions religioses, d'on les estrictes disposicions que regulaven les donacions n'evitaven la seva dispersió i alienació, però la sistemàtica destrucció i espoli d'aquests edificis tampoc ha permès una mínima subsistència de retaules, brocats i joies que ens permetin reconstruir amb més certesa el món sumptuari dels primers ducs. Si a això hi sumem les ruptures familiars dels Cardona i la considerable dispersió documental que la casa va patir en relació als seus protocols de tresoreria, hem de concloure que respecte a les arts ens trobem davant un panorama descoratjador, com a mínim pel que afecta a l'època vescomtal, comtal i primera època ducal.

Dels espais que en alguna ocasió van acollir la recambra dels Cardona n'ha sobreviscut també molt poca cosa; ja en el seu temps van tenir moltes dificultats per mantenir en bones condicions els nombrosíssims edificis que havien anat acumulant paral·lelament al seu ascens patrimonial. No hi havia població ducal important en la qual no hi hagués una casa, torra o castell de la seva propietat. Amb el temps la majoria dels edificis secundaris escampats per les seves possessions van acabar venuts, donats a ordes religiosos, servint de cúria judicial o simplement van anar a parar a mans del municipi i jurats de la població, que de fet eren els qui utilitzant-los en podien garantir el seu manteniment. L'edifici més emblemàtic dels ducs era òbviament el castell de Cardona, la fortalesa familiar que havia servit de residència i d'aixopluc durant el període d'expansió vescomtal. La seva aparença imponent damunt de la muntanya, dominant la mina de sal i la vila, representava l'essència del rotund

poder dinàstic de la família que havia donat sants i guerrers, testimoni servat dins d'uns murs que harmonitzaven de manera sublim la força militar amb el temor de Déu[77]. La notícia més antiga sobre aquesta fortalesa prové de l'any 880, a l'època de Guifré el pelós, i vers el 981 ja hi ha notícies de l'existència d'una primitiva església, d'aquestes primeres edificacions només en resta el que devia ésser una torra mestra circular, la popularment anomenada "torra de la Minyona". Dins del recinte fortificat hi havia el palau ducal i la casa de l'abat, del primer es conserva el pati i una gran sala gòtica d'arcs apuntats. La gran església romànica dedicada a Sant Vicenç fou consagrada l'any 1040 pel vescomte Eribau d'Osona, bisbe d'Urgell, aquí s'hi van enterrar els comtes, vescomtes i primers ducs fins l'any 1543, essent la fundació més antiga i que més va rebre el patrocini dels seus comtes i vescomtes per a la qual van cercar amb avidesa tota mena d'ornaments i relíquies. Serra Vilaró va documentar l'existència de 23 sepulcres familiars, la majoria dels quals no han arribat a la nostra època[78]. Excepcionalment es manté prou sencer el sepulcre del duc Ferran de Cardona i de la seva muller Francisca Manrique de Lara, que segons Vilaró havia estat obrat en vida del duc. És una obra aparentment renaixentista en ornamentació i arquitectura, tot i que tipològicament s'acosta molt més als sepulcres gòtics dobles, com el cas del sepulcre dels Ardèvol a la capella del Corpus Christi de Tàrrega, datable de mitjans segle XIV, amb qui presenta no poques analogies[79]. Les estàtues jacents dels ducs, tot i l'intent de donar en la de Ferran de Cardona un cert efecte dinàmic en la posició del braç esquerra, resulten prou encarcarades i és una obra atribuïble a tallers locals.

Abans de prendre la possessió del ducat, els Cardona havien de jurar primer servar i defensar l'església de Sant Vicenç i els seus ministres, tal com havien fet sempre els antecessors, el jurament es feia davant l'abat que s'asseia en una trona a l'altar major, tenint al davant l'antic missal manuscrit en vitel·la especialment dedicat per aquest acte. En acabar els ducs havien de besar el missal i la mà de l'abat, segellant d'aquesta manera el seu compromís secular. L'església abacial de Sant Vicenç no va ésser però l'únic temple cardoní en rebre

---

[77]Sobre l'adscripció tradicional de Sant Ramon Nonat a la família dels Cardona vegeu Cortadellas Vallès,A: "*Del guerrer al Sant. El tema del Nonat en les llegendes de la corona d'Aragó*" Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona Vol.XLI 1987-1988. A finals del segle XVII el castell de Cardona havia acollit una capella patrocinada pels ducs dedicada a Sant Ramon Nonat, situada al costat del portal per on s'accedeix al pati senyorial; fou beneïda pel bisbe de Solsona l'any 1683. Com a Sant patró dels mercedaris, l'orde restaria en moltes ocasions afavorida pels ducs.

[78]Serra Vilaró, J: "*El castillo de Cardona*" Tarragona, 1953. Casas Nadal, M: "*La canongia de Sant Vicenç de Cardona a l'edat mitjana*" Història de Cardona Llibre III, Cardona 1992.

[79]Español Bertran, F: "*Els sepulcres monumentals d'època gòtica a l'Urgell*" Urtx, nº5, 1993, p.109-129.

exclusivament el seu patronatge, l'església de Sant Miquel de la mateixa població va jugar també un paper destacat a l'hora de rebre donacions dels senyors de la vila. A inicis del segle XVI el duc Ferran i la seva muller Francisca van costejar l'edificació d'una nova i sumptuosa capella destinada a acollir les relíquies dels Sants Celdoni i Ermenter que el comte Hug II havia fet treure l'octubre de 1399 del Priorat de Cellers, a Llanera. De fet el primitiu trasllat d'aquestes relíquies a Cardona, legitimat amb una fastuosa cerimònia religiosa, fou un robatori del qual el papa Benet XIII absolgué al comte per un decret de gener de l'any 1400[80]. La capella es va construir al segle XVI dessota l'altar major de Sant Miquel a imitació de la de Santa Eulàlia de la catedral de Barcelona, i estava situada encapçalant dues altres capelles del sant sepulcre de Jesucrist i la Verge respectivament; sobre un altar hi havia el reliquiari d'argent que havia encarregat la muller del duc, el mateix altar s'ornamentava amb dues pintures dels sants i una crucifixió[81]. Tot i que en el segle XVI els ducs ja no fixarien la seva residència permanent al castell de Cardona, l'edifici no va ésser mai desocupat ni desatès i generalment es preocupaven de passar-hi alguna temporada cada any, deixant sempre algunes tapisseries i mobles encaixats en la part més noble d'aquesta residència. Com va passar en d'altres poblacions on els ducs hi tenien un castell important, amb els anys es va preferir tenir també una residència més moderna dintre de la població, que en el cas de Cardona estava situada a la plaça de la Fira, essent traspassada al municipi l'any 1630.

---

[80]A.Bach i Riu: "Cardona" Dintre de "Gran Geografia Comarcal de Catalunya", Enciclopèdia Catalana; Barcelona 1992.

[81]Salvador Pons: "Llibre de la vida y miracles dels gloriosos martyrs Sant Celdoni y Armenter, cossos sants de Cardona" Vicens Suria, Barcelona 1685. p.39-48: "Després de molt temps determinaren los duchs de Cardona de edificar-los una bella capella bax de l'altar major de l'església parroquial de Sant Miquel, la qual està conforme la de Santa Eulària de la ciutat de Barcelona, excepte que dins de aquesta de Cardona hi ha tres capelles, la primera està a man dreta baxant les escales, la qual és lo sepulchre de Iesu-Christ redemptor nostre; l'altra està a la mà esquerra y és lo sepulchre de Nostra Senyora. La tercera, que és la del mitg (la qual se tanca ab un altre rexat de ferro) és la dels cossos sants; en aquesta hi ha un altar, al mitg del qual està una caxa bella de argent ahont estan los cossos sants. Té la caxa quatre palms de llargària, dos de emplària y dos y mitg de altària. Aquesta caxa la féu fer per la gran devoció la Excelentíssima duquessa Donya Francisca Manrique, àvia de la duquessa que vuy és, filla que fonch del duch de Nàgera y muller del primer duch de Cardona Don Ferrando (...) sobre de la caxa y a una creueta de argent amb la imatge de Nostre Senyor Iesu-Christ, a la una part de aquest altar està pintat Sant Armenter y en l'altra Sant Celdoni tenint en les mans les palmes del martyri; en lo alt de l'altar dels cossos sants està pintat un crucifici ab una rica imatge. Per l'antorn de l'altar y en la rexeta de la caxa hi ha moltes presentalles de cera y de argent de molts miracles que de cada dia obra lo Senyor per intercessió dels sants. Y són tantes les presentalles de argent que han fet dos bordons molt bells y de grandíssim pes. Dins de la mateixa capella creman tres llànties, les dos són de argent. Fora empero del rexat ni ha moltes de altres ab tres bellíssims canalobres que estan fets ab moltes branques y ab molta primor".

En ordre d'importància la segona propietat immoble va ésser el castell d'Arbeca, preferit al de Cardona durant els segles XVI i XVII per la seva comoditat, dimensions i una ubicació més accessible en relació a la xarxa de camins del Principat. Fou una de les residències nobles més importants de Catalunya fins el moment mateix de la seva destrucció; aglutinava un veritable microcosmos econòmic representat pels menestrals que treballaven tant per a la població com per a les necessitats del castell. Hi havia ferrers, fusters, cerers, carnissers, pastors, pagesos etc. que havien entrellaçat l'economia del poble amb la del castell i terres ducals. La vila d'Arbeca, tot i que no era molt prolífica ni en nombre d'habitants ni en volum financer, havia tingut famílies de mercaders prou destacades i despertes en el govern municipal, que es preocupaven de patrocinar algunes obres destinades a l'església parroquial; és simptomàtic que un dels primers documents que es coneixen del pintor Jaume Huguet (un dels més cars i ben pagats del seu temps) com a pintor de retaules afincat a Barcelona sigui precisament un encàrrec dels jurats d'aquesta vila, encàrrec que no es va poder dur a terme ja que el pintor el va cancel·lar[82]. També apareixien prohoms de la vila com a fermances en els capítols de concòrdia de la vila d'Oliana (Alt Urgell, limitant amb el Solsonès) amb el mestre de cases Baltasar López per a la reforma de l'església parroquial, entre ells es destaca el mercader Joan Florejachs, cognom que sovint apareix esmentat en els documents administratius dels ducs de Cardona referits a la baronia[83]. El castell havia arribat a mans dels Cardona pel matrimoni del vescomte Ramon Folc IV amb Agnès de Torroja, hereva del patrimoni familiar que incloïa aquesta fortalesa. De tota manera correspon als Cardona l'haver-la convertit en una residència senyorial incomparable. La primera gran intervenció que es coneix es data a finals de la guerra civil, cap a 1475, quan el comte Joan Ramon Folc III en va fer una gran restauració, a inicis del segle XVI la fortalesa encara estaria en obres. Tenia una planta regular flanquejada per quatre torres (tres d'elles s'anomenaven respectivament "del porgador", "dels vents" i "de les dones"), una de central i quadrada era la de l'homenatge, i els espais habitables s'articulaven al voltant dels patis interiors;

---

[82]El pintor atorgà poders al seu germà a 31 d'agost de 1448 per a cobrar diverses quantitats i cancel·lar el contracte que havia signat amb els prohoms de la vila. (Gudiol, J. / Ainaud, J: "Huguet" Barcelona 1948).

[83]ADT. Parròquia d'Arbeca. "Liber notularum" 1510-1594, nº50. "Capitulació feta entre la Universitat de Oliana y mestre Baltesar López, a serca de la obra faedora se ha de fer en la dita església de Oliana segons està en la trassa feta ha XXVIII de setembre de 1550" Es tractava de desfer sis capelles i de reedificar-les amb arcs i portes, a més d'assentar noves finestres de pedra picada per donar claror a les capelles, reformar el campanar i reformar-ne l'entrada principal, tot pel preu de 300 lliures barceloneses.

estava voltat d'un fossat tenint els murs exteriors en forma de talús, i s'hi accedia per un pont llevadís que creuava un portal anomenat "dels tres Reis"[84]. Com molts altres castells medievals catalans, amb els anys els passos de les muralles es van acabar per fer desaparèixer, cobrint-los amb teulades, juntament amb torres i torrasses, condicionant un sistema de desguàs a fi d'evitar que la pluja es filtrés pel sòl i acabés fent esfondrar murs i paviments, donant a la fortalesa un aspecte més palacial. De les estances interiors de la planta noble és prou difícil fer-se'n una idea, ja que cada duc movia els envans al seu gust i necessitats, fent desaparèixer espais o multiplicant les cambres destinades al servei domèstic. Durant molts anys l'església parroquial d'Arbeca era la mateixa del castell, reformada en el segle XVII, que hauria disposat potser d'un accés exterior a l'anell de muralles; se suposa que una de les seves capelles hauria allotjat un grup escultòric representant el sepulcre de Crist que després de la guerra de successió va anar a parar a la nova església parroquial, havent estat rescatat de les runes del castell, aquesta obra va ésser destruïda a 1936 i la coneixem originalment per una fotografia antiga[85]. L'obra es podria datar de la primera meitat del segle XVI, l'escut pintat que apareix en primer terme correspondria a l'utilitzat en l'època dels ducs Alonso i Joana I o del seu fill Francesc d'Aragó, per tant seria anterior a 1575; ha estat atribuïda a l'escultor burgalès Francisco Montehermoso, habitant de la vila d'Arbeca on hi tenia el seu taller. No és una obra molt reeixida, cosa que reforçaria la teoria d'atribució a Montehermoso que a la pràctica era més un artesà picapedrer que no pas un hàbil escultor. Quan Jeroni Descoll, ciutadà honrat de Barcelona i regent l'any 1536 de la cancelleria de Nàpols, va decidir patrocinar una capella a l'església de Sant Miquel de Barcelona, va triar Montehermoso per a que piqués la pedra de la capella, però no per a la factura d'una imatge de Sant Cristòfol[86]. És també una dada a tenir en compte que a la

---

[84]Figures nº10 i 11.

[85]Figura nº13 (Cortesia de Sans Gené). Per l'estudi d'algunes restes conservades d'aquest grup escultòric vegeu VV.AA: "Els inicis de la plàstica renaixentista a Lleida; l'exemple d'Alfés" Separata de la revista Ilerda, nº50, 1992-1993, p.7-30.

[86]AHNPB. Joan Monjo: "Plec d'escriptures soltes" 1542; Llig.24: Contracte de Jeroni Descoll amb el picapedrer burgalès Francisco Montermoso, per a subministrar pedra picada per a unes capelles a l'església de sant Miquel a Barcelona, 12 de desembre 1542.(També reproduït a Madurell Marimon, JMª: "Los maestros de la escultura renaciente en Cataluña" Barcelona, 1945):"Item és convingut e pactat entre dites parts, e lo dit mestre Francisco Montermoses convé e promet que entre dites dos capelles de sent Martí e del Crucifixi, ço és entre los dos pilars de aquelles farà e dexarà una petxina voltada ab spay sufficient per poder-hi star un sent Christòphol, e en la part baxa de dita petxina farà una peanya, en lo qual dit sent Christòphol pugue tenir los peus. Lo dit empero s. XPofol. dit mestre Montermoses no ha de fer."

J.M Llobet Portella, en el seu llibre "Art cerverí del segle XVI" (Lleida 1990; p.24-25) aporta una nota documental més sobre Montehermoso, el qual signà un contracte de 1546

mateixa església de Sant Miquel hi hagués una altra representació d'un Sant Sepulcre de possible procedència italiana, actualment conservada molt fragmentada al Museu Nacional d'Art de Catalunya, que sens dubte aquest escultor devia poder contemplar. La tradició escultòrica dels grups del Sant Sepulcre, tant de Crist com de la Verge Maria, tenia a Catalunya una llarga tradició que es remuntaria com a mínim fins al segle XIII, essent documentats una seixantena de grups entre mitjans segle XIV i inicis del segle XVII; al sud de França també n'apareixen amb profusió des del segle XV[87]. Els Cardona segurament en van tenir més d'un, ja que en diverses residències i fundacions religioses familiars s'esmenten capelles anomenades del "Sant Sepulcre", n'hi havia una a la capella de les cases del carrer Ample i altres dues fundades a l'església de Sant Miquel de Cardona, justament a la cripta on hi havia les relíquies dels Sants Celdoni i Ermenter.

El castell d'Arbeca és també conegut per haver allotjat diversos membres de la família reial en èpoques diferents; d'inicis del segle XVI és l'estada a Catalunya de Felip el Bell, relatada amb prou detall per Antoine de Lalaing, cavaller flamenc del seguici de l'Arxiduc. La seva detallada descripció ens dóna una imatge dels ducs molt luxosa i avinguts a adoptar la moda francesa en costums i abillaments, deixant prou afalagats a tan nobles hostes:

"El dimecres 11 de gener, l'Arxiduc va marxar amb migrada companyia de seguiment i només portant els personatges més distingits de la seva casa i va anar a dinar a Arbeca, a tres llegües de Lleida, on hi ha un formós castell que és la casa dels ducs de Cardona. El duc de Cardona va venir a rebre el meu senyor Arxiduc una bona llegua ans d'arribar-hi, acompanyat de diversos rics homes i prop de dos-cents cavalls, i l'acompanyaven els seus cinc fills, el més gran dels quals és Almirall de Catalunya. A l'encontre el duc de Cardona va fer la reverència al meu senyor, besant-li les mans, tot i que aquest no ho volia absolutament consentir. I seguidament, tal com havia fet llur pare, els cinc fills del duc de Cardona ho feren igualment, i després d'ells, ho van practicar també els rics homes. D'allí l'arxiduc ja no va descavalcar fins al mateix castell d'Arbeca. Ací la duquessa va baixar l'escala d'honor, acompanyada de les seves quatre filles i de l'esposa d'un dels seus fills i d'altres diverses dames; totes elles anaren a rebre i a besar les mans de l'Arxiduc, ço que aquest no volia pas consentir. La duquessa anava vestida de vellut negre, i la seva filla gran, a qui diuen la Comtessa, de vellut carmesí, molt guarnida de lletres d'or treballades pels orfebres, amb diversos

---

comprometent-se a escolpir una imatge de la Verge destinada al portal de la casa que la confraria de la Lluminària de la Verge Maria tenia a la plaça de Santa Anna a Cervera, la imatge l'havia de tallar a Arbeca.

[87]Bracons Clapés, J: "Els grups del Sant Sepulcre a Catalunya. Precisions sobre l'origen d'aquest model iconogràfic" Actes del V Congrés Espanyol d'Història de l'Art, Barcelona 1986, p.137-143.

anells i pedreries. Està maridada amb el duc de Nájera. La muller del fill de la Comtessa -és a dir la nora- duia un vestit de vellut carmesí ornat de diversitat de cadenes, de joiells i de pedreries. I cadascuna de les tres portava al damunt del vestit un mantell de seda carmesí folrat d'erminis, peça molt luxosa i rica. La tercera filla, encara fadrina, duia un vestit de drap d'or, prisat, molt bonic i amb bones cadenes i pedreries al damunt. I totes les altres dames i dametes anaven luxosament guarnides amb vestits de seda.

El duc, en arribar de fora, va posar-se un vestit de vellut carmesí, ple d'erminis, i portava al coll una cadena bastant bonica segons la nostra moda, i feia la cara d'ésser un home virtuós. El vestit de l'Almirall, fill del duc, era de drap d'or, prisat, ple de pells de marta gibelina, d'acord amb la nostra moda. Després de la reverència, el duc va conduir l'Arxiduc a la seva cambra, on hi havia tres habitacions seguides. El llit de la primera estava cobert de drap d'or, prisat; l'altra de vellut carmesí, tot ple de brodats, i la tercera de seda, plena de brodats, amb un cobertor de martes gibelines. La resta de la casa estava molt ben parada i arranjada. Després el duc va portar l'Arxiduc a un gran saló, tot cobert de tapissos, on hi havia un dosser de drap d'or. En aquest saló el duc va dinar amb el meu senyor, i al davant de l'estança hi havia un tinell molt ben proveït de vaixella d'argent i d'altres peces, algunes de les quals eren d'or.

L'Almirall va exercir durant aquest dinar l'ofici de cap de menjador i els altres fills del duc de Cardona serviren l'un el pa, l'altre el vi, i el següent oficià d'escuder trinxant, mentre que el Bisbe -el fill restant- complí com a almoiner major. En una altra sala, hi havia dues altres taules parades. La duquessa menjava en una d'elles, amb les seves tres filles i el senyor de Ville -del seguici de Felip el Bell- i tots els altres grans cavallers i senyors de l'Arxiduc. A l'altra taula van menjar els restants cavallers. Tot va anar molt ben servit, segons la nostra manera, i el duc de Cardona va fer que tothom fos obsequiat pel meu senyor. Després de dinar, les dames van ballar en presència de l'Arxiduc, i en resultà un espectacle molt bonic de veure. Acabada la dansa el duc va fer servir un banquet de confitures i dolços, amb vi molt bo. Seguidament l'Arxiduc es va acomiadar de les dames, certament molt contrariades que ja se n'anés. El duc de Cardona i els seus fills van sortir a acompanyar-lo durant un quart de llegua; ací s'acomiadaren. L'Arxiduc se'n va anar a allotjar a unes dues llegües d'Arbeca, a un poblet prou bonic, dotat de formós castell, que té el nom de Bellpuig i que pertany a Ramon de Cardona, cavaller major del rei d'Espanya"[88].

Més endavant s'hi haurien d'allotjar el príncep Felip, fill de Carles V, que l'any 1548 anava de pas per a embarcar-se cap a Itàlia, i Felip II l'any 1585[89]. Al

---

[88]El text de Lalaing el copiem de la traducció inclosa en el Vol.VI de l'obra "Els castells catalans" Op. cit p.156, nota 36.

[89](Llobet Portella, J.M: "Textos historiográfics de Baltasar Sança, autor cerverí" Miscel.lània cerverina,nº8 Cervera 1992. p.236, any 1548) "Passada del Príncep de Spanya en Itàlia. Fas memòria per esdevenidor jo, Balthasar Sança prevere racional, archiver, com a X de octubre any present, dia de dimecres, lo príncep don Phelip fill de l'emperador Charles passà per Cervera a postes ab vint o trenta grandes de castilla, entre los quals ere lo duch d'Alva, capità general de sa magestat, y lo duque de Sessa y lo cardenal de Trento don Joan de Avila, Pogio núncio y lo

llarg dels segles segurament hi devien passar molts més personatges dels que fins ara coneixem, ja que era un punt geogràfic notable, tant per la noblesa dels qui l'ocupaven com pel mateix caràcter d'enclavament estratègic. El castell era però una residència que els Cardona complementaven amb una altra propietat, gens distant, que utilitzaven bàsicament com a pavelló de cacera. La casa de la Floresta era un lloc d'esbarjo més petit i menys sumptuós, amb capella i retaule, una planta noble i una altra de serveis, que s'utilitzava en determinades èpoques de l'any, especialment a l'estiu. Als volts de 1548 els ducs confiaven el manteniment de la finca al mestre de cases Esteve Mas, que regularment cobrava per obres menors[90]. Era una casa rural a la qual s'hi afegí l'any 1569 una torra de pedra picada, obra del mestre de cases Joan Longos, que també havia treballat anteriorment al castell[91]. Amb aquesta defensa la finca cobrava un aspecte de vila suburbana tradicional, més ostentós i senyorial, similar a les que els ducs tenien en d'altres punts de Catalunya. L'any 1605 la duquessa Joana II (1575-1608) es va veure obligada a vendre diverses possessions de la família per una sentència desfavorable de la reial Audiència de València, segons la qual havia d'indemnitzar al cavaller donzell de Barcelona, Francesc Vilagrassa i a Joana Aranyona, a qui es devien 12.450 lliures; a aquestes persones la duquessa va donar el castell i lloc de Març̦a, Vilanova de Mora, l'heretat anomenada la "Sènia de Falset" i aquest lloc de la Floresta "*ab sa casa de recreo situada en lo dit*

---

almirant de castilla lo marquès de Storga, lo marquès de las Naves y altres, los quals partiren de Arbeca a hont lo duch de Cardona y de Sogorb los havie parat sala de dames etc. y dances.

Los pahers de la present vila, pensant passarie fora la vila, lo aguardaren prop Jesús, los quals lo saludaren y ell no parlà alguna cosa, lo que és stat a maravella. Passà a les dos hores, arribà lo vespre a Golada. Ja molts dies abans passà molta gent y grans Senyors y molts cavalls y molts adressats. Y passades quoranta galeres lo stan aguardant a Roses, y moltes calaveres ab municions de guerra vengudes de ponent y moltes naus carregades de provisions y de gent anaren a enbarcar a Roses, y per fer lo temps aspre per vents, no pogueren partir fins a ( ) de nohembre any present".

[90]ADM. Arbeca. LLig.10 Doc.274: "Cuentas de arrendadores y de granos y de otras cosas" Fol.29v: "Compte dels jornals y hobres que mre. Esteve Mas mre. de cases, ha fetes per provey de ses Exes. facta los XXV de setº 1548" (obres a la Floresta consistents en tàpies, cisternes etc.) Fol.30: (1548) "Compte del que mre. Esteve Mas y son gendre mre. Bernat han rebut per compte de dites hobras". L'afecció a la cacera dels primers ducs de Cardona té la seva plasmació en la coneguda carta que el rei de Portugal envià a Joan Ramon Folc IV a 23 de maig de 1494, demanant-li el servís amb uns falcons de cacera (reproduïda per Serra Vilaró: "Història de Cardona. Llibre I. Els senyors de Cardona" Tarragona 1966, p.102; copiada de Paz y Melià: "Serie de los más importantes documentos del archivo y Biblioteca del Excmo. Sr. Duque de Medinaceli" Vols. I i II, Madrid 1915).

[91]Longos cobrava 912 lliures i 5 sous a 1569 per obres molt diverses, 450 d'aquestes corresponien a la nova torra, "Una torra de pedra de la Floresta, les parets que són entre la torra i la capella, la font i les tàpies i los solaments del clos de dita Floresta, que puja 450 lliures" (Cfr. VV.AA: "Els castells..." Op.cit Vol.VI p.174-178), Figures nº14, I-II.

terme de Arbeca, ab los drets i pertinences de aquella, herbes, herbatges, pastures, fonts, molins y orts y qualsevol altres drets y emoluments a ella en qualsevol manera manera competents y concernents"[92]. Des d'aquell moment aquesta antiga propietat ja no formaria mai més part del patrimoni dels Cardona; en el segle XVIII hauria passat a mans d'uns altres propietaris que gaudirien del títol de marquesos de la Floresta, és per aquesta ocupació continuada i pel fet que no fos un edifici militar, que la finca ha sobreviscut prou sencera fins als nostres dies.

A més dels edificis emblemàtics emplaçats en les terres del patrimoni antic, els Cardona es van procurar una residència estable a Barcelona. No és encara prou clara la data en què els vescomtes i comtes haurien tingut per primera vegada una casa a la ciutat més important del Principat, cal suposar que això s'hauria esdevingut molt abans que d'altres llinatges, en especial a partir del moment en què els comtes comencen a aparèixer tot sovint al costat dels reis de la Corona d'Aragó. Sabem però que el duc Ferran de Cardona va morir en un palau que estava situat prop de la plaça de Santa Anna, emplaçat en el mateix carrer de l'escorxador municipal[93]. Aquest hauria estat el primitiu palau dels Cardona a Barcelona, no obstant tots els historiadors contemporanis han conegut molt més la notícia de la seva residència en un palau del carrer Ample, davant el monestir de Sant Francesc, en el carrer aristocràtic per excel·lència de la Barcelona de l'època del Renaixement. Aquest palau havia estat edificat per l'Infant Fortuna, com d'altres que tant a València com al Principat la família va utilitzar en dates posteriors a 1543. Els Cardona, en el moment de fusionar-se amb els ducs de Sogorb, van donar prioritat a aquests edificis que l'Infant havia fet construir en vida i que eren tinguts per un model d'elegància principesca. La casa del carrer Ample de fet va suposar la compra i enderroc (o modificació) de diverses cases que es van anar adquirint a diferents propietaris durant el curt període de temps comprès entre 1491 i 1494. El solar més extens en aquesta zona el constituïa les tres cases que la família Maymó va vendre a l'Infant Fortuna a principis de l'any 1491, dues d'elles eren molt grans i tenien un hort cadascuna. A 13 de gener de 1494 l'Infant comprava per quatre-centes lliures una altra casa veïna a les que ja tenia, propietat de Guillem Monllobet, curador de l'heretat y béns de Joan y Constança Casavasses. El mateix any adquiria del cavaller barceloní Galceran Desllor, fill i hereu universal de Marc Miquel Desllor, un hort i cinc altres

---

[92]AHNPB. J.Soler Ferran: "Liber transaccionum et concordiarum" 1603-1609, Llig.20. Concòrdia de 8 de juliol de 1605.

[93]Segons la referència de Pedro Mártir de Anglería (nota 15) i l'encapçalament del seu testament (nota 19).

propietats adjacents situades al mateix carrer Ample. En aquesta gran extensió de terreny l'Infant va edificar un palau i jardí sumptuós. La construcció es devia fer en els anys compresos entre la darrera data d'adquisició de terrenys, i l'esmentat encàrrec a Nicolau de Credença del daurat d'uns sostres l'any 1501, però ja en el mes de setembre de 1494 hi devia haver l'edifici principal, recent construït i allotjant la col·lecció d'animals de l'Infant Fortuna, que tant va impressionar al viatger Münzer:

"*El Infante se decidió por una vida más de ocio y de placeres que de guerras. El fue quien hizo construir junto a San Francisco una mansión tan grandiosa y soberbia, como no hay otra. Las estancias de toda la casa están enlosadas con azulejos diversos, de distintos colores; y los artesonados decorados con oro purísimo y con flores variadas de la misma materia. ¡Oh, qué casa más suntuosa! Vimos en ella una especie de gacela, que es un animal que tiene almizcle. Es mayor que el zorro; la cabeza, boca y orejas, semejantes a las del armiño; el color negruzco, salpicado de manchas blanquecinas y grises; cola y patas de perro; animal colérico y furioso. Estaba en una jaula de madera, atado con una cadena de hierro. Su guardián lo hizo sujetar a la jaula con la cadena por la cabeza. Tiró de sus patas traseras y le levantó la cola, nos mostró su miembro, porque era macho; cogió los testículos, que eran muy grandes, y los volvió del revés como quien vuelve una bolsa; y así vueltos, dejaron ver dos cavidades, una en cada uno. Introdujo en aquellas cavidades una pequeña cuchara plana de vidrio, y en tres veces extrajo, según creo, la cantidad de dos dracmas de aquella sustancia olorosa, y me untó la mano con ella, durándome el olor persistente a almizcle unos cuantos días.*

Luego nos mostró un papagayo de tamaño como el de un grajo o una urraca, pintado de diversos colores, principalmente en el cuello, como los halcones y gavilanes en Alemania. Tenía la cola larga como un grajo, y muy roja, como el minio, y el pico y las patas como los papagayos. Habla como los papagayos, y realmente lo es; pero de otro género que los verdes. Nos mostró también unos tordos de color azul celeste; los cuales dijo articulaban algunas palabras, aunque mientras estuve allí no les oí ninguna"[94].

El gust per la possessió d'animals exòtics era un distintiu important de l'alta aristocràcia, els comtes de Cardona també n'havien tingut al seu castell de Cardona, guarits en una quadra anomenada "de la salvatgina", entre els quals hi havia alguns lleons. Els comtes n'havien donat uns exemplars a la ciutat de Barcelona; és molt conegut l'episodi en què l'Infant anà a visitar-los en companyia dels Cardona i d'altres nobles barcelonins quan, de sobte, un dels lleons va atacar al seu cuidador, havent d'ésser aquesta fera abatuda pels ballesters[95].

---

[94]H.Münzer: "Viaje por España ..."Op.cit. p.13-15.

[95]Rubió Balaguer, J: "Els Cardona..." Op.cit, p.116. També esmentat en un peu de plana, a cura d'Eva Serra, al volum IV de la "Història, política, societat i cultura dels Països Catalans", Enciclopèdia Catalana (en premsa). Sobre la possessió de papagais entre prínceps i aristòcrates a l'època moderna Vid. Diener, H: "Die camera papagaii im palast des Papstes. Papagaien als

El palau del carrer Ample es va anar ampliant en dates posteriors, efectuant-se diverses reformes en el segle XVI, afegint-hi altres cases més. En el segle XVII l'extensió que ocupava la principal propietat dels ducs era ja imponent, i més que un palau devia ser un conjunt de cases diferents adossades a una gran edificació amb dos horts, també molt extensos, que voltaven pels carrers perpendiculars dels Còdols i Dormidor de Sant Francesc, carrer aquest que durant molts anys va conservar el seu aspecte medieval. Exteriorment no devia ésser molt espectacular, ja que no han arribat notícies en aquest sentit. Com moltes de les residències aristocràtiques edificades a Barcelona a inicis del segle XVI, devia tenir un aspecte més aviat sobri, amb ornamentacions en finestres i portada amb l'escut ducal, tot ben treballat en pedra picada, i un entaulament sobresortint en forma de voladís, que acostumava a ésser prou ample, sostingut pels caps de les bigues de fusta habitualment decorats. Tenia cinc entrades, dues de principals donaven al carrer Ample, altres dues al cantó del pla de Sant Francesc i una al carrer del Vidre. A la planta noble s'hi accedia per una escala monumental que es trobava, com era habitual, en el pati interior de l'entrada principal, dessota la qual hi havia les estances dedicades a comptadoria, on es canalitzava en el segle XVII tots els documents familiars que posteriorment s'arxivaven a la torra mestra del castell d'Arbeca. A més els ducs havien comprat el setembre de 1625 a Dalmau Descallar unes cases properes, situades al carrer dels Còdols, on s'hi venia la sal de Cardona[96].

L'Infant Fortuna s'havia procurat a més un palau d'esbarjo a la Rambla, que posteriorment també heretarien els Cardona, i que tenia un altre hort. Sembla però que aquest palau ja era edificat quan el comprà de Joana Jorda l'octubre de l'any 1491; anys després, a l'entorn de 1568, s'hi haurien fet diverses reformes[97]. Aquesta propietat era veïna al famós hort de Pere de Cardona, arquebisbe de Tarragona, que havia anat a parar a mans dels barons de Bellpuig per donació de Ferran el Catòlic. Aquesta propietat era famosa pel seu pati de tarongers i per haver hostatjat al rei de França, Francesc I, quan va ésser pres a la batalla de Pavia, d'on es dedueix que en el seu moment es devia considerar la finca d'esbarjo més adient per a regalar els gustos principescs d'un monarca mític. En els coneguts dibuixos de la ciutat de Barcelona

---

Hausgenossen der Päpste, Könige und Fürsten des Mittelalters und Renaissance" Archiv für Kulturgeschichte nº49, 1967. p.43-97.

[96]Figura 15, I-II.

[97]ADM. Cataluña General, llig.30, Doc.128: Inventari de documents dels ducs de Cardona fora de l'arxiu ducal fet a l'any 1641, entre els pergamins esmentats apareix el següent: "Altra carta en pregamí de la venda que féu Joana Jorda a l'Infant Don Henrich, duch de Sogorb, de l'Hort y casa de la Rambla de Barcelona a 5 d'octubre 1491, clos per Pere Belloch, scrivà del senyor rei". Biblioteca de Catalunya. Arx. Manuals notarials; Jaume d'Encontre: "Liber apocharum Exmo. ducis et ducisse" 1563-1571, Fol.339: Pagament de gener de 1568 fet a Antoni Canyelles per unes fustes "ad opus domus orti de la Rambla".

fets per Anton Van Wyngaerde, aquest palau apareix entre dues altres grans edificacions de la ciutat com eren el convent de Sant Pau i l'Hospital de la Santa Creu, i sembla que tenia una torra central que migpartia la façana de la Rambla[98]. En el segle XVII ambdues propietats foren donades pels ducs i pels barons de Bellpuig, aleshores ducs de Sessa, a ordes religiosos de la ciutat; els ducs de Cardona pagaven amb l'hort de la Rambla el deute contret arrel del patronatge de l'orde franciscana a Catalunya. En aquest terreny els franciscans anirien edificant el seu col·legi de Sant Bonaventura, finançat pel mercader barceloní Pau Canal, que s'hauria d'inaugurar el dia 6 de maig de 1635; actualment el mateix solar és ocupat per l'Hotel Oriente[99]. L'Infant Fortuna fou també el promotor d'un palau a Castelló d'Empúries que va resultar una residència molt utilitzada tant pel mateix Infant, que hi passava llargues temporades, com pels ducs successors que en el segle XVII hi feren també llargs sojorns, mirant d'apropar-se a uns vassalls que havien determinat segregar el comtat de la potestat ducal. Aquesta hauria estat una residència especialment significativa per a l'Infant, ja que el comtat d'Empúries havia estat una de les primeres donacions d'Alfons el Magnànim a la seva família, i allí va assentar una part important del seu domini català, recordant la importància de vila reial que havia tingut Castelló. Fou un dels palaus que més aviat van perdre els Cardona després de la guerra dels Segadors, ja que va ésser enderrocat pels francesos fins als fonaments[100].

---

[98]Figures nº16 i 17.

[99]ADM. Cataluña General, Llig.49 Doc.329: en aquest protocol s'especifica la donació del palau de la Rambla a l'ordre franciscana per a construir un col·legi, es feia per la condonació de les 1000. lliures estipulades en la clàusula nº18 dels protocols generals d'acceptació de patronatge de l'ordre franciscana a Catalunya. Figuerola Rotger, P.J. / Martí Bonet, J.M: "*La Rambla; els seus convents; la seva Història*" Catàleg Monumental de l'Arquebisbat de Barcelona, Vol.2, Barcelona 1995, p.206-216.

[100]ADM. Ms. B.J.Llobet: "*Indice, declaración y addición a la recopilación de los autos y escrituras del condado de Empúrias, hecha por Juan Busquets notario, en tiempo del Exmo. señor duque don Enrique; por B.Joseph Llobet, año 1667 y 1668*".Fols 256v-257."Casas o palacio de V.E. en dicha villa. Tuvieron antigamente los condes de Empúrias de las dos primeras líneas su palacio y casas en el mismo lugar donde estava el Monasterio de Santo Domingo, y junto del fuera de los muros de dicha villa, como se ha dicho antes tratando de dicho monasterio. Pero como después por sucessión de tiempo fuesse dado dicho palacio para hazer del el dicho monasterio, y el que havían hecho o mandado fabricar o acrecentar el Infante don Ramón Berenguer y el conde don Juan, su hijo, viniesse a demolirse o fuesse derribado por causa de diferentes guerras, y espesialmente por la que el rey don Pedro de Aragón hizo al mismo conde don Juan segundo deste nombre, quedó dicha villa sin palacio o casas propias donde pudiessen vivir y habitar los condes, hasta que mandó el Infante Fortuna don Henrique edificar otro palacio llamado comunmente el Palacio Nuevo dentro la dicha villa, junto al muro y sobre el terrapleno a la parte de poniente entre los portales o puertas llamados comunmente de Santo Domingo, la una y la otra d'en Cabra, y casi junto o muy cerca desta, muy hermoso, de harta capasidad y linda proporción, según consta de las cartas de que se haze mención en la recopilación de Busquets, nombradas de números 2267-2269 y 7954, en los años 1496-1511-1512 y 1516, y de las ápocas o cartas de pago continuadas en un libro de que atrás en este libro se ha hecho mención nombrado de número 10457.

El cas de les propietats valencianes era pràcticament calcat a la disposició de les catalanes; el castell principal era a la ciutat de Sogorb, i era una edificació també anterior a l'advenimient dels ducs que s'havia anat ampliant i modificant al llarg dels anys. Com a fortalesa imponent havia estat el garant del domini del ducat a mans dels Infants d'Aragó, i disposava d'un arsenal considerable que segurament va servir en totes les pugnes senyorials des de l'època de l'Infant Enric I. Ja en el segle XVIII havia estat completament desmantellat, i sembla que Vicent Macip l'havia representat al fons d'una de les pintures del retaule de la catedral de Sogorb figurant el plany davant Crist mort, d'aquesta representació deriven les reconstruccions hipotètiques fetes posteriorment[101]. A l'igual que el cas de Cardona els ducs tenien una residència moderna, amb tres jardins, dins de la mateixa vila, anomenada de "Agua Limpia" que encara avui dia es conserva, tot i que força modificada, essent utilitzada com a casa consistorial. A Sogorb eren propietaris de diverses cases, terres de conreu, de la peixateria i forn municipals[102]; a més d'aquests edificis tenien una casa de camp a Xeldo on els ducs guardaven els seus cavalls; aquesta finca d'esbarjo la van donar l'any 1635 als jesuïtes[103]. A la ciutat de València s'havien procurat un palau al carrer de Morvedre, al que segurament hi devien afegir als volts de 1556 una propietat del bisbe de Sogorb, Juan de Muñatones, el qual permutà "*El jardín de las Damas*" per dues cases del duc de Sogorb contigües al palau episcopal[104]. Totes les cases descrites fins aquí havien quedat bastant per damunt de molts altres castells i residències que a finals del segle XV havien jugat un paper molt important en la

---

Tuvieron y possehieron este palacio o casas como propio patrimonio suyo de dicha villa y condado, assí de dicho Infante como los demás condes de Empúrias sus sucessores hasta V.E. En cuyo tiempo haviendo el exército francés puesto sitio muy riguroso y apretado a dicha villa, como se ha dicho, y obligádola a rendirse como se rendió, mandó el enemigo derribar y assolar del todo el dicho palacio, a fin y efeto que no pudiessen las armas catholicas de la Magd. del Rey Nuestro Señor bolverse a fortificar en ella; por lo qual le falta hoy a V.E. y a dicha villa el dicho palacio".

[101]Tramoyeres Blasco, L: "*Castillos valencianos. Segorbe, Peñíscola, Onda*" Archivo de Arte Valenciano; València 1918. **Figura** nº32.

[102]Apèndix, Doc. 10

[103]ADM. Ms. B.J.Llobet. *Indice, declaración y addición a la recopilación de los autos y escrituras del ducado de Segorve...*" Fol.101. "En un libro intitulado de procesos y papeles de negocios señalados de letras A.A. que va entre las demás escrituras del Armario General, se halla el auto de entrego que don Martin Vallterra Vaguena, governador del ducado de Segorbe, insiguiendo orden del Señor duque don Enrique hizo al vicerretor y collegio de San Pedro de la compañía de Jesús de la ciudad de Segorbe, de la casa y huerta que su Exª tenía en el lugar de Xeldo. Con protestación que siempre y quando pareciesse a su Exª y a sus successores, con causa y sin ella, quitar a dicho collegio y sus padres la dicha casa y huerta, lo pudiessen hazer sin alguna contradición, pues era la intención de su Exª que dicho entrego fuesse tansolamente duradero durante su beneplácito. Consta por una carta pública en papel continuada en foleo 226 de dicho libro, que pasó ante Jusepe Taix, notario público de Segorbe, en 9 de noviembre del año 1635".

[104]Gaspar Escolano: "*Décadas de la historia de la insigne y coronada ciudad y reyno de Valencia*" Vol.III, València 1880.

projecció dels Cardona. La vila de Torà i els castells de Solsona, que sembla havien acollit en moltes ocasions als vescomtes i comtes, restarien en un segon pla. El castell de València d'Àneu i de Tavascan eren dues edificacions que ja a mitjans del segle XVI havien perdut força significació pels Cardona, que les havien utilitzades intensament durant l'època de les torbacions en les seves campanyes militars pel comtat de Pallars; l'inventari del castell de Tavascan de l'any 1542 posa al descobert en el seu interior un munt de ferralla militar oxidada i mal cuidada[105], segurament la possessió d'aquestes fortaleses pirinenques, a prop de la frontera amb França, obligava als ducs a mantenir-hi una guarnició a la seva costa, despesa que van evitar sempre que van poder, deixant enrunar els antics castells arrabassats al comte Hug Roger de Pallars. Una altra edificació pervinguda a mans dels Cardona per motius similars, era el castell de Móra d'Ebre, que van senyorejar fins a inicis del segle XVII com un lloc important per a les pretensions de domini sobre la baronia d'Entença, essent una residència no exempta d'una certa sumptuositat ja que en ésser situada en un punt geogràfic molt important, a mig camí entre Catalunya i València, va rebre sovint la visita dels ducs[106]. Des de l'any 1575 en què Joana II necessitava atendre els negocis valencians amb tanta cura com els catalans, aquesta residència es va fer més útil que mai, a la vegada que sembla van detenir els drets sobre una de les barques del municipi que creuaven l'Ebre. Molt diferent era el cas del castell de Claramunt, una fortalesa clau en el domini sobre la Conca d'Òdena, que sempre va rebre una atenció especial en el seu manteniment. Els ducs van fer d'aquest edifici un presidi, per cert d'una fama bastant macabre, on el governador mantenia una autoritat força estricta. Dues raons intervenen en aquest fet, en primer lloc la repressió del bandolerisme i control del camí ral, i en segon lloc la disputa permanent mantinguda amb el municipi d'Igualada. Aquesta ciutat havia escapat al domini ducal en l'època què Ferran el Catòlic anava premiant als Cardona per la seva fidelitat, a diferència d'altres territoris mai van aconseguir que fos segregada de la corona, i per aquest motiu van intentar exercir una pressió i influència sobre Igualada des del punt més pròxim dins la Conca d'Òdena, que en aquest cas era la fortalesa de Claramunt. Joana II la va fer reparar cap a 1586 i en el segle XVII cobraria un nou protagonisme de la mà del governador Franquesa. Una altra fortalesa que per vicissituds internes dels ducs va rebre un revifament espectacular va ésser el castell de Falset, completament restaurat després de la guerra dels Segadors per allotjar-hi l'arxiu familiar que s'havia

---

[105]ADM. Arbeca. Llig.10 Doc.274: "Cuentas de arrendadores y de granos y de otras cosas", Fol.17v: "Inventari del castell de Tavascà pres per me. Pere Sapeyra ab manament de mos. Pere Gravalosa, castellà del castell de Valª y Vall de Àneu, de tot lo que és en dita fortaleza de Tavasquà; en pntia. del procurador por mando de sus Exas. a XXVII de juny 1542". Sobre el castell de València vegeu VV.AA: "*Els castells catalans*" Vol.VI, Barcelona 1979, p.1456-62.

[106]VV.AA: "*Els castells ...*" Op.cit.Vol.IV, p.495-501.

tret del Principat en temps de guerra[107]. La relació de palaus dels Cardona s'ha de cloure esmentant les cases que s'hi van sumar a partir de 1575, quan a més de ducs de Sogorb i de Cardona eren marquesos de Comares. A la vila de Lucena d'aquest marquesat situat a l'actual província de Còrdova, tenien un altre castell palau molt antic al bell mig de la població, usaven a més un altre de més modern dintre de la ciutat de Còrdova i eren també propietaris de l'antic castell d'Espejo. L'acumulació de residències era doncs força espectacular i era evident que amb el temps només podrien mantenir aquelles que realment tinguessin una utilitat immediata, les restants les van anar alienant del patrimoni o simplement es van enrunar totes soles.

Aquesta importància material dels Cardona en l'espai físic del Principat es multiplica rotundament si prenem en compte les notables ramificacions familiars catalanes i valencianes, que aportaven altres tants edificis, fundacions i patrocinis. La branca secundària dels Cardona que més ha atret l'atenció dels historiadors ha estat la dels barons de Bellpuig. La seva llarga pervivència fins el segle XVII com a ducs de Sessa, coincidint amb els Cardona l'haver desembocat finalment en el llinatge dels Fernández de Córdoba, pressuposa una evolució paral·lela i d'estret vincle amb la casa originària. En matèria d'història de l'Art és potser una família més afortunada en tant que conservem dues valuoses mostres del seu patrocini cinccentista, representades pel conegut mausoleu del baró Ramon Folc de Cardona-Anglesola, i per bona part de la seva principal fundació catalana, el convent de Sant Bartomeu a Bellpuig[108]. La baronia de Bellpuig havia

---

[107]Sobre aquesta fortalesa i la ubicació dels arxius Vid. Sánchez González, A: "*Documentación de la casa de Medinaceli. El archivo general de los duques de Segorbe y Cardona*" Madrid 1990.

[108]El principal estudi del convent de Sant Bartomeu que prenem per referent, amb extens comentari arquitectònic, és el treball de M.Carbonell Buades: "*El Convent de Sant Bartomeu de Bellpuig*" Barcelona 1994. Pel que fa al mausoleu, obra del napolità Giovanni Marigliano da Nola vegeu Torrent i Torrent, R. / Bosch Ignés, JMª: "*El mausoleu de Ramon de Cardona i Anglesola, una interpretació històrico-artística*" Urtx nº1, 1989 p.39-66. Teixidó Balcells: "*El mausoleo de Ramon Folch de Cardona*" Lleida 1961. Tormo, Elias: "*El sepulcro de d. Ramón de Cardona en Bellpuig*" Boletín de la Real Academia de la Historia, Vol.87, 1925 p.292. Bach Riu, A:"*Bellpuig d'Urgell i l'antiga baronia al plà d'Urgell*" Barcelona 1972. F.Abbate: "*La scultura napoletana del cinquecento*", Roma 1992. Per a l'estudi documental dels barons de Bellpuig hi ha la gran dificultat d'haver d'afrontar la pèrdua definitiva de l'antic i valuós arxiu dels ducs de Sessa, n'han quedat restes molt esparses a l'arxiu històric de Cervera, on es conserven alguns llibres de comptes de la baronia de Bellpuig, que afortunadament documenten l'arribada a Catalunya del mausoleu del baró i de la seva instal·lació. La Biblioteca de Catalunya conserva miraculosament quatre o cinc lligalls procedents de l'arxiu patrimonial català dels ducs de Sessa, no inventariats encara i fusionats dintre de la secció "*Batllia de Cardona*". A més d'aquest fons de la Biblioteca de Catalunya n'existeix un altre també reduït, procedent del *Archivo Histórico Nacional* de Madrid, dins d'una secció nobiliària patrimonial diversa anomenada *Astorga*, secció que la composen uns 20 lligalls actualment incorporats al recentment creat *Archivo de la nobleza* (antic hospital de Sant Joan Baptista a Tavera, Toledo) que entre d'altres llocs de la Península recull documents referits a les poblacions de Sessa, Baena, Palamós, Calonge i Bellpuig.

estat fins al segle XIV propietat dels Anglesola fins que Beatriu d'Anglesola es va casar amb el vescomte de Cardona Hug I, en morir aquest deixaria també la baronia al seu nebot, el primer comte Hug II, des d'aleshores aquest patrimoni va convergir en la casa de Cardona tot i que el primer comte de Cardona el va segregar per a donar-lo al seu fill segon anomenat Hug de Cardona. Els seus descendents mantindrien la independència d'aquest feu respecte als comtes i ducs posteriors, si bé en tot moment l'estret lligam de parentiu obligava a considerar que la branca dels Cardona de Bellpuig era subsidiària i inexorablement vinculada als ducs de Cardona, a qui en tot moment es consultava i amb qui es mantenia un posicionament comú en afers polítics i patrimonials, no exempt de fissures puntuals com la que es produí durant la guerra civil quan el baró de Bellpuig es va posar de part de la Diputació mentre els comtes de Cardona eren reialistes. A l'inici del segle XVI els barons de Bellpuig van protagonitzar un ascens espectacular paral·lel al de la branca principal del seu llinatge, rebent també de Ferran el Catòlic grans donacions i privilegis; aquest fou el moment en què els barons encetaren una brillant carrera d'ostentació. Del mateix rei Catòlic havien rebut l'any 1508 unes cases al carrer de la Mercè a Barcelona procedents d'una confiscació inquisitorial; l'any 1516 el papa Lleó X els donava la que seria llur residència principal al carrer Ample, procedent dels immobles de l'arquebisbe de Tarragona Pere de Cardona que havien revertit a la santa Seu; dels mateixos immobles en rebien l'hort de l'arquebisbe a la Rambla, veí al que tenien els ducs de Cardona. El palau del carrer Ample encara avui dia es conserva, però fou enterament renovat durant els segles XVIII i XIX[109]. Mentre els ducs de Cardona representaven la mà dreta de la monarquia a Catalunya, al baró Ramon Folc de Cardona-Anglesola se li havia reservat una intensa carrera diplomàtica i militar fora de les terres del Principat, sobre la seva persona hauria de pivotar gran part de la política Mediterrània del rei Catòlic, encapçalant els exèrcits italians de la Lliga i l'Almirallat, succés que el duria després de Sicília a l'important i lucratiu càrrec de virrei de Nàpols[110]. L'estar en el cim visible de la política

---

Els comptes i documents referits a l'execució del mausoleu del baró sembla que haurien pogut quedar a Nàpols; en tot cas una nota en un inventari de l'època així ho deixaria veure Biblioteca de Catalunya. Arxiu Batllia de Cardona (Bellpuig) s.XVI; Documentació no classificada: "*Llista de las escripturas que quedan en lo caxó de Nàpols en casa de mº Francolí*". Entre d'altres documents de Bellpuig figurava "*un lebriglo de la cuenta de la sepultura*" Referència probable al mausuleu de Ramon de Cardona-Anglesola.

[109]Salas, Xavier de: "*La documentación del palacio Sessa o Larrard en la calle Ancha de Barcelona*" Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona Vol.III-2 1945, p.111-127.

[110]Una biografia rancia i entusiàstica d'aquest personatge és la de J. Teixidó Balcells: "*El gran capità català Ramon Folch de Cardona, III d'Anglesola i XVI baró de Bellpuig*". Bellpuig 1969. Per les campanyes militars és encara útil el treball de M.Ballesteros Gaibrois: "*Ramón de Cardona colaborador del rey Católico en Italia*" Madrid 1953.

espanyola en terres italianes va fer d'aquest personatge un home influent i conegut en els principals centres diplomàtics europeus. Hi va contribuir el fet que el seu virregnat va ésser un dels més duradors que s'havien conegut des de l'època de Gonzalo de Córdoba; va ostentar el càrrec de 1509 fins a la seva mort l'any 1522. En aquest període va protagonitzar destacats episodis militars; el més controvertit fou l'estrepitosa derrota a Ravena (primavera de 1512) que van patir els exèrcits sota el seu comandament, justament a l'inici de les campanyes militars dels exèrcits de la Lliga en sòl italià contra les tropes franceses. Poc després d'aquesta escomesa la campanya continuaria en terres de la Toscana, on els seus exèrcits s'enfrontarien amb els florentins, protagonitzant a l'estiu de l'any 1512 el *saco* de Prato, un dels episodis més cruents de l'època, preludi de la caiguda de Piero Soderini i del retorn dels Médici a Florència. La campanya militar prosseguiria per la Llombardia i Milanesat fins que la mort de Juli II va obrir un parèntesi en les hostilitats que no serien represes fins a l'octubre de 1513, quan el virrei protagonitzà diverses escomeses amb l'exèrcit de la república de Venècia, arribant a bombardejar aquesta ciutat. A setembre de 1515 retornava a Nàpols d'on ja no emprendria cap més acció militar. En la seva absència havia deixat el virregnat en mans d'un dels personatges més controvertits de la cúria papal. L'obscur cardenal Francesc de Remolins (1462-1518) s'havia fet famós a Itàlia per la gran duresa amb què menava els afers que li encomanaven, fet que hauria augmentat la impopularitat del govern espanyol de Nàpols[111]. A recer d'aquest protagonisme contundent no hi van faltar dins i fora

---

[111]El cardenal procedia d'una família modesta de Lleida, on el seu avi havia estat espaser. A la segona meitat del segle XV la família va prosperar fent carrera de lletrats i intervenint en el govern municipal; Remolins va estudiar a Lleida i a Pisa amb l'objectiu d'esdevenir jurisconsult, després d'alguns turbulents episodis personals les seves influències familiars el van dur a ésser ambaixador i secretari del rei Catòlic a Roma. Amic personal de Cèsar Borja, fou protegit per Alexandre VI que el nomenà protonotari i auditor del tribunal de la Rota. amb aquesta autoritat esdevingué una mà executora del domini dels Borja sobre la ciutat de Roma, fustigant als partidaris dels Orsini i dels Colonna. Alexandre VI el premià amb l'arquebisbat de Sorrento. Remolins és però també molt conegut per haver estat un dels membres del tribunal que va jutjar Savonarola a Florència. A la mort del seu protector, essent substituït per Juli II, va fugir de Roma. Però el nou Papa, antifrancès, es va valer novament dels fructífers serveis de Remolins, que ara esdevindria un fidel partidari. L'any 1511 era nomenat bisbe de Palerm on va patrocinar dos anys després l'edificació del monestir de Santa Clara. En vida es va guanyar molts odis i enemistats, així com una desmesurada fama de cruel. La seva peculiar biografia es remata amb l'escabrós detall referit a la seva mort per emmezinament, i sepultura a Santa Maria Maggiore on sembla hauria estat enterrat en vida (D.A. Parrino: "*Teatro eroico e politico de'governi de'vicere del regno di Napoli*" Vol.I, Nàpols 1692, p.72): "apertosi il suo sepolcro nella chiesa di S.Maria Maggiore di Roma, dove non si sa bene per qual cagione fu sepellito, trovossi che teneva un braccio sotto del capo, onde fu sospettato che l'havessero sepolto vivo, col supposto che fusse morto, quando era solamente svenuto, como raconta l'Ughelli nella sua Storia de'Vescovi".

El seu germà Miquel, que rebé de Francesc l'arquebisbat de Sorrento, es relacionà cap a 1517 amb el duc de Cardona. (Vid. J.Lladonosa Pujol: "*El cardenal Remolins*" Lleida 1956. "*Història de Lleida*" Vol.2, Tàrrega 1975, p.177-179).

d'Itàlia veus que desautoritzaven l'acció de govern del Cardona i les seves argúcies per a mantenir-se en el càrrec. Una d'aquestes era la de l'humanista Anglería el qual no havia mostrat massa simpatia pel virrei de Nàpols a qui considerava poc apte per al virregnat, com tampoc havia vist amb bons ulls la brutal imposició del partit espanyol a Itàlia; a la mort del baró, en una carta a l'arquebisbe de Cosenza de 14 de febrer de 1522, li negava cap mèrit: "*El que haya muerto el virrey Ramón de Cardona es ley general, que no admite excepción. Lloren sus parientes el que en una tan alta magistratura no haya tenido la menor aureola de gloria, ni haya sido autor de alguna hazaña esclarecida que lo libre de la injuria del olvido*"[112]. Anglería en aquest cas s'equivocava, el virrei difunt havia viscut en l'entorn aristocràtic napolità d'inicis del cinccents, brillant i luxós, reiterativament descrit en l'exitosa novel·la anònima "*Questión de Amor*", escrita mesclant realitat i ficció en dates posteriors a la derrota de Ravena per un cronista cortesà que havia conegut a fons aquella societat[113]. Al servei d'aquests cercles cortesans espanyols van treballar nombrosos artistes, entre ells el taller de Giovanni Marigliano da Nola, un dels escultors més coneguts i prolífics de Nàpols, autor d'un sepulcre destinat a perpetuar la fama del virrei. Significativament per a la glorificació de l'almirall es va triar per al relleu de la part baixa del monument, en el lloc més visible, l'episodi de la presa de Mers-el-Kébir al nord d'Àfrica on Ramon de Cardona hi havia participat de jove, segurament en un pla més modest que els panegiristes d'aquest personatge li han atribuït, deixant oportunament de banda les campanyes italianes i el seu paper de "pacificador" dels regnes de Nàpols i Sicília. A més d'aquesta magnífica obra, un *únicum* en el seu temps i context català, el virrei havia previst un entorn arquitectònic adequat a l'estatus que anava aconseguint, en aquest cas es tractaria d'edificar un convent franciscà dedicat a la memòria de Ramon de Cardona i de la seva muller, on s'ubicaria el sepulcre, i de renovar profundament el castell-palau familiar. L'any 1507 essent Ramon de Cardona virrei de Sicília va aconseguir de Juli II la butlla que autoritzava la fundació d'un convent de franciscans a les afores de Bellpuig, on hi havia ja una antiga ermita dedicada a Sant Bartomeu, existent com a mínim des de 1326; l'any 1510 s'havia fet ja una primera intervenció aparellant i engrandint l'ermita per a permetre que la comunitat s'hi pogués instal·lar. A 25 de juny de 1514 Ramon de Cardona lliurava una carta des de Nàpols ordenant que les obres es fessin segons un model que ell enviava; en tot cas les obres al convent ja no es reprendrien amb

---

[112]Pedro Mártir de Anglería: "*Epistolario...*" Op.cit. (Vol XII, p.242).

[113]Benedetto Croce: "*Di un antico romanzo spagnuolo, la Questión de Amor*", separata de Archivio Storico per le Provincie Napoletane, Nàpols 1894. L'obra ha estat modernament editada a Barcelona l'any 1965 per Ediciones Credsa, en un volum titulat "*Obras maestras de la literatura universal*", acompanya al *Tristán de Leonís* i el *Lazarillo de Tormes*.

una certa envergadura fins el període de 1529 a 1535, quan Ramon de Cardona ja era mort, en tant que els llibres de comptes de la baronia no registren en dates anteriors despeses significatives per activitats constructives. Tot i que en aquesta època consta que el mestre d'obres de la baronia era el mestre Joan Lopis, sembla que a la llum dels documents finalment aportats per J. Ainaud de Lasarte[114], caldria atribuir al mestre Antoni Vall els plantejaments inicials de les obres del convent de Bellpuig, mentre que les del castell, que paral·lelament es duien a terme, es podrien atribuir en el seu desenvolupament a un mestre anomenat Juan Ysalinio, obres aquestes que a la mort del fundador supervisava la muller del baró, Isabel Enríquez de Requesens. Ysalinio sembla que havia conegut a Itàlia diferents models arquitectònics que un revelador memorial coetani esmentava, indicant que algunes parts de les obres que s'havien d'emprendre al castell de Bellpuig havien d'imitar els exemples de la plaça de Verona i la vila de Poggioreale obra dels arquitectes Giuliano da Maiano i de Giocondo i Francesco di Giorgio.

---

[114]Ainaud de Lasarte, J: "*Documents de Nàpols i Bellpuig sobre el Renaixement i Catalunya*" D'Art nº20, 1994 p.267-280. Cap dels documents transcrits per J.Ainaud és datat (acompanyen unes traces del castell del segle XVI i una planta del convent del segle XVIII), no obstant és pràcticament segur que corresponen al període 1507-1522, anys del virregnat sicilià i napolità de Ramon de Cardona. Els documents aportats són en primer lloc una descripció feta per Antoni Vall de les mesures del primitiu convent de Sant Bartomeu i de la seva església, confrontades amb el nou projecte d'edificació, que es podria datar entre 1507 i 1510, l'època de les primeres obres. En segon lloc un memorial sobre els arbres fruiters i d'altres conreus de la baronia de Linyola de la mateixa època; document que podria correspondre a una tasca administrativa paral·lela del mestre Vall, que l'hauria involucrat en algun plet o afer judicial, ja que a l'envers d'un dels documents es fa referència a un possible litigi que duia amb el batlle de Linyola: "Sie memòria a mi Anthoni Vayl de la letra del balle de Linyola que vingué en mans de sa Senyoria hoch encara cobrar resposta de aquella, e que sa Sria. vulle escriure al virrey de Catalunya e al regent ( ) en quant a tots los ministrados de la iustícia que vulan mirar per amor seu en la iustícia de aquest vasayl seu ( ) que deslibere escriure al rey per bé que creu sa Sria. que los hofesials, vistes ses letres, no faran altra cossa, e de açò sa Illtre. Sria. lo suplique com sa Sria. farie de vasayls en les coses de la iustícia, hi enquara de sa quassa quant més agesen. Item se recort lo dit mos. Anthoni Vayl de aver respost de un capítol ha en la dita letra del balle de Linyola, com lo Almirant de Cardona volie fes pacte ab eyl del seu pler, e eyl no a volgut entendre sens no n'age dada la fe degut a son Sor. Don Ramon de Cardona, e aver agut sa resposta, e açò per quant aquest terme que.s pledege té algunes consegències que setisfarien a dit Sor. E més en dita letra se a de aver respost sobre los arendaments del terme de ( ) per quant avuy són en son poder per lo visbe de Urgeyl e trebaylle en levar-los ho, e que se'n escrige al Sor. mos° Sedamó (...)". En tercer lloc hi ha un memorial titulat "*Memorial de la manera que se lavora en Nàpoles. Memorial de las mesuras de las paredes y y de lo que podrá costar la obra que llevó Jubera*", consistent en una comparació de costos i materials napolitans en relació a les obres del castell de Bellpuig, segurament tot just iniciades. Aquest memorial no pot ésser anterior a 1510, data de l'inici del virregnat napolità de Ramon de Cardona-Anglesola. Finalment se'n transcriu un altre titulat *La orden que se ha de tener en la casa de Belpuche que llevó Jayme Fernández,* on es proposen costos i materials per enllestir la reforma ja iniciada i s'hi esmenta al mestre Juan Ysalinio; l'acompanya un pressupost del valor de la fusta serrada i de les teules necessàries; es podria datar amb posterioritat a 1510, en relació a una segona campanya d'obres al castell. Encara hi ha un tercer document no transcrit per Ainaud, també sense data que recollim a l'Apèndix (Doc. 2).

Entre 1598 i 1604 al convent de Sant Bartomeu s'hi farien noves obres d'ampliació i reforma, culminant l'any 1614 en què s'aixecaria un segon pis d'estil renaixentista en el claustre principal; desconeixem el mestre que hauria dirigit aquesta nova etapa de reformes; molt probablement l'inspirador de les mateixes hauria estat l'aleshores ja duc de Sessa, Antoni Fernández de Córdoba Folc de Cardona, baró de Bellpuig entre 1574 i 1606, nét del fundador del convent que heretava la baronia a la mort del seu germà Lluís que l'havia posseït durant tres anys, morint sense descendència. La qüestió singular que planteja aquesta fundació religiosa, en comparació amb les obres del castell, és la d'intentar esbrinar com un personatge tant lligat a les terres napolitanes i en contacte amb les sumptuoses corts dels nobles italians que vivien ja en palaus d'arquitectura renaixentista, va ésser tan impermeable a aquest estil a l'hora de patrocinar i donar forma a una arquitectura que l'havia de precedir en nom i fama, havent d'allotjar un mausoleu que segurament s'havia previst des d'un inici donar-lo a fer a tallers italians. Certament el resultat era un convent gòtic que amb prou feines si incorporava cap novetat de gust italianitzant, que haurien d'aparèixer molt més tard en les ampliacions posteriors de finals de segle[115]. L'explicació es podria trobar en l'època en què es devien contractar les primeres obres, entre 1507 i 1510, quan Ramon de Cardona encara no havia passat d'ésser virrei a Sicília, on tenia menys possibilitats de conèixer a fons una arquitectura àulica com la que podia veure a Nàpols. En segon lloc la renda que podia obtenir un virrei de Sicília era també molt inferior, i l'explorar la possibilitat d'enviar un arquitecte i pedra italiana a Catalunya devia estar en aquell moment fora de l'abast del baró. També el mestre Antoni Vall, a qui s'encarregaren les obres del convent, en un memorial tramès al baró esmentava les proporcions de l'edificació preses en mesures de Flandes, la qual cosa ens podria indicar una formació nòrdica o francesa. Pel contrari les obres que s'havien previst efectuar al castell sí que haurien pogut prendre un tomb pel nou estil arquitectònic. Com a mínim no les duia el mestre Antoni Vall tot sol, sinó que hi intervingueren, a més de l'esmentat mestre Juan Ysalinio, els models i traces que Ramon de Cardona va enviar en més d'una ocasió des de Nàpols, amb instruccions molt precises per a l'edificació de la residència familiar. De tota manera s'especificava que una de les sales principals havia de tenir les mateixes dimensions que la del castell dels Cardona a Móra d'Ebre; unes mesures es comparaven a una propietat de Molins de Rei i d'altres amb el castell d'Arbeca; en aquest sentit un referent prou pedestre que Ramon de Cardona proposava tenir en compte per a l'alçada de les parets, era la mesura de les seves tapisseries[116]. Els documents conservats ens donen la imatge d'unes obres estretament debatudes entre

[115]**Figura** n°18.
[116]Apèndix, Doc. 2.

diversos mestres i sobrestants, plenes de modificacions destinades a que l'edifici fos regular i que el seu aspecte exterior tingués una correspondència amb el nivell de les plantes i distribució interior, adequada també a la regularitat de les finestres i proporció del pati interior. Les traces que es conserven del castell, amb anotacions en castellà i català, mostren aquesta uniformitat i raciocini en la compartimentació de l'espai[117]. Sens dubte s'havia pensat en una residència sumptuosa, molt regular, amb cambres amples i ben orientades, una de les quals s'havia destinat a joc de pilota, un passatemps que a Catalunya sembla va practicar més l'aristocràcia que cap altre estament, i s'aconsellava per aquesta, en cas d'ésser edificada en fusta, una decoració pintada ja que era un peculiar espai d'oci cortesà[118]. Les obres que es proposaven, tant al convent de Sant Bartomeu com al castell de Bellpuig, eren d'envergadura i durada considerable, i plausiblement el volum edilici d'aquesta branca dels Cardona tingui alguna cosa a veure amb el fet que a inicis del segle XVII la confraria de mestres de cases de Barcelona tingués un censal, de pensió anual de 25 lliures, carregat sobre les rendes de la baronia de Bellpuig, per a la gestió del qual s'havia contractat al notari barceloní Joan Ferriol[119].

El mausoleu de Ramon de Cardona-Anglesola ha passat a ser una de les escultures funeràries renaixentistes més conegudes, tradicionalment associades a la figura d'un rellevant militar, home d'estat considerat diletant en un espai cortesà napolità privilegiat, en contrast amb una societat catalana més opaca. El virrei va morir a 1522 i el seu cos va ésser traslladat a l'església de Montserrat a Nàpols, mentre que el sepulcre fou encarregat a Giovanni Marigliano da Nola l'any 1524 per la seva vídua que hauria de morir el mateix any. Es dugué d'Itàlia a Catalunya desmuntat en peces, arribant al port de Salou cap a 1530 i d'allí fou transportat en carro fins a Bellpuig, el muntaria dins del convent de Sant Bartomeu el mestre Joan Lopis que en aquella època sembla que dirigia les obres de construcció del monestir i reforma del castell familiar. Ja en el mateix segle XVI tant el sepulcre com el monestir de Bellpuig van ésser obres admirades, n'és testimoni d'aquest interès l'esment del gironí Jeroni Saconomina que a 14 de març de 1598 passava per aquesta vila de camí cap a Saragossa, i no es va estar d'admirar la fundació dels barons[120].

---

[117]**Figura** nº19.

[118]Ainaud de Lasarte, J: "*Documents de Nàpols...*" Op.cit. p.272: "El corredor que va de la paret de Poniente a Levante, que allí ha de ser juego de pelota, es necesario que no se vea; que la buelta se faga gentil y que lo sufra la pared de los pilares sin poner barras de fierro ni diminuyr el anchor de abaxo, que si la buelta no lo puede sofrir, o la pared con los pilares y por ser grossa impidiesse la vista, en tal caso se puede fazer de madera con alguna pintura gentil, y su cortapiseta, que sea muy claro y gentil para jugar a pelota, porque aquello, por ser juego de pelota ha de ser muy gentil". **Figura** nº6-III.

[119]AHNPB. Antoni Roure: "*Llibre primer de concòrdies*" 1593-1603. Llig.19 Fol.216.

[120]Simon Tarrés, A: "*Cavallers i ciutadans a la Catalunya del cinc-cents*", Barcelona 1991. Dietari de Jeroni Saconomina; p.232 (any 1598): "a 14 dinàrem als Espitalets y a dormir a Bellpuig, y allí

L'obra de Giovanni da Nola és per tant una obra que per dates d'execució es pot associar al gust d'Isabel Enríquez de Requesens, una persona tot sovint eclipsada pel prestigi aconseguit pel seu marit, la qual probablement podia aportar en el terreny del patrocini artístic una certa experiència. El llinatge de la muller del virrei havia donat al llarg del temps mostres d'un gran interès per les lletres i les arts, però dins d'aquest cap episodi és comparable als successos dels anys compresos entre 1505 i 1517, en què els Requesens per diverses causes es van haver de relacionar amb força artistes catalans durant més d'una dècada. El detonant va ésser la mort l'any 1505 del comte de Palamós Galceran de Requesens, pare d'Isabel, aleshores de vuit anys d'edat. Aquest noble havia deixat en el seu testament importants patrocinis, abans de morir ja tenia en marxa la factura de set creus de pedra que s'havien d'instal·lar en un dels camins d'accés al monestir de Montserrat, la talla de les quals anava fent un picapedrer anomenat Luis de Otazu, en el moment de la seva mort Galceran de Requesens va insistir en que aquest encàrrec fos conclòs pels seus marmessors. També devia estar en marxa l'edificació d'una capella al mateix monestir sota la invocació de Sant Miquel, patrocinada pel comte i edificada per un mestre anomenat Cuberta, per a la qual demanava la realització d'una pintura en la que ell hauria d'aparèixer agenollat orant davant Sant Miquel[121]. Però el projecte més ambiciós que

---

véram la sepultura del duc de Soma, que fou don Anton de Cardona, virrei de Nàpols, la qual és tota de pedra marbra, cosa de veure y de reis, que costà diuen, setza mil ducats i fou portada de Nàpols. Y lo monestir, que és de l'orde de Sant Francesc, és molt gentil y ben fet, y en dit monestir y a un apartament de unas istàncies molt alegras y curiosas aont los seños de dit Bellpuig se acostumen de anar y estar per la senmana santa". Aquesta part descriptiva del diari té un cert interès en tant l'autor es fixava força en les cases, capelles i palaus que visitava, per bé que les observacions són prou planeres. També va existir en el segle XVII el record jocós del virrei de Nàpols en forma d'acudits que reunien sardònicament la seva derrota a Ravena amb l'epitafi sepulcral. Paz y Meliá, A: "*Sales españolas o agudezas del ingenio nacional*" Segunda serie; Madrid 1902."Cuentos de Garibay, Ms. de la academia de la Historia s.XVI 12-10-6" (p.63): " Estando don Ramón de Cardona virrey de Nàpoles, en un banquete con muchos señores, acaso en la mesa había un capitán portugués, y el virrey, por pasatiempo, entendido que había portugués en la mesa dijo que se había puesto epitafio en Portugal sobre su sepultura un portugués muy donoso. Apretándole los señores que estaban a la mesa que lo dijese, dijo el virrey:

-Lo que puso fue; aquí yaze Vasco Palla, que morró muyto contra sua voontade, y si no morrera se fachara en la batalla de Alende.

El capitán portugués visto que a él era aquel tiro, con mucho ánimo se levantó y dijo:

-Pues oigan V.Sas. el epitafio que han de poner a su Exª del Señor virrey cuando se muera: Aquí yase don Remón de Cardona, que faxó en la batalla de Rávena, y ansí fará en cuantas se fachare.

Los señores, por libralle la vida, echáronlo en chacota y hiciéronselo tragar al virrey en burlas.

[121]AHNPB. Joan Vilana: "Primus liber testamentorum" 1480-1519, Llig.249/34: Testament de Galceran de Requesens, comte de Palamós. Barcelona 29 de juny 1505. "E més vull e orden que si.s seguia la mia mort, lo que Déu no vulla, ans de acabar la obra de les set creus de la costa de Montserrat; que los dits marmessors meus complesquen la obra que mancarà fins al dit nombre de set creus, donant e despenent per cascuna de les creus que mancaran fins en nombre de

els deixava era l'execució de la seva sepultura que s'havia de fer de marbre a l'església de Sant Joan a Palamós; els seus marmessors, entre els que hi figuraven la seva muller Beatriu i el seu nebot Galceran de Requesens, governador de Catalunya, van contractar per aquesta feina l'imaginaire Jaume Serra, fill del mestre de cases Gabriel Serra, el qual no l'acabaria ja que va morir uns anys més tard, cap a 1508. Per enllestir el sepulcre els hereus de Jaume Serra, juntament amb altres dos artistes (el fuster Antoni Carbonell i el pintor Pere Terrer) van signar una nova concòrdia amb l'escultor biscaí afincat a Girona Pedro de Robredo[122], no obstant aquest mestre a la seva vegada va deixar l'obra en mans dels escultors castellans Pedro de Sarabia i Juan de Palacios que finalment acabaren el sepulcre. En els avals i testimonis dels protocols referits a Sarabia i Palacios signaven els fusters Joan Donés i Sebastià Llobet, a més de l'inefable pintor Nicolau de Credença que com sempre es trobava en el lloc i moment idoni[123].

A més d'aquesta controvertida tomba, Galceran de Requesens havia demanat la construcció d'una petita capella a l'església de Sant Miquel de Barcelona, sota la invocació del mateix sant, guarnida amb un retaule i diversos ornaments de plata per als quals deixava diners comptants. El mateix Jaume Serra era l'encarregat de construir-la, a la seva mort la continuà un mestre anomenat Joan de la Gorreta, mentre que el pintor Jeroni Gofer[124] pintava el

---

trescentes sinquante o quatrecentes liures. E més leix, assigne e consigne de mos béns per la capella de Sant Miquel de Montserrat, e per la obra de dita capella, doscentes liures barceloneses, volent que sia fet un retaule en dita capella en lo qual sie pintada la mia figura agenollada davant la ymatge del gloriós príncep Sant Miquel, pregant sie intercessor per la mia ànima per aconseguir la glòria de Paradís. E per semblant vull que si en ma vida havia feta fer la obra de dita capella de Montserrat, e les dites creus de la costa, e la obra de la capella de Sanct Miquel de Barcelona e lo benefici en dita capella manat instituir, que en tal cars no sie res donat en dites obres e benefici".

[122]AHNPB. Joan Vilana: "Vicesimum primum manuale" 1508-1509. LLig.249/17. 12 d'agost 1509: "Capítols concordats e fermats entre lo discret mossèn Francí Serra, prevera beneficiat en la Seu de Barcelona, hereu ab benefici de inventari d'en Jaume Serra quondam ymaginayre, e lo sènyer en Gabriel Serra, mestre de cases, Antoni Carbonell, fuster menor de dies, e Pere Terré, pintor, de una part e mestre Pere Robrer ymaginayre ciutadà de Gerona de la part altre, de e sobre lo acabament de la sepultura de l'egregi senyor don Galceran, comte de Palamós, e altres coses devall scrites".

[123]Per les vicissituds del sepulcre de Palamós Vid. Madurell i Marimon, J.Mª: "Escultores renacentistas en Cataluña" Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona; Vol.V nº3-4, 1947, p.223-232.

[124]Jeroni Gofer segurament era familiar de Bernat Gofer o Bofer, pintor actiu al darrer terç del segle XV a Barcelona, l'any 1475 era prohom de la confraria de Sant Esteve dels freners, on estaven inscrits els pintors. Havia treballat pel convent de predicadors cap a 1491 i 1493; l'any 1496 contractava el retaule de l'església parroquial de Sant Pere de Premià, morí a 1502. (Madurell Marimon, JMª: "Pedro Nunyes y Enrique Fernandes, pintores de retablos. Notas para

retaule que havien fet els fusters Pere Roca i Joan Peraller. Aquesta obra va quedar enllestida entre 1509 i 1511. Pocs anys després s'encarregava a Nicolau de Credença la pintura d'un retaule destinat a Montserrat, segurament el que hauria d'incloure la figura agenollada de Galceran de Requesens; la talla del mateix la féu un tal "mestre Girart", que segons Madurell es podria identificar amb l'escultor alemany instal·lat a Barcelona Gilart Spirinch, que a 1510 havia tallat dues imatges dels Apòstols Sant Pere i Sant Pau destinades a l'església de Santa Maria del Pi, una de les quals fou policromada per Pere Nunyes i l'altra per Joan de Borgunya[125]. Però en aquest mateix període, als quatre anys de la mort del comte de Palamós, per a complicar més l'episodi dels encàrrecs artístics de la família derivats de les seves disposicions testamentàries, es va produir la mort del successor, el seu germà Lluís, que tanmateix va demanar una sepultura esculpida a la capella de l'Epifania de la Seu de Lleida, just davant del sepulcre del seu oncle el bisbe Guerau de Requesens[126]. Els dos escultors castellans Pedro de Sarabia i Juan de Palacios serien els encarregats de fer aquesta coneguda obra, plenament gòtica. Amb la mort de Lluís de Requesens, que havia fet hereva a la seva filla Estefania, s'obria un procés de ruptura familiar ja que el títol de comtessa de Palamós el reclamaria la jove muller del virrei, Isabel Enríquez de Requesens, que fou qui acabà per sumar aquest títol als que ja posseïa pel matrimoni amb Ramon de Cardona-Anglesola[127]. De fet els comptes del comtat

---

la historia de la pintura catalana de la primera mitad del siglo XVI" (Addenda) Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona, Vol.II-3, 1944, p.42-43).

[125]Madurell Marimon, J.Mª: "Escultores renacentistas..." Op.cit. VolV nº3-4, 1947, p.238-242. Biblioteca de Catalunya. Arxiu. Batllia de Cardona (Bellpuig) s.XVI; Documentació no classificada: Llibre de comptes del comtat de Palamós i baronia de Bellpuig de l'any 1517: "A mestre Nicº de Credença per lo retable de Monssat. LXVIII Ll. XV s. III d. / An Cuberta que fa la capilla de Sant Miquel de Monssat. XXXXII Ll. / A mestre Girart ymagynaire per la obra de fusta del dit retable XX Ll. en Mataró". Més endavant Nicolau de Credença cobrava 328 lliures i 8 sous, Girart en cobrava 108 lliures, 10 sous i 4 diners.

[126]AHNPB. Joan Vilana: "Primus liber testamentorum" 1480-1519, Llig. Llig.249/34, Fol.70. 31 de desembre 1509: "E la nostra sepultura elegim en la dita Seu de Leyda, en la capella de la Adoració dels tres Reys construida en dita Seu, hont és la sepultura del bisbe Requesens de Leyda, oncle nostre, volent e ordenant que encontinent lo nostre cors sia portat a la dita sepultura en la Seu de Leyda, e lo pus prest que porà ésser fet sia lo nostre cors sepult en una tomba o túmol de pedra posada al devant de la sepultura del dit bisbe en dita capella". Sobre les restes del sepulcre de Lluís de Requesens Vid. Garriga Riera, J: "La Seu Vella de Lleida en el llindar de l'època moderna; l'obra artística del segle XVI" dins de Actes del Congrés de la Seu Vella de Lleida, CEHA, Lleida 1991, p.284-285. Gomà Pujadas, M: "La capilla de la Epifania del Señor de la Seo antigua de Lérida" Ilerda, III, 1944, p.325336. "El llinatge dels Requesens a la Seu Vella. La Verge del Blau" Associació Amics de la Seu Vella de Lleida, Lleida 1990, p.60-61.

[127]A més la mare d'Estefania, Hipòlita Roís de Liori i de Montcada, pledejava desde feia temps amb una altra branca dels Cardona per obtenir la baronía de Riba-roja, l'afer voltava sobre Beatriu de Margarit, monja professa del convent de Santa Caterina de Sena a València, la qual

de Palamós juntament amb els de la baronia de Bellpuig els duia Lluís de Sedamó, procurador dels barons, que ja pagava els primers encàrrecs artístics dels Requesens el mateix any de 1505, representats per uns pagaments al pintor Gabriel Alemany per la factura d'alguns escuts, segurament amb motiu de les exèquies del comte Galceran. A aquests importants patrocinis els barons hi van afegir la pintura de les portes d'un retaule de Sant Bartomeu que van encarregar a Joan de Borgunya, contractades plausiblement a l'entorn de 1517, molt probablement amb destí a la fundació de Bellpuig[128]. Si a Catalunya els barons

---

podia legalment reclamar aquesta herència si prenia estat i deixava el convent, cosa que les altres monges no volien ni per supost la mare d'Estefania que havia vist debilitar-se prou el patrimoni familiar. El pretendent de na Beatriu de Margarit no era altre que Joan de Cardona Roís de Liori, fill d'Isabel Roís de Liori (germana d'Hipòlita) i d'Alfons de Cardona, almirall d'Aragó i baró de Guadalest. Els Cardona amb el suport del duc de Calàbria , del virrei de València, Ferran d'Aragó, i de la família Mascó, van intentar treure Beatriu del convent per casar-la amb Joan i aconseguir així la baronia de Riba-roja. D'aquest atreviment, tan habitual en el procedir dels Cardona a l'hora d'engrandir les seves possessions, en feia queixa Estefania en una carta adreçada a la seva mare: (Estefania de Requesens: "Cartes íntimes d'una dama catalana del s.XVI; epistolari a la seva mare la comtessa de Palamós". Edició a cura de Maite Guisado. Barcelona 1988. pp.78, 31 de gener1535): "I encara que Mascons, i Cardones i los frares vullen fer lliga contra vostra senyoria, jo espere en Déu que guiará tostemps ses coses, puix sap sa intenció i Ell i gents veuen clarament la malícia dels altres, senyaladament dels Cardones, que tant se són descarats".

Algunes dames de la casa Requesens havien pres tot sovint un paper polític força actiu al costat dels seus respectius consorts. Valgui a tall d'exemple el cas de Maria de Requesens, muller d'Antoni de Cardona, virrei de Sardenya, que va ésser denunciada al tribunal de la inquisició per un conflicte d'interessos entre l'estament virregnal i el tribunal del Sant Ofici. (B.Anatra: "La Sardegna medioevale e Moderna" Torino, 1984).

[128]Biblioteca de Catalunya. Arxiu Batllia de Cardona (Bellpuig) s.XVI; Documentació no classificada: Comptes de Lluís de Sedamó o Sadamó, procurador d'Isabel de Cardona i Requesens, muller de Ramon de Cardona anys 1505-1512": pagaments al pintor Gabriel Alemany per pintar alguns escuts, i al pedrapiquer Luis de Otazu (des de 7 de febrer de 1506) per la talla de les creus de pedra picada destinades a Montserrat. Pagaments al mestre de cases Jaume Serra per la sepultura del comte de Palamós i pel preufet de la capella de Sant Miquel a Barcelona continuada per Joan de la Gorreta ("Item a XV de dezembre an Joan de la Gorreta per lo restant del preu de la capella de Sant Miquel de Barcelona que morí lo Serra"). Pagaments als fusters Pere Roca i Joan Peraller de l'any 1509 i a Jeroni Gofer l'any 1511 en concepte del retaule de la capella de Sant Miquel de Barcelona. ("Item a XXIIII de desembre (1509) an Pere Rocha fuster per hun bastiment de portas per al retable de la capelleta de Sant Miquel que lo Sor. comte manà fer / Item an Johan Peraller fuster en part de paga de XII Ll. que foren promesas per fer de fusta lo retable de la capelleta de Sant Miquel de Barcelona / Item a XXI de juliol de l'any XI a Jerònim Gofer per part de XXXX Ll. per pintar lo retable de dita capelleta / Item a XXVII de janer del MDXII a Gerònim Gofer a compliment de la pintura del retable de la capelleta de Sant Miquel de Barª/ Item an Joan Peraller a compliment de la factura del retable de dita capelleta VI Ll./ Item a XXVIII de fabrer al dit per unas portas al retablet de dita capelleta III Ll.)." Figura nº20.

El mateix procurador feia també l'any 1505 pagaments a quatre músics de xeremies que estaven a sou de la casa (mestres Ramon, Güillem, Francesc i Domingo). Més endavant continuen els comptes dels anys 1510 a 1516 on es refereix el pagament al pintor Joan de

de Bellpuig mantenien una despesa artística considerable, és de suposar que en la seva etapa napolitana haurien fet el mateix, en tot cas pot donar mesura del gust de la muller de Ramon de Cardona el fet que Isabel Enríquez de Requesens va ésser enterrada a Nàpols a l'església dell'Annunziata en un magnífic sepulcre tallat per l'escultor Girolamo Santacroce (desaparegut després de l'incendi d'aquesta església napolitana l'any 1757), essent precedida per una aurèola de dona bella i il·lustrada, imatge esventada per la majoria dels posteriors cronistes napolitans. Anys després els intercanvis entre els barons de Bellpuig i els Requesens encara viurà algun episodi destacat, i no serà casualitat que el pintor de Lluís de Requesens, l'holandès Isaac Hermes, acabi treballant a Palamós a costa dels barons[129].

Si per la branca principal dels primers ducs de Cardona no disposem encara de proves documentals suficients per a parlar amb prou fonament del desenvolupament d'un gust per les Arts, que d'altra banda necessàriament devia haver existit, altra cosa serà el moment de l'entrada en escena dels ducs de Sogorb l'any 1543. En gran mesura la seva aportació material renovadora, unida amb l'orgull de casta reial que sempre van manifestar els membres del casal d'Aragó, va dotar als Cardona d'una punyent empenta i franquesa, tant o més ample que la tinguda pels dos primers ducs. Els seus desitjos d'ostentació i protagonisme s'havien deixat sentir poc abans a la ciutat de Barcelona quan van treure de polleguera al marquès de Llombai, virrei de Catalunya, que a 21 de maig de 1542 escrivia irat a Carles V queixant-se de com els ducs havien posat un luxós dosser de brocat damunt llurs seients durant un torneig al Born, burlant la seva autoritat i precedència[130]. El punt de partença en el gust extrem per manifestar la magnificència de casta, a més del que es podia esperar de la fusió de dues cases ja de per si prou riques, s'ha de cercar en els esdeveniments que es van creuar en la vida de l'Infant Fortuna. Alguna cosa en devia acollir aquest de la vida atzarosa del seu pare, l'Infant Enric d'Aragó, que va lluitar ardidament pels seus drets a la corona de Castella, sempre acompanyat d'una fama d'home

---

Borgunya per unes teles destinades a les portes del retaule de Sant Bartomeu: "Comte del que yo Sadamó dech a mon Sor. axí de la administraçió de Belpuich com del comtat de Palamós; de Belpuich per tot l'any XV y axí matex del condat per los anys X, XI, XII, XIII, XIIII, XV, XVI": Item a mestre Joan de Borgunya la tela que avia comprada per a les portes del retable de Sant Bart°, quatre cordas. / Item que tinch pagades IIII cordas y V p. de tela xarloe per a les portes que se pintan per al retable V Ll. VIII s. III d. / Item a mestre Joan de Borgunya per part de la pintura de las portas del retable de Sant Bart°, per la tabla d'en Corts XX Ll. / Item comprí lo que pagà moss° G. Ribas e lo donà an mestre Simon Petit per a mestre Joan de Borgunya per a les portes del retable de Sant Bart°, quatre cordas e mitja de tela de xarloe V Ll. IIII s. IIII d. / Item de una caxa de fusta larga per metre les portes del retable de Sant Bart° a 20 de fabrer 1518, XVI s." Simon Petit era el mestre brodador de la casa dels barons de Bellpuig.

[129]Mata de la Cruz, S: "Isaac Hermes Vermey..." Op. cit.

[130]"Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España", Vol.51, p.566.

cultivat, amic del luxe, de les arts i de les lletres[131]. Entre les moltes desventures de la seva peculiar biografia es destaca el seu pas per terres italianes, lluitant en favor dels reis d'Aragó i entrant en contacte amb la casa del duc Francesco Sforza a mitjans segle XV, el qual intervingué en el seu alliberament ja que havia caigut presoner dels exèrcits venecians l'any 1435[132]. L'Infant Fortuna quan només tenia dotze anys d'edat va rebre els estats del Principat i Regne de València que els reis d'Aragó havien donat al seu pare, i no hi ha dubte que juntament amb el duc de Cardona fou un dels personatges de la societat catalana més rics de la seva època. No va tenir cap inconvenient en edificar sumptuoses residències a Barcelona i Castelló d'Empúries, que va moblar amb el bo i millor de la seva recambra, plena d'objectes i presentalles dels reis aragonesos. Una bona mostra d'aquesta magnificència és sens dubte la donació testamentària de la seva capella personal, i de tots els brocats, argent i casulles que s'havien de repartir entre el monestir de Poblet, on havien de rebre sepultura tots els membres de la casa d'Aragó, i el monestir de Nostra Senyora de l'Esperança que havia fundat prop de Sogorb el 19 d'octubre de 1491[133]. Allí a més del donatiu d'instruments musicals, biblioteca i argent de capella, va determinar deixar-hi totes les seves pintures de devoció, exceptuant-ne alguns llibres d'hores: "*lexam al dit monastir...lo altar e tots retaules e pintures de devoció, e més los òrguens maiors e menors de nra. capella. La nra. Biblia textual e tots altres libres de nra. libraria exceptat lo nre. saltiri e les nres. hores, lo qual e les quals la Infanta, nra. muller, tinga de sa vida e aprés tornen al dit monastir*".

---

[131]Tradicionalment se li atribueixen dues obres, una traducció de les faules d'Esop ("Los quatro libros de las fábulas de Esopo, las extravagantes, otras de la translación de Remigio, la de Aviano, las Collectas de Alfonso de Poggio y otros, como largamente se dice en el prólogo") estampades a Saragossa l'any 1489 i més tard a Burgos a 1496; i un tractat manuscrit sobre l'orde militar de Sant Jaume ("Leges et Statuta Ordinis Militiae Sancti Jacobi de Spatha in eiusdem Ordinis generalibus Comitiis Toleti, anno MCCCCXL").

[132]Fernández de Bethencourt: "Historia genealógica..." Op.cit. Vol.III, p.386.

[133]AHNPB. Joan Vilana: "Primus liber testamentorum" 1480-1519. llig.249/34. 11 de juny 1514. Testament de l'Infant Fortuna, donacions a Poblet: "Donam e leixam al dit monastir Real de Poblet, en lo qual havem elegida nra. sepultura per servey de nre. Senyor Déu e de la gloriosa mare sua, e per ornament e perpetual ús en aquell, Primo una creu de or en la qual ha del lignum Domini. Item quatre Apòstols de argent, ço és imatges de Sanct Pere e Sanct Pau, de Sanct Andreu e Sanct Jaume. Item una capa, la més principal de nra. capella brodada de fil de or ab moltes hystòries. Item un pali brodat de fil de or en lo qual són les històries de la nativitat, de la salutació e de la adoració dels reys. Item uns vestiments de brocat carmesí de pèl ab paraments brodats de carmesí ab nostres armes. Item una tovallola de brocat carmesí per al feristol, ab flocadures de grana y groch. Item un dosser de brocat blanch y vert per cubertor de la tomba de nra. sepultura. Item tres draps de ras grans ab ystòries del Credo y ab perfetes. Item un altre drap de ras, que compram del tresorer de València, que sia per a fer quart als dits tres. Item quatre catifes de les maiors e millors de nra. guarda ropa". Una de les casulles de la recambra de l'Infant, datable del segle XV, es conserva al museu de la catedral de Sogorb. Figura nº21.

Altres donacions magnífiques de joies i tapissos van tenir com a destinataris el monestir de Montserrat i la Seu de Barcelona. La resta de la seva valuosa recambra la llegava a la seva filla Isabel, muller del duc del Infantado, prohibint expressament que el seu fill Alonso, duc de Sogorb, en tingués accés a no ser que Isabel morís sense descendència, cosa que no s'esdevingué. També prohibia que aquesta recambra es venés, empenyorés o dispersés. De tota manera qui havia d'ésser el duc consort de Cardona va incorporar molts béns de l'Infant, de manera que va acumular un tresor equiparable al d'altres magnats valencians com el duc de Calàbria, amb qui compartiria una gran afecció per la música. Afortunadament s'ha conservat una còpia del segle XVII de l'inventari de la recambra del duc Alonso d'Aragó[134]; una mirada superficial a la mateixa és suficient per adonar-se de la tremenda impressió que hauria causat en la societat catalana i valenciana del cinccents l'exhibició d'alguna de les peces descrites. Posteriors inventaris dels ducs al castell de Sogorb corroboren que en efecte el seu poder i estatus no havien disminuït en absolut malgrat l'endeutament galopant. Entre tots aquests objectes s'hi pot rastrejar la presència d'algunes pintures que indubtablement s'haurien d'associar a l'Infant Fortuna; potser les que més ens donarien la imatge d'un magnat profundament acostat a les lletres llatines i italianes és l'existència de dues modestes pintures en llenç, ja molt velles, que feien parella; es tractava d'un retrat de Petrarca i d'un retrat de Laura[135]. La imatge del poeta florentí no és inusual que aparegui en les col·leccions pictòriques de l'aristocràcia, però sí que ho és fent parella amb el de la seva amada. La tradició del retrat de Laura és contemporània al mateix poeta que la va venerar, i sabem que havia estat originalment pintat per Simone Martini ja que Petrarca va dedicar dos famosos sonets a aquest retrat de la seva propietat[136]. Que a la València del cinccents reaparegui el record d'una tradició profundament italiana nascuda d'una manera tan íntima el desembre 1336, és com a mínim un fet sublim que està a la mateixa alçada del no menys famós manuscrit de Filarete posseït pel duc de Calàbria i de l'exòtic palau renaixentista de l'ambaixador Vich, i és potser l'únic moment en què es pugui parlar amb propietat d'una excepcional concòrdia entre aristocràcia, lletres i pintura. Els dos retrats esmentats no eren però les úniques pintures atribuïbles a la col·lecció de

---

[134]Apèndix, Doc. 3.

[135](Cfr. Apèndix, Doc. 8) "Item un retrato de llens blanch xich pintat de diverses colors, ab huna figura de home, al peu un rètul que diu PETRARCA, guarnit per les vores de fusta de pi daurat per l'entorn; vell y ussat. / Item altre retrato de llens xich pintat de diverses colors, ab una figura de dona, al peu un rètul que diu LAURA D'IL PETRARCA, guarnit de fusta per les vores y daurat per l'entorn; vell y ussat".

[136]Nos. 77 i 78 del "*Canzoniere*" (K.Foster: "*Petrarca*" Barcelona 1989, p.97).

l'Infant, de fet formaven part d'un nombrós grup de llenços molt deteriorats i sense marc, la qual cosa indicaria que ja no s'exhibien. Aquest grup el composaven quatre sèries iconogràfiques diferents i un conjunt de retrats de personatges reials; la primera sèrie representava les quatre estacions amb al·legories dels mesos presentades en carros triomfals; la segona prenia també amb aquest caràcter processional figurant les divinitats planetàries (Mart, Mercuri, Sol, Lluna, Saturn i Júpiter) a les quals s'hi afegien Venus i Cupido i una representació de Flora; en tercer lloc apareixen personificacions de les Virtuts cardinals i teologals (Caritat, Justícia, Fidelitat, Prudència, Temperança, Esperança i Fortalesa) amb especial insistència en la figura de la Caritat que apareixia en tres llenços diferents, a aquesta sèrie s'hi afegia una vanitat en figura femenina amb un breviari a les mans i una calavera. Finalment hi havia una extensa sèrie de pintures amb escenes del Nou Testament, i una de menor amb representacions de l'Antic Testament; en total sumaven setanta-dues pintures que probablement es podrien datar, a tenor dels personatges que apareixen en els retrats, de finals del segle XV i primeres dècades del XVI[137]. Són pintures que

[137](Cfr. Apèndix, Doc. 8) "Primo un retrato pintat sobre lens blanch sense guarnir de diverses colors, ab un carro pintat que.l tiren quatre pardals ab tres rètuls que dihuen: *Dezembre*, *Genier*, *Febrer*; vell. / Item altre retrato de lens blanch sense guarnir de diverses colors pintat, ab lo dios Mars en hun carro e altres animals; vell. / Item altre retrato de lens blanch sense guarnir de diverses colors, ab un carro pintat que va de dins ell lo déu Mercurio que tiren lo carro dos galls; vell. / Item altre retrato de lens blanch sens guarnir de diverses colors, ab una figura que va ab un carro que.l tiren dos cavalls que.s diu ser lo sol e altres coses en ell pintat; vell. / Item altre retrato de llens blanch sense guarnir de diverses colors pintat, ab una figura que va dins un carro ab un xich en los braços, que tiren dit carro hun dragó y hun fardajo que.s diu ser del dios Saturno; vell. / Item altre retrato de llens blanch sense guarnir, ab una figura de dins un carro, que dit carro tiren dos donzelles que.s diu ser la luna e altres coses; vell. / Item altre retrato de lens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab dos figures que van dins de un carro triumphal, la una de home y la altra de dona, lo dit carro tiren dos grues ab tres rètuls dalt que dihuen: *Junius*, *Julius*, *Augustus*; vell. / Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab dos figures dins de un carro; la una se diu ser la diosa Venus y la altra el dios Cupido, lo dit carro tiren dos pardalers; vell y ussat. / Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab huna figura dins de un carro lo qual tiren dos grues, la dita figura se diu ser del dios Júpiter e altres coses; vell y usat, foradat y arnat. / Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab huna figura de la reyna Elisabet reyna de França ab una cadena al vel; vell y ussat. / Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab una figura del rey Emmanuel de Portogal; vell, esquexat y foradat. / Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab huna figura de dona que té dos chiquets en los braços ab hun rètul que diu *Charitas*; vell y usat. / Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab una figura de dona ab molts chiquets despullats entorn d'ella; vell y ussat. / Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab huna figura de dona que en la una mà té un pes y en la altra una spasa ab un rètul que diu *Iustitia*; vell y ussat. / Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab huna figura de dona que en la altra té un càliz ab hun rètul que diu *Fides*; vell y usat. / Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab una figura de dona que en la huna mà té un spill y en la altra una serp ab hun rètul que diu *Prudencia*; vell y usat. / Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab huna figura de

pel seu caràcter discursiu molt bé podien haver format part d'un camerí o *studiolo* de l'Infant, a imitació dels que tenien els nobles diletants d'Itàlia, on era prou comú la mixtificació de temes pagans amb representacions de les santes escriptures i amb al·legories poètiques[138]. Si a aquestes setanta-dues pintures hi afegim les vuitanta, en millor estat de conservació, que Alonso d'Aragó tenia dins de la seva pròpia recambra, hem de concloure que efectivament la pintura va formar part destacada dels mobles dels ducs de Sogorb i de Cardona, evidentment sempre per sota dels teixits de luxe i dels objectes de plata[139]. Pel que fa a la procedència d'aquesta és un tema ja més difícil de precisar, ja que els inventaris no esmenten cap autoria; pel cas dels quadres de l'Infant Fortuna és probable imaginar una filiació italiana o francesa, tenint en compte la poca tradició que a inicis del segle XVI hi havia, tant a Catalunya com al País Valencià, de la pintura mitològica. Pel cas d'Alonso d'Aragó sembla evident que molta de la pintura sobre fusta, pràcticament tota de temàtica religiosa a excepció d'una representació dels signes zodiacals i del retrat de Beatriu de Luna, muller

---

dona que en la una mà té una taça y en la altra una pichera ab hun rètul que diu *Temperantia*; vell y ussat. / Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab huna figura de dona que té les mans plegades y hun rètul que diu *Spes*; vell y usat. / Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab huna ciutat gran e altres xiques; vell y ussat. / Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors ab huna figura de dona que té hun breviari en la huna mà que.s diu ser *Memoria Xpiana*. ab una calavera; vell y ussat. / Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab huna figura de dona que té en la huna mà un leó y en la altra hun mig pilar ab hun rètul que diu *Fortitudo*; vell y ussat. / Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverse colors, ab huna figura de dona que en huna mà té hun ramell de moltes flors y hun rètul damunt que diu *Flora*; vell. / Item altre retrato de lens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab diverses ymatges que.s diu ser de la archa de Noé; vell, romput, squeixat y arnat. / Item altre retrato de lens blanch sense guarnir, ab un carro y dos figures, té tres rètuls que diuhen *Martius*, *Aprilis*, *Maius*; vell y ussat. / Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab diverses figures que diu ser lo Magna; vell y ussat. / Item altre retrato de llens blanch sense guarnir xich pintat de diverses colors, ab huna figura de dona ab tres chiquets ab un rètul que diu Charites; vell y ussat. / Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab huna figura de una dona y tres chiquets per les faldes que.s diu *Charitas*; vell y xich y usat".

[138]En aquesta direcció sembla que es pugui prendre dues pintures de divinitats femenines que duien inscrites sengles mots llatins: "Item altre retrato sense guarnir de lens pintat de diverses colors, ab la figura de la diosa Juno ab un rètul que diu *Thesaurizate vobis thesauros* ( ); vell y ussat. / Item altre retrato sense guarnir de lens pintat de diverses colors, ab la figura de la diosa Ceres ab un rètul que diu *Panis confirmat eo hominis*; vell y ussat". Per a ulteriors comparacions d'aquestes obres amb els retrats de les Muses amb versos de Guarino da Verona, obres d'Angelo da Siena i Cosme Tura c.1447, destinats a l'estudi de Leonello d'Este a Belfiore vegi's Baxandall, M: "*Guarino, Pisanello and Manuel Chrysoloras*" Journal of the Warburg and Courtauld Institutes, Vol.XXVIII, 1965, p.183-204. Liebenwein, W: "*Studiolo, storia e tipologia di uno spazio culturale*" Ferrara, 1988.

[139]Sobre aquest punt discrepem d'algunes observacions aportades per M. Falomir Faus en el seu article "*El duque de Calabria, Mencía de Mendoza y los inicios del coleccionismo pictórico en la Valencia del Renacimiento*" (Ars Longa nº5, 1994, p.121-124) que examina el mateix inventari abstractat a l'Apèndix d'aquest treball (Doc. 8).

del comte de Cardona Hug II, seria adquirida dins de la pròpia tradició hispanoflamenca, l'excepció seria l'única pintura signada, representant la Verge, la qual es podria atribuir amb prou fonament al pintor cremonès Boccaccio Boccaccino[140].

Però el més distintiu de la recambra dels ducs era la gran quantitat de plata en forma d'objectes de servei domèstic i d'argent de capella, on abundaven imatges de sants i reliquiaris. L'artesà encarregat de treballar la plata ducal era l'orfebre Martín Jerónimo que apareix sovint esmentat en els comptes de tresoreria, en ocasions es van servir també d'altres artesans valencians i de la cort castellana, com és el cas de l'argenter Pedro de Valcázar que va rebre l'any 1549 un important encàrrec de la duquessa Joana I[141]. D'altra banda l'afecció per la música que van manifestar els ducs queda reflectida en la descripció dels nombrosos instruments musicals de vent i corda, que s'adiu amb els pagaments a diversos músics que es feien regularment. Aquests instruments formaven també part del distintiu familiar ja que alguns orgues estaven decorats amb l'escut ducal, i un gran clavicordi era obra del constructor Francisco Ortega[142]. A més d'instruments musicals es tenien diversos llibres de cant, obres de reconeguts mestres contemporanis com Cristóbal de Morales i Francisco Guerrero[143]. En

---

[140](Cfr. Apèndix, Doc. 3): "Item una image de la Verge Maria ab un títol que diu *Bocatinus me pinxit*, ab la cuberta jaspeada." El quadre es podria atribuir a Boccaccio Boccaccino (c.1467-1525) o al seu fill Camillo Boccaccino (1501-1546) ja que ambdós acostumaven a signar les seves obres. L'any 1541 Camillo Boccaccino i Giulio Campi, artistes cremonesos, treballaren en la decoració de l'entrada triomfal de Carles V a la ciutat de Cremona el 18 d'agost; l'obra de més envergadura que en aquella època anaven fent era la decoració del presbiteri de San Sigismondo a la mateixa ciutat, però foren especialment estimades les *Madonnas* que sortien del seu taller, podent ésser adquirides pels nobles que acompanyaven l'emperador. Giulio Bora: "*Note Cremonesi I; Camillo Boccaccino, le proposte*" Paragone, nº295, 1974, p.40-70. "*Note Cremonesi II; l'eredità di Camillo e i Campi*" Paragone, nº311, 1976, p.49-74. A. Puerari: "*Mostra di antiche pitture dal XIV al XIX secolo*" Cremona, 1948. "*Boccaccino*" Milà 1957.

[141]ADM. Arbeca. Llig.10 Doc.274: "Cuentas de arrendadores y de granos y de otras cosas".L'orfebre Martín Jerónimo també cobrava regularment per adobar peces de plata segons el gust dels ducs (Fol.40v): "Item más puso en una guarnición de un coco a talle de calabaçeta IIII r. y mº de más de lo que le dio Martínez en plata". (Fol.28v; 1548) "Memoria de la plata que se da a Martin Jerº para labrar para sus Exas." (Fol.33v; 1549) "Memorial del horo y dineros que Pedro de Valcázar, platero de la corte, ha reçebido de la Exte. señora duquessa de Cardona mi señora, para labrar ochenta pares de cabos". La procedència de les peces d'orfebreria s'especificava ocasionalment en alguns inventaris: (Cfr. Apèndix, Doc.11) "Item una sucrera triangulada de argent ab tres medalles y tres pehuets que.s féu en la cort; que pesa dos marchs y dos onces. / Item un cerimonial de argent daurat que.s féu en la cort, ab la capsa forrada defora de cuyro negre, que pesa dos marchs, sis onces y tres quarts".

[142]"Item un clavicordi gran encaxat dins una capsa de fusta ab tecles de marfil, ab un rètul damunt les tecles de letres negres que diuhen *Francisco de Ortega me fecit.*"(Apèndix, Doc. 8).

[143](Cfr.Apèndix, Doc. 3) "Item sis llibres de cant pla, cubert com lo dessus dit. / Item tres llibres ab cubertes de cuyro negre de cant de orgue que comprà sa Exª. / Item tres llibres de cant pla ab cubertes de cuyro negre que dixeren los comprà sa Exª dels frares de San Miquel de los Reyes. / Item altres tres

aquest sentit els afalacs a les dames de la casa de Cardona fets pel músic-poeta portuguès Jorge de Montemor (1547-1620), en el llibre quart de la seva novel·la pastoral titulada "*Los siete libros de Diana*", podria prendre una major significació atès al gust principesc per la música manifestat en aquesta època, desenvolupat molt probablement en un context similar al del duc de Calàbria[144].

Alonso d'Aragó i Joana I es feien acompanyar de la millor música i dels objectes de recambra més bells que sovint exhibien a la cort castellana; tots dos varen ésser molt devots de Sant Pere Pasqual i per aquest motiu havien sojornat en diverses ocasions al reial hostalatge del convent de Santa Caterina de Toledo, on hi van fer grans donatius en forma de joies i d'argent de capella. En morir la duquessa de Cardona, en mostra de la seva grandesa, va deixar importants quantitats de diners a més de vuitanta persones diferents, entre funcionaris, cambreres i criats, que havien estat al seu servei directe o a la casa dels seus fills, una de les seves disposicions testamentàries anava destinada a sufragar l'enllestiment i retaule de l'església de Santa Bàrbara i l'obra completa de la de Sant Sebastià que s'havia d'edificar a Sogorb, tocant al palau de "Agua Limpia"[145]. Tot aquest món opulent, farcit d'objectes de luxe, plenament coherents amb una situació privilegiada dintre de la més alta societat aristocràtica valenciana i catalana, estava destinat a la desintegració i total dispersió fruit de la segona ruptura que patirien els Cardona. El duc Francesc, a la mort dels seus progenitors Alonso i Joana I, fou l'hereu legítim de tots els títols i béns de la casa ducal que va ostentar i mantenir en la mateixa posició social incontestable, la qual preludiava un futur brillant sense obstacles. Però a 12 de maig de 1575 aquest duc de Cardona, de 36 anys d'edat, moria sobtadament a la ciutat de Sogorb després d'assistir a les justes i "*Juegos de sortija*" fets a la plaça del mercat amb motiu de la

---

llibres de cant cuberts de cuyro que dixeren los comprà sa Exª. / Item quatre llibres de motets de la flor, cuberts de cuyro que comprà sa Exª." (Cfr. Apèndix, Doc. 8) "Item un llibre gran de cant de orgue de mà, ab les caplletres grogues sobre blau que és dels motets y misses de Pastrana, molt vells ab cubertes de cuyro velles. / Item altre libre de cant de orgue de emprempta de les misses en lo qual està la missa de batalla, molt vell, ab cubertes de cuyro negres. / Item un libre xich ab cubertes de cuyro tenat a mostres, y en cada part un scut de or de les armes de Aragó scrit de mà, y totes les cartes són de pergamí que comença ab lo offici de l'àngel custodi. / Item un libre de cant de orgue scrit de mà a la fi y al principi, y en mig de emprempta que.s diu de les deu misses, y a la fi los Magnificats de Morales; ab les cubertes de cuyro negre vell. / Item un altre libre gran de cant de orgue intitulat de Francisco Guerrera, quasi nou ab les cubertes de cuyro negre ab unes linees daurades y les cartes de paper".

[144]Jorge de Montemor o Montemayor era també cantor de la capella de la Infanta Maria (germana de Felip II). Rubió Balaguer, J: "*Els Cardona...*" Op.cit. p.102-103. Romeu Figueras, J: "*Mateo Flecha el Viejo, la corte literario-musical del duque de Calabria y el cancionero llamado de Upsala*" Anuario Musical nº13, 1958, p.25-101.

[145]Serra Vilaró, J: "*Història de Cardona, Llibre I. Els Senyors de Cardona*" Tarragona 1966, p.453-455.

festa de l'Ascensió; només va poder regir els estats dels Cardona durant onze anys[146]. Aquest òbit imprevisible deixava en suspens la possessió del títol ja que el mort no havia fet testament, obrint un llarg període de penós enfrontament familiar ple d'incerteses. La principal beneficiària seria la seva germana Joana, que immediatament es titularia duquessa de Cardona i de Sogorb havent d'acarar una situació tremendament diferent a la viscuda pels seus pares i germà difunt; pel davant tenia el ducat valencià segrestat, l'ordre d'incautació i venda de tot el tresor familiar, i un munt d'influents opositors, tant a València com a Catalunya, que despertant a la llum d'una oportunitat daurada, revifaven ara intensament l'antiga pretensió de retornar part dels estats dels Cardona als dominis de la corona.

[146]Balbàs, J.A: "*El libro de la provincia de Castellón*" (facsímil de l'edició de 1892), Castelló 1987.

Capítol-2. *De marquesos a Ducs.*

Joana d'Aragó Folc i de Cardona era en realitat el sisè descendent dels ducs Alonso i Joana I; abans de poder optar al títol i terres dels ducats de Cardona i Sogorb havia tingut la sort d'haver sobreviscut a tots els germans i germanes que l'havien precedit en primogenitura, tots ells morts en plena jovenesa. El seu matrimoni amb Diego Fernández de Córdoba, tercer marquès de Comares, quedava prou lluny en significació si el comparem amb els enllaços dels germans grans[1]; l'anterior posseïdor del títol, Francesc d'Aragó, s'havia casat amb una filla del duc de Maqueda i Guiomar d'Aragó amb l'hereu del duc d'Alba[2]. El marquesat de Comares, amb la ciutat de Lucena com a cap del territori[3], ocupava una petita extensió de terreny a Andalusia si l'equiparem amb les possessions dels grans magnats d'aquesta zona com eren els ducs de Medinasidonia, Feria o marquesos de Priego. Els marquesos de Comares, Alcaids de los Donceles, derivaven del tronc comú dels Fernández de Córdoba sorgit de la primitiva casa d'Aguilar que els emparentava amb els marquesos de Priego a l'igual que amb altres dues branques familiars homònimes com eren les dels senyors d'Alcaudete i de Cabra[4]. La història del marquesat s'endinsava en el temps de la guerra de Granada on el llinatge reivindicava la derrota de Boabdil a la batalla de Lucena (21 d'abril 1483), un dels episodis posteriorment controvertits i mitificats en què moltes famílies del país s'havien fet notar i iniciat una especial carrera cap a l'ennobliment i repartiment de territoris; no hi havia casa cordovesa ja fóra la de Cabra, Priego o d'altres, que no afirmés posseir una arma del mític rei de Granada decorant esglésies i capelles juntament amb els penons que es deien havien estat capturats als musulmans[5]. D'aquesta manera els

---

[1]Joana II i Diego es casaren per poders a Valladolid l'any 1554, el casament fou confirmat a la vila de Móra d'Ebre des d'on partiren a Lucena.

[2]Pare, en segones noces, de l'exòtica princesa d'Èboli.

[3]Amb privilegi de ciutat atorgat per Felip III l'any 1618, Lucena havia estat a l'alta edat mitjana una ciutat hebrea i musulmana, de la qual encara en devia restar en el segle XVI algun indici en pobladors i edificis.

[4]Sobre aquesta qüestió genealògica Vid. Quintanilla Raso, M.C: "*Nobleza y señoríos en el reino de Córdoba. La casa de Aguilar*" Còrdova 1979.

[5]Sembla que les armes capturades es van lliurar al convent de San Jerònim a Còrdova on els marquesos hi tenien els sepulcres familiars primitius, i aquestes es conservaven a la biblioteca (Fernández de Bethencourt, F: "Historia *genealógica de la monarquía española, Casa Real y Grandes de España*" Vol.IX. Madrid 1877-1920). En aquest sentit Paz y Meliá feia una significativa referència al rei àrab de Granada transcrivint part del manuscrit "*Historia de la antigüedad y ascendencia de la nobilísima casa de Córdoba*" (1569) Paz y Meliá, A: "*Serie de los más*

marquesos de Comares havien incorporat al seu escut familiar, sobre les barres horitzontals pròpies dels Fernández de Córdoba, la imatge del rei encadenat; escut que ara se sobreposaria a les armes dels Cardona-Aragó i que durien els descendents fins a l'extinció de la nissaga. L'altra gran figura mítica per al llinatge era sens dubte Gonzalo Fernández de Córdoba "El Gran Capitán", a qui tot sovint s'evocava quan es pretenia glorificar les famílies emparentades amb aquest antic i prestigiós militar.

Lucena era una població que es va destacar durant la segona meitat del segle XVI per mostrar una dinàmica expansió social i demogràfica, entre 1530 i 1571 el marquesat va arribar pràcticament a duplicar la població passant de 8.172 habitants als 16.000, per estabilitzar-se a 1591 en 12.164[6]. Els marquesos residien en un antic castell-palau, ubicat dintre de la població, que havia anat experimentant al llarg dels anys l'habitual transformació de fortalesa medieval a residència nobiliària[7], creixent al seu entorn un bigarrat entramat urbà composat per carrerons estrets i cases baixes. Des del moment inicial d'aquesta punyent expansió urbana els marquesos successius havien intentat posar ordre en les edificacions, emprant els drets senyorials que en aquesta matèria els competien; calia dotar a la població d'una plaça major i dels edificis civils necessaris, alguns d'ells molt vells i en molt mal estat. Aquest intent es perllongaria molts anys arribant a mans dels successors en el marquesat fins les primeres dècades del segle XVII. El marit de Joana II, Diego de Comares, ja havia anat comprant les cases que es trobaven davant l'església de Sant Mateu per anar-les enderrocant a fi d'obrir una plaça davant la que era la principal església de la població, objecte del patronatge exclusiu dels marquesos. També se li pot atribuir la iniciativa d'haver promogut la construcció de les primeres cases consistorials modernes, situades a la plaça de la vila darrera Sant Mateu (cases capitulars, audiència ducal i presó) edificades a l'entorn de 1574 sota traces de l'arquitecte

---

importantes documentos del archivo y Biblioteca del Excmo. Sr. Duque de Medinaceli" Vol I, Madrid 1915; (p.80):

"Había entrado aquel día en la batalla de Lucena el rey de Granada, Muley Boabdali, a la gineta según usanza de que era bien diestro, en un caballo rucio blanco enjaezado ricamente, armada su persona de unas fuertes corazas forradas en terciopelo carmesí y brocado, adarga y lanza fuertes. Hoy las guardan y las muestran en San Jerónimo de Córdoba. Marlota y armas por trofeos de aquella victoria, éstas en la librería y en la sacristía la marlota dedicada por copa al culto del vencedor de las batallas, Jesucristo Dios y Señor nuestro".

Sobre les armes atribuïdes a Boabdil, propietat del duc de Sessa, també de la branca dels Fernández de Córdoba Vid. Capítol-1, nota 57.

[6]Calvo Potayo, J: "*Aproximación a la demografía de Lucena en el siglo XVI*" Axerquia nº13 1985; p.8-24.

[7]L'any 1611 el duc Enric de Cardona l'embellia amb uns jardins i unes fonts adosades al castell. **Figura** nº22.

renaixentista Andrés de Vandelvira, que havia vingut expressament de Jaén per a traçar els plànols de l'ajuntament, audiència, carnisseria i "Mesón Grande", cobrant dos-cents rals per aquest efecte a 2 de maig de 1574[8]. La presència a Lucena d'un arquitecte tan important per a la difusió de l'arquitectura renaixentista a Andalusia, podria respondre a la mateixa vocació antiquària que se li pot atribuir a Diego de Comares, tot i que és encara relativament incerta la manera en què aquesta evolucionà en els anys anteriors a la data crucial de 1575.

Més aviat lluny de la Toscana, on els Alcaids de los Donceles estaven veritablement ben situats era a l'hora d'exercir un càrrec tant exòtic com era el de governador general de la ciutat d'Orà, al nord d'Àfrica[9]. L'origen d'aquest privilegi es trobava en les abrandades campanyes militars que havia protagonitzat el primer marquès, l'avi de Diego de Comares, nebot del "Gran Capitán" anomenat també Diego Fernández de Córdoba (1464-1518). La primera i més destacada acció militar que de jove emprengué fou la participació juntament amb la casa de Cabra en l'esmentada derrota de Boabdil, que suposaria l'inici del suport continuat dels marquesos a la política d'expansió dels reis Catòlics pel sud peninsular i més endavant pel nord d'Àfrica, on assistiria a l'entrada del cardenal Cisneros a Mazalquivir (Mers-el Kébir), havent compartit la presa d'aquest enclavament amb l'almirall Ramon Folc de Cardona i Anglesola, baró de Bellpuig. Després d'una campanya militar al regne de Navarra que l'havia acostat a la més alta noblesa de la cort reial, passaria a exercir el càrrec de governador de la ciutat d'Orà, plaça que es faria hereditària als seus successors. A més d'esdevenir un personatge clau per a la història del llinatge, aquest Diego Fernández de Córdoba és també conegut pels especialistes en la literatura de finals del segle XV per haver estat el destinatari de la suggeridora novel·la

---

[8]Cfr. a Ruiz de Algar y Borrego, R: "*Las primeras casas de Cabildo lucentino. 1620-1636*" Boletín de la Real Academia de Córdoba, nº100 Vol.II, 1979. Sobre Andrés de Vandelvira Vid. Chueca Goitia, F: "*Andrés de Vandelvira arquitecto*" Jaén, 1971.

La construcció de cases municipals havia estat al llarg del temps prou conflictiva, a 20 d'abril de 1620 el consistori de Lucena escrivia al duc Enric de Cardona que autoritzés l'edificació en un dels cantons de la plaça un nou edifici porticat i de dos cossos d'ús municipal que substituís les ja insuficients cases de Vandelvira; per a finançar l'obra es sol·licitaven les rendes de "*la Bellota, hierba y Monte de la dehesa de Castil Rubio*". A 12 de maig del mateix any el duc ho autoritzava nomenant als sobrestants de les obres; simultàniament el bàndol oposat a la jurisdicció dels ducs capitanejat per Gonzalo Regio Chacón i Diego del Espino va iniciar accions legals per a impedir aquesta obra, d'aquesta manera s'iniciaria un llarg i tortuós camí judicial per a enllestir el projecte que va restar uns quants anys a mig edificar, i que no va tirar endavant fins a veure llum una sentència favorable als ducs de la Real Chancillería de Granada. Aquesta construcció fou lamentablement enderrocada l'any 1970.

[9]Per a una visió de la política, enfrontament de cultures i accions militars al nord d'Àfrica des del càrrec de governador d'Orà en el segle XVI Vid. Diego Suárez: "*Historia del último maestre de Montesa*" Madrid, 1889.

d'àmbit cortesà "*Cárcel de amor*", de Diego de San Pedro, obra que es va traduir un any després al català per Bernardí de Valmanya en una excel·lent edició barcelonesa de Joan Rosenbach (1493) il·lustrada amb una sèrie d'interessants gravats[10]; aquest fet juntament amb la relació que va mantenir amb l'humanista Pedro Mártir de Anglería, de qui també havia estat deixeble a la cort dels reis catòlics, ens dóna la imatge d'un personatge cultivat o amb una certa afecció a les lletres[11], també sembla que va fer acte de presència a l'almoneda d'Isabel la catòlica d'on va adquirir un retrat de la Samaritana. A la mort del rei Catòlic ja estava aquesta branca dels Fernández de Córdoba prou encimbellada i emparentada amb descendents de la casa reial, per a poder tenir els successors una incontestable posició que els permetés consolidar llur potestat patrimonial, i a la vegada accedir per privilegi als càrrecs ocupats per tant lloable antecessor. A l'igual que el seu pare, Diego de Comares per tradició familiar havia d'ésser governador general d'Orà, ciutat on havia nascut l'any 1524, ocupant-ne a 1573 la tinència per primera vegada durant uns quants mesos. El més probable és que el govern d'aquesta ciutat africana suposés un total aïllament de la seva persona davant els afers que es movien a la cort de Madrid. Des d'aquesta plaça Diego de Comares rebia cartes i donava instruccions al seu agent a la cort, Jerónimo de Segovia, que puntualment l'informava de les resolucions dels oficials de Felip II, procurant que la llunyania del càrrec del marquès no suposés l'oblit dels ministres en proveir als soldats dels que aquest n'era responsable. Segovia a més, en un moment determinat, havia d'anar infiltrant la candidatura del marquès a càrrecs més lucratius a Milà i Sicília, pels quals s'havia de competir amb altres influents aristòcrates millor situats a la cort, amb la finalitat de poder sortir de l'enclavament africà en què estava confinat per consuetud dinàstica[12]. La posició

---

[10]La temàtica de la novela l'emparenta amb les altres dues obres cortesanes posteriors més o menys vinculades amb la casa de Cardona com són l'anònima i multieditada "*Questión de amor*" i l'obra inèdita atribuïble a Joan de Cardona i Requesens, virrei de Navarra: "*Tratado notable de Amor*"escrita a l'entorn de 1545-1547. La primera edició coneguda de la "*Cárcel de amor*" és la original dedicada a l'Alcaid de los Donceles impresa a Sevilla per Thomas Glockner i Jacob Cromberger l'any 1493, de la qual s'en conserva un únic exemplar a la Biblioteca Nacional de Madrid; sobre la segona edició sembla que en va existir una de Saragossa feta pocs mesos abans de la de Barcelona, on també s'hi van incloure els coneguts gravats. Sobre aquesta qüestió Vid. Diego de San Pedro : "*Cárcel de Amor*" edició a cura de Parrilla, C. / Deyermond, A. Barcelona 1995. Pel que fa als gravats, Fraxanet Sala, MªR: "*Estudio sobre los grabados de la novela la Cárcel de Amor de Diego de San Pedro*" Estudios de Iconografía Medieval, ed. a cura de J.Yarza Luaces; Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra 1984; p.429-482.

[11]Anglería va adreçar algunes cartes a Diego Fernández de Córdoba durant la seva campanya militar a la ciutat d'Estella Vid. Pedro Mártir de Anglería: "*Epistolario*" Op.cit. Vol.XI p.87-96; (cartes 509 i 5013, de l'any 1513).

[12](Jerónimo de Segovia a Diego de Comares a Orà, de Madrid a 11 de novembre de 1573. Cfr. Apèndix Doc.17): "Al dicho don Frances comuniqué algo de lo que V.S. me apunta en respuestas del

d'aquest agent a Madrid devia ser a 1573 molt precària, a tenor de les queixes que amb insistència escrivia al marquès demanant el seu sou que sembla li era tot sovint escatimat. Les cartes que d'aquest es conserven adreçades a Diego de Comares ens donen la imatge d'una cort reial bastant impenetrable, en la que un cercle aristocràtic molt poderós estretament vinculat a les decisions del monarca capitalitzava una burocràcia tremendament ralentida, dificultant moltíssim els esforços dels lletrats a sou encarregats de fer valer la posició d'un noble determinat[13]; en aquest sentit els triomfs que s'anessin aconseguint devien portar aparellats les expectatives d'una futura millora en les condicions de vida de l'agent, el qual esperava una justa recompensa als bons oficis i sacrificis que havien fet possible l'èxit de les pretensions del patró.

En aquella època de negocis particulars a la cort, dirigits des d'Orà, Diego de Comares era ja un home madur que comptava amb bones relacions i experiència viatgera; feia anys havia visitat la ciutat de Roma acompanyant probablement alguna missió diplomàtica; d'allí va dur a Lucena una talla de la Verge d'Araceli per a la qual es fundà una petita ermita edificada a costes dels marquesos, notícia que està lligada a la tradicional veneració de la imatge i que corrobora el fet del pas del marquès per Roma[14]. Aquest sojorn a Itàlia està encara insuficientment documentat per a saber si certament va suposar un episodi destacat en la formació estètica del futur duc de Cardona i de Sogorb, però a la

---

que yo scriví, y muy más abiertamente con Çayas y Delgado, tomando occasión de la desgana y desgusto que V.S. tiene del poco cuydado y quenta que se tiene con la provisión desas plazas. Y esto se ha de llevar con mucho tiento y dissimulación, pero pues es començado no pienso dejarlo, sino continuarlo hasta que haya algo que de ay nos saque. Tanbién se lo he dicho al Sr. don Diego que pues anda allá dentro, dexe en sazón buena dar su puntada. La condición del rey es tan vedriada que es menester ingenio para esto (...). En lo de Milán iremos minando y Dios encaminará. Sicilia se está assí, y yo pienso que el Vespasiano no irá más que yo por lo que vi del de Pescara, que es para mi exemplo infalible; ni tanpoco Nájera que dizen que lo dessea. Venavente callando se está en su viudez, en fin en bulliéndose algo deste polvo yo haré mi insinuación sin mover labio. Agora no querría más sino que se reforzasse la provissión de las plazas, y hasta ver el remate destas cortes y feria me dan poca esperança".

[13]Els desplaçaments de Felip II sovint paralitzaven moltes resolucions de govern, devia ésser especialment crua la feina dels agents quan l'havien de seguir per indrets tan inhòspits com era El Escorial del segle XVI; paratge de vida especialment dura per tot aquell que s'hi veia obligat a residir-hi a fi de resoldre algun afer administratiu. En aquest punt la sàtira estava servida; un anònim autor que incisivament qualificava d' "*Egipto de Madrid*" la situació que es vivia a la cort castellana, ironitzava sobre les dificultats que es trobava una persona que l'hagués d'anar a cercar al monestir de El Escorial (Apèndix, Doc. 33).

[14]La data de l'estada a Roma s'hauria de situar amb anterioritat a 1562 Vid. Ramírez de Luque, F: "*Anales Aracelitanos, o prontuario de noticias concernientes a la Imagen y Patronato de Maria Santísima de Araceli en Lucena*" Còrdova 1802(?). Actualment la imatge, de gran veneració local, es conserva en una ermita edificada a la segona meitat del segle XVII (VV.AA: "*Catálogo artístico y monumental de la provincia de Córdoba*" Vol.V Iznájar-Lucena; Córdoba 1987. p.234).

llum d'altres indicis tot fa pensar que efectivament es tractaria d'un fet rellevant; per altra banda el succés d'una estada romana d'aquest aristòcrata introdueix una dada significativa en un afer encara no aclarit pels biògrafs dels arquitectes italians vinguts a Espanya durant l'època del Renaixement. En aquesta ocasió el protagonista és el pintor i arquitecte jesuïta Giuseppe Valeriano, arribat a Castella en dates properes a les del viatge de Diego de Comares, treballant a la catedral de Palencia i al poble de Villagarcía de Campos, on es va edificar un destacat col·legi de la companyia de Jesús; aquest personatge clau en el desenvolupament de l'arquitectura jesuítica peninsular figura en la coneguda biografia d'artistes de Giovan Pietro Bellori; en una de les seves edicions s'incloïa una nota manuscrita coetània on s'interpretava que Valeriano havia vingut de Roma amb el duc de Cardona, més endavant aquesta nota es va prendre per una errada de transcripció i es va acceptar la paraula "Còrdova" en lloc de "Cardona", ambdues fàcilment confusibles en textos manuscrits[15]; el cert és que Valeriano va arribar a la península en la comitiva del bisbe de Palencia Francisco de Reinoso que havia estat també bisbe de Còrdova, havent residit a la cúria romana com a cambrer del papa, a la mort d'aquest l'any 1572 va tornar a Espanya acompanyat per diversos nobles[16]. Fins ací la qüestió no passaria d'una mera nota picallosa d'historiador meticulós si no fóra pel fet coincident que un dels fills bastards de Diego de Comares, Francisco de Córdoba, va ingressar a la companyia de Jesús i va estudiar precisament al recent fundat col·legi de Villagarcía de Campos[17].

---

[15]Pirri, P: "*Giuseppe Valeriano. Architetto e pittore, 1542-1596*" Bibliotheca Instituti Historici Societate Iesu, Vol. XXXI, Roma 1970: "Erronea dunque la notizia del Bellori che il Valeriano andasse in Spagna *col duca di Cardona*, che nella trascrizione è diventato *di Cordova*". Altres dades al respecte a F.Zeri: "*Giuseppe Valeriano*" Paragone, 61, 1955 p.35-36, on transcriu la nota extreta de l'exemplar de les "*Vite*" de Bellori en l'edició facsímil de l'Istituto di Archeologia e Storia dell'Arte di Roma, Roma 1935, p.83: ""fornita l'opera di Santo Spirito andó in Spagna col duca di *Cordova* dove fece molte opere di pittura e disegni di fabbriche"; la versió que transcriu "*Cardona*" en lloc de "*Cordova*" a R.Hornedo: "*Arte tridentino*" Revista de Ideas Estéticas, nº12 1945, p.464: "En el generalato del p. Aquaviva, cuando iba declinando en Roma la preponderancia en la dirección de la orden, aún encontramos un interesante vestigio en el arquitecto y pintor p. José Valeriano de Aquila, porque dicho padre nacido en Aquila en agosto de 1542, vino de joven a España con el duque de Cardona". Agraeixo a Carme Narvàez Casas que m'hagi cridat l'atenció sobre aquesta referència.

[16]Rodríguez G. de Ceballos, A: "*Juan de Herrera y los jesuítas*" Archivium Historicum Societate Iesu, vol.XXXV, 1966, p.284-321. Sobre la personalitat i obra de Giuseppe Valeriani vegeu també els articles i monografia següents de Pietro Pirri: "*Chi fu l'architetto del Collegio Romano*" La Civiltà Cattolica, 1932 p.251-266. "*Origen y desarrollo arquitectónico de la iglesia y colegio de Villagarcía de Campos*" Villagarcía de Campos, evocación historica, Bilbao 1952. "*Giovanni Tristano e i primordi della architettura gesuitica*" Roma 1955. "*Giuseppe Valeriano*" Institutum Historicum Societate Iesu, Roma, 1970.

Entre els protectors tradicionals dels jesuítes a Andalusia hi figuraven els marquesos de Priego, familiars de Diego de Comares, i en aquest sentit no és improbable que per inspiració d'aquests s'hagués tret d'Andalusia a un bastard no massa espavilat, segons es desprèn dels seus biògrafs, i per tant poc grat a la família.

A l'igual que d'altres nobles de l'època Diego de Comares s'interessava per col·leccionar antiguitats que devien estar durant molts anys visiblement dipositades al castell-palau de Lucena[18]; allí les va veure l'hivern de 1661 l'arxiver ducal Bernat Josep Llobet que havia viatjat a Lucena per a traslladar tots els documents dels Cardona al castell de Falset, adreçant al duc unes paraules d'elogi fent a la vegada una subtil alusió a la seva pròpia feina d'historiador i genealogista de la nissaga:

"Sin duda a lo que se puede colegir devió ser curioso y amigo de descubrir antigüedades Don Diego Fernández de Córdoba, que ellas son las que illustran y engrandecen las más nobles famílias, y con ellas por medio de las Historias se eternizan sus hechos y memorias"[19].

A banda d'aquestes escadusseres paraules de Llobet, el que sí sabem amb certesa és que Diego de Comares va reunir una col·lecció numismàtica antiga que va ésser ordenada per l'erudit antiquari i epigrafista cordovès Juan Fernández Franco, amic i corresponsal del pintor Pablo de Céspedes, que a mitjans dels anys seixanta

---

[17]Luis de la Puente: "*Vida del padre Baltasar Alvarez, religioso de la compañís de Jesús*" Madrid 1615, p.131-135. J.E.Nieremberg: *"Vida del humilde padre Francisco de Córdova"* dintre de "*Claros varones de la compañía de Jesús*" Vol.II , Madrid 1644.

[18]La manía arqueologista que a finals del segle XVI recorria Andalusia, es va materialitzar en una sèrie de cartes que s'escrivien erudits canonges, advocats i altres oficials lletraferits intercanviant inscripcions, teories numismàtiques i d'altres arguments històrics. Aquestes cartes, moltes atribuïdes a Ambrosio de Morales, Fernández Franco, Céspedes etc. es van anar copiant pràcticament fins al segle XVIII constituint tot un gènere específic. Alguns aristòcrates cordovesos víctimes del furor antiquari, com era el cas del marquès de Priego, cercaven amb avidesa restes romanes que utilitzaven per a ornamentar els seus castells (Biblioteca Colombina, Sevilla, Ms.63-9-83; Martín de Ximena Jurado: "*Cartas al Mtr° Franc° de Rus Puerta en Jaén, años de 1640 al 45 sobre antigüedades y monedas de varios pueblos de aquel obispado*" Fol.167v): "El marqués don Pedro de Aguilar supo que en una casa en Porcuna se avían descubierto unas estátuas y un letrero con ellas, compró la casa y llevóse en carros a su villa de Cañete las estátuas y basas y letrero, y las puso dentro del castillo a la puerta de su aposento. Las estátuas eran quatro de padre, madre, hijo y hija. La del padre y hija estaban enteras, las otras en pedazos; son muy grandes y muy lindas".

[19]ADM. Bernard Josep Llobet:"*Primera parte de la recopilación del ducado de Cardona y vegaria de Segarra: contiene en si el EPITHOME de la genealogía y descendencia de los antiquíssimos, nobilíssimos y Ex.mos viscondes, condes y duques y otros señores descendientes de su Ex.ma casa.*" Cap.35, Fol.377.

del segle XVI devia cercar la protecció dels marquesos de Comares[20]. La col·lecció i les correccions que l'antiquari havia fet sobre un manuscrit propi que havia arribat a mans del marquès, va servir d'excusa per a que Fernández Franco dediqués a Diego de Comares un nou tractat numismàtic il·lustrat amb els dibuixos de les monedes romanes que es podien trobar a la zona, aleshores força rica en troballes arqueològiques (especialment a les viles d'Espejo i Chillón propietat dels marquesos) que servien als erudits per anar obrint, amb major o menor fortuna, una mica de llum a la història del pas de la civilització romana per la Península[21]. També fou l'autor d'una obra que descrivia i analitzava els topònims de la Bètica, força menystinguda per l'arquebisbe Agustín, un dels erudits més autoritzats en epigrafía i numismàtica del seu temps[22].

Un altre fet destacat de la filiació romanista del marquès de Comares podia haver estat la seva probable mediació en la talla del retaule per a l'església de Sant Mateu, el patronatge de la qual requeia tradicionalment en la casa dels marquesos. L'encàrrec d'un nou retaule per a l'església es va signar l'any 1570

---

[20]Sobre aquest personatge Vid. López de Cárdenas, F.J: "*Franco ilustrado, notas a las obras manuscriptas del insigne antiquario Juan Fernández Franco*" Còrdova 1775? / Rubio Lapaz, J: "*Pablo de Céspedes y su círculo. Humanismo y contrarreforma en la cultura andaluza del Renacimiento al barroco*" Universitat de Granada, 1993.

[21]El manuscrit original es conserva actualment a la Biblioteca Nacional de Madrid (Ms.7201), a la Biblioteca Colombina de Sevilla se'n conserva una còpia del segle XVIII (Ms.83-4-6;). A la introducció Fernández Franco, emprant un to adulador propi de qui cerca mecenatge, oferia aquestes notícies (Fols.7-11): "(...) Según sentencia de un filósofo *Nemo Satis Diligit Non Novit* y demás de ser dicho verdadero, lo he hallado cierto acerca de V.S. Illustríssima al qual según las vozes y testimonio de varones generosos y doctos desta provinzia, le era mui servidor y criado y deseaba siempre emplearme en su servicio con todo ánimo y voluntad. Enpero a esto era atrahido por la gentil y común opinión que tengo dicho. Más después que receví la gran merced de besar las manos de V.S. y fue servido por su grandeza de me comunicar algo de las grandes dotes que la naturaleza le dio, y su grande ingenio y erudición (raramente hallada en los señores de nuestros tiempos) hallé que havia en V.S. muchas más y más excelencias de las que todos dizen y publican juntas, con grande magnificenzia y liberalidad, y ansí en muy mayor grado comencé a desear que se ofreziese en qué poder emplear mis pequeñas fuerzas en el servicio de V.E. y por esto, por que tengo notizia que de un pequeño memorial de las Antigüedades romanas de esta provinzia, con que a V.S. serví, tomó algún contentamiento supliendo los muchos defectos que en el quaderno havía; y por que vi que V.S. es aficionado (como lo deven ser los varones Illustres) a tales cosas y que tenía algunos numismas o medallas de Césares y varones romanos que me hizo merced de enseñar, tomé atrevimiento a hazer esta breve exposición y compendio de algunas de ellas." **Figures** nº23-23 bis.

[22]L'obra, adreçada al marquès de Priego, duia per títol "*Demarcación de la Bética antigua y noticia de la Villa de Estepa y otras de dicha provincia*". En una carta a Fulvio Orsini Antoni Agustín, sempre a l'aguait, notificava breument i despectiva l'existència del treball de Fernández Franco (Agustín, A: "*Opera Omnia*" J.Rocchi. Luca 1772. Vol.VII, p.258. Agustín a Fulvio Orsini; carta L): "...Un libro d'Inscritioni della Bethica ho nelle mani assai ridiculo, e un altro di Tarracona è già fuori, ma mi vergogno che si vedano in Italia, e così non posso mandarli. Vale, di Lerida alli XXIV di aprile".

segons traces de l'escultor i arquitecte castellà Jerónimo Hernández, existint la possibilitat que el seu cunyat fideïcomís en el protocol del contracte, Hernán Ruiz III, destacat arquitecte i successor en el càrrec de mestre d'obres de la catedral de Còrdova, hagués intercedit en l'adjudicació a favor d'aquest[23]. Dos anys després de la signatura del contracte es va decidir augmentar la quantitat d'escultures i escenes fins al nombre de 14, obra que hauria d'executar qui havia estat mestre de Jerónimo Hernández, l'escultor Juan Bautista Vázquez el Viejo. A 1579 el retaule ja estava assentat i els dos artistes demanaven la seva visura. El preu resultant va doblar el que s'havia inicialment pactat, passant dels 2.500 ducats a 5.796; per aquest fet s'endegà un plet per part dels obrers de Sant Mateu que estimaven excessiva la taxació feta per Juan Bautista Monegro, oficial designat pels escultors, i Juan de Orea, mestre major de l'Alhambra designat pels obrers de l'església. La sentència va resultar favorable als escultors i Vázquez va cobrar íntegrament tot el que se li devia, però a Hernàndez passats més de vint anys encara se li devien diners. El resultat fou una magnífica obra que reunia a dos dels més destacats mestres en l'art de l'escultura i traces a la romana que en aquells moments es podia trobar a Andalusia. Jerónimo Hernández era l'autor del disseny arquitectònic, deutor directe de l'estètica de Palladio, a més de la talla de les imatges del bancal, sagrari, profetes, virtuts de l'àtic i escuts dels marquesos de Comares[24]. La resta d'escultura exempta i en relleu era obra de Vázquez. Tot i suposar que gran part del retaule estaria finançat i supervisat pels patrons de l'església, no es pot provar un vincle de mecenatge directe entre el marquès de Comares i Jerónimo Hernández. No obstant és interessant notar que aquest va contractar els sepulcres de la marquesa d'Ayamonte en dates molt properes a la factura del retaule de Lucena, d'on en va resultar una estreta vinculació de l'artista amb aquesta casa aristocràtica. Ana de Zúñiga era germana de Diego de Comares, realment s'anomenava Ana Pacheco de Córdoba, però va canviar el seu cognom arrel del seu matrimoni amb Antonio de Guzmán y Zúñiga, tercer marquès d'Ayamonte, mort a 1583. Els ducs de Cardona l'acompanyarien en una estada a Palamós feta als volts de 1580, allotjant-la més tard en el castell

---

[23]Hernán Ruiz III va treballar a Sant Mateu cap a 1590 en les reformes a la torra i capelles de l'església. (VV.AA.: "*Catálogo artístico y monumental de la provincia de Córdoba*" Vol.V, Iznájar-Lucena; Córdoba 1987, p.81).

[24]Vid. Palomero Páramo: "*La influencia de los tratados arquitectónicos de Serlio y Palladio en los retablos de Martínez Montañés*" Homenaje al profesor H.Díaz, Sevilla 1982 p.503-525. Sobre el retaule de Lucena (Íbid): "*Gerónimo Hernández*" Arte Hispalense nº25 Sevilla 1981./ (Íbid.): ""*El retablo sevillano del renacimiento*". Diputació de Sevilla, Sevilla 1983. Per a un comentari dels relleus i escultures Vid. VV.AA.: "*Catálogo artístico...*" Vol.V Op.cit. 1987, p.88-102. **Figures** nº24, I-III.

d'Arbeca[25]; de tota manera la imatge d'un mateix artista corrent entre diverses famílies aristocràtiques emparentades o amb vincles d'amistat no és de cap manera un episodi infreqüent, ni en aquest cas l'indici segur d'un possible mecenatge compartit. En els anys en què el retaule de Sant Mateu s'anava fent els marquesos ja no serien presents a Lucena, arribats a la primavera de l'any 1575 aquests sortien disparats del seu marquesat per anar a representar a València i Catalunya el paper de ducs de Cardona i de Sogorb.

La sobtada mort sense descendents ni testament de Francesc d'Aragó i de Cardona va obrir un veritable cràter en l'estament nobiliar valencià; en vida del duc el estats valencians havien estat segrestats per la corona a causa de la incapacitat de fer front als endeutaments que s'havien carregat sobre el patrimoni, i les rendes que aquest produïa havien d'anar en realitat destinades a lluir censals i liquidar els comptes pendents amb els creditors dels ducs. La maniobra de deixar l'administració en mans dels tribunals i cobrar a canvi una suma concreta de diners, molt probablement havia estat ordida de manera que per als ducs no els suposés una pèrdua de control sobre les seves possessions, ni molt menys una relaxació de llur potestat sobre viles i vassalls. La situació canviava radicalment en desaparèixer el fill del poderós Alonso d'Aragó; ara s'obria una acarnissada lluita a la Reial Audiència de València per a la successió en els estats catalans i

---

[25]L'estada de la marquesa d'Ayamonte a Palamós es documenta a setembre de 1580 per les despeses que féu en la visita el fill segon dels ducs, Alonso d'Aragó, en nom dels ducs de Cardona. (ADM. Cataluña General, Llig.358: *Llibre de tresoreria de l'any 1579*). Aquest mateix document dóna testimoni de com molta roba i baguls desplaçats per la marquesa havien estat presa de pirates en aigues de Sitges. A banda d'aquest fet la marquesa d'Ayamonte va lliurar a la duquessa de Cardona diverses peces d'or i plata contingudes en un inventari datat al castell d'Arbeca a 26 de novembre 1580. (ADM.Catalunya General; Llig.42 Doc.12):"El descargo y conoscimiento que mi señora la duquesa me haze de las joyas, oro y plata de mi señora la marquesa de Ayamonte. El oro, plata, joyas y otras cosas que Pedro de Vera tenia entregadas por Joan del Barco, secretario de mi Srª la marquesa de Ayamonte, para entregar y librar a su Exª mi Sª la duquesa de Cardona y Sogorbe, marquesa de Comares, como realmente se las entregó en el castillo de Arbeca oy sábado a 26 de noviembre 1580 y son las siguientes (*Es destaca*): "Dos escalda viandas de plata con los escudos de Gusmán y Córdoba y sifra de Ana y Antonio, pesa seys marcos, dos onsas y quatro argensos./ Una fuente de plata dorada en medio y los bordes con las armas de Çúñiga en medio, pesa nueve marcos y un onsa./ Un vaso para agua senyalado y dorado echo en Alamaña con tres bellotas al remate de las dos figuras, y en la cubierta tres. Pesa tres marcos y sinco onsas./ Un retablo de plata con sus dos portesuelas, dentro un Cristo en la cruz, st. Joan y Nª Sª a los lados, y a las dos portesuelas quatro pasos de la Passión; todas las figuras doradas y esmaltadas dentro una caxa negra dorada. Pesa seys marcos y siete onsas./ Una fuente de oro aoreada lisa, con una moldura alrededor; pesa nueve marcos peso de plata./ Un jarro de oro desta fuente con dos culebras por asa y una boca de una sierpe por pies; pesa quatro marcos, un onsa y quatro argensos".

Una segona llista de plata i joies es datava a octubre de 1580 (Ibid, Doc.13):"Esto se me entregó por el señor Joan del Barco secretario de su Exª, señora marquesa de Ayamonte, a 28 de octubre 1580". Els documents esmentats no especificaven a què obeïen aquests lliuraments de plata i joies.

valencians, entorpida per un allau de plets de les poblacions que havien vist en aquell impàs una oportunitat única de deslliurar-se del jou aristocràtic a què havien estat sotmesos prop de cent anys. El primer escull a dirimir era com es resoldria la successió entre tots els germans del difunt Francesc d'Aragó; la persona que accedís a la titularitat de duc de Sogorb i de Cardona havia de satisfer en primer lloc les demandes econòmiques de la parentela, obertament partidària de posar tots els entrebancs judicials necessaris si no es donava resposta a les aspiracions que en matèria de compensació econòmica esperaven. A només tres dies de la mort del duc Francesc s'iniciaven ja les primeres gestions judicials per part de la primogènita, ara titulada Joana d'Aragó Folch i de Cardona, duquessa de Sogorb i de Cardona, que protestava contra el segrest del ducat exigint que els béns de la recambra de l'Infant Fortuna no havien d'ésser compresos entre els béns segrestats, ja que Francesc d'Aragó els havia inventariat a part, separant-los de la pròpia recambra i de la del seu pare l'any 1566[26]. Amb aquesta acció Joana II anava directament a la font més immediata de diners que podia trobar, l'imponent tresor acumulat pel seu pare i germà que estava immobilitzat en mans dels segrestadors del ducat de Sogorb. La única via possible per acontentar familiars i creditors era posar en venda tots els béns mobles, i lliurar els diners als beneficiaris que una sentència de la Reial Audiència prèviament havia determinat. Amb això s'iniciava la segona dispersió patrimonial que patia la casa de Cardona, eternament impedida en el manteniment dins de la família dels principals objectes artístics adquirits, els quals mai esdevindrien un llegat per a futures generacions. Abans de finalitzar l'any 1575 els antics marquesos de Comares ja es trobaven a Catalunya per signar els protocols de successió als títols catalans i valencians que aleshores passarien per les mans del notari barceloní Miquel Baltasar, intentant amb aquesta visita d'instar amb llur presència a l'atenuació dels plets que progressivament anaven arribant als tribunals[27]. El trànsit entre Catalunya i València serà en aquests anys constant i l'agost de 1577 els ducs, possiblement decidits a mantenir en condicions una residència a la ciutat de València, a tenor de la previsible duració de la negociació judicial, efectuaven diversos pagaments per adobar la casa i jardí del carrer de Morvedre, per aquest efecte s'havia contractat als mestres de cases Jeroni Pujol i Joan Ferrando Alpenyes per empedrar cavallerisses, pati i jardí. També per diverses obres

---

[26]Apèndix, Doc.7.

[27]Llobet descriu amplement les fastuoses rebudes a Catalunya i regne de València ("*Primera parte de la recopilación...*" Op.cit); on hi anaren amb els seus fills Alonso i Lluís el primogènit, aposentant-se també a la Floresta on el duc n'elogià la finca. Després de l'entrada oficial tornaren a Lucena per a posar en ordre tots els assumptes del marquesat, per viatjar de nou a Catalunya a fi d'instal·lar-s'hi definitivament.

es pagava al fuster Francesc Sala i al pintor Sebastià Sorita, a novembre el serraller Lucas Martí cobrava diverses quantitats per la factura de reixes de la casa, i novament cobrava Sorita per pintar balcons i els sostres de les cambres. Com a jardiner intervingué Marçal Barata[28].

Les persones a qui s'havia de satisfer econòmicament en el procés de legítimes tenien totes juntes prou pes per a no deixar passar l'oportunitat de treure'n nyapa de la fabulosa recambra dels ducs. Com a principals beneficiaris de les herències deixades pel difunt duc Francesc hi havia les germanes de Joana II que no havien pres estat, Francesca i Beatriu d'Aragó; i una tercera, Magdalena d'Aragó, ostentava el títol de princesa de Mélito en haver-se casat amb Diego Hurtado de Mendoza y de la Cerda, duc de Francavilla, que havia estat virrei a Catalunya i Aragó, mort a 1578 tres anys després de que s'obrís la posssibilitat d'esdevenir duc consort de Cardona; per contra la vídua el sobreviuria encara molt de temps. La quarta persona en discòrdia era Vespasiano Gonzaga Colonna, duc de Sabbioneta, un peculiar personatge que arrossegava des de feia anys una tortuosa relació amb la casa de Cardona; el seu primer matrimoni havia estat amb Diana de Cardona, filla del Comte de Collesano, que va morir molt jove segons el rumor popular assassinada pel seu marit en venjar una suposada infidelitat; en segones noces Vespasiano s'havia casat amb Anna d'Aragó germana de Joana II, morta també en estranyes circumstàncies després d'haver tingut descendència masculina, l'hereu però no arribaria a complir els 14 anys. Totes aquestes vivències feien d'aquest home el portador d'una certa aurèola de furor i malenconia, que s'adiu extraordinàriament bé amb el mite de l'aristòcrata saturnal de l'època del Renaixement, oprimit pels fats i alliberant el seu ésser en la recreació de la bellesa exhalada per la pintura, música i poesia[29]. És indubtable que la ciutat de Sabbioneta culminava de manera esplendorosa les inclinacions més erudites del seu possessor, esdevenint en la seva època un model quasi únic d'interès i perfecció en l'ideal urbanístic dels humanistes italians. Vespasiano

---

[28]ADM. Sogorb Llig.117 Doc.2842/2: Comptes de tresoreria de l'any 1577 del comptador Joan de Montanyà. On apareixen a més dos pagaments a Jaume Matute, Alonso Bastante i a Josep de Ysasi, organista, "por un mtº de su Exª echo en Arbeca a 11 de set." (1578).

[29]Una biografia autoritzada de Vespasiano Gonzaga es troba a l'obra de Ireneo Affó: "*Vita di Vespasiano Gonzaga*" Parma 1780. Una biografia posterior és la de Civita,G: "*Luigi e Vespasiano Gonzaga, signori di Sabbioneta, generali di Carlo V e Filippo II*" Màntua 1913. Per una visió més poètica. Bellonci, M: "*Un Uomo una città*" FMR. nº58, 1988 p.81-96. El caràcter de col·leccionista i coneixedor de les millors obres d'art italianes que va professar Vespasiano Gonzaga està fora de dubte; en una carta a Mateo Vázquez datada a València a 1 de juliol de 1577, Vespasiano va trobar remenant en els seus baguls, com qui no vol, una aquarel·la de Giulio Romano, pintor estretament vinculat als Gonzaga de Màntua, que pensava regalar a Felip II (Carta Cfr. a Bustamante García, A: "*Datos sobre el gusto español del siglo XVI*" Archivo Español de Arte nº271, 1995, p.304-308).

Gonzaga havia estat un brillant militar molt influent a la cort de Felip II, on havia fet llargues estades oferint el seu servei al monarca en la línia tradicional que els nobles del seu llinatge del milanesat i ducat de Màntua prestaven als reis d'Espanya, esdevenint primer virrei a Navarra i després de València, càrrec aquest darrer que va ocupar entre 1575 i 1578, coincidint amb el delicat període de ruptura dels Cardona. En qualitat de militar expert en fortificacions urbanes va tenir un paper essencial a l'hora de bastir arreu de la península diferents projectes defensius, assessorats també per l'enginyer italià Giovanni Battista Antonelli que tot sovint l'acompanyava[30]. Essent virrei de València en aquesta data crucial, Vespasiano exigia als nous ducs de Cardona que complissin fil per randa amb les capitulacions que en matèria de dot s'havien fet a l'època del seu matrimoni amb la difunta germana de Joana II. Davant d'aquest panorama, als quatre dies de la mort del duc Francesc s'iniciava un monumental inventari, clos a 14 de novembre de 1575, que posava al descobert absolutament totes les pertinences dels ducs de Sogorb, a punt per ésser dispersades[31]. De la fragmentació de la recambra els únics que obtindrien considerables partides senceres d'objectes valuosos eren Vespasiano Gonzaga, les germanes de la duquessa i en menor mesura els propis ducs de Cardona i Sogorb, que en comparació cobraven una part quantitativament mediocre dels béns; la resta, tal com indicava la sentència judicial, havia d'ésser venuda i el total de diners comptants obtinguts lliurats a la taula de canvi de València; mentre tant el segrest de les rendes del ducat continuaria fins que la Reial Audiència prengués una determinació davant els recursos presentats pels advocats dels ducs. En aquesta ocasió eren els tribunals civils qui prenien tota la potestat en un afer particular de l'alta aristocràcia, que en èpoques anteriors probablement els Cardona haurien resolt

---

[30]Sobre les edificacions militars dutes a terme en els regnes Peninsulars durant l'època d'assessorament de Vespasiano Gonzaga Vid. Maggiorotti, L.A: "*Architetti e architetture militare*" Vol.III (Gli architetti militari italiani nella Spagna), Roma 1939. Biblioteca de la Universitat de València Ms.1055, "cartes de Vespasiano Gonzaga a Felip II en matèria de fortificacions al nord de la Península, nord del Marroc i País Valencià" (Cfr. Gutiérrez del Caño, M: "*Catálogo de manuscritos de la Universidad de Valencia*" València 1913, Vol.II p.70-72). British Library; Ms.Add.28.380 "*Cartas del virrey de Navarra y diversos*" s.XVI; nº94, Fols.401-403: "Relación de la fortificación de la ciudad de Pamplona, Fuenterrabía y San Sebastián y lo que se ha gastado en ella, hecha por Antonio de Herrera, secretario del Príncipe Vespasiano Gonzaga. (Íbid, nº95; fols.403-405): "Copia del capítulo de la carta que a su señoría Illmª el Príncipe Vespasiano Gonzaga Colonna se mostró juntamente con la pintura de la fortificación que mandó hazer el virrey" (Els plànols a colors al fol.397). Referències Cfr. a Gayangos, Pascual "*Catalogue of the manuscripts in the spanish language in the British Library*". Londres 1976, Vol.III p.257. Per una breu valoració sobre la seva actuació política a València. Orts Bosch, P.M: "*Regalismo en el siglo XVI, sus implicaciones políticas en la Diputación de Valencia*" 1er. congrés d'història del país Valencià. Vol.III, València 1976.

[31]Apèndix, Doc. 8. Per a un breu comentari d'aquest document Vid. Falomir Faus, M: "*El Duque de Calabria...*" Op. cit. p.123.

de manera més expeditiva. Qui sembla va quedar ràpidament fora de joc era la jove vídua de Francesc d'Aragó, Angela de Cárdenas y Velasco, que moriria l'any 1576 al castell de Cardona; contràriament al que era habitual dins la família dels Cardona-Aragó, tradicionalment atenta a despatxar amb celeritat els morts de la família a Poblet, els cossos difunts del duc i duquessa es van passar 40 anys dipositats a la catedral de Sogorb abans no fossin traslladats als sepulcres familiars.

L'inventari de béns dels ducs de Sogorb comprenia els que ja figuraven en l'inventari de la recambra del duc Alonso esmentat en el capítol anterior; d'aquesta manera moltes de les peces que ara es comptaven per segona vegada apareixien lògicament més deteriorades i usades, en especial la pintura sobre fusta. El que sí esdevenia novetat era l'aparició de diversos rellotges de sol que havien pertangut al duc Francesc i que semblen haver determinat una certa mania per aquests objectes, els quals estaven a càrrec de Diego de Salcedo, rellotger ducal, que en el moment de l'inventari en conservava tres a casa seva[32]. També la quantitat de la plata i de les joies s'havia incrementat força, apareixent diverses peces d'argent que encastaven cocos i ous d'austruç a mode d'exòtiques peces decoratives, que feien parella amb d'altres objectes similars de plata que tenien encastats branques de corall[33]. El gust per l'ostentació d'objectes de procedència natural continuava per la presència de diverses peces escolpides en sal blanca de Cardona; d'aquest material hi figuraven coses de funcions tan diverses com taules, canelobres o faristols. L'inventari fet al castell de Sogorb i al palau de Agua Limpia testimoniava també l'estigma cavalleresc dels ducs, mitjançant el recompte de gran quantitat d'ostentoses peces de torneig com arnesos, rodelles i multitud d'estris de cavaller com eren regnes, selles, borles, bosses de cuiro, cordes de gineta etc. moltes d'elles de gran qualitat, brodades amb fil d'or i argent. Però per damunt de tot destacava una partida de cinc coltells i espases que per la seva ornamentació eren veritables joies destinades més a lluir en actes públics que al seu ús militar; una de les espases era un alfange morisc ornat amb diversos aplics d'or, i una altra era un coltell de cacera que havia pertangut als antics ducs de

---

[32](Cfr. Apèndix, Doc.8): Del càrrech de Gaspar Alemany, patge de cambra del q° Exm°. duch don Franco. de Aragó: Item sis relotges de sol que.s dihuen celindres, los quals tots són de fusta./ Item dotze quadrants de sol lo hu dels quals és de marfil y stà dins una capsa pintada./ Item deu rellotgets de sol./ Item hun tros de vidre triangular per mirar lo sol./ Item nou rellotges xichs de arena./ Item un relotget redó de sol de coure, ab son contrapeset ab sa capseta de cuyro.

[33]"Item una altra capsa de cuyro negre forrada de cuyro vermell, dins la qual hi ha un ou de avestruz trencat, ab lo tapador del mateix ab son peu, brocal y dit tapador; guarnits de argent y damunt per remat un bestionet ab un rostro de dona ab un scut de armes./ Item una branca de coral gran ab son peu de argent sobredaurat y dalt dos canelobres de argent sobredaurat. / Item una branca de coral feta com a Monte calvari ab sa peanya de argent daurada, ab un Christo crucificat y los dos lladres ab ses creus de argent daurades, y la creu del Christo té un titolet en la mitat que diu I.N.R.I./ Item altra branca de coral ab son peu de argent la qual té dos braços y altres que hixen de aquells, y dos canelobrets xiquets de argent daurats; ço és hu en cascun bras".

Cardona, en tant que mostrava l'escut d'aquests[34]. En una sala baixa del castell hi havia la capella, per a la qual servien gran quantitat de peces de plata entre les quals apareixien descrites amb més detall les escultures d'argent dels diversos sants i santes compreses en l'inventari de la recambra del duc Alonso; per aquesta capella servia també un vistós retaule encaixat en fusta, segurament portàtil, on apareixien cinc escenes de la vida de Crist treballades en relleus de plata i moltes altres imatges també d'aquest metall encaixades entre columnes[35]. Juntament amb molts objectes litúrgics de gran valor com caixes de corporals, ostensoris, reliquiaris, adreços de capella etc. hi havia en aquesta sala dos interessants retaules grans encastats a les parets; el primer era de fusta daurada amb diversos plafons de pintura representant en una escena central la imatge de la Verge, mentre que en el bancal apareixien quatre profetes flanquejant una deposició de Crist. El segon retaule emplaçat a la capçalera de la sala estava esculpit, segurament en pedra o marbre, i disposava de tres escultures centrals i una a la part superior; les imatges centrals eren les de Sant Joan Evangelista flanquejat a la dreta per Sant Miquel i a l'esquerra per Sant Bartomeu, a la part superior hi havia una Mare de Déu amb el seu fill al braç, imatge que tenia

---

[34]"Item una altra spasa ab sa guarnició y guaspa de or smaltada la guarnició y la guaspa de vermell y altres colors; en lo mantí tres letreros de letres negres, lo hu dels quals diu *propter veritatem* y lo altre diu *et justitiam* y lo altre diu *et mansuetudinem*; y lo pom té quatre medalles de figures rellevades ab sa bahina de vellut negre ab sa funda de llens blanch, està dins una capsa blanca. / Item una alfanja, nombrada en las estimas simitarra, ab sa guarnició de ferro sobreposada de or; guaspa, brocal y dos peces de or per a tenir la cinta o talabar, estan esmaltades de rosicle y altres colors; està penjant ab un tahalí de ( ) de or y seda blava, ab dos caps de or en dit tahalí esmaltats de la mateixa y ab dos flochs de seda blava y vermella penjant de uns botons de fil de or y seda blava, ab sa bahina de vellut negre; està dins una capsa blava. / Item un punyal gran ab ses caches de banya negres y entre cacha y cacha daurat, y a part de fora de les caches dos rosetes de or smaltades de rosicle; ab sa bahina de cuyro negre ab son brocal, guaspa y dos cadenetes de or esmaltats lo brocal y guaspa de rosicle y negre, ab un ganivet que té lo mantí d'argent sobredaurat; està en una capsa blanca. / Item un coltell d'anar a caça ab lo mànech de fusta vermella y lo ferro daurat, en les guardetes un scut en lo qual hi són les armes de Cardona ab unes letres per la fulla scrites de or y lo nom de Jesus prop de la guarda, ab la bahina de cuyro en la qual hi ha un punchonet ab lo mànech de fusta vermella y lo ferro daurat; la guaspa de la bahina de ferro sobredaurat y chaspeat de negre. / Item un altre coltell de muntanya ab tot lo mànech y ( ) de ferro sobredaurat y la fulla un poch trencada; a la una part la ymatge de la verge Maria ab son fill al bras y a la altra part sanct Miquel, ab sa bahina de vellut negre ab un ganivet y un punchó en los mànechs daurats, y sa guaspa y brocal de ferro sobredaurat".

[35]"Primo un retaule de argent matisat ab diverses colors ab figures de argent de mig relieve en que y ha sinch històries ab dotze columpnes de argent; en les sis més altes hi ha sis àngels. Són les dites històries: la salutació de Nostra Señora ab lo àngel Gabriel, la nativitat de Nostre Señor Déu Jesuchrist, la adoració dels reis magos, la circuncisió y de dalt un crucifici ab la Maria y sanct Joan Evangeliste, y de dalt Déu lo pare xich; y en mig de les columpnes hi ha dos figures. Ab ses portes de fusta per de dins en la una està una figura de sanct Antoni de mig relieve e argent, y en la altra porta una figura de sanct Joan Baptiste de argent de mig relieve, y estan pintades de blau ab unes listes rellevades daurades; està encaxat en fusta".

unes portes pintades amb àngels músics; la resta del retaule sembla que també tenia una coberta i portes de fusta[36].

Existeix la possibilitat que aquesta imatge de la Verge emplaçada a la part superior del retaule descrita en l'inventari de 1575 es pugui identificar amb el conegut relleu de marbre de Carrara, tradicionalment atribuït a Donatello, conservat en el museu catedralici de Sogorb; per això hauríem de donar crèdit a la notícia oferta l'any 1918 per Tramoyeres Blasco afirmant que la imatge procedia de la capella del castell i que havia estat recollida per un canonge que la donà a la catedral essent colocada l'any 1801 en el remat d'un dels portals de la catedral, on l'esmentat investigador la va poder fotografiar, a més proposava la teoria de que es tractés d'un possible regal d'Alfons V a l'Infant Fortuna, en tant que la imatge tenia gran similitud amb un relleu existent a la sagristia del Castel Nuovo de Nàpols[37]. Aquesta peça, datable de la segona meitat del segle XV i d'indubtable procedència italiana, és una de les més destacades obres escultòriques del primer renaixement italià avui dia conservades als Països Catalans i que té una història clarament vinculada al pas de la casa d'Aragó per València. No hi ha indicis documentals a la vista que permetin establir amb certesa l'exacta procedència del relleu, en tot cas tampoc tenim constància d'una estada a Itàlia de l'Infant Fortuna, Alonso d'Aragó o Francesc de Cardona i Aragó que donin peu a pensar en un encàrrec directe als tallers florentins d'on presumiblement hauria sortit aquest relleu, per la qual cosa la suposició d'una procedència napolitana, com a obsequi efectuat dins del mateix casal d'Aragó, seria força plausible; tenint també molt present el fet que Alfons V s'havia interessat per atraure a Donatello al seu servei[38], i que en el moment en què Laurana treballava en

---

[36]"Item un retaule gran que està afixat a la paret dins la capella que està en una sala baix del dit castell de Sogorb, dita la sala de las ubas, pintat de pinzell y daurat, en mig del qual està pintada la imatge de Nostra Señora; als costats hi ha cada dos imatgens ab son peu ab quatre prophettes y en mig està pintada la imatge de Nostre Señor en lo sepulcre, y en la una part Nostra Señora y en la altra sanct Joan Evangelista. / Item altre retaule gran que està en lo front de la dita sala obrat de maçoneria de bulto, en mig del qual està la figura de bulto de sanct Joan Evangeliste; al costat dret la figura de sanct Miquel, al costat esquerre la figura de sanct Berthomeu, y de dalt la figura de Nostra Señora ab son fill al bras, totes de bulto y damunt ab ses portes pintades ab figures de part de dins y de fora, y la figura de Nostra Señora de dalt té les portetes ab figures de àngels ab instruments de música, tot lo qual retaule e ses portes té una cuberta de fusta".

[37]Tramoyeres Blasco, L: "*Castillos valencianos. Segorbe, Peñíscola, Onda*" Archivo de Arte Valenciano; València 1918. p.48-61. VV.AA: "*Fondos del museo catedralicio de Segorbe*" València 1990. p.134-135. En la fitxa del relleu s'afirma en canvi que estava encastada sobre la porta de la capella del castell de Sogorb. M.Falomir Faus ("*El duque de Calabria...*" Op.cit.) proposava la identificació d'aquesta imatge amb un dels Items de l'inventari on es descriu una imatge "de Nostra Senyora ab un Jesus en los braços de alabastre". **Figura** nº25.

[38]Rubió,J: "*Alfons el Magnànim, Rei de Nàpols i Daniel Florentino, Leonardo da Bisuccio i Donatello*" Miscel·lània Puig i Cadafalch Vol.I, Barcelona 1947/1951, p.25-35. La informació procedeix d'una carta escrita des de Pozzuolo a 26 de maig de 1452, on Alfons d'Aragó

l'arc i escultura del Castel Nuovo de Nàpols l'acompanyava entre d'altres escultors Andrea dall'Aquila, un artista que havia treballat al taller de Donatello[39].

Pel que fa a l'autoria és difícil pensar que es tracti d'una escultura original del mateix Donatello, de fet molt pocs investigadors l'han tingut en compte a l'hora de presentar el catàleg d'obres que se li poden atribuir[40]; l'anàlisi formal dels relleus de l'escultor florentí no s'adiu amb el que s'aprecia en aquesta obra de Sogorb que difereix bastant del treball en relleu molt baix que tan característic li és, essent un recurs hàbilment usat sobre el marbre per a donar la sensació de profunditat espaial; el que sí és innegable és que el model iconogràfic de la Verge de Sogorb deriva molt directament de la coneguda Madonna Pazzi (c.1430), una fórmula de presentar la Verge i l'infant que va tenir un cert èxit a l'època ja que se'n poden trobar exemples similars de mans d'altres escultors italians, ja siguin del mateix taller de Donatello o simplement d'escultors bons coneixedors del treball d'aquest[41]. La Madonna Pazzi és en essència, a l'igual que moltes d'altres Madonnas del mateix tipus sorgides del taller de Donatello, una exaltació adorablement senzilla de la maternitat, en el relleu de Sogorb el discurs és tot un altre en tant que l'infant és representat desplegant un text, incidint d'aquesta manera en el caràcter més exclusivament divinal de la figura del nen Jesús, com a paradigma de saviesa, visió expressament allunyada de la condició humana. El relleu de Sorgorb, que conserva restes de policromia, pren a l'igual que la Madonna Pazzi un cert esforç per a contextualitzar la imatge dins d'una arquitectura; el recurs usat en ambdós casos no admet comparació ja que en la obra de Donatello l'intent es fonamenta en l'ús racional de la perspectiva mentre que el relleu de Sogorb explota un recurs més simple consistent en situar la figura principal entre un marc arquitectònic pla que serveix de teló de fons a la imatge focalitzant-la, i una barana situada en primer terme on un dels àngels recolça el seu braç que subtilment es

---

demanava al dux de Venècia, Francesco Foscari, la seva intercessió en la pretensió que tenia de demanar que l'escultor florentí entrés al seu servei; (p.33): "cum audiverimus ingeni solertiam atque subtilitatem magistri Donatelli in statuis tam eneis quam marmoreis fabricandis magna nobis voluntas ecessit eundem penes nos et in nostris serviciis per aliquod tempus habere". Segons Rubió la demanda del rei podria respondre a la voluntat de disposar d'un monument equestre.

[39]De tota manera és improbable que aquest fóra l'autor del relleu de Sogorb, atenent a la recent atribució a aquest artista d'una escultura de la Verge amb l'infant de trets estilistics marcadament diferents (Vid. Caglioti, F: "*Una conferma per Andrea dall'Aquila scultore: La Madonna di casa Caffarelli*" Prospettiva nº69, gener 1993, p.2-27). Per altra banda, segons Caglioti, la tradicional identificació d'Antonio da Pisa que apareix documentat treballant a l'arc del Castel Nuovo, amb l'escultor donatel·lià Antonio di Chellino sembla que no té cap fonament documental.

[40]Un dels primers esments d'aquest relleu és a la monografia de Emile Bertaux: "*Donatello*" Paris 1910.

[41] Pope-Hennessy, J: "*The Madonna reliefs of Donatello*" dins de "The study and criticism of italian sculpture" Princeton 1980.

projecta cap a fora; recurs també present en un altre conegut relleu de Donatello, en aquest cas un tondi de Bronze, la Madonna Chellini (c.1456), on és la pròpia Verge la que recolza el braç dret sobre una barana deixant caure de manera efectista una punta del vestit. No hi ha dubte que l'autor del relleu de Sogorb coneixia aquest recurs i el va utilitzar per estalviar-se la complexitat d'haver de representar la imatge dins d'un arc en perspectiva, que en aquest cas pren més el caràcter d'una fornícula semicircular oberta en el mur; i per simplificar l'enllaç de l'arquitectura amb les figures va tallar la part baixa d'aquesta tot representant un teixit penjat en un punt proper al cap de la Verge, i que aplega totes les figures dins d'un fons neutre atorgant a l'escena, involuntàriament o voluntària, un cert caràcter de revelació teològica.

A diferència del que passava en l'inventari de béns de la recambra d'Alonso d'Aragó, l'inventari global de 1575 posava al descobert els centenars de volums que formaven part de la biblioteca ducal, amb esment de títols i autors. Hi destaca, a més dels manuscrits i impresos musicals d'Alonso d'Aragó, ja referits en el capítol anterior, la presència d'algunes obres manuscrites interessants; una de les que més crida l'atenció és un volum gran de la història del príncep de Viana que anava encapçalada per una pintura del príncep Carles amb una espasa a la mà[42]. Aquest manuscrit podria ésser el mateix o còpia del conegut original del segle XV conservat a la Biblioteca Nacional de Madrid, on apareix el príncep de Viana sostenint una gran espasa i voltat per unes filactèries amb inscripcions[43]. És el retrat més antic que es coneix d'aquest noble, tradicionalment considerat fidedigne, i que obria un pròleg biogràfic utilitzat anys més tard en les successives edicions de la "Historia de Navarra" composada cap a 1534 per Diego Ramírez Davalos de la Piscina[44]. La figura política del príncep de Viana podria tenir en alguns aspectes un cert paral·lelisme amb la trajectòria de l'Infant Enric d'Aragó, si més no ambdós pertanyien a la mateixa família i en moltes ocasions la intriga cortesana de la casa d'Aragó els havia voltat d'una manera prou vertiginosa; el caràcter religiós de la figura del príncep que anys després va quallar en molts sectors populars catalans, devia propiciar l'assumpció d'un mite que evocava ensems l'hagiografia i el món de l'aristocràcia, pervivint la imatge d'un príncep desheretat, pietós i erudit, voltat de literats i amant de les arts, cosa que no sempre s'adiu amb la realitat[45]. La possessió

---

[42]"Item altre llibre molt gran scrit de mà, en la primera carta té una figura de hun prínçep que té una spasa en la mà y en l'altra carta comensa ab unes lletres vermelles *Prólogo del muy illustre don Carlos príncipe de Viena*; ab les cubertes de fusta guarnides de cuyro tenat, és usat".

[43]Encapçala el manuscrit de F.de Bolea "*Cartas a los reyes de Aragón*" datat a 1480. **Figura** nº26.

[44]Azcona, J.M: "*El príncipe de Viana. Escritos del Príncipe, fuentes históricas, iconografía*" Príncipe de Viana nº2, 1941 p.55-83.

[45]Vicens Vives, J: "*Trajectòria mediterrània del Príncep de Viana*" Barcelona 1961.

d'un llibre com aquest evocava tota una època primigènia de la consolidació i legitimació dels ducs de Sogorb envers la casa regnant. Època a la qual també pertanyia un dels llibres més vistosos que s'havien publicat en el temps dels reis catòlics, comprès també a la biblioteca ducal; es tracta del llibre del Saragossà Andreu de Li "*Thesoro de la Passión sacratíssima*" editada a Saragossa per l'impressor alemany Pau Hurus l'any 1494, les xilografies del qual el feien un dels més interessants de la seva època, presentant una certa concepció moderna de l'emplaçament de les imatges respecte al text en els paràgrafs de les oracions aludides[46]. Hurus havia passat per Barcelona abans d'establir-se cap a mitjans dels anys vuitanta a Saragossa sota l'ampriu de l'arquebisbe Alonso d'Aragó, fill del rei catòlic, per al qual treballaria en algunes edicions també profusament il·lustrades. En el cas concret del "Thesoro de la Passión" és especialment interessant el fet que el mateix impressor hagués estat el promotor de l'edició[47]. Aquest llibre, juntament amb altres tractats teològics del segle XV eren representatius del gust dels ducs per conservar exemplars d'obres editades en la època de l'expansió de la impremta, certament antigues possessions de l'Infant Fortuna llegades al seu fill Alonso d'Aragó, el qual va deixar a la biblioteca un cert rastre del seu interès modern pel món de les antiguitats i l'arquitectura del Renaixement adquirint els llibres d'arquitectura de Serlio, que es tenien en edició castellana i italiana, a més de "*Las medidas del Romano*" de Diego de Sagredo. A banda d'aquestes obres impreses el duc encara havia posseït un manuscrit italià, dedicat a la seva persona, on es descrivien les antiguitats de Morvedre i una altra obra referida a les de Verona[48].

---

[46]"Item altre llibre gran de emprenta ab les cubertes de fusta y tancadors de cuyro vermell intitulat *Thesoro de la passión sacratíssima de Nuestro Redemptor*, fet per Andreu Deli ciutadà de Çaragoça dirigit als sereníssims reys don Ferrando e Doña Ysabel". **Figura** nº27.

[47]A l'endreç als reis catòlics Andreu de Li especifica aquesta característica; (Fol.VIIv): "Ocurrióme aquello que muchas vezes havía oydo a Pablo Hurus, alemán de Constancia, emprentador famosíssimo en aquesta vuestra fidelíssima y muy noble ciudad, el cual dezía estava maravillado como a sus manos hoviessen llegado libros y obras sin cuenta para imprimir, y jamás en romance havía visto que nadie se hoviesse acordado de pregonar el sagrado misterio de la passión del redemptor glorioso, la qual era fundamento del edificio de nuestra fe santa cathólica, exortándome por los merescimientos de aquella me dispusiesse yo a trabajo tan piadoso y tan meritorio".

[48]"Item altre llibre gran de empremta ab les cubertes de pergamí guarnides de cuyro vayo mostrejat, ab los tancadors de cuyro vermell; està en italià y està intitulat Lo tercer llibre de Sebastià Serlio de les antigüitats y rohina de Roma./ Item altre llibre mijancer de pergamí scrit de mà ab les cubertes de cuyro tenat daurades en parts, ab huns tancadors de seda de grana; està en italià està intitulat eo dirigit al duch don Alonso de Aragó duch de Sogorb, intitulat De les antigalles de Morvedre. / Item altre llibre de emprempta ab les cubertes de pergamí scrites per defora intitulat Medidas del Romano./ Item altre llibre molt gran y molt gros tenyit de vert y per les vores ab ses cubertes de pergamí molt grosses y tancadors de veta de seda verda, intitulat Llibre de diverses pintures; és usat./ Item altre llibre molt gran y prim tenyit de blau per les vores ab ses cubertes de pergamí, intitulat Las antigüidades de Verona; és usat./ Item altre llibre gran y hun poch gros de emprempta en romans castellà, y té moltes

Paral·lelament a la prossecució de l'inventari, a 28 de maig del mateix any 1575 s'iniciava l'almoneda pública dels béns, començant per la venda dels cavalls del duc en subhasta a la plaça de la Seu de València i en altres indrets de la ciutat[49]. La venda s'aniria desenvolupant amb una certa regularitat setmanal durant els cinc anys següents, la qual cosa dóna mesura del volum de pertinences que van córrer pel que devia ésser una de les subhastes més espectaculars que en els darrers temps s'havia conegut al País Valencià. Ja des d'un inici el segrestador del ducat de Sogorb, Lluís Ferrer, lloctinent general, governador de la ciutat i regne de València, va designar a Pere Culla, argenter d'or i de forja, i al també argenter valencià Jaume Celma, com a experts per a taxar les joies, peces d'or i plata i d'altres objectes de metalls preciosos de la recambra dels ducs de Sogorb a fi d'establir-ne el preu de sortida. Entre els compradors hi figurarien membres d'algunes de les famílies nobles del país, com Jeroni Jofre, Belisari Carrós, el veguer de la Reial Audiència Josep Pérez, Miquel Vich, i nombrosos ciutadans benestants, notaris, eclesiàstics etc. amb suficient capacitat adquisitiva per a pagar les altes quantitats que costaven molts dels objectes subhastats. A partir de 1580 les vendes s'anirien espaiant cada cop més en el temps fins a 11 d'octubre de 1593, darrera data consignada en els protocols d'almoneda. Vespasiano Gonzaga va aconseguir que li fos lliurada una gran quantitat d'objectes preciosos en dues extenses partides que comprenien teles brodades en fil d'or i plata, sèries senceres de tapisseries i abundants peces de plata[50]; entre les quals destacava el retaule d'argent que s'havia inventariat mesos abans a la capella del castell de Sogorb[51], també passaren al seu poder les espases i punyals enjoiats dels ducs juntament amb una gran custòdia que s'havia comprat al monestir de Valldecrist[52]. Moltes d'aquestes peces probablement ingressarien a la recambra del Gonzaga, però moltes d'altres deurien servir per a obtenir diners amb els quals finançar les importants obres que aleshores s'estaven efectuant per compte d'aquest a Sabbioneta. Joana II i Diego de Comares també cobraven íntegres dues partides composades bàsicament per sèries de tapisseries, la majoria de llana i seda, i diverses peces de roba de capella; tot plegat de molt inferior vàlua als objectes cobrats per Vespasiano[53]; més tard recuperarien un retrat de cos sencer del duc Francesc, obra

---

pintures; ab les cubertes de pergamí intitulat Tercero y quarto libro de architectura de Sebastián Serlio bolonés; és usat".

[49]Apèndix, Doc.9.

[50]Apèndix, Doc. 11 i Doc. 13.

[51]Vid. nota 35.

[52]"Item una custòdia o reliquiari de argent daurada, que fonch la que.s comprà del monestir de Vall de xpit. que pesa vint marchs y cinch onces".

[53]Apèndix, Doc.12 i Doc. 14. A 1577 lliuraven totes aquestes pertinences a un vassall de Sogorb per a que fossin entregades a la ciutat de València a Pedro de Vera, oficial de la casa dels ducs (Apèndix, Doc.18). D'aquestes pertinences recobrades es poden identificar al Museu Arquebisbal de

que excepcionalment passaria a formar part de les col·leccions de pintura dels successors en el títol[54]. Un altre inesperat beneficiari de la recambra ducal era la Seu de Barcelona que a 26 de maig de 1576 cobrava per mà de Jeroni Gil Roda, prevere canonge de la Seu de València constituït com a síndic i procurador del capítol de la Seu de Barcelona, dues grans tapisseries de tema sacramental teixides en or i seda; és possible que aquesta donació fos una antiga capitulació testamentària del duc Francesc o d'Alonso d'Aragó[55]. També es lliurava als ducs de Cardona una partida destinada a les tres germanes de Joana II que formaven part interessada en el procés obert de l'almoneda dels béns del duc Francesc; era una remesa força rica integrada per nombroses peces d'or i joies farcides de pedres precioses, algunes estimades en més de mil lliures pels corredors d'orella Lázaro Orozco i Miquel Pir, amb l'ajut dels argenters Pedro de San Miguel i Alonso de Carvajal, tota la partida sencera sobrepassava el valor de deu mil lliures. En aquesta hi figuraven també alguns mobles com cofres i escriptoris d'Alemanya a més d'un esclau anomenat Joan Camacho[56]. Aquests béns es lliuraven als ducs de Cardona per a ésser dipositats a la taula de canvi de València i satisfer per llur venda les demandes de Francesca, Beatriu i Magdalena d'Aragó. No obstant sembla que els ducs se n'apropiaren indegudament i els utilitzaven sense tenir en compte el seu caràcter de béns preciosos empenyorats susceptibles de desgast pel seu ús, per aquesta raó les germanes de Joana II instaren judicialment a que fossin novament capturats a fi d'executar fidelment la sentència de la Reial Audiència que n'ordenava la venda[57]. No seria la primera vegada que Diego de Comares i Joana II intentaven arreplegar totes les peces

---

Tarragona, procedents d'Arbeca, una casulla i dues dalmàtiques datades del segle XVI (dec aquesta informació a Sans i Gené). Descripcions: Casulla, nº d'inventari 2048, 110 X 65 cm. feta amb brocat d'or i vellut vermell, a l'envers té un escapulari brodat amb temes florals i al revers un fragment de brodat amb la imatge de la Mare de Déu. Dalmàtica, nº d'inventari 2049, 105 X 90 cm. És de brocat d'or i de vellut amb escut brodat en gran relleu, amb cordons d'or i de seda, que conforma les armes dels Cardona. Dalmàtica, nº d'inventari 2050, 105 X 90. Teixit de brocat d'or i de vellut. Aquestes es podrien potser identificar en els següents items dels inventaris de 1576: "Item una casulla de brocat carmezí de tres altos ab una cenefa que y ha de dalt a baix, brodada que y ha Déu lo pare, Sanct Andreu y Sancta Catherina, y a les espatles la verge Maria, Sanct Miquel y Sanct Joan; forrada de bocaram vert. / Item una dalmàtica de la matexa casulla de brocat carmezí de tres altos, y en los faldons y ha unes armes de Aragó, en cada part unes flors brodades de fil de or y seda de diverses colors ab una frangeta per les vores de fil de or y seda de grana; forrada de tela verda. / Item un altra dalmàtica de la matexa cassulla de brocat carmezí de tres altos, y en los faldons hi ha unes armes de Aragó, en cada part unes flors brodades de or y seda de diverses colors ab una frangeta per les vores de fil de or y seda de grana; forrada de tela verda. / Item cinch peces de la matexa casulla, ço és una estola, dos maniples y dos collarets, que tot és de brocat carmezí de tres altos".(Cfr. Apèndix, Doc.12).

[54]Apèndix, Doc. 15b. Sense esment de l'autor.

[55]Apèndix, Doc. 15a.

[56]"Item un sclau de color de codony cuyt, nomenat Joan Camacho, ferrat en les galtes." (Cfr. Apèndix, Doc. 15).

[57]Apèndix, Doc. 16.

que podien de tan valuosa recambra, en el mes de setembre de 1581 el síndic del raval de la ciutat de Sogorb sol·licitava que una vaixella de plata de vuit-cents marcs de pes, aturada a la sagristia de la seu de Sogorb, escapant de l'almoneda per haver format part de la recambra del l'Infant Fortuna, no havia d'ésser lliurada als ducs recentment nomenats hereus universals dels béns d'Enric d'Aragó, sinó que aquesta havia de servir per a lluir uns censals que l'Infant havia carregat sobre la ciutat; mesos més tard la plata havia estat duta d'amagatotis a Catalunya sense que s'hagués aclarit prèviament el lluïment dels censals i el síndic en reclamava el seu prest retorn a València[58]. Era un episodi més en la lluita judicial per la recuperació dels béns que havien estat de la recambra de l'Infant Fortuna i que força anys més tard encara serien objecte de plet entre els ducs i els seus acreedors; en ocasions les demandes dels ducs havien de justificar llur pretensió en aquesta matèria valent-se de les declaracions dels argenters a qui Alonso i Joana I havien encarregat el manteniment de la plata, procurant que les peces reclamades s'identifiquessin correctament com a integrades entre els béns d'Enric d'Aragó[59]. Aquesta lluita, essencialment econòmica, tenia la seva raó de ser en els greus problemes pecuniaris que encalçaven als recents ducs de Cardona i de Sogorb els quals, en haver acceptat la titularitat dels extensíssims feus que els corresponien, assumien també per contrapartida els nombrosos deutes, plets, censals i brutals empenyoraments a què havien estat sotmeses les principals fonts d'ingressos. Als quatre anys d'haver protagonitzat la successió, les finances valencianes eren un veritable caos que desesperaven al comptador ducal Joan de Montanyà, incapacitat per a trobar crèdit amb el qual pagar les despeses de la família i les pensions de les germanes de Joana II; en una carta adreçada al tresorer dels ducs, Juan de Echevarría, manifestava obertament la seva desesperació i la inutilitat dels seus esforços mai compensats pels oficials de Barcelona als qui culpava de la deterioració i manca de diners comptants:

"*Finalmente aquí no se puede hazer más o nos habríamos de hir de la tierra el Sr. micer Tàrrega y yo; y en conclusión estas cosas de acá no se pueden llevar ni hazer sin dinero, y yo me canso de estar cada día sacando a pagar çedulones y de oyr quexas de tantos*".

---

[58]Apèndix, Doc. 24 i Doc. 26.

[59]Concretament es feia referència a una partida composada per: "una sucrera daurada dins y de fora, un saler de tres peces daurat, una taça ab son cubertor y per remat una figura de un chich lo qual ( ) mig meló, y vint i tres canons de llit blanchs y obrat de relleu". L'argenter Alonso de Carvajal testificava a favor dels ducs recordant una declaració de Martín Jerónimo, l'antic argenter que havia estat al servei dels ducs Alonso i Joana I (Apèndix, Doc. 25).

Acabant poc temps després per adreçar-ne una altra al duc en persona, presentant de manera descarada la patètica situació de compromís en què aquest oficial es trobava: "*a dexar yo de hazer rostro tendría V.Exª cada mes seis porteros en Catalunya*"[60]. En diferents episodis i malgrat tots els esforços que posteriorment s'hi esmerçarien, el desgavell econòmic acabaria acompanyant la casa ducal fins a la seva extinció a finals del segle XVII; l'endeutament constant semblava la única manera d'obtenir diners comptants per a pagar les despeses més immediates, i l'obtenció de la fi del segrest de les cada cop més necessàries rendes del ducat de Sogorb no semblava una fita que es pogués aconseguir amb facilitat ni immediatesa. A més d'aquests greus problemes havien d'afrontar un fet singular, i és que les valuosíssimes joies que havien pertangut als antecessors podien patir devaluacions si no es venien amb immediatesa; aquest fet el corroboraven precisament els responsables del segrest de les joies familiars que a 8 de juliol de 1580 feien valorar per segona vegada tres magnífics joiells als argenters experts designats per la Reial Audiència (Jeroni Nadal, Gregori Fuster i Domingo Gavarda); tots estimaven que dues de les joies s'havien devaluat significativament, una en vint-i-cinc lliures i una altra en cinquanta[61]. Per a sortir del pas els ducs es van posar cap els anys vuitanta a les mans de la família Granollachs, una coneguda nissaga de financers catalans de gran activitat econòmica; Joan Granollachs era un pròsper mercader establert a Lió des de 1571, on la seva família havia pres estret contacte amb els Bonvisi, banquers italians. Des de 1585 la família tenia una agència oberta a Madrid on negociaven a la fira de Medina del Campo, gestionada per Guillem Ramon de Granollachs. Aquest girava diners també a fires estrangeres com Besançon o Frankfurt. No seria la única vegada que tractaven amb l'aristocràcia; a més dels ducs de Cardona els Granollachs havien estat destacats prestamistes dels Montcada, als qui acabarien comprant diverses baronies, i també del virrei Manrique de Lara, essent-ne l'any 1589 creditor de 7.000 lliures sobre les quals es veia obligat a empenyorar diverses partides de plata; s'intueix que l'estructura creditícia dels Granollachs era força extensa i ben fonamentada sobre els problemes econòmics de la gran noblesa[62]. Per aquesta raó la

---

[60]Apèndix, Doc. 19.

[61]Apèndix, Doc. 20.

[62]Vid. B.Hernández Hernández: "*Aproximación a las estructuras fiscales de Cataluña en el siglo XVI. El Real Patrimonio y la Hacienda de la corona, 1516-1640*" (Treball d'investigació inèdit; UAB. Barcelona 1995). Un altre creditor que rebia la plata com a penyora de pagaments, intermediant els Granollacs, era el mercader Melcior Bertrola: ADM.Cataluña General; Llig.42 Doc.357/11-12: Doc 11. 11 de juliol 1582: "La plata que se entregó por Joan Salanova notº a Melchor Bertrola por las cinco mil libras tomó a cambio por su Exª". AHNPB. Joan Sala: "*Primum manuale conractuum comunium concernencium interesse excelentissimorum dominorum don Didaci Hernandez Raymundo Folch de Cardona*" 1583-1584. Llig.20: "Memorial de l'or y la plata que Melchior Bertrola, mercader, tenia en son poder per penyora y en retenes dels quatre mil y dos-cents y onze

plata que els ducs anaven recuperant passava directament a tenir un ús estrictament financer, i molts protocols d'aquesta època referits als Cardona presenten llargues llistes de peces que es lliuraven, venien, cobraven o empenyoraven en un vaivé constant entre el guardarrober ducal i els agents financers, progressivament enriquits a costa de cobrar uns interessos altíssims que no feien altra cosa que empitjorar a la llarga l'estat de les rendes ducals, tant a Catalunya com al País Valencià[63]. Aquestes necessitats els dugueren a desmuntar bona part de la ferma estructura militar valenciana dels antics ducs de Sogorb; aquesta vegada eren els propis ducs de Cardona els que instaven a que les peces d'artilleria emplaçades a Terol i al castell de Sogorb, propietat dels ducs Alonso i Francesc, fossin venudes al millor postor, havent-se interessat ja la Generalitat de València en l'adquisició de les de Sogorb[64]. Curiosament a l'estiu de 1580, un any abans d'aquesta sol·licitud de venda, el duc Diego havia pagat al mestre artiller Felip Bo diverses quantitats per a la fosa d'uns canons que aquest mestre havia de fer al castell d'Arbeca, el metall per a la fabricació d'aquestes armes s'havia mercadejat a Barcelona i traslladat posteriorment fins al castell[65].

En els anys vuitanta del segle XVI per als ducs de Cardona no tot van ésser situacions compromeses i encalçament de deutes monumentals; malgrat que a grans trets la situació econòmica era de fallida a llarg termini, els ducs encara es podien permetre desprendre diners per adquirir objectes preciosos amb els quals incrementar la seva recambra, d'aquesta manera compraven a 4 de juliol de 1582, procedents dels béns de Benet Merles una bacina, un aiguamans i un saler de plata totes elles peces de gran sumptuositat, profusament adornades amb escenes i relleus, invertint en aquesta adquisició més de tres-centes quaranta lliures. Per part del venedor intervenia l'argenter Jaume Olmos i per part dels ducs Llàtzer Avellar, tots dos artesans de la

---

escuts que lo dit, per compte de sa Exª, per los pagos de la fira de agost proppassada tragué a pagar y a rebre a Bernardí Francesch y Joan Granollachs en la ciutat de Lió" (29 de gener 1583).

[63] A fi d'intentar escapar a la usura dels creditors en ocasions es prenien en compte crescudes quantitats a particulars per a que fossin negociades en inversions a canvi d'un salari substanciós, a 3 de febrer de 1583 els ducs prenien per aquest efecte nou mil lliures comptants i en consignaven altres catorze mil de les rendes de Lucena a Jaume de Montarnau i Montserrat Casamitjana, cavallers de Granollers i Barcelona que cobrarien per la gestió financera cinc-centes lliures en quatre anys (Apèndix, Doc. 28).

[64] Apèndix, Doc. 22 i 23. D'altra banda aquest fet es podria també interpretar com un cert abandonament d'algunes de les grans propietats valencianes, com era el castell de Sogorb que no tardaria massa temps a caure en un estat de ruïna.

[65] ADM. Cataluña General, Llig.358: Llibre de tresoreria de l'any 1579 (*Agost de 1580*) "Pagué a Felipe Bo, artillero, por cosas avía pagado para fundición de la artillería y para él. / (*Setembre de 1580*) A 20 de dicho 15 s. pagué a Monserrat Alfonso por llevar dos carros suyos el metal que aquí en Barcelona se avía mercado a Arbeca, para hazer las piesas de artillería que su Exª ha mandado".

ciutat de Barcelona. El saler era la peça més ornamentada; el composaven quatre peces de plata blanca que es muntaven les unes damunt les altres; la primera peça tenia per peus quatre lleons i tenia gravades diferents imatges de sibil·les, profetes, apòstols etc. En la peça de remat hi havia tres infants sostenint un lleó emmarcant un escut que no havia estat encara acabat d'esculpir i que segurament es destinava a les armes dels ducs[66]. La despesa familiar en aquests anys registrava també un cert increment d'objectes de luxe, l'octubre de 1580 els ducs compraven gran quantitat de ceràmica genovesa per a enviar al castell d'Arbeca[67], i poc temps després lliuraven diverses partides d'objectes de vidre a la cort de Madrid, entre els que destacava tres lleons grans de vidre que finalment van quedar en poder de Joana II. L'any 1581 pagaven al mestre de cases Ramon Ferrer per obres al jardí de la casa del carrer Ample i els comptes esmenten sovint un "*Galindo pintor*"[68] que s'encarregava de pintar i decorar alguns mobles de la casa dels ducs, mentre que la duquessa comprava diverses capsetes italianes decorades, objectes menuts i delicats als que Joana II sembla que hi tenia una especial afecció. Tot plegat no era res fora del comú i en general cal suposar que entre unes quantes adquisicions que feren després de 1575 i les peces cobrades de les herències dels ducs de Sogorb, la casa ducal quedava prou servida per a presentar un aspecte suficientment digne, tenint en compte que la principal despesa sumptuària era la dels teixits de luxe que es compraven en gran quantitat i de diversa procedència, tenint una especial predilecció pels magnífics teixits de Florència, obtinguts de diferents botiguers de teles de la ciutat de Barcelona, proveïdors habituals de la casa. Una altra cosa seria l'intent de patrocini a Catalunya d'edificacions que suposaven una més gran inversió de diners, com eren capelles, altars, retaules etc. A 15 de març de 1581 rebien al castell d'Arbeca una carta amb la resposta dels consellers d'Igualada a qui els ducs s'havien adreçat per a mirar de resoldre alguns afers administratius i també per a intentar que aquests subvencionessin una tribuna que el duc desitjava patrocinar a l'església parroquial de la ciutat. Òbviament els consellers van negar la possibilitat de sufragar-ne la despesa, si bé autoritzaven al duc el dur a terme aquest projecte[69]. Tot plegat i a tenor del contingut de la carta, hem de suposar que els ducs pretenien visitar la ciutat

---

[66]Apèndix, Doc. 27.

[67]ADM. Cataluña General, Llig.358: Llibre de tresoreria de l'any 1579 i 1580(*Octubre de 1580*): "De dicho, 3 L. pagué a unos genoveses por siete dozenas de platos escudillas de obra de tierra de Génova, para imbiar a mi señora la duquesa a Arbeca".

[68]J.Mª Madurell va documentar un Benet Galindo, pintor barceloní actiu el darrer terç del segle XVI, que a més de realitzar les habituals feines decoratives de mobles, draps, escuts etc. havia estat l'autor de la pintura dels retaules de la confraria del Sant Esperit de Manresa (1569), i de l'església parroquial de Serrateix.

[69]Apèndix, Doc. 21.

on els hauria de néixer un fill, estada que s'hauria vist com un acte de públic desgreuge a les tradicionals i seculars enemistats dels Cardona amb la ciutat; sens dubte devien influir les relacions que com a mínim des de 1579 havien travat amb l'ambiciosa família Franquesa[70], alguns membres de la qual estaven al seu servei. Significativament Jaume Pau Franquesa, germà de Pere Franquesa comte de Villalonga, era a inicis de la dècada dels vuitanta governador de la Conca d'Òdena i el seu pare, Martí Joan Franquesa, era aposentador ducal. Al primer d'ells es deu certament el fet que els ducs haguessin invertit prou diners en els anys successius en el manteniment del castell de Claramunt, tot sovint encarregat des de 1583 al mestre de cases Joan Archs; en especial s'hi esmerçà més diners des que a 1585 una part del castell s'hagués esfondrat de vell, i a l'igual que el castell d'Arbeca era una de les edificacions de les quals no en podien prescindir, ja que malgrat les demostracions de bona voluntat, aquest continuava essent el garant de la potestat ducal davant la vila d'Igualada[71]. A recer dels Cardona, la posició dels Franquesa a Catalunya ja devia ésser a les darreres dècades del segle XVI força significativa; l'any 1585 Jaume Pau Franquesa havia allotjat a les seves cases al duc de Savoia quan aquest va passar en companyia de Felip II per la vila d'Igualada, d'aquest servei en va rebre del duc una cadena d'or com a recompensa que va deixar en herència a la seva muller Anna Franquesa Cacinera; la seva carrera política al Principat va ésser tanmateix fulgurant ja que l'any 1606, quan va signar el seu testament, era conseller del rei, procurador dels feus reials i batlle General de Catalunya[72]. Passats els anys, la relació dels ducs

---

[70]La despesa familiar referida a l'activitat social dels ducs a Barcelona de l'any 1579 ja esmentava sovint el nom dels Franquesa. (ADM. Cataluña General, Llig.358: Llibre de tresoreria de l'any 1579 i 1580; *Juny de 1579*): "De dicho, que era la víspera de la fiesta del Corpus 20 L. 23 s. por la colatión se dio en casa de micer Carrera a la muger del regente Terra y a la de micer Franquesa, y otras dies o dotze señoras que estavan allí para ver la fiesta de los Conselleres".

[71]AHNPB. G.M.Xemallau: "*Registrum diversarum notularum*" 1599-1602; Llig.34: Comptes de Miquel Parera, ferrer de la Pobla de Claramunt receptor dels terços i composicions a la Conca d'Òdena pels ducs de Cardona, dels anys1581-1592. Document transcrit a Torras Tilló, S: "*Solsona 1641*" (treball inèdit) Apèndix Doc. IV. El mateix document esmenta al pintor d'Igualada Francesc Gomar que havia estat arrendador del terme d'Òdena, i que cobrava a novembre de 1592 quatre lliures i dinou sous en concepte del quart que li corresponia d'un arrendament.

[72]AHNPB. Galceran Sever Pedralbes: "*Primus liber testamentoum*" 1592-1608. Llig.12 Fol.161: Testament de Jaume Pau Franquesa, 23 de juny 1606. Com a marmessors va deixar a més de la seva muller i del seu germà el comte de Villalonga, que n' era hereu universal, al cavaller Agustí Cornet i al mercader igualadí Miquel Masart, nebots seus. Entre d'altres rendes disfrutava d'un censal de 1000 lliures, que li en suposaven cinquanta d'anyals, carregat sobre les rendes del ducat de Cardona; també en tenia d'altres de menor quantitat sobre els termes del castell de Claramunt i de Vilanova del Camí, també propietats dels ducs. En referència al pas del duc de Savoia per Igualada s'especifica: "E més avant deix a la dita Sora. muller mia una cadena de or que lo Sor. duch de Saboya, quant passà últimament per la dita vila de Ygualada me donà per lo que yo l'aposentí en ma casa".

amb els Franquesa arribaria fins al mateix comte de Villalonga amb qui compartien, potser de manera no massa encertada, els oficis d'un mateix administrador que aleshores era Frederic Cornet, un eclesiàstic barceloní de carrera brillant, inquisidor apostòlic de la ciutat i regne de Múrcia, i ardiaca de Llobregat a la seu de Barcelona, propietari d'una destacada biblioteca i d'una notable col·lecció de quadres que comptava amb grans teles de pintura religiosa, entre les quals significativament s'hi trobava un retrat de l'erudit Martín Azpilcueta de Navarro. A la seva mort el mercader barceloní Alexandre Cendra, molt lligat a la família dels ducs de Cardona, va adquirir 12 quadres a l'oli en l'almoneda dels béns de Cornet, efectuada l'any 1617[73]. La família Cornet tenia el seu enterrament a l'església de Santa Maria del Mar, a la mort de Frederic Cornet el seu germà i marmessor va contractar al mestre de cases barceloní Nicolau Rat per a que construís un sepulcre a la capella de Nostra Senyora de la Pietat dins de l'esmentada església[74]. A aquest eclesiàstic els ducs li havien confiat bona part de la regència econòmica de llurs estats i tota la potestat necessària per a la resolució d'importants plets, potser emparats en l'enorme fortuna que el comte de Villalonga anava fent en els primers anys de regnat de Felip III i privança del duc de Lerma. En vida, com a advocat ducal, va tenir accés a molts documents i papers dels Cardona, i és possible que en el moment de la caiguda del comte de Villalonga aquests s'haguessin vist econòmicament afectats[75].

Malgrat la situació endèmica que representava l'haver de suportar llarguíssims afers judicials, els Cardona van continuar a Barcelona l'augment del patrimoni immoble; una de les principals adquisicions del duc Diego, feta l'any 1580, era sens

---

[73]AHNPB. G.M. Xemallau: "*Tercium inventariorum et encantuum liber*" 1614-1625. Llig.26.

[74]AHNPB. G.M.Xemallau:"*Manual*" 1612 Llig.34, Fol.200: Contracte d'obres entre Francesc Cornet i Nicolau Rat mestre d'obres. Barcelona, 6 de juny 1612.

[75] Pujades: "*Dietari*"; Op.cit. vol.II (gener 1607;b.52v,p.44): "Dilluns a 29 vingué nova que en València havian sequestrats los béns y baronies del comte de Villalonga, y que havian picadas las suas armas borrant-les de les portes de la vila, y que havian trobat vint mil ducats en poder del inquisidor micer Federich Cornet, deute y procurador del dit comte".

L'estreta relació de Cornet amb Joana II es palesava per una carta que aquesta li va adreçar l'any 1595 on s'hi fan referències a la relació que hi tenien amb els Granollachs i els moviments de plata de la recambra ducal. (Apèndix Doc. 36) A 1 de febrer de 1602 es va fer inventari dels documents que Frederic Cornet tenia dels ducs de Cardona, que a banda dels processos i plets més o menys contemporanis, conservava antics documents com el testament del vescomte Ramon Folc de Cardona de 1319, els capítols matrimonials de Joan Ramon Folc de Cardona amb la comtessa de Foix, els processos de legítimes d'Isabel Agustín i d'altres documents familiars de 1347 i 1287 (AHNPB G.M. Xemallau: "*Primus inventariorum et encantuum liber*" 1597-1610 Llig.26: "Inventari fet per lo molt magnífic senyor Phedrich Cornet, doctor en drets, Inquisidor de la ciutat e regne de Valentia, olim advocat y conseller principal dels Exms. Sors. duchs de Cardona de tots los processos, trellats, copias, actes, testaments y altres scriptures ací públiques e privades que ell tenia en guarda e custòdia o commanda per lo illustríssim senyor compte de Prades, q°. És y també al peu la àpocha de restitutio fermada per la Exª Sª dona Joanna Folch de Cardona e abans de Aragó, duquessa de Cardona, al Sor. doctor Cornet de ditas scripturas").

dubte la compra de tres cases i un hort al carrer Ample, veïnes a les que ja hi tenien davant la plaça de Sant Francesc i que antigament havien pertangut a la família Masdovelles. En aquella època, fins arribar a mans dels ducs, les cases havien passat com a mínim per altres dos propietaris anteriors, un d'ells era Jaume Moler, cavaller de Barcelona i l'altra era na Marquesa de Çalba i Despalau, la dama a qui el duc de Cardona va adquirir directament les cases pagant-ne la quantitat gens menyspreable de 1.370 lliures. Des d'aquell moment el palau dels Cardona s'engrandia amb una nova adquisició que tenia la particularitat de posseir una espaiosa sala anomenada familiarment "la sala pintada"; probablement es tractaria d'una estança que hauria estat decorada amb pintura mural o en els enteixinats dels sostres, sense que fins ara ens hagi arribat cap altre notícia significativa d'aquesta estança que el seu nom. Les cases estaven en bon estat i la decoració ja hi devia ésser quan les va comprar Diego de Comares[76]. De tota manera l'antiga propietat dels Masdovelles va suposar per als ducs haver d'endegar encara més plets, afegint-se ara als que ja tenien procedents dels negocis dels seus estats, ja que les cases sembla que havien estat en alou a la Pia Almoina i aquesta institució es negava a perdre'n el dret[77]. El fet que aparegui aquesta institució eclesiàstica involucrada en l'afer podria aludir més concretament a la persona de Serafí de Masdovelles, majordom i comptador de la Pia Almoina durant la primera meitat del segle XVI, que fou un personatge destacat tant per la seva fortuna com per la fama de personatge erudit i cultivat, posseïdor d'una biblioteca d'autors toscans i llatins molt ben escollida i força ben nodrida per la seva època. Si les cases comprades per Diego de Comares havien pertangut a aquest personatge, fóra possible imaginar que aquest hi hagués deixat en la seva època l'empremta d'un gust adient a les seves inclinacions humanístiques[78].

---

[76]Pel que fa a la documentació de la compra: ADM . Ampurias; Llig.119 Doc.11052: "Traslado simple de la compra que hizo el duque don Diego Fernández de Córdoba y Aragón, duque de Cardona, de tres casas juntas en Barcelona, con su huerto, en el llano del monasterio de San Francisco por 1370 Ll., y de una sentencia del canciller (*notari: Maties Pastor, 9 de maig 1588*)". ADM. Ampurias; Llig.119 Doc.s/n: "Carta de pago que dio y otorgó doña Marquesa Çalba y Despalau a su Exª Dº duque don Diego de 105 Ll. 126 s. en quenta de 1370 Ll. pretio de las casas que su Exª compró en la calle Ancha que fueron de Jayme Moler cavallero".

[77]Sobre Serafí de Masdovelles i la família Masdovelles en general Vid. Gras Casanovas, M: "*Els memorials de redreç econòmic de Serafí de Masdovelles, majordom de la Pía Almoina de la Seu de Barcelona (1540-1553)*" Pedralbes nº13-II, 1993. Carbonell Virella, V: "*Els Masdovelles, llinatge del Penedès*" Miscel.lània Penedesenca, 1978, p.17-27. Conde Delgado de Molina, R: "*Dades sobre la família dels Masdovelles*" Miscel.lània Aramón i Serra III, Barcelona 1983 p.81-96. Massanell Esclassans, A:"*Els Masdovelles i Vilafranca*" Miscel.lània Penedesenca, 1991, p.310-353.

[78]A la Biblioteca de Catalunya es conserva un memorial molt important dels llibres de Serafí de Masdovelles datat a 2 d'octubre de 1538 on es fa la relació d'obres i autors partint d'unes divisions temàtiques força significatives, donant idea de l'amplitud de mires de Serafí de Masdovelles (Biblioteca de Catalunya, Ms.830): llibres de gramàtica 10/ poetes 16/ vocabularis

Amb l'any 1585 arribava un dels moments més crucials per al duc de Cardona i per a bona part de l'aristocràcia catalana, era l'any designat per Felip II per a celebrar a Montsó les Corts del Principat, juntament amb les dels altres regnes de la Corona d'Aragó. L'ocasió l'aprofitava el rei per a acompanyar al duc Carlos Emmanuel de Savoia que s'havia casat amb la Infanta Catalina la qual s'havia d'embarcar a Barcelona, l'estada a la ciutat dels membres de la casa reial duraria del 4 d'abril fins a 14 de juny. Per al duc la convocatòria de Corts era un moment idoni per a sol·licitar una mediació en els principals afers domèstics, especialment es devia intentar que s'aprovés de manera definitiva el dret als títols i rendes del ducat de Sogorb i comtat d'Empúries, en litigi des de la mort de Francesc d'Aragó; també era el moment de refermar els vincles de servei a la corona i de rebre les distincions que eren habituals als ducs de Cardona, com era el nomenament de cavaller de l'orde del Toisó que Diego de Comares rebria a Tortosa. Llobet recordava breument la importància del moment i la intervenció del duc a les Corts, elogiant la suposada habilitat de Diego de Comares en facilitar una conclusió ràpida i favorable, que habitualment era el que es desitjava per totes les parts que hi tenien representació, atenent a la complexitat de les matèries que s'havien de negociar amb els representants de la corona:

"Por el mes de henero de 1585 partió el Rey de Madrid para celebrar la boda de la Infanta Doña Catalina su hija con el duque de Saboya, que fue también a desposarse en la ciudad de Çaragoça, de donde hechos los desposorios con mucha fiesta partieron juntos para Barcelona, y haviéndose embarcado los nuevos desposados se fue el Rey a Monçón donde tuvo Cortes a los aragoneses, catalanes y valencianos; y aunque en ellas se ofrecieron varias dificultades, fueron tan eficazes el medio y la prudencia del duque Don Diego, que por parte de los catalanes y valencianos fueron concluydas más presto de lo que se esperava. Mas ofreciéndose nuevas dudas a los aragoneses y dilatando la conclusión dellas, adoleció el Rey en aquella villa de una peligrosa enfermedad, y saliéndose de Monçón, dexando imperfetas para los aragoneses las Cortes, se embarcó en el rio de Ebro para Tortosa donde dio el collar del Tusón de oro al duque Don Diego, que le fue sirviendo y acompañando en aquel viage"[79].

Efectivament el paper del duc de Cardona com a amfitrió del rei a Catalunya va ser destacat, presidint torneigs i d'altres manifestacions ciutadanes, però a Madrid i Barcelona sembla que el protagonisme va recaure d'una manera particular en la

---

4/ històries 8/ Epístoles 4/ Humanitats i altres 22/ medicina 8/ llibres en pla 10/ llibres en toscà 10/ llibres de Teologia i Església 21/ llibres en francès 2.

[79]ADM. Bernard Josep Llobet:"*Primera parte de la recopilación del ducado de Cardona y vegaria de Segarra: contiene en si el EPITHOME de la genealogía y descendencia de los antiquíssimos, nobilíssimos y Ex.mos viscondes, condes y duques y otros señores descendientes de su Ex.ma casa.*" Cap.35, Fol.377.

persona i família de Lluís de Requesens, havent-se celebrat al palau de la comtessa els tradicionals saraus aristocràtics habituals a la ciutat en temps de visites reials; el protagonisme dels Requesens en aquesta ocasió és també manifest pel testimoni d'una magnífica arqueta italiana commemorativa, obra de Giovanni Battista de Curtis, ornada amb gran quantitat de plaquetes de marfil representant escenes del viatge del duc de Savoia, enaltint la posició privilegiada de Lluís de Requesens davant Felip II; aquesta mateixa decoració incorporava a més diferents episodis troians extrets de la Ilíada[80]. El duc de Savoia i la seva esposa s'havien aposentat a Barcelona al palau dels ducs de Sessa, barons de Bellpuig, mentre el rei s'allotjava en un palau proper també al carrer Ample, molt probablement un antic palau del bisbe Pere de Cardona, des d'on s'havia construït un pont de fusta, cobert i tancant amb moltes finestres, que arribava fins la muralla de mar[81]; aquest tipus d'edificació efímera tindrà posteriorment, l'any 1626, un protagonisme molt més destacat a les festivitats en honor de Felip IV, i una més estreta vinculació als ducs de Cardona en relació al seu palau del carrer Ample; tot plegat d'una manera molt més rellevant de la que semblaven haver tingut amb Felip II a la ciutat de Barcelona. A finals del mes de juny el rei i bona part de la noblesa que l'acompanyava, anant de camí cap al

---

[80]Aguiló Alonso, Mª: "*Una nueva obra de Giovanni Battista de Curtis. La arqueta de D.Juan de Zúñiga, comendador mayor de Castilla*" Archivo Español de Arte nº272, 1995, p.353-364.

[81]Duran Sanpere, A. / Sanabre, J: "*Llibre de les solemnitats de Barcelona*" 1947, Vol.2 p.38-64: "Y a més de assò dits magnífichs consellers donaren orde y manaren que la nit següent del mateix dia se comensassen a fer les alimàries, y que també, al toch de la oratió, al comensar de ensendre se desparàs tota la artilleria de la ciutat; ço és la que estave per los baluarts y per tot lo terraplè de la marina des del portal de mar fins al baluart del pla de Sant Francesch, y davant palacio, la qual era molta, y de fet tirà estant sa Magestat y lo sereníssim príncep e infantas en un gran pont de fusta que estave fet des de palacio fins a la muralla ab moltes finestres y gelosies".

També l'entrada de Felip II, desembarcant de la galera que el duia, s'havia fet especialment monumental segons relata Rafael de Cervera (AHCB. Ms.B-113, còpia moderna de les notícies de Barcelona de Rafael de Cervera c.1623-1633, Vol.II, Fol.861-861v): "El propio día acudieron los conselleres muy acompañados a la puerta que se había para salir de la galera real a tierra, fundada sobre estacas, muy ancha, firme y larga; con otra levadiza más pequeña para hechar sobre la popa de la real, ambas cubiertas de paño carmesí, las varandas y balcones adornados con diversas pinturas; al un estremo dos pirámides muy altas con sus bolas y banderas. En medio de la puente avía levantado un arco triumphal con diversas figuras de pincel, en el frontispicio un escudo con las armas de las barras o bastones de los condes de Barª con un letrero que dezía: (...). En frente se veyan las figuras de la Fortaleza, la Prudencia, Victoria, Fama, las de Calíope, Thalia, Clío, Polymnia; en medio la de Amílcar Barcino y a sus pies escrito *Hic conditor fuit Barcinone*, a su mano izquierda una pintura de mujer vestida de color azul, cinta colorada y manto verde; a su mano izquierda una cruz y en la derecha un niño sentado a su pie drecho sobre una bola verde, el otro pie sobre un toro, encima de la puente la figura del sol y elcima del escrito "*Barcino*" y abajo *Ex me multi docti dimanarunt*, sobre la puerta del arco tres pirámides con tres banderas y las armas de la ciudad".

monestir de Poblet i havent passat per la torre Pallaresa[82], van sojornar dos dies al castell d'Arbeca, que en aquells moments es devia convertir en un dels centres cortesans més cobejats per la noblesa catalana. És de suposar que per a l'ocasió els ducs s'haurien esforçat en mostrar el màxim esplendor de la família; malauradament no disposem d'indicis documentals que ens donin un testimoni prou ample del caràcter que aquesta estada va tenir en relació al mobiliari i obres d'art que els ducs haurien desplegat, juntament amb l'habitual intercanvi d'obsequis que es produïa en aquestes ocasions. La font d'informació tradicional del viatge de Felip II la constitueix el relat d'Enrique Cock, un dels oficials que va acompanyar el seguici reial, però en els dies en què el duc de Savoia i Felip II s'hostatjaven a Arbeca aquest cronista es va quedar aquarterat amb els soldats i criats a la vila de Juneda, a poca distància d'Arbeca, sense poder donar compte dels fasts de la casa ducal[83]. El seguici reial el composaven unes cinc-centes persones, el rei viatjava en un carruatge acompanyat amb 31 cavalls, mentre que el príncep i les infantes en desplaçaven 44, a més de 70 cavalls d'armes i tres cadires d'or picat[84]. Durant les Corts de 1585 a Montsó Felip II s'havia mostrat receptiu a les demandes dels ducs i va aixecar el segrest dels estats de Sogorb i Empúries atorgant-los la presa de possessió dels mateixos, cosa que la duquessa féu per poders donats als seus procuradors l'any 1587, no obstant els síndics de Sogorb reinstauraren el plet i els seus representants, enviats tot seguit a la cort de Madrid, aconseguiren que el rei revoqués la concessió, desesperant a la duquessa Joana II que veia allunyar-se novament la possibilitat de reeixir en les seves ambicions. El cert era que el crèdit de la casa, pel que feia a aquest afer, s'anava erosionant i les despeses dels oficials que miraven de negociar un

---

[82]Antiga propietat temporalment vinculada a la casa de Cardona; estudiada en detall per Duran Sanpere, A: "*La torre Pallaresa, historia de una mansión señorial*". Barcelona 1949. Després dels Cardona la casa va passar a mans de Pere Cassador, no obstant en un inventari de la finca de 1590 encara eren visibles les traces de l'antiga sumptuositat dels Cardona (24 de setembre 1590): "En los studis entrant per la entrada a mà squerra atrobam lo següent: Primo una aguila de coure sobre daurada per lo surtidor".(Cfr.AHNPB. Salvador Coll: "*Plec d'inventaris*" 1586-1592; Llig.26).

[83]Enrique Cock: "*Relación del viaje hecho por Felipe II en 1585 a Zaragoza, Barcelona y Valencia*" ed. de Morel-Fatio i Rodríguez Villa. Madrid 1876. Per un breu relat de l'estada a la ciutat de Barcelona del rei i duc de Savoia Vid. Diari de Frederic Despalau 1572-1600; publicat a Simón Tarrés, A: "*Cavallers i ciutadans a la Catalunya del cinc-cents*" Barcelona 1991. Altres referències que poguessin ampliar el coneixement d'aquest viatge en relació als ducs de Cardona s'haurien de cercar entre els cronistes italians que també devien voltar al duc de Savoia; de fet hi ha indicis que el viatge i les noces d'aquest personatge devien suscitar tota mena d'escrits poètics i apologètics (Biblioteca Nacional de Torí Ms.1798; N-VI-33. Spontone de Cerroni, Cino: "*Comento sopra la canzone da lui composta nell'occasione del felicissimo matrimonio del serenissimo Carlo Emanuele, duca di Savoia, con la serenissima infanta Catarina, figliuola del potentissimo et catolico don Filippo re di Spagna*" c. !585. Cfr. a "Inventari dei manoscritti delle biblioteche d'Italia"; Vol.XXVIII, Florència 1922, p.12).

[84]Capdevila, Sanç: "*Sojorns reials al Castell d'Arbeca*" L'Escut nº42 ; Arbeca 1924.

acord favorable es feien cada cop més insuportables. A 2 de gener de 1589 Felip II intervenia de nou en favor de la duquessa Joana II, lliurant des de Madrid una carta al marquès d'Aitona, virrei de València, on es manifestava la determinació del rei en que es fes efectiva la sentència donada a 1585 sobre el cas del segrest de Sogorb; esmentant les tremendes despeses que havien sofert els ducs de Cardona des de la mort del duc Francesc, entre les que s'hi comptaven, a més dels cinquanta mil ducats lliurats a Vespasiano Gonzaga, els quaranta-dos mil escuts que havien consumit les seves germanes. Aquesta crida a la resolució de l'afer no devia donar gaire resultat, ja que a 21 de maig de 1591 el rei escrivia altre cop al marquès d'Aitona sobre el mateix negoci, referint com la duquessa exigia que la reial Audiència de València resolgués una sentència contrària als síndics de Sogorb, no obstant en aquesta ocasió Felip II feia notar que per damunt de tot es tingués cura amb la preservació dels furs valencians, fet que es podria interpretar com una alusió al tacte que exigia aquesta qüestió, mirant d'evitar que el tema de l'enfrontament dels síndics de Sogorb amb els ducs de Cardona es convertís en un problema de major envergadura si s'hi involucrava als oficials reials en favor d'un o altre partit[85]. Per la seva part Diego de Comares havia fet ja alguns mèrits per a merèixer l'atenció de les altes instàncies; en aquest sentit Llobet afirma que en motiu de la revolta de Flandes el duc havia ofert a Felip II una companyia armada de 50 genets pagats a costa seva. Naturalment vista l'envergadura que la revolta dels Països Baixos aniria prenent, l'oferiment del duc no podia representar sinó una molt minsa aportació, que demostrava fins a quin punt sobrevivia un cert ideal cavalleresc del noble militar que apel·la a un anacrònic vincle de vassallatge amb el seu rei; en definitiva es tractava d'un servei més propi d'èpoques passades i gens adient a unes tàctiques militars que exigien exèrcits cada cop més nombrosos i ben coordinats, a més d'unes aportacions de la noblesa xifrades en diners comptants, més ben acollides, que no pas una escarransida oferta de medis materials.

A més de no reeixir massa en intentar que el rei intervingués en els afers patrimonials, el duc de Cardona desapareixia d'escena l'any 1589 essent enviat a l'Àfrica per a reprimir determinades revoltes que Felip II temia no afectessin a Orà i Tremecen, d'aquesta manera se li concedí per segona vegada, i potser de manera no desitjada, el càrrec de "*Alcaide y tenedor de la ciudad de Orán y villas de Mazalquivir*" que va exercir durant cinc anys, passats els quals demanà retornar a Espanya. L'any 1594, al·legant indisposició i enfermetat, se li concedia la llicència, no obstant Felip II, reservant al duc la mateixa trajectòria política que havia fet el seu avantpassat, el primer marquès de Comares, encara el volia nomenar virrei de

[85]Apèndix, Doc. 31 i 32.

Navarra, càrrec que va refusar per a poder restar amb la seva muller que fins aleshores havia estat sola al cap del ducat. Felip II moriria sense haver vist resolt satisfactòriament l'etern problema del pledejar de la casa ducal amb el municipi de Sogorb; i el seu successor Felip III, a les Corts de 1599, tornà a concedir allò que ja havia atorgat el seu pare catorze anys abans a les Corts de Montsó, amb la inevitable conseqüència que per enèsima vegada es reiniciessin els plets en contra de la decisió reial, aconseguint altre cop el municipi invalidar la ja ancestral pretensió d'obtenir les rendes del ducat de Sogorb. Pel que fa al cas del també reticent comtat d'Empúries, tot i que el plet era encara vigent, els ducs assoliren finalment el poder-hi prendre la possessió, per aquest motiu es van disposar a efectuar una visita de gràcia a les terres més conflictives i crear d'aquesta manera adeptes, fent disminuir l'oposició a la causa ducal; aquesta visita de gràcia s'efectuà l'any 1601, finalitzada la qual, cap al mes de setembre, i ja de camí cap a Barcelona, el duc Diego moriria sobtadament al castell d'Arbeca essent enviat el seu cos a Poblet. Ja des de 1575 el difunt havia previst aquest destí funerari tradicional de la casa amb la que s'havia emparentat, per aquest motiu s'havia fet necessari l'aconseguir una dispensa papal que l'eximís de l'obligat enterrament que els marquesos de Comares havien de tenir a l'església de Lucena[86]. La seva desaparició amb prou feines si va suposar una lacònica notificació en el dietari de l'advocat Jeroni Pujades, aleshores servint ja a la duquessa Joana II en els afers del comtat d'Empúries, nota que contrasta amb els escarafalls que faria aquest lletrat quan morís la seva senyora set anys més tard. Amb la mort de Joana II s'hauria d'extingir definitivament tot vestigi de catalanitat en la branca principal de la casa de Cardona, a més de la darrera espurna vivent de la recta descendència del casal d'Aragó dintre de la nissaga dels ducs de Cardona i de Sogorb[87]. El laconisme de

---

[86]ADM. Bernat Josep Llobet:"*Primera parte de la recopilación del ducado de Cardona y vegaria de Segarra: contiene en si el EPITHOME de la genealogía y descendencia de los antiquíssimos, nobilíssimos y Ex.mos viscondes, condes y duques y otros señores descendientes de su Ex.ma casa.*" Cap.35, Fol.377."Fue sepultado su cuerpo en el sepulchro antiguo de los reyes de la iglesia y real monasterio de Poblete, donde mandó enterrarse obtenida antes licencia del sumo pontífice por haver prometido y hecho voto de enterrarse en la villa de Lucena, según consta de la bula apostólica de dispensación (leg.19-nº467) cuya data fue en Roma en San Pedro en 29 de henero de 1577, y en el día de la traslación general fue trasladado su cuerpo en el nuevo sepulchro de alabastro en un athaúd o arca de número 10 de la parte del Evangelio".

[87]Pujades: "*Dietari...*" Op.cit. Vol.I (Setembre 1601; A69v, p.166): "Diumenje a 30 vingué nova que don Diego Hernandes de Córdova, duc de Cardona, era mort en Arbeca a 27 o a 28 del mateix. Anima eius requiescat in pace. Jau a Poblet." (Íbid. Vol.II, agost 1608; b.128,p.70): "Diumenje a 10 de agost 1608 passat mig dia, estant en la torra dels hereus de micer Serra, prop lo monastir de Jesús, fora los murs de Barcelona, fou extremaunciada la duquesa de Cardona dona Joana Ramon Folch de Cardona, olim de Aragó. Visqué fins a dimechres. Dimechres a 13 dona Joana Ramon Folch de Cardona, olim de Aragó, duquessa de Cardona, consort que fou del excellent senyor don Diego Hernandes Ramon Folch de Cardona, olim de Córdova, marquès de Comares, filla del duch de Sogorb don Alonço, fill del infant de Fortuna don Henrrich de Aragó, qui fou fill del mestre de Sant Jago, lo infant don Henrrich

Pujades davant la mort del duc clou en si el sentiment generalitzat de que en els darrers anys del segle XVI la persona de Diego de Comares havia suposat ben poca cosa, al menys pel que fa a la ciutat de Barcelona i en el món festiu de l'aristocràcia catalana; com tampoc sembla que hagi pervingut cap indici d'haver tingut un especial protagonisme polític en els anys posteriors a les Corts de 1599. Malgrat les afirmacions apologètiques de Llobet, el duc de Cardona no va aconseguir per a ell ni per a la seva família cap virregnat o càrrec lucratiu dins o fora de la península, ni sembla que hagués ocupat un lloc destacat en les grans decisions de govern del Principat, tot limitant-se a encapçalar protocol·làriament el braç militar català i valencià quan l'ocasió ho demanava. La identificació del seu retrat entre els personatges de la darrera fila del braç militar en la gran pintura executada per Francesco Pozzo, poden donar idea de la situació marginal que ocupava dintre dels cercles de poder de la ciutat de València[88]. Més aviat lluny d'unes ocupacions públiques que sempre havien acompanyat en major o menor mesura la casa de Cardona i de Sogorb, la discreció és en tot la nota dominant. Potser aquesta mateixa condició esmorteïda va impel·lir al seu successor a prendre part de manera molt més resolta i compromesa en la vida política catalana; el salt generacional que s'observarà entre nét i avi és especialment significatiu; a finals del segle XVI Diego de Comares era ja un home vell que havia viscut la major part de la seva vida sota les disposicions i el caràcter del govern dels ministres de Felip II de qui sembla haver aconseguit ben poca cosa; va veure com el seu legítim successor, el seu fill Lluís de Cardona, moria sense arribar a ésser duc, havent d'habilitar a un nét, aleshores un infant, de qui amb prou feines coneixeria res. L'haver de fer front a una situació econòmica cada cop més complexa, embullada i de proporcions desmesurades depassava la capacitat d'un marquès potser més diletant i ancorat en certes formes cavalleresques del passat que no pas capacitat per administrar un immens patrimoni declinant, tampoc estava en situació de poder redreçar una economia crepuscular que ja no tornarà a viure els moments passats d'esplendor en què la monarquia es veia

---

de Aragó comte de Empúries, fill del rey de Aragó don Ferrando segon, la qual als 10 del corrent fou extremaunciada. Rebuts tots los sagraments de la Isglésia y estant ab tots sos sentits donà la ànima a son Creador, estant en la torra dels hereus de micer Serra fora los murs de Barcelona, prop lo monastir de Santa Maria de Jhesús, ahont en los stius se solia aposentar. Y ab ella se acabà tota la illustra sanc que per recta y viril línea baxava de la preclarissima sanc de Aragó. Sobrevivint-li lo excellent senyor don Henrich Folch de Cardona son nét, fill del illustre senyor don Luís comte de Prades, fill de dita senyora. Lo qual don Henrric era ja jurat comte de Empúries e marquès de Comares, y era abscent. Trobàs en sa mort don Luís, germà menor y procurador general de dit senyor don Henrich."

[88]Barón de San Petrillo (Caruana): "*Las pinturas de la Generalidad de Valencia, Investigación iconográfica*" Archivo Español de Arte, nº61, 1944. p.49-54. Garin, F.Mª: "*Retratos corporativos murales de la Sala Nova*" Generalitat, 1. Diputació Provincial de València, 1962, p.42-48. L'argument decisiu per a identificar al retratat amb Diego de Comares és el collar de l'orde del Toisó d'or, essent l'únic noble del braç militar valencià que l'ostentava.

obligada a fer concessions als Cardona, i a rebre a canvi un suport decisiu refermat pel pes d'una incontestable autoritat militar i econòmica. Els set anys de la duquessa vídua al capdavant del ducat a la pràctica varen ésser anys d'una buidor aclaparadora, que només s'acabaria subsanant en part amb la presa de poder del nou duc que aportaria el més que necessari rejoveniment familiar, fonamentat en unes substancioses rendes provinents de les dots matrimonials. La merma econòmica de Joana II no permetia grans despeses ni molt menys aventurar-se en complexes operacions financeres, per aquesta via el vast patrimoni immobiliari dels ducs es va anar deteriorant amb rapidesa, ja que grans possessions com el castell d'Arbeca o el castell de Sogorb reclamaven un manteniment continuat d'un cost i envergadura que molt probablement no es podia assumir; alguns mestres de cases com l'obrer de vila de Vall d'Uxò, Martín de Lasarte, encara intentava cobrar l'any 1584 les obres que havia efectuat al castell d'aquesta població en època del difunt duc Francesc[89]. A l'hivern de 1595 el castell de Sogorb estava ja en un estat de ruïna avançada, el castellà encarregat de donar compte de l'edificació va instar als ducs a que reedifiquessin les parts caigudes, evitant així qualsevol responsabilitat; per la seva banda els ducs li recriminaven que aquest mai havia residit a la fortalesa malgrat cobrar el sou pertinent, i que havia llaurat els camps propers a les muralles foranes, provocant així el seu esfondrament. Els ducs miraven d'esquivar l'haver de costejar les reparacions alegant que aquestes corresponien de dret als seus vassalls de la ciutat, que estaven obligats a mantenir en condicions les defenses del castell[90]. L'afer demostra l'obsolescència i manca de possibilitats d'activar i promoure la restauració dels edificis més emblemàtics que els ducs tenien tant al Principat com al regne de València. Només els immobles més utilitzats rebien les atencions imprescindibles; a principis del segle XVII, coincidint quasi amb la mort de Diego de Comares, la despesa domèstica registra diversos pagaments efectuats a un mestre de cases d'origen francès anomenat Joan Pexau que esdevindrà durant alguns anys un oficial exclusiu de la casa, essent esmentat en el testament de Joana II juntament amb els mestres Oliveres (fuster), Serpentí (serraller) i Norgues (ferrer); amb tota probabilitat aquests mestres s'encarregaven només del manteniment continuat de les cases dels ducs a Barcelona. El cas de Pexau mereix una atenció particular ja que com a mestre de cases va aconseguir una fortuna inusual pel que era habitual en aquests artesans, fet que quedava reflectit prou bé en el seu inventari de béns[91]. Aquest mestre no era

---

[89]Apèndix, Doc. 29.

[90]A la Catalunya moderna la reparació de les fortaleses aristocràtiques per part dels vassalls, va ésser un dels motius més habituals del pledejar dels municipis contra els seus senyors. Apèndix, Doc. 35.

[91]Sobre Joan Pexau en relació a l'arquitectura catalana de finals del segle XVI, duem en curs una investigació en col·laboració amb na Carme Narváez Casas.

però una de les figures cabdals en la difusió de les tècniques i formes renaixentistes com ho fou el seu contemporani Pere Blai, a qui sens dubte devia conèixer; més aviat fou el típic mestre pràctic que va aconseguir assentar una destacada posició entre les èlits dels constructors barcelonins que es repartien bona part de les feines millors i més lucratives; evidentment l'haver format part dels oficials de la casa ducal l'atorgava un prestigi ciutadà considerable, com també l'haver aconseguit una notable posició dins la confraria dels mestres de cases de la ciutat. Pexau s'havia establert a Barcelona a finals del segle XVI, i podia haver estat parent de l'opulent mercader Onofre Pexau; la seva vídua Dorotea era una de les censalistes més importants dels ducs, i el seu nom apareix esmentat amb molta freqüència en els manuals notarials on es portava el compte de les àpoques fetes als acreedors de la casa[92]; el mateix Joan Pexau disfrutava dels diners que li donaven un censal de quatre-centes lliures carregat sobre les rendes de les viles de la vegueria de Segarra, propietat dels ducs de Cardona[93]. També va treballar molt temps al monestir de Jerusalem, on havia estat enterrada la primera duquessa de Cardona, realitzant importants obres de reforma; a l'època en què aquest hi treballava consta com a priora una Lucrècia de Cardona que no estaria directament emparentada amb Joana II sinó que molt probablement seria d'una branca colateral, la única filla legítima dels ducs que havia pres hàbits a Barcelona, Mariana de Córdoba i Aragó, era monja professa al monestir de Santa Clara. Entre 1599 i 1600 els ducs van fer diverses obres de manteniment a les cases del carrer Ample, registrant-se aleshores els primers pagaments a Pexau, en tot cas no devien ésser reformes de gran envergadura atenent a la poca despesa efectuada[94].

---

[92]El testament d'Onofre Pexau, signat davant el notari de Barcelona Nadal Castelló a 1 d'octubre de 1585, deixava com a disposició la construcció d'una arcada commemorativa a l'església de Sant Agustí, aquesta disposició l'havia de fer efectiva el seu hereu quan complís vint anys, cosa que efectivament es dugué a terme. L'obra es pregonà i encantà per mà del corredor de coll Joan Xuriguer i s'adjudicà al mestre barceloní Bartomeu Roig a 6 de juliol de 1606, l'arcada havia d'imitar a una altra preexistent i havia de dur les armes de la família (AHNPB. G.M. Xemallau: "*Registrum diversarum notularum*" 1606. Llig.33).

[93]AHNPB. G.M.Xemallau: "*Secundum inventariorum et encantuum liber*" 1611-1613, llig.25; Fol.58. Inventari de béns de Joan Pexau; 4 de maig 1612:

"P° una carta scrita en pergamí la qual és la venda de censal mort de preu de quatrecentes lliures, y pensió anual de vint lliures, que les universitats de la vegueria de Sagarra, ducat de Cardona, o sos syndichs feren y fermaren a dit q° Joan Pexau en poder de dit Joan Soler Ferran not. de Barª altre dels dits curadors, a denou de juny de MDCIIII, juntament ab la àpocha del preu y un transumpto del syndicat per a manllevar dit censal en paper".

[94]ADM. Segorbe; Llig.44 Doc.362/5: Dels comptes de tresoreria es consignen diversos pagaments a octubre de 1599 al mestre Felip Copons per reparacions a teulades i jardins del carrer Ample. A 10 de maig de 1600 es pagava al mestre de cases Joan Pexau, i a 12 de juliol de 1600 es pagava a Jaume Pierres, cobrer, "veynte reales por el precio de un sortidor de cobre que el duque mi Sr. le compró para el guerto de la calle Ancha".

A més de les dificultats de manteniment físic del patrimoni hi havia constantment erosionant les rendes i la paciència, un aferrissat plet a la successió de tots els estats amb el cavaller de Calatrava Galceran de Cardona, procés que a Joana II li va durar 27 anys, fins que a 1603 es resolgué a favor de la duquessa encara que de manera infructuosa ja que el continuaria el fill de Galceran, Josep de Cardona, comte de Montagut[95]. Les sentències, actes i protocols d'aquest plet ocupen encara a l'arxiu de Medinaceli uns quants volums enormes que per si mateixos són un autèntic monument a la burocràcia ralentida i dispendiosa de la Reial Audiència; Llobet recordava com aquest plet, juntament amb tots els altres que suportava la casa havien exhaurit els diners que s'havien aconseguit amb la dot del casament del difunt primogènit Lluís de Cardona, comte de Prades[96].

En el moment en què el nét dels ducs succeís en el títol no es podria disposar d'un volum d'objectes de recambra de valor tan alt com havia estat el tresor de Joana I i Alonso d'Aragó, que havia permès resoldre les complicades operacions financeres i familiars dels anys setanta i vuitanta del segle XVI. Molts dels inventaris ducals de principis del segle XVII palesen aquesta disminució, amb la distinció que a la mort de Diego de Comares no es va fer, o no n'ha quedat constància, de l'habitual inventari de béns que invariablement s'havia anat fent per a cada duc de Cardona, contrariament sí que se'n va fer per Joana II; és per tant una incògnita la orientació en el gust estètic i material que aquest duc hauria preferit en relació als seus antecessors. Una possible aproximació al mateix s'hauria de cercar probablement més en relació a les possessions i castell-palau de Lucena que no pas a les terres del Principat, on ja hem vist que pel que fa al mobiliari els ducs utilitzaven les peces i objectes de recambra recuperats dels ducs de Sogorb. Que Diego de Comares va tenir una certa afecció a la pintura és un fet que podem suposar, malgrat l'escassetat de referències documentals; sabem que una de les donacions fetes al monestir de Poblet per aquest

---

[95]Sobre aquest plet s'hi poden trobar algunes referències en documents conservats a la. British Library, (Ms.Add.28.382): "*Relacions del Consell d'Aragó*" s.XVI nº13 (Fols.22-24): "El duque de Cardona al conde de Chinchón en queja del virrey de Cataluña y la passión que dice ha mostrado en el negocio que se trata entre la duquesa y Don Galcerán de Cardona" Burjalaroz, 12 de febrer 1587. (Ibid, nº54: Fols.72-73): "Sobre si se deve dispensar con la Constitución de Cataluña para que se passe adelante en la causa que Don Galcerán de Cardona trahe contra el duque y la duquesa de Cardona sobre aquel estado" St. Lorenço, 19 de març 1587. (Referències i signatures Cfr. Gayangos, Pascual "*Catalogue of the manuscripts in the spanish language in the British Library*". Londres 1976, Vol.III p.269-271).

[96]ADM. Bernat Josep Llobet:"*Primera parte de la recopilación...*" Op.cit. "..fueron tales y tan exhorbitantes las costas que padeció la duquesa para defender este y los demás pleytos y con ellos sus estados, que con ello se consumió toda la dote que la condesa Doña Ana Enriques llevó al conde de Pradas Don Luys agüelo de S.Exª. sin lo mucho en que le favorecieron sus vassallos con sumo amor y fidelidad, pues sin este y los demás estados fueron casi innumerables los que huvo de defender desde la muerte del Duque Don Francisco hasta el fin de su vida".

duc, complint una disposició testamentària de l'Infant Fortuna, hauria consistit precisament en l'obsequi de dues pintures[97]. Una notícia significativa és també el fet que l'any 1601, mesos abans de morir, i recent retornat de Madrid on segurament devia donar compte de la seva actuació al nord d'Àfrica, el duc va adquirir a Barcelona al mercader de pintures Dionís Foixer una sèrie de quadres al·legòrics representant les Virtuts[98]. Encara sabem molt poques coses sobre el mercat de les Arts a la Barcelona de principis del segle XVII, però l'existència d'un marxant dedicat amb una certa exclusivitat a la pintura és una notícia a tenir molt en compte; més interessant és l'indici que aquest mercader era capaç de vendre pintures al duc de Cardona i a d'altres nobles com en Berenguer de Lorac, senyor de Solivella que l'any 1614 li va comprar 10 quadres, quasi tots de temàtica profana[99]. Coneixem també un pagament de Foixer datat a 18 de juliol de l'any 1602, fet al pintor de Lió Claude Gérard en remuneració dels vuitanta escuts que el seu germà Guillem Foixer, també marxant de pintura, li devia per una operació no especificada, segurament efectuada a Perpinyà ja que el notari que en donava testimoni era d'aquesta ciutat[100]. És força probable que els Foixer es dediquessin a la importació de pintura francesa per a vendre-la a Barcelona i en d'altres llocs del Principat, cosa que s'adiu força amb la gran circulació de pintura d'aquest país que s'ha detectat en aquest període[101]. En el cas dels Foixer, com a marxants amb un possible criteri més o menys modern d'adquisició d'obres d'art en funció d'una pública acceptació comercial, sembla que van poder gaudir d'una estabilitat més acusada i duradora que contrastaria amb l'esporàdica venda d'objectes artístics feta en subhasta per menestrals de Barcelona convertits en marxants ocasionals, actitud que està documentada a la primera meitat del segle XVI, tal com il·lustra el document que fa referència a la concessió que

---

[97]Guitert i Fontserè,J: "*Col·lecció de manuscrits inèdits de monjos del reial monestir de Santa Maria de Poblet*" Ms.nº6 Jaume Fortuny: "*Notes històriques i sepultures de Poblet*" Barcelona 1948: En relació a les sepultures dels ducs a Poblet esmentava una donació de Diego de Comares de dues pintures representant al Salvador entre serafins i una imatge de la Verge amb el nen als braços, es tractava de complir amb una disposició testamentària de l'Infant Fortuna que incloia aquestes dues pintures i diverses tapisseries i ornaments litúrgics.

[98]ADM. Segorbe; Llig.44 Doc.362/5: Dels comptes de tresoreria a 13 de juny de 1600: "El dicho día en Barcelona se dieron a Dionís Facher, negoçiante, çiento y sinquenta y quatro reales por el precio de siete quadros de las siete Virtudes que del se compraron, a rasón de beynte y dos reales cada uno".

En inventaris posteriors dels Cardona no apareix esmentada aquesta sèrie de quadres, la qual cosa fa pensar que es podrien haver regalat o enviat a Lucena. El nom de Foixer apareix en ocasions escrit en forma francesa "Fauxier" o com aquest cas, castellanitzat "Facher".

[99]Es tractava de "Los sinch sentiments corporals y quatre de Venus y Adonis y una nativitat de Nostra Senyora" (Cfr. a Garriga Riera, J: "*Questions de perspectiva en la pintura hispànica del segle XVI*" Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona 1992 (microfitxa 1421, p.694).

[100]Apèndix, Doc.38.

[101]Carbonell, M: " *Pintura religiosa i pintura profana en inventaris barcelonins ca.1575-1650*" Estudis Hstòrics i Documents dels Arxius de Protocols nºXIII, Barcelona 1995.

Carles V atorgà al cotamaller Francesc Serra per a vendre a Barcelona les pintures i tapissos que havia dut de Flandes, autoritzant-lo per a la subhasta; si bé es posava com a condició que el valor de les obres no sobrepassés els 500 escuts d'or, i que una cinquena part del benefici anés destinat a subvencionar el monestir de Jerusalem[102]. No sabem si els Foixer eren els únics que es dedicaven a aquest comerç a Barcelona, sovint ocupat pels mateixos pintors venent les seves pròpies obres o les d'altres artistes, important i venent també estampes o gravats d'altres països. Tampoc ens han arribat notícies que ens informin si una entrada més o menys massiva de pintura estrangera va suposar un perjudici pels pintors establerts a la ciutat, que amb aquesta haurien vist el seu mercat més copat pels competidors del país veí.

A priori l'existència de la possiblilitat de vendre pintura en un circuit comercial, obert i independent, escaparia a la tradicional imatge del pintor d'aquesta època com un artista a mercè de mecenes i promotors, més o menys complagut en l'estabilitat econòmica que podia suposar l'estar a sou d'un noble, d'un capítol de canonges o d'una institució ciutadana; però podem estar prou convençuts, a la llum dels coneixements que tenim de l'actitud d'artistes i comitents, que la major part de les obres contractades pels artistes que treballaven a la Catalunya d'època moderna provenien de parròquies i corporacions ciutadanes, aquestes mateixes eren les que proporcionaven feina estable durant el temps pactat per a l'execució, i a la vegada una segura solvència econòmica, deixant en segon terme un mercat d'obres d'Art que per contrast devia ésser bastant marginal. No tenim pel contrari molta informació del mecenatge artístic de la noblesa catalana d'aquesta època; si s'exclou el cas del pintor holandès Isaac Hermes que va estar uns anys molt vinculat a la família de Lluís de Requesens; la resta de l'aristocràcia no sembla haver disposat d'unes ambicions estètiques prou desenvolupades com per a desitjar en exclusiva el servei d'un pintor determinat; fins i tot caldria plantejar-se si els hi era rentable mantenir dintre de la seva família a un menestral a sou que només treballaria ocasionalment, i que de fet podia guanyar més diners amb un taller independent. Entre els pocs documents conservats de l'administració domèstica de la casa de Cardona, els corresponents al segle XVI són molt escassos, tot i així els consultats no deixen veure que entre els criats, servents i oficials que regularment cobraven un jornal hi hagués cap pintor; la qual cosa no vol dir que aquests no haguessin fet aparició en un moment o altre. En el cas de Diego de Comares concorren una sèrie de circumstàncies i d'indicis documentals, que permetrien el plantejar-nos si aquest no va tenir alguna cosa a veure amb els primers anys de la carrera de Francesc Ribalta. D'entrada cal advertir que fins ara no hi ha cap evidència documental que pugui vincular amb prou certesa,

---

[102]Duran Sanpere, A: "*Comerç de pintures flamenques, 1529*" publicat dintre de "per a la Història de l'Art a Barcelona, glosses a documents dispersos" Barcelona 1960,p.89-92.

al duc de Cardona amb el pintor solsoní, cap dels documents glossats a l'estudi de M. Kowal[103] es poden associar a primera vista amb familiars, oficials o negocis dels ducs de Cardona, de la mateixa manera que sí es podrien eventualment associar als dels nobles Francesc d'Erill i Constança d'Erill i Merlés, hereus d'Hug de Palou, Baró d'Eramprunyà, ja que el pintor, i més tard la seva germana, cobraven d'un censal mort de 200 lliures dependents de les rendes d'aquests aristòcrates, anteriorment propietat del mercader barceloní Francesc Noguer. No obstant això els ducs de Cardona, a les primeres dècades del segle XVII, tenien dintre de la seva recambra algunes obres de pintura valenciana de finals del segle XVI i principis del XVII, concretament es documenta la presència d'obres de Sarinyena[104]; en menor mesura altres quadres i retrats d'autor no especificat en els inventaris coincidirien amb obres pintades per Ribalta. Una escadussera nota de tresoreria relaciona més directament a un dels pintors del col·legi del Patriarca amb els ducs de Cardona: en aquest cas sabem que el pintor romà Antonio Stella havia estat cridat a Arbeca l'any 1580[105]. Aquest pintor no s'ha de confondre però amb l'artista que per les mateixes dates era a casa de l'arquebisbe Antoni Agustín, de nom Francisco Stella, que treballava per aquest dibuixant medalles i fent còpies d'alguns quadres[106]. Segons aquest indici el pintor romà hauria estat establert un temps a Barcelona abans d'anar a treballar a València per Joan de Ribera. L'any 1587 apareix ja documentat a Valladolid on hauria arribat als volts de 1586 i on va treballar fins a l'any 1591, any en què signava el seu testament[107]. La seva obra coneguda és molt escassa i demostrava una certa habilitat

---

[103]Kowal, M: "*Ribalta y los ribaltescos, la evolución del estilo barroco en Valencia*" València, 1985.

[104]Pel comentari detallat de les pintures dels ducs de Cardona a 1626 Vid. Capítol-3.

[105]ADM. Cataluña General, Llig.358: Llibre de tresoreria de l'any 1579, on es consignen diversos pagaments del reboster per a la manutenció dels ducs i familiars, de l'any 1579 i 1580. (*Abril de 1580*): " A dicho 2 s. pagué a Antonio Estella, pintor, para hir de Barcelona a Arbeca que su Exª el duque mi Señor lo mandó.
(*Maig de 1580*) A dicho 2 s. pagué a Antonio Estella, pintor, para hir de Barcelona a Arbeca que su Exª lo mandó."

[106]Agustín, A: "*Opera Omnia*" J.Rocchi. Luca 1772. Vol.VII, p.258. (Agustín a Fulvio Orsini; carta LV): " Un certo pittore Stella che venne seco in queste parti si è fermato in casa mia; se in qualche lettera di V.S. si trovarà il nome delle medaglie che ricerca le faremo dipingere, o vero improntar per mandarle, e cosí non si perderà l'originale. A Monsignore Illustrissimo vostro la mano e a V.S. mi raccomando, da Tarracona ultimo d'agosto del LXXVIII."

Més tard en el mes de juliol de 1581, Joan Baptista de Cardona escrivia a l'arquebisbe sol·licitant una còpia d'un quadre: "si v.s. Illma. tuviesse el (quadro) de S.Catherina de Sena al bivo, holgaría tener una copia de Estella" (Cfr. a Carbonell Manils, J: "*Epigrafia i numismàtica ...*" Op.cit. Vol. I, p.64). Sanç Capdevila en el seu estudi sobre la catedral de Tarragona ("*La seu de Tarragona*" Analecta Sacra Tarraconensia Vol.X 1934, p.114) donava constància de l'existència d'aquest pintor com a familiar de l'arquebisbe.

[107]Fernández del Hoyo, M.A: "*Antonio Stella, pintor italiano*" Boletín del Seminario de Estudios de Arte y Arqueología Vol. XLVI, Valladolid 1980.

com a retratista segons es desprèn del retrat del bisbe Jerónimo Manrique de Lara a la catedral d'Àvila; habilitat que hauria pogut despertar, juntament amb la seva condició de pintor italià, l'interès de Diego de Comares. Angulo Iñiguez li va atribuir dos dibuixos representant Sant Jeroni penitent i Moisès davant del faraó[108].

Els lligams familiars entre Diego de Comares i el sevillà Joan de Ribera eren però inexistents, i el vincle dels ducs amb la fundació d'aquest no va fins ara més enllà del testimoni d'algun petit donatiu en diners; tot i així no seria estrany que en el context andalús la família del Patriarca, de la destacada casa dels Enríquez de la Ribera, i els Fernández de Córdoba, marquesos de Comares, tinguessin alguna relació com a mínim de coneixença i cortesia. Tampoc és improbable que el caràcter decididament impulsor de l'expulsió dels moriscos l'hagués fet com a mínim un personatge polèmic, si no pernicios, per a un senyor de tants súbdits d'aquesta condició com era un duc de Sogorb i de Cardona, sempre reticent a que altres expulsessin vassalls de les seves terres[109]. Els vincles de Diego de Comares amb la ciutat de València, la cort de Madrid i la seva condició de senyor de la ciutat de Solsona, el fan indiscutiblement un candidat molt a tenir en compte a l'hora de plantejar l'itinerari seguit pel jove Francesc Ribalta, que en els seus primers anys encara es mou en la més absoluta foscor documental. Finalment en relació a tot aquest afer encara es podria esmentar un darrer detall potser no del tot inconnex, i és que Ribalta no va ésser l'únic solsoní destacat que va treballar al col·legi del Corpus

---

[108]Angulo Iñiguez, D. / Pérez Sánchez, A: "*A Corpus of Spanish Drawings*" Vol.I Londres 1975, p.58.

[109]En el moment de l'expulsió dels moriscos a Catalunya els ducs de Cardona no van treure a ningú, tal com testimoniava Jeroni Pujades. (Pujades: "*Dietari*" Op.cit Vol.II; juliol 1610, b.234v,p.166): Aquestos últims dies de juliol don Luís de Còrdova y Aragó, germà y procurador general de son germà duch de Cardona, comte de Empúries y Prades, etc. tornà de les baronies de Móra y altres de Hebro, ahont y era anat per la expulssió dels moriscos vassalls de son germà. No n'ha tret ningú, de dites baronies, perquè essent allí rebent informacions los ha trobats tots que vivien cathòlicament. Molts o los més han donat llicència a sos Confessors de dir lo que havian confessat y lo que de ells entenian. Y vist assò don Luís escrigué al virey que li ordenàs lo que havia de fer. Y lo virey li respongué que quant partí ja li havia dit, y si no le y havia dit lo avisava ara, de que dexàs a tots los qui eran casats ab christianas vellas o fills de ells o ellas y tots los qui vivian cathòlicament. Y així són restats tots los de aquellas baronias. Sé hu per ser hu dels advocats del senyor duch". En relació a aquest afer. AHNPB. G.M.Xemallau: "*Registrum diversarum notularum*" 1611; Llig.28: "Memorial de les heretats ha pres posessions ab actes rebuts per mi, Pau Vinyes notº de Móra, ab assistèntia de l'Honor. Vicent Mitjavila, balle de Móra, per lo Ill. Sor. lo doctor Francesch Desclergue, governador general de las baronias d'Entensa per lo Exim. Sor. Duch de Cardona i Sogorb, Sor. de dita vila de Móra, les quals són en lo terme de Móra i les tenien ocupades los crestians nous de Benissenet, comensat a 7 de juny 1610". AHNPB. G.M.Xemallau: "*Registrum diversarum notularum*" 1607-1608; Llig.36, Fol.428: (2 de novembre 1608) "Mandatum generalissimum firmatum per Exmum. ducem Don Henricum Illmº don Ludovico eius fratri r. facultates concordandi et ratifficandi consignes universitatum item infime facultas infeudandi seu stabiliendi proprietates desertas per expulsionem maurorum sive dels moriscos rals".

Christi; el reputat constructor d'orgues natural de la ciutat de Solsona, Francesc Bordons, va ésser l'encarregat de construir-ne un per a les capelles d'aquest col·legi; l'orgue es va fabricar a Solsona i va ésser enviat més tard a València, no cal dir que els orgues més destacats de Solsona i Cardona són obra del taller d'aquest mestre i de la seva família[110].

Podem suposar que la pintura també devia acompanyar al duc de Cardona en uns possibles interessos humanístics més amples, tal com es desprèn del contacte mantingut a Còrdova amb l'erudit Fernández Franco abans esmentat. En l'àmbit domèstic hi ha indicis d'una certa voluntat de voler educar les persones que servien a la casa ducal, ja que en aquests anys la despesa domèstica registra continuats pagaments a un mestre que ensenyava a llegir i escriure a patges i criats de baixa condició, fet relativament excepcional i que no apareix documentat en èpoques posteriors. Per altra banda, tot i que el pes social de Diego de Comares a Barcelona sembla haver estat en general poc rellevant, es té constància de la dedicatòria d'algun llibre al duc. Aquest és el cas del metge nascut a Vic l'any 1528 Francesc Micó, autor d'un tractat sobre els efectes saludables de beure líquids refredats titulat "*Alivio de los sedientos*" editat a Barcelona l'any 1576[111], Micó que havia estudiat a Salamanca, exercint també de botànic i farmacèutic, era el descubridor d'una trentena d'espècies vegetals que va comunicar al seu homònim francès Delachamp, que les incorporà en una de les seves obres botàniques editada a Lió l'any 1587; el llibre adreçat al duc de Cardona possiblement derivava d'un altre treball de títol molt similar elaborat per Nicolàs Monardes, editat a Sevilla l'any 1571[112]. El tema era el de l'efecte de la set en el cos humà, deduïnt-ho d'uns principis comuns (humors, sequedat, calor etc.) validats per l'autoritat dels clàssics, amb un especial esment de Plató, Aristòtil i Galè; l'autor no s'estava d'exhibir una certa erudició arqueològica i dedicava algun capítol sobre el mateix tema aplicat als avantpassats grecs i romans[113], a la vegada que s'ocupava d'aspectes més pràctics com era la distinció de la qualitat de l'aigua o de la naturalesa de la neu, fent una acurada descripció dels tradicionals pous de glaç del

---

[110]Boronat Barrachina, P: "*El Beato Juan de Ribera y el Real Colegio de Corpus Christi*" València 1904.(Doc.18, p.354-355): "Yo Fran. Luis Bordons orguaniste, tinch rebut de mans de mº Agorreta quatresens reals castelans per a pagar lo port dels orguens de mon Sor. lo Patriarqua de Solsona a la present siutat ab quatre cavalquadures y dos omens. Fet de mà mia pròpia a 30 de noenbre 1603".

Entre alguns oficials catalans que també van treballar al col·legi del Patriarca destaca el picapedrer Tortosí Gaspar Bruell, contractat l'any 1599 per a fer tres porxades.

[111]El títol complet era "*Alivio de los sedientos, en el qual se trata la necessidad que tenemos de bever frío y refrescado con nieve, y las condiciones que para esto son menester y quales cuerpos lo pueden libremente soportar*" Diego Galván, Barcelona 1576. Francesc Micó va composar a més una obra titulada "*Vistas de Montserrat*".

[112]Nicolàs Monardes: "*Libro que trata de la nieve y de sus propiedades y del modo que se ha de tener en el bever enfriado con ella*" Sevilla 1571.

[113]Com era el capítol IV: "*De quantas maneras refrescavan las bevidas los antiguos*".

Montseny i Sant Llorenç que abastien la ciutat de Barcelona durant l'estiu. El metge vigatà, tot i que no ho especifica en l'endreç a Diego de Comares, on únicament manifestava el desig d'entrar al seu servei, hauria pogut tractar a la família, especialment a Joana II que com molts dels Cardona patien malalties cròniques; més endavant informava que havia estat al servei del canonge Sala, residint al palau del bisbe de Barcelona Guillem Cassador; de tota manera si era el mateix metge que va tractar l'ull malalt del noble barceloní Perot de Vilanova els ducs ja podien apretar a córrer[114]. Una altra dedicatòria bibliogràfica al duc de Cardona prové de la ciutat de València on l'any 1591 s'editava una Història de l'orde de la Mercè de redempció de captius, elaborada per Felip de Guimerà, fet gens excepcional en tant que l'orde mercedària a Barcelona havia gaudit tradicionalment del suport de la casa ducal, ja que Sant Ramon Nonat, patró dels mercedaris, era un dels sants històricament vinculats a la casa[115]. També s'atribueix al duc de Cardona la possessió d'un armorial il·luminat que a més dels habituals escuts nobiliars, incorporava altres il·lustracions acolorides. Aquest llibre, actualment conservat a la Biblioteca Nacional de Madrid, presentava els escuts de la principal noblesa d'Europa encapçalats per tres escenes en forma de medalles o blasons[116], la primera representant la creació de l'home, la segona l'arca de l'aliança i la tercera a Crist entre dos reis, a continuació apareixien les armes de Felip II i les del papa Climent VIII que obrien els folis dedicats a les armes dels principals eclesiàstics, continuant les de la noblesa dels regnes d'Aragó i Castella. Com a fet destacable l'armorial s'amenitzava amb una representació a doble plana del port de la ciutat de Barcelona tal com apareixia a les acaballes del segle XVI, i amb una sèrie de retrats dels comtes de Barcelona. Tot plegat no es tracta d'un treball artístic de primer ordre, més aviat l'autor o autors d'aquest mostren una habilitat prou limitada. Els armorials il·luminats eren sens dubte un dels llibres més apreciats per l'aristocràcia, quasi com una reminiscència de l'antic gust per posseir i admirar els valuosos llibres de miniatures de l'edat mitjana, pràcticament desapareguts de les biblioteques aristocràtiques de finals del segle XVI. Testimoni també d'aquest interès peculiar és l'armorial probablement il·lustrat per Rafaela Puig, una criada del comte de Guimerà, i que havia format part de la biblioteca de

---

[114]Un mestre Micó, cirurgià, li va administrar unes pólvores anomenades "*jonares de Vigo*" que li van provocar un dolor immens, finalment el noble va haver-se de fer extirpar l'ull malalt (Cfr. Simon Tarrés, A: "*Cavallers i ciutadans a la Catalunya del cinc-cents*", Barcelona 1991, *Memòries de Perot de Vilanova*, 1551-1573).

[115]Felipe de Guimerán: "*Breve Historia de la orden de Nuestra Srª de la Merced de Redempción de cautivos*" Joan Navarro, València 1591. A l'endreç al duc de Cardona es recordava com a la ciutat d'Orà existia també un convent de l'orde, segurament assistit pel duc de Cardona en els anys de tinença a la ciutat.

[116]Biblioteca Nacional, Madrid. Ms. 1196 ,"*Blasones de España*". **Figures** nº28, I-III.

l'eminent col·leccionista aragonès Vicencio de Lastanosa, obra que a l'igual que l'armorial del duc de Cardona inclou també una vista del port de Barcelona, aquesta vegada des de la muralla de mar prop del portal de mar que es dibuixa amb detall per la seva part interior[117]. L'elecció d'aquesta vista en ambdós casos no és en absolut casual, ja que el passeig de la muralla de mar era l'espai ciutadà més valorat i estimat per l'aristocràcia que tot sovint s'hi acostava a cavall o en carrosses, contemplant el moviment de vaixells, traginers i d'altres persones que constantment entraven i sortien del port.

Per la seva banda la duquessa Joana II tenia en el moment de la seva mort 119 volums, tots de temàtica religiosa a excepció de la segona part del "*Guzmán de Alfarache*", la "*Selva de Venturas*" de Jerónimo de Contreras, un parell de llibres d'història i un de medicina de Nicolás Monardes ("*Historia Medicinal*"). Excepcionalment apareixien tres llibres, dos d'ells manuscrits, que haurien pogut ésser propietat de Diego de Comares, l'imprès era un cicerone de la ciutat de Roma i els manuscrits eren l'un una obra referida al capítol del Toisó d'or i l'altre un volum de dibuixos i pintures de temàtica no especificada[118]. En la resta de la biblioteca de la duquessa s'observa una certa preferència pels llibres de fra Luis de Granada i de Santa Teresa de Jesús, autors dels que en tenia més d'una obra, de Fra Luis de León posseïa dues edicions de "*La perfecta casada*"[119]; l'aparició d'aquests autors entre els llibres religiosos de la duquessa de Cardona és sinònim d'una certa afinitud a la proposta espiritual derivada d'una novedosa literatura ascètica, molt reveladora i estrictament contemporània, que va tenir un gran ressò especialment en els estaments nobles, habituals protectors de determinats ordes religiosos i dels fundadors dels mateixos; tampoc és gens menysprable la possibilitat que els ducs n'haguessin conegut a algun en persona, especialment a fra Luis de Granada; aquesta suposició es fonamentaria en les afirmacions de l'escriptor i inquisidor dominic, lector de teologia al convent de Santa Caterina de Barcelona, fra Francesc Diago, el qual havia publicat

---

[117]Biblioteca de Catalunya, Ms. 450, amb el títol "*Libro de armas general y particular de los reynos de España i Principado de Cataluña*". La il·lustració del port de Barcelona al Fol.93v.

[118]"Item Llochs Maravallosos de la ciutat de Roma, de forma menor ab cubertas de pregamí./ Item un llibre scrit de mà del Tuson, cubertas de pregamí dolentas / . Item un llibre de dibuxos de diversas pinturas, gran, sensa relligar" (Cfr. Apèndix, Doc. 43).

[119]"Item Història de Fra Lluís de Granada, de forma menor y cubertas de pregamí ab flochs blaus y encarnats. / Item Meditations de Fray Luis de Granada, forma petita ab cubertas de pregamí y cartó, flochs encarnats. / Item Orations y exercicis de devotió de fra Lluís de Granada./ Item Oratió y Maditatió de fra Lluís de Granada, tomo menor, cubertas de cuyro deuradas./ Item recopilatió de orations de fra Lluís de Granada. / Item la vida de la Mara Teresa, de forma de quart en cubertas de pregamí./ Item la Vida de la Mare Theresa; forma menor en cubertas de cuyro deuradas./ Item altre tomo com lo propdit, Camí de Perfectió, composta per la mare Theresa per las suas monjas / Item de la Perfeta Casada, tomo menor, cubertas de pregamí / Item de la Perfeta Casada, tomo menor, cubertas de pregamí.

per desig exprés de Joana II un llibret amb la biografia del cardenal Sant Pere de Luxemburg, també inventariat a la biblioteca[120]. Aquest llibret acostuma a incloure dues altres obretes del mateix autor adreçades també a la duquessa de Cardona, estampades pel mateix editor i en el mateix any, una d'elles té per títol "*Discurso de la encarnación del hijo de Dios, por via de diàlogo entre S. Ambrosio y S. Agustín rezién convertido*", l'altra era una biografia de fra Luis de Granada que s'iniciava amb una breu relació genealògica de la duquessa de Cardona, elogiant-ne la seva descendència reial, al final de la qual Diago postil·lava: "*Dévele V.Excelencia este amparo al padre F.Luys por aquesto y por quien él es, y también por que algún día hoyó de confessión a V.Excelencia en Lucena, estando casada con el marqués de Comares Don Diego Fernández de Córdova*". El coneixement de primera mà de la personalitat de Luis de Granada podria doncs justificar l'interès posterior pels seus escrits.

Una part significativa dels llibres de Joana II eren obres impreses a Barcelona amb motiu d'esdeveniments específics, com va ésser la canonització de Ramon de Penyafort, o llibres devots com el referit als miracles de les principals relíquies venerades a la vila de Cardona, obra de Salvador Pons (1547-1620) editada l'any 1594 a costes dels ducs i reestampada a 1685 a costa de la confraria dels màrtirs Celdoni i Ermenter de Cardona. L'autor era un erudit predicador dominicà, catedràtic de teologia a la universitat de Barcelona que a finals del segle XVI entrà al servei de la casa ducal. Estant en el palau del carrer Ample Joana II va demanar-li que escrivís un llibret sobre els màrtirs Celdoni i Ermenter, les relíquies dels quals estaven estretament vinculades a la història del patrocini religiós dels comtes i ducs de Cardona, els quals havien procurat fer-les venir a la vila. El més destacable d'aquesta obreta és a banda de les minucioses descripcions de les capelles de Sant Miquel de Cardona, on estaven dipositades les relíquies, l'endreç a la duquessa en forma d'acurada epístola proemial, on Pons es valia d'un concorregut topos estètic i literari renaixentista evocant la figura del mític pintor Apeles, paradigma de l'artista absolut, tòpic utilitzat per a derivar-ne el símil de "Déu-pintor" i creador, que a la seva vegada li servia d'excusa cortès a la seva incapacitat per narrar les belleses teològiques dels

---

[120]"Item un llibre de la vida y miracles de st. Pere de Llucsamburch, de forma menor sens relligar." El títol complet era: "*Historia del bienaventurado cardenal San Pedro de Lucemburgo, con una devota oración al mismo santo. Compuesta por el presentado Fray Francisco Diago, de la orden de predicadores, lector primero de theología en el monesterio de S.Catherina Mártyr de Barcelona y calificador del S.Tribunal de la Inquisición de la misma ciudad, dirigida a la excelentíssima señora Doña Juana Folch de Cardona, olim de Aragón, duquesa de Cardona y Segorbe etc.*" Sebastià Cormellas, Barcelona 1605. A l'endreç Diago especificava que es tractava d'un encàrrec de la duquessa de Cardona: "es breve y pequeña, qual me la pidió la duquesa a quien va dedicada, y por serlo tanto no era mi intento sacarla a luz, ni a ello huviera dado lugar si su Excelencia no me huviera mandado lo contrario para que por este camino fuesse más conocido el santo".

màrtirs[121]. Entre els llibres de Joana II és també destacable l'esment de l'opuscle antiluterà de l'escriptor franciscà Dimàs Serpí, potser més conegut per ésser l'autor d'una interessant crònica dels sants de Sardenya editada a Barcelona l'any 1600[122]; també es té notícia de la dedicatòria a la duquessa d'una obra titulada "*Despertador de l'ànima*", segurament editada a Barcelona a finals del segle XVI[123]. Ben poca cosa més es pot dir d'aquesta col·lecció de 119 exemplars, que certament suposa una biblioteca molt escanyolida pel que possiblement podríem esperar d'una duquessa de Cardona; el més probable és que aquests llibres representin exclusivament les necessitats intel·lectuals de Joana II al final de la seva vida, i en cas de que s'haguessin recuperat també alguns volums de la millor nodrida biblioteca dels ducs Alonso i Francesc d'Aragó, aquests no estaven aleshores en possessió de la duquessa. De tota manera és prou revelador que en un inventari de béns lliurats al castell d'Arbeca datat a 1583, s'esmenti l'existència de 199 volums, entre manuscrits i impresos, dipositats a la torre dels vents del castell[124], la qual cosa ens podria suggerir que els llibres dels ducs al llarg del temps no van créixer massa en nombre, també és plausible imaginar que se'n conservessin més en d'altres palaus i castells dels ducs a València, Catalunya i Andalusia. En aquells dies l'oblid de l'antic mecenatge literari dels primers ducs de Cardona era ja absolut; segons el mateix inventari, al fons d'una caixa dipositada al guardarroba, com un espectre de segles passats s'hi trobaven dos o tres llibres de Francesc Moner completament

---

[121]Apèndix, Doc. 34. El mateix Salvador Pons un any abans havia dedicat el llibre titulat "*Llibre de la vida y miracle dels gloriosos sants Sancta Eulària, patrona de Barcelona, y Sant Ramon de Penyafort de l'orde de Predicadors*" (Noel Bresson, Barcelona 1593) al fill primogènit dels ducs, aleshores comte de Prades, Lluís de Còrdova i de Cardona.

[122]"Item Vida y Miracles de st. Ramon./ Item Relatió de las festas de st. Ramon / Item Vida y Miracles de st. Ramon./ Item altre llibret dels Miracles de st. Ramon./ Item Llibre de Miracles dels Cosos sts. de Cardona y stª Madrona; volums xiquets, cubertas de pregamí y flochs de colors. / Item tractat del purgartori contra Llutero de fra Dimás Serpí de l'orde de st. Francesch; forma menor, cubertas de pregamí y flochs morats."

[123]La informació la donava Jeroni Taix en la seva obra "*Llibre dels miracles de Nostra Senyora del Roser*" Sebastià Cormellas, Barcelona 1597, p.42.

[124]ADT. Parròquia d'Arbeca, Jaume Ballester "*Libri notularum*", 1582-1600. Fols.57-71v; "Memorial, reportori y inventari de les coses que lo Magch. mº Antoni Palau, mercader, restitueix y torne als Magchs. y honorable misser Hierònym Jorba, doctor de la vila de Cervera y mº Pere Tàcies, balle de la vila de Arbeca, per special comissió a ells feta per lo Exmº Sor. Duch de Cardona com apar de la comissió ab lletra missiva als dits per dit Exmº Sor" 14 de setembre de 1583". Fol.57, "A la torre dels vents, llibres de un thomo y altre chics y grans, de stampa y de mà, cent noranta y nou". Entre d'altres objectes d'ús quotidià s'esmentaven alguns instruments musicals (orgues, flautes, violes etc.) molts dels quals en mal estat, també hi havia alguns quadres i alguna obra d'art: "Item un retrato de Donya Guiomar ab son guarniment. / Item una ymatge de Nrª Senyora ab una taula de fusta no molt gran. / Item una nativitat de Nre. Sor. en una pedra de alabastre".

arreconats[125]. De fet aquest registre de béns de 1583 concorda bastant amb l'inventari del castell efectuat a 1553 a instàncies de la duquessa Joana I, fins i tot el responsable dels mobles del castell era el mateix individu que els havia rebut novament a 1569, feia ja catorze anys, es tractava del mercader Antoni Palau que en aquell moment els havia de restituir als successors, els quals l'agost del mateix any 1583 n'havien ordenat des de Móra d'Ebre la seva quantificació. Per desgràcia el doctor Jeroni Jorba de Cervera i el batlle d'Arbeca, Pere Tàcies, persones encarregades de fer-ne el recompte, no van poder examinar totes les cambres del castell, ja que el guardarrober del duc havia clos moltes peces de recambra en diverses estances on també hi havia objectes custodiats per Palau, i no va voler donar la clau per a que allí s'hi prosseguís el recompte[126]. No disposem de cap inventari del castell d'Arbeca fet en època de l'òbit de Joana II, però és molt possible que gran part dels objectes que hi havien deixat els seus progenitors, Alonso d'Aragó i Joana I, encara fossin al mateix lloc. Des de principis del segle XVII la duquessa de Cardona ja no efectuarà pràcticament més visites a l'emblemàtica fortalesa dels Cardona en aquesta vila de Les Garrigues, continuant en l'estat de decadència que s'havia iniciat en els anys posteriors al sojorn de Felip II. Les cases de Barcelona, que la ja vella duquessa ocupava quasi tot l'any, havien tingut naturalment un manteniment més continuat, a càrrec dels mestres a sou de la casa anteriorment esmentats; de tota manera els tres enormes jardins de l'hort de la Rambla i de les cases del carrer Ample sembla que no havien tingut des de feia molt temps les atencions d'un jardiner especialitzat. Per aquesta qüestió Joana II devia cedir la cura dels jardins d'aquest palau a diverses famílies que se n'ocupaven a canvi d'habitar-hi de franc; a 26 de juny de 1607 es signava una concòrdia amb el pagès de Barcelona Pere Galtell per a que tingués cura dels jardins durant cinc anys, substituint a un pagès anterior ja difunt anomenat Sever[127]; segurament aquests també devien explotar en benefici propi els habituals conreus d'hortalises i arbres fruiters que acostumaven a estar dins dels jardins per a abastir d'aliments la residència, amb aquesta concòrdia la duquessa s'estalviava l'haver de pagar i mantenir permanentment a un jardiner. Aquesta intenció estalviadora s'adiu amb la recrudescència de l'endèmica penúria econòmica que patia la seva casa i família, ja

---

[125](Íbid.) "Item dos o tres llibres desguervats de les obres de Moner y altres papers y pregamins".
[126](Íbid. Fol.66, 17 de setembre 1583) "En lo apartament junt a la cisterna bona, en lo pati en lo qual dit mº Palau ofereyx que avie recollit moltes y diverses coses, volent-ne pendre ynventari, dix Antoni Vicent, reboster de ses Exes. que ell hi té en dit apartament la recambra de ses Exes. y que estave a son càrrech y que per això no enten donar la clau; y per dit respecte no se a pres inventari".
[127]Apèndix, Doc. 42. El document s'expedia des de la torre dels hereus de Francesc Serra, a prop del monestir de Jesús on acostumava a estiuejar Joana II (*in domibus sive turri haeredem magci. Franci. Serra qº domicelli sitis in territorio Barne. et prope. sive ac latus morii. de Jesu*).

molt acusada en els primers anys del segle XVII; n'és una bona mostra el seu propi testimoni encapçalant el testament que signava a 1608, on recordava l'encalç dels acreedors i la necessitat de resoldre els deutes amb tots els diners disponibles:

"Vull y mane que sia y servesca en quant abastarà para pagar y satisfer a nres. acrehedors y descarregar les consciències y ànimas nras. y de dits q° duch don Diego, marit, y don Luis y don Alonso, fills nres. Certifficant ab moltes veras a dits nostres acrehedors que si.m fos trobada ab occasió de poder-los satisfer, no u haguera aguardat en aquest pas, però (com ells molt bé saben y també lo món) he sempre stat acossada, opprimida y vexada eo molestada de tants de plets y de tanta consideratió e inquietuts que fins vuy no m'han donat lloch; y si N° Sr. Déu Jesuchrist és servit y ha de ser a glòria sua allargar-me la vida; mostraré ab obres quant sumament desige satisfer a ma obligatió, quant i més que si Nre. Sr. dispose de mi altra cosa, tinch plena confiança que no hauran dits acrehedors y legataris nostres de arribar en exos medis"[128].

En el mateix testament declarava que ella mateixa era acreedora de 27.000 ducats provinents de les tractes i altres drets sobre el blat de Sicília, adeutats pels reis d'Espanya i que havien estat promesos perpètuament a l'Infant Fortuna i als seus descendents. Tant Alonso d'Aragó com el seu fill Francesc havien aconseguit que Felip II revalidés aquests drets, però després de la successió Joana II no n'havia vist encara ni un ral; contràriament devia encara 20.000 lliures al marquès de la Guardia com a hereu de Angela de Cárdenas, la difunta muller del duc Francesc, que no havien estat mai satisfetes. El testament finalitzava amb la donació a l'església parroquial de Sant Miquel de Cardona d'una peça de la plata ducal a elecció dels marmessors. Tot i que l'estretor econòmica de la duquessa era manifesta en comparació als fasts que fins llavors havien acompanyat la casa de Cardona i Sogorb, i per molt que un any abans Jeroni Pujades hagués insistit en la "misèria" de la seva senyora, el cert era que en termes generals aquesta encara havia pogut menar una vida prou digna, superant amb escreix a altres nobles de menor rang; la despesa domèstica de l'any 1604 rondava les nou mil lliures i com a mínim no havia prescindit encara dels serveis de Joan Aldebò, mestre dels patges[129]. Els mobles i

---

[128]AHNPB. G.M. Xemallau: "*Primum librum testamentorum et aliarum ultimarum voluntatum*" 1601-1616. Llig.23, Fols.55-79. Barcelona, 10 d'agost 1608. Uns anys abans de signar el seu testament, entre 1603 i 1605, Joana II encara havia manllevat diners per valor superior a les 35.000 lliures, carregades sobre el ducat de Cardona, vegueria de Segarra, conca d'Òdena i Sant Llorenç de Morunys, segurament per a fer front a les donacions que feia als seus néts que superaven les 60.000 lliures, la majoria fetes amb motiu de dots pels enllaços matrimonials, en aquest sentit és destacada la donació a la seva neta Joana de Còrdova i Aragó que tenia previst casar-se amb l'hereu del conestable de Castella, duc de Frías (AHNPB. G.M. Xemallau: "*Manual de negocios del ducado de Cardona*" 1604-1608. Llig.16).

[129]Pujades: "*Dietari...*" (Op.cit). juliol 1607;b.74v,p.50: Dissapte a 14 vingué nova a la vila de Castelló de Empúries que lo real consell havia tatxat sinc mil lliures cada any de plat a dona Joana de

peces de recambra que utilitzava eren en la seva major part objectes procedents dels béns del ducat de Sogorb, inalienables i vinculats per tant a la primogenitura; moltes d'aquestes pertinences les hauria d'usar el seu nét i successor Enric de Cardona, especialment les tapisseries algunes de les quals al cap dels anys estaven ja molt deteriorades. Joana II va tenir també a més d'un acceptable nombre de criats i oficials de casa, diversos esclaus, alguns dels quals serien alliberats a la seva mort[130], entre els oficials artesans s'hi trobava també el mestre brodador Joan Robert de la vila d'Arbeca, a qui molt probablement els ducs encarregaven el manteniment i brodat de les moltes peces tèxtils ornamentals i heràldiques que sovint utilitzaven en les seves aparicions públiques. Com en d'altres ocasions els mateixos habitants de la vila aprofitaven les habilitats dels servidors de la casa ducal per encarregar obres destinades al temple parroquial. A 21 d'abril de 1606 els jurats d'Arbeca contractaven a Joan Robert per a la confecció d'una capa processional de vellut amb uns frisos brodats d'or i seda amb les imatges dels Sants Salvador, Fabià, Sebastià, Antoni i Santa Magdalena; a més d'aquestes s'hi incloïa la Verge del Roser i una personificació de Déu pare[131]; un sumptuós encàrrec probablement esperonat pel que havien fet un any abans amb aquest mestre els confrares de la Verge Maria de la mateixa vila[132].

De no haver existit l'imponent herència paterna, la duquessa de Cardona no hauria pogut reeixir en el manteniment del prestigi públic que el seu llinatge havia tingut durant molts anys, i els encàrrecs que feien les corporacions religioses i ciutadanes dels estats que nominalment posseïa, superaven ja el que la mateixa duquessa es podria permetre en despeses sumptuàries. El caràcter crepuscular dels darrers anys dels ducs s'havia accentuat amb la sobtada mort l'any 1596 del fill primogènit, Lluís de Córdova i Aragó, a l'edat de trenta-vuit anys, aquest no va passar d'ostentar el títol de comte de Prades. El comte s'havia casat amb una filla del

---

Aragó duquessa de Cardona y Sogorb, comptessa de Empúries, ya caduca y lo demés consignat als acreadors. Làstima veurer per mals ministres de sa casa a tall misèria una senyora rebesneta del rey don Ferrando primer, besnéta del Infant don Henrrich, mestre de Santiago, comte de Empúries, néta de don Henric lo infant de Fortuna, duc de Sogorb e filla de don Alonço, duc de Sogorb y de Cardona. Lo virey de potèntia ho ha abolit y no ha volgut se'n parlàs més". Sobre la despesa domèstica de Joana II a l'any 1604 Vid. G.M.Xemallau: "*Registrum diversarum notularum*" 1605, Llig.35, Fol.359: "Comptes donats per lo Sr. don Climent de Cardona a la Exmª Sora. duquessa de Cardona".

[130]Els càrrecs de Diego de Comares exercits al nord d'Àfrica segurament devien facilitar l'adquisició d'esclaus per al servei de la casa. Sobre la certificació notarial de la conversió de Joan Francesc, esclau negre del duc de Cardona Vid. ADT. Parròquia d'Arbeca, Jaume Ballester "*Libri notularum*", 1582-1600. Fol.133; 29 de maig 1595. Sobre la venda d'un esclau negre a Alexandre Doria, capità de les galeres de Gènova, per mediació de la duquessa de Cardona. AHNPB. G.M. Xemallau: "*Undecimum Manuale*" 1607, Llig.17.

[131]Apèndix, Doc. 40.

[132]ADT. Parròquia d'Arbeca; Llibre de l'Església (Arxiu Parroquial nº6); Fol.125.

duc de Medina de Rioseco i la parella va passar gran part de la seva vida lluny del Principat, entre Madrid i Lucena; aquests van ser els progenitors del futur hereu del títol ducal, Enric de Cardona, a qui s'havia investit formalment hereu des de molt petit a fi d'evitar la repetició de la brutal sagnia domèstica que havien hagut de patir a conseqüència d'un infortuni mal previst. La vida de la consort del difunt comte de Prades sembla que va estar amarada de desconsol i melanconia, la seva residència a Madrid en el moment en què la cort de Felip III s'havia desplaçat a Valladolid, sembla que va suposar per aquesta dama una gran solitud i aïllament que va compartir amb Joana II en una de les poquíssimes cartes íntimes que dels Cardona han sobreviscut[133].

[133]Apèndix, Doc. 39. La referència que es fa al marquès podria referir-se al mateix hereu Enric de Cardona, que aleshores era marquès de Comares i comte d'Empúries.

Capítol-3. *Enric de Cardona.*

"Dissapte a 6 entrà en Barcelona lo excellent senyor don Henrrich Ramon Folch de Cardona etc., y comte de Empúries venint de Lucena de son marquesat de Comares per la successió y mort de dona Joana de Aragó son àvia. Hisqué.l a rebrer lo virey y se'l ne aportà a sa casa fins ell tingué parada la sua." [1]

Transcorreguts escassos trenta dies de l'òbit de Joana II, el seu nét Enric de Cardona es desplaçava per primera vegada a Barcelona, com a noble adult i amb experiència de govern, a fi de signar els protocols de successió. El nou duc de Cardona tot just acabava de complir els vint anys i ja disfrutava dels títols de comte de Prades, comte d'Empúries i marquès de Comares. El primer dels títols el va heretar a la mort del seu pare quan tenia vuit anys, el segon fou la primera cessió de Joana II vers el futur hereu, i el tercer el rebé en morir Diego de Comares l'any 1601. La seva infantesa i adolescència les havia viscudes a Lucena i Madrid sota la tutela de la mare vídua, Ana Enríquez de Cabrera, acompanyat dels seus germans i germanes. Des de l'any 1598, amb 10 anys d'edat, a Enric de Cardona li havien concertat matrimoni amb la filla menor del marquès de Poza, Francisco de Rojas, anomenada Juana Enríquez de Rojas. Aquest matrimoni es feia dins del propi cercle familiar car la futura núvia era cosina-germana de la mare d'Enric de Cardona. El matrimoni sembla que s'efectuà a Madrid l'any 1605 quan el nuvi havia complert els disset anys. Dissortadament el desembre del mateix any Juana moria al palau de Lucena, essent enterrada al convent dominicà de Santa Anna de la mateixa ciutat. El marquès de Poza, havia fet retratar aquesta efímera comtessa de Prades pel pintor Juan Pantoja de la Cruz, de qui es declarava creditor per aquest i altres retrats familiars. La notícia procedeix del testament de l'artista datat a 23 de juliol de 1599, pel qual el marquès de Poza devia diners a Pantoja de la Cruz per tres pintures de devoció, pel seu propi retrat de cos sencer i pels dos retrats de les seves filles de tres quarts; un de Mariana de Rojas, comtessa de Cabra, i l'altra de Juana de Rojas, muller d'Enric de Cardona; els retrats anaven destinats a la galeria pictòrica del marquès i sembla que no han estat identificats o no han sobreviscut.[2]

Encara no havien transcorregut dos mesos de la mort de la primera esposa quan Enric de Cardona va prendre per segona muller la filla primogènita del poderós

---

[1] Pujades, *Dietari* Vol.II; p.71-72, b.131v.

[2] Sánchez Cantón, F.J: *"Sobre la vida y las obras de Juan Pantoja de la Cruz"* Archivo Español de Arte nº77, 1947; p.95-120. M.Kusche: *"Pantoja de la Cruz"*. Madrid 1964.

marquès de Priego. Catalina Fernández de Córdoba estava doncs destinada a esdevenir la futura duquessa consort de Cardona. En el context de l'aristocràcia andalusa, i a tenor del menor pes específic del marquesat de Comares, la unió d'aquestes dues cases originàries del mateix tronc comú dels Fernández de Córdoba, era un èxit desitjat des de feia molt temps per la casa dels antics Alcaids de los Donceles i mai realitzat fins aleshores; és indubtable que les rendes catalanes situades en un horitzó futur van resultar decisives a l'hora de concertar aquest enllaç.[3] No sabem si la duquessa Caterina era una persona de gran cultura, els documents d'aquesta època no són en aquest sentit prou explícits; el que sí es pot afirmar és que procedia d'una de les famílies més destacades en la introducció de l'humanisme italià a Andalusia, la qual en successives generacions va aplegar al seu entorn destacats escriptors i antiquaris[4]. Pedro Fernández de Córdoba (1477-1517) primer marquès de Priego, havia tingut també per tutor l'humanista italià Pedro Mártir de Angleria, al llarg de la seva atzarosa vida va reunir una important biblioteca que es destacava pel gran nombre d'autors grecs, llatins i toscans que hi figuraven, inaugurant una tradició d'interès pel món antic que haurien d'heretar els marquesos successius; diverses fonts ens documenten un viatge que realitzà a Porcuna a la recerca de peces arqueològiques acompanyat pel seu metge Gerónimo de Morales, i el doctor Agustín de Oliva[5]. El pare de la duquessa Caterina, Pedro Fernández de Córdoba y Figueroa (1563-1606) quart marquès de Priego, havia protegit a dos personatges destacats del món de les arts i les lletres a Andalusia, com eren l'erudit Juan Fernández Franco i el pintor i antiquari Pablo de Céspedes. En algun moment de la seva carrera tots dos s'havien acostat a la casa de Priego i a les seves col·leccions d'antiguitats[6]. En vida

---

[3]La dot que aportava la filla del marquès de Priego era de 70.000 ducats en comparació als 100.000 promesos pel marquès de Poza pel primer matrimoni. Sembla que en aquest cas es devia preferir un enllaç més prestigiós i profitós per a negocis futurs que no una dot més crescuda.

[4]Sobre el marquesat de Priego en la seva estructura econòmica en l´edat moderna Vid. Estepa Giménez, J: "*El marquesado de Priego en la disolución del régimen social andaluz*".Còrdova 1987. Pel que fa a la cultura i possibles patronatges dels marquesos de Priego, Quintanilla Raso, M: "*La biblioteca del marqués de Priego (1518)*". En la España Medieval, Madrid 1980. Peláez del Rosal, M./Rivas Carmona, J:"*Priego de Córdoba. Guía histórico-artística de la ciudad*" Salamanca 1980. A més de les cartes i l´inventari de béns de Lorenzo Suárez de Figueroa, segon marquès consort de Priego (1528); Paz y Meliá: "*Series...*" Vol.I, Op.cit. Docs.CXXIV i CXXXIV.

[5]Biblioteca Colombina (Sevilla). Ms.64-7-102: "*Este memorial o quaderno contiene ciertas hystorias y antigüedades que pasaron en el término de la ciudad de Córdoba, y en el estado del marquesado de Priego, ordenadas por el licenciado Juan Fernández Franco, vecino de la villa de Buxalanze, hombre mui leído y gran antiquario*" (còpia s.XVIII).

[6]Pacheco en el seu "*Arte de la pintura*" copiava uns versos de Céspedes que elogiaven al marquès de Priego, inspirats en la imatge del cavall: "Pintólo maravillosamente Pablo de Céspedes en sus versos (a imitación de Virgilio) después de las dos estanzas arriba referidas, y tomando ocasión del se arrebató en las alabanzas de Don Pedro Fernández de Córdoba y Aguilar, tercer marqués de Priego, señor que trató siempre de agradecer con obras grandes los servicios que se le hacían (con quien tuvo estrecha

dels ducs de Cardona el títol de marquès de Priego l'ostentava legítimament el germà de la duquessa Caterina, Alonso Fernández de Córdoba y Figueroa, que tot i ésser mut sembla que va mantenir prou bé el prestigi del llinatge.

La duquessa consort de Cardona es va caracteritzar per un caràcter ferm i intransigent, a l'hora que s'ocupava amb gran diligència de molts afers en absència del seu marit, car durant uns quants anys va ocupar el càrrec de procuradora general, compartint una plena potestat amb el duc Enric. Se li poden certament atribuir algunes iniciatives interessants en l'àmbit administratiu; l'any 1631 presentava al Consell de Cent un projecte d'execució d'una carretera que servís per a dur la sal de Cardona fins al port de Barcelona[7]; malauradament la petició es feia en una data que començava a ésser problemàtica per a les relacions dels ducs amb el govern de la ciutat, i la qüestió va quedar deliberadament pendent. L'experiència de govern acumulada li resultaria anys més tard, mort el seu marit, de gran utilitat en el regiment i mediació en els complicats mesos precedents a l'imminent desastre de la guerra dels Segadors. Llevat d'aquest tret fou una dama de l'alta aristocràcia com moltes d'altres contemporànies, catòlica devota i zeladora de la seva condició nobiliar, havent assumit activament el paper de consort d'un magnat hereu d'un patrimoni endeutat i problemàtic. En l'àmbit dels patrocinis religiosos la duquessa Caterina havia estat promotora de l'edificació a Cardona d'un modest convent franciscà dedicat a Sant Dídac, desaparegut a 1818, que s'havia començat a construir l'any 1638; sembla que aquest no hauria estat desprovist d'ornaments ja que a la seva desaparició diverses pintures es van escampar per d'altres esglésies de Cardona i Solsona. Segons Barraquer Roviralta la imatge principal del retaule d'aquest convent franciscà de Cardona era un gran quadre de tres metres d'alçada amb marc daurat, pintat a l'oli, representant a Sant Dídac d'Alcalà d'empeus amb la creu a les mans i voltat per diverses escenes de la seva vida; dins d'un cercle a la part superior hi havia l'escut heràldic dels ducs. Posteriorment aquest quadre va estar situat a l'escala major del convent del Remei a Vic. Una altra pintura d'aquest convent, una imatge del sant patriarca d'Asís, va anar a parar a l'església

---

amistad) y fue siempre su casa señalada en hacer criar los mejores caballos de España para servir con ellos a sus reyes". (Cfr. Francisco Pacheco: "*Arte de la pintura*". edició de Bonaventura Bassegoda; p.382-384. Madrid 1990).

Més enllà d'aquesta cita de Pacheco encara desconeixem amb precisió en què va consistir la relació del marquès de Priego amb Céspedes. D'altra banda el també erudit Martín de Roa apareix vinculat al marquès en tant li va adreçar la seva obra "*Singularium locorum ac Rerum libri V*" editada a Còrdova l'any 1600.

[7]Apèndix, Doc. 77. Algun dels negocis foranis de les salines de Cardona quedava testimoniat a l'inventari dels documents que els ducs tenien a la comptadoria de les cases de Barcelona l'any 1640: "Item una plica de papers intitulada *Papeles tocantes a la sal y venta de ella en Milán* de nº58".

dels caputxins de Solsona, essent emplaçada en el seu retaule; i segons Serra Vilaró un altre retaule procedent de Sant Dídac s'instal·là a la capella de Sant Antoni de Pàdua dins de l'església parroquial de Sant Miquel de Cardona[8]. És possible que algunes d'aquestes pintures haguessin format part de la recambra dels ducs, en tot cas la data de 1638 és prou tardana per a pensar en un entusiasme renovellat del patrocini artístic a Catalunya.

A l'igual que Diego de Comares hem de pensar que, durant els anys de joventut, Enric de Cardona va exercir un cert gust en intervenir en el finançament d'algunes obres a Lucena. Hi ha constància que, com a patró de l'església parroquial, va intervenir directament en les gestions i tràmit de l'encàrrec al pintor Antonio Mohedano del daurat i pintura del retaule major de l'església de Sant Mateu, carregant sobre les rendes del marquesat el preu pactat amb l'artista[9]. D'aquesta manera es rematava, trenta-set anys després, l'obra dels escultors castellans Jerónimo Hernández i Juan Bautista Vázquez contractada a 1570. No hi ha però cap referència documental que demostri que Mohedano fos contractat per ordre directe del duc. Nascut a Lucena i resident a Antequera, aquest pintor havia treballat a l'entorn de 1595 en els frescos de l'església conventual dominicana de Santa Anna avui desapareguda; d'aquests es conserven però en diversos museus i col·leccions quatre apòstols i tres *tondi* representant Jesús, la Verge i Sant Joan Baptista. El convent de Santa Anna de Lucena havia tingut en dues ocasions una certa preferència per part dels ducs; Beatriu d'Aragó, filla de Joana II, havia estat monja professa d'aquest convent i allí havia estat enterrada la primera muller d'Enric de Cardona[10]. No obstant i a diferència d'altres casos a la mateixa ciutat com era l'església dels carmelitans descalços (fundació de la mare del duc Enric a l'entorn de 1600) o l'església conventual de la Mare de Déu (patronatge vers 1550 de Lluís Fernández de

---

[8]Barraquer Roviralta, C: "*Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del Siglo XIX*" Barcelona 1906, p.523. Serra Vilaró, J: "*Història de Cardona, Llibre IV...*" Op.cit. p.66.

[9]Rafael González Zubieta a "*Vida y obra del artista anzaluz Antonio Mohedano de la Gutierra*" (Còrdova 1981), publicava sobre aquest afer les cartes del bisbe de Còrdova adreçades a Diego de Algar, vicari de la parròquia, i al duc Enric que aleshores ostentava el títol de comte d'Empúries:

(p.268) "V.Exª a dispuesto también lo que toca al dorado del retablo de la Iglesia de esa villa, que no sólo estoy obligado a aprobar el concierto hecho, pero a dar mill gracias a V.Exª por ello, pues ansí a procurado hazer el negoçio de la Iglesia y mirado por su comodidad. Yo Sr. lo apruebo y confirmo de muy buena gana en los seis mill y quinientos ducados; que basta aver puesto V.Exª la mano en este concierto para que se aya acabado tan a satisfaçión de todos. A mi Srª la Condesa beso las manos de su Exª muchas vezes, y a V.Exª guarde Nro. Sr. tantos y tan feliçes años como desseo. De Córdoba 13 de junio 1607".

[10]En una carta datada a 22 de setembre de 1626, adreçada a Juan Rubio de Herrera agent del duc a Roma, Enric de Cardona afirma que en el convent de Santa Ana hi havia una tia i una neboda seva (Maria Portocarrero, filla de la seva germana la comtessa de Medellín). Vid. Capítol-4.

Còrdova, comte de Prades i pare del duc Enric) l'església i convent de Santa Anna no era de directe patronatge ducal.

En generacions successives, la família havia intervingut patrocinant l'establiment d'alguns ordes religiosos a la ciutat cap del seu marquesat de Comares, oferint i intercedint en el tràmit o autorització per al seu establiment, donant les terres per a la construcció d'esglésies i edificis conventuals, i en alguns casos es comprometien directament a l'edificació de les mateixes. A pocs mesos de la successió al ducat, Enric de Cardona com a marquès de Comares va decidir patrocinar l'assentament a Lucena del convent de Santa Clara de l'orde franciscà; en el mes de març de 1608 el bisbe de Còrdova, Diego Mardones, signava la llicència que autoritzava la fundació[11]. El convent s'havia d'erigir a les cases que Baltasar de Cuéllar, prevere de Lucena, tenia adosades a la muralla de la vila; per la seva banda els ducs es comprometien a sufragar l'edificació de l'església i capella major, per la qual cosa es varen comprometre a lliurar 2.000 ducats. Tot plegat no devia ésser una obra de gran envergadura ja que, segons López de Cárdenas, al cap de pocs mesos ja estava enllestida.

El cas del convent de monges de Santa Clara no era ni molt menys un fet aïllat; tots els ordes que es volguessin assentar a la ciutat havien de sol·licitar el vist i plau dels ducs; era el moment d'intentar aconseguir donacions i subvencions (com la que concedí Diego de Comares l'any 1565 per a la fundació de l'església de Sant Joan Baptista i hospital de Sant Joan de Déu). El desproveïment amb què aquests acostumaven a arribar implicava que en ocasions els mateixos ducs s'oferissin a lliurar de la seva pròpia recambra algunes peces litúrgiques necessàries. Quines havien estat en concret les donacions de la recambra ducal als nous ordes religiosos de Lucena, és encara un fet poc documentat, havent deixat un rastre molt dèbil en els protocols domèstics d'aquesta època[12]; Enric de Cardona es va limitar a l'hora de la successió a mantenir i acudir econòmicament als més vinculats a la família.

L'abundant patrocini religiós d'aquests anys hauria pogut determinar un cert canvi en l'actitud dels ducs davant els artistes. Un dels fets que en aquest període ens podria donar peu a suposar el servei d'un pintor dintre de la família s'esdevé l'any

---

[11] Document transcrit a López de Cárdenas, F.J: "*Memorias de la ciudad de Lucena y su territorio*" Ecija 1777, p.255-256).

[12]Segons López de Cárdenas ("*Memorias*..."Op.cit.) Ana Enríquez de Carbrera, per a la fundació del convent de carmelitans descalços va lliurar 11.000 ducats, plata i ornaments de la seva pròpia recambra, molts dels quals foren posteriorment venuts a causa del repudi de l'orde per l'ostentació de riqueses, amb la qual cosa no és improbable que d'altres convents i ordes religiosos se n'haguessin pogut beneficiar. Per a les fundacions conventuals a Lucena i el seu estudi arquitectònic Vid. Rivas Carmona, J:"*Estudios de aquitectura lucentina del siglo XVII*" Axerquia, Revista de Estudios Cordobeses, 6 p.22-37; 1983. A més de la síntesi i inventari de temples que ofereix el "*Catálogo artístico y monumental de la provincia de Córdoba*" Vol.V; Còrdova 1987.

1608, quan es documenta un fet significatiu, i molt probablement únic, en el que fins ara coneixem del mecenatge dels ducs de Cardona. El dia 3 d'octubre el duc Enric es trobava a Barcelona en el palau del carrer Ample on se li llegí el testament de la seva àvia, el protocol notarial que en certificava la lectura anava signat pel seu germà bastard Rafael d'Aragó, pel noble Jeroni Jofre i per un pintor, possiblement nòrdic de nom castellanitzat, anomenat Adam Boama "*pictore suae Extia.*"[13] La presència d'un artista signant com a testimoni en un protocol de la més alta instància, com era la lectura de la darrera voluntat de la duquessa difunta, és un fet excepcional i que en aquesta època ens dóna la imatge d'un duc de Cardona que entre el seu seguici desplaçat de Lucena a Barcelona, duia un pintor el qual, al menys en protocol, estava autoritzat a equiparar-se als demés familiars nobles que l'acompanyaven. Res més sabem d'aquest personatge, ni apareixen posteriors documents que l'esmentin, ni obres que ens puguin donar testimoni de quina mena de pintor era; en tot cas el fet mostra que un oficial de la casa estava prou considerat per a figurar entre un estament que no era pròpiament el seu.

L'estada del duc Enric va ésser breu, després de reconèixer els seus afers a Barcelona i de presentar els seus respectes al rei a la cort de Madrid, va tornar l'any següent a Lucena. És en aquest any de 1609 quan es publicava a Barcelona el llibre del dominicà andalús fra Alonso de Cabrera, predicador que havia estat al servei de Felip II i Felip III, titulat "*Tomo 1° de consideraciones en los Evangelios*"[14] que anava dedicat al nou duc; com a impressor signava Lucas Sánchez, un llibreter itinerant que tenia altres obres impreses a Madrid i Saragossa, i que per aquesta edició va fer estampar una portada d'acurada execució obra del pràcticament desconegut gravador francès afincat a Barcelona Pompeu Roux, on de manera convencional s'exaltava al cap de la casa de Cardona. L'escut de la casa ducal, tal

---

[13]AHNPB. G.M.Xemallau: "*Primum librum testamentorum et aliarum voluntatum 1601-1616*",Llig.23, Fol.67. Altre còpia del testament fet pel mateix notari: AHNPB. "*Testament i inventari dels béns relictes per dona Joana d'Aragó, Duquessa de Cardona i de Sogorb*" (1608). Madurell i Marimon en les seves fitxes manuscrites conservades a l'arxiu de protocols de Barcelona ja havia donat compte d'aquesta particularitat, equivocant però el nom del pintor.

[14]El títol complet era: "*Tomo 1° de consideraciones en los Evangelios de los domingos de adviento y festividades que en este tiempo caen, hasta el domingo de la septuagésima. Por el r.p.m. frai Alonso de Cabrera de la orden de Santo Domingo de la provincia de Andaluzia. Predicador de los Sers. y catholicos reyes D. Filipe II y D.Filipe III*".

Alonso de Cabrera (Còrdova 1548) va residir a Amèrica i havia ensenyat teologia a la universitat d'Osuna, fou prior dels convents de Sevilla i Granada, morí l'any 1598. De les "*Consideraciones sobre los Evangelios*" es coneixen tres edicions anteriors (Còrdova, Andrés Barrera 1601. Barcelona, Sebastià Cormellas 1602. Barcelona, Gabriel Graells i Giraldo Dotil 1606) que havien estat dirigides al duc de Lerma. A més d'aquesta obra era autor d'altres tractats i llibres de sermons. Una relació i descripció de les seves obres impreses es troba a J.Simón Díaz: "*Dominicos...*" Op.cit.

com l'avia usat Diego de Comares, corona un tabernacle que enquadra el títol, a la part inferior un lleó sosté amb la seva boca un cartell inscrit amb el mot llatí "*Robore*"; a cada costat de l'escut apareixen dues divinitats clàssiques, a l'esquerra un personatge que es podria identificar com al déu Mart, sostenint a les mans ceptre i llança, amb el peu dret sobre una tortuga, i a la dreta Minerva amb un drac als peus sostenint l'escut amb la gorgona; dessota d'ambdós personatges sengles inscripcions ("*virtute et armis*") que en aquest cas sembla hagin estat bescanviades, ja que probablement en una alusió a la concòrdia entre les lletres i les armes, la paraula "virtut" hauria escaigut més apropiadament a la deessa Minerva. Per a la iconografia de la deessa l'autor es podia haver inspirat en els repertoris de Cartari o Cesare Ripa, els més utilitzats en aquestes ocasions; de tota manera la Minerva amb el drac com a símbol de la vigilància apareix a l'emblema XXII d'Alciato, però no en referència a la concòrdia de les lletres i les armes, sinó en un context moralitzant.[15] Flanquejant el títol i sobre pedestal apareixen les imatges de l'apòstol Sant Pau i Sant Domènec de Guzmán, fundador de l'orde, aquest amb els lliris a la mà i el gos al darrera que sosté una torxa amb la boca, en els pedestals que els suporten hi ha inscrites dues cites de les epístoles de Sant Pau alusives a la instrucció i a la paraula divina[16]. A la part baixa apareix la creu de l'orde dins una orla amb una inscripció de l'Antic Testament. A l'endreç al duc Enric es recordava la tradicional protecció que la família havia ofert als dominicans, a la vegada que invocant la virtut del seu protector pretenien posar fre a llicenciosos i detractors[17]. D'aquesta obra el mateix editor en féu una segona

---

[15]Alciato: "*Emblemas*" ed. de Santiago Sebastián, Madrid 1985. **Figura** nº29. Aquest mateix tòpic de la concòrdia entre les armes i les lletres emprant la imatge de la deessa Minerva, apareix en el gravat de portada de l'obra d'Athanasius Kircher "*Principis Christiani Archetypon Politicum*" (Amsterdam, 1672), que era adreçada a Antoni Joan de Centelles, primer marquès de Centelles i nebot del conegut Honorat Joan Escrivà, l'erudit preceptor del príncep Carles, fill de Felip II, que havia estat un home molt admirat per Kircher. Entre d'altres il·lustracions el llibre inclou els retrats d'Honorat Joan i del marquès de Centelles.

[16]Dessota Sant Pau: "*Confortare in gratia quae est in Xpo. Iesu et haec commenda fidelibus quibus qui idonei erunt et alios docere*" 2. ad Timotheum 2-1. Dessota Sant Domènec: "*Non sumus sicut plurimi adultorantes verbum Dei sed sicut ex Deo coram Deo* (in Christo) *loquimur*" 2.ad Corinthios 2-17.

[17]En aquest sentit s'afirma en el pròleg: "quanto más a todos los hijos de nuestra sagrada Religión, que desde sus niñezes se halla tan obligada a los claríssimos héroes antepassados de V.Excelencia. Continuándola siempre hasta el presente, teniendo por tan heredada esta nuestra protección (...) Con todo vemos que hay oy tales zoylos en el mundo que, como viles arañas, de la fresca y olorosa rosa hazen ponçoña, y todo esto cessará dedicando al mayor Mecenas de nuestro tiempo y Provincia estas obras del Cicerón Christiano de nuestros días. Con que nos parece ver a V. Excelencia hecho otro Aypochrates a quien la antiguedad dio título del Dios del silencio, sellando con el dedo los labios; poniendo tassa a los maldizientes e invidiosos murmuradores..."

De les obres de Cabrera es pretenia fer una darrera continuació d'un manuscrit probablement extraviat o robat: "Ultimamente se echará el sello con las quatro postrimerías del

edició l'any 1610 a Saragossa, també adreçada al duc Enric, amb una portada que estava ocupada només per la marca de l'impressor.

Amb la primera visita a Catalunya del nou duc de Cardona s'obria també una nova etapa en el govern dels estats ducals. Els oficials de la casa, en administració i cúries, eren els mateixos que havien servit en els darrers anys de la duquessa Joana II i que havien mostrat llarga fidelitat a la família, a aquests s'hi afegien alguns de nous vinculats al govern del marquesat de Comares i a la ciutat de Lucena. A l'igual que Jeroni Pujades, el tresorer Antoni Vilalta, que havia servit més de trenta anys a la duquessa Joana II, era un dels que continuaven en el seu càrrec[18]. Entre els nouvinguts, l'octubre de 1608, Enric de Cardona premiava i assignava com a curadors del palau del carrer Ample al matrimoni format per Gregorio Mejía de Pedraza i Francisca de Armaolea, que ja havien servit anys enrera a Ana Enríquez de Cabrera, mare del duc[19]. El govern dels estats catalans, en absència d'Enric de Cardona i de la seva muller, restava en mans d'oficials i familiars obligats a residir al Principat. Com a procurador general s'instituí a Josep de Cardona, germà natural del duc, que ja des de 1608 recorria les terres del patrimoni reconeixent-les i rebent les primeres demandes[20]. Novament devia quedar manifest que no podien ésser absents del Principat si volien acabar amb tots els plets que penjaven i amenaçaven la continuïtat en la possessió dels feus catalans. Alguns jurats de Castelló d'Empúries mantenien encara l'amenaça de revifar el plet de l'època de Joana II, com de fet feren anys més tard. El comte de Montagut continuava pledejant els drets a tots els feus, seguint el rastre deixat pel seu avantpassat Galceran de Cardona. Multitud de baronies i viles tenien ancestrals afers pendents per resoldre amb la jurisdicció ducal; i finalment els síndics de Sogorb encara es negaven a reconèixer els drets sobre les rendes. A tot això hi caldrà afegir els deseiximents particulars que havien de suportar de determinades famílies dins del mateix marquesat de Comares. Amb tot aquest

---

hombre, trabajo singular y de grande estima, para lo qual será menester que alguien buelva lo suyo a su dueño".

[18]A 21 de març de 1609 Antoni de Vilalta signava una relació dels diners que procuraven tots els estats catalans del duc i com estaven consignades aquestes rendes. El total anual pujava a 383.780 rals, d'aquesta quantitat 276.279 rals es pagaven en concepte de salaris de funcionaris i rèdits; els 107.279 rals restants s'havien d'emprar exclusivament en pagar tots els censos que estaven carregats sobre el patrimoni ducal. El document no esmenta cap quantitat de la que els ducs en poguessin disposar lliurement. (AHNPB. G.M.Xemallau: "*Registrum diversarum notularum*" 1607-1608; Llig.36. Per una transcripció d'aquest document Vid. Torras, S: "*Solsona 1641*". Treball inèdit; Doc.I de l'apèndix documental,).

[19]AHNPB. G.M.Xemallau: "*Manual*" 1612; Llig.34 Fol.390 (document transcrit a Torras, S: "*Solsona 1640*" Op.cit. nota nº8).

[20]A Castelló d'Empúries l'abadessa de Santa Clara li adreçava una carta demanant la subvenció de l'aliment (Apèndix, Doc.44).

bagatge de dificultats heretades, els ducs de Cardona es trobarien novament impel·lits a la contínua itinerància entre les seves terres.

Els anys compresos entre 1609 i 1620 ofereixen poca documentació sobre la vida duta al castell-palau de Lucena, és un període en el qual podem imaginar els preparatius duts a terme per a una futura residència al Principat, esperant els ducs complir una edat jurídicament més propícia, condicionats encara per l'eterna i complexa negociació sobre els béns i drets del ducat de Sogorb, a la qual sens dubte ha d'ésser vinculat el document que Enric de Cardona signava en el mes de juny de 1612, renunciant a la possessió de tots els béns lliures de la recambra de Joana II, al·legant havien pertangut a l'Infant Fortuna i que estaven vinculats a les herències d'aquest, impedint-ne la lliure disposició de la casa de Cardona-Sogorb representada pels descendents dels marquesos de Comares[21]. Es tracta d'un document que demostra fins a quin punt arribaven les dificultats per a poder accedir a tots els béns mobles dels ducs Alonso i Francesc, interposades des de les ciutats de València i Sogorb pels acreedors de la casa de Cardona-Aragó, els quals mantenien en peu el segrest del ducat. Amb els anys aquests impediments s'anirien gradualment resolent i les joies, plata i tapissos restants que havien estat propietat dels antecessors en els títols anirien molt lentament degotant cap a la recambra ducal, en una època en la qual els principals protagonistes de la ruptura patrimonial valenciana de 1575 ja havien mort. Tot i residir fora de Catalunya, en aquests anys el vincle més o menys ostentós amb el Principat no s'havia perdut, en cap moment els ducs no descuidaven la possibilitat d'excel·lir en la vida domèstica sempre que era possible. D'aquesta sort havien lliurat l'any 1614 al seu comptador i capellà major, fra Joan de la Guardia, una rica casulla brodada amb les armes de la casa de Cardona, destinada al servei dels oficis que es feien a la capella del Sant Sepulcre situada al palau del carrer Ample de Barcelona. Era habitual que en moltes de les coses i actes que s'ordenaven des de fora del Principat, els notaris de la casa en lliuressin carta pública, amb la qual cosa es demostra l'interès que es tenia per a controlar estretament l'ús de les peces de recambra i mobiliari lliurades als responsables de l'administració del patrimoni català[22]. Un any després es recuperaven cinc importants reliquiaris treballats en plata i guarnits de vidres, era un primer pas en futures incorporacions d'algunes de les joies aturades que havien estat propietat dels ducs Alonso i Francesc[23]; a 9 de gener de 1615 es taxaren altres joies i relíquies reclamades pel duc Enric per medi de Miquel Àngel Pujol, argenter clavari de València, el qual ho estimà tot plegat en 253 lliures i 10 sous de moneda valenciana, la petició es feia amb ocasió d'haver estat llevat

[21]Apèndix, Doc. 45.
[22]Apèndix, Doc. 46.
[23]Apèndix, Doc. 47.

oficialment el segrest de béns del ducat de Sogorb en favor d'Enric de Cardona, era una immillorable notícia que en comparació amb l'època de Joana II augurava un futur econòmic més folgat[24]. A 8 de gener de 1620 es féu pel mateix motiu una nova estima de joies i relíquies pel clavari argenter Eloi Cabanes amb motiu de noves reclamacions, en aquesta ocasió s'hi afegirien alguns mobles, armes i "arnesos de tornear" vells i rovellats.

Des de Barcelona també s'incrementaven els objectes artístics i altres béns de luxe, interposant en ocasions personatges com el cavaller castellà Juan de Eguiluz Barrasa, que procedia d'una família molt vinculada al servei dels Enríquez, almiralls de Castella[25], i que no estaven exempts d'una certa educació cortesana d'alt nivell. Aquest cavaller atorgava poders al mercader Alexandre Cendra per a cobrar a més de diners adeutats per l'oficial ducal Juan de Herrera, uns cavalls sardescos i diferents objectes procedents de Nàpols i Sicília que havien d'ésser lliurats en el seu nom; és possible que aquests béns anessin destinats als ducs de Cardona que aleshores molt bé podrien estar ja residint a Sogorb[26]. Juan de Eguiluz, en diverses declaracions notarials que signava a l'entorn de 1619, declarava que tot el mobiliari de les estances que ocupava en la seva residència a Barcelona formaven part dels béns del duc de Cardona. Podria també tractar-se del mateix noble que el Conseller en cap, Pau Altarriba, va trobar a la cort de Felip IV vestint un hàbit de l'orde de Calatrava, concretament el dia en que anaren a visitar oficialment la reina en motiu de l'ambaixada de la ciutat de Barcelona l'any 1622, tal com aquest relatava en les seves cartes al Consell de Cent, per les quals Juan de Eguiluz hauria residit uns anys a Barcelona tramitant un plet entre l'almirall de Castella i el marquès d'Aitona[27].

---

[24]Amb motiu d'haver guanyat el plet sobre el segrest dels béns del ducat de Sogorb, el Consell de Cent de la ciutat de Barcelona enviava al duc, amb data de 16 d'abril de 1619 una carta oficial de cortesia, Apèndix, Doc. 49.

[25]Per tant vinculats a la família materna dels duc Enric de Cardona. Vélez Chaurri, J.J: "*El mecenazgo de Alberta Barrasa y la Inmaculada de Gregorio Fernández en Miranda de Ebro*" Actes del VII congrés del C.H.E.A. Múrcia 1992, p. 397-402.

[26]Apèndix, Doc. 50. Un altre possible destinatari dels objectes cobrats a Barcelona podria ésser òbviament l'Almirall de Castella.

[27]AHCB Consell de Cent, Cartes comunes originals X-65 (Fol.95-98):
"ab nosaltres també hi era Don Joan Barrassa, que ara porta un hàbit de Calatrava, que és un cavaller que estigué aquí en Barcelona dos o tres anys portant lo plet de l'Almirant de Castella contra lo marquès de Aytona; és un cavaller com V.s. Mags. saben de molts grans parts, y.ns fa assí molt grans mercès". I possiblement l'inventari de béns a nom de Joan Barrasa, cavaller capità de l'artilleria dels exèrcits del Principat i Rosselló, correspongui a aquest mateix personatge; en el qual destaca la possessió d'un censal carregat a les rendes dels ducs de Cardona per valor de quatre mil lliures (AHNPB. Antic Servat -major-: "*Manual d'inventaris*" 1637-1641; Llig.42. Cfr. a Carbonell, M: " *Pintura religiosa i pintura profana...*" Op.cit.)

El pas previ a l'assentament definitiu al Principat estava definit pel procés de recuperació general de la potestat patrimonial que va determinar durant molts anys l'actuació del nou duc. Havent guanyat finalment l'aixecament del segrest dels béns de Sogorb, la presència d'aquest a Catalunya era una qüestió que no es podia anar diferint per més temps. Una de les preocupacions d'aquests anys era l'aparellament d'una residència adequada al caràcter de restauració familiar que s'havia determinat emprendre, la qual semblava havia de fer justícia a la històrica trajectòria de l'imponent nissaga cap de la noblesa del Principat. A excepció de les cases del carrer Ample, Joana II no havia deixat les antigues propietats en gaire bon estat de conservació; a l'igual que el castell de Sogorb, el castell-palau d'Arbeca havia quedat força malmès per la llarga desocupació que havia patit com a mínim els darrers vint anys, però encara era una residència espectacular susceptible de satisfer els més grans desitjos d'opulència. Cap a finals de 1619 el projecte de restauració del castell d'Arbeca devia ser ja un fet. Les obres, possiblement contractades amb anterioritat a aquesta data, es van anar allargant fins a 1623, i sens dubte van esdevenir un dels principals focus constructius de la comarca, aplegant gran quantitat d'oficials de tota mena, mestres de cases, manobres, ferrers, fusters, traginers, teulers etc. Les primeres reformes de 1620 anaven principalment destinades a condicionar les estances més importants del castell, a fi de deixar-les aptes per a la residència dels oficials i criats del duc que havien d'anar instal·lant tos els mobles i anar penjant quadres i tapissos[28]. A principis de gener de 1622 es contractava amb diferents mestres de cases locals una sèrie de reformes de més envergadura, consistents en tancar els arcs de la galeria alta del castell formant noves finestres de pedra, a més de desmuntar el campanar de l'església adossada al castell per a muntar-lo damunt d'un baluard i fer a l'interior del temple una tribuna i capella que estaria connectada a les estances del castell per una galeria[29]. A banda d'aquestes obres majors es contractaven moltes altres de menors consistents en picar pedra a les escales principals o tallar noves gàrgoles, modificar portes i envans per a diverses habitacions d'invitats, criats, comptadoria etc[30]. Els mestres de cases més importants encarregats d'aquestes obres eren Enric Julià i Josep Borjada, coneguts especialment per haver estat tots dos en èpoques successives

[28]També s'adobà la torra mestra i es feren reparacions en diverses torrasses enrunades, obres encarregades al mestre Mateu Pierres l'any 1620.

[29]Els protocols dels contractes de les obres no s'han conservat, disposem però dels comptes detallats de les obres que els esmenten; (Apèndix, Doc. 51).

[30]A la sala daurada del castell s'hi fabricà una xemeneia francesa de pedra picada, obra del picapedrer Marc Lleonart.

mestres d'obres de la catedral de Lleida [31]. En les obres de menor envergadura hi participaren altres mestres de cases entre els que destacaven Miquel Vallès, mestre Aragonès i mestre Garcia, tots tres de la vila de Cornudella. Algunes reformes ja realitzades les van visurar tres altres mestres entre els quals hi figuraven Joan Samboray i Francisco La Carrera, aquest darrer pedrapiquer de Castelló de Farfanya. La major part del treball del ferro va anar per mans del ferrer de la mateixa vila d'Arbeca Tomàs Miró, tot i que també consta que es va anar a cercar a Cristòfor Giner, serraller de la vila de Tàrrega, per a fer frontisses i altres peces, a més de les reixes encarregades a Simeó Besora, ferrer de Tarragona. La major part de fusteria va estar donada a Bernat Llima que hi va treballar pràcticament íntegres els tres o quatre anys que van durar les obres, havent de compartir feina cap a 1622 amb Pau Moreno, fuster ebenista, i amb Josep Benet de la vila d'Ulldemolins. El pintor de Lleida Francesc Campanya va pintar de blau i daurar cinc reixes de la galeria i tribuna de l'església, i el vidrier Joan Sánchez féu tres vidrieres per la sala de l'aparador. El preu total de les obres arribaria a prop de les vint mil lliures.

Com era habitual en aquestes ocasions els ducs de Cardona devien encarregar als seus administradors la formació d'un grup d'oficials responsables de supervisar els comptes i la marxa de les obres contractades; per aquesta funció es van traslladar a la vila d'Arbeca Joan de Cardona, cambrer del duc, màxim responsable de les obres, Miquel Coll, notari encarregat dels actes i Andrés de Ribas, cavaller de Lucena; el tresorer i pagador dels oficials era el batlle d'Arbeca Joan Castellnou que rebia diners del capellà i comptador ducal fra Juan de Herrera. Durant algun temps també apareix vinculat a l'administració de les obres el nom de Fernando de Barrasa Carcamo. Aquest grup de persones (exceptuant possiblement Barrasa) va ésser el responsable d'una gran estafa als ducs, afegint fraudulentament diverses quantitats en els pagaments que feien als mestres, apropiant-se indegudament d'uns diners que Bernat Llima va estimar en més de vuit mil lliures. Els màxims responsables eren Josep de Cardona i Andrés de Ribas que actuaven amb la connivència del notari i del batlle. Molt perjudicats també van resultar els oficials que es veien coaccionats a acceptar substancioses rebaixes en els preus pactats, diners que després s'embutxacaven els administradors, aquests mateixos subministraven també roba, oli i altres forments als treballadors a preus molt superiors, obtenint així substanciosos beneficis a costa dels ínfims sous dels manobres que es veien obligats a residir a prop de la feina, treballant pràcticament per llur mera subsistència. Per contra Joan de Cardona, que en realitat cobrava del duc un sou molt baix, menava una vida luxosa despenent públicament i

[31]Enric Julià fou mestre d'obres de la catedral de Lleida entre 1618 i 1626, i Josep Borjada entre 1628 i 1633; Vid. Alonso García, G: "*Los maestros de la Seu Vella de Lleida y sus colaboradores*" Lleida 1976.

sense cap recança grans quantitats de diners davant les mateixes persones espoliades i humiliades. En acabar les obres els mestres van denunciar als ducs en persona els abusos comesos; l'any 1623 declaraven davant la duquessa Caterina, ja resident al castell, en el procés incoat contra els malfactors, alguns dels quals en aquella data ja havien mort. Els testimonis escrits dels mestres de cases i altres oficials és un document excepcional per al coneixement de les obres efectuades al castell, a la vegada que ens informa amb força detalls de la vida quotidiana que duien aquests[32].

Certament no era la primera vegada que els ducs de Cardona topaven amb semblants desgràcies; una part de responsabilitat requeia en els baixíssims sous que estaven disposats a pagar als administradors dels feus catalans, els quals per contra veien passar per les seves mans importants quantitats de diners, disposant d'una gran facilitat per aturar-se sumes destinades a pagaments que s'havien de fer en moneda comptant; alguns d'ells eren cavallers pobres que no disposaven d'altra renda que el sou i aliment proporcionat per la casa ducal, mai haurien acceptat de bon grat veure com un mestre de cases contractista guanyava amb el seu treball menestral una quantitat per a ells inaccessible. No era una bona rebuda per als primers mesos passats al Principat; la consciència d'haver d'administrar més estretament i millor les rendes familiars prendria ara un caràcter més dràstic; aquest frau degut a persones vinculades a l'administració domèstica devia estimular encara més la necessitat de reunir seriosament tota la documentació patrimonial de la nissaga, antiga i moderna, en un únic arxiu des d'on es pogués fer front a l'eterna batalla judicial amb particulars i municipis[33]. La seu de l'arxiu havia d'ésser una cambra de la torra mestra del castell tancada per tres portes, les claus de les quals custodiava el governador general, últim responsable del patrimoni ducal en absència d'Enric de Cardona o de la seva dona[34]; era la zona més ben protegida del castell també ben guardat per les famoses reixes exteriors que tenien més una funció defensiva que no pas d'ostentació. Un cop cobrada la documentació i reunida en armaris de fusta tancats amb pany i clau, els ducs contractaven l'octubre de 1624 al notari de Barcelona Joan Busquets per a que exercís d'arxiver particular amb sou vitalici[35].

Tot i que ja feia més de dos anys que els ducs vivien al Principat ocupant el castell d'Arbeca i acarant els principals afers, encara no havien protagonitzat una entrada oficial a la ciutat de Barcelona per anar a ocupar, amb la família al complet, el palau del carrer Ample. El dia 9 de març de 1624 el Consell de Cent deliberava

---

[32]Apèndix, Doc. 53 i 54.

[33]Per a una relació detallada de l'arxiu dels Cardona a Arbeca i de la seva evolució històrica Vid. Sánchez González, A: "*Documentación de la casa...*" Op.cit.

[34]L'inventari de l'arxiu a Apèndix, Doc.79.

[35]Apèndix, Doc. 63.

quina havia d'ésser la rebuda oficial que la ciutat havia de tributar al nou duc; els Consellers tenien prohibit des de l'any 1613 anar a visitar i retre cortesia sense el permís de tot el Consell, als nobles titulats que entraven a la ciutat.[36] Estava fora de dubte que s'havia de manifestar públicament el contentament de les autoritats civils en recuperar la presència d'una família tan notable; per a l'ocasió els Consellers optaren per un protocol idèntic al que es feia en la rebuda de l'arquebisbe de Tarragona quan feia entrada per primera vegada a la ciutat. El palau al carrer Ample estava preparat i ornat per a rebre adequadament als seus legítims propietaris, despertant la curiositat dels ciutadans[37]. Venint de Montserrat arribaren a l'Hospitalet on rebien la visita de les primeres autoritats, cap al vespre entraren esplendorosament a la ciutat:

"*dilluns a 8 de abril 1624. Entraren en Barcelona lo duch don Henrich, duch de Cardona, y dona Catherina, muller sua, venint de Arbeca, baxant emperò de Nostra Senyora de Montserrat ahont avian estat la semmana santa. Era's tractat en lo Consell de Cent de dita ciutat si se li exiria a donar-li la benvinguda com se acostuma la primera vegada que duch de Cardona entra en dita ciutat. Y aparia que no, perquè ya altra vegada li era estat. Empero perquè ell llavons com a minyó no asaboria las cosas y havent-li dit avia de esperar lo recebiment, no'l volgué esperar y axí may se li era fet o perquè solen exir a rebrer a descendents de rey y lo rey nostre senyor lo declarà descendent de rey quant manà lo tractassen en la canselleria ab títol de illustríssim com tinch scrit, en effecte se li conclogué fer-li recebiment y entrada solemne. Y per so sobre mig dia lo anaren a visitar al Espitalet lo Núncio de Espanya, lo duch de Alburquerque y lo virey, bisbe que és de Barcelona. Al tart entrà en Barcelona havent-lo exit a rebre tota la cavalleria ben abillada, los diputats y los consellers per son orde, y en fi ab tant aplauso y serimònia com si fos persona real, que fora de tàlem no li falta altra cosa, y com may se ha fet tant per ningun senyor grande dels que són vinguts a Barcelona ni a son pare (perquè no's veu duch sinó comte de Pradas) ni a sos avis.*"[38]

Amb l'entrada oficial dels ducs de Cardona, la ciutat de Barcelona recuperava una personalitat que havia estat absent de la vida pública catalana durant setze anys. La relació amb els Consellers de la ciutat havia estat fins aleshores purament formal, mantenint la cortesia que el protocol exigia davant l'únic duc, eventualment català,

---

[36]Apèndix, Doc. 59.

[37]Pujades: "*Dietari..*" Op.cit. Vol.III (març 1624;c.204,p.171): "dimarts a 26. En lo carrer Ample y casas que antigament deyan de lo infant don Henrich y vuy del duch de Cardona, acudí molta gent a veurer la casa parada per la vinguda del duc y duquessa, que se esperan de dia en dia. Gran ostentació."

[38]Pujades: "*Dietari*" Op.cit. Vol.III (abril 1624;c.206v,p.173). Al museu del vi de Vilafranca es conserva una imatge de la mare de Déu de Montserrat, datable en aquesta època quan els ducs van visitar el monestir, amb el retrat dels dos donants que molt probablement es tractin del duc Enric i duquessa Caterina. **Figura** nº30.

d'extenses i seculars possessions al Principat que es presentava ara com a legítim successor d'una nissaga clau en l'evolució política de Catalunya, de la qual encara es guardava viva memòria. De les poques coses que en vida havia preservat la duquessa Joana II, la principal era certament la sintonia amb els poders públics, aconseguida després de molts anys d'impertorbable i esllanguida residència a la ciutat. El cert és que amb l'arribada i assentament permanent a Barcelona, la major part de la noblesa que integrava el braç militar restava empetitida davant el noble que els havia d'encapçalar. Durant aquests primers anys, de gran activitat corporativa de l'estament, part de l'aristocràcia nova de la ciutat devia recelar d'un magnat al que consideraven forani i certament desconeixedor del peculiar microcosmos nobiliar català, tot i que molts d'aquests anaven admetent com a propi l'exemple cortesà de Castella. Indubtablement només plantar els peus a la ciutat el duc devia saber que entre la noblesa hi tenia ja un notable oponent, es tractava de Josep de Cardona, comte de Montagut, el descendent de Galceran de Cardona que qüestionava la legitimitat del duc Enric a la titularitat de tots els feus catalans; era un plet monumental que un tribunal tan poc àgil com era la Reial Audiència, encara tardaria uns anys a digerir. Malgrat l'existència d'aquest enfrontament legal, els ducs i els comtes de Montagut sembla que van optar inicialment per guardar-se un respecte mutu en les seves aparicions públiques. Però la desavinença acabaria ben aviat en ruptura a mida que es podia ja besllumar la sentència del plet. Tal com relatava Jeroni Pujades sembla que va ser aquesta la raó que va dur a la duquessa Caterina a la baralla pública amb la duquessa d'Alburquerque.[39] Incident que remet també a la baralla de la mateixa duquessa de Cardona amb la comtessa de Santa Coloma, d'on va néixer una gran enemistat entre el duc i la casa dels comtes[40]. La desmesurada consciència de

---

[39]Capítol-4, nota 5.

[40](Pujades: "*Dietari...*" Op.cit. Vol.I; juliol 1625;c.276,p.219): "dijous a 10. Estos dias ha succehit en Barcelona un gran cas de punt de honor. Y fou que havent don Francisco Junyent casada una filla sua ab fill mayor de don Alexandre Alentorn, senyor de Seró, estant en certa occasió juntas a la festa la duquesa de Cardona y la comtessa de Santa Coloma de Queralt, demanant la duquesa de ben estar a la comtessa tractant-la de senyoria, la comtessa respongué tractant axí matex de senyoria a la duquessa no donant-li excellència. De què la duquesa se ensengué en còlera de tal manera que digué a la comtessa que si no sabia de criança li enviaria un criat de sa casa que li'n mostràs. Y alçant-se per anar-se'n (com se'n anà) volent-la detenir algunas damas no volgué restar sinó que digué: *a essa suzia puerca yo la mandaré apalear por un lacayo*. De què hisqué gran alboroço en los ànimos dels aficionats de una part a altra, y anar y venir la cavalleria a offerir-se al duch, altres al comte, y alguns per ben avenir. Veyent lo virey lo trontoll y tement no arribàs lo cas y sentiment a mal términs envià al duch una embaxada per don Alexandre Alentorn per a pregar-lo se assentàs lo negoci en benefici de pau. Anà la embaxada ab molta autoritat ab la carroça del virrey y tornà sens resposta perquè arribat al duch y fetas las cortesias de assentar-se, lo don Alexandre, començant per una imprudent gràcia li digué: -*¿Qué fuera señor, si yo viniera de parte del virey a tomar preso a V.E.*? Al que lo duch no respongué paraula sinó que's posà grave y ab la cara severa, y se'l mirà ab los ulls alterats. Conexent lo don Alexandre lo sentiment del duch digué: -*Esto ha sido de burla y gracia. Lo porqué me envia el*

pertànyer a una encimbellada aristocràcia de recta descendència reial, no va facilitar mai unes fluides relacions amb la noblesa catalana, ni en els pitjors moments, ni tampoc amb bona part de l'aristocràcia castellana de Madrid[41]. Enric de Cardona havia estat educat en la protecció a ultrança del seu ego aristocràtic pel manteniment del qual podia adduir bones raons; no es podia permetre cedir en la seva autoritat dinàstica ni un mil·límetre si volia fer forta l'amenaçada autoritat patrimonial, hi havia massa en joc per a dedicar atenció a l'escarni d'una petita noblesa a la que, de redreçar l'hisenda ducal, podria més endavant si calia doblegar-la amb el pes dels doblers guanyats.

Però no tot havien de ser enemistats, en aquests anys els ducs podien comptar amb la benvolença de determinades famílies, tradicionalment aliades dels Cardona, en especial amb els comtes de Savallà i els barons de l'Albi, Boixadors i Erills, a més dels nobles propers al duc de Sessa, parent i amic que tot i haver estat residint fora del Principat, periòdicament reapareixia per la ciutat de Barcelona ostentant els càrrecs atorgats des de Madrid, a la vegada que no havia perdut mai el contacte amb els seus negocis catalans, ni havia descuidat el palau familiar del carrer Ample[42]. L'alta aristocràcia comptava també amb els mecanismes adequats per a compensar les famílies que prestaven un bon servei en els afers interns del patrimoni, creant vincles tant o més ferms que el parentiu mateix. Malgrat tot al duc de Cardona li hauria calgut un llarg espai de temps per a consolidar en aquests anys el seu prestigi a Barcelona, i al mateix temps conèixer amb profunditat la manera d'actuar de la noblesa catalana al braç militar, el cert és que no el va tenir. Poc menys de dos anys després de l'arribada a la ciutat, hauria d'afrontar un primer repte que va posar de

---

visorey es para rogar de su parte a V.E. que en esto de la señora duquessa con la condessa de Santa Coloma se dé algun assiento. Sobtà llevons lo duch y ab la matexa severitat y gravetat digué: *-Cómo ¿no están bien?* Y oit assò se alçà don Alexandre y se n'anà sens més ni esperar altra resposta. De aquí se alçan dos cosas no encara decididas. La una, qual de las dos damas o senyoras se aportà més impertinentment, y la altra si la discreció de don Alexandre Alentorn (a qui per sa presumptió diuen "Cap de la casa Othomana") se aportà bé o mal ab sa resolució. De las senyoras culpan a la condessa que llevàs lo títol de excellència a la duquesa, y a esta de desmesiada en lo que últimament digué de la condessa. Altres que pretenen saber alguna cosa de uso de grandes de corte, diuen que entre ells may se diuen més de senyoria y axí la condessa essent filla del marquès de Vilasoriz de Serdenya, y la duquessa filla del marquès de Pliego, penço que a uso de corte entre ellas se podian tratar de senyoria y axí la disculpan. Vàlega lo que puga. Lo de don Alexandre diuen los parcelitaris que's corrompé de veurer alterat al duch. Sos amichs diuen que tingué molta prudència en dexar al duch pera (?) pus a una embaxada de un virey responia ab tal supèrbia. Y perquè ves quant poch cas fan los catalans de una supèrbia castellana lo dexà pera (?). En lo exordi de sa embaxada ab tal llanesa o sobra de amistat demostrà poca prudència."

[41]Capítol- 4, nota 1.

[42]També una institució ciutadana, com era el gremi dels escudellers, formava públicament part dels partidaris històrics de la casa.

manifest fins a quin punt l'aristocràcia catalana estava disposada a fer costat al nou duc de Cardona.

Feia més de vint-i-set anys que el rei no convocava Corts al Principat. Els Consellers esperaven amb impaciència que Felip IV jurés les Constitucions de Catalunya i es pogués designar coherentment amb les lleis del Principat un nou virrei, càrrec que ocupava el bisbe de Barcelona amb més pena que glòria. Des de l'època del desastrós virregnat del duc d'Alcalà el Principat tenia un munt de greuges oberts contra els funcionaris reials; per la seva banda la noblesa desitjava delerosa rebre les acostumades compensacions de la visita reial, tot recordant l'extraordinària generositat de l'anterior monarca Felip III l'any 1599, i finalment moltes viles d'arreu del Principat tenien preparats i alliçonats als seus síndics per a tirar endavant un munt de proposicions que no podien suportar més ajornaments[43]. També hi trobava Enric de Cardona un succés de primer ordre per a fer brillar la seva privilegiada posició de mediador entre monarca i Principat, recuperant l'ancestral funció dels Cardona tot presentant-se com a vincle necessari en el servei al rei i a la ciutat, de qui no dubtava declarar-se fill i lleial servidor; per a la qual cosa disposava de l'avantatge d'haver casat a 26 d'abril de 1625 la seva filla Caterina, que complia aquell dia 15 anys, amb el nebot d'Olivares. Els Consellers no van desaprofitar l'avinentesa i van enviar en el seu moment les habituals cartes de cortesia al Comte-duc, al nuvi Luis de Haro i a la seva família[44].

Ja des de la primavera de 1624 el duc de Cardona havia començat a treballar, a fi que el succés de les futures i indeterminades Corts catalanes suposés un afiançament públic del poder familiar, costejant part de l'aparell monumental que solia embolcallar una cerimònia política de tan alta instància com era el moment de la sintonia entre el rei forani i els seus vassalls catalans[45]. En aquesta data es devia donar per fet consumat la ubicació de les Corts a la ciutat de Barcelona, recuperant com era habitual l'edifici que històricament les havia allotjades. El monestir de Sant Francesc no podia resultar més apropiat, es tractava d'una església gòtica de 58 metres de llargada per quasi 14 d'amplada, amb capelles laterals bellament ornamentades, estava situada davant la muralla de mar formant en un dels seus costats la plaça de Sant Francesc o de Framenors, davant la qual els ducs de Cardona

---

[43]Per a les Corts de 1626 amb tot detall i el paper polític del duc de Cardona al llarg de tot el seu periple català Vid. Elliott, J.H. "*La revolta catalana...*" Op.cit.

[44]Per a les respostes d'Olivares, Luis de Haro i els seus pares, els marquesos del Carpio, Vid. AHCB. Consell de Cent, cartes comunes originals X-66 (1623-1625).

[45]Sobre aquesta qüestió, Barral Altet, X: "*El marc monumental de la celebració de Corts a l'edat mitjana*" dintre de "Les Corts a Catalunya", Barcelona 1991 p.407-411.

tenien les seves cases [46]. En aquest cas és possible imaginar que el duc Enric hagués rebut instruccions per aconseguir dels franciscans l'autorització per a bastir una edificació, les característiques de la qual dóna mesura del que s'havia concebut havia d'ésser la presència de Felip IV a Barcelona. Es tractava d'unir les cases dels ducs de Cardona amb el monestir mitjançant un passadís exterior, que sobremuntat a la paret i terreny de l'església tocant a la plaça, havia d'arribar fins la muralla de mar, disposant d'una tribuna oberta cap a l'interior de la nau. Enllaçant amb el passadís, corrent damunt la muralla i tocant l'absis de l'església, s'havia de bastir un segon tram concebut com un saló de festes amb finestrals oberts al mar; de 1626 a 1632 aquest espai hauria d'ésser el marc que clouria les principals manifestacions festives de la reialesa a la ciutat.

L'orde franciscana es caracteritzava de facto pel seu nominal refús de l'ostentació, la qual cosa no havia impedit que el monestir hagués gaudit secularment d'una gran preferència per part de moltes famílies nobles i ciutadans honrats de Barcelona que hi mantenien fastuoses capelles i vistosos sepulcres[47]. Aquesta era una ocasió que no podia passar desapercebuda pel privilegi que suposava albergar la presència reial, i esdevenir a la vegada interès per part d'un magnat com el duc de Cardona, que havia determinat patrocinar la tribuna que des de l'interior del passadís s'havia d'obrir a l'església. El prior dels franciscans devia posar com a condicionant que els ducs haguessin d'assumir des d'aquell moment el patronatge perpetu de l'orde a tot el Principat, havent de pagar també les despeses que ocasionava la reunió periòdica del capítol provincial en el monestir[48], i per refermar la continuació

---

[46]Sobre la història, ubicació i decoració interior del monestir de San Francesc Vid. Barraquer Roviralta, C: "*Las casas de religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*" Vol.I. Barcelona 1906. (Íbid.) : "*Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*" Vol.IV. Barcelona 1915/1917.

[47]La recerca de diners per a mantenir el temple en condicions fou una qüestió de primer ordre, el prior n'era l'encarregat d'aconseguir els patrocinadors que subvenissin a les necessitats de l'església; en aquest sentit Vid. Carbonell, M: "*L'Arquitectura classicista...*" Op.cit. p.225.

[48]De tota manera sembla que el duc no devia costejar del tot les despeses, previsiblement elevades, ja que el pare guardià del convent demanava el 27 de febrer de 1625 una subvenció al Consell de Cent per a celebrar festivitats en motiu de beatificacions de pares de l'orde, a més d'ajut per al cost del capítol general de l'orde que es celebrava a Roma. A 29 d'abril el Consell de Cent aprovava un ajut de 300 lliures (AHCB. Consell de Cent, *Deliberacions* II-134). Les obres del passadís van necessitar posteriorment un augment en el servei d'aigua de les cases del carrer Ample, fet que va obrir també una sèrie de negociacions amb els Consellers de la ciutat, els protocols de les quals va recollir Llobet en els seus regestos. ADM. Ms. B.J.Llobet: "*Indice, declaración y addición a la recopilación de los autos y escrituras del condado de Empúrias, hecha por Juan Busquets notario, en tiempo del Exmo. señor duque don Enrique; por B.Joseph Llobet, año 1667 y 1668*". Agua para servicio de dicho palacio y casas y passadissos desde ellas hasta la marina y tribuna de la Yglesia y monasterio de San Francisco: N°11056. Deliberación o conclusión hecha por el Consejo de Cien jurados de la ciudad de Barcelona, en favor del Exm° señor duque don Henrique mi

dinàstica instaven al duc a que el seu hereu, Lluís de Cardona, edifiqués en el mateix monestir una cambra per aposentar-s'hi quan sojornés a Barcelona. A canvi cedien el terreny necessari per al passadís, sempre i quan fos una edificació externa que afectés el mínim possible les capelles i nau de l'església, a més oferien la possibilitat d'edificar una segona tribuna a la part oposada a la projectada. Tot això es posava en marxa signant el protocol de patronatge perpetu de l'orde a 23 d'abril de 1624[49]. Un succés d'última hora a primers de maig del mateix any va venir a enterbolir els preparatius del duc; inesperadament Felip IV, possiblement per inspiració del bisbe Sentís, va designar la ciutat de Lleida per a la ubicació de les Corts, declinant el jurar abans les Constitucions catalanes a Barcelona, tot esverant als Consellers que immediatament demanaren la mediació del duc Enric. Tot fa pensar que es tractava d'un cop d'efecte pensat per a colocar als Consellers en una situació de predisposició a la negociació quan, abans de d'emprendre-la, el rei la iniciés havent ja concedit prèviament una mercè a la ciutat de Barcelona en escollir-la com a escenari de la seva presència, cosa abans mai qüestionada i que enfrontava ara els desitjos dels síndics de Lleida amb la determinació dels Consellers de Barcelona. No obstant això Enric de Cardona, mitjançant el seu capellà major Pere Joan de la Guàrdia, contractava a 10 de juny de 1624 la tribuna del monestir de Sant Francesc al mestre ferrer Antoni Bellera, la part que tocava a mestre de cases havia estat donada a Joan Santacana[50]. Per aquest encàrrec es triava a dos oficials que pertanyien a destacades famílies barcelonines del treball del ferro i de mestre de cases, les obres dels quals estaven ben presents en diferents edificis de la ciutat; en especial les del ferrer Antoni Bellera que havia realitzat força reixes per a les principals esglésies de la ciutat, essent-ne comitents ciutadans honrats i importants corporacions de Barcelona[51].

---

señor, padre de V.E. por la qual a petición suya fue resuelto y otorgado que se le diesse la agua de la fuente que su Exª, por medio de don Francisco Cassador, havía pedido para el servicio de su casa y familia, dexando assí la suma y cantidad de dicha agua la que podrían y de dónde hauría de ser, como la execución a la buena prudencia y censura de los Conselleres. Consta por dicha deliberación en papel firmada de mano de Pastor Escrivano de dicho Consejo de Ciento, y sellada con el sello de dicha ciudad en 25 de setiembre del año 1624".

[49]Apèndix, Doc. 60. Sobre el patronatge de l'orde franciscana pels ducs de Cardona vegi's també Marca, Francesc: "*Chrónica seráphica de la santa provincia de Cataluña de la regular observancia de nuestro padre S. Francisco; parte segunda, contiene los años 1400 hasta los de 1759*" Barcelona 1767. Cap.IV, p.492-494.

[50]Apèndix, Doc. 62. Sobre la família dels Santacana mestres de cases de Barcelona Vid. Carbonell, M: "*L'Arquitectura classicista...*" Op.cit.

[51]Madurell i Marimon en les seves fitxes manuscrites de l'arxiu de protocols, va deixar constància dels diversos contractes d'Antoni Bellera a la ciutat de Barcelona (AHNPB: Diversos notaris en anys i lligalls diferents corroborats); B.Puigvert: "*Vigesimum octavum manuale*" 1619-1620. Llig.7: Contracte de 30 de març de 1620 d'una reixa de ferro llisa per a la porta de la capella de la Santa Espina a l'església parroquial del Pi a Barcelona. Antoni Roure: "*Llibre tercer de concòrdies*" 1613-1622, Llig.29: Contracte d'una reixa per als prohoms de la confraria de Sant Eloi dels daguers de

El balcó, totalment fet en ferro, havia de tenir 34 pams de llargada i 4 de volada, conformat per balustres amb les seves corresponents mènsules, sobre les que s'havien d'assentar sis finestres amb gelosies abatibles, el sostre i solera sobresortints havien d'estar enrajolats amb ceràmica valenciana, i la tribuna s'havia de rematar amb les armes del duc fetes també de ferro, que en el resultat final estarien flanquejades per dos lleons. Aquesta obra els ducs la pagaven a pes, és a dir a raó de 18 diners per lliure de ferro emprada, avançant però la quantitat de cent lliures amb el compromís dels mestres que passats dos mesos de la data del contracte l'haurien de tenir ja enllestida; no obstant Bellera i Santacana no cobrarien les 673 lliures adeutades per la seva feina, fins a 25 de maig de 1625[52]. Des d'aquest balcó Felip IV, acompanyat de la seva noblesa, assistiria d'incògnit darrera les gelosies als oficis que se celebrarien a l'altar major de Sant Francesc durant la seva estada a la ciutat. El poder assistir a missa amb una certa exclusivitat i elegància era una qüestió de primer ordre per a la noblesa catalana; moltes altres famílies aristocràtiques també tenien construccions similars emplaçades a les principals esglésies barcelonines; Berenguer d'Oms tenia la seva a l'església de Sant Joan de Jerusalem, on originalment havia estat un simple finestral reixat, heretat del seu avantpassat Francesc Ermenter de Sentmenat, senyor del castell de Rubí, que l'havia fet obrir l'any 1468, arribant al segle XVII amb un aspecte segurament molt més auster que no pas la nova tribuna del duc de Cardona, i possiblement per aquest fet la van fer renovar l'any 1632 [53].

Barcelona; havia d'ésser similar a la de la capella de Nostra Senyora de l'Esperança de Sant Eloi a l'església dels Sants Just i Pastor de Barcelona. Francesc Jutge: "*Decimum quartum manuale*" 1624-1625 Llig.5: Minuta llatina de la concòrdia feta pels marmessors de Lluís Guineas, prevere de l'església de Santa Maria del Mar, per a la fabricació d'una reixa per a la capella de Sant Marc de la dita església, datat a 11 de febrer de 1625. Jeroni Lentisclà: "*Quintus liber comunis*" 1621-1630, Llig.21: Antoni Bellera contractava, a 12 de gener de 1625, amb els prohoms de la confraria de Sant Pere dels pescadors de Barcelona la fàbrica d'una reixa per a la capella de la confraria ubicada en el monestir de monges de Santa Clara a Barcelona, havia d'ésser similar a la de la capella de Sant Isidre de l'església de Santa Maria del Mar. Antoni Felip: "*Llibre de capítols matrimonials, inventaris i concòrdies*" 1626-1632, Llig.5: Contracte d'un balcó de ferro a 16 de març de 1629, amb el negociant de La Llacuna Onofre Estalella; aquest havia d'ésser similar al balcó de la casa del notari Pere Carbonell a la plaça de Sant Jaume; a més les mènsules del balcó havien d'imitar el balcó existent a la plaça de la Llana de Barcelona.

[52]Apèndix, Doc. 64.

[53]Biblioteca de Catalunya. Arxiu Moja; Llig.235. Regestos dels documents referits a la tribuna de la família d'Oms: "(9 de març 1462) Licencia concedida por el gran maestro de la casa y hospicio de San Juan de Jerusalem a Francisco Armenter de Sentmenat para abrir una ventana de 1 1/2 palmos en cuadro con reja, en la capilla construída por Francisco Ballo. (5 de març 1468). Facultad concedida por el comendador a Francisco Armenter de Sentmanat para que en vez de hacer la ventana en la capilla, la hiciera en la pared de la iglesia, al estremo superior de ésta hacia mediodía, de modo que pudiese ver el altar mayor. (13 de maig 1631) Licencia del priorato de Cataluña de la orden de San Juan de Jerusalem a D. Berenguer de Oms para hacer crecer y ensanchar la ventana que tenía en la iglesia de San Juan de Jerusalem, dándole 6 palmos de ancho

Mentre els preparatius sumptuaris seguien el seu curs, el dia 5 de gener de 1626 el duc Enric partia ostentosament de Barcelona a fi d'intentar fer canviar de parer al reir en l'afer del jurament de les Constitucions catalanes, previ a la convocatòria de Corts a Lleida[54]. A 17 del mateix mes es trobava a Saragossa des d'on informava al Consell de Cent sobre la disposició de Felip IV de fer camí cap a Montsó, Barbastre i Lleida on pensava tenir finalment les Corts del Principat; en el temps que havia de durar aquest desplaçament la ciutat de Barcelona havia de preparar les seves ambaixades i traçar l'estratègia a seguir, per mirar de convèncer al rei i al seu privat de la necessitat de respectar l'ordre protocol·lari de la convocatòria, oferint d'aquesta manera als Consellers una manifestació explícita de voluntat en la preservació dels privilegis del Principat[55]. El dia següent arribaven a Saragossa Joan Francesc Rossell i Jeroni de Navel, els ambaixadors que el Consell de Cent disposava per aquest afer; el duc de Cardona els facilità una audiència amb Olivares i amb Felip IV on exposaren la pretensió de la ciutat. La resposta oficial a l'ambaixada la reberen l'endemà in extremis, moments abans que el rei marxés a tota pressa cap a Barbastre. En aquesta ciutat els criats del duc, que seguia la comitiva reial, es barallaren a coltellades amb els del duc de Sessa, mentre Enric de Cardona emmalaltia i era sagnat diverses vegades[56]. El dia 30 de gener informava al Consell de Cent la resolució negativa que el rei, per boca d'Olivares, li havia comunicat. El

---

y 4 de alto, poniendo una reja que no brotase de la pared. (8 de juny de 1632) Licencia para que la reja pudiese salir de la pared de la iglesia".

[54](Mendoza, Andrés de: "*Segunda relación de las justas, torneos y saraos de Barcelona*" Esteve Liberós Barcelona 1626): "El día siguiente fue aquí muy alegre, porque llegaron las convocatorias de Cortes, y se declaró el salir su Magestad de la suya a siete, cosa tan desseada desta ciudad. Y assí se parte el señor Duque de Cardona a recebir a su Magestad, con el esplendor devido a su sangre y grandeza; lleva veynte y quatro gentil hombres, veynte y quatro pages, veynte lacayos, dos casas de servicio, todos los officios doblados y tres libreas (...). Que el ornato y plata y demás partes de su grandeza se dan por advertidos".

Pujades: "*Dietari...*" Vol.IV,Op.cit. (D.6v.p.31-32): "Dilluns a 5 de janer de 1626. (...) Dit dia parteix de Barcelona per anar a rebrer al rey Nre. Sr. lo duch de Cardona, don Henrich. Partex ab gran ostentació y paseo per la ciutat, dexant als ciutadans ab molta confiança de suplicar a sa Mt. vinga a jurar en Barcelona abans de obrir o fer la proposició de les corts y que les vulla tenir en dita ciutat. per al qual effecte li envia la ciutat dos syndichs supplicant-le'y ab moltas veras." Pel conflicte jurídic que implicava aquest afer Vid. Vinyes, Felip: "*Discurso en el qual se justifica ser justa la pretención del Principado de Cataluña y ciudad de Barcelona en orden a que su Magestad se sirva, antes de la proposición de las Cortes convocadas para la ciudad de Lérida, hazer y prestar el acostumbrado juramento en la ciudad de Barcelona*" Esteve Liberós, Barcelona 1626.

[55]Apèndix, Doc. 66.

[56]Pujades: "*Dietari...*" Vol IV, Op.cit.(D.11 p.36): "Los criats del duch de Sesa, nét del de Lerma, tingueren en Barbastro una gran brega ab los del de Cardona. Morí un criat dels de Cardona, y de una part y altra hi hagué molts nafrats. Lo duch de Cardona se enmalalteix en Barbastro y està sagnat 4 vegadas, restant ab prou perill de sa salut."

dia 5 de febrer tornava a Barcelona on s'entrevistava amb Rossell i Navel per a insistir en la necessitat de presentar noves ambaixades, i es lamentava de la deliberació del Consell de Cent prohibint qualsevol manifestació festiva, fent tancar el portal de l'Àngel per a impedir d'aquesta manera l'entrada dels cavalls de Felip IV[57], pocs dies després s'encaminava cap a Montsó cridat pel rei. A finals del mateix mes de febrer s'entrevistava a Lleida amb els síndics Rossell i Navel, on els reiterava el seu interès per donar suport a la demanda dels Consellers; en aquesta ciutat s'hi trobava també el bisbe de Barcelona i el comte de Perelada que a l'igual que el duc, oferia els seus serveis als Consellers; a 7 de febrer el mateix bisbe Sentís els havia donat notícia de l'avís que havia tingut del rei comunicant la vinguda del cardenal Barberini a la ciutat de Barcelona[58].

El dia 4 de març Rossell i Navel, expectants, explicaven per carta des de Lleida les anades i vingudes d'Enric de Cardona a Montsó, i les seves entrevistes confidencials amb Olivares, Salvador Fontanet i el secretari del Consell d'Aragó Juan Lorenzo de Villanueva. El duc per la seva part abandonava Lleida per anar a visitar la duquessa Caterina a Mataró, on entre tant havia nascut el seu fill Pasqual. Tot aquest periple presurós i trasbalsat finalitzava a Barcelona el dia 15 de març pel matí. Mentre els Consellers assistien a l'ofici a l'església de Santa Maria del Mar, el duc els envià a cercar demanant es convoqués amb urgència el Consell a la casa de la ciutat; davant la sobtada petició els Consellers deliberaren amb escrupolositat quin havia de ser el protocol de rebuda i el lloc que hauria d'ocupar; finalment el duc de Cardona féu entrada a la sala gran del Consell de Cent que s'omplí de gom a gom amb les autoritats i cavallers que l'acompanyaven; assegut entre el prohom més antic i el Conseller en cap, lliurà a aquest una carta que fou llegida en públic pel secretari; en la qual s'exposava, prèvia una reiterativa i ampul·losa apelació a la sang vessada pels Cardona en servei al Principat, com Felip IV havia finalment acceptat jurar en primer lloc les Constitucions catalanes a Barcelona i tenir seguidament Corts en aquesta mateixa ciutat.

Tot plegat va resultar un cop d'efecte extraordinari, tant pels Consellers que maldaven des de feia mesos obtenir aquesta atenció, com pel prestigi que adquiria

---

[57]Segurament es tractava dels primers preparatius dels aposentadors reials a Barcelona.

[58]AHCB. Consell de Cent; *Cartes comunes originals* X-67; Fol.32: "A nit ab lo correu tinguí carta ab que sa Magt. mana avisar-me que dins deu dias serà en Barª lo Sr. Cardenal Barberino, nebot de sa Santedat; y que serà molt servit que en lo reçibiment se fassa tal demostració que entenga sa Illma. lo contentament que sa Magt. ha rebut de sa venguda. Y que per esta vegada aquexa ciutat salude primer lo estandart de la sglésia, de que me ha paregut avisar a V.s. per a que dispongan lo que en compliment del que lo Rey nostre Sr. mana, cosa tan pròpria de la voluntat y amor ab que sempre acuden al servey de sa Magt. La divina guarde a V.s. ms. Lerida 7 de febrer 1626. Lo Bisbe de Barcelona".

ara el duc de Cardona entre els ciutadans i autoritats del Principat. En cap altre moment es trobaria la seva casa tan glorificada com en les setmanes que transcorregueren entre la lectura d'aquesta carta i l'inici de les sessions de Corts[59]. En la persona d'Enric de Cardona concorregué bona part del mèrit d'haver obligat al rei i als seus ministres a canviar de parer en benefici de la ciutat de Barcelona[60]. Els

---

[59]Els mesos de gener i febrer eren tradicionalment un dels moments més excepcionals per a l'aristocràcia de Barcelona, que es lluïa als actes que es feien des de l'inici d'any nou fins als carnestoltes; fent vistoses aparicions en els torneigs i mercat de vidre del Born. Era també un moment especialment destacat per a la casa del duc que transformava llurs desplaçaments en ostentoses processons. El dia vuit de febrer al migdia va partir la duquessa Caterina cap a Mataró, essent acompanyada per més de cent cinquanta cavallers luxosament vestits: (Mendoza, Andrés de : "*Tercera relación de las fiestas de la ciudad de Barcelona*" Esteve Liberós, Barcelona 1626.) "Cerca del medio día partió mi señora la Duquessa de Cardona a Mataró, por desocupar la casa a su Magestad, llevando más de ciento y cinquenta criados de ambos sessos, los gentiles hombres mostraron el lustre de criados de tan gran señora, y a los pajes, lacayos y cocheros, se dio librea de paño verde obscuro de Segobia, guarnecido de gran cantidad de botones de oro de Milán, jubones largueados de caracolillo de oro, y toquillas de lo mesmo. Acompañáronla assí el governador como toda la gente illustre desta ciudad, de señoras y cavalleros. Yvan su Excellencia y la señora doña Cathalina de Aragón, don Antonio y don Vicente sus hijos, en literas; y el conde de Pradas y Ampurias, su primogénito, con el governador, Conde de Oñate, Marqués de Bayona, don Diego Çapata de Cárdenas, don Francisco de Çagarriga y don Francisco Pau de Rocabertí en coche, a quien seguian otros siete o ocho; no hablo en las galas destos señores, que se suponen aviendo advertido las de los criados; acompañóla don Antonio Florián, ayudante desta infanteria, con 40 arcabuseros, con quien su Excelencia usó de su acostumbrada grandeza".

D'altra banda els balls de carnestoltes privats tenien un especial esplendor, ja que l'aristocràcia de la ciutat intentava donar als seus salons festius un aspecte que resultés el més ostentós possible, en aquest sentit Mendoza havia posat l'èmfasi en els salons de la casa de Joan Terrer on s'havien obert aquell any els balls de carnestoltes, i que havien protagonitzat el mes anterior un altre ball, després d'un torneig, on hi havia assistit Pere Antoni d'Aragó, fill segon del duc Enric (Mendoza, Andrés de: "*Segunda relación...*" Op.cit.):

"Y aviéndose despedido con las mesmas cerimonias de la entrada, fueron saliendo del palenque, y disponiéndose al sarao, que fue en casa de don Juan Terrer en una muy capaç pieça de rica tapicería y excelente pintura, y más de cien luzes en candeleros de pared, braseros y bofetes de plata, y toda prevención de colación, aguas y vinos varios y excelentes. Concurrió al sarao toda la nobleza (...). Luego Don Pedro de Aragón y la señora doña Juana Grimao dieron principio al sarao que duró hasta la media noche, y la cerdana fue de más de quarenta, y con la dança del candalero tuvo fin a las dos de la noche".

[60]Pujades: "*Dietari...*" Vol.IV Op.cit. (D.25vp.41): Diumenge a 15.Lo duch de Cardona, estant en Barcelona, féu lo miracle de Mahoma: "*que si no viene el otero a Mahoma, baja Mahoma al otero*".Coneguda la fortalesa dels barcelonesos, tenint carta de la real Mt. per a consellers y consell de cent, anà personalment a donar-los la carta, ab paraula de sa Mt., que vindria a jurar en la ciutat de Barcelona, conforme los passats avian acostumat. Despedit lo duch y haguda resolució en consell, tot lo consell ple anà a Sant Francesch a donar mostras de agrahiment a lo duch. Anà lo consell ab dos centas atxas blancas, que fou bella vista per ser nou hores de la nit. Seguian més de quatre mil ànimas. Tirà la artilleria dos vegadas, en senyal de alegria. Diu-se que vindran aquí los senyors: reina y infanta doña Maria, per lo matrimoni ab lo rey de Ungria, fill de l'emperador. Bravo pit han tingut los barcelonesos. Santa Eulàlia gloriosa y los demés seus sants ho alcancen de nostre senyor Déu, qui per sempre sia alabat.

Consellers van anar personalment a donar les gràcies al duc, decidint tramitar immediatament l'ordre de besar les mans al rei als ambaixadors de la ciutat a Madrid, l'honor de dur la carta als ambaixadors anava a càrrec del fill primogènit del duc, Lluís de Cardona. L'endemà, dia de Santa Gertrudis, es celebrà a la Seu un ofici ple d'esplendor, amb l'assistència de tot el consistori[61]. Aquest èxit inicial podia a la vegada fer créixer les expectatives d'unes Corts assenyades i favorables, auguris massa optimistes que dissortadament mai s'arribarien a realitzar.

No era però aquesta la única gestió que a l'hivern de 1626 duia entre mans el duc Enric. Olivares va aprofitar el viatge oficial al regne d'Aragó per a saciar el seu voraç apetit bibliogràfic; en aquesta ocasió s'havia fixat en la biblioteca de l'historiador aragonès Jeroni de Zurita, custodiada des de feia dècades a la cartoixa d'Escaladei. El Comte-duc no va trobar persona més indicada per a procedir a l'espoli dels llibres de l'insigne historiador de la Corona d'Aragó, que el propi duc de Cardona. La petició d'Olivares no resultava per aquest especialment senzilla. Les relacions de la cartoixa amb la casa de Cardona no havien estat tradicionalment bones, ans el contrari corrien encara un rosari de plets sobre la jurisdicció de terres i rendes que els ducs estimaven competents al seu comtat de Prades; per altra banda l'enemistat de la cartoixa amb el monestir de Poblet impedia una bona entesa amb la casa ducal[62]. Independentment d'aquest afer, pels mateixos monjos la negociació tampoc devia resultar prou planera; no cal insistir en la importància que l'obra i el nom de Zurita tenia per a qualsevol persona mitjanament culta a la Catalunya del segle XVII[63]. La pretensió que uns llibres de tan prestigiós llegat abandonessin el Principat devia causar, al menys entre els propis cartoixans assabentats de l'afer, un

---

[61]Mendoza, Andrés de: "*Quarta relación y diario de Andrés de Mendoça*" Esteve Liberós, Barcelona 1626: "El día siguiente (...) Don Francisco Terrer, deán y canónigo desta santa iglesia, y vicario general de su obispado (persona de antigua calidad, conocidas letras, más conocida virtud) mandó adereçar la capilla mayor de excelentes brocados, bordados de maçonería; y en el altar se puso la riqueza de su tesoro, que es grande, de relicarios de plata y oro, y gran número de candaleros; los doze Apóstoles, San Jorge, los Santos Eulaguer y Paciano, Eulalia y Matrona sus Patronas, las imágenes del Salvador, la Virgen: pintura del Evangelista, médico y pintor, y por clave una estátua de media forma humana de la Concepción Puríssima, tan prima en la escultura, que puede el arte afrentar la naturaleza, y aprender en ella el arte nuevos primores; no tanto ya por idea de su mayor valentía, como por la del mayor artífice. Concurrió con toda la ciudad el Consistorio de los Conselleres en forma, fue la missa del Espíritu Santo un abismo de música, y por cima del sepulcro de Santa Eulalia, y en la distancia del altar al coro, havia en candaleros flamencos hasta setecientos cirios ardiendo".

[62]Anguera, P. / Aragonès, M: "*El Priorat de la Cartoixa d'Escaladei*" Barcelona 1985. En aquest sentit els ducs van acabar venent a la cartoixa, a 27 de gener de 1627, per 5.700 lliures els drets jurisdiccionals de diverses viles que es trobaven dintre del priorat.

[63]Sobre aquesta personalitat i la seva posterior influència, Canellas, A: "*El historiador Jerónimo Zurita*". Solano, F: "*La escuela de Jerónimo Zurita*" (Actes del congrés "Jerónimo Zurita, su época y su escuela". Saragossa, 1986).

cert estupor. És possible que les necessitats econòmiques del monestir i la promesa del Comte-duc d'acudir amb una generosa almoina, contribuïssin a ablanir la reticència del prior, amb qui sembla va negociar el duc directament; l'afer es va allargar de gener fins a l'agost de 1626, quan el propi Olivares rematà l'afer agraint per carta al prior la seva atenció[64]. També és possible que el Comte-duc s'aprofités de l'ambició d'Enric de Cardona en reeixir en la negociació del jurament de les Constitucions, i aleshores fer-ne de la biblioteca moneda de canvi. Tant si aquest afer va intervenir o no en les negociacions estrictament polítiques del Principat, el cert és que la biblioteca de Zurita va acabar engruixint la del Comte-duc, resultant una adquisició que més que cap altre contribuïa a consolidar la seva fama de bibliòfil[65].

A Barcelona l'ambient cortesà de Castella ja es començava a flairar, especialment per la presència a la ciutat d'un singular personatge que s'havia convertit en tota una institució literària de la tafaneria de cambra madrilenya. Força criticat pel seu caràcter d'home adulador però utilitzat i llegit per molts grans aristòcrates castellans, Andrés de Almansa y Mendoza devia intentar a mitjans de l'any 1625 una aproximació a la casa de Cardona, tot publicant a Barcelona una de les seves tedioses relacions on descrivia les festivitats amb motiu del naixement d'una filla dels reis[66], emprant per aquest efecte el seu estil recargolat i pompós sempre admirat del discurs del poeta Góngora, tant odiat per Lope de Vega[67]. La dedicatòria era en aquest cas per al recent gendre del duc de Cardona, Luis de Haro, Mendoza no deixava de fer però els habituals elogis a Enric de Cardona. Per la seva ploma haurien de passar les descripcions pormenoritzades fins a la exasperació de les cerimònies, festivitats i actes dia a dia, fets a Barcelona els dies previs a la visita de Felip IV; darrera de l'ampul·losa verbositat d'aquest escriptor es pot besllumar la importància de la celebració i l'espectacularitat amb què aquesta es desplegava als ulls dels ciutadans.

---

[64]Apèndix, Doc. 70.

[65]Sobre la biblioteca del Comte-duc Vid. Andrés, Gregorio de:"*Historia de la biblioteca del Conde-duque de Olivares y descripción de sus códices*". Cuadernos Bibliogràficos nº28, 1972.

[66]Mendoza, Andrés de: "*Relación de Andrés Almansa y Mendoza de las fiestas, torneos y saraos de Barcelona al nacimiento de la Infanta Nuestra Señora*" Sebastià Cormellas, Barcelona 1625.

[67]En aquest sentit: (Lope de Vega Carpio: "*Epistolario de____*" a cura de A.G. de Amezua, 4 vols. Madrid 1941. Vol.III p.187, Lope de Vega al duc de Sessa, Toledo 9 de maig 1615): "En Çocodober me asió la mano Mendoza; pensé que me la quería morder, y cubrilla con el manteo; no quiero deçir en esto que es perro, sino que lo es de todas bodas, pues se halla hasta en la de los quemados; huélgome que no tendrá que escrivir de mí en este magosto, como dixo el Conde de Lemos viejo; ya me pareze que oygo su relaçión en la prosa diabólica con que le tiene engañado el cordobés su padre..." Cfr. També a Orozco Diez, E: "*La polémica de las Soledades a la luz de nuevos textos; las advertencias de Almansa y Mendoza*" Revista de Filología Española XLIV, 1961. On s'exposa la valoració que Andrés de Mendoza feia de l'obra de Góngora en una obra manuscrita adreçada al duc de Sessa titulada "*Advertencias de Andrés de Almansa y Mendoza para la inteligencia de las Soledades de Don Luis de Góngora*".

La seva ventura per terres catalanes no devia resultar gaire duradora, ja que Pujades l'havia vist pres i encadenat a finals del mes de març per fer proclames contràries a les pretensions reials en el temps de les sessions de Corts[68].

Amb tots els enrenous i personalismes, l'anunci de la convocatòria de Corts posava en marxa un complicat i monumental mecanisme burocràtic, glossat feia anys en les seves parts essencials pel jurista Lluís de Peguera, l'obra del qual esdevenia en aquestes ocasions capital per a arbitrar la forma de les negociacions[69]. Per la seva banda la casa del rei desplegava una vistosa organització i una etiqueta molt severa; en un mateix escenari confluïen les dues circumstàncies que potenciaven el cerimoniós teatre de la manifestació pública del poder. Era un moment excepcional en el qual tot l'univers cortesà de Castella, ampul·lós i refinat, ple d'esplendor i de còmica niciesa a la vegada, es desplaçava a les portes d'un país en el qual la cerimònia ciutadana feia momentàniament accessible a tota la població una institució divinitzada. Un cop finalitzats els actes públics, la persona del rei era pràcticament inabordable, romanent protegida darrera una sobredimensionada etiqueta de palau, que provocaria en el seu desplaçament a Catalunya diversos incidents protocol·laris entre l'alta aristocràcia del seguici; especialment sonada va ésser la topada amb l'almirall de Castella quan va haver de cedir al duc de Cardona el seu lloc a la carrossa de Felip IV[70]. Les baralles entre els grans nobles que servien al rei eren freqüents; el sostenir una copa, el llevar o dur una tovallola durant un ofici religiós o qualsevol funció dels càrrecs àulics, era motiu de tossudes picabaralles ja que tothom es disputava l'honor de la màxima proximitat a la persona del monarca, d'aquesta manera la necessitat de regular per escrit les funcions a fi que no s'entrecreuessin, provocant confusions i duplicitat de càrrecs, podia arribar a esdevenir una qüestió d'Estat on es jugava la convivència en harmonia dels principals ministres del rei.

El cerimonial de cort borgonyó, introduït per Carles V a 1547 superposat a l'antiga etiqueta de la casa de Castella, tenia la funció de subordinar amb fermesa l'alta noblesa a la casa del rei, fent-la participar indefugiblement en la vida domèstica d'aquest mitjançant un lligam de protocol que implicava la més alta categoria de submissió del noble en voluntat de servei, i a la vegada era una manifestació pública

---

[68]Pujades: "*Dietari...*" Vol.IV Op.cit.(d.28, p.43) *Març de 1626.* Dijous a 26 arribà ab un bergantí a Rosas, pres en ferros, Andrés de Mendoça, castellà de nació y ab carta del virrey y del duch de Cardona compte de Empúries; fou encomanat al capità don Pedro de Tapia, perquè lo guardàs en presó y tingués ben guardat. Diu-se està pres *por hazer discursos*. Ço és, que ab estos debats de Corts, feya respostas contra los memorials que de sa pretenció donava la Real Mt. als Regnes, y que estava ja desterrat de Castella per açò. Culliren-lo en Barcelona de nit, y no li dexaren prendrer roba ni cosa alguna. Fos universal en totas sciencias, y gran poeta.

[69]"*Pràctica, forma i stil de celebrar Corts en Catalunya*" amb vàries edicions i editors des d'inicis del segle XVII.

[70]Novoa, Matías de: "*Hª de Felipe IV*" Vol I, Madrit 1878/1883.

de la confiança del monarca vers la gran aristocràcia del país. Aquest servei protocol·lari suposava una expressió renovellada de l'ancestral vincle de vassallatge, encarregat d'afirmar per tots els medis el principi rotund d'assegurar que tota noblesa i privilegi emani necessàriament de la reialesa; en el moment en què aquest privilegi es podia traduir en benefici material directe per al noble cortesà, la carrera d'aquest dins de la casa del rei era especialment abrandada, fet que s'adequava ara a l'aparat cortesà creixent en luxe i magnificència propi de les principals monarquies d'Europa. El rigor extrem pel que era coneguda l'etiqueta de palau espanyola, ja des de l'època de Carles V, tenia la utilitat d'ordenar i destriar amb tota claredat la importància de la funció que s'atorgava a cada noble, regulant estrictament la precedència d'aquest en ordre al seu estatus i al valor dels serveis prestats a la família reial, el cap de la qual maldava per oferir llavors una imatge pública d'emperador renaixent[71]. Era un medi immillorable per a fer saber a un aristòcrata determinat que gaudia del favor o desfavor del rei, i a la vegada implicava un control rigorós de la política matrimonial dels magnats de la terra, a fi que els seus enllaços no confluïssin en desafecció als interessos polítics del monarca; el qual perdia per aquest camí, inexorablement i gradual, el dret al tipus de vida domèstica privada que havien gaudit els reis de l'edat mitjana[72]. La cort de Carles V i Felip II havia mantingut l'etiqueta dintre d'aquests termes rigorosos i a la vegada comprensibles; el problema sorgiria de debò durant el regnat de Felip III amb l'actuació del duc de Lerma, l'individu que havia demostrat fins a quin punt es podia arribar si se sabia manipular amb profit l'etiqueta, cercant amb habilitat el camí que permetia la més gran proximitat i influència en la persona del rei; durant la seva hegemonia la casa de Felip III arribaria a triplicar les despeses

---

[71]Sobre l'etiqueta reial Castellana en època moderna Vid. Domínguez Casas, R: "*Arte y etiqueta de los Reyes Católicos. Artistas, residencias, jardines y* bosques" Madrid 1993. Bottineau, Y: "*Aspects de la cour d'Espagne au XVII siècle; l'etiquette de la chambre du roi*" Bulletin Hispanique, Vol.LXXIV nº1-2. 1972, p.138-157. A més del Ms. de la Biblioteca del "Ministerio de Asuntos Exteriores" a Madrid: "*Etiquetas de palazio. Estilo y govierno de la Casa Real que an de observar y guardar los criados de ella en el celo y exercicio de sus ofizios, desde Mayordomo maior y criados Mayores hasta los demás criados inferiores. Funziones de la misma Casa Real hordenadas el año de 1562 y reformadas el de 1617*" (S.XVII s.d. Sig: 341.75(46)"1562/1652"; Cfr. Santiago Rodríguez, M: "*Los manuscritos del archivo general y biblioteca del ministerio de asuntos exteriores*" Madrid 1974. Cat.nº182.)

[72] Biblioteca Colombina, Sevilla. Ms.82-3-37, Epistolari anònim: "*Resolución de su Mgd. cerca de materias de la monarquía, año 1618 y otras noticias en dicho año*":

(*30 d'octubre 1618*) "De Francia ay buenas nuebas que sus Magdes. estavan contentíssimos, y la Reyna doña Ana en particular, sino que las llanezas con que allá se tratan los reyes no se le encajaban. Estava comiendo una escudilla de panetela de sustancia, y como estuviese caliente un monsiur que estava allí, llegó a la escudilla y metió el dedo índex y comensó a menear y soplar la panetela para que se enfriase; y si no lo certificara un gran ministro del Rey que está agora aquí, que es Don Diego Sarmiento, no parece creedero para la gravedad y autoridad con que acá estamos desvanecidos".

familiars, agreujant -per la part que tocava- la ja prou malmesa hisenda reial, molt sovint indistinta de la del propi regne[73].

Resulta evident que en el seu moment no hi havia cap potentat dels regnes peninsulars que pogués igualar les quantitats de diners que el duc de Lerma com a favorit disposava per a les despeses sumptuàries, nombrosíssimes i exorbitants, moltes d'elles exercides en presència del monarca durant les funcions cortesanes que li havien estat encomanades; cada cop d'efecte públic que donava el duc de Lerma era una fita planta davant l'orgull de tota l'aristocràcia resident a la cort castellana, que en el seu desig d'emulació arribaria a convertir tota cerimònia en un protocol innecessàriament dispendiós, antinatura i asfixiant, a la vegada que les necessitats d'ostentació domèstica es feien cada cop més imprescindibles, estenent-se a altres estaments benestants que imitaven les modes sorgides entre l'aristocràcia[74]. Amb el

---

[73]Felip II gastava per a la seva casa anualment uns 400.000 ducats; Felip III s'acostava a 1.300.000 ducats, Felip IV reduïria la xifra arribant a 1.095.000 ducats. Sobre la despesa de la casa reial espanyola durant el regnat de la casa d'Austria Vid. Domínguez Ortiz, A:"*Los gastos de corte en la España del siglo XVII*" Homenaje a Jaume Vicens Vives Vol.II; Universitat de Barcelona 1967; p.113-124.

[74]Com a resposta de la consulta al Consejo de Castilla l'any 1618 feta per Felip III, a fi de mirar de posar remei a la bancarrota del regne, Pedro Fernández de Navarrete exposà en la seva obra "*Conservación de monarquías*", adreçada al rei, set punts per a pal·liar el dèficit de la corona, la quarta proposició aludia a l'excessiva despesa sumptuària de la noblesa i de la cort, tema que tractaria novament en els discursos següents (Fernández de Navarrete, P: "*Conservación de Monarquías*" Biblioteca de Autores Españoles, vol.XXV; Madrid 1947):

(Discurs XXXV, p.524): "No sólo se peca en España en los gastos excesivos de los trajes, sino también en los edificios de suntuosas casas y jardines y en el adorno de costosísimas alhajas; habiendo esto llegado a tan grande extremo, que las casas que ahora setenta años se juzgaban suficientes para un Grande, las desechan por cortas personas de muy inferior jerarquía (...) Y ya las mujeres de oficiales mecánicos tienen en las suyas mejores alhajas y más costosos estrados que las de los Títulos tenían pocos años ha; siendo recíproca ocasión de gastos el tener grande casa que pida muchas alhajas, o el cargar de alhajas que necesiten de grandes casas (...) Pero ya que en edificios públicos se deba usar y permitir mayor grandeza, parece que para los de los particulares se debían renovar las leyes edificatorias que se hicieron en tiempo de Augusto y de Trajano, poniendo raya y límite a la ambiciosa soberbia de las fábricas, en que vemos que -roto el freno de la razón con el ímpetu de la voluntad- se juzgan estrechos en palacios muy grandes los que pocos años antes se contentaban con muy limitadas comodidades (...).Y Licurgo, como refiere Plutarco, mandó que en el maderamiento de las casas no hubiese más pulimiento que el que se pudiese dar con el hacha y la sierra, a fin de que en las labradas tan groseramente, no se introdujesen las supérfluas alhajas que el día de hoy se usan. Porque los artesones dorados, las chimeneas de jaspes, las columnas de pórfidos, piden camarines de exquisitas bujerías con infinidad de escritorios, que sirven sólo a la perspectiva y correspondencia tantos y tan varios bufetes, unos embutidos de diferentes piedras, otros de plata, otros de ébano y marfil, y otras mil diferencias de maderas traídas de Asia (...) Tampoco se contentan ya los hidalgos particulares con las colgaduras que pocos años antes adornaban las casas de los Príncipes. Los tafetanes y guadamacíes de España, tan celebrados en otras provincias, ya no son de provecho en ésta. Las sargas y los arambeles, con que se solía contentar la templanza española, se han convertido en perjudiciales telas de Milán y Florencia, y en costosísimas tapicerías de Bruselas; y para piezas en que no se ponen

temps la qüestió esdevindria més complexa a mida que aquesta s'anava arruïnant, no únicament fruit del dispendi estrictament sumptuari, sinó per les conseqüències derivades de les crescudíssimes dots que el duc de Lerma havia taxat per a les seves filles, que n'eren moltes, i que li van proporcionar el parentiu amb les més brillants famílies del moment, entre les quals s'hi trobaria l'any 1630 la mateixa casa de Cardona[75]. Amb aquesta acció destinada a atraure l'interès de l'alta noblesa per emparentar-se amb els Sandoval, Lerma havia donat una volta de rosca més al ja de per si elevat preu dels futurs matrimonis que s'haurien de concertar a la cort, complicant la situació econòmica d'una noblesa, incapacitada per esprémer més les seves rendes lliures, i que en poc temps s'hauria de veure en la bancarrota més estrepitosa[76]. A l'època de Felip IV la pressió d'aquesta inexorable fallida econòmica era la que impulsava a bona part de nobles i cavallers a romandre enquistats a Madrid, amb l'esperança de sobreviure mitjançant una pensió reial, o exercint algun càrrec que els permetés lucrar-se de manera prou considerable a fi d'evitar el descens social que suposava un enllaç matrimonial amb les famílies burgeses, deleroses de participar del que començava a esdevenir el món crepuscular de l'alta noblesa[77].

---

colgaduras, se traen extraordinarias pinturas, valuándolas por sola la fama de sus autores, y muchas de ellas con menos honestidad de la que conviene a casas de cristianos".

[75]El primer matrimoni de Lluís de Cardona, el primogènit i futur hereu del duc Enric, es va concertar amb Mariana de Sandoval y Rojas, néta i hereva del duc de Lerma. Aquesta política devia assegurar una pèrdua de la privança no massa traumàtica, ja que si Lerma perdia el control dels cabdals atresorats, gran part de l'aristocràcia hauria perdut també les dots promeses. Sobre la política matrimonial de la noblesa Vid. Catalá Sanz, J.A: "*El coste económico de la política matrimonial de la nobleza valenciana en la época moderna*" Estudios nº19, p.165-189. Universitat de València 1993.

[76]Fernández de Navarrete: "*Conservación...*" Op.cit. p.503

(Discurs XXVI): "El más templado y modesto caballero en viniendo a la corte es forzoso se consuma en cuatro días; porque la obligación de aventajarse en lucimiento a los que no son más que él en calidad, le obliga a destruirse y empeñarse; y si él solo se destruyese, seria menor el inconveniente, pero como los árboles grandes cuando caen llevan tras si todos los que participan de su sombra, así los señores con sus quiebras destruyen infinidad de vasallos, criados y amigos (...) que si residieran en sus estados excusaran estos gastos, no destruyeran a sus vasallos, tuvieran caudal para socorrer en las necesidades a sus reyes, ampararan como padres a sus súbditos, guardándoles justicia, sin dejarlos expuestos a las extorsiones de jueces mercenarios".

[77] En aquest sentit les apreciacions de l'ambaixador holandès Sommerdyck, que va visitar la cort a la fi del regnat de Felip IV, anotant i observant atentament l'actuació de la noblesa, són força reveladores especialment quan tracta l'enorme despesa sobreafegida que havia de suportar el rei d'Espanya (Sommerdyck, Aarsens: "*Voyage d'Espagne*" Colònia Pierre Marteau 1667):

(p.44)" Tout le monde connoist les dépenses ausquelles l'obligent les grandes guerres qu'il soutient; mais outre cela il en fait au dedans qui luy consument le plus clair de ses deniers. Ce sont diverses pensions n'y ayant presque aucun Grand d'Espagne, Duc, Comte, Marquis ny Chevalier qui ne soit couché sur l'Estat. Ce n'est pas pour les services qu'ils ont rendus a la guerre, mais pour ce que la plû-part d'entre eux sont dans une necessité tres grande; jusques-là qu'on m'a asseuré qu'il y en a beaucoup qui ont traité avec leurs creanciers, et qui leur laissent toucher leur pension, moyennant une petite somme qu'ils en tirent pour s'aider à vivoter. Assi ne compte-on pour riches, outre les trois

Les contínues provisions i edictes que regulaven vestits, ornaments i carrosses, apareguts regularment acompanyant tota la història de la casa d'Àustria, eren a la pràctica paper mullat; amb la particularitat que les lleis sumptuàries de l'època del regnat de Carles V i Felip II obeïen al doble propòsit de limitar les importacions de teixits i mobles estrangers, i actuar ensems segons el dictat catòlic de la inconveniència moral de l'ostentació, mentre que els de l'època de Felip III i Felip IV eren ja veritablement fruit de la incapacitat de posar fre a la desmesurada despesa de la noblesa que acabava per superpoblar la cort de cavallers empobrits i pidolaires[78]. La *Junta de Reformación* impulsada per Olivares en els primers anys de regnat de Felip IV insistiria novament en el redreç dels usos públics[79], propiciant una actitud en l'etiqueta tendint a reforçar una pretesa i reconquerida austeritat, que posés una certa distància amb una època on la vida pública havia oscil·lat entre l'estufament de Lerma i la descaradura del duc d'Osuna[80]; d'aquesta manera l'ús del color negre en el vestir oficial a les audiències esdevingué una mostra palpable de l'interès per a exterioritzar la severitat que es voldria pròpia de la cort del monarca[81], la vida del

---

favoris nommez cy-dessus, que le Duc d'Albe, le Marquis de Leganez, le Comte d'Ognate et deux o trois dont j'ai oublié le nom; toute le reste de la noblesse n'ayant pas de quoy fournir à la dépense qu'elle fait".

[78]Sobre els edictes i lleis sumptuàries en època dels Austries Vid. Sempere Guarinos, J: "*Historia del luxo y de las leyes suntuarias de España*" Editora Nacional Madrid 1788.

[79]La *Junta* va publicar un decret especialment estricte respecte l'ús dels colls en els vestits, aquest imprès figura també entre els papers de l'arxiu duc de Cardona (ADM, secció Cataluña General). Les aplicacions dels decrets sumptuaris de la *Junta* sembla que es van aplicar inicialment a Madrid amb rigor, tal com descrivia Andrés de Mendoza ("*Cartas de Andrés de Almansa y Mendoza. Novedades de esta corte y avisos recibidos de otras partes, 1621-1626*" Madrid 1886. p.158-161):

"A diez y seis de noviembre de mil seiscientos veintidós, escribí a vuestra merced las novedades que había, especialmente la junta que se había formado para tratar del remedio y gobierno destos reinos; y de paso traté lo que se decía estaba resuelto. Concluyóse salió la premática, publicóse en once de febrero, por la que embié a vuestra merced sabe lo que contiene. Su Majestad no sólo como buen legislador hizo la ley, sino que ejemplarmente la cumple, habiendo puesto valona con el serenísimo Infante Don Carlos. Así mismo dio orden que ningún criado suyo, ni presidentes, consejeros, secretarios, contadores ni otras personas traigan cuellos sino valonas, que se ejecuta inviolablemente. Los cuellos pequeños los traen viejos y algunas otras personas que les están bien. Día del Angel de la Guarda, miércoles de ceniza, se comenzaron a ejecutar las premáticas en esta corte; prendieron a muchos, o porque las valonas tenían rayos, o porque los cuellos eran mayores de lo que se mandaba, o el demás vestido contravenía a lo publicado; no paró en hombres, sino que también denunciaron a mujeres por puntas, lechuguillas de colores, tocas y otras cosas; a otras quitaron las virillas de plata de los chapines".

[80]Apèndix, Doc. 48.

[81]En aquest sentit Sommerdyck, A: "*Voyage...*" Op. cit. (p.91) :

"Ceux qui y viennent pour quelques affaires, ou pour y estre longtemps, s'habillen aussi tost à la mode du Pays. Nous avons tôujours parus dans nos habits-de-voyage; mais si nous y eussions esté par *Pretensiones*, comme ils parlent, il nous eust fallu charger la Gonille et tout l'harnois castillan, sans lequel on n'est pas bienveu à la Cour. A la Champagne on peut approcher le Roy avec des habits de

qual transcorria marcada per una notable monotonia derivada de l'estreta reglamentació a què estava sotmès, i a uns usos personals inalterables[82]; possiblement només determinats moments de la vida de la casa de la reina, atenent a la menor atenció política (o fins i tot menyspreu) que tradicionalment atorgaven a la dona del rei, podien escapar al rigor de l'etiqueta[83].

Els usos més exclusius de la cort de Madrid eren en tota llur dimensió bastant aliens a la menuda aristocràcia resident al Principat, composada per cavallers de renda limitada que no s'haurien pogut mantenir gaire temps en un entorn nobiliar tant dispendiós com era el de Madrid, ni molt menys esperar el favor d'un rei que només podien obtenir si aquest abandonava els seus dominis castellans desplaçant-se a

---

couleur, mais à la ville il faut estre habillé de noir; jusques là, que j'ay veu refuser l'entrée de la Chapelle du palais, où sa Majesté entendoit la Messe, à une persone de qualité, parce qu'elle estoit en justau-corps d'escarlate couvert de galons d'or. Et j'ay sçeu d'un envoyé du Prince de Condé, que bien qu'il eust à entretenir le Roy d'Affaires d'importance, il n'en peut avoir Audience qu'il ne fut habillé de noir".

[82](Ibid.) Op. cit. (p 33)."Il n'y a point de Prince qui vive comme le Roy d'Espagne, toutes ses occupations sont toûjours les mesmes, et marchent d'un pas si égal, que jour par jour il sçait ce qu'il fera toute la vie. On diroit qu'il y a quelque loy qui l'oblige à ne jamais manquer à ce qu'il a accoûtumé. Ainsi les semaines, les mois, les années et toutes les parties du jour, n'apporten aucun changement dans son train de vie, et ne luy font rien voir de nouveau. Car à son lever, selon le jour qu'il est, il sçait quelles affaires il doit traitter, ou quels plaisirs il doit gouster (...) On dit qu'il n'y a qu'une maladie qui le puisse empécher de se retirer à l'Aranjuez, au Prado ou a l'Escurial, aux mois qu'il a accoûtumé de jouÿr de l'air de la champaige. En fin ceux qui m'ont parlé de son humeur, m'ont dit qu'elle répond à sa mine et à son port, et ceux qui l'ont approché assurent que quand ils luy ont parlé, ils ne luy ont jamais veu changer d'assiette ny de posture qu'il les recevoit, les écoutoit et leur répondoit avec un mesme visage, n'ayant rien de mobile en tout son corps que les levres et la langue. Cette gravité naturelle ou affectée, est une partie si essentielle à la Royauté en ce pays, qu'on nous a dit qu'un jour la Reyne s'estant emportée à rire un peu trop à table, pour les postures et les discours ridicules d'un bouffon, on l'avertit que cela n'estoit pas seant à une Reyne d'Espagne, et qu'il falloit estre plus sèrieuse, de quoy se trouvant surprise, estant jeune et nouvellement arrivée d'Allemagne".

[83]Sommerdyck, A: "*Voyage...*" Op.cit. p.95.

"Le jour d'Ascension, par l'entremise du sieur Benjamin Ruth, anglois, on nous permit d'estre en un coin de la chambre où disnoit la Reyne. C'est une Princesse de moyenne taille, et plûstot petite qu'avantageuse. Elle a le visage plat mais peu grand, vis à vis est une Dame qui met devant elle tous les plats qu'on apporte, qui est comme son escuyer tranchant. Aux costez elle en a deux autres; celle de la droite fait l'essay de la boisson, et luy donne à genoux la coupe, celle de la main gauche luy tient la sous-coupe et la serviette. Elle boit fort peu, mais mange assez bien. On luy sert quantité de plats, mais peu de bons, à ce qu'on en peut juger; elle a un Bouffon qui parle presque tousiours, et qui tasche de la faire rire et de la divertir par son caquet. Quatre ou cinc jeunes garçons, qui sont des meilleures maisons d'Espagne, portent les plats qu'ils vont prendre dans la chambre voisine, on les nomme Menines et on ne veut pas que ce soit des pages, disant qu'il n'y a que le Roy qui en ait. Ceux-cy sont plus estimez que les pages, et sont habillez à la campagne de diverses êtoffes; et bien qu'ils le fussent tous de gris, ils y avoit de la difference en la couleur. Nous fûmes surpris de voir que la Majesté d'Espagne, qui marche si gravement, s'oublie en ces endroits, car en presence de la Reyne ces Menines ne se comportoient point avec respect; on les entendoit jaser, ils se partagerent avec le Bouffon un plat de pommes, mesme à la porte il en eust qui se pinçant l'un l'autre y firent de bruit, sans que personne y prist garde pour les en chastier".

visitar el Principat; per altra banda tots ells eren força sensibles a la desmesurada arrogància que, justa o injustament, imputaven als nobles i cavallers castellans residents o de pas pel Principat, alimentant en el moment en què es tenien per menystinguts un dels estereotips estamentals més comuns de la societat catalana. Bona part d'aquesta aristocràcia ja havia abandonat feia temps una vida rural poc predisposada a la cortesia i protocol; la residència urbana havia facilitat al cap dels anys el lògic desenvolupament dels usos propis d'una classe distintiva en la seva conducta social[84]. La creació de nous títols de noblesa duta a terme per Felip III a les Corts de 1599 va suposar un augment considerable de l'estament, que ara es partia en nobles de vell i nou encuny, dels 225 membres existents a 1599 es passaria als 780 de l'any de les Corts de 1626, en el que molts cavallers catalans esperaven del rei un augment en llur dignitat i patrimoni. Per a totes aquestes famílies nobles també va existir una molt precisa recomanació d'austeritat en la despesa sumptuària, compresa dins dels nous estatuts del braç militar de l'any 1605, essent però amb tota probabilitat més una reacció de la vella aristocràcia que no pas una intenció de severa legislació com en el cas de Castella[85]. Tot i aquestes reserves, com més s'avança en el segle XVII més evident es fa un augment en el valor i nombre dels béns de recambra de l'aristocràcia catalana; un bon exemple són les rigoroses instruccions que don Francesc de Cabanyes donava l'any 1648 al seu procurador per a que aquest encaixés urgentment els mobles i la millor pintura de la seva casa del carrer de Regomir a Barcelona, a fi d'embarcar-los amb destí a una casa que havia llogat a Girona, fugint potser de l'ambient hostil de la capital. De les seves instruccions es desprèn l'acurada atenció que aquest noble dedicava a la pintura de gran format, la qual tenia recollida en diverses cambres principals i en una cambra que donava al jardí de la casa, ornada amb pintures de paisatge. La resta del mobiliari també era força valuós, insistint en el mirament que s'havia de tenir amb alguns objectes especialment fràgils "*Lo mirall gran y quadrets petits que los y farà posar ab molt gran cuydàdo, que estiga ben acondisionat que no.s rompe*".[86]

---

[84]Pel desplaçament de l'aristocràcia catalana del camp a la ciutat Vid. Amelang, S: "*Honored citizens of Barcelona*" (Ed. Castellana Barcelona 1986).

[85]Palos Peñarroya, J.L: "*Catalunya a l'Imperi...*" Op.cit. p.86.

[86]AHCB. Notarials, XVII.10 (cartes particulars del segle XVII): "Mon germà fonch así y vingué també lo Prior de Vich y axí havem resolt de fon en lo matex, de que me n'anàs lo més prest que sia posible, y aguardava la vinguda de Galí y la de v.m. per a del tot pendre-la, y soposat no és estat posible. Jo me so resolt de pendre-la com de fet la tinch llogada, y axí lo que jo.l suplico a v.m. és que en continent prenga un fusté y que vaia a la casa del Rogomi, que dins a la botiga hi ha un sostro de posts que jo me'n servia per posar la palla; que.l desfassan y de aquellas posts ne fasen unas caxas per a metre tots los quadros grans que pugan, exseptats los països de la primera sala y los de l'ort y mon retrato, enperò tots los de la segona sala, cambres y en perticolar lo de la capella de bax, posarà ab caxes, so és tots los de una mida posar-los ab una caxa y los altres ab

Pel que fa als Consellers de la ciutat de Barcelona, tradicionalment acostumats a tenir representants en les més diverses corts, les qüestions de protocol i fasts públics havien estat des de sempre una qüestió de primer ordre, havent d'actuar amb gran tacte i eficàcia tant a l'hora d'equilibrar la presència de la monarquia castellana en terres catalanes, com de presentar a Madrid les reivindicacions del Principat. L'ambaixada que encapçalava el Conseller en cap Pau Altarriba l'estiu de 1622, amb intent de sol·licitar del rei la determinació en la convocatòria de Corts, es va topar amb un protocol i cerimònia que els obligava a fer una despesa de diners inusualment elevada si es volia estar a l'alçada exigida; les detallades i magnífiques cartes que enviava al Consell de Cent descrivint amb tot detall l'apoteòsica rebuda de la ciutat de Saragossa, la recepció oficial de Felip IV i la visita a la reina, deixen entreveure que en aquesta ocasió s'havia preparat amb cura una pomposa ambaixada que costava cada cop més diners, destinada en el seu aspecte exterior a anunciar a Madrid el poder de la ciutat de Barcelona i amb ella el de tot el Principat, fet que provocava la insistència d'Altarriba en la necessitat d'abreujar-la el màxim de temps possible a fi d'estalviar a la ciutat una despesa terrible[87].

Malgrat la possible familiaritat que es pogués tenir amb la llunyana i severa etiqueta de cort castellana, el cert és que en la peculiar societat estamental catalana continuava notablement viva la percepció antiga del paper del comte-monarca, en molts aspectes aliena a l'extrema fastuositat pública amb la que el rei d'Espanya havia crescut en els darrers anys; a aquesta particularitat s'hi afegia l'afecció inqüestionable que els catalans d'aquesta època manifestaven per les seves lleis i privilegis d'origen medieval, refermats ara per la casa d'Àustria, i que consideraven plenament vigents[88],

---

altre; emperò v.m. farà disposar y acomodar millor del que jo sabria dir; exseptat lo Cristo gran, que es restarà aquí, y farà fer exas caxas y acomodaro lo més prest que sia posible (...)".

[87]AHCB. Consell de Cent; *Cartes comunes originals* X-65 (des de 10 de maig de 1622). L'ambaixada però es perllongà fins a l'hivern, desesperant Altarriba que emmalaltia demanant amb patètica insistència ésser rellevat; finalment aquest morí a 22 de setembre essent enterrat a *San Jerónimo del Real* amb una cerimònia tan poc lluïda, que els assistents es meravellaven del contrast que havia tingut amb l'esplendorosa entrada que l'ambaixada catalana havia fet pocs mesos abans. La notícia de l'entrada a Madrid de l'ambaixada es troba també a Andrés de Mendoza: "*Cartas...*" Op.cit. p.142-143.

[88]Quan el rei s'acostava a Barcelona amb la seva comitiva havia de complir amb el protocol que el Principat reservava per a les visites reials, cosa que s'observava invariablement a pesar dels segles transcorreguts i que Matías de Novoa va contemplar estorat (Novoa, Matías de: "*Hª de Felipe IV*" Op.cit. p.116):

"Llegó como dije a Villafranca, y se hospedó en la casa de un caballero, César Babau de Villalonga, que siendo la casa dejación del Rey Don Jaime a sus ascendientes, se la dio con tributo de que cada vez que por allí pasase el rey de la corona, se la había de dejar y salirse de ella, tenerle prevenidas y aderezadas cuatro camas, y darle doscientas escudillas de palo, o dieciseis o dieciocho vasos labrados de lo mismo. Yo lo vi todo esto sobre un bufete, que dio no poco en que entender y ponderar de cuan menudas cosas se componía el uso y donaciones antiguas".

recordant que s'havien d'observar amb gran escrupolositat fins la més mínima clàusula, especialment el dia que el rei s'acostava als poders del Principat per a una futura dialèctica i confrontació de posicions legislatives, en aquest punt el cerimonial català li exigia que ho fes amb tota reverència.

Concloses les Corts aragoneses i valencianes a Montsó i Barbastre, en el mes de març de 1626 el seguici reial arribava a Balaguer en direcció a Barcelona. Tal com informava el bisbe Sentís, Felip IV desplaçava per a les Corts del Principat, entre oficials i comitiva, unes dues mil persones, quatre vegades més que Felip II l'any 1585[89]; a l'igual que havia fet el duc de Cardona en el mes de febrer, el bisbe insistia de nou en que la rebuda del rei a la ciutat havia d'estar ben aparellada. El que sí sembla que estava enllestida a tota perfecció era la galeria reial que el duc havia pactat amb els franciscans l'abril de 1624, futur allotjament del rei i de la seva casa. L'aspecte final d'aquesta edificació el podem imaginar per una de les poques descripcions que ens han pervingut:

"*Tiene esta ciudad un antiguo palacio para los reyes en medio della, que la catedral le sirve de capilla real, aunque ay otra llamada Santa Agueda de religiosos mercenarios, y otra que hay en la calle Ancha son capillas reales, y las primeras casas que desta santa orden se fundaron en la Christiandad. Con todo esto, por vivir los reyes junto a la marina escogieron otra posada a esta parte; y por ser muy a propósito las casas del duque de Cardona fueron escogidas para este efecto. Y para tener las Cortes y comodidades arriba referidas, se fabricó una sumptuosa y hermosa galería fabricada con mucha arte, primor y traça de cantería y madera, que tiene 425 pies de larga, tomando el trecho que ay desde las dichas casas a la muralla que mira sobre el puerto y playa, de hermosíssima vista, con 87 ventanas con sus puertas y zelosías por defuera verde, y por de dentro enluzida; y las que miran a la mar sus vidrieras, con puerta falsa sobre el terraplén de la muralla para salir y entrar en ella. Carga esta máquina sobre veynte y quatro colunas de piedra labrada; en medio della ay otro pasadiço que por la parte del Evangelio tiene una tribuna donde se puede oyr missa en la iglesia de San Francisco, y otro que por tras de la capilla mayor passa al convento, obra de mucha importancia para un palacio*".[90]

---

[89]AHCB. Consell de Cent; cartes comunes originals X-67, fol.68: Carta del bisbe de Barcelona als consellers de la ciutat. 21 de març 1626.
"Sa Magestat és arribat esta tarda a Balaguer ab salut a Déu gràcies, porta molta gent en sa compañia del que havia entès, y sens dupte passa número de dos mil personas, y segons la pressa ab que camina és cert arribarà d'eixa ciutat dins breus dies. Ham paregut donar est avís a v. ms. per lo que pot importar per a la prevenció del que.s deurà fer en sa entrada, encara que segons lo cuydado que v. ms. posen en estes matèries confie estarà tot apunt y ab lo cumpliment que.s pot desijar..."

[90]Clascar del Vallès, P: "*Felicíssima entrada del Rey Nuestro Señor en la muy insigne y siempre leal ciudad de Barcelona, cabeça y princessa del Principado de Cataluña. Y sumptuoso recebimiento, fiestas y regozijos que la dicha ciudad y nobleza ha hecho a su real persona*" Sebastià i Jaume Matevad, Barcelona 1626. (fols.4-5). Una altra descripció similar es troba al manuscrit de la Biblioteca Universitària de Barcelona Ms.1009, Fols.52-54: "*Relación de la entrada de Phelipe IV rey de España en la ciudad de Barcelona para hazer el juramento acostumbrado, y juntamente el*

L'obra havia estat costejada per la casa del rei utilitzant per a la seva realització la mediació de la drassana i del seu intendent Bernardí de Marimon; pel que sembla aquesta havia estat sorprenentment ràpida. Andrés de Mendoza, en un breu elogi al treball de la duquessa Caterina en el palau familiar, parat amb gran riquesa per a l'allotjament reial, afirmava que hi havien treballat durant trenta dies dos-cents homes, a banda dels forçats de galeres.

"*Reconoció la fuerça desta verdad el coraçón grande de su Magestad, y mirando del alteza de la humildad del ruego, determinó honrar esta ciudad con su venida, y eligió para posar su casa de V.Excellencia, sino grande en el edificio, honrada por haverla labrado de sus fundamentos don Enrique de Aragón, llamado el Infante Fortuna, su quarto abuelo, hijo legítimo de don Fernando primer rey de Aragón, hijo de don Enrique tercero, rey de Castilla. Y como a casa por tantas razones Real, justamente la honra su Magestad, que está muy dispuesta la sangre al recibir los honores del Príncipe. Adereçóla el cuydado y valor de mi señora la duquesa, con la grandeza y esplendor de tan gran huésped; que no pinto la variedad y riqueza de las tapicerías y demás colgaduras, porque entre la grandeza Real, son adminículos muy coherentes el ornato y policia, y era offender el cuydado de tan gran señora pensar que puede faltar en nada. Ingenio tan estraño que une cosas tan grandes con tan pequeñas, que excede los límites de muger. Aunque enseñada está la casa de Priego a tenerlas grandes.*

De su casa a la tribuna que tiene al Monasterio Real de San Francisco, y della a la mar, se hizo un puente sobre pedestales y columnas de piedra, de ciento y quareynta y quatro baras de largo y nueve de ancho, con quarenta y ocho ventanas de gelosías verdes, tan capaz y con tanta perfición, que puede ser afrenta de la mayor galería; effecto del cuydado de Don Bernardino de Marimón y Iafer. Y en que han trabajado treynta días, docientos hombres sin los esclavos de galera". [91]

---

sucesso de las cortes que tuvo en ella el año 1626" (anònim): "Este pasadizo que desde la casa del duque de Cardona llega hasta la mesma muralla de la mar, y va corriendo sobre la cerca de la iglesia y convento de san Francisco, fue fabricado nuevamente por orden de su Magestad, no sé si a costa de la capitanía general; y poco antes de su venida. Es obra principal y de consideración y de grande recreo y hermosíssima vista, que no sé si su Magestad tiene otra cosa en este género mejor en todos sus reynos.

Tiene de largo 425 pies, con 87 ventanas con sus puertas y çelosías, por de fuera verde y por de dentro blanqueado, es de madera y cantería, carga sobre 24 colunas de piedra. En el estremo que viene a dar sobre el mar ay como un salón rodeado de vidrieras para ver y no ser visto, y para gozar de la vista de tierra y mar y ciudad y puerto, aunque sea en tiempo de borrasca y viento. En medio deste pasadiço ay otro azia la iglesia de San Francisco y viene a dar en la tribuna sobredicha, que está a la parte del Evangelio, y otro que por las espaldas de la capilla mayor viene a dar en el convento. Cosa de mucha consideración".

[91]Almansa y Mendoza, A: "*Tercera relación de las fiestas de la ciudad de Barcelona. A don Enrique Raymundo Folch de Aragón, Córdova y Cardona, Duque de Segorve y Cardona, gran condestable de Aragón et.*" Esteve Liberós, Barcelona 1626. p.1.

Bernardí de Marimon era un noble còmplice de bandolers que s'havia vist obligat en temps del virregnat d'Alburquerque a passar al regne de França per a eludir la justícia, de retorn a Barcelona, reformant la seva conducta, es va convertir en un dels partidaris més ferms del rei castellà, fent costat a les seves posicions dintre del braç militar entre els anys 1622 i 1623, moment en el que esclatà el conflicte de jurisdicció pel nomenament del bisbe de Barcelona com a virrei sense que Felip IV hagués jurat les Constitucions del Principat, obtenint segurament com a compensació el càrrec de superintendent de les drassanes, que era un ofici reial[92]. Aquesta posició l'allunyava sens dubte dels Consellers, que no passarien per una posició intransigent del rei i dels seus oficials en els principals afers a tractar a les Corts[93]. En el desig d'acumular funcions Bernardí de Marimon acarava un sonat plet contra el Consell de Cent, ja que aquest l'havia declarat inhàbil per exercir cap càrrec públic de la ciutat[94]. El seu posicionament de servei a la corona el va fer un personatge molt útil i proper a la casa del duc Enric, tenint un paper força destacat en els anys més turbulents per a la casa ducal. Poca cosa més es coneix d'aquest personatge que va mitjançar en la construcció de la galeria reial a la plaça de Sant Francesc. El promotor d'aquesta obra caldria més encertadament trobar-lo en la persona del Comte-duc, en concordança amb el duc de Cardona, abans que en cap altra. El desig de fer partícips als catalans de les ambicions i necessitats de Castella, passava per l'habilitació d'un palau o residència reial més adient a la nova època encetada, que fos a la vegada una mostra permanent dels lligams de Felip IV amb els seus vassalls catalans. Per a ratificar-ne la importància i el desig de pervivència d'aquesta edificació, Felip IV signava un edicte a 30 de maig de 1626 prohibint que la galeria mai fos enderrocada[95].

---

[92]Elliott, J.H: "*La revolta...*" Op.cit. p.158-159.

[93]Especialment l'exempció de l'impost del quint sobre la ciutat de Barcelona, qüestió destapada amb força intencionalitat pel duc d'Alcalà durant el seu virregnat.

[94]AHCB. Consell de Cent; *Deliberacions* II-34 (1625).

[95]Apèndix, Doc. 69.. De la galeria hi ha encara una descripció somera en el poc afortunat romanç de Felices de Caceres (Cfr. Felices de Caceres, J.B: "*La casa de armas del sol, galería de los presagios reales y agradecimientos de la ilustre ciudad de Barcelona en las vistas de su Católico Monarca Filipo III en Aragón y IV en las Españas*" Sebastià i Jaume Matevad, Barcelona 1626): "Pasara a San Michael, de allí a la plaça/ de Camrado, siguiendo la Ancha calle/ y a las casas del duque de Cardona/ digna constitución de real persona/ de donde a la muralla va una puente/ (máquina para tiempos eminente)/ que a nueve baras de ancho/ ciento quarenta y quatro lleba/ cuyos remates de doradas bolas/ passan.a ser doseles de las olas;/ y en singular ventaja/ de antiguas y modernas galerías/ gran número de verdes celosías/ aquí don Bernardino/ de Marimón, solícito, ha mostrado/ la inventiba, el dominio, el cuydado,/ dixo; quando la lengua ya anudada/ del horador Planeta/ bolvió la Fama a las neptúneas salas/ y como el peso le mojó las alas/ tardó de suerte a ver lo prevenido/ que quando aquí

Aquesta intervenció, duta a terme per a l'allotjament i divertiment del rei a Barcelona, devia interferir en un antic projecte que la ciutat havia previst temps enrera, i que s'havia posposat per manca de diners; es tractava d'eixamplar la muralla de mar precisament pel punt que tocava al monestir de Sant Francesc, obligant a ocupar una part del claustre del mateix, que havia de quedar parcialment sobremuntat pel tram de muralla que es pensava eixamplar. D'aquest projecte concebut des de 1608 es conserven excepcionalment dues traces datades de l'any 1611[96]. Un cop desapareguda la galeria reial, l'antic projecte es va reprendre en el segle XVIII pràcticament de la mateixa manera que s'havia imaginat al principi, tal com es pot veure en els plànols conservats a l'arxiu de Simancas[97].

El gust per unir diferents edificis mitjançant un passadís, era una peculiaritat de l'arquitectura àulica castellana, efímera i d'esbargiment, del regnat de Felip III[98]. A finals del segle XVI el pintor i tracista Patricio Cajés, ja havia projectat unir els jardins de la Casa de Campo amb els terrenys del palau de l'Alcázar de Madrid, utilitzant un sistema de passadís sobre arcs que salvessin l'orografia i facilitessin la unió d'ambdues possessions de la reialesa[99]. El projecte no s'arribaria mai a dur a terme, però l'esperit d'aquest tipus d'intervenció hauria de sovintejar, d'una manera brillant i força creativa, de la mà dels arquitectes reials Francisco de Mora i Juan Gómez de Mora. El moment més espectacular i que més s'acosta al projecte que es realitzà a Barcelona, és sens dubte l'entramat de passadissos que Francisco de Mora va traçar per al duc de Lerma a la casa de la Ribera a Valladolid, finca que seria posteriorment comprada per Felip III per a instalar-s'hi amb la cort, de l'any 1601 fins a 1606. Per a servir als interessos del privat de Felip III, l'arquitecte reial havia dissenyat una sèrie de galeries que asseguraven la connexió permanent de les cases del duc de Lerma i el palau del comte de Benavente, on aleshores s'allotjava provisionalment Felip III, travessant

---

llegó fue sucedido/ mas viniendo segura/ de que no está más cierto/ con registrallo bien el mismo Apolo/ lo divulga por uno y otro polo".

[96]AHCB. Consell de Cent; Deliberacions II-120 (1611); Cfr. també a Perelló Ferrer, A.M: "*L'arquitectura civil del segle XVII a Barcelona*" tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona 1993 (microfitxa 2100).

[97]**Figura** nº31.

[98]Tovar Martín, V: "*El pasadizo, forma arquitectónica encubierta en el Madrid del siglo XVII y XVIII*" Villa de Madrid Vol.XXIV, 1986 p.31-42. Lecoq, A: "*Les résidences royales a l'épreuve des fêtes*" dins de "Architecture et vie sociale à la Renaissance", Paris 1994, p.83-95.

[99]Pel que toca al projecte de Cajés, Casa Valdés: "*Proyecto de Caxesi para unir Palacio con la Casa de Campo*" Reales Sitios, Vol.XVIII nº68 1981; p.31-36. Per a una reconstrucció de la possible ubicació Vid. Barbeito, J.M: "*El Alcázar de Madrid*" Madrid 1992; p.80-83.

i modificant sense pietat el teixit urbà[100]; una altra galeria bastida posteriorment anava fins a la ribera del riu Pisuerga on el rei hi tenia luxoses embarcacions per a passejar pel riu amb els seus cortesans, en el disseny d'aquest embarcador hi havia intervingut l'enginyer italià Tiburcio Spanochi. Fou també un passadís cobert de magnífics teixits l'aparell efímer més destacat que unia les cases del duc de Lerma amb l'església de Sant Pau a Valladolid, erigit amb motiu del bateig de la Infanta Ana el mes de setembre de l'any 1601[101]. Amb idèntica intencionalitat apareix aquest tipus d'edificació a la vila de Lerma, en el propi palau del duc, on Juan Gómez de Mora, nebot i successor de l'anterior arquitecte reial, va projectar algunes intervencions similars a les de Valladolid, en aquest cas es bastí a 1615 una galeria-mirador unida al palau i muntada sobre pilastres que substituïa un anterior i més modest passadís de 1608, obra de Francisco de Mora, donant a la plaça ducal un aspecte més monumental i senyorial. El mateix palau estava unit a l'església de Sant Blai per un passadís, que devia donar a una tribuna des d'on es podia assistir als oficis religiosos sense haver d'abandonar la pròpia residència[102]. A Madrid el palau reial de l'Alcázar estava també unit per

---

[100]Sobre aquestes obres vegi's el capítol segon de Cervera Vera, L: "*El conjunto palacial de la villa de Lerma*" València 1967. A més de la significativa descripció que donava Luis Cabrera de Córdoba a les seves relacions (Cabrera de Córdoba, L: "*Relaciones de las cosas sucedidas en la corte de España desde 1599 hasta 1614*" Madrid 1857 p.107):
(Valladolid 28 de juliol 1601) "Hácese un pasadizo de madera desde la casa del duque de Lerma, la qual dicen es ya de su Magd. hasta la del conde de Benavente, el cual ha de pasar por los entresuelos de la casa del conde de Salinas que están en medio del camino; en lo cual ha puesto dificultad el conde, y se le ha mandado partir la casa para el cardenal de Toledo, con el fin de que tenga efecto lo que pretende. Y sentido esto el conde y de que no se le haga merced como ha pretendido en tanto tiempo, se ha ido a retirar en un lugar cerca de aquí llamado Fuentes. Parte del dicho pasadizo va cerrado con celosías por los lados, hasta salir de la pared del jardín de casa del duque; y de allí adelante va cubierto de madera en forma de aposento; y para hacer plaza delante de la casa, han derribado las paredes que estaban alrededor de la iglesia de San Pablo, y en su lugar ponen pilares a trechos, trabados con cadenas unos de otros, y dicen que se han de derribar también las casas del conde de Miranda que están en aquella acera, para hacer plaza, y que en lugar de ellas dan al conde las de la Inquisición para que las incorpore en su mayorazgo."
[101]Cabrera de Córdoba, L: "*Relaciones...*" Op.cit. (p.114 i 119):
(Valladolid 26 de setembre 1601) No se platica de hacer otros regocijos ni fiestas, sino solamente de las galas y sayas ricas que las señoras y damas han de sacar el día del cristianismo, y los señores y caballeros; para el cual se está fabricando un pasadizo desde el balcón de la esquina de la casa del duque de Lerma, hasta la iglesia de San Pablo que está delante donde ha de ser el dicho cristianismo (...) Hízose para el cristianismo de la Srma. Infanta un pasadizo de madera, desde el balcón de la esquina de las casas del duque de Lerma, hasta la puerta de la iglesia de San Pablo, que está de frente, cubierto de lo mesmo y abierto por ambas partes, con solos los maderos de las barandas para que se pudiese ver de abajo el acompañamiento, cubierto de tela de brocado, y así mesmo lo alto por dentro, bajándose a trechos por escalones hasta llegar al suelo poco antes de la iglesia, el cual hasta allí estaba cubierto de alhombras muy ricas.
[102]Aquesta galeria fou visurada pel tracista fra Alberto de la Madre de Dios a mitjans de 1618. Vid. Cervera Vera, L: "*El conjunto palacial...*" Op.cit.

una llarga galeria amb el monestir de *La Encarnación*, fundació de la reina Margarida d'Àustria i obra de l'arquitecte fra Alberto de la Madre de Dios, on els monarques disposaven de les seves tribunes particulars[103]. Aquest tipus d'edificacions, de materials senzills i econòmics, complien una funció molt específica que era la de facilitar el pas i l'assistència a determinats edificis, tribunes o llocs d'esbargiment amb la millor comoditat possible, i en el cas del duc de Lerma tenir permanentment controlada la persona del rei. El seu caràcter més o menys provisional o fins i tot efímer no impedia que disposessin d'un interior sumptuós, moblat amb pintures i altres valuosos objectes de recambra[104]. Pel cas de Madrid disposem de la descripció detallada feta per Cassiano dal Pozzo de la decoració interior del passadís que unia la Casa del Tesoro, edifici on s'allotjava el cardenal Barberini l'any 1626, amb les estances del Alcázar. Hi havia exposades, a més de diferents aparells de cosmografia, diverses series de retrats dels reis de la casa d'Àustria, Anglaterra i Portugal, representacions dels diferents països que formaven part de la monarquia i quadres de petit format d'inspiració flamenca; tot plegat gens excepcional i prou adient per a una zona poc il·luminada i exclusivament de pas[105].

---

[103]Bustamante García: "*Los artífices del Real Convento de la Encarnación de Madrid*" Anales del Instituto de Estudios Madrileños Vol.XL-XLI, 1975. Altres personatges residents a Madrid, molt coneguts pel duc de Cardona, també havien unit diverses edificacions mitjançant un passadís; es destaca el cas de la marquesa del Carpio, mare de Luis de Haro, que l'any 1624 tenia previst i tractat amb l'església parroquial dels Sants Just i Pastor a Madrid, unir el seu palau amb aquest temple i obrir-hi allí unes tribunes. Anys més tard el duc d'Alburquerque i la seva sogra, la duquessa de Medina de Rioseco, unien els seus palaus per un pas exterior. Cfr. a Tovar Martín, V: "*El pasadizo...*" Op.cit. p.34-35.

[104]A 1619 el pintor Julio César Semín cobrava 300 rals castellans per diversos treballs efectuats en el passadís del monestir de *La Encarnación*, concretament per "limpiar, adereçar y remendar las pinturas que por mandado de su Magestad, se dieron de la guardajoyas para colgar los pasadiços que van desde Palacio al Monasterio Real de la Encarnación, y adereçar un lienço de San Lorenço de la galería de su Magestad" Cfr. a Azcárate, J.M: "*Algunas noticias sobre pintores cortesanos del siglo XVII*" Anales del Instituto de Estudios Madrileños, Vol.VI, Madrid 1970. p.57.

[105]Biblioteca Apostòlica Vaticana; Ms. Barb.Lat.5689 Cassiano dal Pozzo: "*Viaggio in Spagna*" Fol.45v, 29 de maig 1626: "Il giorno vi fu il Sr. Conte de los Arcos (...) e disse che si dovesse andare per il corridore che essi dicon "passadizzo", a questo si passava per i mezzanini del Sr. Cardinale, dico per la medesima sua scaletta, e oltre diverse cose di cosmografia trovavasi in una stanza innanzi che entrare in detto corridore, i ritratti del Rè Jacomo 6 d'Inghilterra, della Regina sua moglie, de suoi figlioli e della figlia maritata al Palatino; nel detto corridore era un gran numero di ritratti di casa d'Austria e di Rè di Portogallo, et erano questi nel corridore largo che nel stretto non v'era che descrittione di paesi suggetti a S.Maestà. Vi si vede anco non so che quadri di bizarrie, come quelle di Brughele, eccetto uno che ritirava a manica italiana d'un stregazzo. V'erano alcuni altri quadri ma che valevan poco, eranvi parim° ritratti d'alcuni ginelli più cari e d'un vecello detto Fracaloso. Finito il corridore, che fa alcune svolte e salite che è in fine tanto scuro che, se bene era di giorno, vi bisognava il lume; si calava nel cortile del palazzo

Desconeixem completament com era la decoració interior que el passadís i saló de Barcelona tenia l'estiu de 1626, és de suposar que s'hauria previst moblar-lo amb peces de la recambra de Felip IV desplaçades per a la visita i estada als regnes de la Corona d'Aragó, mentre que la decoració interior del palau ducal ho seria amb els millors objectes de la guardarroba d'Enric de Cardona, que per a l'ocasió s'havia enriquit de manera extraordinària amb l'adquisició d'una sèrie de tapissos mitològics, teixits en or i seda, duts expressament de la ciutat de Roma, essent utilitzats en aquesta ocasió per al servei del monarca.

Ja en el mes de febrer de 1625, possiblement pensant en el succés de la futura visita reial, el duc de Cardona havia suggerit a Juan Rubio de Herrera, agent permanent dels ducs a Roma, la possibilitat d'adquirir una sèrie de luxoses tapisseries, l'existència de les quals sembla que havia conegut pel marquès de la Charela. Es tractava d'una sèrie de sis peces en or i seda procedents de la recambra del cardenal Montalto teixides a França, durant el temps de la nunciatura d'aquest, que narraven la història de Faetó tal com és descrita a les Metamorfosis d'Ovidi. A la mort del cardenal els seus hereus tenien la intenció de vendre-la junt amb d'altres peces i joies. El primer interessat en la seva compra havia estat el duc de Pastrana, aleshores ambaixador, però aquest sembla que no disfrutava massa del favor dels propietaris, els Orsini nebots del cardenal Montalto, que cercaven un comprador més avingut amb la família. Les gestions de Rubio de Herrera havien facilitat una certa concòrdia dels Orsini amb els ducs de Cardona, resultant més favorable per aquests una ulterior negociació per a la compra d'aquestes peces[106].

Després d'uns dies d'atenta reflexió i recerca, un cop confirmada la intenció de compra del duc, Rubio de Herrera negociava el preu que inicialment s'havia taxat en 11.000 escuts, essent finalment comprada per 9.200 rals[107]. L'adquisició es feia després d'haver mirat i remirat acuradament l'estofa, traça i disseny tant pel mateix Rubio de Herrera com per d'altres experts en la matèria; i després de comprada es va tenir encara vuit dies desplegada on se la van estar mirant diverses persones, oferint totes elles el seu parer fins a trobar la unanimitat en l'encert de la seva captació. Entre les persones que van contemplar la història de Faetó a Itàlia hi havia el duc d'Alcalà, bon coneixedor de les

---

dal quale si salì al quarto appartamento di S.Maestà, questo è fatto in volta e a colonnate di pietra".

[106]Per a les notícies i detalls referents a la compra i embarcació de les tapisseries Vid. Capítol-4.

[107]En el llarg i complexe afer de la tramitació i pagament de diners a Itàlia, hi havia intervingut Dimàs Poble, un mercader i creditor que apareix sovint esmentat en els afers econòmics de compres de grà i d'altres forments de la ciutat de Barcelona per part del Consell de Cent.

representacions d'aquest episodi mitològic en tant que l'any 1601 l'havia fet representar pel pintor Pacheco, sogre de Velázquez, en la decoració d'un sostre del seu palau de Sevilla[108].

A principis de febrer de l'any 1626 l'agent de Roma informava al duc de Cardona que la tapisseria havia estat encaixada i tramesa a Civitavechia per a que fos embarcada a les galeres que havien de dur al cardenal Barberini a Barcelona, on es lliurarien passant entre les mateixes caixes de la guardarroba del cardenal. A 12 de maig de 1626 el duc Enric acusava la rebuda de la tapisseria i es felicitava per l'èxit obtingut estant Felip IV ja a la ciutat. Aquestes peces d'or i seda òbviament no han sobreviscut als anys i espoliacions que hauria de patir la casa ducal, no obstant el duc de Pastrana en el seu moment no va deixar de cercar-ne una que fos similar a la que se li havia escapat, i en va adquirir una idèntica però d'inferior qualitat, procedent dels béns d'un íntim amic del difunt cardenal Montalto, el cardenal Francesco Maria del Monte, la tapisseria era teixida en llana i seda seguint els mateixos cartons que la comprada pels ducs de Cardona; aquesta sí que ha sobreviscut i es pot sens dubte identificar amb la que forma part del *Patrimonio Nacional* actualment conservada al palau Reial de Pedralbes a Barcelona.

La història de la sèrie italiana és ben coneguda i té el seu origen en els anys finals del segle XVI, quan el cardenal Ferdinando de Medici va encarregar al taller romà de Benedetto Squilli una sèrie de sis tapissos amb la història de Faetó, els cartons de la qual havien estat dibuixats pel pintor Alessandro Allori a l'entorn de 1585[109]. Anys més tard, a 1617 Michelangelo Cinganelli copiava els mateixos dibuixos d'Allori per a una nova sèrie de tapissos de la mateixa història, teixida al taller florentí de Guasparri Papini. És aquesta sèrie, conservada dintre de les col·leccions dels Uffizi, la que va inspirar la factura de les peces comprades per Pastrana que haurien estat teixides entre 1617 i 1626 formant part de la recambra del cardenal del Monte (possible comitent de la mateixa); anys més tard i per circumstàncies desconegudes, acabarien formant part de les col·leccions reials espanyoles[110]. Per les descripcions que Rubio de Herrera feia de la sèrie comprada

---

[108]Cordello de Ciria, E: "*Iconografía de Faetón en España*" Goya nº185, 1985 p.274-281.

[109]Sobre els dibuixos originals d'Allori als Uffizi i la tapisseria del taller de Guasparri Papini Vid. Heikamp, D: "*Arazzi a soggetto profano su cartoni si Alessandro Allori*" Rivista d'Arte XXXI 1958, p.105-155. Lecchini Giovannoni, S: "*Alessandro Allori*" Torino 1991. Petrioli Tofani, A: "*Postille al Primato del Disegno*" Bolletino d'Arte LXVII, 13 1982; p.63-68. Per una succinta exposició sobre els tallers de tapisseria a Itàlia Vid. Dubon, D: "*Tapestries from the S.H.Kress collection*" 1964; ("*Tapestry weaving in Italy and the Barberini shop*") p.140-144.

[110]A l'any 1788 ja figurava en els inventaris reials; Junquera de Vega, P./ Díaz Gallegos, C: "*Catálogo de tapices del patrimonio nacional*" Vol.II, Madrid 1986 p.110-116. **Figures** nº33, I-II.

pel duc de Cardona, es pot deduir la pràctica coincidència formal d'ambdues; els quatre primers draps representen els diferents episodis que van des de la presentació de Faetó davant Febus, fins a la fulminació d'aquest per Júpiter; els dos darrers mostren les Helíades, germanes de Faetó, recollint el seu cos mort i llur metamorfosi, en aquest sentit la fidelitat al text d'Ovidi és especialment acurada. Pel que fa a la iconografia i composició, el primer drap és sens dubte el més interessant. Faetó, fill de Febus i Climene, es presenta davant el seu pare suplicant li deixi conduir el carro del sol. Febus apareix entronitzat voltat de personatges femenins alats, representant les hores, que tenen cura d'irradiar el seu esplendor, en un dels angles l'Aurora s'enlaira; davant Febus la personificació de la primavera-estiu coronada de flors s'eleva entre dos putti, al costat del tron hi figuren les al·legories del temps, la tardor i l'hivern, en forma de tres personatges vells i barbats a la penombra que contrasten amb la jovenesa i gràcia de la primavera. Rubio de Herrera no encertava a identificar la personificació de l'hivern, un vell de barba glaçada amb gorro frigi i mantell, que bufa entre les mans per escalfar-se, i pensava que es podria tractar d'una representació de la nit; en canvi sí que indentificava correctament la figura del temps destructor en el vell alat que rosega uns fragments d'antigues estàtues, imatge molt similar en significació a l'utilitzada en el frontispici d'una obra d'estatuària romana gravada per François Perrier, editada a Paris l'any 1638[111].

A més d'aquesta sèrie italiana basada en els cartons d'Alessandro Allori, es conserven altres variants de la història de Faetó, les més significatives de les quals són les sèries del Musée National de la Renaissance (Ecouen) i la del Nelson-Atkins Museum (Kansas City), la primera pertany al segle XVI i és obra de tallers francesos o flamencs, segurament conservada incompleta[112]. El darrer drap, representant la metamorfosi de les Helíades, posa l'èmfasi en el caràcter moral de la història, on en presència d'un rei vestit a l'antiga i del llurs cortesans les Helíades, lamentant-se, es transformen davant la tomba de Faetó, aquell que havia estat punit pel seu orgull i vençut per una empresa que excedia a les seves possibilitats. La segona, una sèrie en vuit draps, és obra del taller de Jan Leyniers teixida entre 1661 i 1686 que deriva clarament dels mateixos cartons que l'anterior, incloent però una interessant variant en el primer drap, amb la presentació de Faetó davant Febus, on la figura del protagonista sembla directament inspirada en les sèries italianes[113].

---

[111]En aquest sentit Panofsky, E: "*Studies in Iconology*" (ed. castellana Madrid 1982) cap.3. **Figura** nº32 bis.

[112]Referent a aquesta sèrie vegeu l'estudi de Crick-Kuntziger, M: "*Note sur une teinture inédite de l'histoire de Phaéton*" Revue Belge d'archéologie et d'histoire de l'art; Vol.XX. 1951 p.127-137.

[113]Agraeixo les informacions i fotocòpies gentilment facilitades per Hervé Oursel, conservador del Musée National de la Renaissance d'Ecouen, i Stacey L.Sherman del departament fotogràfic del Nelson-Atkins Museum de Kansas. **Figures** 33, I-II i 34-36.

L'adquisició de la tapisseria romana d'or i seda de Faetó esdevé a la pràctica una decisió que correspon més aviat al gust de Rubio de Herrera que no pas al del propi duc de Cardona, el qual posava en mans dels seus oficials l'elecció que estimessin més encertada; en aquest sentit l'agent del duc discrepava d'alguns altres informadors que feien notar com a l'Espanya del moment predominava el gust per a les tapisseries de boscatges, de caràcter més purament decoratiu amb escenes de cacera i animals; la tria de Rubio de Herrera es va fer en sentit contrari, es tractava de dur una tapisseria que en el seu aspecte resultés més impactant i novedós presentat una escena "celestial", i no pas terrestre, no obstant això tot discurs de tipus erudit o filològic sobre el contingut de l'escena resta absolutament fora de les informacions que aquest anava trametent al duc, ja que en definitiva es tractava d'una operació essencialment comercial.

A més de la galeria reial, Felip IV disposava a Barcelona per a la seva recreació d'un embarcador de fusta erigit prop de la drassana, des d'on podia accedir amb comoditat a una luxosa gòndola daurada, similar a les venecianes, que li havia estat oferta molt probablement també per mediació de Bernardí de Marimon; amb aquesta podia, a l'igual que Felip III havia fet a Valladolid, passejar plàcidament amb els seus cortesans per la costa de la ciutat. La descripció d'aquesta embarcació la incorporava Miquel Parets a les seves memòries.

"fabricaron una faluca a modo de las gróndolas que usan los venecianos para el paseo y tránsito de las calles, cuya forma es assí: Su grandeza como media galera, ocho remos por hilera, quatro de medio a popa, quatro de medio a proa, y dispuesto el marinaje con tal arte que gobernando la embarcación y navegando aun llevan las caras vueltas siempre adonde va la persona, y para la comitiva de familia puesto capaz de medianía y con mucha anchura para no embarazar el tránsito de popa a proa.

Toda ella de madera de nogal y labrada con mucho arte de perfiles, cornisas y lazos de madera naranjada por afuera. Todo lo que se descubre sobre el agua hecho un pan de oro, como es popa, proa, polín, falcas, paveradas, tendales, remos, scalmos, timón y pilarillos. El cortinaje dosel, tendolete de damasco carmesí bordado con relieve de oro. El estandarte real, banderas, flámulas, gallardetes y pavesadas de lo mismo, bordadas en todo las reales armas. Los marineros y remadores con librea rica, que entre todo se gastaron doscientos y sesenta y quatro baras de damasco. Fabricóse una puente de madera con sus balagostados, para que desde la misma atarazana pudiera a pie llano embarcarse S.M. en la faluca y desembarcarse con la misma facilidad."[114]

[114]Parets, Miquel: "*Crónica de Miguel Parets*" Memorial Histórico Español XX Vol.I, Madrid 1888 p.11-12. La descripció de Parets deriva directament de la mateixa i més extensa que féu Pau Clascar del Vallès, clergue prevere de la ciutat, autor d'una relació impresa de les festivitats de Barcelona; (Apèndix, Doc. 68).

És també força probable que l'elecció d'una embarcació de tipus venecià tingués una especial connotació a banda d'evocar tot un estil específic de sumptuositat italiana. La república de Venècia representava per a molts ciutadans honrats, lletrats i cavallers catalans que formaven part de les institucions de govern, un model específic d'estat regit per una ciutat de mercaders, al cap de la qual es situava un Dux escollit entre les famílies principals de Venècia, i que disposava d'unes atribucions personals distintives d'un gran príncep. Per a moltes famílies benestants barcelonines representava l'accés ideal a un estatus per al qual no calia l'estricta titularitat de noble, que tan necessària era en els regnes peninsulars si es volia accedir al gran món dels honors i privilegis reservats a l'aristocràcia. També alguns devien conservar en la memòria la història del Dux Pietro Orseolo I, mort amb fama de santedat després d'haver abandonat honors i mercès per a recloure's en el monestir benedictí de Sant Miquel de Cuixà als volts de l'any 992[115].

Ultra l'hagiografia, hi havia un altre antecedent més sòlid que vinculava més estretament Venècia amb la drassana barcelonina. Felip II havia contractat l'any 1552 diferents mestres de galeres venecians per a que servissin de constructors en aquesta drassana, concretament es tractava de quatre persones; el mestre Baseyo, Francesco Tubiol i els Bernardino (pare i fill). Tubiol signava una concòrdia a Venècia a 23 de setembre de 1552 per a fabricar a Catalunya fustes, bergantins, galeres i altres embarcacions comprometent-se a fer-les segons tipus i qualitat de les aparellades a les drassanes venecianes, a canvi se li estipulava un sou de sis escuts d'or mensuals i una casa a Barcelona a costa del virrei; per la seva banda Bernardino i el seu fill Lazaro cobrarien ensems setze escuts d'or mensuals[116]. Si aquests mestres es van assentar definitivament a la ciutat i van consolidar la seva feina dins d'una tradició familiar, és plausible pensar que haguessin deixat traces i dissenys d'embarcacions venecianes o que la tècnica de construir una gòndola festiva, com la que ara s'oferia al monarca, hagués perviscut en d'altres oficials.

Amb totes les prevencions fetes i la residència ben aparellada, Felip IV es predisposava a fer l'entrada oficial a la ciutat a 25 de març de 1626. Tal com era obligat, el rei es dirigia parsimoniosament cap al monestir de Valldonzella situat a la rodalia de Barcelona, mentre tant ja feia dos dies que l'arribada de les mules del rei carregades amb tota mena de paraments, tapissos i ornaments formava una contínua

---

[115]Tolrà de Bordes: "*Saint Pierre Orséolo, doge de Venise, puis benedictin du monastère de Saint-Michel de Cuixà en Roussillon*" Paris 1897.

[116]Pactes fets a 1552 amb el mestre Baseyo de Venècia: AGS.Estado, Llig.1320, Fol.33. Pactes i condicions amb Francesco Tubiol: AGS.Estado, Llig.1319, Fol.265 (23 de setembre de 1552); Pactes amb els Bernardino: AGS. Estado, Llig.1319 Fol.265. Referències esmentades per Sarrablo Aguareles, E: "*La cultura y el arte venecianos...*" Op.cit.

corrua pel portal de Sant Antoni. La comitiva reial formada per sis carrosses l'encapçalava la del Comte-duc Olivares que viatjava tot sol, Felip IV anava en la darrera, acompanyat per alguns nobles "Grandes de España", custodiada per la guàrdia reial vestida de blanc. A la tarda el duc de Cardona havia aparellat la seva pròpia carrossa i partia de la ciutat acompanyat pels seus fills en direcció a Santa Eulàlia de Provençana per anar a trobar al rei. En arribar el seguici a la Creu Coberta, Felip IV baixava de la carrossa per muntar un cavall blanc acompanyat a peu pel duc Enric que encapçalava la resta de nobles castellans, en aquest punt arribaren els representants de les principals institucions civils de Barcelona, Universitat, Doctors, Consellers i Diputats. Amb el Conseller en cap situat a l'esquerra del rei, entraren al monestir de Valldonzella on foren rebuts per l'abadessa. Segons estipulava el cerimonial català el rei, quan arribava a la ciutat de Barcelona, havia de pernoctar en aquest monestir i fer entrada al dia següent, no obstant sembla que aquella horabaixa Felip IV, va anar a la ciutat d'incògnit acompanyat pel duc Enric per veure el mar des de la galeria per primera vegada a la vida, tornant dissimuladament l'endemà al matí a Valldonzella[117].

A 26 de març per la tarda, el rei entrava pel portal de Sant Antoni acompanyat per Olivares, l'almirall de Castella i el duc de Maqueda; el portal estava guarnit amb una contraporta de fusta amb balconades i un mecanisme que feia baixar i obrir tres magranes, dins de la darrera hi havia un infant que després de recitar uns versos, lliurava al rei les claus de la ciutat[118]. En travessar el portal el reberen les autoritats

---

[117]Pujades: "*Dietari...*" vol.IV, Op.cit: "Dimecres a 25 de Marts 1626. Arribà la Mt. del sr. rey Philip, tercer en Aragó y quart en Castella, en lo monastir de Valldonzella, fora dels murs de la sua ciutat de Barcelona, ahont los reys acostuman a fer la nit, abans de la sua entrada a la ciutat. Fou rebut per los diputats y consellers al camí dellà de Sans, conforme se acostuma y se apeà a Valldonzella; ahont de la abadeça y convent fou rebut com se acostuma. Aprés dissimuladament en un cotxe clos ab lo duch de Cardona se'n entrà a fer nit en ciutat y la mateixa nit volgué veurer lo mar. Lo endemà de matí, ab lo matex duch dins un cotxe, se'n tornà dissimuladament a Valldonzella. Al rebrer-lo hisqué primer la universitat, aprés lo capítol y bisbe; aprés los diputats, y últimament los consellers; qui hu aprés altre li besaren la mà, y perquè lo cavall del quart no's volia acostar, que s'empinava, lo rey allargà la mà. Posà's lo conseller en cap a mà esquerra, y per-què lo duch de Cardona no tenia lloch, anà a peu a l'estribo del rey fins a Valldonzella. Arribà la nit, ros com la plata, vestit de riço pardo, sombrero ab ala girada y ploma, cintillo de diamants y bronja de un diamant com un real, y penjant d'ell una perla tant gran com un dàtil, o pruna de frare, obrada com una carabaceta".

[118]El cerimonial català exigia que en l'arribada del rei per primera vegada a la ciutat havia d'entrar per aquest portal y trucar-hi tres vegades abans d'ésser obert, al tercer cop havia de baixar l'infant amb les claus de la ciutat. Una succinta descripció del portal i cerimònia apareix en el romanç de Joan Baptista Felices de Caceres: ""*La casa de armas del sol, galería de los presagios reales y agradecimientos de la ilustre ciudad de Barcelona en las vistas de su Católico Monarca Filipo III en Aragón y IV en las Españas*" Sebastià i Jaume Matevad, Barcelona 1626: "Hallará aquel portal asegurado/ pues a sus ojos estará cerrado/ Y en tanto que la vista/ divierta en el samblaje/ y máquina elevada/ De pinturas al temple acompañada/ con el corinto y el jónico artificio/ dando al sol maravilla y no resquicio/ De la preñada cópula/ en forma de linterna/ baxará una granada/

amb el pal·li reservat a les màximes personalitats, mentre el Conseller en cap simbòlicament prenia la regna del fre del cavall de Felip IV, el qual estava també lligat per un cordó de seda que sostenien les 24 persones representants de tots els estaments de Barcelona. D'aquesta manera la comitiva avançà pel carrer de l'Hospital fins arribar a la plaça de Sant Francesc, on s'havia muntat una estrada coberta amb dossers de les armes reials, en la part més alta de la qual estava situat el tron cerimonial; abans de seure Felip IV havia de desembeinar i dipositar la seva espasa. Un cop entronitzat i acomodada la resta del seguici en els llocs ordenats en funció de l'estament i categoria de cadascú; es presentava el pare guardià del monestir de Sant Francesc, vestit amb capa pluvial sostenint la veracreu i acompanyat per un seguici d'eclesiàstics, el guardià era l'encarregat de prendre al rei solemne jurament de guardar les Constitucions del Principat. Aquest era sens dubte el punt culminant del cerimonial i que passat el qual marcava l'inici de la festa. Des de la mateixa estrada, un cop pronunciat el jurament, tothom es delectava presenciant la desfilada de les carrosses i altres invencions lúdiques de les confraries, que apareixien per ordre d'antiguitat. Ja de nit i amb els carrers plens de lluminàries, el rei s'encaminava cap a la Seu on jurava per segona vegada, acabat aquest acte es retirava al seu allotjament fins al dia següent que tornava a jurar en els tribunals i institucions civils. Un cop completat aquest tràmit, que durava un dia sencer, s'obria llavors l'inici de les sessions de Corts, on els braços reunits i els síndics d'arreu del Principat havien de debatre totes les qüestions a sotmetre abans de votar el subsidi en diners, que era l'apartat més conflictiu juntament amb la imposició del quint a la ciutat i la novetat de l'anunci, fet pel Comte-duc, de la intenció de posar en pràctica la unió d'armes dels regnes peninsulars.

---

con interiores fuerças desgajada/ Y entre visos de rosa/ (Donde fuera un planeta mariposa)/ saldrá una ninfa bella/ representada la ciudad en ella".

Aquest acte es celebrà per a Felip IV de manera pràcticament idèntica a la visita del seu pare l'any 1599, i encara pels altres sobirans anteriors; d'altra banda consta també aquesta consuetud per l'esment que en féu l'erudit viatger suïs Thomas Platter, que aquells dies de l'any 1599 visitava i descrivia admirablement la ciutat de Barcelona. (Platter, Thomas: "*Beschreibung der Reisen durch Frankreich, Spanien, England und die Niederlande; 1595-1600*" edició a cura de Rut Keiser; Basilea / Stuttgart 1968):

"Aquest comte (*Ramon Berenguer*) s'havia casat amb na Petronila, filla de Ramiro el Monjo rei d'Aragó, de qui va tenir 4 fills i filles, el més gran -Alonso- va rebre el regne d'Aragó i el comtat de Barcelona, per això i per manament del seu sogre havia nomenat Ramon príncep d'Aragó i ordenat que tots els seus successors es s'anomenessin reis d'Aragó i comtes de Barcelona, la qual cosa és encara avui dia assumida pel rei d'Espanya i gelosament servada. Tal com ha estat dit sovint, els de Barcelona no el reconeixen per altra cosa que per llur comte, de manera que a la seva entrada a Barcelona el fan trucar dues vegades a les portes dient que ell és el rei de Barcelona, i li contesten que no el reconeixen, ell però truca per tercera vegada i ells li pregunten qui és, llavors ell contesta que és rei d'Espanya i comte de Barcelona, després volant dels núvols un infant li dóna les claus daurades de les portes de la ciutat i ell cavalca cap a dins.".

No correspon a aquest treball descriure amb minuciositat el procés i enfrontament polític que va suposar, en les setmanes següents de debats de Corts, la violenta ruptura del duc de Cardona amb determinades persones i institucions de la ciutat, decebudes per la sobtada partida del rei el dia 4 de maig de 1626, deixant les Corts inconcloses; el cas és que la determinació del duc de Cardona de servir als interessos de Felip IV i dels seus ministres, ja estava en oberta contradicció amb la possibilitat d'una concòrdia amb els representants de les institucions catalanes. No devia resultar una novetat la dificultat i tensió amb què s'iniciaven les negociacions, ja que la sensació d'estar a l'inici d'una espiral de conflictes, que posaven cada cop més de manifest la futura ruptura del Principat amb el rei castellà, era un sentiment comú i el resultat d'un procés que s'havia iniciat anys abans que el duc Enric entrés en escena[119]. En aquest sentit el seu paper de mitjancer va resultar un rotund fracàs, d'altra banda força premonitori. Era una situació talment estranya; mentre el rei es solaçava passejant plàcidament en barca, o presenciava al Born i a la galeria reial les multicolors exhibicions dels fills de les més destacades famílies de la ciutat, els nobles del braç militar es consumien de ràbia tancats en llarguíssimes i turmentoses discussions, que no feien més que anar erosionant el crèdit que havia aconseguit un duc de Cardona, cada cop més sol, incapacitat per aplegar al braç militar en cap resolució, oprimit en un allotjament mediocre en el monestir de San Francesc per deixar lliures les seves cases al rei, i havent de suportar amb fastidi un creixent escarni popular[120]. Aquest contrast es desprèn molt encertadament de les

---

[119]El tradicional paper dels ducs de Cardona com a influents mitjancers entre els conflictes de rei i Principat, havia estat fins i tot objecte d'algun dels acudits coetanis compilats pel sevillà Juan de Arguijo (Cfr. a Paz y Meliá, A: "*Sales españolas o agudezas del ingenio nacional*" Segunda serie; Madrid 1902, p.192): "Estando en cortes en Cataluña el emperador Carlos V, no acababan de despacharle, llamó al duque de Cardona y díjole:
-Yo sé que los catalanes hacen cuanto quereis, por vida vuestra.
Respondió:
-Es verdad que hacen cuanto yo quiero cuando quiero lo que ellos quieren, pero si no quiero lo que ellos no hay hombre que quiera lo que yo.
Es lo que suele decirse; fulano llevado por el bien hará cuanto quisieren hacer de él, esto es, si se acomodan a su gusto".

[120]Pujades: "*Dietari...*" Vol.IV, Op.cit: (maig 1626;d38v,p.56) "diumenge dia 3, dia de Santa Creu. Lo diable se posà tras de ella en lo estament militar. Per quant en ell lo syndich de Perpinyà posà dissentiment al tracte del servey y de la real mt. y que no se'n pogués tractar fins a tant lo hagués desagraviat del dany que sos officials li avian donat en cremar-li una casa. Diu-se que era lo Bordell. Del qual Bordell de dissentiment, lo avalot se posà entre cavallers de tal manera, que tornaren a remoure la pissina de que es tractàs primer de la satisfactió de agravis, abans que del servey de la real mt. No aparegué bé a Don Ramon Folch , Duch de Cardona y Segorb, alçant-se amb gran fúria digué: Que no; sinó que primer se tractassen los del rey. Que ya se veya a la claró que no volien o gustaven en servir a sa mt. sinó passar y entretenir-lo de dia en dia, com lo avia passat dos mesos, y que lo propi seria de aquí a vuyt anys. Y que qui era de la part del rey, que'l seguís. Y dient assò tirà a voler-se exir de l'estament. Però no pogué perquè septaren a tancar-li la porta, tirant tots de las espasas y cridant

apreciacions que Matias de Novoa feia de les festivitats que en aquelles setmanes voltaven Felip IV:

"La de los saraos verdaderamente contenía esplendor y belleza, juntándose en el Salón o pasadizo que se había hecho desde Palacio al mar, lo más ilustre de la ciudad, donde lo veía el Rey y el Infante retirados. Haciendo alguna queja de esto, dando a sentirse de que no se mostrase en público y aun danzase con las damas (vanidad catalana); esperaban el día último de abril, teniendo por fe los había de dejar y salvarse en él del asedio en que se hallaban.

Juntábalos todos el duque de Cardona, sin sacar de ellos cosa de provecho con que salía casi al anochecer, encendido y sin paciencia, mostrando la experiencia que el arbitrio que se había tomado salía inútil, de que estaban contentos los pocos afectos a sus cosas, y deseando que se tocase así, que si a cualquiera de ellos se lo hubieran encargado - manifestaban- serían más poderosos para la conclusión, haciendo alguna vez alarde de ser amigos y confederados, y que el duque de Cardona apenas tenía un hombre a su lado."[121]

Amb tot era evident que s'havia incidit força més en l'enfrontament que dividia partidaris i detractors de la casa de Cardona; no és improbable que en aquest període d'inicial impopularitat, que aniria de maig de 1626 fins l'estiu de 1628, els propis afers interns patrimonials interferissin en les relacions de la casa ducal amb les institucions i societat catalana, ara més condicionades pel recent fracàs de les Corts i la visió esbiaixada d'un duc de Cardona partidari fervent de l'abús de Castella sobre el Principat. El cas és que aparentment ningú havia resultat tan afavorit de la primera visita del rei a Catalunya com el propi duc, al qual se l'havia premiat amb la

---

que tots eran del rey en cosas de rahó. Estava fora a la porta de l'estament lo duch de Maqueda (del qual me ha dit don Pedro de Tapia y Ulloa, capità de Rosas y antich gentil hom de la casa de son pare y sua, que ja era vingut ab altres senyors de títol, que lo de Cardona los avia avisats) y sentint los crits de dintre, tocà a la porta ab pressa, y hubert que hagueren, com veu allí al de Cardona, li digué: -*Qué es esto señor*? y lo de Cardona li dix: -*Entre V.E. y corte cuatro cabeças de los que se oponen a su md., que aquí estoy yo a su lado, que perderé sangre, vida y hazienda en su servicio.* Y lo de Maqueda: -*Yo cortaré cuatrocientas como me lo mande su md. sin que se ponga V.E. en eso por mí, que sangra y hazienda tengo sin necesitar de la de V.E. para cortar cuatrocientas cabeças.* Y parlant als cavallers y posant-s'hi bons, no passà la cosa més avant. Que a no tenir millor seny los de dins, Maqueda y los de la porta, perillava de un gran escàndol. Que cert era gran imprudència dir: qui és de part y fer part allí ahont tots estan congregats en servey de déu y del rey, y bé de la terra, odiada de castellans. Ab què y cosas passadas ha pertdut lo duch de Cardona tant, que li han perdut lo respecte los qui lo y tenian; y los que no, han cobrat tal atreviment que en la cara y Estat li han dit "Castellà fotut", y d'esta jornada tingué un esgarranx a la una mà , de què li hisqué un poch de sanch. Diu-se que lo féu lo cavaller T. Espuny. Però los demés diuen que lo matex duch s'ho féu ab la aldava o balda de la porta. Sabent la real mt. lo que avia passat, escrigué als estaments que aquella nit de tot en tot se resolguessen las corts. Que quant no, ell se n'aniria lo endemà, de tal manera que a las sinch de la matinada ja no'l trobarian en Barcelona, y de fet fou així".

[121]Novoa, Matías de: "*Hª de Felipe IV...*" Vol I, Op.cit. (p.35).

presidència del Consell d'ordes militars a Madrid i d'altres honors per als seus fills[122]; per acabar-ho d'adobar la Reial Audiència confirmava a l'octubre de 1627 una sentència favorable en el plet amb el comte de Montagut[123]. Era una situació fàcilment explotable per aquells que desitjaven veure disminuïda la influència del duc Enric en els afers catalans. Els incidents s'anirien succeint al poc temps de la marxa de Felip IV, quan el duc en els seus desplaçaments hauria de trobar ja en algunes ciutats una encesa actitud hostil[124]. També serien aquests els anys en els quals s'esdevingué el que sembla un distanciament entre el duc de Cardona i el Comte-duc a la cort de Madrid, afer que en diferents dates i episodis es desprèn dels rumors que Pujades anotava al seu dietari[125]. Però la situació més obertament deplorable era la incapacitat per a oferir ara a les festivitats ciutadanes l'esplendor acostumat. L'any 1627 alguns cavallers intentaren honorar la casa del duc amb la

---

[122]Per a una descripció del càrrec de president del Consell d'Ordes a Madrid (Santiago, Alcántara i Calatrava) Vid. Núñez de Castro, A: "*Libro histórico político sólo Madrid es Corte, y el cortesano en Madrid*" Domingo García Morrás, Madrid 1669 pp.47-49.

[123]Pujades: "*Dietari...*" Vol.IV; Op.cit (octubre 1627;d126v,p.113): "dissapte a 2 de octubre 1627. En la real Audiència fou confirmada la primera sentència proferida entre lo duch don Henrrich de Cardona y don Joseph de Cardona sobre la successió del ducat de Cardona, marquesat de Pallars, comtat de Prades, baronias de Entensa y Juneda, Móra de Ebro y altras, ha obtingut lo duch don Henrrich, que la olla bull y ell està en la cumbre. Cosas del món. Prest hi haurà vayvé que.l traurà de la cort".

[124]Pujades: "*Dietari...*" Vol.IV; Op.cit (juny 1626;d47,p.64): "dilluns a 15 de juny 1626. Lo duch de Cardona, que la nit abans envés les deu hores avia rebut correu de la real mt., se partí de gran matí per a Madrit, posat en un cotxo ab sis mulas. Va ser tant a la ligera que sol se'n portà ab si en dit cotxo a don Berenguer Dolms, cavaller del hàbit de Santiago, y don Anthon Dolms y a don Joan de Paguera, y de sa família dos gentils hòmens y quatre patges. Quant arribà a Leyda, se li avalotà molt poble, cridant-li lo traydor, y perquè un criat seu volgué respondrer per ell, li donaren una gran cultellada en lo cap, de modo que lo duch tingué per bé pasar, sens posar en Leyda."

[125]Pujades: "*Dietari...*" Vol.IV Op.cit. (agost 1626;d58,p.68): "En aquest mes de agost en la cort de Madrid se han seguit diversos cassos, seminaris de revoltas y odis entre los grandes. Perquè lo comte de Olivares, duch de san Lúcar, privat del rey, qui avia heretat a don Luis de Haro, son nebot, en contemplació del matrimoni contractat ab donya Catherina, filla del duch de Cardona, lo ha desheretat, y fet hereu al marquès de Ilecha, son gendre, y l'ha fet duch; perquè lo de Haro li és estat ingrat, que procurava fer-lo caurer de la privança del rey, y entrar en son lloch. Y vinguda la marquesa del Càrpio, germana del de Olivares, a la cort per a apaciguar lo negoci, lo ha més enfistolat, carregant la mà a son germà; qui se és més empignat, y lo duch de Cardona restà ben frustrat de sos pensaments; si bé totavia priva ab lo rey, y fa tots los embustos que pot contra la pobra Catalunya".
(Íbid; desembre 1627;d135v,p.118): "divendres a 3. Lo duc de Cardona entra en Barcelona tornant de Madrid. Varii varia locuntur. Uns diuen que per aparellar las corts; altres, per anar a Roma a Embaxada particular, y de allí a Nàpols; altres, per acompanyar a la princesa dona Maria a Hungria, per consumar lo matrimoni ab lo rey, fill de l'emperador; altres que ve en desgràcia del rey, que ha fet burla y risa de sa tornada, perquè diuen que renyí ab algun senyor de Castella, y demanà llicència per venir-se'n; o lo rey li digué que se'n hisqués, y que exit de Madrid lo envià cercar, que hi tornàs. Y quant li fou tornat devant, li digué lo rey: -*hánme dicho que os vays*, y dient lo duch que sí, li respongué lo rey: -*pues id en buen hora, que esso os queria dezir*. Ell és entrat en Barcelona de nit, y mentidas las espias de un dia per altro".

celebració d'un torneig que servís a la vegada per festejar la victòria obtinguda sobre el comte de Montagut; el resultat fou la negativa de la presència de les autoritats municipals i la de molts cavallers a participar-hi[126]. En el mes de febrer de 1628 la situació econòmica de les possessions valencianes empitjorava, i els síndics de Sogorb, davant l'incompliment de l'anterior concòrdia amb acreedors i censalistes, insistiren en reobrir el procés de reversió a la jurisdicció de la corona en detriment de la sentència favorable a la casa ducal[127]. Tement el desmembrament del patrimoni, un cop resolt a correcuita aquesta amenaça dels síndics de Sogorb i defugint

---

[126]Pujades: "*Dietari...*" Vol.IV, Op.cit. (octubre 1627;d129,p.114): diumenje a 24. En la ciutat de Barcelona, alguns cavallers, per mostrar-se affectats al duch don Hentich de Cardona, ordenadas unas festas de a cavall que.s diu "estaferm", las feren davant la casa del dit duch. Y per no ésser en Catalunya lo duch, assistí a ella la senyora duquessa tenint strado y magestat al pont que per lo rey havian fet, passat des de casa del dit duch a st. Francesch, feren-li cort les mullers dels cavallers que eran de la festa, que altres no hi volgueren anar. Passavan los renchs o telas des del pla de st. Francesch entrant per lo carrer Ample. Foren repartits los cavallers en quatre esquadres, y a cada esquadra, de a quatre y capità de cada quadrilla, don Berenguer Dolmàs, de l'hàbit de st. Jaume; don Francisco Sagarriga del mateix hàbit, don Juan Sarriera y don Bernardino de Marimon. Havia la sra. duquesa convidat tots los tribunals, y no n'hi acudí ningun. Los cavallers vells, tant desconsolats, que no sols no hisqueren a la festa, però ni molts se escamaren a veurer-la. Lo poble tant despegat y malcontent que, a pocha occasió que un boig los mogués, se hagueren seguit algun escàndol. Diu-se que lo sr. duch ha procurat y pagada esta festa per rahó de estat, perquè lo rey entengués quant ben quist estava en Catalunya; que en demostració del contento de la sua victoriosa sentència, feyan públichs regosijos. Y de aquí conega sa mt. quant ben posadas li tenia las cosas per a las corts, si sa mt. no se'n fos anat ab la precipitació que se n'anà. Jo dic que no faltarà qui escriga en cort quant poch accepta és estada esta festa, que lo més granat de la ciutat no hi haja volgut assistir. Los escudellers, veyns y affectats a la casa de Cardona volgueren fer algunas festas, com las feren ab lo comte de Prades, pare del dit duch en lo any ( ) la primera vegada que arribà en Catalunya. Però sabent-ho los consellers, com a caps de las confrarias, manaren als scudellers que no fessen tals festas. Hisqué de la festa de la sra. duquessa molta ira y rancor. Però vist que esta festa se feia en emulació del don Joseph de Cardona, cavaller del hàbit de Alcàntara, tant deute del propi duc la no (?) és mança ovella, la més benigna criatura y no més volgut de tots, molts se sentiren de aquest oprobi, que anava mesclat ab algunas paraulas prou escusadas. Aquella nit hisqué un paper de desafiu per als quatre quadrillers, desafiant-los que, si pretenian haver ben fet y procehit en las festas, compareguessen lo dia dels Morts a la ralla de França, dellà de l'estany de Salças, armats de armas forts y de lanças de ristre, y que allí altres quatre los defenssarian lo contrari. Y si no acudian , los tindrian per infames. Molts judicaren en ley de duelo, que los desafiats no tenian obligació exir, puix los qui posavan lo desfiu no.s firmava ni se sabia si eran pars. Lo més acertat judici se creu fou de aquells qui judicaren que algun bellaco per donar-se pler y tenir aquella festa per cosa de llibre de cavalleria, inventà aquell desafiu.

[127]Pujades: "*Dietari...*" Vol.IV, Op.cit. (febrer 1628;d149v,p.127): "En est temps los de la ciutat de Sogorb, en lo regne de València, se alçaren contra lo duch don Henrich de Cardona, posant-se en obediència del rey ntre. sr., perquè no havia cumplert los pactes ab què, de voluntat del rey, se li eran entregats estos anys passats, havent promès redimir y quitar alguns censals y pagar las pensions, y no n'havia fet res, ans bé los acercadors apretavan als vassalls, per algunas altras cosas que no cumplia. Avia ja dias que assò remorejava, y un canonge de Sogorb era anat en cort per la terra, contra el duch, et tandem lo bony se és esclatat. Roda la fortuna y se acaba la privança, y resta malvolgut del rey y de Catalunya (a qui pensava trair en las corts) y ab pèrdua de un ciutat tan calificada. Totavia obtingué, y se asentà lo de Sogorb".

l'ambient hostil de Barcelona, els ducs determinaren abandonar la ciutat per anar a residir a Castelló d'Empúries, on pretenien acabar definitivament amb el plet que qüestionava la subjecció del comtat als dominis dels Cardona, i a la vegada demostrar allí el seu caràcter paternalista i benvolent que arribaria a fer canviar d'actitud al mateix Jeroni Pujades, que fins llavors havia mostrat en privat una gran desconfiança vers el seu senyor.

Amb anterioritat a la primera pèrdua de prestigi, la casa dels ducs s'havia mostrat en públic sempre amb un esplendor inigualable; el nombre de servents domèstics era el propi de la casa d'un gran príncep, comptant amb 87 persones a sou residents amb les seves famílies a les cases dels Cardona, dedicades exclusivament al servei personal del duc i duquessa, nombre que podia perfectament sobrepassar el centenar en les ocasions que demanaven la màxima sumptuositat[128]. Excepcionalment, incloent els anys en què residiren a Castelló d'Empúries, disposaven d'un bufó anomenat Baltasar, que juntament amb la seva dona cobraven del reboster del duc[129]. Els servents de la casa s'ordenaven per categories, els més propers a la cambra del duc eren fills de famílies nobles que servien protocol·làriament fent de cambrers, majordoms i patges, la categoria anava en descens passant pels advocats, oficials escrivans, servents de diferents especialitats (trompeters, cotxers, porters etc.), lacais i mossos de servei, fins arribar a una vella orada que rondava per les cuines a la qual se li donava tot sovint almoina. També hi ha notícia de la possessió d'esclaus moriscos, tot i que no consta cap informació sobre aquests en els llibres del reboster[130]. La minuciositat amb què es controlava la

---

[128]ADM. Sogorb Llig.117. Doc.2847: "*Nómina de los criados y criadas que el duque de Segorve y de Cardona, Don Enrique de Córdoba y Aragón tiene en esta ciudad de Barcelona, a quien se da ración y quitación por dispensa este mes de julio del año mil seis cientos 25*"
La distribució era:
Majordoms i cavallers; cambrers i oficials d'alt grau: 16
Patges: 11. (dos Perellós)
Oficials de la secretaria i comptadoria: 2.
Oficials de casa (Reboster, veedor, escrivà de racions): 7.
Servents (Cotxers, trompeta, porters): 7.
Lacais: 11.
Mossos de servei (De cavalls, cuina, escombriaire, plata, dispensa, criades): 9.
Criades de la duquessa: 4.
Donzelles de la duquessa: 7.
Ajudants de cambra: 9.
Altres serventes: 4.

[129]ADM.Cataluña General, Llig.43, Doc.360/27: (Llibres de comptes de tresoreria del mes de juliol de l'any 1629); "*Quenta de los gastos en la cassa del duque mi Sr. en la aus[a] de su Ex[a] al condado de Ampurias*": (*Divendres 13*) "La tassa de las raciones veinte reales por que se crecen seis a doña Madalena, muger de Baltasar el bufón, que desde este día se los manda dar su Ex[a] cada día".

despesa domèstica ens dóna testimoni de com en aquesta època les tortugues i els gossos havien acabat substituït als ferotges lleons que antigament es vanagloriaven de mantenir els Cardona, ja que ara s'anotava escrupolosament, amb la resta de despeses, els cost dels ossos i de l'enciam que aquests animals consumien.

L'oficial que havia de tenir cura de tota la roba d'ornament, llibres i mobiliari dels ducs (tapissos, plata, pintura, bufets etc.) era el guardarrober. Per aquest delicat ofici s'havia escollit al cardoní Saldon Escolà que va servir més de vint anys en aquest càrrec, probablement tenia també atribucions d'aposentador tot prevenint els mobles necessaris per als constants desplaçaments del seu senyor; aquest home era el dipositari del llibre de la recambra que avui dia encara es conserva. Es tracta d'un voluminós inventari composat el dia 8 d'agost de 1626, l'índex alfabètic del qual ens informa exhaustivament i sintètica de totes les pertinences del duc, de les més minses a les més aparatoses[131]. En aquest llibre el mateix Escolà hi va anar afegint en alguns casos diferents notes sobre desaparició, adobament i altres vicissituds de les peces inventariades[132]. La part més destacada de la recambra, i la més ostentosa, era la formada pels cortinatges, tapisseries i altres formes de teixits de luxe, alguns dels quals filats amb or i plata. No hi ha dubte que el teixit era el material que en aquesta època més obertament diferenciava els estaments benestants de les classes més humils; a cada u corresponia l'ús d'un tipus específic de roba que s'usava tant en el parament de la llar com en el propi vestit. Els ducs de Cardona van resultar al llarg de tota la seva història uns consumidors destacadíssims de tot tipus de teixits, no únicament amb la intenció d'ésser reservats per a l'embelliment i esplendor de la seva persona, sinó que aquesta mateixa qualitat s'havia d'estendre necessàriament als patges i criats de la casa, que havien d'anar vestits de la lliurea apropiada per a cada ocasió, subministrada pel majordom major, el qual havia de conèixer amb precissió els diferents tipus d'etiqueta i cerimònies a les que havien d'assistir els ducs[133]. El teixit va resultar des de sempre el capítol més important de la despesa sumptuària

---

[130](Cfr. Apèndix, Doc. 51): "Más quince libras y tres sueldos que a pagado al sobredicho Joan de Cardona por la ración y quitación de Amete, esclavo del duque mi Sr., de ciento y un días a razón de tres sueldos por cada un día, desde nueve días del mes de enero de 1621 que se le entregó en su poder hasta primero de mayo de dicho año. Pareçe por el dicho reconoçimiento."

[131]Aquest llibre apareix esmentat en l'inventari que a 30 de juliol de 1640 es féu dels documents que en aquells dies es trobaven a la comptadoria ducal, instal·lada als baixos del palau dels ducs al carrer Ample de Barcelona, equivocant però la data fent-lo de 1636, quan en realitat correspon a 1626: "Item un llibre ab cubertes de pregamí intitulat inventario de la guardaropa del duque de Segorbe y Cardona don Enrique mi Sr. y entrego que se ha echo a Saldon Escolà a cuyo cargo ha estado asta agora y ha de estar de aquí adelante para que de cuenta de toda la que en este memorial se contiene; fecha en Barª a ocho de agosto año 1636".

[132]Apèndix, Doc. 71.

[133]Sobre la vestimenta de patges i criats en les aparicions públiques dels ducs de Cardona vegi's en aquest mateix capítol la nota 59.

tant del duc Diego com d'Enric de Cardona, ja que era el medi encarregat de mostrar públicament la riquesa material dels qui l'ostentaven[134]. El paper polític que la casa de Cardona va desenvolupar al llarg de la seva història, va fer sempre necessari el disposar de grans peces de teixits brodades amb les armes de la casa i d'altres dissenys ornamentals, destinades a cobrir i empal·liar estrades o setials[135]; per aquesta funció disposaven de gran quantitat de dossers de brocatell i vellut brodats o cosits amb diferents cenefes i serrells de fil d'or i plata, folrats per dintre amb teles de color; aquests dossers es lligaven i adornaven amb cordons de seda lleonats. La mateixa duquessa Caterina, en companyia d'altres criades del seu servei, era qui brodava amb fil d'or algunes de les teles amb els escuts de la casa de Cardona, Aragó, Còrdova i Figueroa[136]; cap a mitjans de 1640 n'havien brodades ja una vintena. Altres robes sumptuoses servien per al servei de la carrossa i gualdrapes de cavalls.

El moble que més abundantment aparellat estava amb teles de gran qualitat era el llit, per al qual disposaven d'un gran nombre de peces específiques de les més variades estofes (cobrellits, coixineres, sobrecels etc.), i que podia arribar a presentar un aspecte extraordinàriament ric[137]. A banda de l'ús del fil d'or i plata, la qualitat que més evident feia la bellesa dels teixits domèstics era sens dubte el color; no hi havia roba que no fóra tenyida de groc, carmesí, verd o blau disposada de manera efectista en múltiples combinacions en estrades, taules, lliteres i d'altres mobles; en aquest sentit la cambra on es disposaven guanyava en excel·lència quan, a més dels teixits disposats en sentit vertical per a cobrir mobles, parets, portes i finestres, s'emprava una catifa per a cobrir el terra. En comparació amb altres peces de teixit, les catifes no eren les més nombroses de totes, però alguns tipus destacaven precisament per la seva grandària i qualitat colorística[138], d'altres havien estat dutes

---

[134]Per a la descripció de les diferents peces tèxtils dels ducs a l'estiu de 1640, vegi's la primera part de l'inventari post-mortem al castell d'Arbeca (1640): Apèndix, Doc. 79.

[135]Sobre les estrades i l'ús en general del mobiliari a les mansions nobiliars dels segles XVI i XVII Vid. Aguiló Alonso, Mª: "*El mueble en España; siglos XVI-XVII*" C.S.I.C. Madrid 1993.

[136]Vid. en aquest mateix capítol la nota 258.

[137]Destaca especialment un llit inventariat al castell d'Arbeca: "Item una cama o lit de satí carmasí brodat de fullatges y lassos de satí blau ab un cordonet blanch, lo sel ab los penjants ab franja de or y blau y alamares ab ses cortines y sobrellit, cada una de les cortines ab deu alamares als costats forrades ab tafatà grog, són de onse palms y mig de caiguda, lo sel y rodapeus y sobresel de tela de or carmasí, grog y blanch ab sa franja de or al redador, són sinch cortines ab vuyt alamares als costats a cada una, lo rodapeus té vint y dos palms de llarch forrat de tela carmasí, per dit llit y ha un sobrellit de la mateixa grana forrat en tafatà carmasí ab sanefa de la mateixa tela de or al redador, és de llargària de setse palms y tretse y mig de amplària, y ha també un cobretaule de la mateixa grana ab sanefa de la mateixa tela de or." Cfr. a Apèndix, Doc. 79.

[138](Ibid.) "Item una catiffa gran lo camp blau, la obra de fullatges grogs y en mig della una flor molt gran rodona que té uns llassos verts clars groghs y blaus en camp vermell y als cantons unes mitges

d'Itàlia, i les més fines de petita grandària eren morisques. Les estores sovint complien una funció més mundana ja que la majoria eren de jonc o d'espart, tingudes en gran nombre.

La roba de vestir dels ducs era l'habitual al seu estatus[139], abundant i de gran qualitat, sense que arribés a esdevenir especialment ostentosa l'emprada en la vida quotidiana; ja que, per a les ocasions més importants, les múltiples combinacions possibles i l'ornamentació amb botons i sivelles d'or, perles, diamants i d'altres pedres precioses, podien transformar una roba d'una qualitat menys vistosa en una altra de més exuberant. Pel que sabem, el duc de Cardona acostumava a vestir quotidianament un hàbit d'algun orde de cavalleria, emprant possiblement peces de roba més riques en calces, gipó i capell; i en l'únic retrat que li coneixem vesteix una cuirassa amb collarí ample. La roba femenina que tenia la casa, usada per la duquessa i les seves filles, acostumava a ésser francesa en faldilles i d'estofa holandesa o florentina per algunes camisoles, gipons, colls de punt i altres complements; en aquest sentit crida l'atenció el poc esment que es fa d'erminis o d'altres robes fetes amb pells d'animals. Es possible que en qüestió de roba de vestir el duc es mostrés auster o fins i tot avar; el cas és que a juliol de 1623, a instàncies de la duquessa, per raons desconegudes, el notari d'Arbeca Jaume Tàcies signava un acte donant fe com Caterina d'Aragó, filla menor dels ducs, i una dama de la seva companyia s'havien vestit sovint amb uns faldellins francesos que estaven completament tronats[140].

Dintre de les peces tèxtils ornamentals, la tapisseria formava part destacada de la recambra dels ducs, i fou sens dubte una de les partides més apreciades en tant que era de les poques coses dintre de la història dels objectes materials posseïts que mantenia encara, juntament amb la pintura, una certa continuïtat amb els avantpassats. A banda de la sèrie de Faetó, les millors peces de tapisseria provenien de la recambra dels ducs Alonso i Francesc d'Aragó, que ja havien estat usades per Diego de Comares. Els tapissos eren molt apreciats entre l'alta aristocràcia com un dels béns de luxe més importants per als palaus que havien d'ornamentar; a més de l'utilitat d'aïllant tèrmic a les cambres, complien una funció dinàstica molt destacada en tant existia el costum que cada titular d'una llustrosa nissaga aristocràtica, fes teixir o adquirir determinats tapissos per a deixar constància als membres successors

---

flors gran en camp vert clar ab una sanefa petita en camp vermell, té de llarch vint y set palms y mig, y de amplària tretse palms y mig" Cfr. a Apèndix, Doc. 79..

[139]Normalment a càrrec del majordom major pel duc i cambreres per la duquessa.

[140]Apèndix, Doc. 56. Vegi's també el comentari despectiu de Pujades sobre el duc Enric referit a la despesa domèstica; Capítol-4, nota 51.

de com aquest havia enriquit el patrimoni familiar[141]; peces que un cop adquirides i integrades a la recambra rebien un títol específic amb el qual se les solia anomenar, facilitant als guardarrobers l'inventari. No sempre la iconografia de les sèries que es compraven o encarregaven estaven directament relacionades amb la història particular del comitent o comprador, però sí que tot sovint podien donar testimoni de les inclinacions intel·lectuals del propietari, sobre tot quan aquest manifestava una preferència per la mitologia clàssica, l'astrologia o l'hermetisme. El més normal era trobar a les cases benestants temes de caràcter purament ornamental, amb els habituals paisatges de boscos i animals acompanyats per estereotipades escenes de cacera, plenes de flors, ocells i conillets, temes que s'havien prodigat al llarg dels anys fins a l'esgotament, però que mai van arribar a passar de moda pel colorit i evocació cavalleresca que implicaven. El seu caràcter de peces mòbils i enrrotllables que facilitaven el transport i conservació, varen fer d'aquests teixits els companys inseparables de la noblesa viatgera, que podia reproduir en qualsevol cambra de qualsevol país un mateix espai íntim i familiar. A l'igual que totes les imatges representades en el seu moment, ja fos mitjançant el dibuix, pintura o escultura, les escenes que reproduïen les sèries de draps teixits tenien també una funció instructiva, ja fos aquesta moral, d'exaltació dinàstica o simplement lúdica, pensades per a ésser llargament contemplades amb fruïció pel seu propietari[142]. Però sens dubte la qualitat més esponerosa era la d'esdevenir un bé material cotitzable en diners, fet d'extrema importància per a la major part de la noblesa castellana i catalana del segle XVII, voltada d'endèmics problemes financers. No hi havia noble que, davant una necessitat de liquidesa econòmica urgent, no empenyorés els mesos d'estiu la tapisseria familiar per a intentar recuperar-la més tard en els mesos freds. El fet d'haver heretat una recambra ben proveïda de tapisseria podia facilitar a un noble empobrit l'anar trampejant la seva subsistència mitjançant la venda o l'empenyorament d'aquesta. Els ducs de Cardona, passats els moments de màxim esplendor, van ésser veritables experts en l'ús financer del seu mobiliari i peces de recambra. En morir Enric de Cardona l'any 1640, el seu inventari post-mortem[143]revela que determinades tapisseries havien estat utilitzades per a cobrir fiances, en especial les que contenien fil d'or i plata, com era la de Faetó que va acabar empenyorada tota sencera a Barcelona en poder d'un militar resident a la ciutat anomenat Pelegro Berardo i una segona tapisseria, també d'or i seda en set

[141]En aquest sentit vegi's la referència dintre de l'epistolari de Rubio de Herrera, sobre els tapissos del comte de Monterrey a Itàlia (Capítol -4).
[142]Vid. en aquest mateix capítol, nota 235.
[143]Una breu relació dels béns artístics d'aquest important document es troba a Carbonell, M: "*Pintura religiosa i pintura profana...*" Op.cit. p.168-170.

peces de tema de cacera, que ho estava en mans de Bernat Sala; possiblement tots dos fossin destacats creditors dels ducs que rebien en dipòsit aquestes peces per a garantir el pagament dels deutes contrets. Altres draps estaven empenyorats als municipis de Juneda i Arbeca, viles que havien suportat molts anys penosos endeutaments a fi de lliurar importants crèdits a la família dels ducs[144]. En ésser objectes de costosa adquisició, la major part dels quals importats de Flandes o França, feia que la seva venda resultés sovint força avantatjosa. Tot i que l'ús freqüent a l'intempèrie o l'exposició al fum de les xemeneies, les hagués deixades més o menys tronades, sempre es trobava un ciutadà honrat disposat a pagar quaranta o cinquanta lliures per una tapisseria que per a la decència d'un duc ja havia exhaurit la seva vida útil, i que encara podria lluir alguns anys més a la casa d'un petit burgès amb pretensions d'ostentació. No obstant la venda de draps de tapisseria en tota regla, per quantitats de diners importants, també va formar part dels negocis del duc de Cardona; l'any 1639 venien al mateix Berardo una sèrie de deu draps de tema èpic, per valor de 1.650 lliures[145]. També la seva venda a baix preu, el dia de l'almoneda que es feia amb motiu de la mort del duc, servia per a premiar alguns oficials i persones fidels de la casa que es beneficiaven en aquests dies de l'habitual moviment de les peces de recambra, feta sempre en funció de les disposicions testamentàries del difunt i de les necessitats econòmiques dels dipositaris dels béns mobles de la casa.

Segons el llibre d'Escolà, Enric de Cardona disposava a la seva recambra de 23 sèries de tapissos, totes elles teixides en seda i llana o llana i estam, exceptuant-ne dues que ho eren en seda i or; tot plegat sumaven un total de 155 draps, la major part dels quals de gran amplada, complementats per altres 43 menors, de llana i seda, intercanviables per a diverses funcions com eren tancaportes i cortinatges, la majoria de boscatge o amb les armes ducals brodades. L'estat de conservació d'aquesta partida era desigual, però en general són molt poques les que s'anuncien en mal estat per velles. La temàtica de les sèries era força variada, essent les més homogènies les de paisatges i cacera que eren sis; les mitològiques eren tres i comptaven amb la sèrie de Faetó, d'Hèrcules i Cupido, aquesta darrera molt vella. Els temes de caràcter

---

[144]Sembla que a l'ajuntament d'Arbeca, abans de la guerra civil espanyola, encara es conservava una antiga tapisseria que podria correspondre a alguna d'aquestes peces empenyorades (dec aquesta informació a la gentilesa de Sans Gené).

[145]AHNPB. Antic Servat (major): "*Vigesimus sextus liber communis*" 1639-1640. Llig.35. (afer notat a les fitxes de Madurell i Marimon): Protocol llatí de la venda per part del duc Enric de Cardona, de la tapisseria de la sèrie del rei Acap i reina de Saba, composta per deu peces de 27 canes cada una. La venda es data a 21 de desembre de 1639 a la vila de Cardona. Això demostra la precarietat econòmica dels ducs en aquesta època, a la vegada que posa data a les anotacions de Saldon Escolà al llibre de recambra del duc Enric, ja que aquesta venda no està anotada.

eclesiàstic comptaven amb tres sèries dues de les quals bíbliques, amb el tema de Jacob i Isaac, i de Moisès; la tercera era una partida que s'havia format amb draps provinents de sèries diferents, unint diversos episodis hagiogràfics amb escenes de l'antic i nou Testament. La resta de tapissos presentaven temàtiques tan dispars com les habituals històries de personatges èpics (Nabucodonosor, Alexandre Magne, la reina de Saba, Lucrècia) o decoratives amb temes d'indis, Amazones i altres reis guerrers fantàstics. Finalment conservaven de la recambra d'Alonso d'Aragó la sèrie de tapissos dels planetes i signes del zodíac, que juntament amb la sèrie de les Virtuts eren llegats destacats dels ducs antecessors, havent passat ja per les mans de Francesc d'Aragó i Diego de Comares. L'inventari de 1640 compta a més una partida de 17 draps solts, la majoria de temàtica religiosa vuit dels quals teixits amb fil d'or, que devien provenir d'una posterior recuperació de tapisseries aturades a Sogorb o València amb motiu de l'antic segrest dels béns del ducat, que un cop aixecat hauria permès reincorporar unes peces de gran valor donades per fiances. A banda dels llegats dinàstics, l'origen de les altres sèries, com el cas dels tapissos de Faetó, era en menor mesura la compra en almoneda a València i Barcelona; per aquesta via s'adquiria en aquesta darrera ciutat una sèrie en sis draps de cacera comprada a l'almoneda de Rafael Graell, tal com anotava Escolà. En aquest sentit no es coneix cap tapisseria que fos teixida originalment per encàrrec directe dels ducs. Entre els mobles de fustes nobles, la majoria presumiblement d'importació, abundaven les cadires folrades de vellut i de cuiro tatxonades amb claus de cap daurat, tota mena de llits de camp, valuosos bufets i escriptoris nacarats, un d'ells especialment ornamentat amb incrustacions de closca de tortuga que demostrava l'apreci tradicional de l'aristocràcia per l'exotisme vinculat a les terres d'ultramar[146].

Les peces de plata, a l'igual que les tapisseries, eren objectes que complien la doble funció d'elements de luxe i de reserva de diners per a operacions financeres, per aquesta qüestió era una partida de la recambra tradicionalment força moguda i reinventariada diverses vegades. El llibre d'Escolà presenta una certa abundància d'objectes de servei domèstic i religiós fets en aquest metall, però en quantitat considerablement inferior a la que va passar per mans de la duquessa Joana II i Diego de Comares, i no es pot equiparar ni molt menys a la que van arribar a atresorar Alonso d'Aragó i Francesc de Cardona, una molt minsa part de la qual hauria

[146]"Item un scriptori de evano y marfil de nou caixons, y en les tapes dels caixons són de conja de tortuga, y als caps y ha quadrets de dita conja de tortuga." Sobre aquest tipus de mobiliari Vid. Aguiló, Mª: "*Muebles enconchados americanos, portugueses e indoportugueses*" Archivo Español de Arte 1978, p.337-345. "*El coleccionismo de objetos procedentes de ultramar a través de los inventarios de los siglos XVI y XVII*" Corrientes Artísticas entre España, América y Filipinas; C.S.I.C. Madrid 1990, p.107.

d'arribar a mans del duc Enric. En general va predominar la consideració material per damunt del treball artístic, fonent i recomposant les peces segons exigències i necessitats; en aquest sentit es destaca com en el mes de maig de 1628 es desferen moltes peces per a refer-les (plats, canelobres, tasses etc.), i se'n compraren a la vegada moltes d'altres a l'argenter Joan Mitjans, tornant a incrementar-ne el nombre quan a 2 de març de 1631 els ducs adquirien a bon preu diverses peces procedents de l'almoneda de la comtessa d'Erill[147]. Els objectes de metalls nobles servien també per a ésser oferts en regal als grans personatges que van desfilar per Barcelona els anys en què el duc de Cardona servia d'amfitrió oferint el seu palau i els béns de la seva recambra, presentant-se diverses ocasions en què hauria estat un desencert no oferir les peces que havien estat en servei a la família reial; l'any 1630 quan el Cardenal Infante estava a Barcelona i els metges li practicaren una sagnia, la safata de plata emprada li fou regalada pel duc. A 25 de maig de 1628 s'obsequiava al llegat del papa, Francesco Barberini amb "*Una flasquera grande de plata quadrada lisa con su serradura, con quatro flascos de plata dentro, con sus flascos llenos de agua de olor*". A la duquessa del Infantado se li presentà un nen Jesús de bronze encarnat, amb peanya de banús i bronze guarnida amb mascarons de plata. Altres destinataris d'objectes d'aquest metall foren la Marquesa de Hinojosa a Madrid i Onofre Aquiles a Cardona en una donació de 18 de juny de 1639. No sempre l'alta noblesa havia correspost amb prou decència la disposició d'Enric de Cardona en oferir el seu més ostentós parament domèstic, alguna peça li va desaparèixer quan allotjaren a Barcelona al duc d'Alburquerque, i durant la visita de la reina d'Hongria alguns coixins de tela de plata van ésser substituïts fraudulentament pels cortesans per altres d'ordinaris. La plata també apareixia en decoracions del mobiliari, alguns bufets estaven ornats amb incrustacions d'aquest metall, un d'ells amb escuts de les armes dels Córdoba i Enríquez, obra del plater cordovès Martín Sánchez de la Cruz (1606-

[147] Destaquem no obstant dels inventaris de 1640 algunes peces especialment interessants: "Item una salvilla dorada de masoneria ab un Ercules abrasat ab un lleó, pese dos marchs sis unses / Item dos fuentes petites dorades per dins traballades de masoneria ab unes figures de acompañament de a caball ab sos escuts de or en mitx ab les armes de la casa, pesen tretse marchs sis unses / Item altro tasó gran alt de peu dorat y traballat de masoneria ab son atapador y remato de un minyó ab una serp enbolicada en lo bras y mà esquerra, pese sinch marchs quatre unses / Item un saler dorat traballat de masoneria ab tres peses, unes àligues en la pesa més alta y tres miñons, per remato un lleó; la pesa d'enmitx ab quatre garres a modo de peu de àliga y per baix unes figures com a gosos y serps, pese sinch marchs set onses / Item una sucrera a modo de torre treballada de masoneria, per peus tres grifos ab un escut a cada hu ab les armes de la casa esmaltats y per remato un drach ab alas, pese buit marchs sis onses".

La disposició d'aquestes peces a les taules de l'aristocràcia i classes benestants queda testimoniada en el dietari de Cassiano dal Pozzo, l'erudit coper del cardenal Francesco Barberini membre del seguici del cardenal en el seu viatge a Espanya (Apèndix, Doc. 65- I).

1632)[148]. De miralls es destacava especialment "*Un espejo grande que presentó el duque de Alba con assa y aldava de plata*" i que fou regalat pel duc Enric al seu fill Pere Antoni d'Aragó. També eren en gran part de plata els receptacles que havien de custodiar les diferents relíquies de sants que els ducs havien guardat al llarg dels anys; mantenint algunes una certa vinculació amb el País Valencià, com era el dit del beat Nicolau Factor o una relíquia de Sant Tomàs de Vilanova[149].

Els metalls preciosos apareixien també encastats en moltes peces de vidre de les que el duc Enric en va fer, a l'igual que els seus antecessors, una part important de la recambra. L'any 1626 es comptaven 19 vidres de les més variades formes i usos, molts dels quals sobrepassaven la mera qualitat d'estris d'ús domèstic per esdevenir objectes de gran bellesa, com es desprèn de la descripció d'un vidre en forma de mussol: "*Otra piessa de cristall hechura de Mochelo, con sus dos pies de lo mismo y ojos de oro esmaltados de verde y cañito de oro por donde cae el agua a una texa tanbién de cristal, guarnesida de oro como los pies esmaltado de blanco, tiene su funda de cuero forrada en tertiopelo verde*". O d'una altra en forma de drac que recorda vidres molt similars conservats en importants col·leccions europees: "*Otra piessa de cristal hechura de pato, la cabesa de dragón con sus alas y serquitos de oro como el pie y cuello esmaltados de blanco y roxo, tiene su funda*"[150]. A inicis del segle XVII peces de vidre ornamental com aquestes havien adquirit una dimensió cortesana extraordinària que superava en molt l'apreci d'objecte rar i delicat utilitzat durant el segle anterior per a embellir camerins i *studiolos* aristocràtics, desenvolupant al llarg del temps la qualitat necessària i exigible a un objecte refinat d'ús cerimonial públic, presentat esplendorosament en les ocasions que l'alta

---

[148]Moble que es podria identificar amb el bufet que apareix empenyorat entre d'altres objectes de plata, en poder de Paula Pol cap a 1640: "Item un bufet de plata petit sentada la fulla sobre fusta ab tres caxons traballat tot de masoneria y sisellat ab quatre escuts en los cantons, los dos de Còrdova y los altros dos de Henrriques".

[149]A 1640 figuraven: "Item un reliquiari de plata dorada, hechura de piràmide ab dotse esmalts blaus y blanchs, té un dit de Sant Nicolau Factor; pese dos marchs dues unses y buit argensos / Item un cofre de plata dorat de dins y defora ab sa ansa tot rodat y repicat los fondos ab uns follatjes a la moderna y quatre boles per peus y sa tencadura ab son rastrillo y ab tretse bidrieres, pese denou marchs set unses / Item un cofre de plata enrexat en que està lo àbit de San Pasqual Baylon ab unes bidrieres tot alrededor d'ell traballat blanch, ab uns follatges de mitg relleu y escut de les armes de sa Exª; pesa quaranta marchs sis unses / Item un cofre de plata dorat y bruñit en què està la relíquia del sant arcabisbe que fou de València don Tomàs de Vilanova, ab un lletrero desobre del tapador y escut de les armes de la casa, pese sis marchs y un unsa / Item un cap de san Sebastià de plata dorada, la diadema y cabells, posat en una urna que té per peaña de plata blanca sisellada ab buit cartells, peu y remato ab un encontrado dorat alrededor de la gargamella ab escut de les armes del duch mi Sr. pese tot dibuit marchs tres unses".

[150]Una copa d'aquest tipus formava part de les col·leccions de l'arxiduc Ferran del Tirol. Schlosser, J: "*Die Kunst und Wunderkammern der Spätrenaissance*" (Ed. castellana Madrid 1988).

aristocràcia seia plegada a taula, desplaçant tot sovint l'ús de la ceràmica i fins i tot les tradicionals copes d'or i plata. El 29 d'agost de 1604 un parent del duc Enric, el conestable de Castella Juan Fernández de Velasco, comte d'Haro i duc de Frías, es trobava a Londres per a celebrar en un banquet oficial en presència de la reina la pau amb Anglaterra, en aquest important esdeveniment es celebrà un brindis oficial que segellava els pactes diplomàtics emprant una vistosa peça de vidre també en forma de drac, guarnida amb metalls preciosos[151].

Els ducs de Cardona compraven els seus vidres en gran quantitat a Mataró, sens dubte un dels llocs que més renom havia adquirit a Catalunya en aquesta especialitat, on els vidriers interpretaven particularment tècniques i formes molt difoses exportades a d'altres països d'Europa, inclosa Itàlia, on formaven part de les col·leccions dels aristòcrates i prelats amants de les arts[152]. En el mes de juliol de 1629 Enric de Cardona hi encarregava cinquanta jocs de vasos segons una mostra que un vidrier de Mataró li havia presentat a Sant Cugat[153]. A 1640 a més de les peces que ja es tenien a 1626, els ducs havien incrementat els objectes de vidre fins arribar a omplir-ne tres armaris[154]. La fragilitat d'aquestes peces ha fet que en molts casos no n'hagi quedat altra cosa que la seva descripció en els inventaris.

Una recambra com la del duc de Cardona, integrada per objectes d'ús exclusiu a un estatus nobiliar dels més elevats, no podia deixar de comptar amb una nodrida

---

[151]Biblioteca de la Universitat de Barcelona (Ms. 1008; Fol.108v: "*Relación de la jornada del Excellentis° condestable de Castilla a las pazes entre España y Ingalaterra, que se concluyeron en Londres por el mes de agosto 1604*").

"(Por) segunda vez se levantó el condestable y brindó a la Reyna por la salud del Rey en un dragón de cristal muy hermoso, guarnecido de oro, beviendo en el cobertor y en el vaso; y en pie hizo la Reyna la razón, sirviéndole en aquella ocasión don Blasco de Aragón de copero y de intérprete de lo que hablavan el condestable y la Reyna; en cuyo aparador mandó que quedasse el vaso."

Juan Ruiz de Velasco, conestable de Castella, duc de Frías y vuitè comte d'Haro, estava casat amb Joana de Còrdova i Aragó germana del duc Enric, aquesta era una de les dames de Margarida d'Austria, muller de Felip III; amb motiu del seu matrimoni la duquessa Jona II li havia fet donació de 20.000 ducats (Capítol-2, nota 128). Les importants missions diplomàtiques del duc de Frías a Roma i Anglaterra devien suposar per als ducs de Cardona un dels parentius més significatius a l'hora de tenir notícies dels fasts cortesans més importants de les principals corts europees. Per la seva banda Blasco de Aragón era comenador, oncle del duc de Terranova, gran senyor a Sicília i d'aquest títol a Espanya, formava part del Consell secret del rei a Milà i hauria pogut ésser conegut del duc de Cardona.

[152]Rodríguez García, J: "*Piezas de vidrio suntuario catalán en la bichierografia de Giovanni Maggi, 1604*" D'Art n°15, Universitat de Barcelona 1989.

[153](ADM.Cataluña General, Llig.43, Doc.360/27: "*Quenta de los gastos en la cassa del duque mi Sr. en la aus[a] de su Ex[a] al condado de Ampurias*").(*Diumenge 29*) "La tassa de las raciones veinte reales, diez y seis reales y medio a un bidriero que fue a Mataró a acer acer cinquenta juegos de vasos de bidrio, y trujo muestra dellos; los ocho reales y medio de la costa y alquiler de la mula, y los ocho por su costa y trabajo de dos días que se ocupó en ida y buelta. Un real de una cesta para llebar la muestra destos bidrios al duque mi Sr. a Sant Cugat".

[154](Cfr.Apèndix, Doc.79). "Item un armari de diverses pesses de vidre y altros jarros./ Item altre armari de vidre blanch de diverses pesses de beure./ Item altre armari ab bucaros vermells y blanchs.

selecció de pintures, que tot i la relativa magnitud amb què aquesta apareix, no deixa d'ésser prou minsa per a un noble de la seva categoria[155]; el cas és que un cop contemplada aquesta en conjunt, no se'n pot desprendre la conclusió que estem davant d'un *connoisseur* aplicat a fer d'un recull de pintures una veritable col·lecció. Per entendre més amplament aquesta qüestió cal en primer lloc definir el criteri que va dur a bona part de l'aristocràcia espanyola del segle XVII a fer del que en principi era un discret complement al mobiliari, carregat d'apreciacions votives, una necessitat d'ostentació posada al mateix nivell que les pertinences més riques de la casa. Salvant els casos més il·lustres i justament ressaltats pels historiadors de l'Art, la major part de l'aristocràcia espanyola de principis del segle XVII devia considerar els quadres la part menys valuosa de la recambra, atenent al baix preu que obtenien aquests quan es venien en almoneda; tampoc ajudava gaire la mediocritat de la pintura de consum i la dificultat que tenien els coneixedors en localitzar quadres dels millors mestres flamencs i italians, de costosa adquisició, circulant quasi sempre en cercles força restringits. En general la pintura destinada a un comprador ocasional, que es feia tant a Catalunya com a Castella, no va arribar mai a tenir el preu que la noblesa estava disposada a pagar per una tapisseria llampant; la monumentalitat i utilitat que aquesta proporcionava deixava molt empetitida la virtut que, a ulls d'un aristòcrata no cultivat en el món de les Arts, podia tenir uns quants pams de tela pintada a l'oli. Fins i tot, en el moment en què la pintura hagi adoptat l'espai que justament li pertocava entre les classes benestants, perviurà la necessitat d'incrementar el valor material del quadre amb motllures daurades o de fustes cares com el banús, que en determinats casos podien excel·lir el preu de la tela o làmina que voltaven. No hi ha dubte que els gèneres que van proporcionar finalment l'estatus de reconeixement general entre l'aristocràcia, que els pintors anaven reclamant des de l'època del Renaixement, eren les escenes religioses i el retrat. Dues coses de les que cap aristòcrata hauria mai renunciat a posseir, i a ésser possible en abundància. Darrera d'aquest desig s'hi amagava dos dels estímuls que més movien les ments de la noblesa, el desig d'honorar la pròpia nissaga i la voluntat de salvació eterna. Llinatge i pietat era tot el que calia per a legitimar el triomf d'una alta ambició nobiliar; la pintura -a l'igual que d'altres objectes- n'era un important recordatori. L'estima purament intel·lectual, més o menys reeixida, de la bellesa en si com un efecte que es derivava de la contemplació estètica, era cosa de pocs; conseqüentment l'esperit poètic que es desprèn de l'art de la bona pintura va restar majoritàriament en un segon pla, tant pels compradors com pels mateixos pintors, conformats per una oferta de treball ben

[155]368 quadres i 115 làmines de pintura sobre coure i altres materials, amb molt poques variacions respecte l'inventari post-mortem de 1640, on només s'esmenten tres autors: Bassano, Bastard i Sarinyena. (Apèndix, Doc. 71).

determinada en gustos i accepcions. La qüestió resideix en suposar com a hipòtesi més probable que l'aristocràcia espanyola es llençés a col·leccionar a gran escala esperonada per un punyent desig d'emulació; és indubtable que el nombre de quadres que es compten entre els béns de l'aristocràcia augmenta considerablement a mida que avança el segle XVII, resultant especialment espectacular aquella atresorada per la noblesa diplomàtica que va participar dels principals escenaris polítics europeus a Itàlia i als Països Baixos[156]; per a una majoria de cortesans de gustos i educació menys internacional, la pintura que va ornamentar els espais de poder va ésser la que més hauria d'estimular el judici estètic comú[157]. I conseqüentment l'espai més gran d'interès i difusió de la pintura en els regnes peninsulars s'ha de trobar, sens dubte, vinculat a les residències del rei castellà, les necessitats decoratives de les quals i llur possiblilitat de realitzar-les, havien anat durant molts anys per davant de la de qualsevol altre gran aristòcrata del país. L'exigència dels Àustria en voltar-se des d'un inici dels millors artesans, per a obtenir la millor qualitat en tots els objectes que es poguessin veure en els nombrosos palaus i fundacions reials, era un tret distintiu que

---

[156]En relació als anys de decoració dels salons del *Buen Retiro* , i el furor col·leccionista ocasionat entre l'alta noblesa de la cort de Felip IV, és significativa la coneguda informació de l'ambaixador anglès, datada a l'agost de 1638 (Cfr. Brown, J./ Elliott, J.H: "*A palace for a King. The buen Retiro and the Court of Philip IV*" Ed. castellana, Madrid 1988, p.121).
"Se han vuelto ahora más entendidos y más aficionados al Arte de la pintura que antes, en grado inimaginable. Y el Rey en estos doce meses ha conseguido un número increíble de obras de los mejores autores tanto antiguos como modernos, y el conde de Monterrey se trajo consigo de Italia lo mejor, en especial la Bacanal de Tiziano; y en esta ciudad en cuanto que hay algo que valga la pena se lo apropia el rey pagándolo muy bien; y siguiendo su ejemplo el Almirante (el duque de Medina de Rioseco, Almirante de Castilla), don Luis de Haro y muchos otros también se han lanzado a coleccionar". Com a exemple de l'elogi poètic al gust col·leccionista i sumptuari de l'aristocràcia és també significatiu el sonet que Góngora adreçava l'any 1621 al marquès de Villamediana sota el títol "*Al conde de Villamediana, celebrando el gusto que tuvo en diamantes, pinturas y caballos*" Cfr. Dámaso Alonso: "*Obras Completas*" Vol.VII "*Góngora y el gongorismo*" Madrid 1984, p.453-456. Martínez del Barrio, J.I: "*El gusto artístico de un gobernador español de Milán. La colección de D. Gaspar Téllez Girón, V duque de Osuna (1626-1694)*" Congreso Nacional de Historia del Arte,Vol.II, Mérida 1992, p.859-864.

[157](Sommerdyck, A: "*Voyage...*" Op.cit. p.120, en relació a la visita *a El Escorial*) "Les espagnols se connoissent si bien en tableaux, que les moindres leur semblent des chefs d'oeuvres; et le Marquis de Serra de Gennes, qui y estoit avec nous, ne pouvoit assez se moquer de la sottise d'un Castillan qui nous voulant tout faire admirer, jusques à de petits et chetifs païsages dans une Galerie, où nous estions, disoit qu'il n'y en avoit point de pareils au monde, puis qu'ils estoient dans un lieu où se promenoit le Roy". A aquesta cita s'hi podria contraposar un breu fragment d'Hortensio Félix Paravicino, extret de la seva obra "*Oraciones evangélicas de adviento y quaresma*" (Madrid 1636), que amb prou subtilesa exposava la diferencia entre el veure i el considerar, l'acte físic i l'intel·lectual, emprant el cas de la pintura: "Passais por esa calle mayor, veis un lienzo de un país recién pintado o una historia, agradaos lo colorido de passo; fue verlo solo; pero deteneos a ver si descubrís la imitación al natural, lo vivo de la acción y el decoro de la historia, o el ademán, el desnudo, el escorzo...; aquello es considerallo". Cfr. a Dávila Fernández, Mª: "*Los sermones y el Arte*" Valladolid 1980. p.159.

no depenia purament de les inclinacions intel·lectuals i personalitat del monarca regnant, sinó que era per si mateixa una exigència domèstica perfectament assumida. El duc de Cardona podia ben bé ignorar qui era Tiziano, fet imperdonable per Felip III, i a l'hora tant l'un com l'altre emplaçar públicament el seu interès per la pintura en un discret segon pla. El pas de l'alta aristocràcia per les cases del rei i l'estima que es professava tradicionalment per llurs col·leccions de pintura, va acabar amarant i educant el gust de la noblesa que adoptava gustosa l'esplendor que emanava de les galeries de Felip IV[158].

No tot mer recull de quadres d'aquesta època es pot considerar una veritable col·lecció; a mitjans del segle XVII es podria considerar com a col·leccionista una persona d'elevats ingressos econòmics i estatus social, que per tradició o per estar ben situat en un medi propici a l'adquisició d'obres d'art, fa d'aquestes una projecció de la pròpia personalitat ja sigui d'home culte, ostentós, pietós o refinat; bon coneixedor dels noms dels artistes més famosos d'Itàlia i Flandes, d'entre els quals els noms de Rafael i Miquel Àngel suposaven la culminació de les més ambicioses aspiracions d'una galeria pictòrica, sovint emmirallades en una literatura artística i biogràfica que complementava les nombroses guies de viatges, on s'acostumava a descriure edificis i pintures dignes d'admiració i d'ésser tingudes per model de perfecció. El col·leccionista de mitjans del segle XVII tendia a fer dels seus quadres més una manifestació pública de la seva magnificència, que no un ús estrictament individual,

---

[158]L'avidesa amb la que Felip IV cercava pintures de mestres italians va suposar un increment del preu de les mateixes, esdevenint de retruc objecte d'especulació econòmica; d'aquesta manera Diego de Vich, hereu i dipositari d'importants béns familiars entre els quals figuraven dues pintures de Sebastiano dal Piombo, va assolir la condonació d'un important deute econòmic contret pel seu avi des de l'actuació en l'ofici de mestre racional, lliurant a canvi aquestes dues obres, tal com constava en una de les clàusules del seu testament datat a 5 de maig de 1656 (Cfr. a Almarche Vázquez, F: "*Historiografia valenciana*" València 1920 / Benito Domènech, F. et alt: "*Sebastiano dal Piombo y España*" Madrid 1995 p.43-44): "Item advierto que cuando entré a poseher esta casa, allé en ella el retablo grande que estava en la sala y el porta cruz, ambos originales de Sebastián del Piombo, y recayentes en dichos vínculos. Estas pinturas me embió a pedir el Rey Nuestro Señor estando su M. en Valencia el año 1645, y yo le serví con ellas de los cargos que se le hazían en el oficio de Mestre Racional a dicho don Luis Vique, mi abuelo, de unos cinco años que rigió la thesoreria por suspensión de su yerno don Gaspar Marrades, que era thesorero en propiedad, en las quales quentas era alcanzado el dicho don Luis en considerables sumas; y teniéndose su M. por muy servido con dichas pinturas, mandó poner silencio perpétuo en dichas quentas, interponiendo su autoridad y real decreto, para que por ningún tiempo pudiesen los sucessores de mi casa pedir a mis herederos dichas pinturas, pues con ellas pagava deudas de vinculador, como consta todo en el oficio de Maestre Racional". Un altre dels més coneguts exemples d'ús econòmic de les col·leccions de quadres fou sens dubte la liquidació, en els anys finals del segle XVII, dels quadres de Gaspar de Haro setè marquès del Carpio, fill de Luis de Haro; Vid. Pita Andrade, J.M: "*Los cuadros que poseyó el séptimo marqués del Carpio*" Archivo Español de Arte nº25, 1952, p.223-236 . Brown, J: "*El triunfo de la pintura...*" Op.cit.

reservat a inclinacions humanístiques o pietoses molt particulars, com s'havia produït en els camerins i *studiolos* renaixentistes; d'aquesta manera la bellesa que la pintura proporcionava anava aparellada a un cert sentit de la monumentalitat domèstica que s'aconseguia per una major quantitat, qualitat i grandària de la pintura atresorada que necessitava cada cop més de grans salons per a la seva exhibició, per aquesta via l'aristocràcia col·leccionista acabava modificant els seus palaus urbans fent jugar a la pintura un paper força important en la decoració interior de salons i passadissos, naixent una certa noció arquitectònica de la galeria pictòrica com un espai cortesà destinat a l'acolliment i exposició sota un criteri obertament públic de totes les obres reunides[159]. A partir d'aquesta descripció del col·leccionista cultivat, es pot anar davallant en el grau d'afecció fins a trobar al noble que incorpora la pintura a la seva recambra únicament com una partida més del mobiliari, de major o menor qualitat, en funció dels gustos i necessitats domèstiques. En el cas concret del duc de Cardona tot fa pensar que la pintura és considerada sota aquesta mateixa perspectiva paritària de tots els objectes de recambra, assolint el seu caràcter perfectiu l'any en què el guardarroba inventaria tots els béns, cloent i donant per satisfeta la quantitat, qualitat i estat en què aquests seran presentats en públic, essent reemplaçats o restaurats a mida que vagin envellint per l'ús quotidià. D'altra banda no hi ha documents que ens ofereixin indicis clars de les preferències estètiques dels ducs, més aviat l'absència d'aquests és la que fa concloure un possible desinterès per anar més enllà d'una mera consideració crematística, inseparable del desig d'ostentació i d'embelliment palatí.

L'anàlisi detallat de les pintures del duc de Cardona és si més no especialment interessant ja que es tracta dels quadres aplegats per un gran aristòcrata que va viure la meitat de la seva vida sota el regnat de Felip III i l'altra meitat sota el de Felip IV, en una època de gustos canviants que queda reflectida en la temàtica de les obres inventariades; també és significatiu el fet que aquestes, la majoria noves, haguessin pogut estar exposades al Principat en els seus salons formant part de la vida pública de la família. El llibre d'Escolà dividia les obres en quatre seccions: "*Quadros y pinturas de historias, retratos y payses*", "*Quadros y pinturas de devoción*",

---

[159]Sobre l'origen de la galeria pictòrica nobiliària a Itàlia, en molts aspectes extensible a altres països europeus, Vid. De Benedictis, C: "*Per la storia del collezionismo italiano. Fonti e documenti*" Florència 1991, p.233 ("*Gallerie e quadrerie nobiliari*"). Prinz, W: "*Galleria. Storia e tipologia di uno spazio architettonico*" Ferrara, 1988. Pel que fa al col·leccionisme de pintures a l'època de Felip III Vid. Morán, M: "*Felipe III y las artes*" Anales de Historia del Arte. nº1 p.159-179. Universitat Complutense Madrid 1989. VV.AA: "*Pintores del reinado de Felipe III*" València 1993. Goldberg, E.L: "*Artistic relations between the Medici and the spanish cours, 1587-1621*" 1ª i 2ª part; The Burlington Magazine, nos. 1115 i 1121, 1996, p.105-114 i 529-540 respectivament. Una bona descripció de la pintura que es trobava a la cambra del Cardenal Infante dins l'Alcázar de Madrid és al dietari de Cassiano dal Pozzo (Apèndix, Doc.65-III).

"*Quadros y pinturas de devoción pequeños*" i "*Retratos de reyes antecesores de la casa de Aragón*" divisió destinada a separar la pintura profana de la devocional i de retrats; una cinquena secció ("*Pinturas de devosión en láminas de cobre y otras illuminaciones*") agrupava les làmines i quadres de petit format de brodats, paper, pintura sobre pedra o llautó amb incrustacions de plata i pedreria, totes elles emmarcades amb banús o motllures especialment valuoses; aquesta partida no era ni molt menys d'una menor categoria que la tradicional pintura a l'oli sobre tela, era un tipus d'objecte a mig camí entre el quadre i la joia, on el tema representat podia perfectament esdevenir secundari, i guanyar per damunt de tot el valor material de la motllura de plata i pedreria. Un dels quadres d'aquesta mena més espectaculars havia estat un regal del duc de Terranova[160]. Per torna l'any 1627 els ducs en regalaven un de similar al bisbe Sentís[161].

La primera secció, que comptava amb la pintura d'història i altres quadres profans, reunia els quadres de pintura seriada que s'acostumaven en aquesta època a comprar i encarregar de dotze en dotze; totes les sèries que apareixen en aquesta partida són en aquesta quantitat independentment del tema i la iconografia. Tradicionalment era aquesta una pintura que servia per a replenar passadissos i habitacions monotemàticament, havent tingut el seu origen en la decoració d'ambients dedicats a l'oci i estudi, com ara les biblioteques. El caràcter de sèrie nombrosa i uniformitzada en grandària i personatges feia que habitualment fossin pintures de baixa qualitat. D'aquesta mena s'esmenten dues sèries germanes d'emperadors i emperadrius romans; del mateix tema se n'esmenta una altra de nova dels dotze cèsars guarnits amb cintes. També figuraven sèries de les Amazones, els profetes i les dotze tribus d'Israel[162]; però el motiu més insistent era el de les sibil·les de les que se n'arribaren a acumular fins al nombre de 72 quadres, que a l'igual que

---

[160]"Item una lámina o quadro en piedra de la resurrectión con guarnición de évano y unas flores para el rededor de bronze dorado, con quatro ángeles dorados con alas de plata blanca; en las quatro esquinas quatro flores de lis con una rozita de plata blanca y una piedra verde en medio. En el medio de la guarnición de évano encima de la guarnición de cobre dorada, ocho flores de plata blanca las quatro de las esquinas con quatro piedras azules celestes, las otras quatro de en medio con quatro piedras roxas. Diósela a su Exª. el duque de Terranova." (Cfr. Apèndix, Doc. 71).

[161]" Una resurrectión en lámina ovada, por guarnición un aovado con dos molduras todo de latón dorado, y en medio del campo quatro lasos de plata engastadas en cada uno unas piedras como rubíes, y otras quatro flores de plata que acaban de llenar el campo; tiene su funda forrada en damasco carmesí (en 24 de septiembre de 1627 dio esta lámina mi Sª al obispo de Barcelona Sentís). Cfr. Íbid.

[162]Les sèries pictòriques d'emperadors i emperadrius romans tenia el seu origen en l'interès dels humanistes per la numismàtica, per a l'aristocràcia del segle XVII, més que una referència erudita al passat, era evidentment una escenificació del poder mític dels reis de l'antigor, glorificats en el seu immortal paper militar i polític. La sèrie de les tribus d'Israel també tenia una especial significació ja que aludia a la més noble i ancestral evolució dinàstica de la cristiandat, paradigma de les virtuts del mateix llinatge que n'exhibia els seus retrats.

els altres, es tractava molt probablement del retrat en bust o tres quarts dels personatges de la sèrie amb l'habitual cartell o inscripció en la mateixa tela o marc que els identificava. La proliferació d'aquest tipus de pintura de replenament no s'entendria si no tinguéssim en compte l'enorme quantitat de metres quadrats que els ducs tenien a les seves cases tant de Barcelona com, sobre tot, en el castell d'Arbeca; tot i així la obsessió pel tema de les sibil·les és sorprenent i podria donar mesura de l'interès que aquests personatges, a cavall del món clàssic i cristià, despertaven en la societat del barroc tan inclinada a l'astrologia i als pronòstics endevinatoris. Una altra sèrie extensa, aquesta de vint quadres, era la també típica de retrats dels Papes, que en aquesta ocasió anaven acompanyats pels escuts d'armes de cada retratat. Les menors eren dues sèries de quatre quadres, una dels savis i una altra d'al·legories de les estacions, aquesta darrera atribuïda a Bassano[163], un dels autors més esmentats en les col·leccions de quadres de l'aristocràcia castellana del segle XVII, fet que demostra fins a quin punt la pintura veneciana havia entrat a formar part dels gustos pictòrics dels col·leccionistes espanyols, a la vegada que dóna mesura de la magnitud presa pel taller familiar dels Bassano durant les primeres dècades del segle XVII[164]. El tipus de pintura que divulgava aquest taller venecià va incidir especialment en el gust pels motius de gènere, naturalistes, que tendien a representar escenes bíbliques amb personatges populars molt poc idealitzats, abundant en el caràcter anecdòtic de les accions d'aquests; concedint també a la representació dels animals una atenció sense precedents en determinats episodis de la història sagrada. El caràcter de rusticitat domèstica i familiar que respirava aquesta pintura la devia fer molt apreciada en contextos urbans, paral·lelament a l'ascens del gust per la natura morta i el paisatge. També és cert que molta pintura atribuïda en els inventaris als Bassano, puguin ésser en veritat obres del murcià Pere d'Orrent o còpies d'autors de menor talla[165].

---

[163]A l'inventari figura "*Quatro quadros de los Tiempos del Basa. los dos grandes y los dos medianos con sus bastidores*" Habitualment el quadres dels Bassano descrits en els inventaris castellans del segle XVII, acostumen a variar o abreujar el nom del pintor en funció de la signatura o castellanització d'aquest, apareixent en ocasions com a "Vazan" o "Bassa".

[164]No hi ha cap estudi pormenoritzat que expliqui convincentment l'èxit i proliferació dels quadres dels Bassano a les col·leccions espanyoles del XVII. En relació a aquesta qüestió és encara força revelador l'estudi de Pérez Sánchez, A: "*Pintura italiana del siglo XVII en España*" Madrid 1965. Sobre els Bassano en general, la seva fortuna europea i la bibliografia actualitzada Vid. VV.AA: "*Jacopo Bassano*" Bolònia 1992.

[165]Entre les pintures del duc de Lerma a la Ribera a Valladolid, en una taxació feta per Vicente Carducho de 8 de juliol 1606, apareixen esmentades diverses obres dels Bassano, entre les quals es destaca també una sèrie de les estacions (Cfr. Apèndix, Doc. 41): " Más un lienço de dos baras y media pintado quando apareció el ángel a los pastores, guarneçido; es del Basano original---- U 550./ Más tres liençiçillos de a bara poco más o menos, copia del Basán de los quatro tiempos, con sus

Entre els quadres de temàtica profana el duc disposava de quinze obres del pintor conegut com "el Mallorquí", sobrenom que ha identificat tradicionalment a Miquel Bestard, un personatge força desconegut dintre de la història de la pintura barroca dels Països Catalans[166]. Es tracta d'un dels pocs pintors balears del qual se n'esmentava el nom en inventaris i taxacions, i en el cas de la recambra del duc Enric és força simptomàtic que es tracti d'un dels únics tres noms citats, la qual cosa donaria peu a pensar en un cert prestigi adquirit fora de les Illes Balears[167]. Com a mínim sis dels quinze quadres del Mallorquí havien estat donació del comte de Savallà, un noble d'extenses possessions a Mallorca i molt proper a la casa del duc de Cardona[168]. Tots ells eren paisatges possiblement d'inspiració flamenca, ja que en dos s'especifica que es tractava de paisatges nevats, la resta representaven vistes de jardins amb caceres i altres entreteniments lúdics, temes molt adients als gustos decoratius de l'aristocràcia. El comte de Savallà tenia l'octubre de 1624 en el seu palau del carrer de la Mercè a Barcelona, entre d'altres objectes de valor artístic, 45 quadres en els quals destacava una sèrie de dotze emperadors romans; a la capella s'inventariava una sèrie de sis paisatges que possiblement fossin els del Mallorquí regalats posteriorment al duc de Cardona[169]. Els altres nou quadres d'aquest pintor eren també paisatges i marines a excepció de tres pintures de tema històric i mitològic, una representació de Neptú amb trident sobre tres cavalls i dos episodis de

---

guarniçiones------U 200./ Más una pintura de la plaza de Venecia de tres baras y media de largo y dos de alto, guarneçida; es de Leandro Basán—5 U000".

[166]"Nueve paysages de mano del Mallorquín, los tres algo mayores y los otros son dos borrascas, rotas de naves y galeras en el mar; otros dos nevados con caminantes, otros dos de incendios del fuego de Troya y una casa del campo, otros dos de fontanas con aparadores y jardines, y el último con el dios Neptuno en la mar sobre tres cavallos un tridente en la mano que tiene un mundo sobre él. / Otros seis paysages más pequeños de la misma mano del Mallorquín que dio el conde de Savallá al duque mi Sr. son dos de ellos nevados, otros dos de fontanas y casserías con jardines y otros dos de cortixos y entretenimientos rústicos; están con sus bastidores". Un paisatge nevat del Bestard, que recorda motius utilitzats per Salvatore Rosa, es conserva en una col·lecció privada de Palma, **Figura** nº50.

Sobre aquest pintor vegi's el detallat estudi monogràfic (l'únic existent) publicat per M.Carbonell Buades; "*El pintor Miquel Bestard (1592-1633)*" Locus Amoenus, nº2 UAB.1996, p.155-174.

[167]Gambús Sáiz, M: "*El auge del coleccionismo en Mallorca durante los siglos XVI y XVII*" Actes del VII congrés del C.H.E.A. Múrcia 1992, p.164.

[168]Joan de Boxadors, comte de Savallà i senyor de Vallmoll, estava casat amb Isabel de Rocabertí; en el seu testament datat a 15 de setembre de 1624 (AHNPB. Galceran Sever Pedralbes: "*Secundus liber testamentorum, 1599-1628*" Llig.12 Fols.4v-20v) instituí com a hereu al seu fill Bernat de Boxadors, i per a tutor d'aquest a un bon grapat de la millor noblesa barcelonina: Joan Sentís (bisbe de Barcelona), el duc Enric, la vescomtessa de Rocabertí (sogre del comte), Pradexis de Rocabertí i de Pachs, el comte de Perelada, Francesc Jofre de Rocabertí i Josep de Cardona, (comte de Montagut).

[169]AHNPB. Galceran Sever Pedralbes: "*Plec d'inventaris solts*" 1600-1627, Llig.13; inventari de béns de 7 d'octubre de 1624. A la capella: "Sis quadros de tela en los quals estan pintats sis països guarnits".

l'incendi de Troia. Aquest darrer tema apareix molt sovint esmentat en col·leccions espanyoles de l'època de Felip III; l'interès per aquest fragment èpic virgilià, tant vinculat a l'ideal de l'enginy militar, acostumava a formar part del repertori dels pintors de batalles i paisatges, ben representat en l'obra del pintor flamenc, afincat a Madrid, Juan de la Corte[170]. A banda dels dos incendis de Troia del Mallorquí, el duc de Cárdona encara en tenia d'aquest mateix tema un tercer que podia fer parella amb una altra història èpica, en aquest cas bíblica, com era el pas del mar roig i l'ofegament de l'exèrcit faraònic. Per damunt de la seva qualitat d'episodi de l'Antic Testament, aquestes representacions acostumaven a ésser de gran format, amb profusió de figures i diversitat d'escenes integrades, perfectament intercanviables amb les estandarditzades escenes de batalla. Posseir pintures d'aquests temes no era però una característica exclusiva del gust de l'aristocràcia militar castellana, dins de la col·lecció romana d'un indiscutible coneixedor com era el cardenal del Monte, apareixien inventariades també aquests mateixos motius èpics[171].

Els quadres profans del duc comprenien també dues obres que es podrien englobar dins de l'interès barroc per la raresa; un d'ells era el retrat d'un nan i el segon una esgarrifosa *Vanitas* que representava un cos mort en descomposició, voltat dels atributs que representaven l'èxit terrenal civil i eclesiàstic[172]. No és molt freqüent trobar en les col·leccions de l'aristocràcia un tema d'aquestes característiques, l'espai que acostumava a allotjar els recordatoris més o menys macabres de la mort i la futilitat dels honors aconseguits en vida, eren els espais religiosos (capelles, oratoris, criptes etc.); el fet que figuri entre els béns de recambra del duc de Cardona és indicatiu d'una certa intensitat pietosa en la reflexió sobre la mort i la conducta humana, aspectes que molt probablement s'hagin d'associar a la seva adscripció als ordes de cavalleria, en aquest punt la pauta la podria donar, salvant la relativa distància cronològica, el més conegut cas del sevillà Miguel de Mañara i les famoses pintures encarregades per aquest a Valdés Leal.

Les pintures devocionals superen llargament el nombre de les obres profanes, composades bàsicament per retrats de Sants i escenes del Nou Testament. La

---

[170]Un incendi de Troia pintat pel Bestard sembla que es conserva a la col·lecció privada del Marquès de la Torre. Sobre la fortuna d'aquest tema en la pintura hispànica del segle XVII Vid. López Torrijos, R: "*El bimilenario de Virgilio y la pintura española del siglo XVII*" Archivo Español de Arte, Vol.LIV, Madrid 1981.

[171](Cfr. a Luitpold Frommel, C: "*Caravaggios Frühwerk und der Kardinal Francesco Maria del Monte*" Storia dell'arte 9-10 1970; p.30, datat a febrer de 1627): "Un incendio di Troia con cornice negra di palmi tre. / Un quadro dove è Faraone sommerso nel mar Rosso, opera di Filippo Napolitano con cornice negra rabescata di palmi quattro". Sobre la trajectòria i cultura del cardenal vegi's Wazbinski, Z: "*Il cardinale Francesco Maria del Monte, 1549-1626*" 2 vols. Florència 1994.

[172]"Un retrato de un cuerpo muerto que lo están comiendo gusanos con corona, cetro, tiara, capello y mitra a la cabecera; tiene su bastidor".

característica més important d'aquesta secció és l'esment de sèries de pintures noves importades de Roma, adquisició que no ha deixat cap rastre documental que pugui informar de l'autor i procedència, ja fos mitjançant compra en almoneda o encàrrec directe a algun taller en concret. En total sumaven 42 obres adquirides poc abans de 1620, any en que s'havia pagat al pintor de Lleida Lluís Garrofer per envernissar-les juntament amb algunes sèries de sibil·les. Totes les teles havien arribat de Sogorb desclavades, i s'instalaren amb marcs i bastidors al castell d'Arbeca recentment restaurat[173]. La sèrie principal estava composada per 21 quadres grans de sants ermitans; una segona ho era amb els retrats dels dotze Apòstols, Crist, la Verge i Sant Pau, la resta de quadres representaven diferents escenes del Nou Testament. Amb tota probabilitat aquest apartat dels quadres ducals era el que millor exhibia el gust modern per la pintura religiosa, concebuda amb una certa monumentalitat, força distanciada de la secció de pintura devocional de petit format. Les sèries de sants ermitans era un tema que ja apareixia entre els quadres que el duc de Lerma havia donat a l'església de Sant Pau a Valladolid[174], però sens dubte la més important que va arribar a la península des de Roma va ser l'encarregada als volts de l'any 1637 a

---

[173](Cfr.Apèndix , Doc. 51) "Primeramente da por descargo dicho thes° Joan Castelnou que a 26 de set° de 1620 dio a Gerónimo Garrofer, pintor de Lérida, diezinuebe libras por limpiar y adreçar y dar vernís a todos los quadros que el duque mi Sr. don Enrique tenía en Segorve de pinturas que vinieron de Roma, según parece por certificación de Miquel Coll not° apostólico de esta villa de Arveca, firmado de Juan de Cardona./ Más una libra onze sueldos que dio a Gerónimo Garrofer por adreçar las doze Sibillas de pinturas que binieron de Segorve, en darles verniz hasta los marcos dellas, la qual cantidad se le dio por manos del dor. Ponz en aceite de espligo y otras cossas; parece por certificación de Miquel Coll y firmado de Juan de Cardona./ Más dieciseis sueldos que pagó a Gerónimo Garrofer, pintor de Lérida que vino a limpiar los quadros, por el alquiler de una mula y costa della quatro reales, y de otra en que se bolvió quando ubo acabado de limpiarlos otros quatro reales. Parece por certificación de los dichos./ Más dos sueldos y ocho dineros por docientos clavos de a seis a dinero que se compraron en Lérida por mano de mcr. Ponz, para clavar los marcos de los quadros que binieron de Segorve. Parece por certificación del dicho./ Más tres libras y quatro sueldos que se compraron por manos del dicho mcr. Ponz ocho mil tachuelas para clavar los lienços de pinturas. Parece por certificación del dicho./ Más dieziocho sueldos y ocho dineros por veynte y ocho canas de trencaderas de color que se compraron para clavar los quadros que vinieron sin ellas, y para colgar los paños de Don Juan de Austria, a ° de ocho dineros la cana; parece por certificación del dicho./ Más pagóse a Pedro Valaguer doze reales porque fue a Tarragona, Constantí y a Reus a buscar carros para ymbiar a Segorve por la recámara; y abiéndose hecho la diligencia no convino se ynbiasen. Parece por certificación del dicho./ Más una libra y diez y seis sueldos que dio a dos peones por aber trabajado el uno seis días y el otro tres días en ayudar a colgar la cassa ; a dos reales cada día a cada uno. Parece por certificación del dicho Coll y firmado de Juan de Cardona".

[174]L'inventari dels quadres i relíquies de la cambra del duc de Lerma al monestir de Sant Pau de Valladolid, datat a 18 d'abril de 1610, esmenten entre d'altres : "Otra pintura de Santa Susana con su marco dorado de seis pies y medio de alto y cuatro y medio de ancho, entregóse con los Ermitaños, esta pintura está metida en el entrego del 12 de septiembre de 1609. / Un retrato grande con su marco y moldura del papa Paulo V, sentado en su silla, vestido de pontifical". (Cfr. a Paz y Meliá, A: "*Serie de los más importantes documentos...*" Op. cit. Doc. CXLVIII).

Claude Lorrain per l'ambaixador marquès de Castel Rodrigo, amb destinació a les ermites del *Buen Retiro*[175]. Una altra aristòcrata familiar del duc de Cardona que també tenia entre els seus béns una sèrie d'ermitans era la duquessa de Sessa, Joana de Còrdova i Aragó, la filla de la duquessa Joana II que s'havia casat amb Antoni Fernández de Córdoba, duc ambaixador a Roma entre els anys 1591 i 1603; en un inventari tardà de les pintures d'aquesta dama (1638) fet pel pintor cordovès deixeble de Carducho, Bartolomé Román, figurava a més de dues obres de Scipione Pulzone i un Sant Andreu de Juan de Jáuregui, una sèrie de trenta ermitans pintats sobre làmina[176]. No està clar si aquesta sèrie del duc de Cardona hauria estat en principi pensada per a ornamentar alguna capella o fundació particular de la família, en tot cas a 1640 encara la conservaven íntegra, amb la qual cosa és possible imaginar que s'hagués utilitzat com a simple motiu decoratiu domèstic. A més de la ciutat de Roma l'inventari d'Escolà especificava la procedència d'altres dues pintures religioses, una amb l'escena de Llàtzer i el ric Epulon provenia de Madrid duta pel duc Enric en persona, una altra (Crist a casa de Marta i Maria) havia estat comprada recentment a Sevilla[177]; aquesta diversitat de procedències és una de les qualitats més destacables dels quadres dels ducs de Cardona i suposa a la vegada el coneixement de la pintura que es feia en diferents llocs de la geografia peninsular, qualitat que s'incrementava amb el fet de conservar obres valencianes que haurien format part de la recambra del duc Diego. El rastre d'aquesta pintura de finals del segle XVI entre els quadres d'Enric de Cardona queda testimoniada per l'esment d'una obra de Joan de Sarinyena, concretament un petit quadre representant la Verònica[178], malgrat sigui aquest l'únic

---

[175]Brown, J./ Elliott, J.H: "*A palace...*" Op,cit. p.128-133.

[176]Barrio Moya,J.L: "*La librería y otros bienes de la duquesa de Sessa (1638)*" Cuadernos de bibliofília nº12, gener 1984 p.41-50: "Un rostro de un Exce Homo grande de Scipión Gaetano con su cortina morada 300 rs. / Un rostro de Nuestra Señora de la Piedad de Escipión Gaetano con su cortina morada 300 rs. / treinta quadros de ermitaños en lámina con su moldura de ébano 6.100 rs." Sobre Bartolomé Román Vid. (Ibid.) : "*Bartolomé Román, pintor cordobés del siglo XVII*" Boletín de la Real Academia de Córdoba, nº108 Còrdova 1985. Pel que fa a les obres de Pulzone a Espanya Vid. Ruiz Manero, J.M: "*Obras y noticias de Girolamo Muziano, Marcello Venusti y Scipione Pulzone en España*" Archivo Español de Arte nº 272, 1995.

[177]" Un quadro grande nuebo al olio hecho en Sivilla del conbite que Marta y Madalena hisieron a Cristo nuestro Sor. está con su bastidor y cinta alrededor. / Un quadro grande en que está pintado el rico avariento y otras figuras que el duque mi Sr. truxo de Madrid".

Sobre el segon quadre del mateix tema propietat del duc d'Alcalà Vid. Brown, J / Kagan, R.L: "*The duke of Alcalá. His collection and its evolution*" Art Bulletin 1987, p.231-255. El patriarca Joan de Ribera també tenia entre els seus quadres una obra del mateix tema de mà d'Antonio Ricci: "Item un quadro al olio de la historia de Lázaro y el rico avariento de seys palmos de cayda y ocho de ancho, el marco de oro y negro" (Cfr. a Benito Domènech, F: "*Pinturas y pintores en el real colegio de Corpus Christi*" València 1980).

[178]" Un rostro de Cristo Nuestro Sor. sobre un lienço blanco de mano de Sariñena, copia del que dio su divina majestad al rey Eliazaro; tiene su bastidor ordinario."

cas en què apareix el nom d'aquest artista hi ha altres quadres inventariats que en gran mesura també se li puguin atribuir, concretament un retrat de Sant Lluís Bertran sostenint el crucifix[179]. Molt probablement Sarinyena, en qualitat de retratista reconegut, hauria estat cridat al convent de Predicadors de València per a retratar al difunt poc després de la seva mort l'any 1581, a partir d'aquí el pintor monopolitzaria la iconografia del sant, oferint diverses variants del retrat de tres quarts sostenint el crucifix; una de les més properes a la pintura original del personatge difunt era l'obra que havia pintat a València per encàrrec del patriarca Joan de Ribera, per la qual cobrava a 18 de juny de 1584 setanta rals[180]. Es coneixen altres variants iconogràfiques de Sant Lluís Bertran adorant el crucifix o acompanyat per Sant Jacint, aquesta darrera una taula procedent del convent de Sant Domènec, fet que podria indicar una certa extensió iconogràfica arrel de la veneració popular del Sant; entre els quadres dels ducs aquest apareix en altres tres ocasions, una acompanyat pel beat Nicolau Factor i en una altra representat en un episodi de la seva vida[181]. Els retrats d'alguns altres sants, com el de Santa Francesca Romana es corresponien a les biografies que d'aquests es tenien a la biblioteca; d'altres enllaçaven directament amb esclats de devoció popular molt concrets, com és el cas del retrat de fra Antonio Sobrino[182], un dels continuadors d'una intensa revolta pietosa esdevinguda a la ciutat de València entre 1612 i 1619. Sobrino era seguidor de Fra Francesc Jerònim Simó[183], un sacerdot mort a 25 d'abril de 1612 que va despertar passions de veneració i fama de virtuós desautoritzat pel seu orde; la devoció provenia del rumor de les curacions i visions místiques d'aquest, arribant a provocar durant els mesos següents a la seva mort grans aldarulls entre partidaris i detractors, quan ja corrien per tot València imatges i estampes del pretès sant[184]; entre els retratistes de Simó

---

[179]"Un st. Luis Bertrán con Cristo en las manos, es quadro mediano con su bastidor". **Figura** nº37.

[180]Sobre aquest retrat de Sant Lluís Bertrán vegi's VV.AA: "*Los Ribalta y la pintura valenciana de su tiempo*" Museu del Prado, Madrid 1987 p.100-101.

[181]"Un quadro del tamaño quel de arriba es un st. Luis Bertrán y el padre Nicolás Factor arrodillado, con su bastidor ordinario./ Un st. Luis Bertrán dominico del tamaño del de arriba, está con su bastidor ordinario. / St. Luis Bertrán quando le hiçieron bever el vaso de veneno."

[182]" Una efigie del padre fray Antonio Sobrino muerto, con su bastidor."

[183]Biblioteca de la Universitat de Barcelona (Ms.1008 Fol.312 i ss. "*Copia de un memorial que se dio al sumo Pontífice Paulo V acerca de las cosas que an sucedido en Valencia, por la indiscreta devoción que en ella tenian a un sacerdote llamado Francisco Gerónimo Simón*". (Fol 234). "*Suma de la información que el p. maestro fray Francisco de Castro y Belius, de la orden de pred. natural de la ciudad de Valencia, remitió al Illmo. señor don Gerónymo Ruiz de Corella y Mendoça conde de Cocentayna y marqués de Almenara, de lo que sucedió en la ciudad de Valencia acerca de la veneración de un sacerdote llamado Gerónymo Simón*".

[184]El memorial dels franciscans en contra del predicador posava de manifest com aquells seguidors de les doctrines de Simó havien estats punits per l'autoritat divina, s'esmenten força exemples d'individus diversos que havien manifestat la seva devoció, entre els menestrals sembla que els carnissers havien

s'hi trobaria també Francesc Ribalta que el va pintar per encàrrec del capítol de la catedral de València[185]. Fra Antonio Sobrino, franciscà descalç, fou el predicador que intentava perpetuar la fama aconseguida pel seu mestre espiritual[186]; i no és improbable que els ducs, de trobar-se a València en les dates en què aquest professava, haguessin sentit una certa inclinació votiva per aquest personatge. Altres retratats no identificats, inclosos entre els quadres de devoció, és possible que siguin casos similars de predicadors amb fama de santedat[187], es destacaria en aquest sentit una sèrie de cinc retrats de petit format que entre diversos sants s'inclou el retrat de fra Domingo Anadón (1530-1602) almoiner i porter del convent de Predicadors de València, amb la particularitat que aquest personatge havia estat també objecte d'encàrrec del Patriarca Ribera a Ribalta l'any 1602[188]. L'inventari també esmenta un retrat de Santa Teresa de Jesús, representada en una de les seves transverberacions més conegudes i comentades al llarg del segle XVII. L'escena representava l'èxtasi de Santa Teresa en el moment en què un àngel la feria amb una llança flamejant, episodi que es correspon amb exactitud a un passatge força plàstic i descriptiu inclòs en la seva autobiografia[189]. En general la pintura devocional de petit format sembla que

---

estat els més devots, però entre d'altres oficis es cita a dos pintors: (Íbid. Fol.317v) "García el pintor que mató a Lloret el bandolero, llevando un papel de mº Simón en los pechos le mataron sin poder decir Jesús". (Íbid. Fol.319) "Anthonio Vilatela pintor, dava medidas de mº Simón, y a sus amigos porque no creyan en mº Simón les quitava la habla, luego le dio mal de gota coral que le piensa quitar la vida quando le toma".

[185]Benito Domènech, F: "*Pinturas y pintores...*" Op.cit. Fernández Aparicio, C: "*Obras de Francisco Ribalta dedicadas al padre Simó*" Goya nº225; 1991 p.142-151.

[186](Biblioteca de la Universitat de Barcelona, Ms.1008 Fol.314v) "El patriarcha de esta veneración y devoción tan iniqua es un padre francisco descalço llamado el padre Sobrino, hombre de grande artificio y maña, y que con grande cuydado procura siempre que le tengan por santo. Este a predicado de mº Simón monstruosas cosas, porque era cómplice en sus devociones (...)".

[187]"Otro retrato del padre Maestro David mercenario, tiene su bastidor."

[188]"Cinco quadritos del mismo tamaño que el de arriba con sus bastidores y franxuela, son st. Visente Ferrer, St. Jasinto y st. Antolín y st. Tomás de Aquino y el padre Domingo Anadón." Benito Domènech, F: "*Pinturas y pintores...*" Op.cit. Del beat Domingo Anadón n'existeix un retrat actualment conservat a la Real Academia de San Fernando de Madrid (VV.AA: "*Guía del museo de la real academia de San Fernando*" Madrid 1991 Cat.nº4). **Figura** nº38.

[189]"Una stª Teresa de Jesús estándole entrando un ángel por el coraçón una saeta de fuego; es quadro grande con su bastidor ordinario". Teresa de Jesús: "*Libro de la vida*" edició de Dámaso Chicharro, Madrid 1982 (cap.XXIX, 13, p.352-353): "Quiso el Señor que viese aquí algunas veces esta visión: vía un ángel cabe mí hacia el lado izquierdo, en forma corporal (...) En esta visión quiso el Señor le viese ansí: no era grande sino pequeño, hermoso mucho, el rostro tan encendido que parecía de los ángeles muy subidos que parece todos se abrasan. Deben ser los que llaman cherubines (...) Veíale en las manos un dardo de oro largo, y al fin del hierro me parecía tener un poco de fuego. Este me parecía meter por el corazón algunas veces, y que me llegaba a las entrañas. Al sacarle, me parecía las llevaba consigo, y me dejaba toda abrasada en amor grande de Dios". Per a un comentari d'questa representació Vid. Stoichita, V.I: "*Visionary experience in the Golden Age of spanish Art*" Londres 1995, (capítol 6). **Figura** nº39.

pugui ésser la més antiga que els ducs conservaven a la recambra, en tant que l'inventari les descriu com a pintura sobre taula, algunes amb portes a mode de retaule, incorporant bàsicament efígies de sants molt vinculades a la tradició del llinatge dels Cardona com eren els sants Saldon i Ermenter[190], o d'altres específicament lligats al santoral del regne de València[191]. Per a algunes escenes devocionals que els ducs tenien entre les seves pintures, podem suposar una inspiració d'origen nòrdic que posava l'accent en un caràcter íntim i familiar de la iconografia religiosa, com era el cas d'una representació de la Verge donant de menjar a l'infant ("*Otro quadro con puertas todo de tablas que tienen unos letreros dorados, es Nuestra Sª. dándole sopitas al niño*"), aquest mateix tema apareixia per segona vegada dins de la col·lecció ducal en una làmina guarnida amb decoracions de plata[192].

Els retrats suposaven una altra secció de la pintura dels ducs; amb només 19 quadres és la part que més efectivament demostra la històrica ruptura familiar de la nissaga, ja que pràcticament no s'hi troba cap retrat dels Cardona anteriors al duc Francesc d'Aragó[193]. La família paterna del duc Enric tampoc hi és representada, a excepció del petit retrat d'un Alcaid de los Donceles agenollat davant la Verge, que es podria tractar del duc Diego de Comares[194]. Sobre aquest retrat és interessant destacar el fet de l'existència d'un estendard processional de la confraria de "Nuestra Señora de la Cabeza" de Lucena que pertany a l'església de Sant Mateu, és teixit amb fil d'or i brodat en una cara amb les armes dels ducs, mentre que en l'altra hi apareix un personatge noble en presència de la Verge. L'estendard hauria estat teixit entre 1584 i 1595 pel brodador de la vila de Cabra, Cosme Dávila, a partir d'alguns dibuixos del pintor sevillà Juan Ramírez[195], amb tota certesa es tracta d'una peça vinculada al patronatge dels ducs sobre la principal església de Lucena, i no seria improbable que en la seva realització s'haguessin inspirat en algun quadre com l'abans esmentat. Nou altres retrats representaven al duc Enric, la duquessa Caterina i

---

[190]"Otro quadro de st. Saldón y Ermenter como soldados armados."

[191]"Un quadro pequeño de Nuestra Sora. del Puche de Valencia con su bastidor. / Otro quadro de Nuestra Sora. de los desemparados de Valencia toda dorada con muchos milagros alrededor; tiene guarnición negra."

[192]"Otro quadrito de Nuestra Sora. de lapis de Roma con guarnición de lo mismo y évano, está nuestra Sora. dando sopitas al niño Jesús, tiene por remate un lazo de plata." **Figura** nº40.

[193]L'excepció podria ésser un retrat sovint inventariat al castell d'Arbeca des de 1553 que podria correspondre a na Guiomar d'Aragó, germana de la duquessa Joana II ."Item lo retrato de dona Guiomar" (Cfr.Apèndix, Doc. 4, Vid. també Capítol-2, nota 124).

[194]"Otro retrato pequeño del Alcaide de los donzeles hincado de rodillas delante de nuestra Sora, tiene su bastidor."

[195]Notícies aportades per Amador de los Ríos: "*Joyas del bordado en el siglo XVI. El estandarte de la Cofradía de Nuestra Señora de la Cabeza en Lucena*". La ilustración Española y Americana, nº29; agost 1905 p.74-75. **Figura** nº41, I-II.

algunes de les seves filles i fills, dos d'aquests podrien correspondre a les fotografies que Estenaga Echevarria va utilitzar com a frontispici de la biografia de Pasqual d'Aragó[196], quadres actualment extraviats i que són les úniques referències que fins ara disposem per identificar el rostre del duc Enric i de la seva muller. De personatges familiars contemporanis només hi havia present el retrat de Luis Portocarrero, comte de Medellín i cunyat del duc; tres altres eren ja dels reis de la casa d'Aragó representats per un retrat de Jaume primer[197] i dos dels reis Catòlics, efígies que enllaçaven dinàsticament amb la de l'Infant Fortuna i amb el retrat del duc Francesc d'Aragó, pintat de cos sencer, que havia estat heretat dels béns recuperats per Joana II del primer segrest del ducat de Sogorb. Un dels quadres que més recordaven la filiació cordovesa de la família era un retrat de Boabdil, un personatge clau en la història dels marquesos de Comares incorporat per Diego de Comares i Joana II a les seves armes. La importància d'aquest retrat queda palesa pel fet que els ducs el van dur amb ells els anys que van residir a Castelló d'Empúries, on devia restar exposat en algun lloc ben visible[198]. La tradició del retrat de Boabdil entre les

---

[196]Estenaga Echevarría, N: "*El cardenal Aragón. 1626-1677*" 2 Vols. Paris 1929/1930. Podria també tractar-se de còpies posteriors o miniatures conservades dintre de la pròpia col·lecció del cardenal a Toledo. A l'inventari de 1626 figurarien com : " Otro retrato del duque de Sogorve don Enrique mi Sor. grande armado, con su bastidor. / Otro retrato de mi Sora. la duquesa de Sogorve y Cardona, doña Catalina Fernández de Còrdova, hermano del de arriba, con su bastidor (estos dos retratos del duque y mi Srª se levó a Madrid el regente Navaro en primero de março de 1630)." **Figura** nº42.

[197]És molt curiós el fet que aparegui esmentat un retrat de Jaume primer i no el d'Alfons d'Aragó, com seria més previsible, el fet es podria entendre tenint en compte que aquest rei fou pintat per Sarinyena complint un encàrrec de la generalitat de València, podent en aquell moment els ducs obtenir-ne un, ja fos còpia posterior o del mateix autor . La tradició col·leccionista atorgava un paper important a les sèries íntegres de retrats de reis; a Catalunya la Generalitat disposava d'una sèrie dels reis d'Espanya, atribuïda a Ariosto, que havia estat elogiada pel suïs Platter el qual la va poder contemplar en la seva ubicació original (Cfr. Thomas Platter (der Junger): "*Beschreibung der Reisen durch Frankreich, Spanien, England und die Niederlande; 1595-1600*" edició a cura de Rut Keiser; Basilea / Stuttgart 1968. p.345): " Vam estar també dins d'una bella casa anomenada la casa del rei (*Casa de la Deputación*), allí dins vaig veure l'estança més bella que es pugui imaginar, en la qual hi havia pintats a l'oli i de mig cos tots els reis que han governat a Hispània fins a l'actual monarca, amb llurs dones o filles quan eren a la regència, penjats successivament voltant des del mur del fons; les quatre parets en són plenes. El sostre és inusitadament alt i s'il·lumina amb una mena de torra interior tota oberta cap a fora amb belles columnes, sòcols i cornises la major part sobredaurades, i de l'extrem més alt entra la claror com en una llanterna, per això nogensmenys hi té moltes finestres diàfanes. El terra és pavimentat amb rajols esmaltats de tots colors. En suma no hi ha paraules per a descriure la bellesa d'aquesta estança".

Pel que fa als reis d'Aragó a l'inventari de 1640 al castell d'Arbeca hi figura un relleu del rei Alfons (segurament d'Aragó) amb la possibilitat de que es tracti d'una peça recuperada dels béns de la recambra del duc Alonso: "Item una figura de mig cos ab un quadro de pedra marbra que és de la figura del rey don Alfonso."

[198]ADM.Cataluña General, Llig.43, Doc.360/27: Llibres de comptes de tresoreria del mes de juliol de l'any 1629; "*Quenta de los gastos en la cassa del duque mi Sr. en la ausª de su Exª al condado de*

antigues famílies cordoveses que van participar a la batalla de Lucena era tan antiga i prestigiosa com el fet d'haver posseït alguna de les valuoses armes àrabs que tot sovint s'atribuïen a aquest rei llegendari; el seu retrat més o menys idealitzat servia per a la legitimació de l'honor exclusiu d'haver pres part en la conquesta del regne de Granada, fet que s'augmentava amb l'altra gran obsessió del parentiu directe amb la casa d'Aragó[199]. Certament aquest enllaç dinàstic de descendència reial del qual els ducs de Sogorb i Cardona se n'havien sempre vanagloriat, estava força mal testimoniada en una secció que acostumava a esdevenir una de les més significatives en les col·leccions de l'aristocràcia; és sorprenent a més la inexistència de cap retrat de membres de la casa d'Àustria, tant importants per una nissaga que havia viscut els seus millors anys d'esplendor lligada a personatges com Carles V, Joan d'Àustria o Felip II[200]; el cas és que a 1640 aquest apartat amb prou feines si havia crescut amb el retrat d'algun cardenal i poca cosa més; no apareixen personatges tan coneguts del duc com Olivares, Felip IV o Luis de Haro, ni resten d'aquesta manera testimoniats altres enllaços familiars amb destacades cases com ara la de Lerma, Arcos o Enríquez.

Les particulars absències existents dins del conjunt de quadres dels ducs de Cardona fan difícil veure-hi una col·lecció amb un cert sentit i gust per la pintura en si; aquestes mancances podrien trobar una explicació en cas que el castell-palau de Lucena hagués allotjat més partides de pintura, tapisseria i altres objectes de valor artístic no desplaçats al Principat (tal com alguns petits indicis documentals fan pensar), que acabessin d'emplenar l'absència de pintura mitològica, de natura morta i galeria de retrats palesa en aquesta part de la recambra d'Enric de Cardona. Per altra banda, a bé que no es tracti d'una col·lecció formalment entesa, els quadres del duc eren prou significatius per a no desmerèixer tot el conjunt dels béns materials que feien de la seva família una de les més ben aparellades de tot el Principat, i suficientment dotades per a no esdevenir escadussers en l'allotjament de personatges vivament interessats en la pintura, com ara el jove Felip IV o el cardenal Francesco Barberini[201]. És evident que la categoria dels béns materials que voltaven al duc havien de respondre més a una necessitat d'estatus que no pas a un desig d'exhibir

---

Ampurias": "Medio real de unas tablillas del rey Xico de Granada, digo para acomodar un rey Xico que fue a Castelló a mi Señora".

[199]Gonzàlez de Amezúa y Mayo, A: "La *batalla de Lucena y el verdaderdo retrato de Boabdil*". Madrid 1915. **Figures** nº43 i 44.

[200]L'únic personatge que recordaria aquesta època seria el retrat del papa Pau V, un dels més representats en les col·leccions de l'època de Felip III.

[201]Un indici de qualitat en alguna de les pintures es pot trobar en l'anotació del guardarrober en judicar una crucifixió: " Un Cristo crusificado de muy valiente mano, está bivo y tiene a st. Bruno arrodillado al pie de la crus; tiene guarnición dorada".

una elevada cultura, no com un fet que hagués de disminuir la vàlua de la seva persona, sinó contràriament ajustant-se de manera perfecta a l'autoconsideració d'alt aristòcrata militar destinat a jugar un paper polític de primera instància, triplement obligat pel pes de la nissaga, l'extensió de les possessions i el compromís històric de subjecció als poders del Rei i Principat. L'espai conceptual del duc de Cardona no eren les Humanitats, ni de bon tros van arribar a formar part destacada de les seves prioritats personals; a la pràctica la vida quotidiana de l'aristocràcia concedia a aquestes unes atencions prou limitades. L'educació estètica, quasi sempre vinculada estretament a un interès específic per les lletres, revertia finalment en la capacitat del propi aristòcrata en superar aquells elements que feien veure en les arts únicament un munt d'objectes bells, creats per mans provinents d'un estament inferior, descobrint-hi una nova categoria intel·lectual i afectiva. Aquesta superació no la viuria mai el duc Enric sinó els seus fills, els quals arribarien a aconseguir millors i espectaculars col·leccions de quadres fruit d'un interès molt més refinat que el de llur pare, a qui sens dubte devien les facilitats trobades en la capacitat d'aquest per obrir la més gran diversitat de pintura que cap altre duc anterior hagués mostrat.

L'interès per les arts entre l'alta noblesa de mitjans del segle XVII podria encara haver rebut una llunyana ascendència de l'antic furor antiquari renaixentista, revifat entre les generacions de nobles que havien viscut el canvi de segle, arquetip que molt bé podria encarnar el duc d'Alcalà, el parent pròxim de la duquessa Caterina que vivia sovint submergit en l'interès per reunir erudits teòlegs, poetes i pintors en el seu palau de Sevilla, assadollant la part de la seva personalitat que li exigia prendre partit en el món de les lletres[202], fent-ne quasi una recreació de les primitives corts quatrecentistes italianes, on el príncep es voltava de la més exclusiva poesia, música i pintura, tot gaudint-ne en un microcosmos ple dels tòpics de filosofia i diàleg, recreats per això en un món quiet d'absoluta privacitat. El cert és que la vida dels nobles de l'època del barroc avançava en direcció contrària cap a una

---

[202]El duc d'Alcalà havia demostrat la seva capacitat erudita escrivint i publicant una breu dissertació teològica sobre el títol de la creu de Crist (Biblioteca Colombina, Sevilla *Imprès.33-5-16: "Papel del duque de Alcalá sobre el verdadero título de la cruz de N.S.I.Christo".*) Paper que segurament va acabar obsessionant al pintor Pacheco, habitual contertuli del duc, qüestió sobre la qual va ironitzar Juan de Arguijo (Cfr. a Paz y Melià: "*Sales españolas...*" Op.cit. p.154; *Cuentos recogidos por D. Juan de Arguijo*): "Ha sido en Sevilla pendencia muy reñida entre los cultos sobre si a las palabras del título de la cruz, que de ordinario se ponen, se ha de añadir *hic est et que* (sic.) Pacheco, pintor donado o muñidor de los cultos, fue al p. Diego Granada de la Compañía, y propúsole esta cuestión preguntándole su parecer, y el padre, que es un santísimo y doctísimo varón, respondió muy mesurado:

-En verdad Señor, que siempre me ha contentado el INRI sin andarle a buscar otras añadiduras.

El Pacheco, en lugar de gustar de la respuesta, sencilla y agraciada, fuese mohíno; y a cuantos lo refería decía luego:

-Es un buen hombre el Granada, notándole de poco erudito.

vida bulliciosa en societat, exuberant i participativa, molt més avesada a la universalitat ciutadana moderna que a la reclusió en selectes palaus suburbans d'alabastre. A mida que avança el segle XVII es va esfumant del tot el tòpic del noble seduït per la vida eremítica que cerca en la filosofia un consol a la seva desventura, d'això ja se n'encarregaven prou bé els confessors il·luminats i una pintura devocional de gran talla i emotivitat. Certament hi havia condicionants de gust que feien honor al materialisme que respirava l'estament noble i a la renovellada admiració amb què es contemplaven les joies i els metalls preciosos; quedaven prou lluny els anys en què els gabinets de curiositats de l'alta aristocràcia s'omplien de menuts objectes d'història natural, més o menys fabulosos, valorats per la seva raresa, procedència i capacitat per estimular amb gratificants hores d'estudi l'ociositat de l'estament; davant d'aquesta antiga mania l'historiador Monfar i Sors es permetia la burla sobre les coses meravelloses que havien sortit a la llum pública el dia de la venda dels béns del mític Rodrigo Calderón, paradigma per a molts aristòcrates del "Potosí" atresorat pel cercle de privats de Felip III:

"*En la almoneda de Calderón, entre otras joyas, se ha hallado dentro de una jaula de oro un basilisco que canta muy suave. Es como un gallo, todo colorado: no hace mal a nadie ni es ponçonyoso, porque lo amansó un saludador. Dicen que vale más de seis millones, y este presente le envió el Archipámpano de Fez, Señor de Meca, descendiente de Mahoma por línea recta de macho y no de hembra, como dijo Plinio en el libro de los animales, que en esto fue mal mirado y mintió como en otras muchas cosa que dejó escritas*"[203].

El duc Enric amb prou feines si tenia cap objecte proper a les *Mirabilia*, exceptuant una "ungla de la gran bèstia" inventariada al castell de Cardona juntament amb unes banyes de cérvol i alguns mirallets o poms de vidre; com tampoc va tenir una armeria prou significativa més enllà de tres o quatre estocs, un parell de pistoles napolitanes i una espasa atribuïda a Boabdil; no hi ha res en aquest sentit que l'acosti a col·leccionistes coetanis tan amples de mires com Argote de Molina o al més tardà Lastanosa. Prou lluny de la cultura humanística l'aristòcrata de mitjans del segle XVII anava encarnant cada cop més l'ideal d'un home diplomàtic no preconcebut per una educació d'arrel grecollatina, sinó per la pura necessitat de donar solucions

[203]La burla de Monfar en forma de carta anònima a un aristòcrata és molt reveladora en tant que sintetitza bona part de les obsessions i tòpics de l'estament noble, ironitzant sobre una bona colla d'entitats catalanes força populars; aquesta ironia és en cert sentit un excel·lent símptoma de modernitat (Apèndix, Doc. 52). Sobre els béns de Rodrigo Calderón vegeu Martín González, JJ: "*Bienes artísticos de Don Rodrigo Calderón*" Boletín del Seminario de Estudios de Arte y Arqueología, nº54, 1988, p.267-308.

concretes a problemes quotidians d'Estat o de patrimoni abocats damunt la seva persona.

Una de les traces més interessants que es poden seguir per a perfilar la cultura i formació del duc Enric de Cardona, incidint en aquest ideal, es trobaria en l'inventari dels llibres que aquest va adquirir; relació que apareix prou detallada també en el llibre d'Escolà on s'especifica sovint per a cada volum el títol i l'autor[204]. En el moment en què es redactà es comptaven dos-cents noranta dos volums, fet que contrasta amb els dos-cents seixanta quatre que comptabilitza l'inventari post mortem de 1640, això significa que el duc no devia comprar gaire més llibres dels que ja tenia a l'agost de 1626, o que si en va augmentar el nombre no els tenia a Catalunya, i a la vegada que va donar, deixar o perdre uns 28 volums. Malauradament l'inventari de 1640 els descriu de manera sumària, enumerant-los únicament i de manera abreujada en funció del seu format. Pel que fa a la seva procedència es podrien vincular pràcticament tots a la seva persona i gustos; llevat d'un o dos exemplars de títol idèntic o similar, la resta no coincideixen amb els llibres de Joana II. És de suposar que les edicions no serien molt antigues, sinó que es datarien dels darrers anys del segle XVI fins al moment mateix de la redacció de l'inventari, cosa que un anàlisi més detallat confirma. En la seva adquisició hi hauria intervingut algun dels agents del duc, a qui es demanaven determinades edicions, en aquest sentit únicament disposem de la notícia de l'encàrrec directe, en una data molt tardana com és la d'agost de 1639, d'una obra de Virgilio Malvezzi[205].

En general és una biblioteca no massa diferent de la que podia tenir qualsevol aristòcrata de menor talla que el duc de Cardona; ni pel seu nombre (relativament baix per un noble d'alts ingressos) ni per les seves característiques mostra ser gens excepcional[206], en aquest sentit no hi ha cap tema especialment destacat per la seva

---

[204]Apèndix, Doc. 71 (a continuació de l'inventari de pintura).

[205]ADM. Cataluña General Llig.3, Doc.31: "*Cartas del dr. Miguel Cellers para el duque mi Sr*". (Fol.28) "También van los quatro libros que V.E. ordenó comprasse, y por ser el uno muy de pocas hojas, no se ha podido poner en él botonçillos y assí va con cintas. Dízenme que en Madrid se ha impresso otro libro del marqués Virgilio Malvessi que se intitula *La balança de la pérdida y ganancias de plaças de Europa*, y en él está por remate toda la guerra de Fuente Rabía, con las órdenes y resoluciones de los consejos. Es muy linda leyenda, y acá no hay librero que le tenga pero quien me lo ha dicho es persona que lo ha visto; si V.E. gusta del avisándolo a Madrit se lo remitirán a V.E. sin duda" (*datat a Barcelona a 19 d'agost de 1639 i signat per Pau Castellar*).

Malvezzi fou un escriptor i conseller polític que es va guanyar una bona reputació a la Cort de Felip IV on havia residit entre 1636 i 1639. Era afeccionat a les arts i a Roma havia estat protector de Pietro da Cortona i interlocutor de Velázquez. Colomer, J.L: "*Dar a su Magestad algo bueno. Four letters from Velázquez to Virgilio Malvezzi*" The Burlington Magazine, nº1097, 1993. p.67-72.

[206]Pocs llibres tenia el duc a la seva recambra si els comparem amb la biblioteca del marquès d'Aitona que comptava amb més de mil exemplars, amb obres de tota índole (AHNPB. Antoni Estalella, Llibre tercer d'inventaris, 1620-1640; Llig.24. 20 de juliol de 1632. Cfr. a Perelló

singularitat; no obstant això sí que són significatives les mancances que s'hi poden observar ja que el duc no tenia cap tractat d'arquitectura ni cap llibre referent a les arts, la qual cosa és indici d'un desinterès intel·lectual pels temes estètics.[207] Tampoc apareix especificat cap llibre de temàtica científica, i els de filosofia són francament molt pocs. La pràctica totalitat d'aquests llibres estaven escrits en castellà, a excepció de dos únics volums: els discursos polítics de Paolo Paruta, escrits en italià i una història en dos volums de les Índies de Portugal, en llengua portuguesa; tot i que no s'especifica cap volum escrit en català, algunes edicions segurament ho serien com els comentaris de Jaume Marquilles sobre els usatges de Barcelona[208] o les edicions de les Constitucions de Catalunya. Pel que fa al llatí es destaquen els títols "*De Bello Judaico*" de Flavio Josefo i una obra de Serafín de Freitas titulada "*Justo Imperio Lusitanorum*"[209].

Pel contrari com era d'esperar abunden els llibres de temàtica històrica, tant sacra com profana, molts dels quals tenien un especial interès i vigència per al duc de Cardona; la pedra angular de tots ells era sens dubte els Annals de la Corona d'Aragó de Zurita, una obra monumental que el duc tenia en una edició recent i per duplicat, la qual donava testimoni històric de l'evolució de la monarquia en terres catalanes, esmentant molts dels avantpassats tant propis com de molts dels nobles catalans amb qui havia de tractar al braç militar. L'obra de Zurita es podia complementar amb altres llibres com el que narrava l'expedició catalana contra turcs[210], o una crònica de Muntaner que era un dels pocs manuscrits enumerats. L'absència potser més evident en aquest camp seria la "*Crònica Universal del Principat de Catalunya*" de Jeroni Pujades, publicada a Barcelona per Jeroni Margarit l'any 1609, especialment si tenim

---

Ferrer, A.M: "*L'arquitectura civil del segle XVII a Barcelona*" (tesi doctoral inèdita, microfitxa 2100, Universitat de Barcelona 1993).

[207]Com a obres de pura delectació estètica es podria esmentar els tres llibres d'estampes inventariats (dels quals un eren estampes de la vida de Crist i un altre de figures d'animals) i dos llibres de mapes (un d'Abraham Ortelius acolorit a mà).

[208]Una de les primeres edicions fou la de J.Luschner a Barcelona l'any 1507.

[209]Aquest llibre llatí ("*De Iusto imperio lusitanorum Asiatico*", Valladolid 1625) era una resposta a l'opuscle editat a Leiden l'any 1609 sota el títol "*De mare libero*". Freites defensava el dret de Portugal a la navegació i domini de les costes asiàtiques. Existeix una edició moderna bilingüe feta a Valladolid l'any 1927.

[210]Possiblement es tracti del llibre de Francesc de Montcada (comte d'Osona)"*Espedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*" publicada l'any 1623, adreçada a Joan de Montcada, arquebisbe de Tarragona; la portada estava gravada amb els escuts de la família i una orla emmarcant el títol sostinguda per uns putti, obra del gravador i plater tarragoní Joan Baptista Vilar.

en compte l'extens servei que Pujades havia fet al comtat d'Empúries com a advocat d'Enric de Cardona[211].

A l'igual que el cas de Catalunya, la biblioteca comprenia uns pocs llibres d'història del País Valencià, a destacar la presència dels Annals de València de Francesc Diago, el frare dominic que havia adreçat anys abans una obra de devoció a la duquessa Joana II[212], o una crònica de València segurament edició de principis del segle XVII de l'exitosa Crònica de Pere Beuter. Tampoc faltava una obra recent que tractava un tema encara roent en la societat valenciana i d'impacte directe sobre les possessions ducals en aquest regne, es tracta del llibre del frare dominic Jaume Bleda sobre l'expulsió dels moriscos publicada a la ciutat de València per Felip Mey l'any 1618. Pel que fa a la història d'Espanya s'inventariava el polèmic llibre "*Historia general de España*" del jesuïta Juan de Mariana[213], i dos llibres a ell referits designats "*Contra la historia de Mariana*" i "*En defensa de Mariana*"; aquestes dues obres es podrien identificar amb el libel de Pedro Mantuano: "*Advertencias a la historia de Juan de Mariana*" (Milà 1611) i l'apologia de Tomás Tamayo de Vargas: "*Historia general de España del padre Juan de Mariana defendida contra las advertencias de Pedro Mantuano*" (Toledo 1616), els dos autors van mantenir una sonada polèmica sobre la validesa d'algunes històries o llegendes que Mariana havia

---

[211]L'inventari esmenta però un "*Discurso sobre los Consellers de Barcelona*" que probablement es podria identificar amb l'opuscle de Pujades, publicat per Jeroni Margarit l'any 1621, en motiu del jurament del duc d'Alcalá com a virrei de Catalunya: "*Discurso sobre la justa assistencia de los conselleres de la fidelíssima ciudad de Barcelona y Syndicos de la Generalidad de Cataluña al juramento prestado...por el Sr. don Fernando Afán de Ribera y Enríquez...*"

Es trobaria a faltar també la traducció al castellà de la Crònica de Bernat Desclot, feta per Rafael Cervera, ("*Historia de Cataluña compuesta por Bernardo Desclot, cavallero catalán, de las empresas hechas en sus tiempos, por reyes de Atagón hasta la muerte de Don Pedro el Grande, tercero deste nombre, rey de Aragón y de Sicilia, conde de Barcelona. Traduzida de su antigua lengua catalana en romance castellano por Rafael Cervera" Sebastià Cormellas, Barcelona 1616*) un personatge molt vinculat en aquesta època als ducs de Sessa a Catalunya, i també proper a la casa de Cardona; a 24 de juliol de 1608 Joana de Córdova i Aragó, duquessa vídua de Sessa, va donar amples poders a Cervera per a governar i administrar el comtat de Palamós i baronia de Calonge, va ésser l'autor d'una genealogia de la casa de Cardona (Vid. Biblioteca de Catalunya, Arxiu Batllia de Cardona, s.XVII (Baronia de Bellpuig; documentació en procés d'ordenació).

Algunes absències de la biblioteca, a l'igual que en el cas de la pintura, es podrien explicar tot suposant que a Lucena es guardessin més llibres. En aquest sentit l'inventari d'Escolà no recull tampoc una obra que hi hauria de figurar com és el llibre d'Alonso de Cabrera adreçat al duc Enric, amb portada de Pompeu Roux, anteriorment esmentat.

[212]Obra publicada a València en castellà l'any 1613, amb el títol "*Anales del Reyno de Valencia, que corre desde su población después del Diluvio hasta la muerte del Rey don Jayme el Conquistador*".

[213]La primera edició de la *Història* de Mariana es féu a Toledo l'any 1601.

incorporat sense qüestionar la seva veracitat[214]. La història d'Espanya més recent estava també ben representada per una obra biogràfica que en el seu moment va tenir una gran fortuna, i que seria en el futur amplament utilitzada pels historiadors d'aquest període, es tracta de la Història de Felip II, obra de Luis Cabrera de Córdoba, la primera part de la qual havia estat publicada a Madrid l'any 1619[215]. S'inventariava dintre del mateix camp de la biografia històrica un "*Epítome de Carlos V*" segurament identificable amb el llibre de Juan Antonio de Vera Zúñiga y Figueroa, comte de Roca, titulat "*Epítome de la vida y hechos del invicto emperador Carlos V*" que va ésser publicat a Madrid l'any 1622. El gènere històric es complementava amb les descripcions i cròniques d'altres ciutats i països d'Europa com ara Nàpols, Milà o Portugal, i l'interès per les terres d'ultramar quedava reflectit en la possessió de llibres com la Història del Perú, de Garcilaso de la Vega, o dues Històries eclesiàstiques de les Índies, tema que entrava de ple en el gènere de la literatura de viatges, de presència molt comú a les biblioteques de l'època, fruit de l'interès i curiositat que despertaven l'exploració i evangelització de terres llunyanes. Aquest gènere estava representat entre els llibres del duc de Cardona amb títols com les "*Relationes del mundo de Botero*"[216], "*Viage del mundo*" de Cevallos o la Història del Japó de Luis de Guzmán[217]. D'altra banda els llibres que el duc posseïa sobre Turquia[218] responien al tradicional interès que tenia l'aristocràcia europea per l'imperi turc com a una de les grans potències militars d'imponent presència al

---

[214]Sobre aquest afer Vid. A.González Palencia: "*Polémica entre Pedro Mantuano y Tomás Tamayo de Vargas, con motivo de la Historia del padre Mariana*" Boletín de la Real Academia de al Historia LXXXIV, 1924, pp.331-351.

[215]L'inventari descrivia una segona història de Felip II: "*En dos tomos primera y segunda parte de la historia del rey Philipe segundo de Herrera*" segurament es tracta d'un error quan es va voler descriure l'obra d'Antonio Herrera Tordesillas : "*1ª parte de la historia general del mundo de XVI años del tiempo del Sr. Rey Don Felipe II el prudente, desde el año de MDLIX hasta el de MDLXXIIII*" publicada a Madrid en 3 vols. de 1601 a 1603.

[216]Es tractaria de l'obra "*Relaciones universales del mundo*" de l'autor toscà Giovanni Botero Benes, traduïda per Diego de Aguiar i publicada a Valladolid l'any 1600. D'una altra de les seves obres editada a Venècia, en féu una traducció castellana fra Jaume Rebullosa de l'orde de Predicadors ("*Descripción de todas las provincias y Reynos del mundo sacada de las relaciones toscanas de Juan Botero Benes, en que se trata de las costumbres, industria, trato y riquezas de cada una de las naciones de Europa, Asia, Africa, América o Nuevo Mundo; de la quantidad, qualidad y movimientos del mar y de todas islas y penínsulas hasta hoy descybiertas*") fou editada a Barcelona per Gabriel Graells i Girald Dotil l'any 1603, i estava adreçada al duc de Tursi Carles Doria. De la traducció de Rebullosa es féu anys més tard una segona edició a Girona.

[217]Especificat en l'inventari post mortem de 1640; en els inventaris d'Escolà apareix citat com a "*Ralación de las cosas del Japón*", sense notificar-ne l'autor.

[218]S'esmenta un volum gran de la història dels turcs, un "*Tratado de Turquía*" i una relació diaria de la guerra entre polonesos i turcs, a més del ja mencionat llibre de Francesc de Montcada sobre l'expedició catalana contra turcs.

Mediterrani, que juntament amb el tema de les campanyes militars en terres italianes (ja històriques en època d'Enric de Cardona) era un dels temes preferits de la noblesa militar de l'època.

L'interès pels successos polítics del món, on es tenia plena consciència que la monarquia espanyola estava immergida, no podia deixar d'inspirar tota una literatura composada d'opuscles i tractats adreçats al sobirà per a la recta conducció dels destins de l'imperi, literatura tendint a mitificar els regnats de Carles V i Felip II com a models a imitar per la monarquia entrant de Felip IV, l'Habsburg que heretava una endèmica fallida econòmica i una situació política europea més embullada que mai; en aquest sentit caldria entendre la presència de llibres com els "*Discorsi Politici*" del venecià Paolo Paruta (Venècia 1599) una obra que tractava particularment l'apogeu i caiguda de l'imperi romà, o la "*Conservación de Monarquías*" de l'escriptor polític proper a Olivares Pedro Fernández de Navarrete; d'altres es designen sense indicació d'autor amb els habituals títols: "*Restauración de España*", "*Discursos políticos*", "*Discurso de la necesidad de fundar un Consejo en Castilla a quien se cometan todas las cosas*" o "*Razón de Estado*". La preocupació per arbitrar en un moment delicat de l'estat de la monarquia inspirava per altra banda la literatura destinada a l'educació del príncep, i així no falten llibres de títols tan poc originals com "*Tratado del gobierno de los Príncipes*"[219], "*Del oficio del Príncipe*" o "*El mejor Príncipe*", a tots ells els superava sens dubte "*El Embaxador*", el llibre de Juan Antonio de Vera dedicat a Felip III i editat a Sevilla l'any 1620, que va esdevenir en el seu moment el manual de diplomàcia més consultat pels nobles que havien de servir fora d'Espanya[220]. La sèrie dels escrits polítics es tancava amb l'apologia a ultrança de la Corona espanyola davant les nacions estrangeres representada pel llibre "*Excelencias de la Monarquía y reyno de España*" obra de Gregorio López Madera (Valladolid 1597).

Els llibres de temàtica religiosa es podrien agrupar en general en dos blocs; un primer bloc estaria format per les obres d'història sagrada, on s'hi podrien incloure també les vides de sants, les cròniques dels ordes religiosos i les relacions commemoratives de festivitats. El segon bloc incorporaria les obres més purament

---

[219]Possiblement el llibre "*Govierno de Príncipes*" obra de Vicente Gómez (Joan Baptista Marçal, València 1626). Per altra banda l'obra que en l'inventari apareix com a "Philosopía moral de Torres" es tractaria del llibre que entraria dins del mateix gènere, obra de Juan de Torres "*Philosophía moral de Príncipes*" (Burgos 1596).

[220]L'interès del duc de Cardona per la persona de Juan Antonio de Vera, Zúñiga y Figueroa, comte de la Roca, queda manifest per la possessió d'un llibre de genealogíes d'aquest personatge, designat en l'inventari com a llibre "*...que trata de parentescos de don Juº Antonio de Vera*", en aquest sentit cal recordar que la duquessa Caterina, com a filla de la casa de Priego, estava emparentada amb els Figueroa.

devocionals i la literatura de sermons, tant els dedicats a les honres fúnebres de reis i de nobles, com els exclusivament temàtics (Immaculada Concepció, Conversió de Sant Mateu, Santíssim Sacrament etc.). Dins del bloc d'història religiosa trobem un dels llibres més exitosos del moment; era una cronologia dels papes de l'església romana, inicialment publicada amb una primera i segona part, a les quals s'hi afegiria més tard una tercera i quarta; es tracta de la "*Historia pontifical y católica*" de Gonzalo de Illescas (Dueñas 1565) , que podria fer parella amb una crònica de l'església romana en sis volums titulada "*Monarquía Eclesiástica*". Els compendis de vides de sants estaven representats per l'obra "*Flos Sanctorum o libro de las vidas de los Santos*" de Pedro de Ribadeneira, llibre publicat a Madrid per Luis Sánchez l'any 1616 i reeditat a Barcelona l'any 1623, complementat per un compendi dels sants i màrtirs de Còrdova fet per Martín de Roa, l'erudit vinculat a la casa del marquès de Priego[221]. A més dels habituals *Flos Sanctorum* el duc de Cardona disposava d'un nombre no massa elevat de biografies de sants, beats i eclesiàstics amb fama de santedat (vida de Sant Antoni de Pàdua, Sant Bru, Sant Francesc de Yepes[222], Sor Joana Guillem[223], Sants Just i Pastor, l'arquebisbe Tomàs de Vilanova, Santa Teresa de Jesús, Fra Joan de Déu, l'arquebisbe Pedro Tenorio, Santa Francesca Romana[224], Sant Ramon de Penyafort, Sant Pere Nolasc, Santa Isabel de Portugal i Fra Francesc d'Espanya), són efectivament pocs volums, i sobre tot de poca varietat hagiogràfica, per un tema que habitualment a les biblioteques nobiliars suposava un dels gèneres millor representats, en especial per la casa de Cardona, històricament abocada a la protecció de convents, ordes religiosos i monestirs instal·lats en els seus feus, els quals subministraven tota mena d'ermitans, predicadors i visionaris locals, tots ells afeccionats a perpetuar la seva fama mitjançant la lletra impresa, desitjant entrar a formar part de la casa de Cardona, oficiant en les seves capelles o fundacions particulars. A més que tota relació de festivitats amb motiu del calendari religiós,

---

[221]Es tractava del "*Flos Sanctorum, fiestas y santos naturales de la ciudad de Córdoba; algunos de Sevilla, Toledo, Granada, Xerez, Ecija, Guadix y otras ciudades y lugares de Andaluzia, Castilla y Portugal...*" Sevilla, Alonso Gamara 1615.

[222]Es podria tractar del llibre de Fra José de Velasco: "*Vida y virtudes del venerable varón Francisco de Yepes que murió en Medina del Campo, año de 1607...*" publicat a Valladolid per Juan Godinez de Millis l'any 1616, amb una reedició també de Valladolid a l'any 1617 i una altra de Barcelona de 1624.

[223]Una vida de Joana Guillem va ésser publicada per Fra Gaspar Mancebon: "*Vida de la madre sor Juana Guillem de la orden de los ermitaños de San Agustín...*" publicada per Felip Mey a Oriola l'any 1617.

[224]Sobre Santa Francesca Romana va existir una biografia elaborada per Giulio Orsini, traduïda per Martín de Roa i publicada a Sevilla per Rodríguez Gamarra l'any 1615 que duia per títol: "*Vida, santidad y milagros de Santa Francisca Romana o de Ponciani, traducida del Ytaliano por el P.Martín de Roa*" i que molt probablement era el llibre que figurava en l'inventari d'Escolà.

canonitzacions i beatificacions de personatges vinculats als ordes religiosos protegits, o senzillament destacades pel protagonisme ciutadà dels ducs, haurien de figurar potser en major nombre del que s'observa en l'inventari d'Escolà, en aquest sentit es descriuen dos llibres de festivitats en honor de Santa Teresa de Jesús, un de Sant Ramon de Penyafort[225], Sant Tomàs de Vilanova i dos llibres de les festivitats en honor de Sant Ignasi, una de les quals celebrada a Granada.

Potser els llibres de temàtica religiosa més previsibles a la biblioteca d'Enric de Cardona siguin les cròniques dels ordes monàstics, especialment les dels més vinculats a la família com eren franciscans i mercedaris; en aquest sentit es citen dues cròniques de l'orde dels franciscans descalçats, una era obra de Diego Navarro i l'altra de Juan de Santa María; dels mercedaris es tenien dues histories de l'orde (sense indicació d'autors) i una edició de les constitucions de les monges de la Mercè enquadernades en pergamí daurat; finalment s'inventariava també un llibre de la regla de l'orde de Sant Francesc de Paula, aquests cinc són els únics llibres que tenen per tema principal els ordes monàstics.

El segon bloc de llibres religiosos serien aquells que s'ocupen més purament dels aspectes devocionals, i que segurament eren llibres usats assíduament per alimentar les necessitats espirituals dels ducs, tampoc en aquest àmbit hi ha sorpreses. En primer lloc disposaven d'una Bíblia impresa a París i un parell de comentaris de les sagrades escriptures com ara les "*Epístolas y Evangelios en romance*" de fra Ambrosio Montesinos i dues Històries de la Passió de Crist. Un llibre que va tenir una amplíssima difusió mitjançant gran nombre d'edicions, i que també figurava entre els llibres dels ducs de Cardona, era l'obra del frare agustí Cristóbal Fonseca "*De amor de Dios*" (Salamanca 1592). Una via més íntima de la fe catòlica la podien trobar en el llibre "*Vida Cristiana*" de fra Luis de Granada que juntament amb el de fra Luis de León, "*Nombres de Cristo*", eren els llibres que potser indicaven una certa afinitat amb les inclinacions espirituals de l'anterior duquessa Joana II[226]. No hi faltava tampoc guies de conducta moral de títols tan variats com "*Policía Cristiana*", "*Guía de pecadores*", "*Quaresma para el buen cristiano*" o "*Meditaciones de la setmana*" de Sant Bonaventura. La disputa teològica

---

[225]Possiblement la relació de les festivitats en honor de San Ramon de Penyafort sigui la referida a la celebrada de manera fastuosa a Barcelona en motiu de la seva canonització, en tant que la notícia fou duta i capitalitzada a Barcelona per Antoni de Cardona, duc de Sessa, ambaixador a Roma; d'altra banda fra Francesc Diago havia publicat a Barcelona l'any 1601 la "*Historia del B. Cathalan Barcelonés S.Raymundo de Peñafort, tercero Maestro General de la orden de Predicadores*" llibre adreçat als Consellers de la ciutat, on també feia en els darrers capítols una breu descripció de les festivitats de la ciutat en honor del Sant.

[226]En relació al llibre "*Nombres de Cristo*" de fra Luis de León i la seva relació amb l'erasmismeVid. Marcel Bataillon: "*Erasmo y España*" FCE. Madrid 1983 p.750.

més erudita i més allunyada dels habituals devocionaris també tenia a la biblioteca ducal alguns representants anònims, com un "*Tratado del Santíssimo Sacramento*" o "*Tratado de la limpia conseptión de Nuestra Señora*" tema que enllaça i és novament aludit en la literatura de sermons inspirada en diferents àmbits teològics i hagiogràfics, que possiblement es tenien impresos en funció de l'assistència dels ducs als mateixos, en tant que n'hi ha de proferits en motiu d'exèquies reials o de festivitats religioses. Però l'obra més significativa que en aquest camp es tenia era sens dubte la "*Psalmodia Eucarística*" de fra Melchor Prieto, el llibre d'iconografia eucarística més complexe de tot el segle XVII, il·lustrat profusament amb gravats de Jean de Courbes, Alardo Popma i Jean Schorquens, que els ducs tenien enquadernat en pergamí daurat, amb cintes grogues i lloms daurats[227]. L'autor era estrictament contemporani, Melchor Prieto nascut a Burgos va morir a Madrid l'any 1648; entre els anys 1593 i 1596 va estudiar teologia a Salamanca i va acabar servint a la casa dels prínceps d'Esquilache als que acompanyaria en el seu virregnat al Perú, essent posteriorment bisbe electe de la Asunción del Paraguay (1627). Hi hauria dues raons plausibles per entendre la presència d'aquesta peculiar obra entre els llibres del duc Enric, en primer lloc es tractava d'una obra dirigida a la princesa d'Esquilache, Ana de Borja, retratada a la portada agenollada al costat de Sant Tomàs, dama que podria haver tingut alguna vinculació específica amb la família del duc Enric (qüestió encara no corroborada per cap document), i en segon lloc estava escrita per un frare mercedari, autor d'un altre llibre dedicat a Sant Josep, que el duc de Cardona tenia també bellament enquadernat, es tracta del llibre "*Iosephina evangélica literal y mística de las excelencias y prerrogativas del glorioso patriarca San Ioseph, esposo de la Virgen N^a S^a*" editat a Madrid per Luis Sánchez l'any 1613; aquest llibre tenia la particularitat d'anar adreçat a fra Felip de Guimerà, el prior de l'orde mercedària i senyor de la baronia d'Algar que havia dedicat a Diego de Comares l'any 1591 una crònica de l'orde de la Mercè. No hi ha indicis que puguin fer pensar en una relació personal dels ducs amb Melchor Prieto, però resultaria força improbable que s'hagués adquirit un llibre de temàtica eucarística tan complexa únicament amb el reclam d'ésser un objecte directament vinculat a la cort castellana i a l'aristocràcia contemporània, a banda d'estar dotat d'unes làmines de gran qualitat.

Davant el predomini de les obres d'història i devoció, els llibres de literatura i humanitats són els menys nombrosos de tots. Un gènere com el de la literatura llatina que en una altra època hauria estat de presència inexcusable en qualsevol biblioteca

---

[227]Sobre fra Melchor Prieto i la "*Psalmodia Eucarística*" Vid. López Qintás, A: "*Una obra eucarística del siglo XVII*" Estudios n°8 Madrid 1952, p.313-340. i pel que toca més específicament als gravats: Vetter, E.M: "*Die Kupferstiche zur Psalmodia Eucarística des Melchior Prieto von 1622*" Münster 1978. Sebastián, S: "*Contrarreforma y Barroco*" Madrid 1981, p.161-172.

noble que realment volgués donar una imatge adequada del seu propietari, era en la d'Enric de Cardona una qüestió purament marginal, i autors com Plutarc, Tit Livi o Sèneca tenien una clara raó de ser i figurar lluny de l'interès per la literatura clàssica en si mateixa . En total els autors llatins sumaven nou volums, la major part dels quals eren traduccions exceptuant probablement l'obra de Flavio Josefo "*De Bello Judaico*", que en l'inventari el títol és citat en llatí. De Plutarc es tenien dues traduccions, una de les quals era plausiblement la que Juan Castro de Salinas va fer de les "Vides Paral·leles" (Colònia 1552), l'altra s'especifica només com a "*Traducción de Plutarco sobre el lisongero*"; es tracta de dues obres estretament vinculades a dos gèneres que interessaven en particular al duc de Cardona, el primer suposava una biografia de militars cèlebres i l'altra era una alusió a l'autoritat moral dels clàssics. El tema tampoc no varia gaire si considerem l'obra de l'humanista Justus Lipsius que figura en l'inventari descrita com a "*Política de Justo Lipsio*", es tractaria de la traducció de Bernardino de Mendoza publicada a Madrid amb el títol "*Los seys libros de las políticas o doctrina civil de Justo Lipsio, que sirven para el govierno del Reyno o Principado*" i que hauríem de relacionar amb la resta d'obres que tenen per tema principal el govern de la monarquia i l'educació del príncep. D'altra banda la influència de Justus Lipsius en aquest gènere tan característic de l'època, sembla que es pugui veure confirmada per l'ús que el mateix Juan de Vera y Figueroa en va fer en el seu llibre sobre l'ambaixador[228].

Si en el món de les humanitats a la fi del segle XVI, el gir neoestoic era perceptible en autors d'obres d'història i devoció com Cristóbal de Fonseca, Luis de Granada o Juan de Mariana, amb el canvi de segle la fortuna de les autoritats que l'inspiraven, principalment Epíctet o Sèneca, augmentaria de manera considerable, trobant en l'obra de Francisco Quevedo un exponent destacat. Més enllà dels cercles erudits, el neoestoicisme es va transferir als autors d'obres de temàtica política, que en definitiva eren les que acabaven divulgant a la cort la suma de preceptes que havia d'ostentar el príncep i la guia moral que la sustentava; també és força probable que la predicació de sermons i la literatura consegüent contribuís a una divulgació més immediata de la ètica senequista. D'alguna manera l'aristocràcia a la fi del regnat de Felip III, amb personatges com el duc de Cardona que eren els principals destinataris d'aquesta literatura, va ésser sensible a l'impacte del neoestoicisme cortesà. El gir moral en la literatura comptava com a geni tutelar amb el Comte-duc Olivares, patrocinador d'una de les traduccions més importants del moment de les obres de

[228]Vid. sobre aquesta qüestió Davies, G.A: "*The influence of Justus Lipsius on Juan de Vera y Figueroa's* Embaxador (*1620*)" Bulletin of Hispanic Studies XLII, 1965; p.160-173.

Sèneca en set llibres, duta a terme per Pedro Fernández de Navarrete[229] (el mateix autor de la "*Conservación de Monarquías*") volum que també figurava a la biblioteca del duc Enric, possiblement fruit d'un obsequi del mateix Olivares; magra compensació bibliogràfica hauria estat si en contrast recordem la mediació del duc de Cardona en l'afer de la biblioteca de Zurita. Per corroborar l'èxit de l'interès per Sèneca és significatiu comprovar com en l'inventari hi figura també una biografia del filòsof cordovès, segurament la recent obra de Juan Pablo Mártir Rizo ("*Historia de la vida de Lucio Anneo Séneca español*" Madrid 1625)[230]. Pel que fa a la resta d'autors clàssics apareixen dues obres d'història d'Apià Alexandrí, els "Triomfs" i les "Guerres Civils", al mateix gènere pertanyien les "Dècades" de Tit Livi i els "Annals" de Corneli Tàcit; finalment s'esmenta a Valeri Màxim sense especificar cap títol.

El darrer apartat a considerar seria el dels llibres de poesia i entreteniment, que són els menys nombrosos de tots però molt vinculats entre si, destaca la presència de les obres del cavaller segovià Alonso de Ledesma, concretament la primera i segona part dels "*Conceptos Espirituales*" i un llibre molt recent del mateix autor adreçat al marquès del Cañete, editat a Madrid el mateix any de 1625, els "*Epigramas y hieroglíficos a la vida de Cristo, festividades de Nuestra Señora, excelencias de santos y grandezas de Segovia*". Ledesma va ser sens dubte un dels autors més editats i llegits a Espanya pràcticament al llarg de tot el segle XVII, només dels "*Conceptos Espirituales*" es comptabilitzen quinze edicions, el total de les seves obres arriba fins a les trenta-dues, fetes en ciutats tan diverses com Alcalà, Burgos, Barcelona, Lleida, Madrid, Saragossa i Valladolid; la darrera edició dels "*Conceptos*" es data a 1660, moment a partir del qual minvaria la seva bona estrella fins caure pràcticament en l'oblit.[231] L'èxit dels "*Conceptos*" residia en l'enginy sense límits per versificar reiterativament sobre temes sagrats utilitzant metàfores de la vida quotidiana, especialment de la vida urbana amb constants alusions als maldecaps de

---

[229]Les obres traduïdes eren: *De Providentia, De vita Beata, De Tranquilitate Animi, De Constantia Sapientis, De Brevitate Vitae, De Consolatione ad Polybium* i *De Paupertate*. També sobre els opuscles polítics Vid. Correa Calderón, E: "*Registro de arbitristas, economistas y reformadores españoles. 1500-1936. Catálogo de impresos y manuscritos*" Madrid 1981.

[230]A l'entorn de Séneca i Espanya al segle XVII Vid. Blüher, K.A: "*Seneca in Spanien. Untersuchungen zur Geschichte der Seneca Rezeption in Spanien vom 13. bis 17. Jahrhundert*" Munich 1969 (ed.castellana Madrid 1983).

[231]La primera, segona i tercera part dels "*Conceptos espirituales*" es van publicar íntegrament pel CSIC. a Madrid l'any 1969 a cura d'Eduardo Juliá Martínez; posteriorment l'any 1978 aparegué una antologia dels mateixos a cura de Francisco Almagro (dintre de la col·lecció *Biblioteca de visionarios, heterodoxos y marginados*, Madrid Editora Nacional). Les altres obres d'Alonso de Ledesma no han estat modernament reeditades.

la petita i gran noblesa, ressaltant la burocràcia pròpia dels lletrats i dels plets, possiblement fruit dels intents de l'autor per aconseguir l'hàbit d'un orde militar. L'exercici de virtuosisme que suposava deixar veure temes cristians del nou Testament a través del joc de la metàfora, devia enlluernar a l'aristocràcia lectora habitual de les obres de Ledesma, que es trobava davant d'una literatura a mig camí entre l'endevinalla popular i el jeroglífic religiós, que en aquesta ocasió es deixava llegir sense cap dificultat, ja que no es tractava de cap exercici d'erudició, sinó que més aviat destacava pel seu aspecte essencialment lúdic i moral[232]. Tant els "*Conceptos Espirituales*" com els "*Epigramas*" tenen molt a veure amb la literatura d'emblemes que sembla haver estat una de les afeccions erudites, potser la única, del duc de Cardona, el qual comptava per al seu gaudi amb una edició del llibre de Covarrubias i una traducció dels emblemes militars de Giovio[233], però el més significatiu és l'esment d'un manuscrit titulat "*Addición a las Empresas y Geroglíficos del duque mi Sor.*" que segurament es tractava d'un llibre d'emblemes personal del duc de Cardona que no va arribar mai a veure la llum. L'existència d'un manuscrit com aquest contrasta amb la inexistència d'altres edicions de llibres d'emblemes, molt apreciats pels nobles afeccionats a aquest erudit passatemps, i que

---

[232]És habitual en parlar d'aquest autor copiar algun fragment dels seus versos, en aquest cas escollim el que fa referència a Sant Roc, utilitzant el símil del joc d'escacs, un dels entreteniments més utilitzats per l'aristocràcia:
(Alonso de Ledesma: "*Conceptos espirituales y morales*"; editora nacional Madrid 1978. p.212, nº120): A *la vida y muerte de San Roque. Romance.*

Roque del axedrez real
defended estos peones,
para que el cavallo negro
no les persiga ni tome.

Este mundo es un tablero
cuyas casas se componen
de pieças blancas y negras
que es justos y pecadores.

La dama de marfil blanco
es la Virgen, la qual corre
hasta la postrera casa
con sus gracias y sus dones

El rey es Dios humanado
que puesto entre dos ladrones
se quiso dexar dar mate
porque le ganasse el hombre.

Los Angeles y los Santos
sirven de pieças mayores,
que de las tretas del mundo
nos amparan y socorren.

Vos Roque sois una pieça
bien digna de que os coronen,
pues a las casas de España
defendeys con oraciones.

La peste como cavallo
salta tres casas de un golpe
la qual diera a España mate
a no ser por este Roque.

(...)

[233]De Paolo Giovio també s'especifica en l'inventari una "*Història*" en dos volums.

solien acompanyar les obres de Giovio o Covarrubias com eren els llibres d'Alciato o Ruscelli. L'interès pel jeroglífic també es manifesta puntualment en el contingut d'un altre llibre de la biblioteca ducal, obra del toledà López de Úbeda adreçada a Rodrigo Calderón, que va conèixer un gran èxit; es tracta de "*La pícara montañesa llamada Justina*", una obra singular apareguda a l'ampriu de l'exitós Guzmán de Alfarache que sota la seva aparença jocosa deixava veure, per una més que probable doble lectura, una concepció mordaç de l'aristocràcia que va acompanyar Felip III a la cort de Valladolid [234]. El seu aspecte palatí, difuminat per la verbositat d'una protagonista de baixa classe social, emergeix subtilment en alusions més o menys directes a personatges i situacions concretes, explotant uns recursos molt familiars a l'aristocràcia.[235] Un altre llibre força significatiu que sens dubte destaca entre la poca literatura poètica inventariada, era les "*Rimas*" de Luis García de Salcedo Coronel, una edició de petit format adreçada i probablement patrocinada pel mateix duc Enric, que fou editada a Madrid l'any 1625 per Juan Delgado[236]; en aquesta ocasió la

---

[234]De la "*Pícara Justina*" es tenien dues edicions, una de les quals sens dubte devia ser la de de Sebastià Cormellas (Barcelona 1605) o la de Medina del Campo també del mateix any que duia per títol: "*Libro de entretenimiento de la pícara Justina, en la qual debaxo de graciosos discursos se encierran provechosos avisos. Al fin de cada número verás un discurso que te muestra como te has de aprovechar desta lectura para huyr en los engaños que oy día se ven. Es juntamente arte poética que contiene cincuenta y una diferencias de versos hasta oy nunca recopilados*".

Sobre aquesta obra en relació a la literatura d'emblemes Vid. Bataillon, M: "*Pícaros y picaresca. La pícara Justina*" Madrid 1969.

[235]Crida l'atenció el moment en que Justina parla de les tapisseries del rei i del desig d'ésser noble d'alt llinatge (*p.233-233v, edició de Pedro Lacavalleria Barcelona 1640*).

"Yo gustara ser una duquesa de Alva, Véjar o Feria (y más aora que las tres hermanas son las mismas tres Gracias, sobre una misma ínclita e ilustre naturaleza). Quisiera como digo ser una duquesa, para hazer destos trages una tapicería tan costosa como la de Túnez, tan graciosa como la de los disparates, tan fresca como la del Apocalipsis. En fin, fuera tapicería tan varia y de tanto gusto, que su variedad te escusara un Aranjuez, su riqueza unas Indias, su gusto los mil plazeres, dezia (y dezia bien) una dama discreta. No soy amiga de tapicerías de seda, brocado, terciopelos, ni damascos, porque estas son colgaduras de pobres, y provávalo, porque estas son telas de repuesto, para que faltando dinero para saya, puedan servir de lo que les mandaren. La que es propio ornato para tapicería es la que tiene figuras, porque estas tienen mucho provecho y gusto. En invierno harto pan, en soledad acompañan, en tristeza divierten, en necessidad adornan, en fin casi casi suplen lo que los hombres; como se vio en el otro capitán, que no quiso ir en casa de un amigo suyo, que tenía muy buenos tapices, diziendo: -*No quiero ir a ver hombre enemigo mío, que tiene dinero para sustentar tantos hombres pintados, que quien compra pintados que le deleyten, buscará vivos que le venguen*. Assí que si yo fuera duquesa, es sin duda que yo mandara hazer una tapicería destos trages de los Montañeses y Montañesas de mi tierra, y Coritos y Coritas, que te diera muy grande gusto".

[236]L'autor havia dedicat entre d'altres un sonet al duc de Cardona i un altre al retrat eqüestre del Comte-duc Olivares, segurament obra de Velázquez (aquesta referència també és esmentada a

portada estava gravada amb l'efigie dels antics comtes de Barcelona i d'Urgell flanquejant el títol i l'escut del duc, obra atribuïda a Jean de Courbes[237]. Salcedo Coronel, un escriptor poc transcendent, mort a Madrid l'any 1651, hauria passat desapercebut als ulls dels historiadors si no hagués estat precisament pel fet d'haver esdevingut un dels primers comentaristes de la poesia de Góngora, en l'edició anotada de les "*Soledades*" que aquest escriptor sevillà va adreçar al gendre del duc de Cardona, Luis de Haro.[238] Novament estem davant d'un literat contemporani molt vinculat a la cort de Madrid, la trajectòria del qual el podia haver acostat al cercle de personatges que voltaven al duc de Cardona; com a cavaller cortesà va acompanyar a Nàpols al duc d'Alcalà en el seu virregnat (1629-1631), el qual el nomenà capità de la seva guàrdia i governador de Càpua; en el moment de l'edició de les "*Rimas*" era cavallerís del Cardenal Infante, a qui podia haver acompanyat en el seu viatge a Barcelona l'any 1632. Juntament amb Andrés de Mendoza, Salcedo Coronel era el segon fervent entusiasta de l'obra de Góngora que es creuava en el patrocini literari dels ducs, sense que cap obra del genial cordovès figurés finalment dintre de la biblioteca[239].

També era una obra poètica l'Orfeu de Juan Pérez de Montalbán, un llibre que apareix en l'inventari concisament designat com "*Orfeo en castellano*", publicat a Madrid l'any 1624, el mateix any en què aparegué l'obra de Juan de Jáuregui del mateix títol, adreçada al comte duc Olivares. Pérez de Montalbán (1602-1638) era amic i deixeble de Lope de Vega, conegut principalment per un exitós recull de novel·les (editades pocs mesos abans d'aquest poema en quatre cants) titulat "*Sucesos*

Sánchez Cantón, F.J: "*Fuentes literarias para la Historia del Arte Español*" Vol.V, Madrid 1941; p.487).

[237]Elena Páez Rios: "*Repertorio de grabados españoles*" 4 vols.Madrid 1981 Catàleg nº527/89. **Figura** nº45.

[238]Sobre Salcedo Coronel com a comentarista de Góngora Vid. Wilson, E.M: "*La estética de don García Salcedo Coronel y la poesía española del siglo XVII*" Revista de Filología Española XLIV, 1961 p.7-28.

[239]Una de les persones claus en aquesta qüestió de personatges gongorins voltant als ducs de Cardona podia ésser Francisco Fernández de Córdoba, abat de Rute; persona posseïdora d'una gran sensibilitat, erudició i penetració poètica, amic i corresponsal del poeta cordovès. L'abat era l'autor d'una història genealògica de la casa de Còrdova d'on hauria format part ell mateix, probablement de la branca dels marquesos de Priego, que va quedar en forma manuscrita però que va tenir una gran difusió. Sobre aquest erudit vegeu les referències bibliogràfiques incorporades per E.Orozco Díez a "*Sobre el abad de Rute*" i "*Elogio y censura del gongorismo. Un parecer inédito del abad de Rute sobre las Soledades*" Dintre de "Introducción a Góngora" Barcelona, 1984. També hauria estat important en aquest afer el parentiu dels ducs de Cardona amb el quart marquès d'Ayamonte Luís de Córdoba y Guzmán, a qui Góngora va dedicar gran quantitat de poesies (Cfr. E.Orozco Díez, Op.cit: "*Sobre Góngora y el marqués de Ayamonte*" p.158). Per a una síntesi sobre Góngora i les seves relacions amb l'alta noblesa Vid. Jammes, R: "*Études sur l'oeuvre poétique de Don Luis de Góngora y Argote*" Tolouse, 1967, p.260-287.

y Prodigios de Amor". Tot i anar l'edició signada i certificada l'autoria, l'Orfeu s'atribuí en el seu moment a Lope de Vega, essent encara avui dia una qüestió no resolta entre els especialistes [240]; i de Lope de Vega o de Torquato Tasso havia d'ésser el llibre que apareix en l'inventari d'Escolà citat "*Jerusalem Liberada*" que juntament amb obres com "*Orlando Furioso*" ,"*Aranjuez del Alma*" de fra Juan de Tolosa[241], i els títols "*Doña Oliva*", "*La incasable*" i "*Cigarrales de Toledo*" (obra de Tirso de Molina) tancarien en l'inventari el gènere de la literatura poètica i d'entreteniment.

Finalment resta esmentar dins de la biblioteca ducal la obligada presència de llibres heràldics (genealogies, cròniques d'alguns títols, informes de plets etc.) i els que feien referència als ordes militars (bàsicament les constitucions de l'orde de Calatrava, Santiago i Alcántara) en tant que el duc, després de la primera visita de Felip IV a Barcelona, havia estat investit president del Consell d'ordes. Una altra qüestió són les edicions de llibres adreçades al duc Enric o a la duquessa Caterina, que apareixen en data posterior a l'inventari d'Escolà i que en tenim notícia. Per ordre cronològic cal esmentar en primer lloc el llibre del destacat i prolífic dramaturg castellà Alonso Remón, titulat "*Discursos elógicos y apologéticos, empresas y divisas sobre las triumfantes vida y muerte del glorioso Patriarca S. Pedro Nolasco, primero padre de la sagrada religión del Orden de Nuestra Merced redención de cautivos*", editat a Madrid l'any 1627; el mateix autor editava a Jaén dos anys més tard l'obra dedicada a la duquessa Caterina "*Segunda parte de la fe del español entre todas las naciones y clérigo agradecido*", Remón havia estat també l'autor d'una història de l'orde de la Mercè on s'esmentava profusament, com ja era habitual, la casa dels ducs de Cardona[242]. Un fra Blas de Dia publicava a Còrdova l'any 1631 "*Quilates del oro de la religión, descubiertos al toque de la piedra Christo, en cuyos hechos y dichos se muestra el valor deste estado para la dignidad de maestro*" adreçat al duc Enric. Més previsible era l'endreç de Diego de Aedo Gallart del llibre "*Sucessos y guerras del Cardenal Infante Don Fernando de Austria, desde doze de abril de 1632...hasta 21 de septiembre de 1636*", en tant que la primera part del llibre

---

[240]Sobre Pérez de Montalbán Vid. la introducció de Luigi Giuliani a l'edició de "*Sucesos y Prodigios de Amor*" Barcelona 1992; sobre la polèmica autoria de l'Orfeu Vid. el pròleg de Felipe Pedraza Jiménez en l'edició facsímil d'aquesta obra (Aranjuez 1991).

[241]Aquest llibre apareix esmentat entre els llibres de Joana II. Els títols coincidents d'ambdós inventaris, a banda d'alguna de les obres de fra Luis de Granada, són la "*Suma de doctrina Christiana*" d'Alonso Martínez Laguna, i de Francisco Alvarado "*Libro de la breve relación de la vida y muerte exemplarissima de la princesa de Parma...*" Barcelona, Jeroni Genovès 1587.

[242]Alonso Remón: "*Historia general de la orden de Nuestra señora de la Merced redención de cautivos*" Tomo I. Madrid 1618. També signava un altre llibre editat a Madrid l'any 1623 titulat "*Entretenimientos y juegos honestos*". Sobre aquest autor mercedari Vid. Placer, G: "*Biografía del padre Alonso Remón, clàsico español*" Estudios nº1, 1945, p.104-142.

fa un breu repàs de l'estada del germà de Felip IV a Barcelona, elogiant el paper del duc i de la seva família en les festivitats i atencions que li dispensaren. Es tracta de la segona edició que es feia, la primera, d'Anvers, havia estat dedicada a Olivares i duia una coneguda portada dibuixada per Rubens; l'edició del duc de Cardona, feta a Barcelona l'any 1637 per Sebastià i Jaume Matevad, era però força més austera. Un any més tard Pedro Lacavalleria editava a Barcelona, amb l'escut del duc a la portada, el llibre del cavaller astrònom Luis Freyre de Silva "*Efemérides generales de los movimientos de los cielos por 64 años desde el de 1637 hasta el de 1700, según Tycho y Copérnico que más conforman con la verdad...*" Es tracta d'un copiós llibre d'astrologia, precedit per un sonet del científic mallorquí Vicenç Mut en lloança a l'obra i l'autor. Es tracta d'un cas singular en la història bibliogràfica dels ducs, ja que els temes d'astrologia o ciència en general no semblen haver estat abans objecte d'atenció. Resten fora de l'inventari d'Escolà dos llibres també dedicats al duc Enric, un d'ells anterior i l'altra editat el mateix any de 1626; es tracta de l'obra de fra Agustín Núñez Delgadillo impresa a Granada l'any 1618 amb el títol "*De la victoria de los Justos, celebrada por David en el psalmo 17. Varios discursos espirituales y predicables...con epytome de sermones para todo el año*" i la crònica de Dídac de Rocabertí "*Epítome Histórico compendiosíssimo en diez romances. Contiene las cosas más notables acaecidas en el mundo dende su principio hasta el año de nacimiento de Christo 1625*" editat a Mallorca. A part d'aquests títols van existir també una sèrie d'edicions menors en forma d'opuscles, fulletons i romanços molts dels quals estaven també dedicats al duc de Cardona o a la seva casa, apareguts en atenció a la seva funció de virrei o de president del braç militar[243].

En síntesi, la biblioteca ducal tal com apareixia l'agost de 1626 en l'inventari de la recambra, presentava la suma dels llibres necessàriament disponibles per un noble que havia assumit la obligació de representar una funció política de primera instància, en un territori articulat per unes Constitucions alienes al control de la monarquia, però que no havien de resultar estranyes a la seva persona en tant que una obligació dinàstica l'impel·lia a complir amb el deute secular que les institucions catalanes per una banda, i la monarquia per una altra esperaven de la seva persona.

---

[243]Dos dels més coneguts són l'opuscle de Francesc de Gelabert adreçat al braç militar i al duc Enric: "*Discurso sobre la fuente de la verdadera nobleza, effectos de la justa y injusta guerra*" (Lluís Manescal Lleida 1616), i el romanç de Miquel Mateu Hyvanyes: "*Relació verdadera del bon govern que Nostre Senyor és estat servit tinga tota Catalunya, y en particular la ciutat de Barcelona, ab la benaventurada y feliz vinguda de l'excelentíssim señor Don Henrich Ramon Folch de Cardona, Duch de Segorbe y Cardona ett. Enviat per sa Magestat per Virrey y capità general del Principat deCatalunya, comptats de Rosselló y Cerdanya*" (Jaume i Sebastià Matevad Barcelona 1631) que malgrat el títol faci pensar en una relació política, en realitat es tracta d'unes cobles al duc en lloança per la persecució de bandolers. Per a un comentari sobre l'obra de Gelabert Vid. Amelang, J: "*Honored citizens...*" Op.cit. p.117.

Era una biblioteca reduïda, formada en bona part per edicions recents, pròpia d'un home de pocs interessos humanístics llevat dels mínims imprescindibles al seu estatus, que contrasta amb l'interès per la política i la història contemporània en un sentit globalitzador i ample de mires, com una expressió més de la funció de representant efectiu del nou home diplomàtic nascut amb el segle, atrapat per una missió pública a desenvolupar on les lletres resten per imperatiu relegades a un segon pla; i quan s'esdevé el patrocini d'alguna edició poètica, religiosa o històrica, aquestes acostumen a tenir per protagonistes escriptors cortesans hàbils en acudir al cenacle nobiliar, o eclesiàstics representants palmaris d'una institució monàstica vinculant; en aquestes ocasions esquivar la oferta d'una edició tal hauria estat impropi del procedir d'un magnat amb consciència de voler continuar ostentant públicament la seva munificència.

L'estada dels ducs de Cardona a Castelló d'Empúries es va perllongar fins a la tardor de 1630, any en el qual es traslladarien novament a Barcelona després d'una breu visita a Lucena, entrant aquesta vegada investit el duc com a virrei del Principat. Havien estat tres anys molt intensos, submergits en els afers del comtat, plens de successos punyents com l'assassinat en un carrer de Barcelona de Pere Verdalet, representant al comtat del partit contrari als ducs, o com el violent aldarull esdevingut entre els vassalls, provocat per la gent de les galeres del duc d'Alcalà, ambdós esmentats per Pujades. Per la seva banda els jurats de Castelló, partidaris de la reversió d'aquestes possessions a la corona, havien presentat al Consell de Cent les seves aspiracions, havent estat aquesta una institució que antigament havia pres partit en la primitiva segregació feta per Alfons V, el duc assabentat de la intenció d'aquests en portar l'afer fins a la Reial Audiència, ordenava taxativament als Consellers que es mantinguessin al marge de l'afer[244]; però sens dubte un dels episodis més aspres d'aquest període fou la recrudescència dels conflictes amb la vila d'Igualada, on els oficials del duc duien a terme una expeditiva defensa a ultrança dels drets senyorials dels Cardona sobre determinades terres, jurisdiccionalment tocants al patrimoni ducal de la Conca d'Òdena; un dels homes més conflictius era el governador Francesc d'Aiguaviva que amb les seves actuacions violentes recordava

---

[244]AHCB. Consell de Cent; *cartes comunes originals* X-68, fol.86: El duc Enric als Consellers de Barcelona. 22 març 1629.

"He savido que el síndico de algunos lugares de este estado an acudido a v.s. pidiendo que su síndico se haga parte en la causa de reducción que aora quieren proseguir en esa Rl. Audienzia, a relazión del dor. D. Ramon Rubí, y aunque es tan proprio de vs. el continuar los favores que sus antecesores an hecho a esta cassa, me obliga a estar asigurado que v.s. no a de dar lugar a tal sin grande fundamento. Pues en tantos años, nunca sus predecesores de v.s. an tratado de esto; apretada razón para que v.s. tenga a bien y se sirva de darme lugar para que en mis archivos se busquen y miren los papeles, y que pueda por ellos v.s. quedar con entera satisfazión como la tengo yo de la mrd. que v.s. en esto me haze, y que me la puedo asigurar de su m°"

les pitjors èpoques del bandolerisme senyorial. Els Consellers d'Igualada davant els decrets d'aquest prohibint l'accés a terres de pasturatge, boscos o explotació de cals i pedra que dificultava entre d'altres coses la construcció de la nova església parroquial, van escriure diverses vegades als Consellers de la ciutat de Barcelona reclamant la seva intervenció[245]; algun temps més tard publicarien un memorial de greuges que els síndics de la ciutat haurien de lliurar al rei, on s'especificava els punts de fricció amb el duc i els seus ministres[246]. Davant les influents institucions de la ciutat de Barcelona episodis com aquests devien anar fent més polèmica la persona d'Enric de Cardona, la complexitat dels seus afers patrimonials no redundava gens en una bona sintonia política amb els principals orgues de govern del Principat, i aquest malestar aniria gradualment interferint en la possibilitat de reeixir en el paper de mitjancer entre el govern de Felip IV i el Principat, de cara a la continuació de les Corts de l'any 1632.

No obstant això, l'activitat festiva de la casa ducal en aquests anys a Barcelona es reprendria amb escreix per l'obligat acolliment ofert a la reina d'Hongria, germana de Felip IV, que arribava a la ciutat l'any 1630 per a embarcar-se amb motiu del seu enllaç matrimonial, tal com havia estat previst des de feia quatre anys. Aparentment les circumstàncies que l'envoltaven feien pensar que el projecte de la reialesa era aterrar pomposament de nou al Principat, aprofitant el dilatat viatge d'aquesta reina, per a intentar de passada soliviantar la creixent tensió que s'havia després de les Corts inconcloses de 1626, i que de cap manera havia disminuït. En aquest punt, el virrei duc de Feria va lliurar als Consellers una traça arquitectònica i un memorial que especificava una gran quantitat de reformes a efectuar en l'entorn urbà de la galeria del monestir de Sant Francesc i del palau dels ducs de Cardona, juntament amb una carta de Felip IV signada a 14 de desembre de 1628 que remetia la consulta sobre aquest afer amb el bisbe de Solsona. Naturalment la intenció era que el Consell de Cent assumís la despesa, cosa tanmateix rebutjada al·legant la manca de diners i la competència d'aquest afer als oficials i institucions de la reialesa

---

[245]AHCB. Consell de Cent; *cartes comunes originals* X-68, fol 13-13v: La carta dels consellers d'Igualada, adreçada als de Barcelona, demanava ajut contra la resolució de Francesc d'Aiguaviva, governador del duc de Cardona a la Conca d'Òdena, en motiu d'una crida d'aquest prohibint als forasters treure llenya, guix, cals i pasturar bestiar en el terme d'Òdena. Amb data de 30 de juliol de1627. En els fols. 14 i 30 apareixen altres dues cartes dels mateixos consellers d'Igualada contra les resolucions d'Aiguaviva; la segona de 24 de març de 1628. Sembla que aquesta expeditiva resolució d'Aiguaviva responia a la represalia del duc en tant la vila d'Igualada havia excarcerat un pres de jurisdicció ducal en contra dels desitjos d'Enric de Cardona (Vid. "*Dietari de l'Antic Consell Barceloni*" vol X, Barcelona 1909p.177-178).

[246]Un exemplar d'aquest imprès sense data apareix enquadernat en el Ms.979 de la Biblioteca de Catalunya (Fols.89-97).

al Principat[247]. El projecte de reformes era certament molt ambiciós i contemplava multitud d'intervencions en les més de 145 zones marcades a la traça[248]. Amb aquest es proposava unir diverses cases que havien d'ésser ocupades íntegrament pels diferents membres de la comitiva reial; Felip IV i l'infant Don Carlos residirien al palau dels ducs de Cardona, la reina ocuparia la casa del Comte de Santa Coloma que estaria unida amb la del duc per un passadís, en les diferents estances d'aquests palaus s'havien d'habilitar moltes cambres per a la reina d'Hongria, el Cardenal Infante i Comte-duc Olivares, el qual s'assegurava el pas a la cambra del rei mitjançant un altre passadís. Altres cases afectades eren les del Comte de Vallfogona, d'Antoni Sentmenat, dels cavallers Josep Pons, Dalmau de Copons i del doctor Josep Ramon, que estaven destinades a allotjar les dames de la cambrera major de la reina d'Espanya i les de la reina d'Hongria, també totes elles unides entre si per passadissos. En els baixos de les cases del duc de Cardona hi havia de residir el duc de Medina de las Torres i el marquès de Camarasa, majordom major del Cardenal Infante. Si estava previst a més que el duc d'Alba i l'arquebisbe de Sevilla acompanyessin la germana de Felip IV, com de fet s'esdevingué, es podria dir que efectivament no hi havia de faltar a Barcelona cap de les persones més notables de la cort de Madrid. L'extens memorial finalitzava plantejant algunes millores en el saló del cap de la galeria reial, recomposant la coberta amb teula o plom, edificant una escala o plataforma per a facilitar des d'aquest l'accés a la galera on s'havia d'embarcar la reina d'Hongria, i disposant una coberta per a protegir la gòndola reial construïda amb motiu de les Corts de 1626. Tot això ho hauria d'executar Bernardí de Marimon, l'home que havia lliurat la traça al virrei duc de Feria.

Tal com estaven les relacions del rei castellà amb Catalunya, una proposta tal pecava d'excés d'entusiasme; a més d'un Conseller se li devia d'esborronar l'ànima només de pensar que al cap de les obres proposades hi hauria d'estar un personatge tan controvertit com Bernardí de Marimon. Si aquest projecte no es va realitzar mai va ésser degut a la manca de diners de Felip IV, que no podia desplaçar-se pels regnes Peninsulars amb la seva casa sense despendre disbaratades quantitats de diners. Finalment la reina d'Hongria va haver de viatjar fins a Barcelona únicament amb la seva pròpia casa i recambra; protagonitzant Felip IV el conegut acte de desafiament a Olivares, seguint en el camí a la seva germana més enllà del que aquest ministre li havia determinat. El pas pel Principat era només una de les primeres etapes del llarg periple que li esperava, des del dia 8 de febrer de 1630 fins

---

[247]Apèndix, Doc. 74.

[248]Aquesta traça no s'ha conservat, únicament ha estat publicat l'extens memorial que l'acompanyava i que aquí serveix de referència Vid. Carreras Candi, F. / Schwartz Luna, F: "*Dietari de l'antic Consell Barceloní*" Vol.X (1621-1631) Barcelona 1902, p.334-346..

a 12 de juny del mateix any la germana de Felip IV va romandre aturada a Barcelona; eren més de quatre mesos d'espera per a bones condicions en la navegació i de bones perspectives de finançament per a continuar el pompós viatge. Va ésser el virrei duc de Feria qui va haver de sol·licitar in extremis als Consellers una substanciosa quantitat de diners; per aquest efecte demanava 50.000 ducats apel·lant l'honor i els vincles paternalistes dels Austria amb els seus vassalls, emprant un cert to dramàtic:

"*pues llegaría a ser verguença de que participaríamos todos sus vassallos que viesse el mundo que por falta de dineros se detenía en esta ciudad la senyora reyna de Ungría, y que le faltava a un monarca tan grande como el nuestro, de su azienda o de la de sus vassallos para llevar a su hermana a la casa de su marido, cosa que aun los más viles hombres lo tendrían por suma miseria.*"[249]

L'excusa de la casa del rei -d'altra banda prou sincera- era que s'havia gastat massa en els exèrcits a l'estranger i que no hi havia prou medis per afrontar una despesa sumptuària com la que ara s'oferia, subtil insinuació als catalans que si no volien participar en la defensa de tots els estats de la monarquia, al menys participessin en els actes d'acolliment a la sofrida reialesa. La petició de 50.000 lliures va esverar al Consell de Cent que recordava com una mercè tan dispendiosa afectava necessàriament a molts afers pendents amb la corona, en especial el problema dels quints de la ciutat de Barcelona, tots ells sense resoldre des de l'abandonament de les Corts de 1626. Posteriorment, i davant la consciència d'haver destapat una caixa de trons, el virrei reculava i posposava la qüestió deixant la porta oberta a fi que els Consellers deliberessin lliurement quina havia d'ésser la quantitat de diners a donar; la urgència era tan constrenyedora que en aquesta segona petició el duc de Feria s'hauria vist obligat a adoptar un to de súplica endolcida:

"*y porque esto se pedía para acudir a los gastos que se offrecen para la S^a reyna de Hungría, los quales son tan precisos que no admiten relación, he embiado a llamar a v.ms. para desirles que por aora se suspenda lo tocante a los sinquenta mil escudos que pide su Magd. y se proponga por v.ms. en el Consejo de Ciento, lo más presto que se pueda, la necessitad apretada en que se halla la S^a reyna para que esta ciudad la sirva en alguna cantidad considerable para salir de la estrechesa en que se halla, que demás será muy digno del amor con que Barcelona ha acostumbrado acudir en ocasiones tales*".[250]

---

[249]AHCB. Consell de Cent; Deliberacions II-139 Fols.78-79: (*6 de març 1630*).
[250](Íbid. Fol. 88v, 20 de març 1630).

Finalment en un Consell de 2 d'abril de 1630 s'acordava oferir 12.000 lliures manllevades a for de censal, que havien d'ésser presentades a la reina protocol·làriament dins un luxós cofre oficial, cobert de vellut, amb el seu pany y clau daurats, amb un recordatori i escut de la ciutat brodats pel mestre Joan Mateu, que cobrava 9 modestes lliures per la seva feina[251]. Des del gener de 1630 s'havia estat discutint diferents aspectes de la rebuda de la reina d'Hongria. El protocol de benvinguda suscità una viva polèmica en tant que calia donar precedència simultàniament al duc d'Alba, al virrei i a l'arquebisbe de Sevilla, acompanyants principals de la comitiva, amb això no se sabia ben bé on colocar als Consellers i si aquests anirien coberts o descoberts en presència de la germana del rei. Totes aquestes eren delicadíssimes qüestions d'etiqueta, ja que davant de tots els ciutadans es podria veure amb claredat quin era el grau de supeditació de les autoritats catalanes als poders castellans. Un cop encertat l'acord, entre d'altres resolucions prèvies es va acabar acceptant el costejar l'embarcador o pont efímer monumental per on havia d'entrar la reina a la galera destinada a dur-la a Itàlia[252]. El duc de Cardona tenia previst, a més d'allotjar-la a les seves cases tal com havia fet per Felip IV, oferir en honor seu una festa descomunal que va presentar bona part dels divertiments usuals de la cort de Madrid, incloent els jocs de canyes i les curses de braus que tan van desagradar a Pujades[253].

---

[251](Íbid. Fol. 92v-94. 2 d'abril 1630) "...los senyors consellers fassen fer de diners de la ciutat un baulet de fusta cubert de vellut carmesí, molt polit ab clavasó dorat, ab son pany y clau dorats y la clau ab son cordó y floch de seda carmesina y or, y a la una part de dit baulet estiga brodat de brodador un letrero que diga *dotse milia lliures* ab xifres, y a l'altra part ço és devant a la part del pany estiga també brodat de brodador los senyals de les armes de la ciutat y un lletrero al mig que diga *Barcelona*. Lo qual baulet sia de grandària y tamany que justament hi capian ditas dotse milia liures".

[252]AHCB. Consell de Cent; *Deliberacions* II-139 Fols.46v-48: (*18 de gener 1630*). Fol.47v "ordenant que al temps de apear-se se fassa una salva de artilleria y per lo temps de la enbarcatió, se fassa un pont en lo moll de la manera que aparexerà convenir a la grandesa de sa real persona".

La descripció del pont que es féu finalment la ofereix la crònica de Parets, datat a 12 de juny de 1630, any de la partida de la reina (Parets, Miquel: "*De los muchos sucesos...*" Op.cit. p.70): "Por la tarde se descubrió el Ssm° en la iglesia de San Francisco, cantando varios motetes, letanías y otras devociones deprecatorias para el feliz viaje; a las cinco pasó S.M. a la tribuna y mandó cantar una Salve, y haciendo allí su rato de oración a cosa de las seis de la tarde, por el mismo puente de palacio de cuyo extremo salía una escalera de madera muy bien trabajada y fuerte de 560 varas de largo y alto, con tres vueltas y descansos, de modo que el extremo daba en la misma galera donde había de embarcarse; y cubierta de vayeta colorada toda ella, por donde con muchas lágrimas y muestras de cariño bajó S.M. a la galera, y no admiro que fuese tanto su terneza, pues se despedía de sus hermanos y patria para no verlos más".

[253]Pujades: "*Dietari...*" Vol.IV: p.229.d.286: "diumenje a 21 de abril 1630. En casa del duch de Cardona, al pla de st. Francesch, en Barcelona, ahont està aposentada la reyna de Hungria, dins lo ort de dita casa, se féu gran hastaferm y day varrit y sortija, carrera, tiro de pistola en blanch. Hagué y també córrer de toros. lo primer joch fou bona vista; los toros, cosa molt bruta, perquè los cavallers los dejarretaven y los flamenchs o húngaros de la guarda al punt los trossejaven." La despesa domèstica

Qui més havia brillat el dia en què la comitiva travessava oficialment el portal de Sant Antoni era l'arquebisbe de Sevilla, que desplegava per al seu servei una fabulosa quantitat de plata tant difícil de veure llavors reunida entre l'aristocràcia laica[254]. Un exercici tal d'ostentació li va costar mesos després la pràctica ruïna i endeutament dels seus hereus, cosa que no arribaria a veure en vida ja que l'arquebisbe moriria durant el viatge[255]. La plaça de Sant Francesc, juntament amb la galeria reial, novament seria l'escenari festiu més important, per a l'ocasió s'havia allargat per la part de la muralla de mar ocupant un terraplè, tota ella estava emplenada per graderies i estrades des d'on es contemplaven les habituals funcions ciutadanes; en l'erigida davant les cases del comte de Santa Coloma, reservada a les dames de la reina d'Hongria, la Diputació exhibia una vistosa tapisseria mitològica representant la història de Mercuri[256]. La mateixa galeria va ésser també amb tota probabilitat decorada amb tapissos de temàtica mitològica, abundant en episodis extrets de les Metamorfosi d'Ovidi; en el romanç de Rafael Nogués on descrivia en versos la decoració interior, feia alusió a més de les històries de Mercuri (que podria correspondre a la tapisseria de la Diputació) a les d'Orfeu i Acteó[257].

---

dels ducs recollia en les setmanes posteriors a l'estada de la reina d'Hongria, notables desembossaments per a netejar les cambres ocupades pels cortesans que havien quedat plenes de brutíssia.

[254](Parets, Miquel: "*De los muchos sucesos...*" Op.cit. p.51): "El arzobispo traía gran lucimiento de familia y acémilas. Noté con especialidad cuarenta acémilas con los reposteros de damasco carmesí y bordadas las armas del arzobispo en tela rica, con relieves de oro y plata. Los garrotes para asegurar la carga eran de plata maciza; las planchas que traían los mulos, de lo mismo, y con ricos plumajes; las sogas eran cordones de seda. Venía entre estas acémilas una que sólo servia para el acarreo del agua, con cuatro grandes cántaros de plata de martillo. Venían con estas muchos capellanes y 24 pajes vestidos de terciopelo morado; sin éstos una màquina de lacayos vestidos de morado, con capas guarnecidas de pasamanes de oro y seda, y así mismo el resto del vestido. Lo que puedo asegurar que era una India la riqueza y tesoro que incluían tan ricos vestidos y libreas como traían los señores y familias que vi entrar aquella tarde por la puerta de San Antonio."

[255](Parets, Miquel: "*De los muchos sucesos...*" Op.cit. p71): "El viernes a dos de mayo llegaron a este puerto de Barcelona cuatro galeras con el duque de Alba, conde de Barajas y demás gente que habían acompañado la reina, menos el arzobispo de Sevilla, que siendo ya de edad y hombre grueso, murió en el camino ya de vuelta y ya creado cardenal; y el rey movido de compasión por los excesivos gastos que había tenido en el viaje, de que quedaban sus deudos empeñadísimos, les consiguió para el desempeño las rentas del arzobispado, u otras equivalentes, por tiempo de cinco años".

[256](Parets, Miquel: "*De los muchos sucesos...*" Op.cit. p.54-55): "Estaba la plaza prevenida para las fiestas, y tan ricamente aderezada como dispuso la vigilancia de los señores diputados y requería la ocasión; y por parecer pequeña para tanta magestad, en dos días se alargó muchas varas y ocupaba un supérfluo terrapleno de la parte del muro, en que trabajaron trescientos hombres cada día. Estaba todo el sitio rodeado de tablados curiosamente dispuestos, y particularmente uno que ocupaba el frontispicio de la casa del conde de Santa Coloma; estaba doce palmos alto de tierra y sus columnas arriba, para formar el sobrecielo, todo de damasco azul y amarillo, con la tapicería de la Diputación historia o fábula de Mercurio, que en su género y riqueza no se le sabe igual. Este tablado era para las señoras y damas de la reina unicamente".

[257]Apèndix, Doc. 75.

Malgrat la presència festiva de la reialesa al Principat, les grans contradiccions polítiques amb Castella, palesades en els anys anteriors, no s'havien mogut del lloc on eren, tampoc el duc de Cardona havia pogut amb la seva autoritat ablanir gaire més les coses. A partir de 1630 els virregnats successius d'Enric de de Cardona, més que suposar la natural prossecució de la carrera política encetada l'any 1625, es poden considerar en conjunt com un veritable suplici per a un aristòcrata a qui les seves malalties l'obligaven a sagnar-se contínuament, i a qui l'estat del govern del Principat l'anava posant gradualment en una situació enormement compromesa. El primer virregnat s'havia iniciat encara atenuat per la certa fastuositat que es desprenia d'aquesta visita de la reina d'Hongria, i també per les festivitats amb motiu de la canonització de Sant Olaguer, aquestes darreres molt ben aprofitades pels ducs en exhibir a la Seu les millors tapisseries i brocats de fil d'or amb les armes de la família, brodades per la duquessa a Castelló d'Empúries; es donava a més la circumstància que al costat d'aquests s'havien penjat els tapissos d'or i seda que un altre mític membre de la casa de Cardona, Ramon Folch baró de Bellpuig i virrei de Nàpols, havia donat a la Seu feia ja prop d'un segle. D'aquesta manera la celebració prenia un cert regust de reivindicació pública de la casa de Cardona, ara que el cap d'aquesta havia obtingut el càrrec de virrei del Principat, regalant els sentits amb l'espectacle de l'or i la seda enlairada damunt els caps de la gent, que juntament amb la música sonant dins del temple, acabava per impactar a tots els assistents que contemplaven enlluernats la magnificència desplegada per la casa del duc[258].

Passat el succés de 1630, als Cardona els restaria encara una ocasió més per exhibir-se a la ciutat de Barcelona entre la gran aristocràcia castellana, ho seria

---

[258]Pujades: "*Dietari*..."Vol.IV, Op.cit.p.240-241.d.310: "dimecres a 18 de setembre (1630) Dia dedicat per a presentar lo Ròtula y compulça de lo procés de st.Oleguer. A las quatre de la tarda sortiren de Casa de la ciutat quatre companyias de soldadesca de las confrarias, ben armats y arreats. Y tirant per lo Regomir, carrer Ample, Cambis, Born, Carrer de Moncada, la Bòria, pujada de la presó, plaça del rey, Palau real y Inquisició, pararen ab bona ordenació a la plaça devant la Canonja y la Seu, a la porta de la qual estava lo cadafal ab tot música de tabals, trompetas y xeremias y menestrils, tots vestis ab las vestas de domàs carmesí y groch, ab las cotas de la ciutat. Axí matex partiren de la casa la ciutat los atabals, trompetas y menestrils. La portalada estava empaliada, als costats del bisbe don Guillem Cassador, de brocats de seda, y per la sobreporta, un pàlit de brocat de or. Dins la seu y havia gran ornato, perquè en la polsera de la capella dels sants y havia deu robosters de vellut carmesí, sobreposats en ells las armas del duch de Cardona, Còrdova, Aragó, Castilla,León,Pallas, y Urgell; ab las victoriosas banderas de la casa de Còrdova, guanyadas sobre Granada, y tot labrat en casa del matex duch, per mans de la duquessa dona Catherina y per las criadas. Tot de cordonillo de or. Y ella los labrava estant en Castelló de Empúrias, que jo ho viu infinitas vegadas. (...) En fi, posats allí los dits rabosters, la gent estava abovada. Y dins la capella estavan los brocadellos y rabosters de la diputació. Los dos draps de or y seda que lo almirant de Nàpols, Don Ramon Folch de Cardona, duch de Cessa, comte de Palamós, sr. de Bellpuig, donà a la dita seu, en lo hu dels quals està la creació del món, y en lo altre los set sacraments de la església. Estavan posats en las dos columnas primeras de la església, fronteras al trascor, que miran la capella de st.Olaguer."

durant la brevíssima estada de Felip IV l'any 1632[259], on va deixar al seu germà, el Cardenal Infante, habilitat per a l'intent de continuar les Corts inconcloses de 1626. No cal dir que el duc Enric estava ja llavors molt mal vist pel Consell de Cent, que el maig de 1632 estava disposat a fer qualsevol cosa per evitar que el duc hagués estat nomenat tractador de les Corts[260]. A partir del fracàs d'aquest segon intent de posar concert en els afers polítics de Catalunya, al duc com a virrei li haurien de passar per les mans les ordres més impopulars, conflictives i irreals que cap altre oficial reial hauria volgut veure mai; en aquesta data era ja un home força experimentat en afers catalans i s'adonava perfectament de les conseqüències que determinades accions ordenades pels Consells de Madrid podien causar a Catalunya, tampoc l'actitud dels poders del Principat ajudaria gaire; no obstant això va procurar sempre per tots els medis dur-les a terme de la manera més hàbil possible, jugant-se pel camí la seva autoritat patrimonial, i s'intueix que els anys de virregnat varen suposar una remuntada espectacular en l'endeutament econòmic de la família. Malgrat els esforços esmerçats en la majoria dels casos no se'n sortiria gens bé i els fracassos s'anirien acumulant un rera l'altre. La impressió que provoca la seva carrera política en la dècada que va de 1630 a 1640, és la d'un home patèticament atrapat en un vaivé polític ple de desequilibris que el depassen en tot, i que només la mort per malaltia l'eximeix de viure situacions encara més lamentables. En el bell mig de les turbulències que haurien de portar la guerra a les terres catalanes és evident que al duc de Cardona no li quedaven ja gaire ànims per a festes, ostentacions ni cultura; fins i tot fóra possible conjecturar que la manca d'augment de béns artístics que es detecta en la seva recambra, sigui en bona part deguda al desencís viscut en aquests anys. La queixa perpètua que feia als ministres d'Olivares era la poca estima que es tenia als seus serveis, molt poc efectius jutjats des de Madrid i enormement complexes viscuts des de Catalunya. En bona part al duc no li faltava raó, des de les Corts de 1626 havia estat esperant inútilment una millor retribució a la seva feina i sacrificis protocol·laris[261], per contra les peticions que li arribaven de mans del rei podien arribar a ésser tan sorprenents com la oferta que Felip IV li féu a l'abril de 1631 de comprar-li les salines de Cardona, una de les úniques rendes sanejades que li

---

[259]AHCB. Consell de Cent; *Deliberacions* II-141 Fols.159v-162v: (31 de març 1632). Els Consellers signaven un préstec al rei de 20.000 lliures per a viatjar a la ciutat a fi de continuar les Corts, determinant a més el control de les cobles de jutglars durant les festivitats.(Fols 167-168v): *disposició setena*; "Item que dits tres dies se posen cobles de jutglars per les parts acostumades, advertint als senyors Consellers que si aparexerà haver-hi alguna cobla supèrflua la pugan reformar".

[260]Apèndix, Doc. 78.

[261]El més gravós devia ser sens dubte el fet d'haver de descobrir-se en presència del germà del rei, obligant d'aquesta manera també als Consellers, quan de fet disposava de l'estimadíssim privilegi de romandre cobert amb capell.

quedaven; el cas era que ni tan sols rebia lletra pública del monarca sinó que la oferta passava per la mediació confidencial d'Antonio de Sotomayor, capellà confessor del rei. La òbvia resposta negativa del duc traspua l'amarg desencís en què es trobava, recordant que les mercès rebudes fins aleshores, la presidència del Consell d'Ordes i el virregnat de Catalunya, l'havien obligat més a despendre diners que no pas aportat beneficis de cap mena, comprometent l'estabilitat patrimonial i el futur econòmic de la seva família[262]. És també una mostra de la inconveniència i fastidi amb què el duc exercia el càrrec de virrei havent d'afrontar situacions cada cop més violentes. El cert és que encara li quedarien nou anys més de vida per a continuar sofrint el declivi de la seva personalitat política, l'acceleració del qual s'havia de produir l'any 1635, el moment en què França declarava formalment la guerra a Espanya, introduint un substancial canvi de dimensió de l'afer català amb Castella, el problema podia ara ben bé passar ràpidament de la negociació diplomàtica a la lluita armada; una amenaça tal acabava d'empitjorar l'estat de desequilibri en què vivia la correlació de forces al Principat atrapant al representant de la corona, el qual després de la marxa del germà del rei i a falta d'un altre candidat idoni, havia acceptat l'abril de 1633 per segona vegada continuar amb el virregnat de Catalunya. La caiguda del duc Enric estaria des de llavors estretament lligada a les hostilitats amb França. A fi d'exercir una funció de control sobre la frontera, el duc s'havia passat molts mesos exiliat a Perpinyà, patint les conseqüències derivades de la impossibilitat de reclutar homes i d'aprovisionar les lleves de soldats[263]. El 13 de juny de 1637 es proclamava en va l'usatge *Princeps Namque* que obligava a tos els catalans a sortir en defensa del Principat, la finalitat era dur a terme una campanya al Llenguadoc prenent com a objectiu principal el setge de la fortalesa francesa de Leucata. La direcció de l'operació anava a càrrec del duc Enric establert a Perpinyà, mentre el comandament dels exèrcits s'havia donat a Juan de Cerbellón. Per aquesta maniobra el duc comprometia bona part de la seva autoritat al comtat d'Empúries, on amb grans dificultats va aconseguir reunir una companyia de soldats. El 27 de setembre els francesos varen desmuntar completament els intents de setge provocant la desfeta total de les tropes[264]. El descrèdit de la seva persona i casa mai havia caigut tan baix,

---

[262]Apèndix, Doc. 76.

[263]L'exigència del servei militar de l'alta aristocràcia al rei va suposar al llarg dels regnats dels dos darrers Àustries, un dels grans maldecaps tant de la noblesa com de la població obligada al reclutament forçós en lleves, que tot sovint i amb força raó es negava a prendre-hi part; per aquest motiu l'aristocràcia encarregava informes judicials per mirar de determinar l'abast de la exigència en l'imposició anomenada de "*lanzas*" (Apèndix, Doc. 37).

[264]Zudaire Huarte, E: "*Empresa de Leucata, lance fatal del virrey Cardona (29 de agosto-29 de septiembre de 1637)*" CSIC. separata de Anales del Instituto de Estudios Gerundenses. Vol.XIV, Girona 1960.

com a responsable en part havia de veure el seu nom en mig de la burla que en feien uns versos populars atribuïts al rector de Vallfogona:

Al Duch de Cardona quant anà
a posar siti a Laucata.
Del Rey un Duch molt privat
un benovidat Virrey
un Virrey que no té lley
un bon Rey però engañat
un Concell de mal estat
un Canceller sens concell
un Servelló sens servell
nostras desditxas causaren
quant Laucata sitiaren
tres bujarrons y un bordell.[265]

El febrer de 1638, exhaust, el duc Enric dimitia del seu càrrec retirant-se decididament de la vida pública cercant refugi al castell d'Arbeca. Reapareixeria al cap de dos anys, després de l'assassinat del comte de Santa Coloma el dia del Corpus de Sang en plena convulsió revolucionària catalana, on admirablement acceptava per tercera vegada el càrrec de virrei, amb més ànim que forces, car era ja a 1640 un home molt malalt tal com l'havia vist Rubí de Marimon:

"*El pobre venía tan rendido de su mal que no pudo tratar de negocios sino de descansar, que por el dolor de la gota se había sangrado aquel año 42 veces, y por este y otros achaques se le había resfriado el hígado y estaba ético confirmado, de suerte que no podía enderezar el cuerpo*".[266]

A 22 de juliol moria a Perpinyà als cinquanta-un anys d'edat, intentant en va pacificar la població, assistit pel seu fill Pere Antoni d'Aragó.

---

[265]Biblioteca Menéndez Pelayo (Santander):"*Poesías del rector de Vallfogona*"; Ms.cat. nº293. Fol.58v.
[266]Cfr. a Elliott, J.H: "*La revolta...*" Op.cit. p.439.

Capítol-4. *Cartes de Roma al duc de Cardona.*

El deseiximent dels jurats de la ciutat de Sogorb havia suposat per als ducs de Cardona un dels obstacles més ferms i duradors a la seva pretensió de recuperar definitivament el títol que havía estat negat a la duquessa Joana II; la plena ratificació de la possessió del ducat de Sogorb semblava que podria alenar novament una grandesa amenaçada d'extinció per asfixia econòmica. No hi ha dubte que aquest afer resultava d'extrema importància a l'hora d'augmentar els ingressos d'una molt mal tractada economia domèstica. Les finances ducals havien estat durant molts anys pèssimament administrades i el cimbell de noves rendes que es trobessin en la mesura possible lliures d'obligacions amb acreedors, els esperonava a esmerçar-hi esforços i diners a l'hora que es maldava per dotar realment a un títol aristocràtic, purament nominal, de la capacitat jurídica d'intervenir en l'administració de les rendes que històricament li competien. La pretensió descobria amplement el desig de recuperar el protagonisme valencià que havien tingut Alonso d'Aragó i Joana I de Cardona, ducs d'una època llunyana i mítica pel duc Enric, on el poder feudal del llinatge semblava no tenir obstacle; enllaçant d'aquesta manera amb els anhels i esforços jurídics dels seus avis.

La pura sobergueria que va caracteritzar durant molts anys la casa de Cardona, en aquest i d'altres afers, impregnava de manera anacrònica totes les relacions dels ducs amb la noblesa castellana i catalana[1], a l'hora que impulsava moltes de les decisions i conducta de la burocràcia domèstica; òbviament aquesta particularitat no va ajudar massa en els intents de posar novament en ordre la política patrimonial. En un cert sentit es podria parlar de l'existència d'un aspre enfrontament entre les pretensions neo-feudals dels ducs, i de les reticències d'aquells que havien decidit negar la supeditació a un poder aristocràtic, amb tot el que això suposava de magreig i intriga social que dividia opinions i enfrontava a lletrats, funcionaris i criats segons l'interès particular que suscitava el rebuig o fidelitat als ducs de Cardona; aquest tret es multiplicava poble per poble, ciutat per ciutat, en funció de l'equilibri de les forces en pugna. Era però una lluita essencialment jurídica que només en

[1] Aquest tret no escapava a Matías de Novoa el qual en feia referència a propòsit del retardament de les Corts catalanes de 1626: M.de Novoa (Op. cit. vol.I p.34-35): "Habíanselo afirmado así los tratadores, que fueron el marqués de Liche y D.Diego de Mejía, y más que todos el duque de Cardona, con quién no corría bien la nobleza por competencias y cortesías, en que él los pretendía adelantar por demasiado señor y por la vanidad antigua que aún resplandecía en el duque de Segorbe; pasión que nunca dejó arribar a ninguna esperanza". (Cfr. També a Benigno, F: "*La sombra del rey*" Madrid 1994).

determinades ocasions traspassava l'enrenou funcionarial; una altra cosa seria quan els ducs prenguessin un paper més determinant en la vida política i institucional del Principat. En el moment en què fossin vistos com un braç executor de la política castellana, els seus afers interns es complicarien enormement.

L'obtenció definitiva de les rendes del ducat de Sogorb, més enllà de les habituals i inoperants ratificacions reials a Corts, estava ja plenament encaminada a mitjans de la segona dècada del segle XVII; l'escenari quotidià de la pugna havia estat el tribunal de la reial Audiència de València, i a la renúncia definitiva dels jurats de Sogorb s'hi arribaria per una ajustada concòrdia, signada en el mes de maig de 1629. Pel camí restaria però un escull tremendament ofensiu i públicament perjudicial pel carisma ducal, es tractava de l'irreductible capítol de la catedral de Sogorb que havía desplegat tots els seus esforços a fi d'impedir que el reconeixement oficial del títol de ducs de Sogorb tingués el recolçament del cerimonial catedralici. Si un plet que havía durat tres generacions s'havía definitivament clos, ara en despertava un altre. Les pretensions d'Enric de Cardona anaven precisament encaminades a fer que la legitimació, tan durament aconseguida, fos irrenunciable per gràcia de Déu. Les al·legacions que immediatament van arribar als tribunals eclesiàstics apelaven pomposament a la consuetut i a la legimitat atorgada per l'ancestral descendència ducal, autoproclamada font de legítims pretendents a la reialesa. En aquest sentit l'inici del memorial presentat al Papa Urbà VIII és fulminant:

"*Bmo. Pe. El duque de Segorbe pretende del cabildo de la cathedral de su ciudad de Segorbe que lo reciban a la puerta de la Yglesia al entrar y lo acompañen hasta ella al salir, que el sacerdote lo salude al llegar y partir del altar; que se diga la confesión junto a él; que le den yncienso y paz y a besar el Evangelio, y que se haga mención del en la oración. Alega que por antigua costumbre an recibido estas preheminencias él y sus antecessores, y que la costumbre da el derecho a ellas.*" [2]

Pels habitants d'una ciutat que feia més d'un segle que pledejaven per revertir a la Corona i esquivar la supeditació a una família de nobles malgastadors, els havia de semblar aquesta una aspiració com a mínim ofensiva. Cal pensar però que darrera hi havia més aviat el resultat d'una difícil relació amb el bisbe de Sogorb, el qual ja feia molts anys que no estava, directament o indirecta, sota designi ducal. El plet amb la catedral tenia dos fronts oberts, un a la mateixa ciutat des d'on operava Francesc Bartomeu Simanques, el lletrat encarregat de defensar les pretensions davant la reial Audiència de València; i l'altra era a Roma, a la Congregació del Ritus, la institució

[2]Aquest memorial fou tramès de Roma a octubre de 1625. Per la continuació d'aquest vegi's Apèndix, Doc. 61.

creada pel papa Sixte V el març de 1588 i que vetllava per l'observança dels ritus i cerimònies de l'església catòlica, intervenint també en els processos de beatificacions i canonitzacions. Per a negociar amb aquest organisme els ducs van col·locar a Juan Rubio de Herrera en qualitat d'agent permanent resident a Roma. Era evident que l'afer estava destinat a allargar-se uns quants anys abans no es pogués aconseguir una primera concòrdia. La lentitud de tots els tribunals implicats, l'embullada burocràcia eclesiàstica, a més del poder del capítol i bisbe de Sogorb, feien preveure que Rubio de Herrera estava destinat a un extens servei a Itàlia, des d'on aniria trametent cartes i memorials al duc. Les seves funcions radicaven inicialment en preparar el camí als memoràndums que els lletrats, tant a Roma com a València i Barcelona, anaven elaborant pel plet; d'aquesta manera li calia moure's amb gran soltura entre nobles, cardenals i ambaixadors, cercant la benvolença dels més influents a la cúria romana, legitimant-se amb el pes del prestigi i parentiu del duc Enric amb els "Grandes de España" que aleshores passaven corrent amunt i avall per Itàlia exercint càrrecs o igualment tramitant afers des de l'ambaixada. Progressivament els informes de Rubio de Herrera al duc de Cardona van anar incloent notícies purament cortesanes, indiscrecions i ironíes que dibuixen sense embuts la vida quotidiana i mundana del cercle cortesà espanyol a Roma, on l'agent del duc va viure i desenvolupar la seva feina.

Ben poques coses sabem d'aquest agent llevat de les que ell mateix va vessar en les seves cartes. D'origen cordovès s'havia vinculat a la casa del duc Enric havent servit a la família dels marquesos de Priego, pares de la duquessa Caterina; sembla que un eclesiàstic ("Monseñor Leyva") va intercedir a fi que Rubio de Herrera entrés al servei personal d'Enric de Cardona. La primera carta tramesa des de Roma du la data de 6 de novembre de 1623, fet que podria establir l'inici del secretariat italià sobre l'afer de Sogorb, sense que tinguem notícia de la data exacta de la seva partença i instal·lació en la ciutat papal. Tenia un germà a Còrdova, i un malaguanyat nebot seu l'ajudaria en alguns encàrrecs delicats. Rubio de Herrera no va estar més de set o vuit anys servint als ducs de Cardona ja que la seva darrera carta conservada està datada a 30 d'abril de 1630, i en una carta de 29 de setembre de 1628 havia anunciat ja que el duc d'Alcalà, recent entrat al virregnat de Nàpols, l'havia pres al seu servei:

"El duque de Alcalá mi Sr. me a declarado agente de Nápoles, con tanta estimación y confiança de mi persona que no pudiéndose atribuyr sino a respecto de V.E., y siendo yo tan débil para dar las gracias suplico a V.E. se sirva de dallas, que no sólo es en beneficio de criado pero también de los negocios de V.E. que aquí trataré durante el govierno de su Exª. ".

De 1630 a 1635 no existeixen més missives de Roma, no sabem si és que no s'han conservat o si senzillament no hi havia cap agent permanent disponible. A 29 de setembre de 1635 comença un altre epistolari, menys generós i interessant que el de Rubio de Herrera, del nou agent Juan García Manrique que s'exten fins a 1640. En aquest any sabem que Rubio encara estava a Itàlia, i que rebia també algunes consultes confidencials de García Manrique; així ho relatava al duc Enric en una carta de 1 d'abril de 1640, tres mesos abans que aquest morís a Perpinyà:

"Por si se hubiere perdido la que escriví a V.Exª. a 7 de enero, remito copia del capítulo escrito a Juan Rubio de Herrera en carta de V.Ex de 25 de deziembre de 1631, y dexo de imbiar el de la mía por decir V.Exª. la tiene recibida. Y estaré advertido de las diligencias que hiciere en orden a valerse de la firma de V.Exª., y puede ser que Jusepe Berart le sea muy confidente, porque para tenerle grato y obligado a que solicite la cobranza de lo que pretende haver, me ha dicho el mismo Juan Rubio ha alcançado para un hijo o sobrino suyo una dignidad en una yglesia collegiata de Cataluña ".

El virregnat napolità del duc d'Alcalá finalitzà l'any 1631 essent substituït pel comte de Monterrey, personatge mal tractat confidencialment en els informes tramesos per Rubio. És difícil però pensar una total desvinculació del primer agent de Roma dels afers de la casa ducal, tot i haver deixat de tramitar durant un llarg període els afers italians dels Cardona. Durant els set anys anys que oficialment sembla haver servit s'havia posat al corrent de tots els vincles i negocis del duc Enric a Itàlia, de manera que a un nou agent li resultaria enormement costós iniciar una nova gestió sense comptar amb el treball ja realitzat pel seu antecessor; altrement les esporàdiques queixes de Rubio de Herrera a l'hora de rebre diners del duc, ja fos a compte del seu sou o per pagar presents i regals, poden fer pensar que finalment decidís servir a un altre aristòcrata diplomàtic, com el duc d'Alcalá, que li assegurés amb més solvència els seus honoraris. El fet que hagués actuat molts anys legitimat per un personatge de l'alta noblesa com era el duc de Cardona li havia ofert la possibilitat de relacionar-se amb les famílies romanes i castellanes més poderoses, només per aquest fet d'inicial dependència ja es creava un deute i obligació difícilment qüestionables, en tant que Rubio de Herrera no formava part de l'estament on es movien els negocis que li havien estat encomanats, la seva posició ballava entre la del lletrat a sou i la del cortesà pobre però apreciat entre l'alta noblesa per la seva experiència.

El moment de les gestions de l'agent del duc era força especial, feia poc més de quatre mesos que el papa Ludovisi, Gregori XV, havia mort. Al seu breu pontificat després d'un tempestuós conclau sota la calor de l'estiu romà l'havia succeit

Maffeo Barberini, Urbà VIII[3], amb ell s'iniciava un llarg papat de més de dues dècades extraordinàriament decisives per a la història de l'Art a Itàlia, seria dins la seva cúria que es viurien importants episodis entre artistes i comitents. En general la gran majoria de cardenals italians del seu pontificat pertanyien als antics llinatges poderosos, els quals havien usat en tot temps als artistes per a la seva glorificació; el magnífic patronatge de papes, nepotes i cardenals feia ara de Roma una ciutat única on més que mai els palaus rivalitzaven entre si en luxe i ostentació de poder[4]; els primers decennis del segle concentren al major nombre de famílies riques dins la cúria que mai s'havia vist, per altra banda els ambaixadors estrangers havien abandonat les rudes maneres de pressió d'èpoques anteriors, i ara s'imposava arreu l'estratègia d'una naixent diplomàcia, experta en protocols i etiquetes, representada per flamants nobles i secretaris encarregats de negociar els designis de llurs prínceps i patrons, els quals cada cop més usaven presents i ofertes per a guanyar-se el recolçament d'una pomposa cúria cardenalícia que gustosament es deixava seduir per la bellesa de joies, pintures i robes, que feien natural acte de presència a totes les cerimònies religioses i audiències oficials. El poder temporal del papa feia de l'Església un principat més en el ball de forces polítiques d'Europa; l'Art i la intriga compartien un mateix escenari cada cop més ornamentat i espectacular en el que s'hi decidia des del matrimoni d'un rei amb un parent de primer o segon grau, fins la legitimació dels nous ordes religiosos que arreu prenien força. El papat de Gregori XV és el que havia vist canonitzats entre d'altres a Ignasi de Loiola, Felip Neri, Teresa de Jesús i Francesc Xavier[5]; era un reconeixement explícit a l'expansió de jesuítes i felipins, projecte que es coronava amb la nova congregació de la

---

[3] Biblioteca Nacional, Madrid (*Varios*) Ms.2354: "*Sucesos del año 1623*"/ (7) "*relación de lo que sucedió en el cónclave que se hizo por muerte de Gregorio XV, en que fue elegido Papa el cardenal Mafeo Barberino, y se llama Urbano VIII*" (Fol.70). (Íbid.) / (16) "*Carta de Don diego de Uceda, secretario del duque de Pastrana, para Don Diego González de Contreras, fiscal del Consejo de Indias, sobre el cónclave en que fue elegido Urbano VIII, Roma 7 agosto 1623*" Fol.216. (Íbid.) / (43) "*Conclave nel quale fu eletto papa Urbano VIII fiorentino, alli 6 d'agosto 1623*" Fol.231. Altres notícies referides a aquesta matèria a (Íbid) / (43) Fol.321, 7 (44) Fol.331, / (45) Fol.335, / (46) Fol.365.

Una valoració històrica del govern d'Urbà VIII es troba també a Pastor, L: "*Historia de los Papas*" Vols.27-29; Barcelona 1945/1948.

[4] Per a una magnífica síntesi del patronatge eclesiàstic a Roma durant aquest periode(en especial dels cardenals nepotes Ludovico Ludovisi i Francesco Barberini) vegi's el llibre de F.Haskell: "*Patrons and painters*"(edició castellana, Madrid 1984).Lavin, M.A: "*Seventeenth Century Inventories of Barberini*" Nova York, 1975.

[5] Una de les pintures sobre coure dels ducs de Cardona feia referència a aquestes canonitzacions: (Cfr. Apèndix, Doc.71) "Otra lámina o inluminación de los sinco stos. que ha canonisado el papa Urbano octavo, que son st. Ignacio, St. Francisco Xavier, st. Isidro, stª Teresa y otro, tiene engaste de vidrio, y por gornición otro engaste de una piedra amarilla en un marco de évano con un remate de plata por el colgador".

Propaganda Fide, com un antecedent preclar de la idea de la Roma universal tant concorreguda per pintors i arquitectes, treballant tots sota l'atenta munificència de la cúria pontificia. D'entre aquest permanent "*totum revolutum*" que era la cúria i noblesa romana els agents, lletrats i secretaris encarregats d'algun negoci, no els quedava més remei que avançar en els seus propòsits travant ofertes i cortesies amb els més propers al papa; el cardenal nepote Francesco Barberini era sens dubte el més adient i la persona que més havia de suportar l'encerclament dels qui volien influir sobre les decisions d'Urbà VIII. Rubio de Herrera havia preparat el camí al duc Enric per a facilitar una relació cordial entre ambdós personatges; la seva visita a Espanya iniciada a Barcelona fou sens dubte un punt culminant de les gestions de Rubio[6]; pel camí havia estat necessari regalar a tota mena d'individus, i no és infreqüent veure en les llistes de despeses de l'agent de Roma quantitats desembossades per a pagar discretes peces de plata, robes o petites joies; però sobre tot crida l'atenció com es guanyava a molta gent per l'estómac ja que no hi falten berenars o convits a nobles i lacais, fins i tot els tresorers del duc de Cardona comptabilitzaren en les despeses de Roma, entre seriosos protocols d'altes instàncies, la compra i posterior obsequi d'un pernil destinat a subornar alguna famèlica voluntat reticent.

El duc de Cardona usava també al seu agent per a donar-se a conèixer entre la noblesa italiana més granada, d'aquesta manera travà amistat amb els familiars de l'antic nepote de Sixte V, el cardenal Alessandro Peretti, més conegut com a cardenal Montalto; també amb Ferdinando Orsini, descendent de la unió dels Peretti i els Orsini, i amb el Príncep i princesa Peretti; a més de ser-li ofertada per aquesta via una possible aliança matrimonial amb les filles del conestable Colonna, una de les quals s'acabaria matrimoniant amb Tadeo Barberini, germà del cardenal Francesco. Rubio de Herrera era una mena de mirador nobiliari através del qual el duc Enric seguia les evolucions de l'aristocràcia romana i castellana per terres d'Itàlia; no cal dir que gran part d'aquesta noblesa l'havia conegut personalment ja fóra a Catalunya o a la cort de Madrid. Amb el duc d'Alcalà, virrei de Catalunya de 1619 a 1622, eren parents per part de la duquessa Caterina de qui era oncle matern; amb el duc d'Alburquerque, també virrei de Catalunya de 1616 a 1619, havia existit tanmateix una relació de parentiu, car el sisè duc d'Alburquerque, Beltrán de la Cueva, s'havia casat en segones noces amb Ana Fernández de Córdoba i Cardona, filla dels ducs Diego i Joana II; tot i que les relacions semblen no haver estat gaire bones arrel d'un

---

[6]Sobre la visita d'aquest personatge a França i Espanya, a més del conegut diari de Cassiano dal Pozzo (estudiat en diversos aspectes per E.Harris i J.Simón Díaz) vegeu la relació de Cesare Magolotti: "*Relatione diaria de' viaggi che fece in Francia e in Spagna il Rvmo. Sign. Card. Francesco Barberini*" Ms.91(44+46)"16" de la Biblioteca Central de Roma (Signatura: 2065, Sessor.388; Cfr. Gómez Pérez, J. "*Manuscritos españoles...*" Op.cit. nºcatàleg 398).

incident domèstic, esmentat per Jeroni Pujades, esdevingut a finals del mes de juliol de 1627, quan Alburquerque era a Barcelona esperant embarcar cap a Sicília:

"*Aquestos últims dies de juliol 1627, estant aposentat lo duch de Alburquerque en Barcelona, en casa de la duquessa de Cardona esperant ordes de sa mt. per passar en Sicília, las dos duquessas se són baralladas de tal manera que lo duch de Alburquerque ha tingut bé exir-se de casa y parar casa de per si. En fi, que si entre los prínceps no hi ha vilanies, almenys hi corren descortesias. Lo cas fou segons se diu, que estat los duques de Alburquerque aposentats en casa de la de Cardona, a la de Alboraque* (?), *que visita moltas vegadas la condessa de Montagut, muller de don Joseph de Cardona, que com se devian ja conèixer del temps per lo de Alburquerque fou virey en Barcelona, era fàcil continuar la amistat. Enmalaltís a la de Cardona un fillet de la passa de rosa o de verola, que est estiu és estada comuna en Catalunya, y la bona senyora ab bon zel per obviar que algú dels fills de la de Alburquerque no prengués de la rosa, se n'ajuntà la minyona sua. La de Cardona* (*com lo don Joseph, marit de la condessa los pledejà lo ducat*) *zelosa ja de las freqüents visitas, savés que don Joseph y la condessa las visitas y* "anda el pleyto por su cabo", *y a la sra. Alburquerque li aparegués se li havia fet tiro en traurer lo minyó de la casa y apartar-lo en altra, començà abroncar, y una y altra a mirar-se con sobresunyo. Al temps de embarcar havia dit la de Cardona volia acompanyar a la de Alburquerque al embarcadero. Los mariners davan pressa, la de Cardona may acabava de exir, y sempre enviava a dir que* "se estava componiendo". *Durà tant lo de componer-se que enfadat lo de Alburquerque prengué sa muller per la mà y picà escala avall y se anà a embarcar. Diuen que al baxar de la escala digué:* -Nunca más amistad con la casa de Cardona. *Embarcà's; hisqueren las galeras a la mar, y la matexa tarda, per no haver-hi temps, hagueren de tornar desembarcar. Sens tornar a casa la duquesa de Cardona, sinó se n'anà a casa del mercader Planes al carrer Ample*".[7]

La presa del virregnat de Sicília per part d'Alburquerque encara hauria de topar amb algunes incomoditats, ja que el marquès de Távara no havia previst una immediata arribada del seu successor, que àvidament s'afanyava a ocupar el càrrec en tenir notícia de l'agreujament de la malatia de Felip IV, motiu d'un gran enrenou a la cort a Madrid, espantant Olivares que pensava que el rei es moria. Távara en combinació amb el duc d'Alba, aleshores virrei a Nàpols, va intentar retenir Alburquerque el màxim de temps possible. El mateix li hauria de passar al duc d'Alcalà l'any 1629 com a successor d'Alba, que fou retingut maliciosament a Barcelona amb enutjosa despesa per part seva, tot esperant l'oportunitat d'embarcar que depenia de les ordres del mateix duc d'Alba; Parrino descriu el fet amb gran agudesa:

"*In questa guisa andava il duca d'Alba continuando il governo con applauso straordinario, e sodisfazzione de'sudditi, all'orche gli pervene l'avviso, que'l duca d'Alcalá*

[7] Pujades: " *Dietari...*" Vol.IV (Op.cit. d114, p.101).

gli era stato destinato per successore. A dire il vero, non haveva occasione di contristarsene avvegnache erano oltrepassati sei anni dal giorno, che ne prese il possesso. Ma come, che questo è un boccone cotanto dolce, che'l conte d'Olivares era solito d'affermare, non doversi desiderare, per non sentire il disgusto della partenza, il Duca, che non poteva evitarla, procuró diferirla con varii stratagemmi; à segno tale, che l'Alcalá fu costretto di trattenersi in Barcellona per cosí lungo spazio di tempo, aspettando la commodità di galee per imbarcarsi, che mancato al suo sostentamento il danaro, bisogno ch'impegnasse gli argenti che portava per suo servigio. Ed è certo, che se non havesse havuto la cogiuntura delle galee di Malta, che'l taghettarono in Regno, gli sarebbe convenuto di tollerare angustie maggiori".[8]

L'ambaixada ordinària a Roma, en comparació a un virregnat com el napolità, potser no era tant "*un boccone cotanto dolce*" però no hi ha dubte que la majoria de les vegades implicava destins superiors a Nàpols, Sicília o als Països Baixos. La imatge d'una noblesa castellana en trànsit d'un càrrec a l'altre, aferrats ambiciosament als més lucratius, atents als mínims detalls públics de la cort i als menors indicis del que poguessin disposar rei i privat, és la constant de tots els epistolaris italians de l'aristocràcia. En moltes ocasions els contactes dels nobles a Madrid i els agents de Roma havien de pescar al vol rumors i insinuacions a fi que els candidats a ocupar un virregnat o una ambaixada anessin prenent posicions a l'hora de colocar la seva candidatura, tot depenia dels favors prestats i del resultat d'experiències anteriors; l'haver exercit un virregnat a Catalunya o València, que habitualment implicaven més maldecaps i despeses que no pas pecúnia, era també tingut en compte. El duc de Cardona sembla que va estar molt a prop d'exercir el virregnat a Nàpols o l'ambaixada a Roma; sorprenentment Rubio de Herrera li ho va desaconsellar amb rotunditat en una carta que és tota una declaració crua del deute i responsabilitat de l'ambaixador. Cal tenir present que en els anys en què el duc Enric hauria pogut disfrutar d'un d'aquests càrrecs, existia ja un procés de desafecció política molt seriosa dins de Catalunya. Sembla prou evident que un duc de Cardona no podia anar massa lluny amb unes Corts inconcloses a Barcelona i greus conflictes patrimonials a les seves possessions; al Principat hi tenia encara pendents massa afers de gran transcendència per a pensar seriosament en la possibilitat d'abandonar la península, i menys encara si l'oportunitat d'emplenar la bossa no era molt evident, cosa que es feia més evident l'any 1636 quan li havia estat concedit el sempre magre virregnat de Sicília que el duc rebutjà, demanant a canvi el govern de les galeres de Catalunya que no li fou atorgat[9]. Possiblement darrera d'aquesta renúncia s'amagava una certa

---

[8]Domenico Antonio Parrino: "*Teatro eroico e politico de'governi de'vicere del regno di Napoli*" Nàpols, 1692; p.179.

[9]A l'arxiu ducal de Cardona a Madrid es conserven dues cartes relacionades amb aquest afer; una de Madrid a 19 de juliol de 1636 de fray Francisco de Vega al duc Enric, felicitant-lo pel seu nomenament

tibantor en les relacions del duc amb el govern de Madrid, d'on s'hi hauria pogut veure un intent de mantenir-lo allunyat del Principat.

L'ambaixada ordinària a Roma es remuntava a 1482 en temps dels reis catòlics; el noble designat per ocupar-la s'havia de desplaçar amb la seva casa i família sovint amb una ajuda de costa molt limitada, i si no vigilava atentament les seves finances podia sortir perdent grans quantitats de diners que mai recuperaria; d'aquesta manera s'havia creat per costum mecanismes de compensació que en molt estaven fora del control efectiu dels Consells d'Itàlia a Madrid. Pel cas de Nàpols el virrei disposava d'uns hàbits i tradició d'autocompensació, moltes vegades seguint les petges deixades pels seus antecessors, assentats en l'administració de finances i impostos, cobrança de prebendes i fins i tot -pel cas dels virreis més corruptes- en els soborns procedents de l'aristocràcia local. L'ambaixador de Roma no tenia ni de lluny tantes ofertes lucratives ni accés a grans pressupostos militars; la seva funció més exclusivament burocràtica -supeditada a precises instruccions- sovint era traspassada als secretaris i funcionaris que acompanyaven a cada noble, i que es renovaven en expirar el temps de possessió del càrrec; la presència de la seva figura a la ciutat de Roma era el recordatori al papa que calia vetllar pels interessos de la catòlica Espanya; aquí el protocol i la cerimònia jugaven un paper fonamental. Quan el nou ambaixador arribava a Roma li calia llogar un palau a la mesura de les seves pretensions d'ostentació, que tothom esperava havien d'ésser sempre elevades ja que oferir un aspecte domèstic escarransit era molt mal vist; el més comú era que alguna família italiana filoespanyola, ja fossin els Colonna o d'altres, cedís alguna de les seves possessions per acomodar al nouvingut[10]; en aquest instant començava veritablement la carrera de l'ostentació, calia demostrar que el nou ambaixador era una persona esplèndida i que responia a la mateixa alçada del que hom esperava del poderós rei d'Espanya, principalment davant de totes aquelles famílies nobles italianes que havien fet costat al partit espanyol; entre aquestes calia repartir

---

de virrei a Sicília, i una altra també de Madrid de 24 de juliol del mateix any on més explícitament s'esmenta el cas: "Que supuesto que V.E. no acepta el gobierno de Sicilia, tendrá memoria en las ocasiones que se ofrecieren de la persona y servicios de V.E., y que si quisiere continuar estos cargos sacando los despachos ordinarios en la forma que suele, lo tendrá por bien, pues el que pedís para el gobierno de las galeras no se puede hacer por accidentes particulares". (Dec aquesta informació a la gentilesa de na Beatriu Canellas de l'Arxiu de la Corona d'Aragó). Sobre la mateixa qüestió Vid. AGS.: *Consultas, Consejo de Estado*, any 1636, Llig.3.344.

És també evident que el virregnat a Sicília no resultava prou lucratiu, comparat amb els diners que podia obtenir de les partides destinades a les sempiternes galeres de Catalunya, que mai s'arribaven a aparellar del tot a causa de les endèmiques prevaricacions dels oficials de les drassanes.

[10]Fins a 1647 no es comptaria amb una seu definitiva, quan l'ambaixador Iñigo Vélez de Guevara, comte d'Oñate i Villamediana, va adquirir el palau Monaldeschi destinat a esdevenir residència dels successius ambaixadors; el palau havía estat ja llogat anteriorment pel marquès de los Vélez l'any 1642.

substancioses "*mercedes*" en forma de pensions i beneficis, a fi de premiar la fidelitat passada i a l'hora crear noves expectatives per a mantenir en bona forma la lleialtat futura.

Les cartes de Rubio de Herrera s'inicien just en el moment en què el duc d'Alburquerque abandonava l'ambaixada essent substituït pel duc de Pastrana; a qui clarament es menystenia com a noble incapaç de brillar amb llum pròpia entre la noblesa més rica d'Europa[11]. Però si Pastrana no sortia gaire ben parat, i el successor Oñate duria una gestió empantanegada que el portaria a enemistar-se amb Urbà VIII; qui rebia les pitjors crítiques era Monterrey, noble nouvingut protegit per Olivares, extravagant mecenes i mancat del tacte necessari exigible a un cortesà pràctic en afers delicats; la crítica de Rubio de Herrera és implacable i irònica. Naturalment aquest sabia prou bé que el duc Enric gaudia molt equiparant en secret el seu ego aristocràtic, entre mesurat i eficient, amb les frívoles actituds dels ambaixadors castellans, que malbarataven la seva noblesa en ridícoles malifetes. Polsar la comicitat d'aquests afers servia a Rubio per adular al seu patró i per torna fer valer la seva posició. Influia a més la recent enemistat que començava a créixer entre Olivares i el duc de Cardona; el comte-duc no tolerava massa bé les ínfules dinàstiques ni les nicieses protocol·làries de l'alta noblesa, i aquesta per contra se sentia agraviada per un "*valido*" que ambiciosament acaparava totes les prebendes i es feia pregar a l'hora d'atendre els seus afers particulars a la cort castellana, mentre per altra banda els hi eren exigits grans dispendis patrimonials en serveis a la corona, magrement compensats per un rei bancarroter.

Una altra de les funcions que els ducs de Cardona ordenaren al seu agent de Roma, a més de gestionar el plet de les cerimònies de Sogorb i d'informar dels moviments de l'aristocràcia, fou l'adquisició d'algunes obres d'Art, la més destacada de la qual era la tapisseria de Faetó d'or i seda abans estudiada, procedent de les herències del cardenal Montalto, l'ex-nepote de Sixte V mort a 1623. Exceptuant aquesta important compra, relatada amb tot detall per Rubio de Herrera, els ducs no

---

[11] Sobre el viatge de Pastrana a Roma des de terres catalanes hi ha diverses referències als manuscrits següents de la Biblioteca Nacional de Madrid Ms.2354 (Varios): "*Sucesos del año 1623*"/ (8) "*Relaciones enviadas por el duque de Pastrana desde el puerto de Cadaqués en 26 y en 28 de abril deste año de 1623, del suceso que ha tenido en la presa de dos baxeles redondos de turcos, en el viaje de Roma*" Fol.72. (Íbid.) / (21) "*Carta de Urbano VIII a Felipe IV de agradecimiento por la elección del duque de Pastrana para la embajada de Roma, enero 1624*" Fol.233. També de la Biblioteca Nacional, Madrid (Varios) Ms.2355 "*Sucesos del año 1624*" / (70) imprès, Madrid s.d: "*Carta que el papa Urbano VIII embió al Rey, en la qual alaba su Santidad la elección tan acertada que S.M. ha hecho embiando por embaxador a Roma al duque de Pastrana, del qual dize su Santidad muchos bienes y ansí mesmo le haze muchas caricias y regalos. Cuéntase también el sucesso de su viaje hasta llegar a Roma y el recibimiento que le hizieron*" Fol.498.

van adquirir res més per mediació d'aquest agent, exceptuant alguns retrats i gravats que complementaven descripcions de festivitats, canonitzacions o notícies polítiques i militars glossades a les cartes; per torna altres nobles i eclesiàstics romans li demanaren, mitjançant aquest mateix agent, objectes de vidre català, llibres i ornaments litúrgics, que no sabem si foren finalment lliurats. De tenir els ducs de Cardona una gran afecció a les arts, sens dubte la mediació de Rubio de Herrera (tenint en compte l'època d'eclosió artística del papat Barberibi) hauria estat la millor manera d'estar a l'avantguarda de les innovacions estètiques que tenien a Roma en aquest moment un escenari únic. Significativament no fou així, l'absència de gust educat -si no total- era com a mínim una característica acusada en el duc Enric i duquessa Caterina, a diferència del seu parent el duc d'Alcalá; això no impedia però que tinguessin un apreci "moble" per les arts en tant era l'únic que garantia públicament una ostentació de noblesa. En aquest sentit no estaven excessivament allunyats de molts altres nobles opulents que adquirien tapissos, pintures i calaixeres amb una única idea de posseïr el millor i més adequat al seu estament; el col·leccionista obrava amb una intenció similar llevat de l'important fet diferencial de sumar-hi una educació i cultura que havia contribuït a desenvolupar el sentit estètic, i que l'impedia el desunir les arts i les lletres. En els ambaixadors col·leccionistes el contacte directe amb els cardenals més il·lustrats del moment, grans mecenes de pintors i arquitectes, a més d'amants de la poesia, la música i les lletres; Barberini, Ludovisi, del Monte etc. havia sens dubte influït enormement a l'hora de traslladar als seus palaus d'Espanya una cultura apresa i beguda a les fonts originals; només d'aquesta manera es podia introduir noves orientacions estètiques en un país on pintors, escultors, músics i arquitectes clamaven sovint per amotllar el seu estatus a la falda de la seva clientela més prestigiosa i, sobretot, més adinerada. En aquest sentit el virregnat napolità del duc d'Alcalà va viure algun episodi destacat entre la col·lectivitat d'artistes de la ciutat; la miniaturista, retratista i pintora de flors Giovanna Garzoni (1600-1670), va estar al servei d'aquest duc i dels seus cercles, donant fe de com els cortesans que l'acompanyaven, picats potser pel nou furor col·leccionista, pràcticament li prenien de les mans totes les obres que aquesta feia, sense deixar-li temps per a res més. Cap a l'any 1631 un client important d'aquesta artista era l'erudit Cassiano dal Pozzo; el qual estant a Roma feia temps que esperava rebre una pintura amb la imatge de Sant Joan Baptista que la pintora li havia promès, quan aquesta la va tenir enllestida es van presentar d'improvist al seu taller el marquès de Vico acompanyat pel secretari del duc d'Alcalà, que amb tota probabilitat era el mateix Rubio de Herrera, i dissimuladament li van robar diverses pintures, entre elles la destinada a Cassiano. Conscient que el virregnat del duc d'Alcalà

finalitzava, Giovanna Garzoni no volia perdre un client tant influent com aquest antic servidor dels Barberini i sol·lícitament intentà recuperar el seu favor[12].

Al llarg dels anys la gestió de Rubio de Herrera en els negocis dels ducs de Cardona anirien tenint uns primers resultats, a 16 de febrer de 1630 hi hagué una primera concòrdia sobre l'afer amb el capítol de la catedral de Sogorb[13]; el plet però continuaria ja que només havien estat admeses unes quantes exigències del duc que havien semblat massa minces per a l'esforç invertit, a més d'haver-se procurat ja un tanteig per a una futura carrera eclesiàstica per als fills Vicenç i Pasqual. Per a acontentar les pretensions ducals d'una manera més favorable caldria esperar a una segona concòrdia de 13 de desembre de 1658[14], quan ja eren difunts molts dels protagonistes de l'epistolari romà.

De les cartes enviades de Roma entre 1623 i 1630 per Juan Rubio de Herrera, en conservem un total de 186 originals relligades en quatre volums en bon estat de conservació amb cobertes de pergamí, arxivats entre els documents de la secció de Sogorb a l'arxiu ducal de Medinaceli a Sevilla, en correlació amb altres documents referits al plet amb el capítol de la catedral de Sogorb; algunes de les quals tenen

---

[12]Bottari, G. / Ticozzi, S: "*Raccolta di lettere sulla pittura, scultura ed architettura*" (facsímil de l'edició de Milà, 1822. Sala Bolognese 1979, p.345-346; carta de Giovanna Garzoni a Cassiano dal Pozzo, Nàpols 19 d'abril 1631): " V.S. resterà maravigliata ch'io non scriva, come è mio debito, ogni ordinario, e particolarmente non le mandi qualche cosa di mia mano conforme la promessa fattale. Ora facio una testa di S. Gio. Batista, che spero in quindici giorni dovergliela mandare per caparra di quel ch'io le devo, e se io ho mancato del mio debito, non dia la colpa a me, ma agli spagnuoli. Mi creda V.S., che per esser salariata qui di S. Eccellenza (*es tractaria del duc d'Alcalà*) non ho voluto far cosa nessuna per altri; che io professo di servir fedelmente i padroni, se bene questi suoi cortigiani han sempre procurato di cavarmi delle fatture dalle mani, che in vero non ho avuto mai un'ora di tempo da far qualche cosa di mio gusto (...) Sapia V.S. che il Sig. Conte de Monterrey è venuto qui per Viceré sintanto che il duca d'Alcalà vada in Spagna a render conto delli suoi buoni o mali portamenti, ch'io non lo so. Sebbene qui si dice che tornerà, io per me non lo credo. Io mi trovo qui senza questo servizio, e però vorrei supplicar V.S. di procurar qualche occasione in Roma per me da servir con la mia servitú".

(p.347-348; carta de Giovanna Garzoni a Cassiano dal Pozzo, Nàpols 12 de juliol 1631): "Il Signor Flaminio Razzante averà resto testimonianza a V.S. della disgrazia occorsami nel S.Giovanni destinato per V.S. Il quale con ogni studio avevo finito e richiesto detto Sig. perchè si fosse compiaciuto portaglielo, quando che improvisamente mi venne in casa il segretario del Sig. Duca d'Alcalà, Herrera, col Sig. Marchese di Vico, i quali mi fecero un tiro spagnolesco, poichè mentre ero intenta per mostrar loro alcune opere cominciate per S.E., con galanteria il detto marchese di Vico mi levò dentro d'un libro il suo S. Giovanni, e l'Herrera due altre cartine di ritratti, e se le portarono. Due sono stati li disgusti avuti per questa causa, l'uno (et è il maggiore) il vedermi levata l'occasione d'aver adempito con la venuta costì del Sig. Razzante, in parte al mio debito verso V.S., la cui tardanza m'ha fatto arrossire più d'una volta; l'altra che sia stato uno spagnuolo quello che m'ha fatta la burla, non ostante che vado molto avvertita. Nientemeno ne ho fatto un altro in differente maniera, la cui riuscita, sebbene non è totalmente ne anche conforme al desiderio mio, tuttavía spero che le doveria piacere per essere meglio dell'altro".

[13]ADM. Segorbe, Llig.94, Doc.2193.

[14]ADM. Segorbe, Llig.94, Doc.2201.

sobreescrita les respostes datades del duc. El primer volum du escrit al tercer foli el títol següent: *"Agente de Roma 1624 y 1625; están aquí las cartas de negocios que don Juan Ruvio de Herrera, agente del duque de Segorve y de Cardona don Enrique mi Sr. escrivió a su Exª. todo el año de 1624 y 1625 consecutivamente, por los meses y estafetas como se fueron reciviendo. Están también las de los meses de noviembre y diziembre del año 1623"*. El segon d'idèntiques característiques també és titulat de manera similar: *"Cartas de relación de los negocios que el duque de Segorve y de Cardona don Henrique mi Sr. tuvo en la curia romana, desde primero de febrero de 1626 hasta 14 de abril de 1627. Escriviólas a su Exª. don Ju. Rubio de Herrera, su agente en aquella corte; ay en este libro ciento y setenta y cinco ojas escritas sin otras blancas"*. El tercer volum es titula :*"Roma, cartas de D.Juan Rubio de Herrera y el dr. Palau, agentes en Roma, desde agosto de 1627 hasta junio de 1628"*; el doctor Palau era un eclesiàstic que va adreçar a la duquessa només quatre o cinc cartes des de Roma i que es relligaren amb les de Rubio de Herrera. El quart volum és el que inclou entre d'altres les cartes de Juan García Manrique fins a 1640 malgrat el títol porti data de 1635: *"Cartas de Roma de Don Juan Rubio de Herrera y de García Manrrique para el duque mi Sr. 16 de nove. 1602 hasta 1635"* , i ve encapçalat per una carta de Francesco Orsini al duc de Cardona datada erròniament de l'any 1602[15].

En conjunt la temàtica tractada a les cartes es podria englobar, per ordre d'importància, en tres aspectes generals. En primer lloc hi ha la negociació del plet de Sogorb, en segon lloc les notícies de política europea i en tercer lloc les indiscrecions i anècdotes de la cort hispano-italiana de Roma. La sel·lecció de fragments que ve a continuació ha estat feta en base a voler posar de relleu la vida quotidiana d'aquesta societat, fet que no fa justícia al to general de l'epistolari que és força menys frívol del que pugui semblar a primera vista, car Rubio de Herrera sembla haver estat un cortesà més atent a la seva gestió que no pas a l'enrenou palatí; malgrat tot la vida quotidiana de la cort de Roma era prou exuberant per a diluir tota frontera existent entre vida pública i privacitat; el gaudi venturós d'un estament àvid de luxe ho impregnava tot, fins al punt que l'aclaparadora voluptuositat de la vida cortesana eclesiàstica no era precisament una qualitat punible, sinó pel contrari el gust d'aquesta corria en tot ensems al cop de geni, i el geni s'avenia amb l'extravagància domèstica d'una sort joiosament lúdica mai vista.

---

[15]Algun d'aquests llibres de cartes es podrien identificar entre els documents inventariats a 30 de juliol de 1640 a la comptadoria dels ducs a Barcelona: "Item altre legajo nº7 de cartas de Joan Rubio de Herrera y altras personas. / Item altre legajo de comptas de Roma de don Joan Rubio de Herrera, nombre 9. / Item altre legajo nº10 intitulat *quentas de don Juan García Manrique, agente de su Exª. en Roma*".

(*Rubio de Herrera al duc de Cardona; primera carta de l'epistolari. De Roma a 6 de novembre 1623*).

Exmº. Señor. Los duques de Alburquerque an ydo a visitar la casa Sancta de Nª Sª. de Loreto, dicen que a cumplir un voto hecho por su hijo el marqués de Cuéllar, y que con ánimo de volver presto a Roma para despedirse y partir luego a España, por aver llegado la cédula Real que esperavan para efectuar la venta de los dos títulos, uno de príncipe y otro de duque, en el Reyno de Nápoles. Partieron juntamente con el cardenal Borja[16] y duque de Pastrana[17], del qual se havía dicho desde algunos días antes que yba también a Loreto; y aviendo salido de aquí todos lunes 30 de octubre tres horas antes de la noche, anocheció en Roma de buelta el de Pastrana yéndose a apear en casa de dos criados suyos donde durmió; y yéndolo a buscar el cardenal Borja para llevárselo a su casa no lo halló, dicen que porque se le negó. Y no contento con esto el cardenal se anduvo por Roma por ver si lo encontrava, y al fin lo encontró pero no pudo recavar que se fuesse a su casa.

Aquella misma noche fue sacada de la casa del de Alburquerque la ropa del de Pastrana, el qual se fue a la mañana siguiente a Frascate donde le embió Borja un secretario. Después a venido dos veces su Exª. a Roma, la una a audiencia de su embajada estraordinaria y ambas a comido con su secretario de embajada y dos criados en casa de Borja, sin dormir más noche en Roma. El no aver buelto el de Pastrana a dormir más en casa del de Alburquerque, antes aver sacado su ropa tan luego y sin pensar, a dado sospechas de differencias entre ambos duques. Unos lo atribuyen a desgusto del de Alburquerque, de que el de Pastrana aya regalado a criados suyos con joyas que exceden el gasto que puede aver causado su alojamiento; y en particular por aver embiado a la camarera de mi Sª. la duquesa, una joya de más de mil ducados que el de Alburquerque no quiso que recibiesse, y uvo de volver a

---

[16]Gaspar Borja de Velasco (1582-1654); fill de Francesc de Borja i Centelles duc de Gandía. Fou ardiaca de Conca, de Toledo i finalment cardenal per mà de Pau V; en rebrer el capel a Roma Felip III el nomenà ambaixador (1616-1618); l'any 1620 ocupà el càrrec de virrei interí de Nàpols substituïnt al duc d'Osuna amb qui sovint s'havía barallat; durant aquest període tenia a Diego Saavedra Fajardo de secretari. L'any 1631 tornaria novament a ocupar l'ambaixada romana fins la seva nominació d'arquebisbe de Sevilla (1632); presidí els consells d'Aragó i tingué un paper molt actiu durant la guerra dels Segadors. Era un personatge força influent en la diplomacia espanyola; el seu cardenalat romà es caracteritzà per les constants friccions amb Urbà VIII. Fou esplèndidament retratat per Velázquez.

[17]Sobre els ducs de Pastrana Vid.. Muñoz Jiménez, J.M: "*El palacio madrileño de los duques de Pastrana a mediados del siglo XVII*". Anales del Instituto de Estudios Madrileños, XXVII, 1989; pp.339-334. En relació a les seves col·leccions d'art Vid. Morán, M. / Checa, F: "*El coleccionismo...*" Op.cit. p.236. Morán Turina, M: "*Coleccionistas y entendidos en la corte de Felipe IV*" dintre de VV.AA: " *Pintores del reinado de Felipe IV*" p.19-29, Madrid 1995.

recibir el de Pastrana con desgusto. Otros van astrologando que los de Alburquerque se vayan de Loreto a España por no dejar entrar más el ymbierno, y aver recibido en Roma la cédula Real para la venta de los títulos antes de partir, y que Borja quedó con la embajada ordinaria por ynterín, conforme a un orden que avía de España desde el año pasado por averse llevado los de Alburquerque a casi todos sus criados y al secretario de su embajada. Si bien se a visto hasta agora que tiene cargo de abrir los pliegos de el Rey un official del secretario de la embajada del de Alburquerque que aquí quedó. Y se juzga que el de Pastrana se aya con esto hallado atrás, por aver quien dice que su Exª. avía dicho que, en ausencia del de Alburquerque, le quedaría la embajada ordinaria por los pocos meses que se detuviesse después en Roma.

Salieron de aquí mis Sres. la duquesa y el cardenal y ambos duques en carroça de campo rica del príncipe de Sulmona, con un buen tiro de seys cavallos, yendo una litera del Papa para mi Sª. la duquesa y su hijo el marqués de Cuéllar con su haya en otra litera, siguiéndolos casi todos sus criados en carroças de campo. Sé que estuvo el de Sulmona para no prestalles su carroça, porque casi toda la ropa de las cámaras del de Pastrana es suya y con las armas de Borgese, y su casa un recutidero contínuo de los de Alburquerque. Por lo qual y por parecerle al de Sulmona que van desapercibidos a esta jornada, le preguntó a su secretario español que si los señores de España usavan caminar así; me dice el secretario que le respondió que no, porque él avía visto caminar a V.E. de Andalucía a Cataluña, y durar quatro días enteros el contínuo passar por Santisteban del Puerto; donde él dice averse hallado entonces las literas, carroças, azémilas y carros y gente de a cavallo, que siempre llevaron ocupado todo el alojamiento de 8 leguas; con que dice el secretario que se quedó embelesado su amo[18].

Por Roma ay voz y opinión común de que ambos duques tienen poca satisfación del Papa, y dan muchas raçones. La 1ª porque dicen que aviéndole offrecido el de Pastrana, en la audiencia que le dio, la carta de la norabuena del Rey, la protección de su Mgd. para su casa y una encomienda para el Sr. Tadeo, y diez mil ducados de pensión para el nuevo cardenal Barberino, sus sobrinos, respondió sin

[18]Tot i que Herrera no perd punt a l'hora de llagotejar al duc Enric, sí és cert que en aquests anys la casa ducal no escatimava esforços a l'hora de donar tots els cops d'efecte possible en els seus desplaçaments. El poder d'un gran noble es mesurava pel nombre de carrosses, criats i domèstics que desplaçava, especialment en les anades i vingudes a la Cort de Madrid; (Biblioteca Colombina, Sevilla; Ms.82-3-37; *epistolari anònim,* Madrid,7 de juny 1621: "Otro día llegó el de Cardona de camino entrando derecho a apearse a palasio, y su cuñado el de Medellín conbidó para el acompañamiento tantos señores y caballeros que fue el mayor que se a visto en la corte; veynte coches de mulas y más de otros tantos de caballos, sin los de a caballo que fueron más de cien mulas de silla que venían con él. Quando salió de palasio fue solo con el duque de Alva y otros quatro o cinco caballeros en un coche; y dicen fueron dende su Magd. y que para aconpañamiento bastava a la yda sin que aya de ser tanbién a la buelta."

acetar ni desagradecer lo primero y no acceptando lo demás, diciendo que por no mostrarse parcial de una corona por quanto querría conservarse padre neutral de todas. A sido aprobada la respuesta del Papa y reprobada la respuesta del de Pastrana, porque aunque se presupone ser ordinario hacerla a todos los Papas recién electos, se considere que todos los pasados desde Pío quinto acà an sido pobres hombres, y los más dellos afficionados y ayudados de España; pero esse era de suyo rico de diez y ocho mil ducados de renta descansados, y ayudado y favorecido de Francia por casi todo el discurso de su vida; demás de que su natural condición no comportava acometelle a querello ahogar con dádivas al primer embite.

La 2ª porque aviendo prometido Gregorio 15° al de Alburquerque la confirmación de la monarquía del Reyno de Sicilia en favor de su Mgd., muerto sin despacharse el breve, no (*ha*) querido Urbano 8° passar por ello diciendo que primero dará la cabeça. Sobre esto dicen que tendrá desgusto en España el de Alburquerque, diciéndose aver tenido tiempo para despachar el breve antes de la muerte de Gregorio. La 3ª por aver negado el Papa al de Pastrana el quinto de las rentas eclesiásticas para los erarios de la nueva pragmática. La 4ª toca a mi Sª. la duquesa de Alburquerque, que aviéndose dado su Sd. día y hora de audiencia después de avérsela hecho desear algunos días y, llegando su Exª. pasada la hora, dijo su Sd. que avía tardado y su Exª. le respondió que más diligente avía sido en pedir la audiencia; y que en aviéndole tratado su Sd. gran rato de cosas y señoras de Francia, al fin le negó una gracia que le pidió que no e podido saber qué cosa era.

La 5ª porque aviendo dejado Gregorio 15 firmada dispensación para casar la hija del duque de Sessa con un tío suyo[19], por sólos quatro mil ducados de cámara, no la ha querido pasar esse Papa por menos de seys mil, en que a los principios la tuvo tasada Gregorio; aunque sobre ello se a hablado por veces y con aprieto el de Alburquerque. La 6ª porque aviendo hecho Gregorio, a instancia del Rey, gracia a don Claudio Pimentel del deanato de Cuenca que vacó por su hermano don Fernando, el que mataron; lo avía dado este Papa a un pretendiente español presente en Roma, por trecientos ducados de cámara de pensión sin avello podido reparar el

[19]El duc de Somma, Sessa i Baena era aleshores Luis Fernández de Córdoba Folc de Cardona (Baena 1582- Madrid 1642); era descendent de la branca dels Cardona-Anglesola barons de Bellpuig, estretament emparentats amb els ducs de Cardona. Tenia dues filles legítimes, Joana marquesa de Poza (morta a 1680), i Francesca (morta a 1663), aquesta s'havía matrimoniat en tres ocasions; primer amb el marquès de Távara, Enrique Pimentel, en segon lloc amb Lope Hurtado de Mendoza, marquès d'Almazán, i finalment amb Diego de Mesía Felípez de Guzmán, marques de Leganés. Les dispenses papals per a accedir a matrimonis consanguinis entre l'alta noblesa suposava una font gens despreciable d'ingressos a la cúria romana, atesa les enormes sumes que es demanaven, i que calia negociar llargament a les més altes instàncies a fi de cercar l'acord amb el papat; d'aquesta manera, a més d'omplir les arques dels Barberini, es creava un cert vincle de dependència amb prínceps i nobles molt útil a l'hora de pressionar o de mantenir l'inestable equilibri polític d'Itàlia.

duque de Alburquerque, aviendo hablado tanbién con aprieto a su Sd. sobre ello y ocho días después a remanecido buelto el deanato a don Claudio por la misma pensión, dicen que a ynstancia del cardenal Borja como favorecido y amigo antiguo del Papa.

También se dice de otros muchos que están desgustados por la escaseça o falta de gracias; y entre ellos el cardenal Farnese que ya se volvió a Parma[20] y dicen que harto malcontento. Entre el Papa y el cardenal de Est, hermano del duque de Módena[21], se dice que an pasado palabras de poco gusto, porque acabó de no aver alcançado Est ninguna de 40 o más gracias que avía pedido, y entre ellas la protección de una religión de Italia, llamada de canónigos regulares, que vacó por muerte del cardenal Sauli[22]; y no saliéndole el Papa a ello dicen que Est se le quedasse de no aver conseguido una gracia un Sr. como él, pareciéndole justas las que avía pedido y aviendo recivido tantas de Gregorio, que podía pretender raçón de hacerle menos cortesía; a lo qual dicen que le respondió el Papa que pues hablava con él de aquel modo hablaría delante con los ministros.

La república de Venecia está con poco gusto, porque haciendo un célebre sepulcro con estátua a aquel fray Pablo, de quien su embajador le dijo al cardenal Ludovisio que lo avían canonizado si fuera jesuíta; le ha dicho el Papa a esse embaxador de Venecia que deshagan lo hecho, y aún dicen que también quiere que, contra el decreto de la señoría que dio ocasión de la diferencia con Paulo 5°, puedan heredar y adquirir el dominio perpétuo de bienes rayzes las yglesias y lugares píos de los estados de la señoría.

Con la muerte del príncipe de Urbino le falta su padre la succesión masculina en sus estados[23], con que después de sus días buelve la embestidura de ellos al Papa

---

[20]Odoardo Farnese (1573-1626) fill segon d'Alessandro Farnese governador dels Països Baixos, i de Maria de Portugal. El seu oncle El cardenal Alessandro (1520-1589) s'ocupà estretament de la seva formació, tingué per tutor a Fulvio Orsini; fou nomenat cardenal diaca per Gregori XIV, i seguint la indubtable tradició familiar fou un mecenes de primer ordre encarregant als Carracci la decoració del seu palau romà, a més d'embellir altres importants possessions familiars com el palau de Caprarola. (Fornari Schianchi, L. / Spinosa, N: "*I Farnese, arte e collezionismo*" Milà 1995).

El retorn a Parma es justificava a fi d'assumir el govern del ducat havent mort el seu germà Ranuccio, deixant per successor al seu fill Odoardo aleshores menor d'edat.

[21]Alessandro d'Este, nomenat cardenal per Climent VIII l'any 1600, mort a 1624; germà d'Alfonso d'Este (1591-1644) duc de Mòdena casat amb Isabella, filla del duc de Savoia; vidu a 1626 prengué els hàbits caputxins a Munich.

[22]Antonio de Sauli, cardenal per mà de Sixte V (1588); mort el mateix any de 1623.

[23]El duc d'Urbino era aleshores Francesco Maria della Rovere, vell de 74 anys; l'any 1623 moria el seu fill primogènit i únic successor Federico Ubaldo, Urbà VIII el va pressionar a fi que el ducat revertís novament a l'església com de fet s'esdevingué. L'enorme i valuós patrimoni artístic urbinès va ésser repartit entre la néta del duc, Vittoria della Rovere, i els Barberini. Sobre aquest afer Vid. Biblioteca de la Universitat de Barcelona Ms.463; Anònim: "*Gabinetto di curiosità nel Pontificato d'Urbano ottavo*" Tomo secondo (Fol.101)"*Vita di Franc° secondo della Rovere, sesto et ultimo duca d'Urbino*

con que, aunque Urbino es el menor estos presentados, viene a hacerse en el estado temporal de la Yglesia un augmento de mucha consequencia, porque son siete o ocho ciudades obispales con sus territorios. Esta futura y próxima devolución a dado que pensar al Emperador, por cierto derecho que pretende en parte del señorío y a la república de Venecia, porque no querría ver tan poderoso al Papa y al gran duque de Toscana, porque dicen aver sido dada a sus pasados cierta embestidura destos estados por la Yglesia.

Estando en este estado las cosas, remanece aver sido llevada a Florencia una hija del príncipe difunto, que viene a ser prima hermana del de Toscana con título de su esposa aunque no tiene dos años; a dado todo esto mucho cuydado al Papa, y dicen que el cardenal de Médicis[24] lo ha procurado asegurar de que el matrimonio no es con mira de ocupar los estados, y que de ello le haría attestación pública en pleno consistorio, y la hará venir por escrito de mano del de Toscana, cuya mira en tal caso sería a sólo los bienes libres del suegro que, por aver sido un Sr. que se a estado grandes años retirado sin gastos, se juzga que pasen de quatro millones; pero con todo eso dicen que no se asigura el Papa, y están las cosas muy çelosas y vedriosas.

Agora e savido que el de Pastrana a tomado habitación en un quarto de la casa en que vivía el de Zagarolo que no es propria suya, y la que primera tuvo el de Alburquerque. Dios guarde a V.E. por largos años como sus criados avemos menester. De Roma y noviembre 6 de 1623. Exm°. Señor besa muy humildemente los pies de V.E. de menor y más devoto y yndigno criado. Juan Rubio de Herrera.

(*Roma, 7 de desembre 1623. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

Exm°. Señor. Agradéceme V.E. tanto y de su mano las nuevas que escrivo, que siento ynfinito no tener muchas cada hora, y si fuera lícito quitaría el tiempo de los negocios por buscallas. Volvieron aquí de Loreto los duques de Alburquerque dentro de 15 días de su partida de aquí, y desde luego pasó el de Pastrana a la vivienda de antes como si uviesse estado en ella siempre, y e entendido que entre ambos duques a avido differencia y desgusto; después de aver llegado últimamente un correo estraordinario con los pliegos de negocios de la embajada estraordinaria, sobre escritos como suelen, al de Pastrana y los de la ordinaria al de Alburquerque, y en su ausencia al cardenal Borja, en cuya casa posa el cardenal Espínola[25], que al entrar en

---

divisa in due parti, la prima descritto da lui medemo con titolo di sommario della sua vita; e la 2ª d'Antonio Donato, nobile veneto, con titolo di devolutione alla Santa Chiesa degli stati d'Urbino, con'una soccinta relatione di alcuni negotiati d'Urbano Ottavo concernenti la detta devolutione".

[24]Carlo de Médicis, cardenal per mà de Pau V (1616) i germà del gran duc de Toscana. Morí a 1666.

[25]Agustín Spínola (1595?-1598) cardenal per mà de Pau V a 1621, regí entre d'altres bisbats el de Tortosa, vegi's Gabriel de Aranda: "*Inmortal memoria del eminentíssimo señor y excelentíssimo*

Roma fue recebido fuera de la ciudad de los embajadores y cardenales españoles, y se dice que se detendrá aquí poco tiempo.

An tenido algunas noches comedias de Pinedo[26] en casa los de Alburquerque y quedan de partida para España embarcada la ropa en 4 galeras, que a más de quince días que los esperan en Civitavechia y hechas y recebidas sus visitas de despedimiento, y una compañía de ynfantería española para de aquí a Barcelona. Ase buelto a decir aquí la venida del conde de Oñate[27]. Del govierno del duque de Alba no se oyen quejas que es señal de satisfación, porque esta gente se suele quejar con poca ocasión; y aunque dicen que es Sr. frío y sus ministros negligentes, aunque enteros, dicen también que uviera hecho buenas cosas si no uviera hallado aquel Reyno tan agotado de dineros que, affligido dello, dicen que pide licencia para volverse y que dándosela le sucederá el de Pastrana.

De tiempo a esta parte an acostumbrado los Papas restituyr los capelos proprios a la casa de su criador, haciéndole cardenal un pariente; y aunque Paulo 5° y Gregorio 15° havían quebrado el hilo desta tradición, aviendo agora offrecido el Papa su capelo de cardenal a Borgeses, hacen venir aquí él y el príncipe de Sulmona un cavallero moço seglar Borgese de Siena, dónde está el solar de esta casa, para hacello cardenal en la primera promoción; y ponelle casa y criados a su propria costa porque es pobre, y su Sd. a hecho gracia al cardenal Borgese[28] de facultad para poderle transferir hasta cantidad de setenta mil ducados de renta en pieças de Yglesia.

En casa del cardenal de Medici ay las noches contínuo juego de dados y conversación de casi todos los señores de Roma, y se tiene un libro en donde se escribe cada noche el debe y a de aver de cada jugador, y cada sábado se ajustan de contado embiando el libro a cada uno lo que a de aver, y cada deudor al libro.

---

príncipe, el señor D.Augustín Spínola, cardenal de la S.Iglesia de Roma". Sevilla, Thomas López 1683, editat també a "*Archivo Histórico Español*" Vol.V, Madrid 1932.

[26]Està documentat als volts de 1600 un Baltasar de Pinedo autor de comèdies, molt probablement es tracta del personatge aquí esmentat ("*Indice Biográfico de España, Portugal e Iberoamérica*"; F.744, 92). També a Lope de Vega Carpio: "*Epistolario de___*" a cura d'A.G.de Amezúa, Madrid 1941: (carta al duc de Sessa Madrid 14/17 d'agost, 1617) "Dizen aquí que Pinedo, autor de comedias, está en el Escurial a çelebrar las onrras de don Alonso Pimentel, y seteçientos españoles presos y muertos. Héme holgado de saber que esté España tan próspera, que esto no ynporte nada; V.Exª. viva, que es lo que yo he menester". Altres referències (íbid). p.348, nº355. Carta al duc de Sessa.

[27]Iñigo Vélez de Guevara (1597-1658); ambaixador a Roma de 1626 a 1628. Anys més tard ocuparia el virregnat de Nàpols; va contactar amb Borromini i es féu una bona col·lecció de quadres italians on destacava el seu retrat, obra de Ribera; Cuadrado Sánchez, M: "*Contribución al estudio del coleccionismo nobiliario madrileño de la primera mitad del siglo XVII: El inventario de los bienes de la condesa de Oñate*". Actes del VII congrés del C.E.H.A., Múrcia 1992.

[28]Scipione Borghese antic nepote del papa Pau V, nomenat cardenal l'any 1605 i mort a Roma a 1633. No és d'estranyar que Urbà VIII hagués reprès la tradició de rellevar un mateix cardenalat mantenint-lo dins de les principals famílies italianes (sovint d'oncle a nebot) atesa la facilitat amb què ell mateix vessava públicament tota mena de dignitats i prebendes als seus.

Encontrando una tarde a algunos de los jugadores juntos el de Pastrana les dijo que tendrían un emboçado aquella noche, la qual aviendo subido su Exª. por una escalera secreta, queriéndolo tratar como embajador, no lo quiso acceptar diciendo "aquí no viene embajador alguno sino un cavallero". Jugó hasta media noche y perdió cien escudos; el marqués de Paúl perdió otra noche de la semana pasada cinco mil, y no hallándose con modo de pagallos, el sábado me hiço ynterponer al de Brachano para que lo esperasen, lo qual obró que el de Medici salió a pagar luego por él, y Paúl le a dado dos mil escudos y obligándosele por el resto con tiempo de un año; y dicen que an hecho decreto entre todos que en otra ocasión semejante sea la quiebra del libro que el sábado la reparta entre todos los ganadores.

Los Nuncios que la gaceta dice aver declarado el Papa para España y Francia an parecido muy moços; verdad es que el que va a España, llamado Monsº. Saqueti,[29] hijo de mercaderes nobles florentinos, es hombre muy honesto y buen letrado de muy buen trato y término, amigo grande de Ubaldino[30] que lo tenía por su vicelegado en Bolonia donde dicen que lo lloran. Tiénese que entre los negocios más urgentes que llevan, es uno descargarse el Papa del depósito de la Valtelina sin que volviese a poder del Rey, sobre que después de muchos consejos para vencer las dificultades se aya hallado para ello arbitrio de universal satisfación y quietud; bien será menester quando las malas nuevas de Alemania van apretando más cada día.

La muerte de Monsº. Leyva, que dios tenga en el cielo, se supo aquí por correo del conde de Olivares pidiendo el Rey y su Exª. la dignidad para don Francisco de Casaus, clérigo de Sevilla que està presente en España, con tanta ynstancia que se la uvieron de quitar ya dada al que también avían dado, y quitaron el deanato de Cuenca. Yo e sentido mucho esta nueva por lo que V.E. lo quería, y yo se lo debía por no averme desayudado quando pretendí entrar a servir a V.E. De Dios a V.E. muchas y muy santas Pasquas de Navidad con larga y próspera vida, como sus criados avemos menester. De Roma y deciembre 7 de 1623. Exmº. Señor besa muy humilmente los pies de V.E. su menor y más devoto y yndigno criado. Juan Rubio de Herrera.

(*Roma, 14 de febrer 1624. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

Exmº. Señor. Ame consolado summamente este aviso de quedar V.E. goçando de asiento del regalo de Arbeca, libre de los cuydados de Andalucía, aunque mi patria pierda tanto con la ausencia de V.E. (...) El duque de Pastrana va a sus

[29]Giulio Sachetti, bisbe de Gravina i nomenat nunci d'Espanya a gener de 1624.
[30]Roberto Ubaldini, florentí, bisbe de Montepulciano nomenat cardenal per Pau V l'any 1617, mort a 1639.

audiencias de embaxador ordinario con más que doblado cortejo que llevava el de Alburquerque, a cuyas casas se a pasado porque no se hallava bien en otras que tenía alquiladas, donde tiene a menudo comedias acudiendo los Barberinos. Todavía dura la voz de que exercitará por poco tiempo esta embajada ordinaria sin aprestarse más que venga a ella el conde de Oñate. Dicen que a perdido dos mil escudos en casa del cardenal Medici, adonde acude en gabán de noche y que sienten mucho los cardenales que lo reciban con él quando lo visitan, y los que escusan a su Exª. dicen que también los reciben ellos en ropa, y que le a presentado quatro gabanes al de Medici por avérselos ydo alabando uno tras otro (...).

(*Roma 28 de febrer 1624. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

(...) El de Pastrana a salido estas carnestolendas por Roma mascarado a caballo, con media mascarilla que le descubría la boca y barba, y con un manto Real de color y con quatro maceros delante a caballo. A avido varias opiniones sobre si esto a sido conveniente o no conveniente al cargo de embajador, porque aunque aquí es uso mascararse también señores y no es el primer embajador de España que lo a hecho, a sido esto más al descubierto y solo y a caballo. An acudido los Barberinos y otros cardenales y señores a comedias que algunas noches an tenido en su casa, que es la que dejó el duque de Alburquerque porque no se hallava bien su Exª. en la otra que avía tomado; dicen que a resuelto embiar por su duquesa y casa.

E entendido de buen original que aviendo conseguido el príncipe de Sulmona del Rey nro. Sr. la embajada estraordinaria de obediencia al Papa, y que aviéndole venido el orden para ello se a dejado de poner en execución por querer su Sd. que venga de España a ello embajador a posta. El cardenal Muti[31] a buelto a Roma, el cardenal Leni[32] trata de partir presto a su obispado, y a Brachano sus duques dentro de 15 días. La princessa de Sulmona se comiença a levantar y recibir visitas de señores; queda malo don Lelio el niño de don Ferdinando Orsino y el cardenal Borgese con una calenturilla, que aunque no es hasta agora de mucha consideración, la hace parecer grave aver dicho el autor del Pronóstico de que avisé a V.E. en la última mía, que aya de morir antes un cardenal. Dios guarde y prospere a V.E. por largos años como sus criados avemos menester. De Roma y febrero 28 de 1624. Exmº. Señor besa muy humildemente los pies de V.E. su menor y más devoto y yndigno criado. Juan Rubio de Herrera.

(*Roma, 14 de maig 1624. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

---

[31] Tiberio Muti, bisbe de Viterbo, cardenal per mà de Pau V l'any 1615; mort a 1636.
[32] Giovanni Battista Leni, cardenal per mà de Pau V (1608); mort a Roma l'any 1627.

Exm°. Señor. Demás de lo que dice la gaceta sobre la estada en Nàpoles y buelta a Roma del duque de Pastrana e sabido tres particulares. El uno que los saraos fueron en palacio, y que a ruegos del duque de Alva, recibió como señora de casa a las señoras que acudieron a mi Sª. la princesa de Astillano[33]. El 2° que por jornada y media que el de Pastrana caminó por el estado del de Sora, fue recibido y guardado con guardia de a caballo, mudándose la guardia y cada esquadrón de a 400 con sus vanderas en muy buena ordenança. El 3° que el de Alva govierna con muy poco trabajo porque se levanta a medio día y se está mucho en vestir, y después oye misa y viene a comer a vísperas y da poca audiencia, aunque sale muy poco o nada porque ay poco tiempo para ello, y lo tiene remitido todo a ministros que negocian con manos limpias o mucha sagacidad, porque no se sienten cohechos.

Después de buelto aquí de Nápoles el de Pastrana fue con gran seguimiento de carroças a dar, en nombre del Rey, el parabién del hijo recién nacido a los Borgeses; estuvo primero con el de Sulmona una hora y después dos con el cardenal y al fin media con mi Sª. la princesa. También hace por Roma cada día menor ruydo y apariencia el de Pastrana, viviendo en la casa que dejó el de Alburquerque y con menor familia, y continua que no está aquí de assiento.

El banquete que dice la gaceta que hiço al hijo del Lantgravio fue muy espléndido, y quien lo brindó una de las más altas figuras que aquí an parecido en el tiempo que a que estoy aquí; porque siendo de más de 60 años de edad y de venerable y buena persona, gusta de andar por Roma en carroça de día al descubierto, con tres o quatro rameras y otros tantos pages a pie, el uno vestido de transilvano y el otro de turco y el otro de francés, con que a dado que reparar a toda Roma porque va con sus mugeres como si llevase otros tantos cardenales; y de noche se viste de un jubón de un color y ropilla de otro y calçones de otro y medias de otro y sombrero de otro y ferreruelo de otro, y se va a conversación con el cardenal Borja y los suyos como si fuese con el hábito más honesto y galán que se pondría para besar la mano al Rey; y acude a casa de Borja con título de pariente. Con ser esta una donquijotería tan estravagante como V.E. ve, se podría pasar como no comiesse este cavallero con su amo, no se dijesse que aya de yr a traer a su ama de España. Esto de trayda de esta señora a Ytalia se entiende aquí dando otro cargo en ella al duque de Pastrana, porque él dice siempre que no a de quedar en Roma. Y aunque se a buelto a hablar del conde de Oñate para esta embajada, no se acaba de persuadir, antes pican muchos en V.E. y con ellos algunos de los señores a quien e dado cartas, por ser los más aficionados a España. Dice don Ferdº. Orsino y muy bien que como

[33]Isabella Gonzaga, filla de Vespasiano Gonzaga duc de Sabbioneta; casada amb Luigi Carafa Colonna (1564-1630), quart príncep de Stigliano, comte d'Aliano i Cerignola.

zelosos de reputación de España, desean aquí un señor de reputación de marca mayor, que con su grandeça supla y cubra la estrecheça y cortedad de splendor de los antecessores.

El príncipe de Sulmona quiso también aludir a esto tratándome desta voz, y diciéndome avía hecho V.E. muy gran servicio a su Mgd. en acceptar esta embajada quando la tuvo V.E. por suya; pues por ser V.E, tan gran Sr. no parecía qué podría adquirir con ella, y porque apretó como diciéndome que yo respondiesse, le dije que no pensava V.E. adquirir poco en venirle a servir de persona con los demás señores y deudos a quien V.E. ama mucho; y que un Sr. Grande, mientras más grande, adquiere más con esta embajada por ser el crisol de los negocios de estado de los príncipes del mundo, porque buelva a España muy apoderado de los intereses del Rey, y no se atreven a hablar en su presencia de lo de acá otros señores grandes ynferiores que gallearían con lo de acá, si es tal Sr. mayor que ellos no lo uviesse visto ymaginado. También le dije que V.E. no es de los señores dormilones y holgaçanes, porque le sobra tiempo a V.E. después de governados todos sus estados; y de aquí nació la ocasión de dalle la lista de los de Cataluña y Andalucía con el privilegio de tratamiento para el fin que dejo en la carta compañera (...).

(*Barcelona, 19 de juny 1624. El duc de Cardona a Rubio de Herrera*).

(...) El cardenal Barberino me ha respondido a la carta que le escriví dándole la enhorabuena de su capelo, y fue muy acertada la diligencia que hizo con el pormedio de Pámfilo Persico, su secretario, para que tuviesse notícia de mi casa y estado; y pues quedó con ella y bien dispuesto, yrá v.m. conservando a su Illmª. y assegurándole que en todas ocasiones me hallará muy dispuesto para serville (...).

(*Roma, 12 de juny 1624. Rubio de Herrera al duc de Cardona*)

(...) Con hacer ya gran calor no ha quitado el de Pastrana los paños de corte y a veces se halla su casa tan sin gente que, viniendo señores a visitarlo a hora competente, a sido necessario que un lacayo alce la antipuerta de la cámara por ser la familia poca y no muy assistente.

De un cavallero Poço, camarada del marqués de Celada, me dice muy en secreto el marqués de Paúl aver savido que estotro día, maltrató de palabra el duque de Pastrana delante del de Celada a don Francisco de Solís[34], cavallero de hábito de Alcántara que a sido su camarada y de los duques de Ossuna y Feria, y lo quenta en esta forma: Que el duque de Alva tiene presos tres cavalleros principales por

[34]Sobre Francisco de Solís Vid. Apendix, Doc. 48.

ladrones, y aviendo agora buelto a Nápoles Pedro de Herrera, su agente y favorecido de Pastrana, le preguntó don Francisco desta manera:

- *Qué hace aquella Maridueña del duque de Alva, que no sabe más que dormir y teñirse la barba y estarse un año en vestir. No avía modo de castigar aquellos cavalleros reprehendiéndolos y echándolos secretamente de Nápoles, y no prendellos y tenellos así?*

Y porque Pedro de Herrera le respondió áspero diciendo que era criado del duque de Alva y que haría y acontecería, lo agarró del gaznate y le dio un empellón, y que Pedro de Herrera fue a echar las tocas al de Pastrana el qual avía, antes deste successo, combidado al marqués de Celada para yr a cierta hora a visitar unas damas músicas los dos solos con don Francisco de Solís, el qual yendo a entrar en la carroça para este efecto, dice que le dijo Pastrana que no le pareciesse delante más porque era un ruyn cavallero, y que si no fuesse por no manchar sus manos lo molería a palos.

Aún no se ven hacer prevenciones para el día de San Pedro, cosa que tenía suspensa a esta corte por ser ordinario, y aver visto que el de Pastrana gustó de pavonearse el año pasado en esta misma ocasión tocando al duque de Alburquerque (...).

Aviendo acudido acaso el cardenal de Medici una noche a conversación en casa de una ramera famosa a hora dada por ella desde el día antes a don Federico Colonna, hijo mayor de este condestable[35], prometiendo el cardenal yrse en llegando don Federico, llegó y entendiendo de una criada a la puerta que el cardenal estava dentro, se començó a enfadar con ella y el cardenal tocó un pito con que acudiendo gente suya con pistolas, ordenó desde la ventana que matassen a quien diesse pesadumbre a aquella muger; con que dicen que don Federico la dejó y se partió. Este Sr. tiene poca fortuna de noche, pues en otra, al fin del pontificado de Paulo 5° por no quererse dar a conocer, lo llevaron por causa ligera dos corchetes a la cárcel, aunque no entró en ella porque, conocido allí, dio un juez quenta al cardenal Borgese y luego que volvió la respuesta lo fue acompañando hasta su casa, lo qual fue una de las causas de las differencias de este condestable con los Borgese (...).

---

[35]Filippo Colonna (1578-1639) conestable del regne per mans de Felip III a 1611, en substitució de Marcantonio Colonna ("il connestabilino") era fill de Fabrizio Colonna de la branca familiar de Paliano i Anna Borromeo. Era un personatge clau en el suport a la facció espanyola, s'emparentà amb el papa casant la seva filla Anna amb el nepote Tadeo Barberini. Era un dels mecenes més opulents de Roma, la seva gran fortuna i un inesgotable sentit de l'ostentació el dugueren a realitzar ambiciosos projectes com la millora dels jardins del Quirinale, la Galleria Colonna, la subvenció d'una capella a San Giovanni in Laterano, la construcció de la capella sepulcral a l'església de San Andrea a Paliano, o la mateixa residencia estival a Marino ("Villa delle Sirene").

El marqués de Celada partió de aquí oy vestido de açul, dos horas antes de la noche, acompañado del duque de Pastrana, vestido de negro con lechuguilla a mano derecha, hasta la puerta de la ciudad y de sus siete camaradas en carroça de campo con otras seys que lo seguían, y en una de ellas don Francisco de Solís también de camino; a quien poco después de oydas aquellas escabrosas palabras del de Pastrana, le avía significado su thesorero que dos días antes tenía librança de su señor para dalle trecientos escudos de oro que dicen tomó el dicho don Francisco, por lo qual y su phisonomía y opinión de valiente y saturno es tenido por hombre apto a una vengança secreta. Dios guarde y prospere a V.E. muchos años como sus criados avemos menester. De Roma y junio 12 de 1624. Supplico a V.E. se sirva de romper estas cartas, porque no querría verme en quentos de Maridueñas. Exmº. Señor besa muy humilmente los pies de V.E. su menor y más devoto y yndigno criado. Juan Rubio de Herrera.

(*Roma, 8 de setembre 1624. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

Exmº. Señor. En la misma congregación de último del pasado, se determinó que viniendo el Papa en ello se podría beatificar el pe. Francisco de Borja por aver gran prueva de sus virtudes, y en particular de la humildad en supremo grado. Y entre otros milagros hechos después de muerto, uno de que estando de parto la duquesa de Uzeda con la criatura muerta y doblada y atravesada, sin que humanamente pudiesse salir a luz doblada en aquella forma, la parió luego doblada como estava así como le tocaron una reliquia del pe. Franco.; y otro de que aviéndose descalabrado un niño de una cayda de escalera, y dándole unos puntos en la cabeça, aviéndole llegado a ellos la ymagen del dicho padre, no halló el cirujano quando volvió señal de puntos ni de herida. Y otro de que hallándose una madre que criava al pecho un niño con un peçón arrancado y colgando de un pellegito, cuya caída esperava por momentos, aviéndose encomendado al pe. Franco. una noche y teniendo toda ella su ymagen apretada en aquel pecho, lo halló sano y bueno por la mañana. El Papa lo a beatificado después; y esta madrugada partió a Madrid un estraordinario con el breve, para que en este año se pueda celebrar su primera fiesta, del qual breve embio copia ympresa a V.E.[36]

El duque de Pastrana se halla de presente con un embaraço de aver escrito a España al Rey, con el estraordinario que partió a los 24 del pasado; que Monsº. Vulpio, secretario de breves, avía acceptado una pensión de mil ducados de que el Rey le a hecho merced a ynstancia de su Exª, y remaneció después que no la accepta por hallarse con officio en servicio del Papa. Y aviendo últimamente embiado

[36]La canonització de Francesc de Borja l'aprovà l'any 1671 el Papa Climent X.

Mons°. Vulpio a la posta una carta de gracias y escusa para el Rey, recavó del su Exª. que la carta no fuesse por agora con que se volvió a cobrar de la posta. La equivocación de su Exª. nació de averle respondido Monsr. Vulpio con el mismo que le llevó la nueva de parte de su Exª. que estimava mucho la honra que su Exª. le hacía y que él yría a besalle las manos y hacelle reverencia de allí a dos días, porque el día siguiente sería ympedido; y no fue a ver a su Exª. hasta después de pasados seys días, en los quales partió el dicho estraordinario.

Quiere su Exª. lidiar aquí toros, cosa nueva en esta tierra, aviendo hecho primero prueba de algunos y halládolos bravos; dícese que darán lançadas dos truhanes y que serán de corso a caballo con rejones los Borja hermanos, mayordomo y camarero de su Exª., y otros dos no criados. Por la falta de toreadores de a pie y de cavallos prácticos en esto, se teme que no salga cosa buena (...).

E visto carta del conde de Olivares de fin de julio para el príncipe de Sulmona, en que con gran cortesía le dice que su Mgd. le a hecho merced de la primera compañía de hombres de armas que vacare en Nápoles o en Milán, y de dos hábitos para quien su Exª. quisiere, y al fin en renglones de su mano le dice que el Rey está obligado, y lo estima mucho y le hará toda merced en todas las ocasiones suyas y de su casa y de quien tocare. Quien me a mostrado esta carta me dice aver venido otra con ella, del mismo conde, para el cardenal Borgese llena de offrecimientos y regalos, no sólo de su parte sino también en nombre del Rey; con que me dice que ambos primos no caben de goço, y porque no quieren que se sepa me a encargado mucho el secreto de aver visto la carta. Los Borgeses se ven agora a menudo con los Barberinos, y el Papa buelve a regalar a menudo a la princesa de Sulmona, y ayer le embió un plato de pajarillos muertos. Dios guarde y prospere a V.E. por largos años como sus criados avemos menester. De Roma y 7bre. 8 de 1624. Exm°. Sr. besa muy humilmente los pies de V.E. su menor y más devoto y yndigno criado. Juan Rubio de Herrera.

(*Roma, 15 de febrer 1625. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

En 13 de enero recibí de mano de un mercader de aquí un pliego de V.E. con carta para mí de 15 de noviembre, respuestas a las mías de 17 y 18 y 24 de agosto y 8 de septiembre, con copias de las cartas de V.E y del conde de Olivares sobre el tratado del casamiento[37], y diez cartas de V.E. las dos para el cardenal de Torres[38]y

[37]Referència als pactes matrimonials de la filla del duc, Caterina Fernández de Córdoba, amb el nebot d'Olivares Luis de Haro y Guzmán.

[38]Cosimo de Torres; eclesiàstic romà nunci a Polònia, bisbe de Perusa i arquebisbe de Monreale; nomenat cardenal per mà de Gregori XV (1622), mort a 1642.

una para cada una de los cardenales del Monte, Peretti, Madrucio, Milino, Pío y Boncompaño; y padres Negrón y San Ramón y Nicolás Benigno. Agora últimamente e recibido con este correo de ferias otros dos pliegos de V.E. juntos de 13 de Enero, el uno duplicado del otro, sobre la compra de tapicería y dentro del uno dellos un pliego para el fray Miguel Rodrigo Descalço Franco.

E despachado a V.E. en 15 de septiembre y noviembre y 7 y 18 de octubre y 27 de diciembre de 1624 y 8 de enero deste año, con que se ve que el no aver recebido V.E. cartas mías con los correos que V.E. me dice en esta última no viene de descuydo mío, y desde que a 8 de enero partió de aquí un estraordinario sólo a partido el ordinario, y no llevó carta mía por esperar el despacho que embió del Pe. Monterde[39] por que me lo vinieron a entregar en la secretaría de regulares dos horas después de partido, y uviera llegado más presto él o su duplicado si uviera aportado aquí un estraordinario de Nápoles que desde entonces se a estado esperando por averse avisado que se despachava (...).

Aunque V.E. no me avisa de la historia, precio y dueño de la tapicería de que dio notícia a V.E. el marqués de la Charela[40], creo que sea una entre otras de oro y seda quedó por muerte del cardenal Montalto, tío de los Orsinos, porque sus herederos han mostrado voluntad de vendella a ventregadas, y ay sospechas de que el duque de Pastrana la tenga echado el ojo porque la ha ydo a ver por veces, llevando consigo algunos señores forasteros.

Es de seda y oro muy rica en seys paños grandes con la fábula de Phaetón, hijo del sol, que el cardenal hiço labrar con toda perfección en Florencia pocos años antes de su muerte; y me dicen que le costó catorce mil piastras florentinas de a diez reales y medio cada piastra; y la tuvo siempre colgada en una galería detrás de su propia cámara, donde por aver estado guardada del humo y polvo y concurso de gente, sin averse descolgado muchas veces, se halla tan fresca y buena que casi

---

[39]Possiblement es tracta de fra Cristòfor Joan Monterde, nascut a València l'any 1564 i mort a 1630; doctor en drets i ministre a la reial Audiència de València, visitador i regent de la de Mallorca; cavaller de Montesa i advocat patrimonial d'aquest orde. Ingressà en els Jerònims l'any 1616 i fou prior del monestir de Sant Jerònim de la Murta. Es destacà com a autor de diverses obres de jurisprudència i d'al·legacions en plets patrimonials de diferents nobles, probablement aquest darrer aspecte és el que el pot relacionar més directament amb el duc de Cardona.

[40]Antonio de Vargas Manrique, marquès de la Charela, havia estat pres quan el duc d'Osuna va caure en desgràcia; (Biblioteca Colombina, Sevilla, Ms.82-3-37, *epistolari anònim*): Madrid 4 de juliol de 1621."El marqués de la Charela don Antonio de Bargas Manrique y su muger y suegra prendieron este mesmo día con más tenplado rigor que los dejaron en su casa, y dicen que la prisión deste caballero nace de la visita que, por orden del duque de Osuna, hiço en el reyno de Sicilia; y que hallaron una carta suya escrita al duque, en que se quejaba de la poca merçed que le hacía deviendo hacérsela muy grande, pues siempre le avía deseado escrivir y le avía servido metiéndole por sus puertas docientos mil ducados a estas dos señoras, madre i hija, dicen tuvo presas el duque de Osuna por averles levantado que le querían en hechisar, todo esto para en condenasión de dineros pues el delito no fue otra cosa que sacallos a diestro y siniestro".

parece acabada de hacer, y a sido más mostrada y vista después de su muerte que antes. Para cuya compra es el mejor medio que se pudo pensar don Ferdinando Orsino por ser hijo de hermana del muerto y del príncipe Peretti[41], su heredero y muy querido suyo, y tan verdadero amigo de V.E. y señor tan cabal que en quanto a precio y tratar sincera verdad, no se acostará más a una parte que a otra, deseando siempre que V.E. tenga gusto y satisfación; y será a propósito para allanar qualquiera difficultad sobre la venta de parte de la princesa Peretti y de su alnado el abad Peretti, heredero también de Montalto, porque madrastra y alnado an atajado siempre la voluntad que a tenido el príncipe de vender.

Con todo eso, antes de aver hablado a don Ferdinando, tomé noticia de algunos particulares desta tapicería de un judío rico muy mío bien informado de las cosas de la guardaropa de Montalto, para descubrir si uviese bagio que don Ferdinando ygnorasse; ofreciéndole al judío premio si compro. El qual judío me a dicho averle costado al cardenal las dichas catorce mil piastras y que el duque de Pastrana quería comprar, pero que el príncipe Peretti -en caso de vender- vendería de más buena gana a otros, con lo qual conformó don Ferdinando hablándole yo después sobre ello; y para que agora pudiese yo dar aviso por menudo a V.E. a hecho que me aya sido mostrada la tapicería con mi comodidad.

Y es cosa muy rica, de grande magestad y esplendor. Son seys paños grandes yguales no sólo en altura sino en anchura. La medida de la altura es de siete alas y una quarta parte de otra ala, y en todas son 400 alas; y me dicen que el ala costó a veynte y seys piastras. En quanto a medida embio a V.E. para mayor claridad y facilidad la de un paño en un hilo todo, el qual es la medida de la anchura y desde el nudo que tiene negro es la medida de la altura. Y todos seys paños son yguales; el 1° es quando Phaetón pide que le dejen guiar el carro de su padre, contiene doce figuras de grandura casi natural conviene a saber: el sol padre de Phaetón en figura de hombre que se acaba de levantar al alva cercado de dioses, y detrás el tiempo en figura de viejo con alas, y junto a él otra figura que parece la noche y Phaetón apartado en pie haciendo su ruego, y unas doncellas significando las horas del día al derredor del padre de Phaetón adornándole para que salga, y la aurora delante por el ayre volando en figura de doncella.

El 2° paño es quando los cavallos se uncen con el carro; y las figuras que contiene son el carro y sus quatro cavallos, y Phaetón y su padre y las 4 moças que representan las horas, llevando cada una su cavallo para asillo al carro. El 3° es

[41]Flavía Peretti, germana del cardenal Montalto, s'havía casat amb Virginio Orsini duc de Bracciano, pares de Ferdinando Orsini. L'altra germana, Orsina, ho féu amb Marco Antonio Colonna, conestable de Nàpols. Tots tres germans eren néts de la germana del papa Sixte V, Camilla Peretti (Pastor, Op. cit, Vol.21).

quando el padre entrega a su hijo el carro poniéndole en la mano las riendas, sus figuras son el carro con sus 4 cavallos uncidos, y padre y hijo sobre él, y por las nuves quatro dioses y diosas.

El 4° es la cayda de Phaetón; contiene ocho dioses de los quales Júpiter arroja un rayo y Phaetón que cae por el ayre, la cabeça hacia abajo, y los quatro cavallos cada uno por su parte cayendo también. El 5° es quando a Phaetón llevan muerto entre los braços y empero sus hermanas; contiene al muerto desnudo y seys mugeres y un río en figura de un viejo y la casa adonde lo llevan. El 6° y último es quando ellas de puro llanto se convierten en plantas y la madre en cisne; contiene siete figuras de mugeres, la una apartada llorando y un cisne con piernas y pies de cuerpo humano y cinco mugeres, los cabellos y dedos de las manos convertidos ya en ramas y hojas y los dedos de los pies en rayzes arraygándose en la tierra.

Díceme don Fernandino que se atreve a hacer que se de esta tapicería por once mil escudos de a diez reales, y quiçá algo menos y que el dinero presente podrá hacer mayor fruto. Por lo qual pareciendo a V.E. tan a propósito como a mí me a parecido, bien se servirá V.E. de mandar que se me remita dinero o crédito para este efecto con orden precisso para que yo no yerre. Y queriendo V.E. también más tapicerías de oro y seda de menos precio y de seda sola, las ay en la misma guardaropa y en la del príncipe Peretti buenas y bien tratadas, aunque no tan nuevas ni tan ricas; y se podía servir V.E. de embiar más crédito o más dinero, y yo yré avisando a V.E. también menudamente de las demás porque agora no ay más tiempo ni aún de escrivir carta aparte. Y siendo V.E. de parecer que se compre tapizería destas, se sirva V.E. de ordenarme si con lo que se comprare devo embiar una o más y quantas personas en guarda, y con qué ocasión de embarcaçión; advirtiendo que con la universal guerra que se comiença en Italia no estarà el mar tan seguro como antes. (...)

(*Roma, 19 de febrer 1625. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

(...) Embio a V.E. una lista Ytaliana de las tapicerías y colgaduras de la guardaropa del cardenal Montalto por aver en ella algunas como V.E. las desea, y los precios notados en ella son en los que oy está apreciada cada una de las quales. La primera y más rica es la de Phaetón de cuyo precio, paños, medidas y demás calidades di menuda relación a V.E. a los 15 del presente, de la qual relación yrá duplicado al fin deste capítulo con lo que agora le añado de nuevo.

Otra de las dichas tapizerías es de los triumphos de Cipión, en doce paños de seda y filadiz con alguna lana, de ygual altura y desygual anchura, conforme a las medidas que agora embio con este sobreescrito. Medidas de tapizería de triumphos

de Cipión: Labróse en Francia y corrió por mano de este papa siendo en ella entonces nuncio; de los quales 12 paños el 1° contiene ocho soldados a caballo armados, los 4 delante con trompetas y los 4 detrás con lanças y despojos de guerra seguidos de un exército de lanças que salen de un castillo, y de lejos se ven payses de campos y arboledas.

El 2° contiene 4 sacerdotes con guirnaldas de laurel y palmas verdes en las manos. El 3° un capitán armado a caballo con lança en mano y ocho soldados a pie, los quatro delante y los quatro detrás, armados con tropheos de guerra levantados en alto. El 4° contiene quatro soldados de a pie armados, laureadas las cabeças, que llevan cada uno su corona de oro en las manos tocándole con un lienço, y de lejos se ven dos fábricas de templos. El 5° contiene otras figuras casi en la misma forma. El 6° contiene seys soldados armados a pie que llevan sobre los ombros un castillo, y otros dos soldados delante con sendos modelos de fortaleças en alto, y otros diez y siete soldados detrás con diferentes ynsignias, viéndose payses de lejos. El 7° contiene otros seys soldados armados que llevan vasos de oro en las manos. El 8° contiene dos como sacerdotes cada uno con su palma verde en la mano, y quatro muchachos delante los dos con velas encendidas y los otros dos detrás con vasos como navetas de yncienso en las manos, que van caminando al parecer hacia un templo que se ve de lejos, con otra semejante y más numerosa procesión de veynte figuras que entra dentro, y otra gente subida por los corredores de los cimborios del templo. El 9° contiene una gran procesión de setenta figuras que sale de una ciudad a sacrificar tres grandes toros enramados y adornados, guiado cada uno de cabestrillo de seda por un soldado armado y laureado con trompetas, vasos y haces de leña para el sacrificio. El 10° contiene una procesión de 19 figuras, y de lejos, otras 12 con una ciudad en ombros de soldados (*que*) llevan un rico y grande vaso lleno de medallas. El 11° contiene un carro de oro tirado de dos elefantes, sobre el qual va una muger con una corona en mano representando la Victoria; van delante 6 soldados a pie armados y laureados y algunos con lanças, y detrás 13 prisioneros de todas edades también a pie atadas las manos y tristes, y se ve una gran población de lejos. El 12° contiene otro carro tirado de leones, y alrrededor y detrás y delante muchos soldados con ynsignias militares en hastas levantadas en alto, haciendo aplauso al triumphante que va en el carro en medio de dos Virtudes, vénse de lejos payses y más gente que en todo son 32 figuras[42].

[42]La serie *princeps* d'aquesta tapisseria fou teixida en base a cartons de Giulio Romano, sovint el tema d'Escipió es representava en dues series, la de les gestes d'Escipió, i la dels triomfs, sempre en base a l'exitós poema de Petrarca. La peça descrita per Rubio de Herrera difereix en bastants aspectes dels mateixos, no obstant caldria pensar que es tractaria d'una variant més de la sèrie (Astier, Le Colonel: "*La belle tapisserie du roy 1532-1797 et les teintures de Scipion l'Africain*" Paris 1907). Maffeo

Esta tapicería está muy bien tratada y tiene muy linda y agradable vista. Embio las medidas de sus doce paños en ocho hilos; Todo el hilo mayor es la medida de la anchura de 4 paños yguales los mayores, y desde el nudo negro que va dado en ella, es la medida de la anchura de otros dos paños menores que los dichos quatro y mayores que los demás. Y los otros seys hilos en cuyos cabos van también dados nudos, son las medidas de las anchuras de los otros seys paños menores por ser desyguales en anchura; y cada uno de los dichos siete hilos lleva sus dos nudos a los cabos para diferenciallos de otro hilo que, sin nudos a los cabos, el qual hilo octavo es la medida de la altura de todos estos 12 paños; y desde un nudo negro que lleva este octavo hilo hasta el cabo más vecino, es la medida del friso de todos y cada uno de dichos doce paños. Conformes a estos 12 paños de los triumphos de Cipión ay seys reposteros con las armas del cardenal.

Y no se a podido hasta agora ver por menudo para dar raçón de las demás tapizerías contenidas en la dicha lista italiana, porque para ver y considerar y medir y tomar la nota de cada paño de cada una, es menester tiempo y espacio y doce personas differentes que los traen y llevan, doblan y desdoblan, tienden y enhiestan para vellos de todas maneras y a todos los visos uno por uno; demás de aver concurrido averle venido agora al príncipe Peretti por huésped el marqués Tapia de Belmonte, regente de Nápoles, que pasa de España con su casa y posa en casa aparte que le a adereçado el príncipe Peretti, con que sus guardaropas y demás criados se hallan ympedidos. Demás desto embio a V.E. el duplicado de las medidas de la altura y anchura de los seys paños yguales de Phaetón en un solo hilo, que demás del nudo negro lleva otro desde el qual hasta el cabo más vecino es la medida del fuso que es ygual en todos seys. Y de nuevo digo que ay doce sillas conformes a estos seys paños de Phaetón y dos reposteros de las armas del mismo cardenal; cuyos precios verá V.E. en la dicha lista ytaliana, y me dicen que se hallará aquí maestro que quite de los reposteros las armas con su capelo, y ponga otras differentes con corona debajo de una forma de cielo y de dosel que tiene cada repostero sobre el capelo; y si se sirviesse de haçer aquí esta mudança de armas en reposteros, combendría embiarme un designio de las armas en la forma y los colores que han de ser.

En el capítulo en que di quenta a V.E. de la tapizería de Phaetón, fueron dos yerros; el uno fue llamar a las *annas* de los paños *alas*, el otro fue decir que uviesse costado a 26 escudos cada anna porque este no es sino el precio que oy se aprecia, y me dicen que lo que costó fue a raçón de 32 escudos cada anna. El capítulo que a 15 del presente escriví a V.E. sobre esta tapizería de Phaetón, decía en la forma

---

Barberini fou nomenat nunci apostòlic a Paris a finals de l'any 1604, data probable segons Rubio de Herrera de la confecció del tapís.

siguiente: (*vid. supra*). También propongo de nuevo a V.E. si para goçar la compra de buena embarcación, sería bien mandarme V.E. embiar sus cartas para que los duques de Alva, Pastrana y Tursi hagan llegar a embarcar en Civitavechia las cajas que yo tuviere para V.E. en caso de paso de galeras de Nápoles a Génova y de Génova a España.

(*Roma, 1 de març 1625. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

Estraordinario. Va con esta carta otra mía y duplicados de la planta de la Valtelina y de la lista de tapicerías y de las medidas de los triumphos de Cipión.

Exmº. Señor. En 19 del pasado despaché a V.E. con el ordinario un pliego con dos cartas mías y otra de don Gil de Sotomayor, y duplicados de la licencia para el pe. Monterde y de una estampa de la ceremonia de la Puerta Santa, y de las medidas de la tapizería de Phaetón y otras de otra y lista de otras, y una estampa de la planta de la Valtelina y un retrato del príncipe de Polonia, y una relación de unos prodigios de Sardeña y la gaceta. Y avisé a V.E. de las calidades y precio y medidas de otra tapizería de seda y filadiz en doce paños con los triumphos de Cipión, como lo avía hecho quatro días antes de la de Phaetón, cuyo capítulo dupliqué. (...) Embio duplicados de la lista de tapizerías del cardenal Montalto y de las medidas de la de los triumphos de Cipión. Y por aver andado de rebuelta la casa del príncipe Peretti por enfermedad suya y de su princesa juntamente con el hospedage de los marqueses de Belmonte, que todavía dura, no e podido ver las demás tapicerías por menudo y tomar sus medidas, aunque son más traydas y no tales como las avisadas de los triumphos de Cipión y fábula de Phaetón; conformes a la qual dije a V.E. a 19 del pasado que avía doce sillas y dos reposteros de las armas del cardenal, y que se hallará aquí maestro que las mudasse bien poniendo en su lugar otras de corona, la qual viniesse a estar debajo de una forma de dosel que hace el paño sobre el capelo. Para en caso de aver de remitir V.E. crédito para comprar aquí tapizerías, aviso a V.E. que será bueno el de Gavino Espiga, vecino de Barcelona, para que Christóbal Monserrate, vecino de Roma, provea de dinero que suele tener de Benedeto Materi de Càller para dar a cambio a pagar en Barcelona; y oy se halla con más de seys mil escudos, y podría ser hallarse con más y menos quando me llegase semejante crédito. Sobre la tapizería de los triumphos de Cipión y sus medidas, y sobre la dicha lista de tapizerías, escriví a V.E. en 19 del pasado un capítulo del tenor siguiente: (*Vid. supra*).

(*Llista italiana que inclou a continuació*).

Tapezzarie diverse e Giore:

Pezzi d'arazzo con oro e seta fatto in Fiorenza con l'Hystoria di Fetonte, alti ale 7 1/4 in tutto ale 400 a s. 826 l'ala.

Due portiere simili con l'arme di SS.Illma. che accompagnano li sudetti arazzi 600.

Sedie d'oro e seta tessute come i panni con vasi arabeschi con sua frangia e passamano d'oro 1200.

Pezzi d'arazzo di lana e stame con l'historia di Diana alti ale 8 scarsi, in tutto ale n° 330 a s. 87 1/2 l'ala.

Pezzi d'arazzo di seta capicciola e un poco di lana venuti di Francia di trionfi di Scipione alti ale 7 1/2 in tutto ali 645 a s. 10 l'ala.

Pezzi d'arazzo di seta, lana e filaticcio con l'historia di Noe e Nembrot alti ale 7, in tutto ali 540 a s. 11 l'ala.

Pezzi d'arazzo di seta e capicciola di Bruselles a buscaglie con animali grandi del naturale alti ali 7, in tutto ali 512 a s. 12 l'ala.

Pezzi d'arazzo d'oro e seta a giardini con diverse figure alti ale 5 3/4, in tutto ale 280 a s. 14 l'ala.

Pezzi d'arazzo dell'historia di Troia d'oro e seta alti ale 5 3/4, in tutto ale 200 a s. 12 l'ala.

Un paramento di raso rosso ricamato d'oro e seta de diversi colori fatto a colonne, con un telo tramezzato di tela d'oro gialla, verde e bianca in colonne dell'altezza del drappo num° 20 e di d^a^ tela teli num° 23 con un frigio di raso alto pal. 3, che gira tutto il paramento con un ricamo tutto come le colonne, alto pal. 16 in tutto 3.500.

Un cortinaggio di raso rosso simile ricamato fatto a cuppola con 2 cortine ricamate e fodrate di taffetta rosso con 2 altre cortine di tela d'oro per dietro, e da capo con suoi pendenti di raso rosso ricamate staccatte in 4 pezzi, con il suo cornaletto tutto ricamati con sue frangie attorno di raso rosso ricamato e treguarda colonne del medessimo foderate di tela d'oro e la capella tutta piena di ricamo 2.500.

Un paramento di tela d'oro di Milano rosso e bianco con un telo di damasco rosso, alto pal. 11 1/2 in teli num° 85 con 2 portiere e tavolini simile con frangia d'oro intorno a s. 12 la can^a^. tra l'uno e l'altro.

Un cortinaggio del medesmo finito tutto e guarnito con calamari e 4 cuscini, 2 per il letto e 2 per l'inginocchiatoro, tutto 800.

Un paramento di velluto incarnatino in teli n° 56, alto pal. 17 ornato alle cusciture di un ricamo raportato sopra al velluto negro largo un 3° di pal. tutto di canutiglia d'argento con il suo letto simile, foderati tutto di damasco con oro con sua frangia d'argento e seta 12.000.

Un collaro tutto pieno di diamanti n° 9 grandi, e un altro maggiore dell'altri 1.600.

E altri nelli va con perle con un diamante in mezzo.

Un giorello con molti diamanti, uno in mezzo di peso caratti 22, di prezzo di scudi trenta mila 30.000.

(*Barcelona, 12 d'abril 1625. El duc de Cardona a Rubio de Herrera*).

(...) En quanto a la otra tapicería de los triunfos de Cipión en doce paños de seda y pladillo tramada con alguna lana, promete será muy buena pues la hiço labrar su Santidad en Francia quando fue allí nuncio, y aunque ni me avisa por menor la anchura de cada paño desta tapicería, figuras que contiene y su estofa; no me diçe el precio último en que se remata, que olgará entenderlo avísemelo V.M. juntamente con las comodidades en que la darán y esto sea luego. En quanto a las sillas y reposteros conforme a la tapicería de Faetón, me pareçe será remiendo quitarle las armas del cardenal para poner las mías aunque el oficial sea muy diestro, y assí no tratará V.M. dello que bastará la tapicería (...).

(*Roma, 19 de març 1625. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

(...) Tratando de tomar para embiar a V.E. las medidas de las demás tapizerías contenidas en la lista que tengo embiada de las de Montalto, me a ordenado don Ferd°. que no lo haga porque aunque son buenas no le parecen para compradas y llevadas de tan lejos, diciéndome que no quiere correr riesgo de que V.E. compre cosa que después no le salga muy a gusto, y que así de su parecer sólo se trate de las dos cuyas medidas tengo embiadas y principalmente la de Phaetón; y yo soy del mismo parecer que don Fernandino, así como lo e significado a V.E. en otras mías porque de la tapizería de Phaetón no se puede temer que deje de contentar, y la de los Triumphos es excelente para no ser de oro.

Con todo eso digo por aver visto toda la de boscage, que es de seda y filadiz hecha en Bruselas en once paños, el 1° contiene un gran león entre árboles y otros animales, el 2° un gran elephante en un bosque con pabos reales por arboledas; el 3° un dragón sobre otro elefante peleando en otro bosque y arboledas con otros animales por ellas, el 4° quatro leones contra un capricornio en otro bosque; el 5°

avestruzes grandes y chicos con otros animales por otro bosque, el 6° un gran ciervo entre árboles y payses; el 7° un tigre que muerde a un león con otros payses y un cocodrilo, el 8° unos dragones en el campo; el 9° un leopardo por un lago de peces entre árboles; el 10° diferentes animales por la tierra y por los árboles, el 11° una mona debajo un edificio. Las medidas de ésta y demás tapicerías se podrán conjeturar por las que se narran en la lista embiada de tapizerías, y por las que e embiado de los Triumphos y Phaetón. (...)

(*Roma, 14 de juny 1625. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

(...) Phaetón comprada en 9.200 reales. Desde que aquí llegó el padre fray Pedro Jover[43] avemos entendido juntos en lo de los paños de Phaetón, teniéndolos por ocho días colgados todos seys en un salón de don Ferdinando para vellos como los avemos visto diversas veces a nuestro placer, juntamente con don Ferdinando y sin él, y cada uno de nosotros de por si y aun llevando el fray Pedro poner personas prácticas de esta materia, y aviendo estudiado y conferido su estofa ambos con don Ferdinando, y sin él, entre nosotros dos solos.

Las cartas de V.E. para su pd. y para mí, juntamente con mis avisos de 15 y 19 de febrero para V.E. resolvimos que se comprassen, no embargamente que el fray Alonso de Castilla, a quien los mostré por averme dicho que V.E. le avía tratado dellos, dijo que más uviera él querido que fueran de boscage por usarse más oy en España; pero no me pareció que V.E. podía ygnorar esto aviendo V.E. visto mi relación de 15 de febrero, y siendo la fábula de cosa celestial y no terrestre; demás de que si todo lo que en España se usa son boscages, auría otra nueva raçón para que estos paños sean en ella singulares. Y assí nos resolvimos a comprallos, lo prim° por ser los mejores que aquí se hallan, así como aquí se tiene por cosa sentada y aun lo a confessado el cardenal Borja al padre fray Pedro Jover, diciéndole que ni en España

[43]Es tracta de Pere Jover, un frare franciscà provincial de l'orde de framenors a Barcelona confident del duc; Pujades: "*Dietari...*" Vol.III (Op.cit. c.62v, p.78, Gener 1622): "En aquest mes vingué a Arbeca tornant de cort lo duch don Henrich de Cardona, y diu-se ve ab intent y orde del rey de procurar veurer si podrà acabar ab la terra, que juren a sa magestat sens venir a ella. Altres diuen que sols perquè acabat lo trienni del virey lo tornen a jurar altra vegada a bé que sa magestat no aya jurat. Per una cosa o per altra se sab envià a sercar al fra Franch, de frares Menors de Sant Francesch, y perquè ell estava malalt, pregà al provincial fra Pere Jover, qui anava a València, passàs per Arbeca, lo qual arribat a Arbeca des de allí tornà a Barcelona a parlar ab fra Franch, frare del seu orde y al present (?) lo qual té molt la mà en las cosas del govern secular, que en tot se met y en Casa de la Ciutat té gran cabuda des que anà a cort per lo de les monedas que a bé que reisqué mal, y la ciutat mai volgué acceptar lo privilegi, ell se és restat ab lo maneig de cosas. Parlat que hagueren los dos se'n tornà lo provincial a Arbeca y de aquí a València que sols estigué una nit en Barcelona. Y en estar esforçat lo fra Franch anà a Arbeca a veure's ab lo dit duch de Cardona".

ni en Italia los hay tales y que aviendo ocasión de comprallos no se dejasse perder. (...)

No puedo dejar de decir con mucho gusto a V.E. que e visto otros seys paños que el duque de Pastrana a comprado del cardenal del Monte, de esta misma historia y tamaño destos de Phaetón, en lana, que son copias destos de Montalto, con que pensara hacer suya en España por ser tan raro el designio; y convendría que los eche en la mar quando supiesse que van a España estos otros, o sería rica cosa que después de colgados y celebrados los suyos en España remaneciessen colgados en ella estos otros. De esta compra de Pastrana vengo a conjeturar que por usarse muchos boscages en España, como me dijo el padre Maestro Castilla, deve de tirar el de Pastrana a hacer raya con sus paños de lana copia destos otros[44].

Luego que tuvimos ajustada la compra de Phaetón, tratamos su pd. y yo de la de los triumphos de Cipión; y por aver parecido a su pd. más viejos y maltratados se a cessado con esta plática, y sólo se a tratado algo de la tapizería de boscage del qual di noticia a V.E. en mi carta de 19 de março por averle parecido a su pd. mejor que a mí, porque a mí me parece poco o nada alegre aunque el designio es muy bueno y bien rico de seda. El pe. fray Pedro Jover me dejó orden para que yo sepa lo último que quieren por ella, lo qual sería dificultoso de sacar mientras no ay orden precisso de compralla, y aunque sobre esso procuraré entender lo más que pudiere esperar orden de V.E., para después de aver dado a V.E. relación a boca su pd. para bien avío a España de la tapizería de Phaetón, sola o acompañada de otra que se comprasse, se sirva V.E. de mandar escrivir a los duques de Alcalá, Alva, Pastrana y Tursi para goçar de buena embarcación, ordenándoseme a mí si devo embiar personas de guarda y quantas. También propongo a V.E. que para encajar y acondicionar bien los paños, será necessaria la yndustria de los guardaropas del príncipe Peretti y don Ferdinando, los quales an puesto trabajo en mostrallos, colgallos y descolgallos, doblar y desdoblar y ayudar a tomar medidas y raçón de las historias; por lo qual, y por correr el nombre de V.E, pido licencia para regalallos y también con alguna cosa al judío que me dio noticia de estos paños de Phaetón a quien entonces se lo prometí (...).

(*Roma, 9 d'agost 1625. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

(...) El padre Fray Pedro Jover me escrivió de Génova a diez del pasado, que avía embiado a V.E. debajo del pliego del Rey mi pliego de 14 de junio, en que fue menudo aviso de la compra de Phaetón de oro y seda; y aunque V.E. aurá salido del

[44]Sobre el gust del duc de Pastrana pels tapissos vegeu Andrés de Mendoza : "*Cartas...*" Op.cit. Madrid 1886. p.198-199 i p.203.

cuydado de su detenimiento con averlo ya recibido, o con el sumario del qual fue en mi carta del 15 de julio, o con la presencia del mismo pe. Jover; repito agora aquí que la compra se hiço a primero de junio, y se tomaron cinco meses para pagar y que para proveher dinero con ahorro ay tres modos: El 1° es embiallos de contado con una buena y segura embarcación, y si viniessen en doblones de España sería la moneda de más provecho, y si viniesse en reales de a ocho, mexicanos o sevillanos, sería también moneda de provecho aunque menos que los doblones. Y este primer modo es el de más ahorro; pero sería necessario que el dinero viniesse a Génova o a Florencia, con orden de entregarse allí a persona deputada de España que me los remitiesse a Roma, o me avisasse y guardase mi orden, porque si fuesen reales de a ocho se despacharían con más provecho y ventaja en Génova o Florencia que en Roma.

El 2° modo es embiar a Italia el dinero por ferias, y esto puede ser o a riesgo de V.E, o a riesgo de algún mercader que se obligue a ponello dentro de tanto tiempo en Génova o Florencia o Roma; y si viniesse a riesgo de V.E. vendría con más ventaja que a riesgo del mercader. El 3° modo es por letras de cambio de España a pagar en Roma, pero no por vía de crédito, porque el crédito presupone que al dinero se a de tomar a cambio acá lo qual sería con mucha pérdida en partida tan grande pudiendo venir de España. El duque de Alcalá me a dicho que los quiere ver, y yo he prometido mostrárselos, y tratándole de que los a de llevar o hacerlos aviar con seguro pasage (...).

(*Roma, 12 d'agost 1625. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

(...) Don Ferdinando me dice aver dado algunos tientos para apurar el precio del boscage, y no aver bajado el príncipe Peretti de seys mil escudos, que es bien poco menos del precio hecho en la lista de colgaduras que tengo embiadas a V.E. Bien es verdad que como no lo a tratado para comprar no a apretado como comprador, sino como acaso y blandamente, y que el dicho príncipe deve de huyr el cuerpo al aprieto en que se vio sobre el precio de los paños de Phaetón, que quando don Ferdinando le picó, no como comprador, le dio a entender que los daría por menos de once mil escudos; y después quando le trató de ello como comprador le fue forçoso bajar, como si la primera palabra no uviesse sido baja sino estima. Y digo de mí que daría de mejor gana doce mil escudos por Phaetón que seys mil por el boscage. E dicho a don Ferdinando la detenida del pliego en que fue mi aviso de la compra de Phaetón, para que no perjudique a V.E. alguna dilación en remitir el dinero (...).

(*Roma, 25 d'agost 1625. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

(...) A don Ferdinando le ha parecido bien que el dinero venga con ventaja y seguridad, aunque por este respecto no sea tan luego, y como lo trayga la primera ocasión de galeras será a tiempo aunque uviessen pasado los 4 meses. Yo he holgado mucho con la resolución que V.E. a tomado de embiar de España persona de confiança que lleve la tapizería, porque si uviera de yr de acá a mi elección me costaría cuydado hasta tener aviso del recibo; con todo eso si la tal persona trujera orden de llevar de acá compañía, se la buscaré la mejor que se hallare.

Si es cierto que los duques de Alcalá y Pastrana o qualquiera dellos buelve a España este otoño, no sería ocasión de perder y así conviene al servicio de V.E. la solicitud en el despacho del dinero y persona para Italia (...).

(*Roma, 19 de setembre 1625. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

(...) Don Ferdinando Orsino (dice) que le parece que se dará la tapizería de boscage del príncipe Peretti por cinco mil escudos de esta moneda, que es más de mil menos de lo apreciado en la lista que tengo embiada a V.E.

Por aver tan poco que escriví a V.E. y no sentirme del todo bueno y acabarme de decir agora, bien noche, el duque de Alcalá que escriva a V.E. con la posta ordinaria que parte de Génova, e escrito estos renglones a aventura de si llegarán a tiempo. Suppco. humilmente a V.E. se sirva de mandar que de Madrid se avíe a Córdova la carta que embio para mi hermano porque ymporta. Dios guarde y prospere a V.E. por muy largos años como sus criados avemos menester. De Roma y 7bre. 19 de 1625. Exm°. Señor besa muy humilmente los pies de V.E. su menor y más devoto y yndigno criado. Juan Rubio de Herrera.

(*Roma, 14 d'octubre 1625. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

(...) En esta carta de V.E. de 18 de 7bre. se me dice de los siete paños de Phaetón, debió de ser yerro de pluma no siendo más que seys. La dilación del dinero podría causar discomodidad al vendedor, porque a rebuelto una gran fábrica de un palacio desde los cimientos; y aunque es Sr. adinerado deve de llevar mira a que en la llegada del dinero no auría dilación, por ser más perpétuas las fábricas de otoño que las de ymbierno.

En respuesta de mi capítulo de 14 de junio me da facultad V.E. para regalar al judío sin hablar de los guardarropas, para los quales le pedí también en la misma carta (...).

Aviendo llegado aquí yncógnito el duque de Brachano[45], me embió a llamar para darme para V.E. las gracias por la memoria que por tantas veces a hecho V.E. de su persona, casa y negocios con el duque de Alcalá de persona y por cartas; y me mandó que pidiesse yo al de Alcalá una audiencia de noche, entrando encubierto por la puerta falsa del palacio de los embajadores. Y aviéndola prometido el de Alcalá, le advertí (porque andando yo de por medio como ministro de V.E. no resultase algún desgusto de Brachano) que no se le avía de hacer un pelo de menos honra que al condestable Colonna, por la ygualdad de las personas y uso de los demás embajadores, y porque si con alguno de ambos se avían de alargar más, era con Brachano por no ser vasallo del Rey, y por ser primo segundo de la Reyna nra. Sª. A todo lo qual salió bien el de Alcalá ynformado de lo mismo por el duque de Pastrana, con que tuvo ante noche efecto la visita del de Brachano con su satisfación, así en el tratamiento dándole el de Alcalá mano derecha y precedencia, como prometiéndole escrivir agora con aprieto a España como ministro sobre lo de Pomblín, así como sé que su Exª. lo a hecho en conformidad de unos apuntamientos que yo le e dado de parte de Brachano por escrito, por lo qual merece el de Alcalá que V.E. le diese las gracias (...).

(*Barcelona, 20 d'octubre 1625. El duc de Cardona a Rubio de Herrera*).

(...) En lo que a respecto del dinero de la tapisseria de Phaetón, quedo advertido de que el príncipe Pereti le tomará en dinero de Génova y con cuydado de proveherle en la conformidad que tengo dicho en otras. Que prometo a v.m. que no hay día que no se me aga un año, porque es cosa de gusto y le aguardo con él (...). He visto que don Ferdinando le a dicho que la tapicería de boscache la daría al príncipe Pereti por sinco mil escudos de moneda romana, que más de mil menos de lo apreciado en la lista; por agora no quiero tratar más de esta compra.

He quedado con cuydado que v.m. esté con poca salud porque se la deseo muy buena. La carta que v.m. imbió para su hermano se le encaminará a Córdova con cuydado, y a Madrid con un correo que partirá oy por la posta, y lo mismo se ará con las del pe. García quando lleguen. Ge. Dios a v.m. como puede. De Barª à 20 de octubre 1625.

(*Barcelona, 24 de novembre 1625. El duc de Cardona a Rubio de Herrera*)

---

[45]El duc de Bracciano era Paolo Girodano Orsini, gran amant de les arts, col·leccionista i comitent de Bernini, Vouet i d'altres notables artistes romans. El seu germà, el cardenal Alessandro Orsini, va donar al duc d'Alcalà un Crist de marbre que aquest va dur a Sevilla, Vid. Brown, J. / Kagan, R.L: "*The duke of Alcalá...*" Op.cit.

(...) La duquesa queda muy contenta con el breve que v.m. nos ha imbiado para que pueda entrar en los conventos de monjas descalças, y ambos se lo agradecemos mucho. Ya diré a v.m. en la passada como se queda esperando cada día la nueva reducción de la moneda de vellón para goçar de esta ventaja, y poder con más comodidad remitir el dinero del precio de la tapicería de Phaetón al contador, estoy aguardando cada día. Luego que llegue daré orden en que se remita ahí la partida en crédito o en letra (...).

(*Roma, 14 de gener 1626. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

Exmº. Señor. El duque de Alcalá embió con su camarero el día de San Estevan al cardenal Barberino un presente de cien pares de guantes y dos cordovanes, sessenta faltriqueras y otros tantos bolsillos bordados todo de ámbar, muchas piedras bezoares, quatro cofres de carei barreteados de plata y oro con muchos estuches y cajuelas dentro de lo mismo; lo qual dijo allí Barberino que lo recibía en depósito hasta que el Papa le diese licencia de tomallo, y el día siguiente embió veynte dobles a los lacayos de su Exª.

Anse entretenido ambos embajadores con sus camaradas después de cena estas Pasquas, en leer poesías hechas por camaradas y criados de sus Exas. sobre muertes y epitafios de sepulturas fingidas, una noche de un bufón, otra de un enano; los quales se han defendido con sus respuestas también en verso. Después de leydos -la noche de los Ynocentes en que se celebrava la muerte del bufón Sotés- los papeles, riñeron don Juan de Vera y don Antonio cavallero en esta forma; hablando don Juan de Vera con los embajadores tomó de la mesa don Antonio los papeles leydos que allí se avían quedado, y començándolos a leer alto le pidió don Juan que los leyese más quedo; y aviéndolo començado a hacer don Antonio por un poco, y volviendo después al primer tono le volvió a pedir lo mismo don Juan con más eficacia, con que don Antonio dejó de leer los papeles; y al salir don Juan le dijo en la antecámara don Antonio, ambos sin espadas, que si le avía dicho que callase respecto de sus Exas. estava bien, pero no si lo avía dicho por sí solo. Respondió don Juan que lo avía dicho por todo; replicó don Antonio que no tenía porque callar quando don Juan hablase, sino hablar y hablar más y más todo quando quisiese. Apretó don Juan que si quando él hablasse ymportase que otros callasen los haría callar, siendo necessario a cuchilladas, y agarrando de la espada de Rolliço bufón don Juan, salió don Antonio a buscar otra porque allí no la avía; y en este tiempo detuvieron unos a don Juan y otros fueron tras don Antonio a lo mismo, y saliendo

los embajadores al ruydo duró el apaciguallos hasta cerca del alva que los hicieron amigos (...).

Recién venidos a Roma don Federico Colonna con su esposa y suegra y beneplácito del Papa por el homicidio que a don Federico tenía ausente de Roma desde antes de casarse; yendo esta víspera de Navidad cerca de la noche las dichas dos señoras, madre y hija, en sillas y detrás don Federico con 4 hermanos suyos menores en un coche echadas las cortinas, y otras dos carroças de dueñas y criados, todos yncógnitos por no averse acavado aún las libreas para salir en público; nació differencia entre una de las dichas carroças y otra en que yba la muger de un capitán del tercio de don Ferdinando Orsino delante de su palacio. Y por aver maltratado un criado de los Colonas al cochero de la carroça del capitán, acudieron a su defensa soldados del mismo tercio; y aviéndose apeado al ruydo los Coloneses davan sobre ellos los soldados, que por ser muchos y no conocellos, los uvieran tratado muy mal si no llegara a la ocasión el mismo capitán que detuvo a los soldados, con que los Coloneses pudieron embarcarse en su coche, aunque con tanto alboroto y confusión que se les quedó el hermano menor, niño pequeño, que anduvo solo y descarriado hasta tres horas de noche, que aportó a casa solo. Y en el lugar de la pendencia se halló un cintillo de diamantes que don Ferdinando embió luego al condestable Colonna, el qual dio al portador diez escudos.

Y por aver remanecido muerto un soldado se retrujo don Federico (aunque con una heridilla en la cabeça) con dos de sus hermanos mayores en casa de los embajadores de España, donde estuvieron algunos días en el quarto del duque de Alcalá sin salir a comer en público, porque el Papa avía hablado a su padre sobre ello con mucha dureça como llovía sobre mojado. Y aviendo nacido después diferencia entre el dicho condestable y don Federico, su hijo, sobre los alimentos, y venido sobre ello a palabras los cosuegros diciendo la suegra que no avía en Italia otra doña Juana de Austria, y respondiéndole el cosuegro que tampoco avía otro condestable Colonna, se fue de Roma el dicho condestable a uno de sus lugares al ymprovisso con todos los criados mayores y menores, de manera que uvieron menester los huéspedes què el marqués de Santovito, amigo de don Federico, les embiase la comida y el cardenal de Saboya carroças para partir de Roma. Y aportando don Federico con los suyos a otro lugar de su padre, le mostró el governador un orden por escrito en que se le mandava expresamente que no se les diese más de pan y vino, fuego, paja y cebada; con lo qual uvo de conformarse don Federico quitándole al governador la carta del dicho orden y quedándose con ella (...).

(*Roma, 1 de febrer 1626. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

Exm°. Señor. En la posta, con grandíssima priesa, aviso a V.E. como a 30 del pasado partió de aquí mi sobrino a embiar la tapizería en Civitavechia en las galeras que esperan al cardenal Barberino legado para llevarlo a España, y les a hecho a las cajas en que va la tapizería buen tiempo. Va empeñada en 7.500s. a pagar a Rafael Grael y Dimàs Pobble en Barcelona a raçón de 32 sueldos, conforme a la carta que lleva mi sobrino y a otra que va abierta a manos de los dichos Grael y Pobbla (...).

El cardenal Barberino lleva 200 personas y las demás quenta son 24, de las quales Mons°. Pamphilio, patriarcha de Antiochia, su datario y su maestre de carrera serán a propósito para acordarle y aconsejalle cosas del servicio de V.E. Lleva por maestre sala al cavallero Julio Chrisogino de la orden de San Juan, sobrino del abad Celidonio, gran privado del cardenal de Torres del qual lleva carta; y va entre otros gentiles hombres Tomás Rinuccini, hermano del arçobispo de Fermo, que dejó de ser secretario de Ritos. El cardenal legado se me a escusado de yr a alojar a casa de V.E. diciendo que en Francia avía ydo a casa de los ministros y obispos, pero que no dejaría de dar muestra de lo servidor que es V.E.

Escrivo tan depriesa y con tanta turbación que no se lo que me escrivo, sólo me consuela que el tiempo no es tan a propósito para navegar las galeras, que podría ser llegar antes dellas o con ellas el despacho que se me queda, si bien escriví largo a V.E. en 14 y 19 del pasado con estraordinario dos pliegos grandes por vía del duque de Alcalá, de cuyo consejo embio la tapizería que le a parecido muy linda y a sido alabada en su mesa muchas veces, V.E. se sirva de dar a Don Ferdinando Orsino las gracias, porque no se le dieron quando fue aviso de estar efectuada la compra, y oy a hecho con el príncipe Peretti que el dinero del precio no se le a de pagar sino dentro de tres meses, o si antes viene aviso del entrego para que yo pueda pagarle de dinero o letra que V.E. me embiase, y llegasse antes aviéndosele obligado un banco al príncipe Peretti a la paga en el plaço dicho. Dios Ge. y prospere a V.E. muchos años. De Roma febrero 1° de 1626. Exm°. Sr. besa muy humilmente los pies de V.E. su menor y más devoto y yndigno criado. Juan Rubio de Herrera.

(*Llista confidencial tramesa per Herrera al duc de Cardona*)[46]

"Lista de la gente de quenta que va acompañando al cardenal Barberino, sobrino del Papa, que va por legado primero a Francia y después a España".

[46]Aquesta llista sense data va ésser possiblement lliurada per Rubio de Herrera entre el dia 1 i 9 de març de 1625; en ampliar-se el seguici del cardenal Barberini Rubio en trameté una segona d'idèntiques característiques.

1°.Monsr. Obispo Ripatronçoni: En Italia uno de los secretarios de estado del Papa que va haciendo el mismo officio.

2°.Monsr. Filonardi: Noble romano hermano del muerto cardenal Filonardi que va por obispo a Aviñón de Francia, donde se dice que quedará.

3°.Monsr. Pamphilio[47]: Noble romano auditor de Rota de mucha práctica y autoridad en ella, que a sido nuncio en Nápoles desde el tiempo de Gregorio 15 hasta oy que lo a dejado por yr como va con officio de datario del legado; tiénese que quedará por nuncio en España, volviendo a ser cardenal a Roma Msr. Saqueti. Trátalo por pariente el card. Borja; a tenido en Nápoles estrecha amistad con el duque de Alva, es persona muy a propósito para persuadir qualquiera cosa al legado por las partes dichas, y porque el Papa hace confiança del con estimación.

4°.Carlo Magalotto: Hermano del cardenal deste nombre y hermano de la madre del legado, que va haciendo officio de su maestro de cámara, y en Roma a servido el officio de lugarteniente de capitán general de las guardias del Papa.

5°.Mateo Saqueti: Lego, hermano del nuncio Saqueti que va por cavallero asistente del legado, y a mostrado devoción al duque mi Sr.

6°.Ascanio Filomarini: Eclesiástico noble napolitano que en Roma es y hace officio de maestro de cámara del cardenal Barberino, con el qual priva por ser amigo antiguo de su casa y amado del Papa y su camarero secreto. Es amigo grande de los marqueses de Belmonte y se paga mucho de que lo estimen, y a mostrado devoción al duque mi Sr.

7°.El cavallero del Poço[48]: De la orden de San Estevan de Florencia en hábito de clérigo; vasallo del duque de Saboya, copero del legado y hombre leydo y rico.

8°.Cuincio del Bufalo: Lego, noble romano de casa que a tenido cardenales hasta pocos años a, es y va por cavalleriço del legado y a mostrado también devoción al duque mi Sr.

---

[47]Giovanni Battista Pamfili, futur papa Innocenci X (1644-1655) successor d'Urbà VIII.

[48]Sobre Cassiano dal Pozzo Vid. VV.AA.: "*Cassiano dal Pozzo. Atti del seminario internazionale di studi*" Roma 1989. Donatella L.Sparti: "*Le collezioni dal Pozzo, Storia di una famiglia e del suo museo nella Roma seicentesca*". Modena 1992.

9°.Pietro Persico: Maestre sala del legado, que lo era del Papa siendo cardenal.

10°.Caetano Branconio: Trinchante del legado, que lo era del cardenal Piñateli; amigo de Don Joachin de La Ralde[49]y es devoto del duque mi Sr.

11°.Gerónimo Aleandri: Ecclesiástico noble, vasallo de la señoría de Venecia, secretario de las cartas latinas del legado, que lo fue del cardenal Bandino hasta que el Papa recién electo lo llamó a su servicio; es persona docta en su facultad que tiene más del Filósofo que del Político, y estima mucho que hagan caso de él.

12°.Pámfilo Persico: Vasallo de la misma señoría, secretario de cartas italianas, que lo fue de los cardenales Orsino y Monreal, tío del de Torres el qual lo puso con Barberino y priva con él, y por averlo sido también del duque de Urbino hiço venir la relación de sus ceremonias. Por los quales respectos, y por aver dado con affición la notícia de la grandeça del duque mi Sr. al cardenal Barberino, antes de darle la primera carta de su Exª, tiene derecho a particular agasajo. Demás de que va ynstruydo del cardenal de Torres para que sirva con cuydado a su Exª. en lo que le mandare tratar con el legado, y él se a offrecido a acudir con veras. Y lleva carta del mismo cardenal de Torres para su Exª, por lo qual sería bien que en Madrid lo buscasse y se le ofreciese el dr. Aguilar.

13°.Don Alonso de Ybarra: Castellano gentil hombre del legado, persona dócil y amigo de hacer placer.

14°.Dos ayudantes de cámara llamados el uno Francº, hombre blanco y rubio, y el otro Agustín, barbinegro, que también sirve de barbero del legado; son personas que se dejarán regalar y harán placer.

15°.Tomás Rinuchini: Hermano de Monsº. Rinuchini, secretario de la congregación de ritos que a entrado agora para yr como va de gentil hombre del legado, y creo lleva carta de su hermano para el duque mi Sr; por lo qual y porque su hermano ha recibido derechos por los despachos que a dado, sería bien regalallo y honrallo.

16°.El cavallero Muti: De la orden de S.Juan, deudo del cardenal Muti, el qual y otros 4 van con el mismo título de gentiles hombres del legado.

---

[49]Un Joaquín de Larralde y Bastán apareix documentat al servei del ducs a la tresoreria de Barcelona en el anys 1624-25.

(*Roma, 9 de febrer 1626. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

(...) También escriví a V.E. en 30 del pasado con mi sobrino que partió de aquí a Civitavechia, para embarcarse con la tapizería de Phaetón de oro y seda en la galera llamada de Stª Lucía, que es una de las cinco de la esquadra del Papa que allí esperavan para llevar a España al legado cardenal Barberino, y en Liora se les a de juntar la esquadra de las galeras de Toscana para acompañarlo hasta Barcelona, hasta donde se dice que lo acompañará también la del marqués de Santa Cruz; con que será la mejor ocasión de pasage que pudo ser.

La yda de mi sobrino fue muy al ymproviso por aver faltado, al punto crudo al banco que da el dinero para esta ocasión, persona de confiança y satisfación suya y mía, que yendo en la misma galera y no otra se encargase de este cuydado para escusar el gasto del viage de mi sobrino; porque ya yo, herido en la espinilla de un mal golpe, estava para partirme a Civitavechia para embarcar la tapizería de mi mano y volverme a Roma, quando el dicho banco me hiço saber la dicha falta de tal persona. Y por no estar mi sobrino del todo bueno va en su compañía don Gil de Sotomayor, que deseava volverse a España y no tenía con qué; y así van a la ligera y sin criado. A salido acertada esta resolución de mi quedada en Roma por la falta que uviera hecho a lo contenido en el capítulo siguiente.

Y ya tengo aviso de mi sobrino de 1° del presente de aver llegado buenas y enjutas las cajas a Civita, y quedar ya embarcadas y bien acomodadas en la cámara de en medio de la dicha galera, y esperándose allí el legado para el día siguiente. Van los seys paños de la dicha tapizería cada uno bien doblado y escobeteado, con una sábana en medio entre oro y oro; y después bien embuelto en un angeo y ajustado dentro de su caja de madera gruesa bien claveteada, empegadas y calafateadas las junturas con tiras de buena tela encerada, y embuelta después dos veces cada caja en la misma tela y dos angeos, el uno entre tela y tela encerada y el otro encima de todo, entre el qual y la más vecina tela encerada va trechado de paja. Y sobre todo va bien liada cada caja, con que viene a quedar de largura de seys palmos naturales y tres de anchura y algo más de un palmo de altura.

Va cada caja por parte de ambas cabeceras numerada y sobre cada número, pintado de tinta, el marco que va señalado al margen, cuyas letras quieren decir Enrique Octavio Costa[50]. No llevan sobreescrito porque no dejen de ser tratadas y embarcadas y desembarcadas como ropa del legado; para lo qual no sólo me hiço dar cédula de embarcación el duque de Alcalá, sino también me dio carta que lleva mi sobrino de su Exª. para el legado; y por yr las cajas empeñadas en 7.500 escudos de oro, de las estampas que e tomado a cambio de un agente del dicho Octavio Costa,

[50]Fa referència a un anagrama copiat al marge de la carta on s'escriuen les inicials E.O.C.

mercader de esta corte, de que le e dado letras en favor del dicho Octavio Costa sobre V.E. a pagar dentro de tres meses en plata doble, a raçón de trentaydos sueldos en Barcelona a Rafael Grael y Dimàs Pobbla, a cuyas manos va también carta mía abierta para V.E., quedando yo obligado a la dicha cantidad y cambios desde el 29 del mes pasado.

Los dichos 7.500 escudos sirven no sólo para los gastos de encajalla, acondicionalla y avialla, y pagarme de lo que V.E. me deve y me hacía ya falta. Pero al príncipe Peretti no se le ha pagado de presente nada al contado, sino sólo se le a obligado por sus noventa mil reales otro banco de aquí llamado Bonanni, que es el que él ha escogido a pagárselos dentro de tres meses, o antes llegando aviso del entrego de la tapizería en Barcelona (...).

El duque de Alcalá fue a posta a ver la tapizería a una casa donde se le colgó y le estuvo viendo y considerando por más de una hora, paño por paño, y no sólo me alabó allí y después acá mil veces la compra, pero aquel día y después acá se ha tratado largamente della en la mesa y todos los camaradas la an alabado mucho, y el duque de Pastrana les a dicho que no ay ni a visto tal joya en Ytalia ni en España. Juntamente con la tapizería vio también acaso el duque de Alcalá las sillas y reposteros, y preguntándome que porqué no lo embiava todo y respondiendo yo que V.E. quería los paños solos, se espantó y me a mandado por veces que avisasse a V.E. que es muy conforme lo uno con lo otro, por andar siempre acompañado. A don Ferdinando se sirva V.E. de responder dándole gracias por lo que a trabajado, no sólo en la compra -de que V.E. no se las dio entonces- sino también en este entrego y assiento, porque si su Exª. no estuviera de por medio no dejaría el príncipe Peretti salir la tapizería de su casa sin quedar el dinero del precio en ella (...).

(*Roma, 17 de febrer 1626. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

Exmº.Señor. Luego como el duque de Alcalá tuvo aviso de que la gente prometida por el Papa començava a marchar camino de la Valtelina, aviéndose despedido de su Sd. y de los cardenales y señores de Roma, partió para ver a Nápoles sábado 14 del presente a medio día a la ligera con sus camaradas, camareras y secretario, 4 gentiles hombres y 4 pages y 4 lacayos y dos ayudas de cámara, acompañado de los cardenales de Borja y Trejo de corto hasta fuera de la ciudad, y del duque de Pastrana hasta Creton, lugar del príncipe Saveli cerca de Roma, donde le tenían apercebida una caça, y durmió aquella noche y el día siguiente partió para Nápoles dejando esta corte muy satisfecha y deseosa de su Exª, y en ella toda su demás familia y cien cajas grandes embauladas de ropa, pinturas y otras curiosidades; con voz que pasará por aquí para volver a España.

El duque de Pastrana volvió ayer a una viña de fuera del comercio de Roma, donde dicen que se entretendrá unos mientras despacha este correo, otros que hasta la llegada del conde de Oñate, otros que para partir antes de allí a España en una galera de Sicilia, que dicen lo espera, dejando los papeles de la embajada en poder de don Pedro de Sarabia, agente del patriarca de Sevilla con título de secretario, aviendo partido para España don Luys Venegas de Figueroa; pero aún no se ve descolgar del palacio las colgaduras que tiene agenas para restituyr a sus dueños, ni entre los criados de Pastrana se halla aviso firme de nada.

Por Italia no se ven tantas provisiones de guerra como se temió ver al fin de este ymbierno, aunque oy a llegado aviso de començarse en Milán y Génova y que bajan franceses al Piamonte; aviéndose dicho por cosa cierta que el duque de Saboya aya embiado uno de sus hijos a Francia para que o se rompa la guerra de veras al descubierto o se trate de paz, porque lo demás le es de gran daño y perjuicio en sus estados. Y así se juzga que mientras las cosas no se alborotaren más de lo que oy se ven, sería breve la legación del cardenal Barberino. Dios guarde y prospere a V.E. por largos años, como sus criados avemos menester. De Roma y febrero 17 de 1626. Exm°. Señor besa muy humilmente los pies de V.E. su menor y más devoto y yndigno criado. Juan Rubio de Herrera.

(*Roma, 1 d'abril 1626. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

(...) Aquí se ha escrito y divulgado por cierto que V.E. es mayordomo mayor del Rey, de que an recibido gran gusto los señores amigos de V.E.; y el duque de Alcalá en su última partida me preguntó con grande alegría si era cierto[51] (...).

(*Roma, 18 d'abril 1626. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

(...) Por no aver tenido hasta agora aviso de averme traydo las galeras del marqués de Távara dinero ni letra, estoy esperando de fuera y cerca de Roma al príncipe Peretti, para pedille dilación de algunos pocos días en la paga que le deve hacer este banco a los 29, porque mediado mayo llega el dinero de las ferias con que lo podría hacer con más comodidad. Los mercaderes de Barcelona Grael y Pobbla avisan a este banco, en carta de 20 de março, el recibo de la tapizería a salvamento antes que el Rey uviesse venido a Barcelona; con que todo uviera salido conforme a mi deseo, si Dios

[51]En aquest sentit cal contrastar la notícia amb la versió de Pujades. Pujades: "*Dietari...*" Op.Cit. Vol.III (c228, p.184): "Dissapte a 31. Nova de cort que lo rey a nomenat per mayordom mayor de sa casa a don Henrich de Aragó Ramon Folc y Cardona, duch de Cardona y Sogorb. És fama que perquè és estret y miserable de condició y axí redreçarà lo supèrfluo gasto de la casa del rey. Però no tingué effecte".

no uviera sido servido de templarme esse contento con la muerte de mi sobrino en parte tan remota y desacomodada, de lo qual aún no e tenido aviso tan entero como el dolor que me a causado tal pérdida del mayor hijo de mi hermano mayor, y para mí de sobrino muy obediente. No ay otro consuelo sino aver sido en servicio de V.E. Que Dios guarde y prospere por largos años, como sus criados avemos menester. De roma y abril 18 de 1626. Exm°. Señor besa muy humilmente los pies de V.E. su menor y más devoto y yndigno criado. Juan Rubio de Herrera.

(*Barcelona 12 de maig 1626. El duc de Cardona a Rubio de Herrera*).

(...) Llegaron aquí las 8 galeras con el cardenal Barberino, legado de su Sd., y en una de ellas vino el gl. de S. Francisco y fue en ocasión que yo estava en una villa llamada Matarón, que dista quatro leguas de aquí; luego que tube aviso dello me puse en camino ( ) a buena ora la misma tarde y acompañado de muchos cavalleros de la tierra; le fui a dar la bienvenida al legado y me holgué de verlo. No e podido ospedarlo en mi casa porque estava prevenida para su Magd., que de otra manera lo ubiera hecho sin duda y con mucho gusto, porque assí lo tenía resuelto y se lo tengo dicho al legado, y él mismo sabe que por esta raçón he estado aposentado en un quarto que me an adereçado en S. Franc°. de esta ciudad[52], con alguna yncomodidad y estrechura.

Vi la memoria que v.m. me ymbió de los que vinieron con él, y visité otro día a los que me advertía en ella; y mientras an estado aquí he continuado el hacerlo los ratos que me ha sido posible, porque lo demás del tiempo he estado ocupadísimo con las Cortes de este Principado, aunque no se ha lucido lo mucho que he trabajado en ellas por no averse concluído, aviendo las cossas de la guerra obligado a su Magd. a bolverse con priesa a Madrid, como lo ha hecho, dexando esperanças de bolver en brevedad a concluirlas.

El cardenal legado embió a visitar a la duquessa y le presentó a Catalina[53] algunas cossas de devoción, y queriendo yr a visitar al cardenal Saqueti se sintió algo yndispuesto Barberino, y por no faltarle ningún día la imbió también a visitar, y la duquesa hiço lo mismo con ellos (...). En buena ocasión llegaron las galeras en ellos la tapicería bien acondicionada, el día siguiente se sacó dellas y ha parecido bien a quantos la han visto, y yo quedé gustoso que aya venido en tan buena coiuntura, que se empleasse en servicio de su Magd. La paga se a hecho a tiempo, y esté v.m. seguro que por las letras de cambio no vendrá disgusto alguno, porque acá se a

[52]Es tracta del monestir de Sant Francesc davant les cases del duc al carrer Ample.
[53]Es tracta de la filla dels ducs Caterina Fernández de Córdoba i Aragó; que a 26 d'abril de 1625 s'havía casat a Barcelona amb el nebot d'Olivares, Luis Méndez de Haro.

acudido al complimiento dellos; y lo más que ha embaraçado a sido haverse de hacer en plata doble por hallarse tan poca en España, y ser grueso el interés que corre della. Y ubiera sido mejor concertar los escudos a 33 r. pagando aquí por tabla o en moneda corriente de plata o de oro, pero de qualquier manera se a dado satisfación a Graell y Pobla; y v.m. puede estar sin cuidado, yo le estimo el que a tenido de remitirme las cajas en ocasión tan segura y tan bien puestas como venían y a tan buen tiempo; pues todas son circunstancias para que me haya parecido tan buena como es, y quedo advertido de las raçones de pro y contra que v.m. a hecho para imbiarla o dexarlo de hacer, y su resolución fue acertada de averla remitido y así como tal la estimo (...). Queda advertido de lo que dice desea el cardenal Pío[54] que yo lo traiga en plática con el conde duque de S. Lúcar, y le diga quan aficionado es a las cosas de España; en buena ocasión me dio este aviso por la venida de su Magd. a esta ciudad, pues en esto y en quanto el cardenal me mande he de servirle y procurar que entienda mis agradecimientos y lo que estimo sus favores (...). Hólgame que pues el negocio de Ysil se ha remitido a la congregación del consilio de los cardenales tubiesse sucesso, y así lo procurará v.m. que ya con esta le remito la certificatoria de los frutos, y en qué consisten y lo que valen un año con otro, y porque está en catalán va aparte en vulgar castellano porque ay se entienda mejor.

A la duquessa remití la çinta tocada en la cathedral de S.Pº, que la estimó como es raçón porque es muy devota suya (...). Mucho desconsuelo me causó quando llegaron las galeras y sentido la muerte de su sobrino de v.m., por lo que v.m. sentiría béngale ( ) en el cielo y q. a v.m. que cierto me ha tenido apenadísimo (...). (de mano propia) A excelente tiempo llegó la tapicería que ha servido y luzido en ocasión mucho, pagárase la letra syn falta, y assí puede v.m. estar sin cuydado.

Su Magd. me ha hecho mil onras y favores mostrándose satisfecho de mi voluntad y servicios; últimamente me mandó decir que quería le fuese a servir en la plaça del Consejo de Estado, la presidencia de órdenes, el Tusón para mí o para mi hijo y quatro hábitos para personas de mi obligación. Y aunque veo que las mercedes son tan grandes y que ninguno salió de su casa con tantas, y las estimo y pongo sobre mi cabeça y assí se lo ymbié a representar a su Magd.; pero que le suplicava me diesse tiempo para considerarlo y estoy sin haverme resuelto, porque tengo comprada mi quietud desde que dare lo de Roma, porque fue con ánimo de morir en mi casa deseo acertar y corresponder a su Magd. en los favores que me hace, pues ya no solamente son de vasallo sino de esclavo, pues de todas maneras estoy obligado a serlo.

---

[54]Carlo Pio de Saboia, de la família dels prínceps de Carpi a Itàlia; fou nomenat cardenal pel papa Climent VIII l'any 1604, fou legat a la Marca i Urbino a més de degà dels cardenals romans; morí a 1641.

(*Roma, 25 de juliol 1626. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

(...) El duque de Pastrana partió de aquí a España días antes de S. Pedro, con tanta priesa que pasó de buelo a Génova sin tocar en Florencia para visitar aquellos señores, sus grandes amigos. Y aviendo llegado a Génova al tiempo de las bodas de los Dorias, desembauló galas y joyas con que dicen pareció muy lindo en los festines. Acavo de día y medio después de aver çarpado de allí, se volvió por aver descubierto una armada de Francia de que es general el duque de Guisa, dicen que con designio de dar sobre Córcega, con que an pasado a Nápoles y Sicilia correos en diligencia. Llevó de aquí una fe duplicada en que el príncipe de Sulmona atesta que no le uviesse prometido que en la cavalgada de S. Pedro del año Santo yría al lado del sobrino del Papa. Y para cobrar el de Pastrana esta fe, se la pidió al dicho príncipe en Roma por carta de mano propria con fecha de Génova y fin de junio, figurando aver hallado en Génova un papel de testimonios que a entrambos se la acceptasen en la materia; y el de Sulmona respondió con fecha de mediado julio. Dios Ge. a V.Exª. largos años. De Roma y julio 25 de 1626. Exmº. Señor besa los pies de V.E. su más humilde criado. Juan Rubio de Herrera.

(*Barcelona, 22 de setembre 1626. El duc de Cardona a Rubio de Herrera*).

(...) Mi hermana la condesa de Medellín quiere yr a aquella villa y dar una buelta a su estado[55]. Tiene en ella un convento de monjas donde están unas deudas del conde su marido difunto, desea los días que estuviere allí poder entrar a una hija y seis criadas suyas, y quedar a dormir algunas noches en aquel monesterio que está en el obispado de Plasencia. El señor cardenal Saqueti save la vida y costumbres de mi hermana, y tanvién pasará a Lucena del obispado de Córdova, dónde está doña María Puertocarrero, su hija, en el convento de Santa Ana de dominicas de aquella ciudad y una ermana de mi padre; y así mesmo desea poder entrar allí los días que se detuviere en aquella ciudad y ( ) a su ilustrísima para que enprenda esta gracia de su Santidad. V.m. se allará y apretará su materia para conseguir el breve, y me lo remitirá que lo estimaré en mucho.

En la villa de Calaf en la baronía de Segarra, uno de los estados que tengo en este Principado en el obispado de Urgel, está para vacar un priorato que hay en

[55]Ana de Córdoba, Cardona y Aragón, germana del duc Enric un any més gran; s'havía casat als vint anys amb Pedro Portocarrero y Córdoba, cinquè comte de Medellín i majordom de Felip III. El duc de Cardona li professava una enorme estima i procurava complaure-la gustosament en tot el que li demanava.

aquella villa de seiscientas libras de renta, poco más o menos; con la ocasión de la pasa deste coreo me a parecido escrivir al sr. conde de Oñate, suplicándole me aga merced de prevenir a su Santidad para en caso que baque, se de al dor. Pedro de Codina, maestro de mis hijos, persona tan docta y benemérita que sin duda vendrá a tener una Yglesia, pero quiero que vaya teniendo algo y que sea por mano del sr. conde enbajador. V.m. avisará lo que en esto se hiciere. Ge. Dios a v.m. Barnª. 22 de 7º de 1626.

(*Roma, 14 de febrer 1627. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

(...) En 2 del pasado embié a V.E. un capítulo original de una carta de Nápoles del tenor siguiente: "Las hijas del condestable están aquí en un monasterio llamado S. Joseph; son tres, una para monja, otra ya professa y otra para casada, la qual dicen que los días pasados tratavan de casar con el duque de Cardona; tiene cien mil ducados de dote sin otra cosa, están decentemente como en monasterio; ni hermosa que espante ni fea que mate. La madre noble de Sejo (?) que es la nobleça de esta ciudad, tiene otras hijas según dicen fuera destas".

El mismo que lo escrivió, que es un frayle augustino, responde agora de nuevo que la Sª. es hermosa, lo qual conforma con la relación del padre Ayala, pero desconforma con los avisos que yo tenía por otra parte, por donde a venido últimamente la respuesta italiana que embio original y buelta en castellano dice así: "En el monasterio de S. Jusepe de Nápoles ay tres hijas del Sr. condestable Colonna, que se crían con su tía soror Catalina Ruffa, priora y fundadora del dicho monasterio. La 1ª se llama soror Hipólita ya professa de edad de 27 años. La 2ª que está para casar es de 22 y se llama doña Ana, es de muy buen cuerpo y complesión, antes alta que baja, blanca y rubia, ni flaca ni gorda, que a parecido hermosa a quien la a visto; muéstrase en el trato muy discreta. Toda su dote comprehendiendo qualquiera otra pretensión con lo que su padre le da, será de cien mil ducados por averse dicho así quando se a hablado de casarla. La 3ª se llama doña Victoria y es de 15 años poco más o menos, la qual por lo que hasta aquí se a podido conocer, ynclina más a monja que a casada porque hace vida muy áspera, por lo qual no se dice della más, y porque en partes naturales parece aunque no yguala a la segunda".

Esta respuesta a dado a don Ferdinando Orsino un padre canónigo reglar de Nápoles que a sido general de su orden, al qual se le a preguntado de nuevo quanto le toca a la dicha Sª. Ana de la dote y por parte de su madre, y qual de las tres hermanas es la enfermiça y la que tiene un ojo mayor que otro, y quanta familia tienen consigo, y de qué orden es el monasterio donde están, y de quanto tiempo acá están en él, y si tienen más hermanas y quantas; de que se espera la respuesta.

El conde de Oñate está bueno aviendo sido su achaque de poca consideración, aunque lo tuvo retirado de negocios, unas veces acostado y otras en pie, por 15 días en los quales yo asistí con particular cuydado en su antecámara; y quando salió le di la norabuena en nombre de V.E., después lo sacaron a caçar los Savelis con Barberino, Saqueti y S. Jorge. Ase dicho que los beneficios que le avían dado para su hijo don Beltrán por muerte del maestrescuela Çúñiga de Sevilla, los toma el conde duque en virtud de un yndulto que el Papa le avía dado para unillos.

En lo de la Valtelina ay buenas esperanças de execución de lo capitulado, con que el conde de Oñate saldrá de un gran cuydado que le dava este negocio, por averse començado de nuevo a dificultar quando su Exª. lo tenía por concluydo. Dios guarde y prospere a V.E. por largos años, como sus criados avemos menester. De Roma y febrero 14 de 1627. Exmº. Señor besa muy humilmente los pies de V.E. su menor y más devoto y yndigno criado. Juan Rubio de Herrera.

(*Barcelona, 14 d'abril 1627. El duc de Cardona a Rubio de Herrera*).

(...) E visto la segunda relación que me hace de las hijas del Sr. condestable Colona que están en un monesterio, según la memoria en italiano que a traydo su carta, y me e holgado mucho de entenderlo; ya dije al pe. Fr. Gabriel de Ayala la estimación que hacía de sus buenos deseos, pero que ni en España ni fuera della puedo yo tratar por aora de casar a mi hijo hasta acavar con la causa de Cardona[56]. Y assí aunque estimo en lo que estubo la grandeza de la cassa, y lo bien que estaría a la mía, esto me imposivilita a no poder tomar resoluçión de nada (...).

(*Roma, 23 de març 1627. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

(...) Dícenme por cosa muy cierta que los Borgueses an regalado al embajador colgaduras y muebles para adereçarle un quarto al condestable de Navarra[57], que ya trata de venir trayendo por camaradas a los príncipes de Ascoli y Pisiñano. Unos dicen que para que no se haga hereditario proveer ellos siempre destas cosas a todos los embajadores, otros que porque el dicho condestable no les restituyó recaudo de visita en Roma, ni les escrivió desde Frascate aviendo sido allí hospedado y regalado por sus ministros en su palacio. Dios guarde y prospere a V.E. por largos años, como sus criados avemos menester. De Roma y março 23 de 1627. Exmº. Señor besa muy

[56]Alusió al plet de successió en contra de les pretensions de Josep de Cardona, comte de Montagut, iniciat en temps de la duquessa Joana II l'any 1575 per Galceran de Cardona i revifat a la mort d'aquest pels seus successors; el duc Enric no hauria de tardar a trobar una sentència favorable.

[57]Ferrante de Toledo, fill del duc d'Alba, conestable de Navarra i ambaixador extraordinari a Roma.

humilmente los pies de V.E. su menor y más devoto y yndigno criado. Juan Rubio de Herrera.

(*Barcelona, 3 de maig 1627. El duc de Cardona a Rubio de Herrera*).

(...) Dígame v.m. muy pormenor la entrada en esa corte del condestable de Navarra con lo demás que huviere de nuevo, porque aora tendré más necesidad de saverlo estando en Madrid adonde su Magd. me a mandado vaya[58], y yo por obedecer su mandato lo pongo luego en execución con mucho gusto. No obstante tenía necesidad de asistir aquí por aora al asiento de mis cosas, pero todo se pospone por acudir a su Real servicio. Ge. Dios a v.m. como puede. Barnª. 3 de mayo 1627.

(*Roma, 14 d'octubre 1627. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

Exmº. Señor. Ya se a declarado y publicado el casamiento de la hija de este condestable Colonna a don Tadeo Barberino, sobrino del Papa, y dote de ciento y ochenta mil escudos de a diez reales (que es la cantidad que se dio a la princesa de Sulmona viviendo Paulo 5º, tío de su príncipe) sin desembolsar Colonna más de los doce mil porque con licencia del Papa cría sobre su hacienda los ciento y veynte mil a censo, llamado monte en Roma, a raçón de a cinco por ciento; y deja de cobrar del Papa los quarenta y ocho mil restantes por el precio de dos pieças que Colonna le avía vendido, conviene a saber los treynta y dos mil por la villa de Anticoli, y los diez y seys mil restantes por cierta parte de sitio de su casa que avía dado para ensanchar la plaça delante del palacio papal de Montecavallo[59]. Fueron luego por la esposa a Nápoles, y aviéndola traydo a Genezano, tierra de su padre a media jornada de Roma, le a ydo el padre a pasar a Marino, tierra también suya y vecina a Roma, y se tiene que serán las bodas por todo este mes (...).

---

[58]En aquest sentit Pujades: "*Dietari...*" vol.IV Op.cit. (d101,p.90) maig 1627: "dissapte a 25 (...) lo duch de Cardona Don Henrich Ramon Folch, partex de Barcelona per anar a la cort, a presidir al consell de Ordens".

[59]Sobre el palau papal del Quirinale i la Piazza de Montecavallo Vid. Briganti, G: "*Il palazzo del Quirinale*". Roma 1962 i F.Borsi et alt.: "*Il palazzo del Quirinale*". Roma 1973. Pel cas específic de l'ampliació de la plaça; G.B.Passeri: "*Vite de'pittori, scultori e architetti che anno lavorato in Roma morti dal 1641 fino al 1673*". Roma 1772 (Cfr. Briganti, p.25): "Questo Papa, che fu molto sagace e prudente, per rendere il palazzo del Quirinale più maestoso e degno d'una abitazione pontificia procuró di rendere la piazza avanti a quello di una grandezza che avesse proporzioni alla magnificenza dell'abitazione, e perchè vi s'interponeva il muro del Giardino de'Colonnesi, et eragli di fortissimo ostacolo anche per diversi sospetti, che devono sempre tenere in timore un principe regnante, Urbano ne fece gettare una buona parte, et allargare così la piazza a buona proporzione".

El duque de Alburquerque está ya en Sicilia aviendo partido de Nápoles para llegar allá, quando por estar allí muy despacio se decia que lo hiciesse de acuerdo con aquel virrey para procurar que dejando Alva aquel govierno, entrase Alburquerque en él y el condestable de Navarra en el de Sicilia, aviendo escrito el de Alburquerque al de Távara, algo yndispuesto en Palermo, que no tomase descomodidad en apresurar su partida por su respecto, porque esperaría en Nápoles todo lo que gustase. Después dio su repentina partida a Sicilia ocasión de sospecha que lo hiciesse de miedo de que no se les despintase lo de Sicilia con muerte del Rey, por aver corrido entonces muy malas nuevas de la salud de su Magd. -Dios lo guarde- y aún se dijo que el de Távara uviesse dado orden de no recibir en tal caso al de Alburquerque en aquel Reyno, y para que la llegada de Alburquerque a él fuese al ymprovisso, vedó el virrey de Nápoles la partida de bageles de su puerto para Sicilia antes que las galeras que llevaron a Alburquerque, el qual fue a aportar a Missina estando Távara en Palermo, y fue recivido Alburquerque sin difficultad y hiço luego diversos actos de posessión prendiendo diez y seys bandoleros, y embiando a dar caça a otros y compañías de gente de a pie y de a cavallo para quietar una rebuelta de una gran ciudad del obispado de Monseñor de Massimi, que vino a Missina a visitar a su Exª.

Las palabras entre los duques de Alva y de Montalto fueron ciertas y peores de lo avisado, porque llegaron a decirse el uno al otro que se echarían por las ventanas; cuéntase de diferentes maneras. Una es que visitando el de Montalto a los de Alburquerque en el palacio de Nápoles y dando Sria. al de Alva, hallándolo allí después de aver tenido otros repiquetes antes sobre esta misma materia le preguntase allí Alva:

- *¿Todavía está v.s. en esa opinión*?

Que replicase Alva:

-Si no mirara que es clérigo lo echaría desta ventana.

Que acudiesse Montalto diciendo:

-Y si yo no mirara que es virrey hiciera lo propio.

Y que poniéndose de por medio los de Alburquerque se fuese Alva de allí, y al partirse Montalto lo acompañase Alburquerque hasta la carroça. Otros diçen que haciendo Montalto esta visita entrase Alva diciéndole:

-¿No e dicho a v.s. que no entre en esta casa?

Y que le respondiesse:

-Esta no es casa de v.s. sino del Rey.

Y unos dicen que entonces dijese Alva y respondiese Montalto lo de las ventanas; otros que Alva se partiesse diciendo:

-Clerigüillo (...).

(*Roma, 15 d'octubre 1627. Rubio de Herrera a la duquessa de Cardona*).

(...) La hija de este condestable de Nápoles casa con sobrino del Papa y dote de ciento y ochenta mil escudos de a diez reales, pagados desde luego en tal forma que no desembolsa su padre más de los doce mil. Dicen que procuró atravesallo el duque de Alva con offrecerse al Papa para apretar casamiento, que dijo tenerle començado a tratarle con la nieta de los príncipes de Astillano, y que temiendo su Sd. artificio, no lo acceptó. Ya va para tres meses un desgusto del embajador con el Papa que llega a no tratarse.

Aquí se escrivió de Nápoles que los duques de Alva y de Montalto llegaron sobre títulos a decirse ambos que echaría el uno al otro por la ventana, y se a dicho que una voz que por Italia corrió del aprieto de salud del Rey, obligó al duque de Alburquerque a pasar con diligencia de Nápoles, donde lo detenía la cudícia de quedar en aquel govierno renunciándolo el duque de Alva porque su hijo tuviese el de Sicilia, donde el de Alburquerque vino a llegar con recelos de quedarse sin el uno y sin el otro, si por el dicho aprieto del Rey le uviesse ympedido la entrada el marqués de Távara pues, para que no pudiesse saber su llegada, prohibió el duque de Alva en Nápoles la partida de bageles para Sicilia un día antes de las de las galeras que de allí llevaron al de Alburquerque. Dios guarde a V.E. muchos años, como sus criados avemos menester. De Roma y 8bre. 15 de 1627. De los dos pliegos que an venido con esta carta de V.E. queda por dar la de Ettore Imbrea, por estar fuera de Roma donde dicen buelve pasado mañana. Exmª. Señora muy humilde criado de V.E. Juan Rubio de Herrera.

(*Roma, 22 d'octubre 1627. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

Exmº. Señor. En 16 del presente partió el Papa a holgarse en Castelgandolfo donde serán las bodas de su sobrino, don Tadeo, con la hija de este condestable aviéndole hecho el día antes a don Carlos, su padre, un mayorazgo de setecientos mil escudos de principal, y dádole su hermano el cardenal un gran palacio con todos sus muebles[60]; y el otro hermano (que dicen será presto cardenal) joyas de valor de doce mil escudos y su madre gran cantidad de ropa blanca. A embiado aquí don Federico Colonna, hermano mayor de la esposa, un cavallero de su casa a cumplir con el Papa y los nuevos parientes, y don Tadeo a la esposa joyas de mucha estima. Dicen que procuró el duque de Alva desconcertar este casamiento embiándole a offrecer al

[60]Es tracta del palau en el Quirinal d'Alessandro Sforza, duc de Segni, que Francesco Barberini havía comprat a 1625.

Papa, con persona a posta, la nieta de Astillano con carta de la abuela; pero que temiendo su Sd. artificio para que se quedase sin lo uno y sin lo otro, se escusó con decir que tenía ya dada palabra a este condestable.

El conde de Oñate partió también ayer a holgarse fuera de Roma con sus hijos, y el marqués de Paúl y pocos criados aviendo despachado tres días antes a don Alonso de Velasco, su camarero, a Nápoles; dicen que para sentar el augmento del sueldo de su embajada de que el Rey le hiço merced antes de saber esta diferencia con el Papa; y a su secretario Juan Botín, de nación flamenco, a España dicen que a reparar que no lo muden de aquí sino para mejorarlo de officio. Va su Exª. derecho a Caprarola, lugar de los Farnesios (*a*) diez leguas de Roma que, por ser hacia poniente aviendo salido el Papa hacia levante, se vienen a deshacer las sospechas de que se haya de ver son su Sd. antes de volver a Roma, las quales augmentan por otra parte el aver partido en día lluvioso y crudo, y el yr entrando el ymbierno y las humidades tan contrarias a su salud, y ser Caprarola lugar muy frío para salir su Exª. tan tarde a sólo holgarse en él; demás de tenerse por cierto que de allí dará la buelta pasando a lugares cercanos de donde el Papa está, si bien se dice que no yrá a audiencia de su Sd. si no es llamado y aviéndose visto antes en el campo con el cardenal Barberino. Con que no falta quien considera que esta diferencia se viene a reducir, poco a poco, a porfía de condiciones sobre qual de las partes es menos tieso.

E entendido que se despacha aquí la dispensación para casarse el hermano del Rey de Francia con la hermana del gran duque de Toscana, que días a está prometida al de Parma, el qual dicen que -sentido desto- no quiere casar con la siguiente aunque se la offrecen y le es más conforme en edad. Dios guarde y prospere a V.E. por largos años, como sus criados avemos menester. De Roma y octubre 22 de 1627. Exmº. Señor besa muy humilmente los pies de V.E. su menor y más devoto y yndigno criado. Juan Rubio de Herrera.

(*Roma, 20 de novembre 1627. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

(...) El duque de Alburquerque comiença a continuar en Sicilia el modo de govierno que tuvo en Cataluña[61], pues dicen que aviendo gente de galeras de Malta -en aquel puerto de Mesina- sacado de una cárcel ciertos presos llevándolos a la esquadra, embió el virrey a pedir al general presos y agresores, o que si çarpava con ellos le tirarían los castillos; y aunque el general los negava al principio, los dio después y saliendo primero a verse sobre ello con el virrey lo combidó con sus camaradas, y mientras comían fueron ahorcados agresores y presos (...).

---

[61]Per una valoració del virregnat català d'Alburquerque vegeu Elliott, J.H: "*La revolta catalana, 1598-1640*". Barcelona 1989.

Con la deseada victoria del pleyto de los estados, es oy ya a mis ojos V.E. otro glorioso duque don Alonso, y en casando al conde mi Sr. me será V.E. otro Infante don Enrique. Grande es la obligación de V.E. y sus criados a Dios por los felices pasos que V.E. a dado después que heredó sobre los pocos Grandes que entonces se atrevían a aspirar a ygualarse con V.E. Pues entre las demás prerrogativas con que V.E. los pasa a todos es una que, para crecer ellos, tienen necesidad de dar pasos adelante, y dándolos V.E. atrás se los deja más atrás. Sírvase V.E. de mandar embiar a Juan Fernández la carta mía que va con esta. Dios guarde y prospere a V.E. por largos años, como sus criados avemos menester. De Roma y 9bre. 20 de 1627. Por averse dicho que este peón partiría y llegaría antes, dejé de escrivir a V.E. sobre negocios con el ordinario. Exmº. Señor besa muy humilmente los pies de V.E. su más devoto criado. Juan Rubio de Herrera.

(*Barcelona 20 de desembre 1627. El duc de Cardona a Rubio de Herrera*).

(...) El pleyto de los estados de Cardona era ya tan antiguo que no dexava de ser embarazo para mi cassa, y assí he quedado contentíssimo viéndome libre del, con sentencia tan a mi favor como a salido quedando en silencio para siempre, y ( ) muy bien de su buena voluntad de v.m. lo que se abrá alegrado con este sucesso (...).

(*Roma 20 de desembre 1627. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

Exmº. Señor. Aquí se a dicho que V.E. aya dejado la presidencia y partido de Madrid desgustado por aver faltado el título de muy Ille. en los villetes escritos por el Rey como a presidente, y que por esta causa se los tenía V.E. por abrir[62]. Sobre la partida me trataron (como aviso en la carta de negocios) el conde de Oñate y el cardenal de Borja, el qual me preguntó si era cierto el desgusto; y yo le respondí (y

[62]En aquest sentit vegi's les referències de Pujades (Capítol-3, nota 124). No seria la primera vegada que la manca de la titulació oficial de "*muy Ilustre*" (reservada als "*Grandes de España*") referida al duc Enric o a la duquessa, impliqués motiu de fortes desavinences entre Enric de Cardona i els secretaris Felip IV, o fins i tot amb altres nobles davant dels quals s'exigia precedència. La titulació es considerava privilegi inalienable del parentiu d'un gran noble amb la dinastia regent, d'aquesta manera els despatxos reials al duc de Cardona havien de començar oficialment reconeixent un punt d'igualtat usant l'habitual encapçalament de "*primo nuestro*"; el perdre aquest privilegi sens dubte podia afeblir la posició de legitimació en els negocis particulars, que exigien demostrar la filiació nobiliària més alta possible i que tenia una pública ostentació quan a les cerimònies oficials el duc restava cobert amb capell en presència del monarca. Des de 1575 els ducs s'havien esforçat en erigir memorials de tota mena, ratificats amb nombrosos documents del seu extens arxiu familiar, per a demostrar el seu dret a l'ús d'aquest privilegi, si es donava peu a la inobservança del mateix -ni que fos de manera puntual- es corria el perill de crear precedent oferint arguments i prova en el moment que algú conscientment volgués vulnerar la posició social dels ducs.

es así) que antes en casa de Oñate me avían dicho que V.E. viniese aquí con embajada estraordinaria de poco tiempo para pasar a Nápoles, a lo qual replicó que era menester cómo lo tomaría el conde de Monterey. Aunque esta voz de partida y desgusto era de suyo bastante, no lo a sido para deshacer del todo la que antes se avía cundido de venida de V.E. a Italia, y oy se tiene más comunmente que V.E. haya de venir a esta embajada ordinaria, que es lo que para mí será de mayor cuydado por las raçones de mi carta de 13 de 9bre., remitida con el ordinario por vía de Juan Fernández de Córdova; y fueron no ser esta tierra de sangrías para quien tanto las usa, y ser tan escabrosa la materia de man derecha como peligrosa y molesta la del pedir o no pedir gracias, y mucho de reparar el aver quitado el Papa la Exª. a los embajadores de Emperador y Reyes; no embargante que en esta tierra no se cría tanta sangre como en España por la flaqueça de los mantenimientos, y que en lo de la man derecha y pedir gracias, puede aver modo de contentar con distinción a las personas sin perjuycio del propio decoro y del seguimiento general muy necesario a la autoridad y reverencia del embajador; en lo qual no me alargo aora por ser obra y ministerio de dentro en Roma.

Sólo lo de la Exª. sería conveniente tratar anticipadamente desde España haciéndolo entender al nuncio de parte del Rey o del privado, y hacer que el nuncio lo escriviese al Papa como cosa convenientemente necessaria al singular y más preeminente grado de la persona del embajador que le viene, aunque por este respecto aya de volver a dar su Sd. la Exª. a los otros embajadores a quien le dava, así como oy querría el Papa que por orden del Rey volviese a dar su embajador la man derecha a este condestable, aunque por ello la uviese de dar también a los otros que la an tenido. Y esto se auría de tratar, no como cosa que pretende el nuevo embajador, sino como cosa del gusto del Rey, que el nuncio propusiesse por conveniente. También convendría muchíssimo que el nuevo embajador partiese de España sin dejar en ella muy sentado y firme para venir totalmente cierto y asegurado en que, durante su embajada, no hará ni pedirá el Rey ni el privado gracia ni tratará negocio en Roma por otra mano que la del propio embajador; y esto es tan necessario a la autoridad de la embajada que si a mí me la offreciera el Rey de otra manera no la acetaría, porque como no trae aquí un embajador autoridad ni mando de jurisdición -y es tierra de puro ynterés- cesa con él la estimación del embajador en el grado conveniente, sin que baste para reparar esto aquí el ser muy gran señor el embajador mientras no lo an menester; con que aquí sería de mayor autoridad y estima, sin género de comparación, un embajador persona muy ordinaria con estas calidades que un muy gran Sr. sin ellas.

Y así conviene mucho que el Papa y sus parientes y cardenales y los demás, hayan menester al embajador para todo lo que uvieren de tratar en España, y que esto

sea tan cierto que aun quando el Papa pidiesse o tratase por medio de su nuncio algo al Rey, aya de consultarse primero al embajador, así como se hacía en tiempo del duque de Sessa y conde de Olivares, quando los embajadores tenían aquí su primera estimación, autoridad y poder; por esta causa y que quando lo que el Papa pide sea cosa hacedera, no se haga por otra mano no lo sepa por otra boca sino por la del embajador. Y lo mismo en gracias y negocios de otros, porque de esto resulta lo 1°: La estimación general y yndubitada del embajador en el grado conveniente, por quanto lo an menester y no lo pueden tener por otra vía. Lo 2°: Tener al Papa en el contínuo cuydado de si está o no contento del al embajador, aviéndolo de aver menester su Sd. de una hora a otra. Lo 3°: Tener sujetos a estos barones, prelados y cavalleros vasallos del Papa, estando cada uno de ellos persuadido a que su pretensión o remuneración, gracia o yndignación con España, corre por mano de sólo el embajador, el qual viene con esto a tener sobre ellos tanto dominio casi como el Papa. Lo 4°: Tener en freno a los cardenales españoles para que ni puedan gallear por Roma, en quanto a negocio por nadie en España, ni soltarse de la conformidad y gusto del embajador, y no pudiendo ser ellos arcaduces de mercedes del Rey, ni aún tener más parte o noticia de los negocios de la que les diere el embajador; el qual les debería dar alguna con más confiança que certidumbre y número de negocios para conservallos en afición. Lo 5°: Tener a los españoles pretendientes en tan cierto vasallage casi como al propio Rey, porque estando aquí ellos pretendiendo con qué vivir y volver honrados a España, y aviendo menester al embajador el Papa -que es de quien ellos esperan su remedio- y ayudándolos y acariciándolos el embajador, lo amarán y seguirán como al proprio Rey, por yr sus yntereses acompañado del natural amor a su Rey y sus ministros. Estas cinco cosas muestran quan necesario es que un embajador venga cierto y firme en lo rayado[63], y quan acaso y a ciegas ayan venido a esta embajada señores que por ello lucieron poco.

Para entrar entablando esta particular reverencia y estimación, sería muy conveniente que el nuevo embajador trujese para dar de su mano las mercedes que ya a días que su Magd. piensa hacer a cardenales y señores y cavalleros de Roma; y agora en particular a los que an acudido al conde de Oñate en esta borrasca, aunque Oñate no se aya portado en ella conforme al gusto de su Magd., porque quien lo a seguido y acompañado a servido al Rey, y para en otras ocasiones de embajador conviene que aquí se vea que su Magd. galardona a quien acude los ojos cerrados al servicio del Rey, porque es de gran perjuicio dejar libre a cada uno el arbitrio para juzgar el si es o no servicio del Rey acudir al embajador, sino que todo hombre sepa

[63]Referència a un subratllat anterior en el text original, on ratifica la necessitat d'autoritat reial inexcusable de l'ambaixador.

que no ay sino cerrar los ojos y acudir donde va el embajador, sin meterse en filosofías ni honduras.

Estas son las cosas que un nuevo embajador deve dejar tan sentadas en España, que sepa el privado que -desmoronándose una tilde- es acabado con la embajada. Destas y otras materias está enterado don Pedro de Herrera[64], maestre escuela de Sevilla, de quien dije a V.E. en 15 de abril, con el qual si V.E. viene a Roma sería gusto para V.E. una conferencia, aunque V.E. lo uviesse de llamar de una tierra a otra; porque demás de ser persona muy enterada es de muy gran capacidad y talento y boníssimas entrañas, y tiene agora fresca la noticia desta corte, porque no bastaría persona de noticia antigua por ser sujeta esta tierra a tan contínuas mudanças, que de un año para otro no la conoce quien buelve a ella.

En quanto a la obra y ministerio del embajador dentro en Roma me remito a su tiempo, sólo digo que si V.E. viniesse entraría con más amigos que a salido embajador, y aunque la amistad con ellos se debería estrechar más pero continuándola con modo diferente, aviéndolos avido V.E. menester hasta aquí, y trocándose agora la suerte con aver de menester entonces ellos más a V.E. a quien Dios gde. y prospere por largos años. De Roma y 10bre. 20 de 1627. Exmº. Señor muy humilde criado de V.E. Juan Rubio de Herrera.

(*Roma, 8 de gener 1628. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

Exmº. Señor. Esta voz de venida de V.E. a Roma se aprieta aquí todavía pero en forma diferente, diciéndose que aya de ser con título de embajador estraordinario para tratar aquí algún tiempo el negocio ordinario junto con el conde de Oñate, hasta que partiendo dentro de algunos meses su Exª, quedase V.E. solo con la embajada ordinaria, por quanto ni convenga a la reputación de Oñate ni a la del cargo que tiene quitallo luego ni que aya de tratar más los negocios solo, estando tan roto con el Papa y con sus parientes y ministros. Diciéndose también averse determinado lo proprio en España en tiempo del Rey Felipe 2º, siguiéndose en ello entonces el parecer de don Juan Ydíaquez, quando las diferencias del conde de Olivares, padre del conde duque, con Sixto 5º; y que se dejó de poner por obra entonces la deputación y venida del nuevo personage por averse anticipado la muerte de Sixto 5º (...).

(*Roma, 13 de maig 1628. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

---

[64]Possiblement el mateix autor de la "*Jornada del Exmº. Sr. D.Fernando de Ribera Henríquez, duque de Alcalà, a dar la obediencia a nuestro muy Santo Padre Urbano Papa VIII...*" 1625. (Biblioteca Colombina, Sevilla, Ms.63-9-84) Publicat també a Archivo Hispalense, Vol.I. 1886.

(...) El marqués de Paúl me a pedido unas cadenillas, arracadas y otras niñerías de vidrio de Cataluña que me parece le an pedido aquí unas señoras; y por ser tan servidor de V.E. se sirva de encargar a una dama de mi Srª que las compre y embiárselas V.E., porque aunque sea cosa de poco valor la estimará, y ya V.E. a esperimentado la llaneça desta tierra desde el regalo que hice al favorecido de Sabeli (...).

(*Roma, 29 de maig 1628. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

(...) Después de aver hecho el conde de Oñate un gran sentimiento por la muerte de su nieto, retirándose de negocios y visitas, llegaron aquí en ocho días dos estraordinarios de Madrid de 3 y 11 del presente con aviso de su buelta a España, que dicen la siente tanto que mientras no le llega el despacho muestra esperança que la resolución se mude por hallarlo ya negociando con el Papa; el qual a mostrado al cardenal Gaetano[65] muy gran gusto de la mortificación de su Exª, al qual se tiene que esté mejor la buelta que la quedada por este y otros respectos, y porque tiene preñada en cinco meses a la dama por quien fueron las pendencias, lo qual y que la aya de llevar consigo a España y aun las palabras de amores que le dice son públicas por Roma, y entre ellas dicen que una vez le aya dicho estas:
-Los disgustos que ynjustamente e tenido en este lugar, que an sido muchos, todos se me olvidan quando pienso que en esta edad y con estas canas tengo un hijo en tí, vida mía.

Del tiempo de la partida de su Exª. se habla varcamente, porque ay unos yndicios de que no sea antes de setiembre, y otros de que sea luego como le llegue el despacho, de los quales es uno verse començar a hacer algunas prevenciones y otro el sospecharse que el día de S. Pedro no se aya de darle Haquënea[66] al Papa por mano de embajador, en castigo de averlo hecho esperar el año pasado para recibirla (...).

(*Barcelona, 4 de juliol 1628. El duc de Cardona a Rubio de Herrera*).

(...) De mano propria. Boníssimos ratos se passan con sus cartas de avissos, v.m. los continue pues ay tanta materia sobre para acerlo, y todas sus cartas que sobre esto me tiene escrito v.m. asta agora he recivido, quedando con desseo de hacerlo cada día.

---

[65]Luigi Gaetani cardenal per mà d'Urbà VIII (1626), fill del duc de Sermoneta i nebot d'Antonio Gaetani arquebisbe de Càpua i cardenal de Gregori XV, a qui succeí a la seva mort l'any 1624. De 1629 a 1631 va presidir una comissió encarregada de la revisió dels llibres litúrgics.
[66]L'"hacanea" era el tribut feudal del regne de Nàpols a la Santa Seu, motiu d'un tradicional i pompós protocol.

(*Roma, 3 de novembre 1628. Rubio de Herrera a la duquessa de Cardona*).

Exmª. Señora. El casamiento de mi Sr. Don Pedro es de particular alboroço para mí que nací y me crié en heredada obligación al marqués mi Sr, padre de V.E, Pues veo agora con esto perpetuarse también su nombre en la casa de Cardona. Ruego a Dios que dé a V.E. muy larga vida para que tanto más felizmente goce V.E. los regocijos que este contento promete. De Roma y 7bre. 3 de 1628. Muy humilde criado de V.E. Juan Rubio de Herrera.

(*Roma?, 16 de novembre 1625/28? Francesco Orsino a Rubio de Herrera*)[67]

Señor don Juan Rubio, yo he hecho un grande hierro, y vengo a suplicar v. Mercd. que me aiude a emendarlo. Sepa v. Mercd. que yo pedí al Sr. duque de Segorbe que me enbiasse docientas docenas de cruces de Caravaqua de las pequeñas de lattón, y porque me dicen que hai alguna difficultad en allar tan gran cantidad, y que valen otro tanto más de lo que otra persona me havía dicho, muy bien conozco que la demanda ha sido impertinente; y assí deseo que v.md. me aiude a escusarme con el Sr. duque escriviéndole que yo quedo corrido, y que le suplique que me enbie las dichas cruces pero no tan gran número, porque basta que sean quarenta o cinquenta docenas, y me aga mercd. señor don Juan escrivir al duque que v.m. me la hará muy grande con embiarme esta cantidad y no más, antes si me embiasse lo que yo havía pedido a su Exª. no tendría tanto gusto como de las que digo, y en esta conformidad se sirva v.m. escrivirle que es lo que se me ofrece por agora, y nro. Señor le guarde como yo desseo, de S. Andres donde me allo por caso, a los 16 de noviembre 1625/(*28*?). Su siervo Francisco Ursino.

(*Roma, 3 de gener 1629. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

Exmº. Señor. La priesa con que pasa este estraordinario de Nápoles no me da tiempo para más que para embiar a V.E. el yncluso duplicado de la bula que a 23 del pasado despaché a Génova para que el marqués de Castaneda y Jusepe Ripoll, complementario allí de Dimàs Pobbla, la despachasen luego con el vasallo de V.E. que la estava esperando, y fueron con ella otros pliegos y cartas para V.E. y mi Srª y otro mío para Madrid, todo en un pliego grande mío sobrescrito a V.E, y aviso de que avía perdido el cabildo de Segorbe el dubio de las nulidades. Después acá e

[67]Aquesta carta és la primera del tercer volum de cartes de Rubio de Herrera, la data no és clara ni l'afer s'esmenta en posteriors missives de Rubio de Herrera al duc; els antics arxivers ducals van interpretar erròniament que el document corresponia a l'any 1602.

regalado estas Pasquas al cardenal Saveli y su privado, secretario y notario de Ritos y letrados de V.E. sin correr el nombre de V.E. por no tener orden para ello y ser fuerça el hacello según el estilo de Roma, donde por todo este mes no entrará el conde de Monterey aunque está cerca, quedando el de Oñate esperando por horas las galeras para partirse, dejándome con gran espanto de Roma los negocios de su hijo don Beltrán porque su Exª. no los tiene.

Mándeme V.E. embiar luego dinero para los gastos y las niñerías de vidrios para el marqués de Paúl, porque las pide y las merece, y también me pide las obras de Lope de Vega. Dios guarde a V.E. muchos años. De Roma muy humilde criado de V.E. Juan Rubio de Herrera.

(*Relació d'Herrera tramesa als ducs de Cardona*)[68]

"Nuevas: Relación del viaje de Génova a Roma y de la entrada en aquella corte del conde de Monterrey; embióla don Juan Rubio de Herrera con su carta de 11 de febrero 1629".

El tiempo que el conde de Monterrey se a detenido en Génova y en el camino para Roma, a corrido voz en ella de que el excesivo gasto de tanta familia aya obligado a pedir prestado a los de Oria y otros en Génova, y embiado lo mismo a Milán con cartas para muchos que se le hayan escusado, salvo el marqués de Omodei que le diese tres mil ducados y que la señoría de Génova le diese diez mil, y otros tantos la de Luca donde estuvo algunos días sin querer la precedencia que le ofreció aquel gonfalonier cabeça de aquella señoría; y en Roma corrió voz entre señores de que le uviese negado prestados doce mil ducados al condestable Colonna, y que de treynta que pidiese al príncipe de Sulmona le diese tres. Y llegó a conjeturarse que el pedir al dicho condestable fuese para romper con él, sabiendo que no podía prestar; y a preguntarle el embajador de Venecia al príncipe de Sulmona si era verdad lo de los treynta mil ducados, a lo qual respondió Sulmona que no, y que él se holgaría que Monterrey le mandase.

Entre estas y estas hiço el cardenal Borja ynstancia al Papa porque diese a Monterrey la Exª. y no lo consiguió. Llegando la carroça de Monterrey yendo a la primera audiencia a la cadena del palacio de San Pedro, y pidiendo allí a los tudescos

[68]Possiblement Rubio de Herrera va enviar més relacions manuscrites similars a aquesta que va ésser enquadernada juntament amb les cartes, i que és el que els ducs més apreciaven ja que francament eren força còmiques. Malauradament no n'hi ha més en els mateixos volums, la qual cosa fa pensar que no es devien arxivar, sinó que passarien per altres mans o que en cas de voler-les conservar anirien a parar a la biblioteca ducal.

los lacayos de su Exª. que la quitasen, como se ha hecho otras veces para pasar a lugar más cómodo la carroça, no les dieron audiencia.

Las mercedes del Rey que su Exª. a publicado no an luçido lo que se esperava, porque dicen que el cardenal Saveli halla sobre Salerno mucha pensión, y el de Torres a saltado por el Rey de Francia con la oferta del obispado de Tropea, obligando a yr muchas veces el secretario Bonete a escusarse que no sabían que poseyese obispado mejor, y ofrecerle escrivir a España por mayor merced. Al cardenal Pío ay opinión que le ayan aguado el contento con offrecer tan luego luego mayor pensión al cardenal Colonna, el qual tanpoco aceta y sus criados dicen públicamente que los españoles an perdido el juycio en ofrecérsela (y aún mayor) porque haga que su padre se contente con la mano yzquierda del embajador, yendo y viniendo muchas veces Bonete a tratar largamente con su Sd. Illma. El qual dicen que a respondido que hará lo que le mandaren el Papa y su padre; el qual se tiene que por cosa deste mundo no se conformará mientras no se declare en España que los Grandes españoles se devan conformar con lo mismo viniendo a Roma.

Antes de llegar a Roma el de Monterrey paró en Caprarola, lugar del duque de Parma, donde no halló prevención alguna sino el casco de la casa que le obligó a estar menos de lo que dicen llevava pensado, y para hacer alto en la viña deste marqués Olgiati cerca de Roma, uvo grandes dares y tomares porque Olgiati no quería. Trujo la condesa por el camino barruntos de preñada, por lo qual caminó en silla y dicen que queriendo mear en Caprarola, pidió con voz alta y tierna el conde un orinal muy lindo, limpio y cristalino para contemplar los orines de la preñada.[69]

Comiendo todos con Borja, uno de los días que los hospedó, me a dicho uno de los que allí comieron que quejándose Monterrey de un achaque, saltó Borja con voz tierna y alboroçada diciendo:

-Mi primo, mi primo; la sangre, la sangre !

Dando a entender que su Sª. Ilma. padecía el mismo achaque.

Aviendo ydo de Roma a Caprarola, que ay una jornada, el Patriarca Sangrio a ver al conde, no le dieron mesa; verdad es que dicen que uvo ympedimento. Antes de pasarse su Exª. de casa de Borja a la propria la fue a ver algunas veces, y a los que estavan presentes dicen que les decía:

-Este retrato es de mi quarto abuelo, el qual hiço la colgadura que está en tal aposento; y este retrato es de tal bisabuelo, el qual hiço la tapicería que está en el otro aposento[70].

---

[69]Sobre el retrat de la comtessa de Monterrey vegeu Domínguez Carrascal, J: "*Retrato de la condesa de Monterrey, pintado en Roma por Velázquez*" Madrid 1916.

[70]Sobre el comte de Monterrey i les seves col·leccions vegeu Pérez Sánchez, A: "*Las colecciones de pintura del conde de Monterrey*" Boletín de la Real Academia de la Historia nº3, Vol.CLXXIV Madrid 1977. Morán, M. / Checa, F: "*El coleccionismo...*" Op.cit. p.286-288 i Lopezosa Aparicio,C:

Y así de mano en mano.

Trae gran número de familia, pues los secretarios subordinados a Bonete son seys, cada uno casado y con casa y familia numerosa; y uno de ellos dijo en presencia de amigos míos averle costado setecientas doblas el viage de España a Roma. A un músico llamado Peñalosa da su Exª. de plato 600 escudos al año (gasta Monterrey al año tres mil ducados en la música)[71], con que ay una entonadura notable por la casa y poco orden, pues no embiándosele a don Ferdinando Orsino respuesta de substancia, embiando por seys veces a pedir audiencia de su Exª, le embió a decir la sesta vez don Ferdinando al camarero de Monterrey desde la puerta que si por su medio no avía orden de visitar a su amo, se lo embiase a decir porque don Ferdinando lo sabría hallar; con que metieron al criado de don Ferdinando a que oyese de boca de Monterrey en la cama que no le avía sido dado jamás tal recaudo, y que don Ferdinando podía yr a hacelle merced siempre que mandase y gustase, con que don Ferdinando fue al día siguiente y recibió grandes cortesías y escusas.

Mandó su Exª. que en su casa no uviese el juego que a avido en casa de otros embajadores, y que sus criados no trujesen puñales, que fue de gran gusto para el Papa; y ya comiençan a traer puñales. Despachó su Exª. a Sicilia un correo dicen que por dinero. Da mi Señora la condesa audiencia debajo de doser y no man derecha sino a sola la muger de don Tadeo, y dicen que todas estas señoras se quejan de que las acompaña poco. Ala visitado este condestable sin aver visitado al marido según dicen unos, diciendo otros que sí aviéndose para ello puesto Monterrey en cama, lo qual no e creydo.

La fábrica de la arca de agua de Nápoles va adelante, y la diferencia de aquel virrey con aquella nobleça, y en especial con los de la casa Carrafa que es la del príncipe de Astillano, diciéndose que todo procede de no casar con la nieta del de Navarra. El duque de Stº Gemini, por ser de parcialidad y hábito de Francia, no ha podido en más de tres años alcançar licencia de aquel virrey para yr a Nápoles a facilitarse la succesión en el ducado de Gravina, estado de sus abuelos paternos, mostrándose Alba tan reticente por aver Stº Gemini favorecido aquí a don Miguel San Feliche, cavallero napolitano clérigo amigo de Stº Gemini ymputado de un homicidio, para que no viniese como nunca vino San Feliche a manos del duque de Alba que lo deseó en estremo, y oy espera Stº Gemini alcançar de Alba la licencia por medio de San Feliche, el qual -ya libre- se halla en gran privança de Alba por averse de su parcialidad en esta diferencia con la nobleça, con que es para morir de risa oyr a Santo Gemini esta historia.

"*La casa de los Monterrey en el Prado Viejo de San Jerónimo de Madrid*" Anales del Instituto de Estudios Madrileños, Vol. XXXIII; Madrid 1993.

[71]Entre parèntesi escrit al marge.

De Nápoles escriven aver venido a vivir de asiento en aquel Reyno con su marido, casa y familia una dama de Palermo, que por averse enamorado allí della el cardenal de Oria con mucha nota, le mandó el Rey salir de aquel Reyno de Sicilia, y que al marido se le avía dado en el Reyno de Nápoles un govierno.

(*Castelló d'Empúries, 20 de març 1629. El duc de Cardona a Rubio de Herrera*).

(...) La carta que me escrivió v.m. en 3 de henero con el estraordinario de Nápoles he recivido y el duplicado de la dispensación de p°, aunque ya avía días que llegó el original y en v.m. se pres° y vino despachado con los requissitos necessarios para poderse hazer el despossorio y velación[72], acaváronse allí las amonestaciones y aora se hazen las de aquí y podrá ser que entre las dos Pasquas se haga la voda, y que yo acompañe a mi hijo asta cerca de Madrid, porque tengo necessidad de dar buelta al estado de la Andalucía.

Paréceme bien regalasse v.m. las pasquas a las personas que me havisa, para cumplir con el estilo de essa corte, y me holgará avisar a v.m. el dinero que ha menester para que se le remitiera luego, y las niñerías de vidrios para el marqués de Paúl; embio orden a Barcelona para que le acomode y se le puedan llegar en la primera ocassión y las obras de Lope de Vega, sepa v.m. las que quiere y avísemelo para que las busquen. Ge. Dios a v.m. como puede. Castelló de Empúrias. 20 de março 1629. De mano propria. Deseo que v.m. me aga relación de la entrada de los condes de Monterrey en esa corte y cómo les fue en Florencia, porque por acá nos dicen an sido muy agasajados, yo deseo saber con estremos las ceremonias de cortesías que ubo. v.m. me a de hacer gusto de procurármelo saber con toda certeza y avisármelo. Las cartas que van para Nápoles v.m. las encamine.

(*Roma,27 de maig 1629. Rubio de Herrera al duc de Cardona*).

Exm°. Señor. Siendo el obispo de Barcelona[73]cortesano práctico de Roma me espantó mucho que quiera la provisión del dor. Aguilón[74]en un ynstante; y no lo

---

[72]Fa referència al primer matrimoni del fill segon, Pere Antoni d'Aragó, casat als divuit anys amb Jerónima de Guzmán Dávila y Ribera hereva del marquès de Povar, títol que usaría fins la mort de l'esposa.

[73]Joan Sentís, bisbe de Barcelona de 1620 a 1632; nomenat lloctinent de Catalunya per Felip IV, no reconegut en no haver jurat encara el rei les Constitucions catalanes. Havía cessat a 1626 però continuà a la diòcesi fins la seva mort.

[74]Sens dubte es tracta de Miquel Aguiló, canonge de la Seu de Tarragona i ardiaca de Sant Llorenç, doctor en dret resident a Roma entre 1612 i 1618. Fou advocat davant el tribunal de la Rota. La provisió que Rubio havía de gestionar era precisament la canongia que finalment aprovaria directament Francesco Barberini. Per a una biografia i valoració d'aquest personatge vegeu Jordà

puedo escusar sino con que su agente zeloso de que acuda yo a negocios del obispo, y deseoso de verme caer de la gracia de V.E. por ser también agente de los canónigos de Segorbe, le deve de figurar al obispo descuydos míos o desear que V.E. rompa con Barberino, apretando la provisión de Aguiló como si fuera la primera cosa que V.E. le pide, sabiendo este agente que Barberino está hecho a que cardenales y embajadores y otros señores Grandes -y aun este mismo condestable con ser su pariente- no se atreven a pedir a menudo, ni siempre con aprieto o particularmente cosas de consideración y de concurrencia con otros grandes señores, que todos tiran del pobre cardenal Barberino. Y quien más le pide más le acorta el poder contentar a todos; y viendo por una parte el general desconsuelo que muestran estos catalanes antiguos de las recomendaciones de V.E, por nuevos o por ausentes, y por otra que después de aver prometido el cardenal Barberino la primera vacante de Barcelona, dejó de dar el priorato de Tarrassa por no ser dentro della, y mostró no estar obligado a dar el de Stª. Ana por solo que Monsr. Duran dijo que no era del obispado. Y para dar el canonicato al dor. Ramon fue menester diligencia, aunque yo publiqué por Roma que avía sido supérflua por la reputación del negocio y por ganarme más la gracia de Barberino, porque la primera respuesta que Barberino me dio fue esta:
-V.S. es cortesano viejo, y sabe bien los particulares de la corte.
Que en buen romance fue decir que se hallava con otras obligaciones, lo qual me obligó a no perdello de vista para que con mi presencia no pudiese olvidar la promessa.

Quanto más me honra V.E. en esta carta de 25 de abril toda de propria mano, diciéndome que me quiere y que me estima, tanto más obligado soy a proponer esto a V.E., y que el dor. Aguilón es muy nuevo para apretar por agora por el todo lo que pide el obispo, quando las bulas del dor. Ramon no están despachadas para que con la dilación en la provisión de Aguiló, pidiéndose pública y apretadamente, no se pierda de la reputación ganada con lo alcançado hasta aquí, hallándose en Roma un embajador de España que todo lo quiere, y otros embajadores y señores grandes con quien el Papa y los suyos tienen yntereses.

Su Exª. el dor. Ramon me a dado de guantes mil y docientos reales, y a mí me estaría bien que V.E. proveyese a muchos y que cada uno me regalase así, pero a mí no me ciegan dineros ni temores para poner a riesgo la reputación. Debajo desto V.E. mande que aquí estoy para servir con obediencia ciega. Sobre estas materias embio a V.E. respuesta aparte que se pueda embiar al obispo (...). Este pensamiento que V.E. se a servido de comunicarme de regalar al cardenal Pío me a llegado a tiempo, que en

---

Fernández, J: "*Església i poder a la Catalunya del segle XVII; la Seu de Tarragona*". Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1993.

mí bregavan el temor y el deseo de proponello a V.E, y esto de manera que para descansar desta brega, rogué el mes pasado al pe. Fray Pedro Jover de mi propria mano que lo propusiesse de mi parte a V.E. con todo secreto, y agora le aviso que no lo haga porque ya V.E. a prevenido. El aguamanil de piedra bezoar, por ser joya singular y de mano de V.E, y el cardenal Sr. grande y generoso de ánimo como de nacimiento; por los quales respectos presupongo que no vendrá desnudo sino con su camisa, aunque fuese delgada de oro si no es muy grande, y con su caja de buen leño forrada de piel de ámbar tachonada y con otras pieles, guantes y bolsas de lo mismo, que es cosa que gusta tener para repartir, pues los que dio el conde de Umanes no pasaron dos días en su poder, y me lo a repetido algunas veces con tal modo que mi coraçón a sentido herida de deseo suyo de que V.E. lo regalase; y esto a sido de manera que si entonces tuviera la noticia que agora tengo del pensamiento de V.E, la uviera dicho alguna palabra general que le pusiesse la esperança que por ventura le pondré si me buelve a tentar, porque lo tiene muy merecido por lo mucho que ama y estima a V.E, publicándose por amigo parcial a la descubierta y haciendo honra dello (...).

Capítol-5. *Espoli i descendència.*

La mort d'Enric de Cardona deixava en una situació molt difícil la continuïtat de la família al Principat. La primera incògnita devia ésser sens dubte com atenuar l'espectacular endeutament en què es trobava immergida la casa ducal i com es resoldria l'afer estant Catalunya a les portes d'una revolta; plausiblement la desaparició del cap de la casa i l'absència del successor en terres catalanes devia disparar l'alarma entre la gran quantitat de creditors, censalistes i acreedors, obligant a prendre mesures immediates per a la recerca de diners comptants. Evidentment el recurs més a l'abast que tenia la duquessa Caterina era la venda de tots els béns lliures valuosos de la casa, és a dir aquells que no havien estat empenyorats encara. Mentre el cos mort del duc viatjava cap a Castelló d'Empúries els notaris de la casa treballaven amb una celeritat frenètica recomptant a Arbeca, Cardona i Barcelona tot allò susceptible d'ésser venut. El 30 de juliol de 1640 s'iniciava l'inventari de la part més vulnerable del que llavors hi havia a la casa, que eren els valuosos documents de la comptadoria del palau del carrer Ample, una residència ara pràcticament buida. A 6 d'agost es continuava per l'arxiu patrimonial custodiat a Arbeca, documents que no tardarien gaire a ésser traslladats a Lucena pel nou duc Lluís; i del 21 al 25 del mateix mes, només en quatre dies, s'inventariaven totes les pertinences de la recambra del duc difunt dipositades al castell[1]. El dia següent, 26 d'agost, en començava l'almoneda a la mateixa vila d'Arbeca; on òbviament no hi havia potencials compradors pels principals objectes de valor de la casa, d'aquesta primera venda n'obtingueren únicament unes magres 434 lliures i 5 diners, cobrades bàsicament de moltes persones lligades al servei de la casa ducal, entre les que apareixen noms vinculats a les famílies del fuster Bernat Llima, el picapedrer Joan Leonart i del ferrer Tomàs Miró, mestres de la vila que havien treballat a les obres del castell feia ja prop de vint anys. Simultàniament s'inventariaven els objectes existents al castell de Cardona i a 3 de setembre se'n feia allí mateix la posterior liquidació. A 7 de novembre s'iniciava una primera almoneda a l'encant públic de

[1]El caràcter d'aquest inventari és certament peculiar, ja que els béns no es trobaven desplegats per tot el castell moblant-lo, com seria d'esperar, sinó que estaven la majoria encaixats i es procedia al seu inventari seguint aproximadament l'ordre del llibre d'Escolà. Amb la qual cosa desconeixem la distribució i ús concret de la recambra del duc per les diverses estances del castell.

testimoni polític quedava reflectit en un important escrit, datat a 8 de novembre de 1640, on la duquessa Caterina relatava en forma d'epístola als seus fills els seus punts de vista sobre els esdeveniments revolucionaris del Principat. És improbable que aquest escrit, mesurat i punyent, es tractés efectivament d'una carta confidencial, més aviat cal pensar que es tractava d'un escrit destinat a fer-se públic a la cort de Madrid, on per primera vegada es començava a assumir plenament les futures conseqüències d'un pacte manifest entre els representants del govern català i el rei de França; essent l'irreversible esclat revolucionari, provocat per l'actitud dels exèrcits reials al Rosselló, el detonant d'un reguitzell d'amotinaments que trasbalsaven la quietud estamental arreu del Principat. La duquessa hipotetitzava amb una clarividència proverbial el negre esdevenir immediat, on els exèrcits de França i del rei d'Espanya s'havien de disputar el sòl català, i on l'alta noblesa hauria de témer els perills inherents a una revolta social amarada per la voluntat popular d'esfondrar violentament els antics drets feudals.

"Considerad aora que en país estrecho, como es este, han de topar los exércitos luego, y puede suceder uno de dos casos; o que el exército del Rey quede vencedor y ventajoso, o que lo quede el desta provincia. En el primer caso ya se ve que luego clamarán aquí que entre más gente de Francia, y por mucha que sea nunca parecerá sobrada. En el segundo con el deseo de echar al exército del Rey, y acabar presto la guerra (que creerán que puede ser por la experiencia que tienen) pedirán más gente, y ansí de qualquiera manera, sin hacer ninguna fuerza, el rey de Francia meterá aquí un poderoso exército. Y si a estos discursos se añade que los que entrarán serán más entendidos que los naturales deste Principado, y que las ocasiones serán muchas, fácilmente se hallará que sabrán valerse dellas y persuadir que entre mucho socorro de Francia. Aora se ha de entender que los 60.000 infantes y 20.000 cavallos, que llaman auxiliares, y está tratado que entren, han de ser pagados del Principado. Esto importa mucha suma de dinero y es sobrecarga intolerable, haviendo de pagar por otra parte la provincia sus levas y su infantería; y han de desear todos, y los plebeyos particularmente, que se alivien estas cargas; y si esto consiguen, entregándose totalmente al dominio del francés, lo harán muy apriesa, y nadie puede dudar que aora en los principios no les den aún más de lo que pedirán. La nobleza ha experimentado muchas supercherías de la plebe, y reconociendo que aun quando esta provincia quedase con seguridad de República, no la tendrían ellos de que un día no los degollasen a todos, o por lo menos no los redujesen a servidumbre miserable; con que desearán siempre vivir debajo del imperio de un príncipe, y por diferentes intereses vendrán plebeyos y nobles a concurrir en un mismo parecer de entregarse a un príncipe. Teniendo el rey de Francia exército poderoso aquí, será muy fácil entregarse a él, y obligarles el francés con su buen tratamiento a que lo hagan. Bolverse al Rey no será posible, y verán que con lo mismo que avían ofendido a su Magd. tendrán obligado al rey de Francia, y querrán más el premio de su mano que el castigo por lo del Rey. Añadid a todo esto la codicia con que miran los estados de los señores para repartirlos entre si, y veréis quanto más apazible se representa al deseo de los hombres el seguir al francés que el quedarse en

Barcelona resolta en quatre jornades[2]. La venda més important començaria però en el mes d'abril, quan ja s'havien traslladat a Barcelona tots els objectes comptats a Arbeca; per a la seva liquidació es va fer una almoneda a porta tancada dins de les cases dels ducs, tot i que les persones que hi van assistir no eren exclusivament personatges lligats a la família, sinó que hi comparegueren nobles i menestrals de tota condició, aquesta s'estengué del 9 al 26 d'abril i del 6 de maig al 10 de juny de 1641 en setze jornades, cobrant la duquessa al final una xifra de 12.860 lliures i 9 sous. En aquests dies va desaparèixer bona part de la recambra del duc Enric; si no tots al menys la majoria dels mobles de fusta noble varen ésser venuts, com també la major part de la pintura. De la tapisseria encara en conservarien una part acceptable tot i que la més valuosa ja havia estat donada com a garantia de pagaments. La plata feia temps que estava empenyorada, i la que no ho era fou venuda en gran quantitat i dipositada a la taula de canvi de Barcelona per a tranquil·litzar els nervis dels acreedors, posats de punta en una època d'alarmant extensió de la revolta. A les vendes efectuades tant a Cardona, com a Arbeca i Barcelona, hi va comparèixer des del primer dia un personatge que els protocols catalans anomenaven "Josep Despiros"; aquest home va adquirir quasi en exclusiva la millor pintura d'Enric de Cardona. S'enduria a preus mòdics, entre d'altres quadres, la sèrie sencera d'ermitans pintada a Roma, els quinze paisatges de Miquel Bestard i gran quantitat de països i batalles[3]. L'individu en qüestió no podria ser altre que José de Aspiroz, un cavaller nascut a Madrid que va entrar al servei de la casa ducal a 1636 essent majordom d'Antoni de Cardona, fill tercer del duc Enric, i a qui acompanyaria a Barcelona durant els anys turbulents de 1640 a 1643. A la mort d'Antoni l'any 1650 va continuar servint a Pasqual, altre dels fills del duc que va seguir, com veurem, una brillant carrera eclesiàstica[4].

Tot indicava que la duquessa anava preparant l'equipatge per a una futura sortida en estampida del Principat, el succés dels afers polítics no deixaven dubte del compromís en què estava empantanegada; a la mort del duc Enric la duquessa havia pres el relleu en el paper de mitjançar entre Principat i Corona castellana, per la qual cosa seria justament vista com un braç executor dels designis de Madrid. Ella acabaria aglutinant als sectors addictes a Felip IV i més reticents al nou govern, amb la qual cosa el desterrament forçós del Principat era qüestió de pocs anys. El seu

---

[2]Els protocols de les almonedes del duc de Cardona continguts en el lligall d'Antic Servat (AHNPB, "*Manual d'inventaris*" 1637-1641. Llig.42) són incomplets; hi manca les del castell d'Arbeca i de Cardona i la venda pública feta a Barcelona en el mes de novembre. Més completes en canvi a ADM; Cataluña General, Llig.30 Doc.218.

[3]Apèndix, Doc.80.

[4]Estenaga Echevarría, N: "*El cardenal Aragón. 1626-1677*" 2 Vols. París1929/1930. (Vol I, nota 1, p.257)

la obediencia del Rey; y no penséis que han de pasar muchos años para que todo esto suceda, que antes de salir deste en que estamos puede cumplirse todo (...).

Las materias de Estado son como la calentura ética, que al principio es fácil de curar y difícil de conocer, y después fácil de conocer y imposible de curar. Esta enfermedad ha llegado a este postrer estado; tubo tiempo en que fue difícil de conocer y fácil de curar quando Santa Coloma de Farnés comenzó el movimiento. Pasóse aquella ocasión, y los que entonces eran remedios, aora son muerte. Un amigo vro. me ha dicho que ha leydo una cossa que por contentarme mucho, y ser al propósito de lo que voy discurriendo, la diré. Que para asegurar un príncipe a una provincia, de quien tiene poca seguridad, no hay sino tres medios. El primero irse a vivir a ella. El segundo, destruirla. Y el tercero dejarla en sus leyes y costumbres y governarla a su modo, haciendo quenta que amigos se la guardan, contentándose desto y de no sacar otro interés ninguno. Veámos aquí qual destos tres medios es possible, y no alcanzo que lo sea otro que el último; y para adelante la seguridad tiene dos fundamentos; el primero que las costumbres y las inclinaciones de Cataluña y las otras provincias de España, no son descomformes sino muy parecidas, y sólo les desagrada aquí el ser dominados y oprimidos en la libertad que han gozado hasta oy, y viéndose asegurados deste riesgo, ninguna otra cosa desean, ni aman a otro príncipe, ni tienen inclinación, ni comodidad en otro género de govierno, ni se agradan de novedades sino de vivir en su rincón con certeza de que la hazenduela que tienen es suya, y que la gozan a su voluntad. El segundo fundamento, que tienen aborrecimiento a los franceses, assí por ser las naturalezas desconformes, como por las muchas guerras que han tenido estas dos naciones, y los daños que recíprocamente han recivido unos de otros; y si aora los buscan no es por mayor bien, sino por menor mal. Yo les he llegado a ofrecer otro, y es que pues al rey de Francia le dan reenes para seguridad de quatro hombres que han de entrar, que yo quedaré aquí por reenes, y mis estados también quedarán para seguridad de lo que el Rey les ofreciere".[5]

La duquessa de Cardona quedava d'aquesta manera reclosa a Barcelona, sota l'atenta mirada de Diputats i Consellers, assumint el paper d'ostatge de les autoritats del Principat. Dos mesos després d'haver escrit aquestes paraules, patia en la seva pròpia persona i casa el furor revolucionari del lumpen barceloní. El Nadal de 1640 es va aixecar un avalot anticastellà a la ciutat de Barcelona que va dirigir el seu odi contra la casa ducal, l'avalot s'avançava però a un motí inspirat per la duquessa i ordit per Bernardí de Marimon, l'inefable superintendent de les Drassanes, que reapareixia en aquest moment crucial acabdillant la gent del barri de la Ribera, sobre la que havia aconseguit una gran ascendència[6]. En aquesta ocasió el contra-avalot de Marimon va aconseguir protegir el palau dels ducs, però preludiava el que havia d'ésser la creixent actitud hostil que despertava la presència de la duquessa de Cardona i la seva fidelitat al rei castellà. Segons N. Estenaga Echevarría la casa dels

---

[5]Cfr. Apèndix, Doc. 81. Publicat també a "*Cartas de algunos padres de la Compañía de Jesús*" Memorial Histórico Español, Vol.XV, p.72.

[6]Vidal Pla, J: "*Guerra dels Segadors i crisi social*" Barcelona 1984, (p.48-49)

ducs va ésser assaltada per segona vegada el gener de 1641, precisament quan va arribar la notícia a Barcelona de la caiguda de Martorell davant l'exèrcit del marquès de los Vélez[7]; en aquesta ocasió els amotinats van entrar al palau del carrer Ample i van saquejar tot el que hi quedava, la duquessa Caterina, disfressada, va haver de fugir a corre-cuita i es va refugiar en el convent de les carmelitanes descalces mentre tots els servidors de palau fugien espaordits. A partir d'aquest episodi humiliant ella i els seus fills haurien d'ésser estretament custodiats, tant per a controlar-ne els moviments com per a garantir la seva seguretat, la qual cosa no va impedir que a finals de 1642 intentessin organitzar una frustrada revolta en les seves terres de Cardona, pensada per a aconseguir l'alliberament de la família. Els avalots similars que el notari Joan Pijoan i Joan i Josep Pallarès, sicaris dels Cardona, van protagonitzar l'any 1643 van anar tots a norris, tant per manca de diners com per un suport apàtic de la població de les terres ducals. En aquelles circumstàncies els vassalls dels Cardona, si bé no havien manifestat una repulsa unànime als qui havien estat llurs senyors durant més de sis centúries, és ben cert que tampoc van moure un dit per a fer costat a la duquessa i als seus fills. D'aquesta actitud passiva la duquessa Caterina ja n'havia tingut bona prova el 25 d'agost de 1641, quan en ple dia van assassinar al bell mig de la plaça major de Solsona al noble Joan Pau de Bell-lloc, governador general dels estats, sense que ningú dels qui eren presents s'atrevís a evitar la desgràcia[8]. Aquest no era però un acte vinculat a una revolta antisenyorial en el cor de l'antic patrimoni, sinó més aviat un afer de descarada bandositat rural; no obstant la impunitat d'aquest assassinat va disparar el nerviosisme de l'assessor Joan Miralda i dels altres oficials de la cúria de Solsona que temien per llur seguretat si la duquessa no era capaç de controlar la situació, "*que le asseguro que visto lo que ha passado, sin ninguna ocatión que los demás ministros que quedamos estamos con temor que no hagan lo mismo con nosotros si V.Exª no es servida de dar algún buen premio*". En aquest punt la duquessa de Cardona, contradient la seva versió pacifista i conciliadora de l'octubre de 1640, era ja per a les autoritats del Principat més un element d'inestabilitat que no pas de concòrdia, i a 15 de novembre de 1643 la família, acompanyada d'una vuitantena de criats, era bescanviada a Tarragona pels ambaixadors catalans que havien estat presos a la cort de Madrid, des d'aquell moment els Cardona ja no tornarien mai més a residir al Principat. Posteriorment la duquessa Caterina viatjà a Saragossa i allí va morir a 11 d'agost de 1646, essent enterrada en el convent de carmelitanes descalces d'aquesta ciutat. A partir d'aquell instant el futur del ducat i de tots els altres estats catalans dels Cardona quedava oficialment en possessió dels seus fills exiliats, i de facto a mercè de les tropes

[7]Estenaga Echevarría, N: "*El cardenal...*" Op.cit. (p.16).
[8]El procés d'aquest afer és estudiat a Torras Tilló, S: "*Solsona 1641*" (treball inèdit) 1993.

franceses i castellanes que corrien amunt i avall enrunant i despoblant les possessions familiars dels comtats de Prades, Empúries, Baronia d'Arbeca i ciutat de Barcelona.

Durant el parèntesi de la guerra dels Segadors, els ducs van tenir per singular antagonista al mariscal francès Philippe de la Mothe Houdancourt, un ambiciós personatge que va trobar en la guerra catalana una oportunitat única d'escalar mèrits i honors davant la cort de Lluís XIII. Provenia d'una nissaga de nobles militars que s'havien emparentat amb els Richelieu, i arribava a finals de gener de 1641 a Barcelona ostentant el càrrec de lloctinent general dels exèrcits francesos, obtingut l'any 1640. A la cort de França tenia el suport del duc de Longueville, del seu cosí el cardenal Richelieu i de François Sublet de Noyers, secretari d'Estat i d'afers militars[9]. A 1642 La Mothe havia estat l'artífex d'una derrota estrepitosa dels exèrcits castellans comandats pel fill segon del duc Enric, Pere Antoni d'Aragó, que va ésser fet presoner, dut a Barcelona i humiliat oficialment amb la degradació militar representada en una cerimònia pública[10]. Poc després el fill del difunt duc de Cardona partia cap a França com un presoner de luxe, on s'hi estaria vivint a Montpeller per espai de dos anys, fins que la família va estimar oportú pagar el crescut rescat que es demanava per al seu alliberament. La derrota de Pere Antoni d'Aragó devia encoratjar al mariscal a sol·licitar de París que el rei el confirmés oficialment com a nou duc de Cardona, fet que s'esdevingué per donació feta a Versalles l'octubre de 1642. Després d'aquesta campanya exitosa, La Mothe ampliava els seus poders aconseguint el nomenament de virrei de Catalunya en substitució del mariscal de Brezé, no obstant això aquesta designació va coincidir amb la mort del seu protector principal, el cardenal Richelieu. L'any 1643 es caracteritzaria per un declivi general en el rendiment militar dels exèrcits del virrei i per la vida ociosa que aquest menava a Barcelona, ocupant les cases del carrer Ample, i espoliant els béns confiscats a la noblesa felipista de comú acord amb els corruptes oficials del govern francès que movien les finances de la guerra catalana. Evidentment qui més va patir aquesta situació varen ésser els béns que la duquessa havia deixats empenyorats a Barcelona, el mariscal es va endur tota la plata i tapissos que havien estat lliurats per la duquessa Caterina com a fiances d'acreedors, així com valuoses joies de la casa dipositades en diverses fundacions i esglésies[11]. Les

---

[9]Vial, Eugenio:"*Le maréchal de la Mothe Houdancourt prisionnier à Pierre Scize*". Révue d'histoire de Lyon. Fasc.II; 1911.

[10]"*Relación de la derrota y presa del General Don Pedro de Aragón y de todo su ejército*" Rafael Nogués, Barcelona 1642. Pels afers polítics i militars del virregnat del mariscal La Mothe Vid. Sanabre, J: "*Acción de Francia en Cataluña*" Barcelona 1956, cap.VIII.

[11](Cfr. Sanabre, J: "*Acción...*" Op.cit. Notes 123 i 124, p.267, carta de fra Gaspar Sala): "El Excmo. Sr. de La Mothe, cuando vino a Cataluña, dio grandes esperanzas de su proceder (...) después de nombrarle duque de Cardona se ha vuelto tan desconocido e interesado que parece

intrigues de la cort Francesa, la desaparició dels seus valedors i les derrotes militars patides l'any 1644 van descavalcar La Mothe del virregnat de Catalunya, veient-se sotmès a un procés judicial que va tenir com a conseqüència el seu empresonament a Lió. Entre els seus béns li van confiscar gran quantitat de pedres precioses i més de 400.00 escuts en moneda de plata. El procés va suposar la redacció i edició d'un opuscle autobiogràfic on el mariscal donava compte de la seva actuació en terres catalanes[12]. El setembre de 1648 era alliberat de la seva captivitat i després de participar activament en les afers de *La Fronde*, tornaria a la campanya militar dels anys cinquanta, prenent part en la defensa del setge Barceloní de l'any 1652, on seria ferit. Aquesta esdevindria la seva darrera acció militar, l'any 1653 retornava a França on es dedicaria a esmerçar tots els béns obtinguts en la reforma i embelliment interior del seu castell de Fayel "*magnifiquement meublé ...le maréchal avait eu en Catalogne les plus beaux meubles du monde, avec des buffets de vermeil doré*"[13].

Davant de l'humiliant espoliació a què havia estat sotmesa la casa ducal, a mercè d'un fals duc "*de Cardonne*", rapinyaire i usurpador, el duc Lluís es va mantenir en una posició molt ferma davant la cort de Felip IV; era el magnat que amb més ressentiment encapçalava la llista de nobles ploraners residents a Madrid, reclamant amb estridència una justa recompensa de la corona al desastre patrimonial català. Moltes altres cases el feien costat, especialment els Montcada, els quals

---

castellano; toda su inclinación a vanidades, dándose a mujeres, deleites, cuidar de diamantes, tapicerías y otras riquezas que, hablando en verdad y debido respeto, si el año pasado hubiere estado tan atento a la guerra como a los bailes y saraos, Lérida hubiere estado muy diferente. Pregúntenle cómo sacó un águila de diamantes (pieza riquísima) del convento de las Carmelitas Descalzas; una tapicería riquísima, que fue de D. Juan de Austria, del convento de la Compañía de Jesús; unas sortijas de diamantes del marqués de Villafranca de manos de un mercader nombrado Nourial; la plata que estaba en empeño de la duquesa de Cardona; la tapicería y diamantes e interés de cincuenta o sesenta mil ducados, y el escándalo de Dª Eulàlia Raguer que establece leyes, saca gente de la cárcel y tiene la mano en todo". "Còpia del memorial calumniós presentat a la Reyna y als ministres per lo P.Sala, procurador de Montserrat, y Isidoro Pujolar, en nom y part dels Srs. Consellers y Deputats contra lo mariscal La Mothe: Que lo dit Sr. mariscal per medi dels tresorers ha fet gran ganància ab les monedes vingudes de França en lo més valor de aquellas. Que se era concertat ab dits tresorers per a despedir en las pagas moneda falsa, que feia fabricar en tres diferents parts de Catalunya, y per aquest camí se retenia la moneda bona que venia de França (...). Que venia tots los oficis y beneficis o els dóna a sos alcabots, o a las personas afavoridas de las donas galanteja. Que las confiscacions contingudas en lo memorial donat per lo Sr. mariscal estavan donades en favor de dits alcabots y al Dr. Josep Marguerit, que és la sangonera d'aquesta província. Que dit Sr. mariscal ha pres l'àliga de pedreria de Nrª. Srª. de Montserrat pertanyent a la casa de Cardona, y ha pres de dita casa tots los mobles, axò és tapisserias, serveys de plata y pedrerias, y pren los fruits del ducat sens pagar ninguna cosa als acreedors dels que se els deu pensions y altras cosas".

[12]La Mothe Houdancourt, Philippe:"*Défenses de Philippes*".París1649.

[13]De les memòries de Mademoiselle de Montpensier (Cfr. Vial, E: "*Le maréchal...*" Op.cit, p.124, nota 7). El castell de Fayel a l'Oise, havia estat reformat en aquesta època per l'arquitecte Jacques Bruant, germà del més conegut Libéral Bruant.

havien sofert també una important disminució en els seus ingressos, i sens dubte formaven part pesant de tots els desafectes al Comte-Duc, que mica en mica anava veient més pròxima la seva caiguda. El més interessat era el cunyat del duc de Cardona, Luis de Haro, que ja es veia molt proper a ocupar el lloc vacant d'Olivares; aquest va ésser un ministre importantíssim per als Cardona ressuscitats després de la guerra dels Segadors, el suport incondicional que rebrien d'aquest els faria reviure moments d'esplendor que semblava ja mai més haurien de tornar a assaborir. Les queixes del duc no eren però mancades de raó, a mida que va anar recuperant la potestat de les terres familiars, i en va poder rebre l'homenatge secular que tots els ducs havien ostentat, va poder comprovar l'estat en què es trobaven molts dels llocs principals del patrimoni. Des del juliol de 1640 fins a l'octubre de 1652 el ducat i les possessions catalanes varen estar segrestades, pujant la despesa per afers de guerra a una xifra superior als dos milions de ducats, amb això el panorama no podia ésser més desolador, en els primers anys de la dècada dels cinquanta la guerra havia provocat el despoblament de moltes viles, la d'Arbeca presentava un aspecte fantasmal i el castell era ja del tot inhabitable[14]; a Castelló d'Empúries els francesos havien enderrocat el palau familiar, i no en quedava ni una pedra; el castell de Cardona era de dalt a baix una plaça militar estratègica, permanentment ocupada i constantment trinxada per guarnicions de soldats, inservible per a una residència àulica; a Barcelona bona part de les cases del carrer Ample havien patit força l'acció de les tropes castellanes, restant força afectades en el seu interior i mancades de subministrament d'aigua, mentre la població que quedava a la ciutat es moria a causa de les epidèmies. Hauria de passar encara força temps per a que en molts indrets del

[14]Per les campanyes militars castellanes a les Garrigues vegeu l'imprès de la Biblioteca Nacional de Madrid (Signatura V.E.43-115): "*Relación de la planta del sitio de Barcelona, toma de las villas de Siurana y Arveca y todo lo demás sucedido por mar y tierra desde 22 de noviembre hasta la Pasqua de Navidad*" J.Gómez de Blas, Sevilla 1652. En els inventaris fets a Catalunya pel notari Francesc Daguí a la mort del duc a 1670 es fa palesa aquesta situació. AHNPB. F.Daguí: "*Primus liber inventariorum et encantuum*" 1656-1671, Llig.10; (19 de febrer de 1670): "Inventari rebut del castell y coses se són trobades en el de la vila de Arbeca. Primo atrobam lo dit castell de dita vila de Arbeca ab les portes majors tancants ab son pany y clau, lo qual castell per las influencias del temps està devastat y casi tot perdut accepto las parets furanes". El mateix protocol inclou els inventaris del castell i casa de Cardona a la plaça de la Fira, castell de Calaf, escrivania de Sant Llorens de Morunys, cúries de les baronies d'Arbeca, Juneda i Oriola, arxiu del castell de Falset, castell de Vila Garcia, castells de Móra i de Tivissa, mobles sota custòdia del comptador Maurici de Lloreda i comptadoria de Barcelona de la qual es destaca: "Item altre instrument. Madrid lo duch mi sr. 13 de juny 1669. Tracta del misserable stat que es trova la universitat de la vila de Arbeca, que és ocasió no crema la llàntia de la dita vila, y lo duch mi Sr. ordenà cremés per compta de son patrimoni, de nº 187"."En dit calaix dos plechs de nº 26 y 27 en los quals són las certificatòrias authènticas de las vilas i llochs dels estats del duch mi Sr. del què gastaren en gastos de guerra y allotjaments y danys que reberen, desde octubre de 1652 fins a 31 de desembre 1658. Que importan dos millons setanta y sis mil doscents noranta un ducat de a onsa reals de Castilla".

Principat es recuperés definitivament el pols que s'havia tingut en els anys trenta. Amb això el duc ja no va apostar per la residència a Catalunya, en certa mesura aquesta no era necessària, ja que ara no podria revifar el domini feudal dels territoris sota la mateixa fèrula amb què ho havien fet els seus progenitors. Lluís de Cardona, havent recuperat els estats a una edat madura, es va veure obligat a variar un tant la política mantinguda fins llavors, deixant de fonamentar els ingressos en els delmes, que tant havia costat al duc Enric i duquessa Caterina de renovellar, per passar a afavorir una política prou ample d'arrendaments. D'aquesta manera el nou duc va llogar totes les terres, cases, cellers, molins etc. que va poder; intentant signar amb els arrendataris les condicions més avantatjoses possibles, mentre que a Madrid lluitava per obtenir la recompensa reial i pledejava pels drets que li pertocaven com a consort hereu del ducat de Lerma. En aquest sentit actuà de debò com un gran magnat absentista, fent controlar però molt estretament les finances del Principat per uns oficials molt més eficients del que fins llavors havia tingut la casa ducal.

Lluís de Cardona fou un personatge molt peculiar del seu temps, a Catalunya havia tingut per preceptor al predicador aragonès Diego de Gurrea que li va dedicar una obra pedagògica[15]. De molt jove, essent investit hereu del ducat, va participar activament en nombroses cerimònies i actes públics emparat pel seu pare que el presentava en societat com el seu legítim successor; per damunt de tot era ja a 1640 un gran ressentit de l'actuació dels ministres de Madrid sobre el Principat, i la seva actitud fou sempre molt reticent a prendre part en cap destí polític; fins i tot va arribar a protagonitzar a la fi del regnat de Felip IV diferents escàndols fiscals i protocol·laris. L'any 1655 el duc de Medinaceli escrivia a Luis de Haro queixant-se de la negativa del duc de Cardona a pagar als oficials reials els impostos que li corresponien de la població de Lucena. Es feia avinent que el duc mai no pagaria mentre residís en aquesta ciutat. A fi d'obligar-lo a sortir del seu feu andalús inexpugnable, a la cort de Madrid van ordir un engany entremaliat consistent en despatxar dues cèdules signades per Felip IV, la primera ordenava al duc de Cardona que es dirigís immediatament a la cort per a un afer d'importància no especificat, la segona donava poders a un oficial reial per a treure 20.000 ducats dels béns de la ciutat de Lucena per via de multa[16]. Mentre el duc de Cardona viatjava a Madrid el van retenir a mig camí amb l'excusa que se li havia ordenat no passar de Ciudad Real, cosa que no era certa, però que va servir per a detenir-lo mentre a Lucena els oficials reials executaven la sentència. Després de consumat l'engany el duc de Medinaceli sembla que va enviar al duc Lluís aquestes paraules sornegueres: "*Exmo. Sr. Sobrino y Señor mío, sé que V.E. tiene liçencia para bessar la mano a su*

[15]Diego de Gurrea:"*Arte de enseñar*" 1627.
[16]Apèndix, Doc. 85.

Magestad y para bolverse a su cassa, que a sido el crédito de todo el negoçio porque a quedado la condenación en estafa; de que doy a V.E. la enorabuena. Guarde Dios a V.E. los muchos años que deseo y he menester"[17]. Per a més escarni el duc de Cardona havia casat l'any 1653 la seva filla primogènita, Caterina, amb l'hereu del duc de Medinaceli, un dels magnats més imponents del moment, la família del qual acabaria per engolir definitivament la nissaga dels Cardona, amb totes les seves terres, rendes i possessions catalanes, valencianes i andaluses. Les negociacions per aquest matrimoni van ésser molt dures, i és probable que després d'aquest afer truculent les relacions d'ambdós personatges s'haguessin vist fortament deteriorades[18]. Anys després Lluís de Cardona tornaria a protagonitzar un altre escàndol en negar-se a pagar un impost sobre la sal que gravava les seves rendes cardonines, fet que li va suposar el desterrament temporal de la cort de Madrid. Certament la desaparició de l'estricte Comte-duc va retornar a l'aristocràcia castellana la llibertat de conducta que havia tingut en èpoques passades; també Luis de Haro va fer la vista grossa a moltes de les accions del seu cunyat. En realitat aquest era una de les persones més adinerades en una cort de pidolaires, s'havia casat en primeres núpcies amb l'hereva del duc de Lerma, Mariana de Sandoval, la qual cosa li havia suposat la possibilitat franca de pledejar i fruir de moltes rendes i diners comptants que havien perviscut de l'antic privat de Felip III. El títol de duc de Lerma no s'hauria però de fusionar amb el de Cardona, sinó que va passar directament a l'efímer descendent d'aquest matrimoni, Ambrosio de Cardona, Sandoval y Rojas[19], tal com havia estat estipulat en els capítols matrimonials. Per aquest fill el duc de Cardona havia reclamat un dels prestigiosos càrrecs reials que havia acaparat l'ambiciós ministre de Felip III, es tractava de la tinència de la Casa de Campo, un dels antics i bells palaus de la monarquia per on els Sandoval havien exhibit el seu poder cortesà[20]. Després de 21 anys de matrimoni Mariana de Sandoval va morir l'any 1651 sense deixar descendència masculina, tot i haver tingut del duc deu fills, la majoria dels quals van morir en la infantesa. Va ésser enterrada al monestir de Sant Pau a Valladolid, patronatge principal de la casa de Lerma, i el duc Lluís, a la recerca d'un hereu, es va casar en segones núpcies amb l'hereva del ducat de Frías, Maria Teresa de Benavides, Dávila y Corella, filla del comte de Santisteban, virrei del Perú, de qui tindria sis fills; dels supervivents només un seria l'hereu, anomenat Joaquín de Aragón, la resta foren il·lustres dames una de les quals, Juana Francisca de Aragón, es va casar amb el príncep de Ligne i marquès de Roubaix. Aquest contacte

[17]Apèndix, Doc. 86.
[18]Apèndix, Doc. 83-84.
[19]Mort als 9 anys d'edat després de rebre la successió al títol.
[20]Apèndix, Doc. 87.

matrimonial amb una branca principesca europea l'hauria pogut facilitar l'amistat que el duc va professar amb l'ambaixador del Sacre Imperi a Madrid, el comte de Pötting, enviat a la cort l'any 1663 per a gestionar el matrimoni de l'emperador Leopold I a Viena amb una de les filles de Felip IV[21]. Aquest succés implicava que la nova emperadriu s'hauria de desplaçar amb tota la pompa i aparat necessari, tal i com havia succeït en el cas de la reina d'Hongria a 1630. Un dels cavallers designats per acompanyar l'emperadriu havia estat el duc de Cardona, el qual no devia digerir massa bé la despesa sumptuària que això li suposava, i va intentar per tots medis esquivar aquesta mercè tan molesta que li venia de mans del vell Felip IV, potser no exempta d'una certa dosi de malícia. La seva negativa es va contemplar amb un notable escàndol, previsible però d'un personatge tan excèntric i adinerat; en aquest cas l'enrenou també va arribar a Catalunya i el noble Josep de Pinós comentava l'afer breument per carta amb el bisbe d'Urgell, Pere de Copons, on l'informava que el duc de Montalto havia estat designat per a reemplaçar al duc Lluís en el viatge de l'emperadriu[22]. El comte de Pötting tenia a més una altra obligació amb el duc de Cardona, ja que regirant ambdós els seus arbres genealògics respectius van descobrir que eren parents remots per part del matrimoni de Margarida de Cardona amb Adam von Dietrichstein[23], besavis de la muller de Pötting, aquesta qüestió va obrir una via de cortesies rutinàries amb la família del duc, reflectides puntualment en el seu dietari. La llarga estada a la cort de Madrid va suposar per a l'ambaixador l'adopció dels costums de l'aristocràcia castellana amb qui tot sovint s'entrevistava, fent ús dels serveis d'un pintor napolità anomenat Caraffa, que feia els retrats de prínceps i aristòcrates castellans lliurats després a la cort austríaca; fins i tot va assistir a una representació de l'obra d'Antonio Coello, Francisco de Rojas i Luis Vélez de Guevara

---

[21]Nieto Nuño, M: *"Diario del conde de Pötting, embajador del sacro imperio en Madrid (1664-1674)"* Vol.1. Biblioteca Diplomática Española, Madrid 1990. El comte de Pötting, en qualitat d'ambaixador d'Alemanya a la cort intervingué també en les diverses gestions que tirava endavant Fray José de San Juan, frare carmelità afincat a Madrid, destinades a aconseguir cobrar les pensions que a es devien al príncep Ludovic, landgravi de Hesse-Darmstad. La informació d'aquest tràmit apareix entre els documents del Consell d'Itàlia, ja que dit pagament s'havia d'efectuar amb fons procedents de Nàpols i administrats directament pel virrei (AGS. Estado, Llig. 3292, Fols. 53-58).

[22]Biblioteca de Catalunya, Arxiu Moja; Llig.547: (Badalona 16 d'agost 1665); "La flota és arribada segons diuen molt rica ab que lo viatje de la Sª emperatris se effectuarà aquest setembre; lo nostre duc de Cardona dexà de anar per sas impertinències y en son lloch és estat nomenat lo duc de Montalto, si bé escriuen que encara no havia acceptat".

[23]Adam von Dietrichstein (1527-1590) fou conseller, majordom major i ambaixador a la cort de Madrid dels emperadors austríacs Ferran I, Maximilià II i Rodolf II, a 1553 es casà amb Margarida de Cardona i Requesens, néta del duc Ferran de Cardona, que va exercir de cambrera major de l'emperadriu Maria; sobre els magnífics retrats d'aquesta dama obra de Juan Pantoja de la Cruz Vid. Kusche, M: "*La juventud de Juan Pantoja de la Cruz y sus primeros retratos. Retratos y miniaturas desconocidas de su madurez*" Archivo Español de Arte, nº274, 1996. p.137-155.

que tenia per protagonista al famós bandoler Serrallonga, ajusticiat en època del virregnat català del duc Enric[24]. Abans de finalitzar la seva missió el comte de Pötting va rebre l'orde del Toisó de mans del duc de Cardona, ja que aquest era el cavaller de més edat, privilegi que a la mort de Felip IV l'obligaria a dirigir la celebració del capítol on s'hauria d'investir cavaller al nou monarca Carles II[25].

L'actitud permanent de rebuig en la participació en cap càrrec de govern va estalviar al duc Lluís molts diners, a la vegada que es va atreure molts detractors. Des del Principat no va tenir cap mena d'ascendència polèmica, ja que amb prou feines va aparèixer pel territori català, i tothom que en parlava havia de fer referència als rumors i gasetes madrilenyes que corrien per Barcelona. La brutal ruptura patrimonial ocasionada per la guerra, la tercera que patien els Cardona en època moderna, és la causant de la manca de continuïtat entre la recambra del duc Enric i la del duc Lluís, que va viure en gran mesura voltat dels objectes que va poder recuperar del valuós mobiliari del duc de Lerma confiscat per la corona; en aquest sentit és possible que hagués pogut disposar d'alguns dels quadres que el pintor Vicente Carducho va taxar a la finca de La Ribera el juliol de 1606[26], com a mínim els que figuren en l'inventari post-mortem del castell palau de Lucena havien pertangut pràcticament tots a la família Sandoval, apareixent un cert nombre de retrats del duc-cardenal i de la seva família; a banda d'aquests retrats la resta de pintures incidien en una temàtica purament decorativa (paisatges, representacions de les estacions, caceres etc.) molt adient a una finca d'esbarjo ajardinada com era aleshores la de Lucena. Sembla que posteriorment aquestes pintures van anar a parar

---

[24]L'obra es titulava "*Comedia famosa. El catalán Serrallonga i vandos de Barcelona*" (Nieto Nuño, M: "*Diario...*" Op.cit. p.384) "A los 22 fuime con la condesa a la Comedia. El assunto fue una trajedia que sucedió en Barcelona debaxo del virreinato del duque de Cardona con un bandolero llamado Serrallonga".

[25]La seva participació en les funcions àuliques que tenien per objecte honorar la monarquia no sempre van ésser ben rebudes; durant les exèquies de Felip IV el duc Lluís va marxar a la meitat d'una cerimònia molt poc llustrosa, al·legant que els llocs que s'havien disposat per a l'acte no guardaven la precedència necessària (Nieto Nuño, M: "*Diario...*" Op.cit.) "el túmulo con lo demás del adorno no era en nada ajustado a la grandeça de estat nación. Los Grandes no tuvieron harto lugar para sentarse, y por esto Cardona se bolbió disgustado".

La desavinença del duc amb la monarquia i govern regnant s'havia fet manifest en les àcides confidències que aquest feia al comte Pötting: (p.330) "A los 17, lunes. Fuime a passear en la güerta de San Bernardo, fuera de la villa. El duque de Cardona dijo un concepto muy de propósito sobre el estado de las cosas presentes y de su govierno, diçiendo que para remedio de todo esto no hauría otro mejor remedio sino dejar tomar todo al francés, y después embiarle los ministros de acá, para que con su mañoso govierno se buelva todo haçia esta monarquía de la misma manera como lo echaron a perder".

[26]Apèndix, Doc. 41. Schroth, S: "*The private picture collection of the duke of Lerma*" (tesi doctoral inèdita) Institute of Fine Arts, Universitat de Nova York, 1990. Per a un altre document posterior dels béns de la casa de Lerma vegeu Barrio Moya, J.L: "*El inventario de los bienes de Doña Felice Enríquez de Cabrera, duquesa de Lerma, 1676*" Analecta Calasanctiana, nº59, 1988.

a mans dels ducs d'Alcalà per qüestions testamentàries, i no és improbable que alguna quedés finalment reflectida en el magnífic inventari de pintures dels ducs de Medinaceli de l'any 1711, on s'explicita a més dels autors la diversa procedència d'algunes sèries de quadres, qüestió determinada per la fabulosa concentració de títols i patrimonis d'arreu de la península protagonitzada per aquesta afortunada casa ducal[27].

Com era prescriptiu per a les principals cases aristocràtiques felipistes exiliades durant la guerra, els anys cinquanta i seixanta del segle XVII va ésser un període marcat pel revifament dels patronatges i per la reconstrucció dels castells enderrocats, donant a entendre que la noblesa fidel al rei castellà retornava imbuïda per un esperit de paternal reconciliació. Els Montcada van restaurar en aquesta època bona part de les seves cases i palaus, mentre que el duc Lluís va esmerçar molts diners per a la reedificació d'alguns castells estratègics que havien de servir de presidis, necessaris per a la reconstitució de les cúries de justícia. Entre 1652 i 1670 es van despendre més de 20.000 lliures en la millora de diferents edificacions, 16.833 de les quals invertides exclusivament en la gran reforma del castell de Falset, on s'havien traslladat tots els protocols de l'arxiu d'Arbeca guardats a Lucena ben lluny de la guerra. En algunes de les obres empreses els vassalls van col·laborar activament aportant mà d'obra i fusta, estalviant així molts diners al duc; aquesta actitud, impensable dècades abans, era un bon símptoma de la nova sintonia que s'establia amb el retorn de l'administració dels Cardona[28]. La restauració de la potestat ducal

---

[27]Lleó Cañal, V: "*The Art collection of the ninth duke of Medinaceli*" The Burlington Magazine Vol.CXXXI, febrer 1989. Aquest inventari de 1711 es pot contrastar amb el menys explícit de 1899 (Apèndix, Doc. 96). Entre les pintures que van retornar a mans dels descendents del duc de Lerma hi havia el seu conegut retrat eqüestre, obra de Rubens (Prado, nº3137), que va formar part també de les pintures dels ducs de Medinaceli (VV.AA: "*Corpus Rubenianum*" Vol.XIX, 1ª part, p.132-135).

[28]AHCB. Manuals notarials, I.63: Inventari dels béns catalans del duc Lluís, amb inici a 31 de juliol de 1670; (en l'apartat de despeses): "Item setse mil vuytcentas trenta tres lliures, nou sous y set diners que lo Exm. duch don Luys gastà en fer las obras del castell de la vila de Falcet, que.s demolí en lo temps de la guerra, en lo qual se formà lo arxiu dels estats de Cardona y demés de Cathalunya y en lo fer y formar dit arxiu en los notaris y demés oficials que treballaren en ell, comforme apar per los comptes donats per lo thesorer gnal. y de las baronias de Entensa des de l'any mil siscents sexanta en avant. Las quals obras y la formació de l'arxiu fou necessari se fessen per la mayor utilitat y conservació de dits estats (...) Item mil setcentes noranta y sis lliures, onse sous y vuyt diners que.s gastà lo Exm. duch don Luys en tornar a redificar lo castell de la vila de Sort, cap del marquesat de Pallas, que estave diruhit per la guerra y ser necessari d'edificar-lo per ocasió de las presons, de l'archiu dels papers y altres coses necessàries del servey dels Exms. senyors duchs de Cardona que.s tenen en lo dit castell de la vila de Sort. Y encara que estas obras foren judicades de orde del Exm. Sr. duch don Luys, per experts, en tres mil vuytcentas y noranta y vuit lliures, no.s gastà més de las mil setcentas noranta sis lliuras y vuyt referidas, per haver ajudat los vassalls en servir de manobres, portar materials y fusta.(...) Item setcentas deu lliuras nou sous y tres diners que se han gastat en tornar lo castell de la ciutat de Solsona, que per ocasió de la guerra estava tot derribat y ser necessari lo redeficar-lo per estar

feia absolutament necessària una segona ordenació documental que va dur a terme el nou arxiver Bernard Josep Llobet, enllestint el treball començat pel seu antecessor Joan Busquets; però aquesta restauració passava també per la necessitat d'esventar públicament el pedigrí del llinatge. Lluís de Cardona i el seu germà Pere Antoni d'Aragó són ben coneguts per haver estat els promotors de la reforma escultòrica dels sepulcres dels reis d'Aragó i construcció del panteó dels Cardona al monestir de Poblet, obres que es van encarregar al taller familiar de Joan Grau, un dels millors escultors del barroc català. Aquesta reforma suposa sens dubte un dels principals episodis artístics que es poden trobar a la Catalunya de la segona meitat del segle XVII, recentment estudiat i sintetitzat per J.Bosch Vallbona[29]. La única estada al Principat del duc de Cardona i del seu germà fou el punt de partença per a l'espectacular represa del patrocini del monestir que havia acollit les exèquies de quasi tots els avantpassats dels segles XVI i XVII. L'any 1659, enllaçant amb la predisposició del seu pare de deixar en bona forma les sepultures familiars, el duc Lluís determinava la construcció de dues cambres sepulcrals d'alabastre en el presbiteri de l'església del monestir de Poblet, simbòlicament s'haurien d'emplaçar dessota els arcs que sostenien les tombes medievals dels reis d'Aragó. A 1662 pagaven als Grau per la construcció d'una cripta i per la factura d'un nou pavimentat de l'església, escacat en jaspis blancs i negres; en aquesta època també van escolpir uns escuts ducals en pedra blanca destinats a la casa de cort a Prades i a l'arxiu del castell de Falset. Paral·lelament s'havien encarregat unes reixes de bronze, per al presbiteri de l'església, fetes pel ferrer Bartomeu Dents en col·laboració amb l'escultor Domènec Rovira, artista que en el futur hauria de treballar ensems amb el

---

las presons en dit castell, y ser de oblygació del Sr. lo tenir-les en aquella ciutat, y serveix per moltas altras cosas del servey del Senyor y bona administració de la justícia, que també, per haver ajudat los vassalls de sa Exª de aquella ciutat y llochs de l'encontorn en manobres y portar materials y fusta, se féu ab tant poca cantitat que altrament diuen los pèrits haurie costat al peu de dos mil ducats, no havent asistit los vassalls. (...) Item trescentas trenta sis lliures y catorse sous per una casa que comprà lo Exm. Sr. duch don Luys en la vila de Pradas, així com per lo preu d'ell com de posar-la en estat y modo que pogués servir de presó, archiu de papers y cort per los negocis que antes estaven en lo castell de aquella vila, que per la guerra està del tot demolit y ser necessari y forsós comprar dita casa per la administració de la justícia y cobro dels papers".

[29]Bosch Vallbona, J: "*Els tallers d'escultura al Bages del segle XVII*" Manresa 1990. Sobre les cambres sepulcrals dels Cardona vegeu també Martinell, C: "*La casa de Cardona y sus obras en Poblet*" Barcelona 1949. Arco, Ricardo del: "*Don Pedro Antonio de Aragón y el Real Monasterio de Poblet*" Estudio, Vol.16, Barcelona 1916. Publicava l'inventari de donacions dels Cardona al monestir datat de 29 de setembre de 1677, extret del manuscrit de fra Vicent Prada, valencià, abat de Poblet entre 1680-84, titulat "*Sepulcros de la casa Real de Aragón*" escrit a l'entorn de 1678, conservat aleshores a la Biblioteca provincial d'Osca i actualment a la Biblioteca Nacional de Madrid. Bassegoda Nonell, J: "*Història de la restauració de Poblet*" Barcelona 1983. **Figura** nº66, I-II.

fill de Joan Grau, Francesc[30]. Aquest primer període d'obres a Poblet es clouria cap a 1665; dos anys més tard el duc contractava altre cop als Grau per a la factura d'un nou sepulcre per al vescomte Ramon Folc V "El Prohom vinculador"; les seves despulles es trobaven dins d'una urna gòtica situada al creuer de l'església de Poblet, a la banda de l'evangeli. La seva ubicació original però havia estat a l'atri primitiu de l'església de Sant Vicenç a Cardona, segurament fent parella amb el de Joan Ramon Folc I, "El Gambacoberta", que encara estava al seu lloc i que també haurien de renovar els mateixos escultors, essent enllestit aquest darrer l'abril de l'any 1668, i emplaçat al creuer de l'església de Cardona a la banda de l'epístola, en correspondència amb el sepulcre del duc Ferran de Cardona i de la seva muller, situat a la banda de l'evangeli[31]. El mateix any els argenters barcelonins Joan Jofre i Josep Ros feien per a la mateixa església un bust reliquiari de Santa Úrsola destinat a fer parella amb un altre de Sant Sebastià, que es guardarien a la cripta de l'església de Sant Vicenç.

Per la seva banda el germà del duc, Pere Antoni d'Aragó, va encarregar als Grau l'any 1668 la talla d'uns retaules d'alabastre destinats a acomodar en el monestir de Poblet les nombrosíssimes relíquies que, procedents d'Itàlia, havia destinat oferir; i a 1671 aquest mateix els va encarregar la factura de dos nous sepulcres, amb les estàtues orants dels difunts, destinats a acollir les despulles del rei Alfons el

---

[30]Les obres de les reixes de Poblet segurament es van allargar força més en el temps; a la mort del duc Lluís l'any 1670, el seu inventari de béns per mà de Maurici de Lloreda recollia diverses peces de ferro i bronze en poder de Dents, que a 1670 encara les treballava. AHNPB. Francesc Daguí: "*Primus liber inventariorum et encantuum*" 1656-1671, Llig.10 (26 de març 1670): "Primo diez y ocho quintales, dos arrobas y dies y nueve libras cobre de pieças obradas de las que trabaja Bartholomé Dents, cobrero desta ciudad, para las rexas de la iglesia del convento de Poblet. Item dies y ocho barras de hierro de veinte y quatro palmos de largo que sirven de coraçón a los pilares de bronce de la rexa. Item quatro barras de hierro, con sus agujeros, que sirven de travessios para assentar las rexas. Item treinta y siete quintales y catorse libras de bronçe que pessó una piessa de artillaría, peso de Catª, que el Exmº Señor don Pedro de Aragón, virrey de Nàpoles, por setiembre passado 1669 mandó remetir desde Nàpoles por la galera patrona de aquel reyno, para el complimiento de acabar las rexas; aunque según el cómputo que hace el maestre no se consumirán más de treinta quintales, y los treinta y siete quintales y catorse libras se han entregado al dicho Bartholomé Dents para que a ello vaya continuando la obra de las rexas. Item setenta quintales de bronce que de orden de la Reyna, Nuestra Señora, y despacho del Señor don Diego Sarmiento de nueve de agosto del año passado 1669; tomada la rassón por don Antonio de Frías y Estrada y Francisco González, se entregaron en dos pieças de artillaría inútiles de la Ataraçana desta ciudad a Mauricio de Lloreda, que todavía están en ser; y dise el despacho que la Reyna Nuestra Señora manda se entregue este bronce a la persona que el Exmº duque don Luis ordenará, y que sirva para acabar de perficionar los entierros de las piedras y agüelos de su Exª en el real convento de Poblet".

[31]Apèndix, Doc. 88. La minuta del contracte esmenta però la data de 14 d'abril de1662, i no la de 1667, en què sembla es contractà el sepulcre davant el notari Francesc Daguí. Fet que probablement es degui a un error coetani de transcripció.

Magnànim i del seu germà l'Infant Enric I d'Aragó, procedents de Nàpols on Pere Antoni era virrei. Durant dotze anys els Cardona van invertir en aquestes obres més de 17.000 lliures, quasi tant com el que havia costat la recuperació dels castells i edificis catalans, el resultat fou la transformació espectacular de l'església del monestir, que ara cobrava un aspecte de passadís alabastrí que arrencava arran de terra amb les cambres mortuòries dels Cardona i s'acabava enlairant a l'altar major amb el retaule de Damià Forment; difícilment cap altre temple català del moment podia superar el tremp i grandiositat que prenia un dels monestirs més opulents de la península. La pretensió del duc Lluís i del seu germà de situar les seves estàtues flanquejant l'entrada principal de l'església, no era una aspiració gens exagerada, de fet havien transformat bona part de l'interior de l'església al seu gust i conveniència, i de ben segur consideraven amb tota lògica que hi tenien tot el dret; no obstant si aquesta intenció s'hagués dut a terme s'hauria desvirtuat completament el caràcter estrictament devocional que havia de tenir el pòrtic d'entrada d'un temple catòlic, i finalment s'hi van posar les estàtues dels Sants Benet i Bernat, obres de Domènec Rovira.

El patrocini del duc de Cardona a Catalunya no va quedar únicament a Poblet, el monestir de Montserrat també va gaudir a principis dels anys setanta d'importants donatius, destacant-se les peces de plata que van treballar els argenters Jofre i Ros consistents en uns brandons i àngels que complimentaven els donatius i ofrenes votives del duc, aquest encàrrec pòstum no es devia enllestir fins quasi una dècada després de la mort del duc Lluís, ja que l'any 1676 els orfebres cobraven una primera quantitat per la feina que tenien en curs. També van costejar a Montserrat la factura de diversos reixats, fets probablement pel mateix Dents[32]. En aquesta època la

[32]Biblioteca de la Universitat de Barcelona, Ms.189: Serra Postius, P."*Historia Eclesiástica del Principado de Cataluña*".(Fol.43) "Regias dádivas del duque de Cardona. Por grande se venera essa dádiva, pero muy mayor sin comparación fue la de otro duque y de este país catalán, del duque de Cardona digo, que aunque no tuviera este templo otra riqueza que lo que él le dio. Competir pudiera con muchos de muy ricos de España porque dio dos candaleros o blandones de más de nueve palmos de alto, y passado de un quintal de pesso de plata. Más dos ángeles grandes que pesan dos arrobas de plata cada uno; y lo que no es menos de lo referido es que fundó renta y la situó para que perpétuamente, de día y de noche, ardiesen quatro hachas (ahora son cirios los de los blandones más grandes) delante de María Santíssima; y porque no es uso de la iglesia romana que en las veynte y quatro horas que está el Santíssimo Sacramento encerrado el jueves y viernes santo arden otras luzes en ningún otro altar, mandó que entonces ardiessen dentro del retrete o camarín, donde está la portentosa imagen de la Santíssima Virgen.

Hizo primero la experiencia de quantas libras de cera se consumirían cada veynte y quatro horas, y multiplicándolas y sabidas las arrobas que se gastarían cada año, erigió un censo de 17.495 libras moneda barcelonesa (que son 12.496 reales de a ocho) y pensión 1.874 Ll. 15 s. Acción generosa y verdaderamente real (son palabras del citado chronista) y de real sangre, como lo es la de Cardona, en cuyos ascendientes, quando eran condes, se dixo y dize de uno enterrado en las reales sepulturas de Poblet, que era conde entre reyes pero entre los condes rey. Y verdaderamente que se

responsabilitat de tirar endavant totes aquestes obres va recaure sobre el cavaller barceloní, procurador i tresorer dels ducs, Maurici de Lloreda. Al final de la seva vida no devia ésser un home mancat d'experiència en el tracte amb artistes i menestrals, havent de resoldre el problema que suposava posar en execució sobre el terreny unes escultures traçades quasi totes des de Madrid. L'absència del promotor segurament l'obligava molt més a la supervisió efectiva del treball dels mestres, i a ben segur que darrera les monumentals obres de Poblet hi va existir un extens epistolari entre el duc i el seu administrador, donant puntual notícia de l'evolució dels treballs, preus i d'altres vicissituds; també l'intercanvi de traces, plànols i models devia ésser prou intens ja que des d'un inici es té notícia que aquests dibuixos els lliurava el duc amb una certa regularitat, sense que fins ara en coneguem amb detall les autories. En morir el duc Lluís, Lloreda va continuar la seva mediació en els patrocinis familiars contractant la talla del retaule de la capella de Sant Ramon Nonat al castell de Cardona, obra que havia decidit subvencionar Caterina de Cardona, duquessa consort de Medinaceli, i per a la qual es va contractar el febrer de 1682 a l'escultor manresà Pau Sunyer[33]. A la seva mort l'any 1690, Maurici de Lloreda tenia a la seva casa del carrer dels Mercaders a Barcelona 13 escultures, algunes de marbre, altres de fusta, totes de devoció i de diferents grandàries (abundant les de petit format). A aquestes s'hi sumaven més de 125 quadres de diferents grandàries, entre pintura religiosa, retrats i paisatges, on es destacava un retrat de Joan d'Austria, el seu propi retrat i dos quadres grans, un del ric avarent i Crist a casa d'Emaús, venuts a l'escrivent Fèlix Cussana per vint lliures. A l'encant hi assistí l'argenter Josep

---

podía también dezir y acomodar el epitafio al excelentíssimo señor duque don Luis; porque esta donación más parece de rey que de duque ni de conde. Hasta aquí dicho autor; pero no pararon aquí las reales dádivas de este príncipe, sino que tan adelante passaron que fue fabricado allí dentro de su idea, un trono de tersa y bruñida plata para la portentosa imagen de María; y assí como lo ideó lo executó, y fue tal que llegó su costa a 20.469 Ll. 8 s. No se que sé habría dicho el padre Maestro Argáiz si quando escrivía hubiesse tenido noticia de esta dádiva, mayor que ninguna de las que tanto (y con raçón) le admiraron. Hizo este real duque la fundación de las quatro hachas o cirios a 26 de deziembre de 1668".(Cfr. també a Torras Tilló, S: "*El marquès d'Aitona...*" Op.cit.). Madurell Marimon, J.M: "*Tres fundacions litúrgiques montserratines*" Miscel·lània en homenatge a Mons. Higinio Anglès, vol.2, Barcelona 1958-1960. Per les àpoques als argenters Jofre i Ros Vid. AHCB. Notarials, XXI. 49; Baltasar Oriol: "*Primer borrador de manual dels Exms. Señors duchs de Cardona de 1675*" (5 d'octubre de 1675). AHCB.Notarials, XXI. 53; Baltasar Oriol: "*Primer borrador del manual dels Exims. Señors duchs de Cardona de l'any 1676*" (8 de gener-18 d'abril 1676).

[33]Pérez Santamaria, A: "*Escultura barroca a Catalunya*" Lleida 1988, (Docs. 303-311). Madurell Marimon, JM[a]: "*La capilla de San Ramón Nonat del castillo de Cardona y el retablo mayor del Santuario del Portell*" Analecta Sacra Tarraconensia, Vol.XXXVIII, 1965. p.281-308.

Ros que comprà diverses peces de plata; també hi aparegué el pintor Bernat Amorós que adquirí dos quadres, un de la Verge de Montserrat i una Sagrada Família[34].

No hi ha dubte que els descendents del duc Enric eren posseïdors d'un gust per les arts molt més educat del que fins llavors havia exhibit públicament la casa de Cardona. El medi social en el qual van viure era pel que feia a les arts i a la possessió de pintura tot un altre. Caterina Fernández de Córdoba, germana del duc Lluís i muller de l'influent Luis de Haro, va morir l'any 1647 abans que el seu marit succeís en el marquesat del Carpio; en el seu inventari de béns apareixen les 241 pintures, escollides entre els millors mestres italians i flamencs, que formarien part de la valuosa col·lecció del marquès i a qui molt probablement s'hagi d'atribuir la iniciativa d'haver-les adquirit; el fet que constin en un protocol referit a la seva muller podria indicar que aquestes haurien estat comprades amb els 100.000 ducats que l'esposa aportava com a dot, restant en peu la incògnita si aquesta dama va intervenir d'alguna manera especial en l'origen i formació d'una de les més significatives col·leccions de pintura del segle XVII[35]. Qui també destaca com a personalitat important en el terreny del patrocini de les arts va ésser el fill menor del duc Enric i duquessa Caterina, Pasqual d'Aragó, nascut a Mataró l'abril de 1626 en plena febre de Corts catalanes[36]. A l'igual que els germans tercer i quart, Antoni i Vicenç, Pasqual estava predestinat a seguir una carrera eclesiàstica que prendria una gran embranzida a partir dels anys cinquanta, fortuna determinada per la mort en jovenesa d'Antoni i Vicenç, i per la generosa tutela rebuda de la monarquia, que a l'inici de la guerra dels Segadors va començar a vessar importants privilegis sobre els fills dels ducs de Cardona, com a compensació per les pèrdues patrimonials. La jovenesa de Pasqual en aquesta època fou sens dubte un notable avantatge, ja que ben aviat obtindria els destins més cobejats. Els seus primers estudis els havia cursat a Catalunya al costat de Francesc Dou, preceptor protegit dels ducs i futur bisbe de Girona; més tard seria el bisbe de Barcelona, Gil Manrique, qui prendria la tutela d'Antoni, Vicenç i Pasqual, aconsellant que tots tres acudissin a la universitat de Salamanca; d'aquesta manera Pasqual d'Aragó als nou anys d'edat ingressà a la universitat amb els seus germans grans; allí van iniciar els seus estudis l'any 1635 i a 1647 Pasqual rebia una canongia a la catedral de Toledo que deixava l'any següent per a prendre possessió de

---

[34]AHNPB. Rafael Albià: "*Libri secundi inventariorum*" 1686-1691. Llig.46. (Fols.144-172) Inventari de béns i encants, iniciat a 22 d'abril de 1690. Maurici de Lloreda havia fet testament davant el mateix notari a 11 de desembre de 1683.

[35]Per a l'inventari de pintures de la filla del duc de Cardona i la col·lecció de Luis de Haro en general Vid. Burke, M.B: "*Private collections of italian Art in seventeenth-century Spain*" (tesi doctoral de la Universitat de Nova York) 1984. Vol.I, Cap.3. Brown, J: "*El triunfo de la pintura. Sobre el coleccionismo cortesano en el siglo XVII*" Madrid 1995.

[36]**Figura** nº46.

l'ardiaconat de Talavera, dignitat a la que hi afegiria el febrer de 1652 una altra canongia. En aquesta època era també capellà de la capella de l'Epifania a Toledo, prestigiosa fundació de Francisco de Rojas, l'ambaixador dels reis Catòlics a la cort pontifícia, a la vegada que ocupava el càrrec de catedràtic d'Institucions Canòniques a la universitat de Toledo. El seu pas a les altes instàncies de govern va venir de la mà del bisbe de Plasencia, Diego de Arce y Reinoso, que li va oferir l'ofici de promotor fiscal del tribunal de la Santa Inquisició, des d'on passaria l'any 1653 a ocupar un lloc a Madrid com a regent del Consell d'Aragó. L'any 1660, als trenta-quatre anys, mitjançant la intercessió de Felip IV, el papa Alexandre VII el nomenava cardenal; sota aquesta dignitat va ocupar el càrrec d'ambaixador a Roma i poc després, entre els anys 1664 i 1666, el virregnat de Nàpols. A 17 de juliol de 1664; el Consell d'Estat es decantà a favor de la candidatura de Pasqual d'Aragó per a ocupar el càrrec de virrei, havent estat prèviament exclosos els descendents del duc de los Arcos arrel de la revolta de 1648, una de les moltes concessions que Joan d'Àustria havia fet als napolitans el 7 i 16 de març de 1648 per apaivagar els ànims; concessions que serien posteriorment limitades un cop es va recuperar el control militar del regne[37]. La candidatura en interinitat del germà menor del duc de Cardona passava per davant dels altres aspirants, entre els quals s'hi trobava el marquès d'Aitona, també un il·lustre afectat per la guerra catalana, els demés opositors eren el comte d'Ayala, el duc d'Alburquerque y el comte d'Orpesa. Dos anys després el Consell d'Itàlia feia relació i balanç de la gestió del virregnat del cardenal admetent-la generalment com a fructífera, havent estat bàsicament ocupada per les qüestions de provisió militar, abastiment de presidis i de galeres d'acord amb les curtes possibilitats d'acció de la Junta; s'incidí especialment en la provisió de lleves, incloent forçats i esclaus destinats al servei de galeres (durant el virregnat del cardenal es varen comprar per aquest efecte 103 esclaus). Una de les úniques obres públiques que es dugueren a terme en aquest període fou la reforma del baluard del Càrme, que suposà l'expropiació de diverses cases i d'un convent, intervenció que hauria de continuar durant el posterior virregnat del seu germà Pere Antoni d'Aragó.

---

[37]AGS. Estado, Llig. 3287 (Fol.48): "Quando las reboluciones de Nápoles el año de 1648 entre otros capítulos que se concedieron a la Ciudad y Reyno, se les ofreció en uno secreto, que nunca pariente del duque de Arcos, dentro del quarto grado, seria su virrey (...) el más a mano para todo y con alguna circunstancia del servicio de V.Magd. y dependencias de Roma, y darse la mano con aquel embajador fuera el cardenal de Aragón, pues no ha dado mala satisfación de si, y la púrpura para un cónclave y con la embestidura de virrey de Nápoles, que supone mucho en Roma, no dañaba al servicio de V.Magd."

El virregnat de Pasqual s'acordava com a interí; finalment la decisió en el Consell d'Itàlia es debaté entre llurs integrants: el duc d'Alba, el duc de San Lúcar, el marquès de Velada, el marquès de Mortara, el bisbe inquisidor general i don Fernando de Borja, el qual recolzava en tercer lloc la candidatura de Pere Antoni d'Aragó després dels consellers d'estat i de Luis Ponce de León.

En l'àmbit més privat el cardenal havia revitalitzat la vida social de l'aristocràcia voltant-se a palau d'una refinada cort inclinada a la música i a les arts. El 8 d'abril de 1666; els diputats de la ciutat de Nàpols trameteren una carta protocol·lària al Consell on es lloava amplament l'acció austera i efectiva del govern del cardenal[38]. De retorn a Espanya va ésser investit arquebisbe de Toledo i passà a formar part del Consell d'Itàlia; fou un dels personatges de més alcúrnia en les intrigues cortesanes esdevingudes a la mort de Felip IV i un dels més influents a la Junta de Govern durant la minoria d'edat de Carles II. Va morir a 28 de setembre de 1677 després d'haver detentat un poder i protagonisme sense parangó que en privat mai havia digerit prou bé. Se'l coneixia popularment amb el nom de "El cardenal Aragón", i fou conegut també pel seu tracte exquisit "romanesc" que tant havia impressionat al comte de Pötting. A l'igual que el seu pare, Pasqual era un malalt crònic de complexió desnerida, que constantment es feia sagnar, i a qui els afers de la decadent política imperial castellana el deprimien i depassaven completament; li mancava el nervi necessari per afrontar amb fermesa les enemistats i tensions interiors que aleshores es vivien a la cort de Madrid, alimentades per la reina Mariana, el seu confessor Nithard i el fill bastard de Felip IV, Joan d'Àustria. Davant la impossibilitat de veure reeixir els esforços esmerçats, la seva actitud era sovint de turmentada desesperació; "*Esta monarchía va a pique sin remedio, no habiendo milagro ... que no se puede remediar nada por estar todo viciado y los enemigos poderosos, y los ministros y señores bien poco correspondientes a sus obligaciones*"[39], ën aquest sentit les confessions epistolars i les empreses artístiques li devien procurar un refugi considerable, a la vegada que el sojorn italià li va oferir l'oportunitat de reunir una significativa col·lecció de pintura que va quedar finalment repartida entre la catedral de Toledo i el convent de caputxines edificat a costa seva també a Toledo, important fundació aquesta on s'hauria de fer enterrar[40]. La nòmina de les donacions del

---

[38]AGS. Estado, Llig. 3289 (Fol.58) i Estado, Llig. 3289 (Fols.61-62).

[39]Cfr. Nicolau Castro, J: "*La correspondencia del cardenal D. Pascual de Aragón a las madres capuchinas*" Toletum, nº26, 1991. p.9-23.

[40]L'estudiós més destacat del mecenatge artístic de Pasqual d'Aragó a Toledo és Juan Nicolau Castro, el qual ha dedicat recentment diversos articles a la personalitat del cardenal, amb especial atenció a les obres d'art que aquest va fer importar d'Itàlia. "*Inmaculadas firmadas por C.Coello y M. de Zayas en Toledo*" Archivo Español de Arte, nº228, 1984. p.383. "*Dos obras de Pedro de Mena, o de su círculo inmediato, en el monasterio de madres capuchinas de Toledo*" Boletín del Seminario de Estudios de Arte y Arqueología, Vol.LVII, 1991. p.437-440. "*Unos bronces de Alejandro Algardi en el monasterio toledano de madres capuchinas*" Archivo Español de Arte, nº249, 1990, p.1-13. "*Las esculturas italianas del Transparente de la catedral de Toledo*" Archivo Español de Arte, nº273, 1996. p.97-106. A més de l'obra d'Estenaga Echevarría la biografia de Pasqual d'Aragó es pot complementar, amb la manuscrita i coetània de Cristóbal Ruiz Franco de Padrosa "*Crónica del eminentísimo señor don Pasqual de Aragón y Córdova*" 1689.

cardenal a la catedral (per bé que optimista en atribucions) és prou significativa; inclou entre d'altres autors obres de Van Dyck, Guido Reni, Guercino i Luca Giordano, a més d'atribucions a Giovanni Bellini, Tiziano i Bassano, pintures que van servir per a ornamentar els espais patrocinats pel cardenal recentment enllestits pel mestre major de la catedral, l'arquitecte Bartolomé Zumbigo, autor també de les traces del convent de caputxines[41]. Amb aquesta finalitat van arribar de Roma les pintures sobre coure de Pietro del Po (1610-1692), pintor i gravador nascut a Palerm, probable deixeble a Nàpols de Giovanni Lanfranco. Po era un destacat aiguafortista de notable carrera acadèmica, potser més apreciat per la cort italo-espanyola com a pintor de miniatures sobre coure, en projectes pictòrics més ambiciosos era força menys reeixit; va tenir continuadors dintre de la seva pròpia família, destacant

---

(Biblioteca del Palacio Real de Madrid, Ms. II /1088. Altre volum a l'arxiu de les Caputxines de Toledo).

[41](Cfr. Estenaga Echevarría, N: "*El cardenal...*" Op.cit, p.207-208): "Quedó aquella pieza muy bella con mil primores en la bóveda, donde resaltan los escudos de armas de la Iglesia, del Cardenal y del Obrero, pero desnuda y pobre en los muros. Quiso remediar su Eminencia la falta escribiendo a don Gaspar desde Madrid para que tomase de entre los cuadros de su palacio los mejores y más acomodados al sitio; mas fuese por miramiento u otra cualquier causa, es lo cierto que dejó los de mayor valía, y reconociéndolo el Cardenal, hizo por su persona el cambio en diciembre del 76, y a fe que la elección demuestra sobradamente el delicado gusto artístico y prodigalidad de aquel generoso príncipe. He aquí la sumaria relación de los cuadros, lo más saliente, con raras excepciones, que hay en aquella catedral. Una tabla grande apaisada del bautismo de Jesucristo, de Rafael Sanzio de Urbino, con marco ancho de ébano noguerado de Portugal, que está a la cabeza del vestuario. Otras dos tablas, la una de Nuestra Señora mostrando a San Juan el Niño Jesús dormido, del mismo Rafael; y otra apaisada del entierro de Jesucristo, del famoso Juan Bellini, única suya auténtica que por hoy existe en España (*totes tres es consideren còpies posteriors.* **Figura** nº47). Un lienzo de San Carlos Borromeo y San Felipe Neri de Guido Reni; otro de los desposorios místicos de Santa Catalina de Pedro Pablo Rubens; un David joven tocando el arpa, de Francisco Barbieri, el *Guercino*; San Francisco, del Greco; el Papa Paulo III y un crucificado, ambos del Tiziano; Santa Inés, de bellísima hechura, original de Van Dyck; la huída de Egipto de Lucas Giordano; el Nacimiento, de Jacobo Bassano el viejo y la Purificación, de Francisco Bassano el mozo; el Beato Nicolás Albergati, monje cartujo, de factura muy delicada, sin que se conozca su autor; Jesucristo con la Samaritana al pie del pozo, tabla magnífica, que parece de la manera de Rubens; dos cobres con las cabezas del Niño Jesús y de Nuestra Señora; otros dos cuadros pequeños del mismo tamaño, ambos de la Virgen y el Niño, el uno con San Juan, que presenta frutas y el otro donde el Niño deja el pecho y se vuelve a mirar a un ángel; cuatro lienzos de flores de Mario dai Fiori, dos de ellos con ciertas figuras dentro de unos óvalos; y otros dos lienzos pequeños, también de flores. Todos llevan ostentosos marcos de talla dorada. Adornó igualmente el vestuario con dos espejos grandes de cristal y sus marcos labrados de ébano con cuatro más de medias cañas doradas y unas flores sobre el cristal, de Mario dai Fiori y otro mayor de calado marco y las armas de su Eminencia entalladas, el cual se puso en medio de la cajonería y ya no existe. El lienzo grande de los Desposorios, de Blas de Prado, fue también regalo del Cardenal, pero murió antes de entregarle y lo hicieron sus testamentarios". Sobre l'arquitecte Zumbigo Vid. Bermejo, E: "*Bartolomé Zumbigo, arquitecto del siglo XVI*" Archivo Español de Arte; Vol.XXVII, Madrid 1954. Suárez Quevedo, D: "*Bartolomé Zumbigo y Salcedo y su intervención en la iglesia de la casa profesa de los jesuítas en Toledo*" Actas del VIII Congreso Nacional de Historia del Arte,Vol.I, Mérida 1992, p.337-341.

especialment la seva filla Teresa, també gravadora. Durant l'ambaixada romana de Pasqual d'Aragó Po es va convertir en el seu pintor oficial[42]. Les pintures que d'aquest s'instal·laven a la catedral de Toledo representaven diferents episodis de la vida de la Verge, només una d'elles es dedicava a dignificar la posició de Pasqual dins de la cort castellana, apareixent tímidament la seva corbada figura darrera Felip IV[43]. En general els projectes decoratius de la catedral, units a la seva fortuna i acurat gust artístic, el van posar en contacte amb els principals pintors cortesans de l'època com Carreño de Miranda, Claudio Coello o Francisco Rizzi, a qui va acudir en diverses ocasions[44]. En el retaule major del convent de caputxines hi va deixar un Ecce-Homo que segons N. Estenaga havia estat un dels quadres votius més estimats del duc Enric, present en els seus darrers moments a Perpinyà, passant després a ésser una de les obres més sentides del cardenal que va determinar dipositar-la en aquesta part principal de l'església conventual, flanquejada per dues talles de Sant Francesc i Santa Clara atribuïdes al taller de Pedro de Mena[45].

Per als seus copiosos i notables patrocinis el cardenal no només va fer importar pintura de Roma, sinó que també se li coneixen valuoses donacions d'escultura genovesa, arribades a la catedral l'any 1677 i emplaçades després de la seva mort, consistents en les imatges dels Sants Eugeni i Ildefons i les virtuts teologals Esperança, Fe i Caritat; d'autor fins ara desconegut. També és força significativa la donació al monestir de caputxines de diversos bronzes obrats per Alessandro Algardi, l'etern competidor de Bernini a Roma; el més destacat és potser el grup de la flagel·lació, composició que Algardi havia executat en diverses ocasions amb poques variacions formals a l'igual que el seu contemporani Du Quesnoy, la qual cosa ha representat per als especialistes notables problemes d'atribució[46]. Aquesta escultura en bronze es podria posar en relació amb un segon grup de la flagel·lació pràcticament idèntic, també atribuïble a Algardi, actualment conservat a l'ermita de l'Aurora a Lucena. Si bé aquesta ermita fou obrada entre 1714 i 1715, la confraria que l'edificà es remuntava al segle XVI, i no seria improbable que Pasqual

---

[42]VV.AA: "*Inventario artístico de Toledo. La catedral primada*" 2 Vols. Madrid 1989. VV.AA: "*The Illustrated Bartsch*" Vol. 45, 1ª i 2ª part, Nova York 1990. p.193-228 i p.229-265 respectivament. Pérez Sánchez, A: "*Pietro del Po, pintor de Palermo*" Mitteilungen des Kunsthistorisches Instituts in Florenz, 1965. p.125-144.

[43]**Figura** nº48.

[44]Pérez Sánchez, A: "*Carreño*", Madrid 1985. p.61-63. Pérez Sedano, F: "*Notas del archivo de la catedral de Toledo, redactadas sistemáticamente en el siglo XVIII, por el canónigo obrero, don Francisco Pérez Sedano*" Edició d'Elías Tormo, Datos Documentales Inéditos para la Historia del Arte Español, Madrid 1914. p.92-94.

[45]**Figura** nº49.

[46]J.Montagu: "*A flagellation group: Algardi or du Quesnoy*?" Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire, Vol.XXXVIII-XXXIX, 1966-67. p.153-193. "*Alessandro Algardi*" New Haven / Londres, 1985, Vol.2 p.315-322.

d'Aragó simultàniament hagués fet donatiu d'aquesta peça a algun dels temples de patrocini familiar de la vila, anant posteriorment a parar a mans de la confraria del Roser que l'hauria dipositada a la nova església[47].

El currículum estètic del cardenal no podia ésser doncs més brillant, i cal suposar que la mateixa prodigalitat manifestada amb les esglésies de Toledo s'hauria de fer extensiva al monestir de Poblet, tot i que és força difícil destriar les donacions que es devien fer conjuntament amb les dels seus germans Lluís de Cardona i sobre tot Pere Antoni d'Aragó, amb el qual va mantenir al llarg de la seva vida una estreta vinculació personal i política, essent aquest també un insaciable acaparador d'obres d'Art. A diferència de Pasqual d'Aragó la trajectòria humana del fill segon del duc Enric i duquessa Caterina, no desperta cap simpatia. Fou un personatge que ben aviat es va manifestar molt ambiciós i extremadament autoritari, jugant a voltes un paper força desestabilitzador en l'època que va restar retingut a Barcelona amb la seva mare i germans, en qualitat d'hostatge de la Diputació. Considerava l'afer català com un greuge únicament rescabalable per la submissió militar, rebutjant qualsevol altre camí que no fos la negociació des d'una incontestable posició de força. S'havia casat en primeres noces amb l'hereva del marquesat del Povar[48], títol que va utilitzar en els anys de jovenesa; en molts aspectes del seu tarannà s'hi podria trobar una vàcua imitació del perfil del ja caduc Comte-Duc Olivares, amb la notable distinció que les pífies d'aquest Cardona foren més abundants i sonades, escandalosament tolerades gràcies al suport que rebia del seu germà Pasqual i de Luis de Haro. La primera desgràcia en la que participava era la ja esmentada derrota militar de l'any 1642 que li suposà un dilatat exili a Montpeller, en el qual sembla que el va acompanyar el fill de Pere Blai, un dels més coneguts i destacats arquitectes renaixentistes catalans. Allí va passar la seva captivitat assistint, paradoxalment, a unes lliçons de fortificació i d'estratègia militar d'on sorgirien els primers plecs del llibre que ell mateix s'atribuí i que posteriorment faria editar a Nàpols sota el títol de "*Geometría militar*". A aquest període pertany també el manuscrit poètic que li adreçà el senyor de Navitaux en condol per la mort de la seva muller, la marquesa del Povar, i que duia un títol força revelador; "*Essais poetiques du Sieur de Navitaux sur les oeuvres de Séneque. Consolation de Séneque relegué en l'isle de Corse a Helvie*"[49]. Un cop rescatat de França Pere Antoni d'Aragó va aconseguir que fos nomenat tutor del príncep Baltasar

---

[47]VV.AA: "*Catálogo artístico y monumental de la provincia de Córdoba*". Vol.V, Còrdova, 1987. p.260. **Figures** nº51-54.

[48]Jerónima de Guzmán, Dávila y Ribera, segona marquesa del Povar per successió dels seus pares Enrique Dávila y Guzmán i Catalina Enríquez de Ribera, filla del segon marquès de Malpica. Una síntesi biogràfica de Pere Antoni d'Aragó a Gramunt Subiela, J: "*Don Pedro Antonio de Aragón, datos biográficos*" Poblet 1961.

[49]Biblioteca de Catalunya, Ms.1975.

Carlos, únic hereu de Felip IV, càrrec que li permetia, a l'igual que Olivares havia fet a l'inici de la seva privança, una profitosa proximitat i ascendència sobre la persona que havia d'ocupar el tron. La segona desgràcia cabdal fou la sobtada mort a Saragossa l'any 1646 d'aquest príncep sota la seva custòdia, havent de carregar amb tota la culpa, ja que popularment se l'acusava, fundadament o infundada, d'haver tolerat i fomentat determinats excessos passionals del príncep que es van ocultar als metges de la cort, autors materials en definitiva de la mort del jove en haver-lo sagnat inadequadament[50]. Per aquest afer Pere Antoni d'Aragó es va passar més de catorze anys arraconat en un polserós poble de Toledo, apartat de la vida pública sense poder comparèixer davant del rei. Potser pel que fa a infants il·lustres hi tenia una certa mala estrugança ja que anys després, amb motiu del naixement de l'hereu del duc Lluís, Joaquim de Cardona i Aragó, Pere Antoni va obsequiar des de Nàpols al nou nat amb el seu horòscop elaborat per un prestigiós astròleg de l'orde de Sant Joan, que augurava llargs anys de vida a l'hereu del ducat de Cardona, i al final aquest no va passar gaire més dels dos anys de vida[51].

Rehabilitat cap a 1660 encara va acompanyar a Felip IV en un viatge oficial a la frontera francesa i a 1664 va substituir al seu germà Pasqual primer en l'ambaixada a Roma, i més tard en el virregnat de Nàpols, que va ocupar de 1666 a 1672. Abans de traslladar-se a Itàlia s'havia casat en segones núpcies amb la seva cosina-germana Ana Fernández de Córdoba y Figueroa[52]. Aquests van ésser uns anys crucials tant per a la seva peculiar recol·lecció de llibres i d'obres d'Art, com per a l'exercici sense traves d'un poder polític tan ample com la seva ambició li demanava. Ja en la seva etapa d'ambaixador a Roma va poder materialitzar el seu gust inigualable pel fast cortesà; la primera oportunitat la va trobar l'any 1665 amb la mort de Felip IV. La

---

[50]Sommerdyck, Aarsens: "*Voyage...*" Op.cit. (p.47): On me contoit ces jours passez, que le Roy a eu plusieurs fils naturels de diverses personnes, mais que pour en couvrir l'honneur, il ne paroît que D. Juan d'Austriche. Des legitimes qu'il eust, il ne luy resta que le Prince et l'Infante; tous les autres sont morts asssez jeunes. Le Prince estoit d'un esprit hardy, mais sanguinaire et cruël, selon les marques qu'il en avoit données. On tient que ce qui l'enleva à tant d'estats dont il estoit regardé comme l'unique heritier, fut que Don pedro d'Arragon, premier gentilhomme de sa chambre, ayant souffert qu'une nuit il couchast avec une Fille-de-joye, il s'echauffa tant avec elle, que le lendemain il tomba malade d'une grosse fievre. Les medecins, n'ayant pas sçeu ce qui s'estoit passé, le saignerent et ainsi affoiblissant ses forces, dont la diminution causoit son mal, avancerent sa fin. Dom Pedro, por n'avoir pas empesché cet excez, ou pour ne l'avoir pas découvert aux medecins, en a esté long-temps disgracié et bien qu'il soit Beaufrere du favory, ne peut encore retourner à la Cour; il luy est seulement permis de demeurer en une maison à un bout de la ville, où il ne reçoit point de visites et n'en rend non plus avec éclat.

[51]Una còpia d'aquest pronòstic es conserva a la Biblioteca Pública de Tarragona, Ms.237: "Genitura dell'Excellentissimo Señor don Ioachin de Aragón, hijo primogénito dell'Exellentissimo Sr. Duque de Segorbe y de Cardona. Calcolada dal Pre. Fray Blas Maño, de la orden de San Juan de Dios" (Escrit en italià i llatí c.1670).

[52]Era filla dels marquesos de Priego, concretament d'Alonso Fernández de Córdoba, el germà mut de la duquessa Caterina, i tenia el títol de duquessa vídua de Feria.

pompa funerària desplegada per l'ambaixador va superar amb escreix les deslluïdes cerimònies que es feien a la mateixa cort castellana, exaltant la figura del monarca difunt amb espectaculars decoracions efímeres bastides a l'església de San Giacomo degli Spagnoli, situada a la Piazza Navona, en les quals hi havia participat el pintor Pietro del Po, que després d'haver servit a Pasqual d'Aragó, es va posar ara al servei de Pere Antoni[53]. A Nàpols el cardenal no es quedava però enrera en cerimònies i en protagonitzava una de les més vistoses de l'època, amb decoracions de Luca Giordano emplaçades a l'església de Santa Clara, les quals van donar peu a l'edició d'un magnífic llibre que incloïa els gravats d'unes arquitectures efímeres carregades de subtils al·legories morals i astrològiques[54].

En l'època del virregnat de Pasqual d'Aragó ja s'havia fet avinent la necessitat de renovar les caduques instal·lacions portuàries i defenses militars de la ciutat de Nàpols; l'octubre de 1664 Giannino Doria, almirall de les galeres de Nàpols, escrivia al Consell d'Itàlia donant fe de la mancança d'un emplaçament segur per a les galeres i de la urgent necessitat que hi havia de reparar el port vell, mesos després el cardenal informava al Consell que hi havia francament molt poques possibilitats reals d'emprendre les obres de reforma amb una certa promptitud, la qüestió quedaria pendent fins l'arribada del nou virrei[55]. A 13 de novembre de 1665, sense constància escrita de la deliberació del Consell d'Itàlia, es designà a Pere Antoni d'Aragó successor en el govern interí del seu germà, aleshores recentment nomenat arquebisbe de Toledo, havent renunciat prèviament al càrrec d'inquisidor general[56]. El juny de l'any següent el nou virrei ja començava a donar mostres del caràcter conflictiu que hauria de prendre el govern de la ciutat, en aquesta ocasió es va indisposar amb l'aristocràcia napolitana arrel de l'empresonament injustificat d'un cotxer al servei del *Popolo*, qüestió que sembla es va entendre com un desacatament dels furs civils del regne i conseqüentment com un greuge social. Davant del temor d'un conflicte inoportú el virrei va intervenir molt incisivament sobre les institucions napolitanes, destriant aquelles persones que considerava afectes o desafectes, i

---

[53]A. Pérez de Rua: "*Funeral hecho en Roma en la yglesia de Santiago de los españoles a 18 de diciembre de 1665, a la gloriosa memoria del rei católico de las Españas nuestro señor D. Felipe Quarto el grande*" Giacomo Dragondelli, Roma 1666, p.34. Per a un estudi iconològic de les exèquies romanes de Felip IV vegeu l'article de V.Mínguez: "*Arte efímero y alegorías; la Iconología de Ripa en las exequias romanas de Felipe IV*" Ars Longa nº1 Universitat de València 1990, p.89-97.

[54]Mínguez, V: "*Exequias de Felipe IV en Nápoles; la exaltación dinástica a través de un programa astrológico*" Ars Longa nº2, Universitat de València 1991, p.53-62. **Figura** nº55. El gust per les edicions luxoses el van tenir ambdós germans durant tota la seva vida; molts dels llibres adreçats a Pasqual d'Aragó acostumen a presentar portades excel·lents, obra dels millors gravadors del moment.

[55]AGS. Estado, Llig.3287-Fol.138. Estado, Llig.3288-Fol.86; resposta del cardenal datada a Nàpols el 13 de març de 1665.

[56]AGS. Estado Llig.3288, Fol. 233. Per a un estudi pormenoritzat dels virregnats de Pasqual i Pere Antoni d'Aragó vegeu Galasso, G: "*Napoli spagnola dopo Masaniello*" Vol.I., Florència 1982.

adoptant una actitud clarament repressiva; per aquest motiu sol·licitava al Consell que a la ciutat entressin un miler més de soldats, i demanava l'immediat retorn a Nàpols dels dos síndics que tenien poders atorgats per la ciutat a fi de negociar aquest greuge a la cort castellana. Amb tot això intentava encerclar amb més duresa el govern civil i vigilar estretament l'omnipotent noblesa napolitana, acostumada des dels darrers virregnats més tolerants a una llibertat d'actuació força ampla, intencions de govern que el Consell d'Itàlia no veia amb gaire bons ulls pel perill que podia comportar, lluny de donar-hi un vist i plau se li reclamava una gran prudència en maneflejar les relacions institucionals del poble amb l'aristocràcia local[57]. L'agost de 1666 el Consell d'Itàlia novament es veia obligat a pronunciar-se en contra dels mètodes de Pere Antoni d'Aragó, aconsellant mantenir de totes maneres possibles l'equilibri social, mirant d'evitar la lesió dels drets d'ambdós estaments.

"*Algunas màximas a que pareze se aplica D. Pedro ha mostrado la experiencia no ser las más ajustadas al mayor hazierto de aquel govierno, como son formar juntas para visitar ministros perpétuos, tribunal odioso a aquellos vasallos y contra sus privilegios, y assí reservado sólo a la suprema regalía de su Magd.*(...) *La de desunir la nobleza y pueblo, generalmente y en todos los tiempos no se deve aprovar, antes es necesario que el que govierna sea muy diestro en contrapesar la una con la otra de manera que la nobleza no supedite con arrogancia el pueblo, ni este se desvanezca con su multitud en perjuicio della conservando siempre la puerta abierta para aplicarse a la parte donde fuere necesario.*"[58]

---

[57](AGS. Estado, Llig. 3289, Fol. 74; Nàpols, l2 de juny 1666). "Con carta del 23 de mayo dige a V.Magd. lo que en esta ciudad se havia movido de la prisión de un cochero de la ciudad y la desatención de algunos desta nobleza, haviendo juntado algünas veces las plaças a efecto de pedir impertinencias. Sobre el casso succedido fui governando la acción y procurando separar y desunir al pueblo de la nobleça como he conseguido, y puesto en término de quietud el accidente, y con la mesma templanza procuraré que los que han tenido parte en el casso y portádose como no devieran tengan la mortificación condigna.V. Magd. tiene en este reyno entre algunos vassallos fidelissimos muchos bien perjudiciales, a cuyos andamientos conviene atender con todo desvelo; procúrolo como devo para que el que no cumpliere con sus obligaciones experimente el castigo de V.Magd. para exemplo de otros y aliento de los que son leales vassallos de V.Magd. En esta ciudad se necesita mucho de una buena recluta de españoles que son el nervio que sustenta este reyno." (AGS. Estado, Llig. 3289, Fol. 82). "Será bien se escriva a Don Pedro de Aragón se esplique más en lo que diçe cerca de que ay en el reyno de Nápoles, entre algunos vassallos fidelissimos, muchos bien perjudiciales y diga quienes son y en qué género de cosas han esçedido y qué provavilidad tiene la materia, y que en el interín no resuelva cosa alguna, sino es en casso muy urgente y preciso en el qual es combeniente resuelvan los virreyes con pareçer del Colateral lo que fuere del mayor servicio de su Magd. En estas proposiçiones haçe este Consejo mucho reparo porque considera que es una cosa muy peligrosa andar haciendo averiguaciones generales en materia tan delicada, pues no siendo fáçil que degen de reçumarse, y siendo cierto que ninguna cosa precipita tanto a los hombres como saber que se desconfía dellos, particularmente a los que naçen con obligaçiones; se puede caer en gravísimos incombenientes y mucho más con la nobleça napolitana que haçe tanta vanidad de su fidelidad."

[58]AGS. Estado, Llig. 3289, Fol. 83.

El caràcter nepotista del govern de Pere Antoni d'Aragó fou un fet determinant en el període en què ocupà el virregnat, al seu voltant es van crear grups de persones molt influents que trobaven en aquest estil de governar una via de penetració molt directa en afers polítics i econòmics estrictament reservats a l'arbitri del virrei i dels seus consellers. També els vaivens de la cort de Madrid i les moltes dificultats que aleshores tenia un obtús Consell d'Itàlia per a controlar i conèixer amb precisió l'abast de les accions de Pere Antoni d'Aragó, eren circumstàncies de pes que expliquen el fet que el seu es tractés d'un virregnat fosc i convulsiu. Un altre fet evident que venia a complicar aquesta situació era la manifesta megalomania que formava part de la seva personalitat, d'aquesta sort, pel seu propi compte i risc, Pere Antoni d'Aragó va decidir tirar endavant les reformes d'infrastructura militar que el seu germà Pasqual havia decidit posposar. A 28 de setembre de 1666, en contesta a aquesta intenció, el Consell decidia estudiar la proposta de construcció d'un moll nou, una dàrsena per les galeres i la compra de les cases veïnes al baluard del Carme, obra iniciada durant el virregnat del cardenal, a més de la reparació de les muralles i defenses de mar. En general els suggeriments inicials de Pere Antoni d'Aragó van aconseguir el vist i plau de la majoria del Consell, instant-lo a que en relació a la dàrsena es mirés d'evitar que l'estancament d'aigües prop del palau resultés perniciós o insalubre per a la població, cosa que s'havia de consultar prèviament amb els metges. El que no s'aprovava de cap manera era la prossecució en l'edificació d'una garita per a emplaçar artilleria davant del baluard del Carme, una defensa que podria despertar la desconfiança dels napolitans[59]. Poc temps després es féu una primera deliberació més detallada sobre les grans obres que el Cardona havia iniciat a Nàpols, a les quals s'hi afegí un hospital per als forçats. Per primera vegada es va poder veure el projecte de la dàrsena, amb traces aportades per l'enginyer militar Carlos Veroldiguen (possiblement un nòrdic de nom castellanitzat) que el virrei trametia al Consell, els membres del qual es mostraren preocupats per l'evident aparatositat i envergadura de l'obra, confiant però que el projecte hagués estat convenientment supervisat pels enginyers designats per Pere Antoni d'Aragó; per aquest efecte es resolgué cedir els informes de la mateixa al marquès de Mortara a fi que juntament amb d'altres enginyers de la cort estudiessin a fons la proposta. Significativament un dels membres del Consell, el comte d'Ayala, era partidari de suspendre l'obra fins no disposar d'un veredicte més precís. En resposta a aquests

[59]AGS. Estado, Llig. 3289, Fol.98: " y en quanto a la garita capaz de artillería que dize tratava de haçer enfrente del torreón del Carmen, entiende el Consejo que concurren los incombenientes que pondera el de Italia y otros, y que assí se le diga que suspenda por aora la continuación de la obra sin que se entienda que ha tenido orden para ello, sino que por descuydo se ha dejado assí, de manera que aquellos naturales no entren en reçelo de que se desconfía dellos."

temors ben aviat va arribar un informe desfavorable del mateix enginyer que assistia als treballs de la dàrsena, on es feia puntual relació dels defectes que presentava l'execució d'aquesta tal i com s'estava duent a terme; a finals d'any n'arribava un altre de caràcter completament oposat, segurament elaborat per l'arquitecte i escultor deixeble de Cosimo Fanzago, Donato Antonio Cafaro, on s'esventaven els grans beneficis que rebria la ciutat d'aquesta edificació[60]. Amb això el Consell estava bastant desorientat i Pere Antoni d'Aragó semblava que s'havia pres seriosament la determinació de deixar una ampul·losa empremta urbanística a la ciutat al marge dels designis de Madrid. Tot i els dubtes presentats a última hora, el dia 19 de maig de 1667 el Consell donava el vist i plau a les edificacions, a la vegada que rebien del virrei nous plànols de les obres pròximes al Castellnou. Aquesta obra de la dàrsena i modificació del moll de Nàpols resultà a la pràctica un afer determinant en les relacions del virrei amb alguns dels més importants representants dels estaments militars napolitans, especialment els vinculats a l'almirallat. L'inspirador del projecte de reformes era Antonio Testa, un genovès espavilat que havia fet fortuna a Nàpols i que ostentava el càrrec de majordom major de l'*Arsenale*, era per tant un gran partidari de la renovació i dotació econòmica d'unes instal·lacions que controlava amb exclusivitat; a més Testa havia reorganitzat el sistema d'espionatge virregnal, amb la qual cosa la seva influència al port i ciutat de Nàpols era molt gran. Per la seva banda l'almirall Giannino Doria encapçalava el sector més reticent a la construcció de la dàrsena, sector aristocràtic militar tremendament afectat per la bancarrota castellana que no permetia mai satisfer els enormes deutes adquirits amb les dotacions de les galeres napolitanes, i que per aquest motiu constantment patia de cara a la població un descrèdit irritant. En fer costat a les propostes de Testa Pere Antoni d'Aragó es va enemistar rotundament amb Doria i els seus partidaris, a qui en les seves crítiques al projecte potser no els faltava raó. Testa, que en estimar el cost i durada de les obres s'havia fonamentat en els càlculs erronis de l'enginyer cartoixà Fra Bonaventura Presti, va veure com les obres s'allargaven de 1666 a 1668 amb una despesa molt superior a la prevista i amb uns defectes d'execució que posaven en entredit la seva eficàcia. A 28 de juliol de 1668, malgrat aquests inconvenients, el virrei tossut anunciava la inauguració de la nova dàrsena, afirmant categòricament l'èxit de l'operació[61]. Un any més tard Pere Antoni d'Aragó tornava a esvalotar el

---

[60]AGS. Estado, Llig. 3290, Fols.5-6; (31 de desembre de 1666: "Relación de lo que se offreze a dezir en lo tocante de la darzena que disponen de hazer a Nàpoles pegado a Castelnuovo, y los daños que della dicha ciudadela recivirà". **Figures** nº56, I-II i 57. El contra-memorial, amb data de 31 de desembre de 1666, a AGS. Estado, Llig. 3290, Fol.7). L'autoria de les primeres traces de la dàrsena encara no ha estat del tot aclarida, si bé sembla que posteriorment hi van participar Cafaro i l'arquitecte Francesco Antonio Picchiatti.

[61]AGS. Estado, Llig. 3290, Fol.70. Estado, Llig. 3291, Fol.144.

Consell d'Itàlia amb la seva pretensió d'enderrocar l'històric castell dell'Ovo i el baluard de Santa Llúcia, deixant-los a ras d'aigua per a col·locar-hi peces d'artilleria, cosa que hauria provocat la indignació de bona part dels napolitans que no haurien vist gens bé una intervenció d'aquesta naturalesa, tan poc respectuosa amb la seva tradició històrica i tan opressiva, ja que aquesta artilleria podria apuntar directament a la ciutat[62]. L'ànsia edilícia del virrei no pararia però en el terreny militar, sinó que va emprendre l'edificació d'un gran hospital, sota la invocació de Sant Genaro, que era regulat per unes ordenances extremadament rigoroses i que estava destinat a la rehabilitació pietosa de tots els captaires napolitans[63], empresa que es presentava davant el Consell a 10 de març de 1667, tot justificant que a més d'ésser un estri per a guarir menesterosos, es podrien evitar molts disturbis socials. El cost en la provisió dels càrrecs s'intentaria amortir amb les donacions voluntàries de nobles i convents, però a la pràctica la recerca de finances per aquesta fundació es va mostrar força més problemàtica del previst.

L'hospital, encara en peu, és una edificació de traça atribuïble a l'arquitecte F.Antonio Picchiatti, el qual ocupava aleshores el càrrec d'enginyer major del regne, i al final del virregnat de Pere Antoni d'Aragó aquesta empresa va donar peu a l'edició d'un sumptuós llibre panegíric, escrit per Giuseppe Pandolfi, titulat "*La Pobreza enriquecida*", il·lustrat amb gravats de N.Perrey. Les altres obres notables que el

---

[62]AGS. Estado, Llig. 3292, Fol. 28; a 2 d'abril de 1669; el Consell d'Itàlia deliberava negativament sobre la proposta del Cardona, negativa que aquest acusà en rebut (Estado, Llig. 3292, Fol.29; amb data de Nàpols a 9 de febrer de 1669) tanmateix s'envià una relació de mesures i recerques topogràfiques relatives a aquest afer; (Estado, Llig. 3292, Fol. 30): "El castillo del Ovo respecto del Padrastro de Pizifalcon que le domina no es defensible, ni en ocurrencia de ocassión podrá alojar gente en la muralla; no sirve de freno a la ciudad porque no descubre parte alguna de ella, ni tampoco guarda el puerto por la distanzia, y no está tan abanzado al mar que le descubra enteramente; de más a más la artillería está tan en lo alto que quando se le acercasen navíos a tiro (que no es fácil ni hay necessidad para tomar el puerto) les pudiera hazer poco o ningún daño, por cuyas razones pareze sería mejor desmantelarle dejándole a la flor del agua al igual del baluarte de Stª.Luzía alojando en él ocho o diez piezas de artillería, que en cualquier ocassión fueran de más servir assí por tener más a tiro los vajeles como por tirar al burgo, de que es de parte de la ciudad que sólo descubre aunque mui de lejos la costa, sería de poca importancia porque de los materiales podría salir y la guardia podría mudarse todas las tardes del cuerpo de guardia prinzipal. Verdad es que este castillo es antiguo, tiene buena avitazión y sirve para tener con seguridad a algunos presos que se enviaran a él y de almazenes para conservar muniziones de guerra, en particular de pólvora, donde por hallarse fuera de la ciudad tiene menos riesgo de accidente." Sobre alguns documents referits a diversos projectes elaborats durant el virregnat de Pere Antoni d'Aragó, c. 1668-1670. Gayangos, P. de: "*Catalogue of the spanish Mss*" Vol.III. Londres 1976 (British Library): Ms. Add.20.924: "*Papeles sobre Nápoles*" nº10: "Traducción de un papel del 2 de octubre escrito por Fray Buenaventura Presti, el ingeniero cartujo, sobre el aderezo de los archivos"; Fols.237-239. nº11: "Informe del marqués de Castelforte sobre el anterior papel del ingeniero cartujo. Castelnuovo 7 de octubre 1666"; Fols.237-239. nº13: "Don Vicencio Tagliavia sobre si conviene desmantelar el castillo del Ovo en Nápoles"; Fols.243-245.

[63]Pane, R: "*Il viceré Pedro de Aragón e l'ospizio di S. Gennaro dei poveri*" Dintre de *Seicento Napoletano, arte costume e Ambiente*. Milà 1984, p.139-141. **Figures** nº64 i 65.

virrei va ordenar a Nàpols consistien en la reubicació de l'armeria al Castellnou[64], la reforma dels banys de Pozzuoli[65], la construcció d'una gran caserna militar a Pizzofalcone i el patrocini en la prossecució de les obres del convent de Sor Úrsola Benincasa[66]; empreses que tanmateix van suposar l'edició de diversos opuscles i testimonis escrits igualment panegiristes, que tot sovint esventaven una imatge de Pere Antoni d'Aragó com a benefactor públic de Nàpols. La realitat però era una altra, moltes d'aquestes empreses evidenciaven el desig de mantenir un estret control de la ciutat i de les seves institucions, premiant amb els càrrecs directrius a determinades persones que fàcilment es deixarien manipular pel virrei i els seus cercles d'afavorits. Aquesta actitud el duria a protagonitzar alguns episodis patètics que deixaven escandalosament en evidència l'estricte sistema de govern emprat. El mes de març de 1669 el virrei informava de la captura d'un jove que voltava per la ciutat disfressant-se contínuament, i que deia ésser fill del rei d'Anglaterra. Aquest individu assegurava estar de viatge oficial a Roma, havent baixat a Nàpols d'incògnit on s'havia enamorat d'una dona de baixa condició amb la qual s'havia casat; Pere Antoni d'Aragó, escandalitzat per una possible gosadia amorosa britànica, de la qual ja en tenia precedents la cort de Felip IV, i pensant que veritablement tenia a la seva cort un príncep de la casa del rei d'Anglaterra, el va fer custodiar sota ordres de servar-li el tracte exquisit degut al seu rang, mentre tant ordenava en secret l'ingrés en un convent de la dona amb qui s'havia casat, intentant obtenir des de Roma una nul·litat matrimonial. Més tard el Consell d'Itàlia, que havia escrit al rei d'Anglaterra rebent una resposta negativa, va deixar en evidència al virrei, demostrant que tot havia estat una monumental burla[67]. L'anècdota posa de manifest com Pere Antoni d'Aragó havia creat un sistema d'espionatge interior capaç de detectar tot tipus estrany que voltés per la ciutat, similar a l'existent durant el virregnat del comte d'Oñate, i que resultava d'una gran eficàcia. No només es vigilava estretament a la població, sinó que també es tenia un especial interès en supervisar les publicacions que circulaven per la ciutat. El desembre de 1670 es donava compte de l'edició i entrada a la ciutat de les memòries del duc de Guise; l'oficial francès que havia protagonitzat en l'època de les revoltes diverses incursions al regne, esperonant als napolitans partidaris del rei de França; el Consell d'Itàlia desestimava els temors del

---

[64]Causant d'un incendi posterior que va deixar molt malmesa la sala dels Barons.

[65]Sebastiano Bartolo: "*Breve ragguaglio de'bagni di Pozzuolo dispersi investigati per ordine dell'Eccm° Signore D. Pietro d'Aragona vicere*" Stampa di Roncagliolo, Nàpols 1667.

[66]Iniciat a l'època del virregnat del comte de Peñaranda en commemoració de la gran pesta de 1656.

[67]AGS. Estado, Llig. 3292, Fols. 36-39: 23 de març 1669; "*un mozo inglés* (...) *dijo que se llamava Jacomo Stuardo y que era hijo del Rey de Inglaterra*". Per la resposta del Consell d'Itàlia; Estado, Llig. 3292, Fol. 94. (Londres 19 d'abril de 1669).

virrei i aconsellava fer cas omís d'aquest tipus de publicacions susceptibles d'ésser difamatòries, tingudes ja llavors per molt comuns i infructuosament controlables[68].

A finals de 1669 les contradiccions del govern de Pere Antoni d'Aragó començaven a ésser insofribles per a molts sectors de la ciutat, disparant les tensions entre les diferents institucions del regne. Alguns membres del govern municipal, representants de l'aristocràcia, havien aconseguit burlar els controls del virrei enviant d'incògnit els seus síndics a Madrid, portadors d'un extens memorial de greuges per a lliurar en persona a la reina tutora Mariana d'Àustria. Davant d'aquest afer, resultat extrem de la dificultat d'harmonitzar els interessos virregnals amb els privilegis napolitans, brandats amb eficàcia per la noblesa; el virrei, optant per una via repressiva, minimitzava la situació atribuint l'acció a persones malicioses i desafectes que no eren en absolut representatives:

"*Jamás ha estado esto en mayor tranquilidad, ojalà Señora que todo el resto de de la Monarquía se hallase assí, y haviéndome costado summo trabajo reducir estos naturales al estado en que se hallaban, de aquí adelante no sé como correrán las materias hallando brecha avierta para introducir sus desatinos fomentados de quatro mozos de natural inquieto, que son los que han representado a V.M. por un memorial secreto en nombre de plazas lo que se ha puesto en su Real noticia, pero contra la voluntad de todos los demás de su posición; teniendo estos pocos ninguna sino sólo espíritus ligeros. Materia señora que me ha puesto en sumo desconsuelo por lo que creo se atrasa por este lado su servicio y me duele sumamente el ver se malogre la fatiga de mis diligencias por adelantarle.*"[69]

En la mateixa carta a la reina el virrei aprofitava per a sol·licitar ésser rellevat en el càrrec per a retornar a Espanya, emprant el to irat de servidor fidel dolgut i injustament ofès que tant resultat havia donat a Olivares a l'hora de mostrar-se afecte sens límit a la corona i al noble servei de la monarquia. Novament el Consell d'Itàlia es decantava per la prudència i demanava al virrei que no s'interposés en les pretensions dels diputats d'enviar representants de la ciutat de Nàpols a Madrid, amb la qual cosa s'havien d'observar els privilegis jurats, o com a mínim donar a entendre abastament que aquests es respectarien. Finalment la reina no va acceptar donar audiència a una ambaixada informal feta a esquenes del virrei i signada per uns

---

[68]Es tractava del llibre de Henri de Lorraine, "*Les memoires de feu Monsieur le duc de Guise*", reeditades a París l'any 1668. AGS. Estado, Llig. 3293, Fol.168. Madrid 28 de desembre 1670: "Entiende Don Pedro sería combeniente que V.Mgd. mandase embiar un despacho en que dándose V.Mgd. por entendida de que ha salido este libro escandaloso (...) que se bea en el Consejo Colateral y que se guarde registrado debajo de secreto, en la chancillería para que en cualquiera tiempo conste que la R. voluntad es que nunca se de crédito a su contenido, sirviendo esta prevención de antídoto en el caso de publicarse en lengua italiana, pues los ofendidos reconocerían que aún sin haver acudido a V.Mgd. tenía V.Mgd. hecha esta prevención en resguardo de su crédito."

[69]AGS. Estado, Llig. 3293, Fol. 117; Nàpols 22 d'abril 1670.

diputats que atemorits per possibles represàlies s'havien refugiat al tribunal de San Lorenzo, "*Muchos de los que havían firmado el memorial estavan retraydos en San Lorenzo y fue de parezer se escriviese al virrey hiciese entender a los diputados que mientras estubiesen retraydos no se podían oyr sus instancias ni en este Consejo ni en el Collateral de Nàpoles*". Amb això es donava llargues a l'afer mentre Pere Antoni d'Aragó continuava en el seu lloc en mig d'agres polèmiques. Entre tant a 28 de juny de 1670 es filtrava al Consell una de les poques cartes que obertament denunciaven un abús aristocràtic, anava signada pels representants dels habitants d'Atri (als Abruzzi) que suplicaven es posés fre a les accions del duc d'Atri, considerat protector de contrabandistes i bandolers en connivència amb els oficials reials; poc temps després n'arribava una altra de greuges acusant els excessos tolerats de Domingo de Guzmán sobre els dominis del seu germà, el príncep d'Astigliano, que extorsionava i exigia diners aterrint la població[70]. Eren mostres evidents de la incapacitat de les autoritats reials en posar sota control l'endèmica i complexa violència nobiliar napolitana, un dels principals problemes socials i econòmics del regne. Lluny de retrobar la via encertada, la tensió endegada per les actuacions de Pere Antoni d'Aragó no faria sinó augmentar davant l'arribada al poder de Federico de Toledo, marquès de Villafranca i duc de Ferrandina, noble designat des de Madrid per a substituir interinament a Pere Antoni d'Aragó, al qual se li havia ordenat en diverses ocasions abandonar la ciutat per anar a Roma a retre homenatge al pontífex recent electe. A 13 de novembre de 1670 el Consell pressionava al virrei per a que no demorés més l'ambaixada d'obediència al papa, ja se n'havien mort tres sense que el tradicional protocol espanyol davant la Santa Seu s'hagués acomplert. En ocasions aquests successos protocol·laris s'havien utilitzat per a forçar als virreis a abandonar els seus càrrecs, allunyant-los dels cercles de poder on s'havien acomodat. En haver d'assistir a l'ambaixada d'obediència al papa Climent X, la interinitat del marquès de Villafranca suposava per a Pere Antoni d'Aragó una clara amenaça, ja que amb això s'havia interpretat que un cop tornat a Nàpols no exerciria més el càrrec de virrei. Aquest temor va provocar una encesa enemistat entre ambdós aristòcrates, alimentada per antigues desconfiances en tant que el marquès de Villafranca, successor i partidari fidel de Giannino Doria, no volia fer pública la brevetat de la seva interinitat, a fi d'atraure la possibilitat que finalment el Cardona fos destituït i simultàniament d'evitar possibles desobediències durant l'absència del virrei titular; no obstant en veure que Villafranca eludia formalment el proclamar aquest matís, Pere Antoni d'Aragó el féu públic i oficial tot contrariant al marquès.

[70]AGS. Estado, Llig. 3293, Fols. 103 -146.

L'ambaixada d'obediència al papa Climent X, feta durant els mesos de desembre a gener de 1671, mereix una atenció especial ja que a més d'haver estat una de les cerimònies més pomposes del seu moment, va ésser una de les millors oportunitats que va tenir Pere Antoni d'Aragó per a augmentar els béns de la seva recambra, gràcies al tradicional i generós intercanvi de regals efectuat amb el papa i els seus cardenals, obsequis de cortesia molts dels quals acabarien donats al monestir de Poblet. El delicat moment que travessava el govern de Nàpols obligava al virrei a seduir l'aristocràcia més influent de la ciutat, guanyant el seu suport en convidar-la a formar part destacada del seguici protocol·lari; d'aquesta manera a Pere Antoni d'Aragó el van acompanyar nobles de la talla del duc de Girifalco, el duc de Bruzzano o el príncep de Belmonte, amb la qual cosa s'assegurava un ferm suport en el moment del seu retorn a Nàpols. Abans de la seva partença s'havien avançat els aposentadors del virrei amb dotzenes de cavalls i mules carregades amb les lliurees, plata i rebosters de la seva recambra. De camí cap a Roma el seguici es va deturar a la població de Sessa, domini dels Fernández de Córdoba, parents íntims dels Cardona; en els dies següents a aquesta estada arribarien a Castelgandolfo on serien acompanyats pel cardenal Portocarrero i pel conestable Colonna fins a la porta de San Giovanni Laterano a Roma, per on van desfilar en solemne processó[71]. No obstant l'entrada oficial, la més esperada i espectacular, no es produí fins a 22 de gener quan la corrua inigualable de nobles, eclesiàstics i oficials superbament empolainats va desfilar per la porta del Popolo, carrer del Corso i plaça de Sant Marc fins arribar a la residència papal de Montecavallo, despertant l'admiració de tots els romans davant la desbordada magnificència hispana; en aquells dies s'arribava a llogar a 12 escuts les finestres dels carrers per on passava el seguici, mentre que per les balconades es pagaven 10 dobles[72]. A finals del mes de gener s'anirien succeint les diferents funcions oficials, predeterminades en el protocol específic per aquest tipus d'ambaixades, tenint les cerimònies civils el palau de la Piazza di Spagna per escenari principal, mentre que les religioses s'escampaven per les principals esglésies

---

[71] "*Relación de la embaxada de obediencia que dio en Roma a la Santidad de Clemente X, en nombre del católico rey de las Españas Carlos segundo, y de su sereníssima madre tutora, el excelentíssimo Señor D.Pedro Antonio de Aragón*" Nàpols? 1671. (p.23): "Después de haver oido missa almorçaron, sentándose a la mesa en la misma forma que en la cena, y a las 10 de la mañana salió su excelencia de Castelgandolfo (que dista 14 millas de Roma) vestido de paño de Olanda color de plomo, ricamente bordado al canto y con riquíssimo aderezo de esmeraldas y diamantes, que se componía de venera, banda, joya, cintillo en el sombrero y sortija. Entró en el coche del marqués el cardenal Portocarrero, con el marqués de Astorga, Condestable y monseñor Colona, y cerca de Marino estavan puestos en esquadrón hasta 150 soldados de a cavallo, armados con sus caravinas, y famosamente vestidos, que como vasallos del Condestable, y de orden suya, esperavan para ir sirviendo y acompañando al duque embaxador hasta entrar en territorio de Roma".

[72] **Figura** nº58.

de la ciutat, a les quals hi va assistir d'incògnit la reina Cristina de Suècia, dama catòlica regent en un país protestant. En les recepcions i celebracions múltiples que es desenvolupaven a Roma, els fasts de la noblesa napolitana rivalitzaven amb els de la cúria cardenalícia, els de l'ambaixador Astorga amb els de la noblesa romana i així successivament; de manera intencionada les dates d'aquesta ambaixada coincidien amb els intensos carnestoltes romans. Tot plegat contribuïa a que tots els estaments adinerats, adeptes al partit espanyol, despleguessin les seves vistoses plomes en pública reverència al nou monarca Carles II, posant en escena una magnífica representació del solemne poder de la fidel i catòlica Espanya[73].

Durant l'absència del virrei, Federico de Toledo va ordir una falsa denúncia sobre l'estat de la hisenda napolitana, que es deia estava carregada de deutes i de pagaments insatisfets als soldats; acusació destinada a causar un fort rebombori a la ciutat, contestada pel virrei el febrer de 1671 escrivint des de Roma refutant les acusacions[74]; posteriorment els ànims s'encresparien davant la intenció de Villafranca

---

[73]"*Relación de la embaxada de obediencia...*" Op.cit: (p.45) "Martes 27, día señalado para la obediencia, amaneció la fachada de el palacio de España muy vistosa, cubierta de açul y carmesí. En lo más superior estavan pintadas la Piedad y la Justicia, y debajo de ellas, en medio de la Templança y Fortaleza, las armas de su Santidad al lado derecho, y al siniestro las del Rey nuestro Señor. Inmediatamente en orden estavan Ceres, con sus espigas y Júpiter con trofeos, cetro y otras insignias que significavan Magestad, y luego la Verdad y la Esperança, y en medio de ellas las armas de el duque virrey a la mano derecha, y a la siniestra las del marqués (Astorga). (p.62). "Domingo 1 de febrero, D.Henrique de Avila, cavallero del orden de Santiago, camarero de S.E. llevó a su Santidad un curioso y estimable presente en nombre de su Excelencia, y honrando el pontífice a D. Henrique con un rosario de ágata oriental, embió con su secretario de embaxadas al duque dos aves (que se llaman *gallos de montaña*) regalo que por ser de su Santidad, y por estimarse en Roma, le recibió el duque con particular aprecio". (p.63 sobre el banquet ofert per l'ambaixador): "Necesitava cada sentido de un alma para percibir quanto se le ofrecía de perfección en su objeto. Montes de plata, cristal y búcaro en los aparadores, triunfos de extraordinaria invención y hechura en las mesas; variedad y puntualidad sin confusión en el servicio de más de 72 platos, sin los principios y postres. Música de instrumentos y vozes, suavidad en pebetes y aromas pudieron embaraçar la razón, y tener neutral el discurso para saber dexar lo uno por lo otro, hallándose todo tan cumplido. (...) Poco después del medio día regaló su Santidad al duque con el cuerpo entero de Santa Vitoria Mártir, dos relicarios de plata de primorosa hechura y una fuente colmada de agnusdei (...) El cardenal Patron embió a su excelencia el cuerpo de San Félix Mártir en una urna de tan extraordinaria labradura que parecía efecto del escoplo lo que era labor de aguja".

[74]L'aprovisionament dels exèrcits no era cosa de broma, en una desesperada carta de Giannino Doria adreçada al Consell d'Itàlia i datada a Barcelona el 3 d'octubre de 1665, es feia palesa l'extrema pobresa que patien les gal·leres de Nàpols, i les dificultats que es tenia per a fer arribar regularment una mínima dotació econòmica per a la manutenció de les tripuacions quan arribaven a ports tan conflictius com ho devia ésser aleshores el de Barcelona (AGS. Estado, Llig. 3288, Fol.172): "Señor mío el hambre no admite dilación, aquí falta el vizcocho que es lo más necessario, yo no tengo dinero ni crédito para comprarle, he dilatado quanto he podido el cansar a Su Magd. y a V.S. Agora no puedo más y estoy tal que ni sé lo que digo ni lo que hago, porque no hay consuelo quando pienso que dentro de pocos dias ha de perezer esta gente en mis manos, y si yo pudiera tomarme la comida peleando con la espada en la mano, no enfadara a V.S.". Pel cas del suposat desquadrament de la hisenda reial de

de recusar oficialment el retorn al govern del virrei, a la qual s'hi sumava l'afer de l'alliberament de Giacopo Alivesi, pres de Pere Antoni d'Aragó al Castellnou, considerat un subjecte perillós de Cerdenya de qui Villafranca informava no haver obtingut indicis prou clars de la seva culpabilitat, empresonat quan un criat seu disparà en un aldarull un tret d'arcabús que no tocà ningú, aquest fet semblava demostrar els rumors d'empresonament il·legal de personatges adinerats a qui el virrei exigia rescats. Les denúncies de corrupció administrativa fetes pel marquès de Villafranca, malgrat la tendenciositat, van acabar per fer trontollar d'una manera més efectiva la fins llavors inamovible posició de Pere Antoni d'Aragó, tenint en compte a més que corrien rumors prou admissibles d'enriquiment il·lícit de la virreina, duquessa de Feria, que mantenia tractes amb contrabandistes i bandolers sota la connivència d'alguns magistrats de la ciutat. El fet que de retorn a Nàpols el virrei hagués emprès una severa depuració a fons de les persones que havien col·laborat amb Federico de Toledo, feia més verosímil la denúncia. El marquès d'Astorga, ambaixador a Roma, es devia ensumar la caducitat del govern del Cardona, aleshores en la fi del seu segon trienni, i sol·licità a l'estiu de 1671 se'l tingués present a l'hora de triar un nou virrei. Simultàniament el príncep d'Esquilache, duc de Ciudad Real, sol·licitava també el mateix lloc pidolant clemència davant la ruïnosa situació econòmica de la seva família, i esmentant com un mèrit a tenir en compte el servei del seu pare a la infructuosa presa de Leucata dirigida pel duc de Cardona, el qual li havia encomanat una companyia de cavalls[75]. En aquesta ocasió la mort del duc Lluís a 1670 donava a Pere Antoni d'Aragó motius més que suficients per a retornar a Espanya, ja que havia presentat la seva intenció de pledejar en favor del seu dret a ésser investit duc de Cardona i de Sogorb, de fet usava aquest títol en tota la seva documentació oficial sense que li hagués estat mai legalment reconegut. L'hivern de 1671 mentre aparellava la seva embarcació, Astorga, declarat finalment successor en el virregnat, rebia a Roma la confidència dels preparatius secrets d'una revolta antiespanyola a Nàpols encapçalada pel comte de Conversano, aristòcrata protector de bandolers i malfactors, antic presoner de Pere Antoni d'Aragó, el qual havia rebut moltes pressions i ofertes per a deslliurar-lo. Astorga, que abans de prendre possessió del virregnat ja es topava amb la molesta herència del seu predecessor, no va poder aclarir del tot quina havia estat l'obscura relació del comte amb les autoritats reials. Amb l'entrada a Nàpols aquest es trobava amb un gravíssim problema financer; així de cru ho exposava el Consell a 23 de març de 1672: "*El marqués de Astorga en la*

Nàpols, s'esmentarà més endavant l'existència d'un memorial en base al qual Villafranca assegurava que mentre altres virreis deixaven a la caixa militar de 50.000 a 80.000 escuts, el Cardona n'havia deixats només 941 (AGS. Estado, Llig. 3294, Fols. 31-32).

[75]AGS. Estado, Llig. 3294, Fols.142 - 143.

carta inclusa del 26 de febrero da quenta a V.Magd. del estado en que a allado la real Hacienda de Nàpoles, diciendo que en la caja militar no havia un tan solo real demás de estar empeñados los efectos de las asistencias hasta el mes de junio deste año."[76] Per més polèmica a 26 d'abril de 1672 el nou virrei declarava haver vist un document imprès a instàncies de Pere Antoni d'Aragó en el qual s'afirmava que ell havia deixat a la hisenda napolitana 9.697.707 ducats. Al desgavell financer s'hi afegia una impressionant carestia de blat en una ciutat que suportava enormes fraus d'especulació, responsables d'una miserable crisi de fam que havia deslluït completament la presa de poders del nou virrei. Desbordat per la situació en què havia de començar el seu govern, Astorga no podia fer altra cosa que informar del buit total en què es trobava, descarregant la seva responsabilitat sobre les possibles negligències del seu antecessor: "*remite relaciones del presente estado de la real Hacienda en aquel Reyno, representa a V.Magd. que por ellas se comprenderà que no hay forma de hacer assientos para las provisiones y levas que le están encargadas.*"[77]Mentre tant Pere Antoni d'Aragó havia sortit de la ciutat en mig d'una gran hostilitat, embarcant a Pozzuoli el mes de febrer de 1672, després d'un fred protocol de successió amb Astorga. Li esperava una travessia accidentada que l'obligà a continuar el seu retorn a Espanya per terra. Durant el seu virregnat havia enviat de Nàpols a la Península cinc vaixells carregats amb tota mena de béns de recambra, on entre d'altres objectes hi havia nombroses pintures i escultures[78]. Al darrera deixava oberta una encesa polèmica sobre els anys de govern passats, controvèrsia que girava al voltant de dos libels de caràcter completament oposat i signats ambdós sota pseudònim; un era una supèrflua apologia de Pere Antoni d'Aragó i de les seves obres, mentre l'altra era una corrosiva resposta punt per punt a aquest panegíric que es considerava tremendament falsificador d'una realitat per a molts mortificant.

"*L'impiego dell'ambasceria di Roma e d'ordinario più dispendioso che lucroso. Il soldo del viceré di Napoli e grande, ma non tanto che molti viceré non habbiano venduto qualche porzione de'loro argenti, per compiere alle spese del viaggio nel lor ritorno. E pure il Sig. D[on].P[ietro]. disse assai prima della sua partenza a persone sue confidenti, ch'egli nel suo testamento, da lui allora fatto, havea disposto d'un milione e ducento mila docati; e sanno bene tutti ch'egli facendo scandagliar il suo argento, il ritrovò avanzar di peso*

---

[76]AGS. Estado, Llig. 3295, Fol.38.
[77]AGS. Estado, Llig. 3295, Fol.55.
[78]Es coneix una traça anònima figurant un projecte d'execució d'unes vivendes per al duc de Sogorb i de Cardona, datades de 1675, atribuíble al cercle de Gómez de Mora, que potser podrien correspondre a un possible projecte edilici de Pere Antoni d'Aragó per a ubicar les seves col·leccions napolitanes (traça reproduïda a Tovar, V: "*Juan Gómez de Mora*", Madrid 1987.) **Figura** n°68.

trecento mila scudi, più d'altrettanti fur valutate sue gioie, e la sua guardarobba non trova prezzo, così per lo valor degli arredi, come per la copia; havendo mandato in Ispagna più di cinque volte vascelli carichi di preziosissimi arnesi, e per velare le sue smisurate ricchezze, gli havesse mandati racchiusi in casse rusticamente lavorate al di fuori, sotto nome di statue".[79]

La veracitat de les crítiques del libel opositor, signat per un *Giulio Cesare Isolani*, possiblement identificable amb Giulio Cesare Bonito, comte de l'Isola, és un tema encara obert, tot i que generalment s'admet que la persona amagada darrera el pseudònim parlava des d'una posició d'innegable coneixement del laberint d'influències desplegat a Nàpols durant el virregnat del Cardona. Pel tema que ens ocupa són especialment importants les desqualificacions de les obres civils empreses pel virrei, així com les acusacions de rapinya artística i bibliogràfica. Certament una innegable determinació personal del virrei fou el de mostrar-se molt àvid per disposar d'una col·lecció important d'obres d'art en un lapse de temps francament breu[80]. Els col·leccionistes adinerats, ja fossin prínceps o nobles influents a les corts més importants d'Europa, havien fet les seves adquisicions mitjançant llargues i complexes gestions, tant a Itàlia com als Països Baixos, amb les que havien disposat d'un temps i d'una informació molt precisa sobre autors, preus, qualitats, procedències, etc. que els acostaven al món dels agents experts en les arts. Pere Antoni d'Aragó va tirar pel dret, podent esquivar uns tràmits cars i enutjosos al disposar del poder suficient per a fer despenjar amb tota impunitat quadres d'esglésies, convents i cases nobles, o arrencar les magnífiques escultures cinccentistes que adornaven molts indrets públics de Nàpols. La seva acció més agosarada en aquest sentit va ésser l'espoli de les escultures mitològiques de Giovanni da Nola, emplaçades al moll de la ciutat i al Castellnou. Bernardo de'Dominici, tal com havien fet la majoria d'historiadors napolitans des de l'època de Parrino, en donava compte en la seva biografia de l'escultor més notable del Nàpols renaixentista:

"*Fece Giovanni nella punta del molo una bellissima fontana que quattro statue ei fece, che i quattro maggiori fiumi del mondo rappresentavano; ma inveghitosene poi il viceré D.Pietro Antonio d'Aragona, le tolse via, come ancora la bella statua della Venere*

---

[79]Giulio Cesare Isolani: "*Apologia di ___ alla lettera stampata sotto nome di Fra Evangelista de Benedetto, a 15 di novembre 1671*" Bolònia 1672. p.138-139. Sobre les autories dels libels i els fonaments de les acusacions Vid. Galasso, G: "*Napoli Spagnola...*" Op.cit. p.164-166. Evangelista de Benedetto: "*Lettere di Fra Evangelista de Benedetto a 15 di novembre 1671*" Nàpols 1672.

[80]Parrino, Domenico Antonio: "*Teatro eroico e politico de'governi de'vicere del regno di Napoli*". Nàpols 1692. p.274-275: "Era curiosissimo di pitture e di statue, delle quali havendo proposto di formare una galeria nella sua casa di Madrid, ne raccolse assaissime".

giacente fatta dal medesimo Gio. per un altra fontana su l'angolo della controscarpa del Castel nuovo, e con altre insigni statue mandolle in Ispagna per servir di ornamento a' suoi giardini; e cosí Napoli rimase priva d'opere"[81].

Acció aquesta que no va passar desapercebuda per a la població que una vegada més sofria en el seu patrimoni l'insaciable voracitat artística dels virreis espanyols de l'època del barroc; segons la crítica d'Isolani, Pere Antoni d'Aragó va imposar silenci a totes aquelles veus contràries a l'expropiació de les obres del Nolà d'una forma molt expeditiva[82]. Per torna el virrei reemplaçava les seves adquisicions inundant la ciutat i les obres públiques per ell empreses amb ampul·loses inscripcions commemoratives i amb una estatuària pública que no sempre era ben rebuda, qualificada sovint de "*goffa*" l'adjectiu que millor descrivia unes escultures oficialistes, la major part de mediocre factura representant l'efigie de Carles II, que com la de la fontana de Porta Capuana, es mostraven despullades de la grandesa que haurien pres en monarques de memòria més gloriosa[83]. Un altre exemple de polèmica intervenció artística a la ciutat protagonitzada pel virrei, fou l'afer de la columna commemorativa de Sant Gaetà, traçada molt abans de la seva arribada al poder, que ara per qüestions de protocol se li oferia. La voluntat del virrei va ésser la d'honorar amb aquesta obra als frares teatins, amb els que estava estretament lligat, volent que hi fos representada al capdemunt de la columna la Verge Immaculada en substitució de Sant Gaetà, cosa que no agradava als promotors del monument els quals no mantenien bones relacions amb els teatins, finalment s'optà per una solució salomònica fent que l'escultura commemorativa inclogués ambdues imatges, resultant

---

[81]Bernardo de' Dominici: "*Vite de'pittori, scultori ed architetti napoletani*" Sala Bolognese, 1979. Llibre III, p.23.

[82]Giulio Cesare Isolani: "*Apologia...*" Op.cit. (p.6-7):"Cosa cosí vivamente sentita dal popolo, il quale a grosse schiere vi andava a diportarsi la state, che se n'udirono non solo i segreti brontolamenti, ma publici schiamazzi et universali maledizzioni, che non si poterono raffrenare, con tutto che fusse stato ritenuto lungo tempo prigione il figliuolo del Mastro di Campo Robustelli, per essersi lasciato cader di bocca ch'egli stava componendo in versi *Il pianto de'Quattro del Molo*".

[83]Giulio Cesare Isolani: "*Apologia...*" Op.cit. (p.4): "Or io veramente non veggio qual lode possa aportare al Signor D.P. l'haver formata l'immagine di si augusto monarca non men di fragile che di vil terra, quando vi si doveano impiegare i marmi più durevoli et di più preziosi metalli. Ne come ragionevolmente possa lodarsi per haverla collocata in un de'più sozzi luoghi di Napoli. Questa fontana si decantata non serve che a somministrar l'acqua à poche lavandaie, che quivi purgano i pannili delle brutture. Onde la statua di si gran re, ch'è pure un de'maggiori simulacri dell'altissimo in terra, vien corteggiata dalle genti più miserabili e sovrastando a si vile esercizio, s'incensa col puzzo dell'immondezze, e si riverisce da'passaggieri, non col dito alla bocca ma con le mani al naso". Sobre la fontana de Monteoliveto, amb l'estàtua de bronze de Carles II obrada per Cafaro, Vid. Ferrari, O: "*Grandi momenti della scultura e della decorazione plastica*" dintre de "Civiltà del seicento a Napoli" Vol.II, Nàpols 1984, p.164-166.

d'aquesta manera un únicum iconogràfic que al final sembla no va satisfer ningú[84]. El no menys polèmic trasllat de les despulles del rei Alfons V d'Aragó, que públicament s'afegia a l'espoli artístic de la ciutat, tenia molt a veure amb el mecenatge de Poblet emprès a mitjans de segle amb el seu germà duc de Cardona, amb qui molt probablement competia per a superar les importants obres d'alabastre encarregades als Grau. Res més hauria causat tant d'efecte a Catalunya i a la cort de Madrid, en una època en què l'aristocràcia estava més necessitada que mai d'una revifalla moral i estètica, com ésser l'artífex d'una encesa reivindicació de la més que discutible homogeneïtat dinàstica dels Cardona-Aragó, encarnada en la generació del virrei de Nàpols, brandant per aquest efecte les despulles d'un dels avantpassats més gloriosos del casal reial d'Aragó. A aquesta intenció hi col·laboraven escrits panegírics com el de Carlo Petra, baró de Vastogirardo, autor d'una *Parenesis* en cent capítols, quaranta dels quals es dedicaven a equiparar Pere Antoni d'Aragó amb el Magnànim[85]. Aquest era un llibre que culminava els nombrosos tractats jurídics amb els quals el virrei va bombardejar als dominicans, que de cap manera volien deixar anar uns ossos tan venerables; tot plegat va ésser novament motiu de barrila entre la població, mentre el virrei es guanyava a Catalunya l'admiració dels monjos de Poblet que veurien significativament augmentada la seva col·lecció de cranis, canelles i fèmurs coronats[86]. Els mateixos monjos no tardarien a rebre un veritable diluvi de fabulosos donatius vinguts de Nàpols per la mateixa via; aquests havien començat a arribar des de 1662 i pràcticament no cessarien fins a la mort de Pere Antoni d'Aragó. L'etapa de l'ambaixada a Roma i del virregnat napolità inclouen els anys d'una major concentració en els llegats, fra Vicent Prada comptabilitzava cap a 1678 unes 1.291

---

[84]Ruotolo, A: "*Un nuovo progetto per la guglia di S.Gaetano a Napoli*" Napoli Nobilissima, Vol.XXVIII, 1989; p.229-234.

[85]Biblioteca de Catalunya, Ms.1974: "*Parenesis ad Excelm° et principem magnum D.Petrum Antonium de Aragonia regni neapolitani pro regem de transferendis sermi. regis Alphonsi de Aragonia primi huius regni cineribus a neapolitana urbe ad patrium maiorum tumulum*" Nàpols 1668. És un exemplar procedent de la biblioteca de Poblet; a la portada gravada amb l'exaltació del retrat de Pere Antoni d'Aragó, diferents personificacions femenines sostenen uns cartells que mostren les obres empreses a Nàpols pel virrei. **Figura** n°63.

[86]Giulio Cesare Isolani: "*Apologia...*" Op.cit. (p.21-22): "La intrapresa di transferir l'ossa d'Alfonso, Re d'Aragona, da Napoli nella chiesa di Poblet, diede più tosto materia di scandalo, che d'edificazione alla città; dicendosi allora a bocca piena che dalla ingordigia di detto Signore non eran sicure ne meno le tombe (...) Per lo che argomentavano tutti che non per altro havesse questa transmigrazione tentata, se non perché da gli scritti giuridici, sopra di ciò fatti a sua istanza, maggiormente si publicasse la sua affettata discendenza del sangue di quel Re (...) oltrecche l'andar con tanta pompa proclamando esser lui discendente di quel Re, la cui memoria e venerabile anche appo il vulgo di Napoli, ha dato motivo alle più simplici lingue di mormorar non poco della sua intenzione, e tanto basti". Sobre la cerimònia del trasllat vegi's l'article de J.Miret Sans: "*La traslación de los restos de D.Alfonso V al monasterio de Poblet*" (Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa, n°6, 1898) que reprodueix un fragment del manuscrit de fra Vicenç Prada.

relíquies i gran nombre de valuosos ornaments litúrgics, entre ells el gran drap heràldic dels Cardona teixit a Roma, actualment conservat al museu diocesà de Tarragona, que havia estat utilitzat a Nàpols a l'estrada on el virrei concedia les audiències[87]. Un dels donatius més coneguts i significatius d'aquest període és la gran biblioteca integrada per 4.322 volums, desapareguda en el segle XIX, i que ha centrat modernament l'interès d'alguns historiadors i erudits que han intentat recomposar-ne els continguts i identificar els exemplars que encara circulen per moltes biblioteques catalanes i europees, distingibles per les uniformes enquadernacions amb l'escut de Pere Antoni d'Aragó. Si hem de creure a Isolani, sembla que aquesta havia estat adquirida amb mètodes similars als que havia emprat Olivares en els millors moments de la seva privança. L'autoria de Pere Antoni d'Aragó sobre el llibre "*Geometría militar*" legitimava de cara al públic una certa passió per les humanitats que feia aparentment noble la seva afecció bibliogràfica; no obstant és més probable imaginar que aquest afany responia més als mateixos condicionants presents en la recol·lecció d'obres d'art que no pas a un interès sincer per la saviesa[88].

---

[87]Fra Vicent Prada: "*Tratado de don Pedro Antonio de Aragón y de las grandezas con que ha ilustrado el Monasterio de* Poblet" Manuscrit conservat a la Biblioteca Nacional de Madrid i parcialment reproduït a Ricardo del Arco: "*Sepulcros de la casa real de Aragón*" CSIC. Madrid 1945 (Cap.XXVI: "El manuscrito de Vicente Prada"). Finestres, J: "*Historia del real monasterio de Poblet*" Vol.I, Cervera 1753.

[88]Giulio Cesare Isolani: "*Apologia...*" Op.cit. (p.120): "Esalta poi non poco l'autore, come *degno significato del gran sapere del detto Principe il famoso libro ultimamente da esso dato alla luce* anzi in quello da li *In ogni folio s'ammira rediviva la penna di Euclide.* Et io in queste poche parole la più sfacciata adulazione, che mai potesse uscire dalla viltà d'una penna bugiarda. Or si come per iscorgere il lodato libro per una mera puerizia basterà il solamente leggerne pochissime righe, così non lascerò d'aggiungere come quelle poche figure furono già son molti anni, delineate da un francese, dal quale egli prese qualche lezione in Mompelieri, per divenirsi dall'ozio della prigione, et ultimamente sono state ridotte a qualche ordine dal dottor Bernardo de Cristofano, al qual fù promessa in mercede la fiscalia di Salerno, da lui non ottenuta poi, per non haverla voluto pagare docati trecento". (Ibid. p.127-128): "Or se poco onore gli ha fruttato il suo libro, stimo ben io, che meno glie n'habbia frutato la sua libraria *da esso fatta in questa città et inviata poscia a Spagna per uso de'letterati*, perchè fù archiettata dalla fraude, e formata dalla rapina. Poiche, cominciando dalle scanzie, dove erano allogati i suoi libri, furono esse fatte à spese d'un dottore, quanto sproveduto di scienze, altretanto di richezze fornito, alla cui ambizione se spesso veder vicina la Toga, o l'Elettato del Popolo, a tutte due i quali posti colui grandemente agognava. I libri poi, chi non sa, che sono stati quasi che tutti rapiti a varie persone, andando le genti di sua casa visitando gli altrui studii per farne una violenta raccolta. E fino ad un superiore della religione Domenicana venne fatto scansare i pericoli minacciatigli, per non havere voluto conferire il suo governo d'un convento ad un Frate raccomandatogli, col dono d'alcun libracci, ne da lui ne da'suoi conosciuti". Toda i Güell, E: "*Retorn a Poblet de la biblioteca de Don Pere Anton d'Aragó*" Poblet 1935 (opuscle que acompanya al manuscrit 2855 de la Biblioteca de Catalunya). Barrera Escudero, J: "*Notes disperses sobre la biografia i biblioteca de Pere Antoni d'Aragó*", Biblioteca de Catalunya, Mss.2854-2858. Domínguez Bordona, J: "*La biblioteca del Virrey Don Pedro Antonio de Aragón. 1611-1690*" Madrid 1951. Soberanas, A: "*La biblioteca de D.Pedro de Aragón*" Tarragona 1957. **Figura** n°59.

Pel que fa a la pintura disposem de moltes menys notícies del que seria d'esperar, ja que fins ara l'inventari de la recambra de Pere Antoni d'Aragó, posterior a la seva estada italiana, no ha aparegut en els arxius públics. Els anys que van de 1667 a 1672 possiblement no siguin equiparables als anys immediatament anteriors a la gran pesta de 1656, on van morir molts artistes napolitans d'una qualitat excepcional, només recentment reconeguda. Aquests artistes havien deixat una obra molt abundosa que va començar a figurar a les principals col·leccions de la ciutat d'una manera més decisiva precisament en els anys dels virregnats de Pasqual i Pere Antoni d'Aragó, els quals haurien pogut educar el seu gust estètic en els innombrables espais públics i privats on aquesta s'exhibia. Un dels personatges més notables entre la gent adinerada i afeccionada a les arts era Caspar Roomer, un mercader d'Anvers afincat a Nàpols que va fer una gran fortuna amb la seva companyia de navegació; era un dels col·leccionistes més importants de la ciutat amb més de 1.500 quadres, entre els que s'hi destacava una especial predilecció per aquesta magnífica pintura napolitana de la primera meitat del segle XVII, fet que el diferenciava d'altres col·leccionistes aristocràtics; la seva galeria comptava amb obres de Giovanni Battista Caracciolo, Ribera, Massimo Stanzione, Mattia Preti i Luca Giordano entre d'altres. La seva nacionalitat i activitat mercantil li facilitaven la importació massiva de pintura flamenca, i va arribar a posseir importants obres de Rubens i Van Dyck. Roomer fou un dels primers patrons de l'hospici de San Genaro edificat per voluntat de Pere Antoni d'Aragó, i és molt probable que la previsible relació d'ambdós personatges hagués suposat per al virrei una bona oportunitat de contactar amb el millor recull de pintures que aleshores es podia contemplar a la ciutat[89]. El retrat eqüestre de Pere Antoni d'Aragó, difós principalment en els gravats dels impresos que va patrocinar, s'inspirava clarament en el d'Iñigo Vélez de Guevara (1597-1658), comte d'Oñate i virrei de Nàpols que Sánchez Cantón atribuí a Massimo Stanzione; aquesta esdevindria una ampul·losa imatge oficial que posava l'èmfasi en el caràcter militar i principesc del virrei. La similitud amb el retrat del comte d'Oñate no era del tot gratuïta, ja que en la memòria popular napolitana

[89]Ceci, G:"*Un mercante mecenate del secolo XVII: Gaspare Roomer*". Napoli Nobilissima, 1, 1920.pp.160-164. Labrot,G. / Ruotolo, R: "*Pour une étude historique de la commande aristocratique dans le royaume de Naples espagnol*" Revue Historique n°535, 1980 p.25-48. R.Ruotolo: "*Mercante collezionisti fiamminghi a Napoli, Caspare Roomer e i Van den Eyden*" Meta di Sorrento, 1982. F.Haskell: "*The patronage of painting in seicento Naples*" dintre de "Painting in Naples. From Caravaggio to Giordano", Londres 1982. p.60-64. Nappi, E: "*I Viceré e l'Arte a Napoli*" Napoli Nobilissima, 1983, Vol.XXII.

ambdós aristòcrates enllaçaven els seus virregnats per la imposició d'un govern especialment sever[90].

De retorn a Espanya l'any 1672 Pere Antoni d'Aragó va ocupar la presidència del Consell d'Aragó, mentre mantenia el seu dret irrenunciable al títol de duc de Cardona, per al qual havia fet redactar a Nàpols nombrosos escrits jurídics apologètics[91]. L'afer es pledejava a tres bandes, per un cantó hi havia la darrera esposa del duc Lluís, María Teresa de Benavides, duquessa de Frías i tutora de l'efímer descendent d'ambdós, per l'altra la duquessa de Medinaceli, primogènita, que reclamava amb fermesa la incorporació dels estats catalans, valencians i andalusos, a l'enorme patrimoni que els Medinaceli havien anat sumant al llarg dels segles XVI i XVII[92]. En aquesta sorollosa disputa entre ducs i germanastres s'hi afegia la princesa del Sacre Imperi Romà, Juana de Cardona Benavides, casada amb el fill primogènit del príncep de Ligne, Claudio Lamoraldo, que seguia l'estel deixat per la seva mare la duquessa de Frías. El setembre de 1679, amb la mort de la duquessa de Feria, muller de Pere Antoni d'Aragó, s'obria una possibilitat de concòrdia amb els ducs de Medinaceli pactant aquests el matrimoni de la seva filla, Ana Catalina de la Cerda, amb el seu oncle vidu. Amb aquesta opció els títols i patrimonis que corresponien als ducs de Cardona i de Sogorb estaven pràcticament en mans dels Medinaceli. La concòrdia va suposar un motiu de gran escàndol dins del món aristocràtic de l'època, ja que la futura núvia tenia aleshores setze anys mentre Pere Antoni d'Aragó, bastant impopular entre la noblesa castellana, havia complert els seixanta-vuit. Després d'intenses negociacions per a obtenir una dispensa papal, necessària per al matrimoni d'oncle i neboda, a la descompensada parella els van casar l'any següent a l'oratori del palau dels ducs de Medinaceli en una cerimònia oficiada pel cardenal Portocarrero[93].

---

[90]Sánchez Cantón, F.J: "*Catálogo de las pinturas del Instituto de Valencia de Don Juan*" Madrid, 1923. **Figures** nº60-62.

[91]Toda Güell, E: "*Bibliografia espanyola d'Itàlia*" Escornalbou 1927-1931, Vol.I, p.118-125.

[92]Bedoya, Manuel de: "*Speculum verae iurisprudentiae quo densae cavilationum nubes, quae liti magni ducatus Cardonae incubabant, evanescunt et sol iustitiae excelentissimae ducissae de Medinaceli, Cardone et Sugurbi ett*" Antoni Lacavalleria, Barcelona 1679. En el Fol. 4v. Apareix ja l'escut heràldic dels Medinaceli integrant les armes dels Cardona-Sogorb. A més de la defensa jurídica de la duquessa de Medinaceli s'inclou en el mateix volum diferents al·legacions d'altres pretendents al ducat.

[93]ADM. Medinaceli Llig.13, Doc.11: "Cédula original de su Magd. aprobando varios capítulos de los dispuestos para el matrimonio de los Exmos. Sres. Don Pedro Antonio de Aragón y Dª Ana Catalina de la Cerda, hija de los Sres. duques de Medinaceli, relativos a que quedasen por propios de la dicha Sª todos los bienes que la diere el citado Sr. D. Pedro en arras, joyas y donaciones durante el matrimonio". Madrid 25 d'agost 1680. Signat per Carles II. Les clàusules tendien a assegurar una màxima dot per a la filla dels ducs de Medinaceli, Pere Antoni d'Aragó obtenia a canvi 100.000 ducats de velló aportats pels ducs, ell oferia 12.000 ducats i via lliure en arres, dots, compensacions en diners, joies i títols. ADM. Medinaceli Llig.13, Doc.12: "*Testimonio del desposorio de los Exmos. Sres. Don Pedro Antonio de Aragón y Dª Ana Catalina de la Cerda, celebrado por el Sr. Cardenal de*

Malgrat l'enllaç que assegurava al darrer representant de la casa de Cardona una solvència econòmica suficient per a mantenir el seu estatus, les finances domèstiques d'aquest no podien estar pitjor administrades; una memòria coetània sobre la renda de Pere Antoni d'Aragó denunciava el desgavell financer que li deixaria en els darrers anys de la seva vida una fama d'aristòcrata arnat i decrèpit, ofegat en un munt de deutes insatisfets:

"*Sus pagas son las peores de Madrid, y cada día le buelben letras protestadas de Galicia y otras partes con gran daño de los yntereses* (...) *Y paga intereses de al 14 y 16 por ciento de todo el dinero que se le quiere dar en Madrid, de que da libranças en varias partes. El gasto de su casa es mucho y desordenado, y no atiende por sí al negocio, y las personas que le asisten son de corta inteligencia. Ninguna persona de noticias le fia ya su dinero, teniendo puerta abierta para recibir quanto le llevan*".[94]

Pere Antoni d'Aragó moria el primer dia del mes de setembre de 1690, després d'haver tingut una fugaç descendència de la seva jove muller, la qual el seguiria a la tomba dos anys més tard,[95] quedant ja el patrimoni català en mans d'una nova dinastia que fins llavors en ben poca cosa havia participat de la història del Principat. Havia estat el darrer gran noble que mantenia encara un estil de vida molt arcaic, inspirat per la cada cop més esmorteïda lluentor que evocava l'extingida cort de Felip IV, d'Olivares i Luis de Haro, personatges inquiets, afeccionats als llibres i a la pintura més valuosa que es podia admirar arreu d'Europa; també havia estat el darrer testimoni de l'època on s'havia forjat la tradició sumptuària del noble de la més alta grandesa, exhibidor de riqueses sense parió a fi de proclamar públicament el poder de la seva estirp. Abans de morir s'havia assegurat que la seva casa, ornada amb una recambra sense igual, quedés vinculada als béns inalienables de la seva muller[96], precaució que acostumaven a prendre aquelles persones conscients del valor que tenien uns objectes preciosos atresorats al llarg d'una vida, que en aquesta ocasió s'havia mostrat extraordinàriament generosa per al personatge tan singular que tanca definitivament el llinatge, ja profundament castellanitzat, d'aquells catalans

---

Portocarrero en el oratorio de la casa de los Exmos. Sres. duques de Medinaceli sitas en la parroquia de Stª Maria de dicha Villa" signat per Diego López Chillerón escrivà del regne; Madrid a 26 de setembre 1680.

[94]Cfr. Gramunt Subiela, J: "*Don Pedro Antonio de Aragón...*" Op.cit. p.64.

[95]ADM. Medinaceli Llig.9, Doc.15: "Certificación del cura de la parroquia de San Martín de haver bautizado con la fecha de arriba a Manuel Joachin que nació en 27 de mayo, hijo de los Sres. D.Pedro de Aragón y Dª Ana Catalina de la Cerda su muger". Madrid 5 de juny de 1683. ADM. Medinaceli Llig.9, Doc.16: "Testamento de la Exmª Sª Catalina Antonia Folch de Cardona" Signat per Andrés de Caltañazor a Madrid 23 de gener 1692.

[96]Apèndix, Doc. 93.

primitius servidors dels comtes d'Osona, crescuts a l'ombra d'una no menys generosa muntanya de sal.

Epíleg

Durant els últims anys del segle XVII i primera meitat del XVIII, arrel de l'extinció definitiva en la continuïtat dinàstica, la manifesta presència política, patrimonial i estètica mantinguda pels ducs de Cardona al Principat durant les tres darreres centúries es va esvair del tot, i la memòria de les seves gestes històriques va anar caient ràpidament en la foscor. Les convulsions provocades per la guerra de successió i els setges patits per les principals ciutats catalanes varen suposar un punt d'inflexió tan important en l'evolució política del Principat, que definitivament es van esborrar molts dels estigmes socials i polítics del període anterior, fins al punt que es podria parlar de l'arrencada d'una nova societat que hauria d'afrontar situacions completament diferents a les viscudes durant els regnats de Felip IV i Carles II, essent testimoni i protagonista d'unes transformacions que afectaven també amb gran celeritat l'aspecte exterior de pobles i ciutats. En el segle XVIII les runes dels palaus aristocràtics i dels nombrosos convents barcelonins abatuts haurien sepultat completament l'antiga memòria dels Cardona si no fos per que inesperadament, a 1742, els ducs de Medinaceli es van trobar en l'obligació de caminar novament sobre les cendres del llinatge que havien engolit, havent d'exhumar dels arxius cardonins, ara de retorn a Barcelona dins la casa Gralla, els antics protocols referits a un dels moments més brillants d'Enric de Cardona. Els franciscans tenien la culpa de que els oficials dels Medinaceli els haguessin de copiar i rellegir, posant al dia un afer sumptuari que s'havia esdevingut feia ja més d'un segle. Cap a 1740 el monestir de Sant Francesc havia conclòs una part important de reformes interiors, havent renovat i daurat el retaule major, amb la qual cosa el temple adquiria un aspecte més adient a la nova època encetada; havia estat una obra subvencionada per la rica burgesia barcelonina que anava substituint a la vella aristocràcia en aquells escenaris on, cent anys enrera, la noblesa catalana havia estat protagonista dels fasts ciutadans més imponents[97]. Quasi com una ironia del temps l'antiga tribuna de ferro, ja ronyosa, que Bellera i Santacana havien fet per al duc Enric, enlletgia el nou retaule, per la qual cosa els franciscans, constrets pels protocols de patronatge perpetu de l'orde traspassat ara als Medinaceli (els quals segurament en desconeixien l'existència) no

[97]Una petita excepció a l'oblit dels Cardona durant el segle XVIII és precisament l'esment i lloança de la tribuna ducal de Sant Francesc feta per Fra Berardo Comes: "*Libro vero e original de las antigüedades de esta ciudad, fundación del convento y obsequios con que los barceloneses se esmeraron al favor y erección de la iglesia, claustro y religión de N:S:P:S. Franc° de Barcelona, que se dio principio por los años de 1214, en el 1211 enpezado*". Manuscrit de l'any 1725 publicat a la "Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa", Vol.II, anys 1899-1900.

podien emprendre el daurat o retoc de la tribuna sense el seu consentiment. D'aquesta manera els arxivers de la família van anar representant al duc Nicolás de la Cerda la història de la tribuna, el passadís que havia unit el palau del carrer Ample i els drets que aquest havia contret amb el monestir. Tot i la urgència que els franciscans reclamaven al duc, un cop va saber aquest que el daurar i modificar la tribuna per a deixar-la a l'alçada del retaule li hauria de costar un miler de lliures, va decidir posposar una despesa que no podia permetre's, a la vegada que es negava rotundament a que cap altre persona o institució pagués el daurat i reforma de la ara "seva" tribuna.

Vint-i-dos anys més tard, ja mort el duc Nicolás, fra Pere Font, provincial de l'orde franciscana a Catalunya, intentava per segona vegada abordar la qüestió escrivint al successor, en aquesta ocasió es demanava el permís necessari per a desmuntar-la i fer-la nova a la manera de la resta de tribunes que s'anaven instal·lant al cor de l'església, on només restaria desentonant la vella de ferro i un espai reservat als ducs a la banda oposada, tal com s'havia pactat en època del duc Enric. En aquesta ocasió no es demanava que els Medinaceli paguessin el total de l'obra, sinó que es sol·licitava qualsevol almoina per a l'efecte, ja que aquesta formava part d'un pla de reformes més general per al qual ja comptaven amb prou donatius. De tota manera els oficials que van informar al duc desconfiaven de les veritables intencions pecuniàries del provincial en sol·licitar l'almoina, i en el possible voler rivalitzar en ostentació amb el monestir de la Mercè. Davant d'aquestes insinuacions el duc va decidir donar llargues a l'afer i no fer res. A 1767 els franciscans tornaven a provar sort per tercera vegada ja que les noves tribunes estaven pràcticament enllestides, aquest cop insistint sobre el projecte d'unificar-les totes, exposant la urgència que es tenia en deixar l'església en bon estat ja que els antics cortinatges que tradicionalment l'adornaven estaven completament consumits. En aquesta ocasió els informes dels oficials ducals eren més favorables, havien entès però que a la pràctica les tribunes havien format part de l'antiga edificació que unia el palau del carrer Ample amb el monestir, a manera de conjunt edilici unitari, fet que venia avalat pels documents de patronatge, i van proposar al duc que s'estudiés la possibilitat de reedificar-ho tot, el qual va accedir a estudiar la conveniència d'emprendre primer l'obra de l'arcada que sustentaria el pas elevat fins a les tribunes, i més tard la renovació d'aquestes. El projecte del nou passadís el van traçar els mestres de cases Francesc Torras i Jaume Estrada, sota formes semblants al que s'havia obrat en temps de Felip IV, oferint però dues variants del mateix projecte. La darrera notícia documental que tenim sobre aquest afer és la decisió final del duc en acceptar l'edificació menys costosa[98]. Les

[98]Amb tot no hi ha proves evidents que l'obra es dugués finalment a terme. Apèndix, Doc. 94.

traces que devien acompanyar els memorials dels mestres de cases estan extraviades o no s'han conservat, però sí que existeixen a l'arxiu ducal de Medinaceli dos projectes de tribunes amb gelosies bombades, coronades amb els escuts dels ducs de Medinaceli i de Cardona sostinguts per dos faunes, els quals molt probablement corresponguin a les de Sant Francesc, molt similars a les que hi havia a l'església de Betlem on anteriorment els ducs de Medinaceli havien patrocinat la decoració d'alguns altars i capelles[99].

Amb les obres de Sant Francesc no acabaven però les inversions dels Medinaceli en l'antic patrimoni immoble dels Cardona; en el període de 1766-1769 els ducs van invertir més de 1.300 lliures en reformes a les cases del carrer Ample, on havien emplaçat la comptadoria dels estats catalans, aquestes obres que acabarien essent motiu de plet l'any 1783, les va dirigir el prestigiós arquitecte barceloní Joan Soler Faneca, especialista en remodelar alguns dels espais barcelonins que més alcúrnia havien tingut en època moderna, essent autor de la reforma de la Llotja i de les obres fetes a l'antic palau dels ducs de Sessa al carrer Ample. Tot i el renovellament d'aquests edificis el declivi dels immobles supervivents dels segles XVI i XVII era del tot inevitable. En la primera meitat del segle XIX el gran monestir de Sant Francesc ja hauria desaparegut sense deixar rastre, mentre la plaça a la qual havia donat nom s'havia transformat ara en la plaça del duc de Medinaceli. Les cases del carrer Ample eren un solar grandiós que es projectava dividir en parcel·les per a ésser posteriorment venudes[100]; amb el que quedava en peu del castell d'Arbeca també s'havia previst fer el mateix. Del castell de Sogorb no en quedava ni la planta, mentre que a Lucena el palau dels marquesos de Comares iniciava una ràpida i inexplicable decadència que el deixaria en l'estat ruïnós en què es troba actualment. La bellesa que havia tingut la Barcelona del Renaixement i del Barroc va quedar naturalment sepultada per les necessitats edilícies d'una nova societat emergent i expansiva; un rera l'altre els carrers que havien estat escenari dels fasts dels Cardona van anar desapareixent sense remei. Ja a 1779 l'historiador Antoni de Capmany evocava aquesta realitat amb un judici subtil, tan amarat per la nostàlgia que provoca ésser espectador conscient de l'agonia del passat, com entusiasmat per l'admiració que despertava el veure una ciutat viva i renascuda de les seves cendres. L'antiga bellesa de l'època en què la mesura humana donava sentit i proporció, romandria per sempre més en la memòria i testimoni de tants visitants pretèrits, finalment seduïts com el propi historiador que la contempla:

---

[99]L'església de Betlem s'havia incendiat a 1671 i fou refeta a 1680, amb obres que haurien de durar fins a 1729-1732. **Figures** nº67, I-III.

[100]**Figura** nº70.

"*Ciertamente no la hubieran alabado con tanta admiración y preferencia sobre otras, si no les hubiese robado la atención el aspecto noble, pulido y magnífico de sus edificios y común caserío, del qual ha desaparecido la mayor parte en este siglo, sin perdonar sus cimientos; ya con la continua reedificación de casas arruinadas o maltratadas de resultas de los dos últimos sitios y bombardeos que padeció desde 1691 hasta 1714; ya con la demolición de treinta años a esta parte de gran número de las antiguas que habían quedado enteras, con el fin de levantarlas sobre una nueva planta y construcción aprovechada para encerrar en corto sitio un vecindario que crece de día en día, y se refunde y concentra dentro de las mismas habitaciones, no permitiendo la fortificación militar, y el recinto de sus soberbios muros, ensanchar la población. Así es que, como los antiguos huertos y espaciosos patios se van reduciendo, sobre la estrechez de sus calles; esta ciudad, extendiendo hacia lo alto lo que había de ensanchar sobre su piso, ha venido a hacerse una como piña de casas, torres, cimborios, miradores y azoteas que forman sin embargo una vista hermosísima, y un objeto que sorprende contemplado desde una altura o desde una proporcionada distancia*".[101]

❖

[101]Capmany i Monpalau, A:"*Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*" Edició a cura de Giralt Reventós, E. / Batlle Gallart, C. Vol.I Barcelona 1961. p.916-917.

Apèndix Documental.

Introducció. *Les fonts d'estudi de la casa ducal.*

Malgrat s'hagi considerat a la casa ducal de Cardona com una de les famílies aristocràtiques de més poder al Principat, exercit amb una especial intensitat durant més de tres centúries, no ha existit pràcticament cap intent de recopilació moderna de la seva història, exceptuant el volum de la *Història de Cardona* on Serra Vilaró presentava la llista dels comtes i ducs acompanyada d'unes breus efemèrides històriques. No es pot obviar però el que sí fou un intent important de glossar i descriure de manera autoritzada la història del llinatge; ens referim a les introduccions que l'arxiver del duc Lluís de Cardona, Bernard Josep Llobet, va escriure entre 1662 i 1668 a l'inici dels diferents manuals que composaven els índexs de documents de l'arxiu ducal[1]. Es tracta d'un text adreçat al duc que havia de servir per a informar al lector de l'evolució i potestat de la família al llarg dels segles, en funció de la baronia, ducat o marquesat a que al·ludia el volum. Totes aquestes introduccions sumades configuren la història dels ducs de Cardona més sistemàtica que s'hagi escrit mai. Cal no oblidar però que es tracta d'un discurs o epítom que no va més enllà del recull d'informacions vinculades estrictament als documents originals que a continuació es resumien, discurs motivat en gran part per explicar en quin context i per quina raó havien estat llevats aquests documents (molts dels quals havien ja prescrit en època del duc Lluís i necessitaven per tant aquesta contextualització). També és previsible que el discurs adopti en molts moments un to adulador i panegíric, en tant que era escrit per un funcionari a sou.

El fet que el mateix Llobet publiqués a costa del duc el llibre titulat "*Declaración del árbol de la genealogía y descendencia de los antiquísimos, nobilíssimos y excelentíssimos vizcondes, condes y duques de Cardona en el Principado de Cataluña*" , editat per Antoni Lacavalleria a la ciutat de Barcelona l'any 1665; suposava una primera aproximació autoritzada a la genealogia històrica de la casa ducal, una de les primeres que es van publicar, fruit del treball en la ordenació dels papers dels Cardona. Possiblement Llobet hagués vist també publicats els epítoms manuscrits si el duc Lluís no hagués mort a 1670, és a dir un o dos anys després d'haver-los més o menys enllestits juntament amb la seva feina d'ordenació de l'arxiu ducal a Falset. Aquestes recopilacions són avui dia un document molt útil

[1] Per a una exhaustiva descripció del contingut d'aquests volums vegeu Sánchez González, A: "*Documentación...*" Cap. IV, Op.cit.

per a tenir coneixement d'una manera més o menys clara i global, dels principals afers que es van creuar en la vida administrativa dels ducs.

Al marge de la síntesi històrica de Llobet, els propis documents de la casa de Cardona-Sogorb conservats a l'arxiu ducal de Medinaceli a Sevilla són del tot imprescindibles per a l'estudi de qualsevol àmbit històric vinculat als dominis d'aquesta nissaga. Actualment és un arxiu que està en procés de reordenació ja que ha sofert diverses intervencions, algunes no massa afortunades, essent la més lamentable la separació de la secció documental que corresponia estrictament a les ciutats, viles i terres compreses dintre del ducat de Cardona, papers avui dia en possessió de l'actual duquessa de Cardona, Casilda Fernández de Córdoba y Rey, que els conserva a Madrid fora de l'abast dels investigadors. Romanen però a Sevilla els antics índexs d'aquests documents, mitjançant els quals podem tenir notícia de quins són els protocols escindits.

La orientació de l'investigador d'aquesta documentació s'ha de prendre en base a l'imprescindible estudi i guia d'Antonio Sánchez González[2], l'actual responsable de l'arxiu. Cal tenir present però que es tracta d'un arxiu compilat amb la clara funció de defensar els interessos emfitèutics dels ducs de Medinaceli, per tant es va donar prioritat a la conservació i catalogació d'aquella documentació que demostrava els legítims drets de possessió i capbrevació de viles, cases, terres i rendes. Els documents que tenien un caràcter purament històric, segons el criteri dels successius arxivers que van tenir els Medinaceli durant el segle XIX i primera meitat del XX, es van anar separant de les seccions originals que els contenien i es va formar amb ells una nova secció anomenada *Historica,* independentment de l'època, casa nobiliar o situació geogràfica a què feien referència. És un fet evident que el caràcter més exclusivament familiar i perfectiu que tenia l'original arxiu dels ducs de Cardona, al llarg del seu atzarós periple, va restar completament diluït en ésser incorporat a la resta de documents vinculats als altres títols i dominis dels ducs de Medinaceli d'arreu d'Espanya. Si bé és un avantatge indiscutible el poder estudiar ensems els documents de la casa de Sogorb, els de Comares o els de les cases d'Alcalà i Priego, totes elles engolides pels Medinaceli, el mateix caràcter d'ús en defensa jurídica que s'exigia per aquest arxiu, va obligar a sintetitzar i triar molt específicament la documentació que havia de figurar en els índexs i manuals de documents, que d'altra banda no es van deixar de retocar pràcticament fins a mitjans del nostre segle. D'aquesta manera és fàcil imaginar que molta de la documentació que pot resultar d'interès per a l'estudi de qualsevol aspecte de la història de la cultura dintre del llinatge dels Cardona, va restar exclosa; i és pròpiament aquí on comencen

---

[2] Sánchez González, A: "*Documentación...*" Cap. IV, Op.cit. (Idem): "*El archivo Condal...*" Op.cit.

els interrogants. Podríem sospitar que bona part de l'epistolari familiar dels Cardona no s'ha conservat, tot suposant que aquests no lliuraven als arxivers la seva correspondència personal no administrativa, i que en cas de ser conservada i relligada en llibres caldria imaginar que el destí final seria la biblioteca, l'evolució i estudi detallat de la qual (de l'època dels Cardona fins a la dels Medinaceli) encara està per fer[3]. Pel contrari els intercanvis epistolars del duc Enric amb oficials i agents que tenien al seu càrrec algun afer administratiu, van quedar arxivats juntament amb els protocols oficials relatius a aquests, i s'han conservat precisament gràcies a que anaven associats a negocis de llarga durada que exigien un seguiment detallat de les circumstàncies i personatges que hi intervenien; és aquí on s'inclouen les cartes romanes de Rubio de Herrera al duc de Cardona, i l'important epistolari de Miquel Cellers en matèria d'administració dels estats[4], una font insubstituïble per a documentar el caràcter del govern aristocràtic dels Cardona davant de les pretensions dels municipis, i també d'interès per a tota la problemàtica suscitada al voltant les ordres de lleves militars a les quals el duc estava obligat durant els anys 30; si bé no aporta dades importants per a l'estudi de l'Art i la cultura d'aquesta època.

La correspondència del duc Enric en els anys que va viure a Catalunya era considerable, Pujades ens informa que durant la seva estada a Castelló d'Empúries, el correu de Barcelona li arribava pràcticament cada setmana, i amb una certa periodicitat el de Madrid, on consta hi tenia un o dos agents permanents que conseqüentment hem de suposar li haurien lliurat al cap dels anys una gran quantitat de cartes i documents. De l'activitat d'aquests agents i de la seva correspondència amb el duc no hi ha fins ara cap constància dins l'arxiu de Sevilla; és possible que calgui fonamentar la hipòtesi d'una possible dispersió documental dels anys d'usurpació del mariscal La Mothe Houdancourt, juntament amb la intervenció del bisbe Pere de Marca, gran interessat en llibres i documents antics del Principat..

Un dels epistolaris administratius que s'adivinen més importants en ordre al període de 1570 a 1580, és el de l'agent de Diego de Comares a Madrid Jerónimo de Segovia; per desgràcia aquest ha quedat lamentablement reduït a set cartes soltes, datades de 1573 a 1577, ja que la major part dels dos volums que en composaven el total de la correspondència no s'han pogut localitzar[5], i molt probablement es trobin arxivats a Madrid amb els papers de l'escindida secció documental del ducat de Cardona. Aquestes set cartes haurien restat a Sevilla en haver estat arxivades dins de la secció documental "Marquesat de Comares" i no dins de la secció "Ducat de

---

[3] En aquest sentit l'aportació de Paz y Meliá: "*Series...*" Op.cit. es d'una gran importància, però cal tenir en compte que es tractava del treball d'un arxiver i bibliotecari que feia una sel·lecció personal, d'acceptable criteri, d'un fons que no ens ha arribat íntegre.

[4] ADM. Cataluña General Llig.3, Doc.31: "Cartas del dr.Miguel Cellers para el duque mi Sr".

[5] En aquest treball totes reproduïdes a Apèndix, Doc.17.

Cardona". L'epistolari de Segovia, tot i estar desproveït de la fluïdesa i gràcia verbal que té el de Rubio de Herrera, dóna una informació molt precisa i detallada de l'evolució dels principals afers que es tractaven directament a Madrid i a El Escorial, així com deixa entreveure el caràcter de la noblesa i cercles que acompanyaven Felip II; és també d'una excepcional importància precisament per les dates que ocupa, ja que ens podria donar una visió molt completa dels darrers anys de govern de Francesc d'Aragó i de les vicissituds d'aquest moment de transició, durant el qual la dinastia andalusa dels marquesos de Comares esdevenen consorts del títol i dipositaris del patrimoni que va recaure en la persona de Joana II. De tota manera les cartes conservades a Sevilla tampoc aporten cap dada significativa per a l'estudi de les col·leccions d'art i patronatges ducals.

Però la gran incògnita és sens dubte saber on va anar a parar la documentació de les tresoreries; atenent que el palau del Carrer Ample de Barcelona era on es concentrava i vehiculava tota aquesta documentació, i que si alguna cosa era el ducat de Cardona, amb totes les altres possessions afegides, era sens dubte una superba maquinària funcionarial que diàriament generava i movia una gran quantitat de papers que concernien des de la més encimbellada aristocràcia fins al més humil pagès. Si prenem en consideració aquest fet, i la minuciositat amb què aquests s'inventariaren en època d'Enric de Cardona, els milers de documents conservats a Sevilla són un pàl·lid reflex del que un dia va ser l'acumulació de més de quatre segles de documents vinculats a un patrimoni excessivament extens, ple d'afers jurídics embullats, desbordant la capacitat dels responsables de mantenir-lo en unes mínimes condicions de rendibilitat.

En prou feines ha quedat cap rastre dels llibres de paper foradat que el notari Antic Servat va inventariar l'any 1641 a la comptadoria del carrer Ample; curiosament han sobreviscut uns quants llibres del reboster del duc, el qual es veia obligat a acompanyar-lo en els seus desplaçaments, anotant amb una meticulositat admirable cada engruna de pa que servia. Aquests llibres, juntament amb uns quants lligalls dispersos de comptes de tresorers, recollits per Llobet quasi de manera epigonal, i referits específicament a cada secció documental; suposen tota la informació que de moment disposem de quasi dos-cents anys de comptabilitats i receptes de tresorers. Tampoc estan actualment localitzats els llibres on s'anotaven les despeses de manteniment dels palaus del carrer Ample i Hort de la Rambla, llibres que haurien ofert molta informació de caràcter domèstic, d'oficials contractats per a cada reforma, manteniment del mobiliari i recambra ducal dipositada de manera permanent en aquestes cases[6].

---

[6]A l'inventari d'Antic Servat de la comptadoria hi figurava "un quadern de paper ab cubertes del mateix intitulat *dentro de estos pliegos estan los memoriales de recaudos de vestidos y de obras*

També és palesa la importància que va tenir la ordenació de Llobet i el moment de recapitulació que representa, ja que en bona part és la documentació de l'època del duc Enric (antecessor immediat) la més abundosa, en detriment de tota la que devia existir abans i després dels anys compresos aproximadament entre 1620 i 1630, que són els millor representats. Significativament els documents que corresponien als anys de govern del duc Lluís són més escassos del que caldria preveure, especialment si tenim en compte que era aquest el promotor de la segona gran reordenació documental; per tant és possible argumentar que els papers que s'anaven generant a Madrid, residència definitiva del duc, ja no arribaven al Principat a no ser que tinguessin una estricta relació amb afers catalans; ho corroboraria els mateixos epítoms històrics de Llobet que, en arribar a tractar l'època del seu patró presenten una més acusada manca de documentació, de la qual se n'excusava l'autor dient que aquesta no era al seu abast essent recollida a Madrid.

Similar podria ser el cas de la documentació de les cúries de justícia, presents en les viles més importants del patrimoni. Especialment crida l'atenció com el nombre de còpies de processos judicials que Llobet va extractar en els seus índexs, són més aviat escassos. Es comprensible imaginar que els processos originals restaven *in situ*, és a dir a les cases de la vila on s'estaven els oficials del duc, però no són poques les informacions que deixen entreveure que els més importants es copiaven per a ser usats des de l'arxiu general; possiblement per a tenir-los més a mà en cas d'haver d'acudir davant la Reial Audiència[7]. I atenent a l'etern pledejar de la casa ducal, i sabent que la criminalitat a Catalunya en aquesta època estava a l'ordre del dia, resulta significatiu comprovar l'escàs nombre d'instruments d'aquesta mena conservats dins de l'arxiu general. De tota manera és un tipus de documentació fàcilment localitzable dins dels actuals arxius històrics municipals, que són els que finalment han acabat per integrar bona part dels antics processos esdevinguts en el municipi.

Fora de l'arxiu dels ducs de Medinaceli, el fons més important referit als ducs de Cardona s'ha de cercar a l'Arxiu de Protocols de Barcelona. Un dels oficis més útils a la casa de Cardona en tota la seva història no va ser precisament el de pintor, escultor o arquitecte, sinó el de notari i advocat. Són nombrosíssims els lletrats que

---

y salarios de diversos officiales a que se deve acudir" document encara no identificat i que sens dubte hauria pogut aportar molta informació sobre els artistes i artesans que van treballar pels ducs; també en l'inventari de l'arxiu del castell d'Arbeca apareixien esmentats els documents recopilats referents als palaus dels ducs, tampoc identificats a Sevilla. " Item damunt dels sobredits dos armaris se troben altres dos ermaris intitulats la hu Cartes Missives, en lo qual y ha molts pliechs de papers y alguns actes de pregamí, y lo altre intitulat La casa de Barcelona y el Guerto de la Rambla; en lo qual y ha molts papers dintre de unes bosses de pregamí y també actes de pregamí."

[7] Sobre el tema de l'administració de justícia a les cúries aristocràtiques en general vegeu. Gual Vilà, V: "*Administració de la justícia senyorial. Els llibres de Cort*" Pedralbes nº13-II, 1993.

van tenir al seu càrrec un o més afers dels ducs, però generalment confiaven sempre en els mateixos. Un dels notaris que més va treballar pels Cardona en el període anterior a 1575, fou el barceloní Miquel Cellers (major), que entre d'altres nombrosos protocols, va signar els testaments del duc Ferran de Cardona; per desgràcia els manuals conservats d'aquest lletrat estan en un estat deplorable, bona part de la seva documentació barcelonina està pràcticament corcada, i els seus protocols convertits en confetti; tampoc han tingut massa sort els papers que d'aquest notari es conserven a Sevilla, ja que són uns dels més afectats per la humitat de l'època en què l'arxiu va ésser amagat als soterranis de la casa Gralla a Barcelona; algun dels seus documents poden ser però estudiats per còpies del segle XVII que apareixen esporàdicament en els lligalls de l'època del duc Enric.

Pel període que comprèn aquest estudi és important la documentació del notari barceloní Pau Castellar (1559-1610)[8], tot i que probablement l'envergadura d'aquesta devia ser bastant més gran del que avui dia es conserva, atenent als freqüents salts cronològics dels seus manuals. Fonamental i molt profitosa és també la documentació de Gaspar Montserrat de Xemallau (1579-1634), un notari i escrivà de la taula de canvi de Barcelona que la duquessa Joana II considerava oficial de la casa, i que va servir bona part de la seva vida també a Enric de Cardona i a la seva família. A Xemallau el va succeir Antic Servat (major), el qual tot i tenir força documents domèstics dels ducs, no es pot equiparar al treball desplegat per Xemallau a qui hem de considerar un dels homes millor informats dels afers de la casa ducal. Es dóna el cas que entre aquests tres notaris conformen una successió de mestre a aprenent, Xemallau va servir d'escrivent a Pau Castellar, i va ser qui en va redactar el seu testament. Antic Servat també va entrar d'escrivent amb Castellar, però segurament era més jove que Xemallau, i el devia sobreviure ja que fou triat per a succeir-lo a la seva mort.

Amb Servat ja s'arriba als anys 50 del segle XVII, anys de dispersió i d'espoli patrimonial que suposen una ruptura en la continuïtat de la evolució notarial domèstica, la qual no serà represa fins a la progressiva devolució del ducat a mans de Lluís de Cardona que comptarà per a la refeta amb el notari Francesc Daguí (1650-1686), que juntament amb Ramon Vilana Perlas (1656-1697)[9] són els notaris finals de la nissaga. Al marge d'aquests notaris barcelonins, entre els quals hi ha una certa continuïtat i interrelació, n'apareixen d'altres que de manera més esporàdica compten entre els seus manuals documentació dels ducs de Cardona; aquest és el cas de Joan Sala (1568-1608) que va composar quatre manuals d'afers administratius, censals i àpoques datats dels anys 1583 a 1590, o el cas també similar de Baltasar Oriol.

---

[8] Els anys entre parèntesi corresponen a les dates extremes de la documentació del notari.

[9] Aquest darrer ja amb molt poca i dispersa documentació de la casa ducal.

Fora de la ciutat de Barcelona els ducs van requerir els serveis dels notaris públics afincats a les principals viles dels seus dominis; un cas específic és el de Jaume Tàcies (1620-1659), notari de la vila d'Arbeca, que entre els seus protocols apareixen inevitablement documents referits als Cardona. Aquest notari ha conservat bona part de la seva documentació a l'arxiu històric de Cervera, a l'igual que el notari també afincat a Arbeca Miquel Coll (1615-1637), que es va veure involucrat en l'afer de frau als ducs en les obres del castell; d'aquest únicament es conserven tres llibres també a Cervera, la qual cosa podria argumentar la hipòtesi de que es tracti d'un oficial desplaçat puntualment a Arbeca per assistir als protocols de les obres del castell.[10]

És certament desconeguda la via per la qual els protocols de Tàcies i Coll van anar a parar a Cervera, ja que el seu lloc més previsible hauria estat sens dubte l'arxiu diocesà de Tarragona, on Sanç Capdevila va traslladar, entre d'altres documents de l'arquebisbat, els protocols notarials de la vila i església d'Arbeca recollits a l'arxiu parroquial que suposen un total de 48 llibres de diversos notaris, amb dates que van des de 1393 a 1853, predominant però la documentació dels segles XVI i XVII[11]. Coneixem també el nom d'altres notaris foranis signants de diversos protocols que apareixen habitualment en concordança amb alguns documents dels notaris abans esmentats; podem citar d'aquesta manera el nom de Bartomeu Simanques, un notari de València que va col·laborar amb el duc Enric en els primers decennis del segle XVII, en relació als plets de Sogorb que es duien davant la Reial Audiència de València; i ja de la segona meitat de segle, en relació al govern de Lluís de Cardona, són habituals els noms dels notaris madrilenys Antonio Gómez i Andrés de Caltañazor.

Per l'època antecedent al govern de Joana II i Diego de Comares és indispensable la consulta dels protocols de la ciutat Sogorb conservats a l'Arxiu del Regne de València, i que suposen una extensíssima font d'informació puntual i força detallada de l'evolució dels plets de successió i distribució patrimonial del duc Francesc d'Aragó i de Cardona. És un fons documental que abraça aproximadament els anys 1575-1580, un punt cronològic important ja que marca un període essencial de ruptura reflectit en l'inventari de béns i almoneda de tot el patrimoni ducal de Sogorb. D'una manera detallada, mitjançant els protocols d'inventari i venda de béns, disposem d'una relació prou exhaustiva de la recambra dels ducs de Sogorb tal i com

---

[10] Per la descripció i catàleg dels protocols de Miquel Coll i Jaume Tàcies Vid. Canela Garaoya, M / Garrabou Peres, M: "*Catàleg dels protocols de Cervera. Fundació Noguera*" Barcelona 1985.

[11] Per a la descripció i catàleg dels protocols notarials de la vila d'Arbeca continguts a l'arxiu diocesà de Tarragona Vid. Ramon, S./ Fuentes, M: "*Protocols de l'arxiu diocesà de Tarragona*" Fundació Noguera, Barcelona 1987.

li havia pervingut al duc Francesc d'Aragó; malauradament el voluminós llibre d'inventaris de 1575 conté moltes parts malmeses per la humitat que fan molt difícil la seva transcripció. A banda dels inventaris de béns i de les taxacions de joies i propietats, es conserven les relacions de la Reial Audiència de València en relació a l'afer de successió en el títol i graduació d'acreedors; és un apartat molt interessant des del punt de vista històric en tant que reflexa la pugna interna dels protagonistes d'aquest episodi, tot i que no conté informacions molt específiques en matèria d'història de l'Art, el present apèndix en recull de forma testimonial alguns documents significatius.

Finalment l'anàlisi de la documentació notarial referida als ducs de Cardona no pot obviar una font d'informació no recollida en aquest estudi per manca de recursos, es tracta de la documentació notarial de la vila de Lucena conservada a l'arxiu de protocols de la ciutat de Còrdova, documents que en els seu caràcter suposem similar al cas d'Arbeca, i que ha estat usada en alguna ocasió per a documentar diverses obres de patronatge ducal a la vila[12].

Un altre tipus de documentació històrica, força significativa, que apareix vinculada a la trajectòria personal i política de Pere Antoni d'Aragó, és la documentació del Consell d'Itàlia conservada a l'arxiu de Simancas dintre de la secció de consultes del consell d'estat dels anys 1664 a 1672[13]; aquests documents cobreixen cronològicament les dates dels virregnats napolitans de Pasqual i Pere Antoni d'Aragó en substitució del comte de Peñaranda. Es tracta d'una documentació que permet estudiar les informacions oficials que arribaven del virrei (no sempre prou explícites) i que es sotmetien a debat dins el consell. El més destacable són les informacions relatives als projectes de les reformes de la dàrsena del port de Nàpols que són en aquest sentit prou detallades; d'altra banda queda evidentment oculta l'activitat privada de Pere Antoni d'Aragó a la ciutat, tant com a col·leccionista d'obres d'art o com a intrigant polític més o menys voltat de la sospita de corrupció funcionarial. El cas de Pasqual d'Aragó és en aquest sentit força més discret, essent la informació que apareix a les consultes de caràcter marcadament tècnic, cal tenir present a més el poc temps que aquest va exercir el càrrec de virrei de Nàpols. Aquesta informació queda complementada amb l'extens epistolari de més de 600 folis sostingut entre ambdós germans en els anys 1675 i 1677, conservat a la Biblioteca Nacional de Madrid (Ms.2043), un altre fons epistolar de Pere Antoni d'Aragó sembla que es conserva al Archivo Histórico Nacional, també a Madrid.

Finalment totes les informacions extretes de la documentació original han de cercar la seva correspondència amb una infinitud d'obres impreses, que de manera

---

[12] González Zubieta, R.: "*Vida y obra...* ". Op.Cit. Palomero Páramo, J.M.: "*El retablo...* ". Op.Cit.
[13] Lligalls nº 3287 a 3295.

puntual, fan referència als ducs de Cardona; de les més útils - pel que fa a la història genealògica de la nissaga- sens dubte és el treball de Fernández de Bethencourt *Historia genealógica de la monarquía española, Casa Real y Grandes de España*" (10 vols. Madrid 1877-1920), que tot i ésser un treball força antic, demostra haver estat minuciosament documentat, resultant molt fiable a l'hora d'establir els parentius de la casa de Cardona amb la de Sogorb i Fernández de Córdoba; aquest aspecte es pot complementar amb els arbres genealògics complets que Antonio Sánchez González va publicar en forma d'apèndix en la seva guia dels documents dels Cardona a l'arxiu ducal de Medinaceli[14]i amb l'edició del manuscrit de l'Abad de Rute *Historia de la casa de Córdoba* al Boletín de la Real Academia de Córdoba (Vols. XXXIV-XXXV 1963-1964). Una font important publicada en diferents volums i que tracta una part important de l'època del ducat de Joana II i Enric de Cardona, és el dietari de Jeroni Pujades que tot i ésser breu i concís en les seves informacions, resulta d'una gran utilitat per a situar cronològicament els continuats desplaçaments dels ducs, a més de resultar un testimoni molt fiable en tant que l'autor va servir de funcionari en el comtat d'Empúries[15].

Pel que fa a la biografia de Pasqual d'Aragó és de gran importància l'estudi prou detallat que Estenaga Echevarría va publicar en dos volums; especialment per haver aportat força dades referides a les col·leccions de quadres d'aquest destacat membre de la casa de Cardona, a la vegada que estableix la relació entre els documents de Pasqual d'Aragó conservats a la Biblioteca del Palacio Real de Madrid amb els existents en el convent de caputxines a Toledo[16].

Finalment, en relació a la història del marquesat de Comares, cal donar fe que no ha estat possible localitzar cap exemplar del treball de Manuel Téllez Laguna titulat "*Comares, un marquesado en la Axarquía*" publicat a Màlaga a costa de l'autor l'any 1987.

---

[14]Sánchez González, A: "*Documentación...*" Op.cit.
[15] Jeroni Pujades:"*Dietari ...*" Op.cit.
[16]Estenaga Echevarría, N: "*El cardenal...*". Op.cit.

ÍNDEX DE DOCUMENTS.

Segle XVI

Doc. 1 : Contracte del pintor Nicolau de Credença per a daurar un sostre a la casa de l'Infant Fortuna; Barcelona 29 de març 1501.
Doc. 2 : Resposta dels mestres de cases del castell de Bellpuig a Ramon de Cardona sobre les mesures, parets i d'altres elements de les obres en curs. Sense data, 1515-1520?
Doc. 3 : Inventari de la recambra del duc de Sogorb i de Cardona Alonso d'Aragó, mitjans s.XVI; Ms. sense data còpia del segle XVII.
Doc. 4 : Inventari del castell d'Arbeca. (Notari; Joan Miró) Arbeca 5 de juny 1553.
Doc. 5 : Deliberacions del Consell de vint sobre la construcció d'una fortificació al cap de Creus dins del comtat d'Empúries; Barcelona 30 de juny 1568.
Doc. 6 : Antonio de lo Frasso. I- Descripció del palau imaginari de la savia Belidea. II- Descripció de la ciutat de Barcelona. III- Descripció del torneig de cases nobles catalanes, de l'edició de *Los Diez Libros de Fortuna de Amor*; Barcelona 1573.
Doc. 7 : Protest contra el segrest de béns del ducat de Sogorb, que precedeix l'inventari de béns del duc Francesc d'Aragó, Sogorb 15 de maig 1575.
Doc. 8 : Còpia de l'inventari dels béns del duc de Sogorb Francesc d'Aragó, feta per Lluís Ferrer; en diverses dates amb inici a València, 16 de maig de 1575.
Doc. 9 : Almonedes del duc Francesc d'Aragó, amb inici a 28 de maig de 1575 a la ciutat de València.
Doc. 10 : Inventari de cases i palaus a la ciutat de Sogorb pertanyents al duc Francesc d'Aragó. Sogorb, 1 de juny de 1575.
Doc. 11 : Inventari de peces per a ésser lliurades a Vespasiano Gonzaga pels ducs de Cardona, procedents dels béns de Francesc d'Aragó. València, 15 de febrer de 1576.
Doc. 12 : Inventari de peces dels béns de Francesc d'Aragó lliurades als ducs de Cardona Diego de Comares i Joana II. València, 17 de febrer de 1576.
Doc. 13 : Segon inventari de peces per a ésser lliurades a Vespasiano Gonzaga, pels ducs de Cardona, procedents dels béns de Francesc d'Aragó. València, 1 de juny de 1576.
Doc. 14 : Segon inventari de peces dels béns de Francesc d'Aragó lliurades als ducs de Cardona Diego de Comares i Joana II. València, 21 de març 1576.
Doc. 15 : Inventari de peces lliurades als ducs de Cardona per a ésser novament lliurades a les segones hereves de Francesc d'Aragó, germanes de la duquessa Joana II. València, 14 de maig 1576.
Doc. 15 a): Inventari de dues tapisseries d'or i seda procedents de les herències de Francesc d'Aragó lliurades a la Seu de Barcelona. 26 de maig 1576.
Doc. 15 b): Entrega del retrat de Francesc d'Aragó als ducs de Cardona. 30 de maig de 1576.
Doc. 16: Acusació al duc Diego, per part del procurador de les germanes de Joana II, d'haver passat per alt les capitulacions de l'herència del duc Francesc. València, 15 d´octubre 1576.

Doc. 17 : Cartes de Jerónimo de Segovia al marquès Diego de Comares. Madrid, 1573-1577.
Doc. 18 : Inventari i entrega de tapisseria i altres peces (procedents dels béns de l'Infant Fortuna i de Francesc d´Aragó) a Jaume Matute, vassall de Sogorb. Barcelona, 18 de juny 1577.
Doc. 19 : Cartes del comptador ducal Joan Montanyà a Juan de Echevarría, tresorer dels ducs Diego i Joana II. València, 14 de juliol 1579; i al duc Diego de Comares. València, 12 de setembre 1579.
Doc. 20 : Estima de joiells per part dels argenters Jeroni Nadal, Gregori Fuster i Domingo Gavarda. València, 8 de juliol 1580.
Doc. 21 : Carta dels consellers d'Igualada als ducs Diego i Joana II a Arbeca. Igualada, 15 de març 1581.
Doc. 22 : Demanda de la venda de peces d'artilleria a Terol per part del procurador dels ducs Diego i Jona II. Madrid, 8 de juny de 1581.
Doc. 23 : Demanda de venda a Sogorb de peces d'artilleria de les herències del duc Francesc. València, 23 d'agost de 1581.
Doc. 24 : Petició d'impediment en el lliurament de peces d'argent a la duquessa Joana II i Diego de Comares; 2 de setembre de 1581.
Doc. 25 : Demanda de peces d'argent de l'Infant Fortuna per part dels ducs Diego i Joana II; 13 de novembre de 1581.
Doc. 26 : Reclamació de peces d'argent que els ducs Diego i Joana II havien enviat a Catalunya; 16 de juny de 1582.
Doc. 27 : Compra i visura de peces de plata. Barcelona, 4 de juliol de 1582.
Doc. 28 : Concòrdia dels ducs Diego de Comares i Joana II amb Jaume de Montarnau i Montserrat Casamitjana, a fi de negociar diverses quantitats de diners de les rendes de la vila de Lucena. Barcelona, 3 de febrer 1583.
Doc. 29 : Declaració de deute del duc Francesc en la persona de Martí de Lasarte, obrer de vila, per les obres que es feren al castell de la Vall d'Uxó; València, 4 de gener 1584.
Doc. 30 : Reclamació de diners a la ciutat de Sogorb per part del procurador de Joana II. 28 de gener 1586.
Doc. 31 : Carta de Felip II en favor de la duquessa Joana II. Madrid, 2 de gener de 1589.
Doc. 32 : Carta de Felip II al marquès d'Aitona intercedint de nou per la duquessa Joana II. El Pardo, 21 de maig 1591.
Doc. 33 : Còpia d'una carta irònica anònima ridiculitzant El Escorial. Madrid, setembre de 1591.
Doc. 34 : Epístola dedicatòria de fra Salvador Pons a Joana II, impresa a l'inici de l'obra "*Llibre de la vida y miracles dels gloriosos màrtyrs Sant Celdoni y Armenter, cossos sants de Cardona*" Tarragona 1594 (reestampa de Vicens Surià, Barcelona 1685).
Doc. 35 : Informe del plet de la ciutat i alcalde del castell de Sogorb contra la duquessa Joana II, sobre les obres que s'havien de fer al castell; 16 de març de 1595.
Doc. 36 : Carta de la duquessa Joana a Frederic Cornet. Cardona, 29 de maig de 1595.

Doc. 37 : Notícia jurídica del servei de "*Lanzas*" obligatori a l'aristocràcia. S.XVII s.d.
Doc. 38 : Àpoca del marxant de quadres Dionís Foixer al pintor Claude Gerard. Barcelona, 18 de juliol 1602.
Doc. 39 : Carta de Ana Enríquez de Cabrera (mare del duc Enric), comtessa de Prades, a la duquessa Joana II. Madrid, 29 de juny 1604.
Doc. 40 : Contracte dels jurats de la vila d'Arbeca amb Joan Robert, mestre brodador dels ducs de Cardona. Arbeca, 21 d'abril 1606.
Doc. 41 : Taxació de Vicente Carducho de les pintures del duc de Lerma de la Ribera de Valladolid; 8 de juliol de 1606.
Doc. 42 : Contracte del pagès Pere Galtell com a jardiner de l'hort de la Rambla i del palau del carrer Ample en substitució d'un tal Sever difunt. Barcelona, 26 de juny 1607.
Doc. 43 : Inventari dels llibres de la duquessa Joana II. Barcelona 2 d'octubre 1608.
Doc. 44 : Carta de l'abadessa del monestir de Santa Clara de Castelló d'Empúries al duc Enric de Cardona. Castelló d'Empúries 22 d'octubre 1608.
Doc. 45 : Revocació per part d'Enric de Cardona de l'herència de Joana II. Lucena 13 de juny 1612.
Doc. 46 : Certificació notarial de la cel.lebració d'una missa, per part de Juan de Herrera, al palau dels ducs de Cardona amb una casulla nova. Barcelona 4 d'agost 1614.
Doc. 47 : Lliurament de diverses relíquies de la recambra de Francesc d'Aragó al duc Enric. València 8 de gener de 1615.
Doc. 48 : Malifetes del duc d'Osuna; extretes d'un diari/epistolari datat a Madrid i altres ciutats (Málaga/Viena) des de l'any 1618.
Doc. 49 : Carta de cortesia d'Enric de Cardona als Consellers de Barcelona en motiu de la recuperació de la ciutat de Sogorb per al patrimoni ducal. Vall d'Uxó 16 d'abril 1619.
Doc. 50 : Poder de Juan de Eguiluz a Alexandre Cendra per (entre d'altres coses) a rebrer cavalls i objectes vinguts de Nàpols i Sicília. Barcelona 11 d'octubre 1619.
Doc. 51 : Comptes del tresorer Joan Castellnou de les obres del castell d'Arbeca. Arbeca des de setembre de 1620.
Doc. 52 : "*Carta Ridícula*"Còpia d'un text original de la Biblioteca Nacional de Madrid atribuit a Diego de Monfar. Madrid 4 de desembre 1621 (?).
Doc. 53 : Resum en castellà del procés fet per aclarir el frau a les obres del castell. (Arbeca Novembre/desembre? 1622).
Doc. 54 : Còpia inconclusa del procés i declaracions dels mestres de cases, fusters etc. sobre els fraus comesos a les obres del castell d'Arbeca; tingué inici a 7 de novembre de 1622.
Doc. 55 : Resposta del duc de Cardona a una lletra dels Consellers de la ciutat de Barcelona on es reclamava la seva presència al Principat. Lucena 25 de gener 1623.

Doc. 56 : Acte notarial fet a instàncies de la duquessa Caterina, per a certificar que la filla menor dels ducs i una dama de la casa s'havien vestit amb unes robes velles i gastades. Arbeca a 4 de juliol de 1623.
Doc. 57 : Carta de cortesia d'Enric de Cardona al duc d'Alcalà; Lucena 10 de setembre 1623.
Doc. 58 : Àpoques del mestre de cases Josep Borjada per obres al castell d'Arbeca. Arbeca 3 de març 1624.
Doc. 59 : Deliberació del Consell de Cent sobre l'entrada del duc de Cardona a la ciutat de Barcelona. Barcelona 9 de març 1624.
Doc. 60 : Carta d'oferiment als ducs del patronatge de l'orde franciscana a Catalunya. Barcelona 23 d'abril de 1624.
Doc. 61 : "*Preheminencias de Segorbe*" memorial sobre les pretensions dels ducs al cerimonial de la catedral de Sogorb; inclòs dins el primer volum de cartes de Juan Rubio de Herrera. Roma c.1624.
Doc. 62 : Contracte del ferrer Antoni Bellera per a construir una tribuna al monestir de Sant Francesc. Barcelona 10 de juny 1624.
Doc. 63 : Contracte i àpoques de l'arxiver ducal Joan Busquets. Barcelona 8 d'octubre 1624.
Doc. 64 : Pagament a Anton Ballera i Joan Santacana per la tribuna del monestir de Sant Francesc. Barcelona 25 de maig 1625.
Doc. 65 : Cassiano dal Pozzo "*Viaggio in Spagna*". I- Descripció de l'us del parament de peces de plata en un convit al servei del cardenal Barberini. (Roma? finals de gener 1626). II-Descripció de les col·leccions i palau dels ducs del Infantado a Guadalajara. III- Descripció de les pintures de la cambra del cardenal Infante.
Doc. 66 : Cartes sobre la gestió del duc de Cardona davant Felip IV, sobre el jurament de les constitucions de Catalunya a la ciutat de Barcelona. Gener/març 1626.
Doc. 67 : Deliberació del Consell de Cent sobre l'anunci fet a la casa de la ciutat pel duc de Cardona, anunciant la resolució de Felip IV de tenir Corts a la ciutat de Barcelona. 15 de març 1626.
Doc. 68 : Descripció de la góndola festiva de Felip IV. Clascar del Vallès, Pau: "*Segundo aviso de lo sucedido en Barcelona dende la desseada entrada de su Magestad, hasta la fecha deste 11 de abril*" Sebastià y Jaume Matevad, Barcelona 1626.
Doc. 69 : Còpia de 1767 del decret de Felip IV (Madrid 30 de maig de 1626) sobre la galeria que unia el monestir de Sant Francesc amb les cases dels ducs.
Doc. 70 : Cartes sobre l'adquisició de la biblioteca de Zurita pel Comte-duc Olivares. Gener/agost de 1626.
Doc. 71 : Inventari de la recambra del duc Enric (llibre del guardarrober Saldon Escolà). Barcelona 8 d´agost 1626.
Doc. 72 : Còpia de la carta d'un desconegut (Luis de Haro ?) al duc Enric de Cardona. Madrid 6 de setembre 1626.
Doc. 73 : Confirmació de l'ús i drets adquirits sobre la tribuna i el passadís que unia el palau dels Cardona amb el monestir de San Francesc, el protocol va passar pels notaris Joan Pau i Esteve Gilabert de Bruniquer, Barcelona 22 de març de 1627.

Doc. 74 : Deliberació del Consell de Cent sobre la demanda de Felip IV per obrar i ampliar els edificis on s'havia d'allotjar la reina d'Hongria. Barcelona 24 de desembre 1628.

Doc. 75 : Còpia parcial del romanç de Rafael Nogués: "*Noches luzidas, pomposas y célebres fiestas que de noche se han hecho en la insigne Barcelona, a la Magestad de la sereníssima Reyna de Ungría que Dios guarde. En diferentes versos dedicados al célebre consistorio de los señores diputados y oydores del Principado de Cataluña y condados de Rossellón y Cerdaña*" Esteve Liberós, Barcelona 1630.

Doc. 76 : Còpia d'una carta de Antonio de Sotomayor, confessor de Felip IV, al duc Enric. Madrid a 24 d'abril de 1631; més la resposta d'aquest de 24 de maig del mateix any.

Doc. 77 : Deliberació al Consell de Cent sobre la proposta de la duquessa de Cardona de construir una carretera per a la sal de Cardona. Barcelona 1 de setembre 1631.

Doc. 78 : Rebuig del Consell de Cent de la persona del duc de Cardona com a tractador per a les corts de 1632. Barcelona 20 de maig 1632.

Doc. 79 : Inventari de béns post-mortem del duc Enric. Barcelona, Arbeca i Cardona, en diverses dates a partir de 21 d´agost de 1640.

Doc. 80 : Almonedes del duc Enric fetes al castell d'Arbeca des de 26 d'agost 1640.

Doc. 81 : Testimoni polític de la duquessa de Cardona: "*Copia de carta de la duquesa de Cardona para sus hijos desde Barcelona*". Barcelona 8 de novembre 1640.

Doc. 82 : Almoneda del duc Enric a Barcelona. 9 de novembre 1640 / 10 de juny 1641. Sel·lecció de la venda de pintura.

Doc. 83 : Primeres capitulacions amb els Medinaceli pel matrimoni de la filla del duc de Cardona, Madrid sd. c.1652.

Doc. 84 : Segones capitulacions amb els Medinaceli pel matrimoni de la filla del duc de Cardona, Madrid 1652.

Doc. 85 : Carta del duc de Medinaceli a Luis de Haro recriminant la conducta del duc de Cardona, Madrid sd. c.1655.

Doc. 86 : Decrets reials de sanció al duc de Cardona i carta irònica del duc de Medinaceli. Madrid, juliol-novembre 1655.

Doc. 87 : Carta petitòria dels drets del fill del duc Lluís de Cardona a exercir d'alcalde de la Casa de Campo, Madrid a 10 de juliol de 1656.

Doc. 88 : Minuta del contracte als Grau per la fabricació del sepulcre del castell de Cardona del comte Gamba curta.14 d'abril 1662.

Doc. 89 : Visura de les cases del carrer Ample de Barcelona venudes per Lluís de Cardona a Juan Rodríguez de Velasco, feta pels mestres de cases barcelonins Pere Pau Ferrer i Rafael Gallart. Barcelona, 14 de juliol de 1665.

Doc. 90 : Suma de regestos dels documents i pergamins (en diverses dates dels segles XV i XVI) referits als palaus i cases dels ducs de Cardona al carrer Ample; feta entre els anys 1667 y 1668.

Doc. 91 : Llistat de les fundacions, beneficis, capellanies etc. de la casa de Cardona des d'època comtal i vescomtal, de les quals l'arxiu dels ducs en conservava documents (resten excloses les fetes fora de la corona d'Aragó), fet l'any 1668.

Doc. 92 : Inventari dels quadres del duc Lluis de Cardona conservats a Lucena. 14 de març 1670.
Doc. 93 : Clàusula dels capítols matrimonials entre P.A. d'Aragó i Ana Catalina de la Cerda, signat per Isidro Martínez escrivà de la cort a Madrid a 3 d'agost de l'any 1680.

Segle XVIII

Doc. 94 : Consultes al duc de Medinaceli sobre la reconstrucció del passadís amb l'església de sant Francesc. Barcelona, en diverses dates des de l'any 1742 fins a l'agost de 1767.
Doc. 95 : Comptes de les obres efectuades a les cases del duc de Medinaceli a Barcelona; anys 1766-1769.

Segle XIX

Doc. 96 : Abstret del llistat de les pintures dels ducs de Medinaceli, Madrid 1899.

Doc. 1: AHNPB. Lluís Carles Mir: "Undecimum manuale contractuum comunium" 1500-1501; Llig.3 Fol.64-65. Contracte del pintor Nicolau de Credença per a daurar un sostre a la casa de l'Infant Fortuna. Barcelona 29 de març 1501 (Notes Madurell).

Nicholaus de Credença pictor civis Barchinone gratus per firmam et validam stipulationem et sub pena infrascripta con. et prom. vobis Didacus de Mengares familiari Ilustrissimi domini Infantus Enrici Aragonum q. dabo operam cum effectu omni exceptione reconta in pigendo quodam tectum sive *sostre* quod est in domo habitacionis dicti domini Infantus in loco dicto *lo retret de dona Mencia e la copada de las magranas* et si for. contingerit insuturum dicte picture culpa mei ad. devenire cons. et prom. q. reddam et reficiam dictam picturam meis propriis missionibus et expensis et hec prom. attendere sub pena XXV llrarum. Barch.

(*Fol.88*) Didacus de Mengarres familiaris Illustrissimi domini Infanti Enrici Aragonum con. et re. vobis Petro Rossell verberatori auri civi Barchnoª q. debeo vobis triginta tres llras. et sex solidos Barch. restantes ad complementum illarum XXXXVIII llrarum. VI s. Barch. vobis debitarum ratione et pro pretio certe quantitatus auri per me a vobis empti. habiti et recepti quod argentum misi e conversi in dauratura cuius dam camere domus dicti Illustrissimi domini Infantis voccate *lo retret de la senyora Mensia e la copada de la cambra de les magranes* se. grat. promisus solvere vobis predictas XXXIII lls. VI s. ad vri. beneplacitum sive dampna credatur oblig. bona.

Dictus Didacus de Menjarres fir. aliud debitorum Nicholao de Credença pictori civi Barch. de XXX ll. Barch. restantibus ad solvendum ex. et de illis quinquaginta duabus llris. et sexdecim solidis Barch sibi debitis ratione et pro laboribus daurature et picture proxime dictarum camerarum quas promisit solvere modo en forma in predicto instrumento contentus cum omnibus obligationibus clausulis et cautelis in eodem debitorio contentis.

Doc. 2: Biblioteca de Catalunya. Arxiu batllia de Cardona (Bellpuig) s.XVI; Documentació no classificada. Resposta dels mestres de cases del castell de Bellpuig a Ramon de Cardona sobre les mesures, parets i d'altres elements de les obres en curs. Sense data, 1515-1520?

Sobre la carta de V.S. de tres de junio comentando de la primera cosa que por aquella dize, respondo por orden. Hize venir a maestro Antº, y presente mosº Antº(?) y mestre Joan a las medidas, que son todas reduzidas a palmo y alna de Flandes, así que hablando de alna o palmo es todo de Flandes; y Primo, las medidas de las salas de Mora y de Molin de Reich es lunga la de Mora treynta alnas y hun palmo, es de alta XXVI p. Es amplia deu alnas y hun pam, es la de Molyn de Reich de la longura y anchura que llevó Jaume Joan con toda la casa de molins de Reich, y también se llevó la traça de todas las salas y comedores de Arbeca; y sigún la traça que traxo mos Antº(?) que tiene la sala para sobre el coral de los capones cotejado a las medidas de Mora, se puede bien hazer de la amplaria que es la de Mora, mas ay inconbeniente que las bentanas hechas en la paret sobre el dicho corral de los capones se hizieron según la traça y modelo que traxo la segunda vez mos Antª(?), con cordeles para que fuesen a mesura de la tapiçería, y que fuessen tormeras y no sala, y así las ventanas más altas que avian de servir a las estançias más altas, agora aquellas ventanas se pierden porque la cubierta de la sala, siendo alta XXVI palmos, que es la medida que V.S. inbió para la sala, se veve las ventanas de arriba, y estas ventanas son tres en la paret de sobre el arival y una hazia la plaça de Sant Nicolau y otra hazia la balsa o camino de Tárraga. De manera que haziéndose la sala de la manera que V.S. la figura en este postrero modelo que mosº Antº(?) traxo sobre el coral de los capones, y la amedida susodicha, se pierden las estancias de ariba, y más que se aurían de çerrar las ventanas de alto que no vienen a cuenta, o auría de subir más la paret, la qual es ya muy alta y acabada, sino los antiporchos y almenas.

Quanto al espacio de dentro que V.S. pide las medidas, el paño nuevo de defuera hazia la balsa tiene de luengo de tou LXX alnas y dos palmos y hun qº, la paret de sobre el corral de los capones tiene de tou XXXVIII alnas, y mas la paret que está hazia la plaça de Sant Nicº, donde son la torre de las regiolas y de la gabieta, tiene ( ) alnas; y la paret que va del cantón de la torre de la gabieta fasta el cantón de la paret nueva de la basa, tiene otras XXXVIII alnas, que toda la casa viene justamente a ser quadrada. El espacio de dentro que V.S. dize en la manera que oy está, es que desde la paret nueva, donde son ya hechos los portales, hasta la paret de la puerta mayor de la casa ay de tou XXIII alnas, dos p. de pie a pie; y si se muda la paret que parte de la paret de la Sra. hasta la torre de la gabieta, ensánchase el patín seys alnas, y así serían de ancho XXVIII alnas y dos palmos. Desde la paret de la bodega, que oy es vieja, basta la paret que se hazía para la sala, sigún el modelo que envió V.S. ay XXVII alnas y media, y esta es la instruçión que hasta aquí se seguía, mas alargando el patín hasta la paret de la sala, que está traçada para sobre el corral de los capones, como V.S. lo dize en la traça que agora envió mos Antº(?), que se alarga el patín XVI alnas y dos palmos. Así es que tendrá el patín de luengo de la bodega vieja hasta la dicha sala, XXXXIIII alnas, medio palmo; y queda la sala en medida de la de Mora, que son X alnas, hun palmo.

A lo que dize V.S. de la paret que parte de la Srª y va a la torre de la gabieta y de allí sobre la iglesia al cantón de la paret nueva forana, que la diferençia de los preçios del maestro que dize que costará mil y huytcentas Lls. y mosº Antº(?) CCCC, entiéndese que mosº Antº(?) dezía repararlo y no mover nada, y el maestro haziéndose todo de nuevo y cada uno persevera en su pareçer. Queda que V.S. pues vea lo que se gana en deshazer la paret que son VI alnas, y como la casa y via de versa (?) y en su proporçión que determine lo que pareçerá, que la cal, reboce y mandra todo está presto, así para dentro como para de fuera, a lo que se abría de hazer.

A lo que V.S. dize que haziendo la sala sobre el corral de capones de la ancharia que es la de Mora, no se pierde sino la grosaria de la paret del çellero nuevo que es hasta la cava de la tierra, y té bon remei perquè no cal sino tornar atrás y cimentar paret, porque la cava de la tierra es firmíssima para cimentar la paret para la sala y para la medida que la paret del cellero que es ya, a la cava de la tierra, alto que no viene a una medida ni a otra. De la sala de Molins de Rech viene bien la paret del cellero nuevo así como se está, mas es pequeña a pareçer de todos. Dize V.S. que de nro. pareçer le abisemos; primeramente a pareçido a mosº Antº(?), a maestro Antº a mº Johan y a mí, según la disposición y espaçios de la casa, que así para satisfazer a lo que V.S. dize de ensanchar más el patín, como porque todas las estançias desinadas como están començadas hasta agora desde el pie del cellero hasta ariba, y todo lo otro que hecho es, sin mover nada se siga y haga, que sería lo mejor hazer la sala y escalera de la manera que se sigue: Que la sala se hiziese de la anchura de la de Mora, que es la que mejor ancharia tiene, y aun si más quisiese V.S. se podría hazer más ancha; ver es que se llevaría del

patín, mas sapia V.S. que para hazer la dicha sala tendrá el patín de ella fins al celler vell abrá XXXII alnas, que es más ancha que anple, V alnas. Aquesta sala de esta manera tendrá de longaria xxxalnas, y seria mucho luenga para según la anchura, mas puede sacarse para escalera y alguna otra cosa, tanto o quanto a V.S. pareçerá lo que ( ) pareçe para que esta sala tenga tanta longura, y en la anchura que debe tener al doble de luengo; y así quedarán X alnas para escalera y saldrá la escalera al corredor, los corredores tienen de anchura V alnas y son más anchos que los de Arbeca. Si los corredores se hazen sobre pilares, el patín tendría la anchura de vorovina a vorovina (?) lo ya dicho, y el cielo abierto tendrá cinco alnas menos de la longaria, y de la ancharia cinco alnas a la del portal, y haziéndose vayas serán dos alnas y dos palmos anchas. Desta manera desinada la casa y conpartida viene a proporción lo uno a lo otro, porque según el circuito si el patín fuese mayor llevaría los espaçios de lo restante, y crea V.S. que el patín es harto grande para mayor casa. Una cosa recuerdo a V.S. que si la paret vieja que parte de la torre de las rejolas y va a la de la gabieta no se deshaze y haze derecha, nunca estará bien proporcionada la casa, ni será ygual de dentro porque será más ancha a los cabos que en medio, y también recuerdo a V.S. que se haga el çellero viejo por la grosura de la primera paret hazia el patín y la del dicho çellero hazia S. se gana mucho patio.

Doc. 3: Biblioteca Nacional, Madrid. Ms.20262. Inventari de la recambra del duc de Sogorb i de Cardona Alonso d'Aragó, mitjans s.XVI; Ms. sense data còpia del segle XVII.

Inventario de la recámara del Señor duque Don Alonso de Aragón.

Primo un drap de raz gran dit *el paño de la Fama*, lo qual tira catorze alnes y mitja, afforrat en tela blanca y blava.

Item altre drap de raz gran dit *el paño de los Signos*, que en amplària tira onse alnes y un palm y en cayguda sinch alnes, forrat en tela blava.

Item altre drap de ras gran dit del *Thesorero*, que tira deu alnes y un palm en amplària y en cayguda sinch alnes, forrat en tela blanca.

Item altre drap de ras gran dit de Santa Susana, que en amplària tira vuyt alnes y mitja y de cayguda quatre alnes y mitja, forrat en tela blanca.

Item altre drap de ras gran dit *el paño de Los Salvagues*, que tira de amplària nou alnes y de cayguda quatre alnes y mitja, forrat en tela blanca.

Item altre drap de ras gran dit *el paño del Siervo*, que tira en amplària nou alnes y en cayguda quatre alnes y mitja, forrat en tela blanca.

Item un altre drap de ras dit *el paño de la Tabla Redonda*, que en llargària tira vuyt alnes y mitja, en amplària y en cayguda quatre alnes y mitja, forrat en tela blanca.

Item un altre drap de ras dit *el paño de la Tabla Redonda*, que en amplària tira set alnes y mitja y en cayguda tira quatre alnes y mitja, forrat en tela blanca.

Item altre drap de ras dit de Coriolano, que en amplària tira set alnes y mitja y de cayguda sinch alnes, forrat en tela blanca.

Item altre drap de ras gran dit *el paño de la Barca y de la Viña*, que en amplària tira nou alnes y en cayguda quatre alnes y mitja, forrat en tela blanca.

Item una cortina de ras dita de Rabeca y Eliaser ab uns camells, que en amplària tira tres alnes y mitja y de cayguda quatre alnes, forrada en tela blanca.

Item drap de ras gran dit de Coriolano, que en amplària tira set alnes y mitja y en cayguda quatre alnes y mitja, forrat en tela blanca.

Item una cortina de ras en la qual està dins de un círculo, e dins de aquell hon prengueren a Nostre Señor en l'ort, que en amplària tira tres alnes y tres pams y de cayguda quatre alnes y mitja, forrada en tela blanca.

Item un cortinatge de ras ab les goteres de vellut vert en unes mesquites dintre ab unes llànties en mig, e baix de les llànties una creu blanca, e damunt de les llànties unes flos, algunes vermelles y altres blanques; que són tres cortines forrades en tela blanca, que tira lo çel dos alnes y tres pams y mig y de cayguda dos alnes y mitja.

Item un cortinatge gran dit de les barres de Aragón, que són tres pesses ab les goteres ahon és de les mateixes colors de les armes, que tira lo çel tant en ample com en llarch dos alnes dos pams y mig, y cada una de les dos cortines tenen uns tronchs a l'entorn, tira cada una de aquelles lo mateix que lo sel, forrats en tela blanca.

Item altre cortinatge que és tres pesses ab les armes de Aragó en mig, y de dins del çel té a l'entorn unes flors blaves y en les goteres unes fullages grochs y naranjats, atravesats en uns bastons, que en ample tiren dos alnes y mitja y de cayguda dos alnes, forrat en tela blanca.

Item altre cortinatge que és tres pesses, lo camp vermell y groch ab molts rams verts en aquell, y molts conills y papagais y altres animals, ab les goteres del mateix, lo çel quadrat; que tira així en ample com en llarch dos alnes y tres pams, les cortines del qual són de la mateixa manera, salvo que tenen a l'entorn uns tronchs dels quals hixen los dits rams, los quals tiren en ample dos alnes y tres pams y de cayguda tres alnes, tot forrat en tela blanca.

Item altre cortinatge dit de la Retòrica, lo çel del qual té les goteres de setí vert, de part de dins y de part de fora moltes flos ab sos personatges chichs, lo qual cortinatge és tres pesses; tira lo dit çel en ample tres alnes y de cayguda tres alnes y un pam, les cortines del qual són de la mateixa manera que lo çel, salvo que a les vores hi ha praderia, que tiren en ample tres alnes y un pam y de cayguda quatre alnes, forrat tot en tela verda.

Item altre cortinatge gran de Isla ab molts personatges dins del çel que van a caça de vol, y en les goteres uns personatgs chichs que van a caça de vol y monteria, lo qual çel està forrat en tela verda, tire en ample quatre alnes les dos cortines del qual tiren de cayguda quatre alnes y un palm, y en ample quatre alnes y mitja y la altra cortina tira en ample sinch alnes y de cayguda sinch alnes y un pam, totes les quals cortines són de casa de vol y stan forrades en tela blanca.

Item una cortina de ras dita de *San Jorge* dins de la qual hi ha un çírculo y dins de aquell *Sant Jorge* que mata un drach, e defora del cerculo uns carts grochs en camp vermell, que tira en amplària tres alnes y de cayguda quatre alnes, forrat en tela blanca.

Item un cortinatge de Iscla de caça de buelo ab dos tancaportes cosits lo hu ab lo altre, en lo hu hi ha una dama que té un unicornio de la mà de la baña, lo çel del qual tira en ample dos alnes y un pam, y de cayguda dos alnes y tres pams y les cortines tiren en ample tres alnes y tres pams y cayguda dos alnes y mitja, forrat lo çel en tela verda y les cortines en tela blanca.

Item dos bancals de Iscle de figures de caça de buelo, que en amplària tira cada hu de aquells sinch alnes y tres pams y mig y de cayguda quatre pams y mig, forrats en tela blanca.

Item un drap gran de Iscle ab caça de buelo en lo qual un falcó té una llebre per les oreles, y al peu del qual hi ha un caçador que dóna al falcó una garça per a çevar-lo; que en amplària tira set alnes y mitja y de cayguda quatre alnes y un pam, forrat en tela blanca.

Item altre de ras de Iscla gran ab unes torres al principi de la cayguda, e a la exida de les torres un home que porta un açor en la mà, en mig dels draps uns falcons que matan una garça; que en amplària tira nou alnes y tres pams y de cayguda quatre alnes y mitja, forrat en tela blanca.

Item dos portaleres o tancaportes de ras és ( ) de la cades que tiren dos alnes pam y mig de cayguda y sis pams de amplària cada una.

Item un tancaporta dels Sans Pares lo qual té ara apegat ab ell un devant altar de verdura ab tres creus, la una del Jesús y lo altre dels lladres, que serveix al pnt. per a doçel de altar, que tira tot de cayguda quatre alnes y un pam y en amplària dos alnes y un pam, forrat lo tancaporta de tela verda y lo devant altar de tela tenada.

Item un tancaporta del rey Farahó que té de amplària dos alnes y un pam y de cayguda tres alnes, forrat en tela blanca.

Item altra cortina de ras fina, en la una part de aquella hi ha un rey e un cavaller devant ell genollat, lo qual té molts plumals al cap, y derrere de dit rey hi ha una dama que mire en arrere ab una cadena al coll y altra per la çinta e la una mà en los pits e la altra tenint-se la falda; que tira en amplària sis alnes y mig pam y de cayguda tres alnes, forrat en tela blanca.

Item altra cortina de ras fina en la qual està la istòria del ( ) de Paris, que en amplària tira tres alnes y de cayguda altres tres alnes, forrada en tela blanca.

Item una cortina chica de estofa fina, en la qual hi ha un altar y en mig de aquell un ídol ab unes ales y un home genollat davant aquell ab unençenser en la mà, que en ample tira dos alnes y un pam y de cayguda tres alnes, forrat en tela blanca.

Item una cortina de praderia en camp negre, que tira en ample tres alnes y mitja y de cayguda dos alnes y un pam, forrat en tela verda.

Item altra cortina que la demunt dita de la matexa manera que tira lo matex y de la matexà amplària y llargària y del matex aforro.

Item dos espalders de verdura cosit lo hu ab lo altre, que fan un drap de moltes colors, de diverses colors y maneres, en camp negre que en ample tira sinch alnes y tres pams y de cayguda tres alnes, forrat en tela blanca.

Item altra cortina de praderia en camp negre en la qual hi ha molts conills y altres animals, que en ample tira quatre alnes y un pam y de cayguda dos alnes y un pam, forrat en tela blanca.

Item un drap de praderia menuda que en amplària tira set alnes y un palm y de cayguda tres alnes y tres pams, forrat en tela blanca

Item un tancaporta de praderia chica que en amplària tira una alna y tres pams y de cayguda dos alnes y tres pams, forrat en tela blanca.

Item un drap gran dit dels Albanesos, dit que era de Heredia, que de cayguda tira quatre alnes e un pam e tres dits y de llargària tira nou alnes y un pam, forrat en tela blanca.

Item altre drap de ras és cobertor, e davall una portalada dos hòmens sonen dos trompetes y demunt del portal dos figures de chichs a manera de ídols, que de cayguda tira sinch alnes y mitja y de llargària tira sinch alnes menys dos dits, e a la part de dalt forrat en tela verda.

Item un cobertor gran dit de Sahul en la qual està Sahul dormint, ab la sua mà en la cara e en la altra la llança e Davit com la y leva, ab un rètul baix que diu *Sahul*; que en ample tira tres alnes y mitja y de cayguda quatre alnes y un pam y mig, forrat en tela blanca.

Item un respaller de ras de la Istòria del rey Açuero Aman y Mardoqueo ab sos rètuls, que en ample tira quatre alnes y tres pams, de cayguda dos alnes un pam y mig, forrat en tela blanca.

Item una cortina de ras eo respalder en la qual està Lucrècia, Tarquino, Sexto Colatino; que en ample tira sis alnes dos pams y poc més de mig y de cayguda dos alnes dos pams y mig poch més, forrat en tela blanca.

Item un drap de ras de estofa fina en lo qual hi ha en mig dos reynes ab ses espases en les mans, e al un cantó una reina ab hun ceptre en la mà, e altre reyna a l'altre cantó ab un bastó en la mà; que en ample tira sis alnes y tres pams y mig y de cayguda dos alnes y tres pams, forrat en tela blanca.

Item altre drap de ras de figures en lo qual hi ha un rey segut devall un doçel y als peus tres pajes, la hu de aquells ab una cadena per la cintura e dos dones juntes que tenen dos ceptres, que en amplària tira quatre pamsy mich poch més y de cayguda quatre alnes, forrat en tela blanca.

Item una cortina de ras de seda y or intitulada de Berzabé de figures, que en amplària tira tres alnes y un pam y un quart y de cayguda tira tres alnes tres pams y mig, forrat en tela blanca.

Item altre cortina de ras de figuras ab la istòria de Tobias, que en amplària tira quatre alnes y de cayguda quatre alnes y dos dits, forrat en tela blanca en lo qual està escrit lo nom de l' Àngel Rafael.

Item dos draps grans de ras dit de les Amazones, richs, que en amplària tira lo hu de aquells set alnes y pam y mig y de cayguda quatre alnes y mitja y un poch més; e lo altre tira de amplària set alnes pam y mig y de cayguda quatre alnes y mitja, forrats en tela blanca.

Item una cortina de ras del rey Salamó intitulada la reyna Sabba, en aquella que li presenten al rey una copa de or gran, que en amplària tira tres alnes tres pams y mig, y de cayguda quatre alnes, forrada en tela blanca.

Item altre cortina de ras que té en mig un rey davall de un doçel que té tres plomalls al cap, los dos vermells e lo altre blanch, en lo qual està escrit lo nom de Rut en tres parts, e als peus del rey un chich que té una cadena de or al coll e una boça en la çinta verda; que en amplària tira tres alnes y tres pams y de cayguda quatre alnes, forrada en tela blanca.

Item un tancaporta de la istòria de Davit y Bersabé, que en amplària tira dos alnes pam y tres quarts y de cayguda dos alnes y tres pams, forrat en tela blanca.

Item altre drap de ras dit de l'Alexandre y a la una part y altra està Adam y Eva y en mig de aquell un Papa y un emperador genollat y devant ell un scut ab unes aguiles negres ab molts bisbes y cardenals; que en amplària tira deu ( ) pam y mig y de cayguda quatre alnes tres pams y mig, forrat en tela blanca.

Item altre drap de ras dit de Alexandre segut davall un dosel, ab la reyna ab moltes portalades, en una portalada una dona que sonava una arpa; que en amplària tira set alnes dos pams y mig y de cayguda quatre alnes y tres pams, forrat en tela blanca.

Item altre drap de ras dit de la istòria de Alcana y Samuel; que en amplària tira dos alnes pam y mig y de cayguda dos alnes y tres pams, forrat en tela blanca.

Item altre drap gran de ras de Alexandre en lo qual està lo rey Alexandre y la reyna davant de una font que llansa molts cañs de aygua, e un fadrí que té un falcó en la mà e en l'altra una boça e una dona que sona una arpa que té moltes portalades, en la primera un home que tira un arch, que de amplària tira set alnes y tres pams y mig y de cayguda quatre alnes tres pams y mig, forrat en tela blanca.

Item un devant altar de la Salutació y al un cantó la figura de Sant Andreu, y a l'altre Santa Caterina.

Item una cortina de ras fina ab un rey en mig davall un doçel, té un estoch en la mà y altre rey jove que posa la mà a la espasa, y al peu de aquells unes donzelles, que en ample tira tres alnes y de cayguda tres alnes tres pams y mig, forrat en tela blanca.

Item altre cortina de la mateixa estofa y istòria que la desus dita, que tira la mateixa amplària y cayguda, forrada en tela blanca.

Item altra cortina de ras fina que té en aquella un emperador y al costat de aquell una dona y als peus de dit emperador un rey que està genollat y damunt del doçel, on aquells estan seguts, quatre ídols grochs, e açò està en la una part del drap; que tira de amplària sis alnes y mig pam y de cayguda tres alnes, forrat en tela blanca.

Item altra cortina de ras d'estofa fina de Amazones ab un rey davall un doçel e dos dones y li tenen la espasa e un home la pren, que en ample tira sis alnes tres pams y mig y de cayguda dos alnes y dos pams y mig.

Item un drap eo respalder de Amazones ab un sol a la part de dalt que està demunt lo cap de dos cavalls, e al un cap de dit drap un home que té un falcó en la mà; que en ample tira set alnes dos pams y tres dits y de cayguda tres alnes y un pam y tres dits de borrell, forrat en tela blanca.

Item altre drap de ras en mig de aquell una corona, no de un rey, que té dos chichs ( ) y al un cap un chich que tira de pedrades; que tira en ample set alnes un pam y més de mig y de cayguda tres alnes y mitja, forrat en tela blanca.

Item dos bancals de figures de hòmens y dones que juguen a cartes, que tira lo hu d'ells sis alnes de ample y de cayguda una alna y mitja, o poch més y l'altre tira en ample set alnes pam y mig y de cayguda alna y mitja o poch més, forrat en tela blanca.

Item dos bancals de Iscla de figures de caça de buelo, que en ample tira cada hu d'ells sis alnes y mig pam y de cayguda una alna y dos pams y mig, forrats en tela blanca.

Item dos draps grans dits de los Regulos, en los quals hi ha molts hòmens armats en batalla y uns hòmens que tiren ab archs; que tira lo hu d'ells en ample onse alnes y de cayguda sinch alnes, forrat en tela blanca.

Item un cortinatge gran dit de les Amazones, són tres pesses que la una d'ellas tira en ample quatre alnes y mitja y dos dits y de cayguda quatre alnes menys tres dits, e l'altra tira en ample quatre alnes tres pams y mig y de cayguda quatre alnes tres pams y quatre dits, forrades totes en tela verde.

Item dos bancals, la hu és tot de música e lo altre y ha una font en mig y una dona que.s llava les mans y un truhà a l'altra part de la font; que tira lo hu sis alnes y dos dits en ample y de cayguda sis pams, e lo altre tira en ample set alnes y pam y mig y de cayguda sis pams, forrats en tela blanca.

Item una ( ) de cortinatge de la Retòrica ab entorn ab una praderia ab diversos animals, entre els quals hi ha una blanca y un muchuelo, y dins uns rètuls que diuen *oració*, *libertas* y *cogniçió* y altres rètuls; que tira en ample quatre alnes sinch pams y de cayguda tres alnes y mitja scases, forrat en tela blanca.

Item una cortina de ras dita de Amanymardocheo, en la qual hi ha dos portalades grans y una chica a l'un cantó en la qual hi ha un home, que.s diu que tira en ample quatre alnes y mitja y més de mig pam y de cayguda dos alnes y un pam y més de mig, forrat en tela blanca nomenat de Maçip.

Item una cortina chica de estofagro çera, dins la qual hi ha una ( ) que té una medalla en la mà de un home, y damunt d'ella hi ha dos barrals y un home devant ab un plomall al cap gran, que tira en ample quatre alnes e mitja y quatre dits, y de cayguda dos alnes y un pam y més de mig de Beltian, aforrat en tela blanca.

Item altra cortina de la mateixa manera, que tira en ample quatre alnes y mitja y de cayguda dos alnes y un pam poch més, forrat en tela blanca.

Item una altra cortina de ras de cortinatge ab lo rey Davit ab sa arpa enmig ab un portal al cap de aquell, y demunt de aquell un rètul que diu *Jerusalem*, que tira en ample quatre alnes y dos dits, y de cayguda tres alnes y tres pams y un dit, aforrat en tela blanca.

Item una cortina de Saul i de Davit quant li lleva la llança estant ell dormint, que tira en ample tres alnes tres pams y mig, y de cayguda quatre alnes dos pams y més de mig, forrat de llens blanch.

Item un altre drap de axí mateix dit del Credo, que tira en ample nou alnes y un pam y mig y de cayguda quatre alnes dos pams, forrat de tela blanca.

Item un altre drap axí mateix dit del Credo, que tira en ample nou alnes y un pam y mig y de cayguda quatre alnes y mitja y més de sinch pams, forrat de tela blanca.

Item dos draps grans de or e seda molt richs dels Sacraments, que tira lo hu en ample vuyt alnes y de cayguda quatre alnes y un pam, y l'altre de amplària vuyt alnes y mitja y de cayguda quatre alnes y més de un pam, aforrat de tela blanca.

Item un drap de seda e llana molt fi en la qual està la Història de Jesús quant desputava en lo temple ab los fariseus, que tira de ample sinch alnes y un pam y de cayguda tres alnes, forrat en tela verda.

Item un drap de seda y or molt rich en lo qual està lo crucifici en mitx y los Gotxs de la mare de Déu a l'entorn de dit Crucifici, que tira en ample tres alnes y un pam y més de mig, y de cayguda quatre alnes y més de un pam, forrat en tela verda.

Item una cortina molt fina en la qual està lo crucifici ab los lladres, que tira de ample dos alnes pam y mig y de cayguda dos alnes y un pam y més de mig, aforrat de tela verda.

Item un altre drap dit de la coronació de Nostra Señora de or y seda que tira en ample tres alnes e mig pam y de cayguda dos alnes y un pam e més de mig, forrat en tela verda.

Item una cortina chica de or y seda dita de la Quinta Angustia, forrada en tela verda.

Item altra cortina chica de or y seda molt rica en la qual està la transfiguració de N° Sor., forrat en tela blava.

Item altra cortina de seda y or molt rica dita de la sibil.la y per altre nom de l'Emperador, que tira en ample dos alnes y mitja y quatre dits, y de cayguda tres alnes y pam y mig, forrat en tela verda.

Item un cortinatge de seda y or de Davit y Berzabé, e en les goteres uns personatges chichs, que tira en ample sens les goteres tres alnes y pam y mig y de cayguda tres alnes y mitja y mig pam, forrat en tela blanca.

Item altra cortina de or y seda en la qual està la Istòria de Davit y Bersabé que tira en ample tres alnes y prop de mitja y de cayguda tres alnes y tres pams y mig, forrat en tela blanca.

Item un drap o cortina en la qual està St. Pere y Sant Pau a l'un costat y a l'altre Sant Miquel y St. Joan Evangelista y al mig Nostra Sª ab son fill al bras, que tira de ample tres alnes y mig pam y de cayguda dos alnes un pam y quatre dits, forrat en tela blanca.

Item un sel de cortinatge ab un rey y un home y dos dones que sonen tres flautes, ab les goteres de setí morat y tafatà violat ab franja blava, que tira en ample tres alnes menys dos dits y de cayguda tres alnes pam y mig, forrat de tela blanca.

Item una catifeta chica fina de moltes colors ab sinch rosetes chiques en camp vermell, que tira dos alnes pam y mig de llarch y de ample una alna y dos dits.

Item una antepuerta molt vella y esquexada dita dels Salvatges, treta de l'estimat.

Item altra tancaporta dita de la Regna, molt vell y descosit, forrat de tela blanca.

Item un altre tancaporta vell en lo qual hi ha uh rey y una dama y li presenta una copa, forrat en tela blanca.

Item un altre tancaporta ab un cavaller y una dama devall un doçel y un home ab una flauta en la mà y una dama ab un llaut y altres personatges, guarnida de tela blava y en mig de aquella per los costats blanca.

Item altra tancaporta molt vell ab un rey y una reyna y damunt de aquella dos pastors y lo hu de aquells sonant una gayta, forrat de tela blanca.

Item un respaldero de verdura menuda que tira de llarch sis alnes y de ample una alna y mitja, forrat en tela verda.

Item un altre respalder de verdura menuda que tira sis alnes y un pam de llargària y de ample una alna y mig pam.

Item altre respalder de verdura menuda que tira de llarch sis alnes y de ample una alna y mitja, forrat en tela blanca y verda.

Item un respalder de verdura ab molts animals de conills y altres animals que tira de llarch quatre alnes y mitja y de ample dos alnes un pam y mig, forrat de tela blanca.

Item altre respalder de verdura ab molts falcons, conils y garçes y altres animals, que tira de llarch quatre alnes pam y mig y de amplària dos alnes pam y mig, forrat de tela blanca.

Item un spaller de verdura ab tres scuts de les armes de sa Exª que tira de llarch sinch alnes pam y mig, y de amplària dos alnes pam y mig, forrat en tela blanca.

Item un altre spaller conforme al demunt dit ab les armes de sa Exª que té la matexa llargària y amplària, forrat en tela blanca.

Item un espalder de verdura ab molts conills, tres rodes en ella de troncs de verdura y dins cada roda un servo lo qual se diu de marroquí, que tira de llarch sis alnes y tres pams y de cayguda dos alnes y mitja, forrat de tela blanca.

Item una cortina o cobertor dita de Maçip de verdura, ab molts animals de conills y de altres maneres y bax al peu de aquella una rabosa, que tira de cayguda quatre alnes tres pams meñs dos dits y de llarch tres alnes tres pams meñs dos dits, forrat de tela blanca.

Item altra cortina de cortinatge dita de proxita de verdura menuda ab molts animals de conills y llebres e dos galgos ab sos cascavells en los collars, que tira de larch tres alnes tres pams y de cayguda tres alnes y un pam, forrada de tela blanca.

Item altra tancaporta dita de proxita de verdura ab garçes com les ( ) y en mig de aquella un gayx groch a manera de papagay, que tira de llarch tres alnes y mitja y de cayguda prop de quatre, forrat de tela blanca.

Item un çel de cortinatge dit de prixita, lo qual és lo çel de les dos demunt dites peçes ab goteres tot de verdura ab molts animals, y en mig de la qual altre gatx que tira de llarch tres alnes y de ample altres tres alnes, forrat de tela blanca.

Item un drap gran de verdura ab una estacada o bestió en aquell ab molts servos y altres animals en mig del qual un albre y un gat que se'n puja per aquell, que tira de llarch sinch alnes, quatre dits y de cayguda tres alnes y tres pams y mig, forrat de tela blanca.

Item una cortina de verdura ab estacades o bestió dins de aquella ab molts servos e a l'un cap un pelicà que.s trau sanch donant a menjar altres fills, que tira de llarch tres alnes tres pams y de cayguda tres alnes y més de tres pams poca cosa, forrat en tela blanca.

Item una cortina gran de verdura ab un bestió o estacada ab molts servos y altres animals, ab una sanefa groga per lo entorn de aquella y bax de tot un llas que matava una bayna, que tira de cayguda quatre alnes tres pams y poc més de mig y de llarch quatre alnes pam y mig, forrat de tela blanca.

Item una cortina chica de verdura ab molts animals e un llehó chich en mig e un gat prop de aquell, que tira de llarch dos alnes dos pams y mig y de cayguda tres alnes y prop de un pam, forrat de tela blanca.

Item un drap de ras de stofa antiga de casa de buelo y monteria y molts hòmens y dones a peu y a cavall, que té vuyt alnes de amplària y de cayguda quatre alnes y un pam, forrat de tela blanca y blava.

Item una cortina d'estofa antiga ab una dona que té una boça en la mà e una Reyna que té gocet en les mans, que tira tres alnes y mitja de amplària, forrat en tela verda.

Item dos tancaportes de ras de la Istòria de Davit.

Item altre tancaporta molt vell dit dels Salvages,

Item altra cortina de verdura ab estacada o bestió ab una font en mig ab quatre xorros de aygua al peu de aquella un lleó, que tira de ample tres alnes y tres pams y de cayguda tres alnes y poc més de mig pam, forrat de tela blanca.

Item un sel de cortinage de verdura ab estacada o bestió ab ses caygudes en mig del qual hi ha un arbre y per aquell se'n puja un gat y un serico que beu en una baça de aygua, que tira de ample tres alnes meñs tres dits y altre tant de cayguda, forrat de tela blanca.

Item un cubertor de verdura ab estacada o bestió dins lo qual hi ha una portalada en mig e a la una part y a l'altra de la portalada dos lleonets chichs e un servo que beu en una aygua, que tira en ample y cayguda tres alnes y tres pams y més de mig; forrat de tela blanca.

Item un drap gran de verdura ab una estacada o bestió groga ab molta diversitat de animals de dins y a la entrada de la estacada o bestió dos lleons demunt dos pilars, que tira de llarch set alnes y mitja y un poch més y de ample quatre alnes y poc més; forrat de tela blanca.

Item un altre drap gran de verdura ab dos tronchs grans que fa estacada ab molts fullages e una font en mig de tres canys ab un alicorn prop de la font, que tira de llarch sis alnes y quatre dits de ample tres alnes y mitja; forrat de tela blanca.

Item una cortina de praderia ab moltes flors grans de diverses colors e mols animals de servos, lleons y al un cantó bax de tot un porch spí, que tira de ample quatre alnes meñs quatre dits y de cayguda quatre alnes, forrat de tela blanca.

Item una altra cortina de praderia ab moltes flos y diversos animals e bax un grifo ab una mà alsada y un olicorn blanch ab una baña groga seyt, que tira de llarch quatre alnes y de ample o cayguda tres, forrat de tela blanca.

Item una cortina de praderia ab sa estacada ab molts servos e altres animals ab tres albres en lo hu dels quals un gat maymó y un ( ) que se'n pujaven en dit albre y apendre'l, que tira de llarch tres alnes pam y mig y de ample o cayguda tres alnes; forrat de tela blanca.

Item un drap de verdura ab sa estacada e dins la qual molts animals e al peu de la estacada un lleó que degolla un onso e un altre onso que està mirant y un gall roch, que tira en ample quatre alnes e mitja y de cayguda tres alnes tres pams; forrat de tela verde.

Item un cel de cortinatge de praderia ab les goteres forrades de tafatà vert, que tira de llarch tres alnes y de ample dos alnes e mig pam y encara no forrat de tela verda.

Item un reposter ab les armes de Aragó fet de cortinatge ab ses goteres fetes a hones de groch, vert y vermell y çendros, que tira de llarch tres alnes meñs dos dits y de cayguda dos alnes y dos pams y mig ; forrat de tela blanca.

Item una cortina de praderia en mig de la qual hi ha un sércol fet de tronchs ab molts fullages y dins de aquell un servo, que tira de llarch tres alnes y de cayguda dos alnes tres pams y mig; forrat de tela blanca.

Item un drap de peu de altar ab sinch scuts de les armes alrededor de les quals altres fullatges; follat de tela blanca.

Item un altre drap de peu de altar ab mols fullages en camp vermell e la cortapisa groga; forrat de tela blanca.

Item un altre drap de peu de altar ab molts fullages de diverses colors y les armes de Aragó en mig.

Item un altre drap de peu de altar negre ab molts fullages ab les armes de Aragó; forrat de tela blanca.

Item un altre drap de peu de altar ab barres grogues y vermelles ab molts fullages y la cortapisa de tronchs; forrat de tela blanca.

Item sinch barragans moriscos, los tres de colors y los dos de pardo y negre.

Item un sobre taula fet de barragà morisch ab diverses colors y la flocadura blanca.

Item un altre sobre messa més chich que la demunt dita feta a roses de diverses colors.

Item una vànova gran y grosera blanca.

Item un cortinatge de drap de grana lo qual són tres peçes aforrades en tela verda.

Item una bernya vermella.

Item una vànova vella y esgarrada de confits blanca.

Item un cortinatge de tafatà groch ab llistes de seda de grana y ses corredores y devantal de llit, que és per tot sis pesses.

Item altres dos corredises de sarga vermelles.

Item altre parell tenades.

Item altre parell verdes.

Item un papalló de tafatà groch ab llistes vermelles que són tres pesses ab una clau de fusta daurada de papalló.

Item un cortinatge de groch vermell y vert de sarga tot pintat que són sinch pesses.

Item tres cortines de cortinatge de domàs vert y burell forrades en setí blau y tenat.

Item un cortinatge de domàs vert y blanch ab les corredises de domàs vert que són sinch pesses forrat de tela parda.

Item un cortinatge de domàs carmesí y burell ab les corredises del matex, ab son cubertor y davant llit que per tot set pesses.

Item un cortinatge de domàs negre ab ses dos cortines del matex y dos corredises de tafatà negre doble, que són sinch peçes.

Item un cubertor fet a mostres a la morisca de diverses colors y a l'entorn de setí blau recamat de uns cordons de seda de grana.

Item tres cortines de drap vermell forrades de tela tenada.

Item un cortinatge de drap blanch groser que són sinch pesses.

Item un cobertor de llit de tafatà vert tot pespuntat de alta bax; forrat en bombasyna blava.

Item un cortinatge de sarga de colores vert y groch y vermell que són tres peçes.

Item dos cortines de tafatà blanch molt velles.

Item un papelló de llens obrat de seda negra ab son davant de llit y manteta.

Item un cortinatge de orlarda obrat de negre que són sinch pesses ab lo sel y les goteres, guarnit de franja de seda blanca y negra.

Item altre cortinage de filet llistat tot d'esteles de seda groga y grana que són sis pesses ab lo sòl.

Item un cortinatge comensat de fil y seda que són tres cortines ab llistes de seda de grana y blanca dit llàgrimes e un bolich de llistes per a acabar dit cortinatge.

Item un papalló de llinet de filampua llistat de franja de seda groga y de grana ab sa manteta y devant de llit.

Una taravaca de fil y seda ab rexes grogues ab llistes de blanch y seda de grana y flocadura, són sinch pesses.

Item un cortinatge de llens ab vions negres y unes vietes blanques en mig, que són sinch pesses ab ses anelletes.

Coxins y cadires.

Item dos coxins de vellut vert guarnits de seda burella vells.

Item dos coxins de vellut carmesí guarnits de seda de grana vells ab tot son aparell.

Item una cadira antiga gran de brocat, pèl carmesí ab sos poms daurats.

Item altra cadira gran antiga de vellut vert ab sos poms daurats.

Item altre cadira de vellut blau guarnida ab sos poms daurats.

Item una cadira de brocat, pèl negre guarnida de terçia ab la clavasó daurada e flocadura de seda negra y argent.

Item altra cadira de terçia guarnida de vellut alt y bax carmesí ab flocadura de or y seda negra.

Item altra cadira de ferro ab sos poms daurats guarnida de vellut carmesí.

Item altra cadira de terçia molt vella guarnida de vellut carmesí.

Item altra cadira vella de noguer obrada de terçia groça guarnida de vellut carmesí.

Catifes.

Item una catifa gran çentellada ab sis scuts de les armes de Aragó, que tira en ample dos alnes y tres pams y en llarch deu alnes.

Item altra catifa gran escacada ab sis scuts de les armes de Aragó que tira en amplaria dos alnes y tres pams y en llarch nou alnes dos pams y mig.

Item altra catifa gran en la qual hi ha deu mesquites ab ses llànties, les sinch en camp vert y les sinch en camp blau; que en ample tira dos alnes y quatre dits y de llarch set alnes pam y mig.

Item altra catifa de la matexa manera en la qual hi ha sinch mesquites en camp vermell y dos en camp blau y dos en camp vert, que tira en ample dos alnes meñs quatre dits y de llarch set alnes y mig pam.

Item altra catifa mijançera de mesquites que té tres mesquites en camp blau y tres en camp vermell; que tira en ample una alna y tres pams y en llarch quatre alnes y mitja.

Item altra catifa peluda turquesca partida per mig e cosida ab una roda gran en mig en camp vermell, que en ample tira dos alnes pam y mig y de llarch tres alnes y un pam.

Item altra catifa com la desus dita també partida per mig que tira en ample tres alnes pam y mig, y en llarch quatre alnes y un pam.

Item altra catifa turquesca de dos cares, la una ab tres rodes en camp vermell e les dos dels caps rodejades de una mostra groga y de la altra molt peluda de colors y la major part de vert; que en ample tira dos alnes y un pam y de llarch tres alnes dos pams y mig.

Item altra catifa peluda mitjana ab unes sentelles grans verdes he en mig de aquells un çentellet groch e en mig del çentell una flor blanca y la mostra dels çentells naranjades y blava y alrededor unes roses grans y chiques; que tira de ample una alna tres pams y mig y de llargària tres alnes y mitja.

Item altra catifa peluda ab deu mostres en mig, las sinch grogues y demunt lo groch altres mostres vermelles, e les altres sinch les tres blaves y les dos morades ab los matexos señals; que tira en ample dos alnes y dos dits y de llarch quatre alnes.

Item altra catifa mitjana peluda vella e foradada ab quinze rodes de diverses colors; que tira en ample dos alnes quatre dits e de llarch tres alnes y un pam.

Item altra catifa peluda vella mitjana feta a mostres enllasades de groch, vert y blau e altres colors entremesclades, en cada mostra hi ha una flor, les unes blanques e les altres de altres colors; que de ample tira dos alnes y de llarch tres alnes y dos dits.

Item altra catifa peluda mitjana ab çentells blanchs y grochs en camp vert y vermell, que tira en ample dos alnes y dos dits y de larch tres alnes e mitja.

Item altra catifa peluda de la matexa manera que la desus dita, que tira en ample dos alnes y un pam y de llarch quatre y un pam.

Item altra catifa peluda usada ab moltes rosetes de diverses colors, que tira en ample dos alnes y mig pam y de llarch tres alnes y mitja.

Item un barragà a la una part molt pelut y a l'altre ras ab molts çentells chichs de diverses colors, que tira en ample una alna y prop de mitja y de llarch sinch alnes escasses.

Item altre bancal de la matexa manera molt vell y foradat, que tira altre tant com lo demunt dit.

Item una catifa chica ab quatre rodes a la llarga en mig de moltes colors, que tira en ample una alna y un pam y en llarch dos alnes y mitja.

Item dos catifes chiques cada una de tres rodes y la una molt vella y foradada que tira la foradada una alna y un palm de ample, y de llarch una alna y tres pams y la altra tira de ample una alna y mitja y de llarch dos alnes y una mà.

Item una catifa gran en camp vermell sembrada de estels grogues e negres, e als caps lleonets y goços que tira de llargària sinch alnes y mig pam y de amplària dos alnes pam y mig.

Item altra catifa gran ab una rosa gran vermella en mig e enmig de la roda quatre flos blaves y verdes fetes a tres puntes, e tot lo altre camp que stà fora de la roda és camp blau, que tira de llarch sis alnes e mig pam e de ample dos alnes tres pams y mig.

Item altra catifa gran de tres rodes en camp vermell, als cantons un quadro ab una torre e unes mesquites al derredor, e per la vora moltes rosetes vermelles y blaves, que tira en llargària quatre alnes e mig pam e de ample dos alnes y un pam.

Item una catifa chica ab dos rodes e als cantons uns scachs vermells e blaus, tota camp tenat.

Item altra catifa chica en camp negre ab tres mesquites enmig e dos rodes, e als cantons unas eses blancas.

Item altra catifa chica ab tres llànties en camp negre, e una creu enmig dins un quadro blau.

Item altra catifeta chica ab una roda enmig blanca ab dos portalades vermelles, e als entorns unes flors negres en camp blau.

Item altra catifa chica ab una roda gran enmig verda, e als cantons quatre cardos en camp vermell.

Item dos catifes castellanes grans usades e cada una d'elles té una roda gran blava enmig, enmig de dita roda una rosa gran vermella e als entorns unes flors verdes y vermelles en camp negre, que tira la una en llarch quatre alnes dos pams y mig y de amplària dos alnes e mitja, e l'altra tira de llarch quatre alnes e mitja e de ample dos alnes e mitja.

Item una catifa vella gran en la qual hi ha quatre rodes grans e trenta y sis chiques que rodegen les grans en camp vermell, que tira de llarch sis alnes y dos pams y mig y de amplària dos alnes y tres pams.

Item una catifa chica de tres rodes verdes en camp vermell e a l'entorn unes llavors negres en camp groch, foradada.

Item altra catifa chica ab dos rodes grans en camp vermell rodejades de unes puntes blanques, e a l'entorn d'ella unes flors blanques.

Item altra catifa chica ab una roda enmig verda guarnida de blau e als dos caps dos comportaladetes verdes, e per mig unes llavors blanques, tot en camp vermell.

Item altra catifeta chica ab moltes flos grogues en camp vermell, e als entorns unes lligaçes blanques en camp vert.

Item altra catifeta chica ab unes flors, les unes blanques, les altres naranjades fetes a quadro en camp vert escur.

Item altra catifa chica ab tres mesquites en camp vermell e enmig un quadro, e una rosa enmig, e al derredor de dita rosa unes steletes tot en camp vermell.

Item altra catifa chica ab dos rodes grans verdes, e a les dos parts de cascuna de aquelles unes lligaçes en camp vermell.

Item altra catifeta chica de diverses colors e als entorns unes lligaçes blanques en camp vermell.

Item tres catifes grans turquesques, e cada una d'elles té dos flos de vuyt puntes de blau y groch y blanch e altres miges als cantons e a les vores, que tiren en llarch la una d'elles quatre alnes de llarch y de ample dos alnes e mig pam, e la latra tira de llarch tres alnes y mitja y de ample dos alnes y un pam y la altra tira de llarch tres alnes y tres pams y de ample dos alnes, totes tres als caps forrades en tela verda.

Item una catifa turquesca ab una rosa enmig ab sis puntes blaves y grogues en camp vermell ab altres puntes del matex, que tira de llarch dos alnes tres pams y mig y de ample una alna dos pams y mig y quatre dits.

Item una catifa gran en camp vermell ab vint y una roda en aquella y dins les dites rodes molts escacs, que tira de llarch sis alnes dos pams y mig y de amplària tres alnes meñs un palm.

Item una catifa vella ab moltes S. blanques y grogues que tira de llarch tres alnes pam y mig y de ample dos alnes.

Item una catifa en camp vermell ab molts tronchs grocs y a les vores de aquella moltes rosetes, que tira de llarch tres alnes y mitja y de ample una alna y dos pams y mig.

Item una catifa en camp blau ab moltes esteles blanques y a l'entorn de aquella unes dames y lleons, que tira de llarch quatre alnes y de ample dos alnes poch més.

Item una catifa en camp blau vella ab moltes esteles blanques y per les vores de aquelles quatre taulells de jugar als escats, que tira de llarch quatre alnes quatre dits y de ample dos alnes poch menys.

Item una catifa ab sinch rodes de blau, groch, vert y blanch que tira de llarch quatre alnes pam y mig y de ample una alna y dos pams.

Item una catifa mitjansera ab molts cordons verts y grochs en camp vermells e als caps lleons, que tira de llarch tres alnes pam y mig y de amplària una alna ( ) pams y mig.

Item una catifa chica fina tota per mig de flos blaves y grogues per mig e als entorns altres mostres grogues, vermelles en camp vert e lo d'en mig de dita catifa en camp vermell.

Item una catifa chica vella turquesca ab unes flos blaves y grogues y de altres colors e unes floretes chiques fetes a manera de creu e als entorns unes M. blanques y altres naranjades y als caps uns arbrets, foradada.

Item altra catifeta chica vella ab una taca gran enmig, e als entorns unes mostres blaves, vermelles y tenades y lo camp de enmig vermell.

Item una catifeta chica ab tres rodes y enmig uns quadros e als caps unes mostretes en camp blanch.

Item altra catifeta chica ab dos quadros e dos mesquites e dos roses, una enmig e altra a l'un cap, tot en camp vermell.

Item una catifa gran ab moltes rodes de diverses colors, les unes en camp vert escur e les altres en camp vert clar e a l'entorn moltes lligaçes blanques; que tira de llarch quatre alnes y un pam y de ample una alna tres pams y tres dits.

Item altra catifa ab moltes rodes fetes a manera de quadros e enmig de aquelles unes roses grogues y naranjades, e als entorns uns arbrets e prop de aquells uns perdalets e als caps uns lleonets de diverses colors; que tira de llarch quatre alnes y tres pams y de ample una alna y tres pams.

Item altra catifeta chica ab moltes flos verdes y moltes altres flos redones blanques y blaves en camp vermell.

Item altra catifa ab molts cardos verts y grochs ab les flos de aquells blanques y blaves fetes a manera de miges lunes en camp vermell, e als entorns unes mostres vermelles en camp blau; que tira de llarch tres alnes y pam y mig y de ample una alna dos pams y mig.

Item altra catifa vella ab tres rodes verdes ab algunes flors grogues en camp vermell, foradada; que tira de llarch tres alnes un pam y prop de mig y de ample una alna y tres pams.

Coxins y banderes.

Item una dotsena de coxins de ras d'estofa de seda fina, noves, de figures.

Item sis coxins de cuyro vermell e als entorns daurats de mostres menudes.

Item sinch coxins de ras de verdura vells.

Item quatre coxins de cuyro daurats y argentats.

Item dos coxins de cuyro vert ab mostres menudes e los entorns de or.

Item dos banderes de tafatà blau, una d'elles té les armes del Rey y Sant Jaume y l'altre sense pintura ninguna ab una franja naranjada a l'entorn.

Item un papallonet de tafatà blau vell ab sa canyeta.

Item un estandart gran de domàs carmesí y groch ab la Verge Maria que té son fill al bras, en mig uns raxs de sol ab flocadura del matex ab les armes de Aragó a l'altra part.

Item un paves de fusta a bandes les unes daurades y les altres de vellut carmesí.

Doçeles.

Item un docel vell de vellut carmesí gran ab flocadura del matex y fil d'or forrat de tela verda.

Item altre doçel de vellut vert vellutat y carmesí ab franja del matex y usat, forrat en tela verda.

Item altre doçel usat de domàs blau y carmesí ab franja del matex, forrat en tela burella.

Item altre doçel de setí morat usat, ab la Santíssima Trinitat brodada en mig ab franja de seda blava, forrat de tela verda.

Item altre doçel de domàs blanch y per les vores una faxa de vellut carmesí, forrat de tela verda.

Item altre doçel de brocat ras e per les vores una faxa de vellut carmesí, y la franja de seda vermella y fil de or, forrat en tela verda.

Item altre doçel de vellut vert y morat ab flocadura de seda verda y blava, forrat de tela verda.

Item altre doçel domàs carmesí vell ab flocadura del matex, forrat en tela verda.

Item un doçel de vellut blau e les caygudes de setí negre ab flocadura de seda negra, forrat de tela verda.

Item un altre doçel.

Estochs.

Item un estoch daurat guarnit de vellut negre, antic.

Item una espasa de dos mans daurat guarnit de vellut negre dit estoch.

Item un estoch a manera de espasa daurat en ves de la bayna.

Item altre estoch un poch girat a manera de alfanja, en lo recàs daurat guarnit de vellut negre.

Item un estoch de camí ab la empuñadura de fusta, guarnit de vellut negre.

Item una daga chica guarnida de argent ab la empuñadura de jaspis vert.

Item una daga ab la empuñadura de brasyl redona.

Item una daga chica de os blanch eo marfil.

Item una daga daurada ab la empuñadura de os negre.

Item un parell de estreps antichs daurats, ab uns angelets demunt.

Item un estoch daurat guarnit de vellut carmesí ab sa correja del matex.

Item una espasa ab la guarniçió antigua e per la canal unes lletres daurades ab bayna de vellut negre.

Item un puñal ab caches daurat de quatre cantons.

Item altre puñal ab caches de baña negra ab bayna de vellut negre.

Item un puñal ab vuyt finestres en lo mantí guarnit de vellut negre.

Item un ganivet ab lo mànech de marfil fet a manera de un home armat, ab unes lletres que diuen *Pompeyo*.

Item una daga ab la creuera pom daurat e la contera daurada, antigua.

Item dos correjes de cuyro estretes guarnides de argent.

Item una bolça de vellut naranjat ab uns ferros daurats.

Item altra bolça de cuyro de flor negre.

Item una altra bosa de cuyro ginjolat ab son sinto.

Item una argolla de açer en una causa de cuyro negre.

Item una boça de cordovà negre.

Item una boça de cuyro blanca y altra de cuyro negra.

Item tres esperons platejats.

Item dos coixins de vellut carmesy.

Joells.

Item un joell de or ab tres perles, dos clavades y la una com a pera penjant en mig un rubí codol, e demunt del rubí un diamant taula a modo de cor, e bax del rubí una esmeralda; e totes estes peçes al rededor estan esmeltades.

Item un joell fet a manera de rosa esmaltat de blanch ab un balax gran y una perla penjant a modo de pera.

Item un altre joell a modo de rosa ab quatre peres, las dos fixes e les dos penjant la una demunt de la altra, y enmig de les dos penjant dos diamants taules en una esmeralda dalt.

Item altre joyell fet a manera de creu ab sinch diamants e alrededor de aquells set perles.

Item un retaule de argent daurat ab lo crucifici a la una part e a l'altre la Verge Maria ab son fill al bras y uns àngels que fan música.

Item un espill de açer guarnit de argent sobre daurat e a les espalles una pedra jaspis ab unes lletres que diuen ( ).

Item un libret de marfil ab quatre cartes ab moltes figures de la Salutació y una Trinitat.

Item una pedra de llam guarnida de or ab sa cadeneta y baga.

Item una avellana de or esmaltada de rochicler.

Item deset engasts de anells tallats que servien per a asentar en cofres, en los quals hi ha vuyt engasts de diamants en los sis en cada engast un diamant y en la hu sinch diamantets que.s mostra faltar-ni hu.

Item sinch engasts de rubins, los quatre en cada engast ( ) rubins en lo altre sinch robinets, tres engasts ab tres esmeraldes y un engast ab un rubí y un diamant.

Item catorse engasts de pedres de la matexa manera que servien per a asentar en cofres, en los quals hi ha sinch engasts de diamants en los quatre en cada hu son diamant, y en lo altre quatre diamantes e un engast ab un diamant y un rubí e quatre engasts de rubins y en lo altre sis robinets engasts ab quatre esmeraldes.

Item un anell de corniola e per pedra un crucifici ab un nom de Jesús.

Item un circulet de or que servex per a rellonge.

Item una verguilla de or esmaltada de rochicler blanch.

Item un crucifici de or ab tres diamants per claus e al costat un rubí ab tres perles, les dos penjants e la altra als peus.

Item un saltiri ab set grans de coral e un engastet de or.

Item un fogueret de or ab sa cadeneta, una perla penjant al cap de la cadeneta y baga que pessa ( ).

Item un portapau de argent ab son peu tot daurat ab la image de la Verge Maria ab son fill al bras.

Item un saltiri de cornioles ab onse señals ab los misteris de la passió en tots los señals, ab un floch de or y seda negra.

Item una pateneta de or ab sa baqueta dalt ab la coronació de Nostra Señora de dalt a la una part, e a la altra Nostra Señora ab lo Jesús al bras, esmaltada de rochicler que pesa mitja onsa y mig quart y dotse argensos.

Item set tauletes de unicorn.

Item un braçalet de or que té vuyt pesses y en cada pessa una pedra de diverses maneres.

Item un canalobre de argent daurat ab un engast enmig per a posar una llengua de serp.

Item una verguilla de or esmaltada de rochicler blanch.

Item un escut de or en lo qual hi ha dos pesses ab una llengua de serp enmig.

Item un anell ab un diamant taula.

Item altre anell diamant taula.

Item altre anell com lo desus dit.

Item una copa de or que.s diu dels Apòstols, ab son sobre cope y en lo remat de aquella tres çafirs còdols e dos perles e un rubí còdol, e enmig de dita copa les armes de Aragó, que pesa set marchs de or.

Item altre copa de or llisa ab son sobrecope e per remat de aquell un pom gallonat y enmig les armes de Aragó, que pesa tres marchs sis onses y tretse argensos.

Plata.

Item un plat lis daurat dins y defora gran que pesa per la vora ab son filet que pesa tretse marchs sinch onses tres quarts.

Item altre plat gran y daurat ab uns grifos, unes àguiles y uns servos sisellats per la vora y gallonat per de dins ab les armes de Aragó esmaltades en camp vert, pesa onse marchs y mig.

Item otro plato grande dorado blanco con unos salvages al rededor y por dentro con las armas de Aragón en campo roxo, pesan ocho marcos y media onsa.

Item dos fuentes grandes doradas dentro y defuera con un letrero alrededor, con las armas de Aragón en medio en campo azul, pesan veinte y seys marchos y dos onças.

Item un plato grande gallonado alrededor y por dentro el uno blanco y el otro dorado, y en los blancos unos bullonetes y los dorados sizellados con las armas de Aragón en campo verde, pesa ocho marcos.

Item dos cántaros grandes labrados a follages gallonados y las medias cañas blancas bruñidas con dos aças cada uno con su cobertor y cadena, y en el cobertor las armas de Aragón esmaltadas en campo verde, pesan veynte y nueve marchos tres onças y media.

Item otras dos fuentes todas doradas por dentro y poco de fuera, gallonadas, con unos follages y selladas por defuera con las armas de Aragón en campo verde, que pesan desinueve marcos y media onça.

Item dos platos de plata medianos de una misma hechura, obra de Galicia, con las armas de Aragón en medio, las unas esmaltadas en campo azul y las otras en campo verde, dorados alrededor y en medio, pesan quinse marcos y tres onsas.

Item dos fuentes doradas al suelo y el suaje con las armas de Aragón en medio en campo azul, pesan quinse marcos y una onça.

Item un plato de plata de alçar gallonado al suelo con las armas de Aragón en campo azul, pesan dies marcos y dos onças.

Item otro plato de plata lisa de alsar con las armas de Aragón en medio en campo verde dorado el suelo y el suage pesa ocho marcos siete onsas y un quarto.

Item dos bazías de plata grandes ho fuentes blancas y daoradas gallonadas, el un gallo blanco y el otro dorado sizellado con unos follages y las armas d'Aragón esmaltadas en campo azul y al rededor un tronco cizellado, pesan quinse marcos dos onças.

Item otras dos bazías fuentes de plata de la misma hechura que pesan treze marcos y dos onças.

Item dos bazías de barbero de plata, la una con un pie baixo, llanas, que pesan dies marcos, seis onsas y un quarto.

Item un aguamanil liso blanco con su pie y atapador, pico y aça y un grano redondo por remate, pesa quatro marcos y una onsa y un quarto.

Item tres taçones dorados de salva, los dos con pie baxo y el otro sin pie con las armas de Aragón en medio, en las dos quatro escudos redondos esmaltados, en la una un nombre de Maria esmaltado de blanco en campo azul, pesan onse marcos y una onça.

Item un àrbol de plata como granado, con quatro granadas de plata y una lengua de sierpe per remate, todo dorado; pesa nueve marcos y una onça.

Item un aguamanil de plata blanco y dorado con unas tetillas doradas por pies y un lagarto y una corona por remate, pesa siete marcos seis onças y media.

Item otro aguamanil de plata gallonado y dorado por defuera con el un gallo lizo y el otro çezellat con una sierpe por pico y una flor por remate, pesa quatro marcos, quatro onças y un quarto.

Item una servilla com a picher de barbero, todo liso y dorado por defuera, con su asa y cobertor y encima las armas d'Aragón en campo verde; pesa ocho marcos quatro onças y un quarto.

Item otro jarro o servilla gallonado através con su assa y cobertor liso y dorado por defuera, pesa seys marcos dos onças y media.

Item una copa de pico alto con sobrecopa madroñada con un madroño dorado y otro blanco; pesa siete marcos y dos onças.

Item un aguamanil todo dorado por defuera con pie alto con una aneda por pico, con su asa y cobertor gallonado; pesa sinco marcos y una onça y tres quartos.

Item un salero grande de plata todo dorado con quatre torres e peaña y un alcàçer en medio de las torres que sirve por salero, pesa sinco marcos.

Item un jarro de plata como a picher de barbero, todo blanco gallonado con su asa y cobertor, con las armas de Aragón encima en campo verde, pesa sinco marcos y tres onças.

Item tres jarros gallonados a largo el uno contra el otro, dorados entre gallón y gallón, con sus ansas y cobertores; pesan nueve marcos y medio.

Item una botija de plata toda dorada lisa con dos pies como unos caños, la una parte llana y la otra relevada con su cerradura con su tornillo; pesa seis marcos y dos onças.

Item un tabach de plata blanco con su pie; pesa dotse marcos y tres onças.

Item una olla de plata blanca lisa con dos aças y un suaje por la orilla; pesa quatro marcos y seys onças.

Item una botija de plata blanca con su pie y tapador y dos asas, çizellada y unas rosas abiertas en las barrigas con su cadenilla; pesa seis marcos onça y media.

Item deziocho platos pequeños de servicio dorados con un suaje alrededor; pesan veinte y ocho marcos y medio.

Item otros deziocho platos scudillas todos dorados con un suaje al rededor; pesan trenta marcos y una onça.

Item una caçuela blanca con quatro asas; pesa siete marcos y una onça y tres quartos.

Item un vernegal sin cubierta dorado por defuera çizelladas camas, pesa dos marcos tres onças y tres quartos.

Item una taça lisa dorada con su sobrecopa y en el remate un botón con pie baxo; pesa tres marcos seis onças tres quartos.

Item una vinagrera de plata con quatro cañones lisa, con su pie con tres atapadores; pesa dos marcos seis onças y media.

Item una osera de plata gallonada blanca, el pie debaxo que se quita; pesa siete marcos y seis onças.

Item una grexonera con su ansa y pico toda blanca, pesa sinco marcos y dos onças y tres quartos.

Item una taça dorada sisavada con su pie y sobre cope, pesa dos marcos y quatro onças.

Item una confitera lisa blanca con su cobertor, pesa tres marchs sis onçes y tres quarts.

Item un flasco de plata que es vinagrera y azeitera con sus cobertorillos y cadenillas, pesa tres marcos.

Item un salero echo a modo de torre dorado con su cobertor, pesa dos marcos dos onças y un quarto.

Item un escalentador de cama liso blanco, pes seis marcos una onça y tres quartos.

Item un candelero de aparador blanco con su pie y caño, pesa tres marcos siete onças y un quarto.

Item una copa torrejada leña con su pie, pesa dos marchos.

Item una taça llana dorada con una punta en medio, pesa un marco y tres quartos.

Item una overa con tres overas con una lengua de sierpe en medio, pesa un marco tres onças y media.

Item una caçuela de plata lisa con dos asas y una escudilla d'orejas y un colador con dos orejas, pesa sinco marcos y tres onças.

Item un colador de plata con su mango, pesa un marco y sinco onças y un quarto.

Item una cuchillera de plata a modo de torre con su cobertor dorado, pesa tres marcos y medio.

Item una enfriadera de plata gallonada con dos asas y siete asientos para poner siete vasos, pesa veinte y tres marcos un quarto y medio.

Item sinco taças pequeñas con un cobertor ameajadas doradas, pesan quinze marcos dos onças y tres quartos.

Item una caçuela de plata blanca con dos asas, pesa seis marcos y media onsa.

Item dos escudillas de comer quajada blancas por dentro y doradas por defuera, labradas de un cercadito por defuera y con dos asas cada una; pesan seis marcos tres onças y tres quartos.

Item un jarro como aguamanil con su pico y asa y cobertor labrado de maçonería blanco y dorado, pesa siete marcos y tres onças.

Item un braçero de plata blanco labrado de maçonería con rexado al rededor y seis asas y seis pies como medios pilares, pesa ocho marcos y seis onças.

Item un aguamanil blanco con su asa y pico y cobertor labrado de maçonería con las armas de Aragón en el pico, pesa sinco marcos quatro onças y dos quartos.

Item un aguamanil blanco y dorado con medias cañas y gallones con su asa y pico y cobertor, pesa tres marcos siete onças tres quartos.

Item otro aguamanil blanco y dorado gallonado, con su asa y pico y cobertor y una corona por remate, los gallones dorados y cizellados; pesa quatro marcos y quatro onças y tres quartos.

Item una copa dorada de pie alto con su sobrecopa labrado con unas ojas y rosas con un remate de unas flores de verde y azul; pesa quatro marcos seis onças dos quartos.

Item dos candelericos de plata al romano con tres pies altos de cañón, con tres rostros de mugeres en ellos, pesan onze marcos y seis onças.

Item sinco gobeletes con un atapador, todos castañados; pesan nueve marcos y seis onças.

Item dos taçones sin pies agallonados blancos y dorados por las horillas, pesan sinco marcos.

Item una copa dorada de pie alto gallonada y castañada con su cobertor y una vellota por remate, pesa tres marcos y tres onças y dos argenços.

Item otra copa dorada con su sobrecopa gallonada con su cobertor y sinco pomitos por remate y las armas de Aragón de dentro; pesa quatro marcos y seis onças.

Item otra copa dorada con su tapador sin remate agallonada, el un gallón liso, el otro labrado; pesa tres marcos y medio con las armas d'Aragón en medio.

Item otra copa con su sobrecopa de pie alta blanco y dorada entallada los centells dorados con alcarchofas relevada, y otros animales y los blancos cizellados y dentro una flor esmaltada de rochicler y verde y una carchofa por remate; pesa seis marcos tres onças y dos quartos.

Item dos aguamaniles o picheras de plata blancos y dorados de una ( ) con los pies altos y cobertor y por baxo unas borlas de follages dorados, pesan seis marcos tres onças y dos quartos.

Item una taça de plata llana blanca con un pie de dos suages, con su sobrecopa y por remate una sortija a manera de anglutera, que pesa ( ).

Item quatro gubeletes o taçones agallonados dorados que pesan dies marcos, con una flor en medio.

Item una capsa de plata para tener los pañizuelos de messa, pesa seis marcos.

Item un plato de plata mediano a modo de diadema para poner el salero, pesa dos marcos y una onça.

Item una forquilla grande de plata con que se saca el pan para poner en la mesa, con tres púas y en medio una lengua de sierpe, que pesa un marco y tres onças.

Item dos overas o flaoneras de plata con su pie alto, pequeñas; pesan sinco onças.

Item una terongera de plata con un atapador rexado, que pesa dos marcos y tres onças.

Item una castaña de suro texida de uns coimbres guarneçida de plata, con su correa de terçiopelo verde de peso seis marcos.

Item dos capsas de plata, pesaron dos marcos y tres onças.

Item quatro jarros de plata viejos, pesaron ocho marcos.

Item dos forquetas de plata, pesaron un marco dos onças y media.

Item dos cuchillos de plata para la sal, pesaron siete onças.

Item dos tenedores blancos y dorados de plata para comer las moras, pesaron una onça y medio quarto.

Item dos forquetas de plata, la una dorada y blanca y la otra toda blanca, pesaron dos onças.

Item un potesico de plata de poner el xabón de mans, pesó sinco onças.

Item una cuchara grande de plata, pesó un marco y una onça y media.

Item una copa blanca de argent con su atapador lisa y su pie gallonado, pesó marco y medio.

Item un vaso dorado por las orillas con su atapador con muchas rosicas por todo ello, pesó un marco y tres onças.

Item una taça dorada llana y en el pie un reixadico, pesó dos marcos.

Item un vasillo pequeño de plata de mesurar el vino, pesa quatro onças y media.

Item dos candeleros pequeños blancos el uno rompido, pesan tres marcos tres onças y un quarto.

Item un barril de çuro cubierto de cuero negro guarneçido de plata con su cadena, pesa ocho marcos sinco onças y tres quartos.

Item una copa de lignum aloe con su atapador guarnecida de plata, pesa dos marcos onça y media.

Item un poal de Tamarit con su ansa guarnecido de plata, pesa dos marcos quatro onças.

Item un candelerico de plata blanco con tres pomicos por pie, pesa siete onças y media.

Item una almarraxica toda dorada pequeña, pesa sinco onças y media.

Item seis cucharetas de bori y dos forquetes de lomeos.

Item quatro cucharas de porçellana y la una de ellas no tiene sino el mango de plata.

Item dos cucharas la una de naquera guarneçida con un cabo de plata y la otra de plata muy pequenya bieja.

Item una cuchara de cristal con mango de cristal guarneçida de plata y una forquilla de cristal guarnecida de plata dorada.

Item una botija pequeña con dos asas y su cadena de plata blanca que pesa un marco y dos argenços.

Item dos candelericos para tener la candela con sus mangos, el uno tiene una espaviladera y el otro no tiene nada de plata, blancos; que pesan un marco y dos onças.

Item unas tigeras blancas d'espavilar, pesan tres onças y un quarto.

Item una copica pequeña dorada vieja con su asa, pesa quatro onças y media.

Item una jarra con su sobrecopa labrada con sus dos anças, pesa dos marcos dos onças.

Item una taça acastañada blanca con dos asicas y en medio una punta, pesa un marco.

Item dos taçones dorados bollonados menudo, pesan tres marcos sinco onças y media.

Item dos candeleros de plata blancos labrados de maçonería relevada con çinco ojas de lampazo grandes en la arandela donde cae la çera, que pesan seis marcos y dos onças.

Item dos bernegales de plata blancos cada uno con quatro anças y el uno dellos en el bevedor unos bocados y el otro apedreado de dentro, pesan quatro marcos y siete onças.

Item dos vaçicos el uno con una ansa y dorada por las horillas y el otro sisavado con dos asas y tapador todo blanco, pesan dos marcos y una onça.

Item una taça de marfil con su cobertor.

Item dos forquetas la una dorado el mango y picado y la otra toda blanca, pesan un marco y sinco onças.

Item una copa de argent llisa daurada per de dintre y per defora ab les armes de Aragó en mig, que pesa dos marchs quatre onçes y deu argenços.

Item altra copa de argent daurada a la vora y al sòl daurat en algunes parts, obrada de maçoneria ab un cor d'esmalt blanch y blau que pesa dos marchs y dos argenços.

Item una taça y una caldereta o poal ab son peu, ansa y anelleta gallonada y lo peu obrat de rrelieve; que pesa dos marchs sinch onçes y dos argenços.

Item una taça huitavada los quatre blanchs y los altres daurats, tota llisa ab son tapador; pesa un march sis onçes y mija.

Item un taçó obrat de maçonería daurat de dins y de fora ab les armes de Aragó en mig en camp blau; que pesa quatre marchs y una onça y vuyt argenços.

Item una caldereta de argent ab sa ansa y baga tota blanca, que pesa un march sinch onçes quatre argenços.

Item unes graelles de argent totes blanques que pesen un march y sis onçes.

Item un braseret de argent ab sa caçoleta y mànech y sis torretes ab ses anelletes, que pesen quatre marchs tres onçes dotse argensos.

Item dos caixetes de argent blanques ab sos pilarets als cantons, pesen un march quatre onçes vuit argenços.

Item un candeleret de barber de argent tot blanch que pesa sis onçes vuit argenços.

Item un coco o pualet de una nou de les Índies guarnit de argent ab saança.

Item un tonellet de Tamarit ab la boca guarnida de argent ab quatre cadenetes y atapador.

Item un aguamanil de argent ab sa ança y bech daurat y blanch ab son cobertor, obrat al peu ab uns fulages; pesa quatre marchs y quatre onces y vuit argenços.

Item altre aguamanil chic agallonat y los gallons obrats de relieve ab sa ança y bech ab ses miges canes blanques y llises e per remat una arpía; que pesa tres marchs dos onçes y vuit argenços.

Item dos casoletes de argent ab tres anços y son bech cada una, que pesen dos marchs quatre onços vuit argenços.

Item una carabaceta de argent blanca y en parts daurada ab sa cadeneta y atapador; que pesa un march tres onços vuit argenços.

Item una copa daurada ab son sobrecope ab uns gallons obrats de relieve y per remat una carchofa; pesa tres marchs set onços vuit argenços.

Item altra copa daurada ab son sobre cop tota llisa y per remat una vellota, que pesa un march set onços vuit argenços.

Item una copa blanca de argent ab son peu ab unes miges cañes y un freset en mig sisellat ab son sobre cope y per remat una taçeta, que pesa tres marchs y quatre argenços.

Item un jarro de argent llis y blanch ab sa ansa y bech de una serp, y per mig sisellat ab son cubertor; pesa dos marchs dos onços y deu argenços.

Item altre jarro de argent blanch obrat tot de masoneria ab sa ansa y bech, pesa dos marchs y una onça.

Item altre jarro chich de argent blanch tot llis ab sa ança y bech, pesa un march y sinch onços y vuit argenços.

Item un saler o pesa Imperial tota daurada ab quatre salers y sa cullereta, en mig les armes de Aragó; pesa sinch marchs tres onços y vuit argenços.

Item un saleret daurat ab son cubertor, pesa sis onços y sis argenços.

Item una taça blanca meallada, pesa un march tres onços quatre argenços.

Item una taça de salva blanca de argent que pesa un march sis onços y quatre argenços.

Item altra taça com la desus dita, pesa un march set onços quatre argenços.

Item una taça plana daurada ab son cubertor y dos anços que pesa un march set onços y quatre argenços.

Item dos canelobres de argent blanchs acastañats, pesen sinch marchs y set onços.

Item sis salerets de argent blanchs plans, pesen dos marchs y set onços.

Item una baçineta de argent blanca que pesa un march sis onços y vuit argenços.

Item un saler quadrat blanch y daurat a les vores, pesa set onços y dos argenços.

Item un altre saleret blanch y daurat ab tres peus que pesa sis onços y dotse argenços.

Item quatre overes ab tres garres cascuna daurades per defora y un saler ab tres asientos ab sa pimentera daurat, que pesa tot quatre marchs dos onços y vuit argenços.

Item una copa ab son sobrecopa gallonada daurada que pesa dos marchs y quatre onços.

Item una taça a manera de barca de argent tota blanca ab dos ances y de dins apedregada, pesa un march y tres onçes.

Item altra barqueta o taça com la desus dita ab tres miges cañes per de dintre, pesa set onçes y dotse argenços.

Item una taça de tres boçins y en aquells obrades tres beneres o pechines ab tres ançes daurada per dins, pesa un march una onça quatre argenços.

Item un saleret alt tot daurat y un vaset pla vell y un fil de argent redó ab dos llaçades, pesa tot un march dos onçes y deu argenços.

Item una mesa de argent ab sa tisora y cadena y la taula obrada de fullatgeria romana.

Item unes fuentes de argent gallonades obrades per les vores al romà, ab unes puntes daurades per la vora y lo scut daurat ab les armes de Aragó, que pesen sis marchs meñs dos argenços.

Item dos canelobres de argent obrats que pesen sis marchs y una onça.

Item altres dos canelobres com los demunt dits que pesen sis marchs meñs mija onça.

Item un escalfador ab son cubertor de argent, que pesa nou marchs tres onçes e mija.

Item un flasquillo de argent ab sa cadena que pesa dos marchs.

Item una panizera per a tenir torcaboques ab son peu de argent, que pesa sis marchs y una onça.

Item una cadeneta chica ab sa ansa y cadeneta que pesa sinch onçes.

Item una olleta chica de argent ab son cubertor, cadeneta y dos ançes que pesa quatre onçes y mija.

Item un taçó de argent ab la vora y peu y scut daurat ab una flor en mig de la taça que pesa quatre marchs y una onça.

Item altre taçó de la matexa manera que pesa quatre marchs y sis argenços.

Item un plat gran de argent ab un scut en mig de les armes de Aragó, que pesa set marchs set onçes.

Item dos fons de argent chiques ab un scut en mig de les armes de Aragó en camp vert, que pesen sis marchs y mig.

Item un picher de argent gran sisellat per la vora y peu que pesa quatre marchs tres onçes e mija.

Item set scudelles de falda que pesen treze marchs y una onça y tres quarts.

Item catorze plats de argent llisos que pesen vint y dos marchs.

Item una image dels tres reys de horient ab ses portes y en la una Sent Miquel y en la altra Sent Christòfol, pintada a l'oli y per la altra jaspisada.

Retablos.

Item una capsa con una image ab la cara de Christo pintada a l'oli he daurada.

Item altre image de Santa Magdalena ab ses portes y en la una Santa Catherina y en la altra Santa Eularia pintada a l'oli, tota la capsa jaspeada de vert.

Item una verònica en un bastiment de fusta de pi pintada a l'oli ab les vores daurades.

Item en una capsa fonch atrobada una image de la Verge Maria ab un Jesús al bras, la post daurada sense moldures.

Item altre image de Xpo. pintada a l'oli ab la moldura e camp daurat.

Item altre image de Sant Jeroni Illuminada ab la moldura daurada y un lletrer a l'entorn dins en una capsa jaspeada de jaspe vermell.

Item una image chica de la Nativitat de Nre. Sr. pintada a l'oli ab les moldures daurades dins una capsa de roure de Flandes.

Item una image del devallament de la creu pintada al temple ab les moldures daurades e blaves ab unes esteles de hor.

Item una image de la Verge Maria ab un títol que diu *Bocatinus me pinxit*, ab la cuberta jaspeada.

Item una image de la Pietat ab la Verge Maria pintada a l'oli ab la moldura daurada dins de una capsa.

Item una image chica pintada a l'oli ab lo camp daurat e moldura verde e tenada dins de un estotx de cuyro ab un cordó de seda parda.

Item un rostro de Xpo. pintat al temple ab la moldura daurada y lo camp blanch.

Item una image de Sant Llorens pintada a l'oli en camp daurat e la moldura daurada.

Item altra caxa de pi plana ab sa tancadura sens clau dins la qual fonch atrobat lo següent:

Item una image de la Quinta Angustia pintada a l'oli ab les moldures daurades e lo quadrat negre.

Item altra image de un crucifici ab la Verge Maria e Sant Juan, en camp e moldura daurada.

Item una image de Xpo. y los Apòstols ab la Verge Maria pintada a l'oli, ab les moldures daurades; vella.

Item una image dels tres Reys pintada al temple ab una moldura de fusta de roure de Flandes.

Item una image de Sant Francesch pintada en paper de marca major de blanch y negre ab una moldura de fusta de çervera.

Item una image de la Pietat pintada de blanch y negre y altres colos al temple en pergamí, ab la moldura daurada.

Item una capsa redona se troba una image de la Verge Maria de paper blanch obra de maçoneria de roure de Flandes, e una altre image de la Quinta Angustia de bulto de atzebeja.

Item en un cobertor de capsa una creu ab tota la pasió de Xpo. pintada en pergamí e colors al temple.

Item en una tela una image pintada al temple de la aparició de Xpo. a la Magdalena.

Item en altra tela una image pintada al temple de Sant Francesch.

Item altra image en una post plana pintada a l'oli daurada de la Verge Maria ab un Jhs. al bras.

Item un retaule chich ab la Verge Maria ab un Jesuset tenint-lo per la mà de bulto, ab la moldura daurada.

Item en una capsa de aya se troba una image de la Verge Maria chica de bulto daurada y pintada.

Item en una posteta chica ab la moldura daurada, demunt un camp d'esmalt blau, una figura pintada al temple y a l'oli de Sant Joan Evangeliste.

Item una posteta ab ses portes de boix pintada de blanch y negre la Quinta Angustia e en les portes pintat Sant Pere y Sant Pau.

Item una image xica pintada a l'oli de Xpo. ab una moldura obrada ab una fusta e daurada ab un títol que diu *Miserere domini fili David.*

Item una post chica en camp d'esmalt blanch, una verònica de Xpo. pintada a l'oli ab la moldura daurada e una pintura de paper ab la image de la Pietat de blanch y negre ab moltes devosions en ella.

Item una image de un Ecçe homo ab una moldura de roure de Flandes.

Item en una capseta chicha un retrato pintat en paper de blanch y negre.

Item una image chica del Salvador illuminada, e junt de ella un papa que mostra la verònica, ab les moldures daurades.

Item un retaule chich pintat al temple lo cap de Sant Joan en camp blau e la moldura plateada.

Item un retaule chich de la primera aparició de Xpo. a Nre. Señora acompañat dels Sants Pares e en les portes un crucifici e un Xpo. lligat en una columna.

Item una image pintada a l'oli de la Verge Maria cosint una túnica e lo Jhs. segut en les sues faldes e un Sant Joseph apartat fent faena de fuster.

Item una image de Sant Gregori pintada en pergamí de blanch y negre ab moldura negre de Flandes.

Item un altre image de Nra. Señora y Sant Joseph tenint lo Jhs. al bras, pintada al temple ab una amoldura de roure de Flandes.

Item una image del juhí final pintada a l'oli ab les moldures daurades, dins de una capsa de roure de Flandes.

Item una capseta quadrada de aya, e dins aquella un crucifici ab la Verge Maria e Sant Joan de bulto, daurat e pintat.

Item un retaulet chich ab una cara de Xpo. en camp vert e baix un títol que diu *Via veritas et vita*, ab la moldura daurada.

Item item una image de Santa Maria Magdalena pintada a l'oli ab un rètulo que diu *Santa Maria Magdalena*; ab la moldura de roure de Flandes.

Item una image redona de alabastre ab la salutació de la Mare de Déu en mig, obrada de relieve ab Santa Eularia; ab les moldures daurades.

Item un tabernacle chich de marfil ab la image de la Verge Maria e Sant Jordi e Sant Miquel, e en les portes Sant Andreu y Sant Jaume.

Item una image de Sant Dimàs pintada a l'oli, ab la moldura daurada e unes lletres a l'entorn de camp blau.

Item una image de la Verge Maria e de Sant Jusep demanant-li perdó per aver pensat de dexar-la, pintada a l'oli ab la moldura quadrada y lo quadrat negre.

Item dos portes juntes en la una pintada a l'oli e al temple la Verge Maria de la Soledat y en la altra la primera aparició de Xpo. a la Verge Maria; ab les moldures daurades.

Item en una post pintat lo sol ab los dotze signes ab les esteles y los quatre elements.

Item en una tela pintada al temple la istòria de Sant Joan Batiste y lo Rey Herodes.

Item una tela pintada al temple la image de Santa Ana ab les tres filles e la Verge Maria al fill al bras.

Item una image de Sant Jeroni gran, pintada al temple, stant en la penitènçia abraçat ab un crucifici ab la moldura e uns saltiris en ell pintats de blau.

Item una image en quadro de la Verge Maria pintada a l'oli ab lo Jhs. al bras ab Sant Joan Batiste estant jugant lo Jhs. ab un cordero; ab la moldura daurada.

Item una image de Sant Francesch ab una creu verda en els mans e una figura de Sant Geroni pintada a l'oli, ab la moldura daurada.

Item en una funda de pi fonch atrobat un retaule de la primera aparició de Xpo. a la Verge Maria; pintat a l'oli ab les moldures daurades.

Item en una altra funda de pi fonch atrobat un retaule ab una figura de una Santa entre un àbit blau ab una creu negra en mig dels pits, pintada al temple ab les moldures daurades.

Item en altra funda de pi fonch atrobat un retaule ab la image de la Verge Maria ab lo Jhs. al bras, gran, pintat a l'oli y al temple en camp daurat e les moldures daurades.

Item en una altra funda de pi un altre retaule ab ses portes ab la Nativitat de Nre. Señor, e en la una porta la Salutació e en la altra un cruci fiçi ab les portes jaspeades de jaspis vermelles, ab un títol per defora que diu *Jhs Maria.*

Item un altre retaule pintat a l'oli de la Nativitat de Nre. Senyor e en les portes scrites unes lletres de or en camp negre; ab les moldures daurades e per defora jaspeat.

Item en una funda de pi fonch atrobat un retaule ab Xpo. ab la creu al coll pintat a l'oli e les moldures daurades, e un friso a l'entorn en camp vermell obrat de or a la romana.

Item en una funda de pi fonch atrobat un retaule gran ab la image de la Pietat pintat al temple pintat en tela ab la Verge Maria y Sant Joan ab la moldura daurada.

Item en altra funda de pi fonch atrobat un retaule ab una image de un Ecce Homo pintat a l'oli en camp blau ab la moldura daurada.

Item un altre retaule de Sant Anthoni pintat a l'oli, en lo desert; ab la moldura daurada.

Item un altre retaule chich pintat a l'oli ab la Quinta Angustia ab la moldura daurada vella.

Item en una capsa gran fonch atrobat un retaule bordat de fil de or e sedes de colors ab la Nativitat de Sant Joan.

Item un altre retaule de Déu lo pare ab lo món en una creu en las mans, pintat a l'oli ab la moldura daurada.

Item un altre retaule chich ab una image de la Verge Maria enmig chica, pintada a l'oli e al temple, e unes moldures daurades e un camp daurat e picat a l'entorn, e en les portes un Sant Pau e Sant Joan e a la part de fora, en les portes, una Salutació pintada de blanch y negre.

Item en una funda de capsa fonch atrobat un retaule ab lo adveniment del Sperit Sant pintat a l'oli, ab la moldura daurada.

Item en una post ab ses moldures de fusta, fonch atrobada una creu pintada en paper ab un tabernacle.

Item un retaule en una post gran en camp negre ab la moldura daurada que mostra en tres retaules e ser la filla de la condesa de Fox, que fonch casada ab lo conde de Prades e de Cardona, questà scrit en lletra françesa.

Item en una funda de capsa fonch atrobat un retaule ab una veròmica de Xpo. en camp morat un drap blanch e un anyell, la veròmica de Xpo. pintada de negre ab la moldura daurada.

Item altre retaule gran de la Verge Maria ab son filla al bras, grega, ab la moldura en camp daurat.

Item en una funda de pi un retaule de Adam y de Eva y en la porta de aquell un retaule com los llançà de Paradís, lo retaule pintat a l'oli ab les moldures daurades.

Item un crucifiçi de fusta ab son peu a manera de encarnat e lo peu pintat de colors.

Item en una funda de alber blanch fonch atrobat un retaule de Sant Geroni pintat a l'oli estant en la penitènçia, ab la moldura de noguer negre.

Item en una funda de pi un crucifiçi de fusta de bulto encarnat e pintat, ab son peu fet a manera de roques.

Item un retaule gran ab la image de Nra. Señora en mig ab son fill al bras e dos àngels que li tenen la corona demunt del cap, e en la una part Santa Inès e en l'altra Sant Miquel; pintat a l'oli ab les moldures daurades e en les portes a part de fora en la una Sant Onofre y en l'altra Sant Joan Batiste.

Item un altre retaule ab la adoraçió dels tres Reys, e en la una porta la Nativitat de Xpo. e en la altra la fugida de Egipte, pintada a l'oli ab les moldures daurades.

Item una funda de pi gran fonch atrobat un retaule gran ab la image de Sant Sabastià pintat a l'oli ab lo freso e moldura daurada.

Item en una funda de pi gran fonch atrobat un tabernacle tot daurat e obrat tot de maçoneria, e en aquell una image de Nostra Señora ab son fill al bras.

Item en una creu de fusta pintat un crucifici a l'oli.

Item en una funda de pi se troba un retaule ab la image de Nostra Señora, gran, ab un Jesús al bras e Sant Juan Batiste al costat; pintat a l'oli ab la moldura daurada e un friso a l'entorn obrat a la romana.

Strumentos.

Item en la estància de l'armari gran, en una mija caxa de alber blanch sense clau e tancadura, foren atrobades tres violes de arch so és tiple, thenor e contrabax ab son adres.

Item en una caixa de alber blanch fonch atrobada una viola antigua vella.

Item en altra caixa de alber blanch enforrada en freseta tenada per de dins, fonch atrobat un llaüt gran bo.

Item en altra caixa de alber blanch ab la cuberta de noguer, fonch atrobat un llaüt gran de fusta de box, bo.

Item tres guitarrons antichs obrats per demunt ab uns llasos sense fundes.

Item en una capsa una viola tumbada envernisada de tenat e naranjat.

Item en altra capsa una viola plana antiga.

Item en una caxeta prolongada de roure de Flandes fonch atrobada una viola dita alegrança ab los costats de avenuz.

Item en una funda de pi vella fonch atrobada una viola gran tumbada e antigua.

Item en una caxa de alber blanch forrada per defora de drap vert e pardo fonch atrobat un llaüt gran bo.

Item en una caxa de pi fonch atrobada una viola dita alegrança ab los costats de Brasil.

Item en una caxa de alber blanch fonch atrobat altre llaüt gran bo.

Item en una altra caxa de alber blanch fonch atrobat altre llaüt gran bo, ab les costelles e mànech de Brasil.

Item en una caxa xica de alber blanch fonch atrobada una viola chica antigua.

Item en altra caxa de pi fonch atrobat hun llaüt gran.

Item en altra caxa de alber blanch fonch atrobat un llaüt de enzina.

Item en altra caxa de alber blanch fonch atrobada una viola dita alegrança ab la costella de avenuz.

Item en altra caxa de alber blanch fonch atrobada una viola antigua ab la costella de rourer.

Item en una caxa de noguer ab una creu de terçia per de dins de la cuberta fonch atrobat un llaüt gran ab les costelles de Brasil.

Item en una caxa de alber blanch fonch atrobat un llaüt gran bo.

Item en una altra caxa de alber blanch fonch atrobat altre llaüt gran molt bo.

Item en una caxa de pi fonch atrobada una viola feta a tall de viola de arch obrada de terçia.

Item en una caxeta de alber blanch fonch atrobat un llaüt gran.

Item en dos capses chiques foren atrobades dos violes chiques mijançeres.

Item en una funda de fusta cuberta de telaençerada fonch atrobat un clavisimbol ab les tecles de marfil e los bemolls de avenuz.

Item en una capsa de pi fonch atrobat un clavicordi ab un títol que diu *Franciscus de Ortega me fecit.*

Item en una altra funda de fusta pintada fonch atrobat altre clavisimbol ab les tecles de marfil.

Item en una caxa de altar portàtil de alber blanch, aforrada de drap vert e pardo, ab un retulet de dins pintat a l'oli ab un crucifici e una Santa Eulàlia.

Item en la estància nomenada de les piñes daurades fonch atrobat un claviorgano ab una funda de pi cuberta de cuiro negre, ab sa clau e tancadura ab ses manxes e una funda de la mateixa manera.

Item un orgue ab les manches de dins de mija a la mitat de fusta de roure de Flandes e la altra mitat d'estany.

Item altre orgue de ala sençera de fusta, la un canó daurat e lo altre de carmesí ab ses manches de dins.

Item altre orgue chich de paper daurat ab les manches de mija ala, ab sa funda de pi.

Item altre orgue de paper pintat de vert carmesí e l'argent de mija ala major que lo desus dit, ab ses manches e funda de pi.

Item altre orgue de caña chich ab ses manches y funda de fusta cuberta de cuiro negre.

Item altre orgue de mija ala d'estany ab les armes de sa Exª prop les tecles, ab ses manches y funda de pi.

Item altre orgue de ala sençera d'estany ab la funda daurada y ses manches.

Item altre orgue chich fet en caragol ab ses manches y funda.

Item tres adarges blanques forrades en cuiro vermell.

Item un espill gran de vidre.

Item en una capsa y dins de una sistella un drach chich que deyen era del dia nat.

Item una borracha e un flascó de cuiro vells ab los brocals e atapadors de argent.

Item un flascó de cuiro guarnit a l'entorn ab unes guarnicions de argent e ab lo brocal e una cadena chica e dos anços, tot de argent.

Item una tabla chica turquesca.

Item dotse saltiris de fusta de diverses maneres.

Item dos caxetes chiques obrades com a rosa de guitarra, la una daurada e l'altra sense daurar; ab ses claus e tancadura.

Item una bota feta a manera de bordo per a portar vi.

Item en la cambra de la llibreria fonch atrobat lo següent:

Primo en una caxa chica de pi aforrada en drap vert foren atrobades vint y dos branques de coral, entre grans y chiques, les unes pulides y les altres sense polir.

Item dos branques de coral fetes a manera de canalobres, los peus de argent e dos branques de coral negre.

Item una capseta chica redona daurada e en lo cubertor les armes de Aragó foren atrobades quatre branques de coral chiques, la una encarnada e la altra vermella e blanca e l'altra vermella.

Item un canalobret chiquet per a peuets de argent.

Item un estandart chich de domàs blanch carmesí fet a hones.

Item en una capsa està una ymage de Santa Barbera de fusta daurada pintada.

Item en altra capsa un Sant Christòfol de fusta pintat e daurat.

Item en altra capsa una altre image de Sant Pau Evangelista de fusta daurat e pintat.

Item en altra capsa un altre image de Santa Bàrbera de fusta daurat e pintat.

Item en altra capsa una pileta de aigua beneita daurada de fusta.

Item un estoch de fusta cubert de cuiro negre fonch atrobat un plat de llàntia de vidre jaspeat ab lo peu e vora e cadenes e chapitell de argent daurat.

Item un morter de plom ab sa mà de plom.

Item una ganivetera de cuiro baio ab quatre ganivets, los dos de salva ab los mànechs de baña negra.

Item altra ganivetera de cuiro negre ab quatre ganivets, los dos ab lo mànec de fusta vermella e los altres de baña negra.

Item altra ganivetera ab sinch ganivets e unes forquetes ab los mànechs de fusta vermella.

Item altre plat de llàntia d'esmalt ab cadenes y capitell de llautó.

Item un cuchario de nacre sens mànech.

Item una image de Santa Bàrbera de ambre chica feta troços dins de una capsa redona.

Item nou ferros de llança mijançers e dos grans.

Item una caldereta d'esmalt blanch, blau e vert daurada ab sa ansa e vora de llautó.

Item una alfanja ab sa guarnició daurada.

Item nou ballestes antigues e les dos regloneres ab ses gafes.

Item tres aljaves ab pasadors.

Item dos rodelles ab les guarnicions de vellut carmesí pintades de blanch y negre daurades, e la una ab una franja de blanch y negre a l'entorn.

Item una rodella pintada a l'oli ab lo triumfo de l'emperador Constantino ab un rètul a l'entorn ab lletres de or en camp vermell ab una franja de seda blava en lo entorn e la guarnició de tela de or ab la funda de cuiro.

Item en una capsa de pi quadrada fonch atrobat un fruyter de cristal guarnit de argent ab un freso a l'entorn obrat de masoneria ab camp vert, e per la vora del fruyter un tronch de argent ab fullatges e per la vora obrades unes puntes de diamans de dins un freso ab unes boles redones de crestall esmaltat de blau ab obra de quirimir, e lo peu de la mateixa obra de quirimir sisavat en redó.

Item en una capsa de pi grocera fonch atrobat un joch de schachs ab ses peces de jaspis de colors.

Item dos taules redones de noguer ab sos peus.

Item una cadira antiga feta a barres tota cuberta de vellut tenat.

Item una cadira francesa ab los braços, respaller y asiento guarnit de setí negre ab la clavasó dorada.

Item una cadira de noguer antiga ab les armes en los brassos y creuera guarnida de vellut negre.

Item dos cadires obrades de tercia ab la clavasó daurada.

Guadamesills.

Item sis cuyros verts y vermells.

Item sis cuyros de guadamesils vermells ab unes puntes de or y pell.

Item tres cuyros argentats ab les armes en mig.

Item quatre cuyros tots blanchs.

Item dos cuyros verts y vermells més nous que.ls altres.

Item un cortinatge de cuyro blanch y vermell gran, que són quatre peçes ab lo cel.

Item un quartinatge de la cama de ciesta de or y pardo que són tres peces ab lo çel.

Item sinch cuyros de cordó pardillo escur y vermell.

Item tres cuyros blanchs y vermells grans.

Item quatre cuyros verts y pardillo ab lo hu d'ells mijà.

Item tres cuyros grans tots vermells ab unes barres de or y pell.

Item dos cuyros grans tots vermells ab or y pell per les vores.

Item quatre cuyros grans naranjats y vermells.

Item dos cuyros verts y vermells molt vells.

Item dos cuyros chichs vermells vells.

Item un cuyro gran blau ab tres rodes de seda de diverses colors en mig y en los cantons.

Item un sobre taula dit del Soldan ab quatre gobellets blaus per los cantons.

Item un cuyro chich naranjat vell.

Item un cuyro chich vermell vell.

Item altre cuyro chich blau.

Item altre cuyro chich vermell.

Item altre cuyro chich vermell.

Item altre cuyro chich vert vell.

Item altre cuyro vert y negre vell.

Item un tros de cuyro vell.

Item altre cuyro chich vert vell.

Item altre cuyro naranjat vell.

Item un devant llit de cuyro argentat vell.

Item altre devantal vert y vermell vell.

Item sexanta peçes de guadamesils entre grans y chichs de diverses colors que per ésser molt ruins y de poca vàlua no se són designats.

Item una copa de coure gran y altra chica.

Item un foguer de ferro ab cobertor gran.

Item dos cubertores de alambins grans.

Item vint y dos coixins de cuyro de guadamezils entre grans y chichs molt vellíssims.

En una caxa de pi ab sos caxons per a asentar les figures de argent de la capella ab la clau e tancadura dins la qual fonch atrobat lo següent:

Una image de bulto de Sant Pere de argent daurada ab sa peanya e diadema e un llibre e unes claus en les mans, que pesa sis marchs quatre onçes e dotse argensos.

Item una image de Sant Andreu ab sa peanya y un llibre e diadema e una creu, daurat e de bulto que pesa set marchs e dos onces.

Item una image de bulto de argent de Sant Pau daurada ab sa peanya e un llibre e una espasa e diadema en les mans, que pesa sis marchs e set onces.

Item una image de bulto de argent de Sant Joan Evangeliste ab diadema, calser e palma en les mans ab sa peanya, que pesa nou marchs.

Item una image de bulto de argent sobredaurada de Sant Jaume major ab sa peanya, bordó e saltiris e un llibre en les mans e sombrero, que pesa set marchs e quatre onces.

Item una image de argent daurada de bulto de Santa Eulària ab sa peanya e diadema e aspa e palma en les mans, que pesa sinch marchs e dos onces.

Item una image de bulto de argent daurada de Santa Catarina màrtir ab sa peanya e diadema e corona e una espasa e un tros de roda de raors en les mans, que pesa sinch marchs dos onces y quatre argensos.

Item un reliquiari de argent daurat ab son peu e dos àngels als costats ab ses ales e una creu per remat en la qual estan dos espines de la creu de Christo ab un veril ovat, que tot pesa sis marchs y set onces.

Item dos portes de retaule de fusta enforrades de tafetà carmesí e en elles pintades les figures de Sant Joan Batiste e Evangeliste a l'oli, e entorn de dites figures cubertes de las taules de una taula de argent escacada.

Item una altra caxa com la desus dita ab sa clau e tancadura en la qual fonch atrobat lo següent:

Una image de de argent de bulto daurada de Sant Juan Batiste ab sa peanya e diadema e un agnus ab sa creu en la mà, que pesa vuyt marchs.

Item un reliquiari fet a modo de una caxa ab sos peus de quatre granotes, ansa e pany ab tretze verils blanchs e ab relíquies en aquell; pesa tot vint y un march e quatre onces.

Item un altre reliquiari de diverses relíquies ab trenta un veril de vidre blanch de fusta de pi cubert de una chapa de argent daurada, enforrat en xamellot morat vell.

Item un retaule ab la fas de Xpo. de fusta cubert ab una llauna de argent daurada ab vuit serafins de argent, aforrada la post de tafatà carmesí.

Item un retaule de Nostra Señora ab son fill al bras pintat a l'oli en una taula de roure de Flandes, e aquell cubert de una chapa de argent daurada ab les moldures de la matexa manera.

Item altre retaule chich de la Santíssima Trinitat cubert de una chapa de argent daurada, e en lo botó de la caixa una cresolica engastada de argent sforrat de cetí blau, vell.

Item un retaule ab la fas de Nostra Señora cubert ab una chapa de argent daurada, e en aquell una mija lluna de argent blanch enforrat de tafatà blau.

Item un cap de fusta cuberts los musclos e pits de aquell de una llauna de argent daurada, dixeren era lo cap de Santa Maria Egipcíaca.

Item altre cap de la forma del desus dit, dixeren era de Santa Úrsola.

Item una caxeta de fusta de alber blanch ab sa clau e tancadura, fonch atrobada una image de Nostra Señora pintada en paper ab una corona de argent daurada e una creueta de argent per remat assentada ab un peu de fusta cubert de una plancha de argent daurada.

Item un reliquiari fet a manera de pinaculo de argent daurat e obrat de maçoneria ab un veril de vidre blanch, e dins de aquell relíquies; que pesa set marchs dos onces e vuit argensos.

Item una caxa plana de pi vella ab sa clau e tancadura, fonch atrobat lo següent:

Un faristol de fusta tot cubert de argent obrat de mig relieve ab un escut de les armes de sa Exª, que pesa tot quinse marchs e dos onces.

Item dos canelobres de argent blanch antich, ab unes arandeles coronades que pesaren quatre marchs e sinch onces.

Item altres dos canelobres fets a tall comun ab unes finestres antigues cubertes de argent blanch, que pesaven quatre marchs y set onces.

Item dos canelobres de altar ab les peanyes e arandeles de maçoneria antiga daurats e blanchs, ab uns botons en mig ab sis escuts de armes ab barres de Aragó e flos de llis, que pesaren quinse marchs de argent.

Item dos creus de argent daurades ab sos peus antigues, que pesaren un march dos onces e quatre argensos.

Item dos retaules chichs de Nostra Señora pintats a l'oli, guarnits de argent daurats ab sos peus de argent daurats ab unes creuetes de argent per remat, que tots pesaren tres marchs e quatre onces.

Item un portapau de argent daurat ab una assumpció de Nostra Señora molt antiga, e en les espalles les armes de sa Exª, e de dins de fusta molt vella e antiga; que pesa tot sinch marchs e quatre onces.

Item un estoch de cuyro negre fonch atrobat un portapau ab un crucifici e un Christo en lo Sepulcre de esmalt de diverses colors sobre una chapa de coure, e la guarnició feta corona de argent daurat e una pedra de jaspis en aquella, e per remat tres poms, la hu de Calcedònia e los dos de jaspis; que pesa tot sis marchs y sis onces.

Item en un estoig com lo desus dit fonch atrobat un portapau de argent daurat ab la resurrectió de Xpo. obrat de relieve, e en lo peu un escut chich ab les armes de sa Exª; que pesa tot tres marchs.

Item una creu de argent daurada ab lo peu obrat de maçoneria, e en aquell un escut ab les armes de sa Exª, que pesa quatre marchs tres onces y quatre argensos.

Item una caxeta de alber blanch fonch atrobat lo següent:

Una creu de adzebeja daurada feta a manera de tronchs ab son peu del mateix, obrat de maçoneria.

Item dos canelobres de adzebeja e dos canons e ses copetes de argent.

Item una portapau de adzabeja.

Item una campana de argent ab un mànech de uns cordons de seda tenada ab un lletrero a l'entorn per la vora que diu *Ave Maria*; que pesa tot sinch marchs una onsa y dotse argensos.

Item una altra campana chica de argent ab lo mànech de seda blava, que pesa tot dos marchs y una onsa.

Item un portapau chich cobre una chapa de coure ab una Verge Maria ab son fill al bras, obrada de esmalts e guarnida de argent daurat ab una ansa del mateix que pesa set onces e vuit argensos.

Item dos ensensers ab ses cadenes e chapitells de argent blanch que pesaren set marchs y set onces.

Item una barqueta de argent blanca ab sa cullereta per al ensens, que pesa tot dos marchs y una onça.

Item unes canadelles de argent blanques ab sos tapadors e una onça cascuna obrades a tall de Idria, que pesa dos marchs e una onça.

Item una Consagració de argent blanch ab una guarnició de argent daurada e dos àngels daurats ab sa peanya de argent e un scut ab les armes de sa Exª, e una creu chica de argent ab son Crucifici e dos peus per a sostenir la dita Consagració de argent daurats plans, que tot pesa sis marchs e sis onces.

Item una caxa de pi gran plena ab sa clau y tancadura fonch atrobat lo següent:

Primo una capa de morat carrofat ab sa sanefa de imagineria brodada de hor e sedes de colors, e la capilla de dita caxa ab una salutació de fil de hor e sedes de colors enforrada en tela verda ab sa camisa de llens.

Item una capa de brocat blanch carchofat, ab sa çenefa de imagineria brodada de fil de hor e sedes de colors e la capilla brodada ab una image de Nostra Señora forrada en tela tenada ab sa camisa de llens.

Item altra capa de brocat de tres altos ab lo perfil de seda blanca e la çenefa de imagineria brodada de fil de hor e de sedes de colors, forrada en tela verda ab sa camisa de llens e la capilla brodada ab la Asumptió de Nostra Señora de fil de hor e sedes de colors.

Item altra capa de brocat pèl carmesí carchofat, ab la cenefa de imagineria brodada de fil de hor e sedes de colors forrada en tela verda ab sa camisa de llens e la capilla brodada de fil de hor e de sedes de colors ab una image de Sant Pere.

Item altra capa de domàs de hor e seda blanca ab la çenefa brodada de fil de hor e sedes de colors e la capilla brodada ab una image de Déu lo Pare de fil de hor e sedes de colors, forrada en tela verda e sa camisa de llens.

Item altre capa de vellut carmesí ab la çenefa de brocat ras, l'or en tres faxes de alt a bax del mateix brocat ras, a la capilla del matex; forrada en tela verda.

Item altra capa de setí carmesí ab la cenefa brodada de imagineria de fil de hor e sedes de colors, e la capilla brodada ab la coronació de Nostra Señora forrada en tela verda.

Item altra capa de domàs blanch vell, ab la çenefa e capilla de brocat ras, forrada en tela verda.

Item una altra capa de domàs morat ab la çenefa e capilla de setí morat, forrat en tela verda.

Item un pali de brocat carmesí de dos altos ab sa camisa de llens forrada en tela verda ab los tovallons e frontal de dos altos ab lo perfil de seda verda ab franges de fil de hor y seda verda.

Item un palis de brocat de tres altos ab lo perfil de seda blanca ab lo frontal e tovallons del matex ab franges de fil de hor e de argent, aforrat en tela parda.

Item un altre palis de brocat ras ab lo perfil de seda blava ab lo frontal e tovallons del matex, ab les franges de seda blanca e perfil de hor forrat en tela verda ab sa camisa de llens.

Item un altre palis de brocat carmesí carchofat ab lo frontal e caigudes del matex ab franges de seda blava de fil de hor forrat en tela tenada, ab sa camisa de llens.

Item altre palis de brocat carmesí carchofat e vellut vert a trossos, e en mig un scut ab les armes de sa Exª, forrat en tela verda ab sa camisa de llens ab franges e tovallons del matex ab franges de seda verda e fil de hor.

Item altre palis de or e seda carmesí ab lo frontal e tovallons del matex ab franges de sedes de colors, forrat en tela tenada ab sa camisa de llens.

Item altre palis de brocat ras blanch e forrat en tela verda ab frontal del mateix.

Item altre palis de brocat ras blanch ab unes rosetes de seda de grana en lo matex brocat frontal, e tovallons del matex ab franges de seda blanca, forrat en tela tenada ab sa camisa de llens.

Item una capa de cetí vert ab la çenefa de tafatà carmesí obrada de imagineria de fil de hor e sedes de colors forrada en tela verda ab la capilla bordada una image de Nostra Señora ab son fill al bras e dos àngels als costats.

Item una capa de chamellot blanch ab la capilla e cenefa de vellut blanch, forrada en tela parda vella.

Item una tovalla de fasistol de brocat ras blanch ab franja de seda blanca, aforrada en tela tenada.

Item altra tovallola de brocat pèl carmesí carchofat ab franja groga e seda carmesí, forrada en tela verda.

Item una altra tovalla de faristol carmesí ab franja de seda carmesí aforrada en tela verda.

Item altra tovalla de domàs morat aforrada en tela verda.

Item altra tovalla de faristol de cetí blanch ab franja de seda blanca aforrada en tela parda.

Item altra tovalla de chamellot de seda parda viat, de sedes de colors ab franges de seda verda e seda carmesí, aforrada en tela verda.

Item altra tovalla de faristol de vellut vert ab franges de seda parda aforrada de tela parda.

Item altra tovalla de faristol de setí negre ab franja de seda negra, aforrat en tela negra.

Item altra tovalla de chamellot blanch ab franges de seda blanca, aforrat en tela verda.

Item una cortina de domàs blanch ab una image de Sant Miquel en mig bordada de fil de hor e argent e sedes de colors, forrada en tela negra.

Item altra cortina de domàs vert ab una image de Xpo. ab la creu al coll en mig e ab dos fariseos, bordada de fil de hor e sedes de colors, forrada en tela tenada.

Item una cortina de domàs negre ab tres creus grans en mig bordades de fil de hor, forrada en tela verda.

Item en un altra caxa plana vella ab sa clau e tancadura dins la qual fonch atrobat lo següent:

Primo un ornament de tafatà blanch forrat en tela blanca ab unes llistes o guarnicions de tafatà carmesí ab tot son compliment, so és casulla, dos dalmàtiques, manípulos e estoles e collars.

Item un altre hornament de setí vert ab guarnicions de setí naranjat, so és casulls, dalmàtiques ab tres manípulos, dos collarets e dos estoles enforrat en tela blava.

Item altre ornament de brocat ras carmesí ab guarnicions de cetí vert, so és casulles dalmàtiques e dos collarets enforrados de tela verda.

Item altre ornament de domàs blanch ab guarnicions de tela de hor, so és casulla, dalmàtiques e les set peçes, forrada la casulla en tela blava e les dalmàtiques en tela verda.

Item un ornament de brocat e lo morisch de seda encarnada e fil de hor e de argent ab les guarnicions bordades sobre vellut vert, so és casulla, dalmàtiques y set peces; forrat en tela parda.

Item altre ornament de domàs vert ab les guarnicions de sarsahan so és casulla, dalmàtiques y set pesses; aforrada la casulla en tela parda e les dalmátiques en tela negra.

Item altre ornament de vellut tenat ab les guarnitions de cetí morat, ço és casulla e dos dalmátiques e set pesses forrat en tela parda.

Item altre ornament de chamellot blanch ab guarnicions de cetí blanch, ço és casulla, dalmática ab set peces forrat en tela verda.

Item altre ornament de domàs morat guarnit de cetí morat, ço és casulla e dalmàtiques e set peces forrada la casulla en tela tenada e les dalmàtiques en tela blava.

Item altre ornament de cetí negre ab guarnició de vellut negre, ço és casulla e dalmàtiques e set peces forrat en tela negra e la casulla en tela verda.

Item una casulla de zarzahan morisch ab manípulos e estola del mateix, forrada en tela blava.

Item altra caxa de pi plana vella ab sa clau e tancadura e dins de aquella fonch atrobat lo següent:

Primo un ornament de brocat carmesí carchofat de tres altos ab les guarnitions bordades de fil de hor y sedes de colors y en los faldons les armes de sa Exª bordades, ço és casulla, dalmàtiques ab dos manípulos, una estola e dos collars ab sos cordons per a les dalmàtiques de seda carmesí e fil de hor e ab ses camises de llens forrat en tela verda.

Item altre ornament de brocat pel ab lo perfil de seda blanca e les guarnicions de fil de hor, ço és casulla e dalmàtiques ab set peces, aforrat en tela parda.

Item altre ornament de domàs de or e seda blanca ab les guarnicions bordades de imagineria e fil de or e sedes de colors, ço és casulla e dalmàtiques e set peces aforrades en tela verda ab ses camises de llens.

Item altre ornament de domàs de or e seda carmesí ab les guarnicions de brocat de dos altos ab lo perfil vert, aforrat e tela verda ab ses camises de llens, ço és casulla, dalmàtiques e set peces.

Item altre ornament de domàs carmesí ab la guarnició de un fres de or ab seda blava aforrat en bocaram blau, ço és casulla, dalmàtiques e set peces.

Item altre ornament de cetí carmesí ab guarnicions de fres de or e seda carmesí e faldons de brocat carmesí carchofat, aforrat en tela verda ço és casulla, dalmàtiques e set peces.

Item altre ornament de cetí carmesí ab guarnicions de fil de or e seda carmesí e faldons de brocat carmesí carchofat, aforrat etela verda ço és casulla, dalmàtiques e set peces.

Item una altra caxa de pi vella, plana, ab sa clau e tancadura e dins aquella fonch atrobat lo següent:

Primo un pali de tapiceria de fil de or e sedes de colors ab los improperis de la pció de Xpo. en mig, ab frontal del mateix, sense tovalloles, ab franja de seda verda e fil de or; aforrat en tela blava.

Item un pali de vellut carmesí picholat ab una image de Sant Pere en mig bordada de fil de or e sedes de colors; forrat en tela verda ab frontal e tovallons del mateix ab franja de seda carmesí e or.

Item altre pali de domàs morat, aforrat en tela blava e frontal del matex.

Item un pali de barragà morisch forrat en tela blava.

Item un altre pali de domàs blanch ab una creu gran en mig de brocat ras blanch; aforrat en tela blanca ab frontal del matex.

Item altre pali de cetí carmesí aforrat en tela blava ab frontal e tovalloles del mateix, vell.

Item altre pali de vellut carmesí ab una creu en mig de brocat pel, aforrat en tela blava ab frontal del matex ab franja de seda carmesí e fil de or.

Item un pali de zarzahan de or e brocadelo carmesí, aforrat en tela parda ab frontal e tovallons del matex ab franja de seda blanca e seda carmesí.

Item altre pali de domàs blanch ab la image de Nostra Señora en mig ab son fill al bras, bordada de or ab frontal e tovallons del matex, aforrat en tela verda.

Item altre pali de domàs vert vell, aforrat en tela verda ab frontal e tovallons del matex ab franja de seda blanca, carmesí e naranjada.

Item un pali de cahmellot blanch aforrat en tela verda ab frontal e tovallons del matex ab franja de seda blanca, vell.

Item un pali de domàs morat aforrat en tela tenada ab frontal e tovallons del matex ab franja de seda vermella.

Item un pali de vellut picholat negre ab una creu de cetí carmesí en mig aforrat en tela verda ab frontal e tovallons del matex, molt vell esquexat.

Item altre pali de vellut negre aforrat en tela verda ab frontal e tovallons del matex ab flocadura de seda negra,vell.

Item altre pali de zarzahan morisch ab una creu de brocat morat pel aforrat en tela verda ab frontal del matex.

Item altre pali de vellut vert ab una creu bordada de fil de or en mig ab franja a l'entorn de or e seda verda, ab frontal del matex aforrat en tela parda.

Item altre pali de setí naranjat de pardo molt vell, esquexat, forrat en tela tenada ab frontal del matex.

Item altre pali de tafatà groch ab llistes de tafatà carmesí viades de blanch e vert, aforrat en tela blanca.

Item altre pali de almayzar morisch morat, groch e vermell e blanch ab los caps de almayzar e fi ( ) forrat ab llens ab son frontal.

Item un frontal e dos tovallons de chamellot vert viat, de sedes de colors ab franges de seda groga.

Item un frontal e dos tovallons de brocat pel morat carchofat ab franja de seda encarnada e fil de argent; forrats de tela verda.

Item un frontal e dos tovallons de brocat pel morat carchofat e brocat carmesí amitadat, aforrat en tela parda ab franges de seda blanca e encarnada.

Item una cortina de chamellot pardo e morat a puntes, aforrat en tela tenada.

Item una cortina de brocat ras blanch e púrpura vella, llarga e ample de dos peces.

Item una caxa de pi plana vella, sense clau e tancadura e dins de aquella fonch atrobat lo següent:

Primo una ara de jaspis vermell guarnida en fusta de noguer e pintada.

Item una altra ara de alabastre guarnida en fusta de roure de Flandes.

Item dos trossos de alabastre la hu major que l'altre, dels quals se amostra que era un tros e ara està romput.

Item una altra ara de jaspis negre e blanch forrada en setí blau, chica.

Item en una caxeta chica de roure de Flandes un faristol de tercia.

Item un altre de alabastre per ara e un coxí de tafatà encarnat e quatre sacres escrites en pergamí guarnides de fusta.

Item quatre llibres scrits en pergamí de mà de cant pla, e unes misses de devoció escrites de mà e un llibre ab les cubertes de cuyro tenat ab les armes de Aragó.

Item un misal gran ab les cubertes de vellut carmesí e ab tancados de parche carmesí ab los caps de argent daurats, escrits de mà en pergamí y alaminats.

Item altre misal de pergamí e de emprenta cubert de vellut vert e ab los tancados de parche e de argent blanch.

Item un evangelister escrit de mà en pergamí ab les cubertes de vellut morat ab los tancadors de argent daurats.

Item un capituler escrit en pergamí de mà ab les cubertes de vellut carmesí e tancador de argent blanch.

Item dos canedelles velles de argent daurat e una cullereta de argent de ministrar lo calis e altres trossos de argent trencat que tot pesa set onces e set argensos.

Item tres draps chichs per a les peanyes de les relíquies en lo altar, la hu de brocat ras e lo altre de setí blanche lo altre de domàs carmesí.

Item tre camís de naval ab los faldons e manguitos de brocat pel, ab lo perfil de seda tenada.

Item altres tres camís de runa ab los faldons de domàs morat e manguitos.

Item altres tres camís de runa ab los faldons e manguitos de vellut carmesí picholat.

Item altres tres camís de runa ab los faldons e manguitos de cetí vert.

Item una tovallola de altar de almayzar de seda blanca ab una vora de or e seda negra.

Item altra tovallola de altar de roa de cofre ab una vora de llista de seda negra en llens blanch.

Item altra tovallola de altar del calicu vella, ab los caps obrats de seda blanca.

Item una tovallola de altar de orlanda ab una llista obrada de seda carmesí.

Item altra tovallola de altar de orlanda, als caps obrada de seda negra ab una guarnició de seda de grana e fil de or.

Item altra tovallola de rua grocera ab una llista a l'entorn de tafatà carmesí.

Item altra tovallola de altar de llens de casa ab una llista a l'entorn obrada de seda de grana.

Item un pali ab son frontal cosit en aquell de vel ab unes llistes de seda verda e carmesí e blava unes contra altres, ab una creu en mig de llista de seda naranjada.

Item una tovallola de altar de cotó obrada als caps de punt real de sedes de colors.

Item una tovallola de altar de orlanda ab una llista de seda negra molt vella.

Item una manteta de combregar de domàs blanch ab franjes e cordó de seda blanca forrada en tela verda.

Item unes tovalles de altar de cotó ab unes llistes de seda naranjades e grogues.

Item una casulla de arambel morisch ab son maípulo e estola, forrada en tela blava.

Item un pali de arambel morisch forrat en tela verda.

Item un drap de cobrir la patena ab un Jhs. de fil de or enmig e uns rams als cantons de fil de or.

Item una casulla de cotonina blanca ab la creu de una llista de tafatà negre ab manípulo e estola del matex.

Item un portapau ab la image de la aparició de Xpo. a la Magdelena de naquera, guarnida de argent durat e blanch ab una pedra dobleta al cap vermell, que pesa tres onces e set argenços.

Item una cortina de fustanet blanch.

Item una cortina ab un crucifici e Nostra Señora e Sant Joan bordats de fil de or de domàs pardo, forrat en tela negra molt vella, esquexada.

Item una casulla de tafatà groch forrada en tela blanca ab la creu de tafatà vermell ab son recapte.

Item una almatiga de domàs blanchaforrada en tela negra.

Item una casulla de xamellot morat ab creu de vellut negre molt vella, ab manípulo e estola.

Item altra casulla de tafatà vermell ab creu de tafatà groch, viada, de blanch e negre sens manípulo ni estola.

Item una casulla de xamellot tenat ab la creu de vellut negre ab una estola.

Item un docel de tela de alemaña molt vell.

Item una ara de alabastre a olas de argent forrada en fusta.

Item en una capsa pintada tres parells de corporals de seda blanca.

Item una caxa de pi plana ab sa clau e tancadura e dins de aquella fonch atrobat lo següent:

Primo un pali de llens blanch obrat de seda negra tot.

Item altre pali desfiladiz naranjat ab unes mostres a l'entorn.

Item altre pali de llens blanch ab una creu en mig y los improperis de la pació obrats de seda negra.

Item altre pali desfiladiz vermell e naranjat fet a la morisca.

Item altre pali desfiladiz vermell obrat a l'entorn de unes piques a la morisca.

Item una cortina de tela negra.

Item una alna y mija de vellut vert.

Item un pali de saya deseda tenada ab una creu en mig de vellut carmesí ab son frontal e tovallons.

Item una mitra de bisbe de domàs blanch ab les guarnicions de cetí carmesí bordades de fil de or.

Item una cortineta chica de tafatà picholat forrada en tela parda.

Item una capa de domàs negre molt vella e feta troços, aforrada de tela verda.

Item una casulla de vellut morat vella e feta trossos ab les creus de cetí naranjat.

Item un pali de arambel de seda vert e viat de altres sedes de colors, aforrat en tela verda.

Item un docel chich de adomalzar morisch de diverses colors, aforrat en tela blanca.

Item una capça de corporals aforrada en çetí vert.

Item una custòdia redona gallonada ab son cubertor e peu de la matexa manera de coure cuberta de esmalt vert y morat e blanch e tota daurada ab la manteta de vel e randes de fil de or e volateria.

Item una pàlia de tafatà blanch ab una creu de brocat ras morat.

Item altra pàlia de orlanda ab una creu obrada en mig e los entorns de fil de or e seda verda.

Item altra pàlia de tela de argent ab una creu en mig de randa de or e per les vores del matex.

Item altra pàlia de orlanda ab una creu en mig de seda verda e fil de or e a l'entorn una randeta de or.

Item altra pàlia de orlanda obrada de seda blava vella.

Item altra pàlia de filet rexada ab una creu en mig obrada de seda de colors e molts noms de Jesús a l'entorn.

Item altra pàlia de ( ) ab unes mostres als cantons de or y seda de colors vella y esquexada.

Item altra pàlia de filet rexat ab una creu en mig de sedes de colors ab los improperis de la pació de Xpo.

Item un drap chich de orlanda obrat de seda de grana per a cubrir la patena, vell.

Item un retaule de fusta ab la fas de Xpo. Nazareno pintada al temple ab la diadema e una faxeta e l'entorn de la llauna e de argent daurada ab lo camp blau.

Item un canelobre de llautó obrat a la morisca gran.

Item dos canelobres de fusta, la hu per al ciri pasqual, lo altre per al ciri de la fe, pintats ab les barres de Aragó.

Item una arquilla de pi chica plana sense clau ne tancadura, se troba un reliquiari de argent daurat ab son peu ab son vericle redó dins lo qual dixeren y avia de la camisa de Nostre Señor Déu Jesu Xpo.

Item en una caxa de alber blanch plana vella ab clau e tancadura fonch atrobat lo següent:

Primo dos canelobres de altar de argent daurats ab los peus e arandeles fetes a tall de maçoneria.

Item una creu de argent ab son peu daurada, obrada de maçoneria en la qual y a un reliquiari del vel de Nra. Srª que pesa set marchs de argent.

Item un plat gran de argent daurat vell gallonat al gallego, ab un lletrer a l'entorn e un scut en mig ab armes de sa Exª que serveix per a la aigua beneyta, que pesa sis marchs una onça catorse argensos.

Item un salpaçer de argent blanch ab dos botons e lo brocal que ab la fusta e plomes per a donar l'aygua, pesa un march quatre onces y vuit argenços.

Item un plat mijancer a tall de baçina de argent pla, ab la moldura trencada daurat per la vora, que pesa dos marchs set onces catorse argenços.

Item una caldereta de aygua beneita de argent blanca llisa, ab unaança quadrada e una anella en mig de dita ança; que pesa tres marchs sis onces e set argenços.

Item dos canadelles de argent ab sos cubertors sisavades antiges blanques, e un ostiari de argent blanch llis e en lo cubertor de aquell un scut ab les armes de sa Exª; que pesa un march set onces e dotse argenços.

Item un portapau de argent daurat ab la figura de la pietat en mig de relieve e ab ança, que pesa dos onces e quatre argenços.

Item un càlser ab sa patena de argent daurat ab lo peu sisavat e en aquell una image de la Pietat enmig chica e esmaltada, que pesa dos marchs tres onces y vuit argenços.

Item una capsa chica redona de argent blanca e llisa que servex per atenir reservat lo Santíssim Sacrament, que pesa sinch onces e catorse argenços.

Item una cortina de domàs carmesí ab la resureçió de Xpo. en mig e quatre àngels als cantons, tot brodat de fil de or e sedes de colors; forrada en tela verda.

Item un davant altar de domàs carmesí ab salutatió de Nostra Señora en mig brodada de fil de or e sedes de colors, ab frontal e tovallons de cetí carmesí ab unes creus de brocat pel ab franges de seda encarnada; forrat en bocaram pardo.

Item una casulla de saya de seda tenada ab les creus de domàs encarnat ab manípulo e estola del matex; forrada en tela tenada.

Item una tovallola per a combregar obrada de seda de grana ab los misteris de la pació de Xpo. enmig.

Item dos tovalles de altar de llens roa ab listes de tafatà carmesí per les vores e viades de blanch.

Item una altra tovallola de llens de casa ab llistes de tafatà groch per les vores viades de blanch.

Item tres misals chichs vells cuberts de cuyro negre ab un coxinet de vellut pardo vell per facistol.

Item dos tovalloles, la una de riça e l'altra de llens per al pan beneit.

Item un cascavell fet campana de bronso ab les pues trencades.

Item en una caxeta chica de noguer cuberta de cuyro negre ab sa clau e tancadura en la qual fonch atrobat lo següent:

Item dos ampolletas chicas de argent fetes com a canterets ab sos cubertors, un ostiari de argent llis blanch e en lo cuberor un scut ab les armes de sa Exª, que pesaren un march tres onces y treze argenços.

Item dos canelobres de altar ab dos peches de jaspes redones en mig en lloch de botons blanchs e daurats, que pesaren un march una onça e catorse argenços de argent.

Item un calcer de argent daurat llis ab una calcedònia redona en lloch de botó, que pesa un march y dos onces y vuit argenços.

Item un portapau de argent daurat en mig una peaña de coyre esmaltades ab figures de Nostra Señora ab son fill al bras ab dos àngels als costats, e en lo peu de aquella un rubí sols; que pesa un march una onça y vuit argenços.

Item una campaneta de argent chica que pesa tres onçes e dos argenços.

Item una cortina chica de tafatà groch e enmig una creu de llista de tafatà carmesí e als entorns una llista ampla ab mostres de seda naranjada e blanca.

Item un davant altar de tafatà groch ab unes llistes de tafatà carmesí viades de blanch de alt a bax.

Item una casulla de tafatà morat ab les creus de llista de seda naranjada e blanca ab son manípulo e estola del matex, tot vell.

Item una ara chica de jaspis vert guarnida a l'entorn de fusta e sobre aquella una plancha de argent sobredaurada.

Item uns corporals de llens blanch.

Item un devant altar de la resurectió de Xpo. brodat de fil de or e de argent e sedes de colors.

Item altre davant altar ab tres compartimens e en lo d'enmig la Nativitat de Nostre Señor, als costats lo hu de la adoració dels Reys e a l'altra la Salutació de Nostra Señora, tot brodat de fil de or e de argent ab sedes de colors.

Item una caxeta prolongada de pi vella fonch atrobat un altar de noguer portàtil de peçes.

Item un llibre cubert ab cubertes de pots dit leccionari e altre cubert de la matexa manera dit Salterio.

Item sis llibres de cant pla, cubert com lo dessus dit.

Item tres llibres ab cubertes de cuyro negre de cant de orgue que comprà sa Exª.

Item tres llibres de cant pla ab cubertes de cuyro negre que dixeren los comprà sa Exª dels frares de San Miquel de los Reyes.

Item altres tres llibres de cant cuberts de cuyro que dixeren los comprà sa Exª.

Item quatre llibres de motets de la flor cuberts de cuyro que comprà sa Exª.

Item dos faristols de fusta de pi la hu per al cor e lo altre per a l'Evangeli.

Item quatre catifes chiques les dos de tres rodes e la una de una roda, e l'altra de mostres grogues en camp vermell, velles.

Item un bulto de Sant Geroni ab un crucifici de fusta daurat e pintat.

Item un bulto de Santa Magdalena de fusta daurada e pintada ab un pot en la una mà e en l'altra una corona d'espines.

Item un davant altar de arambel de colors groch, vermell, vert e blau e naranjat frontal de vellut vert ab franja de seda verda e or.

Item una pàlia de telilla de seda verda e or cachat ab un nom de Jesús en mig de franja de or entornada de la matexa franja.

Item una tovallola de donar pau de vel de seda verda viada de vies de seda naranjada ab una randa de or e argent a l'entorn.

Item una pàlia de orlanda ab una creu de seda de grana ab uns quadros a l'entorn de dita creu de fil de or.

Item una pàlia de saya de seda morada ab una creu e una faxa a l'entorn de vellut carmesí.

Item altra pàlia de vel de seda verda ab unes creuetes de seda fluxa naranjada, blava e blanca e carmesí, ab franja coronada de seda de les matexes colors.

Item una tovallola de donar pau de orlanda prima, obrada de fil de or e seda carmesí e als caps repasejos de la matexa seda.

Item una tovallola de tafatà carmesí ab un pasapie de fil de or a l'entorn, vella.

Item una casulla de tafatà carmesí ab fresos de or a l'entorn vella.

Item tres vels de seda, la hu nou e gran e los altres vells.

Item tres camís, la hu ab lo faldó de tafatà e cetí carmesí e lo altre camís vell de l'altar portàtil e l'altre vell.

Item una ara de jaspis forrada de fusta de noguer cuberta de cetí blau, rompuda per mig e una altra chica de alabastre de altar portàtil.

Item una pàlia de filanpua obrada de sedes de colors fluxes uns quadros e rosetes, e enmig una creu de tela de or e per lo entorn del matex.

Item una tovallola vella per a donar pau de vel viat de or cachat ab franja de or a l'entorn.

Item un bulto de image de Santa Bàrbera de alabastre dins de una capseta.

Item una capseta de corporals cuberta de cetí carmesí, e per damunt brodat lo nom de Jesús ab unes roses de or e argent e altres lligaces de dins de una capsa pintada.

Item un tros de cetí per a cobrir un banquet de les relíquies.

Item un camís de orlanda ab lo faldó de brocat carmesí carchofat.

Item una casulla, manípulo e estola de vellut morat e un davant altar frontal e tovalloles del matex vellut ab franges de seda morada; aforrat tot en tela blava.

Item una capilla per a capa de brocat de la Conceptió de Nostra Señora, nova.

Item dotse pañets o pàlies chiques per a sobre lo altar, dites pàmies, obrades de diverses sedes.

Item una arquilla de nogal chica derciada de os, en la qual foren atrobades moltes relíquies ab lo memorial d'elles enviat per lo abat Domènech.

Item altra arquilla chica plana en la qual dixeren y avia relíquies que no.s pugué obrir.

Item una ara de albastre guarnida de fusta de ginjoles.

Item una tovallola de tafatà morat per a donar pau per a l'altar portàtil, e una pàlia del matex altar portàtil de orlanda ab una creu de seda enmig obrada per les vores.

Doc. 4: ADT (Cortesia de JM.Sans Gené). Inventari del castell d'Arbeca. Notari; Joan Miró, 5 de juny 1553

In castro ville de Arbeca ( ). dioc. p. me Joannes Miró presbiterum vicarium et notarium ecclesie et ville predicte de Arbeca rectore ear. fuit receptu et testificatum pte. inventarium tenores sequentes.

In Dei noie. ad evitandum doli et fraudis macular. y diluns a sinch del mes de juny any mil sinch sents y sinquanta tres; de manament de la molt Excel.lent dna. Joana duquesa de Cardona y de Sogorb, senyora y proprietària del castel y vila de Arbeca, en presèntia del magnífich moss. Nofre Moliner, canonge de la Seu de Leyda, y dels honrats n'Anthoni Balle, balle de la vila de Arbeca y de Joan Florejachs, fonch pres inventari de les cosses trobades dins y defora del castel de Arbeca, y açò per letra de sa Excel.lència als predits remesa; y lo qual fonch rebut y testificat per mi Joan Miró, prevere vicari y notari predit, y en presèntia de Pere(?) Badia y Pedro Beschaino, testimonis en açò demanats, y fonch fet dia, mes y any sobre scrits.

E primo fonch trobat en la guardaroba de dit castel lo següent.

Primo hun drap de ras dit la coronació de Nra. Señora.
Item altre drap de ras dit la sepoltura de xrto.
Item hun drap de ras anoe. la Samaritana.
Item hun hun drap de ras dit Galseran, a dreta xrto. y lo emperador ab lo septre en la mà.
Item altre drap de ras anomenat otoniell.
Item dos draps de Tornay anomenats los drachs.
Item altre drap de ras gran dit lo presepte ab la istòria de Vine(?).
Item altre drap gran anomenat les Amazones.
Item altre drap gran, són quatre peces de les Amazones.
Item altre drap gran de figures vell.
Item hun drap de ras chic de Nra. Señora que té lo Jesús al bras y Josep que li done una poma.
Item un drap de verdures y ( ).
Item devuyt troços de draps de ras tots scorterats.
Item set draps grans de figures ben romputs.
Item nou draps de verdures.
Item dues antiportes de Tornai.
Item entre goteres y devant lits trenta dos entre bons y dolents.
Item una catifa molt gran, ab unes armes de leons castells y flos de lis.
Item dues catifes pelosses per hun estrado que paren partides per mig.
Item tres catifes grans.

Item una portalera bona ab hun qui sona un laüt.
Item una portalera vela molt dolenta y hun raboster molt vel.
Item una catiffa molt scorterada.

En una caixa larga si troba lo següent:

Primo lo cortinatge dels cascavells, està ab sis pesses.
Item dues sobremeses de velut negre.
Item hun sitial de velut negre.
Item una sobremesa de setí ab guarnació de velut negre.
Item hun cobertor de grana ab pasamà alredor ab quatre flochs.
Item hun tros de brocat y velut carmasí com a davant ( ).
Item hun tros de velut negre vel, obrat com a domàs.
Item una sanefa de dosser de velut negre y setí.
Item una gualdrapa de velut negre de mula, dolent.
Item una gualdrapa de contra y ab franja de seda negra.

Coxins.

Primo sis coxins de velut carmesí y or, vells.
Item sinch coxins de velut carmesí vells.
Item tres coxins de velut vert.
Item hun coxí de velut morat.
Item dos coxins blanchs recamats de or y seda.
Item tres coxins de drap negre dolents.
Item hun coxí de tela per a obrar.
Item tres coxins de cuyro.
Item dotze coxins de flopell.
Item sinch coxins de cuyro buits.
Item deu coxins buyts de ras molt dolents.

( )
Primo dos cortines y hun tros de velut carmesí.
Item quatre cortines les dues vermel y blau, la una tota blava, la altra negra y vermela.
Item una cortina de zarfan obrada de vermel y pardilo y groch.
Item una vànova gran de seda vella, hahon estan pintats dins molts animals.

Altres robes de diverses maneres.

Primo una vànova gran obrada a la morisca.
Item dos antiportes de drap vermell.
Item dos troços de drap de grana com a sobre lit.
Item una gualdrapa de mula de drap negre vell.
Item un papelló gran d'estamenya vermela.
Item tres cortines d'estamenya groga y altres colos.
Item sis cortines d'estamenya negra y vermela.
Item dues cortines d'estamenya pardila, vermela y blava.
Item tres cortines d'estamenya morat y blau les dues, la altra tota morada.
Item dues cortines d'estamenya verda.
Item quatre troços d'estamenya vert y blancs.
Item una cortina d'estamenya blanca y vermela.
Item sinch exalcns vermels molt dolents.
Item debuyt troços de les stamenyes q. avem scrit de diverses colos molt dolents, xichs.

Item tres troços com a banderes d'estamenya dolents.
Item una cortina d'estamenya vermela y verda.
Item dos troços d'exalons grosses.
Item tres banderes de trompeta d'or, pel y tafatà.
Item una cuberta de andes de velut tenat, està ab sinch pesses.
Item hun tros de tafatà groch ab listes.
Item un papeló d'estamenya ab sa camiseta groch y blau.
Item una bandera de tafetà vermel ab carts.
Item tres cortines de negre y tenat les dues, la altra tota tenada.
Item una vànova listada de groch y vermel ab tela blava.
Item dos fardels de caval de armes.

Guadamasills.

Primo nou guadamasills grans molt dolents.
Item quatorse troços de guadamasills vels.

Coure.

Primo dues olles grans de coure, la huna major que l'altra.
Item tres oles migenseres de coure de tenguda canter y mig.
Item dos olles de coure de tenguda de més de mig canter.
Item tres oles de coure més chiques.
Item quatre oles de coure chiques.

Aram.

Primo vuyt olles de aram, sinch grans y tres migenseres.
Item sis caldestes de aram, dos grans y quatre migenseres.
Item deu caldes vells dels qui tornen los partos.
Item tres cantes velles de aram.
Item tres sobrecusades de aram.
Item un trahedor de aygua de aram ab una ansa.
Item dues graelles grans de ferro.
Item una paela molt gran de aram.
Item una paela de ferro molt dolenta.
Item dos caldes de la sisterna.
Item hun fornet de aram ab cubertor.
Item hun fogó de aram gran.
Item hun fogó de aram sclafat molt vell.
Item dos fogons, la hu de aram lo altre de ferro.
Item vuyt brazes de aram, tres grans y sinch mitgans.
Item sinch perfumados de aram la hu ab cubertor.
Item hun basí de cambra de aram.
Item un rantador de cames de lautó.
Item sis perols de aram.
Item dues conques ab peus de aram per tenir anygues.
Item sinch basins de aram per ensebonar, una nova les altres veles.
Item una basina de lautó plana.
Item hun basí de barber de lautó.
Item hun plat de lautó o basina per a lantió.
Item quatre basines de lautó.
Item un plateret de lautó.

Item sinch braseros de lautó.
Item dues torteres de aram petites.
Item una paela de aram nova.
Item tres paelles de ferro.
Item hun cassó de aram migà.
Item una cassola gran de aram.
Item hun obet(?) de aram ab broch.
Item vuyt colados entre grans y chics de lautó.
Item vuyt scalfados de lit de aram entre dolents y bons.
Item vuyt cobertores de aram antre grans y chiques.
Item tres soles de alambins de aram y una cobertora de ola de plom.
Item dos cascolls de aram hu hran y hu chich dolents.
Item tres cassaretes de aram per a traure anygua noves.
Item hun ambut de aram nou.
Item dues cassetes de aram per a traure oli.
Item quatre paelles de aram molt dolentes.
Item quatre cobertores d'escalfadors de lit de aram.
Item hun scalfador de anygua de barber de lautó.
Item tres peus de brasero de lautó.
Item dos candaleros de paret de ferro.
Item hun brasero sens peu molt dolent.
Item tres reyxes de ferro de fogó molt dolentes.
Item hun scalfador de aygua o fogó per al costat.
Item nou candaleros de lautó bons.
Item una giradora y paleta de foch y hun ral dolent.
Item hun caval de foch de ferro y una cosa de ferro com a caval y hun manador de aram ab cadena als caps.
Item hun morteret de coure ab sa mà.
Item hun caval de ferro de finestra.
Item una paela de ferro gran vela.
Item un fogó de aram.
Item una paela de ferro vela foradada.
Item hun exebridor(?) dolent.
Item quatrecents sexanta dos ferros de piques.

Una caixa ab lo següent.

Primo setanta vuyt peçes entre ferros y lautó lo més cosses de candaleros y hun plat d'estany y huns tramals.
Item una cadena de mula.
Item dues cadenes d'esclaus.

Una caixa està damunt la guardaroba.

Primo se troba en dita caixa moltes menuderies de cosses de ferro.

Altra caixa vela.

Primo hun scalfador d'aygua de barber sens ansa, la qual està dins lo scalfador.
Item sinch estanyades ab sos cobertos.
Item quinse estanyades chiques galonades.
Item quatre stanyades majoretes lises.
Item hun garro d'estany.

Item sinch gots d'estany.
Item una teseta radona de lautó.
Item tres frontisses de taula.
Item tretze pintes de pentinar cànem y hun de ariso.

Una caixa ferrada.

Primo tresens capdells de fil de baleta.
Item una antipara per al foch.

Una caixa vela ab lo següent.

Primo està plena de entreteladures de fusta.
Item un candalero de ferro com a peu de debanador.
Item hun peu de debanador.
Item dos basins de melica de cambra y un estoix de basí vermel y blanch.
Item tres bustries velles.
Item dues cadires de ferro desguarnides.
Item sis ataballs.
Item hun torn per debanar seda.
Item hun lumener.

Lo vidre que està en la guardaroba.

Primo un flasco esmaltat de or y blau.
Item dues copes ab sos cobertos sobre una ansa a quade una.
Item una copa imperial ab son cobertor.
Item hun bevedor de aygua galonat ab son cobertor.
Item hun pom blau y or ab dos ansetes.
Item una sena esmeltada blava.
Item una fruytera de blau y or.
Item un flasco blanch ab les anses trencades.
Item una gerreta de beure aygua ab son cobertor, falte-li una ansa.
Item hun vas per a beure aygua daurat de mig avall.
Item tres lànties redones.
Item una ola de vidre.
Item hun pom de vidre esmaltat de or y ( ) blanch ab ses anses.
Item hun got lis.
Item dos candaleros smaltats de blanch lo hu gran, lo altre xich.
Item hun pot de vidre.
Item dos plats de vidre.
Item una copa de terra de Manises.
Item hun perfumador de terra de Manises.
Item una sena ab quatre anses de la mateixa terra.
Item hun garro de terra blanch ab unes vies blaves.
Item hun bevedor de aygua ab quatre anses.
Item una fruytera de terra ab quatre anses.
Item hun bevedor de aygua de terra blanch ab dues anses.
Item hun topí de erba per a servos.
Item hun bevedor de aygua de terra de Portugal fet dins com una rosa de tapa de viola.
Item una bandera de tela ab les armes de Cardona.
Item una llança de armes.
Item una cavela gran de coure de l'algub(?) de la Forest trencada.

Item sis barres de lit de camp de ferro.

En hun mig cofre ferrat és lo següent:

Primo una xaquima de caval ab franga de seda blava ab los ferros daurats.
Item unes guarnacions de grana ab los ferros daurats, ab les armes de Cardona.
Item unes guarnacions de caval de velut carmesí ab unes tarcheres(?).
Item dos pomets de papeló.
Item una cadira gran de cuyro que.s plegue.

Un mig cofre ferrat ab lo següent:

Primo un arnès que és tot complit.
Item tres estreps de la gineta.
Item hun plat de lautó nou.

Una caixa ferrada ab lo següent:

Primo plena de troços de zarsans y altres menudaries.
y hun ( ) de goma y hun camis.
Item una canya per a portar un selo.
Item un plateret de làntia.

Hun cofre gran ab lo següent:

Primo un Ecce Homo.
Item una sancta Bàrbera.
Item la figura de l'Assotament.
Item huna creu de fusta daurada.
Item hun crucifici de fusta.
Item una image de vidre tota trencada.
Item hun libre ab pans de argent.
Item onse baines d'espasa de velut y cuyro.
Item quatre palilos de casados.
Item una masa de home de armes.
Item vuyt stochs.
Item quatre dagues.
Item una verga de balesta.
Item sis peces per a enpeltar, ço és serra, coltell ab quatre ferros y smoladura.
Item tres rodes de relotge.
Item una verga de balesta trencada.
Item una clavila d'andes trencada.
Item dos rests de armes daurats.
Item una forqueta de ferro per a tirar en balesta.
Item dos molles de coure.
Item hun pany ab balda y clau.
Item una xiringa de lautó.
Item hun saler de lautó ab dues pesses.
Item hun saquet ab hun joch de ferros de dardells.
Item hun colar de ferro.
Item una mànega ab son dogal de seda de caval.
Item vuyt naps de fusta.
Item una spasa per ajustar a sgrima.

Item dues trompetes ab troços.
Item tres banderes de trompetes ab los carts de tafetà vermel.
Item dos poms de papelons grans.
Item la figura de Nostra Señora ab hun rey ab hun septre.
Item una cuberta de sella de velut carmesí ab ( ) baix.
Item hun sombrero de velut carmesí ab lo cuberto de tafatà.
Item una arpa vela sens cordes.
Item hun drap de tela pintat.
Item una caixa ab dotze flautes.
Item tres cheremeles.
Item dues figures de tela guarnides de fusta.
Item una guarnició de estoix redona ab lo pom plà,
Item una capsa quadrada ab menudaries.
Item hun sombrero de palla.
Item altra capsa quadrada ay hun lumenet de lautó ab tres peus y nou parells de ( ).
Una caixa plena de papers dolents.

Un mig cofre ab lo següent:

Primo hun plat chic de lautó.
Item scriptures y huns libres deslligats.
Item unes mànegues de tela y hun tros de vànova.

Un mig cofre ab lo següent:

Primo unes guarnicions de velut carmesí ab pechines.
Item unes guarnicions de velut negra ab los ferros daurats.
Item unes guarnicions de velut negre ab esteles daurades.
Item ( ) guarnicions per velut negre y carmesí.
Item dos mossos per caval daurats ab les armes y flochs y regnes.
Item tres parells d'estreps, dos daurats y hu negre.
Item quatre parells d'esperons los tres grans y la hu de la gineta daurats.
Item hun esperó negre gran.
Item set papes de mula, quatre daurades y tres negres.
Item quatre ( ) de ferro.
Item sinquanta peces per guarnicions daurades y negres.
Item una paleta de pala per a papelo.
Item unes sposses de ferro.
Item vuyt orinals.
Item una cadira trencada de velut carmesí.
Item spelta de ( ).
Item hun morrió morisco cubert de velut carmesí.
Item una chiringa per a donar ajudes.
Item una cortina, està ab la paret se diu los Ermitans.
Item hun enseradet.
Item sis poms de fusta blanchs.
Item hun jochs de la dama o de la Ventura.
Item hun relotge.
Item sinch falses regnes de drap tenat pengen a la cuberta.
Item dos parells de plantofes antigues, la hu de brocat, lo altre velut carmesí.
Item quatre poms negres.
Item quatre poms blanchs de fusta y dos flochs blanchs com a cabaletes.
Item quatre coixineres de tella tenada, servien per al duch don Joan.

Item quatre creus de fusta.
Item un saquet de color blava.
Item entre cabejades y falses regnes y pitrals de drap negre pengen a la cuberta de la guardaroba, són vuyt.
Item hun lit de camp del duch mon señor.
Item un ambudet per a fer ( ).
Item dos selats(?) de ferro per a guardar vidrets.
Item tres marchs vells, no tenen compliment, hun gran y mitgà y hun chich.
Item hun tros de hun marc.
Item mitga barra de plom.
Item hun coixinet de cuyro per a seure.
Item hun ( ) molt vell.
Item una lanterna de tela enserada gran en lo corredor.
Item una cuberta de sela de drap blau molt dolenta.
Item un enserat gran de finestra.
Item sis garavatos de ferro.
Item una romana.
Item un rastre de claus veles.
Item dues caixetes de basins de drap vert y hun coixinet de drap vert per a cobertor y dos posts de fusta.
Item dos siris de sera blanca pintats ( ).
Item set posts de lit són de pi.

En la cambra dels vens se troba lo següent:

Primo setze peces de draps de ras vingueren de Sogorb.
Item lo retrato de dona Guiomar.
Item una cadira vingué de Barcelona de brocat, està dins hun bastiment clavada.
Item doscents y nou peces de libres.
Item hun retaule que aporte lo Jesús la creu al coll.
Item hun lansol que.l cobre.
Item tres lits petits de camp.
Item hun clava simbel.
Item hun organet ab ses manches ab quatre pesses de plom per contrapesos.
Item dues violes de arch.
Item una caixa per portar selos.
Item una cadira de brocat vela.
Item una cadira de velut negre ab dos respalles.
Item quatre cadires de velut grans, dues de velut blau y dues de velut negre.
Item sis cadires rases, una de velut les altres de cuyro.
Item tres cadires de brassos sens respalles.
Item dues cadires rases.
Item dos cadires terciades, la una trencada.
Item una cadira baixa de dona, terciada.
Item quatre cadires de brassos trencades.
Item tres cadires de cuyro ab respalles grans.
Item hun libre d'escalfar los peus.
Item una cadira de setí vert ab cuberta de fargich(?).
Item una cadira rasa y una gran trencada.
Item tres cadires de brasalets.
Item una cadira de respalles.

En lo corredoret se troba lo següent:

Primo set pesses de stores.
Item dos matalassos molt dolents scorterats.
Item hun sobre lit ab listes negres.
Item hun bres vell.
Item quatre o sinch troços de vànoves tots podrits.
Item dos coxins de flopel.
Item una cuberta de sargil.
Item dos garavatos.
Item hun estoig de sarga de orinal.
Item una coseta de ploma dolenta.
Item hun taulel de jugar a taules y de squachs.
Item hun bastiment apuntat.

En la cambra daurada se troba lo següent:

Primo una taula ab tisora.
Item hun caval de foch.
Item unes tesores de taula.

En la cambra baix està la cambra de fusta, lo sota de dita cambra està en la primera quadra daurada.

Primo la caixa de les violes.

En la sala de l´aparador:

Primo hun aparador de fusta.
Item una caixasa vela.
Item tres pagessos de fusta.
Item dos tauletes de fusta ab petges.
Item una tauleta ab tesora.
Item dues algerres per tenir l´aygua del salmitre.

En la cambra gran de les dones se troba lo següent:

Primo una caxa de noguer buyda.
Item hun mig cofre pintat buyt.
Item una caixa de sello.
Item una caixa dolenta.

En la cambra de la Señora dona Anna.

Primo la coronació de Nra. Señora.

En la cambra de ses Exelències:

Primo una caixa de noguer tancada.

En lo retret de sa Excelència:

Primo hun ( ) de fusta.
Item una caixa sens cobertor.
Item altra caxeta sens tancadura y dos enserats.

En la capela:

Primo la image de Nra. Señora al cap de l'altar.
Item tres ares.
Item hun naximent de Nre. Señor de alabastre.
Item hun misal xich ab cubertes vermeles.
Item un Jesuset.
Item una creu de fusta.
Item dos images de Nra. Dona.
Item una caldereta de aygua beneyta.
Item hun ensenser de coure.
Item una creueta de lautó.
Item hun candalero de lautó.
Item una làntia ab son plat.
Item una campaneta a la domascaria(?).
Item quatre siris pintats.

En la cambra hon estave la Señora dona Joanna de Castro:

Primo una lansa vela de justar.
Item una caixa sens cobertor.
En la cuyneta una caixa vela ab tancadura.

En la cambreta baix de la ama:

Primo dues oles de terra grans.
Item set sarries entre grans y xiques.
Item una poleta gran.
Item sis covens vells, la hu ab ploma de flopell.
Item tres sisteles.
Item moltes capses buydes entre quadrades y redones.

En la cambra de les confitures:

Primo denou barrals cuberts.
Item onse barrals dins cisteles.
Una panistra ab vuyt sobrecopes.
Item set ampoles de vidre.
Item dos mortatxes de terra.
Item hun bevedor de vidre.
Item una poleta per a pepeló.
Item una spama per a fer confitures de fusta.
Item setze cisteles entre grans y xiques.
Item una cistela plena de capels de seda.
Item hun estoig de ganivets buit.
Item onse panes, són de sarga y raya.
Item hun sedàs.
Item dues caxes, la una ferrada, la altra blanca, buydes.
Item una capseta ab quatre ( ).
Item una capsa a hon està un vas de terra y una scudela de terra de Manises.
Item dos pots buits de terra.
Item una sarria ab dotze parells y mig d'espardenyes.

Item una caxeta ab sinch troços de salt.
Item dues caxetes plenes de sal del forat Micó.
Item trenta tres capses entre grans y xiques.
Item una nap de fusta plana.
Item dues lànties de stany.
Item una capsa de pesos redona.
Item dos pintes de pentinar li.
Item hun morter de pedra ab tres caps.

En la cambra hon menjaven les dames:

Primo una taula ab petges.

En la cambra ha on tenie don Artal lo vi:

Primo quatre barres largues ab petges per a tenir les botes.
Item dues botes mareses.
Item dos carratells de tenguda de una càrrega.
Item dos carratells rodons xiquets.
Item onse botelles.
Item dos barrils la hu de sal.
Item hun canter meler y una alburnia.
Item una mantega vela de palas.
Item tres cisteles y dos canyisos.
Item hun ambut de lautó.
Item hun libret de ley d´argent.
Item una arna de suro.

En la cambra hont estave lo Bisbe:

Primo dos taules ab petges.

En la saleta que va al campanar:

Primo hun mig cofret buyt vell.
Item scaleta ab sinch scalons.

En la cambra ha hont tenie Machin lo vi:

Primo dues barres per a tenir les botes.
Item una miga bota.
Item tres carratells, dos grans y hun chich.
Item tres botelles.
Item hun carratel desfet.
Item vuyt ampoles de vidre.
Item quatre barrals cuberts.
Item sis dotzenes y set capses de vidre.
Item una manegeta de fusta per a donar ajudes.
Item dos pots de vidre.
Item una ola gran dins una panistra de terra y cobertora.
Item un canter malet.
Item una algerra de terra de Manises ab quatre anses.
Item dos chaques per aportar aygua,

Item hun ambudet chiquet de lata.
Item hun bevedor de vidre ab dos anses.

En la cambra ha hon stave don Artal:

Primo una taula y tisora.
Item una taula ab frontisses.

En la cambra hon obraven la sera.

Primo unes tesores de taula trencades.
Item una caixa de basi vela.
Item hun cove y sistela sens ansa.
Item una taula redona.

En la cambra hon stave mestre Babot.

Primo nou caixes veles.
Item quatre caixes, tres per a gadamazils y una per a barrals.
Item una taula lisa de tissora.

En la cambra del cap del corredor ab lo següent:

Primo dues caixes, la una ferrada y la altra ( ) a cofre.
Item hun armari com archimesa.
Item dues alburnies de terra.
Item una ampola de vidre y una cistela y hun cabàs gran.
Item hun cove plè de cànem.
Item nou xaquimes y huns travans per a caval.
Item una sogueta.
Item tres siris pintats.

En la caixa ferrada damunt dita se troba lo següent:

Primo hun pepeló gran de cotonina.
Item unes faldes de mala.
Item una tovalola obrada als caps de or y seda.
Item set lansols.
Item quatre tovales.
Item hun paneret ab nou torcaboques.
Item quatre coxineres obrades de seda negra, la una lisa, les tres obrades.
Item dos tovaloles blanques.
Item hun tros de camisa.
Item hun panyet daurat, és de coll.
Item una taula de tisora.

En la cambra de enmig del corredor:

Primo dues tauletes ab tesora.
Item hun banquet per dos taules per tenir scriptures.
Item una lanterneta vela.
Item dues caixes blanques buydes, la una de alber, la altra de pi y una caixeta com a bústia.
Item una caixa de noguer.

Item una alabarda.
Item dos cabasos grans.
Item una caixa ferrada.

En la saleta hon mengen los de casa:

Primo una taula ab tesora.
Item una tauleta per tenir les tasses.
Item una conqua de aram ab peus.
Item hun canteret de aram ab broch y cobertor.
Item hun caval de ferro.
Item dos ferros ab peus per tenir la ola al foch.
Item una paleta de ferro.
Item una loça de aram.
Item sinch asts, tres grans y dos chichs.
Item una paella de ferro ab giradora.
Item dos cobertores de aram.
Item hun calder.
Item dos mortes de pedra.
Item quatre scambells.
Item hun ventall de pala.
Item una caixa vella.

En la cuyna major ab lo següent:

Primo dos cavals per tenir la lenya al foch, molt grans.
Item una gàbia gran per tenir palmes.
Item un armari de fusta.
Item hun morter gran de pedra.
Item una taula larga ab petges.
Item hun banch alt per talar la carn.
Item tres olles de terra.
Item quatre mortes de terra.
Item una ola de terra gran.

En lo menjador:

Primo hun cofre gran buyt.
Item un lumener.
Item hun banch per a les taules.

En lo rabost:

Primo una caixa ab tancadura.
Item una caragoleta.
Item dues algerres olieres.
Item hun barral cubert.
Item dues coledores de terra.

En la despensa:

Primo una romana.
Item hun candalero de ferro en la paret.

Item huns ganxos de ferro.
Item dues taules.
Item quatre banchs ha hon manjaven los patges.
Item una taulasa ab calaixos ha hon talaven.
Item una caixa ab quatre peus sens cobertor.
Item una lanterna, està devant la ( ).
Item lo torn per trencar cànem ab sa clavila.
Item lo torn de pessar la farina.

En la cambra sobre lo forn:

Primo una caxa gran.
Item quatre cabacets plens de levades.
Item set pesses de relotge.
Item nou lorigues.
Item dues portadores desfetes.
Item una ola gran de terra.
Item set barrills de fusta entre bons y dolents.
Item dos cantes meles.
Item dos cantes negres.
Item dues alburnies de terra.
Item dos botes per a oli vells.
Item una pala de ferro.
Item set ( ) quatorze serros.
Item hun libanch(?) per a pujar pedra.
Item nou capdels de barres.
Item una cistela gran.
Item una romana gran per a pesar la farina.
Item vint y nou lanses.

En lo forn s'és trobat lo següent:

Primo hun perol de aram gran.
Item hun casolet de aram.
Item una pala de ferro per a traure cendra.
Item hun forcat de ferro.
Item palles de fusta y altres aines per servey del forn.
Item lo sernedor de la farina.
Item quatre pasteres, tres grans y una chica.
Item la caixa del sego.
Item sinch posts per al pa.
Item quatre sedasos.
Item hun colador.
Item hun tambor per a portar la farina y sego.
Item tres scaletes per a pastar la farina.
Item tres balanses de la almoina de aram.

En lo seller gran:

Primo quatorse vaxells.
Item entre los quals ni a dos de plens de vi, tenen entre en dos noranta dues càrregues.
Item ni a hu plè de vi que té trenta y dues càrregues.
Item ni a hu que se.n beu y veu, està a càrrech de mº Sabestià.

Item la farga(?) del cup de ferro.
Item les cavals del cup, són onze pesses.
Item hun cavech dolent.
Item una trescoladora ha hon rege lo vi quant trescole.
Item tres caneles de coure.
Item deu portadores.
Item dos cantes de aram.
Item hun ambut de aram.
Item hun ambut de aram chich.
Item una scaleta per a pujar als vexells.
Item hun trahedor gran de oli.
Item hun carratelet y una botella.
Item una casseta de aram per a traure oli.
Item hun ambut de lata.

En lo seler xich se troba lo següent:

Primo setze portadores cubertes.
Item dos vexelets.
Item sis botes.
Item quatorze carratells.
Item vint botelles.
Item una tina ab cobertor.
Item una casa gran de aram.
Item una mesura de aram per a donar vi.
Item dos ambuts de aram la hu més gran que no l'altre.
Item hun bot per a vi bo.
Item hun lumenet gran de ferro.
Item set portadores entre bones y dolentes.
Item una ampola gran de vidre.
Item en los carratells per dins ni a tres de plens, entre tots poden tenir tretze o quatorze cantes poch més o menys.

En una cambra hi ha lo següent:

Primo dos carratells grans y sis chichs y tres botelles, tots plens de vi blanch que poden tenir coranta cantes poch més o menys.
Item una caixa ferrada dolenta.
Item lo matalàs per al gos.
Item una tauleta dolenta.
Item dos petges de taula.
Item soga grossa gran.
Item dues corrioles grans guarnides de ferro.
Item unes balanses de fusta ab lo canasto de ferro.
Item una banya de servo.
Item quatre covens pescates dolents.
Item una pastera per amasar guix.
Item una ola gran de terra.
Item dues scales de fusta, tenen nou scalerons quiscuna.

En les cambres d'en Patiu(?).

Primo una caixa ferrada ab lo següent.

Item una aixa.
Item ganxos ab ses cadenes per als carrutxos; sis.
Item vint y sis claviles de carros de ferro entre grans y chiques.
Item una loriga chica.
Item hun tribi.
Item hun coltel per a fer exos.
Item hun exebridor dolent.
Item una serra.
Item dues destrals.
Item una làntia de ferro vela.
Item tres streps de la gineta.
Item una caixa dolenta buyda.
Item un broquer dolent gran.
Item hun bastiment de lit de camp de fusta dolent.
Item una soga carretera molt dolenta.
Item una tauleta.

En lo rabost que tenie Sabastià.

Primo hun calaix de fusta gran.
Item una caixa tumbada vella.
Item cantarella gran.
Item tres olles grans de terra.
Item hun càvech sens mànech.
Item dos casolles la una bona y la altra trencada.
Item hun ganxo del molí del vent.
Item dues paneres y hun cove.
Item dos banquets.
Item una taula ab petges.
Item deu barrills entre bons y dolents.
Item hun trahedor de oli.

En la cambra hon era lo portaler.

Primo quatre grilons.
Item unes maniles.
Item lo dau de desferrar.
Item hun martell.
Item hun brescat de fusta, està a la part de la torre.

En lo sòtol de la torre mestra ha hont està la sisterna fonch trobat lo següent:

Primo hun corral de corda.
Item lo caso de aram per senyalar lo bestiar.
Item hun casso de aram per traure oli.
Item sinch bots per aportar oli.
Item hun ambut gran per a l'oli.
Item hun trahedor de oli de lata.
Item dos mesures y hun ambut de lata.
Item dues tenales per a oli de ginebre.
Item hun candalero gran per a quatre antorches.
Item una lumera de ferro vella.
Item hun estrep de la gineta.

Item dos lumenes per al molí de l'oli.
Item dues portadores dolentes.
Item hun cavech de ferro dolent.

En la carneseria:

Primo una destral per a talar la carn.

En lo corredor davant la sglésia:

Primo una peça de bronzo ab les armes de Cardona.
Item hun falconet de bronzo.
Item vuyt gonbardes de ferro.
Item quinse moscles.
Item una barra de ferro gran ab una lanterna al cap.
Item tres barres de ferro xiques per fer neta la artilaria.
Item dos posados de pólvora per a carregar la artilaria.
Item la carreta de la pessa se trenca(?).

En lo apartament que feye per enestre(?) la sera:

Primo una tenala gran trencada.
Item dues taules ab sos petges.
Item una taula per a tapiar.

En la casa de la fusteria.

Primo set carros entre carros y carratons.
Item dos carretons per a tirar terra.
Item set rodes de carro dolentes.
Item una canal per abeurar lo bestiar de fusta.

En la cavalerisa de les mules:

Primo hun caval per a les seles.

En la cavelerisa de baix:
Primo dos cavals per a les seles y una canela de coure, està a la sisterna.

En lo molí de vent:

Primo un pich per a girar la mola.
Item hun ganxo per a pujar los sachs.
Item la soga per a pujar la mola dolenta.
Item hun lumenet gran.
Item hun mig( ).
Item una scaleta de sinch scalerons.
Item hun parpal de ferro gran.
Item hun tros de ferro ab una creu al cap dolent.
Item dos ganxos per a pujar les veles.
Item hun badil, està baix sens lo qui està en la mola.
Item tres troços molt dolents de les veles dich de les telles.

Roba de lit:

Primo dues màrfegues.
Item sobre lits, dos blanchs y sis negres.
Item tres flaçades blanques.
Item una flaçada blanca ab listes grogues molt dolenta.
Item hun tros de flaçada vermela.
Item quatorse matalases.
Item dos llansolls prims.
Item tretse lansols grossos ( ) dos de molt dolents.
Item una vànova.
Item set tovales molt dolentes sino dues.
Item hun lit de camp que no te sino migs pilars.
Item dues peçes ( ) de cànem la una és pare y mare.
Item vint y set lits de posts ab sos banchs.
Item dos banquets pintats.
Item vuyt banchs de taula.
Item vuyt lumenes.
Item sinch sanchs la hu és molt dolent.
Item quatre saques.

En lo molí del oli és lo següent:

Primo dos perols de aram.
Item dos lumenes.
Item hun farrol.

En la cambra de les armes s'és trobat lo següent:

Primo trenta rodeles.
Item sis cuyrasses.
Item sinquanta set arnesos entre leuges y de justar.
Item deu elms ab ses viseres.
Item sexanta dos parells de brasalets, axí de home, de caval com d´infantaria.
Item dotze parells de cuyots y greves de justar.
Item setanta set cuyots de gent de caval.
Item cabasets y selades sexanta sinch.
Item sinquanta sinch baveres de la leugeria(?).
Item sexanta sinch parells de margoples entre bones y dolentes.
Item onze parells d´espallaraços.
Item moltes altres peces axí de home, de caval com de peu.
Item set balestes de ferro y tres de fusta ab tres torns.
Item hun morter de coure ab miga mà.
Item una acha de home de caval.
Item dues aches de home de peu.
Item vint pans y mig de salmitre.
Item mitga cabasa de sofre.
Item sinch basteres de caval.
Ab una caxeta ha trenta troços de mala, axí set de grans, los altres chichs.
Item una cuberta de caval daurada ab moltes altres cubertes de caval veles.
Item una selera chiqueta.
Item dues caxetes de dardells.
Item una alfanga.

Item dues algaves dolentes.
Item hun arquabús trencat de bronzo.
Item quatre martells de home de armes.
Item hun calder de ferro molt dolent.
Item dues balestes chiques, la una de ferro, la altra de fusta pintada.
Item una ola de coure.
Item tres molles de coure per a fer pilotes y tres de pedra.
Item hun scambell.
Item una portadora vela.
Item unes tenales ab molts altros troços de ferro vel.

L'oli és lo següent:

Primo en lo sòltol de la torre mestre ha dues piques de oli plenes, que entre endues y ha cent sinquanta cantes de oli y sinch.

Item una pica que te vint y quatre cantes, és plena de morques y oli grosser ( ) en una mà.

La farina és la següent:

Primo setanta tres quintas, una rova y sinch liures.

En la torre de la sivada se troba lo següent:

Primo dos caficos(?) y quatre faneques de ordi.
Item una faneca y mitga fanequa y una mesura per a donar sivada, tot de fusta.

En la casa de la Forest se troba lo següent:

Primo una colga ab màrfega.
Item dos banchs encaixats.
Item hun banch de petges.
Item dos scalons de aparador ( ).
Item dues posts de chiprer.
Item una post de noguer ampla y larga sis pals.
Item dues posts per a lit.
Item dos petges de taula.
Item dues caixetes sens cubertor.
Item una cadira rasa.
Item un cove pescater.
Item dos troços de cadena.
Item dos sercols de ferro, hun gran y hun chich.
Item dos cassos de aram trencats.
Item hun sol de alambí de aram.
Item dos calderes de aram, una gran y altra chica.
Item una ola de aram tenguda de canter ab cubertor.
Item hun cavech.
Item hun forrellat de la porta molt gran.
Item hun tros de dol trencat.
Item una rodela.
Item hun peu de feristol.
Item una cobertora de aram.
Item molt vela.

Item hun sercol de mula de molí de ferro.

En la sala és lo següent:

Primo hun scan taula.
Item una taula ab petges.
Item hun banch encaixat.
Item hun banch ab petges.
Item hun morter de pedra.
Item tres alambins ab son cobertor.

En la cambra al cap de la salla és lo següent:

Primo dues cadires de cuyro de respalles enterciades.
Item una cadira rasa.
Item hun matalàs dolent.
Item un canter vell de aram.
Item una bacina de aram per a ensebonar.
Item una ola de aram tenguda de un canter.
Item una serra y hun coltell per a empeltrar.
Item dos stanyades la una sens cobertor y ansa, la altra te cobertor.
Item dos llumenes, la hu és trencat.
Item uns ferros llevens(?) trencats.
Item llevens(?).
Item una paella per ferrar.
Item una famella de golf grosa.
Item dues paelles de ferro dolentes.
Item hun exebridor.
Item una gubia de ferro.
Item hun ast.
Item hun sortidor de coure ab deu pesses.
Item hun taulell vel de jugar a taules.
Item hun altar portàtil molt vell.
Item hun pany sens clau.
Item una arera de spaor(?).
Item una caixa vela.
Item un vestiment per a dir missa, dit vestiment té la casula de morat ab la creu de brocat y la estola y maniple del mateix y hun camís y ( ).
Item hun palis obrat de seda de grana.
Item tres tovaloles.
Item una tovalola per al cap de l´altar.
Item dos misals hun gran y hun chich.
Item hun libre vel, estan hi dins los corporalls.
Item la ara.
Item hun coxinet de velut vell.
Item un sinel.
Item hun estoig per al sortidor de fusta ab los peus alts.
Item hun lit de posts.
Item una màrfega.
Item dos petges de taula.
Item hun tronch de hun lorer.
Item hun tronch de xiprer.
Item hun banch velot.

Item quatre cavechs dos grans y dos chichs, tells Janot lo prim.
Item una campana ab lo batal.

En la cuyna:

Primo una taula de dos pesses ab tres petges.
Item item hun banch larch.
Item huns eremals fets a modo de verga al cap de una cadena.
Item hun coltell per a empeltrar vell, gran.
Item tres algerres migenseres per a tenir oli.

En la capela:

Primo lo retaule.
Item hun plat de làntia.
Item una cavela ab sefareig ab una barra de ferro que la te.

A onse del mes de juny any MDLIII.

Per lo molt magnífich mº Nofre p. Moliner, canonge de la Seu de Leyda, y per los honrats n'Anthoni Balle, balle de la vila de Arbeca, y per en Joan Florejachs, los dos de la vila de Arbeca, per commició a ells donada per letra de la molt Exelent dona Joana duquesa de Cardona y Sogorb, Señora y proprietària del castel y vila de Arbeca; foren comanades totes les cosses en lo present inventari contengudes y specificades al honrat en Jaume Maçot de la vila matexa de Arbeca, ço és que per dita Señora duquesa de Cardona y Sogorb a que les tindrà, administrarà y que ordenarà y de aqueles les acompte y bo donarà quan demanat li serà a dita Sra. duquesa o a qui se pertanyerà, y a qui sa Exª manarà; y si per cas per en esdevenidor més del contengut ab dit inventari axí per cosses de blats, vins y olis y altres coses se li seran demanades per dita duquesa, com per sos ministres, aqueles tindrà y compte donarà ,com demunt és dit, a dita Sra. duquesa o a qui sa Exª manarà. Y açò fonch fet en presèntia de mi notº deval scrit, y en presèntia dels matexos testimonis en lo prinsipi del present inventari nomenats, ço és Sebastià y Pedro Biscaino, tots ara habitants en Arbeca.

Dit dia, mes y any sobre scrits.

Que jo Jaume Maçot, asaunador natural de la vila de Juneda per avuy habitant en la vila de Arbeca, de grat tinch per rebudes y acceptades totes les cosses en lo present inventari contengudes y specificades. Les quals cosses a mi són estades liurades y encomanades per los magnífichs mº Nofre Moliner, canonge de la Seu de Leyda y per n'Anthoni Balle, balle de la vila de Arbeca y per en Joan Florejachs, tots de la vila de Arbeca, per commició a ells per letra de sa Exª a ells remesa; promet aqueles bé y lealment regir y administrar, y de aqueles retre y donar bo y lleal compte sempre que per qui se pertanyerà demanat me serà, axí del contengut ab dit inventari com del en esdevenidor ( ) axí per via de blats, vi, oli y altres cosses; y per major seguretat de les predites cosses ne done per fermanses y principals los honrats en Matheu Maçot, jermà meu de la vila de Juneda, y n'Anthoni Giner, pagès de la vila de Arbeca; los quals endosos y quadescú per lo altre, y per mi sien tenguts y obligats a les cosses damunt dites, axí com yo só tengut y obligat. Y nosaltres per dits Matheu Maçot y Anthoni Giner liberalment fem la present fermansa prometent ab virtut del jurament que nosaltres daval per fiador, que en cas que lo dit Jaume Maçot, principal nostre, no complís a les cosses damunt dites y specificades, que nosaltres y quiscú in solidum ( ) a la ley que diu que primer sie convengut lo principal que la fermança y ( ) a nostre propi for ( ) nos y nostres béns y de quiscun in solidum y per los altres qualsevol, ço és ( ) voldrer convenir renunciar a la constitució nova de ( ) y a la consuetut de Barcelona. (...)

Doc. 5: Biblioteca de Catalunya. Consolat de mar; Deliberacions (1568-1575, nº297): *Deliberacions del Consell de vint sobre la construcció d'una fortificació al cap de Creus dins del comtat d'Empúries; Barcelona 30 de juny 1568.*

Primerament fonch proposat que lo Exmo. Señor Lochtinent General en lo pnt. Principat ha enviats a demanar a ells, dits Honors. Cònsols y als deffenedors de la mercaderia, dient-los que ell ha procurat de fortificar los Alfachs y Salou, perquè los moros y corsaris no tinguen reparo en esta costa de Cathalunya, y per consegüent per dar via a que no vinguen, y per sublevar los mercaders y negociants dels danys que molt sovint reben per causa de l'incurs dels corsaris, y vuy sols reste fortificar y fer torra al cap de Creus; a la fàbrica en dita construcció de la torra eo fortalesa allí fahedora participen los del comptat de Empúries, vassalls del duch de Cardona, y altres lochs circumvehins. E com de dita torra principalment ne redunde benefici a la art y stament mercantívol y a tots los negosciants, que per ço los havien cridats hi.ls donave part de dites coses per a que fahessen en dita fàbrica lo subsidi y aiuda que.ls aparria; encomenant-los molt dit fet. Al qual dits Honors. Cònsols respongueren que ells no tenien potestat per a d'això, però que ells congregarien lo Consell pnt. a qui toque desliberar dites coses, y haguda lur conclusió ho referirien a sa Exª. E per ço ho proposaven a dit Consell, perquè sobre dit fet fahés la desliberació que li apparria més convenient

E lo dit Consell, entesa la dita propositió e la qualitat de dit fet, y en especial lo benefici que de açò s'espere redundarà a tots los mercaders y a la mercaderia, fonch de vot y parer e conclogué y desliberà que la dita lotge fasse offerta y de fet done en aiuda de la fàbrica y nova construcció de dita torra o fortalesa fahedora en dit loch de cap de Creus, doscentes liures barceloneses quant sie acabada dita torra o fortalesa y posada en deffensa de gent y artillaria, y açò ab tot effecte y no abans ni en altre manera.

Doc. 6: Antonio de lo Frasso; Descripcions del palau imaginari de la sàvia Belidea, de la ciutat de Barcelona i torneig de cases nobles catalanes, de l'edició de "*Los Diez Libros de Fortuna de Amor*"; Barcelona 1573.(edició facsímil a cura d' A.M. Roca Mussons, Càller 1992).

I- (Llibre 3º; Fol.96v i ss.) Y andando assí los quatro, antes de llegar al palacio, entraron en una espaciosa llanura en la qual muy concertados estavan muchos árboles, los más dellos floridos, y otros con sus frescas hojas y varias frutas que era plazer de verles adornar el amoroso prado, y por entre las ramas infinitas aves que con sus regozijados cantos y melodía contento davan, y siendo ya passado medio día descrubrió Frexano el palacio, del qual le parecía salir cinco reluzientes rayos, que cada uno por si le parescía ser un resplandeciente sol; mas como el de Oriente se le mostrava más alto que los otros, parecía no poder imaginar lo que era, aunque al rededor de los cinco rayos muchas centellas reluzientes parescían, y curioso de saber Frexano lo que era, preguntó a las dos nimphas qué eran los rayos que tanto relumbravan, pues no hay más de un sol y allí se muestran cinco y el de aribo seis. Las nimphas les respondieron, son los cinco rayos que salen del palacio de la sabia Belidea, porque el edificio del está con tanto primor fabricado y rico y sumptuoso, ques tenido por el más principal de todo el mundo, por ser hecho de manos de los más sutiles y famosos maestros y architectos que en toda Asia y Europa se halla, según verás por las invenciones de la fábrica y arquitectura del. El assiento del qual es un grande quadro cerca de la orilla del río, y en cada cantón tiene una alta torre, y en medio del palacio otra muy más altas que las otras que son cinco; y todas están cubiertas de un lindo cimborio de alabastro y encima de los cimborios están las tejas de que están cubiertos que son de plata fina bruñida, lo que paresce sol es que en la más alta sumidad de cada cimborio tienen cada una un rico y grande pomo de finísimo christal hecho a modo de esphera, hueco por de dentro, y en saliendo el sol por qualquier parte que en ellos da resplandecen tanto que quien no lo sabe le paresce ser cada uno de ellos sol. También a las noches contínuamente les ponen dentro de cada pomo una hacha de cera blanca encendida, de manera que el resplandor de las cinco lumbres alumbran todo el prado como si fuesse de dia, tal que la claridad que dan. Las aves van tan ciegas y atónitas que fácilmente entre los árboles quien quiera las puede tomar, mas no sin licencia de Belidea; y lo que te paresce reluzientes

estrellas son las tejas de plata bruñidas, pero entrando en el verás más sutilezas y cosas de más importancia, muy de grande primor lo qual si huviesse particularmente que contar, y las invenciones de historias de amor que en él hay, en un año no acabaría de dezírtelas ni tu descrivirlas.

Y andando en este razonamiento más le crescía a Frexano el desseo de llegar al palacio y verlo de dentro para notar lo que vería, y algún dia dar razón dello a su querida pastora; y notando algunas particularidades entró en una gran plaça quel palacio en la delantera tenía, en la qual todos los juegos, fiestas y exercicios de cavallerías y de otros estamentos por servicio de las nimphas, damas y pastoras que allí havía se hazían. El assiento y delantera del palacio le paresció admirable con la altura de las cinco torres, hecho todo de quatro colores de piedras finas, roxo y blanco, azul y verde con muchas ventanas modernamente labradas al romano, parte dellas sus estremos y labor de jaspe, otras de alabastro con algunos chapiteles de christal y guarnecidas de ricas vidrieras y columnas, y en algunas balustres de oro y de plata y de varios metales y colores, con algunas jelosías demostrándose debaxo dellas hermosas nimphas y damas, mirando la campaña y los cavalleros y pastores que en la plaça unos dando bueltas, otros parados sus hermosos rostros contemplavan. Llegó en la primera puerta mayor, y como las dos nimphas yvan muy despacio, Frexano tenía tiempo de mirar y notar algunas cosas; el primero portal del palacio estava hecho al romano, a parte de fuera dos grandes columnas de bronzo y encima de sus chapiteles estavan al natural dos figuras de hermosas nimphas de alabastro, que con linda postura en medio dellas tenían con sus manos un rico escudo con las armas de la sabia Belidea, donde en medio estava figurado de releve el hijo de Venus, que era un hermoso niño de una piedra fino encarnada, tan al vivo que verdaderamente natural parescía, con alas y corona de oro y su arco armado con una saeta de oro, a guisa de quien está flechando; estava esculpido en medio de la tarja del escudo hierto encima de una figura de coraçón travessado con una saeta, con letras de oro que dezían: *Qualquier arma está sujeta / a mi arco y saeta.* Las puertas con que se cerrava eran también de fino bronzo, buidadas con mil maneras de animales sutimente relevados, con sus aldavas que de bocas fieros dragones salían, estavan a parte de dentro dotze sátiros de guarda, con dos gigantes con sus escudos y maças que no dexavan entrar a hombre ninguno que no entrasse acompañado de nimphas o damas o pastoras conoscidas del palacio, que por ser conoscidas y familiares de Belidea, la blanca y la morena, dexaron entrar a Celio y Frexano; y en entrado al primero patio en medio del havía una alta columna, encima de la qual estava atado con una larga cadena un amador condemnado por toda su vida a servir a los que en el palacio vivían, el qual tenía en su collar de azero estas letras de plata: *Nadie sabe libertad / lo que pesa ni que vale / que con migo no se yguale.* Al rededor de las paredes del primero patio vio que estavan esculpidas las figuras y estátuas de todos los vicios y pecados mortales, con un letrero que las quatro paredes ciñía, diziendo: *Antes que aquí entreis / aborresced lo que veis.* Queriendo dezir que los verdaderos amadores que presumen ser vassallos de la diosa Venus, no pueden entrar en el palacio de la Belidea si están sujetos a ningún mal vicio; y tirando más adelante Frexano llegó a la segunda puerta, la qual era de diferente labor en la qual dos grandes salvajes de mármol havía que el arco y buelta del portal con sus cabeças sostenían, que muy feroçes se mostravan; tenían en sus manos unas pesadas maças con sus puntas azeradas, y encima del arco havía una copa de plata con un coraçón en medio relevado de fino azabache buelto carbón, que en medio de muchas flamas de fuego artificial contínuamente demostrava arder con estas letras: *Sirviendo y amando / muriendo quemando.* Las puertas eran de plata, por donde entraron al segundo patio donde estavan veinte y quatro faunos salvajes en guarda, que por conoscer las nimphas no dixeron nada a los pastores, el suelo del segundo patio estava guarnecido de finos ladrillos azules y blancos; y entre el primero y segundo patio un rico corredor, que a una parte y otra podían ver guarnecido de ricas vidrieras, las paredes del segundo patio estavan pintadas de historias y de figuras relevadas de todas las virtudes, sciencias y artes liberales, todo de piedra alabastrina con muchos personajes de hombres y mujeres con guirlandas en sus cabeças, con estas letras diziendo: *Quien alcançará virtudes / y aborrescerá los vicios / ternà tales beneficios.*

La significación de las historias y sentido de la letra ya era claro de entender, porque devían ser en sus tiempos los enguirlandados honestos y fieles vassallos de la diosa Venus, dignos de eterna memoria y de ser coronados con sus estátuas en el palacio de Belidea, notificando que el verdadero amador ha de ser discreto y virtuoso. En medio del patio estava una figura de un viejo letrado assentado en una sila de mármol, con un libro en las manos y muchos otros que delante tenía abiertos,

con estas letras que dezían: *A Venus y su cupido / las virtudes y sciencia / le prestan obediencia.* Visto esto entraron en el tercero patio, en la puerta del qual estavan dos grandes figuras de leones de jaspe, que con sus cabeças sostenían un tronco de bronzo que el portal hazía quadrado, en medio del tronco havía una pechina de oro que della salía una vara de plata que sostenía una rueda de fortuna, que de contino artificiosamente rodava con algunas figuras de hombres y mujeres que rodando alçavan y abaxavan sin estar seguros con una vela de plancha de plata, que la rueda guiava en ella; estava escrito: *A los que amor y fortuna / en vida tiene sujetos / suelen vivir tan inquietos.* no dexava Frexano de comprehender la invención y dicho, que estando sojuzgados al amor y fortuna no hay vivir sino con harto desassossiego . Eran las puertas muy más ricas y labradas que las otras, de cierta piltra i tauxía de oro engastado en azero pavonado, que era cosa de admirar; entró dentro el tercero patio donde havía por guarda cinquenta cavalleros armados con sus ricos cosseletes muy en orden, los quales en ver la blanca y la morena no dixeron nada a Frexano ni Celio; todo el suelo del patio estava esmaltado de finíssimos ladrillos de varias colores, las paredes todas historiadas de releve de muchas figuras de los dichosos y desdichados en amores, demostrando los unos el rostro risueño y contento y otros tristes, con estas letras: *Mirad quantas divisones / causan puras aficiones.* En medio del patio havía un gran pomo de bronzo figura del mundo, encima del qual havía una hermosa nimpha de plata que con artificio, por poco ayre que le dava rodava, y en una cinta de oro que llevava tenía escrito estas letras: *Soy de tal naturaleza / que conmigo no ay firmeza.* Era la estátua por exemplo y memoria de las nimphas variables a sus leales amantes. Todas las gradas de la escalera del patio eran de fino jaspe de altura de unas veinte y cinco gradas, con un corredor que havía a la puerta de la primera sala allegaron allá y halláronla cerrada, las dos nimphas que ya sabían la costumbre luego dieron tres aldavadas a la puerta, y en continente las guardas que dentro estavan les abrieron; Frexano estava con grandíssima admiración de ver tanta riqueza en la hechura de las puertas, que la mayor parte dellas era oro y plata sutilmente labradas. Y en entrando en la primera sala, por guarda della estavan veinte y quatro viudas muy hermosas y honestas, con sus blancas tocas y sayas y mantos de fina raxa, que apenas se les podía ver sus lindos rostros; parte dellas ocupadas en brodar ricos labores de oro y seda en blancos y delicados paños de orlanda y cambrais, y otras que allí acudían a pedir justicia a la sabia Belidea de casos de amor que se tenían por agraviadas, estavan assentadas encima de almoadas de terciopelo negro con sola una vieja de sessenta años que las tenía en cargo. Por mandado de Belidea todas las paredes de dicha sala entapiçadas de terciopelo negro y morado, y en el un cabo de la sala un rico dosel de lo mismo, y la invención de la tapicería era toda guarnecida con fresos de hilo de oro, debaxo del qual havía una rica silla con un escudo en el dosel muy recamado, en el mismo blasón de Venus con estas letras: *Entre amor y esperança / el alma pena y descansa.*

Era la sala quadrada y muy grande, rodeávase toda con corredores donde algunas de allí miravan el dia que en ella la sabia Belidea hoya de justicia de amor. Todo el suelo de arriba era de hugar y taracea, muy lindamente labrado, y el suelo enladrillado de mucho primor con ladrillos esmaltados a la invención y color de la tapicería; sacava seis ventanas en la plaça de la campaña y dos en cada patio y seis al jardín del mismo palacio. Llegaron a la puerta de la segunda sala, de las casadas, que muy más rica de la primera se mostrava, y con el mesmo orden fue abierta por las guardas que en cargo las tenía, las quales vio Frexano que eran cinquenta hermosas damas y nimphas y pastoras casadas, cada estamento dividido por si, que en aquella sala unas estavan aguardando justicia de agravios de amor, otras estavan por guarda de la puerta con una matrona anciana que las tenía en cargo. Las nimphas de la guarda estavan bordando mil invenciones de labores de oro y seda, hivan todas muy ricas de vestidos, unas en manto y otras en cuerpo con sayas de brocado y terciopelo y damasco de varias colores, con ricas vasquinas recamadas de hilo de oro y plata, y sus cabeças ricamente adornadas de escosiones y con sus cadenas de oro y encima sus delillas de seda, assentadas todas en almoadas de terciopelo azul y amarillo. La tapicería de la sala era rica de oro y seda de varias colores hecha en Flandes, historiadas de batallas antiguas y modernas seguidas entre reyes y señores, con algunos casos de amor seguidos en el estamento de casadas; el dosel del cabo de la sala era de terciopelo azul y brocado, y en el escudo havía estas letras: *Bríos de amor furiosos / si los quereis aplacar / procuraos de casar.* El suelo o techo de arriba estava de más primor que el primero, porque era labrado de ciprés con muchas granadas relevadas al natural abiertas, mostrando sus colorados granos. Desta sala salían seis ventanas a la plaça y otras tantas al jardín, el suelo era de ladrillos a la

invención de la tapicería. Allegaron a la tercia puerta de la sala de las donzellas, y tocando con el mismo orden, antes que fuesse abierta, sintieron música de concierto tañendo suaves harpas y violones que de parte de dentro cantavan dulcemente con estremadas vozes las de la guarda esta canción: (...). Dando fin a la canción abrieron la puerta donde las dos nimphas, la blanca y la morena, entraron con Celio y Frexano, y en ser dentro halló que allí estavan cien hermosas donzellas damas, nimphas y pastoras; la mitad eran de guarda y la otra mitad aguardavan justicia de agravios de amor, la mayor parte dellas vestidas de brocados y telillas de oro y plata y de terciopelo y damasco y raso, muy ricas de recamos y guarniciones; unas llevavan encima de sus dorados cabellos ricas guirlandas de flores, otras scofias de oro labradas de mil maneras de invenciones de animales de releve, y flores con muchas piedras finas y aljofar, con ricas cintas y cadenas con joyeles de oro esmaltados de rosicler; otras que sus cabellos se havían entre texido en lazos y trenas puestos a manera de coraçón, de medio dellas salían flores y avezicas de seda y oro, estavan assentadas en ricas almoadas de brocado y terciopelo morado y carmesí, y se ocupavan las unas en hazer scofias de de oro y seda, otras entretexiendo guirlandas de las flores que del jardín cogían, otras haziendo delicadas guarniciones de punta de aguja, otras de fuseles tal que ciertas horas del día entendían las de palacio en esto y otras cosas virtuosas, y no tenían más de una hora de poder estar en las ventanas para gozar de ver los que en la plaça acudían, con una vieja que mirava por ellas. Todas las paredes estavan entapiçadas de oro y seda y piedras finas, todas historiadas de casos de amor sucedidos y de algunas sentencias dadas por la sabia Belidea y sus antipassadas. Cada sala estava diferenciada de invención una de otra, el suelo de arriba desta era de fino brasil con muchas piñas de oro relevadas, y el suelo de ladrillos a la invención de lo más del aposento. En dicha sala havía un riquíssimo dosel de oro de martillo con su trono donde algunas vezes la sabia se assentava a juzgar, en el qual estavan estas letras: *Si piensas librar de Venus / y de su hijo Cupido / le quedarás más vencido.* Todas las nimphas y damas y pastoras del palacio de día estavan en sus salas, y la noche cada qual se recogía en sus aposientos. Los seis días de la semana la sabia Belidea tenía audiencia, repartidos un día escuchava a los hombres, otro a las mugeres, y como en esta sala no hallaron la sabia, la blanca y la morena preguntaron a las nimphas de la guarda dónde estava, ellas le respondieron que estava en el secreto aposiento de los desagravios de amor de las donzellas, que está en auditorio administrando justicia a algunos que se la pidían; entonces la blanca y la morena con el cuydado que tenían passaron más adelante y el pastor Frexano con Celio el otro pastor siempre siguiéndolas, admirados de ver la sumptuosidad del palacio y quan rico y adornado estava dentro, entraron por una puerta que abierta estava, donde hallaron a la sabia Belidea que estava baxo un sumptuoso y rico zimborio entapiçado de brocado de alto y baxo, assentada en un riquíssimo trono de oro con grande authoridad, con muchas damas y nimphas que justicia le pidían; tenía debaxo de sus pies assentado el hijo de Venus, y ella divisada con pontifical vestidura de brocado y corona de oro, por ser visitadora y desagraviadora de los casos y quistiones de amor (...).

II- (Llibre 7°; Fol.230v i ss.) Acabado de glosar el soneto, Claridoro dixo: *-Hermano Frexano ya es hora que entremos en la ciudad, pues has descansado buen rato, porque havemos de yr al palacio de la excelente doña Mencía para alcançar licencia que puedas quedarte en nuestro prado.*
Respondió Frexano: *-Vamos Claridoro.*

Y caminando la buelta del portal de la ciudad, Frexano tuvo cuenta en mirar los muros della que les parecía hallarlos más hermosos de lo que en tiempo passado los havía dexado, y entrando por la puerta de la mar vido que estava muy labrado al romano, el qual tenía por parte de fuera que mira el mar, quatro figuras grandes de gigantes de muy buena piedra fina, dos a cada lado de la puerta, hombres y mujeres que con sus cabeças sostenían el arco del portal, encima del qual se mostrava un rico escudo de mármol relevado, de dentro del qual estavan esculpidas las armas reales de la ciudad, que son por quarto la cruz y las barras de Aragón, y por encima de la tarja se mostrava el águila con dos cabeças y sus coronas doradas, con este letrero en el escudo diziendo: *Insigne y Real Barcelona / de honra y lealtat corona.* Por la parte de dentro de la puerta en cada lado de ella, havía una casa, la qual sirve por habitación donde las guardas de los drechos reales y de la ciudad habitan, y siguiendo la calle y entrada passó por medio de dos sumptuosos palacios, diferenciados uno de otro, assentados en una muy ancha y espaciosa plaça, fabricados de muy buena piedra; el de mano drecha era un grande quadro alto de muchas ventanas y almenas, hermoseado, el qual tenia siete puertas al rededor con sus

escudos de la misma piedra, y en ellos las armas de la Diputación y General, que son la cruz de sant Jorge con estas letras: *Porque no hos veais en mal / pagad siempre el General.* Por la qual letra conoció que era la Aduana, donde se recebía el dinero de los drechos del General que se pagan de las mercancías que entran y salen de la ciudad, assí por mar como por tierra. El otro palacio de mano izquierda se mostrava muy más rico y adornado de muchas ventanas y vidrieras historiadas, la delantera que mira el mar son todas las ventanas de triumphos antigos, y en la otra parte que mira a la ciudad la pared guarnecida de varios escudos reales. Tiene dos grandes puertas de rexas de hierro, dentro del qual estavan quatro altos pilares de piedras que sustenían unas arcadas, y la cubierta de arriba muy labrada y dorada; y al rededor de las paredes de dentro estavan relevadas muchas figuras de los Reyes Condes de Barcelona, desde el tiempo de Carlo Magno, en memoria de los antepassados que el Reyno o Principado governaron. Dentro deste palacio vio un jardín de muchos naranjos adornado, en medio del qual ay una rica fuente que echa agua por doze bocas de leones de un vaso a otro, en medio del vaso de arriba tenía un pilar donde una naveta de bronzo estava assentada, echando agua artificiosa y muy delicadamente por los cañones de la artillería, àrboles y antenas de ella, con una bandera que tenía en l'arbol maior debaxo de una cruz con estas letras de oro que dezían: *Quien assegura dura.* En las paredes a parte de dentro del palacio no havía más destas letras: *Soy Lonja que en mi tratando / unos perdiendo y otros ganando.* Por la qual letra y por lo que Claridoro le dixo, Frexano entendió que era aquella la casa donde se tratavan todos los más negocios de la ciudad, viendo que en ella mucha gente concurría salióse de allí y entró más adentro de la ciudad y acertó dar en una calle ancha y muy larga, que a todas partes no le faltavan ricas casas, la más parte dellas eran de principales cavalleros, y andando travessando por una calle donde muchas armaduras se hazían, llegó al palacio del comendador mayor de Castilla, que tiene por nombre el Illustrissimo señor don Luys de Çuñega y Requesens, padre de la Illustrissima doña Mencía, donde ella con su madre vivían, en el qual muy principales edificios antigos y modernos, labrados al romano, se mostravan; y entrando por la puerta de la calle mayor dio en un ancho patio que a la mano drecha tenía un sumptuoso y moderno templo, donde las damas y señoras del palacio por un coredor yvan cadal día a rezar al templo.

Frexano y Claridoro entraron a orar y vieron que el altar mayor tenía un rico retablo y altar muy devoto; y desque huvieron adorado miraron al templo que estava muy adornado con un alto zimborio fabricado de finísimas piedras blancas y roxas, donde havía muy ricas vidrieras al rededor y muchos tropheos de banderas riquíssimas de brocado y seda labradas, y estatuas de cavalleros armados con sus lanças de justar y sus escudos, y en ellos las armas de la antiga casa de los Çúñegas y Requesens, en medio de las quales tenían la cruz roxa del horden de Santiago por la significación de la encomienda mayor de Castilla que dicha casa tenía, y una rica cimera en un yelmo con estas letras cathalanas: *Per la santa fe y ley / morir y per nostre rey.* En una camisa de armas estavan otras letras de oro brodadas diziendo: *Leal siempre a Dios y al rey / y siguiendo la vitoria / ternás honra, fama y gloria.* Saliéronse al patio donde hallaron muchos coches encubertados de varias colores de sedas y paños guarnecidos, con sus hacaneas que los tiravan, Frexano pidió a Claridoro: *-Aquello qué significava?*

Claridoro le respondió: *-Sabrás que todas las damas que he nombrado y las más principales que dexé de nombrar de esta ciudad, están en visita i cerau con la señora doña Mencía, porque hoy se comiençan las fiestas y bodas de su matrimonio que poco ha lan desposada con un cavallero, de los grandes de Castilla, el qual es hijo mayorazgo del marqués de los Belez, llamado Illustrissimo señor don Pedro Faxardo, embaxador de Ungría, de linaje muy principal, y quatro días ha es venido de la corte por celebrar la boda y consumir el matrimonio, que cierto llegas en el mejor tiempo del mundo, porque verás la más rica y linda vista que en tu vida hayas visto, tanto por la sobrada hermosura de las damas, como por los muchos cavalleros que acuden a solemnizar las fiestas, con ricos atavíos vestidos.* Frexano, siendo tan amigo de ver cosas notables dixo: *-Hermano Claridoro lleguémonos allà a escondidas, quizá podremos gozar de ver la fiesta, más no se si por ser nosotros pastores y estrangeros nos dexaran entrar.*

Respondió Claridoro: *-Vámonos, no tengas miedo que no nos dexen entrar por que es casa tan principal y la gente que en ella mora de tan noble y real condición, y tan humildes, que hasta los zagalejos dexan entrar para mirar, y si les queremos hablar, con toda la criança del mundo amorosamente nos responderán; por lo qual a todo el mundo obligan y dan más ánimo para servir,*

como claro verás al tiempo que pedirás la licencia para quedar en este prado, por que de gente tan principal y Illustre no cumple pensar de recebir dessabrimiento, sino mil favores quanto más que yo que soy vassallo suyo, y conocido de sus criados.
-Pues assí es -dixo Frexano- *bien podemos yr.*

Y fueron allá y entraron por la puerta que dava en un hermoso y divino jardín, lleno de infinita arboleda y frutas, guarnecido de varios laborintos de odoríferas flores y delicadas hiervas, con sus quadros de limoneros y naranjos; y entrando en él vieron a mano drecha un gran quadro y soto de jazmín esmaltado de blanquíssimas flores y mosqueta, con muchos rosales que las paredes y entorno del suave soto entretenían, debaxo del qual estavan la señora doña Hieronyma y su hija doña Mencía con la duquessa de Cardona, y muchas otras damas principales assentadas encima de ricos tapetes y almohadas de brocado y carmesino labradas. El suelo de las losas era todo de hermosísimos azulejos; a una parte estavan las damas y a la otra parte el excelentíssimo duque de Soma y el desposado, y el Illustríssimo conde de Quirra con muchos cavalleros, los quales, de uno en uno, con las damas dançavan al son de la música de suavíssimos menestriles que allí eran. Y querer pues tratar y poner en competencia la hermosura que entre las damas se mostravan sería nunca acabar, basta que no havía más que ver, quedando Frexano admirado de ver los atavíos y ricas joyas y invenciones de tocas y escosiones que las damas aquel día sacaron, que por escrivir todas las otras particularidades de las fiestas, y no enfadar a los oyentes, no curo de escrivirlas. Y viendo Frexano que era forçado aguardar tiempo y lugar para pedir la desseada licencia, no le pesava el tiempo que allí perdía, gozando de tan buen entretenimiento como era la linda vista de ver las damas y cavalleros dançando, y los vestidos de varias brodaduras de oro y seda que trayan, que no se podían estimar lo que valían. Y passado un buen rato vieron que la desposada, con muchas otras damas y cavalleros, estavan suplicando a la Illustre señora doña Ana de Cardona y de Pinós, les hiziesse merced por entretenimiento de la conversación, y por más complimiento de la fiesta y dar contento al desposado y a los señores y señoras que allí estavan, tañesse y cantasse una canción. Doña Ana, viendo que todos los cavalleros y damas se lo rogavan, y siendo cumplida dama como lo es, no pudo escusar de hazello, y luego le truxeron una harpa, y templóla muy finamente y tañendo cantó suavemente una glosa del siguiente soneto: (*..amb resposta de Frexano...*)

Algunos señores cursados en todas lenguas de los que allí presentes estavan, quedaron contentos del sentido de la letra sarda, y los que no la entendían no gustavan tanto, más declarada a las damas por los curiosos no dexaron de quedar satisfechas ser de razonable sujeto. Tal que la señora doña Mencía concedió la merced y licencia a Frexano que estuviesse tanto tiempo como quisiesse en el prado, y porque más cierto fuesse destar baxo su favor mandó luego a una de sus damas le truxesse un çurrón y cayado de los que solía dar a los familiares pastores y criados de su casa y se lo truxeron, y ella por mostrar su gran valor y humildad, con sus propias manos dio el çurrón y cayado a Frexano, viendo que lo que llevava estava ya cunsumido de trabajos. El pastor con grandíssimo contento le hizo mil gracias, teniéndolo en mucho por ser hecho de primor, recamado y con estas letras: *Padescer / por más valer*. En el cayado halló escrito este motete: *Entre fieles amadores / amor, dolor y cuydado / es el más fuerte cayado*. Parescióle al pastor que eran letras dignas de engastar en qualquier memoria, pues tan al natural del discurso de la vida, con tan buen sentido y sentencia escritas estavan, y por ser tarde los pastores se despidieron de la señora doña Mencía y de las otras damas y señores, y al tiempo de la despidición, Frexano puso los ojos en una rica medalla de oro que en un collar despaldas con muchos diamantes, robines y esmeraldas finas engastadas llevava, dándole la medalla en el pecho, miróla que mostrava en ella las propias figuras de los desposados al natural esculpidos, una mirando a otro, y de la mano del cavallero salía un letrero diziendo a la dama: *Pues sois vida de mi vida / y de mi alma la gloria / tenedme en vuestra memoria*. La figura de la dama tenía otras letras que dezían: *Gracias a Dios y su madre / que me dieron bien cumplido / de tal esposo y marido*. Saliéronse los pastores no curando de mirar las ricas joyas y particularidades de las otras señoras, más del rico dosel de brocado y carmesí donde baxo del estavala señora doña Jerónima, madre de la desposada y la duquesa de Cardona, viuda, y otras señoras principales viudas y casadas. En el dosel estavan labradas de oro las armas del Illustríssimo señor don Luys de Çúñega y Requesens, comendador mayor de Castilla, y por su magestad governador del estado de Milán, señor de dicha casa. Encima de dichas armas havía estas letras: *De la más alta vitoria / nos queda immortal gloria / también eterna*

memoria. Bien conocieron los pastores que con justa razón estava el mote escrito por la gloriosa vitoria quel sereníssimo señor don Juan de Austria alcançó contra la armada turquesca un domingo a siete del mes de octubre, del año mil y quinientos setenta y uno en las mares de Lepanto, que ganaron los católicos ciento y ochenta galeras de los turcos y más de treinta anegadas, siendo dicho comendador mayor tiniente del dicho señor don Juan de Austria, general de la mar. Por donde el mote era muy natural en memoria del valor, honra y fama de los Çúñegas. Los pastores salieron del jardín y palacio contentos y de la ciudad, y llegaron a la cabaña de Claridoro donde su familia y gente tenia. (...).

III- (Llibre 8°, Fol.258 i ss.) Un día estando en el dicho corredor los dos, sintieron hazia el camino real que cerca del castillo era, un son de trompetas; ellos estuvieron atentos y mirando lo que podría ser el estruendo de las trompetas, vieron assomar por entre aquellos árboles seis cavalleros armados con sus lanças de justar y muy reluzientes armas, que por la posta corriendo yvan, con seis trompetas de guía que hazia el castillo caminavan, y al tiempo que.l claro rayo del sol en sus armas dava mil centellas y relámpagos dellas salían. Don Floricio y su señora no comprendían lo que podía ser, y en esto los armados y trompetas allegaron a la puerta del castillo jdonde pusieron un cartel escrito con letras de oro, en el qual se contenía y publicava por parte del Illustríssimo señor don Luyz Carroz y de Centellas, conde de Quirra, que notificava y combidava a todos los cavalleros de las ciudades, castillos, villas y pueblos del presente principado de Cataluña, que hallarse quisiesen en unas justas reales que dicho conde, como a mantenedor por servicio de su dama arma y mantiene los tres días de las fiestas de pascua de flores venidera en la plaça del borno de la ciudad de Barcelona, con que los cavalleros que en ellas ovieren de hallarse salgan armados a punto de guerra, con libertad de sacar qualquier invención de librea, empresa y letra, para que puedan concurrir en ganar de los ricos precios que.l mantenedor ha puesto, que son tres prises uno de más galán, otro del encuentro y el otro de invención y letra, los quales se darán a conozimiento de los juezes para dichas justas elegidos, según que más largamente en dicho cartel contiene. Por lo que viendo don Floricio que por parte de tan illustre y principal cavallero justas reales publicavan, su belicoso ánimo le incitava a hallarse en ellas; más doña Argentina ymaginando los peligros que suceder le podrían, acordó pedirle una merced, y don Floricio como la amava más que a si se la concedió; y assí le suplicó que no saliesse a las justas publicadas, don Floricio le prometió de no justar, más que no podía dexar de yr a acompañar y a favorecer sus deudos y amigos; y passados algunos días puesto muy apunto, dexó el castillo con todo el estado baxo el govierno de doña Argentina y Rodedo, su cuñado, y púsose en camino con sus criados, prometiendo a su querida señora, pues ella por el impedimiento del preñado no podía yr allà, de escrivirle de su mano todo lo más notable de las justas y embiárselo; y así se fue. Y a sus jornadas contadas llegó a Barcelona, donde vido las justas y fiestas muy notables de riquíssimas libreas e invenciones qual jamás se huviesse visto, y por cumplir con lo prometido a su señora doña Argentina, le escrivió una carta con lo más essencial de lo que havia visto, y por un criado se la embió diziendo desta manera:

Muy Illustre señora mía. El desseo de dar gusto y contentamiento a vuestra hermosura es parte descriviros la presente, satisfaziendo a lo que en mi partida os prometí, que si me detenía en esta ciudad algunos días passadas las justas, os daría aviso de lo que acá visto hauría; y como haya sido cosa digna de notar quien quiera la razón a mi más que a los otros, me obligo a tomar el trabajo descrivir lo que por estas veréis. Y es que en esta ciudad de Barcelona hay muchas plaças, y una de las más principales es llamada del borno, que es larga y espaciosa. En el cabo de poniente tiene por delantera un rico y devoto templo a invocación de nuestra Señora, y al otro cabo y todas partes della palacios guarnecidos de muchas ventanas. En medio de la plaça estava assentada la tela de madera para justar que tomava de cabo a cabo de la plaça, en cada cabo de la tela havía una alta entena, la tela y entenas estavan pintadas destas colores, roxo, verde y blanco; en las puntas dellas havia en cada una un estandarte de damasco carmesí con sendos escudos labrados de oro, con las armas del mantenedor que eran las centellas del Illustre conde de Quirra, y cada estandarte tenía dos letreros, el uno en catalán que dezía: *Virtud, fama y honra en vida / és en mort glòria infinida*. El otro a su dama y era en castellano que dezía: *En estas justas reales / por vuestro alto valor / quiero ser mantenedor*.

Acudieron a dichas fiestas muchos coches con hermosíssimas damas, quen muy poco espacio todas las ventanas estavan llenas, que cierto mirando la hermosura y ricos vestidos dellas, no havía

más que ver. En medio de la plaça en la parte derecha havia un cadahalso guarnecido con su dosel de brocado y tercipelo carmesí, con el escudo y armas del mantenedor, donde en ricas sillas estavan assentados los juezes de las justas, que eran los excelentes señores el prior don Hernando de Toledo, visorey, y don Luis de Cardona y Córdova, duque de Soma, y don Pedro de Cardona, governador. Cerca dellos tenían muchos precios de oro, para dar a los que mejor encuentro darían. En la parte yzquierda estavan en una ventana quatro damas que tenían cargo de juzgar la mejor invención y empresa, que eran las illustríssimas señoras doña Ierónima de Çúñega y Requesens y doña Leonor de Rocabertí y de Boxados, vizcondesa de Peralada, doña Petronilla de Pinós, vizcondesa de Canete, doña Violante de Cardona y Centellas. Y en otra estavan las illustríssimas señoras doña Mencía Faxarda y Requesens, doña Guiomar Corella y Moncada, doña Mariana de Cardona y Doña Violante de Aril que juzgavan de más galán. Y assí sería dos horas passado medio día quando entró el mantenedor con una linda y vistosa entrada desta manera: Llevava delante doze negros tabaleros que yvan tañendo los atabales a cavallo, todos vestidos de librea y colores del mantenedor que era de tafetán blanco, roxo y verde. Tras ellos seguían doze trompetas en sus cavallos vestidos de la misma divisa, tañendo todos a concierto, después venía una compañía de cien hombres de cavallos lijeros con sus lanças, cossaletes y celadas y sus pistoletes en sus arçones, encima del cosselete llevava cada qual su camisola de seda sueltas, hechas todas a centellas de las colores del mantenedor, con tres plumas por cimera cada uno, y otras tres cada cavallo, los quales llevavan muy buenos. Entraron concertados de dos en dos en ordenança, y en la primera hilera vi que era el capitán dellos el don Ierónimo de Pinós y San Climente, y por alférez yva don Bernat Despes, deudos del mantenedor, los quales yvan muy ricamente adereçados de la misma librea, que no havia otra diferencia mas quel capitán y alférez llevavan mejores cavallos, y encubertados de terciopelo y damasco, con muchas flores de seda relevadas que parecían muy bien. Tras dellos venía un triunpho de amor que era un dorado carro de quatro ruedas, el qual tiravan quatro hacaneas blancas con sus artificiales puntas en sus frontales, al natural figuras de perfetos unicornios; encima de dicho carro yvan assentados doze hermosos mochachos, todos casi de edad de doze hasta quinze años, disfreçados en figura de nimphas muy bien divisados, vestidos de rico brocadillo y telilla de oro y plata y poca seda, las quatro de roxo y las otras quatro de verde y las otras de blanco, con ricos conciertos de cabeça de ruvios cabellos artificiales y ricas y varias guirlandas de flores y pedrería; estavan assentadas dichas ninphas en ricas almoadas debaxo de un hermoso y rico arco que del carro salía, todas con sus instrumentos tañendo unas arpas, otros violones, cantando con sus dulces vozes suavemente tres versos que en el arco, con letras de oro, estavan escritos diziendo: *Tomad exemplo fieles amadores / de nos qual vamos tristes y afligidas / pues quel arco de amor nos ha rendidas.*

En medio del arco havia un pomo dorado encima del qual estava assentado un bonito moçuelo disfreçado en figura del dios Cupido, con sus alas y corona de oro, con su arco armado flechando a las damas y cavalleros, unas boletas doradas en ellas esmaltadas estas letras: *En tales ocasiones / estos mis tiros de amor / crian llamas de aficiones / dando por gloria el dolor / que sienten los coraçones.* Tras del triumpho seguían veinte y quatro padrinos, cavalleros principales, deudos y amigos del mantenedor y sus ayudantes; yvan de dos en dos con muy buenos cavallos y bien adreçados. Los doze primeros y van en cuerpo ricos de vestidos, bonetes, cueras y calças de terciopelo y raso de las colores del mantenedor, con sus espadas y dagas doradas, y sus cadenas de oro con sus plumas finas y alones y sus adreços de pieças de oro y medallas, con sus pomposas bandas, los quales demostravan ser los doze de hedad de veinte y cinco hasta treinta años, que por no ser prolixo dexo de nombrallos. Los otros doze eran viejos ancianos, con sus barbas canas y honestos vestidos, gorras y sayos y calças de terciopelo negro y capas de fina raxa, con sus bandas de las mismas colores. Tras dellos doze músicos de menestrilles, chirimías y sacabuchos, con sus libreas de seda, tañendo varias batallas y gallardas. Tras de los músicos seguía una montaña artificiosamente hecha, sus bastimientos de cierta tela engomada al natural, sembrado en ella varias hiervas y flores y arboleda; la grandaria y bulto della ygualava a las ventanas donde las damas estavan, la qual dicha montaña por artificio de ruedas a qualquier parte la hazían yr facilmente, y por entre los árboles y flores que en ella se mostravan, parescían muchas avezicas y animales que con hilos de seda verde estavan atados, regozijándose las aves con dulces cantos y melodía, que cierto era cosa d ever la armonía que llevavan. Encima de la más alta cumbre del monte havía un hierto y gentil pino con muchas piñas doradas. En la más alta

cima del havía una más grande que las otras, de la qual salían muchas centellas de oro, y encima dellas estava una reluziente estrella de oro relevada broñida a todas partes dando grandíssima luz, y en la corteza del pino estas letras: *De un hermoso y alto pinar / me crió Dios tal centella / porque huviesse de penar / por vos mi Diana estrella.* Era la letra en significación de su decendencia, demostrando estar rendido a su dama, figurándola por la hermosura y resplandor de la estrella Diana. Tras de la montaña venía un triumpho de otro carro que le tiravan quatro hacaneas negras de un tamaño, y en medio del carro havía una coluna encima de la qual estava en pie una estátua y figura de una espantable muerte, a la una parte debaxo della algunas figuras de hombres y mujeres muertos, y a la otra parte en tres cillas assentadas las parcas, de las quales la Cloto tenía una rueca y la Quisis hilava y Atropos cortava el hilo de la vida a quien quería dar la muerte demostrando caer muertos unos en su vejez, otros en la más florida hedad y se hallavan divisados varias colores tristes, pardo, negro y verde escuro; havía quatro figuras de adríades que tañían unas suaves dulçainas y al son dellas otras quatro amadríades que cantavan piadosamente: *Quan poco dura la suerte / de nos vivientes humanos / pues no hay librar de las manos / de las tres parcas y muerte.* Ya es clara de entender la significación del triumpho, pues denota que assí en los plazeres como en los enojos, es bien acordarnos que estamos sujetos a la muerte; tras de la qual, postreros de todos, venían muchos criados del mantenedor y sus ayudantes con sus libreas de seda, llevando muchos cavallos de diestro y lanças para justar. Todos dieron la buelta por la plaça rodeando la tela, y en llegando la montaña delante de los juezes, el capitán de los cavallos ligeros empezó a dar fuego a su pistolete, y los otros siguiendo hizieron una linda salva, que de buen rato del humo unos a otros no se podían ver, más como corría un poco de ayre alçó el humo dando encima del monte, y encubriendo parte de la estrella que verdaderamente parescía nuevo cielo y nube natural, subiéndose poco a poco en alto, y en este punto en la delantera del monte se abrió una boca demostrando ser de alguna profunda cueva, de la qual se vieron salir tres cavalleros armados a cavallo con sus lanças y viseras caladas, con muy lindo ayre, los quales conocí muy bien. El que salió primero era el Illustríssimo Conde de Quirra, mantenedor de la justa. El segundo era su tío, don Pedro de Pinós vizconde de Canete y de Illa. El tercero era don Enrique de Cardona, cuñado y ayudante del mantenedor. Y salidos de allí, puestos en medio de sus padrinos, saludaron a los juezes y damas; llevavan ricas y reluzidas armaduras y libreas y muy buenos cavallos, rodearon la tela assí como se acostumbra y hizieron un alto al cabo de la plaça, la librea que el mantenedor llevava era los faldones y cavallo encubiertado de un campo de terciopelo verde sembrado todo de unas figuras de aves fénix, que en medio de unas flamas carmesí estavan con las alas altas ardiendo, las aves eran de un brocadillo de plata relevadas entre flores, muy costosas y vistosas; llevava una rica cimera de plumas finas, y por empresa la misma invención de un ave fénix de oro más grande que las otras puesta en medio de las flamas, con esta letra diziendo: *Tu castidad y hermosura / me tiene tal que ardiendo / soy la propia figura / del que revive muriendo.* El vizconde de Canete y de Illa llevava el campo de terciopelo negro, sembrado de unas figuras de hipogrifos de oro que tiravan un carro con una figura de hombre muerto y unas flamas mostrando quemar las alas de los grifos, en la cimera dos más grandes que los otros que tirando yvan el carro, y la figura del hombre muerto hecho momia al natural relevado, con esta letra: *Por dar yo tan alto vuelo / tu valor y perfición / me tiene qual phaetón / muerto y tendido en el suelo / en firmeza y afición.* Don Enrique de Cardona llevava el campo de terciopelo morado, sembrado de reluzientes centellas de oro y por empresa en la cimera tenía una figura de sol con muchas estrellas, en las puntas de los rayos demostrando el sol y estrellas estar nublado y en el más alto rayo havía una centella mayor luzida con este mote: *En el campo de amor / la lumbre de mis centellas / escurece sol y estrellas.*

Doc. 7: ARV. Vària Llib.812; Protest contra el segrest de béns del ducat de Sogorb, que precedeix l'inventari de béns del duc Francesc d'Aragó, datat a 15 de maig 1575 (tres dies després de la mort del duc).

(Protest per a Sogorb)

Die decimo quinto mensis maii anno millesimo quingentesimo septuagectessimo quinto. Lo noble don Joan Vives, procurador que dix ser de la excelentíssima dona Joana de Aragó Folch y de

Cardona, marquesa de Comares, duquessa de Sogorb y de Cardona, comptesa de Ampúries, marquesa de Pallas, comptesa de Prades, biscomptessa de Vilamur, Señora de les baronies d'Entença. Comparent davant sa Illustre Señoria, dix que aquell era y és procurador de la propdita excelentíssima dona Joana de Aragó, marquesa de Comares, duquessa de Sogorb y de Cardona ett. dessus dita, consta ab lo acte de la sua procura rebut per ( ) del qual dix que feya e fa fe y ostenció in quantum, e tenint poder bastant per a totes les coses en aquell mencionades e infra seguents; en dit nom dix que precehint lo degut acato e subjecta reverència que.s deu a sa magestat, y en nom de sa magestat al molt illustre don Luys Ferrer, lochtinent de general governador en la ciutat e regne de València, e tenint commisió e veus de l'excelentíssim don Iñigo López de Mendoça, marquès de Mondéjar, virrey e lochtinent general de la ciutat e regne de València; protestava e protesta, en dit nom, que no consent ans expressament discent en lo secrest ad notario y scrip sia que així, a instància dels molt illustres dona Francisca, dona Beatriu e dona Magdalena de Aragó; com a instàcia de l'Excelentissimo Vezpaziano Gonzaga, en nom de aquell e de pare e llegitim administrador de sos fills; serà ajustat e provehit per lo dit Excelentissimo virrey e lochtinent general en la ciutat e regne de València, y real audiència ( ) prepara e comina executar així en los béns mobles o sitis de la herència e sucesió ab intestat de l'Excelentissimo Señor don Francisco de Aragó q° duch de Sogorb y de Cardona, y en los fruyts e rendes y emoluments a Senyor pentanyents en los dits ciutat, estats e ducat de Sogorb, Vall de Uxó e Serra Deslida, e baronies de la Pobla de Benaguazil, Paterna y antich patrimoni, com de altres qualsevols béns, així dels sereníssims Infants don Enrrich pare y fill, com dels Excelentíssims duchs don Alonso de Aragó e dona Joana de Cardona.

E així mateix no consent a nos expressament discent ab lo accato dessus dit, la aprehensió y secrest que en nom de sa magestat e de la real audiència se fa e comina fer, de la ciutat e ducat de Sogorb e castell e jurisdicció alta y baixa, mer e mixt ymperi de aquella e dels castells, viles e lochs y jurisdiccions, mer e mixt ymperi de tot lo ducat de Sogorb e dels castells, viles e lochs e jurisdiccions, fruyts, rendes y emoluments de la Vall de Uxó, Serra Desllida e baronies de la Pobla de Benaguazir e Paterna e antich patrimoni. Ne tampoch consent ab lo dessus dit accato ab lo ympediment que se li fa e prepara fer a ell supplicant en la haprehenció de la possessió accehint en fer e appehendre dels prop dits ciutat de Sogorb e castell de aquella e ducat de Sogorb e dels propdits lochs, viles e baronies de la Serra Desllida, Vall de Uxó e baronies de Paterna, Benaguazir e la Pobla e antich patrimoni.

En nom de procurador, e tenint poder per a pendre aquella per la dita Excelentissima dona Joana de Aragó Folch y de Cardona, duquessa de Sogorb y de Cardona ett. Ans expressament protesta que per los propdits secrests, annotacions, aprehencions de béns, així mobles o argent y recambra e béns sittis, estat e ducat de Sogorb e aquelles viles lochs e baronies e jurisdiccions, fruyts, rendes y emoluments no sia causat perjuhí algú a la dita Excelentíssima dona Joana de Aragó duquessa de Sogorb y de Cardona, sa principal en tots sos drets e senyaladament en los drets a d'aquella pertanyents iure proprio en los dits stats, ciutat e ducat de Sogorb, Vall de Uxó, Serra Desllida e baronies de Paterna, Benaguazil, la Pobla y antich patrimoni, castells y jurisdiccions alta y baxa, mer e mixt ymperi de aquelles. Y en los fruyts, rendes y emoluments de dita ciutat, ducat de Sogorb, viles, lochs y baronies y en tots qualsevol altres béns, drets y accions, així del Sereníssim Infant don Enrrich primer com del Sereníssim Infant don Enrrich segon, besavi e avi de la propdita Excelentíssima dona Joana de Aragó y de Cardona, marquesa de Comares, duquessa de Sogorb y de Cardona, sa principal. En virtut del vincle e fidei comís al qual la prop dita Excelentíssima duquessa dona joana de Aragó és cridada axí en virtut de les donació o donacions fetes per la magestat del rey y don Alonso, rey de Aragó y de València ett. al dit Serenissimo Infant don Enrrich, germà de aquell, y a sos descendents llegítims e naturals, com encara en virtut dels capítols matrimonials fets y fermats entre lo dit Sereníssim Infant don Enrich segon, avi de sa principal, e lo excelentíssim don Alonso de Aragó, duch de Sogorb primogènit de aquell de una, e los Illustríssims don Ferrando Ramon Folch, duch de Cardona, e dona Joana de Cardona, filla mayor de aquell de altra. Y encara en virtut dels vincles apposats en lo últim testament del dit sereníssim Infant don Enrrich lo segon, avi dels propdits, sa principal com de altres qualsevol títols e disposicions, així entre vius com en última voluntat en virtut dels quals vincles, la propdita e Illustríssima dona Joana de Aragó, com a descendent llegítima e natural dels propdits sereníssims Infant don Enrrich primer y segon, e com a filla major en edat,

primera gran e primogènita dels dits excelentíssims don Alonso de Aragó e dona Joana de Cardona, duchs de Sogorb y de Cardona, pare y mare de aquella.

E trobant-se huy ( ) y en majoria d'edat entre totes les germanes sobrevivints al dit excelentíssimo don Francisco Ramon Folch, duch de Sogorb y de Cardona germà de aquella. Per ser mort lo dit don Francisco sens fills llegítims e naturals, e tots e qualsevol actes y encantaments nulles y encara ab lo acato dessusdit; protesta de recors emetedor, e los que ab los presents scrits emet per a la magestat del señor rey e per a son sacre suppremo real consell, supplicant pendents los dits recors e supplicació, no sia procehit a encantament algú posant en lo interin los béns y stats dessusdits sots la protestació e salvaguarda real. Axí mateix dix que expressament protestava e protesta que per los propdits secrests, annotacions, aprehencions e inventaris signanter dels propdits béns mobles o argent, joies, tapiceria, recambra e altres que huy se troben y es troben en los dits castells e cases, ciutats, viles e lochs de Sogorb, Vall de Uxó y Serra Desllida, baronies e antich patrimoni y en altres pts. qualsevols fora dels dits stats; no sia causat perjuhí algú a la dita dona Joana de Aragó, sa principal en tots los béns mobles, joies, argent, tapiceria, recambra e altres que foren e són del sereníssim Infant Enrich lo segon, avi de la dita excelentíssima duquessa dona Joana de Aragó sa principal.

E los quals dits béns foren separats de les herències de l'excelentíssim duch don Alonso de Aragó e dona Joana de Cardona, pare y mare de la dita excelentíssima duquessa dona Joana sa principal, per lo dit excelentíssim don Alonso de Aragó, com a cridat en lo vincle de dits béns de dit excelentíssim señor Infant. E lo qual dit duch don Francisco de Aragó confessà y regonegué quins e quals eren los béns mobles, joies, or y argent, recambra y altres del propdit sereníssim Infant, e féu ynventari e cabreu de tots los propdits béns, rebut per lo discret en Pedro de Vera notari a ( ) del mes de ( ) de l'any mil cinchcents sexanta sis; los quals dits béns mobles y or y argent, e tots qualsevol altres béns així sittis com mobles, drets y accions del dit sereníssim Infant don Enrrich; han pertanygut e pertanyen huy iure proprio, a la propdita excelentíssima duquessa dona Joana de Aragó sa principal, com a filla primogènita dessus dita llegítima e natural dels excelentíssims don Alonso de Aragó e dona Joana de Cardona, duchs de Sogorb y de Cardona, pare e mare de aquella; e com a filla major en edat e primogènita, huy de totes les filles dels dits duchs don Alonso e dona Joana sobrevivints al dit duch don Francisco de Aragó, lo qual és mort sens fills ni descendents llegítims e naturals; en virtut dels sobredits vincles apposats en los capítols matrimonials del dit excelentíssim duch don Alonso de Aragó, e de la donació que en aquells li fonch fet, y encara en virtut dels vincles apposats en lo últim testament del dit sereníssim Infant com encara en virtut de altres títols e drets que en son cas y loch declararà per hon com dits béns mobles o argent, tapiceria y recambra que foren del dit sereníssim Infant, e huy són propris de la dita excelentíssima duquessa dona Joana, no recayguen en la pròpria herència del dit excelentíssimo duch don Francisco de Aragó ni de la successió ab intestat dels béns de aquell. Aquells no poden ser escrits, annotats ni secrestats entre los béns recahents en la propdita herència del dit excelentíssim duch don Francisco.

E així supplica a sa molt Illustre senyoria mane no se inventarien dits béns ni secresten, com sols la comissió diga que se inventarien e secresten béns e mobles de la herència del dit excelentíssim duch don Alonso; car los dits béns del dit sereníssim Infant ni són obligats als pretesos llegats fets per lo excelentíssim don Alonso de Aragó e dona Joana, duchs de Sogorb y de Cardona, a les dites molt illustres dona Francisca, dona Beatriu e dona Madalena de Aragó, ni en los pretesos aliments ni dots de aquelles; ni tanpoch recahen en la pretesa partició de la successió ab intestat del duch don Francisco, no són obligats al pretès crèdit del dit excelentíssim Vespaziano de Gonzaga en dits pretesos noms ni a la pretesa dot de la excellentíssima dona Anna de Aragó, muller de aquell; ni tanpoch dits béns ni ducats de Sogorb ni stats y baronies pertanyents iure proprio, en virtut de dits vincles e fideicomissos estan obligats a ningun dels dits pretesos drets y crèdits dels qui han instat dits processos e aprehensions; e així mateix dix que protestava e protesta dels drets de domini e proprietat que li pertanyen e poden pertànyer a la dita excelentíssima duquessa dona Joana de Aragó, en los béns líberos qualsevol que sien ver e recahents en la pròpria herència del dit excelentíssimo señor duch don Francisco de Aragó, duch de Sogorb germà de aquella, com a altra de les germanes de aquell, legítim e natural per ser mort lo dit don Francisco intestat e sens fills llegítims e naturals. E generalment protesta de tots e quant li és lícit e permès protestar per a conservació dels drets de dita sa principal, e de poder allargar e ampliar lo present protest a tota utilitat de la dita sa principal, e de ajustar a la ( ) tot lo que

més li convinga, volent encara y ( ) repetir lo present protest e contradicció en tots e qualsevol altres actes que.s fassen per sa molt illustre señoria executant dita comissió, y en qualsevol secrests y aprehensions de les demés baronies de dits lochs; així del present ducat de Sogorb com de la Vall de Uxó y Serra Desllida, y baronies de la Pobla, Paterna, Benaguazil e antich patrimoni; e dels castells, fruits, jurisdiccions de aquells acsi de verbo ad verbum fos insertat en aquelles; supplicant los presents protests y recors ( ) successiu, requerint al notari o notaris rebedor o rebedors dels propdits secrests y aprehensions, inventaris e cabreus que.s fan e faran per sa molt ilustre señoria en virtut de dita comissió, no cloguen los dits actes ni lliuren còpia de aquells sens inssertar el present protest, requerint de premissis carta publica la qual ett.

E incontinent lo dit molt illustre señor comissari qui dessus, vist i entès, ohit y entès lo contengut e deduhit en lo preinssert acte, dix e respon que aquell és mere executor de la dessus dita comissió real e coses en aquella contengudes y expressades, en la qual sa excellencia, en nom e veu de sa magestat, e mana que execute lo contengut en dita real comissió, y replica no pot dexar de cumplir y effectuar los dits reals manaments fins tant per sa excellència e reals consells, sia altrament provehit de totes aquelles coses sa señoria illustre mana, e lo dit don Joan Vives en dit nom ( ) rebut acte públich lo qual ett. Actum Segobrice ett.

Testes predicti amgnifici Joannes Utrillas (?) locumtenens algua. Et Petrus Miquel (?) porterius mayor ( ) dominationis Segobrice. reperti.

Doc. 8: ARV. Vària Llib.812; Còpia de l'inventari dels béns del duc de Sogorb Francesc d'Aragó, feta per Lluís Ferrer; en diverses dates amb inici a 16 de maig de 1575.

(Es tracta d'un extens protocol de 505 folis numerats, la major part en mal estat de conservació i té les primeres planes totalment deteriorades. L'inventari s'inicià a la ciutat de València a instàncies del lloctinent general Lluís Ferrer; en dates successives s'aniria continuant alternativament a Sogorb i a altres poblacions on els ducs hi tenien propietats; la majoria dels béns es trobaven dins de caixes moltes de les quals estaven sota custòdia de patges i criats del duc difunt; en la nostra transcripció només copiem aquelles peces que, per la seva descripció o caràcter, tenen un interès particular per al tema del col·leccionisme d'obres d'art, deixant de banda les incontables relacions de joies, peces de plata, mobles, roba o estris que no hi tenen una especial rellevància; així doncs els diversos items seleccionats no tenen necessàriament continuitat immediata entre si respecte a l'original sinó que obeeixen purament al nostre criteri, es segueix però el mateix ordre de correlació que apareix en el document).

(*Al castell de Sogorb*): Del càrrech de Gaspar Alemany, patge de cambra del q° Exmo. duch don Franco. de Aragó:

(Fol.9v) Item sis relotges de sol que.s dihuen celindres, los quals tots són de fusta.

Item dotze quadrants de sol lo hu dels quals és de marfil y stà dins una capsa pintada.

(Fol.11) Item un coco ab son peu y tapador de hevano.

(*L'inventari continuà a 18 de maig de 1575 a Xeldo, on el duc hi tenia les cavallerisses*)

(Fol.23) Del càrrech de Diego de Salzedo, relotger del dn° q° Exmo. duch don Francisco de Aragó: (*es descriuen tres rellotges més)*

(19 de maig al castell de Sogorb) Primo en una cambra del dit castell de la dita ciutat de Sogorb fonch atrobat lo argent que stava a càrrech de Diego Solano, reposter de argent de sa Excellència, en les caixes següents: *(gran quantitat de caixes amb diferents peces d'ús domèstic i de taula, destaquem:)*

(Fol.30) Item un coco de les Índies ab son peu y brocal de argent daurat ab dos medalletes, diu-se és del càrrech de Rivescas, està en una capsa cuberta de cuyro negre.

Item altre coco de les Índies ab son peu, cubertor y brocal y dos faxetes de argent blanch daurat; diu-se és del càrrech de Rivescas, està en una capsa cuberta de cuyro negre.

Item altre coco de les Índies ab son peu, cubertor, brocal y dos faxetes de argent blanch, està en una capsa blanca.

Item un mig coco de les Índies ab son brocal y peu de argent.

(20 de maig de 1575) Del càrrech de Gaspar de Contreras; et primo en la casa del dit magnífich en Joan Cambra ciutadà de la ciutat de Sogorb, foren portats e atrobats los béns infrascrits que estaven a càrrech de Gaspar de Contreras, patge de cambra de sa Excellència, los quals són los següents: *(novament plata i mobles)*

(Fol.35) del càrrech del dit Diego Solano reposter de argent de sa Exª(*en el castell de Sogorb -al marge-*)

Item en la dessus dita caixa cuberta de vaqueta ab dos tancadures ab dos panys y claus que està en una cambra del dit castell de Sogorb: una confitera lisa ab sa cuberta tota de argent blanch, pesa tres marchs, sis onses y sis argensos; és de marca valenciana (*al marge:* "Dióse al príncipe".)

(21 de maig) Del càrrech de la magnífica Marta de Montalbán de l'argent e altres béns que estan en poder de aquella per orde de sa Exª: Item en una cambra de la casa eo palacio de sa Excellència situada en la present ciutat de Sogorb, en la partida de Agua Limpia, foren atrobats los béns següents:

(Fol.42) Item en la dita caixa una capsa cuberta de cuyro negre forrada dins de tafatà carmezí, en la qual hi ha una raguera guarnida de argent daurat, ab una boca de leó y en la mitat per remat una figura ab una porra en la mà, ab los brasos y peus de leó.

Item una altra capsa de cuyro negre forrada de cuyro vermell, dins la qual hi ha un ou de avestruz trencat, ab lo tapador del mateix ab son peu, brocal y dit tapador; guarnits de argent y damunt per remat un bestionet ab un rostro de dona ab un scut de armes.

(*A 31 de maig continuava l'inventari en el palau episcopal de Sogorb; allí dona Inés de Guzmán tenia al seu càrrec un veritable tresor en joies, es tractava d'una gran quantitat de peces d'or amb pedres precioses, robins, diamants, esmeragdes, perles de tota mena, moltes d'elles engastades en anells, braçalets de coral, rosaris, reliquiaris etc. ocupa del fol.56 al 77v; destaquem*:)

(Fol.61) Item un portapau de argent sobredaurat, són dos peces juntes a la una part està pintat un crucifici y a l'altra part Nostra Señora, pesa huyt onces y mija y quatre argensos.

Item un camafeo que és portapau guarnit de argent y una pereta xiqueta de argent del mateix portapau, que tot pesa dos onces y mija.

(Fols.89v-90) Primo una peceta de alabastre ab quatre pilars y una teuladeta del mateix daurada per les vores, y dins un Jesús y sant Joseph y dos çanelobrets del mateix.

Item un devallament de la creu, la creu trencada de alabastre ab unes lletres al cap vermelles.

Item una imatge de Nostra Señora ab un Jesús en los braços de alabastre.

Item una imatge de sant Joan de alabastre.

Item quatre angelets de alabastre en parts dauradets de or ab ses ales.

(*4 de juny de 1575; palau dels ducs a Sogorb; a càrrec de Marta de Montalbán es trobaven nombroses peces fetes de sal blanca de Cardona, hi havia tota mena de saltiris, salers, creus, canelobres etc. destaquem*:)

(Fols.90v-92) Item una peceta de sal blanca de Cardona feta com una torreta.

Item dins una capsa de fusta blanca una taula redona de sal de Cardona ab uns centells blanchs y daurada al rededor per les vores.

(*Continua l'inventari per la capella del palau, on hi havia entre d'altres peces algunes pintures i escultures*)

(Fols.92-94) Item en lo altar eo capella de dita casa eo palacio de la Agua Limpia fonch atrobat lo següent:

Primo una testa o figura del cap de sat Joan degollat, està en una guarnició de fusta.

Item una palla o ymatge de Nostra Señora ab son fill al bras, està en una guarnició de fusta.

Item una figura de Déu lo pare pintada en una tauleta.

Item una ymatge de sant Hierony està guarnida ab fusta.

Item un retaulet del judici final guarnit de fusta y està daurada al rededor.

(*A 3 de juny de 1575 es féu la relació de les cases que els ducs posseïen a Sogorb, a més de l'inventari a diferents possessions ducals a Campillo, Ruvial, al terme de Xerica i Rodana al terme de Altura ; el dia següent es continuava l'inventari a casa de Juan Luis de Ledesma, criat del duc que custodiava estris de cavallerissa, guarniments de cavalls, escopetes, roba i estris de casa, el mateix dia prosseguia l'inventari del tresor ducal al palau episcopal de Sogorb:* "en poder de dona Ynés de Guzmán joyes de or, argent e altres béns que.s diu foren portats per la Exma. duquesa de Sogorb en paga dels quatre mil ducats de l'exovar que havia de portar per compte de son dot" *; i també al Fol.121* "béns que.s diu ésser parafernals que foren portats de la casa e palacio de la Agua Limpia ab certes caixes al present palàcio episcopal, que la Exma. duquesa de Sogorb portà segons se diu fora de son dot y estaven en poder de Marta de Montalbán criada de sa Excellència, los quals són los següents": *fonamentalment era roba de vestir, adreços de capella i alguna pintura religiosa. Entre el 22 i 25 de juny l'inventari s'aniria alternant al palau episcopal i al castell de Sogorb, allí s'inventariava novament una partida de peces de plata grans: vaixelles, gerres. idries etc. la majoria amb les seves fundes de cuir, entre desenes de peces destaquem*:)

(Fol.161v) Item una nou de Indies tota encaramada en argent ab dos lengues de animals y un os en mig en lo tapador, y son peu de argent sobredaurat.

(Fol.162) Item una branca de coral gran ab son peu de argent sobredaurat y dalt dos canelobres de argent sobredaurat.

Item una branca de coral feta com a Monte calvari ab sa peanya de argent daurada, ab un Christo crucificat y los dos lladres ab ses creus de argent daurades, y la creu del Christo té un titolet en la mitat que diu I.N.R.I.

Item altra branca de coral ab son peu de argent la qual té dos braços y altres que hixen de aquells, y dos canelobrets xiquets de argent daurats; ço és hu en cascun bras.

Item una creu de coral ab un Christo ab una testa de la mort al peu del Christo, y la creu té son peu de argent daurat y obrat.

(*S'inventariava també una luxosa partida d'espases i altres armes-joia, de les que es destaca:*)

(Fol.163v) Item una altra spasa ab sa guarnició y guaspa de or smaltada la guarnició y la guaspa de vermell y altres colors; en lo mantí (?) tres letreros de letres negres, lo hu dels quals diu "*propter veritatem*" y lo altre diu "*et justitiam*" y lo altre diu "*et mansuetudinem*"; y lo pom té quatre medalles de figures rellevades ab sa bahina de vellut negre ab sa funda de llens blanch, està dins una capsa blanca.

(Fol.164) Item una alfanja, nombrada en las estimas simitarra, ab sa guarnició de ferro sobreposada de or; guaspa, brocal y dos peces de or per a tenir la cinta o talabar, estan esmaltades de rosicle y altres colors; està penjant ab un tahalí de ( ) de or y seda blava, ab dos caps de or en dit tahalí esmaltats de la mateixa y ab dos flochs de seda blava y vermella penjant de uns botons de fil de or y seda blava, ab sa bahina de vellut negre; està dins una capsa blava.

Item un punyal gran ab ses caches de banya negres y entre cacha y cacha daurat, y a part de fora de les caches dos rosetes de or smaltades de rosicle; ab sa bahina de cuyro negre ab son brocal, guaspa y dos cadenetes de or esmaltats lo brocal y guaspa de rosicle y negre, ab un ganivet que té lo mantí (?) d'argent sobredaurat; està en una capsa blanca.

(Fol.189v) Item un coltell d'anar a caça ab lo mànech de fusta vermella y lo ferro daurat, en les guardetes un scut en lo qual hi són les armes de Cardona ab unes letres per la fulla scrites de or y lo nom de Jesús prop de la guarda, ab la bahina de cuyro en la qual hi ha un punchonet ab lo mànech de fusta vermella y lo ferro daurat; la guaspa de la bahina de ferro sobredaurat y chaspeat de negre.

(Fol.190) Item un altre coltell de muntanya ab tot lo mànech y ( ) de ferro sobredaurat y la fulla un poch trencada; a la una part la ymatge de la verge Maria ab son fill al bras y a la altra part sanct Miquel, ab sa bahina de vellut negre ab un ganivet y un punchó en los mànechs daurats, y sa guaspa y brocal de ferro sobredaurat.

(*A aquestes armes hi continuava força estris de cavaller: regnes, selles, borles, bosses de cuiro, cordes de gineta etc. A 25 de juny -també al castell de Sogorb- continuava la relació de béns amb les partides de tapisseria*).

(Fol.197v) Tapiceria.

Item en un altre aposiento del dit castell que.s diu de les pinyes, fonch atrobada la tapiceria següent:

Primo dos draps molt grans de tapiceria nomenada dels Sacraments, de or y seda de diverses colors.

Item un drap de ras de or y seda de diverses colors de la quinta angustia, y a un crucifici enmig y al rededor los goigs de Nostra Señora, ab déu lo pare al cap. Forrat en parts de tela verda.

Item un altre drap de ras de or y seda de diverses colors de la coronació de Nostra Señora, y damunt déu lo pare, a la una part lo paralítich de la piscina y a la altra part los fills de Ysrael quant anaven per lo dessert. Forrat en parts de tela verda.

(Fol.198)

Item un altre drap xich de ras de or y seda de diverses colors ab lo devallament de la creu. Forrat de tela blava.

Item altre drap xich de ras de or y seda de diverses colors ab la transfiguració del mont Tabor. Forrat en parts de tela blava.

Item altre drap de ras de seda de diverses colors y or ab la Sibilla quan profetiza que quan una verge pariria, se havien de veure nou sols; ab un rètul damunt de unes letres obrades de seda blanca. Forrat en parts de tela verda.

Item un altre drap de ras xich de seda y llana de diverses colors ab un Christo crusificat y los dos ladres hu a cada costat. Forrat en parts de tela verda.

Item altre drap de ras de lana y seda de diverses colors gran, ab lo Jesús quant desputava en lo temple. Forrat en parts de tela verda.

(Fol.198v)

Item un altre drap de ras de lana y seda de diverses colors ab la vesita de Sancta Elisabet y un profeta a cada part. Forrat en parts de tela verda.

Item altre drap de ras de lana y seda de diverses colors ab cinch imatges, y Nostra Señora enmig ab son fillet en los braços. Forrat en parts de tela blanca.

Item un altre drap de ras de lana y seda de diverses colors, ab un retulet de unes letres negres que diu *Iherusalem*. Forrat en parts de tela blanca.

Item una cortina feta a modo de dosser de lana y seda de diverses colors, ab Nostre Señor quant entra en los lims a traure los grans pares, ab tres creus al cap, en la de enmig un rètul o títol que diu I.N.R.I. Forrat en parts de tela blava.

Item una cortineta de la Salutació ab quatre figures de lana y seda de diverses colors. Forrat en parts de tela blava.

(Fol.199)

Item un devant lit de altar de lana y seda de ras, ab una figura enmig de una poca de tela blanca.

Item una caxa de pi gran blanca en lo dit aposiento, dins la qual fonch atrobada tota la dessus dita tapiceria, la qual té son pany sense clau.

Item en lo mateix aposiento fonch atrobada una altra caixa blanca gran de pi, dins la qual fonch atrobada la tapiceria següent:

Primo un drap de ras tot de lana y seda molt gran, al hun cantó del drap una figura de Moysès que està parlant ab déu lo Pare, y a l'altre cantó quatre àngels; vell. Forrat en parts de tela blanca.

Item altre drap de ras de lana y seda de diverses colors al un cap maten a hun home a coltellades y una dona que sona una viola, y una altra que sona una violeta de arch; vell. Forrat en parts de tela blanca.

(Fol.199v)

Item altre drap de ras de lana y seda de diverses colors ab un emperador enmig que té una espaza nua en la mà, y una figura de hun home al costat squerre y una figura de dona al costat dret; vell. Forrat en parts de tela blanca.

Item altre drap de ras de lana y seda de diverses colors mijà, com lo dessus dit, ab un Rey enmig que té una espaza nua en la mà y un home en la mà esquerra y una dona a la mà dreta; vell. Forrat en parts de tela blanca.

Item altre drap de ras de lana y seda de diverses colors mijà, ab la figura del juhí de Pallas de les tres deeses; vell. Forrat en parts de tela blanca.

(Fol.200)

Item altre drap de ras de lana y seda de diverses colors fet a modo de tanca port ab un àngel enmig, y un home que té un encenser en la mà; vell. Forrat en parts de tela blanca.

Item altre drap de ras de lana y seda de diverses colors mijà, ab un Rey enmig davall un dosser y al costat dret una música de flautes y a l'esquerra una dona ab un lahut en la mà; vell. Forrat en parts de tela blanca.

Item altre drap de ras de lana y seda de diverses colors mijà, de com prengueren a Nostre Señor en lo ort; vell. Forrat en parts de tela blanca.

(*Els segrestadors continuaven l'inventari a 30 de juny amb els adreços de la capella del castell, bàsicament peces d'argent de capella, dalmàtiques, casulles, i altres teles d'or i seda brodades i historiades; alguna d'aquestes caixes s'inventarià en una estança del castell anomenada* "la sala d'alabastre"; *més endavant es destaca:*)

(Fol.255) Primo en una caixeta chica forrada per defora de vellut negre y per de dins de cetí negre, ab dos anelletes de argent y a tots los cantons guarnida de argent ab son pany de argent, dins les quals foren trobades les coses següents:

(Es destaca:)

Item dos estochets xichs ab unes puntetes xiques de marfil dins de aquelles.

Item hun tros de vidre triangular per mirar lo sol.

Item tretze peretes de coure ab diverses ymatges pintades y smaltades.

Item nou rellotges xichs de arena.

Item sinch ymatges de Nostra Señora de pintura grega, les dos molt xiques y les tres majoretes.

Item un tinter y un arener en una peça de banya negra.

Item un relotget redó de sol de coure, ab son contrapeset ab sa capseta de cuyro.

(Fol.256)

Item un coco de les Índies ab sa ança de banya negra.

Item un rellotge de arena.

Item tres gotets de banya.

Item deu rellotgets de sol.

Item en una capseta redona cuberta de cuyro daurat, ab un peset de pesar or dins.

Item en un apartament estància baixa del dit castell de Sogorb foren atrobades les coses següents:

(*A continuació s'inventarià una partida relativament extensa d'instruments musicals entre els que s'esmenten clavicordis, violes i orgues, aquests últims en gran quantitat; destaquem:*)

(Fol.256) Primo uns orguens dins una caxa de fusta per al de dins pintada de vermell, la qual està feta a modo de mitra de bisbe; y en la fusta que està entre los canons dels orguens és daurada y pintada de blau, los canons dels quals orguens són d'estany ab ses manches.

(Fol.256v)

Item altres orguens fets en la capsa de fusta a modo de mija ala, té los canons redons de fusta pintats de diverses colors, ço és verd, vermell y argentats y té ses manches y una capsa e funda de fusta de pi, dins la qual estan conservats.

Item altres orguens que estan encaixats en madera que.s diu ser roure de Flandes, y estan de dins les manches que.s tiren ab hun cordell, y los canons són de fusta plans, part de aquells ( ) y los altres són de color de carmezí; y estan ordenats los canons que paren en punta a manera de una mitra de bisbe, y enmig dels canons està un scudet ab les armes de Aragó.

Item altres orguens encaixats en fusta que par ésser roure de Flandes, y estan a modo de mija ala y són los canons de fusta plans y quadrats, y a les spatles de part de dins los canons són de estany ab dos jochs de tecles, lo hu major que l'altre ( ) ab tres canons de fusta molt grans al un cap de part de fora, y un altre joch de tecles als peus.

(Fol.257)

Item altres orguens a modo de mija ala ab quatre ordens de canons redons d'estany encaixats en madera, que lo enfront damunt les tecletes ( ) ab mostres y picat al antigor, y un scut de les armes de Aragó enmig; ab sa caixa de fusta ab ses manches ab una faixa de fusta daurada que travessa per mig dels canons al través.

Item altre organet xich que s'anomena lo caragol per ço que és fet a modo de caragol, ab los canons d'estany ab sa caixa de fusta vella ab son pany y clau.

Item un joch de flautes en que y ha huyt flautes entre grans y xiches, de fusta blanca y estan dins una capsa de cuyro negre per defora vella.

Item un clavicordi gran encaxat dins una capsa de fusta ab tecles de marfil, ab un rètul damunt les tecles de letres negres que diuhen *Francisco de Ortega me fecit.*

Item altre clavicordi encaxat en una fusta gran ab tres roses, dos redones y una com un portalet ab les tecles de marfil; damunt les tecles hi ha un scut xich ab les armes de Aragó.

Item quatre violes de arch, les tres llises y antigues sense mossegues als costats y la altra gran a la moderna ab mossegues als costats, ab un arquet sense cordes.

Item tres chirimies de fusta estrangera.

(*En el Fol.258 s'inventariaven retaules i altres estris de capella; eren reliquiaris i imatges de plata pintades, aquí es descriuen els reliquiaris que serien estimats per a la reclamació que d'ells en féu el duc Enric a gener de 1615. Destaquem:*)

Retaules y altres coses de la Capella.

Item en la sala baixa del dit castell de Sogorb foren atrobats los retaules següents:

Primo un retaule de argent matisat ab diverses colors ab figures de argent de mig relieve en que y ha sinch històries ab dotze columpnes de argent; en les sis més altes hi ha sis àngels. Són les dites històries: la salutació de Nostra Señora ab lo àngel Gabriel, la nativitat de Nostre Señor Déu Jesuchrist, la adoració dels reis magos, la circuncisió y de dalt un crucifici ab la Maria y sanct Joan Evangeliste, y de dalt Déu lo pare xich; y en mig de les columpnes hi ha dos figures. Ab ses portes de fusta per de dins en la una està una figura de sanct Antoni de mig relieve e argent, y en la altra porta una figura de sanct Joan Baptiste de argent de mig relieve, y estan pintades de blau ab unes listes rellevades daurades; està encaxat en fusta.

(Fol.258v) Item una capsa de cuyro negre y de dins forrada de vayeta morada, dins la qual hi ha un canelobre lo mig del qual és cristall y lo peu en triangle, és de argent sobredaurat; y lo cap de dalt ab lo canó de tenir les candelas de argent sobredaurat, de massoneria tot lo que és de argent.

(Fol.259v) Item en una caixa de pi blanca ab calaixos ab ances de ferro als costats, foren atrobades les coses següents:

Primo una imatge de Sanct Joan Baptista ab lo bras esquerre nu de argent sobredaurat, que està sobre una peanya de argent sobredaurada obrada de massoneria, ab sa diadema y corderet. Ab una creu y bandereta tot de argent sobredaurat.

Item altra imatge de bulto de Sanct Joan Evangeliste de argent sobredaurat, ab un calzer en la mà y en la altra una palma ab sa diadema ( ) damunt una peanya de argent sobredaurat.

Item una imatge de bulto de sanct Andreu ab son libre en la una mà y en la altra una creu ab sa diadema sobre una peanya, tot de argent sobredaurat.

(*Fol.260v*) Item una imatge de bulto de sancta Eulàlia ab sa palma en la una mà, y una aspa en la altra mà, ab sa diadema al cap y als peus, sa peanya tot de argent sobredaurat.

Item una imatge de sancta Catherina matre ab sa espasa en la mà y en la altra mà un tros de roda, y sa diadema al cap y als peus; sa peanya tot de argent sobredaurat.

Item un reliquiari de argent rodó, y enmig ( ) crestall de dins, lo qual hi ha dos spines de la corona de XPO. nostre redemptor engastat en dit argent, ab uns seraphins entorn y per les ( ) ab una crehueta de dalt que.s lleva ab unes ( ) que estan dos àngels ab ses ( ) que.s poden llevar; ab son peu ample obrat tot de argent sobredaurat, y té una porteta de argent que.s poden levar dites spines. Està embolicat en una tovalloleta.

(Fol.261) Item dos taules de fusta, per la una part cubertes de tafatà carmezí ( ) per la altra part hi ha en la una d'elles la imatge de sanct Joan Baptista y en la altra la imatge de sanct Joan Evangeliste pintades de pinzell, y tot lo demés que no és pintura a la part de dites imatges, és plancha de argent prima sobredaurada escacada.

(*Fol.262v*) Item una ymatge de bulto de terra que és de sancta Úrsula, ço és lo cap, la faz y los muscles y pits encaramada e pintada, ab los cabells sobredaurats y los musclets y los pits cuberts de argent sobredaurat; està sobre una peanya chica de fusta sobredaurada.

(*Fol.263v dins una caixa*) Item dos imatges de Nostra Señora pintades de pinzell de pintura grega engastades en argent sobredaurat, crehuetes de argent damunt y sos peus de argent sobredaurat a modo de canelobres, que dites imatges se poden llevar de dits peus.

(Fol.264) Item un portapau de argent sobredaurat ab tres pomets de chaspis de part de damunt, y per les spatles una porta de argent ab sa ança de argent sobredaurat que.s pot llevar; dins lo qual està engastada una plancha de coure ( ) de smalt ab un XPO. ( ) y los dos ladres als costats y altres figures, y davall desta historia està pintat d'esmalt Christ en lo sepulcre ab diverses imatges; y al peu del dit portapau, en lo mig, està engastada una pedra de rossicle.

Item altre portapau que mostra ser de dins de fusta, y per defora tot de argent sobredaurat; ab la imatge de Nostra Señora y quatre àngels, dos en cada costat, y un seraphí als peus de bulto, tot de argent ab diverses mostres de sizell.

(*Fol.264v*) Item una capsa de fusta dins la qual hi ha una consacració de argent sobredaurat ab dos àngels de argent sobredaurats que tenen enmig les paraules de la consacració del sanct sacrament, y al peu un scut de argent sobreposat ab les armes de Aragó, ab sis peces de argent sobredaurat ( ) ço és una creu, dos peus a modo de ( ) y tres clauets per a ( ) de dita consecració. Tot de argent sobredaurat.

Item una capsa de fusta cuberta de paper pintat de diverses mostres y colors, fonch atrobada una capsa de fusta cuberta per defora de cetí carmesí, ab lo nom de Jesús obrat d'or y una guirnalda entorn de la mateixa obra, y per los costats unes mostres de or y argent y de dins és forrada de domás vert, y en lo cubertor un sol obrat de or y argent e brodat ab quatre steles, les dos de or y les dos de argent de la mateixa obra, y una borla de or y argent per a tancar-la; y lo sol està forrat de tafatà morat que serveix per a guardar en ella los corporals.

(Fol.265) Item una post en la qual està pintada la faz del salvador de tot lo món de mig rostro, ( ) de una chapa de argent sobredaurat ab hun rètul al peu que diu"( ) *eternitates*" y entorn de la imatge unes ( ) de argent sobredaurades.

Item una caixeta de pi blanca ab son pany y clau, dins la qual hi ha una custòdia de argent sobredaurada ab una caxeta enmig ab un calaxet tot de argent sobredaurat ab quatre Prophetas y los àngels entorn; y en lo alt Sanct Miquel y sanct Joan baptista y lo peu gran a modo de peanya, ab quatre medalles entorn smaltades de blau y en elles los quatre evangelistes tot de argent sobredaurat ( ).

(*en el Fol.270 apareix inventariada una partida de llibres de cant; destaquem*:)

Item un llibre gran de cant de orgue de mà, ab les caplletres grogues sobre blau que és dels motets y misses de Pastrana, molt vells ab cubertes de cuyro velles.

(*Fol.270v*) Item altre libre de cant de orgue de emprempta de les misses en lo qual està la missa de batalla, molt vell, ab cubertes de cuyro negres.

(*Fol.271v*) Item un libre xich ab cubertes de cuyro tenat a mostres, y en cada part un scut de or de les armes de Aragó scrit de mà, y totes les cartes són de pergamí que comença ab lo offici de l'àngel custodi.

Item un libre de cant de orgue scrit de mà a la fi y al principi, y en mig de emprempta que.s diu de les deu misses, y a la fi los Magnificats de Morales; ab les cubertes de cuyro negre vell.

(*Fol.272*) Item un altre libre gran de cant de orgue intitulat de Francisco Guerrera, quasi nou ab les cubertes de cuyro negre ab unes linees daurades y les cartes de paper.

Item un libre missal romà gran imprès en Venècia, ab cubertes de fusta cubertes de cuyro tenat vell.

(*Fol.273*) Item un libre breviari gran romà conforme al concili tridentino de emprempta Antverpie MDLXXIII, que.s diu era del duch don Francisco; ab cubertes de fusta cubertes de cuyro negre ab mostres de or y los gaffets de llautó.

(*Aquesta partida s'acabava amb la descripció dels dos retaules que estaven a la capella del castell*:)

(*Fol.277*) Item un retaule gran que està afixat a la paret dins la capella que està en una sala baix del dit castell de Sogorb, dita la sala de las ubas, pintat de pinzell y daurat, en mig del qual està pintada la imatge de Nostra Señora; als costats hi ha cada dos imatgens ab son peu ab quatre prophettes y en mig està pintada la imatge de Nostre Señor en lo sepulcre, y en la una part Nostra Señora y en la altra sanct Joan Evangelista.

Item altre retaule gran que està en lo front de la dita sala obrat de maçoneria de bulto, en mig del qual està la figura de bulto de sanct Joan Evangeliste; al costat dret la figura de sanct Miquel, al costat esquerre la figura de sanct Berthomeu, y de dalt la figura de Nostra Señora ab son fill al bras, totes de bulto y damunt ab ses portes pintades ab figures de part de dins y de fora, y la figura de Nostra Señora de dalt té les portetes ab figures de àngels ab instruments de música, tot lo qual retaule e ses portes té una cuberta de fusta.

(*L'inventari continuava al palau episcopal , on s'assevera que en aquells dies hi residia la duquessa consort de Sogorb; es destaca entre diversos objectes*:)

(Fol.279) Item un libre de cant de orgue gran de emprempta de obres de Morales per a cantar misses, ab les cartes de paper y les cubertes de cuyro pardo molt ussat.

(A 5 de juliol de 1575 s'inventariava una nova partida de tapisseria al castell de Sogorb; destquem:)

(Fol.281) Item un drap de ras gran de figures de diverses colors que.s diu de les Amazones, que té de largària set alnes y hun palm, y de amplària quatre alnes dos palms, ussat.

Item altre drap de ras gran de figures de diverses colors nomenat del Credo, que tira de largària nou alnes dos palms, y de amplària quatre alnes dos palms. Ussat.

(Fol.281v) Item altre drap de ras gran de figures de diverses colors nomenat de Alexandre, que té de larch set alnes dos palms y de ample quatre alnes. Ussat.

(Fol.282) Item un drap de ras de figures de diverses colors en lo qual, entre les altres figures, hi ha una figura de dona que té en les mans una posteta ab una figura de Christo que està en lo Juhí final; que té de larch quatre alnes y hun palm, y de ample quatre alnes ( ). Ussat.

Item altre drap de ras gran de figures de diverses colors, que és del Jesús que predicava en lo temple, que té de larch set alnes y mija y de ample tres alnes dos palms. Ussat.

(Fol.282v) Item altre drap de ras gran de figures de diverses colors, que en lo alt hi ha nou portalades de finestres y al hun cap hi ha unes figures que toquen trompetes, que no.s sab dessignar quina història és; y té de larch set alnes y un palm y de ample tres alnes tres palms. Ussat.

Item altre drap de ras gran de figures de diverses colors, que.s diu del stament de la Església, que té de largària sis alnes dos palms y de ample quatre alnes. Ussat.

Item altre drap de ras gran de figures de diverses colors, nomenat del duch y de l'Emperador que té de largària set alnes y tres palms, y de amplària quatre alnes e un palm. Ussat.

(Fol.283v) Item altre drap de ras gran de figures de diverses colors, y en lo mig hi ha una figura de una reyna y dos dones als costats ab les spazes desenbahinades en les mans, que.s diu de les Amazones; que té de largària sis alnes dos palms y tres alnes scasses de amplària. Ussat.

(*A la partida de tapisseria hi continuava una relació de cortinatges, catifes, cobretaules, rebosters, guadamassils i vànoves. En el Fol.320v, a 19 de juliol de 1575 encara al castell, s'inventariava 66 retaules i diverses imatges, tot de temàtica religiosa; en la present relació no figuren tots íntegres car aquesta part del document està en força mal estat*:)

(Fol.320v) Item en la dita estància del dit castell foren attrobats los retaules del tenor següent:

Primo un retaule gran de fusta de la mare de Déu dels àngels ab son fill al bras, que ( ) unes cartes en la una mà de hores illuminat, daurat per les vores, fet de diverses colors ab ses portes ço és a part de dins en la una porta lo Archangel sanct Miquel, ab un pes ab la huna mà y huna ( ) en la altra y hun dimoni als peus; y en la altra porta sancta ( ) ab una cadena en la ( ) y un gos lligat a ella; y de part de fora a la una porta sanct Onoffre y a la altra sanct Joan baptiste ab un corderet en les mans, y per defora unes anelletes.

Item dins de una caixa de pi molt plana sense pany ni clau molt vella un retaule illuminat de diverses colors, daurat per les vores que.s diu ser de quant Nostre Senyor resusita y baixa als lims a traure los sancts pares, y al peu la mare de Déu agenollada al peu ( ) fent oració a la corona de spines de Nostre Senyor Déu Jesucrist.

(Fol.324) Item altre retaule fet en dos peces de fusta de pi vella pintat a l'oli, en la una peça està pintat com Nostre Señor tragué als sancts pares dels llims y Nostra Señora ab les mans plegades y mantell blau y unes hores; en la altra peça està la Mare de Déu agenollada fent oració a la corona d'espines y quant Nostre Señor resuscita, pintat de or de diverses colors daurat per les vores y per lo entorn; vell y ussat.

Item dins de altra caxa plana gran de pi vella, altre retaule gran de Nostra Señora ab son fill al bras, illuminat de blau, vermell e altres colors; y lo Jesús ( ) al cap, daurat per les vores y per dins del retaule en moltes parts.

(Fol.321v) Item dins altra caixa plana ( ) de pi, sense pany ni clau molt vella, hun retaule illuminat ab una imatge de una sancta ab ( ) y mantell blau ( ) y té en los pits una creu. Està lo retaule daurat enmig y per les vores.

Item altre retaule mijà de la adoració dels tres reys ab ses portes illuminat, y és de fusta de pi de diverses colors y per les vores daurat; a la una part té la nativitat de nostre señor, y en la altra quant la mare de Déu se'n fugí ab son fill en los braços de Hierusalem a Egipte.

Item un retaule de fusta de pi ab la imatge de sanct Hieroni de tela, té en los ( ) e en los braços un crucifici, pintat de diverses colors ab les vores de or y blau.

(Fol.322) Item un retaule xich ab la salutació de nostra señora ab un àngel; illuminat de diverses colors, daurat per les vores y ( ) fustes de pi.

Item altre retaule xich de fusta de pi daurat per les vores, illuminat ab la adoració que feren los pastors, ab Jesús ab sanct Joseph, la mare de Déu, lo bou y la ( ); vell y romput en algunes parts.

Item altre retaule de fusta de pi vella del devallament de la creu, illuminat de diverses colors, daurat per les vores. Vell.

Item altre retaule de fusta de pi vella, illuminat ab un Christo ligat en un pilar y sanct Pere quant lo nega y se agenolla a demanar misericòrdia, de diverses colors daurat per les vores y al derredor unes flors de or y negre.

Item altre retaule de fusta de pi, illuminat ab una figura de Christo com Pilatus lo tragué y digué Ecce homo; ab sa ( ) daurada y al derredor de blau y altres colors; daurat per les vores.

(Fol.322v) Item altre retaule xich de Nostra Señora ab son fill al braç y sanct Joan als peus ab un corderet en la mà; tot illuminat, pintat de or e altres colors y daurat per les vores.

Item altre retaule de fusta de pi vella ab una funda de fusta verda; lo retaule és de una imatge de sanct Francesc ab una creu verda en la una mà, y en lo mateix una figura de sanct Hierony quant feya penitència ab un leó y un Christo; illuminat de diverses colors, daurat per les vores. Vell.

(Fol.323) Item un retaulet ( ) redó ab una veteta verda de fusta, illuminat de diverses colors y per les vores obrat a la una part un Christo crusificat ab Nostra Señora, sanct Joan evangelista y la Madalena al peu de la dita creu; y a la altra part Nostra Señora ab son fill del bras. Molt vell y trencat en parts.

Item en un altre aposiento de dit castell foren atrobats los retaules del tenor y sèrie següent:

Item un retaule de fusta de pi ab una imatge de la Mare de Déu que té son fill en los braços, illuminada de diverses colors y daurada per les vores y per lo entorn de la imatge. Ussada.

Item un retaule de fusta de pi vella pintat a l'oli de la figura de sanct Anthoni que té unes hores en les mans, de diverses colors y per les vores vermell y per lo entorn daurat. Ja ussat.

Item altre retaule de fusta de pi vella pintat a l'oli de la figura de sanct Salvador que té en la mà una creu, y al peu de la creu lo món(?); pintat de diverses colors y per les vores pintat de blau y per lo entorn daurat. Ja ussat.

(Fol.323v) Item un altre retaule de fusta ab sa cuberta de ( ) pintat a l'oli, té dos figures la una de Adam y la altra de Eva ( ) de diverses colors y daurat per l'entorn y en parts del retaule; a la part de dins de dita porta un àngel que està pintat roig tot ab una spaza en la mà, y a la part de fora una creu ab alguns improperis de la passió y al peu un cap pintat de mort. Vell y ussat.

Item un altre retaule de lens de la pietat ( ) de diverses colors, guarnit per les vores de fusta de pi vella, daurada ( ). Ussat.

Item un altre retaule de fusta de pi vella pintat a l'oli de la venguda del sanct Sperit damunt lo cap de Nostra Señora y dels Apòstols, ab Déu lo pare damunt de tot y lo Sperit sanct; de diverses colors, daurat per les vores y ( ).

(Fol.324) Item altre retaule de fusta de pi vella pintat a l'oli, està pintada la nativitat de Nostre Señor ab uns pilars fusters y sanct Joseph; ab ses portes de part de dins cada una té un letrer, y daurat per les vores y per entorn. Vell, ussat y romput.

(Fol.324v) Item altre retaulet xich de fusta de pi molt vell pintat a l'oli, de diverses colors, ab la quinta angustia y molts dels improperis de la passió; y per l'entorn daurat. Vell y ussat.

Item altre retaulet pintat en un lens ab l'adoració dels tres reys de orient, de or y diverses colors, guarnit de fusta de roure de flandes, molt vell y ussat.

Item altre retaule xich pintat a l'oli de diverses colors ab una testa de Christo ab sa corona les puntes vermelles; daurat per les vores de fusta. Molt rohin y vell.

Item altre retaule xich de Nostra Señora ab un mantell blau pintat a l'oli, de or y diverses colors, daurat per les vores, de fusta molt vell y rohin y ussada.

Item altre retaule de fusta moltvella pintat a l'oli, de or y de diverses colors, ab la salutació de Nostra Señora y sanct Hierony en la penitència; daurat per les vores. Molt vell y ussat.

(Fol.325) Item dins de una funda de fusta blanca vella, un retaule xich pintat a l'oli, de or y diverses colors ab la figura de Nostra Señora y unes letres negres per lo entorn y daurat per les vores, y dalt al cap unes letres blanques que diuhen Ave Mª.

Item altre retaule de fusta de pi vella pintat a l'oli, de or y de diverses colors ab la adoració dels tres reys y sanct Joseph. Ab ses portetes, en la una pintat lo Archàngel sanct Miquel com mata lo diable, y en la altra part sanct Christòphol ab nre. Señor al coll, y daurat per les vores y per l'entorn.

Item un altre retaule de fusta de pi vella, vermella a les spatles ab un lens pintada una verònica de XPO. de color negra, ab unes flors de or y altres colors; daurat per les vores. Vella y ussada.

(Fol.325v) Item altre retaulet molt xich ab la figura de sanct Johan ( ) fet tot ab flors de or, y per l'entorn vidre blanc chaspeat, daurat per les vores, guarnit de fusta.

Item altre retaule molt chiquet dins de una funda chiqueta de fusta ab la testa de cristo pintada en paper, y per l'entorn tot ( ) de tinta.

Item un retaulet fet ab puntes de marfil ab Nostra Señora enmig y un sanct a cada costat, ab ses portetes del mateix, a la una porta sanct Pau y a la altra sanct Andreu; guarnit de fusta per defora.

(Fol.326) Item altre retaulet de lens pintat un ECCE HOMO en ell ab una creuheta, ab un lletreret de letres blaves que diuhen ECCE HOMO ( ).

Item un retaulet de fusta molt xich ab una testa de Cristo pintada de or y diverses colors, ab hun rètul baix de letres negres que dihuen *Via Veritas Vita*, y daurat per les vores.

Item un retaulet molt xich de vidre blau ab una verònica de Christo, daurat per les vores y guarnit per part de fora de fusta. Vell.

Item una imatge de sanct Jaume major de atzabeja, molt xich.

(Fol.326v) Item altre retaule de fusta de pi daurat tot, ab un crucifici y Nostra Señora al hun costat, y a l'altre sanct Johan pintat a l'oli de diverses colors. Trencat y molt vell.

Item un retaule de fusta de pi vella tot daurat, ab una imatge de Nostra Señora y son fill al bras, pintat a l'oli de diverses colors. Ussat y molt vell.

Item un altre retaulet molt chiquet de fusta de roble de flandes, de una imatge de Christo que té en la una mà lo món ab una crehueta pintada a l'oli de diverses colors, y daurat per les vores. Molt vella y ussada.

(Fol.327) Item un retaule de fusta de pi molt vella ab una imatge de sanct Sebastià que té una sageta ficada per lo cos(?), pintat a l'oli de diverses colors y daurat per les vores. Vell y ussat.

Item altre retaule molt chiquet pintat en un lens Nostra Señora, sanct Joseph ab lo Jesús en los braços de diverses colors, guarnit per les vores y per part darrere de ( ).

Item altre retaule de fusta blanca de Barcelona molt vell, ab un sanct Francesc que té un Christo a les mans ( ) pintat en un paper de diverses colors.

Item un altre retaule de fusta de pi vella, ab Nostre Señor, la Mare de Déu y los apòstols pintats a l'oli de or e diverses colors, y daurat per l'entorn. Molt vell y romput.

Item un retaulet molt chiquet de fusta de pi vermella ( ) ab una dona que té un chiquet en la mà, y tot daurat. Molt vell.

(Fol.327v) Item un retaule molt xich ab un lens en lo qual hi ha pintat una testa de Christo de diverses colors guarnit de fusta, daurat per les vores. Molt vell, esquexat y foradat.

Item un retaulet de fusta de roble de flandes pintada en pergamí que està en aquella ( ) ab los improperis de la passió, daurat per les vores.

Item un retaule de fusta ( ) tot daurat ab una imatge de sanct Lorens que té en la una mà una palma, y en la altra unes graelles, pintat a l'oli daurat per les vores.

(Fol.328) Item un altre retaule de fusta de pi molt vella ab la imatge de la mare de Déu e sanct Bernat e altres imatges, pintades a l'oli, de or e diverses colors, daurat per les vores. Vell y ussat.

Item altre retaule de fusta de pi molt vella ab la imatge de Nostra Señora y son fillet Jesús a les faldes y sanct Joseph al ( ), pintat a l'oli y de diverses colors, daurat per les vores. Vell y ussat.

Item un altre retaule de fusta de pi molt vella ab la imatge de sancta Magdalena que té en la mà un pot, y en la altra una corona d'espines; ab ses portes a la una sancta Catherina y en la altra sancta Àgueda ab una palma en les mans; totes les imatges pintades a l'oli de or y de diverses colors, daurat per les vores de or. Vell y ussat.

(Fol.328v) Item un retaule de fusta de roble de flandes ab una imatge de Nostra Señora ab son fill en los braços, que.s diu ser la Mare de Déu de la Luna, y un seraphí als peus; feta de ( ) motle en lens. Vella.

Item un retaule xich fet com una capella ab ses portes de fusta de pi vella ab la imatge de nra. Señora enmig, a les portes en la una sanct Pere y a la altra sanct Pau, tot ( ) pintat a l'oli y daurat per les vores.

En les cubertes de part de fora en la una lo Archàngel sanct Miquel, y en la altra la Mare de Déu ab un letrer damunt tot deboxat. Vell y ussat.

Item un retaule xich ab una creu y sos canelobres als costats pintat, e pintat de diverses colors ( ) guarnida de fusta al derredor. Vell y ussat.

(Fol.329) Item una imatge de Nostra Señora ab son fill al bras que.s diu ser la quinta angustia de alabastre, daurat en parts. Molt vella y trencada.

Item un retrato de fusta de pi vella ab una figura de dona que té una mitra en lo cap que pareix juheva(?), pintada a l'oli de diverses colors, daurada per les vores. Vell y ussat.

(*L'inventari de pintura sobre fusta continuava el dia següent, 20 de juliol, a la mateixa estança del castell de Sogorb incloent a més altres peces diverses com eren espills, estendards, caixes de fusta obrades, cortinatges etc.*)

(Fol.330) Item un retrato de paper en lo qual està retratada la ciutat de Alger, de diverses colors, forrat de tela tenada. Vell y ussat.

Item un retaulet molt chiquet ab la salutació de l'àngel a Nostra Senyora, pintat a l'oli cubert de vidre, y a la altra part un spill redó, és tot de fusta y guarnit de marfil fet en quadro. És vell, ussat e trencat ab una agulla en lo cap.

Item una peça de alabastre recamada eo en parts daurada, ab un spill al cap fet a modo de "O", eo redó; y a la altra part una imatge de Nostra Senyora pintada a l'oli que.s diu ser la quinta angustia de diverses colors y or, tot guarnit per les vores e per l'entorn de alabastre daurat en parts, y en algunes parts trencada ( ) vella e ussada.

(Fol.331) Item una caixeta de fusta de pi vella feta a modo de coffrenet ab molts personatges xichs per l'entorn de marfil, y la cuberta de dita caixeta de os de marfil de diverses colors y una anelleta de ferro en la cuberta ab sa clau ligada a dita anelleta, forrada de part de dins de tela vermella, y en parts trencada y rompuda.

(Fol.331v) Item altra caixeta de fusta feta a modo de torre redona cuberta de marfil ab molts personatges per lo entorn chiquets de marfil y dauradets, y també per la cuberta uns que estan gitats; pintada dita cuberta de or y de diverses colors ab una anelleta de ferro sobredaurada y ab lo peu de fusta sobredaurat. És vella, rompuda y ussada.

Item altra caixeta de fusta molt vella de pi, tota cuberta de marfil per lo entorn de dita caixeta hi ha molts personatges chiquets obrats de or y de diverses colors, y en la cuberta uns també que estan gitats y pintada dita cuberta de diverses colors y or, ab una anella al cap de ferro; y lo entorn pintat de diverses colors forrada de part de dins de tela verda. Molt vella dita caixa y molt ussada.

(Fol.332) Item en una funda de pi blanca vella, dins la qual hi ha una una ymatge eo retaule de sanct Sebastià de fusta de pi vella pintat a l'oli, de or y diverses colors; y al peu té pintat hun lliri y per lo entorn unes flors de or y negre, y per lo entorn tot daurat; és molt ussat ab una tovallola davant vella.

Item dins de una funda de fusta vella de pi, hun joch de l'axadres de chaspis de diverses colors daurat per les vores, y està encaixat en fusta pintada de diverses colors; y està dit joch dins de altra funda de pi molt vella pintada de moltes colors. Té trenta sis peces per a jugar a dit joch de l'axadres de chaspi, també blanques y negres, y la funda de dins té sa cuberta també de fusta pintada de diverses colors.

(*En el Fol.336 s'inicia l'inventari de les úniques pintures sobre tela -exceptuant els retaules esmentats que duien algun llenç- que apareixen descrites en el protocol. Totes elles llevat dels retrats corresponien a cicles iconogràfics concrets; notem aquesta partida íntegra*:)

Item en una altra stansia del dit castell fonch atrobada una caixa plana, feta a modo de part de dins de coffre, ferrada cuberta de cuyro vayo ab dos panys sense clau, forrada de part de dins de tela blanca y veta negra de fil; dins la qual foren atrobats los retratos sense guarnir del thenor següent:

Primo un retrato pintat sobre lens blanch sense guarnir de diverses colors, ab un carro pintat que.l tiren quatre pardals ab tres rètuls que dihuen: Dezembre, Genier, Febrer; vell.

Item altre retrato de lens blanch sense guarnir de diverses colors pintat, ab lo dios Mars en hun carro e altres animals; vell.

Item altre retrato de lens blanch sense guarnir de diverses colors, ab un carro pintat que va de dins ell lo déu Mercurio que tiren lo carro dos galls; vell.

Item altre retrato de lens blanch sens guarnir de diverses colors, ab una figura que va ab un carro que.l tiren dos cavalls que.s diu ser lo sol e altres coses en ell pintat; vell.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir de diverses colors pintat, ab una figura que va dins un carro ab un xich en los braços, que tiren dit carro hun dragó y hun fardajo que.s diu ser del dios Saturno; vell.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir, ab una figura de dins un carro, que dit carro tiren dos donzelles que.s diu ser la luna e altres coses; vell.

Item altre retrato de lens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab dos figures que van dins de un carro triumphal, la una de home y la altra de dona, lo dit carro tiren dos grues ab tres rètuls dalt que dihuen: Junius, Julius, Augustus; vell.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab dos figures dins de un carro; la una se diu ser la diosa Venus y la altra el dios Cupido, lo dit carro tiren dos pardalers; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab huna figura dins de un carro lo qual tiren dos grues, la dita figura se diu ser del dios Júpiter e altres coses; vell y usat, foradat y arnat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab huna figura de la reyna Elisabet reyna de França ab una cadena al vel; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab una figura del rey Emmanuel de Portogal; vell, esquexat y foradat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab huna figura de dona que té dos chiquets en los braços ab hun rètul que diu Charitas; vell y usat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab una figura de dona ab molts chiquets despullats entorn d'ella; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors , ab huna figura de dona que en la una mà té un pes y en la altra una spasa ab un rètul que diu Iustitia; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab huna figura de dona que en la altra té un càliz ab hun rètul que diu Fides; vell y usat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab una figura de dona que en la huna mà té un spill y en la altra una serp ab hun rètul que diu Prudencia; vell y usat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab huna figura de dona que en la una mà té una taça y en la altra una pichera ab hun rètul que diu Temperantia; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab huna figura de dona que té les mans plegades y hun rètul que diu Spes; vell y usat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab huna ciutat gran e altres xiques; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors ab huna figura de dona que té hun breviari en la huna mà que.s diu ser Memoria Xpiana. ab una calavera; vell y ussat

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab huna figura de dona que té en la huna mà un leó y en la altra hun mig pilar ab hun rètul que diu Fortitudo; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverse colors, ab huna figura de dona que en huna mà té hun ramell de moltes flors y hun rètul damunt que diu Flora; vell.

Item altre retrato de lens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab diverses ymatges que.s diu ser de la archa de Noé; vell, romput, squeixat y arnat.

Item altre retrato de lens blanch sense guarnir, ab un carro y dos figures, té tres rètuls que diuhen Martius, Aprilis, Maius; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab diverses figures que diu ser lo Magna; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab moltes ciutats ab lo sacrifici de Abraham; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab Nostre Señor e los dotze apòstols e altres figures; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir xich pintat de diverses colors, ab huna figura de dona ab tres chiquets ab un rètul que diu Charites; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir xich pintat de diverses colors, ab Christo y la samaritana; vell y ussat.

Item tres retratets xichs de llens blanch sense guarnir pintats de diverses colors, ab la nativitat de Nostre Señor Déu Jesuchrist; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab la figura de Nostre Señor quan feya oració en lo ort y los tres apòstols; vell y usat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab la figura de Nostre Señor e altres figures darrere, y una dama agenollada davant de Christo que té les mans plegades y un gos en la falda; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab la figura de Christo e altres que.s diu ser del diumenge dels cinch pans y cinch peixos; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab la figura de Christo e altres que.s diu ser de quant resusita a Làzer; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab la figura de Xpo. quant sanct Johan lo batejava e altra part molts jueus; vell y ussat.

Item altre retrato de Llens blanch sesnse guarnir pintat de diverses colors, ab la figura de sanct Pere quant li apedregaven los jueus; vell i ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab la figura de Christo quant portava la creu al coll y moltes figures de jueus; vell y ussat.

Item altre retrato de Llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, a la una part la scena del dijous sanct y a l'altra de com Christo llavava los peus als dotze apòstols; vell y usat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab la figura de Christo que té la creu al coll y hun rètul que diu ECCE HOMO; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab hu Xpo. y molts jueus que.l trahiren quan li digueren ecce homo; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch pintat de diverses colors, ab una figura de Christo ab los tres apòstols y molts jueus quant lo prengueren en lo ort; vell y usat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab la nativitat de Nostre Señor Déu Jesuchrist; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab les bodes que.s feren a casa de Architichino; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverse colors, ab lo juhí final pintat en ell; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab una figura de Christo y dos àngels hu a cada part e hun rètul al cap que diu ECCE HOMO; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab la adoració dels tres reys de Orient; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab la figura de Nostre Señor ab molts apòstols darrere e altres figures quant resuscita a Làzer; vell y ussat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab huna figura de una dona y tres chiquets per les faldes que.s diu Charitas; vell y xich y usat.

Item altre retrato de llens blanch sense guarnir pintat de diverses colors, ab la apparició de la Madalena y una figura de Christo; vell y ussat.

Item un retrato de llens blanch xich pintat de diverses colors, ab huna figura de home, al peu un rètul que diu PETRARCA, guarnit per les vores de fusta de pi daurat per l'entorn; vell y ussat.

Item altre retrato de llens xich pintat de diverses colors, ab una figura de dona, al peu un rètul que diu LAURA D'IL PETRARCA, guarnit de fusta per les vores y daurat per l'entorn; vell y ussat.

(*L'inventari continua a 18 d'agost també al castell de Sogorb, descrivint les peces que estaven en poder de Martínez de Salcedo, que era bàsicament roba i fundes diverses; el mateix dia s'inventariava una nova partida de pintura sobre tela*:)

Retratos:

Primo un retrato sense guarnir de lens pintat de diverses colors, ab molts personatges y una letra que diu Genesis trentaset; vell y ussat.

Item altre retrato sense guarnir de lens pintat de diverses colors, ab molts homens tots armats y una letra que diu Exodi a deset; vell y ussat.

Item altre retrato sense guarnir de lens pintat de diverses colors, ab Nostre Señor com portava la creu al coll y caygué ab ella; vell y ussat.

Item altre retrato sense guarnir de lens pintat de diverses colors, ab lo temple de Salamó; vell y ussat.

Item altre retrato sense guarnir de lens pintat de diverses colors, ab Nostre Señor quant anava en una naveta ab una letra que diu Mathei octavo; vell y ussat.

Item altre retrato sense guarnir de lens pintat de diverses colors, ab sanct Johan Evangeliste quant stigué en la insula de Patmos ab un rètul que diu Apocalipsis; vell y ussat.

Item altre retrato sense guarnir de lens pintat de diverses colors, ab unes figures de homens y dones y una figura de molí de vent; foradat, squeixat, vell y ussat.

Item altre retrato sense guarnir de lens pintat de diverses colors, ab la conversió de sanct Pau ab una letra que diu ( ) persequeris; vell y ussat.

Item altre retrato sense guarnir de lens pintat de diverses colors, de quant Nostre Señor creà a nostre pare Adam y mare Eva; squexat, foradat, vell y ussat.

Item altre retrato sense guarnir de lens pintat de diverses colors, ab la nativitat de nre. Señor Déu Jesuchrist; vell y ussat.

Item altre retrato sense guarnir de lens pintat de diverses colors, ab la resurecció de sanct Làzer ab un rètul que diu Lazare exi foras; vell y ussat.

Item altre retrato sense guarnir de lens pintat de diverses colors, ab la figura de la diosa Juno ab un rètul que diu *Thesaurizate vobis thesauros* ( ); vell y ussat.

Item altre retrato sense guarnir de lens pintat d ediverses colors, ab la figura de la diosa Ceres abg un rètul que diu *Panis confirmat eo hominis*; vell y ussat.

Item altre retrato sense guarnir de lens pintat de diverses colors, ab lo Monticalvari xich; vell y ussat.

Item altre retrato sense guarnir de lens pintat de diverses colors ab la figura del príncep Carlos ab un rètul damunt que diu Carolus; vell y ussat.

Item altre retrato sense guarnir de lens pintat de diverses colors, ab la figura de l'emperador Ferrando Maximiliano; foradat, squeixat, romput, vell y ussat.

Item altre retrato sense guarnir de lens pintat de diverses colors, ab la figura de la reyna d'Espanya dona Ysabel; vell, ussat y esqueixat.

Item altre retrato de llens sense guarnir pintat de diverses colors, ab la figura de la reyna d'Espanya dona Ysabel; vell y ussat.

Item altre retrato de llens sense guarnir pintat de diverses colors, ab la figura de la reyna de Boemia dona Mariana; vell, ussat y romput.

Item altre retrato de llens sense guarnir pintat de diverses colors, ab la figura del rey de França don Francisco; vell, squexat, romput y ussat.

Item altre retrato de llens sense guarnir pintat de diverses colors, ab la figura del duch de Saboya don Emanuel; vell, romput y squeixat.

(*L'inventari prossegueix amb reliquiaris, mobles i caixes de roba on apareix una caixa de bastons*:)

(*Fol.355v-356*) Item altra bastó de canya de les Índies ab sos caps de argent y sa funda de cuyro negre, ab una creu dalt.

(*Hi continuaven altres estris com crosses decorades i peces de mobiliari. A 26 d'agost de 1575 comença l'inventari dels llibres, que ocupa del Fol.393v al 448; molts dels quals estaven dins de caixes i en mobles de llibreria; és la part millor conservada del protocol. A tall d'exemple destaquem*:)

(*Fol.404v*) Item altre llibre de emprenta intitulat herbis plantis et a. in malibus; ab les cubertes de pergamí y en cada cuberta unes armes de Aragó.

(*Fol.405v*) Item altre llibre scrit de mà primet intitulat Omelía sobre lo miserere, echa por Francisco de Cuella; ab les cubertes de pergamí, rohin y usat.

Item altre llibre gran de emprenta intitulat Spill de prínceps; ab les cubertes de pergamí, és usat.

(*Fol.408*) Item altre llibre molt gran scrit de mà, en la primera carta té una figura de hun prínçep que té una spasa en la mà y en l'altra carta comensa ab unes lletres vermelles *Prólogo del muy illustre don Carlos príncipe de Viena*; ab les cubertes de fusta guarnides de cuyro tenat, és usat.

(*Fol.416*) Item altre llibre gran de emprenta ab les cubertes de fusta y tancadors de cuyro vermell intitulat *Thesoro de la passión sacratíssima de Nuestro Redemptor*, fet per Andreu Deli ciutadà de Çaragoça dirigit als sereníssims reys don Ferrando e Doña Ysabel.

(*Fol.419v*) Item altre llibre gran de empremta ab les cubertes de pergamí guarnides de cuyro vayo mostrejat, ab los tancadors de cuyro vermell; està en italià y està intitulat Lo tercer llibre de Sebastià Serlio de les antigüitats y rohina de Roma.

Item altre llibre mijancer de pergamí scrit de mà ab les cubertes de cuyro tenat daurades en parts, ab huns tancadors de seda de grana; està en italià està intitulat eo dirigit al duch don Alonso de Aragó duch de Sogorb, intitulat De les antigalles de Morvedre.

(*Fol.423*) Item altre llibre de emprempta ab les cubertes de pergamí scrites per defora intitulat Medidas del Romano.

(*Fol.429v*) Item altre llibre molt gran y molt gros tenyit de vert y per les vores ab ses cubertes de pergamí molt grosses y tancadors de veta de seda verda, intitulat Llibre de diverses pintures; és usat.

Item altre llibre molt gran y prim tenyit de blau per les vores ab ses cubertes de pergamí, intitulat Las antigüidades de Verona; és usat.

(*Fol.441*) Item altre llibre gran y hun poch gros de emprempta en romans castellà, y té moltes pintures; ab les cubertes de pergamí intitulat Tercero y quarto libro de architectura de Sebastián Serlio bolonés; és usat.

(*Fol.447*) Item altre llibre mijancer prim de emprempta en romans castellà ab les cubertes de pergamí, intitulat Los doze libros de Virgilio en romance.

(*L'inventari de béns continua a 5 de setembre en altres cases de Sogorb; el dia següent es tornava al castell. A 17 de setembre s'iniciava el recompte de les armes en diferents partides i dies: cossalets, flascos, pilotes, arcabussos, ballestes, llances, rodelles, tirs de bronzo, piques, escopetes, arcs, cuirasses, espases, dagues, punyals, fletxes, armes per a justar, coltells de muntanya, alabardes i barrils de pólvora. Amb la relació de les cuines del palau de Sogorb i de diverses partides menors d'objectes en poder d'altres secretaris, oficials i criats, datades a 14 de novembre de 1575, finalitza el protocol*).

Doc. 9: ARV. R.A. Processos part 1ª Lletra "A", nº255; Almonedes del duc Francesc d'Aragó, amb inici a 28 de maig de 1575 a la ciutat de València.

(*El protocol el composen 472 folis sense numerar -en força mal estat de conservació- que inclouen dos quaderns inicials desmembrats, el primer dels quals du a la primera plana la següent inscripció:* "Almonedes fetes en la ciutat de València de cert argent, cavalls y altres coses dels béns del q° Exmo. don Francisco de Aragó, duch de Sogorb y de Cardona, rebudes per mi Onoffre Joan Roures not. en lo any MDLXXVI". *La venda d'objectes, mobiliari, argent etc. s'allarga fins l'any 1593 a les ciutats de València i de Sogorb, a l'hora que s'inclouen altres protocols com és una estima de joiells feta l'any 1580 que és inclosa també en el present apèndix documental. En la nostra transcripció només copiem aquelles peces que per la seva descripció o caràcter, tenen un interès particular per al tema del col·leccionisme d'obres d'art, finalitzant a l'any 1580 ja que a partir d'aquesta data les vendes són més espaiades en el temps, a l'hora que s'ofereix una mostra prou significativa del que foren les almonedes del duc Francesc. D'altra banda la majoria de peces venudes van referides per numeració a l'inventari dels béns fet a instàncies de Lluís Ferrer abans presentat*).

Die XXVIII mensis maii anno a nate. dni. MDLXXV.

Lo dit molt magch. micer Joan Pérez de Banyatos, doctor del Real Consell e relador de la pnt. causa ex deliberatione Regie Audientie, proveix que lo noble don Jaume Ferrer, loctinent de general governador mijançant corredor públich, vena al més de preu donant en públich encant tot lo argent y or

y cavalls, quartagos, machos e altres cavalcadures e hun esclau mulato e altres qualsevol béns que són estats tramessos per lo noble don Luys Ferrer, lochtinent de gnal. governador en la pnt. ciutat y regne de València, segrestador de tots los béns, fruyts, rendes y emoluments del q° don Francisco de Aragó, duch de Segorb ett. Y per la Real Audiència elet e nomenat, e los preus e procehit de dits béns sien deposats en la taula de València en nom de dit noble don Luys Ferrer e a solta e dispositió de la Real Audiència, donant-li al dit noble don Jaume per al dit effecte commissió oportuna. Onophrius Joannes Roure not. et scriba.

(*El mateix dia l'almoneda començava per la venda dels cavalls del duc en subhasta a la plaça de la Seu de València i en altres indrets de la ciutat; a 30 de maig del mateix any 1575 s'inicià la venda de peces d'argent i d'altres cavalls*:)

Postmodum vero die int° tricessimo mensis maii anno predicto MDLXXV. Lo dit molt Ill° don Jaume Ferrer locht. de general governador en la ciutat y regne de València, comissari real qui dessus proseguint e continuant la dita venda de dits béns per executió de la provisió per lo dit molt magch. micer Joan Pérez de Banyatos, doctor del real consell e relador de la causa e causes del secrest dels béns, herència y stat del q° don Francisco de Aragó, duch de Sogorb y de Cardona ett. ; ex deliberatione Regie Audientie feta a XXVIII del pnt. mes de maig, constituhit personalment a la plaça de la seu als. de les corts de la pnt. ciutat, hon semblants vendes e almonedes se fan e acostumen a fer; mijançant y en presèntia de Pere Culla, argenter de or y de forja, y Jaume Celma argenter de or de la pnt. ciutat habit.; experts elets e nomenats per lo dit molt Ill° comissari real qui dessus per a l'effecte dejuscrit, y mijançant no res menys en Miquel Peris corredor públich de les corts, e tenint comissió verbal de Joan Marques corredor de la Real Audiència, e convocat mi Noffre Joan Roures not. en lloch y per lo not. y scrivà del dit secrest; de les nou a les onze hores ans mig jorn feu venda e real lliurament en públich encant, als més de preu donants de les peces e joyes de argent a les persones e per los preus següents:

(Es destaca:)

Item al dit noble don Belisari Carrós, cavaller de la dita ciutat de València habitant com a més de preu donant, una taça a modo de barca de argent blanch ab unes nymfes als costats per ances, en quatre lliures y hun sou y hun diner moneda reals de València per les mans; la qual mijançants los dits Pere Culla y Jaume Celma argenters experts qui dessus pesa tres marchs y tres quarts y mig de argent castellà, que a dita rahó de sis lliures y quatorze sous lo march, val lo pes de dit argent vint y una lliura, dos sous y quatre diners dse la dita moneda que és per tot, ço és mans y pes de dit argent, vint y sinch liures, tres sous y sinch diners de la dita moneda.

(De la venda de 31 de maig destaquem:)

Item al dit noble don Joan Joffre cavaller de la dita ciutat de València com a més de preu donant, una taça daurada feta a modo de barca ab dos monstros per ances y en lo bevedor, eo mig de aquella, una amazona ab un ram en la mà; en doscents y setze reals castellans que són vint lliures y quatorze sous moneda reals de València per lo or y mans, la qual mijançants los dits Pere Culla y Jaume Celma argenters experts qui dessus pesa cinch marchs y hun quart de argent castellà, que a dita rahó de sis lliures y quatorze sous lo march val lo pes de argent trenta tres lliures y quatorze sous de la dita moneda; que és per tot, ço és or y mans y pes de argent, cinquanta quatre lliures y vuyt sous de la dita moneda.

(3 de juny)

Item al noble don Joan Joffre cavaller de la dita ciutat de València habitant com a més de preu donant, un coco de les Índies ab son peu y brocal de argent daurat ab dos medalletes, en sis lliures y quatre sous moneda reals de València per tot, ço és lo dit coco, or, argent y mans mijançant lo dit Miquel

Periz corredor e pnts. etiam e mijançants los dits Pere Culla e Jaume Celma argenters experts qui dessus.

(*4 de juny*)

Et primo al honor. en Joseph Pérez verguer de la Real Audiència de la dita ciutat de València habitant com a més de preu donant, una pebrera de argent daurada a manera de monet ab tres peus eo garres ab la una llevada, és trencada, en una lliura divuyt sous y quatre diners moneda reals de València per lo or y mans de aquella, la qual mijançants los dits Pere Culla y Jaume Celma argenters experts qui dessus pesa sinch onces y hun quart de argent castellà, que a rahó de sis lliures y quatorze sous lo march, val lo pes de dit argent quatre lliures, set sous y nou diners de la dita moneda que és per tot, ço és or y mans y pes de argent, sis lliures, sis sous y hun diner de la dita moneda.

E com fos hora tarda e no y hagués qui digués en les dites peses e joyes de argent que se havien tret per a vendre, fonch prorrogat per altre dia e jornada la pnt. almoneda.

(*Els següents dies 6 i 7 de juny es vengué més argent; i de 16 de juny a 31 d'agost del mateix any 1575, en set jornades diferents es vengueren cavalls i estris de cavalcadura; les vendes continuaren a 20 de maig de 1576 subhastant queviures, a 26 del mateix estris de cuina i a 30 diferents vidres entre els quals destaca*:)

Item un saler de os mostrejat y damunt un monstre a cavall en un bou a don Hieroni de Castellví per set reals y mig castellans.

(*La venda a València continuava a 4 de juny amb roba i vidres, a 5 del mateix amb més vidres i a 6 del mateix amb la venda de ceràmica de Talavera. El protocol salta ja a la data de 31 de juliol de 1577 amb les almonedes fetes a la ciutat de Sogorb, d'aquesta data fins a 23 d'agost en 14 jornades diferents foren venuts bàsicament estris de cuina, mobles, estris de coure i ferro, estores i objectes de fusta; es destaca però a 23 d'agost*:)

Item al discret Pedro Martín not. una rodella tota pintada al de dins y defora de or y diverses colors; a la part de fora està lo emperador Constantí abrasat ab una creu y dos xichs que van ab los cavalls que tiren lo carro, y un àngel damunt lo emperador ab una spasa en la mà, y té en lo rededor un letrer de letres de or; y a part de dins té altre letrer de or y allí ahon tenen lo bras és tot de brocat y té per les vores a l'entorn una franjeta de fil de or y seda blava; està dins de una funda de cuyro negre, és ussada y és de la jornada 42 nº 7; per tres liures, setze sous y vuyt dines.

(*Del 27 al 30 d'agost de 1577 figuren estris, roba, mobles i canelobres; a 11 de setembre es destaca*:)

Item a Joseph Cerda ciutadà una rodella de fusta obrada tota de or y diverses colors ab una figura de dona en mig tota nua, que té unes cordes vermelles en les mans y a l'entorn hi ha un letrer de letres scrites de or; és vella y ussada y és de la jornada 42 nº 10; per quinze sous y quatre dines.

(*Del 12 de setembre al 17 del mateix figuren porcellanes, ceràmiques i peces diverses, entre les que destaca*:)

Primo a Ramon Joan Binsa, cavaller, un espill redó y a les spatles té pintat la pietat, ab sa guarnició de peu de alabastre daurat, és de la jornada 43 nº 17; per nou liures dotze sous.

Item a ( ) Fenollosa not. una capelleta de fusta de part de fora negra y de part de dins blava, ab moltes pecetes fetes a modo de seletes de blanc y daurat, y dins de dita capelleta un Mont calvari fet de pasta de diverses colors ab les creus, e ço és la de nre. Señor y les dels dos ladres de fusta tenyides de negre ab los cabets daurats, vell y ussat és de la jornada 57 nº 1; per tres liures y sis dines.

Item a Joan Canyelles scrivà de registre un Mont calvari fet de pasta, xich, de diverses colors dins de un vidre redó, lo qual està dins de una torreta ab sos pilarets blaus, la qual torreta és de pasta de colors, y lo peu fet en quatre quadros y en cada hu de dits quadres té dos personatges y tota la dita torreta obrada de diverses colors, vella y ussada és de la jornada 51 nº 23; per setze sous.

Item a Luys Coscolla not. una funda de capsa, y dins de aquella una palla de un crusifici ab una creu de barba de balena y tres pinyetes daurades, ço és una a cada costat y altra al cap de la creu, ab son peu de Monti calvari ab una calavera ( ) velles de la jornada 58 nº 13; per una liura y sinch sous.

(*El dia 18 de setembre de 1577 es posaven a la venda diversos draps de ras de boscatges i altres peces, on destaca un rellotge*:)

Item al noble don Miquel Vich menor, un rellotge de azer per com a torreta ab una guarnició damunt feta com unes fulles de lauda, y al hun costat una sageta que senyala les hores y les puntes són vermelles y lo demés vert; y fora de dites hores està de color vermella ab unes flors verdes ab sos contrapesos y cordetes; està desbaratat, vell y ussat, és de la jornada 55 nº 69; per sis liures deu sous.

(*De 19 de setembre a 24 del mateix es venen diverses peces, estris de ferro i armes en en tres jornades; de 25 de setembre a 2 d'octubre es venen diverses pintures sobre fusta, destaquem*:)

Primo al magch. micer Ludovico, capità de la guarda de sa Exª, una palla eo retaula fet en dos peces en lo qual està pintada la nativitat de nre. Señora, com tragué als sants pares dels lims y Nostra Señora ab les mans plegades y un mantell blau y unes hores, està la mare de Déu agenollada fent oració a la corona d'espines, y quant Nostre Señor resusita pintat a l'oli, de or y diverses colors, daurat per les vores y per lo entorn, vell y ussat és de la jornada 55 nº 53; per quatre lliures y mija.

Item a Esteve Burgès, ciutadà, una palla eo un retaule de fusta vella vermella a les spatlles, ab un lens pintada una verònica de Cristo de color negra, ab unes flors de or y altres colors, daurat per les vores, vella y ussada és de la jornada 55 nº 60; per quinze sous y mig.

Item al noble don Nofre Scrivà una palla de un retaule en lo qual hi ha pintat en mig una sancta que té una palma en la mà, y una cuberta que.s obri ab frontizes; per dalt pintat un Cristo crucificat ab los dos ladres , y ab dos portas y ab la una està sant Vicens y sancta Bàrbera màrtir y en la altra sanct Nicholau de Tolent y sancta Caterina màrtir, y les cubertes de damunt pintades de blau y un sant Sebastià en la una part, y en la altre sant Onofre, és de la jornada 58 nº 40; per tres liures quinze sous y mig.

(*A 3 d'octubre s'ajornava la venda fins al dia 5; d'aquest dia fins a 17 del mateix figuren estris de casa, roba, tapissos, draps de ras historiats i armes. De 22 a 29 d'octubre es vengueren separadament llibres, i de 30 d'octubre a 23 de novembre roba, armes, mobles i llibres. Del mes de desembre l'únic dia de venda fou el dia 7 en que es vengueren armes; l'almoneda continuava ja a dia 13 de gener de l'any 1578, on sistemàticament i dia a dia s'anava posant a la venda la resta del mobiliari del duc, no faltarien instruments de música, caixes de pi de diverses formes i colors, tota la roba imaginable, brodats, mobles etc. en el mateix tenor dels anys anteriors i tal com fou inventariat. Les vendes continuades finalitzven a 14 de juliol de 1580 per anar esdevenint cada cop més espaiades en el temps, fins a 11 d'octubre de 1593, darrera data d'almoneda consignada en el protocol; destaquem encara de 26 de gener de 1580*) :

Item a Honorat Joan Xiquer ciutadà un retaule xich fet com una capella ab ses portes de fusta de pi vella, ab la ymatge de nra. Señora en mig y en les portes en la una st. Pere y en la altra st. Joan, tot daurat, pintat a l'oli y daurat per les vores; en les cubertes de part de fora lo archàngel st. Miquel y en

la altre la mare de Déu ab hun lletrer ( ) damunt, tot vell y ussat és de la jornada 79 nº 13; per una lliura y quatorze sous.

Item a mº Vicens Sanchís, prevere, altre retaule de fusta de pi molt vella ab la imatge de nra. Señora y son fill Jesús a les faldes y st. Joan al hun cap, pintat a l'oli de diverses colors daurat per les vores, vell y ussat és de la jornada 79 nº 10 per una liura cinch sous.

Item a mº Vicens Sanchís, prevere, un altre retaule de fusta de pi vella ab una ymatge de st. Dimàs ( ) lo bon lladre pintat a l'oli, de or e diverses colors, daurat per les vores y per lo entorn pintat de blau, ab unes lletres al rededor de or, molt vell y ussat és de la jornada 79 nº 8; per una lliura tres sous.

Item a Batiste Climent notari una ymatge de bulto de fusta tota daurada de stª Maria Magdalena, ab una corona d'espines en la mà dreta y hun pot en la mà squerre ( ).

Doc. 10: ARV. Vària, Llib.812; Inventari de cases i palaus a la ciutat de Sogorb pertanyents al duc Francesc d'Aragó. Fol.99 i ss. 1 de juny de 1575.

(Béns Sitis)

Deinceps vero die intitulato primo mensis junii anno quo suppra a nativitate domini millessimo quingentessimo septuagessimo quinto. Lo dit molt illustre señor don Luys Ferrer, lochtinent de general governador en la ciutat e regne de València, commissari real e secrestador qui dessus; prosseguint e continuant la dita scripsio e adnotació de dits béns de la casa y estat del dit qº Exmº duch de Sogorb; procehí y encantà a fer y féu scripció e adnotació dels béns sitis: orts, cases y heretats immediate següents:

Et primo una casa eo palàcio ab tres orts a dita casa contiguos, situada e posada, situats e posats en lo raval de la dita ciutat de Sogorb en la partida vulgarment dita de la Agua Limpia, a la qual casa e orts afronten de una part ab carrera pública dita de palàcio, e ab altre carrer que va al portal de les adoberies, e ab la heretat dita de l'ortolà que rodeja per la una part lo ort de les fonts, e ab la plaça e ort que solia ésser antigament e ara de present està edificada una hermita de Sancta Bàrbera, la qual no és acabada de obrar, e ab peça de terra campa de ( ) connectat de la moreria de dita ciutat de Sogorb, e ab ort tancat de Simó Gaspar Marques, e ab ort tancat de Andreu Ruvio Ferrer, e ab casa e corral del mateix Andreu Ruvio, e ab casa e corral de Joan de Vayo, e ab dos orts tancats de mossèn Pere Buyra prevere, e ab casa dels hereus de Joan Sebastià qº laurador, e ab corral de Pere Joan Ivorra perayre, tenguda sots directe señoria de diversos señors directes, com sobre aquella eo sobre diverses parts e lochs de dita casa eo palacio, se façen e responguen diversos censos ab fadiga e luysme, així a la Seu de dita ciutat de Segorb com a diversos beneficiats de dita Seu cascun any en ( ) terminis.

Item una plaça que solia ésser ort situada en la dessus dita partida, en la qual huy està lo edifici de la dessus dita hermita de Sancta Bàrbera que confronta ab la heretat de l'ortolà ( ) en mig, e ab la heretat dels hereus de Joan ( ) e ab la dessus dita peça de terra campa de ( ) nou convertit, e ab lo ort de dalt que està junt de la casa principal de dit palacio.

Item una casa chica ab un pati que està al costat situada en la mateixa partida, la qual confronta ab lo corral dessus dit de Pere Joan Yvorra perayre, ab la casa principal de palacio e ab carrera pública, la qual casa solia ser antigament cuyna de palacio.

Item una casa ab ort la qual casa solia ser de Joan Vilagrassa, y lo ort del reverendissimo bisbe de Sogorb, situats e posats en la dita partida de Agua Limpia, segons que la dita casa confronta ab la plaça vulgarment dita de la Agua Limpia, ab lo carrer que va al portal de les adoberies, ab casa que és de la herència del dit Exmº duch don Francisco de Aragó, la qual solia ser de Joan Bosch. E de altra part ab lo dit ort, e lo dit ort de dita casa confronta ab la mateixa casa de una part, y de altra ab lo

carrer y portal que diuhen de Izquierdo ab peça de terra de ( ) nou convertit e ab la cèquia de la Agua Limpia.

Item una casa situada en la dita partida de la Agua Limpia, la qual solia ser de Joan Bosch; la qual confronta ab la dita casa que solia ésser de Joan Vilagrassa, ab casa dels hereus de Jaume Cervera, ab carrer dit del portal de les adoberies e ab la dita cèquia de la Agua Limpia.

Item una altra casa e ort situada en la dessus dita partida de la Agua Limpia, que confronta ab ort de dits hereus de Jaume Cervera, ab ort dels hereus del dit Joan Sebastià, e a les spatles ab la cèquia de la Agua Limpia e ab lo carrer que va al portal de les adoberies.

Item un forn de coure pa e casa, situat e posat en la dita ciutat de Sogorb de sa Excellència, prop del mercat, que confronta ab corral e bodega de Joan Nofre Estornell, y ab les spatles de les cases de Pedro Scudero, ab cases de Baltazar Naveador (?) , e ab carrera pública e ab cert cens, fadiga e luysme al monestir de nostra Señora de Argumes (?).

Item altra casa situada e posada dins la dita ciutat de Sogorb, la qual afronta ab casa del magnífich Joan Lopis, comanador, ab casa de don Hierony Castellví, e ab dos carrers públichs que li ve lo hu davant y lo altre a les spatles.

Item altra casa y corral situada e posada dins dita ciutat de Sogorb en la partida de la placeta vulgarment dita de don Johan, que confronta ab casa e ort del magnifich mossèn Francès Joan Encalo (?), ab ort e casa del reverent mossèn Jaume Pérez, prevere artiaca de Albarrazí y promotor fiscal en lo Sanct Offici de la Inquisició de València, e a les spatles ab la partida dita de Sopenya.

Item altra casa situada e posada en lo raval de dita ciutat, en la partida del mercat que confronta ab lo dit mercat, ab casa de Pedro Estoche, çabater; ab cases dels hereus de Pedro Arteaga y trau porta baix al carrer que diuhen de València.

Item altra casa situada e posada en lo dit raval en la partida del mercat de dita ciutat de Sogorb, que confronta ab casa de martí Sparça flaquer, ab casa de la muller de Jaume Ginebrera velluter, e ab lo dit mercat.

Item un ort tancat situat e posat en lo carrer del camí de València als orts, que serà dos fanecades y mija de terra poch més o menys, lo qual ort solia ésser de Benet Sayol q°, lo qual afronta ab lo camí de València ab altre camí que va al portal del forn de la moreria, ab ort de Gaspar Izquierdo e ab hera e ort dels hereus de Martí Isquierdo.

Item la peixateria situada en la plaça de dita ciutat, ab una caseta contigua afronta ab dita plaça, ab forn de Joan Gascó y Francesca Gascó, germans.

Item una vinya de cinquanta fins seixanta cafiçades de terra poch més o menys, situada e posada en la partida vulgarment dita de Navajes, orta de la dita ciutat de Sogorb, confronta ab camí real que va de dita ciutat a la ciutat de Terol, e ab la cèquia de la aygua que va al molí de Navajes, e ab camí que va al loch de la Vilanova per damunt dita cèquia, ab peça de terra campa e vinya de Joan de Vera de Navajes. (*Al marge:* "Teníanla dada por el duque los frailes de la Esperança").

E com fós hora tarda e no.s pogués prosseguir e passar avant en la dita scripsió e adnotació de dits béns sitis e possessions, lo dit molt Illustre comissari real e secrestador qui dessus, porroga la dita scripsió e adnotació de dits béns per al dia de dessus demà. De totes les quals coses manà e requerí ésser rebuda carta pública per haver-ne memòria en lo devenidor la qual ett. Actum Segobrice ett.

Presents foren per testimonis a les dites coses los magchs. en Joan de Utrillas alguazir, y Pedro de Sanct Miquel, argenter, esidents en la dita ciutat de Sogorb.

(*Al cap de dos dies continuava l'inventari a Campillo, on s'anotaren bàsicament les grans peces de terra que els ducs tenien en aquell terme*).

Doc. 11: ARV. Processos, part 1ª Lletra "D"; nº37 Fols.50-58v; Inventari de peces per a ésser lliurades a Vespasiano Gonzaga dels ducs de Cardona, procedents dels béns de Francesc d'Aragó; 15 de febrer de 1576.

Per a Vespacià.

Postmodum vero die intº decimo quinto mensis febroarii ano. a nat. dni. MD septuagmo. sexto. Los dits Illes. don Luys Ferrer e don Jaume Ferrer, habit. de la present ciutat de València, en lo dit nom de secrestadors dels béns de la herència del molt Ille. don Francisco de Aragó, qº duch de Sogorb ett. Per execució axí de la provisió real per la dita real audiència, feta e publicada en lo procés del ( ) del secrest de dits béns a quatorze dies del proppassat mes de giner el present any MD setanta y sis; començara per execució del real mandato e de les provisions en aquell mencionades per dita real audiència; fet y expedit en València a tretze dies dels presents mes e any, e obtemperant a dits reals mandato e provisions, convocat mi Francesc Vicent Jorda not. públich de la ciutat e regne de València, hu dels firmans de la dita real audiència en les causes civils ( ) de dita causa de secrest, e los testimonis dejus escrits donaren, entregaren e realment liuraren als dits molt Rnt. e nobles don Miquel de Vilanova, canonge de la metropolitana Seu de la inssigne ciutat de València; e don Joan Vives de Canemàs, habit. de dita ciutat, en dit nom de procuradors dels dits Illms. don Diego Ramon Folch olim don Diego Hernández de Cordova, e de dona Joana Folch olim de Aragó conjuges marquesos de Comares e duchs de Cardona ett. los béns mobles Infra et immediate següents:

Et primo un ornament de brocat que té vint y quatre peces brodades de or y seda de diverses colors, que y ha per a una cassulla y dos dalmàtiques; està dit ornament e peces hont és en lo inventari en divuyt items, lo primer dels quals diu "Primo un davanter de una cassulla brodat de or y seda de diverses colors ab la nat. de nra. Señora, la circumsició (?) en mig, y dalt la adoració dels tres reys; forrat de tela blanca ( ) tot nou que no ha servit" y los altres items consequtius.

Item un lit de tela de or, carjofat y tela de or morisca en la qual hi ha un cel, dos cortines y un cubertor y sobremesa y davantlit de la dita tela, y dos cortines de domàs blanch y groch ab ses franjes y randes de or y argent y vellut carmezí; està escrit en lo inventari en set items, lo primer dels quals diu: "Item un lit de brocat, eo parament de lit de camp de brocadello morisch, ab tres tires les dos de brocat y la una de brocadello morisch ab ses caygudes del mateix; per les vores una franja de or, seda verda y de grana" e los altres items estan consequtius.

Item quatre cortines de vellut carmezí brodades de or y seda; estan escrites en lo inventari en quatre items, lo primer dels quals diu: "Item una cortina de vellut carmezí ab quatre torres y a cadascuna una figura de dona y arbres junt a les torres ab uns rètuls, y un cavaller a cavall en mig; y tot, ço és les dites figures, arbres e cavall, recamats de or y seda molt ussada; y té de ample cinch alnes y un palm, y de cayguda quatre alnes y tres palms. Forrada en tela vermella" e los altres tres items estan consequtius.

Item una peça de brocat de tres altos de or y perfil morat que tira vint alnes y mija.

Item un tros de brocat morat de tres altos que tira dos alnes, dos palms y mig.

Item una peça de tela de or groga de mostres que tira de nou alnes.

Item altra peça de tela de or groga de la matexa manera, que tira vint y una alna.

Item altra peça de tela de or ab mostres de la mateixa manera, que tira trenta sis alnes y mija.

Item altra peça de tela de or carmezí de perfil carmezí, que tira vint y tres alnes.

Item una cortina de ras de trenta palms de llarch y quatorze de cayguda ab una figura de Jesús relicto in templo, està escrita en lo inventari en lo modo següent: "Item altre drap de ras gran de figures de diverses colors qu.és del Jesús que predicava en lo temple, que té de larch set alnes y mija, y de ample tres alnes y dos palms, ussat".

Item altra cortina de ras de setze palms de largària y altres tants de cayguda, ab figures del juhí final, està dessingant en lo inventari ab una dona que té una posteta en les mans ab una figura de xpo. que està en lo juhí final.

Item altra cortina de ras ab la figura de la verge Maria dels àngels.

Item un drap de ras nomenat del malencònich, que té de larch set alnes y de amplària tres alnes, tres palms; ussat.

Item dos cortines de ras ab les figures de les Amazones, estan en lo inventari escrites en dos items.

Item altres dos cortines de ras de les figures de Saúl y David; està en lo inventari escrit en dos items consequtius.

Item un drap de ras de figures de diverses colors, intitulat del duch y Emperador que té de largària set alnes y tres palms, y de amplària quatre alnes y un palm; ussat.

Item una cortina de ras que.s diu del cortinatge de les Amazones; ab figures de diverses colors.

Item tres catiffetes de diverses colors, estan en lo inventari en tres item consequtius y lo primer diu: "Item altra catiffa que té una rosa emmig ab quatre flors sobre camp blanch ab peques negres.

Item dos catifes largues grans, cada una de les quals té sis escuts de armes de Aragó; estan en lo inventari en dos item consequtius.

Item una catiffa larga estreta y peluda per als peus, està designada en lo inventari molt larga que.s diu de galera peluda de vert, groch, vermell y blau.

Item dos draps de ras y una cortina, lo un drap del sacrament o estament de la església, ab les figures del Papa y Cardenals ab ses creus; y lo altre de figures ab nou portalades, ab la història de ( ). Y la cortina de la coronació de nra. Señora ab diverses figures de diverses colors; estan en lo inventari escrits en tres items en diverses cartes.

Item una cortina de ras del cortinatge de les Amazones, ab figures de ras de diverses colors.

Item altra cortina de ras ab figures de diverses ( ), ab un scut que diu "Post Tenebras Spero Lucem" que té de larch quatre alnes y un palm, y de amplària tres alnes y dos palms; ussat.

Item dos coixins de setí carmezí, recamats de canutillo y brodats de or ab quatre borles redones brodades de canutillo de or y argent; lo hu ab la història d'Orpheo y lo altre ab la figura de Orpheo. Estan escrits en lo inventari en dos items consequtius.

Item altres dos coixins de brocat y vellut carmezí, ab sos flochs o borles de seda, de grana y fil de argent. Estan en lo inventari escrits en un item que ni ha quatre de una mateixa manera.

Parament o cortinatge.

Item un parament o cortinatge de lit de domàs blanch, groch o naranjat; ab ses goteres de vellut carmezí ab son cubertor, cel y rodapeus de vellut carmezí, ab escut de armes en lo cubertor y altre en lo cel brodades de or y seda. Està dessignat en lo inventari lo lit vulgarment dit de les armes, està en huyt items consequtius.

Item un afforro de marts larch; està designat en lo inventari "un afforro de roba larga ab mànegues y capilla de pells de marts; usada.

Item dos sobrebuffets de vellut vert vells ab la guarnició de or y argent. Estan escrits en lo inventari en dos items separats.

Argent.

Item un escalfador de argent que pesa tretze marchs y dos onces, ab son tapador y mànech de argent, ab una anella al cap.

Item dos escalfadors de argent que pesen huyt marchs y dos onces, lo hu ab son mànech de argent obrat, dit mànech y lo cubertor; y lo altre ab son mànech y ab son cubertor rexat y obrat. Estan en dos items en lo inventari.

Item cinch plats de argent, los quatre mijancers fondos, y lo hu chiquet que pesen deu marchs y tres onces. Estan en lo inventari en cinch items, y en tots diu que són de argent blanch y lo plateret, que en lo pnt. item se diu chiquet, en lo inventari està escrit mijanceret.

Item deu plats de argent xichs que pesen tretze marchs, estan en lo inventari en dos items y són dotze y sols se donaren los deu; y estan en dit inventari dessignats "platerets xichs de argent de servici blanchs".

Item dos salves de argent quadrades y daurades per a servir en la taula, ab salers y les armes de Aragó en mig; pesen set marchs, quatre onces, tres quarts; estan en lo inventari en quatre items dessignats, y dites salves en dit inventari estan escrites "plats quadrats y daurats ab ses armes en mig, estan en quatre items.

Item un plateret ab ses tisores d'esquilar d'argent ab la cadeneta; que pesa dos marchs, set onces y mig quart; y en lo inventari està escrit "un plat de argent blanch ab son peu del matex, ab unes tisores de argent ab una cadeneta de argent afixes a dit plat".

Item un ambudet de argent xich que pesa set onces, un quart y un argens; està dessignat en lo inventari "ambudet de argent blanch y lis".

Item dos salves de argent lises daurades, quadrades que pesen quatre marchs, quatre onces, tres quarts y mig; estan en lo inventari dessignats "platerets de argent quadrats y daurats, ab un escut de armes en mig," y estan escrits en dos items consequtius.

Item dos pichers de argent plans de servici que pesen quatre marchs, dos onces y mija; estan escrits en lo inventari en dos items consequtius.

Item un picher de argent tornejat que pesa dos marchs y tres quarts; està dessignat en lo inventari "picher de argent blanch tornejat ab sa ança y bech".

Item dos vinageres de argent de tall de hou que pesen cinch marchs y una onça; estan escrites en lo inventari en dos items consequtius designades de argent blanch, ab son bech, ança y tapador.

Item quatre plats de argent plans de servici xichs y fondets, que pesen cinch marchs, cinch onces y mija; restan escrits en lo inventari en un item en lo qual estan escrits sis platarets xichs de servici.

Item dos platerets xichs trencats de servici y una escudella trencada de argent, que pesen tres marchs, una onça y un quart; estan escrites en lo inventari, ço és los dos platerets en un item que ni ha sis, y la escudella en altre item.

Item una font de argent lisa que pesa quatre marchs y sis onces; està designada en lo inventari "font de argent lisa tota daurada dins y defora y en mig un escut de armes esmaltat.

Item altra font de argent, o plat per a tallar, gran; pesa sis marchs, sis onces, tres quarts y tres argensos. Està dessignada en lo inventari "font gran de argent lisa daurada per les vores, y en la vora un scut de armes daurat.

Item altre plat de la matexa fayçó que pesa sis marchs, quatre onces y dos quarts; està dessignat en lo inventari de la matexa manera que lo precedint.

Item altre plat de la matexa fayçó de argent que pesa sis marchs, cinch onces, tres quarts y mig.

Item un picheret xich de argent que era mesura per a vi; pesa denou onces, està dessignat en lo inventari "un picheret fet a modo de boteta ab sa ança y bech blanch de argent lis".

Item unes graelles de argent que pesen un march, set onces y un argens; estan designades en lo inventari "graelles de argent ab son mànech de argent ab quatre garretes".

Item una taceta o taçonet de argent daurada, vella ; pesa sis onces y un quart.

Item un coco guarnit de argent ab son sobrecopa ciselada; està dessignat en lo inventari "coco de les índies ab son peu, cubertor, brocal y dos faxetes de argent blanch.

Item altre coco sens cuberta, ab son peu guarnit de argent.

Item tres ydries de argent sobredaurades en parts; pesen quinze marchs, sis onces. Estan escrites en lo inventari en tres items consequtius.

Item dos fonts de argent daurades ab dos escuts de les armes de Aragó en mig, de or fi los dits escuts; que han pesat onça y mija y mig quart, y les fonts pesen deu marchs, una onça, dos quarts y mig. Estan escrites en lo inventari en dos items separats.

Item dos taces de argent de peu alt daurades per dins y defora, la una obrada y tornejat lo peu, y la altra lisa; pesen tres marchs, una onça y tres quarts. Estan escrites en lo inventari en dos items consequtius.

Item un picher de argent chiquet agallonat que pesa dos marchs, mija onça, mig quart; ab son bech y ança unn poch daurat en parts.

Item una ossera de argent gallonada daurada, que pesa tres marchs, quatre onces y mija y mig quart; està dessignada en lo inventari que té los gallons blanchs y daurats per dins y defora.

Item un sobrecopa de or de martell lis esmaltat en un cerco, y lo pico de dalt de vert, vermell y blanch, que pesa deu onces, tres quarts y un argens. Està dessignat en lo inventari "un sobrecopa de or de martell ab son remat, fet a modo de magrana esmaltat de vermell, vert y blanch; y al rededor unes letres y floretes esmaltades de blanch y altres colors.

Item un cullerot gran pastoril de argent daurat y lo mànech tornejat, que pesa dos marchs y mig; està designat en lo inventari "cullerot de argent tot daurat y obrat ab un mànech llarch tornejat en mig partit lo mànech ab un tornet, y en la fi de aquell un escut tallat de armes".

Item un plat de argent tot daurat ab son peu y una torre en mig ab tres salers ab sos cubertors, que pesa quatre marchs, sis onces y mija; està dessignat en lo inventari "un plat de argent ochavat daurat, ab tres salers y sos cubertors, y en mig una torreta quadrada".

Item un copon ab son sobrecopa y dos mascarons, y en la sobrecopa tres medalles y en lo peu tres caragols de argent daurat en parts, que pesa dos marchs, quatre onces y tres quarts; està designat en lo inventari "un copon de argent gallonat ab son sobrecop, daurat per defora, y lo sobrecop daurat dins y defora".

Item una copa daurada ab son sobrecopa de argent a tall de mig hou la copa, que pesa dos marchs y mig y mig quart; està designada en lo inventari "una taça feta a modo de mig hou ab son sobrecopa tota daurada dins y defora".

Item altra copa ab son sobrecopa a tall de hou de argent tota daurada, que pesa un march, cinch onces y un quart; està escrita en lo inventari "una taça ab son cubertor daurada dins y defora, en lo cubertor té una magrana per remat, és gallonada".

Item una taça de argent plana daurada ab son peu alt, que pesa dos marchs, una onça, tres quarts y tres argensos; està escrita en lo inventari "una taça de argent feta a modo de caliz ab son tapador daurada dins y defora, y en lo peu y en lo mig y en lo cubertor un rexat de argent blanch".

Item una salva de argent lisa blanca, que pesa dos marchs, quatre onces y mija.

Item dos fruyteres grans de argent ab sos peus alts tornejats, gallonades o quarteronades y daurades en parts, que pesen onze marchs y quatre onces; estan escrites en lo inventari en dos items consequtius.

Item set culleretes de argent y forquetes, y molts troços de argent trencat que pesen sinch marchs.

Item deu troços de argent daurat que pesa sis marchs, tres onces y mija.

Item dos culleretes de argent daurades ab los mànechs de coral.

Item dos canelobres de argent lisos tornejats, que pesen set marchs y dos onces; estan en lo inventari escrits en dos items consequtius y.s dihuen de tall de papo de colom, ab son canó buydat y tornejat.

Item altres dos canelobres de argent xichs gallonats, que pesen tres marchs y mija onça; estan designats en lo inventari "altre parell de canelobres tots blanchs baxos, en parts agallonats y acastanyats; vells y foradats".

Item altre parell de canelobres de argent grans ab mascarons en lo fris d'en mig y gallonats, que pesen huyt marchs; estan designats en lo inventari "altre parell de canelobres de argent tots blanchs, obrats per mig ab unes caretes y uns gallons menuts".

Item altre parell de canelobres de argent grans de mostra y gallons en la arandela, que pesen sis marchs; estan designats en lo inventari "altre parell de canelobres de argent tots blanchs tornejats en mig uns gallons lisos, y los peus obrats".

Item altre parell de canelobres de argent gallonats, que pesen cinch marchs, sis onces y mija; estan designats en lo inventari "altre parell de canelobres de argent tots blanchs, de una peça, obrats en parts".

Item un retaule de argent blanch esmaltat de colors ab un crucifici en lo principi d'ell, ab la nativitat y adoració dels reys y la salutació y presentació del temple; ab ses portes; en la una la figura de Sanct Joan batiste y en la altra Sanct Joan evangeliste, ab sis xichs de argent ab les inssignies de la passió y dotze columpnes de argent y dos escuts als costats.

Item dos fonts grans de argent obrades de dins y daurades en mig y les vores, ab les armes al costat; pesen quatorze marchs, onça y mija; estan escrits en lo inventari en dos items consequtius.

Item dos fonts de argent mijançeres, en lo mig y a les vores daurades y obrades de massoneria, la una ab les armes de Aragó y Cardona, y la altra ab una figura ab un peix als peus; pesen les dos nou marchs, cinch onces y mig quart; estan escrites en lo inventari en dos items consequtius.

Item una custòdia o reliquiari de argent daurada, que fonch la que.s comprà del monestir de Vall de xpit. que pesa vint marchs y cinch onces.

Item una vinagrera y una oliera ab ses ances y bechs y sos tapadors de argent daurades, que pesen tres marchs, sis onces y mija; estan escrites en lo inventari en dos items consequtius.

Item una taça de argent daurada ab son peu alt gallonada ab son sobrecopa ab dos mascarons als costats, dels quals penjen dos ancetes o anelletes; que pesen un march, cinch onces y un argens.

Item quatre platerets de argent de salva daurats en mig y als costats ab les armes de Aragó; que pesen cinch marchs, un quart y un argens.

Item un cerimonial y una salva de argent daurats, que pesen tres marchs, onça y mija.

Item cinch salers de argent daurats triangulats ab ses garres per peus, que pesen nou marchs cinch onces y mija; estan escrits en lo inventari en cinch items separats.

Item una carabaça de argent daurada en part ab la cadeneta y tapador de tornet, que pesa un march, tres onces y mija y mig quart.

Item un barquillo de argent daurat ab una carchoffa en mig, pesa set onces tres quarts y mig; està designat en lo inventari "barqueta de argent ab son peu y ances daurada dins y defora gallonada, y en mig en lo sol un pinet".

Item sis tenedors de argent daurats, que pesen sis onces tres quarts y tres argensos; estan escrites en lo inventari en un item que ni ha dotze escrites.

Item huyt culleres, dos paletes per a prendre sal y un trocet de argent, pesen un march, cinch onces, tres quarts y mig.

Item un vaset chiquet de argent tornejat ab una ança daurat, que pesa set onces, un argens; està dessignat en lo inventari "un taçonet de argent ab la ança tornejat, daurat dins y defora".

Item dos salers, una overa, dos culleretes trencades y un sobrecopa de argent tot daurat, que pesen tres marchs y una onça.

Item una cullera, unes tizores d'espavilar, una copeta ab dos ances y una caldereta per a aygua beneyta tot de argent, que pesen un march, set onces y mija y mig quart.

Item un saleret de argent de sal y pebre de la salva quadrada, ab son cubertor tot daurat tornejat, que pesa un march menys un quart.

Item un vaset o taçonet de argent xich que era mesura de vi per al duch, pesa cinch onces, tres quarts, tres argensos.

Item un plat gran de argent per a un brazer, que pesa quatre marchs, cinch onces y tres quarts.

Item un adres de capella de argent daurat y crestall en lo qual hi ha una creu, un caliz, dos canelobres y dos vinageres.

Item cinch marchs, sis onces de argent trencat.

Item una cimitarra guarnida de or de martell ab sa guaspa y dos peces en mig, y dos caps en lo tahalí de or de martell esmaltat de rosicle y de altres colors, y quatre anelletes grosses de fil de or redó; ab son brocal, puny y crehuera de or esmaltat; que són tot nou peces sense les anelles; ab ses borles de seda carmesí y blau. Lo or de la qual cimitarra pesa vint y sis onces, un argens, vint y quatre grans; està escrita en lo inventari "alfanja".

Item un punyal de caches de or de martell esmaltat de trasflor de rosicle e altres colors, ab una faxa de or en mig de la bahina y tot engastat de or.

Item altre punyal que té lo brocal y la guaspa de or de martell obrat de trasflor y tallat de negre, y dos cadenetes de or franceses y dos peces de or en les caches del punyal, y un ganivet ab la guarnició de argent daurada y melada. Pesa lo or quaranta dos liures, deu sous y quatre.

Item una ganivetera en la qual hi ha una ganiveta gran y dos ganivets ab los mànechs de calcedònia, y los broches (?) de argent daurats ab les armes del duch de Calàbria.

Item vint y sis marchs, una onza y mija y mig quart de argent
trencat.

Item un diamant triangulat engastat en un anell de or pla.

Item un anell de or ab set diamants y una punta en mig.

Item una taula de diamant engastada en un anell de or.

Item altre diamant en taula larch, engastat en un anell de or.

Item altre diamant en taula, engastat en un anell de or pla sense esmalt.

Item quatre diamants xichs ( ) engastats en un anell de or.

Item altre diamant en taula engastat en un anell de or.

Item altre diamant xich engastat en un anell de or.

Item altre diamant taula engastat en un anell escaneteat de or.

Item un robí engastat en un anell de or.

Item altre robí engastat en un anell de or.

Item altre robí engastat en un anell de or.

Item altre robí engastat en un anell de or.

Item altre robí xich engastat en un anell de or.

Item un pomet de or esmaltat ab sobreposats de rosicle y blanch ab una anceta dalt.

Item un pomet de or ubert y dins buyt ab sis pilars de obra de fil de or esmaltat de colors, ab una anelleta com a serp.

Item altre pomet de or ab algunes perles y ple de ambre.

Item dos exorques de or, pesen sis onces y mija y mig quart, esmaltades de blanch y negre ab unes testes al rededor.

Item un retaulet de argent sobredaurat a tall de portapau ab dos portes esmaltat de report; està designat en lo inventari "un portapau de argent sobredaurat són dos peces juntes, de una part està pintat un crucifici y a la altra part Nra. Señora".

Item un libret de or de martell ab les cubertes esmaltades ab dos pedres verdes falses en mig de les portes o cubertes penjant de una cadeneta de or, y dins les cartes de pergamí que és lo orar de l'orde de Sanctiago.

Item trenta nou botons de or esmaltats plens de ambre, que pesen nou onces, tres quarts y mig.

Item cent y dihuyt botons de or esmaltats de diverses colors, que pesen vint y una onça y mig quart.

Item un collar de granats fins, en lo qual hi ha setcents dotze granats y cent setanta huyt grans de or; y los dits granats són cinquanta nou dotzenes y quatre grans.

Item un reliquiari de or ab diverses portes ab ymatges de trasflor y rellevat, que pesa nou onces, un quart y mig; ab diverses figures de la passió de nre. Señor.

Item una pasta de or ab una hullera dins, pesa onça y mija; està designada en lo inventari "patena xica esmaltada ab son veril, a la una part una ymatge que diu s. Anna ab lo Iesus y nra. Señora al bras, y a la altra part unes figures ab un escrit que diu *Lazare veni*."

Item unes cubertes de ores de or de martell esmaltades de sobreposat, a la una part la figura de Nostra Señora, y a la altra part la figura de Sanct Joan batiste esmaltat de negre ab sa guarnició sobreposada de colors, que pesa onze onces y tres quarts.

Item un braçalet de or ab set peces de corverines (?) engastades, que pesen una onça y mija y tres argensos y vint y quatre grans.

Item un portapau de argent sobredaurat ab sa ança, són dos peces juntes; a la una part pintat un crucifici y a la altra part nra. Señora.

Item una copa de naguera (?) guarnida de argent sobredaurat ab son peu de argent daurat, ab una medalla a l'un costat y a l'altre.

Item un collar o gargantilla de or de martell esmaltat de colors ab penjants, que pesa sis onces, ters quarts y mig y sis grans.

Item una cullera gran de argent daurat ab lo mànech de coral.

Item un saler y pebrera de argent obrat y daurat que pesa set onces, un quart.

Item un adrés de gorra ab tretze peces de or en les quals hi ha dotze peces de diamants y una medalla ab quatre diamants y un camafeo en mig.

Item un reliquiari de or de martell esmaltat y quadrat ab ymagineria, que pesa deu onces, tres quarts y mig.

Item un cap de fardacho o de vípora de or ab una estela de diamants, esmeraldes y robins y altres pedres, y una perla penjant de les dents.

Item una cinta de peces de or de martell que té vint y nou peces de or de martell, y una broncha al cap de or de martell; que són trenta peces ab cinch diamants, cinch robins, cinch esmeraldes, quatorze perles, y en la broncha una esmeralda gran ab quatre perles; que pesa tot quatorze onces y mija.

Item un brazer de argent quadrat ab un fris de leons als costats ab garres per peus; que pesa nou marchs, tres onces y mija.

Item una sucrera triangulada de argent ab tres medalles y tres pehuets que.s féu en la cort; que pesa dos marchs y dos onces.

Item una campaneta de argent ab ses armes de Aragó damunt daurada en parts, que pesa un march y tres onces.

Item un cerimonial de argent daurat que.s féu en la cort, ab la capsa forrada defora de cuyro negre, que pesa dos marchs, sis onces y tres quarts.

Item una caxeta de argent redona per a sabó de les mans, pesa quatre onces y un quart.

Item una cadena de or ab unes serps y veneres esmaltades de blanch y vert, en la qual hi ha cent y dihuyt peces entre serps y veneres; que pesaren deu onces y mig quart.

Item una venere de or ab una volta de cadena de or algun tant grossa, que pesa cinch onces, tres quarts y mig.

Item una espasa ab guarnició y guaspa de or, esmaltada la guarnició y la guaspa de vermell y altres colors; en lo mantí tres letrers de letres negres lo hu dels quals diu Propter Veritatem, y lo altre Et Justitiam, y lo altre Et Mansuetudinem, y lo pom té quatre medalles o figures rellevades ab sa bahina de vellut negre, ab sa funda de lens blanch; està dins una capsa blanca.

Item una corda de la gineta blava sembrada de aljofar, ab una borla gran de seda blava.

Item dos fonts de argent posades y escrites en lo inventari en dos items, ochavades y daurades en parts ab ses armes de Aragó en mig; e la una ab un canó o bech daurat. Pesen dos marchs, dos onces y mija.

Item una taça plana amellada ab son sobrecopa ab son remat tornejat y peu redó, daurada dins y defora; que pesa quatre marchs, sis onces y un quart.

Item una copa antiga ab son peu alt ab son sobrecopa, daurada dins y defora; y en la part de dins del sobrecopa les armes de Aragó esmaltades, y un remat de tall de carabaça ab unes fulles. Pesa cinch marchs, sis onces y un quart.

Item dos canelobres de tall de papo de colom ab son canó buydat y tornejat, pesen set marchs y dos onces.

Item dos canelobres de argent triangulats ab uns leons per peus ( ); pesen cinch marchs y mig.

Item dos fontetes de argent daurades en part y ochavades, obrades de massoneria ab uns escuts de armes en mig; pesen cinch marchs, set onces y mija. Estan en dos items en lo inventari.

Item dos canelobres blanchs de argent grans obrats; pesen huyt marchs, quatre onces y tres quarts.

Item una caçola de argent ab dos ances lisa, que pesa dos marchs, una onça y hun quart.

E los dits molt reverents e nobles don Miquel de Vilanova e don Joan Vives de Canemàs, habitadors de la present ciutat de València, en lo dit nom confessaren haver hagut e realment rebut ( ) e tenor de dites reals reals provisions e mandato dels dits illustres don Luys Ferrer e don Jaume Ferrer, en dit nom de secrestadors de dits béns y herència del dit q° molt Illustre don Francisco de Aragó absents e aecsens, tots los dits béns mobles en los precedents cent cinquanta y un items dessus contenguts, dessignats y especificats. E los quals dits béns los dits cent y cinquanta un items contenguts y especificats com dit és, los dits molt rnt. e nobles don Miquel de Vilanova e don Joan Vives de Canemàs en lo dit nom, en lo dia de juny, han de donar e liurar a l'Exmo. Señor Vespasiano Gonzaga Colona, príncep de Sabioneta ett. per execució de les dessus dites reals provisions ( ) actum Valentia.

Presents foren per testimonis a les dites coses, los magchs. micer Francesc Tàrrega, doctor en cascun dret, Joan Pérez de Yturriça, donzell, e Pere Miquel not. habit. de València.

Doc. 12: ARV R.A. Processos, part 1ª Lletra"D" n°367 Fols.59-62v; Inventari de peces dels béns de Francesc d'Aragó lliurades als ducs de Cardona Diego de Comares i Joana II; 17 de febrer de 1576.

Per al duch de Cardona.

Preterea vero die int° decimo septimo dicti mensis febroarii ano predicto MD septuagmo. sexto los dits Illes. don Luys Ferrer e don Jaume Ferrer, en dit nom de secrestadors dels dits béns de la herència del dit q° molt Ille. don Franco. de Aragó duch de Sogorb ett. per execució de les provisions reals dessus chalendades e obtemperant a dits reals mandato e provisions, convocat mi Francesc Vicent Jorda not. públich de la ciutat e regne de valència, escrivà de dita causa de secrest e los ts. dejus escrits, donaren, entregaren e realment liuraren als dits molt rnt. e nobles don Miquel de Vilanova, canonge de la metropolitana seu de la insigne ciutat de València, e don Jaume Vives de Canemàs, habit. de la dita ciutat; en dit nom de proc. dels dits Ills. don Diego Ramon Folch olim don Diego Hernández de Cordova, e de dona Joana Folch de Aragó, cònjuges, duchs de Cardona e marquesos de Comares, los béns mobles següents:

Et primo un drap de ras de or y seda de diverses colors de la quinta angustia ( ) y un crucifici en mig, y alrededor los goigs de nra. Señora ab Déu lo pare al cap, forrat en part de tela verda.

Item un altre drap de ras de or y seda de diverses colors de la coronació de nra. Señora y damunt Déu lo pare, a la una part lo paralítich de la piscina y a la altra part los fills de Ysrael quant anaven per lo desert, forrat en parts de tela verda.

Item un altre drap xich de ras de or y seda de diverses colors, ab lo devallament de la creu; forrat de tela blava.

Item altre drap xich de ras de or y seda de diverses colors, ab la transfiguració del monte Tabor; forrat en parts de tela blava.

Item altre drap de ras de seda de diverses colors y or, ab la sibilla quant profetiza que quant una Verge pariria, se haurien de veure nou sols. Ab un rètul damunt de les tres obrades de seda blanca, forrat en parts de tela verda.

Item altre drap xich de seda y lana de diverses colors, ab un xpo. crucificat y los dos ladres, hu a cada costat, forrat en parts de tela verda.

Item altre drap de ras de lana y seda de diverses colors gran, ab lo Jesús quant desputava en lo temple, forrat en parts de tela verda.

Item un altre drap de ras de llana y seda de diverses colors, ab la vesitació de sancta Elisabet y un profeta a cada part; forrat en parts de tela verda.

Item altre drap de ras de llana y seda de diverses colors, ab cinch ymatges y nra. Señora enmig ab son fill en los braços, forrat en parts de tela blanca.

Item un altre drap de ras de llana y seda de diverses colors, ab un rètul de letres negres que diu Hierusalem; forrat en parts de tela blanca.

Item una cortineta feta a modo de dosser de llana y seda de diverses colors, ab la figura de nre. Señor quant entra en los lyms a traure los sants pares ab tres creus al cap, en la de enmig un rètul o títol que diu I.N.R.I. forrat en parts de tela blava.

Item una cortineta de la salutació ab quatre figures de seda y llana de diverses colors, forrat en parts de tela blava.

Item un devant altar de ras de llana y seda ab una figura enmig ab una poca de tela blava.

Item un drap de ras tot de llana y seda molt gran, al un canto del drap una figura de Moysès que està parlant ab Déu lo pare, y a l'altre canto quatre àngels; vell, forrat en parts de tela blanca.

Item un altre drap de ras de llana y seda de diverses colors, al hun cap maten un home a coltellades y una dona que sona una viola, y una altra que sona una violeta de arch; vell, forrat en parts de tela blanca.

Item un altre drap de ras de llana y seda de diverses colors ab un Emperador enmig que té una espasa nua en la mà, y una figura de home al costat esquerre y una figura de dona al costat dret; vell, forrat en parts de tela blanca.

Item altre drap de ras de lana y seda de diverses colors mijà com lo dessus escrit, ab un Rey enmig que té una espasa nua en la mà y huit homes a la mà esquerre y una dona a la mà dreta; vell, forrat en parts de tela blanca.

Item altre drap de ras de lana y seda de diverses colors mijà, ab la figura del juhí de Pallas o Paris de les tres deeses; vell, forrat en parts de tela blanca.

Item altre drap de ras de lana y seda de diverses colors mijà, ab un Rey enmig davall un dosser, y al costat dret una música de flautes y a la esquerre una dona ab un llahut en la mà; vell, forrat en parts de tela blanca.

Item altre drap de ras de llana y seda de diverses colors mijà, de com prengueren a nre. Señor en lo ort; forrat en parts de tela blanca.

Item altre drap de ras de llana y seda de diverses colors fet a modo de tancaporta, ab un àngel enmig y hun home que té un encenser en la mà; vell, forrat en parts de tela blanca.

Item una casulla de brocat carmezí de tres altos ab una cenefa que y ha de dalt a baix, brodada que y ha Déu lo pare, Sanct Andreu y Sancta Catherina, y a les espatles la verge Maria, Sanct Miquel y Sanct Joan; forrada de bocaram vert.

Item una dalmàtica de la matexa casulla de brocat carmezí de tres altos, y en los faldons y ha unes armes de Aragó, en cada part unes flors brodades de fil de or y seda de diverses colors ab una frangeta per les vores de fil de or y seda de grana; forrada de tela verda.

Item un altra dalmàtica de la matexa cassulla de brocat carmezí de tres altos, y en los faldons hi ha unes armes de Aragó, en cada part unes flors brodades de or y seda de diverses colors ab una frangeta per les vores de fil de or y seda de grana; forrada de tela verda.

Item cinch peces de la matexa casulla, ço és una estola, dos maniples y dos collarets, que tot és de brocat carmezí de tres altos.

Item quatre cordons ab ses mançares(?) y borles de fil de or y seda de diverses colors, los quals dits cordons en lo inventari estan continguts y escrits al peu de un altre ornament de brocat carmezí ras ab una faxa a cada part de cetí vert.

Item una capa de brocat carmezí de tres altos ab les caygudes obrades de fil de or y seda de diverses colors, ab sis figures tres a cada part, les quals són totes de àngels los quals tenen los improperis de la passió de nre. Señor, y al cap Déu lo pare y en la capilla Sant Pere també obrat de fil de or y seda de diverses colors; forrada de tela blava o verda; vella y ussada.

Item una cassulla de brocadello cetí carmezí a modo de damasco que té una faxa de dalt a baix de brocat vert de tres altos, una a cada part; forrada de tela verda.

Item una dalmàtica de brocadello cetí carmezí a modo de damasco ab unes faxetes de brocat vert de tres altos, y unes borles de fil de or y seda de grana, forrada de tela verda; vella y ussada.

Item altra dalmàtica de brocadello cetí carmezí a modo de damasco ab unes faxetes de brocat vert de tres altos, y unes borles de fil de or y seda de grana, forrada de tela verda; vella y ussada.

Item set peces de la matexa casulla que són dos estoles, tres maniples y dos collarets del mateix ornament de brocadello y cetí a modo de damasco, forrades de tela verda.

Item un davant altar de brocat carmezí de tres altos forrat de tela verda, ussat.

Item un frontal y dos caygudes de brocat vert de tres altos ab unes franges per les vores de fil de or y seda verda, forrat tot de tela verda; ussat tot y vell.

Item una tovallola de brocat de tres altos ab una franja per les vores de seda groga y de carmezí, forrada de tela verda; vella y ussada.

Item un davant altar de brocadello carmezí carchofat, forrat de tela tenada; vell y ussat.

Item un frontal del dit davant altar de brocadello carmezí carchofat, ab una franja per la vora de seda de diverses colors forrat de tela tenada; vell y ussat.

Item dos caygudes del dit davant altar de brocat carmezí carchofat ab unes franges per les vores de seda de diverses colors, forrades de tela tenada; velles y ussades.

Item dos canelobres de argent, en los peus hi ha unes finestres; vells y abonyegats.

Item una imatge de Sanct Joan Batiste ab lo bras esquerre nu, de argent sobredaurat, que està sobre una peanya de argent sobredaurada obrada de massoneria, ab la diadema y corderet ab una creu y bandera, tot de argent sobredaurat.

Item una imatge de bulto de Sanct Andreu ab son libre en la mà y en la altra una creu ab sa diadema sobre una peanya, tot de argent sobredaurat.

Item una faz de pintura gran ab muscles de la imatge del Salvador de tot lo món en una post de pi guarnida de taffatà carmezí per les spatles, y hon està la dita faz està cuberta de una plancha de argent sobredaurat ab tres roses de vidre carmezí que fan la creu de la testa, ab huyt serafins de argent encarnats y sobredaurats y una noguera als pits de la dita imatge.

Item altra post de roure ab la imatge de nra. Señora ab son fill en los braços de pinzell cubertat tot lo que no és pintura de plancha de argent sobredaurada prima y mostrejada.

Item un reboster de ras ab les barres de Aragó y un escut gran enmig de les armes de Aragó, que té de larch tres alnes y de ample dos alnes doa palms, ussat.

Item altre reboster de ras de diverses colors ab les armes de Aragó enmig de groch, vermell, blanch y vert, que té de larch dos alnes y dos palms escasos y de ample lo mateix, ussat.

Item altre reboster de la matexa manera y amplaria del precedent.

Item dos rebosters de ras ab les armes de Aragó.

E com fossen present los dits molt rnt. e nobles don Miquel de Vilanova e don Joan Vives de Canemàs hab. de Va. gratis en lo dit nom confessaren haver hagut e realment rebut iuxta lo escrit e tenor de dites reals provisions e mandato dels dits Illes. don Luys Ferrer absent e don Jaume Ferrer pnt. en dit nom de secrestadors de dits béns y estats del dit q° molt Ille. don Franco. de Aragó, e als seus tots los dessus dits béns mobles dessus contenguts y especificats en los precedents quaranta sis items et quia. renunciare. Et los quals dits béns de voluntat de aquells foren donats e realment liurats a Alonso Bastant, atzembler major del dit Illmo. don Diego Ramon Folch olim don Diego Hernández de Cordova, duch de Cardona; per a donar e liurar aquells al dit señor duch, lo qual com fós pnt. confessà haver rebut aquells y prometé liurar los dits béns al dit señor duch et quia. renuncia. et p. predictis obligat. actum Valen.

Pnts. foren per ts. a les dites coses los magchs. micer Frances Tàrrega, doctor en cascun dret, e Joan Pérez de Iturriça donzell hab. de Val. e Pedro de Vera not. e habit. de la ciutat de Sogorb atrobat en Val.

Doc. 13: ARV R.A. Processos, part 1ª Lletra "D"; nº367 Fols.67-70v; Segon inventari de peces per a ésser lliurades a Vespasiano Gonzaga, dels ducs de Cardona, procedents dels béns de Francesc d'Aragó; 1 de juny de 1576.

Para Vespasiano.

Praeterea vero die int.° primo mensis junii anno predicto MD septuagesimo sexto; los dits Illes. don Luys Ferrer e don Jaume Ferrer en dit nom de secrestadors dels dits béns de la herència del dit q° don Franco. de Aragó, duch de Sogorb ett. Per execució de les provisions reals dessus chalendariades, obtemperant a dits reals mandato e provisions, donaren, entregaren e realment liuraren als dits molt rnt. e nobles don Miquel de Vilanova, canonge de la metropolitana e insigne ciutat de València, e don Joan Vives de Canemàs en dit nom de proc. dels dits Illms. don Diego Ramon Folch olim don Diego Hernández de Cordova, e dona Joana Folch olim de Aragó, cònjugues, duchs de Cardona ett., los béns o peces de argent infra inmediate següents:

Et Primo una fruytera gran de crestall guarnida de argent daurat y esmaltat en algunes parts, y en la fruytera un canó de argent ab son peu.

Item un parell de canelobres grans de argent que.s dihuen blandons.

Item una torreta vella de argent ab son tapador també de argent, daurada dins y defora marcada de marca castellana.

Item una taça plana ab son peu baix de argent vella, daurada dins y defora marcada de marca valenciana.

Item un saler pla vell de argent daurat per defora ab dos peus y un altre mig trencat, està marcat de marca valenciana.

Item altre saleret de argent daurat dins y defora ab son peu alt, ab tres ancetes en mig està sens marca.

Item altre saler o pebrera de argent daurat dins y defora, obrat ab tres goçets per peus y tres ances; està marcat de marca castellana.

Item una caçola d'argent ab ses ances lisa, està bruta de les olors hi ha hagut en aquella.

Item una caldereta de argent lisa ab ses ances de tenir olors.

Item altra caldereta de argent chica ab ses ances plana; està bruta de les olors que y ha hagut en aquella.

Item altra caldereta chiqueta ab ses ances blanca y lisa, és argent castellà.

Item un picheret ab sa ança y tapador de argent, té marca castellana.

Item un cullerot gran de argent ab son mànech; està sens marca.

Item altre cullerot de argent ab son mànech y al cap una anelleta, està sens marca.

Item una tarraceta de argent ab la ança y bech, està ab marca.

Item altra tarraceta de argent ab la ança y bech , està sens marca.

Item un morteret ab la mà de morter de argent ab ses ances en lo morteret.

Item quatre escudelletes, unes més chiques que altres, de argent ab ses orelles; estan marcades.

Item una pileta de argent trencada ab son peu obrada.

Item una caldereta ab ses ances de argent.

Item una olleta de argent ab ses ances, està molt bruta dins.

Item tres paletes y un motle de fer reglons de argent.

Item una olleta chiqueta ab ses ancetes de argent.

Item un vasset lis ab son tapador de argent.

Item una caxeta redona ab son tapador de argent.

Item una boleta o escalfador de argent.

Item un peu de una taça de argent.

Item un canonet de argent de ( ).

Item una caxa de espill de argent, està sens espill.

Item una caxeta redona de argent ab son tapador lisa, està sens marca.

Item dos paletes de argent lises chiques, està sens marca.

Item dos culleretes chiques de argent lises ab sos mànechs, estan sens marca.

Item dos ambudets chiquets de argent, és argent castellà.

Item una taceta chiqueta gallonada de argent ab son peu, és argent castellà.

Item una escudella chica de argent ab ses orelles lisa, és argent castellà.

Item dos canelobres de argent sobredaurats y gallonats, los uns gallons lisos y los altres obrats; és argent castellà.

Item altre parell de canelobres de argent daurats per defora agallonats y obrats tots los gallons, estan marcats.

Item un altre parell de canelobres de argent tots blanchs obrats, és argent valencià.

Item una taça salva de argent gallonada, daurada y obrada en parts y en mig obrada de fullatge y un coll esmaltat de colors; està marcada.

Item una taça salva lisa de ragent tota daurada y en mig un escut de armes.

Item una altra taça salva de argent obrada de bestions a part de dins, y en lo sol unes lletres esmaltades de blau y altres colors, està marcada de marca castellana.

Item altra taça salva tota daurada dins y defora obrada dins de bestions, y al rededor del sol sis leons y en lo mig unes armes esmaltades; és marca castellana.

Item una copa gran de aparador ab son tapador y peu alt de argent obrada y daurada dins y defora en parts tot lo obrat.

Item altre copó gran de aparador ab son tapador y peu alt de argent obrat y daurat dins y defora, té en lo tapador per remat una pera.

Item altre copó de argent ab son tapador y peu de argent castanyat, daurat dins y defora ab uns sobreposats de argent blanch, està dins de una capsa blanca.

Item una peça de argent feta a modo de conca ab dos anses daurada en parts y gallonada, ab una peça de argent que entra dins dita conca ab set boques per a posar vexella per a refredar, és també daurada en parts y postiça; és argent castellà.

Item una taça salva de argent daurada dins obrada de massoneria ab quatre medalletes de dins, y un escut de armes en mig y quatre veneres de part de fora daurades, és argent castellà.

Item altra taça salva de argent daurada dins y obrada de massoneria ab quatre medalles de dins, y un escut de armes en mig y quatre veneres de part de fora daurades; és argent castellà.

Item una taça chapa de argent daurada per dins y defora ab son peu pla, és argent castellà.

Item altra taça chapa de argent daurada per dins y defora ab son peu pla, és argent castellà.

Item altra taça chapa de argent daurada per dins y defora ab son peu pla, és argent castellà.

Item altra taça chapa de argent daurada per dins y defora ab son peu pla, és argent castellà.

Item un plat gran de argent blanch ab ses armes, de argent valencià.

Item una peça de argent per a tenir torcaboques quadrada ab son tapador, és argent castellà.

Item una pileta de argent ab sa ança y un escudet en mig ( ) ses armes; està marcada però no és marca valenciana.

Item una palmatòria de argent tota daurada ab sa cadeneta y tenalletes d'espanelar (?).

Item una salva de argent atmellada defora blanca y dins daurada, està marcada.

Item un vas alt de argent ab son cubertor ochavat y daurat en parts y dins daurat, y en lo remat té una belloteta de argent daurada, està marcat.

Item una taça ab son tapador de argent daurada per defora y dins vella, és marca valenciana.

Item una taça ab son cubertor daurada dins y defora, en lo cubertor té una magrana per remat, és gallonada; està sens marca.

Item una taça de argent feta a modo de caliz ab son tapador, daurada de dins y defora y en lo peu y en lo mig y en lo cubertor un rexat de argent blanch; està sens marca.

Item una taça feta a modo de mig hou ab son sobrecopa tota daurada dins y defora; està sens marca.

Item un got de argent lis, està sens marca.

Item una pichera gran de argent ab son bech y ança, està marcat diu-se era del servici dels pobres.

Item un taçó fondo de argent daurat lo peu y la vora, y en lo sòl una rosa esmaltada de colors, diu-se era del servici dels pobres; està marcat.

Item altre taçó fondo de argent daurat lo peu y la vora, y en lo sòl una rosa esmaltada de colors, diu-se era del servici dels pobres; està marcat.

Item set escudelles de falda de argent diu-se era del servici dels pobres; estan marcades.

Item set plats mijancers de argent diu-se era del servici dels pobres; estan marcats.

Item altres set plats mijancers de argent diu-se eren del servici dels pobres; estan marcats.

Item un parell de canelobres de argent tots blanchs antichs, tots obrats de uns fullatges de argent castellà; estan los dits dos canelobres foradats.

Item un bací de argent fondo ab son peu baix. és argent castellà.

Item una caffeta de argent, és de marca valenciana.

Item altra cafeta de argent, és de marca valenciana.

Item una peça de argent per a escopir ab son peu blanca, és de marca valenciana.

Item una copeta de foch de argent ab una anceta , és de argent castellà.

Item un garfio de argent ab tres ( ) y ochavat ab tres puntes, y en mig de les puntes un os engastat ab argent; està sens marca.

Item dos culleretes de argent ab peu de cabra, són de argent castellà; estan en lo inventari en un item que ni ha quatre.

Item un mig saler de argent foradat gallonat, és de argent castellà.

Item unes tenalletes de argent de dos peces, està en lo inventari en un item que diu "Item fonch atrobat en poder de l'apothecari de sa Exia. unes tenalletes de argent de dos peces".

Item un canelobre de argent daurat per defora agallonat menut obrat, és argent castellà.

Item altre canelobre de argent daurat per defora, gallonat, menut, obrat y trencat, és argent castellà.

Item dos canelobrets de argent, té cada hu un pomet de chaspe en mig, vells y ussats y abonyegats.

Item un plat de argent foradat y romput damat per les vores, és argent castellà.

Item dos encensers de argent lo hu ab cinch torretes de argent y li falta una altra, y una altra en mig més alta; y lo altre a modo de picher.

Item dos canelobres grans a modo de blandons ab uns poms grans en mig que té cascú sis quadrets ab les armes de Aragó en cascú d'ells, y altres pomets més baix y als peus té cascú sis pinyes rellevades de argent sobredaurades.

Item altres dos canelobres de argent a modo de campanes.

Item un plat gran de argent vell ab les armes de Aragó en mig y un letrer entorn que diu *Asperses me dne.* per a la aygua beneyta; està trencada.

Item una caldereta de argent ab sa ança de argent.

Item altres dos canelobres de argent xichs sense peus de l'altar portàtil.

Item un copó de argent ab son tapador y peu de argent castanyat daurat dins y defora, ab uns sobreposats de argent blanch; està dins de una capsa.

E com fossen presents los dits molt rnt. e nobles don Miquel de Vilanova e don Joan Vives de Canemàs, habitants de la pnt. ciutat de València gratis p. en lo dit nom confessaren haver hagut e rebut realment ( ) e tenor de dites reals provisions e mandato dels dits Illes. don Luys Ferrer absent, e don Jaume Ferrer pnt. en dit nom de secrestadors de dits béns e peces de argent en los precedents noranta items dessus contenguts, dessignats y especificats per obs de donar e liurar aquells e aquelles, al dit Exmo. Señor Vespasiano Gonzaga Colona, príncep de Sabioneta, per execució del concordat entre dites parts. Et qua. renuncia. Actum Valentiae.

Pnts. foren per testimonis a les dites coses los mag. micer Francesc Tàrrega doctor en cascun dret, e Pedro de San Miquel argenter habit. de València.

Doc. 14: ARV. R.A. Processos; part 1ª, Lletra"D" nº37; Fols.61v-62v; Segon inventari de peces dels béns de Francesc d'Aragó lliurades als ducs de Cardona Diego de Comares i Joana II; 21 de març 1576.

(Al duch de Cardona)

Deinde vero die intº vicessimo primo mensis martii anno iam dicto a nat. dom. MD septuagmº sexto. Los dits Illes. don Luis Ferrer e don Jaume Ferrer en dit nom de secrestadors dels dits béns de la herència del dit molt Ille. don Franco. de Aragó qº duch de Sogorb. Per excio. de les provisions reals dessus chalendades, que obtemperant a dits real mandato e provisions; convocat mi, Frances Vicent Jorda notº publich de la ciutat e regne de Valª, scrivà de dita causa de secrest, e los ts. dejus scrits donaren, entregaren e realment liuraren als dits molt Rnt. e nobles don Miquel de Vilanova, canonge de la metropolitana Seu de la insigne ciutat de Valª, e don Joan Vives de Canemàs habitant de dita ciutat, en dit nom de procuradors dels dits Illmos. don Diego Ramon Folch olim don Diego Hernández de Cordova, e dona Joana Folch olim de Aragó, cònjugues, duchs de Cardona e marquesos de Comares ett, los béns mobles següents:

Et Primo un drap de ras gran de figures de diverses colors nomenat del Credo, que tira de larch nou alnes y dos palms y de amplària quatre alnes y dos palms

Item un altre drap de ras nomenat del Credo de diverses figures y colors, que té de larch nou alnes y un palm y de ample quatre alnes y mija.

Item altre drap de ras de diverses colors nomenat del Credo, que té de larch nou alnes y un palm, y de amplària té quatre alnes y mija.

Item altre drap de ras gran de figures de diverses colors nomenat del thesorer, que té de largària deu alnes y de amplària cinch alnes.

Item dos vinageres o canadelles de argent ab sos tapadors, bechs, ances y peus.

Item una tovallola de altar de olanda obrada obrada alrededor de uns altos de seda negra ab guarnició per la vora de fil de or, seda blanca y de grana.

Item una capsa cuberta de cuyro negre ab una tovalloleta, y dins un portapau gran de argent daurat, en lo mig té pintada la resurrectió y al cap dos figures, y en la portalada sis seraphins y al cap les armes de Aragó chaspeades.

Item un faristol de argent gran ab un scut davant de les armes de Aragó, ab un letrer en lo entorn que diu *Monstrate Esse Matrem*.

Item una creu de argent sobredaurada que té uns bechs als braços de la creu, y enmig un Christo de bulto de argent, ab son peu de argent per a modo de peanya sobredaurat.

Item una capsa de cuyro negre (ab) un caliz de argent daurat per dins y defora, ab dos scuts de armes al peu; lo hu ab les barres de Aragó y lo altre ab un castell y un leó ab sa patena de argent daurada.

Item un camís de lens ab sos faldons de brocat.

Item uns corporals de lens ab una pàlia ab una randeta de or.

Catiffes.

Item una catiffa gran ab moltes rosetes ab lo entorn de mostra grosa, y als caps uns leonets ab uns arbres; ussada, y té de largària cinch alnes y un palm y nou palms de amplària.

Item altra catiffa feta a quadros eo rodea de diverses colors a la moderna, ussada y té de largària tres alnes y mija y de amplària dos alnes.

E los dits molt Rnt. e nobles don Miquel de Vilanova, e don Joan Vives de Canemàs, habitants de Valª gratis, en lo dit nom confessaren haver hagut e rebut realment iuxta lo serie e tenor de dites reals provisions e mandato dels dits Illes. don Luys Ferrer e don Jaume Ferrer, absents en dit nom de secrestadors de dits béns y estats del dit qº molt Ille. don Franco. de Aragó, e als seus tots los dits béns mobles en los precedents quatorze items, contenguts, specificats e dessignats et quia. renunciare. ett. E los quals dits béns de voluntat de aquells foren donats e liurats a Hieroni Alliri als. Moig, laurador nou convertit, vehí de la ciutat de Sogorb atrobat en Valª, per a donar e liurar aquells al dit Illmo. don Diego Ramon Folch, olim don Diego Hernandez de Cordova, duch de Cardona ett. Lo qual com fos pnt. confessa haver hagut e rebut aquells, y prometé liurar dits béns al dit señor duch. Et quia. et renuncia. ett. Et propte dictis ( ) obliga ett. Actum Valª ett.

Pnts. foren per testimonis, ço és a la ferma dels dits, don Miquel de Vilanova e don Joan Vives de Canemàs, los mags. e discrets Joan Pérez de Yturriça donzell e habit. de Valª, e Pedro de Vera notº habit. de la ciutat de Sogorb resident en Valª. E quant a la ferma del dit Hieroni Alliri als. Moig, a qui dit dia fermà en Valª foren ts. lo dit Joan Pérez de Yturriça donzell, e Gaspar Jorda, notº habit. de Valª.

Doc. 15: ARV. R.A. Processos; part 1ª Lletra"D" nº37; Inventari de peces lliurades als ducs de Cardona per a ésser novament lliurades a les segones hereves de Francesc d'Aragó, germanes de la duquessa Joana II; 14 de maig 1576.

(Al duch per a les Sres.)

Deinde autem die intº decimo quarto maii anno predicto MD septuagesimo sexto. Los dits Illes. don Luys Ferrer e don Jaume Ferrer en dit nom de secuestradors dels dits béns de la herència del dit molt Ille. don Franco. de Aragó qº duch de Sogorb ett. Per execució de les dessus dites reals provisions e mandato obtemperant a aquelles; convocat mi, Frances Vicent Jorda, notº públich de la ciutat e regne de Valª, scrivà de dita causa de secrest, e los ts. dejus scrits, donaren e entregaren e realment liuraren als dits molt Rnt. e nobles don Miquel de Vilanova e don Joan Vives de Canemàs, en dit nom de procuradors dels dits Illmos. don Diego Ramon Folch olim don Diego Hernández de Còrdova, e dona Joana Folch olim de Aragó, duchs de Cardona ett. los béns e mobles següents:

Et Primo un fogueret de or ab sos peuhets ab dos cadenetes, ab son remat tot de or y una perla penjant smaltat de rosicler y blanch y altres colors; pesa encamarat mija onça, un argens y dotze grans.

Item unes arracadetes de crestall fetes a modo de peretes guarnides de or ab uns granadets xichs y quatre perletes cada una.

Item una peça de or de martell per a tenir pasta smaltada de rosicler y blanch, ab sa anelleta. Pesa encamarada onça y mija y sis argensos.

Item huytanta perles menudes en un paper.

Item dos bossetes de or smaltades de rosicler y obrades de fil y grana, ab sos cordons de seda blava. Pesen encamarades dos onces y un argens.

Item un anell de or ab una turquesa, que és hu dels quatre contenguts en lo inventari en un item del tenor següent: "Item quatre anells de or, los dos són robins e lo altre turquesa e lo altre ab uns granadets.

Item un fil de perles y altres solteres en un paper, són menudes y mijanceres; pesen mija onça y quatre argenços.

Item un rastre de perles menudes ab sos senyals de or enfilats ab un cordonet o fil de seda blanca; pesa tot encamarat dos onces y dos argenços.

Item dos pintes de or de martell fetes a modo de tronchs smaltats de blanch y negre; pesen mija onça y sinch argenços.

Item altres dos pintes de or de martell fetes en quadros y uns beguets chiquets smaltadets de blanch y gris; pesen mija onça, tres argenços y dotze grans.

Item un reliquiari de or de martell dins lo qual, segons se diu, hi ha relíquies ab ses cubertes, en la una la nativitat y en la altra lo devallament de la creu ab lo títol dalt en la sumitat de la creu I.N.R.I. smaltat de rosicle e altres colors; pesa dit reliquiari quatre onçes y tres argenços.

Item quatre crucificis los dos molt chiquets y los dos majors, de or de martell smaltats de blanch y negre ab sos títols en la sumitat de la creu cascú de aquells que dihuen I.N.R.I. Pesen una onça.

Item un rosariet de fusta negra ab ses anelletes de or, y al cap un senyal majoret de fusta negra guarnit ab un poquet de or y una creu de fusta guarnida de or.

Item un barralet de or, lo peu y lo cap smaltat de rosicler, de blanch y negre; ab un os dins y defora en lo tapador, diu-se ser de unicorn. Pesa encamarat una onça menys quinze grans.

Item un potet de or smaltat de blanch y negre ab son tapadoret de or; pesa una onça y un argens.

Item deu paternostres de cornarines pintats de blanch, ab son cordó y floch de or y seda negra.

Item un rosari de ambre fet a modo de bellotetes que són sexanta, y cascuna al cap guarnida de or ab tres senyals de ambre cuberts ab un rexadet de or. Està en lo inventari en dos items consequtius.

Item un caragolet de la mar guarnit de or ab un rexadet ab sa cadeneta y anceta de or.

Item deu paternostres de calcedònia enfilats ab un cordonet de seda encarnada.

Item un pilaret de crestall hueco guarnit de or, y dins un neteja-dents ab quatre peces y una cadeneta de or. Pesa tot encamarat una onça.

Item unes tizores d'espavilar de argent daurades dins y defora; pesen dos onces y set argenços.

Item una ratereta de argent ab dos ratetes dins, pesa dos onces.

Item dos canelobrets de argent tornejats per a tenir peuhets; pesen quatre onces.

Item un joyellet de or ab un diamant fals y una perla, pesa tot encamarat cinch argenços.

Item en un paper cinquanta granats guarnits de or.

Item altre paper ab quaranta nou granats guarnits de or.

Item altre paper ab cinquanta granats guarnits de or.

Item altre paper ab quaranta cinch smeraldetes y rubinets guarnits de or.

Item un parell de canelobres de argent tots blanchs, ab uns ous als peus levats e tornejats y de miges canyes ab uns gallons baixos; pesen cinch marchs sis onçes.

Item un altre parell de canelobres de argent tots blanchs baxos, acrestanyats, trencats y foradats.

Item altre parell de canelobres xichs de argent tots blanchs ochavats enmig, en parts daurats; molt vells.

Item altre parell de canelobres xichs molt vells de argent blanchs, daurats per les vores com los dessus dits.

Item un altre canelobre xich de argent, és molt vell tot blanch per les vores daurat.

Item una copeta de argent chica ab ses ancetes tota obrada per defora y tres garretes per les vores de monstros xiquets, y té en son plà altres tres garretes de homenets chiquets, vella y ussada.

Item una lantieta de argent a modo de venera ab ses cadenetes de argent.

Item una taça de argent daurada dins y defora ab son peu alt de tornet, dins té uns punchonets y quarteronada.

Item en una funda de capsa cuberta de cuyro negre, y dins forrada de vayeta vermella, una peça de crestall o vidre feta a modo de olla ab quatre nymphes per peus y dos ances y una guarnició a l'entorn de argent daurat.

Item un tinter y un arener de argent.

Item altre tinter y arener de argent que stava dins una scrivania larga y tumbada, guarnit de vellut vert ab passamà de or y seda verda ab clavazó daurada.

Item altre tinter y arener de argent que stava dins un scriptori del càrrech de Contreres, cubert de vellut vert guarnit de passamà de or, seda verda y vermella.

Item un sclau de color de codony cuyt, nomenat Joan Camacho, ferrat en les galtes.

Item una cresolica (?) guarnida de or smaltat de diverses colors; stà en lo inventari en un item que diu: "Item un joyell ab una pedra verda guarnit de or, stà en lo càrrech de dona Ynés de Gusmán".

Item un cofre tumbat guarnit de pells roges ab guarnició de landa daurada, forrat de lens blanch.

Item altre cofre tumbat guarnit de pells roges ab guarnició de landa daurada, forrat de lens blanch.

Item un scriptori xich de fusta de alemanya cubert de vellut vert, e asserat y daurat per dins ab cinch calaixos ab sa porta ab pany y clau.

Item una cuberta per al dit scriptori de drap vert guarnida de vellut vert ab alamars.

Item un scriptori ab son peu de tisora ab son pany daurat sens clau, ab huyt calaixos entre grans y xichs, cubert de vellut morat dins una caixa de noguer ab son pany y clau.

Item una peça de orlanda que tira vint y huyt alnes enbolicada en un tros de lens blanch.

Item cinch coixins de vellut negre, a la una part y a la altra de cuyro negre ab quatre mançanes cada hu per los caps y guarnits per les vores de passamà de seda negra, stan buyts molt bons.

Item un coxí de vellut negre, a la una part y a l'altra ab sos flochs de seda negre vell.

Item dos coxins de vellut carmezí, a la una part y a l'altra ab sos flochs eo mançanes de seda vermella.

Item una vaquera (?) guarnida tota de argent sobredaurat de un mascaró de una boca de leó.

Item set peces de braçalets engastades eo guarnides de or a modo de soguetes en una veteta de seda negra, en la una peça hi ha dos pedres, la una se nomena d'amatista y l'altra topaci, y les demés són hàgates y calcidònies.

Item una pedra de àguila a modo de una nou trencada, guarnida de or ab una anelleta chica de or.

Item un saleret de argent daurat ab tres garres per peus.

Item una caçoleta chica de argent blanch ab tres ances.

Item altre caçoleta de argent chica blanca ab dos ances y son bech.

Item dos culleretes de argent ab los mànechs obrats.

Item dos culleretes de argent ab lo peu de pata de cabra, stan en lo inventari en un item que hi ha quatre.

Item dos scudelles de argent ab dos ancescada una, estan en lo inventari en dos item consequtius.

Item un plat mijancer de argent blanch.

Item altre plat de argent mijancer blanch.

Item altre plat mijanceret blanch.

Item altre plat mijanceret blanch.

Item cinch platerets xichs de argent blanch.

Item tres platerets xichs de argent blanchs.

Item un picher de argent molt vell, ab sa ança y bech.

E com fossen pnts. los dits molt Rnt. e noble don Miquel de Vilanova e don Joan Vives de Canemàs, habitants de Valª gratis ett. en lo dit nom confessaren haver haguts e realment rebut, iuxta lo scrit e tenor de dites reals provisions e mandato dels dits Illes. don Luys Ferrer, absent, e don Jaume Ferrer pnt., en dit nom de secrestadors de dits béns y stats del dit qº molt Ille. don Franco. de Aragó e als seus tots los dits béns dessus contenguts y specificats en los precedents sexanta y set items et quia renunciaren. ett, E los quals de voluntat de aquells foren liurats talment y ab tota ( ) al molt rnt. y magch. mos. Hierònym Decho, canonge de la Seu de la ciutat de Sogorb, en nom de procurador de les Illmes. dona Francisca, dona Beatriu e dona Magdalena de Aragó, princesa de Melito germanes, que de la sua procura consta ab acte rebut per en Pere miquel notº a ( ) del mes de ( ) de l'any MD setanta cinch, pnt. Y acceptant en preu y estimació de mil cinquanta nou liures, huyt sous y huyt diners reals de Valª ( ) segons dixeren dites parts stimació de voluntat de aquelles feta per Pedro de Sanct Miquele (?) y Alonso de Caravajal, argenters, y Lázaro Orosco e Miquel Pir Corredors de orella, lo qual dit mos. Hierònym Decho canonge, en dit nom grat. ett. confessa haver hagut e realment rebut real. tradendo int. per notº et testiu infrascriptor. p. tots los dits béns dessus en los dits precedents sexanta y set items contenguts y specificats en dit preu y stimació, a saber és de mil cinquanta nou liures, huyt sous y huyt diners, regonexent estar deutors de les dites Señores ses principals al Exim. señor duch de Cardona, don Diego Hernández de Còrdova, en nom de administrador dels béns de la herència del qº Exmo. duch don Franco. de Aragó de les dites cinquanta nou liures, huyt sous y huyt diners de dita moneda, que segons lo capitulat en la concòrdia feta entre los principals, ab acte rebut per Joan Steve Gironella y Pere Miquel nots. de Valª a ( ) de desembre proppassat de l'any MD setanta cinch, ha rebut més del que liurar se devia a dites ses principals iuxta dita concòrdia. E axí dix que.s promet que en la primera paga dels aliments que caurà a les dites señores ses principals, iuxta concòrdia fahedora, pendrà en compte dites cinquanta nou liures huyt sous y huyt diners, donant facultat al dit Exim. duch de Cardona que en la dita paga se puga retenir la propdita quantitat. Et quia et renunciar. ett. Actum Valª ett.

Pnts. foren per testimonis los magchs. micer Frances Tàrrega, doctor en cascun dret e Pedro de Sanct Miquel, argenter habit. de Valª.

Doc. 15 a): ARV. R.A. Processos part 1ª; Lletra"D" nº37. Fols.66-66v; Inventari de dues tapisseries d'or i seda procedents de les herències de Francesc d'Aragó lliurades a la Seu de Barcelona; 26 de maig 1576.

(Per a la Seu de Barcelona)

Deinde vero die intº vicessimo sexto mensis maii anno predicto MDLXXVI. Los dits Illes. don Luys Ferrer e don Jaume Ferrer, en dit nom de secrestadors dels dits béns de la herència del dit qº molt Ille. don Franco. de Aragó duch de Sogorb ett. Per exº de les dessus dites reals provisions e mandato, e obtemperant a aquells convocat mi, Frances Vicent Jorda, notº públich de la ciutat e regne de Valª, scrivà de dita causa de dit secrest e los ts. dejus scrits, donaren, entregaren e realment liuraren als dits molt rnt. e nobles don Miquel de Vilanova e don Jaume Vives de Canemàs en dit nom de procuradors dels dits Illmos. don Diego Ramon Folch olim don Diego Hernández de Cordova e dona Joana Folch olim de Aragó cònjugues, duchs de Cardona ett. Los béns e coses següents:

Et primo dos draps molt grans de tapiceria nomenats dels Sacraments de or y seda de diverses colors.

E com fossen pnts. los dits molt rnt. e nobles don Miquel de Vilanova e don Joan Vives de Canemàs habit. de Valª gratis ett. en lo dit nom confessaren haver hagut e realment rebut iuxta la serie e tenor de dites reals provisions, e mandato dels dits Illes. don Luys Ferrer absent, e don Jaume Ferrer pnt., e dit nom de secrestadors de dits béns y stats del dit qº molt Ille. don Franco. de Aragó e als seus los dits dos draps molt grans de tapiceria nomenats dels Sacraments. Et quia. renunciare. ett. ( ) per execució del contengut en un acte de concòrdia a lo dia de hir rebut per Joan Steve Gironella notº, per y entre los dits molt rnt. e nobles Miquel de Vilanova e don Joan Vives en dit nom de una, e lo molt rnt. mos. Hierony Gil Roda prevere canonge de la Seu de Valª, a nom de syndich e procurador del capítol de la Seu de Barcelona de part altre, fet e fermat foren liurats los dessus dits dos draps molt grans de tapiceria nomenats dels Sacraments de or y seda de diverses colors, al dit molt rnt. mos. Hierony Gil Roda en dit nom, lo qual com fos pnt. confessà haver-los hagut e realment rebut. Et quia et renunciar. ett. Actum ett.

Pnts. foren per ts. a les dites coses los mags. micer Frances Tàrrega, doctor en cascun dret, e Pedro de Sanct Miquel, argenter habit. de Valª.

Doc. 15 b): ARV. R.A. Processos, part 1ª Lletra "D"; nº367, Fol.66v. Entrega del retrat de Francesc d'Aragó als ducs de Cardona; 30 de maig de 1576.

Postea vero die intº tricessimo dicti mensis maii anno predicto MDLXXVI. Los dits molt rnt. e nobles don Miquel de Vilanova e don Joan Vives de Canemás, per execució de les dessus dites provisions e mandato ( ) confessaren aver agut e rebut dels dits Illes. don Luys Ferrer e don Jaume Ferrer, en dit nom de secrestador de dits béns (absents), hun retrato de tela de tot lo cos del dit qº don Franco. de Aragó guarnit de fusta( ). E lo qual dit retrato per a que es fonch lliurat al mag. m. Miquel Joan Bellenga per a trametre aquell al dit Exmº. duch de Cardona; e lo qual dit m. Bellenga com fos pnt. gratie ett. confessa haver hagut e rebut e hagut en son poder dels dits don Joan Vives e don Miquel de Vilanova pnts. eo essents, lo dessus dit retrato de tot lo cos del dit qº duch don Francisco de Aragó guarnit de fusta.

Doc. 16: ARV. R.A. Processos, part 1ª Lletra"D"; nº37 Fols. 82-84; Acusació al duc Diego, per part del procurador de les germanes de Joana II, d'haver passat per alt les capitulacions de l'herència del duc Francesc; 15 d'octubre 1576.

Die quinto decimo octobris MDLXXVI; Pere Miquel not.

Exmo. Sor. Entre dona Francisca, dona Beatriu y dona Magdalena de Aragó, suplicants de una, y don Diego Hernández de Còrdova y dona Joana de Aragó de part altre, ab acte rebut per Joan

Esteve Gironella y Pere Miquel, notaris, a VII de desembre MDLXXV, fonch feta e fermada certa capitulació e concòrdia sobre la herència de don Francisco de Aragó q° duch de Sogorb, y tots los béns y estats que aquell possehia tempore mortis per lo temps aquella contengut, dins la qual se entenia que.s podria fer la liquidació y determinació de les pretensions de cascuna de les dites parts, donant un assiento per a lo entretant que s'aniria fent la dita liquidació y determinació, principalment ( ) el modo de vendre los béns y recàmara que possehia tempore mortis lo dit duch don Francisco de Aragó; y així se capitulà en lo segon, quart y quint capítol de dita capitulació que aprés de haver-se fet declarat hereves ab intestato les dites suplicants y la dita dona Joana de Aragó del dit duch don Francisco, la dita dona Joana de Aragó y lo dit duch don Diego Hernández de Còrdova, marit de aquella, haguessen de fer inventari de dits béns y haguessen de pendre y prenguessen a son càrrech los dits béns, y que llevat que fos lo secrest de dits béns en nom de totes les dites quatre hereves, tots los dines, deutes, béns mobles e immobles, llochs, drets y actions; y vendre aquelles en públichs encants y almonedes, y lo que.s cobràs y procehis dels preus de dits béns se hagués de posar per los dits dona Joana de Aragó y don Diego Hernández de Còrdova, conjugues, en la taula de cambi general de la present ciutat de València en nom y a solta de totes les dites quatre hereves juntament y en son nom; y en nom de dites senyores hajen de pagar y paguen los dits don Diego Hernández de Còrdova y dona Joana de Aragó, tots los càrrechs, crèdits y deutes que.s deuran pagar legítimament, y que qualsevol actes de inventaris, vendes o almonedes o altres respectants a dits béns, se haguessen de fer y fessen, ab intervenció de un procurador de les dites dona Francisca y dona Beatriu y dona Magdalena de Aragó; y que lo dit procurador de aquelles, juntament ab un procurador dels dits don Diego Hernándes de Còrdova y dona Joana de Aragó, conjugues, haguessen de rebre los dits actes sub nullitatis decreto; y que los dits don Diego Hernándes de Còrdova y dona Joana de Aragó no poguessin pendre del procehit de dits béns, per la part tocant a la dita dona Joana de Aragó com a una de quatre hereves, fins tant fos feta la liquidació de dits béns com és de veure per thenor de dits capítols, dels quals Pere Miquel not. procurador de les dites dona Franca., dona Beatriu y dona Magdalena de Aragó fa fe siet inq. conforme al thenor dels quals capítols.

Y per a que.s fes de dits béns lo contengut en aquells, ab provisió real feta a quatre de giner MDLXXVI, fonch provehit que fos llevat segons que fonch ordenat lo dit secrest; y que dits béns fossen lliurats y entregats al dit don Diego Hernández de Còrdova en dit nom de administrador, segons que per lo thenor de dita provisió més llargament appar fuit segutum, que no obstant que la part del dit don Diego Hernández de Còrdova és estada interpellada per aquesta part ( ) judicialment que fes y fermàs dites coses conforme al thenor de dits capítols; y que fes inventaris de aquelles y deposàs los preus de aquells en la dita taula en la dita forma y per a dits obs y amago a jurat fer. Ans per lo contrari procura de passar y passa a dits béns sens haver-ne fet inventari en la dita forma, y sens seguir del procehit de dits béns lo dit orde y forma donat en la dita capitulació, ans prenent aquells y fent-ne a sa voluntat y servint-se y usant de aquells, lo que és en molt gran dany y prejuhit de les dites suplicants, així perquè són béns mobles los quals consumuntur et deteriorantur usu com als.; del que ço és de haver-se entregat a don Miquel de Vilanova, canonge, y a don Joan Vives de Canemàs com a procuradors dels dits don Diego Hernández de Còrdova y dona Joana de Aragó, molt gran quan. de dits béns mobles que estaven en poder del dit secrestador. Consta ab diverses confessions fetes per los dits don Miquel de Vilanova y don Joan Vives de Canemàs, en dits noms en los dies de XVI de febrer, XXI de març, XXVI y XXX de maig, VII de juny propassats del corrent any MDLXXVI; continuades en lo procés de lliurament y tradició de dits béns secrestats; los quals béns que han pervingut a mans de la dita part altra són béns molt preciosos, ço és peces de or y argent, draps de ras de or y seda y de altres ornaments de brocat per a celebrar missa cantada, catifes, guadamacies y molts altres béns que valen pus de deu milia lliures.

Per ço les dites suplicants, acusant primerament a la dita part altra les penes aposades en dita capitulació, supliquen que per V.Exª sia provehit y manat als dits don Diego Hernández de Còrdova y dona Joana de Aragó, conjugues, que dins breu termini per V.S. prefinisidor (?) restituexquen e tornen en poder del dit secrestador los dits béns que li són estats lliurats; o que lo just preu y justa valor de aquells, depose en la dita taula de cambi gnal. de la pnt. ciutat de València, a nom y a solta de totes les dites quatre hereves, conforme fonch capitulat que se haguessen de posar los preus procehits de dita herència, en lo dit segon capítol de dita capitulació. ( ) suplica lo dit Pere Miquel dicto noie. que sia

provehit ab condempnació de despeses de la dita part altra, suplicant no res menys que la present instància quatemus opus sit una in identibus dependentibus et emergentibus annexis et connexis sia evocada a la dita real audiència, y comesa al molt magch. micer Joan Pérez de Banyatos, relador que és de totes les causes que es porten inter esadem partes ut audiat colligat et referat et deliteris requisitoriis subsidium ( ) y capità gnal. del Principat de Catalunya y a universes y sengles oficials reals del dit principat, per residir al present los dits don Diego Hernández de Còrdova y dona Joana de Aragó, conjugues, en lo dit Principat et de omnibus aliis oportunis debite provideat. Et licet ett. Altissimus ett.

Doc. 17: ADM. Archivo Historico, Llig.263 (Caixa 21); Cartes de Jerónimo de Segovia al marquès Diego de Comares, Madrid 1573-1577.

Illmo. Sr. Anoche scriví a V.S. con correo que se despachó a cartas que oy ha llegado de allà otro con el qual he tenido la carta de V.E. de X del presente, hecha en la nave Sancta María en el puerto de allí; y por ser breve y haver yo dicho en las mías passadas muy a la larga lo que havía en todo, y estas haver encaminádolas al provehedor por cuya mano haurán llegado a las de V.S., no será justo supplicarlas pues no servirá de más que de cansar con su lectura. Y assí diré solamente lo que se offreçe a esta raçón.

Esta mañana estuve con Juan Fernández de Spinosa para le recordar la respuesta si era tiempo de darla; él la tenia hecha aunque añadió a ley en mi presencia algunos pocos renglones (es la que va con ésta), y después de havérmela dado me quiso hablar en la materia, en la qual yo no me desmandé a más de responder a lo que me interrogó en conformidad del orden que V.S. me mandó todavía platicar más harto; y dello salió que avisasse a V.S. de su buena voluntad y que, para tractarlo con él, será conveniente que V.S. me embie comissión en la forma que más fuere servido.

En las passadas mías he embiado un memorial decretado en consejo en lo de Sanctaella, a que han mostrado gana estos ministros de la hazienda, V.S. le tenía ya visto. Tanbién he avisado cómo aquí me habló un Francisco Brabo que dize le conoçe mucho V.S. por muy affiçionado a su servicio largo tiempo ha, y que se profiere aser medio, como V.S. haga esta compra, muy a gusto y quomodidad y aún a muchas ventajas. Yo le escuché sin replicarle sino muy pocas palabras, y le despedí con dezirle que avisaría dello a V.S. Y pues, como digo en las passadas, lo discurro más por etensso y no tengo dubda de su buen recaudo; en esta lo dexo con sólo dezir a V.E. que, a mi juicio, negocios de hazienda semejantes que este podrían ser muy peligrosos si se effectuassen y assentassen con otros que con el Rey o con sus comisarios, en ello y assí oyó algunas sospechas y temores que podrían ser verdades en el tiempo venidero, y hallarse los compradores con la difficultad y pleyto en su casa. Pienso que con esto me declaro bien en especial que, si mal no me acuerdo, es materia que he oydo platicar a V.S.; y assí con sólo este apuntamiento me basta para quedar satisfecho que V.S. mandará ordenar lo que mejor sea.

Llego agora de ver al Sr. Don Francisco de Córdova que acaba de llegar del Escurial de su llamamiento, y aunque me dice que me embiará carta para V.S., quiero decir lo que me dixo que queriéndose despedir de su Md. le fue mandado se viniesse aquí y esperasse hasta el lunes, para quando será vuestro el doctor Velasco que partió ayer a consultar algunos negocios de Estado con su Md., de cuya consulta pienso que se declarará lo que sea en este casso, y yo para mí tengo que.s algo de galeras. Plegue a Dios sea lo que meresce tanta sufficiençia y qualidades como ay en Sr. Don Francisco. Tanbién me dixo que havía passado con un ministro çierta plática en V.S., y que él replicó que pues se daba por amigo de V.S. lo procurasse mostrar en que V.S. se moviesse de los trabajos de Orán con brevedad, porque creya que a durar algo no hauría fuerças para suffrirlo. Después supe quién es este ministro, y assí con menos creeremos todo lo que él pudiere, que es el secretario Cayas según me dixo, y aun creo que lo dice en su carta a V.S. Lo que más me inquieta el ánimo y me confía que antes de mucho haurá novedad, es ver que ay poco de quién hechar mano, y esta necessidad les hará alargarla. Ordene Dios N.Sr. lo que sea mejor para servicio suyo y para concertamiento y acrescentamiento de V.S.

El Sr. marqués de Ayamonte está ya bueno y anda de partida para su jornada; en Cuéllar hay salud y mucho contentamiento. De aquí partió ayer Diego Velázquez con el qual avisé a mi Sª la

duquesa de la salud de V.S. porque me lo tiene muy mandado que lo haga assí. Yo estava con muy cierta confiança según que V.S. me lo havia scripto para mi entretenimiento, y es cierto y verdad en fe de Xpiano., que me ha sido de mucha desquomodidad no hazerse, porque tenía apunto mi casa para embiar por ella, y tomada aquí por año donde metella; y estos embaraços bien se hechan de ver que sin dineros se hacen mal. Yo no he dejado de valerme de los que he podido en esta división, y ciertamente siento mucho haver occassión y neçessidad de tractar desta materia, tanto por mi condición quanto por ver que no es justo ponerlo en papel a V.S., y suppuesto que en todo resçibo de V.S. estime por muy particular y señalada la que me prometió en Jetafe, que mandaría señalarme mi entretenimiento, de manera que a los spos. del año me fuessen çiertos. Y siendo esto assí, juntando lo poco que yo tengo, pensaré de ponerme y aquomodarme aquí de manera que el servicio de V.S. resçibiesse antes honra que mengua y provecho que daño, como es mi deseo. Y aun siendo assí, maldita la occassión, hauría de gastar tinta en demandas mías.

Quiero persuadirme a que la priessa de la embarcación y rebasto della no devió de dar lugar a que V.S. lo mandasse; yo quedo con harta pena dello por no poder hacer lo que tenía pensado. Para quietarme aquí procuraré valerme lo mejor que pudiere, pero yo estoy bien cierto que será en trabajo mío; suppco. a V.S. que con el primero que venga sin faltarme, por el amor de Dios, me la haga tan grande de me hacer provisión y orden de cómo y de dónde me me tengo de valer en lo venidero, que ya no podré dejar de traher luego mi casa por haver tomado aquí otra en que estar, y pasaré como pudiere añadiendo un empeño a otro hasta que V.S. se sirva de librarnos como prenda suya; y en fe de Xpiano. que no querría scrivir renglones en esto más que morir, por amor de Dios torno a supplicar a V.S. mande con brevedad el orden con que yo lo excusse, que cierto lo estimaré por una de las más señaladas mercedes que puedo meresçer. N.Sor. guarde la Illma. persona de V.S. y en estados aumente como sus criados desseamos. De Madrid 26 de março 1573. Illmo. Sr. de V.S. Illma. criado que sus manos besa. Hierm° de Segovia.

(*Al dors*: Al Illmo. Señor el marqués de Comares en Orán)

(*Jerónimo de Segovia a Diego de Comares a Orán; Madrid 30 de maig 1573*)

Illmo. Señor. Después que scriví a V.S. con Diego Ortiz a los 8 del presente, que vino aquí a hazer los aderezos que llevó, no ha havido con quien hacerlo. Agora se despacha este correo a Cartagena, adonde encamino éstas al provehedor Escobedo; si ya no fueren debaxo de cubierta del pliego del rey, yo creo que lo mandará assí Delgado según que otras veces se ha hecho. Yo creo por muy cierto que se deve de haver perdido algún despacho de V.S., pues ninguno ha aportado acà desde los últimos días de março; y aun uno que en aquellas se acussa de dos días antes su data no he visto. Según esto me paresçe convenrá ussar de duplicados. Las que me llegaron con el dicho último di luego a sus dueños, y porque en ellas no havía más que la buena llegada de V.S., a lo que entendí no van sus respuestas ni he hecho mucha instancia por ellas, salvo en la de Don Antonio de Padilla, que al fin desta diré lo que hay.

Desseo mucho tener respuesta de V.S. cerca de dos cabos que allá están si Dios ha querido; el uno respuesta de la carta de Juan Fernández de Spinosa que lo embié a las primeras del mes de abril, y lo otro lo que se ha de hacer en lo de Sanctaella conforme a lo que embié decretado originalmente, y en otro duppdo. su transumpto en lo que mandan se traya el consentimiento de aquella villa, y que se tractara de su vendita. El dicho Juan Fernández me ha hablado algunas veces preguntándome por la respuesta quando viniere y V.S. ordenare.

Mi S^{a} la marquesa me embió a mandar se huviesse una carta de su Md. para que los almoxarifes de los puertos dexen passar libremente lo que se embiare a V.S. de bastimentos y adereços de casa, por haver dos sábados entendido en despachar cosas del viernes sancto, no han admitido otro ningún género de negocios. Este que viene se verá, y ya yo tengo prevenidos a estos señores de la cámara, entre los quales es mucha la affición que veo en fien mayor de servir a V.S. aunque cierto en todos no es poca; con Velasco he hecho algunos officios de quando en quando, y señaladamente agora quando tuve las últimas de V.S. le dixe que havía llegado con salud y que me mandaba le besasse las manos, y le dixesse que por no haver cosa de momento de que avisar a su Md. no le scrivía, que en

reconosçiendo lo de ay le avisaría de todo. V.S. mande que assí sea, y porque tinta no duele, que aunque no sea para más de obviar al tiempo, podrá importar. Volviendo a la carta que pido, creo que me la concederán aunque con límite, este procuraré que sea el más holgado que pudiere; porque si quiere se haga la costa de llevarlo en menos vezes de lo que soliere, avisaré a V.S. y a mi Sª al momento.

He procurado quanto he podido entender la satisfaçión que acá se enjendra de lo que poco que ha que ay estamos, y hallóla de manera que me ha dado extraño concentamiento, confirmado con lo que he sabido que su Md. responde a los cabos de las cartas de V.S., assí en los de las casas de judíos que ay están como el mudarse los vallesteros en escopeteros; que todo va remittido a V.S. según me çertifica Delgado. Y aún otro; antes que el despacho viniesse de palaçio a su casa con cumplida aprobaçión de las razones que ay viene çerca dello. Tanbién corresponde a esto lo que he entendido del comendador Bocanegra, que va por vissitador a este reyno, que en todo lo tocante a él se comunique y ressuelva con el buen paresçer de V.S. Yo le he vissitado algunas veces, por me parescer necessario y devido haviendo de yr a lo que va; y esta mañana estuve con él gran rato, paréscemе que aún no está el pie en el estrivo. Préciase mucho de servidor de V.S. y muy añexo porque es vezino de Baeza de la orden de Alcántara. Creo que con estas señas le conoscerá V.S.; yo le vissitaré siempre procurando entender lo que pudiere y el tiempo cierto de su partida, y avisaré dello a V.S.

El duque de Sessa se halla en Nápoles bueno; aquí ha llegado Castro, criado suyo, que me lo ha dicho; tanbién se entiende por cartas suyas que Alyochaly salía con ciento y ochenta galeras, y que por ogaño no passarán de doçientas las suyas, y las nuestras llegarán a çiento y setenta. Cierta ha salido la prisión de Don Gº Chacón, por la vía de Pamplona le trahen; dizen que a la nota juycios hay hartos de su vida, y aunque su Md. es tan amigo de justicia y el negocio la requiere tanto, se espera que cargará tanta y tan buena intercessión que le hagan mover a misericordia. Aquello succeda con que nro. Señor más se sirva. El juramento de su alteza será el domingo próximo que viene, que serán deste mes XXXI en Sant Hierónimo; algunos grandes ay y otros se esperan, y salud tiene a Dios gracias libre de sus terçianillas que tenía.

Lo de Flandes va mejorando en especial con la tregua hecha con Inglaterra por dos años. El Comdor. mayor se está en Milán y ha havido dubdas en su yda a Flandes; por agora aunque de poco acá se afirma el marqués de Ayamonte, aún no se sabe que haya llegado en Milán, ni pienso que llegará hasta que se determine la salida del comendador mayor. De la armada se han querido venir muchos caballeros que estavan en ella, con esperança de que ogaño havía de haver jornada. Su Md. les ha mandado responder que se estén, que aunque veneçianos se hayan retirado por ventura, dará días camino donde sin ellos se haga algún buen effecto y assí, según esto, les manda dezir que se escrive que haurá jornada, acá sospechan que a Túnez y aun no falta quien a Argel. Plegue a Dios que encamine lo Xpiano. como conviene.

El duque de Nájera no paresce que.s incluso en estos que se quedan, pues sin falta dizen que se viene, y no gustoso porque allá no le llamaban a los consejos, nueva será quizá de camino. Lo del conde de Ribagorça se está assí, hánle mudado de Pinto a Torrejón, pienso que le ha importado mucho la venida aquí del señor duque de Sogorve, el qual está muy bueno, huésped del de Francavilla. Al obispo de Cuenca, Quiroga, han dado la Inquisición general, aquí ha como seys días que vino. A don Juan Manuel, obispo de Çamora, han dado a Siguença y en él seys mil ducados de pensión. Al de Segovia, presidente, donde creo se quedará por agora algunos días porque dizen que ha mostrado gana dello. A don Francisco Sarmiento le han dado Astorga. Al nro. de Tortosa. Yo he scripto a V.S. que le han dado Plasencia; aquí verná presto a bessar las manos a su Md., mande V.S. scrivirle.

En Cuéllar hay salud y contentamiento mucho porque es cierta la preñez de mi Sª la duquesa, don Beltrán anda aquí bueno y da la priesa que puede en su negocio, aunque el de la adrada no la quiere. La duquesa doña Juana se ha salido de Barajas, y dizen que se yrá a Cuéllar y estará allí hasta que se concluya la tenuta de aquel estado. En el negocio con el señor don Antonio de Padilla, presidente de órdenes, passa esto: Que yo le di la carta de V.S., y como su Md. ha estado en el Escurial hasta poco ha, no se havía de tractar dello; y assí no me havía tornado a ver con él. Haurá tres días que lo hize y halléle solo, donde platicamos muy largamente en ello; en resoluçión me dize que attenta la condición que conosce de su Md. en estos casos; le paresce que no converná que él lo pida, sino que yo, de parte de V.S., hable una palabra al rey y le de una memoria, y que esta se la remittirá a él; y el

negocio se hará, en el qual stima él en mucho que quiera V.S. honrrar su orden. Yo no creo me determinaré a hazerlo hasta que vea carta y orden de V.S., porque me paresçe que haviendo de yr por este camino converná se me embie una letra de V.S.; en fin aguardaré respuesta si ya el presidente no acordare otra cosa y me lo ordenare, que le veré algunas vezes para ello.

No quise cerrar esta hasta verme con el señor don Antonio por ver si quería scrivir a V.S.; y dízeme que sí. Y al salir de su posada encuentro al señor don Francisco, al qual yo no havía dicho nada deste negocio. Él me ha dicho que le supo del señor don Antonio, y assí creo que tanbién scrivirá a V.S. si ya el correo no se apresura, que me dizen que se parte, y pues a lo que entiendo de aquí ressultará ocasión de scrivir V.S. al rey, tomárela yo de darle la carta para que sepa que aquí sirvo a V.S.; y esta mesma suppco. a V.S. mande continuar en los demás despachos que vinieren para en sus ms° si ya no fueren tales que requieran speçialidad de darse en manos de secretarios, que con este orden llevan su camino los negocios, y quien los tracta, lumbre y aliento para açertarlos. Mande V.S. en todo caso responder a Juan Fernández de Spinosa, que oy en este día me ha dicho que lo dessea para tractar de lo que se le encomendó.

En casa estoy y que me cuesta diez ducados al mes, es entera y sin otro ninguno y razonable, dentro de seys días terné aquí mi familia. Trampeando o como pudiere me sustentaré hasta que de Orán me venga el soccorro, que ya no le pido sino quando le mandare V.S. Cuya Illma. persona guarde n.Sr. y estados prospere como sus criados desseamos. En Madrid 29 digo 30 de mayo 1573. Illmo. Sor. criado de V.S. Illma. que sus manos bessa. Hierm° de Segovia. La reyna está muy buena y muy preñada, la prinçesa buena aunque con sus achaques.

(*Jerónimo de Segovia a Diego de Comares a Orán, de Madrid a 11 de novembre de 1573*).

Illmo. Señor. En el despacho de V.S. Illma. que llegó aquí a los 4 deste, tuve tres cartas de 15, 18 y 20 del passado; a ellas responderé aquí aunque lo más dellas es respuesta de las mías, y porque en este puncto vengo de verme con Bravo, quiero dezir a V.S. Illma. el negocio que con él tenemos. El anda muy ganoso de concluyrle y sospecho que algo le deve de yr en ello, y aun creo que no poco porque siempre he entendido que toca a un su amigo que yo conozco, y podrá ser que le fuese su parte; en fin hágase el milagro y sea como quiera. Lo que passa es que.l ha hecho muchas diligencias, y oy una particularmente con un ministro del consejo de hazienda y en cabo de muchas razones se resume que, por agora, no se effectuará hasta que se acaben estas cortes que durarán lo que falta de aquí a Navidad, porque se han ydos estos cordovesses que están aquí en ellas; de donde infiero que están advertidos en este particular.

Ay más que es menester de V.S. sepa que Franco. Bravo haurá poco que me dixo que le havían dicho de parte de Garnica, que de parte de V.S. havían ofrescido en este negocio a 17 U por el vassallo y 42 U por el millar, y en la distribución a 800 por vezino. Todo esto va por muy más caro de lo que yo tracto, y creo que en tiempo en que se tractó esto, que Iñigo de Torre estava aquí, hámelo afirmado de manera que me dize que el mesmo contador Granica lo dize que a él se lo offrescieron. Yo visto esto he replicado que si passó assí sería con que en el precio se nos tomasen los quarentamil ducados que se nos deven de los descargos del Emperador y del pan de Granada; y con esto paresce que he quietado este humor. Avíseme V.S. Illusm[a]. lo que cerca desto passó, y como particularmente porque me halle advertido deste particular en este punto, me embía Bravo esta carta que aquí va suya y un villete en que me dize en ressolución que scrive a V.S. lo que yo en este capítulo, que es lo que hay que dezir por agora en ello. V.S. mandará respondernos a con el primero a cumplimiento que pues nos quieren quitar este inconveniente de aquí, señal es que tienen para effectuar, y no tengo dubda sino qué necessidad no deve de faltar aunque en la Feria hicieron assientos de un millón y quinientos mil ducados sin entrar ninguno de vassallos, ni el de cruzada en Juan Fernández, y todavía no hay hartura; y según anda Flandes no me maravillo tras la nueva que vino poco ha del assalto que dieron en Alquemar, en que se perdió mucha parte de los buenos soldados que de Lombardía fueron, y algunos officiales de imp[a] que es lo que más duele.

Ha llegado oy otra no menos mala, y es que en Gelanda en un puerto nro., que no teníamos otro en toda ella, ha roto y maltractado el príncipe de Oranje, digo sus ministros de mar, nuestra armada que por allí andaba. Y dizen los que saben algo dello, que con mucho daño. Cosa extraña es lo

deste Flandes, paresçe que se ha hecho syma de hombres despaña y del dinero de Indias. Ponga n.Sor. el remedio que puede que pues su negocio se tracta y defiende, desperar es que será assí. Esto se está callando porque conviene, yo creo que hasta que se tome aquello muy de propósito no terná el remedio que ha menester, y vóyme viendo que la venida de don Juan trahe alguna consideración en esto, aunque a vuelta de hoja no se si haurá otras que con temores la deshagan. Dispóngalo Dios como conviene.

Oy tanbién nos ha llegado correo de la armada con la buena nueva de la tomada de Túnez, que aunque la jornada no era de mucha importancia, todavía es reputativa. A los 4 deste llegó aquí correo de don Juan que partió de la Faviana, puerto donde se hallava a los 7 del passado que.s a sesenta millas de Túnez, luego en otro día se pusieron en la Goleta y allí hizieron un poco de alto, demostrando querer vissitarla para entender lo que passaba, y fue que de los de dentro desampararon la tira. Y assí otro día la entró don Alvaro de Bazán por la mañana, y a la tarde el Sr. don Juan y el resto; scriven que huvo poco de aprovechamiento. Créese que puesto en orden aquello y la fuerça que está allí junto, que dizen es de importancia, se recojerán al invernadero y serán luego aquí gran compaña con el Sr. don Juan, con quien verná tanbién según me certifican el duque de Sessa, que.s cierto que tiene licencia para ello. Y sepa V.S que, por una carta del cardenal Granvella, se supo aquí que quando levó la armada para la jornada, estava muy malo y no bastó todo el mundo a acabar con él que se quedasse. Y assí por su quomodidad y contento le dexó el Sr. don Juan quatro galeras que le esperassen tres días a que estuviesse mejor. Plugo a Dios que lo estuvo y se dio a la vella y alcançó la armada muy presto. Hánme dicho allí que quedaba bueno.

Sepa más V.S. queste collegio de consejeros destado está muy copioso, y al paresçer muy açertado como elegido de tal rey, que cierto esto he mirado mucho ha que lo que su Md. por sí elixe paresçe que no hay que ponello achaque. Haurá como un mes que juraron el presidente del consejo real y el Inq° general Quiroga, luego desde a poco han salido marqués de Aguilar y conde de Chinchón y Andres Ponce en lugar de Velasco, aunque no en la cámara hasta agora; de manera que estos nombrados son cinco y don Antonio de Sotelo y el duque de Sessa siete, y el Sr. don Juan que a mi parescer entrará en éste y los demás quando quisiere. Paréscerne que será bien que V.S. me mande algunas cartas, éstas sean las que V.S. paresciere; don Antonio mucha ha estimado las que le he dado, el Quiroga se muy cierto que ama a V.S. Illma., Andres Ponce deudo es y connatural, mandará V.S. lo que fuere servido, estos de estado importan para el juicio de los ministros que andan occupados como V.S. mejor sabe, y assí su comunicación no puede dejar de ser de momento.

Don Frances de Alba tuvo algún pensamiento que le hizieran del y cierto tiene p.res. para todo, pero en fin se quedó por agora. Con él comunico mucho y con todos los del consejo lo más que puedo sin cansarles. No creo que podré embiar cartas suyas aunque me han dicho que las darán; y porque es media noche y me avisan que se parte el correo muy de mañana, si se detuviere haré lo que pudiere porque vayan algunas. Al dicho don Frances comuniqué algo de lo que V.S. me apunta en respuestas del que yo scriví, y muy más abiertamente con Çayas y Delgado, tomando occasión de la desgana y desgusto que V.S. tiene del poco cuydado y quenta que se tiene con la provisión desas plazas. Y esto se ha de llevar con mucho tiento y dissimulación, pero pues es començado no pienso dejarlo, sino continuarlo hasta que haya algo que de ay nos saque. Tanbién se lo he dicho al Sr. don Diego que pues anda allá dentro, dexe en sazón buena dar su puntada. La condición del rey es tan vedriada que es menester ingenio para esto. Yo bien creo que la necessidad haurá de hazer su parte, pero yo no quiero hazer tan grande ésta, ni tan a puncto crudo como hizo el duque.

En lo de Milán iremos minando y Dios encaminará. Sicilia se está assí, y yo pienso que el Vespasiano no irá más que yo por lo que vi del de Pescara, que es para mi exemplo infalible; ni tanpoco Nájera que dizen que lo dessea. Venavente callando se está en su viudez, en fin en bulliéndose algo deste polvo yo haré mi insinuación sin mover labio. Agora no querría más sino que se reforzasse la provissión de las plazas, y hasta ver el remate destas cortes y feria me dan poca esperança, como diré a V.S., Delgado el qual me dize que en lo del herroje se ha provehido que se embie recoxiéndolo de aquella comarca del reyno de Murcia, y que agora lo refrescará. En lo del vestido he hablado a Garnica dos vezes, y dízeme que se hará presto porque hay cosa deputada para ello. Yo haré la instancia possible en ello, que como está biudo no se ha podido negociar con él hasta agora que ha estado retirado en su monesterio, murió su muger día de todos los Sanctos.

Este mismo día parió mi Sor^{a}. la duquesa de Alburquerque una hija, y desde a poco que la parió se le murió, que me dizen que le ahogaron unas flemas. Dado ha esto materia a sospechas no sea contagio. Del padre mi Sor^{a}. ha quedado buena y me dizen lo está, y el pleyto se está assí aunque Peralta espera lo que dessea, y plegue a Dios que assí sea. Ya concluyeron con el conde Ribagorza a los 6 deste, fue Salazar allí; junto al castillo le pusieron un palo y le dieron garrote, y aunque el pregón dixo que le mandavan quemar por el pecado nefando, no se hizo, sino que le dieron luego sepultura. Grandes cosas hay de la vida que hizo allí metido, dizen que tenía tantas hermitas como hay en Monserrate a nra. Sor^{a}. Las quales andaba cada día descalzo y de rodillas, y en su vida de día y de noche suma penitencia. Dexó a San Francisco una muy rica ropa de martas y una cruz de oro, aunque ésta dexó mandado en su testamento que si su Md. la quisiere para el Escurial, la tome. Hizo grandes cumplimientos con la caballería y orden militar, diziendo que le perdonassen tan inestable torpedad, que no era digno de llamarse caballero. Hizo grandes alabanças a su Md. rogando a todos pidiessen a Dios les conservasse tan catholico rey y zelador de su st^{o} servicio, pues sin aceptación de persona viviente mandaba administrar la justicia. Hizo grandes justificaciones en lo que tocaba a la condesa su muger, diziendo que fue la mejor del mundo y que fue mártir por su mano. Dexó rogado al conde de Puñoenrostro que no le hiziessen su entierro más que al menor labrador de aquel lugar, y finalmente con grande humildad hizo mucha demostración de arrepentimiento de su peccado. Dizen que quando se supo que allí se havía de hazer, y que no le havían de quemar, que fue estraño el regozijo y contentamiento que le fue, y que dio por ello infinitas gracias a Dios y a su Md. Plegue a él le haya perdonado. Desde a tres días sacaron aquí a quemar tres criados suyos que estavan presos por el negocio; y el uno, cavallero de Avila, fue cosa muy de ver el ánimo y xpiandad. con que murieron. Por aquí dizen que el uno de los que se llamaba Castro dexa mal parado al que estava ay, que era su criado. Plegue a Dios que no sea, que cierto es mucha verguença y aun temor que en España se vaya esto alargando assí, y de manera que gente tan principal se dañe.

El de Denia no ha venido de su vissita de Portogal, presto se cree que verná. Por aquí dizen que la princesa de Eboli se ha apartado un poco de la religión donde fue, y aun pienso que de orden de su Md. fue un frayle a ello, cosas tan graves mucho y maduro consejo requieren. El Sr. don Franco. de Córdova se partió de aquí a los primeros días deste mes, con licencia con que le llamarían presto en viniendo estos marineros. Será luego que grandes provisiones y mudanças me significan que haurá, y no han faltado acá quien ha puesto a V.S. en galeras, y tanbién me lo dezía el otro día pe. Ortiz del Río, y aun me dize que lo ha scripto a V.S. Por algunas conveniencias no sería malo, pero en fin tanbién ay achaques. Al dicho pe. Ortiz di el recaudo que V.S. me mandó, y por su mano y m^{o} he scripto a V.S. Illma. de poco acá tres pliegos de cuyo recaudo me certifica el mesmo. Aquí se está el Sr. duque de Sogorve y bueno, ya pues se acabó Ribagorza presto se despachará; lo que se entendiere avisaré en las siguientes. Su Md. (está) en el Pardo de ayer acá, aunque dizen que volverá dentro de tres días, la reyna nra. Sor^{a}. con su quartana que tiene a todos con harta pena. Las altezas bonitas, consérveles a todos nro. Sor. como puede, y él guarde la Illma.pers^{a} de V.E. y estados aumente como yo desseo. Amén. En madrid 11 de Ne. 1573. Illmo. Sr. criado de V.S. Illma. que sus manos Illmas. besa. Hierm^{o} de Segovia.

(*Jerónimo de Segovia a Diego de Comares a Orán; Madrid, 30 de setembre 1573*)

Illmo. Señor. A mucha dicha he tenido que se haya detenido este correo por poder embiar con él la licencia para oyr missa antes que amanezca y después de m^{o} día, como va que ha sido menester más de un consejo para despacharla. En fin será con esta, plaziendo a Dios, que a sellarse está en este punto; y haverse detenido este correo ha sido la caussa embiar con él los provehedores de Cartag^{a} orden para que en lo de Murcia se hagan luego los ciento y cinquenta honbres que V.S. pide; y que luego avisen a V.S. dello, y hagan dellos lo que de ay se les ordenare.

En lo de la ropa, paño y licencia para esa gente que V.S. Illma. les pide, ya digo en la que va en este pliego cerrada, quatro o cinco días antes que esta y más copiosa que la que está el mandato en Medina, para que para ello y otras partes se tome un assiento de 14 U a 15 U ducados y certificante, que por todo estará lo que toca a Orán a la lengua del alva. Cuydado me queda de hazer la dilig^{a} que

pudiere para que assí sea; que cierto por ver el cuydado que a V.S. deve dar estar la gente mal proveyda y obligada a trabajo, es menester que acá y allá le tomemos muy de veras.

Embiado han a Toledo a prevenir un obispo que vaya ay a confirmar y hazer lo demás que fuere necessario, y pienso que partirá con brevedad, si lo llegare a entender quando parta scriviré con él a V.S. Illma. La reyna se está con su quartana y creo que su Md. harto penado dello; mucha diferencia han tenido estos médicos sobre dónde le será más provechoso invernar. Uno dize que en Alcalá, otros que en Guadalajara. Valles, que a lo que dizen tiene más authoridad, dizen que la llevará a Guadalajara. Donde quiera que sea plegue a Dios de darle tan entera salud quanto le dessea la Xpandad. toda.

No ha una hora que encontré al Sr. don Diego de Córdova a caballo, y hablándole en que hiziéssemos alguna diligencia en el negocio de la veyntequatría, me dixo que se volvía luego de mañana con su Md. y que creía que dentro desta semana serían todos aquí, que cierto lo dessean ya estas calles quanto más las gentes. Aquí huvo este otro día una questión en la plaza a caballo entre don Antonio de Padilla, hermano de don Hierm°, y don Juan de Velasco hijo del virrey que fue de Indias; salió herido el don Antonio aunque poco, dizen que fue la occassión cierta plática de muger, que éstas son el demonio muchas vezes. Callando se está lo de don Gonçalo Chacón, ellos vernán a ser por fuerça y con mengua lo que pudieran con honor y contentamiento si acertaran a guiar sus negocios, en fin ordenaciones son de Dios a que no basta ingenio ni fuerças.

En este puncto acaba de despachar la liçencia de aquí va seys dos°. puso el obispo de la composición, lo demás costó como los otros. Mande V.S. que allá tomen nota dello, que a mí no me queda más recaudo que eso para mis quentas y en todo es justo que la haya; con todo eso me dixo el obpo. que nos hazía de cortesía quatro dos°. que si no fuera cosa para V.S. Illma. le pusiera diez. Yo le di las gracias por ello y por la concessión de parte de V.S.; sus títulos ay van aunque falta el del consejo de inquisición. Oy me han dicho de un quartago muy extremado, y que aunque está en dueño rico me le harán vender llegado que sea el mandamiento y orden de V.S.; haré lo que conviene por cumplirle. Guarde n.Sor. la Illma. persona de V.S. y estados aumente como sus criados lo desseamos. De Madrid XXX de set° 1573. Illmo. Señor criado de V.S. Illma. que sus Illmas. manos besa. Hierm° de Segovia.

(*Jerónimo de Segovia a Diego de Comares; Madrid 14 de novembre 1576*)

Illmo. y Exmo. Señor. Tres días puede haver que partió correo, y con él respondí a V.Exª respondiendo a lo que acá tenía. En esta será solamente lo que toca al despacho que lleva el padre presentado, quel lo que se desseaba en lo que traxo en commissión, y lleva dos cartas de su Md. en respuesta de la que vino con él y de la que acá estava. El ha hecho su jornada con mucha prudencia y cuydado, y no con menos authoridad y reputación. En lo que me ha havido menester he hecho lo que he podido, como él dice, a quien en ello y en todo me remitto.

Su Md. partirá de aquí muy presto para Guadalupe, adonde verná el rey de Portogal; ya ha partido para allá don Cristóbal de ( ) ressolución, dizen que es para casamiento; per los que más intensamente lo consideran dizen que es para cierta liga en que entrarán venecianos y su santidad, y que Portogal tanbién en respecto de la berbería, y que para lo de tierra la tiene hecha ( ) y moscobitas y polacos; que si es assí terná bien a que acudir el turco. De lo que se fuere entendiendo avisaré a V.Exª. Del sr. don Juan se ha dicho de ayer acá que está en Flandes aunque no havía començado a tocar en nada. Garnica no me ressuelve hasta que se desembaraçe desto en Flandes, que ayer me dixo que sería presto, supp.ca a V.Exª si fuere servido me embie un renglón para él en forma de credençia de lo que le tengo dado en Vemª; quizá con ello responderá con ressolución y tractaremos en ello ( ) sin esperar a más largas que certifico a V.Exª que él ( ) y no hay forçalle a más de lo que dize que presto presto.

Estas que aquí embio tuve ayer de Iñigo de Torres, y la suelta me embió Paulo Plà, y me embió a dezir que era de un amigo y pariente suyo que le tocaba, y pues correos haurá con ellos, yrá más largueza de la que esta lleva. N.S. la Illma. y Exma. persona de V.Exª guarde y estados aumente como sus criados desseamos. De Madrid 14 de Ne. 1576. Illma. y Exmo Sor. criado de V.Exª que sus Illmas. manos besa. Hierm° de Segovia.

(Jerónimo de Segovia a Diego de Comares a Cardona; Madrid 3 de novembre 1577)

Illmo. y Exmo. Señor. Mucho ha que no vemos acá letra de V.Exª que no dexa de darnos cuydado. Después de lo que llevó el correo que despachó mcr. Tàrrega he scripto dos vezes, y aunque no muy largo por la priesa todavía diré lo que a la sazón se offrecía, aquí será lo que ha succedido en todo.

En este particular de la facultad que pedíamos para poder asegurar la dote que se da a don Luis mi Sr., he dicho en las pasadas lo mucho que se miró por el licenciado Negrón, para el que.l memorial fuesse con la substancia que devía llevar, y después de salido de sus manos se dio para que le viesse Bernardino Arias, que.s letrado de mi señora la duquesa de Medina, el qual le vio y añadió cierta particularidad, que vista después por el Negrón se confirmaron. Y assí luego le di para que se viesse en consejo de cámara haurá bien quinze días. Succedió que aquel sábado próximo que se havía de ver estuvo malo Francisco Fernández de Liévana, y assí no se vio. Luego otro sábado siguiente, que fue este que próximamente ha passado, haviendo yo tornado a hablarlos para refrescarles la memoria de mi memorial, se vio; y lo que proveyeron fue que se remitta a consulta. He dado quenta dello al Negrón y a micer Tàrrega, como tanbién lo he hecho de todo puntualmente como él dirá, y les paresce que pues los setenta mil ducados de que el Sr. almirante tiene facultad de imponer sobre sus estados, han de estar en pie y prohibida la enajenación dellos, que los treinta mil restantes se podrán asegurar con uno o dos lugares de los estados de ay, para lo qual dizen que no es menester facultad real. Y esto en caso que no nos den todavía lo de acá en que se muestran tan scrupulosos. Finalmente en este punto el dicho mcr. Tàrrega, como quien ha visto y entendido lo que ha pasado y se ha hecho scritura a V.Exª, lo que en esto se puede y deve hazer; yo después que esta decretación ha salido no he visto a estas mis Sras. aunque pienso hazerlo presto, y aun buscar occassión de tratar desto, que assí le paresce a Tàrrega, para que haviendo de tomarse dicho camino se comunique con sus letrados, y a lo que yo entiendo y según he percebido del ministro que conmigo tracta este negocio por mandado de sus Srias., no les desplazerá assí porque se effectue este negocio, que lo dessean en extremo, como porque haviendo de quedar vinculada y prohibida la enajenación de los dichos setenta mil ducados, allí se están seguros y ciertos, y para los treinta mil restantes será fácil de dar satisfaçión. No embargamente que yo he siempre çertificado a estas mis Sras. que V.Exª se la ha de dar en todo muy cumplida y muy a su gusto, aunque fuese a troque de qualquier riesgo y difficultad que pueda haver, assí por la propia costumbre y condiçión de V.Exª, que.s de hazerlo siempre con todos los con quien tracta, como por la particular obligación que en esto hay de amor y deudo; y de todo esto están sus Sas. Illmas. bien persuadidas. Lo que más huviere de dezir en este particular irá al fin desta carta.

En lo de compras he avisado a V.Exº lo que pasó conmigo Lorenço Espínola, y en conclusión no hay vassallos en lo de la corona; acá en Castilla los haurá realengos y de maestrazgos y ecclesiásticos; y pienso yo que podríamos haver lo que señalásemos. Occasión es esta muy opportuna para conseguirse lo que V.Exª ha intentado otras vezes; pero me paresce que conviene ussar de brevedad, porque estos particulares se darán mucha priesa a hazer dineros de que les tocará para poder cumplir con el nuevo assiento que han effectuado con su Md. de cinco millones. Lo que en esto me mandare V.Exª sea luego y con particularidad y largueza, para que se encamine lo que nos esté a propósito, y no haya lugar a que otro no lo impida atravesando en ello en la dilación como suele acrescer. Remíttome a lo que V.Exº será servido mandar.

En lo de la cobrança de lo de Granada ayer me vi con el fiscal de la hazienda, y sabe nro. Señor quanto se lo rogué y encargué, y aun a vueltas le di intención de servir a ello, como lo haré a su tiempo. Háme prometido que al primer consejo tractará dello y me avisará de lo que huviere y aun de las diligencias que devo hazer en ello. Yo quiero dar mucha priesa aunque los del consejo están hablados, y el mayor inconveniente es en los pocos consejos que se hazen de hazienda; que como este decreto han hechado a una parte, lo demás tómanlo quando quieren y pásanse treinta días que no se juntan. Yo estoy sobre el aviso y no perderé punto de tiempo en ello y avisaré con todos a V.Exª.

Anteayer salió sentencia en el negocio de Moya en favor de la marquesa de Villena redondamente, en que le adjudican tener y poseer legítimamente el estado, y la absuelven del embargo puesto en los fructos del durante la litte, que me dizen que importan cien mil ducados ( ). Dando quenta a mcr. Tàrrega desta provisión destos señores del consejo de la cámara, le ha parescido que en los

estados de ay se puede remediar de manera que no sea menester sacar facultad real; y assí, para más satisfazer a estas mis Sras. marquesa y duquesa, nos fuimos a ver con sus Sas. Illmas. el dicho micer Tàrrega y yo la víspera de todos los sanctos que agora pasó. Y después de haverlo platicado largamente y dádoselo a entender, dixo mi Sª la marquesa que mcr. Tàrrega hiziesse una memoria dello, la qual hizimos luego allí en su presencia, cuya copia es la que aquí embio a V.Exº; y haviéndola allá visto sus letrados nos dieron otra quasi de la mesma substancia, y en su conformidad está cometido a mcr. Tàrrega que haga la scriptura, la qual pienso que podrá ir con este despacho.Todo esto se ha hecho, y se hará lo que más se offresçiere que convenga a fin de satisfazer a estas mis Sras., pues está claro que la intención de V.Exª es de que assí se haga.

Lo de Flandes se está con su maleza y aun creo que peor de cada día, porque como deven de temer (y con razón) que su Md. haurá de volver los ojos a ello de veras. Dizen que el de Oranje adquiere nuevas fuerças y amistades con algunos de los electores que de secreto le acuden y acudirán a sus tiempos, pero plazca a Dios que todos paren en lo que merescen sus malas consciencias. Lo de los españoles que van de Nápoles ay se sobra mejor que aquí. Oy se acaban de assentar de todo punto y poner en papel las cosas del decreto; y assí començarán a dar possesión a cada uno de lo que le adjudicaren de vassallos y lo demás. Por tanto vea V.Exª si es servido que tractemos algo, que Lorenço tiene gana dello, y aun otrora que no faltarán a quien tocará buena parte dellos, y en fin quantas más tiendas mejor para los compradores. No tengo dubda que tal occassión como esta ni se ha offresçido muchos tiempos, ni se offresçerá en los venideros.

Finalmente me remitto a lo que V.Exª me mandará responder, porque el Lorenço me pide que muy particularmente le diga lo que V.Exª quisiere comprar, y assí será bien que muy largamente me lo mande V.Exª avisar, que en el usso dello yo procuraré con el favor de Dios descartarme de manera que no se dañe el juego por ( ) de más. Por aquí he oydo estos días que removerán de ay ese ministro que govierna, y estando ayer en casa de Delgado y tractando allí ciertas gentes de cosas de Cataluña, dixo uno: "Mientras en ello estuviere quien está, yrán cada día peor; pero yo se que estará poco allí". Plégue a Dios que se vea presto. Sus Mdes. vernán al primº de la semana que entra y buenos y la reyna bien preñada y el príncipe sano de todo puncto de su cayda; si este correo nos diere lugar irá juntamente con esta lo que sobreviniere. N.S. la Illma. y Exma. persona de V.Exª guarde y estados aumente como sus criados desseamos. De Madrid III de Ne. 1577. Illmo. y Exmo. Sor. criado de V.Exª que sus Illmas. manos besa. Hierrmº de Segovia.

(*Jerónimo de Segovia a Diego de Comares a Cardona; Madrid 13 de novembre 1577*)

Illmo. y Exmo. Señor. Con toda la diligencia que hemos tenido creo que se nos ha ido el correo, y ha sido la culpa aquomodar este despacho de la manera que va, para que V.Exª le ressuelva en mandar el effecto que convenga. Ay va toda la claridad que se puede dessear, y últimamente va la memoria de lo que está concedido y despachado y de lo que resta ( ) negocio; V.Exª lo haga ver todo y ordenar lo que fuere servido.

En lo que toca al despacho de Valladolid, me dize que se está haziendo y que se hará todo como es menester, aunque hasta agora no hemos visto nada en effecto, y en la facultad real le conçeden al almirante la imposición del censo en setenta mil ducados, con que ante todas cosas señale rentas de cuyos fructos en seys años se saquen quinze quentos para redimir lo que tiene impuesto antes de agora con facultades reales, como mandará V.Exª ver en la dicha facultad cuya copia embiaría allá Bartolomé de Velasco, pues se despachó estando él aquí; de manera que en esto y en todo lo que toca a este particular, con lo que allá está y lo que aquí embio, haurá entera noticia y claridad de lo que conviene para ressolverse en él, y assí me remitto a ello.

En este punto recibo una carta de Juan de Montañana de seys deste, en que me avisa que havía resçibido el vestido de campo de V.Exº que le consigné, y que no le embiaba porque por horas estava aguardando en Valencia a V.Exº; avisó dello para que si la partida se huviere de dilatar, mande V.Exª que le ( ) tanbién porque V.Exª sepa que en lo que a mi toca he hecho lo que V.Exª mandó días ha. La Yda de Monçón se suena y según las cosas y embaraços se van multiplicando, creo que de necessidad haurá de ser cierta, porque con lo de Flandes se juntará lo de Levante, que pues el año pasado no huvo qué hazer, el que viene se cree que no faltará.

El maese de campo Julián Romero murió en Lombardía de su apoplegía que havía algunos días que le acompañaba. Por aquí se dize que con el primer paso de galeras verná el duque de Sessa y su sobrino, esto mejor lo entenderá V.Exª ay mayormente si el duque de Somma viene ya conçertado con nosotros, como aquí me han çertificado. Ordénelo Dios todo para su servicio. Oy se ha çertificado la nueva de la muerte del rey de Portogal, que cierto da mucha pena por ser él muy cathólico y amigo de defender la religión y fe Xpiana. y tener a lo que dizen otras muchas buenas calidades de príncipe Xpiano., y estar como estaba agora tan aliado y hermanado con su Md., que para las cosas de Africa no podrá dejar de hazer falta; allende que en su succesión se presume que podrá haver desasosiego. Ya dizen que son obras deste cometa que la hora de agora está bien patente en el çielo. Plegue a Dios nro. Señor que lo que succediere sea a gloria suya con lo que se sirva su divina Md., y guarde la Illma. y Exma. persona de V.Exª y estados aumente como sus criados desseamos. De Madrid 15 de noviembre 1577. Illmo. y Exmo Señor criado de V.Exª que sus Illmas. manos besa. Hierm° de Segovia.

Doc. 18: ADM. Segorbe, Llig. 93, Doc.n°2126; Inventari i entrega de tapisseria i altres peces (procedents dels béns de l'Infant Fortuna i de Francesc d'Aragó) a Jaume Matute, vassall de Sogorb. Barcelona 18 de juny 1577.

El duque de Segorve y de Cardona, marqués de Comares.

Juan Ruiz de Ledesma, mon aposentador y guardaropa, daréis y entregaréis a Jaime Matute, mon vassallo vezino de la çiudad de Segorbe, las cosas infrascriptas en la forma y manera siguiente:

Primo un paño de tapiçería de oro y seda de diversas colores de la quinta angustia, en el qual ay un cruxcifiçio en medio y alrededor los gozos de Nrª Señora, y el Dios padre ençima del cruçifixo que está aforrado dicho paño en tela verde.

Item otro paño de tapiçería de oro y seda de diversas colores de la coronaçión de Nrª Señora y ençima Dios padre, y a la una parte el paralítico de la picina y a la otra los hijos de Ismael quando yban por el desierto, aforrado en parte de tela verde.

Item otro paño pequeño de la mesma estofa de oro y seda de diversas colores con la historia del desçendimiento de la cruz, aforrado en tela açul.

Item otro paño pequeño de tapiçería de oro y seda de diversas colores con la transfiguraçión del monte Tabor, aforrado en parte de tela açul.

Item otro paño pequeño de tapiçería de oro y seda de diversas colores de historia de la sabia Sibilla como prophetiza que quando una virgen pariría, se habían de ver nueve soles; con un rétulo de letras blancas ençima, aforrado en partes de tela verde.

Item otro paño de tapiçería de seda y lana de diversas colores con un Xpo. cruçificado y los dos ladrones a los costados, afforrado en parte de tela verde.

Item otro paño fino grande de lana y seda de diversas colores con el niño Jhs. quando disputaba en el templo con los fariseos, aforrados en parte de tela verde.

Item otro paño fino de diversas colores con la visitaçión de santa Ysabel y un propheta a cada parte, aforrado en partes de tela verde.

Item otro paño fino de tapiçería de lana y seda de diversas colores con çinco ymagines, y Nrª Señora bendita en medio con su preçioso hijo en los braços, aforrado en tela açul.

Item otro paño de tapiçaría de diversas colores con un rétulo de letras negras que dizen *Jherusalem* aforrado en partes de tela blanca.

Item una cortina hecha a modo de doçel de diversas colores con la figura de Nr° Señor quando baxó al limbo a sacar los santos padres con tres cruzes en la cabeça, y en la del medio un título.

Item una cortineta de la salutaçión con quatro figuras de seda y lana de diversas colores, aforrado en partes de tela açul.

Item un clariant de altar de tapiçería de lana y seda con una figura emmedio, aforrado de tela blanca.

Item un paño de tapiçería grande de lana y seda, que ay en el un cantón del paño la figura de Moisés que stá hablando con Dios padre, y en el otro cantón quatro ángeles, aforrado en partes d etela blanca.

Item otro paño de diversas colores de lana y seda que tiene al un cavo unas figuras que matan un hombre a cuchilladas, y una muger que sona una viguela y una otra que sona una bioleta de arco, aforrado en tela blanca.

Item otro año de tapiçería de seda y lana de diversas colores con un emperador en medio que tiene una espada desnuda en la mano, y una figura de hombre al costado yzquierdo y otra figura de muger al costado derecho, aforrado en tela blanca.

Item otro paño de lana y seda de diversos colores mediano como el de arriba, con un rey en medio que tiene una espada desnuda en la mano, y un hombre a la mano yzquierda y una figura de muger a la mano derecha, aforrado en tela blanca.

Item otro paño de lana y seda de diversas colores mediano como el de arriba, con un rey en medio que tiene una espada desnuda en la mano, y un hombre a la mano yzquierda y una figura de muger a la mano derecha, aforrado en tela blanca.

Item otro paño mediano de ras de lana y seda de diversas colores, con la figura del Juizio de Paris de las tres deessas, aforrado en partes de tela blanca.

Item otro paño de ras de lana y seda de diversas colores mediano, con un rey en medio debaxo de un dosel y al costado derecho una música de flauta, y a la yzquierda una muger con un laúd en la mano, aforrado en tela blanca.

Item otro paño de ras de tapicería de lana y seda de diversas colores mediano con la historia de como tomaron a Nr° Sr. en el huerto, aforrado en parte de tela blanca.

Item otro paño de ras de lana y seda hecho a modo de antipuerta, con un ángel en medio y un hombre tiene un ensensero en la mano, el qual paño está forrado en partes de tela blanca.

Adreços de capilla de brocadello.

Una casulla de brocadello carmesí a modo de damasco que tiene una faxa de arriba abaxo de brocado verde de tres altos una a cada parte, aforrada de tela verde.

Item otra dalmática de brocadello y setí carmesí a modo de damasco con unas faxetas de brocado verde de tres altos y unas borlas de filo de oro y seda de grana, aforrada de tela verde usada.

Item siete pieças de la mesma casulla que son dos estolas y tres manípulos y dos collares del mesmo ornamento de brocadello y raso a modo de damasco aforrado de tela verde.

Item un frontal y dos caydas de brocado verde de tres altos con una franja con las borlas de ylo de oro y seda verde, aforrado en tela verde.

Item un davant altar de brocadelo carmesí carchofado con sus franjas por los lados de seda de colores, aforrados de tela leonada.

Item dos candeleros de plata con unas ventanas en los assientos.

Item cinco reposteros para las cargas con las armas de Aragón.

Tapicería

Primo un paño de tapicería grande de diversas colores nombrado del Credo que tiene de largo nueve varas y media y de ancho quatro varas y dos palmos.

Item otro paño nombrado del Credo de diversas figuras y colores que tiene de largo nueve alnas y un palmo y de ancho quatro varas y media.

Item otro paño nombrado del Credo de diversas colores que tiene de largo nueve varas y un palmo y de cayda quatro varas y media.

Item otro paño de tapiçería de ras grande con figuras de diversas colores nombrado del Thesorero que tiene de largo diez varas y çinco de ancho.

Item una alfombra grande de ruedas con unos lençicos al cabo y de colores que tienen de largaria çinco alnas y un palmo.

Item otra alombra mediana de diversas colores y rodas o quadros que tiene de largo tres varas y media.

Ropa de S° de capilla

Primo un camís de lienço blanco con sus faldones de brocado.

Item dos amitos de lienço con sus betas llanos.

Item una toballola de altar de Olanda labrada al derredor de unos altos de seda negra con una guarnición por la orilla de ylo de oro, seda blanca y de grana.

Item unos corporales y una palia.

Plata de capilla

Primo una cruz grande toda dorada y de plata que tiene unos laços a los braços de la cruz, y en medio un Xpo. de bulto de plata con su pie de plata hecho a manera de peaña, la qual cruz se parte en dos pieças.

Item un faristol grande de plata con un scudo delante de las armas de Aragón, con un letrero en los entornos que dize *mostrate esse matrem*.

Item más dos ampolletas de plata blanca con sus tapadores y picos, assas y pies.

Item un cálix de plata dorada con su patena con dos escudos de armas, al pie el uno con las barras de Aragón y el otro con el castillo y león, con su caxa de cuero.

Item un portapaz grande de plata dorado con la resurrectión en medio y al cabo dos figuras, y en la portalada seys seraphines y al cabo las armas de Aragón jaspeadas.

Item un davant de altar de brocado carmesí de tres altos.

Todas las quales cosas arriba declaradas y referidas en quarenta y cinco partidas que son de la herencia del Sr. Infante Enrrique el segundo y del Sr. duque don Francisco que ayan gloria; las quales nos embiaron de la ciudad de Valencia en dos vezes a don Juan Vives de Cañamàs y don Miguel de Vilanova, de que hizo cargo por nra. orden Pablo Castellar notario de la ciudad de Barna. en siete de março y en cinco de abril del año próximo passado de mill y quiº y setenta y seis; entregaréis al sobredicho Jaime Matute para que él las lleve y de en la dicha ciudad de Valencia a Pedro de Vera nro. criado con intervençión de notario público, para que el dicho Pedro de Vera las de y entregue a los depositarios de los demás bienes muebles de las dichas herençias secrestadas, y vos el dicho Juan Ruiz de Ledesma tomaréis testimonio del dicho Pablo Castellar del entrego que assí hiziéredes de todas las sobredichas cosas al dicho Jayme Matute para el dicho effecto, que en virtud del y deste nro. mandato os serán admitidas en cuenta de legíttima datta. Fecha en Barna. a diezi ocho días del mes de junio de mill y quinientos y setenta y siete años. El duque y marqués.

Doc. 19: ADM. Segorbe, Llig.217, Doc.2842; Cartes de Joan Montanyà al duc Diego i a Juan de Echevarría, tresorer dels ducs.València 14 de juliol 1579 / 12 de setembre 1579.

Ille. Señor. Yo juro a v.m. la fe de quien soy que me tiemblan las carnes cada vez que tengo que sacar a pagar ay dineros; y crea v.m. que jamás se an sacado voluntariamente sino con nueba necesidad, y muchas vezes teniéndolos yo pagados días antes como se verá por las partidas de la cta. Y si e inbiado esta a v.m. y al duque mi Sor. para que la viesse, a sido para que se entendiese bien en qué se gastava el dinero que aquí tomava y sacava a pagar a v.m. Y assí, si mira la cta. y partidas que postreramente inbié y mis cartas postreras, verá que nunca e tomado dinero que no fuesse para pagar lo que aquí no podemos escussar.

La postrera partida que saqué a pagar a los Granollachs por cta. de su Exª fueron mil ducados para pagar a la Sª Donya Beatriz y prinçesa de Melito sus dos terçios, y con estas pagas cobrar los siette panyos que ya otra vez se an pagado, los quales están en mi poder y los inbiaré luego y van bien maltratados. Por razón desta partida me an sacado a pagar los Granollachs en Mql. Angel Mata 229 L. y escrito que me sacaría la protesta de dicha partida porque v.m. no avía aqudido con él, de lo que me maravillado. Y si de las pelotas que yo aquí sirvo me vuelven a juego, será nunca acabar y de reputarnos todos.

No quieren ya algunos tomar letras mías dirigidas a v.m. porque ay se les difiere la paga; y los Granollachs me an escrito que no les saque a pagar dinero porque se tiene ay algún descuydo en hazer la provisión. Remedie v.m. esto si quiere que no perdamos todos el créditto. Y para avezar a v.m. a tener paçiençia con las cosas de acá, le saco a pagar 872 L. en dos partidas, la una de 445 L. a Pere Servera por canbio con Juan Battª y Tomás Sauli; y 427 a Joan Casademont por cambio con Jayme Carmona; todas a 15 días más del ussado, todas a 11 1/2 por 100; estos sirven para pagar los 227 L. que ay me an sacado los Granollachs, y para pagar dos terçios a la Sª donya Francisca de Aragón, y para pagar un terçio a Arenillas de Reynoso, y otras menuderías que no inportan poco, hasta conprar una burra para dar la leche della a la Sª donya Joana de Aragón, que le an ordenado los dottores para su enfermedad.

Finalmente aquí no se puede hazer más o nos habríamos de hir de la tierra el Sr. micer Tàrrega y yo; y en conclusión estas cosas de acá no se pueden llevar ni hazer sin dinero, y yo me canso de estar cada día sacando a pagar çedulones y de oyr quexas de tantos. Si en algún tienpo dessea v.m. hazerme favor y md. sea aora en hazer que se me pase esta cta. que me tiene consumida la salut por verla tan larga y tan cargada en ella. En este punto y momento me an presentado una letra de canbio de

482 L. 3/8 de los Granollachs, parte de las partidas que por cta. de su Exª le saqué a pagar; y creo yo que todo será así, pónenme en necesidad estas partidas porque me toman a tienpo que e menester el créditto para cosas mías. Házeme estar admirado ver las cartas del duque mi Sr. y de v.m. que me dizen an hecho la provisión a los dichos Granollachs, y ver por el contrario que me sacan a pagar por dicha cta. Repare v.m. este danyo con acudir con ellos, si será posible que me buelvan a remitir aunque para esto no abrá tienpo, porque para pagar yo aquí me abré de valer de v.m. Esté previsto y armado de dinero y desse el cunplimiento que es razón a mis cédulas, y mire que me va en ello la onrra que la estimo y e estimado sienpre más que la vida. Y no tengo más que dezir de que nro. Sr. la Ille. persona de v.m. guarde y prospere en todo como puede. De Valencia a 14 de Julio 1579. Ille. Sr. besa a v.m. las manos su más recto servidor, Johan Montanyà.

(*Joan de Montanyà al duc Diego de Comares*).

Exmo. Señor. Por otras tengo escrito a Vra. Exª el descuydo grande que en Barçelona se tiene en pagar mis letras sacadas a pagar allí por cta. de Vra. Exª, y que lo mandase remediar. Hasta aora no se a hecho, y tengo por cierto es culpa de los ministros de Vra. Exª, pero esta culpa no puede sofragar a mi danyo tan notable que por ello me viene; porque no solamente me quita mi créditto, con el qual yo bivo y passo, pero aun passa a poner nota en el de la cassa de Vra. Exª, pues por razón y cta. della se toma aquí el dinero para cosas del serviçio de Vra. Exª que en ninguna manera se escusan tanto que, a dexar yo de hazer rostro, tendría V.Exª cada mes seis porteros en Catalunya. Y esta es tan grande que me ynabilita para yo poder servir a Vra. Exª en este cargo, en el qual no ay onbre en este Reyno que le pudiera servir ni sirviera como yo lo e hecho, ansí con mi créditto, con mi azienda y aun con la reputación. Y más que por ello e padeçido persecuçiones en persona y azienda que en mi vida me visto en tales cossas.

Aora postreramente, para pagar a la Srª Donya Beatriz y prinçesa de Melito su terçio, y a un escrivano ciertas escrituras y otras cossas que se offreçieron; saqué a pagar a Joan de Chavarría mil ducados y por otra parte mil y qtos. reales, y escriven de Barcelona que no an hallado quien diesse razón a mis letras ni las pagasse; por lo qual inbio este onbre solo, para que Vra. Exª lo mande prover luego en la ora, para que no vengan de ay los protestos que sería acabar con la vida, la qual desseo yo tener para servir a Vra. Exª, cuya Exma. persona nro. Sr. guarde y prospere en mayores estados como Vra. Exª merece y sus servidores desseamos. De Valencia a XII de set. 1579. Exmo. Señor, de Vra. Exª muy recto y verdadero servidor y las Exmas. manos de Vra. Exª besa. Johan Montanyà.

Doc. 20: ARV.R.A. Processos part 1ª Lletra "A"; nº255. (Incorporat al protocol de l'almoneda del duc Francesc) estima de joiells per part dels argenters Jeroni Nadal, Gregori Fuster i Domingo Gavarda; 8 de juliol de 1580.

Die octavo mensis julii anno a nate. dni. MDLXXX.

Los Honors. Hierony Nadal, Gregori Fuster y Domingo Gavarda, argenters habit. de la pnt. ciutat de València, experts per la Real Audiència nomenats per a fer la estima infrascripta, los quals juraren a Nostre Señor Déu et dir veritat e fer verídica estima y apreciament juxta Déu e ses consciències e perícia de son art de argenters; e lo qual jurament prestaren ço és lo dit Domingo Gavarda en mà y poder del molt magch. Martin Pons doctor del real consell; e los dits Hierony Nadal y Gregori Fuster, per estar com estan malalts e impedits per a exir de casa, de commissió del dit molt magch. relador de la pnt. causa, juraren en poder de Pere Lorent not. rebedor de dita estima, la qual feren en València de la forma següent:

Et primo per lo magch. mossèn Frances Joan Mayques de Ares, administrador e comendatari dels béns, mobles e joyes recahents en la herència y administració dels béns de l'Illmo. don Francisco de Aragón qº duch de Segorbe e de Cardona, foren lliurats als dits experts tres joyells recahents en dita y administració, per a que estimassen e apreciassen aquells. E rebuts per los dits experts los dits tres joyells infrascrits e per aquells ben vists, mirats y regoneguts y considerats per les qualitats de aquells en particular juxta les regles e perícia y experiència de l'art de aquells, e agut particular colloqui e comunicació entre aquells a soles, tractant sobre lo apreciament de dits tres joyells y acerca de aquells.

E feta ressolució entre aquells del que.ls ocorria sobre y acerca de la dita estima dels dits tres joyells, cridaren a mi dit Pere Lorent not. rebedor de la dita estima, me digueren tals o semblants paraules: en effecte ço és que havent vist y regonegut los dits tres joyells infrascrits, són recordants que ja altra vegada los han estimat y que ha molt temps que feren dita estima, y que per ésser com són pedres precioses la valor y estimació de aquelles acostuma variar-se y rebre augment e diminució comforme al temps.

E perque des del temps que stimaren dits tres joyells l'altra vegada fins a huy de present, y ha diferència en los preus y estimació de semblants pedres precioses, majorment que en llevant ahon semblants joyes acustumen de valer y estar en reputació, tenen entès que valen huy menys que valien al temps y quant feren l'altra primera estimació de dits tres joyells. E per ço, atteses e considerades totes les dites coses, tots los dits tres experts unànimes y conformes et nemine illor. discrepante dicti juramenti virtute, dixeren e rfeyen e feren la dita estima eo restima dels dits tres infrascrits joyells per los preus y estimacions y en la forma y manera infraimmediate següents:

Primo un joyell de quatre perles grosses y dos diamants y una esmeralda, tots fins engastat tot en or en una peça; estimaren valer al pnt. les matexes quatrecentes cinquanta lliures moneda reals de Valèntia, en les quals fonch estimat l'altra vegada.

Item un altre joyell que és un diamant y un rubí y una esmeralda y dos assentos de perles grosses y una pereta de perla penjant, que l'altra vegada fonch estimat en trescentes cinquanta lliures; ara de present la estimen en trescentes y vint y cinch lliures moneda reals de València.

Item un altre joyell fet a modo de rosa blanca que la dita rosa és or y és esmaltada de esmalt blanch, en la qual rosa està engastat en or una pedra que és un balaix fi y un penjant de perla feta a modo de pera, que l'altra vegada fonch estimat en trescentes lliures, ara de present la estimen en doscents y cinquanta lliures moneda reals de València.

Et in continenti facta la dita estima per los dits tres experts en la forma dessus dita, lo dit magch. mossèn Frances Joan Mayques de Ares administrador dessus dit, donà e pagà als dits tres experts realment y de comptants dotze reals castellans per lo salari de aquells y treball de haver fet la dita estima, a rahó de quatre reals castellans a cascú de dits experts; la qual quantitat per lo dit molt magnífich relador de la present causa, fonch provehit de paraula los fós donada . Totes les quals coses passaren en presència de mi dit Pere Lorent notari rebedor de la dita estima, de les quals fas fe y testimoni ad eternam rei memoriam y ho ferme de la mia pròpia mà. Pere Lorent not.

Doc. 21: ADM. Archivo Histórico, Llig.241 Doc.33; Carta dels consellers d'Igualada als ducs Diego i Joana II a Arbeca. Igualada 15 de març 1581.

Illmo. Señor. Per lo aposentador de V.S. y Martí Joan Franquesa, als quals V.S. ( ) ho té comès, nos és estat dit en presència de m° Miquel de Claramunt, majordom de V.S., nos és estat dit plenament la vinguda que V.S. ( ) Señora duquessa determinen fer en esta vila, y la stada y tot ( ) que més avant V.S. los ha manat nos diguessen. Sobre lo que convé (?) lo obrir la Iglesia sia cosa fins ací may feta, y que toca a la universitat, havem tingut nostre parlament de promens, y proposada (*la*) vinguda de Vres. S. y lo que més avant convenia y de veritat fent que tots nos sóm alegrats, e rebem molta mersè que V.S. hage feta tal determinació y tostemps que ho manarà exequtar serà molt bé vingut, y alegrar-nos em més encara que anant-se'n de ací la Srª duquessa se'n vage ab un bell fill. Y en lo que és demanat per part de V.S. de poder obrir la paret de la Iglésia, y fer la tribuna ( ) Vres. S., certificam a V.S. que per lo que aquesta universitat nosaltres molt lo desigam servir, sóm contents que V.S. ho (*puga*) fer de la manera que millor li starà e servey li sia, encara que sóm certs que per a V.S. açò és demasiat, empero perquè nos és ara comès, y la universitat està per avuy pobre, suplicam a V.S. ho mane fer sens dispendi de la universitat.

Quant als drets, Señor, és veritat que no són de la universitat sinó dels creadors, y quiscun any per ells se arrenden. Els tenen arrendats alguns particulars, y entre los altres és Thomas Deguises de Aldorelles, vassal e balle de V.S. del terme de Òdena, qui te la taula de ( ), y així li toque molt a ell. Y encara que així sie per servey de ( ) havent parlat a alguns dels arrendadors y a altres no per ésser absents. Y en quant al del pa y del vi, que és molt interès lo del vi, tenim apunctat que ho han deixat liberament en nre. poder de fer-ne tot lo que.s parrà; així que quant a ell se farà, pus nosaltres tenim lo

poder, en manera que V.S. restarà servit e content. En lo que toca als carnicers no tenim res apunctat per no haver parlat ab tots los arrendadors, per la molta pressa nos donen d'esta resposta, més procurarem de parlar-los y fer ab ells lo que porem; e si no podíem concloure ab tot aquell avantatge que volrem per més servir a V.S., essent ací V.S. se farà ab facilitat; majorment pus Thomas de Guies, de qui és gran interès, és vassal de V.S. En lo de las posades y en tot lo que més avant porem servir a V.S. ho farem ab íntegra voluntat. E sie Illmo. Señor la sanctíssima trinitat contínua protectió y augment de la Illma. persona y stat de V.S. per molts anys com se desigge. De Agualada a XV de març MDXXXXI. Illma Sª molt affectats y serts servidors qui les mans li besen. Los Consellers de Agualada.

Doc. 22: ARV. R.A. Processos, part 1ª Lletra "A"; nº349. Demanda de la venda de peces d'artilleria a Terol per part del procurador dels ducs Diego i Jona II; Madrid a 8 de juny de 1581.

S.C.R.Md.

Tots los béns liberts de la herència de don Francisco de Aragó, qº duch de Segorb y de Cardona, se posaren en mans de la Real Audiència de València de la voluntat de les quatre hereves per a que fossen venuts, y los preus de aquells distribuïts entre los acrehedors hereditaris conforme a la prioritat de llurs crèdits; y axí se han fet y cumplit moltíssims descàrrechs y aprés se ha publicat sentència Real en la causa de la graduació dels dits creadors, en la qual los duchs don Diego y dona Joana de Aragó, cònjuges, són estats graduats per lo que han bestret de sa casa per la dot de Ana de Aragó, muller de Vespasiano Gonzaga príncep de Sabioneta, y per lo que los duchs de Segorb han diminuït de la recambra de l'Infant don Enrich lo segon, vinclats a la dita duquesa, y per lo que han pagat per los aliments a dona Francisca de Aragó, dona Beatriu de Aragó y dona Madalena de Aragó princessa de Melito, germanes de la dita duquesa et als; en pus de setanta mil lliures, y encara de cascú dia responen los dits aliments, y se han de pagar molts altres descàrechs dels duchs pare y germà de la dita duquesa.

Per hont los dits duchs són part legítima per a supplicar a V.Md. sia servit manar ( ) la artilleria que està en Terol, pus recau en la dita herència, y no y ha causa justa ni littis pendentia per haver-ho de differir com és notori, y per la Real Audiència de València ne pot V.Md. ésser informat, y encara de les moltes altres necessitats dels dits duchs supts. Supplica per ço Juan Gallart, procurador de aquells, a V.Md. sia servit manar restituir la dita artilleria, o pagar lo just preu de aquella per a que tinga execució la dita real sentència de graduació, quod petit ett. Altissimus.Relatori Negotii.Provisa per spectabile don Bernardum Vicecancellarium die octavo junii 1581 Madriti. Franquesa.

Quando fuere declarado entre las partes de quien es interesse a quién pertenesce esta estimación de artillería, su Majestad mandará que se libre. Vicecancellarius.

Fuit sumpta praesens copia ab originali supe. praesentata in S.S.Regio Aragonum Consº et cum ea bene et fideliter comprobata per me Petrum Franquesa S.C. et R.Mtis. scribam ( ) et eius aute. per universam terram et dictionem suam not. publicum In quorum fidem hic meum solitum artis notarie. apposui signum.

Doc. 23: ARV. R.A. Processos, part 1ª lletra "A"; nº349. Demanda de venda a Sogorb de peces d'artilleria de les herències del duc Francesc; 23 d'agost de 1581.

Illmo. y Exmo. Sor. Ab la real sentència de graduació dels béns de les herències de l'Infant don Enrich e duchs de Sogorb y de Cardona, don Alonso y don Francisco de Aragó; és estat provehit que tots los béns recahents en dites herències sien venuts y lo preu de aquells distribuit entre los crehedors hereditaris, conforme a l'orde ab dita real sentència donat. E com entre los altres béns que en dites herències han recaygut se troben al pnt. en la ciutat de Sogorb, certes pesses de artilleria les quals són estades possehides per los dits duchs don Alonso y don Francisco respective ( ) dels dits duchs, inventariades en los inventaris que respective se han fet dels béns de dites herències.

E com al pnt. se trobe que la Generalitat del pnt. regne vol comprar dites peces de artilleria, e los duchs de Cardona tinguen notori interès en dita artilleria; axí per ésser la dita duquessa una de les

hereves del dit duch don Francisco cum beneficio inventarii; com encara per ser aquella graduada per rahó de sos crèdits en los béns de dites herències en lo primer loch, y per lo semblant per ésser lo dit duch crehedor en tan grossa summa y quantitat en los dits béns, y graduat en son loch, y perquè poch aprofitaria donar sentències si aquelles no fossen portades a execució, per ço Joan Esteve Gironella, not. procurador dels dits duchs, supplica a Vª.Excia. sia servit provehir y manar a Francesc Joan Mayques de Ares, en poder del qual han vengut molta part dels béns mobles de dites herències, y al qual està comesa la venda de aquelles; que ab la brevetat y diligència possible vena y lliure les dites peses de artilleria que estan en la dita ciutat de Sogorb al més de preu donant, conforme a l'orde que fins ahuy a guardat en respecte dels altres béns mobles de dites herències, per a que lo preu que procehirà de dita artilleria, puga ésser distribuit entre los crehedors hereditaris graduats ab dita sentència, conforme a l'escrit y thenor de aquella, puix és axí conforme a justª. Et licet ett. Altissimus.

Doc. 24: ARV. R.A. Processos, part 1ª Lletra "A"; nº349. Petició d'impediment en el lliurament de peces d'argent a la duquessa Joana II i Diego de Comares; 2 de setembre de 1581.

Illmo. y Exmo. Señor. A notícia de Joan Vives supplicant, síndich e procurador de l'arraval de la ciutat de Sogorb, ha pervengut que ha suplicació de l'Ille. don Diego Hernández de Còrdova, duch de Cardona en nom de procurador de la Ille. dona Joana de Aragó Folch Cardona y de Còrdova, muller sua; se hauria provehit per Vra. Excia. que huitcents marchs de pes de vexella de argent, que foren de l'Illm. Infant don Henrich e huy estan deposats en la sacrestia de la Seu de la pnt. ciutat; sien lliurats al dit Ille. duch de Cardona dicto nomine prestita prius idonea caucione per aquell (E com) Exmo. Señor, la universitat del dit arraval de Sogorb sia crehedor en moltes quantitats del dit Infant don Enrich, per rahó de certs censals que per aquell se obliga la dita universitat del qual té carta de indempnitat, y se han de quitar de béns del dit Infant segons que per la real audiència és estat declarat, ab sentència diffinitiva passada en cosa jutgada la qual fins ahuy no és estada executada, y és just que axí ho confirme que aquella se execute ( ) que en la graduació dels crehedors feta del dit Infant don Henrich, feta e provehida per la real audiència, és estat graduat en primer lloch lo sobredit crèdit de l'arraval de Sogorb, lo qual per ésser tan antich y en virtut de acte executori és molt privilegiat y ab hypotheca de tots los béns del deutor. Y si lo quitament dels dits censals y execució de la dita real sentència no.s fa y proveheix sia fet del dit argent, que està en la sacrestia de la Seu, lo qual és quasi pecúnia comtant y molt prompta per a poder-se fer dits quitaments; no sap aquesta part altres béns del dit Infant més promptes ni més acomodats, dels quals se puxen fer dits quitaments y executar la dita real sentència passada en cosa jutgada.

Per ço et als. lo dit Joan Vives not. dicto nomine suplica que Vra. Excia. li plasca provehir e manar, per la deguda execució de la sobredita real sentència passada en cosa jutgada, que aquella sia executada, y lluhits y quitats los sobredits censals del preu procehidor del dit argent, eo de part de aquell puix tot no és menester per al dit effecte. Et etiam suplica que lo sobredit argent ab caució ni sense caució, no sia lliurat ni entregat a dit Ille. duch de Cardona ni a altra persona alguna fins ( ) sien lluhits e quitats ab tot effecte los sobredits censals, y executada la dita real sentència ( ) per ésser axí conforme a just compliment de la qual implora omni meliori modo Et licet. Altissimus ett.

Doc. 25: ARV. R.A. Processos, part 1ª Lletra "A"; nº349. Demanda de peces d'argent de l'Infant Fortuna per part dels ducs Diego i Joana II; 13 de novembre de 1581.

Illmo. y Exmo. Sor. Per a que en termens de justícia sia vist que les peces de argent que Caravajal, argenter y expert, mijançant jurament ha dit que entengué de Martin Hierónimo, argenter que fonch dels duchs don Alonso y don Francisco de Aragó, que havia fet aquelles de argent de l'Infant don Enrich de Aragó lo segon qº duch de Sogorb; les quals peces són una sucrera daurada dins y de fora, un saler de tres peces daurat, una taça ab son cubertor y per remat una figura de un chich lo qual ( ) mig meló, y vint i tres canons de llit blanchs y obrat de relleu, han y deusen ésser adjudicades a la duquessa dona Joana de Aragó com ha béns vinclats per lo dit Infant son besavi paternal.

Joan Steve Gironella not. noie. quo in processu supplica a VªExª sia servit manar veure de recenti la deposició del dit Martin Hierónymo, que està en lo procés de la separació dels dits béns ( ) a

cartes XVII; y la deposició de Miquel Joan Martínez a cartes IIII, contant de les deposicions dels testimonis per hon serà vist que ajustant-se les tres deposicions, la prova és pleníssima; senyaladament tractant-se de provar la identitat de coses mobles de les quals és estada llevada y mudada la forma; y axí cosa que és de difficil prova y en lo regne de València, hon les causes se han de tractar conforme à fur sala facti veritate attenta bastaria en ( ) de molt major qualitat y quantitat que la prova fos verosímil y presumptiva, quan pus fort que les dites peces valen poch més de doscentes lliures; y per los inventaris dels béns de l'Infant y per la sentència de graduació consta que la dita duquessa ( ) la diminució dels béns vinclats del dit Infant és cobradora de molts millenars de ducats, y en especial per rahó de l'argent vinclat que falta. Supplique per ço aquesta part a VªExª lo que té ja als. supplicat, y senyaladament que les dites peces li sien manades lliurar com a vinclades en la forma que les demés li són estades lliurades, de les que fins ahuy exten del dit vincle quod petit omni melior modo ett. et licet ett. Altissimus ett.

Doc. 26: ARV. R.A. Processos, part 1°, Lletra "A"; nº349. Reclamació de peces d'argent que els ducs Diego i Joana II havien enviat a Catalunya; 16 de juny de 1582.

Illmo. y Exmo. Sor. Don Belizario Carroz, don Glaudio Grillet, don Diego Ferrer, don Hierony Mercader, don Pedro Carroz e altres feren fermança a dona Joana de Aragó, duquessa de Cardona, per rahó de cert argent que com ha hereva dels béns de l'Infant don Enrich, de provisió del real Consell li fonch lliurat; lo qual argent lo duch de Cardona don Diego Hernández de Còrdova, marit de la dita duquessa dona Joana, se'n portà al regne de Catalunya en lo qual los dits duchs estan y habiten. En aprés se a seguit que a instància del syndich de la Vall de Sogorb, los és estat manat que restituheixquen lo dit argent, o dins cinch dies dins lo qual termini los dits supplicants no poden obtemperar a dit manament; per ço que com dit és lo dit argent està en lo regne de Catalunya, y per a fer-lo portar a la pnt. ciutat en cas que sia així de jusª; tenen necessitat de temps competent per a poder enviar per lo dit argent majorment quan, segons han entès lo dit syndich del raval de Sogorb, sols té interès en la quantitat corresponent a la proprietat de certs censals, los quals és estat provehit deure ésser quitats dels béns del dit Infant; los quals censals prenen summa de dosmilia lliures poch més o menys, y per consegüent los dits supplicants tan solament haurien de restituhir parexent ayxí al real Consell tant argent lo preu del qual baste a lluir y quitar los dits censals e no tot lo dit argent; per ço los dits suppnts. suppliquen a VªExª sia servit de manar provehir y declarar quanta és la quantitat que és necessària per a lluir y quitar los dits censals, et successive los sia donat temps competent per a poder enviar al regne de Catalunya per a portar lo argent que necessari serà per a fer cumplir y effectuar lo provehit per VªExª y real Consell; y en lo entretant sia sobreseyt en lo dit manament que als dits supplicants és estat fet, puix és així conforme a jusª. Et licet ett. Altissimus ett.

Doc. 27: ADM. Cataluña General, Llig.42, Doc.357-16; Compra i visura de peces de plata. Barcelona 4 de juliol de 1582.

Las pieças de plata que el señor mcr. Benet Merles vende a su Exª el Exmo. señor duque de Cardona y de Segorve, marqués de Comares ett. Con intervención de Lázaro Avellar y Jayme Olmos, plateros desta ciudad de Barnª. elegidos es a saber al Avellar por parte de su Exª, y a Olmos por parte del dicho señor Merles para pesar y estimar lo que pueden valer. Hecho esto miércoles a quatro de julio de mil y quinientos ochenta y dos; son las que siguen:

Primo una bassina o fuente grande dorada por la parte de dentro, obrada de massonería dentro de la fuente con unos dragos enlazados por los cuellos unos con otros por la orilla de personajes, casa de montería y pesca, y una mesa donde comen un hombre y una muger; y la moldura con dos orillas y una laborzilla por medio, y en medio las armas en campo verde esmaltado de hazul y en medio un pescado y tres medios de círculos el uno mayor que el otro, y luego al sitio de las armas unos ángeles con otros animales y cosas y fullastres, que pesa quatorze marcos y quatro honzas que a razón de quatorze libras por plata, oro y manos el marco vale doscientas y tres libras.

Más un aguamanil con su cubertor dorado que tiene por remate un fullaje que salen las ojas a dos partes, y tiene dos dragos en differente manera el uno por asa y el otro por pico, donde da l'agua y

donde açienta el cubertor un ángel assentado con un pie sobre el cuello del drago que da l'agua y el otro pie en el suaje de su assiento; y en el cubertor tiene seis bichas o dragonzillos que adornan el cubertor con su pie alto con seis animales que le adornan y sostienen, y todo labrado de massonería en differentes maneras que pesa honse marcos, tres honzas y ocho argensos, que a dicha razón de quatorze libras por plata, oro y manos el marco vale ciento sessenta libras dos sueldos y medio.

Más un salero de plata blanco que son quatro pieças en esta manera: la más baxa se assienta sobre quatro leonçillos pardos y tiene el pie algo alto con otros animales en differente manera, que tienen correspondencia a los leones con los rostros bueltos atrás que son quatro, y cada uno destos está en medio de otros animalicos en forma hechos que son hocho y con unas letras que dizen desta manera: *Los Apóstolis, el Cartrufal, las Sybildas, los Profetas, los Marties* y sobre los letreros las figuras de lo que trata el letrero. La segunda pieça que assienta sobre la primera tiene por pie quatro garras o pie de águila y en correspondençia dellas, quatro animales y en el medio un coronamiento labrado de massonería con algunos animales y rostros de differentes maneras; la orilla de arriba antorchada y dentro dos animalillos por los quales se encaxa la pimentera con quatro águilas; todo de massonería de diferentes maneras. Y la quarta pieça es el remate con tres niños que sostienen un león, y tiene un escudo en las manos para poner armas, están empeçadas a labrar con unas barras de traviessa y lo demás blanco; pesa sinco marcos, siete honzas y media que a la dicha razón de quatorze libras por marco vale hochenta tres libras dos sueldos y medio.

Doc. 28: AHNPB. Joan Sala:"Manual de negocios del duque de Cardona y Segorbe, marqués de Pallars y Comares" 1583; Llig.27; Concòrdia dels ducs Diego de Comares i Joana II amb Jaume de Montarnau i Montserrat Casamijana, a fi de negociar diverses quantitats de diners de les rendes de la vila de Lucena. 3 de febrer 1583.

Com lo Exim. Don Diego Hernandes Ramon Folch olim de Còrdova, duc de Cardona y Sogorb, marquès de Comares en lo regne de Castella, y de Pallars en lo present Principat de Cathalunya, dega algunas diversas sumas de diners a diverses persones, per les quals corre diversos cambis y pateix gravíssims interessos; per remate dels quals convé y és molt necessària cosa que ab celeritat y prestesa se paguen, per ço que differint-se la paga de dites quantitats seria agravar a sa Exª ab maior càrrega dels interessos que quiscun dia crexen, los quals solen moltes voltes absorbir o saltim atenuar los patrimonis de aquells qui.ls suporten. Y per sublevar-se en quant puga de semblant càrrega, no ha trobat sa Exª camí més apte ni més expedient via ni forma que és tractar, convenir y pactar ab m. Jaume de Montarnau i Puialt, donzell de la present ciutat de Barcelona, y en la vila de Granollers domiciliat, y ab m. Montserrat Casamijana, cavaller, en la present ciutat de Barcelona domiciliat, en lo modo y forma següent; ço és que los dits m. Jaume de Montarnau y Puialt y Montserrat Casamijana hagen de prendre, encontinent fermada la present capitulatió y concòrdia, per compte de sa Exª y de la Exmª señora dona Joana Folch y de Cardona olim de Aragó, a cambi nou mília liures moneda barcelonesa, les quals hagen de aportar per temps de quatre anys del dia present en avant comtadors, cambiant aquells ab les persones y per les parts del món a ell ben vistes, segons baix més llargament se conté; y que lo dit Exim. señor don Diego Hernandes Ramon Folch olim de Còrdova, duc y marquès predit, en nom seu propi y com a procurador de la dita Exmª señora dona Joana Folch y de Cardona olim de Aragó, duquessa de Cardona y de Sogorb, muller y consort sua; hagués de constituir y assignar als dits m. Jaume de Montarnau y Puialt y a m. Montserrat Casamijana, per salari de llurs treballs que posaran en lo tracte de dits negocis, sinch centes liures moneda barcelonesa per quiscú de dits quatre anys, y axí se haia de consignar als dits m. Jaume de Montarnau y Puialt y al dit m. Montserrat Casamijana, quatorze mília liures moneda barcelonesa sobre les rendes, dietes y emoluments que lo dit Excelentíssim señor don Diego Hernandes Ramon Folch olim de Còrdova, com a marquès de Comares, reb y acostume a rebre quiscun any sobre la vila de Luzena. (...).

Doc. 29: ARV. R.A. Processos, part 1ª Lletra "A"; nº349. Declaració de deute del duc Francesc en la persona de Martí de Lasarte, obrer de vila, per les obres que es feren al castell de la Vall d'Uxó; València a 4 de gener de 1584.

De part de la S.C.R.Magt. del Rey nostre senyor, e per aquella.

De part de l'Illmo. y Exmo. don Francisco de Moncada, comte de Aytona y de Osona, viscomte de Cabrera y de Bas, gran senescal de Aragó, loctinent y capità general en lo present regne de València. Pertinguda execució de una provisió a vint y quatre dies del proppassat mes de desembre, feta ab delliberació del real Consell per lo magnífich y amat conseller de sa Magdt., micer Joan Pérez de Banyatos relador del procés y causa de graduació de crehedors dels béns y herència del molt Ille. don Francisco de Aragó, qº duch de Sogorb, en lo qual se ha fet part mestre Martí de Lasarte obrer de vila crehedor qui és de dita herència, continuada en lo procés de dita causa, del qual és escrivà Francesc Vicent notari.

Manau segons que sa Exª ab lo present real mandato, mana al noble don Gerony Vich, administrador y secrestador de l'estat y ducat de Sogorb, que de qualsevol pecúnies a ses mans pervengudes o primer pervenidores, procehidint o procehidores dels fruyts, rendes y emoluments a señor pertanyents de la Vall de Uxó, done y pague realment y ab tot effecte al dit mestre Martí de Lasarte Cent quatre lliures, dotze sous y un diner a aquell restants a deure per la herència del dit molt Ille. duch don Francisco de Aragó, de obres en temps de aquell fetes per lo dit mestre Martí de Lasarte en la casa e fortalea de la dita Vall de Uxó, adjudicades a d'aquell ab sentència real en la real audiència promulgada, a huyt dies del mes de juliol de l'any mil cinchcents setanta set.

Com així sia estat provehit ab dita provisió, la qual és estada feta ab intervenció del magnífich advocat patrimonial de sa Magt. E cobrarà lo dit administrador y secrestador àpoca o altra llegíttima cautela de les dites cent quatre lliures, dotze sous y un diner; ab la qual y ab lo present en sa primera figura, provehix y mana sa Exª y la real audiència a qualsevol persones a qui toque ( ) esguarde la examinació dels comptes del dit secrest y administració que, en la reddició de aquells, li admeten aquelles en compte de llegíttima paga, data y descàrrech sens demanar altres recaptes alguns tot deute, difficultat y contradictió cessants. Lo qual manament per a ( ) supplicació del dit mestre Martí de Lasarte, és expedit en València a tres dies del mes de giner, any de la nativitat de nostre Señor Déu Jesuxpt. mil sinch cents huytanta quatre Pascua. Post datam et firmam y per deguda execució de una provisió per lo dit magnífich relador, feta en lo dia de huy, manau segons que sa Exª mana al dit administrador y secrestador que de les dessus dites rendes de la Vall de Uxó pague al dit mestre Martin de Lasarte setze sous per los drets del present real mandato. Datt. en València a quatre de giner any M.D. huytanta quatre.

Doc. 30: ARV. R.A. Processos, part 1ª Lletra "A"; nº349. Reclamació de diners de la ciutat de Sogorb per part del procurador de Joana II, 28 de gener de 1586.

S.C.R.M. Joan Estevan Gironella not. en nombre de procurador de la duquesa dona Joana de Aragón, dize que por quanto con sentencia real de la graduación de los acrehedores, passada en cosa juzgada y mandada executar, la ciudad de Segorve deve a la dicha duquesa más de diez y seis mil ducados y nunca ha podido obtener execución della, porque de palabra han informado los de Segorve que si se diesse lugar a dicha execución sería quitarles las fuerças de su pretendida reducción a la corona real; de manera que quieren retenerse la hazienda de la duquesa para pleytear contra ella, razón que en tiempo de V.Mt. no deve ser admitida quanto y más que ( ) el processo está en el suppremo consejo, las diligencias del advocado y procurador patrimonial de V.Mt. bastan y no tenía ni tienen porque gastar cosa alguna. Por tanto supplica el dicho supplicante a V.Md. sea servido mandar precisamente que la dicha sentencia de la graduación passe al delante contra la dicha ciudad, pues hazer justicia no es artículo voluntario sino necessario y obligatorio; quod petit ett. Altissimus.

Doc. 31: ARV. R.A. Processos, part 1ª Lletra "A"; nº349. Carta de Felip II en favor de la duquessa Joana II; datada a Madrid a 2 de gener de 1589.

El Rey.

Ille. Marqués de Aytona, primo nro. lugarteniente y capitán general, magcos. y amados consegeros. Por parte de la muy Ille. duquesa de Cardona se nos ha hecho relación que como heredera y successora que es del duque don Franco. de Aragón, su hermano, ha tratado pleyto en esa real Audiencia con la ciudad y Arraval de Segorve sobre la graduación de los acrehedores de las herencias de los duques don Alonso de Aragón y doña Juana Folch de Cardona y del dicho don Franc°. y de su aguelo el Infante don Enrique de Aragón; en la qual causa, por ser grande el número de los dichos acrehedores y legatarios, ella y el duque su marido por beneficio de las almas de los difuntos y desaogo de sus propias conciencias, pusieron en manos de los desa real Audiencia toda la hazienda libre, rayzes y muebles de las dichas herencias para que se repartiesse entre los dichos acrehedores y legatarios según su prioridad; y que esta justificación les cuesta tanto a los dichos duque y duquesa, que ha sido una de las causa de empobrescer su casa de la manera que está, y que demás desto de su propia hazienda (con confiança de cobrallo en la graduación) pagaron a Vespasiano Gonçaga y a otros, más de cinquenta mill ducados; y por quenta de los alimentos de doña Francisca, doña Beatriz y doña Madalena de Aragón, sus hermanas legítimas, y de doña Juana de Castro y Aragón, hermana natural, que entre todas son los alimentos tres mill escudos cada año, en catorze que han corrido después de la muerte del dicho duque don Francisco han pagado quarenta y dos mill escudos; y cada año van pagando los dichos alimentos en que se consumen toda la renta que ellos tienen en esse Reyno.

Y que aunque en la dicha causa se dio sentencia en su favor, graduando y collocándolos en los primeros lugares, en mucha cantidad no han cobrado ni esperan cobrar sino muy poco della, y que ( ) más de ocho años que la dicha sentencia se publicó, no se ha tenido execución della contra la dicha ciudad de Segorve, haviéndose sacado y gastado de la hazienda para otros acrehedores más de cien mill ducados como es notorio, suppdo. nos fuesse de nro. servicio mandaros escrivir que este negocio se fenezca y acabe, y que la dicha duquesa consiga su justicia, y por serlo que en esto pide cosa tan justa y conforme a nuestra intención que las causas se despachen con tanta brevedad que de la dilación no se siga daño a ninguna de las partes. Os encargamos y mandamos que en la que la dicha duquesa trata con la dicha ciudad de Segorve, se le administre tan breve y entero cumplimiento de justicia que consiga la que tuviere de manera que contra ella no reciba agravio, ni se use de largas ni subterfugios indevidos; que por convenir a su buena y recta administración meteme por servido de que assí se haga . Datt. en Madrid a dos de henero MDLXXXIX. Yo el Rey.

Doc. 32: ARV. R.A. Processos, part 1ª Lletra "A"; nº349. Carta de Felip II al marquès d'Aitona intercedint de nou per la duquessa Joana II; datat a el Pardo a 21 de maig de 1591.

El Rey.

Ille. Marqués primo mi lugarteniente y capitán general. Por parte de la duquesa de Cardona me ha sido hecha relaçión que de la dilaçión que ha havido y hay, en la expediçión de las causas que trata en essa Real audiencia contra el syndico de Segorve, sobre las consignaciones resçibe mucho daño; y me ha supplicado mande se despachen con toda brevedad. Y porque es assí justo os encargo deis orden a los doctores de essa real aud^{a} que son juezes dellas, las sentençien con quanto mayor se pudiere para que las partes consigan la justiçia que les toca y no tengan justa occasión de recorrer a mí por falta de expediçión, que de effectuarlo assí guardando los fueros, privilegios y actos de corte de esse Reyno, y lo demás que de drecho fuere seré servido. Datt. en el Pardo a XXI de mayo MDXCI. Yo el Rey.

Doc. 33: Biblioteca de la Universitat de Barcelona, MS.1008. Miscel.lània; "Tom. pr° de cosas varias y notables sucedidas en estos nuestros tiempos MDLVIIII". Llibre procedent del convent de Santa Caterina de Barcelona, compost per fra Gaspar Vicens l'any 1613. Còpia d'una carta irònica anònima ridiculitzant El Escorial. Madrid setembre de 1591 (*Fols.26v-28*). (Publicada també per J.M. Blécua: "*Carta satírica describiendo el Escorial*" separata de *Miscelánea ofrecida al Ilmo. Sr. D.José Maria Lacarra y de Miguel*" Saragossa 1968).

Carta que desde Madrid escrivió un amigo a otro que estava en el Escorial.

No puedo atribuyr sino a la mala influencia que ay en esse pueblo y sitio, que V.M. siendo hijo del mismo comedimiento, padre de la cortesía y hermana mayor de las gracias, quiera de mí una cosa tan agena de todo esto como es pedir muchas cartas, y no responder a ningunas. Cuerpo de tal con el mundo tengo yo tan contento, estoy yo siempre tan templado y V.M. tan sin gusto y tan ocupado que aya yo siempre de escrivir, y V.M. nunca responder; cosa es esta de que se agraviará el criado con el amo, el vassallo con el Rey, el siervo con el señor, el hijo con el padre. Si que también soy yo de carne y de huesso para estar triste no teniendo blanca, mohíno quando negocio, melancólico estando indispuesto, y finalmente descontento sabiendo que Dios nunca llueve sobre la casa mía, como dixo aquel pobre poeta.

De todo esto tiene sin duda la culpa essa tierra descortés, esse pueblo, yva a dezir maldito, del Escorial. Pueblo sin comedimiento, montaña desgraciada, sitio sin affabilidad, adonde (sacando el edificio y las cosas santas y sagradas de aquel monasterio) todo es horrible, todo aborrecible, todo abominable. Allí la tierra no tiene tierra sino peñascos; el cielo no tiene orizonte, pues por todo el septentrión y poniente y parte del medio día la altura de las sierras no sólo encubre gran parte del emispherio, pero también impide los mejores y más saludables vientos. Porque assí como en el verano no se modera el calor con la suavidad del zéphiro, ni con el frescor del cierço se templa el ardor del estío, assí no se entivia en ynvierno el rigor de los fríos con la blandura del austro. Quando ay nubes o niebla (quiero dezir, la mayor parte del año) es casi noche perpétua. Quando haze sereno (que es por desgracia) con cualquier venteçillo de la sierra se mueve la nieve, y nieva revolando sobre el sitio en los meses en que menos se deuría esperar y desear. De manera que en una misma hora es invierno en medio del verano, y nieva quando no nieva contra todas las leyes y orden de naturaleza. De aquí procede que con estas templanças, quantos allí se detienen algún tiempo, todos caen malos, de los quales mueren tantos y escapan tan pocos que aun la misma salud, si allí estuviesse un verano, caería enferma.

Es tierra que, con estar en valle, es tan estéril de yerva que de una poca que nace entre unos árvoles, está cerrada la puerta porque no se pise. Allí los cercados no producen nada, sino que por apariencia unas piedras están cercadas con otras piedras. En este triste Escorial ni se da vino, ni se coje pan, las plantas no medran, los árvoles no crecen, las frutas se yelan, los frutos se apedrean; y lo que de la niebla, de yelo, de granizo escapa, es comido de venados. Las aguas son allí crudas, los vientos penetrantes, el frío insufrible, el calor intolerable, las carnes flacas, los pescados podridos, las frutas desabridas, las verduras talleçidas, las flores sin olor, las mugeres sin color, sin gracia, sin donayre; los hombres desaliñados, grosseros, rústicos; que aun el mismo Rey, por la falta de la constelación de la tierra, como olvidado de su grandeza, duerme allí en una cama de paño pardo; el Príncipe se viste de mescla y aprende allí bien su gramática; la señora Infanta y las damas pierden allí su hermosura haziéndoles la tez áspera como a pastoras; los de la Cámara y secretarios andan en ábito de monteros, los cortesanos como vaqueros, los pretendientes parecen estudiantes del seminario, los frayles viven avorridos, los negociantes desesperados y los criados del palacio más querrían los cohombros de este Egipto de Madrid que el manná de la comida que su Magd. les da en aquel desierto.

Allí entre contina, ambición y eranças indirectas, vive la perpétua desorden y desconcierto; porque el Príncipe, en lugar de criarse entre las gentes, anda como chivato por los montes. Las damas, que se avían de bestir las galas, hazer los requemados, labrar las cadenetas, componer los perfumes que suelen en Madrid, allí se ocupan una en refinar la pólvora, otra en sacar polvorín, ésta en limpiar la rueda de la escopeta, aquella en fundir valas y perdigones, quál torçer cuerdas para las vallestas, quál en pulir gafas y quál enplumar saetas para salir a caça, como ninfas con su Diana. A ellas, para quitarles el desseo de casarse, llévanlas a ver la brama de los ciervos. En la Iglesia tanto es como aver entredicho perpétuo, pues para entrar en ella no vale la bulla de la Cruzada. Los Santos se conocen por relación, que todos están tan altos y tan lexos que apenas se alcançan de vista. Los famosos pintores an allí olvidado su arte, perdiendo el dibuxo, el ayre, el movimiento que en otras partes solían dar a las ymagines, y los que acà davan casi vida a sus figuras, allí recivieron la muerte en sus personas.

Qué puedo más dezir de los hombres, si aun los mismos libros allí se hazen salvajes, y huyen la vista de los hombres doctos escondiéndose por aquellos encantados caxones de la invisible librería? Savida es la fábula de Orpheo que con la suavidad de su música llevava tras sí, no sólo a los animales más aun las mismas piedras movidas de su lugar le seguían; lo qual no era otra cosa sino la saviduría y

la eloquencia de aquel famoso barón, la qual, a los hombres que como brutos vivían por los montes, persuadían a venirse con el abitarse en las ciudades, trayendo las piedras de las sierras y los árvoles de los montes para edificarla. En el Escorial passa todo al contrario, adonde los hombres ciudadanos, dexando las cortes y los pueblos insignes y los regalos de sus casas, se van entre aquellos infelices peñascos y sierras, movidos no de la música de Orpheo sino siguiendo el embeleco de las enfermas y engañosas esperanças de uno y otro ministro.

Las aguas del Escorial son las verdaderas aguas y fuente de Diana, con que fue Acteón convertido en ciervo. Porque mientras que muchos casados andan los veranos por aquellos estanques, pensando refrescarse con el agua de sus pretendencias y privanças, suelen sus mugeres en Madrid y otras partes hazerles nacer la luna nueva en las frentes. O, qué apropósito era aquella tierra y aquellos riscos para catar y observar agüeros si uviesse allí todo género de aves, como ay solamente mochuelos, cuclillos y cigüeñas! Es cierto muy de notar, que como del lago de Averno assí huyen los buenos páxaros del Escorial; pues apenas se halla una ave que siendo viva se oya con deleyte, ni estando muerta se coma con gusto. Pero en descuento de esto, a cada paso, debaxo de cada piedra, entre cualquiera hyerva, tras de cada espina ay grandes lagartos, muchas bívoras, infinitas culebras y todo género de serpientes ponçoñosas.

Si quereys estar en casa todo es calor, todo es suçiedad, todo es asco, todo es abominación; porque allí no avitan sino pulgas que os coman, mosquitos que os piquen, chinches que os chupen la sangre, harpías que os quiten la comida y furias que os hagan tornar loco. Si quereys salir fuera por hazer exercicio, los llanos están cercados, las cuestas son tan ásperas que a la subida es menester asirse con las manos, y a la vaxada servirse de las nalgas. ¡O, que lástima es ver un pobre negociante vaxar del sitio, sudando por aquella cuesta, renegando la paciencia porque no le despachan! Y quando llega a su posada halla la casa por varrer, la olla por coçer, la comida medio comida, el agua caliente, el vino vinagre, la mesa coxa, los manteles suçios, los platos quebrados, la ropa varnicada con grassa, y lo uno y lo otro hirviendo de moscas. Y quando se va a dormir le asaltan de improviso tantas pulgas y chinches, que nunca fue tanto el número de los Mirmidones ni la gente del exército de Xerxes.

No lo pasan mucho mejor los que quedan en el sitio, porque adonde quiera y por doquiera ay tres leguas de mal camino. Todo anda rebuelto, todo anda mezclado, todo anda confuso. A una misma sazón se oye bramar el ciervo, gemir la dama, aullar el lobo, suspirar el frayle; rebusnar el asno, murmurar el pretendiente; muxir la vaca, quexarse el negociante; gruñir el puerco, renegar el soldado; grasnar el ansar, regoldar el privado. En un mismo tiempo se oye el castellano echar su pese a tal, el catalán su cap i cul, el vizcayno su arengor putca, el portugués su consagro a Deus, el tudesco su tast i cotz, el flamenco su pestilensie, el francés su morbieu, el italiano su pota di qua, el ungaro su coruafi. De manera que jamás varca de Noé uvo tanta confusión de diversos sonidos y voçes, quanto ay en aquel pueblo y sitio en aquellos patios. Y con esto, qué maravilla que a los del Consejo les vengan caprichos estravagantes que nec oculus vidit nec auris audivit? Qué milagro si con tantos grillos en la caveça, tantos secretarios en ciertos conceptos mal concebidos; qué espanto que a todos se les hagan en tal tierra unos ingenios agrestes, unos pensamientos irregulares, unos ánimos incultos?

Todos con la influencia de aquel cielo andan como relox desconcertado, quando a de dar doze da dos, y quando una diez. Están como puerta fuera de quicio; hablan los que no saven hablar, piensan lo que no harán, dizen lo que no entienden, oyen lo que no quieren, juzgan lo que no alcançan. Ora pues, si los sitios de las tierras infunden las complexiones como piensa Galeno, se forman las costumbres; piense cada uno qué hombres pueden ser los que viven y están casi todo el año en el Escorial! Pues por conclusión de todo vaste dezir que están en la sierra, que viven en el Escorial, que quiere dezir en una tierra fuera del mundo, como dezir en gramática extra anni solisq. viam. Pues es proprio del Escorial no aver en él sino escoria; porque assí como en la lavor de las minas después de sacado el oro, la plata y los otros metales, sólo quedan piedra, terrones, ceniza y otras cosas inútiles; ni más ni menos en aquel pueblo y sitio después que la fundición cendrada que se haze en las posadas, y se ha sacado a los míseros negociantes todo el oro y la plata, y aun el cobre que llevan, se quedan echos escoria que apenas valen sino para echarlos en el moradal en essos montes y valles. En estas cuestas creo està condenado Sísipho a volver su piedra y Xión a estar enrodado; Títio a que le coman las entrañas, y Tántalo a morir de hambre y de sed. De todo lo qual, y de estar muchos días en essa tierra, guarde Dios a V.M. porque sin cartas no me pida más cartas. De Madrid y de Setiembre 1591.

(A la Biblioteca Nacional de Madrid, ms.7526, de J.Vélez de León titulat "*Mamotreto o índice para la memoria y uso de J.Vélez de León o manuscrito. Diversa materia*" s.XVI-XVII. En els fols.210-212v hi ha una descripció graciosa de El Escorial, publicada per Paz y Meliá a las "*Sales españolas*" Madrid 1902, que potser es tracti d'aquesta mateixa carta satírica).

Doc. 34: Fra Salvador Pons; Epístola dedicatòria a Joana II, impresa a l'inici de l'obra "*Llibre de la vida y miracles dels gloriosos màrtyrs Sant Celdoni y Armenter, cossos sants de Cardona*" Tarragona 1594 (reestampa de Vicens Surià, Barcelona 1685).

Epístola dedicatòria de l'autor a la Illustríssima y Excellentíssima Senyora Donya Joana de Aragó y de Còrdova, duquesa de Cardona y de Sogorve.

De aquell gran filòsof Protógenes (Excellentíssima Senyora) conte Philadelphio, y lo mateix refereix Plutarco, que era molt aficionat y amic de veure les gentils y agraciades imatges que exien de les mans de aquell famosíssim pintor Apelles. Y així caminà moltes llegües per diverses y vàries regions, fins a tant que vingué a trobar-lo en la Grècia. Content lo bon filòsof de aver dat fi al seu desitg, suplicà a Apelles fos servit de ensenyar-li alguna obra de ses mans. Vist per Apelles lo infatigable treball que per aquest efecte avia pres Protógenes, entra.l dins de son aposento, y mostra-li una quadra en la qual tenia pintat un cel tant maravellós, la lluna tant bella y tant clara, y lo sol tant resplendent, ab los raixs tant recamats y daurats y les estrelles tant lluens y tant resplendens, un mar y un foch tant al viu, que apartà la capa Protógenes per a que lo foch no la y cremàs. Lloà lo bon filòsof y excelçà en estrema manera la art y primor tant gran del pintor. Entra.l en la segona quadra y mostra-li les més gentils imatges y medalles de uns cavallers y dames que en sa vida avia pintat ni deboxat. Quant Protógenes les veu no sabé què respondre, sinó que tragué un poch la llengua y la mosegà, per a donar-nos a entendre que era tant gran la gentileza de aquelles imatges que no y avia llengua que les sabés ben lloar.

Lo home naturalment és enclinat a saber y a veure, y així diu lo savi que *Oculus non satiatur visu* (Eccles. I). Lo gran pintor que.s Déu té moltes quadres; una que.s la creació del món, un cel tan agraciat, una mar tan bella, una terra tan adornada y proveyda de arbres, plantes y fruytes, que.s glòria qui atentament pose los ulls en ella. Veent aquesta primera quadra lo Rey David digué: *Quoniam videbo coelos tuos opera digitorum tuorum* etc. (Psalm.8). Ay diu David que.m so posat a considerar esta primera quadra de la creació, y dich Senyor que sou admirable pintor. *Quam admirabile est nomen tuum*. Y és de notar , que diu molt bé David, que.s obra dels dits de Déu aquesta pintura de la creació del món, perquè així també com lo pintar és obra dels dits del pintor, àxí també la creació és obra del poder y saber de Déu. Pose's lo mateix profeta Rey a considerar la segona quadra que.s la recreació del món, en la qual tantes imatges y figures pintà lo omnipotent Déu, de quants Sants y Santes adornà la Església sagrada, y no sap dir altra cosa sinó *Mirabilis Deus in Sanctis suis* que.s volea dir maravellós s'és mostrat Déu envés sos Sants. Quantes y quals sien estes maravelles no les sap explicar elles en si, ni mostrar tenir llengua per aquest efecte, sinó que tant solament lloe y magnifique al autor.

Sent açò així, Excellentíssima Senyora, ¿què llengua humana hi haurà tant desimvolta, tant aguda que sàpie explicar les grans excellències y virtuts de uns cavallers de tanta importància y valia quals foren los invictíssims màrtyrs Sant Celdoni y Armenter, cossos sants de Cardona? Verdaderament la mia llengua resta molt curta, qual la de Protógenes, y no se dir altra cosa sinó juntament ab David beneyr y lloar la grandeza de Déu envés sos Sants. Considerant per altra part la gran devoció que vosa Excellència com a Princesa y tots sos fels vassalls, y bona part de Catalunya, tenen a estos cossos sants. Y recordant-me també del entranyable desitg que vosa Excellència me manifestà de que tragués a llum aquesta obra dels seus Sants la nit de la Annunciació de Nostra Senyora, trobant-me jo en lo palau de vosa Excellència en una pràtica que tinguérem sobre dels gloriosos màrtyrs. Perque no compliria jo ab la gran obligació que li tinch. Perque sent anat aquí aquest any de 1594 a servir a vosa Excellència, y a predicar y ensenyar a sos fels vassalls, no seria lo servici del tot cumplit si en alguna cosa faltàs. També me han animat y mogut a compondre aquesta obra la pública fama que hi ha de aquestos nobles y gloriosos màrtyrs són del llinatge de la

Excellentíssima duquesa de Cardona, Donya Francisca Manrique, àvia que fonch de vosa Excellència. Lo qual llinatge autoriza y amplifica V. Excellència ab sa generosa carta y sanch Real. Per lo tant reba V. Excellència aquesta obra ab aquelles benignes y humaníssimes entranyes que sempre acostume de aquest ínfim y molt afectat servent de V. Excellència, per a honra y glòria del etern Déu. De V. Exª humil servent y fel criat, Fra Salvador Pons.

Doc. 35: ARV. R.A. Processos, part 1ª Lletra "S"; nº1241. informe del plet de la ciutat i alcalde del castell de Sogorb contra la duquessa Joana II, sobre les obres que s'havien de fer al castell; 16 de març de 1595.

Die XVI mensis martii anno MDLXXXXV.

Molt Ille. Señor. Gregori Terraça not. syndich de la ciutat de Sogorb, e Jusepe de Valverde, alcayt eo castellà del castell de aquella suppcants., diuen que lo dit castell té precissa necessitat de refectió e reparaçió, per ço que en moltes parts de aquell *minatur inminentem ruinam* segons consta ab visura ocular *re oculis subiecta*, e constara ab relació de obrers de vila experts que si al pnt. no s'obra e repara se caurà gran part de dit castell, e serà molt més costosa dita obra y ara se preservarà dita ruïna ab molta menys despessa que si se dexàs caure y se hagués de obrar de nou.

Representa dit alcayt dita urgent necessitat de dit castell (et etiam de la casa de les armes de aquell, les quals estan en gran perdició perquè es van cobrint de orí y se poran passar de aquell guastar y perdre's *in totum*, si no són ab prestessa y diligència remediades) *Racione sui oficii et eius obligacione ductus per a que in omnem eventum* no se li puga atribuir culpa de no haver manifestat dita necessitat de reparació, ne acriminar-se li descuyt algú. E lo syndich de dita ciutat la representa a V.S. e real consell per a que se provehexca de competent remey, manant al receptor de les rendes de l'antich patrimoni, a qui se esguarda obrar y refer dit castell, que de les peccúnies que entren en son poder de dit antich patrimoni obre, repare e refaça aquell; e que la pnt. causa sia evocada a la Real Audiència, e comesa *juxta usum* y en tot y per tot demanen compliment de justícia. Implorant ett. e licet ett. Altissimus ett.

(17 de març de 1595, de la resposta de part dels ducs)

(...) Que la ruyna del dit castell se ha causat culpa et facto del dit Valverde, puix aquest may ha residit ni habitat en lo dit castell com tenia obligació *ratione sui officii*, y pagant-se li com se li paga de rendes de l'antic patrimoni un salari tant excessiu ab ningun treball, y menys emolument com ningú ne resulta de la sua estada per al castell ni ciutat; ans bé per haver-lo deixat aquell de habitar y desert y sens guarda, y estant de ordinari en la present ciutat o baix en la de Sogorb, y tenint creats ab títol y salari de soldats ha vingut lo dit castell a estar en lo estament que huy està; *et etiam* perquè lo dit Valverde dins lo àmbit, cercuyt y muralles de dit castell ha sembrat forment y grans y plantes vinyes fent-ho llaurar, per la qual occassió y aygues que han sobrevingut se han caygut part de muralles que estaven bones, y se han seguit altres danys en lo dit castell los quals se han de reparar a despeses de aquell.

Quarto perquè si *ubi constat* que lo dit dany no se hagués fet per culpa del dit Valverde com constara, empero no rebent com no.n reb ningun benefici de present lo dit antich patrimoni, ni la dita duquessa que lo dit castell estiga conservat y millorat, la rehedificació de aquell tocaria y s'esguardaria com de justitia toca y s'esguarda als propis de la dita ciutat *In quorum benefitius cedit* que lo dit castell estiga en deffensa y no a les rendes de l'antich patrimoni *pro ut in simili* per lo real consell en respecte del salari dels pretessos soldats criats del dit Valverde. És estat declarat provehint que la mitat se pague per la dita ciutat y l'altra mitat de les rendes del dit antich patrimoni; lo que.s diu *absq. approvatio ne dicta provissionis sino si et quaten. et sine preiuditio supplicationis ab ea interpossitae.* Supplique per ço et als. los dits comparents *dictis respective nominibus* que la dita provissió ex omnibus supradictis et horum singulis sia revocada y en millor commutada, abº de despeses de la part altra com ( ) requerint ett.

Doc. 36: AHNPB. G.M.Xemallau: "*Registrum diversarum notularum*" 1599-1602, Llig.34; Fol.160; Carta de la duquessa Joana a Frederic Cornet, Cardona 29 de maig de 1595.

Al muy Magco. Señor Fedriq. Cornet en Barna.

Muy Magco. Señor; por haver estado estos días con unas calenturías no he respondido a la carta de V.M. , y aunque hoy no estoy sin ella, por estar sangrada todavía, he recebido muy grande contento en entender que se vayan remediando las cosas de los negocios que tocavan a Antonio Granollachs. Ha V.M. se le deven todas las gratias de los buenos medios que en esto se ha puesto; y assí aora esta será para sólo pedir a V.M. mande entregar la plata que se le dexó a V.M. encomendada, con orden del duque mi Sr. a Antonio Villalta; y V.M. la mande dársela con inventario ante scrivano público y que cobre V.M. de Villalta del recivo ápoca, que en esto reciviré yo md. y apretarme el dolor de cabessa acabe; con que Dios nro. Sr. la muy Magca. persona de V.M. guarde y prospere. De Cardona a 29 de mayo 1595. A lo que V.M. mandare, la Duquesa. (*segellada amb el segell d'escut de Sogorb*).

Doc. 37: Biblioteca Colombina (Sevilla) Ms.64-7-114: Memorial anònim sense data (s.XVII) sobre la obligació que tenien els "Grandes" de España de servir a rei militarment.

"(...) La obligación de servir los grandes y títulos con lanzas, a sido la cosa más assentada y notoria que ay en estos reynos, y por ser con vassallos de esclarecida sangre, que con su derramamiento tienen confirmada esta obligación. Se a dexado de reducir a ley porque como dixo la 5.tit.19 de la part.2 a los nobles para acudir a la guerra y al servicio de sus reyes, el echo y la misma naturaleza les conpele y llama. Tanpoco ay ley que declare las lanças con que cada grande o título está obligado a servir, en lo antiguo cada uno devía servir y servía en correspondencia de su renta y de la gente que podía sustentar, adelantándose los unos a los otros, conforme a los tienpos y al estado de sus rentas. En la histº del rey don Enrique el 4º, en el año tercero, se refiere que queriendo entrar en la vega de Granada mandó llamar a sus gentes, y mandó que cada uno de los grandes le sirviesse con ciertos honbres de armas y ginetes según su estado.

Esta historia es la que más explícitamente declara la obligación de servir con lanças los grandes y los títulos. No estava reducida a número cierto, que esto se medía por el estado de las rentas, y assí se praticó en las alteraciones de Castilla en tienpo del Sr. Enperador, y en la unión de Portugal donde algunos grandes y títulos de Castilla sirvieron con peones y lanças en mucho mayor número de las lanças con que oy sirven. Y por excusar el enbaraço que podía caussar este servicio indeterminado, reducido al estado y renta de los grandes y títulos, y las differencias sobre si cunplían con su obligación o faltavan en el número de las lanças con que avían de servir, sobre que solía aver muchos debates, como consta de la ley 5.tit.4.lib.6.recop., se hizo repartimiento de las lanças con que cada casa está obligada a servir, en que se tubo atención a las rentas y estado que cada uno tenía. Y por esto es tan desigual el número de las lanças, porque unas casas de los grandes sirven con 60 lanças y otras con 20. Y en los títulos unos sirven con 10 y otros con 20 y otros con 40 y así al repeto de sus rentas.

Este es el estado, origen y fundamento de la obligación que los grandes y títulos tienen de servir con lanças, que oy ya está reducido a número y repartimiento cierto, de manera que cada vasa sabe con las que a de servir. *His statis proximum est*, si el rey por mayor conveniencia y seguridad de sus reynos puede obligar a los grandes y títulos a que, para la defensa dellos, en lugar de las lanças sirven con la mesma cantidad que avían de gastar en armarlas y sustentarlas para la dotación de los presidios destos reynos, conmutado todo aquel servicio de lanças en sueldo de soldados. Para la resolución deste punto se ha de advertir y presuponer el estado que a llegado la Hacienda y Rentas reales, las quales por sí solas no son bastantes para que el rey no pueda tener dotados los presidios destos reynos, siendo tan necessaria e inexcusable esta dotación para su defensa (...)".

Doc. 38: AHNPB. Pere Carbonell: "tercium manuale" 1601-1602. Llig.2; Document d'àpoca del marxant de quadres Dionís Foixer al pintor Claude Gerard, 18 de juliol 1602 (notes Madurell).

Die Jovis XVIII mensis julii anno a natte. Dni. MDCII.

Dicto die. Dictus Dionisius Foyxer mercator telarum de pinzells civis Barcinone firmavit apocam honor. Glaudio Gerardo pictore civitatis Lugduni pnti. de decem ducatis auri solis ad ronem. duodecim regaliorum p. quolibet ducato. Et sunt in solutum et p. rata ac ad bonum compotum illor. octuaginta scutorum auri solis sibi debitor. per honor. Guillermum Foyxer etiam mercatorum telarum de pinzells causis et ( ) contentis in quodam debitorio seu obligationis instro. per dictum Guillermum Foyxer sibi firmato apud discretum Petrum Balaguer notarium villa Perpinyani die vigesima mensis martii anno a nate. Dni. millesimo sexçentesimo primo. Modus vero solonis. fuit in pecunia numerata in notarii et testium infror. pntia. Et ideo renun.

Testes sunt magco. Petrus Vilossa domicellus Barcinone domiciliatus et Petrus Mestre scriptor Barcinone.

Doc. 39: ADM. Archivo Histórico; Llig.237, Doc.6; Carta de Ana Enríquez de Cabrera (mare del duc Enric), comtessa de Prades, a la duquessa Joana II. Madrid 29 de juny de 1604.

Illma. y Exma. Sª. El pe. Juan de Balençuela me dio la carta de V.Exª de 22 de março que, aunque se a detenido algún tiempo en Valladolid, no le pareció embiármela sino aguardar a quando viniese. En estremo e holgado con ella y con la buena relación que me a dado de la salud de V.Exª, que plegue a Dios sea por tan largos años como yo deseo y sus hijos de V.Exº emos menester; que prometo digo esto con palabras muy del coraçón, y que puede V.Exª hazer de mi en este particular la confiança que de mi Sª la duquesa de Sessa su Sª me hiço mucha merced el tiempo que aquí estuvo. Pero soy tan desgraciada que me huvo de durar poco este contento, pues se partió para Valladolid tres días antes del Corpus, y todos emos quedado muy solos porque Juana y Ana se entretenían con su prima que es un ángel -prometo a V.Exª- y Luis andava todos los días con sus primos. Todo esto nos a faltado, y sólo me an quedado los trabajos que siempre con estas rebeldías del marqués, y yo no me canso de hazer en su beneficio todo lo que puedo. Pero como tiene ruines consegeros, estima poco el amor que le tengo y el desseo de verle muy gran cavallero y que se parezca a los suyos. Dios por su misericordia le abra los ojos, que por descansar con V.Exª digo esto y porque se quan a la parte va V.Exª en mis trabajos; y assí siempre escrivo cosas de pesadumbre.

Bien veo que lo hago mal, que a V.Exª no la avía yo de entretener sino con cosas de mucho contento, ni aún para mi le hauría mayor que mandarme V.Exª en que la sirva con seguridad, que la obedeceré en todo como verdadera hija. Mucha mrd. me a hecho V.Exª en mandarme dar quenta del negocio de Segorve; ya desseo ver a V.Exª en possesión de aquello y que lo goze muchos años. Yo no tengo para qué offrecerme, pues sabe V.Exª que en esto y en quanto me mandare la tengo de servir, pareciéndole que puedo ser de algún provecho. De aquí haurá poco de qué avisar a V.Exª, porque este lugar es ya aldea, y de Valladolid no faltará quien me saque a mi deste cuydado. Dízenme que los reyes se entretienen con fiestas, y que aora a de haver otras que mantienen los príncipes de Saboya. Yo creo que mi Sª la duquesa de Sessa tendrá cuydado de embiar relación de todo a V.Exª.

Hago saber a V.Exª que me an traydo aora otra esclava que es muy buena cozinera; harto quisiera yo estar tan cerca que pudiera servir a V.Exª con algunos regalos de los que sabe haçer que son por estremo. No sabré encareçer a V.Exª la mrd. que reçibo en que me mande en que la sirva. Ayer en dándome la carta el pe. Fray Juan de Valençuela, hice buscar luego quatro bolsillos de ámbar dorados que creo son raçonables, que lleva el pe. Fray Juan. Bien podrá V.Exª dar los dos a las personas a quien los avía mandado; y a mi escusarme de la tardança, que la culpa ha sido del pe, Fray Juan que asta ayer no me dio la carta, y mande V.Exª avisarme el recibo.

Sus nietas de V.Exª besan los pies a V.Exª y dicen que si no es atrevimiento suppan. a V.Exª les haga mrd. de embiarles unas gorgueras de telarejo de los que ay se haçen, que tengan más de diez varas de largo y una quarta de ancho y unas cadenas de vidrio, que aquí se trae aora esto. Luis besa tanbién los pies a V.Exª cuya Illma. y Exma. persona guarde Dios los muchos años que desseo y e menester. En Md. 29 de junio 1604. Illma y Exma. Sª besa las manos a V.Exª su hija y servidora la condesa de Pradas.

Doc. 40: ADT. Parròquia d'Arbeca; LLibre de l'Església (Arxiu Parroquial nº6; Fols.123-124); Contracte dels jurats de la vila d'Arbeca amb Joan Robert, mestre brodador dels ducs de Cardona. 21 d'abril 1606.

En nom de Nostro Senyor Déu y de la Sacratísima mara de Déu. Capitulasió feta entre los honoraples senyors de jurats y voluntat del Cònsol de la vila de Arbeca de la una part, y mestra Joan Robert, brodador de ses Exes. de la part altra, sobre lo fer de una capa profesonal que dit brodador ha de fer per dita vila de Arbeca.

Primo, que dit mestre Joan Robert brodador, dóna un fris ab sa capilla, en lo qual són les imatges següents: Sant Salvador, Sant Favià (y) Sabestià, Sant Antoni, Santa Madalena, y en lo mitx Déu lo pare, y en lo capillo la Verge Maria del Roser; tot brodat de or fi y seda fina; y per tal ( ) dit brodador lo qual fris tenen dits jurats en son poder rebut.

Item és pactat que dit brodador axi aportar lo velut de grana per fer dita capa a sos càrecs y de sos diners, y axí tallar dita capa de la lergària del fris que dits jurats tenen en son poder.

Item és pactat que dits jurats an de donar y pagar a dit brodador per preu, axí del fris com del vellut, xixanta ducats, dic LXXII Ll. paguades de aquesta manera (IIII Ll. VI s. me donaren los Sors. de jurats y XIII Ll. XIII s. II d. me donà en Joan Torner del que avia aplegat de las que té albarà de mà mia). Lo restant li donen tot lo blat tenien aplegat per fer dita capa al preu de vuyt sous faneca, com vuy concore; y de aquesta hora anavant dit blat està per dit brodador que valent més de ho manco dita vila ne puga pagar manco, axí del que tenie levat y aplegat com lo que de aquesta hora en avant. Se aplagarà lo que reste a pagar li prometen pagar-la més tard a la collita primer vinent, y l'altra meytat a l'altra collita a ell o a qui ell voldrà.

Doc. 41: ADM. Archivo Histórico; Llig.265 doc.40 (caixa 23); Taxació de Vicente Carducho de les pintures del duc de Lerma de la Ribera de Valladolid; 8 de juliol de 1606".

St. Lorenzo y agosto 2 del 1606. Haviendo visto el duque mi Sr. la memoria que a embiado mi padre de las cosas que quedaron en la Ribera de Valladolid, me a mandado que le embie a V.M. para que las haga tasar a Carducho que tiene notizia dellas; y con eso sepa su Exª lo que podrá valer todo lo que allí quede. Gº Dios a V.M. En St. Lorenzo 2 agosto de 1606. Don Rodrigo Calderón. Los Carduchos se vernán luego con Francisco de Mora, si no tubieren tiempo de hazer esto les dirá V.M. que lo traygan y acá me lo darán.

(*A l'envers*) Inbentario de las cosas que ay en la casa de la Ribera de Valladolid, están tasadas en 67 U 778 r. Entiéndese son las que dio su Exª al Rey nro. Sor. con la Ribera.

Pinturas.

Primeramente en el çaguán los doçe Emperadores a caballo en doçe lienços de dos baras de alto poco más o menos ----------2 U 640.
El retrato de Cipión Africano de bara y mª de lienço---------- U 100.
En un lienço del mismo tamaño una muger significada por el sentido del olfato---------- U 50.
Otra de la misma manera del oydo---------- U 50.

En la galería vaja:

El retrato del duque mi Sor. a caballo de quatro baras de alto---------- 5 U 500.
Ciento y una cabezas de Emperadores guarneçidas de dos terçias en alto---------- 4 U 444.
Más en siete lienços de dos baras guarneçidos pintados los siete planetas---------- 3 U 500.
Más ocho lienços del mismo tamaño de la criaçión del mundo, guarneçidas---------- 4 U 000.

Un retrato del duque de Mántua de vara y quarto guarneçido---------- U 3000.
Un lienço de vara y mª pintados los quatro tiempos---------- U 088.
Más en un lienço del mismo tamaño una risa---------- U 060.
Más otro del mismo tamaño pintado un bodegón---------- U 100.
20 U 832.

En el oratorio:

Un quadro guarnecido de negro de dos baras y mª, pintada una nra. Sª con un niño Jesús y un St. Jerónimo y Gabriel y Tobías con una cortina de tafetán colorado---------- U 500.
Más una tabla de bara y media guarneçida de una moldura tallada y dorada de oro bruñido, pintados en ella cinco panes y dos peces---------- U 440.
Más otra del mismo tamaño y la misma guarnición, pintado en ella St. Franco. predicando a unas abes---------- U 440.

En el primer aposento subiendo de la escalerilla del oratorio:

Onçe lienços de bara y dos terçias con sus molduras doradas, pintada en cada uno dellos una figura de diferentes trajes---------- 1 U 452.
Más un lienço del mismo tamaño guarneçido, pintado en él el retrato del hijo del gran Turco que cautibó Don Juan de Austria---------- U 300.
Más el retrato de Adriano Rey de Persia del mismo tamaño, sin guarnición---------- U 110.
Siete cazas del mismo tamaño con guarnición dorada---------- U 500.
Más en un lienço de bara y terçia en quadrado pintado en él un Juiçio de Paris, buena copia de Paulo Beronés---------- U 300.
Más un lienço del mismo tamaño de la misma guarnición, pintados unos pájaros---------- U 040.
Más en un lienço de bara y quarta una geroglífica pintado en él una luna y un sol---------- U 036
4 U 118.
Más un lienço de bara pintado un retrato de Marcos Celuyus Otabus Rex, de oro guarnido----------
----------U 040.
Más un lienço del mismo tamaño de la misma guarnición, pintado un Aníbal---------- U 040.
Más otro del mismo tamaño pintado Tito Bespasiano, con la misma guarnición---------- U 040.
Más otra de la misma manera de César Augusto---------- U 040.
Más dos lienços guarneçidos de dos terçias, pintados dos borrachos---------- U 050.
Más quatro Sivilas sin guarnición, de dos terçias---------- U 032.

En el aposento segundo:

Ocho Sivilas de dos terçias guarneçidas---------- U 100.
Más del mismo tamaño y de la misma guarnición veynte y ocho retratos de personas diferentes----------
---------- U 462.
En quatro lienços de dos baras de largo cada uno pintados en cada uno dellos los quatro elementos, con sus molduras doradas ---------- 2 U 200.
Más en otros quatro un poco mayores guarneçidos pintados otros elementos flamengos-2 U 000.
Más en un lienço de una bara guarnecido, pintado en él una noche de ynbierno---------- U 030.
Más en otro de bara y terçia una Europa ençima del toro, guarneçido---------- U 100.
Más el retrato del Rey nro. Sor. guarneçido, de dos terçias---------- U 100.
Más otro del mismo tamaño de la Reyna nra. Sª---------- U 100.
Más seis entampillas de a terçia yluminadas y guarneçidas de cordován dorado---------- U 050
5 U 384.
Más sobre una bentana un lienço de Flandes al temple de vara y media de largo y media de alto----------
---------- U 018.

En el tercer aposento:

Quarenta cabeças de Enperadores guarneçidas y doradas en lienço de dos terçias------1 U 760.
Más dos retratos del Dante guarneçidos---------- U 055.
Más otro retrato guarneçido de Franreta muger---------- U 022.
Más otro retrato guarneçido de Simiramis---------- U 022.
Más ocho cabezas de mugeres ylustres, de una terçia con sus molduras guarneçidas---- U 200.
Más un lienço de tres baras de largo y cinco pies y mº de alto, pintado en él la toma de Antequera por Diego Gómez de Sandoval, con su moldura dorada---------- 4 U 400.
Más otro de dos baras y mª del mismo alto y guarnición, una vitoria que tubo Dº Gómez contra el conde de Argel en Valencia---------- 2 U 200.
Más otro lienço de dos baras de alto y dos de ancho, un rey Don Phe. el segdo. ofreçiendo su hijo a un ángel---------- U 440.
Más un lienço de dos baras y media pintado quando apareció el ángel a los pastores, guarneçido; es del Basano original---------- U 550.
Más un lienço de dos baras y mª de alto, guarneçido, el retrato del duque de Medinaçeli-- U 440.
Más otro del mismo tamaño de mi Sª la condesa de Lemos virreyna---------- U 440.
10 U 547.

Más tres liençiçillos de a bara poco más o menos, copia del Basán de los quatro tiempos, con sus guarniçiones---------- U 200.
Más una pintura de la plaza de Venecia de tres baras y media de largo y dos de alto, guarneçida; es de Leandro Basán---------- 5 U 000.
Más un lienço guardº de bara y media del conde de Ampudia---------- U 132.
Otro del mismo tamaño de una flamenca---------- U 088.
Más diez y siete mapas guarneçidas yluminadas---------- U 80.
Más un lienço de media vara un boscaje flamenco al temple---------- U 012.

En el quarto aposento:

Quarenta y quatro retratos guarneçidos, de dos terçias, de diferentes personajes---------- U 850.
Çinco lienços de los meses originales del Basán guarneçidos, de tres baras de largo y dos de alto-------
---------- 3 U 300.
Más otro de un Marte y Benus originales de Paulo Beronés, de dos baras----------U 400.
Más el retrato del duque mi Sr. armado en pie, guarneçido, de dos baras y mª---------- U 200.
Diez y seis estampas guarneçidas y luminadas---------- U 048.
10 U 310.

En la segda. escalera que.s la principal:

Catorçe lienços de vara y terçia, los Ynfantes de Lara y de ayo Mudarra, el Rey Almançor y Alaja Gonzº bustos y doña Sancha---------- U 300.
Más del mismo tamaño un retrato del cardenal Don Diego de Spinosa de Alº Sánchez---- U 220.
Más otro del mismo tamaño del emperador Carlos Quinto armado---------- U 100.
Más del mismo tamaño en nuebe lienços ocho musas y un Apolo---------- 1 U 100.
Más del mismo tamaño un lienço guarneçido, Don Yñigo López de Mendoza primer conde de Tendilla---------- U 165.
Más otro lienço de una terçia de alto y una bara y una terçia de largo, un perro y un gato U 049.

Pasada la primera escalera açia el terrado. Primer aposento:

Ocho retratos de una señora alemana en unos lienços guarneçidos, de dos baras y mº de alto y una de ancho---------- 1 U 600.
Más un lienço de vara y quarta, retrato del emperador Carlos Quinto armado---------- U 100.
Más del mismo tamaño la emperatriz su muger---------- U 100.

Más del mismo tamaño un retrato del Rey Don Phe. segdo.---------- U 100.
Más otro del mismo tamaño de la Reyna Doña María muger 2ª---------- U 100.
3 U 292.
Más del mismo tamaño la Reyna Doña Ysabel muger 3ª---------- U 100.
Más del mismo tamaño Doña Ana muger 4ª---------- U 100.
Más del mismo tamaño don Juº de Austria---------- U 100.
Más del mismo tamaño la Ynfanta Doña Ysabel---------- U 100.
Más del mismo tamaño Doña Catalina---------- U 100.
Más del mismo tamaño el Príncipe Don Carlos---------- U 100.
El mismo tamaño, el Rey nro. Sr. quando era princº---------- U 100.
Cinco cabezas de enperadores guarneçidas de una misma manª, de una vara---------- U 200.
Un retrato de dos terçias, guarneçido, de Próspero Colona---------- U 050.
Más del mismo tamaño dos enperadores guarneçidos---------- U 066.
Ocho estampas yluminadas y quadradas---------- U 032.
Catorçe redondas yluminadas y guarneçidas---------- U .

Segdo. apossto. al subir de la escalera:

Quarenta retratos de personajes diferentes de dos terçios guarneçidos---------- U 880.
Más del mismo tamaño dos de un negro y una negra---------- U 044.
Más una dama estranjera guarneçida de nogal de una bara---------- U 088.
Más sobre tabla un retrato de una dama estrangera con su moldura dorada de vara y terçia----------
---------- U 165.
2 U 267.
Más del mismo tamaño otro retrato de una dama, guarneçido---------- U 150.
Más un retrato de vara y media y su moldura dorada del Rey nro. Sr. quando era Príncipe----------
---------- U 100.
Más un retrato de una estranjera de una terçia, guarneçida de pino---------- U 025.
Más un retrato de la Reyna de Ynglaterra de una terçia con su moldura dorada----------U 020.
Más un lienço de una bara poco más o menos, de uno de los quatro tiempos---------- U 066.
Más seis lienços guarneçidos de tres baras del Basán originales que son seis meses---- 4 U 000.
Más tres estampas y tres mapas quadradas y nuebe redondas y luminadas---------- U 050.
Más dos países al olio redondos de quarta con sus molduras---------- U 022.

En el postrer aposento:

Dos lienços de trajes y fayçiones de moros de bara y media de cayda y largos, unos más otros menos----
---------- 2 U 000.
Más seis tablas guarneçidas de vara y quarta de quadrado, pintados en cada una dellas en redondo dos meses del año---------- 1 U 000.
Seis lienços guarneçidos de bara y quarta de alto y bara y media de ancho, pintados en ellos frutas y carne y otras cosas, significando en cada uno dellos un mes del año---------- 1 U 800.
9 U 223.

Doc. 42: AHNPB. G.M.Xemallau:"Duodecimum manuale" 1607. Llig.22; Contracte del pagès Pere Galtell com a jardiner de l'hort de la Rambla i del palau del carrer Ample en substitució d'un tal Sever difunt; Barcelona 26 de juny de 1607.

Dicto die martis XXVI junii
in dicta turri de Jesu.

Nos domna Joanna Folch et de Cardona et Sugurbi olim ab Aragonia Dei gratia ducissa Cardone et Sugurbi p. tempus ( ) annorum a die pnti. in antea computando et inde illis finitis tandiu

quandiu nra. mera libera et spontanea duraverit voluntas. Et cum pactis et conditionibus infris. et ( ) sine eis als. al. nec alio modo, damus et concedimus vobis Petro Galtell hortolano civi Barne. licet absenti et notº infro. haec pro vobis ac aliis cuya intersit recipienti et acceptanti usum fructum sive usum et habitationem ac ius utendi et fritendi Illius domus sive domum culti et horti quos seu que nos habemus et possidemus in suburbano sive Rambla presentis civitatis et ad latus magnar. domorum et horti nror. vulgo dictor. les cases de la Rambla quos ex consimili gratia sive concessione nra. huc usq. habuit habitavit et ususfruit ( ) Sever qº hortolanus.

Sor. Mº Xamellau. Por q. por mandado de su Exª mi Sora. la duquessa, me he concertado con el portador de esta que se llama Pedro Galtell, en esta forma q. dándole como lo da su Exª la casa y huerto que su Exª tiene en la Rambla para su uso habitación y beneficio, durante la mera y líbera voluntad de su Exª q. el dicho hortelano se obliga a sustentar, a uso y costumbre de buen jardinero, los tres jardines de las dos casas de su Exª, a saber el jardín de la casa del carrer Ample, y los dos q. tiene agora el Sor. Visorrey en la casa de la Rambla. Y esto se entiende dándole agora de principio para poner los dichos jardines en devido modo y forma como han de estar, *pro hac vice tantum* cordel, canya y esparto para poner los dichos jardines en el dicho talle; y desde aquí adelante se obliga a sustentarlos a su costa y trabajo en el mesmo estado, y por q. no sea tan a su costa del dicho hombre, y a la ventura de sus trabajos, declara su Exª que de su mera y líbera voluntad le conçede sinquo anyos de firme el dicho concierto, y por q. el dicho Pedro Galtell yrá con este a firmar aucto en poder de v.m., se servirá recibirlo conforme a lo q. está dicho. Y nuestro Sor. guarde a V.M. de esta torre en 26 de junyo anyo 1607. Antonio de Padilla.

Doc. 43: AHNPB. G.M.Xemallau: "Testament i inventari dels béns relictes de dona Joana d'Aragó, duquessa de Cardona i Sogorb" 1608. Llig.30; Inventari dels llibres de la duquessa Joana II; 2 d'octubre 1608.

Item una caxa de pi vella, ab son pany y clau, y dins ella los llibres devall scrits y següents:

Pº una història de la vida y miracles de la vida de st. Vicens Ferrer de forma de quart, ab cubertas de pregamí y corretx de tafetà blau.

Item Sinodo Diocesano del Barasil, de forma de quart ab cubertas de pregamí y flochs de tafetà blau y encarnat.
Item breu història de la orde de N.Sª de la Marsè, de la matexa forma y flochs encarnats.
Item un altre com lo propdit.
Item la tersera part del Flos Stor. de forma major, ab ses cubertes de pregamí molt velles.
Item quarta part del Flos Stor. ( ) discursos de tot l'any, ab ses cubertes de pregamí molt dolentas.
Item Històrias Tragicas Exemplars tretas del Bandello (?) varonès, de forma manor, ab cubertas de pregamí y flochs encarnats y blaus.
Item Tractat de l'Amor de Déu, de forma menor ab les cubertes de pregamí.
Item tractat de la Princessa de Parma, de forma menor ab ses cubertes de pregamí y flochs encarnats.
Item Vida y Miracles de st. Francesch, de forma menor ab cubertas de pregamí y flochs blaus.
Item Llochs Maravallosos de la ciutat de Roma, de forma menor ab cubertas de pregamí.
Item Història de Fra Lluís de Granada, de forma menor y cubertas de pregamí ab flochs blaus y encarnats.
Item Explicatió de la Bulla de la Crusada, de forma menor y cubertas de pregamí.
Item La Vida y Obra de st. Pedro Nicolás de l'Orde de st. Francesch, de forma menor ab cubertas de pregamí.
Item las Guerras de Granada, de forma menor ab cubertas de pregamí.
Item Summa de Doctrina Christiana del baxaller Alonso Martines de Laguna, de forma de quart ab cubertas de pregamí dolentas.
Item Tractat segon del Memorial, de forma menor, cubertas de pregamí y flochs encarnats.
Item segona part del Pícaro Gusmán, de forma manor, cubertas de pregamí.

Item Història de la Sagrada Passió de N.Sor. de Diego Ramires Pagan, de forma xica.
Item uns versos part al divino y a l'humà, de forma menor ab cubertas de pregamí.
Item vida y miracles de stª Eulària, tomo xiquet ab cubertas de pregamí brunyit y deurat, y flochs grochs y blaus.
Item Meditations de Fray Luis de Granada, forma petita ab cubertas de pregamí y cartó, flochs encarnats.
Item un llibre de la vida y miracles de st. Pere de Llucsamburch, de forma menor sens relligar.
Item Rosari de N.Sª forma menor, cubertas de cuyro sobredeuradas y flochs blaus.
Item Miserias de l'Home de fra Thomas de Truxillo, tomo menor, cubertas de pregamí.
Item vida y Extias. de st. Joan Batista, tomo menor, pª y 2ª part.
Item segona part del llibre de devotió, tomo menor, cubertas de pregamí y flochs encarnats.
Item de la Perfeta Casada, tomo menor, cubertas de pregamí.
Item segona part del Llibre de devotió, tomo menor, cubertas de pregamí y flochs encarnats.
Item de la Perfeta Casada, tomo menor, cubertas de pregamí.
Item segona part del Flos Stor. molt dolent.
Item la vida de la Mara Teresa, de forma de quart en cubertas de pregamí.
Item Selva de las Venturas de Hierònym de Contreras, forma menor, cubertas de pregamí y flochs encarnats.
Item una Història de la Vida de stª Genovesa de París, scrita de mà, cubertas de pregamí y flochs verts y encarnats.
Item epístoles y Evangelis de tot l'any en romans, forma mijana, cubertas de pregamí velles.
Item tractat del purgartori contra Llutero de fra Dimás Serpí de l'orde de st. Francesch; forma menor, cubertas de pregamí y flochs morats.
Item Contemptus Mundi, ab cubertas de cuyro.
Item Vida del pare Ignasi; tomo petit, cubertas de pregamí.
Item Relatió de las festas de st. Ramon.
Item Vida y Miracles de st. Ramon.
Item Llibre de Miracles dels Cosos sts. de Cardona y stª Madrona; volums xiquets, cubertas de pregamí y flochs de colors.
Item De la Conversió de stª Magdalena; part en vers y part en prosa, forma menor.
Item primer volum del Memorial de la Vida Cristiana, cubertas de cartró y flochs vermells.
Item Ores o Officis de N.Sª molt vell.
Item Història de si Mateix, tomo petit molt dolent.
Item primera, segona y tercera part de la Història Medicinal del doctor Monardes.
Item la Vida de la Mare Theresa; forma menor en cubertas de cuyro deuradas.
Item altre tomo com lo propdit, Camí de Perfectió, composta per la mare Theresa per las suas monjas.
Item Consolatió de Afligits, tomo petit vell.
Item Vida y Miracles de st. Hyacinto, de forma menor.
Item Officis de la Semmana Sta. tomo petit.
Item sentènties y paraules notables de la religion seràfica de st. Francesch.
Item Art de Amar a N.Sor.
Item Història del món de fra Alonso de Orosco.
Item Orations y exercicis de devotió de fra Lluís de Granada.
Item Història Eccª de la Sisma de Inglaterra; tomo menor, cubertas de pregamí.
Item Oratió y Maditatió de fra Lluís de Granada, tomo menor, cubertas de cuyro deuradas.
Item Passió Deorum, cubertas de cuyro.
Item altre llibret dels Miracles de st. Ramon.
Item Indulgèntias de N.Sª del Carme.
Item Confessions de st. Agustí en romans.
Item Aranjues de la Anima, de fra Juan de Tolosa.
Item Manual de Orations Spirituals; molt xiquet, cubertas de pregamí.
Item Vida y Miracles de st. Just y st. Pastor; tomo octau, cubertas de pregamí molt velles.

Item breu Instructió de com se ha de administrar lo Sacrament de la penitència, de fra Barthomeu de ( ).
Item recopilatió de orations de fra Lluís de Granada.
Item Remallet de Flos Spirituals.
Item Oras Devotas de fra Francesch Contis; cubertas de cuyro sobredauradas.
Item Offici de N.Sª molt vell.
Item Redemptió de catius de fra Hierònym Gratia.
Item Vida y Miracles de st. Ramon.
Item Meditatió del st. Sacrament de fra Lucas Pinelo.
Item De la Verdad, nou; forma menor, cubertas de pregamí, flochs morats.
Item Offici de l'Angel Custodi, sens relligar.
Item Psaltèrit Romà.
Item Del Convent de N.Sª de Montserrat, sens relligar.
Item memorial de Vida Christiana, ab cubertas de cuyro sens daurar.
Item Obra Espiritual en prosa.
Item La Vida de st. Nicholau de Tolentí.
Item Viatge de Hierusalem.
Item Lletania del Jubileu.
Item altre com lo propdit.
Item Pràtica de ( ) del pare Peris.
Item La vida de st. Magí.
Item un llibre scrit de mà del Tusón, cubertas de pregamí dolentas.
Item Regla y Testament del pare st. Francesch molt xiquet, ab cubertas de pregamí y tancadors de plata.
Item Oratori st.
Item un llibre de dibuxos de diversas pinturas, gran, sensa relligar.
Item un parell de formas de sinch punts.
Item una mampara de noguer para guardar la claror del llum, servia-se'n sa Extia. vivint.
(*En total es contabilitzen 119 volums*)

Doc. 44: AHNPB. G.M.Xemallau:"Registrum diversarum notularum" 1607-1608. Llig.36; Fol.475. Carta de l'abadessa del convent de stª Clara de Castelló d'Empúries al duc de Cardona, Castelló 22 d'octubre de 1608.

En persona de sa Exª nos ha fetas moltas mds. lo Sor. don Lluís lo qual rebérem en esta pobre casa a comta propi; sols nos falta ara rebre md. de la visita de VªExª de cuya tenim molt gran desytg, y no menos entenem lo tenan los Sors. desta vila; però per lo que tenim per sert la vinguda no serà tant prest. Tinch hosadia com a tant pare y Sor. desta casa pobre, lo molt patiran las religiosas desta casa en lo aliment avent-se'ns llevadas quatra lliuras de las vuyt que mi Sorª. la duquesa, que sia en gloria, y altres Sors. duchs acustumavan de donar quiscun mes a la tornera per lo aliment de pitansa a las monjas; y axí ara supliche jo y tota esta comunitat a VªExª se apiade de nosaltres en tornar manar se nos donan, que per vuy en dia los viures van molt més cars del que acustumava en altres temps, y tal podia viure de almoynas que ara tenint dines no porà posar la vida, quant més nosaltres estant aquí ençerradas en cuya comunitat tenim continua memòria de la vida y salut de VªExª y de mi Sora. la duquesa, la qual conserve molts anys lo altísim y en estat aumente desta casa de VªExª. Stª clara de Castelló, vuy a 22 de octubre any 1608. Excim. Sor. de VªExcia. súbdita y filla que per sa vida y salut pregua, sor Hierònima Mediona Abbª.

Doc. 45: AHNPB. G.M.Xemallau: "Manual" 1612, llig.34; Revocació per part d'Enric de Cardona de l'herència de Joana II. Lucena 13 de juny 1612.

Poder de su Exª en favor del dicho licenciado Juan de Herrera para revocar el inventario, y renuntiar la heredad de la duquesa doña Juana su agüela.

Sea a todos notorio como yo, don Enrrique de Cordova y Aragón, duque de Cardona y de Segorbe, marqués de Comares y de Pallas, conde de Empúries y de Prades, vizconde de Villamur, Alcaide de los Donzeles por el Rey nro. Sor. Gran Codestable de la corona de Aragón, Sor. de las baronías de Entensa, Juneda y Arbeca y Agramunt, y de las villas de Espejo y Chillón y de Lucena y de la Vall de Uxó, Sierra Deslida y ciudad de Solsona ett.

Otorgo que doi mi poder cumplido quan vastante de derecho se requiere y yo lo tengo, al licenciado Joan de Herrera, especialmente para que por mí y en mi nombre pueda rebocar y reboque por auto, o por autos judiciales o extrajudiciales, qualesquiera confessiones, inventarios, aceptaciones de herençia de la que quedó por fin y muerte de mi abuela y señora doña Juana duquesa de Cardona que sea en gloria, assí la fechas por mi parte como por qualesquiera procuradores míos, por ser como son erróneas y falsas; y como tales desde luego las reboco y doi por ningunas, renuncio y repudio la dicha herençia, y me abstengo della para no usar de los bienes que por título de herencia me pudieron perteneçer, por quanto los bienes de que assí se hizieron inventarios al tiempo de la dicha muerte, y que declararon ser de la dicha señora duquesa, no lo eran ni fueron bienes proprios suyos que a mí me perteneciessen por título de herençia, sino de la recámara, vínculo y mayorazgo del Sor. infante don Enrrique y de los duques don Alonso y don Francisco sus antecessores y míos; y cerca desto pueda hazer y haga qualesquier escripturas, escritos y otras diligençias y las pueda hazer y presentar ante qualesquier juezes de qualesquiera partes y lugares, que para todo ello le doi y otorgo el dicho poder con todas sus incidençias y dependencias y con todas sus anexidades y conexidades, y con libre y general administraçión, y con facultad de jurar, enjuiziar y sostituir y relevaçión de costas en forma a él y a sus sostitutos, y para su firmeza obligo mis bienes y rentas, doi poder a las justicias que della deban conoçer.

Otro si le doy el dicho poder para que por ser menor de veinte y cinco años y mayor de veinte, en mi nombre pueda de las dichas confessiones, inventarios o otros qualesquiera autos, pedir qualesquiera restituçiones y hazer las demás diligencias que convengan; y por mi menor edad juro a Dios en forma de derecho de no ir ni venir contra esta escritura, ni lo que en virtud della se hiziere; y que deste juramento no pediré absolución ni relaxación a nro. muy sancto padre, ni a otro juez que lo pueda conceder, y aun que de proprio motu me sea concedida, della no usaré so pena de caer e incurrir en las penas en que caen e incurren los que quebrantan los juramentos solenes. En testimonio de lo qual otorgué el presente en mi villa de Lucena ante el escribano público y testigos infraescritos, en onze días del mes de junio de mil y seiscientos y doze años, siendo presentes por testigos el contador Pablo Calbo, y el secretario Joan de Sant Martín, y el licenciado don Melchior y Pascual Ortiz de Velasco vezinos desta villa; y lo firmó su Exª otorgante, a quien yo el escribano doy fe que conozco, el duque de Cardona, ante mí Joan López Rico escribano, yo el dicho Joan López Rico escrivano del Rey nro. Sor. y público del número de la villa de Lucena, presente fui al otorgamiento desta escriptura y en fe dello fize mi signo en testimonio de verdad. Joan López Rico escrivano.

Nos los escrivanos públicos del número de la villa de Lucena que aquí firmamos y signamos, certificamos y damos fe que Joan López Rico de quien va firmada y signada la escriptura arriba contenida, es escribano del Rey nro. Sor. y público del número desta dicha villa, y fiel y legal de toda confiança y como tal a los autos y escripturas que ante él han passado y passan, se les ha dado y da entera fe y crédito; y para que dello conste dimos el presente en Lucena en trece días del mes de junio de mil y seiscientos y doze años, y en fe dello fize mi signo en testimonio de verdad, Antonio Caello escrivano público, y en fe dello lo signé en testimonio de verdad, Fernando Martínez escrivano, y en fe dello fize mi signo en testimonio de verdad, Joan Palomino escrivano.

Doc. 46: AHNPB. G.M.Xemallau:"Registrum diversarum notularum" 1614, Llig.33; Certificació notarial de la cel.lebració d'una missa, per part de Juan de Herrera, al palau dels ducs de Cardona amb una casulla nova; 4 d'agost 1614.

Fee y testimonial como se ha celebrado missa con una cassulla nueva.

Die lune quarto mensis augusti anno a nate. dni. MDCXIIII. In Dei nomine Amen:

Sepan quantos esta pública carta vieren como en esta ciudad de Barcelona, hoy lunes a quatro días del mes de agosto año de la natividad del Sor. mil seyscientos y catorze, el licendo. Juan de Herrera, sacerdote y capellán mayor del Exmo. Sor. duque de Cardona y de Sogorve, marqués de Comares y de Pallas, conde de Empúries y de Pradas ett. Alcayde de los donzeles del rey N.Sor. y gran Condestable de Aragón, maestro de los hijos de su Excia. y su thezorero general en estos estados de Cathaluña; estando personalmente en la capilla del sepulcro de N.Sor. Jesucristo, que es situada en el palatio que su Excia. tiene en la calle Ancha y delante la plaça de San Francisco desta ciudad de Barcelona, revestido de las solitas y acostumbradas vestiduras sacerdotales, y en particular de una casulla de damasco verde con los relieves de unos leones y flores amarillos, guarnecida con passamanos y fluecos de oro y dos escudos bordados con sus coroneles y tres cardos que son las armas de la casa de Cardona, aforrada en bocasí verde con su estola y manípulos de lo mismo, y con todos los demás arreos necessarios y acostumbrados.

En presentia y audientia de los testigos infratos. me requirió a mí, Gaspar Monserrate Xemallau por autoridad apca. y del rey N.Sor. notario y escrivº público de Barna., para las cpsas infratas. llamado y requerido que hiziesse y llevase auto, testimonio público como el dicho licenciado, assí revestido, se ponía a desir missa resada como de fecho empeçó y acabó la dicha missa resada del glorioso padre Santo Domingo, en la dicha capilla o altar del stº Sepulcro; cuya festividad hoy celebra nuestra madre la stª Iglesia. La qual yo, el dicho y abaixo escrito notº y testigos infros. por la misericordia del Señor, vimos e oymos.

E después de dicha y acabada la dicha missa, y fecha la sólita y acostumbrada oración secreta, despojado ya el dicho licendo. Juan de Herrera de las dichas vestitudaras sacerdotales, me requirió que le diesse, librasse y entregasse auto o carta y escritura púbca. y auténtica de como él havia celebrado con la dicha casulla y sus arreos; y assí que era como realmente es usada, para que dello conste en todo lugar y finalmente para perpétuo testimoño de verdad. Que fue fecha en Barcelona, so es año, die, mes y lugar susodichos; presente y llamado yo, el dicho y abaixo escrito notº y escrivano público, y presentes también por testigos don Juan Equilus de Barrassa, Onofrio Villalta y Francisco Plana, moradores residientes y habitantes en esta ciudad de Barna. a las dichas cossas llamados y rogados, a todos los quales doy fee que conosco yo, el dicho y abaixo escrito notario.

Doc. 47: ARV. R.A. Processos, part 1ª Lletra "D"; app.nº9. Lliurament de diverses relíquies de la recambra de Francesc d'Aragó al duc Enric; 8 de gener de 1615.

Restitució y entrega de diverses relíquies y altres béns feta per don Jaume Ferrer, portantveus de gnal. governador secrestador que fonch del ducat de Sogorb, a l'Exim. Sr. duch de Sogorb y Cardona.

A universos e sengles oficials y persones a qui pertanyga, certifique yo don Bernardino Çanoguera, conseller de la S.C.R. Magt. del Rey ne. Sor. y mestre racional de la règia cort en la ciutat y regne de Valª, com en cartes 260 de l'inventari fet per don Luis Ferrer y don Jaume Ferrer secrestadors que foren del ducat y estat de Sogorb, béns mobles recahents en la herència dél Sr. duch don Franco. y recambra de la casa de dit duch, cobrat en dit mon ofici en lo conte donat per los desus dits de la admº sobredita, en jornada de cinch de juliol 1575; lo dit don Jaume inventarià diverses cosses contengudes en dit inventari entre les quals és un Item del thenor següent:

Item un reliquiari de argent redó y en mig com un hou gran de cristall, dins lo qual hi ha dos espines de la corona de XPTO. nre. redemptor engastat en dit argent, ab uns serafins entorn; y per les stremitats ab uns raigs de argent ab una crehueta de dalt que.s lleva ab unes anses en que estan dos àngels ab ses ales que.s poden llevar; ab son peu ample obrat tot de argent sobredaurat, y té una porteta de argent que.s poden llevar dites espines, y està enbolicat ab una tovalloleta.

En dita jornada, a cartes 261, és un Item del thenor següent:

Item un reliquiari de fusta cubert de vidre, y sobre lo vidre unes llaudetes de argent sobredaurades a modo de cases de escachs, y en cada caseta hi ha relíquies de diversos sants; ab son peu cubert de argent sobredaurat, y a les espalles està cubert de chamellot morat esquexat tot lo reliquiari, cobert ab un tros de domasquinet negre, vell.

E axí mateix en dita jornada de dit inventari, a cartes 262, és un Item del thenor següent:

Item un reliquiari fet a modo de cofrenet de argent sobredaurat ab son pany sense clau, ab dos peus davant de dos granotes de argent sobredaurat; per davant hi ha com a finestres de vidre descubert sense argent, y en lo cubertor hi ha tres finestres de vidre ab sa guarnició de argent y altres dos granotes de argent sobredaurades per als altres dos peus que estan en la capsa de les peces.

E axí mateix en dita jornada de cartes 263, en un Item del thenor següent:

Item un reliquiari redó de argent sobredaurat ab unes lletres entorn que diu *monstrate esse matrem*, dins la qual hi ha una relíquia de la camisa de Jesuchrist; ab son peu de argent sobredeurat.

E aixi mateix en dita jornada de dit inventari, en cartes 275, és un Item del thenor següent:

Item una capsa de fusta a modo de hou dins la qual fonch attrobat una peça feta a modo de reliquiari ab son cubertor, obrada a gallons y daurada y esmaltada de diverses colors, guarnida de argent sobredaurat per les vores per hon se obre y tanca, y de dalt en lo remat està guarnida de argent que finix com una belloteta y en mig del peu està guarnida de argent, que li deien en palàcio "la porçelana", en lo qual se solia refermar lo sant sagrament; y està cuberta ab una camiseta de vel ab randes de or y vollateria y uns rapacejos de or llarchs en lo alt.

Perquè a instància a mi feta per Francesc Berthomeu Simanques, not. procurador del duch de Cardona, fas la pnt. çertificació sagellada ab lo sagell de mon offici. Datt. en lo real palau de Valª a VIII de Janer anno a natt. dni. MDC deçimo quinto.

Doc. 48: Biblioteca Colombina, Sevilla; Ms.82-3-37; Anònim: "Resolución de su Mgd. cerca de materias de la monarquía, año 1618 y otras noticias en dicho año".Es tracta d'un diari/epistolari que relata els darrers dies del duc de Lerma i de Rodrigo Calderón, datat a Madrid i altres ciutats (Málaga/Viena) des de l'any 1618.

(*18 agost 1620*) "(...) El duque de Osuna aseguran estará ya en Barcelona, yo no lo puedo creer hasta ver lo que él dexó en Peje, aquella aldea en la ribera de Génova donde estuvo tales fazañas, como ensumo se da que deve averse entretenido con la memoria dellas algún más tiempo en Marçella. Dicen que en Peje avía una doncella que llamavan Blanca María, muy hermosa, fuéla a ver y dióle una cadena de seiscientos escudos y docientos doblones. Enamoróse brabamente della, allí comía y bebía y apretose más esta historia viéndola baylar. Ynbió por un pintor y híçola retratar y llevó a las galeras el retrato con grande aconpañamiento. Estava en ellas esperándole y híçoles salva con toda el artillería y arcabucería y chirimías. Para el que la traxo le dio sinquenta escudos y un bestido de tela. Conbidáronle en Peje para que un día de fiesta fuese a una que le hacían en la yglesia, porque no avía entrado en ella todo el tienpo que avía estado allí, respondió que a la buelta yría que no venía aora para acudir a eso (...)"

(*16 febrer 1621*) "C..." Sólo diré a V.Md. lo que a pasado esta semana con el duque de Osuna, y por su respeto con otras personas. Enbió a pedir un día de los della un aposento en uno de los dos corrales de comedias, y por estar todos dados le enbiaron a decir que no le avía, con lo qual enbió los capitanes que aquí tiene que se apoderasen de todos y no dexasen ocupar ninguno, como lo hicieron. Y para dar calor a ello se fue él allá en comiendo y los fue ocupando con diversas mugeres y otra gente como quiso.

Uno de los que tenía aposento era el secretario Jorge de Tobar, que pudiendo escusarlo y aun siendo bien hacerlo, le habló para que se le dexara diciendo que le tenía ocupado con mugeres principales y que las tenía ya allí, a que respondió que si no eran putas no avían de entrar otras en él, porque no sería bien que subiesen mescladas ni oyesen las pláticas de las que lo eran; y ynstándole sobre ello le llamó biejo loco o caduco según dicen, de que agraviándose dicen que le dixo que le suplicaba le tratase bien, si no por su persona por su oficio; y que le dixo que se fuese noramala, y en fin, en mala o en buena se uvo de yr.

Aquella tarde dicen que salió muy braba una farsanta que llaman Amarilis a quien dicen que festejava el duque, y que en muy pocos días le avía dado muchos dineros y bestidos y a hacer un paso a caballo, y que llevava un jaez que el Gran Turco avía enbiado al duque, y que en la comedia avía de todo avido gran grita y bulla, que junto con lo de los aposentos dio canpanada. Echaron otro día de aquí a la tal farsanta y otras quatro o seys señoras destas, y a una casada en cuya casa se hacían

muchas juntas, comedias y fiestas a honor destas santas. Tanbién an echado de aquí a Don Francisco de Quevedo, a quien enbió de Nápoles por enbaxador con un presente porque le dieron el hábito de Santiago, y queriendo hacer lo mismo de Don Francisco de Solís del hábito de Alcántara, que es de la cofradía y le asiste a todo, se a escondido. A parecido en toda la Corte muy mal esto en ocasión que le están calumniando y acusando, y para él fuera bien que volviera por si diferentemente para acreditarse con su proceder. Entiéndese que saldrá presto de aquí, y a sus capitanes les an mandado salir a servir sus plaças o que se las darán por bacas (...)".

Doc. 49: AHCB. Consell de Cent, cartes comunes originals X-64; Fol.139, Carta de cortesia d'Enric de Cardona als Consellers de Barcelona en motiu de la recuperació de la ciutat de Sogorb per al patrimoni ducal. Vall d'Uxó 16 d'abril 1619.

Illmos. Señores. Todos los acrecentamientos que mi casa tubiere an de ser para servir a v.s. y essa ciudad, y como tan hijo della me parece que no cumpliera con mi obligación si no le diera quenta de la mrd. que su Magd. me a hecho, mandándome dar la possesión de la ciudad de Segorbe; y aunque de suyo está offrecido a su servicio, con todo lo buelvo a hacer de nuevo con lo demás que tengo. Suplico a v.s. que en el interín que llego a essa tierra, vea en lo que le puedo servir y mándemelo v.s., que siempre estaré deseosso de ser de provecho para cumplir con lo que devo del servicio de v.s. A quien gu° nr° Sr. como desseo. Vall de Uxó, 16 de abril 1619. El duque de Segorbe.

Doc. 50: AHNPB. G.M.Xemallau: "Registrum diversarum notularum" 1619. LLig.31; Fol.292. Poder de Juan de Eguiluz a Alexandre Cendra per a rebre (entre d'altres coses) cavalls i objectes vinguts de Nàpols i Sicília; 11 d'octubre 1619.

Die veneris undecimo mensis octobris anno a nate. domini millesimo sexcentesimo decimo nono.

Don Joan de Aquiluz Barrassa otorga poder o procura en forma a Alexandre Cendra, ciudadano honrrado de Barª y a Francisco Thomás de Ayala, residente en ella, para que por él y en su nombre representando su propia persona y a cada uno de ellos in solidum, puedan recevir, haver y cobrar qualesquier respeto se le davan; en particular 116 reales que el Licenciado Juan de Herrera, que esté en la gloria, le restó deviendo de lo que por su orden pagó a Joan Vilabella, alquilador de mulas, del alquiler que el dicho licenciado llevó a Segorbe suyas en abril pasado deste año; que lo más de la dicha cantidad dexa declarado dicho Herrera en su testamento, que està en poder de Antonio Vilalta, contador del duque de Cardona, que es de quien se han de cobrar los dichos 116 reales, o de los testamentarios suyos.

Y assí mismo les da el dicho poder para que pueda haver, recevir y cobrar qualquiera aca o cavallos sardescos, que viniesen para él de Serdenya, o qualesquier sedas, aguas marinas o otras cosas curiosas que le imbien del reyno de Nàpoles y Sicilia y de otras partes, y pedirlo a las personas que las truxeren en virtut deste poder.

Y assí mismo da el dicho poder y procura a los dichos Alexandre Çendra y Francisco Tomás de Ayala, para que reçivan y cobren de Pedro Pugredon, thess. ( ) duque de Cardona mi Sr. sesenta libras cada año que el dicho thess. le a ydo pagando hasta aora por merced particular que su Exª, el dicho Sr. duque, le ha hecho por póliça o librança ( ) en Granada a dos de agosto de 1613; que una copia aucténtica della está ante el dicho Xamellau notario ( ) se paga cada año por el dia dos de agosto de cada uno del ( ).

Y también para usar de franquessas, escusar pechos y alcábalas y sustitución para todo, promettiendo tenerlo ( ) y de no lo revocar so obligación de sus bienes y també para tots plets. Testes sunt Honor. Bernardus ( ) mercator civis et Raymundus Jacobus Huguet scriptor Barne.

Doc. 51: ADM. Arbeca, Llig.10 Doc.278/5; Comptes del tresorer Joan Castellnou de les obres del castell d'Arbeca, des de setembre de 1620.

"Descargo que da Joan Castellnou Thesr° desta baronía de Arbeca de lo que ha pagado por quenta de lo que le ha entrado en su poder para las obras de la galería alta deste castillo, y otras obras que en él se han hecho este año de 1622".

Primeramente da por descargo dicho Joan Castellnou dozientas y ochenta y seys libras que a pagado a mre. Enrrique Julián, mro. de las obras de la Yglesia mayor de Lérida, por el destajo que se le dio de cerrar los arcos de la galería alta deste castillo de Arbeca, y formar las ventanas de piedra, como consta por escritura que passó ante Miguel Coll, not° apostólico desta villa de Arbeca, a 18 de enero de 1622, y por tres cartas de pago hechas de mano de Jayme Joan Boldú de 24 de enero, de 6 de março y la postrera de 22 de dicho de 1622, por no saver de escribir el dicho mre. Enrrique Julián, de noventa y cinco libras, seys sueldos y ocho dineros cada una que hazen la dicha cantidad.

Más da por descargo ciento y sinquenta libras que a pagado a mre. Josepe Borjada de Lérida, por el destajo de mudar el campanario de ençima la Iglesia donde estava, al baluarte de los cubos; y hazer una alcova con una rexa. Queda en el libro de la Iglesia, pareçe por escritura que passó ante dicho Miguel Coll a 26 de enero de 1622, ay reçibos tres de 2 y 25 de mayo.

Más da por descargo que a pagado a mre. Enrrique Julián por el destajo de hazer una tribuna en la galería que sale junto al altar mayor, por precio de quarenta libras. Ay escriptura ante Miguel Coll not° de 22 de enero de 1622, ay recibo de mano de Jayme Joan Boldú de quatro del mes de mayo siguiente de dicho año.

Más da por descargo que a pagados a mre. Enrrique Julián por el destajo de hazer una capilla dentro la sobredicha tribuna, veynte y una libras. Pareçe por el dicho recivo de quatro de mayo de 1622.

Más otras veynte y una libras que pagó a dicho Julián por tres ventanas que ha hecho en la sala del parador que salen sobre el tejado de la galería. Parece por dicho recivo.

Más da por descargo que a pagado a dicho mre. Julián quatro libras, diez sueldos por una ximinea françessa que hizo en la sala dorada. Parece por el dicho recivo.

Más diez y seys sueldos que a pagado a dicho mre. Julián por quatro quarteras de yesso de veta que compró a Jayme Joan Boldú para servicio de dicha obra a quatro sueldos la quartera. Parece por dicho recibo de 4 de mayo de 1622.

Más onze libras diez sueldos que a pagado a dicho mre. Julián por las mejoras de las ventanas del aparador y ventanas de la torra maestra. Parece por el dicho recibo.

Más quarenta y dos libras que a pagado a mre. García albañil de la villa de Cornudella en esta manera: Las trenta y dos libras por destajo de hazer un pasadisso del quarto de las criadas a la torre de las damas del dicho castillo, y las diez libras a complimiento por las mejoras que ha hechas además de lo que tenía de obligaçión, las quales se dieron por orden del duque mi Sr. por avérsele añadido en él más obra. Parece por cédula del dicho destajo de 18 de enero de 1622, firmado de Joan de Cardona y de las mejoras de don Fernando de Barrassa y Carcamo; ay reçibo de mano de Miguel Vallès de 22 de março de dicho año de 1622.

Más diez libras ocho sueldos que a pagado a mre. Miguel Vallès y a mre. Aragonès, albañiles de la villa de Cornudella, las ocho libras y diez sueldos por el destajo de la obra del quarto de guéspedes, y una libra y diez sueldos que por mandado de su Exª les dieron más por la dicha obra, y los ocho sueldos restantes a complimiento por abrir una puerta al oratorio de las criadas, y poner en ella una de madera. Pareçe por certificación de Miguel Coll, not° desta villa de Arbeca, firmado de don Fernando de Barrassa y Carcamo, ay reçivo de mano de Miguel Vallès de 22 de março de 1622.

Más tres libras y diez sueldos que a pagado a mre. García albañil para abrir una puerta y asentarla en la sala del aparador, y asentar otra y cerrar otras dos puertas. Pareçe por certificación de don Fernando de Barrassa y Carcamo de postrero de abril de 1622, firmado de su mano, ay recibo de dicho mre. García.

Más veynte y seys libras que a pagado a mre. Thomas Mirón, herrero desta villa de Arbeca, es a saber dos libras y dos sueldos por quatro rexuelas que se pussieron en el passadizo de la torre de las damas, que pesaron veynte y seys libras a real la libra. Seys libras y quatro sueldos por tres rexas de la sala que sale a la torra que pesan sessenta libras, digo sessenta y dos libras, a dicha razón de real por libra. Quatro libras y quatro sueldos por otra rexa que sale a la Iglesia, la qual está puesta en la alcova, que pessó quarenta y dos libras a dicha razón. Diez libras para adereçar las quatro rexas que se pusieron en la galería alta, y las tres libras a complimiento de las sobredichas. Veynte y seys libras por quinze verillas de hierro que se pusieron en las vedrieras de las ventanas de la sala del aparador. Pareçe por una quenta en cinco partidas y reçivo de mano de su hijo Joan Miró de 27 de junio de 1622.

Más veynte y seys libras que a pagado a Francisco Campaña, pintor de la ciudad de Lérida, por pintar y dorar cinco rexas de azul y oro, las tres en la galería alta y la que está en la tribuna de la Iglesia y la última que está en la alcova que da en el coro de dicha Iglesia, es a saber por las colores, oro y hechuras y otras cossas que a puesto en ellas. Pareçe por el concierto de 30 de março de 1622, que don Fernando de Barrassa y Carcamo hizo; ay recivo de mano de dicho pintor de 12 de mayo siguiente de dicho año.

Más catorse libras que a pagado a Joan Sanches por las hechuras de hazer tres vedrieras que sirven a tres ventanas de la sala del aparador deste castillo. Pareçe por el consierto de don Fernando de Barrassa y Carcamo, y reçivo de mano de Miguel Coll not° desta villa de 14 de mayo siguiente.

Más se han pagado a Pablo Moreno quatrozientos reales por el destajo que se le dio de hazer los apossentos de madera dentro la torra de las damas (y) afforrar las paredes. Pareçe por recibo de mayor cantidad de 11 de mayo de 1622.

Más se le dio a destajo labrar y ajustar toda la madera que ha entrado en el pasedisso que se ha hecho del quarto de las criadas a la torra de las damas, suelo y tejado, por precio de siete libras y media. Pareçe por dicho recivo.

Más se le dieron a destajo a dicho Moreno unas puertas de dos hazes que sirven en la sala del aparador, en forma que está la que entra de la sala dorada a dicha sala del aparador, por precio de onze libras; y por dicho recivo parece.

Más se ha pagado a dicho Pau Moreno dos libras y cinco sueldos por clavar quinze bufetes que se truxeron de Bar[a] para la contadoría, a tres sueldos la piessa. Pareçe por dicho recivo de mayor cantidad de 11 de mayo de 1622.

Más deziocho reales que a pagado a dicho Moreno por un bufetillo que ha hecho para paños en la cama. Pareçe por dicho recibo.

Más se le a pagado a dicho Moreno diez reales de poner dos bigas en el suelo de la sala dorada, y dos quadrios en la ximinea cuando se quemó. Pareçe en el dicho recivo.

Más se le ha pagado seys sueldos por poner un pie a un velador de nogal del duque mi Sr. En el dicho recivo pareçe.

Más quatro libras que se le a pagado de formar las ventanas en el tejado de la galería que salen a la sala del aparador. Pareçe por el dicho recivo.

Más quatro libras ocho sueldos que se le han dado por las quatro ventanas y selozías del pasadisso, a onze reales cada ventana. Pareçe por dicho recivo.

Más seys libras que se le an pagado por tres ventanas que salenençima del pasadisso en la sala junto a la torra de las damas, a veynte reales cada una. Pareçe (por) dicho recivo.

Más tres libras que se le han pagado al dicho Pau Moreno por las ventanas de la alcova. Pareçe por dicho recivo.

Más catorse reales que se le han pagado al dicho Pau Moreno de hazer un bastidor y asentar la cerradura, y acortar la puerta del aposento del portero que está en la sala del aparador. Pareçe por dicho recivo.

Más treynta y seys libras de seys ventanas que hizo dicho Pau Moreno para la galería alta, a sessenta reales cada una. Pareçe en dicho recivo.

Más tres reales de adereçar la puerta de la sisterna y hecharle alcayatas. Pareçe en dicho recivo.

Más veynte reales de hazer un bastimiento y adereçar la puerta de la tribuna y asentar la çerradura. Parece por dicho recivo.

Más se le ha pagado a dicho Pau Moreno catorse libras y seys sueldos por guarneçer ciento y quarenta y tres marcos, a real cada uno. Pareçe por dicho recivo de mayor cantidad de 11 de mayo de 1622.

Más seys libras que se han pagado por seys bastidores que ha hechos para las ventanas de la galería alta, a diez reales. Pareçe por dicho recivo.

Más de adereçar un bufete de pino dos reales; pareçe por dicho recivo.

Más deziseys reales que se han pagado por adereçar un bastidor y acortar la puerta y açepillar los armarios. Pareçe por dicho recivo.

Más ocho sueldos que pagó a dicho Pau Moreno de una pastera y çenador. Pareçe por dicho recivo.

Más de una lanterna dos reales, y en dicho recivo pareçe.

Más por estaques para los tabiques de los pages que se cayeron, tres reales. Pareçe por dicho reçivo.

Más otros tres reales que se le han pagado por hazer dos manperlanes y adereçar la puerta que sube a las mugeras. Pareçe por dicho reçivo.

Más por hazer tres bastidores para las vedrieras a quatro reales cada uno, dose reales. Pareçe por dicho reçivo.

Más de hazer una messa vieja para el vedriero tres reales. Pareçe por dicho recivo.

Más seys reales que se le han pagado a dicho Pau Moreno por hazer una peana para la reja de la tribuna que es de roble. Pareçe por dicho recivo.

Más por poner lienço a tres ençerados tres sueldos. Pareçe por dicho recivo.

Más deziocho reales que se le han pagado de dos quadros para los encerados de la galería, a tres sueldos cada uno. Parece por dicho recivo.

Más seys libras que se le han pagado a dicho Pau Moreno por la hechura del cançel que hizo para el quarto de mi Srª la marquesa de Çahara, doña Ana de Córdova; según pareçe por dicho recibo de mayor cantidad de 11 de mayo de 1622.

Más de hazer el bastidor para el dosel de tela blanca y naranyada, ocho reales. Pareçe por dicho recivo.

Más de adobar una cama en que duerme mi Sª la duquessa, seys reales. Pareçe por dicho recivo.

Más de adereçar un pilar de la cama de taffetán azul en que solía dormir mi Sª la duquessa, tres sueldos. Pareçe en dicho recibo.

Más de dos varillas para la dicha cama, un real; en dicho recibo pareçe.

Más de poner la herramienta en las gelosías de la tribuna, seys reales. Pareçe en dicho recivo.

Más de seys escabeles seys reales; pareçe en dicho recivo de todas estas partidas que son treynta y siete. Firmó carta de pago el sobredicho Pau Moreno de mano de Joan Masdeu de 11 de mayo de 1622.

Más ochenta y una libras y quatro sueldos que a pagado a mre. Enrrique Ferrer, çerrajero de la ciudad de Lérida. Las ochenta libras por el precio de una rexa que ha hecha para la tribuna de la Iglesia, que pessó ochocientas libras de ierro, arrasón de real la libra. Y la libra y quatro sueldos son por el porte de traer dicha rexa de Lérida; según pareçe por tres recibos de su mano de 24 de enero, 11 de março y de 11 de mayo de 1622.

Más a 21 de enero de 1622 a mre. García albañil por día que trabajó en derribar la escalera que subía al torno, tres reales porque no lo trabajó entero. Pareçe por sertificaçión de Miguel Coll not. de Arbeca, firmado de Juan de Cardona.

Más en dicho día a un peón que trabajó en la dicha obra de derribar la escalera, tres sueldos porque también no trabajó todo el día. Pareçe por dicha sertificaçión.

Más en dicho día trabajó un peón en arrencar arena por dos reales. Pareçe por dicha sertificaçión.

Más una libra y quatro sueldos que a pagado a Pasqual Falcó, carratero, por quatro días que a trabajado en el çerco de la Floresta, en cortar árboles para la obra de la alcova de la galería alta. Pareçe por sertificaçión de don Fernando de Barrassa y Carcamo, y reçibo de mano de Gerónimo Gili de quatro de julio de 1622.

Más en 22 de enero de 1622 fueron a Lérida a traer tablas para la obra de la torra de las damas, el carro de Joan Castellnou y el de Miguel Coll y el de Joan Giner Pocurull; trujeron cada uno veynte tablas y ganaron todos tres a dozena ( ) tres libras y doze sueldos. Pareçe por sertificaçión de Miguel Coll notº firmado de Joan de Cardona.

Más en 24 de dicho fueron a Lérida quatro carros a traer los tres dellos seys pinos veynte y quatreros; y el otro trujo quinze tablas, los quales son el de Joan Giner, el de Coll, el de Castellnou y el del Charro; ganaron a doze reales cada uno, quatro libras y deziseis sueldos. Pareçe por sertificaçión de Miguel Coll notº firmado de Joan de Cardona.

Más en 25 de dicho, quatro libras y deziseis sueldos a quatro carros que fueron a Lérida a traer tablas, que son los mismos sobrescritos, y trujeron a dezisiete tablas cada uno y ganaron a doze reales. Pareçe por sertificación de dicho Coll firmado de dicho Cardona.

Más una libra y ocho sueldos a dos carros que dicho día han servido, el de la biuda Salvadora y el de la biuda Esquera, en traer quatro carretadas de cal; y han ganado a siete reales cada uno. Pareçe por sertificación de dicho Coll firmado de dicho Joan de Cardona.

Más otra libra y ocho sueldos a otros dos carros que dicho día han servido en traer una carretada de cañas de la Floresta, y otra de yesso y el otro ha subido arena, los quales son el del jurado Balsell y el d'en Pau; han ganado siete reales cada uno. Pareçe por dicha sertificación de Coll firmada de Cardona.

Más en 26 de dicho mes de enero de 1622, a tirado yesso el carro de Jayme Boldú por siete reales. Pareçe por sertificación de Miguel Coll not° firmado de Joan de Cardona.

Más en dicho día pagóse trese sueldos a un hombre de las Borjas por mano de Bartholomé Balsell, nueve quarteras de yesso fuerte para sentar los permodoles del pasadisso, arrazón de deziocho dineros la quartera. Pareçe por sertificación de Miguel Coll firmada de Joan de cardona.

Más en 27 de dicho tiró yesso el carro de Jayme Boldú por siete reales. Pareçe por sertificación de Miguel Coll firmado de Joan de Cardona.

Más en dicho día quatro libras y deziseis sueldos a quatro carros que fueron a Lérida a traer ocho palos quarentenos para los aposentos de madera, que son el de Giner Pocurull, el de Coll, el del Bay°, el del Charro; ganaron a doze reales cada uno. Pareçe por sertificación de dicho Coll firmada por Joan de Cardona.

Más dose libras que dicho día se han pagado a Jayme Boldú por treynta quarteras de cal que se han traydo para la obra del pasadisso, arrazón de veynte dineros la quartera. Pareçe por sertificación de Miguel Coll firmada de Juan de Cardona.

Más en prim° de feb° de dicho año 1622, tres libras y doze sueldos a tres carros que fueron a Lérida por tablas para la obra de los apossentos, sin el del castillo porque con éste fueron quatro; los quales son el de Joan Giner Pocurull, el de Coll y el del Charro. Ganaron a doze reales cada uno de los tres. Pareçe por sertificación de dicho Coll firmado de Joan de Cardona.

Más cinco libras deziocho sueldos que dicho día se han pagado a Jayme Arbones por sinquenta y nueve quarteras de yesso, arrazón de un real cada quartera. sirvió para la obra del pasadisso, según pareçe por sertificación de Miguel Coll not° desta villa de Arbeca, firmado de Joan de Cardona.

Más se han pagado en dicho día al dicho Jayme Arbones, una libra y seys sueldos por tres quarteras de yesso, a la dicha razón, según pareçe por dicha sertificación de dicho Miguel Coll firmada de Juan de Cardona.

Más en 6 de febrero de dicho año 1622 se pagó a mre. Sierra y a Pasqual Falcón carreteros, sinquenta y cinco reales; los treynta y dos reales y medio de veynte y seys hilos que çerraron de pinos quarentenos para los apossentos, que todos hazen la dicha cantidad. Los veynte quatrenos arrazón de dos sueldos y medio cada hilo, y los quarentenos arrazón de tres sueldos; según pareçe por sertificación de Miguel Coll firmada de Joan de Cardona.

Más en 8 de febrero se pagó a March Sans yessero, veynte y quatro reales por veynte y quatro quarteras de yesso, arrazón de real la quartera. Pareçe por sertificación de Miguel Coll firmada de Juan de Cardona.

Más dicho día se trujeron de las Borjas, por mano de Bartholomé Balsell, una carretada de cañas para el tejado del pasadisso y la bobedilla, por preçio de treze reales. Pareçe por sertificaçión de Miguel Coll firmada de Juan de Cardona.

Más se compró por mano del Bay° Joan Castellnou, quince sueldos de sogall para los encañados del tejado y bobedilla del pasadisso. Pareçe por sertificaçión de dicho Coll firmada de Joan de Cardona y recivo de mano de ( ) de ocho de julio de 1622.

Más en 15 de dicho fueron a Lérida el carro de miguel Coll y el del castillo, y trujeron siete tablas de nogal y tres pinos veyntiquatrenos; pagóse allí dose reales del porte de su carro. Pareçe por sertificaçión de dicho Coll firmado de dicho Joan de Cardona del sobredicho día de 25 de feb° de dicho año de 1622.

Más en 18 de feb° de 1622, sesenta reales a cinco carros que fueron a Lérida por pinos, tablas y tejas sin el del castillo, que son los cinco el del Bay°, de Castellots y el de Bellmunt y el de la viuda Balaguera. Ganan todos a doze reales cada uno. Pareçe por sertificaçión de dicho Coll firmado de Joan de Cardona.

Más tres libras y seys sueldos que costaron quinientas tejas que Joan Giner Pocurull compró en Lérida para el pasadisso de las criadas a la torra de las damas. Pareçe por sertificaçión del dicho Coll firmado de Juan de Cardona.

Más este día de 18 de feb° se pagó a Pedro Moya que fue a Sareal a buscar bedrieras de alabastre con una azémila y no las halló, por dos días que ocupó en yr y benir catorse reales. Pareçe por sertificaçión de Miguel Coll firmado de Joan de Cardona; ay recivo de mano de dicho Moya de 5 de julio de 1622.

Más en 21 de feb° se compraron del terrero de Maldà trecientas texas que faltaron para el pasadizo, que costaron quince sueldos. Pareçe por sertificaçión de Miguel Coll firmada de Joan de Cardona.

Más en dicho día se pagó a un hombre dos reales que fue a Tàrrega a buscar a Cristóbal cerrajero, para hazer las fronteriças y otras cossas de los aposentos de madera. Parece por certificaçión de dicho Joan de Cardona.

Más doce reales en 22 de feb°; se trujeron a las Borjas por manos de ( ) moços los carros del castillo diez y seis quarteras de hiesso de diez y ocho dineros la quartera. Parece por çertificación del dicho Coll firmada de Joan de Cardona.

Más una libra, onze sueldos y seis dineros que en 23 de dicho fueron a las Vorjas los dos carros del castillo por hiesso y triejo, el uno siete quarteras y media de hiesso de veta a ° de dos sueldos y medio la quartera; y el otro carro trujo ocho quarteras y media de yesso común a ° de diez y ocho dineros la quartera. Parece por certificación de Miguel Coll not° firmado de Juan de Cardona.

Más cinco reales que a 28 de feb° de 1622 se compraron quinientos clavos de Belpuche de a quatro dineros para los canceles de la torra de las damas. Parece por certificación de Miguel Coll not° desta villa de Arbeca.

Más en dicho día se compraron de March Sans veynte y quatro quarteras de hiesso a ° de un real la quartera, que valen dos libras y un sueldo. Parece por certificación de Miguel Coll.

Más en dicho día se pagó a mre. García ocho reales por dos días que trabajó en la bobedilla que se quemó de la chiminea de la sala dorada, y ponerle dos vigas y en arrencar una reja y otros remiendos. Parece por certificación de Miguel Coll not°.

Más en dicho día por una sarría que se compró para traer hiesso en el carro, tres sueldos. Parece por certificación de dicho Coll.

Más doze reales que en dos de março de dicho año se trujeron de las Borjas ocho quarteras de hiesso, a ° de tres sueldos la quartera puesto aquí. Parece por certificación de dicho Coll.

Más sesenta reales que en dicho día se pagó a dos serradores por quarenta y ocho hilos que han servido para la obra de las puertas y ventanas, a ° de dos sueldos y medio por hilo. Parece por certificación de Miguel Coll not°.

Más una libra y quatro sueldos que en cinco de março se pagó a dos peones que amolaron los ( ) para enrejolar el passadizo, por quatro días el uno y el otro por tres de su trabajo, a ° de dos reales. Parece por certificación de dicho Coll.

Más doze sueldos por ocho quarteras de hiesso que dicho día se trujeron de las Borjas con el carro del castillo, a ° de diez y ocho dineros la quartera. Parece por certificación de dicho Coll.

Más en 6 de marzo de 1622 fue el carro del Bay° Juan Castellnou a Lérida a traer un pino y seis tablas para la obra por doze reales. Parece por certificación de dicho Coll not°.

Más quatro libras y dieziseis sueldos que dicho día se pagó a Miguel Deu por quarenta y ocho quarteras de hiesso que se le compró para la dicha obra, a razón de un real la quartera. Parece por certificación de Miguel Coll.

Más dieziseis sueldos y seis dineros que en ocho de março de dicho año se pagaron a Antonio Andreu de las Borjas por seis quarteras de hiesso que se le compró, a ° de dos sueldos y nuebe dineros la quartera. Parece por certificación de dicho Coll.

Más dos libras seis sueldos y nuebe dineros que en 10 de dicho se an comprado del dicho Antonio Andreu de las Borjas, diez y siete quarteras de hiesso a ° de dos sueldos y nuebe dineros la quartera. Parece por certificación de dicho Coll.

Más en 12 de dicho se compraron diez sueldos de clavos para clavar los bufetes que se trujeron de Bar[a] para la contaduría. Parece por certificación de dicho Miguel Coll firmada de Juan de Cardona.

Más una libra quince sueldos y nuebe dineros que dicho día se pagó a Antonio Andreu por treze quarteras de hiesso, que se le compraron a ° de dos sueldos y nuebe dineros la quartera. Parece por certificación de dicho Coll.

Más pagó dicho día doze quarteras de cal para los enladrillados, costaron ocho reales. Parece por certificación de dicho Coll.

Más se le dieron siete reales a Thomás Torner que servía con su carro en traer la dicha cal y grava. Parece por certificación de dicho Coll.

Más doze sueldos que en 3 de dicho se compraron de clavos para las frontiças y puertas de los canceles de la torre; según parece por certificación de dicho Miguel Coll.

Más dos libras y tres dineros por quinçe quarteras de hiesso que se tomaron de cassa de mossèn Naves, a ° de dos sueldos y nuebe dineros la quartera. Parece por certificación de Miguel Coll not° firmado de Joan de Cardona.

Más se pagó a Llovete por subir el dicho hiesso al castillo con un carro tres sueldos. Parece por certificación de dicho Coll firmada de Joan de Cardona.

Más dieziseis sueldos por quatro quarteras de hiesso a ° de dos reales la quartera para adereçar los aposentos de los pajes. Parece por certificación de don Fernando de Barrassa y Carcamo de primero de abril de 1622.

Más tres libras y diez sueldos que en 19 de março 1622 se compraron de Mateo Sanz de las Borjas diez y nuebe quarteras de hiesso de veta a ° de dos reales la quartera. Parece por certificación de Miguel Coll.

Más diezisiete sueldos y onze dineros que en dicho día compró de Pedro Faner de las Borjas, seis quarteras y nuebe quartanes de hiesso a ° de dos sueldos y nuebe dineros. Parece por certificación de dicho Coll firmada de dicho Fernando de Barrassa.

Más cinco sueldos y quatro dineros que dicho día se compraron en Belpuche doscientos clavos de tres a dinero. Parece por certificación de dicho Coll firmado de dicho Barrassa.

Más quatro sueldos que en dicho día se compraron dozientos clavos, arraçón de a real el ciento. Parece por certificación de dicho Coll firmado de dicho don Fernando de Barrassa.

Más tres libras y siete sueldos y seis dineros que en dicho día se pagaron a los serradores por veynte y siete hilos de quadrones, a ° de dos sueldos y medio el hilo. Parece por certificación de dicho Coll y don Fernando.

Más siete sueldos por azeite que en 20 de abril se marcó para los tableros de las ventanas de la galería. Parece por certificación de dicho don Fernando de Barrassa.

Más una libra deziocho sueldos y seys dineros por catorse quarteras de yesso que en dos de mayo se compraron, a ° de dos sueldos y nuebe dineros la quartera. Parece por certificación de don Fernando de barrassa y Carcamo.

Más en dicho día por quartera y media de hiesso de veta que se compró a ° de dos reales la quartera, tres reales. Parece por certificación de dicho don Fernando de Barrassa y Carcamo.

Más tres libras y catorçe sueldos a Leonardo Borderías lencero, por siete canas y media de lienço blanco para quinçe encerados; a quatro reales la cana que balen tres libras; y catorce sueldos por trencaduras para los dichos encerados para servicio de dichas obras. Parece por certificación de don Fernando de Barrassa y Carcamo, y recivo de mano de Juan de Cardona de 2 de junio de 1622.

Más dos libras y dos sueldos por catorce quarteras de hiesso que se compraron a tres sueldos la quartera. Parece por certificación de don Fernando de Barrassa y Carcamo.

Más tres sueldos por nuebe quarteras de yesso, arrazón de dos reales la quartera. Parece por certificación de dicho don Fernando de Barrassa y Carcamo.

Más siete sueldos y ocho dineros por treynta y quatro cayrones que se compraron arrazón de quatro dineros y miaya la piessa. Parece por certificación de don Fernando de Barrassa y Carcamo.

Más siete libras quatro sueldos que dicho thes° Joan Castellnou pagó a mre. Pau moreno carpintero por deziocho tablas de madera que compró en Lérida para los apossentos de la torra de las damas arrazón de quatro reales la piessa. Parece por certificación de don Fernando de Barrassa y Carcamo de 30 de junio de 1622, firmada de dicho Moreno de su mano propria.

Más dieciseis sueldos que pagó a Gerónimo Garrofer, pintor de Lérida que vino a limpiar los quadros, por el alquiler de una mula y costa della quatro reales, y de otra en que se bolvió quando ubo acabado de limpiarlos otros quatro reales. Parece por certificación de los dichos.

Más diez reales que a dado a un peón por aber trabajado cinco días en la limpieza de la casa y en otras cassas, a dos reales cada día. Parece por certificación de Miguel Coll.

Más quince sueldos que ha dado a otro peón que a trabajado en la misma faena los dichos cinco días a ° de tres sueldos por día. Parece por certificación del sobredicho Coll.

Más doce sueldos que dio a Bernardo Lima carpintero por dos días que a trabajado en sentar y trabajar, digo y ajustar puertas y ventanas a ° de tres reales por cada día. Parece por certificación del sobredicho.

Más dos sueldos y ocho dineros por docientos clavos de a seis a dinero que se compraron en Lérida por mano de mcr. Ponz, para clavar los marcos de los quadros que binieron de Segorve. Parece por certificación del dicho.

Más tres libras y quatro sueldos que se compraron por manos del dicho mcr. Ponz ocho mil tachuelas para clavar los lienços de pinturas. Parece por certificación del dicho.

Más doze sueldos por seiscientos clavos que se compraron por manos del dicho mcr. Ponz para colgar la casa. Parece por certificación de Miguel Coll.

Más una libra, doze sueldos y seis dineros que se a pagado a Juim marchante, por dos canas y media de nabal que se le a comprado para encerados a las ventanas de los aposentos de las señoras, y quarto del conde mi Sr. , que costaron a ° de trece sueldos la cana, según parece por certificación de dicho.

Más seis sueldos por seis lampedas de vidrio que se compraron para alumbrar el cuarto de las criadas, quarto de pajes, cocina y tinelo; que costaron a ° de un sueldo cada una.

Más dieziocho sueldos y ocho dineros por veynte y ocho canas de trencaderas de color que se compraron para clavar los quadros que vinieron sin ellas, y para colgar los paños de Don Juan de Austria, a ° de ocho dineros la cana; parece por certificación del dicho.

Más pagóse a Pedro Valaguer doze reales porque fue a Tarragona, Constantí y a Reus a buscar carros para ymbiar a Segorve por la recámara; y abiéndose hecho la diligencia no convino se ynbiasen. Parece por certificación del dicho.

Más una libra y diez y seis sueldos que dio a dos peones por aber trabajado el uno seis días y el otro tres días en ayudar a colgar la cassa ; a dos reales cada día a cada uno. Parece por certificación del dicho Coll y firmado de Juan de Cardona.

Más dieciocho sueldos que dio a otro peón que trabajó seis días en barrer y aver ayudado otras cosas. Parece por certificación de dicho Coll firmado de dicho Cardona.

Más una libra y dieciseis sueldos que dio a Bernardo Lima carpintero, por seis días que a trabajado en clavar quadros, a tres reales cada día. Parece por certificación de los dichos.

Más siete sueldos a Antonio Tost por un cedazo que dio para pasar hieso y cal para reparar. Parece por certificación de Miquel Coll notº y firmado de Juan de Cardona.

Más dos libras y ocho sueldos que a dado a dos peones que an trabajado en ayudar a colgar, seis días a ° de dos reales cada día a cada uno. Parece por certificación de Miguel Coll y firmado de Juan de Cardona.

Más dieciocho sueldos que a dado a Perico por otros seis días que a trabajado, a tres sueldos cada día. Parece por certificación de dicho Coll y firmado de dicho Cardona.

Más una libra y quatro sueldos que dio a Bernardo Lima carpintero, por quatro días que a trabajado en hazer bastidores para quadros y ençerados, a ° de tres reales cada día. Parece por certificación de los dichos.

Más ocho sueldos que dio a mestre Pierres por un día que a trabajado en los tejados. Parece por certificación de dichos Coll y Cardona.

Más otros ocho sueldos que a pagado a mestre Juan, alvañil, por un día que a trabajado en hazer una chamineia que se abia caydo, y en otros reparos de hiesso. Parece por certificación de los dichos de 17 de oct° de 1620.

Más quatro sueldos que dio a un peón que ayudó al sobredicho un día. Parece por certificación de dichos de dicho día.

Más seis sueldos que dio a en Pau por quatro quarteras de hiesso que se le compró para reparos, a ° de dieciocho dineros la quartera. Parece por certificación de los dichos dicho día.

Más compráronse en casa de la Tasias quatro reales de clavos para clavar los ençerados a todas las ventanas de la cassa. Parece por certificación de los dichos dicho día.

Más se compraron de la dicha siete sueldos de clavos de colgar para colgar las pinturas. Parece por certificación de los dichos dicho día.

Más quatro sueldos por seis escobas que se compraron de cassa de la dicha para barrer la cassa, a ocho dineros cada una. Parece por certificación de los dichos dicho día.

Más dos sueldos por doce braças de cordel para tiradores a tres bentanas haltas, que es la de la capilla de mi Señora y dos aposentos del patio. Parece por certificación de los dichos dicho día.

Más diez reales que pagó a Juan Sapater y a un oficial suyo por dos días que an trabajado en azer alforjas a los paños de las salas. Parece por certificación de Miguel Coll not° firmado de Juan de Cardona de 17 de oct° 1620.

Más una libra, quatro sueldos y seis dineros que se pagaron a dos serradores que serraron siete hilos de tablas para hazer tres bancos a la sala de criadas, a ° de tres sueldos y medio por hilo. Parece por certificación de los dichos dicho día.

Más una libra y ocho sueldos por veynte y ocho quarteras de cal que se compró de los jurados de Juneda para prevenir almasa para azer la canal de la galería para sacar el agua fuera, fueron a razón de un sueldo la quartera. Parece por certificación de los dichos dicho día.

Más veynte reales que se an pagado a mestre Juan, albañil, por cinco días que a trabajado en el texado de la galería, poniendo canal para que el agua saliesse por junto y no dañasse las ventanas, a razón de quatro reales cada día. Parece por certificación del dicho Miquel Coll firmado de Juan de Cardona de 24 de octubre de 1620.

Más a maestre Pierres alvañil ocho sueldos por un día que a trabajado en el mesmo. Parece por certificación de los dichos dicho día.

Más dos libras y dos sueldos a dos manobreros por seis días que an trabajado con los dichos maestros y en otras cossas, a ° de dos reales el uno cada día y el otro a tres sueldos. Parece por certificación de los dichos dicho día.

Más quatro sueldos a otro manobrero por un día que a trabajado en azer argamasa para la dicha galería. Parece por certificación de los dichos dicho día.

Más diez reales por veynte quarteras de cal que se compraron de los jurados de Juneda para la dicha obra. Parece por certificación de los dichos dicho día.

Más dos libras, seis sueldos y nuebe dineros por cinco quartanes de aceite que se compraron para hazer el betún para las canales de la galería a ° de ocho sueldos y seis dineros el quartán. Parece por certificación de Miquel Coll notº firmado de Joan de Cardona a 24 de octubre de 1620.

Más dos sueldos por una libra de estopa que se compró para el dicho betún. Parece por certificación de los dichos.

Más doce sueldos que se an pagado a Bernardo Lima carpintero, por dos días que a trabajado en ajustar y adreçar los quairones del tejado de la galería para asentar la canal. Parece por certificación de los dichos dicho día.

Más una libra y quatro sueldos que a pagado a mestre Juan Sordo, alvañil, por tres días que a trabajado en la canal de la galería, a quatro reales cada día. Parece por certificación de dicho Coll firmado de Juan de Cardona de 31 de octubre 1620.

Más una libra y doze sueldos a mestre Pierres, alvañil, que a trabajado en la mesma obra quatro días a quatro reales cada día. Parece por certificación de los dichos dicho día.

Más una libra y quince sueldos que a pagado a dos peones que an ayudado a los dichos maestros y acudido a otras cossas con 10 días, a ° de dos reales el uno y a tres sueldos el otro. Parece por certificación de los dichos dicho día.

Más ocho sueldos a otro peón que a trabajado dos días en subir argamassa a dicha obra. Parece por certificación de los dichos dicho día.

Más deciseis sueldos por doce quarteras de cal que se an comprado de las Borjas para la dicha obra, a dieciseis dineros la quartera. Parece por certificación de los dichos dicho día.

Más diez sueldos por doce cántaros de barro que se compraron, los seis para el tinelo y los otros seis para las criadas; a diez dineros cada uno. Parece por certificación de los dichos dicho día.

Más quatro sueldos que dio a quatro hombres que ayudaron a subir los cofres y demás cargas que trujeron las veynte y ocho azémilas de Segorbe. Parece por certificación de los dichos.

Más compróse de la cassa de la Tassias un sueldo de naranjas para limpiar los caballos de la chiminea de la sala dorada. Parece por certificación de los dichos dicho día.

Más dieciocho sueldos que a dado a Bernardo Lima carpintero, por un bufete que hiço pª la recámara del duque mi Sr. de pino, y unas varras para una cama y de hechar los dos braços de la silla de

cañamaço que bino quebrada y una escarpia para la cocina; de que parece por certificación de los dichos dicho día.

Más diez reales que a dado a un peón que a trabajado cinco días en ayudar a adereçar la cassa y barrerla, a raçón de dos reales cada día. Parece por certificación de Miquel Coll firmada de Juan de Cardona en 7 de 9bre. 1620.

Más quince sueldos que dio a otro peón que trabajó otros cinco días en lo mismo. Parece por certificación de los dichos dicho día.

Más tres sueldos que se pagaron a Juan Negrete por una libra de cola para dar color a los tres bancos de la sala. Parece por certificación de los dichos.

Más un sueldo de petes de llob. para la dicha color. Parece por cerificación de los dichos en dicho día.

Más seis sueldos y seis dineros que se pagaron al dicho Negrete para una carrea para el carro que sirve en el castillo. Parece por certificación de los dichos.

Más se tomó de la cassa de la Tassias un sueldo de clavos de colgar para el aposiento de encima la puerta de la iglesia. Parece por certificación de los dichos.

Más quatro reales de clavos que se tomaron de casa de la dicha para los bancos de los pajes. Parece por certificación de los dichos dicho día.

Más otros quatro reales de clavos para los bufetes de los aposentos de los dichos pajes; según parece por certificación de Miguel Coll notº firmado de Juan de Cardona de 7 de nobiembre del año de 1622.

Más diez reales que a pagado a Bernardo Lima carpintero, por quatro tablas de pino que faltaron para los bufetes de pajes, a cinco sueldos cada una. Parece por certificación de los dichos.

Más diez reales por cinco días que a trabajado un peón en limpiar y barrer las officinas, y desviar la tierra de bajo de las bentanas dellas. Parece por certificación de los dichos de 14 de 9bre. de 1620.

Más deciocho sueldos que a dado a otro peón que a trabajado seis días en ayudar a los adreços de la cassa. Parece por certificación de los dichos de dicho día.

Más dieciseis sueldos que a pagado a mestre Ferrer, alvañil, por dos días que a trabajado en hazer un pilar al arco de la cocina que abía hecho sentimiento, y en otros reparos; según parece por certificación de los dichos de dicho día.

Más un sueldo y seis dineros por media libra de cola que se a comprado para dar color y apegar los bufetes de pajes. Parece por certificación de los dichos de dicho día.

Más un sueldo y seis dineros por dos lampedas que se compraron por mano de Saldón para la capilla del duque mi Sr. a dieziocho dineros. Parece por certificación de los dichos de dicho día.

Más ocho sueldos por quatro quarteras de hiesso que se compraron de cassa de en Pau para el servicio del pilar de cocina, a dos sueldos la quartera. Parece por certificación de los dichos.

Más se compraron de cassa de la Tassies cinco sueldos de clavos para los bancos de los aposentos de los pajes. Parece por certificación de los dichos de dicho día.

Más diez reales que se pagaron a un peón que a trabajado cinco días en desviar tierra de las murallas. Parece por certificación de los Miquel Coll notº firmado de Juan de Cardona de 21 de nobiembre de 1620.

Más dieciocho sueldos que a pagado a otro peón por seis días que a trabajado en limpiar y barrer la cassa y oficinas, a tres sueldos en cada día. Parece por certificación de Miquel Coll notº firmado de Juan de Cardona en 26 de nobiembre 1620.

Más a otro peón deziocho sueldos por seis días que trabajó, a tres sueldos cada día, en limpiar toda la casa. Parece por certificación de 28 de dicho de los dichos.

Más otros dieciocho sueldos que se pagan a Castaña, soguero, por cinquenta y quatro canas de cuerda que se compró para las camas de los pajes que faltó para 3 dellas a ° de quatro dineros la cana. Parece por certificación de los dichos de dicho día.

Más dieciocho sueldos a un peón por seis días que a trabajado en barrer la casa por tres sueldos cada día. Parece por certificación de los dichos de 5 de 9bre. 1620.

Más tres sueldos por medio quartán de aceite que se compró para la caballeriça para alumbrar a los machos por dos messes que an pasado y este presente. Parece por certificación de los dichos de dicho día.

Más quince sueldos que a pagado a Perico, peón, por cinco días que trabajó en barrer la cassa. Parece por certificación de los dichos de 12 de dizº de 1620.

Más quatro sueldos por unas cuerdas que se compraron para atar el juego del carro. Parece por certificación de los dichos de dicho día.

Más dieciocho sueldos que a pagado a Perico, peón, por seis días que a trabajado en barrer la cassa, a tres sueldos cada día. Parece por certificación de los dichos de 19 de dezº de 1620.

Más deciseis sueldos que a pagado a mestre Galcerán, alvañil, por dos días que a trabajado en adreçar la buelta del suelo de la audiencia y en recorrer otras cossas de la cassa. Parece por certificación de Miguel Coll notº firmado de Juan de Cardona de 19 de dezº 1620.

Más ocho sueldos que dio a un peón por dos días que le ayudó. Parece por certificación de dicho día.

Más una libra, cinco sueldos y ocho dineros por catorce quarteras de hiesso que se compraron de casa de Joan Queralt para la sobredicha obra a ° de veynte y dos dineros la quartera. Parece por cerificación de los dichos de dicho día.

Más siete libras y ocho sueldos por ciento quarenta y ocho quarteras de cal que se compraron de mestre Pedro Texero pª el reparo de la torre maestra, a razón de un sueldo la quartera. Parece por certificación de Miquel Coll firmado de Juan de Cardona de 9 de henero 1621.

Más dos libras y diez sueldos por cinquenta quarteras de cal que se tomaron del dicho para recorrer los portales y paredes que suben desde la caballeriza al castillo, a sueldo la quartera. Parece por certificación de los dichos.

Más una libra y quatro sueldos por una tinaja de bardao que se compró para las criadas. Parece por certificación de Juan de Cardona de 5 de abril de 1621.

Más diez reales que se pagaron por manos de micer Pons de dorar la llave maestra para el duque mi Sr. Parece por dicha certificación de dicho día.

Más trece sueldos por un cordón de seda y oro que se compró por mano de dicho para la dicha llave. Parece por dicha certificación de dicho día.

Más una libra y quatro sueldos que se dieron a Perpiñán por hir a Cardona y a Torà, a llevar unas cartas a Martín Vallterra por mandado del duque mi Sr. Parece por dicha certificación de dicho día.

Más una libra y quatro sueldos que a 4 de diz° se pagó a Cabrer de Pradas por quatro quintales de carvón que se compraron a tres reales el quintal.

Más tres sueldos y seis dineros que pagó por una libra de hilo de cerrar cartas que dio a Saldón Escolán para servicio de guardaropa. Parece por recivo de dicho Escolán de 6 de nobiembre de 1620.

Más ocho sueldos que a pagado a Juan de Cardona por otros tantos que abia pagado de parte de un pliego de cartas del duque mi Sr. que vinieron de Segorve. Parece por el sobrepliego y recivo de dicho Cardona de 19 de diz° de 1620.

Más diez libras que dio a Saldón Escolán, guardarropa del duque mi Sr., por veynte y dos días que pusso en yr y bolver a Segorbe por la recámara de su Exª, los doce reales fueron de ayuda de costa de cinco días de yda y siete de buelta a un real cada día, y los ochenta y ocho reales a cumplt° del alquiler de la mula de los dichos veynte y dos días de yda, buelta y estada a ° de quatro reales cada día a toda costa y recivo de su mano de 18 de ott° de 1620.

Más trenta y nuebe libras y dieciseis sueldos que a pagado al sobredicho Saldón Escolán por su ración y quitación de ciento y trenta y un días a ° de tres sueldos cada un día, que montan trenta y nuebe libras y seis sueldos; y los diez sueldos restantes de la ayuda de costa de cinco días que puso en yr a Segorbe quando le embió a llamar el duque mi Sr. para que le fuese sirviendo en la jornada de Segorbe a Arveca. Ay recivo de su mano de 14 de diz° de 1620; los dichos ciento y trenta y un días se quentan desde 6 de agosto cerca pasado hasta dicho día.

Más once libras que a pagado a Pedro Deo de la villa de Arveca, moço del carro del dicho castillo, por cinquenta y cinco días de su ración y quitación a ° de dos reales en cada un día, desde 5 de agosto de 1620 asta 29 de setiembre de dicho año. Ay recivo de mano de Miquel Coll de 29 de setiembre de 1620.

Más quarenta y una libras y doce sueldos que a pagado a Juan del Poy, otro moço del carro del dicho castillo por su salario, ración y quitación de dozientos y ocho días a ° de dos reales por día, desde 30 de sett° 1620 asta 25 del mes de abril inclusive de 1621. Ay recivo de mano de Miquel Coll not° de 26 de abril de 1621.

Más quatro libras y doce sueldos que a pagado a Juan de Cardona en esta manera: Seys reales de ayuda de costa de seis días que se detuvo en yr y bolver y negoçiar en Barnª. las mulas, azémilas y literas para la venida del duque mi Sr. Veynte y quatro reales que dio de socorro al correo que volvió con la respuesta de cómo las mulas y azémilas quedavan a punto para partir, y los seis reales restantes de la costa de una mula, que se trajo de Barnª., para que Saldón Escolán fuese a Segorve a yr sirviendo al duque mi Sr. Ay recivo de mano de dicho Juan de Cardona de 1° de abril de 1621.

Más ochenta libras y catorce sueldos que a pagado a Joan de Cardona, ayuda de cámara del duque mi Sr., por su salario, ración y quitación de docientos sessenta y nueve días, a razón de tres reales por día desde 6 del mes de agosto de 1620 hasta primero de mayo de 1621. Ay reconoçimiento de su mano de dicho día primero de mayo de 1621.

Más quince libras y tres sueldos que a pagado al sobredicho Joan de Cardona por la ración y quitación de Amete, esclavo del duque mi Sr., de ciento y un días a razón de tres sueldos por cada un día, desde nueve días del mes de enero de 1621 que se le entregó en su poder hasta primero de mayo de dicho año. Pareçe por el dicho reconoçimiento.

Más quatro libras y catorce sueldos que a pagado a mestre Thomas Mirón, herrero de la villa de Arbeca, a remate de todas quentas de herrar los machos que a abido del duque mi Sr. en el castillo desta villa sirviendo las obras del. Parece por certificación de Juan de Cardona de 23 de abril de 1621 y recivo de mano de su hijo Joan Mirón.

Doc. 52: Paz y Meliá: "Sales españolas o agudezas del ingenio nacional"; Primera serie. Madrid 1890. (Vol.I) Diego Monfar;"Carta ridícula"; (publicat també a Bib. de Autores Españoles). Còpia d'un text original de la Biblioteca Nacional de Madrid atribuit a Diego de Monfar; Madrid 4 de desembre 1621 (?).

No sé qué pueda ser la causa que V.m. no me escribe tres estafetas ha, ni me responde, y lo que más me admira es que en la postrera que de V.m. recibí me avisa que no ha tenido cartas ni nueva de mí, escribiendo yo cada sábado muy largamente, con muchas nuevas y relaciones de cuanto pasa en el mundo. En conformidad desto, y por la buena correspondencia que hay entre los dos, quiero proseguir -dándonos Dios salud- porque sé que gusta V.m. de saber nuevas. Las que hay por agora más verdaderas son las siguientes:

De Potosí ha venido nueva con los galeones de la plata que ha llovido tanto en el Pyrú que el río Apuryma, que es un brazo del grande Maranyon, se ha llevado más de 150 ingenios de azúcar, no dejando más de los tejados. Ahogóse mucha gente; escaparon los espanyoles a nado y desnudos, y ahogáronse los genoveses, por no dejar la plata, queriendo irse más presto al infierno ricos, que no vivir pobres. Pasada la avenida se ha hallado en la orilla del dicho río un cofre con la lectura de la Constitución de los impúberes, hecha por un letradillo de Lérida; una segunda parte de D.Quixote, compuesta por un Tordesillero; una traducción de los Comentarios de César, muy ruin; algunos memoriales en derecho en favor de genoveses y contra la ciudad de Barcelona; una historia o centuria de los Condes de Barcelona, compuesta por un Fr. Barrellas, y 150 resmas de pronósticos del año 1622, impresos en Sant Saloni, en casa de Patricio Mei, junto al Molino de la Rovella. Tengo por cierto que por desembarazar su casa, alguno lo echó en el río, temiendo no le cayese algún rayo encima, en castigo de tener tan infame mercaduría en ella.

De Galicia escriben que aquestos caniculares de Santa Cathirina, que allà han sido muy recios, se han perdido en aquella costa más de 20 bajeles de alto bordo, especialmente uno en el cabo Finibusterre, cargado de monas, y hanse salvado las monas; pero la gente toda se anegó. Legadas a la orilla las dichas monas, mojadas, y melancólicas de verse en tan ruin y bellaca tierra, se ahorcaron de las más altas cepas; lo que visto por los gallegos, las descolgaron y hicieron cecina de ellas. Este presente dicen que enviaba el Gran Taycosama, Emperador de Granoble, a la Giralda de Sevilla, su amiga.

Jueves a 3 llegó un extraordinario del Areny de Conit, a toda diligencia. Da aviso que cincuenta y seis galeras de esguízaros salieron de la Anatolia para conquistar las islas de Canarias, informados que en aquellas islas se coge muy linda sangre de drago para limpiar los dientes. Al pasar el estrecho de Magallanes corrieron fortuna: unos fueron a parar a la Trapobana, con solos los cascos, sin remos ni antenas, y otros fueron a dar al mar helado, y otros junto a Cardedeu.

Miramamolín Almanzor, llamado el verde, llegó con 160 velas, otros dicen con 200, que en esto no quisiera errar, a Caramanchel. Desembarcó la artillería; hizo plataformas y formajes, trincheras y barricadas; puso cestones y cestas; empezó a combatir el lugar reciamente. Tocóse luego arma en Noruega; salieron 60 pasteleros con cuellos ojaldrados, zapatos de lo propio; 150 lacayos del conde Pero Ansúrez; 1000 roperos con 10.000 bodegoneros. Salieron con buen orden por las dos puertas Segoviana y Toledana, y ninguno por el río, todos a prueba de cuero o de coraza. Presentaron

luego la batalla. No osó esperar el perro moro, antes vergonzosamente se fue huyendo, llevándose de camino el ingenio de Toledo que fabricó con sumo artificio el afamado Juanelo.

Hubo por tan grande vitoria toros y canyas en el prado de Lobregate, y fueron muy buenos y bravos, y hubo lanzada, la cual por el gran Duque de Moscovia la dio el bayle de Granollers, caballero en un cuártago enjaezado, que para este efeto le envió presentado el gran Sophí. Púsose en orden, embrazó la lanza. Míranle todas las damas dende ventanas y balcones; dende los tejados los sastres, y de los zequizemís las fregonas: todos le encomiendan al dios Bacco; otros a Apollo, y otros a Príapo, y algunos a Mahoma, y no faltó quién a Moysén. Estando en esto, embiste el toro al valor de los Granolleres, y del primer embión, le derriba en el suelo, llevándose los calzones zaragüeles en los cuernos, y dejando al valiente bayle, cabeza del Vallés, con el culo en el ayre. Oscurecióse el sol; tápanse las damas sus rutilantes rostros; otras se rien, y todos gritan: -¡Vitor, Vitor! ¡El valor incomparable de los bayles! Tocaron las trompetas luego al punto, y cubren al lanceador valiente sus vergüenzas con una capa que le emprestó un lacayo del tirano Dionisio de Cicilia.

Mandó en esto el Moscovita salgan las canyas. Espejóse la plaza como un oro, por la pura y buena industria de 600 alabarderos de la guardia del Duque de Venecia. Entró en esto la primer cuadrilla de 150 chichimecos, con su cuadrillero, el gran Motezuma, Rey de México, de verde-mar y blanco la librea, con gorra de Andrea Doria, y en ella por divisa una carta de su dama, con una mano que la agarra y ase, y dize el mote: "Ladrón que hurtas las cartas, déte Dios muy malas Pascuas". Salió por el otro cuerno de la plaza al mismo instante, de negro y prieto, con 400 camafeos, vestidos de lo propio, caballos blancos, y a la gineta, Piali Baxá, Conde Este. Salió el tercero Lagastrazo con 500 provenzales a la brida: sólo su capitán, por tener almorranas, llevaba cojinillo y maleta cerrada y sellada con un mote que dezía: "Dios me libre de falsarios..." En último lugar entró a la sorda el gran Caupolicán, Señor de Berga, caballero en un famoso asno, digo buey de albarda, con 60 bufones con librea muy lustrosa de leonado y pardo, por traer luto de Marfisa, su bisagüela, mujer de Nino. Este llevaba en su cuadrilla 150 gusarates de lindo talle por lacayos.

Después de haber dado todos un paseo por la plaza, dejando amarteladas mil fregonas, tañeron las trompetas. Empiezan a dar de espuelas a sus caballos, embrazan las adargas, cimbran las canyas. El primero que arremete es Motezuma; sale contra él Piali Baxá, diciendo a voces: -Agora me pagarás la afrenta de Lepanto, ¡perro judío!- Y diziendo y haziendo, arrojó una canya tan fuertemente y con tanto coraje, que quebró quince costillas de la Brivia. Huyó el golpe Cagastroso, y revolviendo, dio un golpe al de Berga en el rostro, convirtiéndole de Berga en bergantín. Mézclanse todos, todo es fuego, todo es guerra; allí gritan, allí corren, allí rien, allí cortan bolsas, allí dan de pellizcos a las mujeres, allí paran; y paró también la fiesta por mandado del gran Duque presidente de ella.

Escriben de Súria que quince alcaldes de corte tienen cercado a San Quinitín por mar y por tierra; que los de dentro han jurado por la gorra de Pilatos, su paisano, de rendirse salvas las vidas y honrras de sus jumentos, si no les envían socorros en seis anyos.

En la almoneda de Calderón, entre otras joyas, se ha hallado dentro de una jaula de oro un basilisco que canta muy suave. Es como un gallo, todo colorado: no hace mal a nadie ni es ponzonyoso, porque lo amansó un saludador. Dicen que vale más de seis millones, y este presente le envió el Archipámpano de Fez, Señor de Meca, descendiente de Mahoma por línea recta de macho y no de hembra, como dijo Plinio en el libro de los animales, que en esto fue mal mirado y mintió como en otras muchas cosa que dejó escritas.

Ayer murió un genovés muy rico, y ha fundado un hospital con mucha renta para curar los pobres, y ha mandado poner este epitafio en su sepultura: "Aquí yace Marcantonio Polifemo, mercader ginovés, natural de Fremura, que primero hizo los pobre y después el hospital".

El rey de Portugal dicen que vive, y se han holgado tanto los portugueses de esta buena nueva, que todos andan locos y enamorados; brincan y folixan y cantan mil cantinas, y ya no se acuerdan de la pérdida de la nao cuando duermen.

De Philipinas llegó un correo a pedir socorro a gran prisa, porque dicen que más de 300 mil chinos han llegado a las murallas de Marruecos para hurtar la lanterna de Génova. Juntóse sobre el caso consejo de guerra en Londres, en el cual preside Escanderbech. Hanse nombrado capitanes: general de mar, al Marqués de Ancre; general de tierra, a Ochali, Señor de la isla Scandinavia; general de artillería, al ingeniero Sarra Martinengo, y de la caballería a Holofernes; barrajel de campaña al

coyón de Bérgamo; furiel mayor a Lupercio Latras; coronel a Simón Dança, Señor de la Albufera; Maesse de campo a Mora Tarays; almirante al Guainacapac, Señor del Cuzco, y por deliberar lo que se ha de hacer, han enviado a tomar parecer de los pares de Cervera, y por ayudantes a Morfodio y Marsol el de Liorna.

Y los venecianos han echado de su dominio y ciudad a los judíos, y han metido en su lugar ocho mil moriscos del reino de Valencia, porque dicen que son buenos arrieros, y maestros de hacer carrozas y carretas, oficio muy esencial para aquella ciudad, con que piensan destruir al gran Mogol.

Libros nuevamente impresos:

Estilo de hurtar cartas.
La Escaldada por su gusto, y el Alcahuete de su compadre.
El caballero de la tenaza, por D.Francisco de Quevedo, del Orden de Santiago.
El Falsario mal logrado, y el trabajo perdido.
El Envidioso mal hallado sin manos.
El Cortesano descortés.
Vida y hechos de García de Paredes, flor de estremenyos, senior.

Si V.m. quisiere alguno destos, mande avisar, y se le enviarán con el primer aviso. Y no siendo para más, Cristo con todos. De la Habana a 4 de Diciembre, y de Madrid o Capua Carpentana, 1621 anyos. De V.m. fiel coronista.

Doc. 53: ADM. Arbeca Llig.10, Doc.278/3; Resum en castellà del procés fet per aclarir el frau a les obres del castell. (Novembre/desembre? 1622).

Exmo. Sr. Por mandamiento de V.E. e visto la información de los fraudes hechos en las obras deste castillo, y resulta dellas lo siguiente: Henrique Julià, maestro de casas de Lérida, atestigua que todas las obras hechas por V.E. en este castillo, quitadas las rexas, serrojos y clavasón; no valen más de siete mil libras, y juzga haver robado a V.E. las sobrestantes destas obras quatro mil libras.

Bernardo Lima desta villa, jusga han fraudado las dichas sobrestantes asta ocho mil libras. Joseph Borjadas maestro de casas, que todas las obras contando en ellas toda la erramienta de rexas, serrojos y clavasón, no valen más de catorse mil libras, y que todo lo demás que sube de aquí lo han fraudado y robado a V.E. y que esto lo sabe por haver siempre assistido en dichas obras, y por averlas reconosido por espacio de tres días antes (*de*) hazer testimonio y juzgado lo que podía valer.

Joseph Benet, carpintero de Ulldemolins que cada semana se hacía la quenta y cálculo de lo que se havía gastado en las obras, y que así él como los demás maestros, evidentemente conocía que se hechava mucho más en la quenta de lo que se havía gastado, y que todos tenían por mui cierto que Ribas y Cardona hazían muchos fraudes, empero no puede decir lo que monta. Los susodichos también atestiguan que Cardona, Ribas y Molina jugavan muchos ducados, gastavan largamente en comidas y bevidas, vestidos y malas mugeres, y que según la ración que cada qual dellos tenía no podía gastar tan largamente, y que por tanto tienen por cierto hazían muchos fraudes en las obras.

"Fraudos particulares hechos por Juan de Cardona en las obras del castillo".

Dize Borjada que Fernando Molina havía concertado con él el destajo del aposiento ensima de la Yglesia por cien libras, con condición que Borjada havía de traher a sus costas toda la manobra excepto la cal, y que vino Cardona de Segorbe y le dixo que V.E. no quería dar por esse destajo más de noventa libras, y que lo tomasse a esse precio porque le haría traher la manobra con los carros de V.E. Y valía el porte desta manobra más de veynte libras, y sólo así y quando le huvo de pagar díxole Cardona firmase ápocha de cien libras en poder de Coll, firmóla y después Cardona no quiso dar más de ochenta libras. Atestigua lo mismo Saldón, Bernardo Lima; y dice Saldón que esto hizo Cardona por ganar por este fingido medio la gracia de V.E. y hazerla perder a Molina, dando a entender que los otros no mirarían por la hazienda de V.E. como él. Y que se tiene por muy cierto que Molina murió de pesar porque en su enfermedad siempre dezía: -Cardonilla me a muerto, que a escrito a su Exº que yo gastava mal su hazienda y que dava demasiado de las destajas, porque su Exº me lo a escrito así.

Deviendo Cardona veynte reales a Joseph Bonet por un pedernal, se las pagó a quenta de las obras hechándolas más en una pólisa Joseph Bonet. Deviéndose a Pedro Rovalla carpintero de la villa de Constantí, dies libras de obras, Cardona y Ribas le hicieron pólisa de treinta libras y se partieron las veynte. De la galería alta Cardona y Ribas dieron muchas tablas a Miguel Anguera por lo que le devían de juego. Vendió Cardona dos grandes calderas y dos dozenas de ojas de Milán, que todo podía valer veynte libras, y se quedó con ellas. Hizo Lima bufetes y otras obras para Cardona de valor de treynta libras ; pagóselas con pólisas a quenta de las obras. Quando V.E dio a destajo la galería alta a mº Henrique Julià, concertó Cardona en el que dando tras a como el destajo subiesse a tanto, le havía de dar sinquenta reales de estrenas; hízose el destajo en pérdida a lo que se entienda de treynta libras por V.E., y cobró Cardona los sinquenta reales del dinero (*que*) se pagó a dicho mº Henrique.

Quitó Cardona el destajo de la torre de oriente a Lima y otros, concertándole con Joan Moreno por tres libras más de lo que estava concertado con ellos. Cardona y Ribas tomaron para sí una piessa entera de navalis (?) que havía de servir para enserados y otros muchos reparos de otras piesas. Deviéndose a Joseph veyntesiete libras por las baranas y bolas de la puente de la cocina, las cobró Cardona y no se las quiso pagar . Cardona y Ribas no quisieron pagar a dicho Borjada las obras de dieciséis aposentos que hizo ensima la cocina, que valían doscientas libras, y se quedaron con ellas. Al mismo Borjada se devían quinse libras por la canal y gárgolas de la torre de poniente, y pidiéndoselas no se las quisieron pagar; al último le dixo Castellnou que esas miserias havían de ser para Cardona, y que él y Castellnou se las partieron. Henrique Juliá dice que le dixo Castellnou, thesorero, (*que*) havía dado a Cardona seis libras de lo que se le devía por obras, y que Cardona jamás se las quiso dar.

Doc. 54: ADM. Arbeca; Llig.10 Doc.278/4; Còpia inconclusa del procés i declaracions dels mestres de cases, fusters etc. sobre els fraus comesos a les obres del castell d'Arbeca; tingué inici a 7 de novembre de 1622.

Die luna septimo mensis novembris anno a nate. domini millesimo sexcentessimo vigesimo secundo in castro villa Arbeca Principatus Cathaloniae.

Henricus Julià magister domorum civitatis Ilerda aetatis (ut dixit) quinquaginta annorum parum plus vel minus testis cognitus a me notario infro. qui juravit ad dominum Deum et eius sancta quatror. evangelia manibus suis corporaliter tacta in manu et posse. magci. Josephi Garriga gubernatoris et assessoris baroniae de Arbeca sedi. et deponu. veritatem omnimodam quam sciet in hiis super quibus interrogabitur qui deposuit in presentia Exma. domina domna Catherina Fernandes de Cordova y Figueroa ducissa Cardonae et Sugurbi ett. et interrogatus dixit:

Yo testimoni he obrat en lo present castell de Arbeca moltes obres y molts preus fets, algun dels quals me donà lo licintiado Juan de Herrera, altres Joan Castellnou, batlle de la present vila, altres Andreu de Ribes de Lucena y altres Joan de Cardona. Y és veritat que quan yo testimoni de dites obres y preus fets tenia guanyada alguna quantitat, acudí al dit batlle Castellnou per a que.m pagàs perquè ere thesorer y pagave les obres de dit castell. Y dit batlle Castellnou me deye que ell no tenie dines de la thesoreria, y replicant-li que yo havia menester vi, oli o blat per a sustentar mos manobres, ell me responie que ell me'n vendria -com de fet me'n venie- Y quant y havie suma de cent lliures yo li feia pòlissa.

És també veritat que havent-me dat dit Joan de Cardona, y estant yo testimoni de no fer aquex preu fet manco de vint y sis lliures barceloneses, me digué dit Joan de Cardona que importave a la honra que yo prenguessa aquex preu fet per preu de setse lliures, y que ell me donarie a guanyar les deu lliures ab altra obra. Y axí ho fiu yo testimoni; y axí ho cumplí dit Joan de Cardona. Per ço que havent yo testimoni de pujar certes pedres de la pedrera assí en lo present castell a mes costes, dit Joan de Cardona les me féu pujar per los matxos que lo duch mon senyor tenie assí per a tirar la manobra de la obra de dit castell; y a més de les pedres me féu pujar algunes carretades de cals y altres serveys me féu, que entench valien les deu lliures que.m féu baxar de dit preu fet de les finestres del guardaroba.

Y és també veritat que havent Andreu de Ribes fetes comprar unes posts en la ciutat de Lleyda, per preu de deu lliures barceloneses, després en lo compte me assentà quinse lliures; y assò sé

yo testimoni perquè m'o digué Joseph Benet fuster de dita ciutat al qual dit Ribes comprà dites posts. Y és també veritat que yo testimoni tinch entès per los fusters que treballaven en lo present castell, que un fuster que treballave en dit present castell dèuen-se-li deu lliures tantsolament; per rahó de ses obres li posaren trenta lliures en la pòlissa; y si bé yo testimoni no puch dir ab certitut qui ere aquex fuster que devent-se-li deu lliures se li fes pòlissa y crèdit de trenta, presumo empero que devie ser Joseph Bonet de Ulldemolins, perço que dit Joseph Bonet feye gran amistat ab dits Andreu de Ribes, Joan de Cardona y Ernando Molina, los quals feyen les pòlisses als mestres y manobres que treballaven en dita obra. Estes coses sé yo en particular, empero en general lo que puch dir és assò que yo testimoni, des del principi de les obres fetes en dit castell per orde del Exim. Senyor duch de Cardona fins a la fi de dites obres, sempre e asistit en dites obres com a mestre de cases que só; y he presos y obrats los preu fets de major importàntia de aquell, y he vist y considerat totes les demés obres que los altres officials han fetes y obrades en dit castell, axí de pedra, guix, cals y fusta; judico yo testimoni que totes les obres sobredites de pedra, guix, cals, fusta y rayoles, llevades les rexes, ferramenta y clavao, no poden haver costat més de set milia lliures poch més o manco; y entench yo testimoni que al que me han dit que les obres predites han costat a l'Exim. Senyor duch, que per lo menos los que tenien la subintendèntia de dites obres, y pagaven aquelles y daven los preu fets y compraven los materials, que han robat a sa Extia. més de quatre milia lliures barceloneses; y lo que sé y puch dir més avant és que los predits Joan de Cardona, Andreu de Ribes y Fernando Molina, que eren los que tenien en mans dites obres y feyen les pòlisses y daven los preus fets, gastaven molt llargament en menjar, beurer y jugar y en dones les quals tenien en lo present castell. Y assò ho sé yo testimoni per haver-ho vist de mos ulls moltes vegades com los sobredits jugaven molt bons ducats y feyen molt bons convits, y haver vistes també les dones (*que*) tenien en dit castell. Y és cosa clara y evident que ab lo salari que sa Extia. dave a quiscú de dits Cardona, Molina y Ribes, no podien gastar lo que gastaven; y axí presumo yo testimoni que los sobredits han fets molts fraus a sa Extia. en rahó de dites obres, y en particular me recorde yo testimoni que un dia de festa, en lo mig del dia, los sobredits Cardona, Molina y Ribes tragueren una dona en sa companya en un carro tots junts ab molta publicitat y vista de molts de la vila. Yo don Fernando de Barrassa firmo la presente echa por Enrrique Julián de boluntat suya, por no saber él de escrivir.

Fuit sibi lectum et perseveravit in presentia supradictis Exma. dna. ducissa et Josephi Garriga.

Die martis octavo mensis novembris anno a nate. dni. millesimo sexcentesimo vigesimo secundo in castro villae Arbeca in presentia suae Extia. Henricus Julià magister domorum civitatis Ilerda virtute juramenti iam per eum prestiti in manu et posse. dicti magci. gubernatoris et assessoris dixit et deposuit sequentia. Et dixit:

Per lo jurament que yo testimoni tinch prestat acerca les interrogations que se'm foren fetes lo dia de ayr; dich yo testimoni què després que fiu la deposisió, en la nit me ha recordat a mi testimoni que estant obrant yo testimoni en lo present castell ya al principi de set obres, me dix a mi testimoni lo licintiado Juan de Herrera -que era procurador general de l'Exim. Sr. duch de Cardona- y a les hores estaven en son càrrech les obres de dit present castell, que dit Senyor duch li devie sis o setcentes lliures barceloneses, les quals no li volie pagar perquè ell, dit Herrera, havie perdut uns papers y comptes que tenie de dit Sr. duch; y que axí pus ell ara per causa y occasió de dites obres podia acabalar-se de dita quantitat de dites sis o setcentes lliures, que ell determinave de fer-ho axí; y yo testimoni entench que dit Herrera ho féu encara millor del que u digué, y ho pugué molt ben fer perquè tant com visqué entrà en son poder tot lo diner que.s gastave per les obres de dit castell. Les quals coses me digué dit licenciado Juan de Herrera estant sopant ell, dit Herrera, Andrés de Ribes y yo testimoni; y u oyó dit Ribes quant ho digué, encara que me recorde que los tres sopàvem de uns pollastres. Y axí per satisfer a ma consiència y per lo jurament que tinch prestat, havent-me recordat lo sobredit, ho he volgut deposar. Yo Joan Balust, negociant de la vila de Salas, firmo la present deposició feta per lo sobredit mestre Henrich Julià de voluntat sua per no saber ell de scriurer.

Fuit sibi lectum et perseveravit in supradictor. pntia.

Dicto die in dicto castro et in presentia dictae Exmae. dominae ducissae. Celidonius Scola custos raupae Exmi. domini ducis Cardonae et Sugurbi ett. Aetatis ut dixit viginti octo annorum parum plus vel minus qui juravit in manu et posse. dicti domini gubernatoris et assessoris ad dominum Deum et eius Stª quatuor evangelia sedicere et deponere veritate omnimodum quam sciet super hiis quibus interrogabitur. Et interrogatus dixit:

Lo que yo puch dir és lo següent: Que yo desde Llucena vinguí en lo present castell enviat per lo duch mon Senyor quant ya lo dit castell estave a miges obres, y les hores se comensaven ha obrar los caxons del guardarroba; y en aquella ocasió que arribí estaven en lo present castell Joan de Herrera, Andrés de Ribes, Fernando Molina y Juan de Cardona, los quals eren sobrestants de dites obres y feyen les pòlisses als mestres y manobres y altres treballants en dit castell. Y és veritat que yo testimoni he oyt quexar-se als mestres que treballaven de que.ls pagaven molt mal, y.ls tractaven molt mal de paraules.

Y és veritat (*que*) yo testimoni, estant en lo present castell, se féu un preufet de l'aposento de la Yglesia de dit castell, lo qual consertaren lo governador de la present vila, que les hores ere Joan Castellnou, batlle de dita vila, y dit Fernando Molina; y concertaren lo dit preufet en cent scuts, lo qual preufet prengué mestre Borjada de la ciutat de Lleyda; y lo dit Borjada havie de portar tota la manobra necessària per a dit preufet a ses costes, y a mi testimoni me digué dit Borjada que estave penedit de haver pres dit preufet, perquè havie de perdre en ell y que lo dit governador le y havie fet pendrer casi per força. Y després dit Molina scrigué a sa Excia. (que les hores estave en Sogorb) donant-li rahó de dit preufet, y sa Excia. li respongué reprehenent-lo gravement per rahó de dit preufet, dient-li en la carta que no sabie lo que.s feye y no mirave per sa asienda, y que pagave de les obres molt més del que valien; de la qual carta prengué tan pesar lo dit Molina que caygué mal en lo llit al que ell pensave; y dins catorse dies morí de aquexa malaltia. Y visitant yo testimoni a dit Molina en sa malaltia me digué dos o tres vegades:

-Cardonilla me ha mort, perquè entench a dit a sa Excia. que yo no havia sabut lo que m'havia fet del consert del preufet (que) he donat a mestre Borjada de l'aposento de demunt la porta de la Iglesia; havent entrevengut en dit preufet lo governador y Castellnou y haver-hi mirat tant.

Y assò me digué en diverses ocasions dit Molina dos o tres vegades visitant-lo en dita malaltia.

Y és veritat que en aquella occasió que lo duch mi senyor scrigué dita carta a dit Molina, se trobave en Sogorb en servey de sa Excia. dit Joan de Cardona, que ere anat desde assí a Sogorb per portar certa roba. Y després tornà dit Joan de Cardona al cap de pochs dies que fou mort dit Molina en lo present castell; y tornà a tenir compte en les obres de dit castell.; y com fou arribat consertà ell, dit Cardona, lo matex preufet ab dit Borjada per preu de noranta lliures, havent-se de portar dit Borjada tota la manobra conforme ab lo precedent preufet que havien concertats los dits Castellnou, Tort y Molina. Y assò sé yo testimoni perquè lo matex Cardona me digué a mi testimoni:

-Mirau Saldon si he sabut yo concertar millor lo preufet de l'aposento de demunt lo portal de la Yglesia, que l'he consertat a noranta lliures, havent-ne promeses per ell cent Fernando Molina.

Y com yo testimoni me recordàs aleshores del que me havie dit dit Borjada que estave penedit de haver pres dit preufet a ° de cent lliures, vent que les ores se ere consertat per noranta ne fiu molta maravella, y axí per desenganyar-me vaig anar a dit Borjada y li digué què ere la causa que penedint-se ell de haver pres dit preufet per cent lliures, ara l'avie pres per noranta; y dit Borjada me respongué dient-me:

-No y perdo res per què Juan de Cardona me ha dit que li convenie a sa onra consertar lo dit preufet alguna cosa manco del primer tracte.

Y en recompensa de aquexa pèrdua ell, dit Cardona, ab los carros de sa Exª li farie portar la manobra que ell havie de fer aportar a ses costes, y que axí venie ell a guanyar més de vint lliures ab aquex preufet, encara que no li'n dassen sinó noranta lliures. Y replicant-li yo que dit concert ere en dany de la honra del mort, so és de dit Molina y de la assienda de sa Exª, y les hores dit Borjada, alçant los muscles y abaxant lo cap, digué que ya u veye o que ya u conexie que no sabia què fer-hi. Yo Saldonio Escolà firmo la present deposició per mi feta de mà pròpria.

Fuit sibi lectum et perseveravit.

Die martis XXII mensis novembris proxime dicti anni in dicto castro. Josepho Bonet faber lignarius villae de Ulldemolins aetatis (ut dixit) triginta annorum testis citatus cognitus a me notº qui juravit ut supra in manu et posse. dicti domini gubernatoris et assessoris in presentiae Exmae. dominae ducissae. Et interrogatus dixit:

En lo que a mi me interroguen, lo que yo sé y puch dir és que yo testimoni he treballat en lo present castell de Arbeca de mon offici de fuster cerca de dos anys, quant dit castell se obrave per orde de sa Exª y per sobreestants de les obres de dit castell estaven aleshores Juan de Cardona, Andreu de Ribes y Fernando Molina y lo licentiado Herrera, si bé és veritat que dit licentiado Herrera y dit Molina moriren ya a miges obres, y restaren per acabar aquell a dit Andreu Ribes y Joan de Cardona. Y un dia dit Cardona me digué si tenia dines que li'n dexassa, y així yo testimoni regoneguí lo diner que tenia y me trobí ab denou lliures, les quals li dexí; y al cap de molt temps yo li diguí a dit Cardona que me tornàs dits dines y al cap de una estona, passejant-se per la plassa de la vila dit Cardona y Joan Castellnou thesorer de sa Exª lo qual pagave tots los gastos de les obres, me cridaren a mi testimoni y juntament ab ells me'n entrí en casa de dit Cardona; y los dos -ço és dit Castellnou y Cardona- se'n entraren ab un aposento y yo restí fora, y dit thesorer Castellnou isqué ab lo diner en les mans y me pagà dites denou lliures; però en lo que m'interroguen que devent-me denou lliures de dites obres me fessen com pòlissa de trenta no és veritat, perquè la mayor pòlissa que a mi se m'és estada feta de dites obres és estada de deu lliures.

En lo demés és molta veritat que dit Joan de Cardona, mentres entengué en les obres de dit castell, menjava esplèndidament y jugave molts ducats; y assò se yo testimoni perquè que quant venie a treballar en dit castell molts matins, los jornalers y gent de la vila deyen:

-Cardona ha perdut sexanta reals.

Altres matins sinquanta y altres trenta reals y altres matins altres cantitats; y yo testimoni y casi tots los mestres y demés persones que treballaven en lo present castell, fèyem molta admiració com podie gastar tant dit Cardona, así en menjar y beurer, calsar y vestir com en jugar; per ço que yo testimoni y molts altres mestres que treballàvem guanyàvem set sous y mig cada dia, y pagada la posada y la despesa, la qual en moderada no.ns sobrave apenes res; y dit Cardona que no guanyava sinó sinch sous o tres reals que sa Exª li donave de rectió y quitació, vivia tan splèndidament ell y sa muller, una nebodeta y una criada que tenie en sa casa. Y así yo testimoni y los demés que treballaven en dit castell, teníem per molt sert que dit Cardona se aprofitave ab ses manyes y robave dels dines de dites obres.

Y és també veritat que a més dels gastos sobredits, dit Cardona gastave ab dones rameres, les quals aportave en lo present castell, y en particular me'n recorde que un dia dit Cardona me digué a mi testimoni que rodàs lo castell per part de fora, per la muralla, que trobaria una dona y que li fes plaer d'entrar-la en lo castell; y assò en devés onse hores del migdia quant los mestres se'n baxaven a dinar. Y así yo testimoni ho fiu, y envés la part del castell que mire a Miralcamp trobí una dona molt ben vestida, la qual no coneguí,y así la entrí per la porta mayor de dit castell, que les hores no y havia ningú, y la dexí en la sala gran. Y dita dona estigué en lo castell tot aquell dia fins a la vesprada. És també veritat que un dia dit Cardona y yo testimoni anàrem a la vila de Termens per a comprar fusta, so és bigues per a cobrir les aquelles de les dos torres de dit castell; y así yo testimoni comptí vuytanta pesses segons a mi me aparegué entre quorantens y vintyquatrens; y dit Cardona pretenie que eren més de vuytanta, y sobre assò ell dit Cardona y yo testimoni nos questionejàrem fins a la derreria que dit Cardona me digué:

-¿Qui esposse a vos si són més o si són manyo?

Y yo testimoni presumí que ell volie fer algun engany comptant a sa Exª més fusta de la que avie comprada; y últimament lo que yo puch dir en general dels fraus que se podien ésser fets en les obres del present castell, és que cada semana a la fi comptaven dits Cardona y Ribes lo que avien gastat per dites obres, y unes semanes pagaven sinchcentes, altres siscentes y altres vuytcentes. Y yo testimoni y tots quants mestres érem, no crèyem que dites obres pujassen tant cada semana perquè nosaltres ho podíem molt ben conjecturar, puix passave tot per nostres mans; y así yo testimoni y los demés teníem per molt cert que dit Cardona y Ribes feyen molts fraus en dites obres. Lo que poden pujar dits fraus yo testimoni no u puch dir.

Y ara me recorde a mi testimoni que dit Andrés de Ribes y yo testimoni anàrem a Ulldemolins per a comprar certes càrregues de posts, com de fet ne comprà, ni féu aportar en lo present castell vint y una càrrega, y ultra d'exes ne mercadejà algunes càrregues a T. Segrià y Bernat Feges de dita vila de Ulldemolins, les quals no.s compraren ni consertaren; y quan dit Ribes estigué per anar-se'n a Castella me digué a mi testimoni li digués com se deyen aquells mestres que ell havie mercadejat les posts, y yo li nomení los dits Segrià y Fexes y les hores el dit Ribes me digué quantes podien ser les posts que ell mercadejà als sobredits, y havent-li dit yo testimoni poch més o manco quantes, ni viu yo testimoni que lo dit Ribes donant comptes de dites obres a dit thesorer Castellnou, asentà en son crèdit una partida en esta forma:

"Més tinch pagat a T. Sagrià tanta cantitat (la qual no.m recorde) per tantes posts que d'ell tinch comprades, com consta ab esta pòlissa".

La qual pòlissa dit Ribes entregà a dit Castellnou. Y així dit Ribes cobrà o féu paga a dit Thesorer les posts que no eren comprades ni arribades a dit castell.

Més sé yo testimoni que donya Maria de Eril, baronessa de l'Albi, donà certa cantitat de rajoleta valensiana per a enrajolar la tribuna o altra part de dit castell; y no sé yo testimoni si dita rajola dit Cardona la féu pagar a sa Exª no obstant que ere donada, y se trobarà en los comptes. Més me recorde també a mi testimoni que dit Joan de Cardona me comprà un pedrenyal, lo qual yo tenia y me costave sis lliures, lo qual pedrenyal com no.l me tornàs yo lo y demaní y ell me digué que le y havie de vendrer; y com a mi no m'haguessen pagat los jornals de tres o quatre semanes que.m devien, yo li diguí que le y vendria y que le y dexaria molt manco del que valie sols me fes pagar. Y així nos concertàrem que.m donàs per dit pedrenyal vint reals, los quals tampoc me va donar y com yo testimoni los hi demanats, ell me digué que li donàs les pòlisses de mos jornals, les quals pujaven de sis fins a set lliures poch més o manco y ell, dit Cardona, y lo dit thesorer Castellnou y Miquel Coll notari de la present vila se'n pujaren en casa d'ell, dit Cardona, y yo doní dites pòlisses a dit Cardona, y dit Cardona les posà demunt un bufet y lo dit thesorer Castellnou me féu una pòlissa de sa mà de deu lliures y dos sous, y lo dit Cardona me digué donant-me la pòlissa y partant-me un poch de dits thesorer y Miquel Coll:

-Bonet ya t'he posat aquí en esta pòlissa los vint reals que't devia.

Y així yo testimoni prenguí dita pòlissa de deu lliures y dos sous, y les altres pòlisses se restaren en lo dit bufet, y una se yo testimoni se les han fetes pagar a sa Exª, la qual pòlissa de deu lliures y dos sous me ha pagat V.Exª estos dies passats. Y per so resulte frau per sa Exª, per pagar-me dit Cardona sos deutes ab los dines de les obres de dit castell. Y és també veritat que lo dit Joan de Cardona tractave molt mal de paraules als mestres y demés persones que treballaven en dit present castell, dient-nos porchs, susios, cabrons, embriachs y altres paraules injurioses y afrentoses; y també quan stave mal Ernando Molina de la malaltia que morí sempre estave dient:

-Y guárdeme Dios, de malas lenguas a malas lenguas!

Però yo testimoni no sé per quina fi ho deye. Y assò és la veritat per lo jurament que tinch prestat. Jo Josep Bonet firme la present mia deposisió de mà mia pròpia.

Fuit sibi lectum et perseveravit.

Die veneris nono mensis decembris anno a nate. domini MDCXXII in dicto castro et in presentia suae Extiae. Barnardus Llima faber lignarius dictae villae aetatis ut dixit viginti octo annorum parum plus vel minus testis cognitus a me notº qui juravit modo et forma supradictis. Et interrogatus dixit:

Lo que yo puch dir en lo que só estat interrogat és que yo testimoni he treballat en lo present castell de Arbeca cerca de tres anys de mon offici de fuster quant lo Exim. senyor duch lo feye obrar; y si bé per haver ya molt temps que les obres se són fetes en dit castell, a mi testimoni ara no.m poden recordar los fraus que se són fets en dites obres; ab tot tinch memòria que en lo preufet que.s donà a m. Borjada de l'aposento que és damunt la porta de la Yglesia, lo dit Borjada per rahó de dit preufet tenia obligació de portar la manobra necessària per a dit preufet, y sé yo testimoni que dit Joan de Cardona, lo qual per sa Exª tenie cuydado de dites y feye les pòlisses, féu portar a dit Borjada tota la dita manobre que fore necessària per a dita obra ab los carros y machos de sa Exª; y dit Borjada no pagà cosa ninguna del port de dita manobra. Y per so se féu aquex frau a sa Exª, y assò sé yo testimoni

perquè.m trobí present quant se féu lo consert de dit preufet y viu portar la dita manobra, y lo matex Borjada me digué que del port de dita manobra no.n pagava cosa alguna perquè Joan de Cardona ho havie volgut així.

També me recorde que quant se donà a repicar lo present castell, ne pagaven y comptaven a sa Exª quatre reals per cana y cada mestre guanyava en repicar dit castell vuyt reals com ara cada dia, y altres nou, y altres deu; y és cosa clara que lo dit preufet ere molt excessiu y danyós a sa Exª, y així ho judicàvem yo testimoni y los demés mestres en aquella occasió que.s repicave. Empero si lo dit preufet los que.l concertaren per part de sa Exª cometeren dol o frau, y se aturaren part de dit preu yo testimoni no u puch saber. Y també me recorde a mi testimoni que dit Joan de Cardona donà un preufet a mestre Moreno y un tal Perelló, de les finestres y portes de les cases de les cavallerisses, del qual preufet no.m recorde quant ere lo preu; empero sé que ere molt excessiu del que valie la obra, y després les dites portes y finestres foren molt mal fetes y mal acabades. Y vehent yo testimoni que una obra que.s pagave molt més del que valie havie reexit tant mal, m'en dolgué lo cor; y així ho diguí a dit Cardona y al balle Joan Castellnou que exa obra era massa pagada y molt mal feta, y aleshores dit balle Castellnou me digué que que ni posave a mi en això que callàs, sinó que em posarie en part que.m recordarie.

És també veritat que del present castell quant se obrave se tragueren algunes rexes, portes y portes de finestres, en particular me recorde que en portaren dos rexes a Ulldemolins, y altra en l'abadia d'esta vila, y una porta que ere de la capella de palasio que vuy està en la sala de Miquel Coll notari. Y totes estes coses se treyen de amagat del present palàcio, y no sé yo testimoni ni puch dir si se les ne aportaven o si les venien los que tenien cuydado de dita obra, empero se porà saber ab los que avuy les tenen. Y també quant se desfeu la galeria alta del present castell, Miquel Anguera recunidor (?) que les hores havitave en la present vila se'n aportà posts molt bones que eren en dita galeria, y me digué lo dit Anguera que Ribes o Cardona li havien donades dites posts en paga de dines (que) li devien de joch. Més és també veritat que dit Joan de Cardona me féu fer una tanca de noguer ab los peus llevadissos, la qual taula -de mans y fusta- valie fins a sinquanta reals, y yo no.n haurie demanat més. Y dit Joan de Cardona me digué que ell me farie pòlissa de sis lliures y sis reals per dita taula, que yo li donassi a vint reals; y yo testimoni ho fiu així y doní vint reals de ma bossa, si bé ell may me ha fet la pòlissa de dites sis lliures y sis reals perquè ell se'n anà ab sa Exª a Lucena.

També me recorde que Andrés de Ribes me donà tres posts de noguer del present castell, que cada huna valie sis reals, perquè li hajudí a traurer el cap de Rabassa y aportar en sa casa de dit Ribes tres portadores de vi. Més me recorde a mi testimoni que mestre Pere Ravalla, fuster de Constantí, me digué que havent-li fet una pòlissa (*per*) sertes obres que havie fetes en lo castell, trobà que en la pòlissa y havie molt major quantitat de la que se li devie, perquè a ell tansolament se li devien deu lliures, y en la pòlissa ni havie trenta y que ell cobrà dites trenta lliures y que aprés Ribes y Cardona se partiren les vint, y que dit Ribes perquè ell, dit Ravalla, callàs y no descubrís lo frau li donà sinc o sis posts vint y quatrenes del present castell, que valien quatre reals cada huna, de les quals ell féu un banch scany a mº Pau Guasch, cirurgià desta vila; y a més de això sé yo testimoni que un dia dit Andrés de Ribes me digué que l'acompanyàs fins a Maldà per a comprar fusta per a les obres de palàcio, y així yo testimoni aní ab ell y allí compràrem posts de noguer de un home, que ara no.m recorde com se deye, no sé que quantes posts de noguer lo preu de les quals me recorde molt bé que pujave catorse lliures y mija. Y dit Ribes havie pres deset lliures del thesorer Castellnou per dites posts, y viu yo testimoni com de dites posts no pagà més de dites catorse lliures y mija que havie concertat, y se aturà vint y sis reals de dites deset lliures (*que*) havie preses. Y així matex sé yo testimoni que quant lo duch mon senyor féu tancar la galeria alta del present castell, volgué donar -com en efecte donà- la dita obra a mestre Julià Enrich, mestre de la Seu de Lleyda; y anant tractant del preu de dita obra yo testimoni era present, y hoy que dit Joan de Cardona digué a dit mestre Enrich que si lo preu de dita obra pujave a cent cinquanta o a doscentes lliures, que a mi no.m recorde quals d'exes quantitats ere, que ell -dit Enrich- havie de donar a dit Cardona cinquanta reals "para unos calsones", y lo dit mestre Enrich li digué que passàs avant que no faltarie strenes. Y a estos tractes staven presents ab dit Cardona y mestre Enrich lo balle Castellnou y Miquel Coll notº; y lo dit Cardona se posà a fer del tercer entre sa Exª y dit Enrich, y aribà lo preu de dita obra al que havien restat conserts dit mestre Enrric y Cardona. Y com en aquella ocasió Joan Janer se pasejàs ab sa Exª bax en la plassa de les

armes devant dita galeria, havent oyt lo consert del preu de dita obra, se acostà a dits Cardona, mestre Enrric y Castellnou, y digué a mestre Enrich que ab trenta lliures havie composat a sa Exª; y leshores viu yo testimoni que dit Cardona tirà de la capa a dit Janer y li digué:
-Giner, callau!
Y no se'n parlà més. Y al cap de poch temps quant dit mestre Enrich vingué a obrar la segona paga del preufet de dita galeria, trobant-me yo en casa de dit thesorer Castellnou, ahont se li pagave a dit mestre Enrrich dit diner, viu yo testimoni com dit Cardona, que també ere present, se aturà de dita paga dits sinquanta reals, encara que a dit me. Enrrich li sabie molt greu perquè no.l ni volie donar tants.

Més sé yo testimoni que treballant en lo present castell, Pau Moreno, fuster de Tarragona, Fernando Molina, que les hores ere sobrestant sol de dites obres, li féu una guitarra de un cap de ase, en fer la qual empleà dit Moreno més de vint y sinc dies perquè estave florejada de evano y molt ben obrada; y tots aquexos dies que perdé dit Moreno en fer dita guitarra guanyave dit Moreno sinch reals cada dia, los quals se li pagaven de dines de sa Exª; y assò se yo testimoni perquè treballave en dit castell y viu lo temps (*que*) estigué en fer dita guitarra.

Més viu yo testimoni que dit Joan de Cardona venie a uns calderers de Montblanc dos grans calderes de assí del present castell; en la una y cabie quatre o sinch cantes de aygua, y en l'altra vuyt cantes y també dos dotsenes de fulles de Milà, totes noves, que sa Exª tenie per a cobrir les menjadores de les cavallerises, lo preu de les quals coses dit Cardona se aturà, que entre tot valie més de vint lliures. Y assò sé yo testimoni per trobar-me present quant venie dites coses, y li viu pagar lo preu d'elles en el pati del present castell. E més fiu yo testimoni a dit Joan de Cardona un bufet de noguer y altres de pi y una arquilla de noguer, un banc respaller y dos banchs petits, un pagès (*y*) una post per a sobre la pastera, tota la qual obra valie trente scuts poch més o menys, de tota la qual obra yo no rebí ningun diner de dit Cardona, antes bé dit Cardona m'ho féu pagar comptant-ho per jornals a sa Exª, y fent-ne pòlissa com si hagués treballat per sa Exª.

Més se yo testimoni que los matxos que sa Exª tenie assí per a tirar manobra al present castell, dit Joan Castellnou balle que los féu llaurar y batre per ell, y també batien per a Miquel Coll dos dies y llaurar hu, de voluntat de dit Juan de Cardona. Més havent yo testimoni y Josep Grau de la present vila, pres lo preufet del present aposiento de la torre, després dit Joan de Cardona lo llevà a nosaltres y.l donà a dit Pau Moreno per deu lliures més del que nosaltres lo havíem pres. Y yo testimoni no sé per quin fi ho féu. Més me trobí yo testimoni present quant dits Cardona y Ribes se partiren y aturaren una pessa sensera de tela de navals que sa Exª havia fet venir de Barcelona per als encerats del present castell, y sens ella se yo testimoni que se'n aturaren molts trossos; y generalment lo que yo puch dir en matèria dels fraus (*que*) se són fets a sa Exª en les obres del present castell, per virtut del jurament que tinch prestat, dich que atesa la quantitat que a mi testimoni me han referit que han costat les obres del present castell, judico yo testimoni per lo que he vist treballant en ell per spay de tres anys, que han fraudat y robat a sa Exª en dites obres los que tenien cuydado d'elles al peu de vuyt milia lliures barceloneses, y lo matex he sentit dir a alguns altres mestres que han treballat en lo present castell tractant dels fraus (*que*) se són fets en dites obres. Y assò és la pura veritat per lo jurament que tinch prestat. Jo Juan Sª Maria firmo la pnt. deposisió feta per Bernat Llima menor per no saber ell de escriurer.

Die martis XIII X.bris. 1622 in presentiae dictae Exmae. Dominae ducissa. Josephus Borjada magister domorum civitatis Ilerdae aetatis (ut dixit) quadraginta annorum testis cognitus a me notº qui ut supra juravit. Et interrogatus dixit:

En lo que.m interroguen lo que puch dir és que en les obres que l'Exim. Senyor duch de Cardona ha fetes fer en lo present castell de Arbeca, se li són stats fets grandíssims fraus que pugen molts milanas, essent sobrestants y administradors de dites obres Andrés de Ribes y Juan de Cardona, y pagador de aquelles Joan Castellnou, thesorer de sa Exº; los quals fraus los que a mi testimoni de present me recordaran relataré, de hu en hu, conforme tindré memòria.

Primerament tinch yo testimoni molt bona memòria que essent estat cridat per a treballar en dit castell de mon art de mestre de cases, fiu unes baranes al pont que és des del castell a la cuyna, les quals baranes són de pedra picada ab sis boles del matex, les quals valien de mans y arrencat y portar

la pedra (que tot ho fiu yo testimoni ab mos treballs) vint y set lliures (*que*) cobrà dit Joan de Cardona de dit thesorer Castellnou, y ya may més me les pagà ell -dit Cardona-. Y havent yo demanat una y moltes vegades a dit Joan de Cardona les dites vint y set lliures, vent que no les me volie pagar, un dia plè de impaciència trobant a dit Joan de Cardona y a dit thesorer Castellnou en casa de miquel Coll, notº de la present vila, diguí a dit Joan de Cardona que me pagàs dites vint y set lliures que yo tenie molt gran necessitat d'elles, y assò li diguí ab alguna còlera; y leshores me respongueren dit Joan de Cardona y Joan Castellnou que si m'atrevia més a demanar dit diner me farie posar ab una cadena al coll. Y de fet trobant-se aleshores allí present Pere de Tort, leshores governador per sa Exª desta baronia de Arbeca, digué dit Joan de Cardona (*a*) dit governador Tort que.m posàs en la presó ab una cadena, y lo dit governador digué que no li parexie cosa justa que per demanar yo so del meu ( ) me posassen en la presó; y dit Joan de Cardona tornà a insistir que m'hi aportàs, y dit governador digué que si tant volie que yo testimoni entràs en presó que ell m'hi aportarie, però que volie llevar un acte com ell no m'hi aportave de sa voluntat, y aleshores me digué dit Tort que me'n anàs a casa. Y dit Cardona no replicà més, y axí nos departírem. Y passades estes rahons al cap de un mes poch més o manco que hagué succehit assò, estant yo treballant en lo present castell, en presèntia de dit Castellnou y de mestre Joseph Moreno, torní a demanar a dit Joan de Cardona que.m pagàs les dites vint y set lliures de les baranes, que.m feyen gran falta; y lo dit Joan de Cardona me digué que si.n parlava més de dites vint y set lliures que li faria fer, y estes paraules digué ab tanta còlera y ràbia, que yo no sabia que dir-me considerant la insolència sua, y lo que ya per mi havia passat en casa (*de*) dit Coll; y aleshores me digué dit Joseph Moreno, apartant-me perquè volia porfiar ab dit Joan de Cardona, puix sabia son modo de procehir, y que per amor de Déu que dexàs exes vint y set lliures, que algun dia les porie demanar y que no.m posassa en treballs.

Y axí yo testimoni me determiní de no demanar-les més. Y al cap de quatre o sinch dies, anant yo testimoni a casa de dit Joan Castellnou a demanar trenta reals que.m devien de una pòlissa de obres, trobí que dit Joan Castellnou estave donant diner a dit Cardona, y dit Castellnou me digué:

- *Mestre Borjada, ara estich donant les 27 Ll. de les baranes al Sr. Juan de Cardona.*

Y yo testimoni li responguí que algun dia les demanaria, y dit Cardona respongué que si.m parexie les demanàs al diable; y axí lo dit Cardona rebé y se aturà les dites 27 Ll. y may me n'ha pagat un diner y una malla.

Segonament me recorde que un dia mestre Ravalla, fuster de Tarragona lo qual treballave també en lo present castell, havent-li fet una pòlissa dits Joan de Cardona y Andrés de Ribes en la stància ahont és ara (*la*) contaduria, lo dit Ravalla me la mostrà per a que yo -sabent de lletra y ell no- la y llegís per saber ell lo que contenie; y axí trobí que en la dita pòlissa se li manaven pagar trenta lliures, y dita pòlissa anave en nom de dits Juan de Cardona y Andrés de Ribes conforme yo viu y llegí. Yo com li digués que en dita pòlissa y havia trenta lliures, ell s'espantà y me digué:

- *Com és possible? que a mi no sem deuen sinó deu lliures; y yo no.n he demanat més.*

Y yo les hores li responguí:

- *Vos preneu vostro diner que aprés ja us diran lo que haureu de fer del demés.*

Y assò li diguí yo testimoni presumint la vellaqueria de dit Cardona y Ribes. Y al cap de dues hores, essent yo testimoni baxat en la plassa de la present vila, trobí en ella al dit Ravalla lo qual me digué:

- *Borjada, ya sé per a qui han de servir les vint lliures més de la pòlissa, perquè Cardona y Ribes me han dit que les portàs a ses cases.*

Tercerament tinch molt bona memòria que havent-me donat Juan de Herrera un preufet de la canya del present castell, lo qual pujave sinch centes vint y sinc lliures, aprés que yo haguí acabat lo dit preufet me digueren dit Herrera, Ribes, Molina y Cardona, que tots vivien aleshores, que fessa uns aposientos que estan sobra de la cuyna ahont estan los patges, que després ells farien judicar les millores y me les pagarien; y axí yo testimoni fiu setse aposientos. Y després essent-se'n anat a Sogorb dit Joan de Herrera y ser mort allí, yo demaní moltes vegades a dits Ribes y Cardona que judicassen les millores y obres que yo havie fetes en dits aposientos, y algunes altres millores que també havia fetes en dita cuyna aprés de acabat lo preufet d'ella; les quals obres de aposientos y millores de la cuyna a mon compte, havent-ho comptat yo per menut, pujaven quatrecentes lliures (*y*) alguns reals més; y axí los dits Cardona y Ribes nomenaren per a judicar dites millores tres mestres, ço és me. Henrrich pedrapiquer, mestre Francisco La Carrera pedrapiquer de Castelló de Farfanya, y mestre Joan

Samboray. Y quant foren juntats per a judicar dits aposientos y millores de cuyna, los dits Ribes y Cardona digueren a dits mestres que si.ls havien de judicar les millores de la cuyna, empero que dels aposientos demunt ella que no se'n havie de haver rahó ninguna; y com yo me alteràs de una cosa com aquexa vinguérem a rahons; y dit Cardona y Ribes digueren que no volien que judicassen ninguna cosa. Y vehent-me yo aleshores apretat y ab necessitat, me aconortí que judicassen les millores de la cuyna y dexassen los aposientos.

Y així judicaren dites millores de la cuyna en doscentes lliures, les quals me pagaren molt bé; empero les obres dels dits setse aposientos, y que valien bé altres doscentes lliures, ya més les me han volgudes pagar, antes bé un dia me recort yo testimoni que demanant se'm pagassen dites obres de dits setse aposientos a dits Ribes y Cardona, me erecciaren (?) pendre inventari de mes coses en casa, y vingueren per a dit effecte Juan Bellmunt, leshores també balle, Joan Castellnou thesorer y Miquel Coll not°, y yo vehent uns agravis com aquexes dexí de demanar més les obres de dits aposientos, les quals se'm deuen. Presumo empero que los dits Andrés Ribes y Juan de Cardona se han fet pagar dites obres y s'ho han aturat, y assò presumo yo per conexer-los y saber sos tractes.

Quartament me recorde també que Fernando Molina me donà un preufet de l'aposiento (*que*) stà demunt la porta de la Iglesia, per lo qual me donave cent lliures, ab que yo m'aportàs la manobra excepto la cals; y després que fou concertat dit preufet arribà dit Cardona de Segorb, y volent saber com estave concertat dit preufet digué dit Cardona que sa Exª no volie donar més de noranta lliures, y que així me hauria de acontentar ab elles. Replicant-li yo que no m'hi podia salvar, me dix que les prengués que no reparàs, que ell me farie aportar la pedra ab les mules y carro de sa Exª; y així aleshores yo me'n acontentí perquè me estave molt bé, y fiu dita obra. Y a la que volia acabar de cobrar lo preu d'ella, dit Cardona me digué que en la casa del thesorer que anàs a fer àpocha de cent lliures, y así yo testimoni firmí dita àpocha de cent lliures en poder de Miquel Coll, y aprés de firmada dita àpocha dit Joan de Cardona no.m volgué donar sinó vuytanta lliures per dit preufet, y dient-li yo perquè no.m pagave les deu fins a compliment de noranta, me digué que s'aturave les deu lliures per lo port de la pedra, la qual ell me havia promès de aportar a ses costes.

Quartament me acorde a mi testimoni que fiu una canal al rededor de la torre dels vents y tres gàrgoles, arrencant y aportant-me yo la pedra a mes costes; la qual obra valie quinse lliures les quals, com yo demanàs a dit Joan de Cardona, no les me volgué pagar. Y un dia estant yo en casa de dit thesorer Castellnou ahont era anat per a rebrer altres dines, arribà dit Cardona en dita casa, y leshores yo li torní a demanar les dites quinse lliures de dita canal y gàrgoles en presèntia de dit Castellnou; y lo dit Castellnou me digué:

- *No us cal replicar, perquè estes misèries se han de donar a Juan de Cardona per a sabates.*

Y así vaix callar, y presum que de la matexa manera se.ls aturà dit Cardona o se les partiren dit Cardona y Castellnou.

Sexto, he oyt yo testimoni a molts mestres y manobres del present castell, que dit thesorer Castellnou los feye molts mals tractes al pagar-los les pòlisses, perquè comprave aquelles en esta forma: Que si un mestre o manobre portave una pòlissa de deu lliures ell -dit Castellnou- deye si n'hi volie sis o set, y la gent per cobrar prenien lo que.ls dave, y así en cada pòlissa guanyave molts diners y se aturave les suades de la pobra gent. Y assò he oyt dir a molta gent, y en particular a molta gent de les Borges que aportaven ges (?), y també més dit thesorer Castellnou usave un altre maltracte ab nosaltres, los mestres y manobres que rares vegades podíem treure dines de ses mans, y dient-li que tenente-n'hi necessitat de comprar blat, vi y oli y altres coses necessàries, dit Castellnou deye que no tenie cap diner y lo que ell podie fer ere vendrens blat, oli y altres coses; y com no teníem diners per a comprar-ho en altra part nos ere forsat comprar-ho de ses mans, y mos venie aquexes mercaderies molt més cares del que comunment anaven, perquè si lo blat valie comunament a trenta sous la cortera, ell -dit Castellnou- nos ne feye pagar a trenta y sis; y lo matex feye del vi y de l'oli, fins a fer-nos pendre drap de bri de sa casa per a fer-nos camises a dotse sous la cana -y yo sóc testimoni- a compte de les obres de dit castell he rebut de dit Castellnou ab diverses vegades, per no voler-me ell donar dines, més de cent quarteres de blat y cent cortans de oli, y algunes sinquanta o sexanta cantes de vi y més de vuytanta canas de drap de bri, tot per no voler-nos donar dines, y més car del que valie com ya tinch dit. Y lo matex feye ab los altres mestres, y assò sé yo testimoni perquè dits mestres ho deyen y se'n quexaven y és la pública veu y fama.

Més sé yo testimoni que dits Ribes y Cardona se jugaren grandíssims ducats, tant quant stigueren sobrestants en les obres de dit castell; y assò se yo testimoni perquè los he vist jugar moltes vegades molts bones quantitats; y també perquè ho oya dir a la gent que.ls veya jugar, que molts matins venien dient:

- *Cardona se ha jugat vint scuts.*

Y altres dies altres sumes mayors y menors, y lo matex de Ribes.

Més sé yo testimoni que en una ocasió dit Joan de Cardona se féu un vestit per a ell y altre per a sa muller (los quals costaven setanta lliures), a la qual també féu moltes gales, so és manto de seda, gargantilles, apretaderos de or y altres joyes que yo testimoni y tota la vila nos spantàvem com dit Cardona ab tres reals de rexió que tenia tantsolament, los quals apenes bastaven per a poder viurer, podien ells jugar y gastar tant y llansar tantes gales.

Més sé yo testimoni que los dits Joan de Cardona y Andrés de Ribes eren molt viciosos de dones, y gastaven molts ducats ab elles; les quals feyen aportar de Lleyda y posar-les en dit castell. Y assò sé yo testimoni per haver-les vist en lo present castell moltes vegades, y saber (*que*) venien per orde de dits Cardona y Ribes. Y finalment lo que yo testimoni puch dir generalment acerca dels fraus se són fets a sa Exª en les obres del present castell, és que yo só stat dels primers mestres que han fetes obres en aquest castell, y tant quant se ha obrat en dit castell des del principi fins a la fi, no he llevat la mà de les obres de aquell, y he tingut la mà en les obres més costoses y de més importància, y he vist per mos ulls tot lo guix, cals, fusta y rajola y tota la demés manobra que s'és portada en lo present castell; y he vist axí matex tot lo que s'és reparat y repicat en dit castell y he tingut notícia de tots los preus fets, axí grans com xichs, que se són donats en dit castell. Y se també les teules què costaven y quants milanars eren; y sé les rexes que se són posades y lo ferro vell que ere en dit castell, del qual se ha fet moltes rexes. Y a més de aquella notícia yo testimoni, per assegurar-me millor de la cosa, per spay de tres dies he mirat, regonegut, visurat y mirat les obres de dit castell; y he considerat lo que podien valer y costar. Y axí dich y afirmo per lo jurament que tinch prestat, que totes quantes obres sa Exª féu fer en dit castell antes que sa Exª no arribà en ell, comptades axí les de pedra com de fusta y ferro y qualsevol altres; no basten ni poden pujar de catorse milia lliures en amunt, y tot que de catorse milia lliures en amunt han comptat a sa Exª de dites obres los que tenien càrrech d'elles, és cert que le y han robat. Y assò és la pura veritat del que yo sé. Yo me. Josep Borjada firmo la sobredita deposició feta per mi dit Borjada.

Fuit sibi lectum et perseveravit.

Die veneris XVI decembris 1622 in presentia dictae Exmae. domina ducissae. Enricus Julia virtute juramenti jam prestiti dixit:

Després de haver fetes dos deposicions, fent reflexió en la memòria, me ha recordad que un dia lo thesorer Castellnou me digué que havia donat sis lliures a Juan de Cardona a mon compte de les que a mi me devie per pagar un lloguer de casa. Y quexant-me yo a dit Castellnou:

- *Perquè donau mos diners a Cardona*?

Ell me digué que dit Cardona los hi havie demanats y que no y podie fer més. Y yo testimoni demaní dites sis lliures a dit Cardona, per bé que les hi haja demanades no n'he pogut cobrar sinó un unsenet y set reals y esta. Yo lo dr. M.Pau Gendre (?) de la ciutat de Tarragona, firme la sobredita depositió feta per Enrich Julià, mestre de cases de Lleyda, de voluntat sua per no saber de escriurer.

Doc. 55: AHCB. Consell de Cent; cartes comunes originals. X-66; Resposta del duc de Cardona a una lletra dels Consellers de la ciutat de Barcelona (Miquel Dosart), on es reclamava la seva presència al Principat. Lucena 25 de gener 1623.

Prometo a v.m. que e desseado sumamente hallarme en essa Corte o en Cataluña en estas ocasiones de la jura del virrey, para procurar que su Magd. quede servido en lo que en esto tiene mandado, y de mi también la Ciudad, a quien con igual intento encamino como es raçón el cumplimiento de mis obligaciones, pues con obedecer a su Magd. quedan grangeadas estas dos cossas.

Una grave enfermedad no me a dado ni da lugar para hacer una destas dos jornadas, con avérmelo mandado su Magd. sin saver mi impedimento. E respondido a los Ss. Consellers a la carta que v.m. me remitió suya por camino más breve por escusar el rodeo y la detención, y por este respecto no e encaminado la mía a manos de v.m. Esto y lo demás que les digo en el negocio principal entenderá v.m. por allá, para que pueda ayudar por su parte aquestas dificultades que se les han ofrecido se dispongan al mayor acierto, assí que toque al servicio y gusto de su Magd. como al importante benefficio de aquella República, como lo confío de todos y de v.m. q. Nro. Sor. guarde como deseo. Lucena 25 de henero 1623. El duque de Segorbe y de Cardona.

Doc. 56: AHC. Protocols notarials. Jaume Tàcies, Manual nº5 (Fol.183); Acte notarial fet a instàncies de la duquessa Caterina, per a certificar que la filla menor dels ducs i una dama de la casa s'havien vestit amb unes robes vélles i gastades. Arbeca a 4 de juliol de 1623.

Dicto die Mercurii IIII julii.

En la villa de Arbeca, Principado de Cathalunya, en quatro días del mes de julio de mil seyscientos y veynte y tres años; ante mí Jayme Tàcias, por auctoridad del Rey Nuestro Señor scrivano público de dicha villa y testigos infrascritos, pareció pnte. la Exmª Señora doña Catherina Fernández de Cordova y Figueroa, duquessa de Cardona y de Segorbe, marquesa de Comares y de Pallas ett. La qual, para que en todo tiempo y lugar conste de la verdad, me instó y requirió a mí el dicho e infro. scribano, hisiese las pntes. letras de certificatión, con las quales a todas y qualesquier personas diesse fe y testimonio como los dos faldellines abaxo scritos y designados, están servidos y viados.

Y assí yo, el dicho e infro. scrivano a todas y qualesquier personas a las quales las presentes con los dichos faldellines allegaren, certifico y les doy entera e indubitada fe como dos faldellines franceses, el uno de colores naranjado y blanco, con dies y nueve passamanos negros, blancos y naranjados de los mismos colores en la delantera; y el otro de color encarnado con dies y siete passamanos ( ) y blancos, están servidos y usados de los quales yo, el dicho escrivano ante los testigos infros. he visto vestidas a mi Sora. Doña Cathalina de Aragón, hija menor de su Extia. y una dama de la casa de su extia, Que fue fecha en dicha villa y en el palacio de su Exellentia, dia y anno susdichos, siendo pntes. y llamados por testigos don Fernando de Barrassa, cavallero del hábito de Calatrava y Franc° de Olzinelles, criado de su Extia.

Doc. 57: ADM. Archivo Histórico, Llig.259 (Caixa 17); Carta d'Enric de Cardona al duc d'Alcalà; Lucena 10 de setembre 1623.

Supe que V.Exª salió de Granada y deseo entender que a llegado a su casa con muy buena salud, y a hallado con ella a mi Señora la duquesa y mis sobrinos. Paréceme que ya se conbinieron los letrados de V.Exª y los míos en ajustar la escritura de nuestro contrato. Ha venido por este lugar un correo que los agentes de V.Exª le despachan con ella desde Granada, para que yo embiase la mía. Éla otorgado y la remito a V.Exª con Ernando Martínez que la entregará; lleba tanbién orden de pagar los quince mil ducados desta primera paga que cumple a sinco de set. Suplico a V.Exª se sirva de aprobar la escritura y enviármela, que con esto quedará este negocio con el cobro que han dispuesto los letrados, y yo con deseo de las ocasiones de servicio de V.Exª, en que siempre me hallará muy puntual. A mi Señora la duquesa y mis sobrinos beso las manos; Luis y Pedro acen lo mismo, que todos besamos las de V.Exª. Que nuestro Señor guarde como deseamos. En Lucena 10 de setiembre 1623. El duque de Segorbe.

Doc. 58: AHC. Protocols notarials. Miquel Coll: "Prothocollum primum" XII.1 Manuals; 1615-1637 (Fol.110-111); Àpoques del mestre de cases Josep Borjada. 3 de març 1624.

A 3 del mes de mars de 1624 Joseph Borjada, mestre de cases de la ciutat de Leyda, firmí àpocha de m° Jaume Joan Boldú com a tresorer de sa Exª, de sexanta vuyt lliures, dich 68 Ll. per lo

preufet prengué en lo castell de la pnt. vila de Arbeca de la crema que.s féu en la teulada y bòvedes devall dita teulada, y bòveda debax de la eyxemenia de la sala dorada.

Item té rebut dit Borjada de dit tresorer vint lliures, dich 20 Ll. per lo preufet de la necessària se a fet en dit castell per a les dames; lo consert del qual féu lo Sor. don Anthoni Manuel de Castro, mayordom de sa Exª y dit tresorer de paraula, y de dita quantitat té rebuda de dit tresorer.

Item té rebut sis lliures de alçar la eyxemenia de la alcova de sa Exª. Més deu reals per posar dos loses a la eyxamenia de la alcova.

Item dos reals per asentar un golfo de la presó. Dos reals per una tapa posà al peu de la escala gran.

Item dos reals per posar les rayoles a la eyxemania de la sala dorada.

Item vuyt reals per a tapar los forats de la taulada de la barbacharia demunt la iglésia. Més tres reals per tancar la finestra que estave dins de la alcova, a la part de la iglésia.

Que tot junt lo sobredit preu suma de noranta set lliures y sis sous, la qual quantitat té rebuda dit Borjada de mà de dit Boldú, tresorer, ab diferents partides y vegades; del qual no tenia fet albarans y que esta quantitat va compresa ab aquella. Y axí renuncia a la pecúnia non recepta et non solata, y axí ho jure. Ts. Miquel Deu del Forn de Dalt y Barthomeu Pujol, estranger.

Doc. 59: AHCB. Consell de Cent; Deliberacions II-133, (Fol.67-67v); Deliberació del Consell de Cent sobre l'entrada del duc de Cardona a la ciutat de Barcelona. 9 de març 1624.

Convocat y congregat lo Consell de Cent jurats en la sala gran de les cases de la present ciutat de Barcelona en la forma acostumada, en lo qual consell los magchs. Senyors consellers per orgue del cap referiren com han entès que lo Exim. duch de Cardona venia en la present ciutat per estar y habitar en ella, y que dins pochs dies entraria; y per quant sempre que ve en Barcelona alguna persona titular, acostuma y han acostumat los senyors consellers usar cortesia anant a visitar-la en sa casa, y fer altres compliments y cortesies, entenien lo mateix sino si atravesàs de per mig la delliberació del savi consell de cent celebrat a 11 de maig 1613, ab la qual està disposat que no poden visitar los senyors consellers a semblants persones sens expressa delliberatió de aquest consell. Y axí com dit Exim. duch de Cardona sia persona de tanta calitat y merèxer conforme tots saben, y cap del bras militar de aquest Principat, és rahó molt congruent que se li fassa molta honra y cortesia. Per ço dits senyors consellers proposaven ditas cosas per a que dellibere lo que li aparexerà degan fer dits senyors consellers en la vinguda y entrada de dit Exim. duch de Cardona.

Lo consell féu delliberatió y conclusió que a l'Exim. duch de Cardona se li fassa per la ciutat la matexa serimònia usa la present ciutat ab lo Illsm. y Rsm. Arcabisbe de Tarragona la primera vegada entra en la pnt. ciutat, en considerató de ser tan gran príncep y tenir la major part de sos estats en Catalunya, y també ésser lo cap de tota la noblesa de tot aquest Principat, axí com ho és lo sr. Arcabisbe en lo estament ecclesiàstich; seguint en tot y per tot la matexa serimònia se fa al dit Sr. Arcabisbe de Tarragona per ser la primera vegada que com a duch de Cardona entra en la pnt. ciutat públicament.

Doc. 60: ADM. Cataluña General, Llig.49 Docs.325-326; Carta d'oferiment del patronatge de l'orde franciscana a Catalunya (sel.lecció de clàusules), datada a 23 d'abril de 1624, de mà de Francesc Garganter lector jubilat i ministre provincial de Framenors i monges Clarisses. **Doc.327:** Protocol segellat del patronatge.

Patronazgo de la Sagrada Religión de San Francisco del Principado de Cataluña, y sus capítulos provinciales en favor de los Exmos. Sres. don Enrique Ramón Folch de Cardona y Córdova y Aragón, conde de Empúries; su hijo primogénito y de sus sucessores para siempre.

(*Clàusula nº8*)... Que el convento de San Francisco de Barª, el padre guardián del y el padre provincial de la Provincia offrecen de dar, como dan, su consentimiento para que el síndico Apco. del dicho convento haga donación a su Exª y sus successores, del patio de tierra que hay desde la esquina que está en frente de las casas que agora son de Luis de Masdovelles, asta la otra esquina del terrapleno de la marina sobre que ay agora una cruz de piedra; y esto para fin y effeto de haçer un passadiço desde dichas casas, o desde la dicha esquina, hasta la tribuna que hoy tiene hecho su Exº, dándole facultad para haçer el dicho passadiço encima de la misma pared que hoy está hecha de esquina a esquina y encima la otra donde está la crus, o haçiéndola de nuevo como a su Exª mayor y más conveniente le pareciere, passando por encima de la fuente; que assí mismo el dicho syndico offerece con parecer del convento, de haçer donación a su Exª de todo el suelo que fuere menester de la dicha pared a adentro para la anchura del dicho passadiço, con que no eczeda de dies y seys palmos y con que no se haya de tocar la pared de la capilla de Nª Sª de Loreto, ni la de mcr. Ferrer; pero se podrá cargar sobre della y de allí adelante hasta la pared de la marina como dicho es.

Pueda su Exª en frente de la tribuna por donde oy están las ventanas y escalera, haçer un aposento del mismo ámbito del que tiene la tribuna; alargando la capilla sobre la qual está la tribuna lo largo del aposento, y dándole luz con dos vidrieras por el lado que ha de dar este aposento en el pasadiço, que ha de passar hasta la pared de la muralla de ancho de veynte y ocho palmos y cargar sobre ella; y abrir ventanas y puerta que salgan a la marina como a su Exª le apareciere mejor.

(*Clàusula nº9*) Que pueda también su Exª en el patio debaixo del passadiço fabricar capillas, o dar sepulturas a sus criados o a las personas que pareciere.

(*Clàusula nº10*) Que assí mismo los dichos padre provinçial, guardián y convento de San Francisco dan su consentimiento para que el dicho syndico Apco. haga donación a su Exª y a sus successores, de todo el suelo de la tribuna que oy tiene ya hecha su Exª; y del suelo y lugar que sea necessario para que a la otra parte de la capilla mayor pueda hazer otra tribuna en frente de la dicha, de la misma forma y traça para que en todo se guarde la devida correspondentia y adorno de la capilla mayor. Y su Exª promete al syndico de dicho convento, que es o fuere, en gratificación que siempre que su Exª o sus successores la quisieren abrir, que darán de limosna al dicho convento quinientas libras moneda barcelonesa.

(*Clàusula nº18*) (..) El dicho Señor duque y el Señor don Luis, su hijo, de otra parte voluntaria y graciosamente y por limosna, offrecen de haser un quarto en la casa del convento de San Francisco dentro de los muros de Bª; o dar a dicho convento mil libras de limosna, quedando a voluntad de su Exª escoger en esto lo que mejor le pareciere, dentro de un año del día que se confirmare esta escritura por el dicho capítulo y diffinitorio general.

Doc. 61: ADM. Segorbe; Llig.96 Doc.2208. "*Preheminencias de Segorbe*"; Memorial sense data inclòs dins el primer volum de cartes de Juan Rubio de Herrera.

Para primera della se dan dichos de muchos testigos que la concluyen porque deponen de vista y de oydas de sus mayores, que también avian visto y oydo, pero su esamen fue nulo; lo qual se pide a V.Sd. que supla principalmente deponiendo como deponen cosas verisímiles y raçonables. Porque se alega que los sacros cánones no sólo no repruevan, pero antes parece que ynclinan a honrar al príncipe seglar que en la Yglesia de la tierra donde es Sor. se le den honras y preheminencias.

Y que así en Ytalia como en España se dan a semejantes príncipes, y que tanto más se deve admitir en la persona del duque como príncipe Grande, porque es ramo fresco y legítimo de cepo real con derecho de suceder en los reynos de España. Y así lo affirma su Rey, y como tal lo trata con título más honrado demás de otros muchos con que el duque resplandece entre los más principales Grandes de España, y posea muchos y grandes estados y jurisdicciones con derechos de Rey, jurisdicción absoluta, mero y mixto ymperio y total poder de hacer justicia.

Y porque aviendo sido la dicha cathedral de patronazgo real, por lo menos honorífico por aver sido recobrada de poder de los moros y erigida, se deve oy decir de patronazgo del duque, aviendo pasado con la ciudad y su estado a poder de sus antecessores por vía de donación.

Ni obsta que se pretenda aver sido esta costumbre ynterrumpida por el secresto real, que duró por muchos años en que la herencia y mayorazgo estuvo yacente. Lo uno porque aviendo hecho después el dicho duque y su hermano muchos actos de estas preheminencias, no se deve descontar sino contar el tiempo de dicho secresto para cumplir costumbre o prescripción. Lo otro porque demás que el secresto no priva de la posesión civil, aviendo sido ympedimento ynjusto por lo qual se dice que fue revocado y el duque reyntegrado, parece que se sigue que para el efecto de prescribir se haya de reputar como si nunca uviese dejado de poseer.

Ni que obsta tampoco el cerimonial, o porque no habla ni se entiende de príncipes de sangre real, siendo necessaria mención especial para derogar preheminencias de descendientes de reyes, o porque no veda estas preheminencias. Y de aquí es que en quanto a ellas se a de estar al derecho común, el qual se conforma totalmente con la costumbre.

Porque en quanto al acompañamiento no se halla prohibición en el cerimonial. Ni palabra sobre la salutación, y aunque se puede alegar la rúbrica del misal, éste no deroga las costumbres ni ay que dudar en que pueda ser vedada respecto de la misa o del sacerdote, porque si lo fuera tampoco se saludaría a los obispos ni a otros a quien se deve.

En quanto a la confesión tampoco se lee prohibición, y ansí mismo la van a decir junto a los obispos y otros. En quanto al yncienso antes parece que el cerimonial, libro 1° cap.23, al fin en la parte que comiença QUO VERO AD LAICOS dispone en favor del Sor., mientras dispone tan solamente de la preheminencia y modo, y ordene dalla quando con el dicho Sor. concurren otros a quien se a de dar también.

En quanto al beso del Evangelio antes lo presupone el cerimonial, mientras en el libro 1°, cap.29, al renglón que comiença LIBER manda que quando celebra el obispo no se lleva a los príncipes el mismo misal, sino otro.

En quanto a la paz no habla el ceremonial del Sor. de la tierra quando dice que a los legos presentes como son Sres. o magistrados, se de a besar la portapaz aviéndose dado primero al sacerdote asistente.

Y finalmente en quanto a la oración aunque por la prohibición de Pío 5° no se pueda añadir nada al misal, se dice que siendo como es cierto ser también comprehendido el príncipe por aquellas palabras generales de la oración FAMULOS TUOS, no viene a ser más que declaración y no añadidura nombrar al duque; ni se altera la oración general especificando lo digno de mención especial.

Y se dice que no se puede dudar o temer que la concesión de estas ceremonias pueda dar consecuencia a otros Grandes de España, por quanto en este duque concurren juntas muchas cualidades muy notables y casi singulares. La 1ª la sangre real fresca y legítima con derecho de suceder en el reyno. La 2ª el tratamiento del Rey con título más honrado. La 3ª la cathedral en ese estado desmembrado de la corona y casi nadie tiene cathedral. La 4ª la donación real de este estado con los derechos de Rey, mero y mixto ymperio y total poder de hacer justicia. La 5ª el poder y dominio de otros muchos estados y títulos grandes por toda España. La 6ª la costumbre antiquíssima de estas ceremonias".

Doc. 62: AHNPB. G.M.Xemallau:"Registrum diversarum notularum" 1624 llig.32; Contracte del ferrer Antoni Bellera per a construir una tribuna al monestir de Sant Francesc; 10 de juny 1624.

Capitulació y acordi fet per y entre lo Exm. Sr. duch de Cardona y de Sogorb de una, y lo honor. Antoni Bellera, ferrer, per rahó del preu fet de un balcó de ferro que se ha de fer en la iglésia de st. Francesc. 10 de juny 1624.

Die lunae decimo mensis junii anno a nat. domini millesimo sexcentesimo vigesimo quarto. En nom de N.Sr. Deu Jesuchrist sie y de la Immaculada conceptió de la Sma. verge Maria mare sua y Srª nra. y de tota la cort celestial de Paradís, Amen.

Per rahó de la fàbrica del balcó de ferro devall scrit per y entre lo Rnt. Sr. licentiado Pere Joan de la Guardia, prevere capellà major de l'Exim. Sr. don Henrich Ramon Folch de Cardona, de Còrdova

y de Aragó, per la gratia de Déu duch de Cardona y de Sogorb et. de una part; y lo honor. Antoni Bellera, ferrer, ciutedà de Barnª. de part altra, són estats fets, tractats, pactats, firmats y jurats los capítols y pactes devall scrits y següents:

Primerament lo dit honor. Antoni Bellera, ferrer, de son bon grat i certa scientia convé en bona fe y per solemne stipulatió promet a dit Exim. Sr. don Henrich Ramon Folch de Cardona, de Còrdova y de Aragó per la gratia de Déu duch de Cardona y de Segorb et. eo per sa Exª a dit Rnt. Sr licentiado Pere Joan de la Guardia son capellà, encara que absents com si fossen presents, y també al notº. devall scrit per sa Exª y altres qualsevol de qui sie o ser pugue interès rebent, acceptant y estipulant; que ell dins lo temps y per lo preu o quantitat de diners devall scrits, farà eo fabricarà y posarà a tot son bon punt un balcó de ferro en la iglésia del monastir del gloriós pare st. Francesch de la present ciutat a obs, menester, comoditat y empriu de dit Exim. Sr. duch de Cardona y de Segorb et. y de sa casa y família, prop eo devant lo altar major de dita iglésia a la mà esquerra entrant per aquella, so és prop la capella del Sim. Sagrament.

E dit balcó donarà bo y acabat y posat a tot son bon punt y perfectió per tot lo mes de agost primer vinent en lo modo, forma, pactes y conditions contenguts y expressats en un memorial, y també conforme la trassa o modello per ditas parts liurats y entregats a mi, notari devall scrit, per a que los guarde y tinga en mon poder fins sie finida y acabada dita obra y assentada y posada apunt, per a que.s puga visurar y veurer si està feta y acabada conforme dit modello o trassa; lo qual memorial és del tenor següent: *Memorial del balcó que se a de fer per la tribuna que el Sr. duch de cardona fa fer a mcr. Joan Santacana en lo monastir de st. Francesch d'esta ciutat de Barna. que hix a l'altar major de dit convent: Primo un balcó de ferro et.* (inseratur dictum memoriale pro ut est hic consutum sub hoc signo de A).

E tot lo sobredit farà, fabricarà y acabarà eo posarà y dexarà acabat a tot punt y perfectió, com de sobre se conté, de assí per tot lo mes de agost primer vinent. E totas las cosas sobreditas promet fer attendre y complir com dessobre se conté sots la pena, obligatió de béns y jurament devall scrits.

Item lo dit Exim. Sr. don Henrich Ramon Folch de Cardona, de Còrdova y de Aragó, per la gratia de Déu duch de Cardona y de Sogorb ett. eo per sa Exª dit Rnt. sr. licentiado Pere Joan de la Guardia, son capellà, convenen y prometen a dit me. Antoni Ballera encara que absent com si fos present y al notari devall scrit, com a pública per les dites parts y altres de qui sie interès rebent, acceptant y stipulant que per lo fer, fabricar y acabar eo posar a tot son punt lo dit balcó; so és tant per mans, indústria, traball, ferro y finalment tots altres requisits per a fer, acabar y perficionar dita obra; li donaran y pagaran divuyt diners per cada liura de ferro que entrerà en fer dit balcó, en esta forma so és, cent liuras lo die present en continent feta y fermada la pnt concòrdia de comptants per mans de dit sr. licentiado Pere Joan de la Guardia, y tot lo demés quant que sie en continent que serà acabat y posat a tot son bon punt dit balcó conforme de un bon mestre y official se requereix a tot gust, contento, mera, libera y spontànea voluntat de sa Exª com de sobre reste dit.

E totas las cosas sobreditas promet fer, attendrer y complir sa Exª sots la pena, obligatió de béns y jurament devall scrits. E finalment volen ditas parts que los presents capítols et. E així les dites parts loant, approvant, rattificant y confirmant totas las cosas sobreditas conforme de sobre largament se contenen; convenen en bona fe y per solemne stipulatió prometen la una part a l'altra, y assí matexos ad invicem et vicissim, que totas las sobreditas si segons a quiscuna de ditas parts tocan y concernexen, tindran, compliran, e observeran e fer complir y observar prometen sots pena de cent ducats, que se imposan gratiosament la una part a l'altra ad invicem et vicissim acquisidora en tot cars de contrafactió, so és las dos parts a la part obedient; y los dits capítols servant y servar volen ab tot effecte y la restant tercera part al jutge, cort o official qui.n farà la executió.

E sens dilatió ni escusa alguna, ab salari de procurador notari, offitial y núntio per quiscun dia, so és dins la pnt. ciutat de Barna. sinch sous, y fora de Barnª. vint sous y ab restitutió de tots y sengles gastos, missions y despeses que per rahó de ditas cosas se hauran de fer y supportar axí en judici com fora, eo en altra qualsevol manera sobre les quals volen les ditas parts ser cregudas de lur simple jurament, lo qual ara per las horas se defereix en ningun altro genero de provas demanat o request. E per més seguretat de dites cosas, so és perque sa Extia. estigue més cauto y segurt en aquellas, lo dit me. Antoni Ballera li.n dóna per fermansa y principal pagador a l'honor. Gabriel

Alomar, me. de Axa ciutedà de Barª, present, lo qual acceptant en si de bon grat lo càrrech de dita fiansa, convé y promet a sa Exª eo a dit licentiado Pere Joan de la Guardia, que ab dit Antoni Ballera son principal y sens ell eo a soles, serà y vol ser tingut y obligat a totas las cosas sobreditas. Més avant totas las dos parts, so és la una a l'altra y assí matexas ad invicem et vicissim, convenen y prometen que per rahó de ditas cosas no fermaren dret ni de dret a pena de cent sous. E per attendrer y complir, tenir y observar totas las cosas sobreditas ne obliguen les ditas parts so és la una a l'altra. Testes firmae dicto. Antonii Ballera principalis et Gabrielis Alomar fideiussoris sunt Hyacintus Guitarra et Raymundus Jacobus Huguet scriptores Bae.

Die lunae decimo septimo mensis junii anno a natte. dni. millesimo sexcentesimo vigesimo quarto.

Item ab altra carta lo dit Antoni Ballera ferrer ciutedà de Barna. convé y promet a dit Exim. Sr. don Henrich Ramon Folch y de Cardona per la gratia de Déu duch de Cardona y de Sogorb et. y al dit licentiado Pedro Joan de la Guardia, encara que absents com si fossen presents, que ell per tot lo dit mes de agost primer vinent -no sent per falta dels mestres de casas- farà y fabricarà y assentarà eo posarà a tot son punt lo sobredit balcó de ferro, y si acàs no.l havia posat a tot son bon punt per tot lo dit mes de agost primer vinent com de sobre se conté, dit me. Ballera vol y consent y és sa voluntat que sa Exia. eo dit sr. licentiado Pere Joan de la Guardia puguen posar officials y mestres per a fer y fabricar eo portar a tot son bon punt lo sobredit balcó a costas y despesas suas de dit me. Antoni Ballera, fins sie acabat y posat a tot son punt lo sobredit balcó, la qual pena se posa ultra eo ademés de la pena posada en la sobredita concòrdia y totas las cosas sobreditas promet fer attendrer y complir sens dilatió ni escusa alguna ab salari de procurador, so és dins Barnª. V Ll. y fora Barnª. XV Ll. ab restitutió de tots gastos, missions y despeses que per rahó de ditas cosas se haurà de fer y supportar axí en judici com fora eo en altra qualsevol manera, sobre les quals vol sien creguts de lur simple jurament lo qual ara per les hores los deferex ningun altro gènero de pves. demanat o request. E per attender y complir, tenir y observar totas las cosas sobreditas, dit me. Antoni Ballera ne obliga a sa Exª y a dit sr. licentiado tots sos béns mobles e immobles haguts y per haver, renuntiant ett. Testes sunt Josephus Xemallau y d'Encontra et Hiacintus Guitarra ac Raymundus Jacobus Huguet scriptores Bae.

A. Memorial del balcó que se a de fer per la tribuna que el Sr. duch de Cardona fa fer a mre. Joan Santacana en lo monestir de st. Francº. desta ciutat de Barª que ix a l'altar major de dit convent.

Pº se a de fer un balcó de ferro de trenta quatre pams poch més o manco de llargària, y de alsada la que mre. Santacana li dirà que sia a proporció. A de axir dit balcó de la paret enfora quatre pams poch més o manco, tot lo balcó a de ser de balustres rodons ab quatre botons cada hu ben llimats y comforme art y bona arquitectura.

Item a cada munt de finestra y ha de aver per vasa un balustre tornejat ab sa vasa per baix comforme està designat en la trassa.

Item a de aver ses mènsules corresponents a cada hu de dits balustres tornejats comforme estan designades en dita trassa.

Item lo sostro del dit balcó a de ser de ferro de modo que.s puga enrijolar de rejola valenciana per alt y per baix, y per a que no.s veja lo morter ni la rejola de davant y costats, y a de aver una cornisa de la gruxa de las dos rejoles per a que no.s veja lo morter.

Item a de tenir lo dit balcó sis finestras o las que seran menester, y cada muntant de finestra a de tenir son galça, de modo que encaxia ab lo dit galça la gelusia.

Item cada muntant destos aja de tenir dos ferros de tres pams per alsar cada gelusia, y també ajan de tenir una punja per a reblan. un pom.

Item aja de fer una cornisa sobre les gelusies ahont se an de asentar las frontises.

Item sobre dit balcó a de fer una planta ab ses figures o mènsules al costat y al mig de dita planta se pugan fer las armes del duch mi señor, y la corona a d'estar llimada comforme està designat en la trassa.

Item que dit balcó a d'estar ben acabat comforme e bona arquitectura y comforme a la disposició de bons officials.

Item que los balustres no ajen de ser més grossos ni tenir més ferro que la mostra que lo dit a donat, ni tota la demés obra de dit balcó a de tenir lo ferro proporcionat a dits balustres y comforme se ( ) la dita hobra.

Item que lo dit balcó se obligua lo dit mre. a donar-lo acabat y asentat -no sent per falta dels mres. de casses- per tot lo mes de agost primer vinent, y que no donant-lo acabat per la dita jornada se li aja de llavar del preu per cada dia feyner deu reals.

Item que per cada lliura de ferro que pasarà lo dit balcó, aje de pagar a rahó de divuyt diners per liura, ço és stant acabat y perfeccionat del modo que està dit y no de altra manera estiga obligat lo Sr. duch a pendre'l.

Doc. 63: AHNPB. G.M.Xemallau: "Registrum diversarum notularum" 1624, llig.32; Contracte i àpoques de l'arxiver Joan Busquets; 8 d'octubre 1624.

Creación de archivero y su acceptación por via de capitulación.

Die martis octavo mensis octobris anno a nate. domini millesimo sexcentesimo vigesimo quarto.

En el Nombre de N.R.O. Señor y de su Bendita Madre nra. Sra. Amen. Por Razón de la Creación y nombramiento que el Exmo. Señor Don Enrique Ramón Folch de Cardona, Córdova y Aragón, por la gracia de Dios Duque de Segorve y de Cardona ett. ha sido servido hacer de la perssona de Juan Busquets not.° ciudadano de Barn^{a}. y otras cosas abaxo escritas por y entre su Exª. de una parte y el dicho Juan Busquets de otra; an sido fechos, ordenados, firmados y jurados los capítulos y pactos infraescriptos y siguientes:

Primeramente el dicho Exmo. Sr. Duque, marqués y conde Don Enrique deseando dar forma a que los previlegios, autos y escripturas assí públicas como privadas de su casa y estados esten bien ordenadas, compuestas, recondidas y guardadas; para que en todo tiempo por su Exª. y sus subcessores puedan sea con facilidad y brevedad halladas, leydas, savidas y declaradas; por tanto confiando de la sciencia, dotrina, bondad y fidelidad del dicho Juan Busquets not^{o}. ciudadano de Barcelona, le nombra y crea archivero, reconoçedor, componedor y comprovador de los archivos que su Exª. tiene en el presente Principado de Cataluña donde están recondidos todos los autos y escripturas tocantes a los estados que su Exª. tiene en el Principado de Cataluña y Reyno de Valencia; para que el dicho Juan Busquets y no otra persona como sea cumpliendo empero con todo ello a toda satisfación de su Exª. como abaxo se dirà, los vea, mire, remire, comprueve y reconozca, archive, nombre, designe e intitule cada uno de por si y en sus devidos lugares y estancias, haciendo de los que tratan de rentas, derechos y averes de dichos estados, un cartoral capbreve y llevador para que se puedan saver con facilidad las sumas dellas, los nombres de los feudatarios y enphitheotas, y los servicios y obligaciones que tienen de responder con sus rúbricas y alphabetos para que se puedan hallar con facilidad y esto de qualquier auto y escriptura y papel por pequeñó o grande que sea, porque en los tiempos antiguos se acostumbravan haçer los autos con unos pergaminos pequeños como la mano, y en ellos con quatro palabras muy abreviadas se decia y contenia la substancia de los contratos. Y assí es necessario que el dicho Juan Busquets los copie, registre y continue en los libros y registros nuevos que su Exª. para el dicho efecto le mandará dar y entregar sin poner ninguna palabra

abreviada por que se pueda leer sin ninguna dificultad, y después de trasladados, descriptos y continuados y también comprovados con buena letra como queda dicho, a de haçer a cada libro su tabla o alphabeto para poder hallar qualquier cossa con brevedad, archivándolos y poniéndolos en registro o dietario con cláusula ut jacet como diçe ut totum illud castrum sive locum ettª. intitulado cada uno de por si, y haçer pliegos de diez en diez con su título y hacer un libro de los feudos y patronazgos con su índiçe y otro índiçe general de todos los autos y de los enphiteutos un espéculo o llevador gral. y después de todo hecho en la forma sobredicha los pondrà dichos libros y capbreos en sus estancias y lugares para esto destinados y deputados, cerrándolos con sus llaves en la forma necessaria de que y de todo lo concerniente en el ministerio de dichos archivos tendrà todo secreto, lealtad y fidelidad sin decir ni publicar cossa chica ni grande a ninguna persona del mundo aunque fuese su hermano o superia ( ) las penas infraescriptas.

Y porque todo travajo es raçón sea galardonado y satisfecho y también porque el dicho Juan Busquets pueda mejor proveer y sustentar su casa, muger y familia en la ciudad, villa o lugar que su Exª. le mandare y ordenare sin poder salir del o della, sin expressa orden y liçencia de su Exª. dada en escrito y no de otra manera, como abaxo más largamente se dirá; su Exª. conviene y promete a dicho Juan Busquets que ante todas cosas le mandará llevar la familia del dicho Juan Busquets a la villa de Arbeca, donde al pnte. tiene los dichos archivos, y que por salario, ración y quitación y otro qualquier derecho y paga que por la dicha razón y ministerio pidiese o pretender pudiese, en qualquier manera le dará y pagará a razón de a diez reales por cada día de todo el tiempo de su vida que estará en servicio de su Exª. como su Exª. se satisfaga del servicio del dicho Juan Busquets y que sea a su satisfaçión lo que hiçiere en dicho archivo según y de la manera que arriba queda dicho, lo qual queda a sola declaración de su Exª. Y sin otro conocimiento de causa y las pagas de dicho salario le assigna y consigna sobre las salinas y minerales de sal que tiene en su villa de Cardona, mandando al thesorero de dicha sal que es o por tiempo que fuere, que se lo pague de quatro en quatro meses empeçándole a correr el dicho salario de diez reales cada día desde el de veynte de este presente y corriente mes de octubre en adelante; otro si que si acaso huviere de yr por orden y mandado de su Exª. a algunas partes y lugares para sacar autos y escripturas y otros papeles y cosas que convengan por el beneficio de dicho archivo, su Exª. le dará y pagará el alquiler y comida de la mula en que fuere y no más.

E finalmente acavado de regular y poner en perfección el dicho archivo con la diligencia, secreto y fidelidad posibles, estando todo con el cumplimiento que conbiene y se espera de dicho Juan Busquets, y a gusto, contento y satisfación de su Exª. le dará y mandará dar y pagar trescientas libras por una vez tan solamente de esta moneda de Barcelona; y el dicho Juan Busquets, acceptando del dicho Sr.Exmo. Duque, marqués y conde don Enrique la gracia y singular mrd. que le hace de crearle y nombrarle en archivero de los archivos de sus estados en este Principado de Cataluña con los salarios, pactos y condiciones modo y forma susodicha de que se tiene por muy bien pagado y satisfecho; porque son tan pingües y honrados que qualquier hombre de su ministerio y profeçión dexaría su propia patria por tan buena comodidad, sin pedir jamás otra cosa por la dicha raçón, como abaxo más largamente se dirá, de su buen grado y certa sciencia por todo el tiempo de su vida se alquila y vende su industria, obras y travajos a su Exª. conveniendo en buena fe y por solemne estipulación, y en virtud del juramento y también sacramento o pleyto y homenage infraescriptos a su Exª. que hará, cumplirá y acavará con toda perfección todas las cosas susodichas con la fidelidad, secreto, diligencia e cautela y provisión necessaria como deve un buen archivero y persona que entiende en el ministerio de papeles y secretos e importancia dellos; travajando todos los días, anssí de mañana como de tarde, de poner en execución y buen estado y perfección los dichos archivos sin emplearse ni entender en otro ministerio, negoción y ocupación de otra persona del mundo, por grave que sea, sin expressa orden ni concentimiento de su Exª. como arriba queda dicho; y que en todas las dichas cosas tendrá el secreto y lealtad que piden semejantes ministerios y la mrd. y gra. singularíssima que su Exª. le hace sin salirse del dicho archivo ni de su ministerio, ni permitir que hombre chico ni grande entre en él ni vea ni sepa sus escripturas ni otra cosa chica ni grande sin expresa licencia y voluntad de su Exª. en escritos. Y si por caso (lo que por la misericordia de Dios no cree) por qualquier causa faltare en qualquiera de las obligaciones sobredichas, es a saver acudir en el ministerio ordinario de su professión y officio, o de revelar algún secreto o cosa de lo contenido en él, o permitir que entrase qualquier persona que sea en dicho archivo y otra qualquier falta que en semejantes officios son gravíssimas y detestables, o de

querer apartarse del servicio de su Exª. sin su expresa licencia o voluntad, como arriba queda dicho; en los dichos casos y cada uno dellos, ultra de las penas por derecho impuestas contra los tales, las quales irremisiblemente se pueden executar con todo rigor; quiere incurrir cada vez en pena de duplicado salario, y también de pagar y satisfacer cumplidamente todo aquello que por su culpa, negligencia y ocassión causaria o podría causar daño a su Exª. y a sus cosas; y generalmente hará, cumplirá y observará todo lo demás que tocare a su ministerio y officio de archivero con la fidelidad, secreto y diligencia possibles. E todas las cosas susodichas promete atender y cumplir sin dilación ni escusa alguna con restitución y enmienda de todos los daños, gastos e intereses que por razón de dichas cosas se hicieren o huvieren de haçer en qualquier manera sobre las quales quiere que su Exª. y sus subcessores sean creydos de su sola palabra o a lo menos de su simple juramento, el qual aora por entonçes le difiere sin pedirles otro género de pruevas.

E para atender e cumlir a todas las cosas sobredichas ambas partes, es a saver su Exª. de una y el dicho Juan Busquets de otra, obligan, es a saver la una a la otra y assí mesmos ad invicem et vicissim, todos sus bienes derechos y averes muebles y rahizes avidos y por aver, con todas las renunciaciones necessarias de leyes y derechos, y en particular el dicho Juan Busquets renuncia etiam en virtud y por religión del juramento infraescripto a la ley o derecho que diçe que ninguno pueda imponerse ley o precepto de que no se puede apartar, y también a otra que dispone que cada uno pueda renunciar el beneficio y gracia concedido en su favor; y a otra que dispone que los beneficios y gracias no se puedan dar a nadie contra su voluntad, y a otra qualquier ley y derecho de que contra dichas cosas se pudiese valer, escusar y defender en qualquier manera y todas dos partes con las submissiones de fueros y juezes, clàusula de variar una y muchas vezes aunque sea empeçada la litte y general renunciación. Y de la ley que la prohibe e también con escriptura de tertio en los libros de los tercios de las cortes del veguer de barcelona y de los demás vegueres de Cataluña por la qual obliga su Exª. todos sus bienes y derechos como arriba se contiene, y el dicho Juan Busquets la persona y todos sus bienes, derechos y haveres como arriba queda dicho muebles y rahizes respective avidos y por aver, a la qual escriptura de ters.

Por el pnte. contrato y ni por el contrario no quieren dichas partes que se haga algún perjuizio ni relación o derogación sino que todas dos cauciones y obligaciones resten en su fuerça y valor; lo juran anssí las dichas partes en sus Almas a nro. Señor Dios, y a sus santos quatro Evangelios corporalmente tocados en mano y poder del notº. y escrivano público infraescripto por las dichas partes y otras qualesquier de quien sea o ser pueda interese reçipiente, acceptante y estipulante. Ottro si para más firmeza y cumplimiento de todo lo susodicho el dicho Juan Busquets hace sacramento, digo pleyto y homenage encomendado de boca y manos en mano y poder de su Exª., y en testimonio de verdad fue fecha la pnte. carta en Barcelona hoy martes a ocho dias del mes de octubre año de la natividad del Sr. mil seiscientos veynte y quatro presentes y lamados por testigos don Joachim de Laralde y Bastán, contedor, y Fadrique de Villagrassa, secretario de su Exª. y también Ramón Jayme Huguet, scrive. desta ciudad de Barcelona y official del notario y scrivano público de Barna. infrascrito.

E después, domingo veynte de dichos mes de octubre y año mil seyscientos veynte y quatro, el dicho Exmo. señor duque, marqués y conde Don Enrique, para cumplimiento y perfición de lo susodicho ante mí Gaspar Montte. Xamallau notº. y escrivano público de Barna. y los testigos infrascritos; libró, dio y entregó realmente y contado efeto al dicho Juan Busquets notario su archivero pnte. y acceptante; las laves del dicho archivo que su Exª. tiene en dicha villa de Arbecha para que mañana, con el favor de Dios y de su bendita madre y en gratia de su Exª., se parte con su muger y familia para dicha villa y execución de su ministerio de archivero, que son nueve laves de hierro, la una muy grande que es de la puerta secunda de dicho archivo; y las otras ocho comunes o medianas de los armarios estancias y calaxos del dicho archivo. Les quals el dicho Juan Busquets archivero susodicho acceptó de su Exª. con la devida cortesía y gracias por tanta mrd. Y dellas, recevidas en dicha forma, le dio y otorgó carta de pago y recibo en testimonio desta verdad. E también prometió a su Exª. de se las bolver cada y quando se las pidiera, so las poenas, obligatión de bienes, juramento y pleyto homenage contenidos y expressados en la susodicha carta pública de capitulación y acordio del nombremiento de dicho archivero, la qual de nuevo lohó, approbó, ratifficó y firmó; de todo lo qual pidieron ambas partes se hiziesse esta pública carta para perpétuo testimonio de verdad. Por mí, dicho

Gaspar Montte. Xemallau notº. y escrivº. púbco. de Barna. infrascrito; presentes y lamados por testigos don Andrés de la Massa, familiar, el Licenciado Francisco Luis Salvador, secretario, y Celidonio Escolán de la casa y familia de su Exª. a todos los quales digo que conosco yo el dicho e infrato. notº.

La duquesa de Cardona y de Segorve, marquesa de Comares ett.

Licenciado Francisco Solsona, nro. thesorero en el ducado de Cardona y Vegueria de Segarra, de los dineros que son a cargo de V.R. pagarà a Juan Busquets notº. ciudadano de Barnª. nro. archivero en el archivo que tenemos en la nra. villa de Arveca, mil doscientos treinta reales que le mandamos dar vistraydas por los quatro meses que an de discurrir, y paga que serà a término en veynte de febrero primero venidero del año mil seiscientos veynte y cinco por raçón del salario que le tenemos señalado por el dicho oficio de archivero, a raçón de diez reales en cada un día, según y de la manera que se contiene en el auto de concordia y obligación que tenemos hecho y firmado ante Gaspar Monserate Xamellau, notº. de Barnª. en ocho dias deste presente mes y año. Cobrará V.R. carta de pago del dicho Juan Busquets, que con ella y esta nra. librança se le pasarán en quenta. datt. en Barcelona en once de octubre del año mil seiscientos veynte y quatro. La duquessa de Cardona y de Sege. Tomé la raçón. Don Joachim de Larralde y Bastán.

Die veneris undecimo mensis octobris anno a nate. dni. millesimo sexcentesimo vigesimo quarto.

Sit omnibus notum Q. ego Joannes Busquets not. civis Bae. archivarius infr. Exmi. dni. ducis Cardone et Sugurbi ett. in hoc Cathaloniae principatu p. suam Exam. nuper electus, creatus, et nominattus dicto n. Confiteor et in veritate recognosco vobis Exmo. domino don Henrico Raymundo Folch de Corduva et ab Aragonia dei gratia duci Cardonae et Sugurbi ett. et p. sua Exª. vobis Rd. dno. licentiato Francisco Solsona presbytero thesaurario suae Exae. in ducatu Cardonae et Vicaria Sagarrae absentibus et not. infro. haec p. vobis acaliis cuia intersit recipienti, paciscenti, et acceptanti ac etiam legitime stipulanti Q. modo infro. dedistis et soluistis mihi centum et viginti tres libras monete Bae. Et sunt causis et rationibus contentis et expressis in quadam sedula sive librantia Exme. dominae ducissae Cardone et Sugurbi ett. eius manu subscripta seu firmata, quae est tenori et lecturae sequentis: "La duquessa de Cardona y de Segorve, marquesa de Comares ett. Licentiado Francisco Solsona ett". inseratus p. ut est retro qua inserta dicatur. Modus vero solutionis p. centum viginti trium librarum talis fuit et est quoniam nobilis don Joachimus de Laralde y Bastan computator suarum Exª. exsolvens p. vobis dicto Rdo. licentiato Francisco Solsona thesaurario p. fato et de pecuniis vris. Ipsas mihi dedit et exsoluit realiter et de facto numerando in scriptoris jurati notrii. et testium infro. praesentia. Et deo renuntiando exceptioni rei ita non esse praesentem vobis facio et firmo apocham in testimonium veritatis. Actum est hoc Bae. die undecimo men. octobris anno a natte. domini millesimo sexcentesimo vigesimo quarto. Num Joannis Busquets pti. qui haec dicto n. laudo et firmo.

Testes huius rei sunt Fernandus Echart naturalis regni Navarrae et Hyacinthus Bru naturalis villae Falceti archiepiscopatus Tarracone familiares sive famililia sua. Extiam. ac Raymundus Jacobus Huguet scriptor Bae. qui ut juratus notarii infri. p. recepit.

Doc. 64: AHNPB. G.M.Xemallau:"Prothocollum anni MDCXXV" 1624-1625 Llig.6; Pagament a Anton Ballera i Joan Santacana per la tribuna del monestir de Sant Francesc; 25 de maig 1625.

Die lunae quinto mensis maii anno a nat. dni. millesimo sexmo. vigesimo quinto.

Sit omnibus notum q. ego Antonius Ballera faber ferrarius civis Bae. confiteor et in veritate recognosco vobis Exmo. dno. don Henrico Raymundi Folch de Cardona de Corduba et ab Aragonia dei gratia duci Cardonae et Sugurbi et. Et p. sua Exª vobis rdo. dno. licentiato Petro Joanni de la Guardia presbytero capellano majori suae Extie. q. modo infro. dedistis et soluistis mihi sexcentas septuaginta tres libras et terdecim solidos monete Bae. et sunt pro conventione et acordio sive preu fet balconi ferri quem ego fabricavi posui ad opus et pro servitio vrae. Extie. in Eccia. monasterii sti. Franci. fratrium minorum pntis. civitatis Bae. Iux. instrum. acordiis sive conventionis et concordie p. et inter vram. Exam. et me factum et firmatum in posse. notrii. infri. die decimo mensis junii anni

proxime preteriti (tam. p. octuaginta sex quintalibus una raupa sive arroba, et duodecim libris ferri) MDCXXIIII ad. ronem. decem et octo denariorum dicte monetae Bae. quas librae ferri q. etiam p. manibus sive manufactura dicti balconi cunctisq. aliis juribus mihi p. eius complemento et perfectione debitis et pertinentibus sive competentibus quovismodo et quae ego rone. praemissor. p. petere seu pretendere possem quovismodo modus vero solutionis p. tar. sexcentarum septuaginta trium librarum et terdecim solidos talis fuit et est quoniam vos dictis rdus. licentiatus Petrus Joannes de la Guardia exsolvendo p. sua Exª et de ordine suo ipsos mihi dedisti et exoluistis hoc modo 2 centum libras mediante alea apocha recepta per not. infrum. die decimo septimo p. mensi junii et anni MDCXXIIII et reliquas sive restantes quingentas septuaginta tres libras et terdecim solidos realiter et de facto numerando ad meas omnimodas voluntates in diversis vicibus sive solutionibus comprehensis quibusvis chirographis sive albaranis vel aliis quibusvis cautelis ne de praemissis diversae appareant solutiones et ideo renund. p. non solum de pta. pecuniae quantitate pntem. facio et firmo apocham in testimonium veritatis verum etiam de et cum pnti. cancello casso irrito atque annullo dictum seu praechalendatum conventionis instrum. ita et talis q. nemini nocere vel preiudicari possit in futurum.

Actum est hoc Bae. die quinto mensis maii anno a nate. dni. millesimo sexcentesimo vigesimo quinto. Antonii Ballera pti. qui haec laudo et firmo. Testes huius rei sunt honor. Bartholomeus Santacana curritor auris civis, et Hyacinthus Guitarra ac Raymundus Jacobus Huguet scriptores Bae.

Dicto die.

Sit omnibus notum q. ego Joannes Santacana magister domor. civis Bae. confiteor et in veritate recognosco vobis Exmo. dno. don Henrico Raymundo Folch de Cardona de Corduba et ab Aragonia Dei gratia duci Cardonae et Sugurbi. Et p. sua Exª vobis rdo. dno. licentiato Petro Joanni de la Guardia presbytero capellani majori suae Extiae. q. modo infro. dedistis et soluistis mihi ducentas triginta quinq. libras monetae Bae. et sunt ad complementum tercentarum quinquaginta quinq. librarum conventione et acordio sive lo preu fet stationis sive de la tribuna quam ego p. vra. Exª feci et fabricavi in Eccia. monasterii sti. franci. pntis. civitatis Bae. versus plateam sti. Franci et mare cum janva sive porta et scalis cunctisq. aliis operibus p. complemento seu perfectione dictae tribunae necessariis, tam p. manibus sive manufectura et suis requisitis sive recaptes de pedra, cals, arena, guix cunctisq. aliis rebus in dictis operibus positis et immissis sive expensis q. p. aliis quibusvis juribus mihi debitis et pertinentibus seu quae rone. p.petere pretendere sive habere possem quovismodo cum restantes centum et viginti libras vos dictus rd. licentiatus Petrus Joannis de la Guardia dederitis et exolveritis mihi mensibus preteritis realiter et de facto numerando ad meas omnimodas voluntates modus vero solutionis p. ducentari. triginta quinq. librar. talis fuit et est quoniam vos dictus rdo. licentiatus Petrus Joannis de la Guardia ipsas mihi dedistis et exsolvistis realiter et de facto numerando ad meas omnimodas voluntates in diversis vicibus sive solutionibus et comprehentis quibusvis chirographis seu albaranis ac aliis quibusvis cautelis in de factis et secutis ne de preimissis diversae appareant solutione et ideo renundo. p. non solum de p. pecuniae quantitate pntem. facio et firmo apocham in testimonium veritatis cum pacto firmissim et generalis de ulterius aliquid amplius ratione operum dictae tribunae non petendo.

Actum est hoc Barcinonae die quinto mensis maii anno a nate. dni. millesimo sexcenmo. vigesimo quinto. Joannis Santacana p. qui haec laudo et firmo. Testes huius rei sunt Raymundus Jacobus Huguet, Hyacintus Guitarra et Josephus Xemallau de Encontra scriptores Bae.

Doc. 65: Biblioteca Apostòlica Vaticana, Ms Barb. Lat. 5689; Cassiano dal Pozzo "*Viaggio in Spagna*". I- Descripció de l'us del parament de peces de plata en un convit al servei del cardenal Barberini. (Roma? finals de gener 1626).II- Relació del viatge a Catalunya. III-Descripció de les col·leccions i palau dels ducs del Infantado a Guadalajara. IV- Descripció de les pintures de la cambra del cardenal Infante a l'Alcázar de Madrid.

I- (*Fol.1v-2*) Si tirò di lungo al casal del Principe dº Torre in preda, a mezza strada i SSi. Cardinale Stº Honofrio, Zacchia e S.Giorgio si licentiorono e fecero ritorno. Arrivati presso a dº luogo vicino a quatro miglia si rincontró la carrozza del Principe Peretti col Cardinale Orsino vestito da campagna in

sotanella nera foderatadi felpa, ferraiuolo e capello nero con cordon rosso e oro. D. Tadeo, Principi Peretti e di Sulmona fecero una carrozzata, e D. Antonio, D. Ferdinando, l'Abbate Gaetano e Sacchetti un'altra. Si arrivó al Casale dove si fè salva di mortaletti e moschettoni; alle due hore si cenò mettendo sedici posate tutte coperte cio e per il Signore Cardinale Legato e Orsino, D. Tadeo, D. Antonio, Principe di Sulmona e Patriarca, li due Cardinale oltre la Panattª hebbero la bavarola, gli altri la Panattª coperta come i sudetti; seguivano l'Arcivescovo di Conza, Monsº Magº duomo sudetto Maggiordomo del Legato Monsº Stª Croce, Monsº Ciapoli, l'Abbate Gaetano, Monsº Maraldi, Principe Peretti, Colona Magalotti e D. Ferdinando Orsino. Si cavò.l Cardinale la mozzetta sola, fù servita la tavola di pesce abondantissimi massime di trotte, spigole, dentici, cefali e sogliole, si messe fuora con qualla occasione in cambio di candellieri sei statuette d'argento, opera isquisitissima di Napoli di schiavi incatenati e col ferro al collo, posati sù con piedistallo in triangolo scavato per non impedire li piatti. Le figurine erano un palmo e mezzo {*blanc*} esmaltato di verde, e la figura si fingeva con un ammanto da schiavo ben adornato e di pregio.

A tavola trà le delitie che vi furono infinite, essendo ogni cosa regalatissima, vi si notarono due piatti reali di straordinaria grandezza in uno de quali era salmone dissalato con funghi dissalati ricoperti di cappari olive senza nocciolo, pistacchi fritti, tartufi e altri cose un piatto di maccheroni alla venetiana fatti con capi di latte e altre robbe, e trà le confetture pere candite di Genova, cotte stuffate tra dui piatti d'argento con acqua d'aranci che riusciva nobilissima per la suavità grande d'odore e vari. altre vivande s'andò a letto. La mattina essendo Domenica, s'udì la messa e si trovò apparecchiata colazione di frutti, casci, salami e presciutti; il Sr. Cardinale non volse assagiar cos'alcuna mà volse partire.

II-(*Fol.20v-25. 14 de març 1626*) Essendo sù le 23. a vista del contorno di Narbona scoprimmo Canigon pª terra di Spagna, mancó l'vento et si ebbe sù le 23 hore ponente che fè andar un pezzetto a proveggio, fù però sempre bonaccia e bellissimo sereno; di notte sù le 3 hore si levó nuovo vento di terra che portó felicemente; passando sù le 7 hore a cavo di Cre rinforzó però in modo l'vento che dè qualche pò di fastidio. Sù le 9 demmo fondo nel golfo di Roses, sotto la pª fortezza la capitana con alcune altre perche l'vento che era rinfrescato estremamente, havendole fatte immascarare, impediva l'venire più oltre. Si salutò con un tiro in segno d'amicitia per esser di notte e la fortezza rispose dopo; la fortezza stessa di Roses sparó sette o otto pezzi. Quella notte non si tenne lume, si fè collazione nella camera d'essa; si levò la tenda della stessa poppa aprendo ogni cosa s'erano alestiti i fanali e dato il nome solito di Gio. Battista per ogni occorrenza che fusse successa, però Dio gratias e la Vergine Smª mai si navigò con più prosperità di quello che si fè quella giornata. D.Luis Vanegas, passagero segretario dell'imbasciata del duca di Pastrana a Roma spedì corriere a Barcelona con ricapiti per la corte per dare avviso del sudº arrivo, et il Sr. Cardinale si disse che quella medessima via scrivesse ad un rispondente del Sr. Gio. Luca Spinola in Barcellona, acciò esso s'informasse e scrivesse in raguaglio della maniera con che si dissegnava riceverlo in quella città per questa occasione, acció si potesse in Palamosa haver dº ragguaglio essendo stato incaricato al corriere il presto ritorno, e anco per che l'vento si manteneva tuttavia troppo fresco et il golfo sudº benche di solo quindici miglia di traghetto era furiosissimo, el più delle volte travaglioso , parve bene fermarsi tutto quel giorno, ogni uno smontò provedendosi di diversi rinfrescamenti come aranci, zibibbo, mele, oliva, vuova e galline e pane, che tutto era buono e a buon mercato.

La galera S.Bastiano non pª che a mezo di potè venir a unirsi con l'altre, essendo immascarata. La matina seguente, un hora innanzi, di si parti e si tirò alla volta di Palamosa, dove arrivando in porto il Sr. Cardinale hebbe avviso d'una filucca spagnuola che portò l'maestro di camera del Cardinale Sacchetti, fù salutato con un solo pezzo, e di li a un pezzo con un altro rispose la capitana, essendo state quivi un'hora si sparò l'tiro di partenza e si sarpò. Si fe speditione per terra di nuovo correo, non per terra a effetto di che si spedi la felucca a portar lre. il Sr. Filomarino fù avvisato dal Sr. Cardinale che arrivando a Barcellona intendeva che esso andasse in suo nome a dar conto a S.Maestà del arrivo suo. Si navigò tutta notte con la solita bonaccia e sereno bellissimo; hora a remi e hora a vela, e sul'far del giorno si fù a vista della città, fermandosi tre o quatro miglia discosto da essa presso terra. Comparve di li a poco uno mandato in nome della città che vene con un brigantino con un stendaretto di ormessino rosso bandº di giallo, e l'armi dentrovi. All'entrar fù salutato con trombe e così

all'uscire; q° col mezo del Signore D.Luis Vanegas che dal caivo delle galere toscane, sù le quali era stato pasagero fattosi porttare alla capitana, concertò il modo dell'entrata. Sopragiunse un altro brigantino con il gran Balio della città che era il Decano del Duomo, detto il canonico Claras Vallès, che qualche tempo era stato a Roma, et il cavaliere D.Luis stato cavaliere di Calatrava; e trà tutti s'aggiustò l'entrata che fù che il Cardinale, per ovviare al tedio in riguardo del patimento d'esso e della sua corte fatto per il viaggio e anco della prestezza con che desiderava farla, haveva caro farla non a cavallo e solenne, ma in carrozza andando con essa di lungo al Duomo e di là al vescovato e circa al salutar che in appressandosi alla città, la città salutarebbe pª, che esso farebbe rispondere a tutta la squadra con quattro pezzi per ciscuna galera, et esso sarebe di nuovo risalutato al smontare in terra preso questo appuntamento. Essi tornarono alla città, il Sr. Cardinale spedì con la sua felucca il Illº Ascanio Filomarino alla sudetta, acciò più prontamente che poteva con il suo spaccio passasse alla corte a trovar S. Maestà; si desinò assai per tempo per che i pilotti dissero che l'vento l'havevano per prua, e che rinfrescava in modo che dubitavano indugiando più di non poter entrare in Barcellona, et haver ad esser costretti a tornar adietro; però spediti dal mangiare s'andò verso la città, fù rincontrato da diverse filucche e Signori che erano stati alla corte di Roma, si tennero larghi per pigliar sotto vento la città, dalla quale quando furono a un miglio e mezzo po più, fù salutato da due parti con una ventina di pezzi. Le galere capitana del Papa e patrona di Firenze posero stendardi roffi le fiamme e s'era anco allestito dalla capitana e le due patrone le bandirole ad ogni dui banchi {*blanc*} di più le cascate di panno rosso alle ballestriere di soldati che poi si levorono. I soldati tutti si fecen porre a sedere sù dª balestriere e ogni uno a suo luogo che faceva vaga comparsa. Lontano dal porto mezo miglio si salutò conforme al concertato. Entrati in porto per la stretezza d'esso vi fù qualche poco di confusione sul pigliar posto, essendosi due toscane caricate in modo adosso l'una all'altra che una d'esse stè per un pezzo alla banda, e bisognò acconigliare e ritirare tutti i remi; s'hebbe saluto da due vascelli, l'uno di Malta l'altro d'un S.Grimaldi, a quali non fù fatta risposta essendo vascellotti ordinarii. Era quando s'entrò vicino a 21 hora el molo tutto carico di gente, passaron subito sù la capitana tutti i gentilhuomini delle galere, e vi fù anco il commissº delle toscane, furon introdotti a far riverenza al Sr. Cardinale il Sr. D.Raimondo Saminate, archidiacono di Stª Cruz della città, che era stato passaggero sù Stª Lucia e da Marsilia per terra haveva fatto l'camino colà un tal Diego Branchi, italiano agente del principe Doria, et un canonico di Taraccona detto Fustero; il Sr. Commissº sudetto e qualch'altri il Sr. D.Luis soan sudetto, el canonico Claras Vallès che parlò al Sr. Cardinale comparve con diversi altri, attendendo per finche un ponte di legno che si fabricava sù un barcone da poter smontare dalla galera in terra fosse finito, il quale finito che fù e coperto da lati e sotto tutto di panno rosso, fù fatto sapere che era a ordine il tutto erano aprestate alla cima della salita del molo dieci o dodici carrozze per servigio si del legato che della corte; si disse che l'Sr. Cardinale era tuttavia dicendo l'officio che però s'aspettarebbe anco un po più, e questo per mostrar che non si fosse stato aspettando precisamente per rispetto del ponte. Quando parve al Sr. Cardinale d'andar vestito di sotanella lunga, rocchetto, mozzetta e cappello, uscì di poppa facendo passò sù per detto ponte, venne Ssiª Illmª sequita da i due prelati soliti, Patriarca e Anolino precedendo al Cardinale l'Abbate Gaetano, il Luogº Filicaia, il commissº e Matteo Sacchetti, subito salito la scala del molo si trovò la carrozza dil duca di Cardona a quattro, nella quale Ss. Illmª entrò e con lui i sudetti prelati, Abbate, Luogte. commissº e Sacchetti; seguirono i gentilhuomini in otto o dieci carrozze, s'andò di lungo al Duomo che non ha facciata se non principata, dove al smontare si trovò D. Bernardino con la croce, el maestro di ciremonie venne al pie della scala appresso la carrozza un di que'canonici e più anziani a complire sali, e alla porta fe la solita adoratione di croce che gli fù data a baciare essendovi una crocietta in detta croce del legno della sacratissima croce del Redentore, che dicon fù donata da un Re di Napoli, incenso e fatto inginocchiato a un strato di velluto; passò a l'altar grande per una innummerabile moltitudine di popolo che a pena si poteva passare ne si poteva riparare dallo sforzo che facevano di voler baciarle l'rocchetto, chi la mozzetta e chi la mano. Si cantava in quel mentre nell'andare il Tedeum, arrivati a l'altare e finito l'Tedeum che era cantato in musica aiutando per basso di que medesimi instrumenti de fiato che usavano in Francia. Si dissen dal maggioringo della chiesa, vestito col pluviales, alcune oratione; non volse per all'hora dare la beneditione, ma finiti quelli calò nella cappella che e sotto l'altar grande dedicato a Santa Eulalia.

La chiesa e intieramente conforme alla struttura delle chiese di Francia, con in choro chiuso, e attorno al quale di fuora si gira. L'altar grande non e in tavola ma in guisa di que adornamenti che si vedon a sepolchri d'huomini grandi, fatti di maniera gottica et e tutto detto legno dorato a collonnetti che sopra hanno quelle volte con consfori e fogliami di manera secca, e come s'e detto gottica. Era carico detto altare di rilievi e teste diverse di santi guarniti d'argento, e di quà e di là dalle due ale dell'altare si stende quel parapetto che termina in una colonna per ciascun lato, sopra quali sono soliti mettere i lumi e statuette d'angeli e paralo di drappi secondo la solennità e tempo. I pilastri attorno l'altare e che si congiungon nel choro erano parati di coltrici di broccato richissimo, alcune delle quali erano con un fregio di ricamo molto ricco, et una ve n'era con i gigli di Francia, donata da non so che Re a quella chiesa per sua divotione. Le sedie de' canonici eran di noce con adornamenti in cima a ciascuna di essa, nel medessimo ordine rispond^{a} all Alt^{a} e vi si vedeva dipinta a ciascuna un arma della chiesa. Dicevan che fosse stata fabricata cinquecento anni in circa. Il Sr. Cardinale tornò per la medessima strada e fù da' canonici accompagnato fin dentro le stanze del vescovado, quivi comparve uno d'habito lungo a far instanza per i figli del Conte d'Ognate, che harebbon volsuto visitare SSi^{a} Illm^{a}. Il Patriarca e Abbate Gaetano furon di parere che si scusasse con dire che SSi^{a} Illm^{a}, per un po di stanchezza, s'era ritirato a letto a riposare; e questo per che gli pareva che l'Sr. Conte fusse potuto venire a veder il Sr. Cardinale a Galera, essendovisi trattenuto tanto innanzi che sbarcasse. Nel salir della scala di detto vescovado gli haveva baciato la veste il P. Generale de'Cherici Minori Guevara, che dal Sr. Cardinale nel viaggio di Francia fù mandato in Spagna per ministro del negoti. Su l'un hora comparve il Sr. D. Luis Mons. facendo sapere come il Sr. Duca di Cardona da un suo luogo era venuto a posta per visitare il Sr. Cardinale; e che se bene il Sr. Cardinale fusse a letto haveva gusto di complire seco; parve bene che si facesse venire per essere signore di moltissima autorità alla corte, Grande e tanto acettò che S. Maestà con dargli titolo di muy Ill° faceva conoscere, differentiandolo dagli altri, la stima in che lo teneva; e così si disse che sua Eccelenzia era pron° di fare quanto gli gustava. Venne sù l'un hora e mezo incontrato con le torcie alla carrozza da paggi del vescovo, d'habito lungo e alla scala da gentilhuomini del Sr. Cardinale che era in leto col giupone e beretta, sedendoli a rincontro lui sterono un 3° d'hora con gentilissimi complimenti; si licentiò riservito dal Filomarino, maestro di camera, che non era partito disse per non haver trovato lettiga come esso desiderava, e da tutti i gentilhuomini che furono a meza scala et esso Filomarino fino alla carrozza, fe pero più volte instanza che si restasse, facendo cortesisimo ringratiamenti.

A 19 si seppe la mattina a buon hora che ne anco il Filomarino era partito per che gli erano venuti la notte dolori colici, e cosi per il Sr. Giorgio il Sr. Cardinale mandò a ripigliare i spacci. Si mangiava in vescovado e s'alloggiava in diverse case secondo che da' furrieri erano state date le camere. La spesa la faceva il vescovo. La mattina seguente il Sr. Cardinale si risolvè di celebrare all'altar grande del Duomo, diede pero prima alcune udienze, tra le quali furono del sindico per i diputati della città, fu accompagnato l'anditetto che è immediatamente innansi la camera del Sr. Cardinale, e fu data l'hora per alle 3 dopo desinare a un certo De Negri, depositorio della camera, che vene con ricapito del Cardinale Sacchetti, il pre. rettore de'gesuiti, il Sr. D.Luis Monsuaro e l'altro cavaliere suo compagno. Andò a celebrare essendo venuto a servirlo l'capitolo de canonici con la sua Croce, si fermarono alla porta dell'anticamera, et il Sr. Cardinale uscì con loro, precedendo a SSi^{a}. Illm^{a} tutti essendo la sua Croce immediatamente innanzi l'ultima coppia. All'entrare di chiesa da un di loro fu dato l'asperges a Monsignore Patriarca che lo diede al Sr. Cardinale; si messe quella mattina una pianeta nuova di tela d'oro operata richissima con fregio di ricamo di seta e oro a fiori. La pace fu data a prelati, e dopo essi all'archidiacono della chiesa che la participò alli altri canonici, e dopo esso all'Abbate Gaetano. Finita la messa si publicò la solita indulgencia fu riaccompagniato da medesimi canonici al luogo sopradetto; s'era già apprestato l'desinare per S.Si^{a} Illm^{a} appartatamente non ostanteq° de udienza a Monsignore Federighi che se licentiò per andare a portar la beretta con più prestezza al Cardinale Guzmán. Il dopo desinare vi furono diverse udienze, la prima fu de'Deputati della citta che furon cinque che si dicon Consiglieri. Vennero vestiti d'habito senatorio rosso, tutto increspato dietro, tra l'una e l'altra spalla e cosi d'inanzi maniche larghe, dalle quali appariva una fodera di pelle; havevano su la spalla diritta una calza di panno rosso pure fermata nel mezo da quella ciambella che si vede anco usare da magistrati di Francia. Il Sr. Cardinale gli attese dentro alla porta della camera dove haveva l'baldacchino, e fattasi di ciascuno profonda riverenza quasi che

inginocchiandosi nel farla, e facendo atto di volergli baciar le mani, si ritirò al quarto verso il baldacchino, dove fatto circolo da loro et da alcuni suoi gentilhuomini che dicono essere loro aiutanti della carica, i maggior d'essi arringò in cataluno smaccato, s'era allestito a servir d'interprete il canonico Claras Vallès, ma il Sr. Cardinale rispose senza aspettar altra espositione. Furono accompagnati a mezo l'altra camera o po' meno. Vennero di li a po quelli della Stª Inquisitione, a quali precedeva un cavaliere di Calatrava con una bacchetta tenendo carica d'alguazil mayor; erano cinque o sei, tutti d'habito lungo, il più vecchio d'essi orò in castigliano; gli rispose come agli altri in italiano, erano stati ricevuti come sopra et accompagniati pur come sopra, assiste a questa oratione Monsignore Patriarca, sopragiunse di li a po il conte d'Ognate, destinato imbasciatore per sua Maestà a Roma, huomo di 60 anni in cª, di statura piccola ma ben complesso, di faccia lunga, carnagione bruna e tirante assai al malinconico; con essi erano due suoi figli, un fratello del marchese di las Naves detto D.Pedro d'Avila, che ammazzò un figlio del conte di Benevento, un parente del cardinal Zappata et il mastro delle poste del Regno; che tutti furono dal conte dati a conoscere al Sr. Cardinale e introdotti. Fu rincontrato nell'anticamera a tre o quattro passi e riacompagniato tutta l'anticamera; comparve dopo l'corpo del Conseglio, uno de'quali era l'vescovo di Perpignano con la mozzetta e mantelletta, esso fe le parole a nome di tutto l'Conseglio, erano Signori di cappa e spada in numero di cinque o sei che avevano i suoi mazzieri, furono accompagnati qualche po più degli altri collegii. Si fece la sera speditione d'un pedone per Avignone, con spaccio per Roma, essendosi stabilito durante la stanza di Barcellona d'inviarvi ogni quindici giorni uno per ovviare alla lungheza, e risico di spedir per mare. A {*blanc*} udì messa nella cappella del palazzo, essendo tempo piovoso, si de ordine di fare non so che camisci nuovo per il Cardinale, atteso che quelli che haveva per la lunghezza delle pianete riuscivano così corti che non si scorgevano. Il Sr. Filomarino, sanato de'suoi dolori, partì per la corte in lettiga, il dopo desinare venne la Università, cioè lo Studio, vestiti con cotta e beretta; comparve anco l'capitolo della chiesa catedrale vestiti di milm.° portando di più una becca che arrivava sino alla cintura, furono ricevuti e accompagniati come gli altri collegii; voleva venire l'Consolato de'Mercanti, ma l'Cardinale non volse più visite per quel giorno. Vi fu un auditore del Consiglio che dal magistrato che sopra s'e detto, che vene per terzo, era stato deputato per procurare l'assicuramento del camino di Catalogna, et era dicon con carica d'auditore criminale, haveva toga con mezze maniche; venne a rappresentar l'ordine che per servicio di SSiª Illmª haveva havuto; fu ricevuto e accompagnato po meno di quello che fu lo stesso coleggio o corpo del Conseglio, vi fu l'udienza del vescovo sudetto di Perpignano, il quale dopo dette molte parole dall'Abbate Gaetano e da Monsignore Panfilio, fecen che gli dicessi che non si poteva facendole scuse per il Sr. Cardinale. Arrivò la sera Monsignor Cavallo che era da Martega venuto per terra, e si licentiò per partire l'di seguente alla volta del Cardinale Sacchetti. Venne al Sr. Matteo Sacchetti febre, essendo già in letto accattarrato, Gaetano Trinciante si rimise a letto per lo stesso, e si dise che l'Sr. Ascanio Piccolomini fosse ricaduto. Il Calderino Preti et altri sopradetti furono trasportati ad alloggiamento un po megliore e dato una o due serve spagnole per loro servitio e governo; si fe al Sr. Cardinale dal medico parlata del po recapito che si dava a tutta la famiglia.

III-(*Fol.27-27v. 8 de maig 1626*) A 8 di Maggio. Arrivorono ambidue i Signori Cardinali la sera a Guadalajara, e si andò a smontare al palazzo del Duca del Infantado, che e di casa Mendoça, è reputata questa fabrica delle megliori e più magnifiche di tutta la Spagna; ha una ricca facciata di pietra che viene compartita con alcune d'esse di tanto in tanto fatte a punta di diamante; sono in esse sette o otto finestre e si vedon oltre l'terreno due altre ordini di stanze, delle quali le più alte hanno a ciascuna finestra un poco di sporto in fuora a modo di verone o loggia. Ha porta magnifica, un cortile quadro con un collonnato che gira per tutto, sostenendosi sopra esso un adornamento di pietra che corre dall'una all'altra, che tura in parte l'aperto della volta. Vi si vede sopra d. colonne un fregio che circonda tutto l'cortile fatto pur di pietra con l'armi e impresa di casa Mendozza, con alcuni hippogriffi. Vè una sala grandissima tutta adornata di quadri diversi, cioè ritratti d'huomini Illustri e paesi, e un capo d'essa in un quadro che si serra a foggia d'Arm°, l'albero e genealogia del Salvatore e dall'altro quello di signori Mendozza. Il sofitto è fatto a modo di volta acuta di rosoni dorati d'opera gottica, come anco un grandissimo freggio d'essa, sotto il quale corre un'inscrittione di lettere pure gottiche con nicchi di tanto in tanto, in ciascuno de'quali sono alcune meze figure dorate pur con le facie colorite d'un huomo e una donna, che si dicono essere Signori antichi della sudetta casa. In dette due testate

sono che due appartamenti, uno per ciascuna, in quella della man manca s'accommodò il Sr. Cardinale Sacchetti che haveva una saletta con due o tre stanze, nell'altro di man dritta stava il Sr. Cardinale legato con un' Anticamera e camera, la camera era soffittata dell'andar della sala e dicevasi che quivi havesse stanzato qualche tempo il Re Francesco Primo di Francia, nella sua prigiona innanzi che fosse condotto a Madrid.

Nell'anticamera era un quadro famoso di Titiano, alto sette o otto braccia e largo cinque in circa, nel quale è figurato Titio con l'avoltoio che li lacera l'petto, o figura grande assai più del naturale, lo finge strato col capo di sotto in sù, che è bellissimo, le braccia distese e incatenate con le gambe una che posa app° un sterpo, l'altra in aria. Ha locato la figura sopra un panno giallo con piegature e lumi bellissimi. V'ha finto un gran pezzo di sasso con alcune herbe, dalle quali esce un serpe. Nel sasso si vede scritto "Titianus" e v'è una bellissima aria, l'aquila o avoltozo è fatto benissimo. V'era parim° un altro quadro di Titiano, un Orfeo ignudo sedente sopra un panno rosso con diversi animali e alberi, che dicon essere di mano d'un tal Rombo; et eravi un quadro d'un ordinato essercito marciante verso non so che citta, che fu guidato da un non so che Duca dell'Infantado che poi fu fatto vescovo. Congiunto a questo appartamento era una stanzetta che serveva al Sr. Abbate Gaetano, v'era una bellissima loggia contigua alla sala e lunga non solo quanto essa, ma che correva da un appartamento all'altro, a essa vi s'entrava dalla sala per quattro gran porte, haveva le sue balaustrate fatte a colonnette piccole che si fingevano legate come con una fasciatura da alto a basso, con tre o quattro ordini; questa riguardava l'giardino nel quale era un bellissimo Vi {*blanc*} con due o tre fontane tra le quali una ve ne era in ottangolo di marmo da Carara, con una figura d'un Bacco in guisa di bellissimo giovane; nel mezo in ogni angolo un puttino che tiene un delfino, et attorno al vaso alcune storiette di basso rilievo, l'tutto di bonissima maniera e lavoro fatto a Fiorenza.

IV- (*Fol.47v-48. 29 de maig 1626*) Su le 23 hore il Sr. Cardinale accompagnato dal Sr. conte de los Arcos, e servito da Monsignor Patriarca S.Croce, Abbate Gaetano, maestro di camera e coppiere per il passadizzo sopra descrito, passò alle appartamento o quarto che dicon del Sr. Cardinale Infante, al quale si passava per una stanza o sala di S.Maestà. All'entrar di detta stanza e sala vennero incontro a Ss^{a} Illm^{a} quattro o cinque de'più intimi ser.° dell'Infante sudetto. Immediatamente passata detta scala, e un po d'andito, s'entro nella sua camera. Esso era in letto vestito col giubbone e beretta, et il Sr. Cardinale nro. con sottana, mozzetta e ferrauiolo; all'entrar fece una reverenza, il simile quando fu app° l'letto e s'assise. Vi si trattene un 3° d'hora, e poi partì col medesimo ordine. Monsignore Patriarca disse che gli era stato detto che l'altezza, un hora prima che ci si andasse, era stata vista alla finestra con la beretta da Cardinale in capo, onde si credeva che per non haver a venire a dichiaratione del dare o negare la mandritta al legato, fosse seguito questo; mentre il Sr. Cardinale si tratteneva con S. Alteza s'andò a vedere alcuni quadri della sala, tra quali nell'entrar della porta sudetta, essa immediate, ve n'era uno con figure grandi del vero, cinque o sei del Rubens, seguiva un quadro nel quale veniva figurata la Religione, o Fede, che havendo quasi che naufragato in forma di bellissima donna, e in gran parte ignuda, mesta sù una spiaggia ven raccolta e sovvenuta dalla Spagna, questo è di Titiano, sopra questi è un Titio dice si pur di Titiano, mag. del vero per metà, segue del medesimo un gran ritratto del naturale di Carlo V armato a cavallo, in atto di spigner a carriera con un bellissimo paese, e segue un'altro Titio rispondente all'altro di mano del Mudo Spagnuolo, di rimpetto al ritratto di Carlo V, nell altra testata della sala è un ritratto del Rè d'hoggi a cavallo, armato, grande del vero. V'è un bel paese e aria di mano pur di pittor spagnuolo, vien messo in mezzo da due altri Titii; segue un Adamo e Eva al quanto mag. del vero di Titiano, e poi un quadro stupendissimo e grande, e straordinario, nel quale è il Rè {*Blanc*} sollevando con le braccia un bambino che pare nato di fresco, ignudo; gli da commodità di pigliare di mano d'un angelo che venendo dal cielo gliene porge una palma. Vi si vede un'ordine di colonne come most. di bellissimo, fabrica, aria e paese e marina, e in essa una battaglia navale; dall'angelo scappa un moto che dice *Restant maiora tibi*. V'era anco un quadro di maniera todesca fatto diligentissime d'un che vien curato d'una sassata in testa, che esprime nel viso la forza del dolore maravigliosamente. Eranvi anco due quadri uno dell'arrivo delle due Regine di Spagna e Francia d'hoggidi quando arrivarono a Irun".

Doc. 66: AHCB. Consell de Cent; cartes comunes originals X-67; Cartes sobre la gestió del duc de Cardona davant Felip IV, sobre el jurament de les constitucions de Catalunya a la ciutat de Barcelona. Gener/març 1626.

(*El duc de Cardona als Consellers*)

Haviendo salido desa ciudad y venido a las mayores jornadas que me fue posible, llegué a Cariñena donde besé la mano a su Magd. y luego me dixo el Sr. Conde-duque de San Lúcar como se havía recibido un correo del Sr. Obispo Virrey, con avisso de la pretensión que V.S. tenia de que su Magd. fuesse a jurar ay antes de la proposición de las Cortes, y que se avía respondido que porque su Magd. deseava estar más tiempo en ese lugar y holgarse y descansar mucho en él, tenía yo determinado que se dijesse a V.S. como quería hacer primero la proposición de las Cortes en Lérida, y después llegar a essa ciudad. Deste tiempo ha venido un correo con otro avisso de que V.S. deseava saver antes lo que resultava de mi llegada y de la de sus síndicos, con lo qual me ha embiado a llamar el Conde, y después de averle yo dicho todo lo que sobre la materia se me offrecia, me a respondido que su Magd. lo tenía ya resuelto, y que yo despachase un proprio, como lo hago, para decir a V.S. que va con ánimo no sólo de onrrar y favorezer mucho a essa ciudad conservándole sus previlegios, pero aún de hacerle de nuevo otras muchas gracias y mrds.

V.S. sabe quan interesado soy en todas las cosas desa ciudad y Principado, y el deseo que tengo de verle favorecido de su Rey, bien creherá que en esta ocasión abré estado atento a procurarlo. Puedo asegurar que he conocido en su Magd. y en el Conde questo se eche de ver por las obras.

La cavalleriça partirá mañana para essa ciudad, porque su Magd. dize que va con intento destar ay y descansar algunos días, saldrá el lunes de aquí para Balbastro, Monçón y Lérida, y en todos estos lugares hará su proposición sin parar en todos estos lugares, hasta llegar a essa ciudad. V.S. goçe de la ocassión que tiene entre las manos de assentar bien sus cosas, dando gusto a su Magd. que con tanto trabajo y descomodidad se a puesto en camino, sólo por venir a consolarnos con su presencia. Espero en Nro. Sr. que nos a de entrar ahora por las puertas el tiempo de los Reyes pasados que con tanto amor trataron a estos reynos y a sus naturales. Los Aragoneses lo han experimentado en esta ocasión, pues a entrado su Magd. haciéndoles mrds. sin pedírselas, y con tales demostraciones que si no pensara que a de quedar obligado a hacerlas mayores a essa ciudad y Principado, tubiera muy grande imbidia.

V.S. lo considere todo con la prudencia que acostumbra, que poco después de haver representado únicamente las dificultades, hallo que este es el mayor beneficio desa ciudad y Principado, que es lo que yo e de procurar siempre. Guarde Dios a V.S. como deseo. Çaragoça 17 de Henº 1626. El duque de Segorbe y de Cardona.

(*El duc de Cardona als Consellers*)

Anoche escriví a V.S. sobre la resolución que havía tomado su Magd. de yr a essa ciudad de Barª. Después de haver hecho la proposición de las Cortes en Lérida, y esta mañana han llegado aquí los embaxadores de V.S.; y haviéndome dado su carta de 8 deste, y dicho de palabra las raçones que dice tener essa ciudad para pretender que el Rey, Dios le guarde, a de ser servido de hacer el juramento en ella, antes de hacer la proposición de Cortes en otro lugar; las quales y otras más se avían ya ponderado aquí; y representado al Sr. Conde-duque de St. Lúcar, ha parecido ser muy acertado que fuesesn luego a besar la mano a su Magd. y ver al Conde-duque, como lo han hecho; yo les he ydo acompañando para que se les diesse presto audiencia, y los despachassen con brevedad; y todo esto se ha conseguido.

Con la que su Magd. escrive a V.S. y con lo demás que largamente referirán en las suyas los embaxadores, tendrà V.S. entendido el estado destas cosas que será bien ponderarlas y pessar mucho, como tan graves materias lo requieren, procurando arbitrar siempre dando gusto a su Magd., a mí en todo tiempo me hallará V.S. con disposición de mirar por su mayor beneficio, y lo continuaré en todas las ocasiones que se ofrezcan del servicio de V.S. que Dios guarde como deseo. Çaragoça 18 de Henº 1626. El duque de Segorbe y de Cardona.

(*Carta de Rossell i Navel als Consellers*)

Als 14 del corrent escriguérem als Señors Consellers desde Lleyda, com nos érem detinguts mix dia per a parlar y donar la embaxada per part de aquexa ciutat, al Senyor virey conforme se.ns era estat ordenat, lo qual nos respongué lo que també tenim escrit. Partírem lo endemà als 11 de dit, y arribàrem a Monsó molt tart hont sentírem la porrogatió de las Corts per aquell regne; de allí anàrem a Barbastre y vuy diumenge demati, a las set, sóm arribats en Çaragoça; i en continent som anats a besar las mans al Sr. duch de Cardona, y suplicat lo que los Señors Consellers nos avian ordenat. Y aprés de donada la carta que aportàvem per a sa Exª, nos ha dit quant gran gust ha tingut de que fósem arribats, y com air despatxà un correu per als señors Consellers per orde del Sr. Compte de Olivares, fent-los saber la resolució que sa Magd. avia presa de jurar en Lleida, y fer la proposició de las Corts y aprés anar a jurar en aquexa ciutat. Havem-li representat los inconvenients que assò tenia, lo millor nos és estat posibla, han.s respost que ningú tenia major interès en las cosas de Catalunya que sa Exª, y havia dit son parer al Compte de Olivares ab molt gran resolució, però que ab tot procuraria ab lo major gust del món ajudar-nos y fer-nos mercè per a que aquestas cosas se encaminasen de la manera que aquexa ciutat desitja; y podem asegurar a V. mags. y mercès que ha mostrat quant gran Príncep és, puix mai nos ha dexats, aportant-nos en son cotxe, primer al Compte de Olivares per parexer-li que de aquí dependia tot lo bon èxit de nostro negoci; y aprés de aver-nos dexat ab lo Compte lo duch s'és apartat, y nosaltres asentats ab cadiras per estar lo Compte sobre un llit, li avem dit que la vinguda de sa Magt. a fer-nos mercè, teníam per cert era encaminada per sa mà y per so li fèiem gràcies del bon succés havia tingut, que.l suplicàvem de part d'aqueixa ciutat fos servit intercedir ab sa Magt. nos fes mercè.

Havent-li fet a saber la embaxada avíam de fer al Rey Nostre Senyor, dividida en quatre caps, lo primer és estat esforçat lo privilegi del Rey en Pere ters, lo segon que tenint la Magt. les Corts en Lleida no podia anar-se'n a Barª feta la proposició, perquè de necessitat en la absèntia aurian de parar las Corts, y assò li avem provat ab una autoritat de Don Lluís de Peguera, que diu que sempre que lo Rei ix de la vegueria en la qual se tenen las Corts, i encara que sia per recreo, paran ditas Corts y los braços no s'ajuntan. Lo ters és que si té las Corts en Lleida y sa Magt. ha de partir per a Barª, en dita ciutat faltaran moltísimas personas, bisbes, abats y demés eclesiàstichs, duch de Cardona y tota la noblesa, lo magch. Conseller en cap y altres síndichs, per hont la ciutat restaria molt sola y no.s podria acudir al servey y gust de sa Magt. conforme tant fels vassalls desijam, ni podrian acudir-hi ni mostrar lo amor y gust tenen ab las demostracions que aquexa ciutat acustuma. Lo quart y últim, que si fos possible celebràs aquí las corts conforme ab la deslliberatió de aquex savi Consell nos és estat ordenat.

Han respost lo quant devia a sa Magt. que en una ocasió que avia de acudir a tantas cosas presisas, ho atropellàs tot per a venir-nos ha fer mercè y a tenir Corts, cosa que nosaltres ab tantes veras la avíem desitjada, y que lo privilegi que nosaltres adlegàvam ja l'avia vist, però que tenia moltas paraulas equívocas y moltas interpretacions. En lo segon cap nos ha dit que abans que sa Magt. anàs a Barª, se podria abilitar persona que asistís a las Corts. El tercer cap que sa Magt. no venia per a festas, sino *para recibir coraçones* y que los cavallers eren molts y no faltarien. Al quart y últim cap, que la comoditat de sa Magt. per a celebrar Corts en aquestos regnes, era estada la ocasió que las agués convocadas en Lleida per estar més serca de tots, y de aquí nos ha dit que estiguéssem certs que sa Magt. venia ab molt gran ànimo de fer-nos mercès, y que en ningun temps millor que ara podíam alcansar de sa Magt. que.ns honrràs com en aquesta, y que ell per sa part faria tot quant podria, y en assò s'és acostat lo duch de Cardona y li ha demanat ab moltas veras nos fes mercè, y després de moltas disputas ha respost que una de las rahons que nos avia hoidas lo avia convensut, y que si sa Magt. no estigués empeñat en assò, que ell aguera procurat ab sa Magt. agués tingut lloch nostra pretentió, però que ara ja estava resolt y que no.s podia fer altra cosa perquè los embaxadors que eran restats en Madrid ja venian, y que tots tenian ull a las deslliberacions presas y que.ls parexeria mal tant prest mudasen de parer, ha parat son rahonament y nostra disputa en que sa Magt. ve per a fer-nos grans mercès, y que ell ho procura ab moltas veras, y que las preheminències de aquexa ciutat se li guardaran y tots los privilegis y constitucions della, y si convé li farà majors mercès. Havem procurada llicència per a parlar ab sa Magt. y lo Sr. duch de Cardona nos ha acompañats a Palàcio, y sa Exª és entrat hont estava sa Magt. y poch aprés han cridat los embaxadors de la ciutat de Barª, y avem

besada la mà a sa Magt. y esplicada nostra embaxada en català, que contenia los dos caps principals, que los demés eran accesoris que eran: fos servit sa Magt. de venir a jurar en la ciutat de Barª, conforme dit privilegi; y si era posible tingués las Corts en ella; havem-li donada la carta de V.mags. y un memorial en castellà, còpia del qual va ab esta, per haver-nos dit lo Sr. duch de Cardona que los memorials encontinent van en mans del Compte de Olivares, lo qual no enten la llengua catalana.

Sa Magt. nos ha respost *que se holgaría no estar empeñado para poder honrrar tan fieles y leales vasallos, pero que después de Lérida hiría a Barª ha jurar*. Sóm-nos-ne tornats en compañia del Sr. duch de Cardona que may nos ha dexats, ans encontinent ha enviat a sercar lo protonotari y li ha dit que procuràs que sa Magt. respongués a la ciutat, y per ser anat sa Magt. esta tarda a la Cartoxa, no avem pogut cobrar encara la resposta, confiam que demà dematí la cobrarem; y per propri ha tota diligèntia la enviarem inseguint nostras instructions. Restam ab lo sentiment que és rahó de semblant resposta, V.mags. ordenen-nos lo que serà de son servei, que u posarem en execució ab tota puntualitat, y perquè és imposible seguir lo Rey per anar sos cotxes ab més pressa, que si.s corria a tota diligèntia y no haver-ne trobat nosaltres ningú per a seguir-lo y també per a poder acudir a donar las protestas en Lleida, conforme nos està ordenat y ser allí, primer avem resolt de partir per a Lleida per lo camí ordinari, ahont aguardarem lo orde que V.mags. y mercès nos donaran, perquè encara que.s presuma que entre Barbastre i Montsó se entretendrà sa Magt. més de quinse dias, no falta qui diga que no farà sino las proposicions y partirà per a Lleida perquè té grans ganas de arribar aquí, conforme nos ha dit lo duch de Cardona ha hont preguen a Déu succehesca millor los negocis qui a V.mags. y mercès guarde, com sos servidors desitjam. Çaragoça janer 18 de 1626.
Avuy dematí ab gran treball havem cobrada la carta de sa Magt. lo qual és partit de assí al matí a les vuyt per a Barbastro, ab tan gran pressa que.s estat miracle haver cobrada la carta de mans del protonotari a 19 de dit. Sos majors servidors Joan Francesch Rossell. Hieroni de Navel.

(*El duc de Cardona als Consellers*)

Bien sabe V.S. que nadie más que yo dessea el bien dessa ciudad, ni tiene mayor interès en la conservación de sus privilegios, y que he procurado con las mayores veras que su Magd. le hiciesse md. en lo que se le supplicava de ir a jurar en essa ciudad antes de proponer las cortes en Lérida, y que he representado las raçones me dise V.S. en su carta y otras más. Pero después de averiguado que su Magd. no dexava de hazerlo con ánimo de romper sus previlegios, sino de hazernos mayores honrras, y holgar en essa ciudad muchos días, y que el mismo negocio abriría camino para que todo fuesse con mayor gusto y beneficio de V.S. aunque nunca he dexado de apoyar su pretensión con el Rey, que Dios guarde, y con el Conde-duque de San Lúcar, pareciéndome (dexado aparte lo del derecho) que no se perdía el servicio de su Magd. en condescender con ella; no me he desconsolado antes spero cierto que si V.S. encamina las cosas con la prudencia que suele, no sólo se podrá evitar lesión de sus perrogatibas y previlegios pero que han de quedar aún con mayor fuerça y con la claridad que es menester para el rigor de la justicia con su Rey.

No ignoro que de los Reyes es ohir las quexas de sus vassallos una y muchas vezes, pero también es sin duda que esto tiene sus límites y circunstancias, que alguna dellas podria ser dexasse de concurrir en este caso, y que la réplica de V.S., según están las cosas, huviesse caussado desabrimiento si no se huviesse prevenido que procedía de mayor amor y deseo de acudir al mayor servicio de su Magd. El Conde-duque responde a su carta de V.S. que de su Magd. no se ha podido alcansar supuesto, que con la que mandó escrivir de Çaragoça dixo lo que tenía que dezir en esta materia; yo he de continuar siempre los mismos officios que hasta aquí en servicio de V.S. Que Dios guarde como desseo. Balbastro 30 de henero 1626.

(*Carta de Rossell i Navel als Consellers*)

Air, cerca de las tres de la tarda, arribà a esta ciutat lo Sor. duch de Cardona, y vuy entre set y vuyt de la matinada nos ha enviats a sercar, y encontinent sóm pujats a besar-li les mans y posats dins de un aposiento en pntia. del dor. mcr. Joseph Ramon, nos ha dit que esta nit al vespre havia sabut (per haver-le-y dit assí) la resolució que lo savi Consell de Cent de aquexa ciutat havia presa, y que ne

havia tingut vivíssim sentiment; per que ço desitja ab tantes veras lo benefici de aquexa ciutat y per les obligacions que li corren per lo que la ciutat ha fet ab sa Exª, que u estima en molt, no podia dexar de affligir-se de veure que en temps que sa Magt. ve ab ànimo tan gran de fer-nos mercè y honrar-nos, demane que no.s fassen demostracions de alegria, ni y haja màscaras ni demés coses de gust, y que insistesca altra vegada ab embaxada y.s done quexa dels ministres de sa Magt. en que l'aconsellen mal, que sa Exª no.s podia assegurar a nosaltres que lo privilegi del Rey Don Pedro no sols lo havia consultat ab persones de Catalunya, però encara ab algunes de Aragó y Castella; y totes li havien representades alguna difficultat y que no estava tan clar com nosaltres lo pintàvem; y tenint assò controversia dient nosaltres que aquexa ciutat tenia justícia, y lo Rey nre. Sor., que no era forçós que assò.s tractàs de una de dos maneras, o ab sa Magt. ho en les Corts, y que li aparexia si lo Rey havia de ser-ne jutge ya havia declarada sa voluntat; y axí quant més embaxades li enviarien, més se aniria empañant en ella y imposibilitant-se lo negoci ab tantes repulses, y que axí més acertat era aguardar la vinguda del Rey y valer-se del medi de les Corts per a assegurar la justícia de la ciutat, cometent-se a persones desapassionades, posant dissentiment, que.l Rey no desija llevar res a la ciutat, ans tot lo que.s fa ara no és sinó irritar a sa Magt. y inquietar-se, y no alcansar res de gràcia.

Lo Sor. duch nos honra moltíssim, y si no és per sa Exª per ventura les coses no serien tan ben entesas, a.ns dit que desija més que ningú que totes les coses de aquest Principat, y en particular de Barª, tingan bon succés, y per los officis havia fets, axí ab lo rey nre. Sor. com ab lo comte de Olivares, per que se pogués alcansar lo que la ciutat desija com lo temps de nostres embaxades ha demostrat, y nosaltres havem pogut llansar de veure y podem fer bon testimoni que per ço nos havia enviats a cercar, per a dir-nos lo desconsuelo ab que estava de la desliberació presa aquí, y lo quan gran sentiment ne havia tingut, y per a offerir-se.ns que si en alguna cosa pugués ésser bo en servey d'exa ciutat, ho faria ab las matexas veras que fins assí havia fet, y que procuraria ab las matexas alcansar de sa magt. que no sols confirmàs los privilegis que tenim, però encara que s'ens concedisen molts de nou, y que aquest del Rey en Pere se.ns posàs tant clar que no pugués rebre ninguna interpretatió, ni se li pugués opposar dubte ningú. Nosaltres havem estimat en molt la mercè que sa Exª feya an aquexa ciutat, y lo quant coneguda la tenim, ab les honras y favors nos havia fets en lo discurs de nostres embaxadors, y quant agraïts estàvem a ellas, y que del que sa Exª nos deya de la desliberació presa en lo savi Consell de Cent, nosaltres no.n sabríem cosa alguna per no tenir correu ni avís de aquexa ciutat; y que en lo demés nosaltres escriuríem a Vs. Mags. tot lo que sa Exª nos ha representat; y axí nos ha aparegut posar-ho en executió, donant-ne avís a Vs. Mags. per a que entengan tot lo que ha passat, y pugan donar-nos orde del que havem de fer, que nosaltres executerem y posarem per obra, ab tota puntualitat, tot lo que manaran Vs. Mags. A qui nostre Sor. guarde com sos servidors desijam. Barª febrer 5 1626. Francesch Rossell. Hieroni de Navel.

(*El duc de Cardona als Consellers*)

Haviéndome mandado el Rey venir a esta ciudad para ayudar a encaminar y disponer las materias corrientes, y obedeçido yo con mucho gusto particularmente para tener más ocassiones de suplicar a su Magd. todo lo que sea en beneficio de V.S. y utilidad deste Principado, luego que llegué entendí que se avia determinado en el Consejo de Ciento se hiciesse otra embaxada a su Magd. sobre el punto del juramento, que havia sucedido cerrar la puerta del Angel para que no entrassen los cavallos del Rey, y que V.S. avia embiado al governador que no permitiesse haver máscaras ni bayles; de todo me desconsolé mucho porque perseverar con otra embaxada pareze que no ha de ser de ottro efecto que de dar a V.S. tercera repulsa, y quedar más executoriada la declaración de su Magd. y tantas vezes como se da ocasión al Rey que declare su voluntad, en esto tantas va perdiendo V.S. de su drecho.

Cierto que entiendo que sería acertado aguardar que su Magd. llegasse aquí para postrarse a sus pies, y desta manera obligarle a que nos hiciesse mrd. En lo de ympedirse la entrada de los cavallos ya se ha savido que no tubo V.S. parte, antes que dio muy buenas diligencias contra los que la tubieron, de que me he holgado infinito. Todavía en esta ocasión ha sido desdicha, y no la tengo por menor, haver procurado V.S. que no tubiesse bayles (...)

(*El Bisbe de Barcelona als Consellers*)

Anit ab lo correu tinguí carta ab que sa Magt. manà avisar-me que dins deu dias serà en Barª lo Sr. Cardenal Barberino, nebot de sa Santd. Y que serà molt servit que en lo reçibiment se fassa tal demostració que entenga sa Illmª lo contentament que sa Magt. ha rebut de sa venguda; y que per esta vegada aquexa ciutat salude primer lo estandart de la Isglesia, de que me ha paregut avisar a V.Ms. per a que dispongan lo que en compliment del que lo Rey nostre Sr. mana, cosa tan pròpria de la voluntat y amor ab que sempre acuden al servey de sa Magt. La Divina guarde a Vs. ms. Lerida 7 de febrer 1626.

(*El duc de Cardona als Consellers*)

Muy conforme es la confiança que muestra tener de mí V.S. en su carta de 18 deste, y lo que me han referido de su parte Los embaxadores Juan Fco. Rossell y Gerónimo de Navel, a mi desseo de servir a essa ciudad, y procurar su mayor beneficio; y en orden a esto he hecho vivas instancias para que su Magd. se hiciesse la mrd. y onrra que ha supplicado, como en otras lo tengo escrito a V.S., dessea la ciudad que su Magd. se sirva de yr a jurar antes de la proposición de las Cortes, y así mismo que las vaya a tener allí, cosa en que todos somos interessados y que nadie se havia de holgar más que yo; pero supuesto que la contraria resolución de su Magd. ha passado tan adelante pareze se debrían buscar ay algunos medios representándolos a su Magd. de nuevo, con los quales se pudiese esperar de su grandeça que nos hiciesse esta mrd. Lo que yo puedo offrecer es ponerlos a los pies del Rey con mis servicios, los de mis passados y todas las gracias y mrdes. que puede hacer a mi cassa para que todo junto hiziesse parte para revencer este negocio, y lo cumpliré con las veras que pide la obligación que reconozco a essa ciudad y el interés que por todas partes me corre. Guarde Dios a V.S. como desseo. Lérida 20 de febº 1626. El duque de Segorbe y de Cardona. Yo me precio mucho de hijo desa ciudad y ternía por mi mayor dicha ver a su magestad ( ).

(*El duc de Cardona als Consellers*)

Lo que el duque de Segorbe y Cardona dize a los Sres. Conselleres y Consejo de Ciento juntos en Barcelona, a quince de março de mil seiscientos y veinte y seis años.

Todos Vs. saben muy bien lo que ha passado en quanto a la venida de su Magd. a esta ciudad, en que yo holgara que se huviera escussado tantos lanzes, y viendo el estado a que havían llegado las cosas, como verdadero hijo desta ciudad y como uno de los que más dessean su bien y más interessados en él, he puesto a los pies de su Magd. la sangre que mis passados han derramado, y todos los servicios de mi casa y míos; y valiéndome de la intercessión del Sr. Conde de Olibares duque de St. Lúcar (que en esta occasión me ha ayudado como deudo y verdadero amigo) supplicando a su Magd. con la devida humildad y instancia possible, se sirviesse de hazer a esta ciudad la mrd. que le tiene supplicada, offreciendo que ella la mereziera sirviendo a su Magd. en esta occasión con su sangre y con todo lo que fuesse possible, imitando la fidelidad con que sus antecessores han siempre servido a los Sermos. Reyes progenitores de su Magd. en occasiones tan appretadas como la presente, en que tan interesados estamos todos. Y su Magd. con su acostumbrada benignidad y clemencia ha sido servido de consolarnos y honrrarnos, teniendo por bien de venir a esta ciudad y jurar en ella. Y mandara prorrogar para aquí las Cortes, para hazer en ellas después la proposición aquí, o en el lugar donde más a su real servicio convenga. Y pues desto resulta el haver yo cumplido con todo lo que he juzgado que me corría obligación en beneficio desta ciudad, sacándola de contención tan apretada como la en que se havía puesto; espero que también V.S. cumplirá con amor y obras lo mucho que yo he encarecido a su Magd. la fidelidad de toda esta ciudad, y la disposición y promptitud con que hará V.S. ahún más ded lo possible por servirle. El duque de Sogorbe y Cardona.

(*Carta de Rossell i Navel als Consellers*)

Molt Illes. Señors. Después ayr dilluns, aprés de publicada la prorogatió, a les quatre hores aprés dinar, lo Sr. duc de Cardona en companyia de don Salvador Fontanet y del secretari Juan

Lorenço de Vilanova, se posà en un coche de sis mules y prengué lo camí de Monçó. Y fonch la partida tant repentina, y ab tanta pressa que sens preventió alguna de criats ni de roba, lo duc y lo secretari Vilanova se.n baixaren a peu assí a la plaça de St. Juan y prengueren lo coche ab que passejava lo duc de Cesa, y desde assí en fora se.n partiren; y al cap de un rato passà don Salvador Fontanet ab altre coche de sis mules. Diu-se per cosa certa que abans de arribar lo duc a Monçó ysqué lo Comte-duc, y en un olivar parlà molt gran rato ab lo de Cardona, lo qual se.n tornà en continent y arribà assí ayr a la tarda. Ha publicat era anat per a demanar llicèntia de visitar la Srª duquessa, y la havia obtinguda per a deu o dotze dies, y partia avuy mateix fins Arbeca. En tenir notícia de assò, per estar un poc desganat lo Dor. Rossell, és anat Hierònym de Navel al Sr. duc de Cardona a besar-li les mans, y veurer si poria entendrer alguna cosa ab certitut per a poder avisar aquí, y li ha dit lo matex, que anava a Mataró a veurer la duquessa y passaria a Barª, y si volia res allà.

També se'n va en companyia del duc lo secretari Vilanova, y diuen ab tota sa casa; y parlant lo duc ab lo comte de Peralada y altres cavallers, ha dit que si se'n volien anar a Barª uns deu o dotze dies ell los acompanyaria. Totes estes novedats nos han obligats a dar-ne rahó a V.Mags. per correu propri, per a que estigan previnguts abans lo duc no arribe aquí, y pugan desliberar lo faedor.

Vuy és dia de prorogatió, y nos han molt assegurat serà per a vuyt dies, si bé la última no fonch sino per a dos; Hierònym de Navel acudirà allí a fer la protestació ordinària. Per llevar inconvenients y no haver de demanar licèntia per als cavalls, no ha aparegut despedir lo correu a tota diligèntia, sino un peó lo qual ha de arribar demà dijous a les tres hores de la tarda, està concertat conforme lo veurà en lo parte. Ge. nre. Sor. a V.Mags. ett. Lleida mars 4 1626.

(*El Bisbe de Barcelona als Consellers*)

Don Antonio de Messía, aposentador de sa Magt., va a exa ciutat per son real orde a prevenir les cases de aposento necessàries per a totes les persones que venen en companyia y servey de sa Magt.; y si bé estich cert que quant accentuadament se sol portar exa ciutat en semblants ocasions, he volgut acompañar-lo ab esta, pregant molt deveras a V.ms. que al dit aposentador don Antonio de Messía, assistescan y fassan accessori per a que puga prevenir les cases y aposentos que convinguen ab la brevetat y cumpliment que requereix la ocasió. Guarde Déu a V.ms. de Barcelona 18 de març 1626. Lo Bisbe de Barcelona.

Doc. 67: AHCB. Consell de Cent; Deliberacions II-135, Fols. 59-62; Deliberació del Consell de Cent sobre l'anunci fet a la casa de la ciutat pel duc de Cardona, anunciant la resolució de Felip IV de tenir Corts a la ciutat de Barcelona. 15 de març 1626.

Convocat y congregat lo Consell de Cent jurats en la sala gran de les cases de dit Consell en la forma acostumada, en lo qual Consell lo magch. Sr. Conseller, sos companys, explicà com vuy dematí estant dits senyors Consellers en Stª Maria de la Mar ohint lo offici, són anats allí los nobles don Garau de Guardiola y Don Berenguer Doms, y de part de l'Exim. Sr. Duc de Cardona los han dit que dit Sr. duc los supplicava fossen servits juntar vuy lo savi Consell de Cent per a que tenia que dir de part de sa Magt.; y axí vent dits Senyors Consellers que no.s podia escusar, han juntat lo present Consell y desijant dits Senyors Consellers acertar en lo modo de rebrer dit Sr. Duc de Cardona , y en lo demés se ha de fer en sa vinguda, proposaven a dit Consell com y de quina manera rebran dit Sr. duc y los qui en sa companya vindran, y ahont los assentaran, y si la embaxada que farà sia pubblica o secreta, com se hauran de aportar y lo que hauran de fer y dir a dit Sr. duc de Cardona; totes les quals coses proposaren al present Consell per a que dellibere lo fahedor.

Lo Consell, entesa la dita propositió féu delliberatió y conclusió que estant lo Sr. duc de Cardona per a venir en lo present Consell de Cent, y en lo punt sabran serà baix a la porta, olos officials de la present casa hiscan fins fora la porta principal, y alguns cavallers y ciutadans baix al peu de la escala fora lo Consell, y los Senyors Consellers cap i ters a la porta del Consell; y al rebrer lo posaran en lo mig, y los altres tres senyors Consellers a la porta de la sala del pnt. Consell. Y tots junts, entrats en la dita sala asentaran al dit Sr. duc de Cardona al lloch que li toca, y per lo Sr.

Conseller en cap se li advertirà si lo que ha de explicar és negoci que vulla que sols los Senyors Consellers y savi consell ho senten, y si acàs respon que és negoci que sols los Senyors Consellers y Consell de Cent ho han de oyr, han de advertir a les persones vindran en companya de sa Exª que.s servescan de aguardar-se fora, exceptat si ja alguna d'ellas haurà de parlar alguna cosa; y si respon que sa intentió és dir-ho en públich y que entren, tots entraran y que los cavallers lo acompanyaran segan alternatim entre los cavallers y ciutedans conforme acostuma fer en les embaxadas.

E poch aprés vingué lo dit Sr. duc de Cardona a la pnt. casa de la ciutat, acompanyat del secretari Lorenço de Villanueva y de molts cavallers, y fou rebut ab la forma disposà la propdita delliberatió; y entrats en la sala del Consell entraren també tots los qui volgueren entrar, y pogueren caber en la dita sala, y lo dit Sr. duc de cardona se asentà entre lo Sr. Conseller en cap y lo prohom més antich a la part dels ciutedans; y entre lo primer y segon prohom se asentà lo dit secretari Lorenso de Villanueva, y aprés interpolatim se asentaren los cavaller que venian en companya de dit Sr. duc. Y asentats que foren tots, lo dit Sr. duc de Cardona se alsà, y estant de peus, feta primer cortesia, digué que ab molta voluntat y com a fill desta ciutat havia acudit en lo que havia pogut a la pretensió de la ciutat, com ho podian asegurar les persones trameses per dita ciutat, y que lo que ara se li oferia dir era lo que se contenia en un paper que tenia en mà, lo qual donà al Sr. Conseller en cap per a que fos llegit en Consell; y pres per dit Sr. Conseller en cap dit paper fou donat al scrivà del Consell per a que llegís aquell com en effecte lo llegí en presèntia de tots, asentat que fou dit Sr. duc, lo qual paper és del tenor següent: "*Lo que el duque de Segorbe y Cardona dize a los Sres. Conselleres y Consejo de Ciento juntos en Barcelona, a quince de março de mil seiscientos y veinte y seis años.*" (vid. Supra)

E llegit lo dit paper, lo Sr. Conseller en cap, en nom desta ciutat y del Consell, referí moltas gratias al Sr. duc de Cardona per la mercè que per son medi la ciutat rebia de sa magt. y totes les persones, axí del Consell com altres que.s trobaven presents, feren molt grans demonstrations de alegria y contento ab molt gran encariment. Y aprés altra vegada dit Sr. duc digué que com a fill desta ciutat, sempre havia acudit a sa obligatió y que en totas les ocassions se oferirian haver de valer y ajudar-li ho farà ab moltas veras. Y en continent dit Sr. duc se despedí i l'acompanyaren ço és tots los Senyors Consellers fins al cap de la escala, exint fins al replà; y molts cavallers y demés Consell y officials lo acompanyaren fins a la porta de baix, fent-li cor dalt abaix a una part y altra. Y anats que se'n foren, dits Senyors Consellers per orgue del cap, proposaren en dit Consell quina demonstratió de agrayment los aparexeria se dega fer axí a sa Magt. com al Sr. duc de Cardona de la mercè tan gran ha fet sa Magt. a esta ciutat per medi de dit Sr. duc, y lo que aparexerà se dega fer.

Lo Consell féu delliberatió y conclusió que, en agraïment de la mercè rebuda de sa Magt. conforme de paraula y ab un paper ha explicat en lo present Consell lo Sr. duc de Cardona, primer se fassen gràties a nostre Senyor Déu, a la sagratíssima Verge Maria y a la gloriosa Stª Eulària, patrona desta ciutat, anant los Senyors consellers lo dimarts pròxim a la Catedral a l'offici major, attès que demà no si pot anar per causa de la professó de Stª Madrona; y que per un correu a tota diligèntia, ab la brevedat sia possible, sian enviades al síndics d'esta ciutat en Leyda cartas per a sa Magt., per al comte-duc de San Lúcar, Almirant de Castella y demés Senyors que aparexerà als Senyors Consellers, fent gràties a sa Magt. de la mercè és estat servit fer a la pnt. ciutat de haver presa resolutió de venir en ella ha prestar son real jurament, conforme llargament ho ha explicat dit Sr. duc de Cardona; los quals síndics encontinent que hauran rebut dit correu se partescan per a Balbastro, o allà hont sa Magt. sia, y prostrats a sos peus li besaran sa real mà de part d'esta ciutat, fent-li gràcies per part de dita ciutat per la mercè rebuda. Y que esta nit los Senyors Consellers, ab tot lo savi Consell, vagen a fer gràcies a dit Sr. duc de Cardona de la mercè que per son bon medi ha rebuda de sa Magt. esta ciutat, y que també esta nit matexa se mane tirar la artilleria per major demonstratió del contento y alegria ha rebut tota la ciutat. Y que encontinent que dits syndics hauran donada dita carta, fetas les degudas gràtias a sa Magt. se'n tornen a la pnt. ciutat, juntament ab lo dr. mcr. Vicenç Hortolà y Pere Pau Pastor, scrivà major del Consell; y que la present delliberatió sia feta a saber per dos cavallers als Senyors Diputats y molt Ille. Capítol.

En execució de la qual delliberatió, dits Senyors Consellers y savi consell anaren al monestir de St. Francesch, ahont estava lo Sr. duc de Cardona, y li feren gràties ab molts compliments de la mercè ha feta a la ciutat.

Doc. 68: Clascar del Vallès, Pau: "*Segundo aviso de lo sucedido en Barcelona dende la desseada entrada de su Magestad, hasta la fecha deste 11 de abril*" Sebastià y Jaume Matevad, Barcelona 1626; Descripció de la góndola festiva de Felip IV.

"Para después de Quaresma y deste tiempo Santo, se aparejan solenes fiestas, saraos, máscaras y luminarias y otros muchos regozijos de entretenimiento en la tierra y en la mar. Y entre otros, para que su Magestad vaya a holgarse y desenfadar, se ha prevenido de una hermosísima y rica Galeotilla o sea Faluga, hecha al modelo y traça de las Góndolas con que en la rica Venecia andan por las calles y canales de la ciudad sus moradores. En las quales embarcaciones no bogan los remeros, como en Galera sentados en los bancos, ni bueltas las espaldas a la proa; sino en pie y buelto el rostro a la parte y via para donde van, de suerte que los marineros reman y goviernan juntamente. Y los passajeros no van en la popa ni en proa, sino en el medio, lugar más anchuroso y capaz, donde como dizen consiste la virtud. Por el tanto van los passajeros en medio cubiertos a modo de carroça, con sus vidrieras y cortinas, que es cosa muy de ver. Y los marineros en los estremos de la Góndola sin impedir unos a otros. De la propia suerte pues es esta que se ha hecho para su Magestad, pero con más primor, costa y pulideza, en fin, como para quien es.

Es de largo y tamaño de media Galera ordinaria, tiene ocho bancos, quatro dende popa al dosel y cortinaje, y de allí a proa otros quatro, y en cada banco no boga mas que un hombre con los remos a la veneciana; y con esto queda espacio razonablemente para la persona Real, y otros personajes que se han de embarcar en ella. Por la parte de dentro y por encima de la armazón y corbatones, va aforrada de unas hermosíssimas tablas de nogal, y perfiladas con mil rivetes y lazos de madera amarilla; y por defuera, quitado lo que va debaxo del agua, todo lo demás proa, espolón, falcas, pavesadas, tendal, remos, escalmos, popa, timón y filaretes es una ascua de oro fino y pintadas las armas reales con mil trofeos. El cielo y dozel con sus cortinas de damasco carmasí y oro, con sus çanefas y goteras bordadas curiosamente. El estandarte real, vanderas, flámulas y gallardetes, pavesadas con las armas reales dibuxadas en ellas de mil maneras, son de lo proprio, con la librea de nueve marineros que son los que han de bogar y governar esta dichosa embarcación, que entre unas cosas y otras entran ciento y treynta y dos varas de damasco.

Para embarcar su Magestad se ha fabricado una puente de madera en la taraçana con sus barandas de balaustres, que sobre unos bancos levadizos se ha de poner encima el agua; la qual puente viene a nivel de la Faluga, de suerte que a pie llano se puede enbarcar y desenbarcar en ella".

Doc. 69: ADM. Sección Historica, Llig. 213, Doc.29; Còpia de 1767 del decret de Felip IV (Madrid 30 de maig de 1626) sobre la galeria que unia el monestir de Sant Francesc amb les cases dels ducs; (el doc. original amb una còpia en català es conserva en molt mal estat a la secció **Ampurias, Llig. 119, Doc. 11057.**)

Dn. Phelipe por la gracia de Dios rey de Castilla, de Aragón, de León, de las dos Sicilias, de Hierusm., de Portugal, de Ungría, de Dalmacia, de Cruasia, de Navarra, de Granada, de Toledo, de Valencia, de Galicia, de Mallorca, de Cerdeña, de Córdova, de Corsega, de Murcia, de Jaén, de los Algarbes, de Algesira, de Gibraltart, de las islas de Canaria, Indias Orientales y Occidentales, Islas y tierra firme del mar Occéano, archiduque de Austria, duque de Borgoña, de Brabante, de Milán, de Athenas y Neopatria, Conde de Absburgo, de Flandes, del Tirol, de Barcelona, de Rossellón y Cerdaña, marqués de Oristán, conde de Goceán.

A los revdo. en Christo padre obispo de Urgel, venerables, nobles, magníficos y amados consejeros nros. lugarthente. y capitán gral. de los Principado de Cathaluña y Condado de Rossellón y Cerdaña, conceller regente de la cancellería y doctores de nra. Rl. Aud^{a}, portant voces de gral. governador, maestre racional, bayle gral., regente la Rl.thesorería, abogados y procuradores fiscales y

patrimoniales, veguer, bayle, sosveguer, sosbayle, alguasiles, vergueros, y porteros que aora sois y por tiempo fuéredes, y a otra qualquier persona a quien el cumplimiento de lo infraescrito en qualqr. manera pueda tocar salud y dilección.

Sabed que el pasadiso o galería que se hizo desde las casas del muy Ille. duque de Segorbe y de Cardona, nr° caro primo, a la marina, fue con orden y por quenta nrª y siendo nrª Rl. voluntad que no se derribe en ningún tiempo, sino que quede y se conserve de la manera que oy está pª siempre que fuéramos servido de volver a esta ciudad y aposentarnos en la dicha casa.

Por tanto con thenor de las pntes. de nrª cierta ciencia y Rl. authord. deliberadamte. y consulta os decimos, encargamos, y mandamos a vosotros y a qualquª de vos.; que por ninguna causa ni en ningún tiempo deis lugar a que se derribe el dicho passadisso o parte de él, antes bien acudiéndose por por parte del dicho muy Ille. duque de Segorbe y de Cardona, nr° caro primo o decendiente suyo poseedor de las dichas casas, a pediros se le defendais en caso que por essa ciudad, o otra particular persona se tratase, de quererle derribar lo hareis mientras no fuere otra nrª Rl. voluntad, ni huviere otra orn. en contrario. Sin permitir sea echo lo contrario en manera alguna; si nuestra gracia teneis chara y a más de nra hira e indignación en las penas a nuestro arbitrio reservadas deseais no incurrir. Dat. en nrª villa de Madrid a treinta días del mes de mayo, año del nacimiento de nro. Sr. Jesuchristo de mil seiscientos y veinte y seis. Yo el rey. Vt. Villanueva et procons.

Doc. 70: Biblioteca de l'Abadia de Montserrat, Ms.1.101-I; Cartes sobre l'adquisició de la biblioteca de Zurita pel Comte-duc Olivares. Descripció; *cartas del duque de Cardona referentes a la libreria de Zurita.* Ms. vol. de 308 x 220 mm. de 3ff. Paper lletra d'una sola mà del s.XVII, escrit a ratlla tirada. Tinta esgroguida. Relligat junt amb: *Morales, Ambrosio de: "Apologia" (imprès).* consta de 8 cartes. r.2618. Gener/agost de 1626.

Cartas del duque de Cardona y otras ,por donde consta como se sacó la libreria de Zurita de la Cartuxa de Aula Dei en el año 1626, para el Conde duque de Olivares.

I- Contentíssimo vino el Señor Duque de San Lúcar, conde de Olivares, de la merced que V.P.d. le hizo en darle los libros que hoy estaban antiguos de la librería de Çarita (*Zurita*) embía su Ex.a. al secret. Lasprilla para que los traiga, V.P.d. mande que se les entreguen, mostrando en todo el gusto y liberalidad con que V.P.d. a deseado servirle, y a mí me mande muchas cosas en que le pueda servir que aseguro a V.P.d. que me tiene contentíssimo el que por mi mano lo esté tanto el Duque de V.P.d. a quien guarde nuestro Señor los muchos años que el puede y deseo; en Zaragoza a 17 de enero 1626. El duque de Segorbe y de Cardona.

(*Al peu*: Era Prior de Aula Dei en este año 1626 el Padre...)

II- Embio a Francisco Gómez de Lasprilla, mi secretario, para que reciba los libros, que V.P.d. me haia merced de mandárselos entregar, y no será pequeño Thesoro para mí el que con ellos llevaré de Aragón; pues tendrà mi librería lo que no se allara en muchas, y avíseme V.P.d. de todo lo que se ofreciere de su servicio, por lo que le obedeceré con mucho gusto, no olvidándose de encomendarme a Dios que guarde a V.p.d. como deseo de Zaragoza a 17 de enero de 1626. El Conde Duque de San Lúcar.

IV- Ex.mi. Domini D.D.Dux Cardonae et Segobissae nec non Comes de Olivares et Dux a San Lúcar mihi studioso affectum scripserunt super quibusdam libris quos domus Vra. habet quos q. praefatus Comes cupit inferre in magnificam Bibliothecam quam instruere apparat in publicum bonum cum igitur vos videam multum inclinatos ad hoc pium praefati Domini desiderium putavi mei esse oficii has sanctas vestras de illo bene merendi cogitationis quantum in me est adiuvare. Illud deberi videtur summis tantorum virorum dignitatibus clarisque virtutibus. Tenore igitur praesentium bobis amplam facimus facultatem de praefatis libris libere disponendi, cosque donandi prefato domino quos ipse iudicabit fore usui ad suam bibliothecam adornandam quod etiam dandum puto magnae quam ille in

suis literis ostendit in ordinem nostrum propensioni . Valete in Christo Jesu, memores mei in verstris sanctis precibus. Cartusiae die 30 martii 1626. Vester in Domino Cofrater Fr.Bruno Prior Cartusiae.

V- El orden que el P.General ha embiado para que se entreguen al señor Conde de Olivares, Duque de San Lúcar, los libros que essa stª cassa le prometió quando estuvo ay, ha días que tengo en mi poder y embiaré persona por ellos que partirá con brevedad, he querido avisar a V.P. para que sepa que fue cierto lo que el padre Prior de Porta Coeli avissó, y de que con brevedad quedará con gusto su excelencia de tener estos papeles en su poder, que es lo que le movería a acordarlo a V.P. quando passó por ay de buelta a Madrid. guarde nustro Señor a V.P. en Barcelona a 20 de mayo 1626. yo embiaré luego por estos libros desseando assí mismo que essa stª cassa quede servida de mi como lo he de hazer siempre. El Duque de Segorbe y de Cardona. P.Vicario de la Cartuxa de Aula Dei.

VI- Carta del Señor Duque de Cardona para el Padre Prior de la Cartuxa de Aula Dei en 19 de junio 1626.

Mucho holgara que la priesa con que paso a Madrid diera lugar de poder ir a essa sagrada cassa a besar las manos a V.P., y por no poderlo hazer he suplicado al padre Provincial de la Merced vaya a verse con V.P. a quien entregará las cartas y a mí para que se entreguen los libros con que esse monasterio sirvió al señor Conde Duque, yo espero que con esto se portará V.P. con la misma liberalidad que tubo quando me los ofreció para su Excelencia y assí me prometo que lo dispondrá brevemente V.P. a quien deseo servir y que me mande muchas cosas de su gusto, guarde Dios a V.P. muchos años. de la venta de stª Lucía 19 de junio 1626. Mis ocupaciones no an dado lugar a que antes se haya ido por los libros bien cierto estoy al gusto con que V.P. los entregara, estelo también V.P. que demás de la limosna el Duque y yo tenemos muy en la memoria las cosas de essa stª cassa para desear sus aumentos en quanto fuere posible, y V.P. me tenga en la memoria para encomendarme a Dios y mandarme en qué le sirva. El Duque de Segorbe y de Cardona.

VII- Carta del mismo en respuesta al Prior, en 20 de junio.

De que V.P. no aya tenido la entera salud que yo le deseo me pesa mucho y espero en nrº Sr. se la restituirá como su Magd. puede hazerlo. He visto por carta de V.P. que me ha traydo el P.Probincial de la Merced en respuesta a la que llevó mía lo que se ofreçe en el particular de los libros y estiman en primer lugar la voluntad de V.P. juntamente con el deseo que muestra de hazerme merced para que el Sr. Conde Duque quede servido (que lo creo muy bien por lo que me ha referido el P.Provincial) y siempre lo tendré presente para servirlo a V.P. he acordado que buelba a esa stª casa en compañia de Mosén Miguel Thomas Secanilla, para que dando seis mil reales de limosna se sirva demandar que se le entreguen los libros de manera que se allane qualquiera estorvo mediante el medio de V.P. pues tiene tanta mano para ello que yo aseguro que no perderá nada essa stª cassa en venir en esto supuesto que el Sr. Conde Duque y yo lo avemos de reconocer como es razón. Guarde Dios a V.P. muchos años. de Zaragoza 20 de junio de 1626.

Esté cierto V.P. que ha de allar este stº convento en mí el reconocimiento que es justo de la merced que me dice el Pe.Provincial que me ha hecho V.P. y esa stª cassa en venir en facilitar las dificultades que se ofrecían por averme encomendado el Sr. Conde Duque el que yo se los embiase, ay ba el Pe.Provincial yo espero que todo se ará muy agusto, yo he dicho al Provincial que le dexe con el a V.P. en todo lo que mandare. El Duque de Segorbe y de Cardona .Pe.Prior de Aula Dei.

VIII- Hállome muy reconocido de la voluntad que conociendo todos los Padres de essa stª cassa de hazerme merced de los libros de Zurita, y que la dilación del efecto la ha causado el cumplimiento de los estatutos de la religión, dejando asegurada la conciencia de todos la licencia de nrº Pe. General, en cuya execución ha avido tanta puntualidad con el cuydado de V.P. que no puedo dexar de estimarlo tanto como lo he hecho y se conocerá en todas las ocasiones que se ofrecieren del servicio de essa stª cassa y de V.P. a cuya carta no he respondido antes ni manifestando mi reconocimiento por las

ocasiones tan de cuydado que he tenido estos días, y para que nr° Señor me encamine en todas suplico a V.P. se lo pida y los demás Padres a quien guarde Dios como deseo. de Madrid 30 de agosto de 1626. Pe.fray Martín Cuncarren, Prior de Aula Dei y Don Gaspar de Guzmán.

Doc. 71: ADM. Cataluña General, Llig.44, Doc.361-1; Inventari de la recambra del duc Enric. Barcelona 8 d'agost 1626 (En cursiva a l'índex les parts transcrites).

"Inventario de la Guardaropa del duque de Sogorve y de Cardona don Enrique mi Sor. y entrego que se ha hecho a Saldón Escolà a cuyo cargo ha estado hasta aora y a de estar de aquí adelante para que de quenta de toda la que en este memorial contiene. Hecho en Barna. a 8 de agosto de 1626".

Índex:

A: Almohadas de estrado- **A**ntepuertas- **A**ntepuertas de damasco y tertiopelo- **A**lfombras de estrado y otras.

B: **B**ancos de tertiopelo y de nogal- **B**ufetes de caova y de nogal.

C: **C**olgaduras de tela de oro y plata y brocateles- **C**olgaduras de tertiopelo y damasco- **C**amas de tela de oro, tertiopelo y damascos- **C**amas de paño y raxa de colores- **C**olchas de seda para camas- **C**ortinas de coches y literas- **C**oxinetes y manguillas de sus Exas. y los Sores.- **C**ofres, arcas y otras cosas diferentes.

D: **D**oseles de brocado y tertiopelo- **D**iferentes cosas.

E: **E**scudos de armas bordados para doseles de estrado- **E**scritorios de évano y marfil- **E**steras de estrado.

F: **F**undas de camas de vayeta y frisa- **F**undas de servidores y orinales.

G: **G**ualdrapas y jaeses de cavallo de tertiopelo.

L: *Libros de historia y otros- **L**áminas de cobre y otras illuminaciones.*

M: **M**adera de camas doradas y lisas.

O: **O**rnamentos para los oratorios.

P: **P**años de devotión para adresar los oratorios- **P**años de cama de lana y vayeta- ***P**inturas de devotión el láminas de cobre- **P**inturas de devotión pequeñas- **P**inturas de devotión.*

Q: ***Q**uadros y pinturas de historia y retratos- **Q**uadros y pinturas de devotión.*

R: ***R**etratos de reyes y antecesores de la casa de Aragón.*

S: **S**obremesas de damasco y tertiopelo- **S**obremesas de paño verde y otras- **S**obremesas y tapetes de guademací- **S**itiales para la Iglessia- **S**illas de tertiopelo, tela de oro y de estrado.

T: *Tapiserías de oro y seda- **T**apiserías de seda y lana.*

V: **V**estidos del Niño Jesús.

(*Inventari de la Plata; datat a 20 de juliol de 1626*).

A: Aguamaniles dorados de maçonería- Aseiteras y vinagreras- Açafates de plata.

B: Blandones grandes de plata- Braseros de plata- Baçinillas- Bufetes de plata.

C: Cántaros dorados de maçonería- Confiteras doradas- Cucharas de plata, tenedores y horquillas- Caçuelas de plata- Cantiploras de plata- Cubillos de plata- Candaleros de plata grandes- Candaleros medianos y buxías- Candiles de plata- Calentadores de cama- Calderos.

E: Escudillas de plata- Escudillas para sangrar- Escalfadores de plata- Espejos de plata.

F: Fuentes de maçonería doradas- Fuentes blancas de maçonería- Flascos de maçonería dorados- Flascos de plata lisos.

J: Jarros dorados- Jarros de plata blancos.

L: Limoneras.

M: Medidas de quartillos y onsas de plata.

O: Orinales de plata.

P: Pieças doradas para bever- Pieças de plata blanca para bever- Platos inperiales de plata blanca- Platos grandes de plata- Platos medianos- Platos pequeños trincheros- Perfumadores y pomos para braseros- Piessas de plata diferentes- Piessas de cristal.

R: Rosiaderas de plata- Ramilleteros de plata.

S: Salvillas doradas- Salvillas blancas de espavilar- Saleros dorados- Servidores de plata- Sillones de plata- Sellos de plata.

T: Taçones dorados antiguos- Talleres de plata- Tenedores y orquillas de plata- Tinteros de plata.

V: Vaçias de plata.

(*Inventari dels reliquiaris i adreços de capella, datat a 20 de juliol de 1626*).

1- Cruzes, reliquiarios y otros adressos de capilla.
2- Cáliçes.
3- Portapaçes y ostiarios.
4- Pilillas de plata para agua bendita.
5- Blandoncillos para altar.
6- Vinageras para dissir missa.

(Fol.4 i ss.) ***Tapicerías de oro y seda:***

Una tapicería de oro y seda nueba de la fábula de Phaetón que se compró en Roma, contiene seis paños grandes todos yguales, con sus sanefas de unos grutescos de la misma estofa; está afforrada toda a caídas de lienso pardo y blanco. 6 paños.

Otra tapicería de oro y seda que llaman de Don Juan de Austria de montería y paisages, son siete paños grandes con sus sanefas de la misma estofa y está forrada en lienço blanco a caídas.

Tapicerías de seda y lana:

Una tapicería de seda y lana de la historia de Jacob y Isac, son ocho paños con sus sanefas de la misma estofa y está aforrada a caídas de lienso blanco.

Otra tapicería de lana y estambre de la historia de Hércules, son seis paños con sus sanefas de la misma stofa y aforrada a caídas de lienço blanco (esta tapicería levó el conde a Lucena).

Otra tapicería de seda y lana de montería y paysages llamada de Granada, son ocho paños con sus sanefas de la misma stofa; está aforrada a caídas de lienço blanco.

Otra tapicería de lana y estambre de montería y paysages que también llaman de Granada, son siete paños con sus sanefas todas de la misma estofa; está aforrada a caídas de lienço blanco (esta tapicería levó el conde a Lucena).

Otra tapicería de lana y estambre de las Virtudes, son siete paños con sus sanefas de la misma estofa, está aforrada a caídas de lienso blanco.

Otra tapicería de lana y estambre de la historia de Nabucodonosor, son seis paños con su aforro de lienso blanco a caídas y no tiene sanefas.

Otra tapicería de lana y estambre que disen de los signos, cada paño es diferente historia y el de los signos, cielo y planetas más nueve, que todos no tienen sanefa y están aforrados todos a caídas de lienço blanco.

Otra tapicería de lana y estambre que diçen de la iglesia, contiene siete paños antiguos que se an hermanado de diferentes historias sin sanefas; están todos aforrados a caídas de lienço.

Otra tapicería de lana y estambre que diçen de la Pastorella y rey Alexandro, son sinco paños antigos sin senefas los dos y los tres con ellas, están todos aforrados a caydas de lienços.

Otra tapicería de lana que diçen de los Lampaços, tienen unos fullages grandes con algunos páxaros y aves; son dies paños con sus sanefas de la misma estofa aforrados a caídas de lienço.

Otra tapicería de lana y estambre de montería y caça y son dies y seis paños pequenyos con sus sanefas y forro ordinario de lienço a caídas.

Otra tapicería de lana antiga y muy viejo que diçen de Cupido, son ocho paños con sus sanefas y forro ordinario de caídas de lienso; los dos paños dellos son menores y sirven de antepuertas.

Otra tapicería de lana que disen de los Indios, es antigua y vieja, tiene ocho paños y una antepuerta con sus sanefas y forro ordinario de lienso a caídas.

Otra tapicería de lana que disen de montería es antigua y vieja, son siete paños con sus sanefes y forro ordinario.

Tres paños de seda y lana que eran de mi Sora. doña Beatris, es la estofa toda de unos personages que están asiendo acatos de reyes, tienen sus sanefas y forro ordinario.

Tres paños de lana y stambre antiguos de la historia de Hipólita y Menalipe sin sanefas, con su forro ordinario de lienço a caídas.

Otros tres paños de lana y stambre que dicen de los Albaneçes, el uno es una stacada a lo antiguo y los ottros dos una casería de reyes; no tienen sanefas y están aforrados de lienso a caydas.

Quatro paños de lana desiguales, el uno es de un rey que está armando cavalleros, el otro de la historia de Lucrecia y otro de montería y paysages; y el otro de unas figuras antiguas con una sanefa muy ancha. Tienen todos sus forros de lienço blanco.

Tres paños de lana antiguos muy grandes que diçen de la historia de Moisés, sin sanefas con su forro de lienço ordinario.

Dos paños pequeños de lana que sirven de antepuertas, es la estofa de unos follages grandes con sus sanefas y forro de lienço ordinario (uno destos perdió Joana Lopes en Castellón de Ampurias).

Dose reposteros de lana y estambre nuevos de las armas de Córdova y Cardona y Aragón; son grandes y tienen las sanefas con trofeos y su forro alrededor de lienço blanco.

Otros veynte y quatro reposteros de lana y stambre también nuevos con las mismas armas, y son algo menores y la sanefa es de una lavor de fullages y su forro alrededor de lienço ordinario.

Dos reposteros de lana nuevos con las armas de Córdova y rey Chico, tienen las sanefas de follages y su forro de lienço blanco (uno destos se levó Valero a Madrid sobre una carga de vidrios y no lo ha buelto más).

Tres reposteros de lana bordados de cortaduras de seda de diferentes colores con las armas de Córdova, los dos son reposteros con armas y el otro es un paño que sirbe cielo sobre el aparador de la plata de la repostería y los dos reposteros para lados.

Más seys paños de montería que se compraron en pp^{a} almoneda en Barçelona de Rafael Graell.

Más diez paños de la istoria del rey Acap y reyna Isabel comprados en Valencia.

Más dos antepuertas de la misma tapicería y cinco pedaços quadrados, que todo sirve para la misma colgadura.

Más ocho paños de la istoria de la reyna de Saba bastos, traydos de Valencia.

***Q**uadros y pinturas de historias, retratos y payses:*

La historia de quando se abrasó Troya en un quadro grande; de noche están huyendo los troyanos enbarcando ropa aprisa.

Otro quadro grande de quando Moisés pasó a los hijos de Israel el mar vermejo; está todo el exército de Pharaón ahogándose en el mar.

Otro quadro grande de la guerra que llaman del Enperador Carlos quinto sobre la puente de un río, está con su bastidor y cinta colorada; y los de arriba tanbién.

Quatro retratos que llaman de los quatro sabios todos de un tamaño algo más pequeños que los de arriba, con sus bastidores.

Nueve paysages de mano del **Mallorquín**, los tres algo mayores y los otros son dos borrascas, rotas de naves y galeras en el mar; otros dos nevados con caminantes, otros dos de incendios del fuego de Troya y una casa del campo, otros dos de fontanas con aparadores y jardines, y el último con el dios Neptuno en la mar sobre tres cavallos un tridente en la mano que tiene un mundo sobre él.

Otros seis paysages más pequeños de la misma mano del **Mallorquín** que dio el conde de Savallà al duque mi Sr. son dos de ellos nevados, otros dos de fontanas y casserías con jardines y otros dos de cortixos y entretenimientos rústicos; están con sus bastidores.

Dose retratos de Enperadores romanos que dicen los Cézeras, están nuebos todos con sus bastidores y cintas alrededor.

Dose retratos de las dose tribus de Israel con sus setros cada uno y bastidores.

Un retrato de un cuerpo muerto que lo están comiendo gusanos con corona, cetro, tiara, capello y mitra a la cabecera; tiene su bastidor.

Un retrato de una enana con su bastidor.

Dose Sibillas guarnesidas de madera teñida negra.

Doze Enparadores romanos medianos en sus bastidores.

Doze Enparatriçes romanas del mismo tamaño con sus bastidores.

Doze Sibillas del mismo tamaño con sus bastidores.

Quatro juegos de Sibillas de a dose cada uno, más pequeñas que las de arriba, con sus bastidores.

Doze Prophetas con sus bastidores, alguno dellos son reyes de las tribus.

Doze Amazonas con sus bastidores.

Veynte quadros de pontífices con sus escudos de armas de cada uno del mismo tamaño que las Amazonas; tienen sus bastidores.

Quatro quadros de los Tiempos del **Basa**, los dos grandes y los dos medianos todos con sus bastidores.

Quadros y pinturas de devoción:

Veynte y un quadros grandes de los santos hermitaños Anacoretas, son nuevos y hechos en Roma, con su bastidor cada uno con cinta colorada alrededor.

Quinse quadros de los apóstoles, Cristo nuestro Sor. la Virgen y san Pablo; son nuevos y grandes hechos en Roma, con su bastidor cada uno y cinta colorada alrededor.

Un quadro grande nuebo al olio hecho en Sivilla del conbite que Marta y Madalena hisieron a Cristo nuestro Sor. está con su bastidor y cinta alrededor.

Otro quadro grande nuevo hecho en Roma, es el entierro de Cristo nuestro Sor. con las tres Marías, Joseph y Nicodemus; está con su bastidor ordinario.

Otro quadro nuevo, está Jesucristo desnudándose para ressivir los assotes unos sayones y Pilatos; con su bastidor ordinario.

Dos quadros grandes de Nuestra Sora. del Populo, están guarnesidos, dorados las molduras, el uno algo mayor quel otro.

Un quadro de st. Franco. quando se estava muriendo abraçado con un Cristo y algunos frailes presentes; con su bastidor ordinario y guarnición dorada.

Un quadro de la negatión de St. Pedro delante de unos soldados que están jugando; hecho en Roma, con su bastidor ordinario.

Otro quadro de Jesucristo nuestro Sor. llevando la crus a cuestas, hermano del de arriva, con su bastidor ordinario.

Otro quadro del tamaño y pinsel quel de arriba, es stº Tomás entrando dos dedos en la llaga del costado de Cristo Nuestro Sor. con su bastidor ordinario.

Otro quadro del tamaño y pinsel que los tres de arriba, es la degollatión de St. Juan Bautista y Herodias que pone la stª cabeça en una fuente; con su bastidor ordinario.

Otro porta crus más pequeño que el de arriba del mismo pinsel; con su bastidor ordinario.

Un st. Tiago a cavallo en un cavallo blanco con espada en la mano atropellando moros, está con su bastidor ordinario.

Un quadro del tamaño quel de arriba es un st. Luis Bertrán y el padre Nicolás Factor arrodillado, con su bastidor ordinario.

Otro quadro de stª Madalena y stª Marta llorando la enfermedad de st. Lázaro, están sobre un bufete scribiendo aquel villete en que le disían *Done. Execquem amas enfirmat.*

Un st. Luis Bertrán dominico del tamaño del de arriba, está con su bastidor ordinario.

Un quadro del mismo tamaño de st. Viçente Ferrer con su bastidor.

Otro quadro del mismo tamaño, es de st. Raymundo de Peñafort.

Un st. Antonio de Pádua mediano con guarnitión dorada.

Una stª Teresa de Jesús estándole entrando un ángel por el coraçón una saeta de fuego; es quadro grande con su bastidor ordinario.

Otro quadro grande de st. Joseph con el niño Jesús en los braços y st. Joseph le retira un rasimo de cerezas y nuestra Sora. está lavando; está con su bastidor ordinario.

Un st. Franco. de Paula con un escudo encima que diçe *Charitas*; está con su bastidor ordinario y es quadro grande.

Una stª Ynés con un escapulario y capilla dorada guarnecida de piedras, rubíes y diamantes; con su guarnición dorada.

Un Cristo crusificado de muy valiente mano, está bivo y tiene a st. Bruno arrodillado al pie de la crus; tiene guarnición dorada.

Un portacrus grande con la verónica, muchos sayones y los ladrones delante desnudos, y atrás Nuestra Sora. Tiene bastidor ordinario.

Un quadro grande de St. Joan Evangelista en el disierto besando el cordero, está sentado en una piedra, con su bastidor ordinario.

Dos quadros del despossorio de stª Catalina mártir con el niño Jesús; el uno más grande quel otro con sus bastidores ordinarios.

Quatro quadros, son los quatro dotores de la Iglesia, grandes, con su bastidor ordinario.

La oratión del huerto, es quadro mediano con su bastidor ordinario.

Una Nuesta Sora. y st. Joseph trabajando asserrando un madero y el niño Jesús está haçiendo una crus, tiene su bastidor ordinario.

Un st. Ildefonso hablando con Nuestra Sora. las manos juntas, con guarnición dorada.

Un quadro de stª Clara con la custodia del SSmo. sacramento en las manos.

Un niño Jesús ( ) mediano con guarnición dorada, está a un lado escudo de armas de Córdova y rey Chico.

Dos quadros de Nuestra Sora. con el niño Jesús en los brassos y st. Juan a un lado, son anbos medianos y el uno suele tener mi Sora. en el estrado (Uno de estos cuadros dio mi Sª a frai Joan de Barcelona quando estubo mala en el palasio del Rei).

Una efigie de Cristo Nuestro Redemptor lastimado con corona de espinas y altos los braços con las manos abiertas mostrando las llagas, con guarnición dorada y una cortina de tafetán azul bordada de estrellas de hilo de plata.

Un st. Luis Bertrán con Cristo en las manos, es quadro mediano con su bastidor.

Una stª Madalena mediana con guarnición dorada.

Un quadro de st. Beato, es como de los Ermitaños pero más pequeño, tiene un dragón a una parte; con su bastidor.

Un st. Hierónimo echado sobre la rodilla y una calavera.

Un quadro de st. Francisco de Assís grande con su bastidor.

Otro quadro de st. Francisco de Paula mediano, tiene su bastidor.

Una stª Catalina de Sena es quadro mediano, tiene su bastidor.

Un quadro grande en que está pintado el rico avariento y otras figuras que el duque mi Sr. truxo de Madrid.

Quadros y pinturas de devoción pequeños:

Un rostro de Cristo Nuestro Sor. sobre un lienço blanco de mano de **Sariñena**, copia del que dio su divina majestad al rey Eliázaro; tiene su bastidor ordinario.

Otro quadro de st. Saldón y Ermenter como soldados armados.

St. Pedro mártir açistiendo a un auto de la Santa Inquisición.

St. Luis Bertrán quando le hiçieron bever el vaso de veneno.

Una pintura de Nuestra Sora. sobre tabla con guarnición dorada ya vieja.

Un quadro pequeño de Nuestra Sora. del Puche de Valencia con su bastidor.

Otro quadro de Nuestra Sora. de los desemparados de Valencia toda dorada con muchos milagros alrededor; tiene guarnición negra.

Otro quadro del padre Pasqual Bailón hincado de rodillas al cielo donde se aparesen dos ángeles con el SSmo. sacramento.

Otro quadro de la adoración de los reyes con sus puertas todo de tablas, en la una el nacimiento y en la otra la anunciación, con molduras doradas.

Otro quadro hermano del de arriba del dessendimiento de la crus todo de tablas con sus puertas, en la una stª Madalena y en la otra Nicodemus.

Otro quadro con puertas todo de tablas que tienen unos letreros dorados, es Nuestra Sora. dándole sopitas al niño. Tiene la guarnición dorada.

Otro quadro con puertas todo de tablas de Nuestra Sora. y el niño en los braços, y en las puertas stº Domingo y st. Pedro mártir.

Otro quadro pequeño con puertas, es de plata, el decendimiento de la crus st. Pedro y st. Pablo en las puertas que son de tablas.

Otro quadro pequeño con puertas de un Cristo crusificado y en las puertas st. Tiago y st. Juan.

Un quadrito de st. Sebastián con tabla y guarnición dorada.

Otro quadro de Nuestra Sora. del Populo con guarnición dorada y negra.

Otro quadro pequeño de tabla del dessendimiento de la crus, la guarnición dorada.

Otro quadro pequeño de Nuestra Sora. en hábito blanco la guarnición dorada.

Otro quadro en tabla de la oración en el huerto, guarnición dorada.

Otro quadro de st.Diego con gornición dorada.

Otro quadro de stº.Domingo de rodillas delante de una crus, con su bastidor y una franxuela verde y amarilla.

Cinco quadritos del mismo tamaño que el de arriba con sus bastidores y franxuela, son st. Visente Ferrer, St. Jasinto y st. Antolín y st. Tomás de Aquino y el padre Domingo Anadón.

Tres retratos de las tres almas del cielo, purgatorio y infierno con sus bastidores.

Otro quadrito de stª Francisca Romana.

Otro de la reyna doña Isabel con las armas de Aragón y Portugal y las del pontífice.

Una efigie del padre fray Antonio Sobrino muerto, con su bastidor.

Otro retrato del padre Maestro David mercenario, tiene su bastidor.

Un quadrito de st. Joseph sobre guademací, con su guarnición de pino.

Un quadrito pequeño de st. Franco. abrasado con un Cristo, está pintado en una tabla con guarnición de nogal.

Otro quadro de tabla de st. Franco. de Paula, dorada la guarnición.

Otro de st. Diego también en tabla, guarnición dorada.

Otro de st. Antonio de Pádua con el niño, guarnición dorada.

Un Exce Homo de pluma sobre tabla, guarnición dorada.

Doze retratos de vírgines de hechura pequeña, todos con sus bastidores.

Catorse retratos de los apóstoles y Cristo y Nuestra Sora. del mismo tamaño que los de las vírgines, todos con bastidores.

Una Nuestra Sora. pequeña con tabla, guarnición dorada y azul.

Una Nuestra Sora. dando la teta al Niño Jesús sobre tabla con guarnición dorada, es muy pequeño.

Un retrato pequeño de una verónica muy desfigurada sobre lienso blanco, guarnitión de nogal.

Seis quadritos de papel y tafetán amarillo muy pequeños con guarniciones de nogal.

Pinturas de devosión en láminas de cobre
y otras illuminaciones:

Una lámina de Nuestra Sora. de los Angeles y están todos cantando y tañendo en diferentes instrumentos es grande y guarnecido de évano.

Otra lámina grande de la Asumptión de Nuestra Sora. con guarnición de évano.

Una stª Catalina mártir grande desvaratando el martirio de las ruedas de navajas que están hiriendo a los sayones, está guarnecida de évano.

Otra lámina grande es Nuestra Sora. del Rosario con los misterios alrededor dorados, tiene guarnición de évano.

Otra lámina grande de la adoratión de los reyes Magos al Niño Jesús, con su guarnición de évano.

Otra lámina grande están Nuestra Sora. y st. Joseph y el Niño Jesús pasando un río en una barca, con guarnición de évano.

Dos láminas grandes son dos Exce Homos lastimados y con corona de espinas cada uno, están con guarnición de évano y el uno tiene una cortina de tafetán morado con hilo de plata alrededor.

Otra lámina algo más pequeña es un papa en la cama resiviendo en un vaso sangre que está exprimiéndole st. Franco. de su llaga del costado, está con su guarnición de évano.

Otra lámina pequeña del cuerpo de stª Cicilia como se halló en Roma, está con su guarnición de évano.

Un Agnus Dey con su vidrio, tiene guarnición de nogal.

Dos láminas medianas, es un Salvador y Nuestra Sora. con mantos azules, tiene su guarnición de évano.

Otra lámina más pequeña, es Nuestra Sora. y st. Joseph y la Virgen está hechando al Niño Jesús una toca, tiene su guarnición de évano.

Otra lámina del mismo tamaño es Nuestra Sora. con manto azul y quatro ángeles que la suben al cielo, tiene su guarnición de évano.

Otra lámina de Nuestra Sora. sentada en una nuve y la luna en los pies, tiene guarnición de évano y marfil.

Otra lámina es st. Pedro arrodillado llorando la negación y el gallo a un lado, tiene guarnición de évano.

Otra lámina es Nuestra Sora. dando la teta al Niño, st. Juº incado de rodillas y st. Joseph a un lado, tiene su guarnición de évano.

Otra lámina es Nuestra Sora. de la Conseptión con manto azul y los atributos de la Virgen abaxo con dos ángeles, tiene su guarnición de évano.

Otra lámina de st. Sebastián asaeteado, con su guarnición de évano.

Otra lámiña de Nuestra Sora. del Pópulo, con su guarnición de évano.

Otra lámina de stª Escolástica arrodillada con un bufete y libros delante, con guarnición de madera teñida.

Otra lámina del nacimiento de Cristo con su guarnición de évano.

Otra de la quinta angustia de Nuestra Sora. teniendo a su hijo muerto en los braços, con la misma guarnición.

Otra lámina del mismo tamaño, es la oración en el huerto; con gornición de évano.

Otra lámina de Nuestra Sora. hasiendo lavor y leiendo en un libro en su aposento y los ángeles, y los ángeles y padre eterno a un lado mirándola. Tiene su guarnición de évano.

Otra lámina es Cristo Nuestro bien llevando la crus con muchos sayones y uno que le toma la cara y la verónica le previene el lienço para enxugarle; tiene guarnición de évano.

Otra lámina de Nuestra Sora. y stª Anna el niño en las faldas con st.Juº que está hincado de rodillas, tiene guarnición de évano.

Otra lámina de stª Madalena penitente orando delante de un Cristo, dos libros delante sobre una estera de juncos verdes; tiene guarnición de évano con perfil de marfil alrededor.

Otra lámina de Nuestra Sora. de Illescas con un manto azul y dos sartas de oro, tiene su guarnición de évano.

La caída de st. Pablo y su converçión en un quadrito del tamaño de las láminas, está pintado sobre piedra, tiene su guarnición de évano.

Otra lámina de st. Antonio de Pádua en la una mano el niño Jesús y en la otra una açuçena, tiene su guarnición de évano.

Otra lámina de la asumpción de Nuestra Sora. a los cielos con muchos ángeles, tiene guarnición de évano.

Otra lámina algo mayor de Nuestra Sora. con el niño Jesús durmiendo, st. Juº a un lado y a otro st. Joseph; tiene su guarnición de évano.

Otra lámina del mismo tamaño de la anunciación de Nuestra Sora. el padre eterno en lo alto y un ángel, guarnecida de évano.

Otro quadrito de stª Anna quando llevó a Nuestra Sora. al templo y Simeón que la resive en la scalera, es de piedra y guarnecido de évano.

Otra lámina de stª Catalina mártir, tiene spada en la mano la punta sobre el rostro de su padre.

Otra lámina de un Cristo crucificado, st Juº, Nuestra Sora. a los lados y la Madalena incada de rodillas a los pies; tiene su guarnición de évano.

Otro quadrito de stª María exipciaca dándole los ángeles la comunión, tiene un vidrio delante, guarnición de évano y el colgador con seda carmesí con fluecos.

Otra lámina de Nuestra Sora. contemplando al niño Jesús durmiendo en una cama, st. Juº a la cabesera señalando que callen; guarnecida de évano.

Otra lámina de st. Raymundo de Peñafort pasando la mar y un Cristo en las manos, tiene guarnición de évano.

Otra lámina de la adoración de los reyes pequeño, tiene guarnición de nogal.

Otra lámina de Nuestra Sora. de Atocha con su manto blanco, tiene guarnición de évano.

Otro quadrito dorado de stª María exipciaca dándole la comunión tres ángeles, pintado sobre latón dorado y la guarnición tiene en medio unas flores de latón esmaltadas de verde y carmesí, son ocho flores.

Dos láminas del Salvador y Nuestra Sora. contemplando al niño Jesús durmiendo en la cama que tiene un cobertor verde, guarnecido de évano.

Otra lámina pequeña del Salvador, túnica colorada y manto azul, con un mundo en las manos.

Otra lámina de st. Juº Bautista en el disierto senialando el cordero, tiene guarnición de évano.

Otra lámina o inluminación de los sinco stos. que ha canonisado el papa Urbano octavo, que son st. Ignacio, st. Francisco Xavier, st. Isidro, stª Teresa y otro, tiene engaste de vidrio, y por gornición otro engaste de una piedra amarilla en un marco de évano con un remate de plata por el colgador.

Otra lámina de Nuestra Sora. del Pópulo, con su guarnición de évano.

Otra lámina de un santo de la orden de la Mersed, las manos juntas un candado en la boca, una palma con tres coronas y guarnitión de évano.

Otro quadrito de la quinta angustia de Nuestra Sora. teniendo a su hijo muerto en los brasos, está pintada sobre piedra, guarnición de évano.

Otra lámina o illuminación de la asumptión de Nuestra Sora. con todos los apóstoles presentes, engastada con su vidrio delante; guarnición de una piedra amarilla con jaspez de cristal sobre marco de évano.

Otra lámina de cristo en el huerto de Getsemaní, es pequeño con guarnición de évano.

Otra lámina de Cristo en el huerto de Getsemaní, es pequeño con guarnición de évano.

Otra lámina de st. Antonio de Pádua guarnesido de madera con unas columpnas de cristal a los lados.

Otra lámina de un niño Jesús llevando en la una mano y sobre los ombros una crus, lansa, esponxa y escalera y en la otra una cesta con los demás instrumentos de su SSma. passión; guarnecida de peral.

Otra lámina de Nuestra Sora y st. Joseph y el niño Jesús con el padre eterno en lo alto y en el cielo abierto con muchos ángeles, tiene su guarnición de évano.

Una lámina o illuminación de Nuestra Sora. el niño en los brassos y st. Juº, tiene la guarnición de évano a modo de un edificio de portal, pedestral y remates y cornisas y el quadrito enmedio está aovado.

Otra lámina del rey Salamón sacrificando a un hídolo y unas mugeres tras él, está en un marco muy bueno de évano.

Dos láminas grandes finas de rotura de guerra con guarnición dorada.

Otras dos láminas pequeñas de lo mismo con guarnición dorada hermanas de las otras.

Un Cristo dorado con Nuestra Sora. y st. Juº y la Madalena sobre una piedra que llaman lapislazio, fáltale a Nuestra Sora. todo el rostro; es la guarnición en forma de un edificio con colunas todo de bufano y nácar madreperla, las puertas con repartimientos de lo mismo.

Una resurrectión en lámina ovada, por guarnición un aovado con dos molduras todo de latón dorado, y en medio del campo quatro lasos de plata engastadas en cada uno unas piedras como rubíes, y otras

quatro flores de plata que acaban de llenar el campo; tiene su funda forrada en damasco carmesí (en 24 de septiembre de 1627 dio esta lámina mi Sª al obispo de Barcelona Sentís).

Trese láminas pequeñas de los apóstoles y Cristo Nuestro Sor. con guarnición de madera teñida de negro.

Un quadrito de st. Joseph y el niño Jhs. que le ayuda a tirar una sierra, metido en otro quadro mejor con vidriera y flores de vidrio alrededor.

Un quadrito de Nuestra Sora. y el niño Jesús desposándose con stª Catalina mártir, está pintado sobre lapis romano, por guarnición otro lapis morado en marco de évano con perfiles de plata y por remate una flor de plata, y en medio esngastada una piedra azul.

Otro quadrito de Nuestra Sora. de lapis lassio, guarneçida de ágatas a repartimientos y con otro fondo de unos ramos y páxaros esmaltados de verde y azul en engaste de plata el rostro de la guarnición es latón dorado.

Otra lámina pequeña de stª Caterina de Çena con guarnición de évano.

Otra lámina de Nuestra Sora. con el niño Jesús durmiendo, con guarnición de évano y en letras doradas *Maria autem conservabat omnia verba hec conferens in corde suo.*

Otra lámina muy pequeña de Nuestra Sora. que está dando la teta al niño, está guarnecida de évano.

Otro quadrito de stª Madalena del mismo tamaño pintada sobre alabastro quebrado en una squina, guarnecido de évano.

Dos quadritos de Cristo y Nuestra Sora. de seda y oro texidos en campo verde con guarnición de évano.

Una adoratión de los reyes con tablas muy pequeña, en la una puerta st. Hierónimo y en la otra st. Franc°.

Otro quadrito muy pequeño de Nuestra Sora. de Atocha de plata ya vieja, con su guarnición de évano.

Otra Nuestra Sora. de madera blanca y dorada en una custodia pequeña de quatro columpnas de marfil y lo demás de évano.

Ocho Agnus Dei en diferentes echuras.

Un Cristo de marfil bivo hechura la crus de évano.

Otro Cristo de madera de boig, tanbién antes de spirar, algo más grande con la crus de évano.

Otro Cristo de madera de boix algo más pequeño y la crus de lo mesmo.

Otro Cristo de alabastro atado a una columpna.

Una Nuestra Sora. de los Remedios grande dorada, con el niño en los braços.

Un st. Antonio de Pádua tanbién grande tanbién de bulto, con el niño Jesús en la mano isquierda con peaña dorada.

Una lámina de Nuestra Sora. pequeña con su niño en los braços, tiene guarnición de évano.

Otro quadrito de Nuestra Sora. de lapis de Roma con guarnición de lo mismo y évano, está nuestra Sora. dando sopitas al niño Jesús, tiene por remate un lazo de plata.

Item una lámina o quadro en piedra de la resurrectión con guarnición de évano y unas flores para el rededor de bronze dorado, con quatro ángeles dorados con alas de plata blanca; en las quatro esquinas quatro flores de lis con una rozita de plata blanca y una piedra verde en medio. En el medio de la guarnición de évano encima de la guarnición de cobre dorada, ocho flores de plata blanca las quatro de las esquinas con quatro piedras azules celestes, las otras quatro de en medio con quatro piedras roxas. Diósela a su Exª. el duque de Terranova.

Otro quadro en lámina del decendimiento de la cruz con su marco dorado.

Item una lámina de cobre con el nacimiento de Nuestro Sr. y el padre eterno encima, con la guarnición ovada de bronze dorado en dos cercos; entre cerco y cerco ay quatro ángeles y quatro flores de plata blanca sentados sobre piedra de lapis lasso, por la parte de arriba donde se cuelga tiene un grande florón de plata con un masquerón y una borla de seda y oro azul. Diósele a su Exª el duque de Terranova.

Item otro quadro pintado sobre piedra con guarnición de évano con la pintura del nacimiento de Nuestro Sr. y unos pastores y unos ángeles que van por ençima en el ayre; tiene por remate por donde se quelga un masquerón de bronze dorado. Diósele a su Exª su hijo el Sr. don Vicente.

Retratos de reyes antecesores de la casa de Aragón:

Un retrato grande del rey don Jayme de Aragón.

Otro retrato del Sor. Infante don Henrique el primero, con su bastidor.

Otro retrato de una Sora. de la casa de Pradas con su bastidor.

Otro retrato del Sor. duque de Sogorve don Franc°. de Aragón.

Otro retrato del duque de Sogorve don Enrique mi Sor. grande armado, con su bastidor.

Otro retrato de mi Sora. la duquesa de Sogorve y Cardona, doña Catalina Fernández de Córdova, hermano del de arriba, con su bastidor (estos dos retratos del duque y mi Srª se levó a Madrid el regente Navaro en primero de março de 1630).

Otro retrato tanbién de su Exª vestida de blanco, algo más pequeño con su bastidor.

Otro retrato del Sor. don Luis de Aragón, conde de Enpúries, hijo del duque don Henrique mi Sor. está armado, tiene su bastidor.

Otros dos retratos de mi Sora la marquesa de Zara doña Ana de Aragón, el uno grande y el otro quando hera chiquita; tienen su bastidor.

Otros dos retratos de mi Sora. doña Catalina, el uno grande y el otro quando era chiquita, tiene su bastidor.

Otro retrato del Sor. don Antonio de Aragón, hijo tersero del duque don Enrique mi Sor. tiene su bastidor.

Otro retrato del conde de Medellín, don Luis Portocarrero, con su bastidor.

Otro retrato pequeño del rey católico don Fernando, tiene su bastidor.

Otro retrato de la reyna doña Ysavel su muger, tiene su bastidor.

Otro retrato pequeño del Alcaide de los donzeles hincado de rodillas delante de nuestra Sora, tiene su bastidor.

Otro del rey Chico de Granada, tiene su bastidor.

Otro retrato de Paulo papa quinto con su guarnición.

(*Fol.101*) ***Libros de Istoria y otros***:

Cinco tomos de la monarquía eclesiástica y el índice con que son seis.
Seis tomos de los Anales de Aragón de Hierónimo Çurita, son nuevos (diólos el duque mi Sr. a Juº Valero).
Otros seis tomos de los Anales de Aragón del mismo Çurita y en otro cuerpo de por si el índice de los seis, son nuevos y algo menores que los otros (perdióse la 6 pae. de estos libros quando posó en casa del marqués de Almansera, anno 1627).
Primera y 2ª parte de la Istoria pontifical en dos tomos del dotor Gonçalo de Illescas.
Primera y 2ª parte del Flos Sanctorum del padre Pedro de Ribadeneyra de la conpañía de Jesús (levó el conde la primera pe.).
En dos tomos la Historia y Elogios de Paulo Jovio.
Los Anales de Valentia por fray Francisco Diago, es un tomo.
En tres tomos las Carónicas de España de ( ).
Carónica de la expulsión de los moriscos del padre Maestro Bleda con un tomo grande nuevo.
Suma de varones ilustres.
La Historia de Mariana, es un tomo.
Historia general del Perú por el lisinciado Garcilaso de la Vega en dos tomos.
Relationes del mundo de Botero.
Obras de Blossio.
Epístolas y Evangelios en romance del padre Ambrosio Montesinos en un cuerpo.
Espejo de consolatión de tristes enquadernado en cubiertas de tablas y bezerro.
Otras obras de Blossio.
Carónica de los descalços de st. Francisco por fray Juº de stª María en un tomo nuevo.
Morales del padre Gregorio papa.
Otra Carónica de los frailes descalsos de st. Francisco por el padre fray Diego Navarro, es libro viejo.
Las Décadas de Tito Livio en romance.
Constitutiones de Cataluña encuadernado en tablas y cuero (este libro se ha levado a Madrit).
Constitutiones de Cataluña hechas el año 1599 (este libro se levó a Madrit con el de arriba que los envió el duque mi Sr. a Valero el año 1627).
Relatión y Historia de los enperadores de Roma.
Plutarco De la vida y hechos de varones Yllustres griegos y romanos.
Los triunpos de Apiano.
Guerras Siviles de Apiano Alexandrino.
Flos Santorum de los santos y mártires de Córdova por el padre Min. de Roca.
Dos tomos de la Historia de las Indias de Portugal, está en lengua portugués.
Corónica de los Ponçes de León.
Otra Corónica de los Ponçes de León con un quadernación dorada y negra.
Govierno Universal del Hombre.

Valerio Maxcimo en romance.
Historia de los reyes Godos.
Excelentias de la monarquía de España.
La sacra Biblia inpresa en París.
Un libro blanco todo de armas de linages de Andalusía (este libro dio el duque mi Sr. al Sr. don Visente, anno de 1627).
Conservatión de Monarquías del ldo. Navarrete.
Libro de la Montería del rey Alº.
Sumario del processo de la causa del duque de Ixar.
Anales de Cornelio Tácito en forma de quarto.
Fiestas de la Madre Teresa en quarto.
Política de Justo Lipsio.
Aranjues del Alma.
Prosapia de Cristo.
Historia del duque Carlos de Borgoña.
Vida de St. Antonio de Pádua.
La mejor muger.
Vida de st. Bruno.
Libro del entretenimiento de la pícara Justina.
Agricultura del alma.
Fiestas de st. Ramón de Peñafort.
Discursos de la conseptión de Nuestra Sora.
Historia eclesiástica de las Indias.
Vida de st. Francº. de Yepes.
Historia de la orden de Nuestra Sora. de la Merced.
En dos tomos los nobiliarios de títulos y reyes de Spaña (en 27 de marso de 1637 estos dos tomos dio el duque mi Sor. al conde de Savallá).
Privilegios de Nápoles.
Tradución de Plutarco sobre el lisongero.
Historia de la Merced.
Quaresma de Murillo.
El embaxador por don Juº de Vera.
Vida de sor Juana Guillem.
Restauratión de Spaña.
Fiestas de Granada a st. Ignatio.
Viage del mundo de Cevallos.
Vidas de st. Justo y Pastor.
Epítome de Carlos V.
Vida de Séneca.
Cigarrales de Toledo.
Molina, de la oratión.
Tratado de Turquía.
Defensa de Mariana.
Hª eclesiástica de las Indias.
Defensa del astatuto de Toledo, manuscripto.
Vida y obras del padre Avila.
La pícara.
Vida del arçobispo don Tomás de Villanueva.
Historia de la sagrada Passión de Cristo Nuestro Sor.
Instrución de Saserdotes.
Vida de la madre Teresa de Jesús.
Enpresas militares de Paulo Jovio.
Jerusalem Conquistada.

Relatión de Milán.
Discursos políticos de Paulo Paruta en italiano.
Nombres de Cristo.
Suma, de Laguna.
Vida y obras del padre Avila.
Lazaro de canonica queste.
Vida de Ju° de Dios.
Triumphos del amor de Dios.
Donativo Real.
Contra la historia de Mariana.
Belarmino, del oficio del prínsipe.
Espiditión de catalanes contra turcos.
Historia de don Pedro Tenorio arçobispo.
Fiestas al B° Ignacio.
Emblemas de Covarruvias.
Orlán Furioso en romance.
Regla de la orden de st. Franc°. de Paula.
Josepho, de Belo Judaico.
Unión del reyno de Portugal.
Vida de sor Franc^a^. Romana.
Tratado del govierno de los prínsipes.
Historia apólogética de los sussesos del reino de Aragón.
Libro de romanses a lo divino manuscripto.
Vida de Pío quinto.
Fonceca, de amor de Dios.
Orfeo en castellano.
Vida cristiana de Fray Luis de Granada.
Poliçía cristiana.
Conseptos de Ledesma.
El mejor prínsipe.
Arte de bien morir por el cardenal Belarmino.
Guía de pecadores.
Secunda parte de los Conseptos de Ledesma.
Doña Oliva.
Epigrammas de Ledesma.
Vergel de plantas divinas.
Devotión de Nuestra Sora.
Política cristiana.
Razón de estado.
Vida de la princessa de Parma.
Fiestas a la beatificación de st. Tomás de Villa^a^.
La incasable.
Libro manuscripto de Montaner de la Historia de los reyes de Aragón.
Tratado del SSmo. Sacramento.
Dotrina política sivil escrita por aphirismos.
Unas Oras viejas de Nuestra Sora.
Conseptos spirituales de Ledesma.
Vida y milagros de St. Ramón de Pañafort.
Addición a las empresas y Geroglíficos del duque mi Sor. está scrito de mano.
Sermón del SSmo. sacramento del padre Franc°. de Soto.
Sermón de las honras del rey Philippo tercero hecho en Marchena.
Quaresma para el buen cristiano, dos libros pequeñitos dorados.
Silva de romanses.

Ralación de las cosas del Japón.
Siloquio de la patión de Nuestro Sor en un libro pequeño.
Suspiros de st. Agustín.
Las victorias que alcansaron las galeras de Nápoles en tiempo que allí era virrey el duque de Osuna en el archipiélago, está scrito de mano.
Dos sermones a la conversión de st. Mateo.
Sinco sermones para enquadernar a las honras de sor Hipólita de Rocabertí.
Sermón a las honras de Philippo 3° predicado en Md.
Discursos de la campana de Vililla.
Preheminancias de Bª en un libro por enquadernar.
La vida del padre Nolasco de pera, está por enquadernar.
Epitaphios y discursos funerales a la muerte de Philippo 3°.
Sermón a la limpia conseptión de Nuestra Sora.
Sermón a la muerte de Philippo 3°.
Sermón a st. Ignacio por Calvarro.
Discurso sobre los consellers de Barcelona.
Tratado de la limpia conseptión de Nuestra Sora.
Historia y vida de stª Isavel del reyno de Portugal.
Honras de doña Luyza de Caravajal.
Traductión de los himnos de st. Laurentio, st. Vicente y otros.
Sermón de la conseptión publicado en Valª.
Otro sermón de lo mismo en Valª.
Exposición de la bulla de su Santidad.
Relatión diaria de las guerras entre polacos y turcos.
Officio de la setmana Sª.
Fueros y actos de corte de Aragón.
Carónica de Valentia, es tomo grande.
Marquilles, es libro grande.
Echos de los españoles.
Carónica del emperador don Alº.
Historia del reyno de Nápoles.
Los preblemas.
Tersera y quarta parte de la Historia pontifical.
Istoria de los turcos en tomo grande.
En dos tomos primera y 2ª parte de la Historia del rey Philipe segundo de Herrera.
Otra historia de Philipo segundo por Luis de Cabrera.
El Governador cristiano.
Philosopía moral de Torres.
Peregrinationes de Fernando Mendes.
Cornelio Tácito.
Un libro de stampas finas, contienen la passión de Cristo nuestro bien.
Otro libro de animales, stampas finas.
Otro libro venationes, stampas finas.
Un libro quadrado de Meditaciones de la setmana stª por st. Buenaventura.
Teatro de la tierra universal de Abraham Ortellio, está todo iluminado de colores, cubiertas de color negras.
Otro teatro de mapas más grande dorado y con cubiertas de cordován colorado.
En dos cuerpos enquadernados con pergamino dorado y cintas nacaradas y amarillas y el papel dorado, el libro Psalmodia Eucarística que conpusso el maestro fray Mechor Prieto mersenario.
Constitutiones de las monjas de Nuestra Sora. de la Mersed, enquadernadas en pergamino dorado.
Otro libro mediano Exas. de st Joseph por el padre Melchor Prieto de la orden de la mersed enquadernado en pergamino dorado.

Otro libro enquadernado en tablas doradas y coloradas su título es de Justo Inperio Lusitanorum conpuesto por fr. Sarafino de Frutes.
Otros dos libros enquadernados en tablas coloradas, el uno de las constitutiones y stablicimientos de la orden de st. Tiago y el otro de como se an de armar y profesar los cavalleros (llevó el duque mi Sr. a Madrid estos tres libros a 15 de mayo 1627).
Otro libro pequeño con tablas doradas y coloradas ques introdución y otros capítulos sacados de la regla de st. Tiago.
Otros dos libros el uno de las constituçiones de Alcántara y el otro de Calatrava con sus cubiertas de pergamino colorado.
Otro libro de la Ystoria del rey Felipe segundo con cubiertas de pergamino blanco.
Otro libro que trata de conservaçión de monarquías con cubiertas de pergamino.
Otro libro o tomo en siete libros de Séneca en quarto, dirigidas al conde de Olivares.
Otro libro que trata de discursos políticos dorado el papel.
Otro libro que trata del siervo de Dios Franc°. de Spaña.
Otro libro que trata de la relixión y orden de Calatrava, dirixido al duque mi Señor.
Otro de aclamaçiones pías y justa dirigido al rey Felipe terçero conpuesto por el dor. Luis Baldoxes.
Otro discurso de la nesesidad de fundar un consejo en Castilla a quien se cometan todas las cosas.
Otro que trata de parentescos de don Ju° Antonio de Vera.
Otro de rimas de don García de Salzedo, pequeño.
Otro libro sin enquadernar nasión por don Luis Coronel de Toledo con don Alvaro Colón de Portugal, conde de Gelves.
Otro de un memorial de la universidad de Alcalá que dieron a su Magd.

Son todos los libros hasta aquí dos sientos y noventa y dos tomos entre grandes y pequeños.

Doc. 72: Haus-Hof und Staatsarchiv, Viena. AB278, fasz.20; Còpia de la carta d'un desconegut (Luis de Haro ?) al duc Enric de Cardona. Madrid 6 de setembre 1626.

Para el duque de Cardona, Madrid f^a^ en 6 de set° 1626.

Piensa siempre su Magd. catt^a^ merezimientos, y como en V.Exª ay tantos halló conveniente fortalezer su consejo de estado con la prudencia de V.Exª tan (esperimentada) y cuerda en discursos y tan esperimentada en acciones.

Doy a V.Exª el parabien y no me olvido de mí, porque ( ) el parentesco que con V.Exª tengo y lo que mi voluntad mereze, me aseguran favores (de V.Exª). El mayor que V.Exª me podrá hazer será servirse de mí, y así le supco. lo haga con tanta llaneza que heche yo de ver granjeo el grado de su servidor (de V.Exª). Ge. Dios ett.

Doc. 73: ADM. Cataluña General, Llig.49 Doc.329; Confirmació de l'ús i drets adquirits sobre la tribuna i el passadís que unia el palau dels Cardona amb el monestir de San Francesc, el protocol va passar pels notaris Joan Pau i Esteve Gilabert de Bruniquer, Barcelona 22 de març de 1627 (altres protocols en relació a aquest afer foren signats en època del duc Lluís pels notaris de Barcelona Francesc Daguí i Pere Trelles)..

(...) Loando, approbando, ratificando y confirmando el título y derecho que su Exª tiene y se le compete en el passadisso que oy está hecho, por el qual se passa donde la dicha tribuna, que ya está de todo punto fabricada a la parte de levante, cenyiendo el cabo de la yglesia por defuera, y se entra a la otra dicha tribuna que se ha de abrir y fabricar a la dicha parte de poniente, y por ella al convento de dicho monasterio de San Francisco dentro de los muros de Barcelona. Por tenor del mesmo presente aucto, y para quitar todas dificultades en cualquier tiempo, el mesmo síndico iterum ad cautelam da, concede y consiente a dicho Sr. duque de Cardona, aunque de este presente auto ausente, y a sus successores perpétuamente, y a mí el dicho notario abajo escrito por su Exª y otros de quien sea interesse pnte. stipulante y acceptante, el suelo, uso y servicio de todo el dicho passadisso en la mesma

forma, modo y manera que oy está hecho y fabricado, de tal manera que por ningún tiempo ni occassión alguna jamás se les hará a dicho Señor duque, ni a sus successores, ni se les pueda hazer sobre ello impedimento ni contradición alguna, ni se les reussará ni pueda reussar por ninguna causa o razón el consentimiento de yr y passar por dicho passadisso y por él entrar a la otra tribuna ya empeçada por dentro que se ha de fabricar y abrir, como dicho es, sobre el mesmo presbiterio en la parte de poniente, y ansí también el entrar y salir por ella al monasterio de dicho convento cada y quando fueren sus Exas. servidos, sin que por esto se les pueda impedir el passo ni cerrar la puerta para entrar y salir por ella al mesmo monasterio como queda dicho, salvo que su Exª dicho Sr. duque o sus successores no estén ni residan en esta presente ciudad de Barcelona, porque en este dicho caso, pueda el guardián o superior de dicho convento de San Francisco poner cerradura a la puerta última de la dicha tribuna que se ha de abrir y fabricar, por la qual se entrará y entra al dicho monasterio de San Francisco; para que nadie entonces pueda entrar ni salir por dicha puerta, y principalmente al dicho monasterio, sin su consentimiento y voluntad, quedando empero en todo caso franco el passo de dicho passadisso y el uso entrar y salir en todo tiempo de la una tribuna ya fabricada, a la otra que se ha de fabricar y abrir como está dicho, a beneplácito de dicho Señor duque y sus successores.

Doc. 74: AHCB. Consell de Cent, Deliberacions II-138, Fol.18v; Deliberació del Consell de Cent sobre la demanda de Felip IV per obrar i ampliar els edificis on s'havia d'allotjar la reina d'Hongria. 24 de desembre 1628.

Convocat y congregat lo Consell de Cent jurats en la sala gran de dit Consell en la forma acostumada. Los magchs. senyors Consellers per orgue del cap explicaren al Consell com lo Sr. virrey los envià a sercar lo die de ayr, hi.ls digué que lo Rey ne. Sr. havie resolt venir a la pnt. ciutat per a clourer les Corts, y fer lo que més convindrà a son servey y beneffici de la pnt. ciutat; y com sa Magt. tinga de consuetut que a les parts ahont va si no té casa li fan aposento, y que don Bernardino de Marimon li ha aportat allà una planta, gustaria molt que la present ciutat li fes aposento per sa Magt. la Reyna nostra Senyora y la de Ungria y Infants, conforme lo memorial nos ha donat y la lletra de sa Magt. que tot se llegirà en lo pnt. Consell, per a que puga delliberar com millor convinga al servey de Déu, de sa Magt. y beneffici de la ciutat.

Lo Consell, oyda y entesa la Real carta de sa Magt. y lo contengut en lo memorial y planta que declara la forma ab que ha de estar la casa que.s demana, féu delliberatió y conclusió que responga a la dita real carta ab la dulsura y benignitat se deu de vassalls de sa Magt., significant la summa pobresa de aquesta ciutat, y quant atrassada y imposibilitada se troba de present per a poder acudir al servey que ab ella se demana, majorment no essent de obligatió. Y perquè dita carta vaja ordenada ab la maduresa que lo negoci demana, los senyors Consellers, a parer de vuyt persones de tots staments del pnt. Consell, ordenen dita carta y ordenada la manen llegir en altre Consell ans de enviar-la, y la pnt. delliberatió sia feta a saber al sr. virrey.

Doc. 75: Nogués, Rafael. "*Noches luzidas, pomposas y célebres fiestas que de noche se han hecho en la insigne Barcelona, a la Magestad de la sereníssima Reyna de Ungría que Dios guarde. En diferentes versos dedicados al célebre consistorio de los señores diputados y oydores del Principado de Cataluña y condados de Rossellón y Cerdaña*" Esteve Liberós, Barcelona 1630. (copiat parcialment)

Bien fabricadas estancias / en breve espacio congregan / muchedumbre inperceptible / de la Illustre y de la Plebeya. / Mansión hermosa se erige / para las nobles bellesas / que a faltarle luzimientos / prestarle rayos pudieran. / Rica galería adorna / la azul y pagiza seda / que en damascos vinculada / toldos dio a la hermosa pieça. / De Mercurio, hijo de Maya, / allí se ven las empresas / tan bien mentidas que Ovidio / en sus mentiras creyera / Cuyos márgenes terminan / diluvios de primaveras / que en breve si hermoso campo / descubren mil sutilezas. / Del hijo del gran Saturno / las amorosas quimeras / en varias transformaciones / con bien culpables cautelas. /Ya por Dánae en lluvia de oro / canoro cisne por Leda / blanco toro por Europa y por Calisto en donzella. / Allí del sangriento Marte / vieras la zelosa fiera / cuyas sangrientas venganças / llora Venus Citerea. / De Orfeo la dulce lyra / a

cuyas sonoras cuerdas / la paz de todos los brutos / deve la agradable selva. / En el baño con Acteón / las vírgines descompuestas / que en los crystales çabullen / perfeciones avarientas. / Allí tu desdén hermoso / vi que invencible a tus fuerças / en rayz basta y torcida / el breve coturno trueca. / Y en fin, con quanto nos fingen / los poetas lo hermosea / el gusanillo alquitara / que en propia cárcel se entierra. / Este pues bello edificio / tales hospedó bellesas / que en pluralisados soles / de tu luz dechados fueran.

Doc. 76: ADM. Sección Historica, Llig.213, Doc.21; Còpia d'una carta de Antonio de Sotomayor, confessor del rei, al duc Enric; datada a Madrid a 24 d'abril de 1631; i la resposta d'aquest de 24 de maig del mateix any.

Exmo. Sor. A su Magestad, Dios le guarde, le ha parecido que será de mucha conveniencia pª su Rl. servicio comprar las salinas que V.E. tiene en ese estado, ajustándose de manera el precio de ellas y en tal forma que a V.E. le venga a quedar el mismo útil y aprovechamineto que oy tiene; y tenga S.M. el beneficio que espera le ha de resultar de tenerlas en su Rl. corona, y está muy cierto que V.E. con mucha voluntad le hará este servicio como lo hace siempre que se ofrece.

Hame mandado lo significase a V.E. escriviéndole en su nombre y lo hago de muy buena gana, así por obedecerle como por tener ocasión de saver de la salud de V.E., a quien suplico se sirva de responderme con la brevedad y secreto posible (que así lo advierte y encarga S.M.), para que con la respuesta de V.E. pueda yo dar quenta de haver puesto en execución su Rl. mandato. Que Dios la Exma. persona de V.E. m.a. y le guarde mucho de su spíritu y gracia como puede; de Madrid a 24 de abril de 1631. Exmo. Sor. B.L.M. de V.E. Fray Antonio de Sotomaior.

(Señor duque de Cardona; respuesta de mano propia del duque mi Sor. Dn. Enrrique a Fray Antº de Sotomaior de 24 de maio de 1631)

Una carta de 24 del pasado me ha traído la estafeta de oy. Bien se me ha conocido el ánimo de servir a S.M. haviéndolo hecho con las veras que V.S.Y. y en el mundo a visto. Con tanto dispendio de acienda y tales circunstancias que viene a ser esto muy asesorio, murió mi padre acavando de servir a S.M. Las obligaciones de dar estado a mis hermanas y hijos han sido bien aparentes; no he merecido en medio de tal pérdida ni por mis servicios, otra recompensa que la presidencia de las ordenes y este oficio. Las costas y azienda que de ello se me ha reducido bien se sabe por lo que he gastado, estándolo yo tanto y viéndolo a otros con menores medros quando podía esperar que las demostraciones avían de ser iguales.

Extraño la proposición que V.S.Y. me hace de que S.M. se quiere servir de que yo ponga precio en lo que no lo tiene, y es poseído de 800 años y conquistado con sangre de mis pasados; circunstancias que obligan a representarlas a V.S.Y. para que se sirva de referirlas a su Magd. suplicándole tenga por bien de mirar por las cenizas de ellos, y lo que yo le he deseado merecer que, sin duda Sr. mío, que si con esto y lo demás que resta saliera su Mgd. de necesidad, fuera lo menos que yo haría para sacarle de ella, pues no reservara nada y quedara obligado a buscar con que sustentar los hijos que me han quedado y poder cumplir con la obligación de los que tengo puestos en estado. Guarde Dios la Exma. persona de V.S.Y. los años que deseo. Barnª.

Doc. 77: AHCB. Consell de Cent; deliberacions II-140, Fols.169-169v; Deliberació al Consell de Cent sobre la proposta de la duquessa de Cardona de construir una carretera per a la sal de Cardona. 1 de setembre 1631.

"(...) Finalment fou proposat que la Señora duquesa de Cardona, per medi del magch. clavari, ha fet dir als señors Consellers que sa Exª té intent de fer una carretera dende Cardona fins a la present ciutat per a carrejar la sal, axí per servey dels poblats en dita ciutat, com encara per a vendrer a persones estrangeras y forasteras si per la dita ciutat se li dexa entrar, donant per dret de entrada y exida quatre diners per cada càrrega y se li done un lloch fora lo portal de mar, hàbil y sufficient, en lo qual puga

recondir dita sal. Y axí dits señors Consellers proposarien ditas cosas per a que lo dit Consell dellibere com millor li aparexerà convenir.

Lo Consell ha fet delliberatió y conclusió que lo fet proposat dependents y emergents de aquell sia comès, com lo present Consell ho comet, als señors Consellers y dotse persones del present Consell de tots staments, los quals vegen y censuren las coses que en rahó de axò se hauran de considerar y de las convenièntias e inconvenièntias que en dit negoci hi haurà; fassan relatió enserits al present Consell que primer se tindrà, per a que puga deliberar lo que convindrà en benefici de la present ciutat".

Doc. 78: AHCB. Consell de Cent Deliberacions II-141, Fol.253v; Rebuig del Consell de Cent de la persona del duc de Cardona com a tractador per a les corts de 1632. 20 de maig 1632.

Los senyors Consellers, lo quint absent, ajuntats ab vot y parer de una prohomenia copiosa de moltas personas, attenent que se ha tingut notícia , y.s diu públicament que sa Magt. hauria nomenat per tractador de sa part per los negocis de la pnt. Cort al sr. duch de Cardona, ensemps ab lo sr. Conde de Onyate; y considerant quant mal affecte està lo dit sr. duch de Cardona a esta ciutat, y que restant verificat lo que.s diu ab tanta publicitat en aquest particular, és cert que la ciutat se podria prometrer molts mals effectes de la interessència del dit sr. duch de Cardona en les dites Corts. Per ço, per evitar los sinistres que.s poden témer en menoscabo de les pretensions desta ciutat si lo dit sr. duch de Cardona ere medi en lo dit ministeri en dita Cort, deliberan los senyors Consellers que ab tota diligència sia enviat un correu a la posta a sa Magt. suplicant-lo que , per fer mercè a la ciutat, sia de son real servey (attesas las causas de quexas que esta ciutat té posadas contra lo dit sr. duch de Cardona, no donar lloch a que lo dit sr. duch de Cardona resta occupat en dit offici, y que en esta conformitat se escriga també al sr. Conde-duque, president del Consell de Aragó y protonotari de sa Magt. per que intercedesca ab lo Rey ne. Sr. en dita rahó, valent y affavorint la pretensió de la ciutat.

Doc. 79: AHNPB. Antic Servat (major). Manual d'inventaris 1637-1641. Llig.42; Inventari de béns post-mortem del duc Enric. Barcelona, Arbeca i Cardona, en diverses dates a partir de 21 d'agost de 1641 *Aquest inventari consta de les següents parts: 1-inventari del castell i arxiu d'Arbeca. 2-inventari del castell de Cardona. 3-inventari de les cases del carrer Ample i plà de Sant Francesc a Barcelona. (comptadoria). 4-memòria de la plata dels ducs. 5-memòria d'encants. Transcrites únicament les parts 1 i 5.*

"Inventariu. hereditatis et honoru. que fuerunt Illmi. Exmi D. Enrici Raymundi Folch de Cardona et Cardona ducis Sugurbi et Cardona et Locumit. et Capitanei Generalis in pnti. Catalonie Principatu facta per legitimi procuratorem Ex.mi D. D. Fernandes de Cardona et Figueroa ducisse Sugurbi et Cardone eiusdem sue Exc. uxoris relicte."

(*1-Inventari del castell d'Arbeca, 21 d'agost de 1641*)

"Primerament se trobe lo castell de Arbeca, ab ses torres, muralles, baluarts, cunya, cases de criats, cotxeres y cavallerises ab ses reixes, portes, panys y claus necessaris; y dins del castell se troben los mobles seguents:

En la estansa de la guardaroba:

Primo una tapisseria de or y seda nova de la fabula de Faethon, conté sis draps grans tots yguals, ab unes sanefes de uns grutescos de la mateixa estofa, està afforrada tota acaygudes de drap pardo y blanch, la qual tapiseria per avuy està empanyada en Bar.ª en poder de Pelegro Belardo.

Item altra tapiseria de or y seda que se anomene don Joan de Austria, de monteria y països, son set draps grans ab ses sanefes de la mateixa estofa, és afforrada ab drap blanch acaygudes, està empenyada en poder de Mcr. Bernat Sala de Bar.ª

Item una tapiseria de seda y llana de la ystoria de Jacob y Isach són vuyt draps, ab ses sanefes de la mateixa estofa afforrada acaygudes de drap blanch; la qual està en penyora en poder de la Univtat. de Arbeca.

Item altra tapiseria de llana y estam de les Virtuts, són set draps ab ses sanefes de la mateixa estofa, està afforrada ab caigudes de drap blanch.

Item altra tapiseria de llana y estam de la ystoria de Nabucadenasor, són nou draps per haver-ni alguns de partits, que antes no eren més de sis; y estan afforrats de tela blanca ab ses caygudes y no tenen sanefes.

Item altra tapiseria de llana y estam que se anomene de la Yglesia, conté set draps antigus, que són agermanats de diferents ystòries sens cenefas, estan tots afforrats ab caygudes de drap blanch.

Item altra tapiseria de llana y estam que se anomene de la Pastorella y Rey Alexandro, són sinch draps antichs sens cenefes, los dos y los tres ab cenefes y estan afforrats tots ab caygudes de tela blanca.

Item altra tapiseria de llana que se anomene de los Lampassos, té uns fullatges grans ab uns osells, són deu draps ab ses cenefes de la mateixa estofa, acaygudes de drap blanch.

Item altra tapiseria de llana y estam de monteria y cassa, són setse draps y los vuyt se són trobats assí y los altres vuyt estan designats en lo ynventary se ha pres en Cardona, los quals draps són ab ses cenefes y afforro ordinari y caigudes de drap blanch.

Item altra tapiseria de llana antiga molt vella que se anomene de Cupido, són vuyt draps ab ses cenefas y afforro ab acaygudes de tela, y ara són nou perque la hu de ells lo partiren per lo mig, y los altres són patits que serveixen de portaleres.

Item altra tapiseria de llana que diuen dels Indios, és antiga y molt dolenta, té vuyt draps y una portalera ab ses cenefes y afforro ordinari, acaygudes de drap blanch.

Item altra tapiseria de llana que diuen de montaria, és antiga y vella y molt dolenta, són set draps ab ses cenefas y afforro ordinari.

Item tres draps de seda y llana que eren de dona Beatris, és tota la estofa de uns personatges que estan assistint a aptes de Reys, tenen ses sanefas y afforro ordinari.

Item tres draps de llana y estam antichs de la ystòria de Ipòlita y Metelepta, sens cenefes, ab son afforro ordinari.

Item sinch draps de llana y estam que se anomenen los Albaneses, és lo hu una estacada al antigor, y los dos una cassaria de Reys, sens sanefas ab afforro ordinari, que antes eren tot tres draps y vuy són sinch per haver-se'n partits dos.

Item quatre draps de llana disiguals, la hu és de un Rey que està armant cavallers, lo altre de Istòria de Lucresca y altro de monteria y paisatges, y l'altre de unes figures antigues ab una sanefa molt ampla.

Item tres draps de llana antichs molt grans, que se anomenen de la istòria de Moisès, sens sanefas ab son afforro ordinari de tela blanca.

Item una portalera de llana, és la estofa de uns follatges grans, ab ses sanefas y afforro de tela ordinari.

Item dos rabosters nous de llana y estam de les armes de Còrdova, Cardona y Aragó, són grans y tenen les sanefas ab trofeos, y son afforro al redador de tela blanca.

Item un raboster de llana y estam ab les armes dels prop dits y sanefa, és de fullatges y és un poch menor dels prop dits.

Item tres rabosters de grana brodats de cortadures de seda de diferents colors, ab les armes de Cardona, los dos són rabosters ab armes, y l'altra és un drap que serveix de ser sobec. lo parador de la plata de la rabostaria y los dos rabosters al costat.

Item dos portaleres de tapissaria de la Istòria del Rey Acap y la Reyna Isabel.

Item sinch trossos quadrats de tapissaria que servien para colgadura de les prop dites portaleres.

Item un doser de brocat de tres altos vermell, són quatre teles ab ses goteres alamares y franja de or, és tot de una pessa de vint y vuyt palms y mig de llarch, afforrat de tela vermella.

Item quatre cordons de seda lleonats per a posar dosers.

Item un doser de vellut carmasí de quatre teles ab sa flocadura de or y tela carmasí.

Item altra doser de vellut carmesí nou en dos pesses, que té sinch teles de amplaria y vint y quatre palms de llarch, lo sel dotze palms, té sobre les costures quatre passamans de or amples y la franja de or al redador, lo sel ab ses goteres dobles de la amplària de la seda ab sa franja ampla de or al redador, y tres alamares de or a cada cantó forrada de tela vermella.

Item un doser de vellut vert y altre de satí naranjat tot brodat lo vellut de cortadures de tela groga ab l'achura de carts formats ab fil de or al redador, y en les goteres que són doblades floch gran, y són tot deset pesses lo qual doser està en panyora en la Univtat. de la vila de Juneda.

Item un cobretaula brodat la una pessa verda y altra naranjada trancats los cantons, ab ses alamares de or y frange de or al redador forrat de taffatà vert.

Item altre doser de tela de or y plata carmesí, que té sinch caigudes tres de tela y dos de llana ab vint palms de llarch y lo sel ab set guateres guadrapades de llana y seda, ab franges de or y alamares.

Item un escut brodat de fil de or de les armes de Aragó y Cardona, ab fullatges y frutas al redador.

Item dos escuts brodats de fil de or sobre vallut blau, són de les armes de Còrdova y Rey Xico ab son coronel y la empresa del lleó ab cara de dona ab un lletrero que diu *hec omnia operatur*.

Item dos escuts brodats de or la hu sobre tela de or y l'altre sobre satí, tots dos són de les armes de Aragó.

Item dos escuts brodats de tela blanca, groga y vermella de or, són les armes de Cardona soles les banderes de la hu són de vellut carmesí.

Item un escut gran brodat de les armes de Còrdova y per lo rededor un tuson, en camp blanch de tela uns lleons rampants.

Item un escut de les armes de Aragó sobre satí carmasí.

Item un escut gran que le brodó mi senyora ab les armes de or, per mig té com unes pedres de seda matisades afforrat tot de bocaram vermell, lo qual està a penyora en la univtat. de Juneda.

Item quatre portaleres de domás carmesí, ab una franja petita de or y carmasí al redador folrrades tres ab taffatà carmasí, y la una ab tela varmella.

Item dotsa porta cortines de diverses mides de drap vert ab franja de seda alredador, folrades de tela o bocaram.

Item quatre portaleres de drap vert ab la franja y afforro que les cortines prop dites, tenen cada una dotse palms de llarch y set de amplària.

Item una cama o lit de satí carmasí brodat de fullatges y lassos de satí blau ab un cordonet blanch, lo sel ab los penjants ab franja de or y blau y alamares ab ses cortines y sobrellit, cada una de les cortines ab deu alamares als costats forrades ab tafatà grog, són de onse palms y mig de caiguda, lo sel y rodapeus y sobresel de tela de or carmasí, grog y blanch ab sa franja de or al redador, són sinch cortines ab vuyt alamares als costats a cada una, lo rodapeus té vint y dos palms de llarch forrat de tela carmasí, per dit llit y ha un sobrellit de la mateixa grana forrat en tafatà carmasí ab sanefa de la mateixa tela de or al redador, és de llargària de setse palms y tretse y mig de amplària, y ha també un cobretaule de la mateixa grana ab sanefa de la mateixa tela de or.

Item un llit de taffatà viat blau clar y plateat, són quatre cortines, sel y rodapeus, les cortines ab set alamares y set palms a cada una de cayguda, lo rodapeus y sel folrrat de tela blava.

Item un sobrellit de raixa blava afforrat de tafatà blau, de sel guarnit ab dos passamans de or al redador.

Item un sobrellit de domás blau que té catorse palms de llarch y onse de amplària, afforrat ab taffatà blau.

Item un sobrellit de raixa de color de ametllo, té quinse palms y mig de llarch y altre tant de amplària, ab flocadura al redador.

Item un llit de drap vert, són dos cortines, sel y rodapeus, tota llisa, té cada cortina divuyt palms de llarch y nou y mig de caiguda y lo rodapeus quinse palms de llarch.

Item altro llit de drap blau llis de la haxura del prop dit, són dos cortines, sel y rodapeus.

Item un panyo de cama de una vayeta blanca de tretse palms de llarch y onse de ample.

Item un drap de llit de dos vayetes blanques, ab sa flocadura de fil blanch.

Item tres fundes de vayeta blanca per als llits ( ) les dos ab dos pesses cada una y la altra tota de una pessa.

Item una vànova de seda, la una part groga y l'altra vermella.

Item altra vànova de seda tota blanca.

Item altra vànova de seda de taffatà naranjat.

Item un cobrellit de satí carmasí, brodat de satí vert, blau y grog ab un cordó blanch ab sa flocadura de or al redador afforrat de taffatà de color de flor de romero.

Item un llit de domás vert brodat ab unes alamares de or y seda a modo de clavells y flors, ab los botons de les alamares vert y or llarchs, té ses cortines, rodapeus, sobrasel y ab les caygudes de dins cosides al sobresel cada una de par si, que són quatre pesses més una sobremesa del mateix domás ab les mateixes alamares als cantons que són trancades lo qual féu mi Senyora.

Item dos pellisses la una tota de pells de corderits de Aragó y esquirols, y l'altra de Sarya francesa y pells de guineus.

Item un raboster de vellut vert brodat de cortadures de tela de or ab les armes de ( ) que féu mi Senyora.

Item un scut brodat de or ab les armes de tota la casa que és de un raboster que no està acabat dels que feye mi Senyora.

Item denou rabosters de vellut carmesí brodats de cortadures de tela de or ab escut en mig ab armes de tota la casa, y als cantons ab escuts de armes de Aguilars y Figueroes, los quals féu mi Senyora, y estan a penyora en la universitat de la vila de Arbeca.

Item dos catiffes para estrado de trenta y quatre palms de llarch y divuyt de amplaria cada una, lo camp delles carmasí y la mostra uns fullatges ab uns llassos grogs, blaus, verts y blanchs ab ses sanefas en camp vert y flors dels mateixos colors de la mostra, són bones.

Item una catiffa nova gran de cam carmasí y matisada de flors verdes ab parfils grogs ab sa sanefa de la mateixa obra, té quinse palms de amplària y vint y sinch y mig de llarch.

Item una catiffa gran lo camp blau, la obra de fullatges grogs y en mig della una flor molt gran rodona que té uns llassos verts clars groghs y blaus en camp vermell y als cantons unes mitges flors gran en camp vert clar ab una sanefa petita en camp vermell, té de llarch vint y set palms y mig, y de amplària tretse palms y mig.

Item dos catiffes morisques antigues germanes, tenen uns repartiments per la obra blaus, verts y vermells a modo de uns archs mosaichs, té cada una trenta y tres palms de llarch y nou de amplaria.

Item una catiffa gran vella de unas flors verdes, blaves y blanques que naixen de uns tronchs grochs en camp vermell ab sa sanefa en camp blau, té trenta palms de llarch y tretse de amplària

Item una catiffa mitjana camp vermell y flors grogues y blaves dintre de uns llassos verts ab sa sanefa groga y blava ab uns lleons als caps, té vint y dos palms de llarch y onse de amplària.

Item dos catiffes patites morisques camp vermell matisat de uns llassos blaus, en mig y cantons una flor gran radona y dintre altra flor a manera de creu groga, vermella y blava en camp pardo escur, tenen les sanefas en camp pardo, són cada una de tretse palms de llarch y vuyt y mig de amplària.

Item tres catiffes patites morisques fines camp vermell matisades de vert y en mig flors blaves y verdes, té cada una deu palms y mig de llarch y set de amplària.

Item una catiffa petita de camp vermell matisada de llassos blaus, té en mig tres repartiments de llassos grochs en camp blau, sanefa de camp blau y flors vermelles y verdes, té dotse palms de llargària y sis y mig de amplària.

Item una catiffa petita camp vermell sens flors ab un repartiment en lo mig quadrat vermell, blau, blanch y vert, blau, vermell y grog, té una estela en mig blava y violada, és de deu palms de llarch y sis y mig de amplària, és molt dolenta y té uns asquins de quatre palms en mig.

Item una catiffa gran nova que.s comprà en Barcelona, té una roda gran en lo mig, és de colors blau, vert y vermell, té de llarch onse vares y mija y sinquanta y un palms de amplària.

Item dos catiffes grans que.s portaren de Italia, que tenen cada una coranta un palm de llarch y setse palms de amplària.

Item dos catiffes mijanes que cada una té de llarch quinse palms y de amplària onse palms les quals són de les que se portaren de Italia.

Item dos catifes medianes de pèl llarch per alredador de un llit en quadro de les dites ques portaren de Italia, les quals se feren de una gran partida per mig.

Die XXII Augusti MDCXXXX.

Item quatre estores de junch grans per a estrado velles, les dos blanques y les dos blanques y negres.

Item tres estores negres petites de junch, la una blanca y negra y les altres blanques.

Item setse estores de espart velles y algunes de noves.

Item sinch coixins usats de vellut y domàs carmesí ab ramatos de borles de or y carmasí.

Item un coixí de vellut negre molt dolent ab ses borles al cap.

Item dos coixins de plata seda blanca colorada y verda sobre canyamasso y l'altro costat de baix és de domás carmasí.

Item dos coixins de llana de or grochs ab borlas de or y seda als cantons.

Item un taffatà naranjat guarnit ab puntetes de or alredador que serveix per a cobrer lo sitial del duch.

Item tres bufets grans de caoba, la hun algun poch més baix que los altres, dos ab clavasó dorada y llimada redona y los peus ab unes motllures.

Item quatre bufets del mateix quadrats germans ab la mateixa clavasó que los prop dits.

Item quatre buffets de noguer grans ab sa clavasaria ordinària de una portantera cada hu.

Item dotse buffets de caoba que tots tenen sa clavasó dorada y pabonada.

Item dos buffets de gaspe de Tortosa enquaixats ab fusta vermella.

Item altro bufet de jaspi negre enquaixat ab fusta de noguer.

Item tres bufets de noguer mijans vells.

Item trenta y nou cadires baixes de brassos de alsina de tela de or groga ab clavasó platejada, molt velles, la una de elles és sense sitial ni espatllera que sols y és la fusta.

Item deset cadires de vaqueta de moscòvia vermelles ab los assientos rellanats ambutits de llana ab dos repunts en lo mig del sitial de seda groga y en la spatllera unes flors de dita seda les quals són de fusta de noguer molt usades.

Item dose cadires de vaqueta de moscòvia vermella, assiento y respatllera plans ab dos repunts de seda groga alredador clavasó dorada y de fusta de noguer, molt usades.

Item dos cadires de cuyro de moscòvia vermella, los assientos realsats com les de dasobre, ab rapunts y flors de seda groga.

Item vint y hun bufet de noguer y alsina alts y llarchs y estrets los dos més alts y algun poch més curts.

Item dos bufets grans de noguer iguals, ab sa clavasó ordinària de una part.

Item dotse cadires de tela de or carmasí grans ab clavasó daurada, guarnides ab lloch de flocadura ab un galó de or ampla, són molt dolentes y la fusta de noguer.

Item dotse cadires brodades de seda fluxa groga, verda, vermella y blanca sobre canyamás.

Item dos cadires de canyamás de colors ab plata, la una ab clavasó dorada y flocadura, fusta de noguer y són usades.

Item una cadira de tela de or groga ab clavasó dorada y passamans de or.

Item dos cadires baixes de brassos que la una és de tela groga, y no té sino un bras, y l'altra és de canyamás que antes ere de tela la groga.

Item setse cadires de Còrdova, grans, lleses, que servien a la secrateria y contadoria.

Item quatre banchs grans colxats de vellut carmasí, la fusta de noguer y clavasó dorada ab sos respatllers.

Item quatre banchs petits germans dels propdits del mateix vellut, fusta y clavasó.

Item sis banchs de cuyro de moscòvia petits repuntats de seda groga, flocadura carmasí y clavasó dorada.

Item un scriptori gran de evano y marfil, la tancadura de massoneria dorada ab un grutesco en lo alt y quatre boles quel sustenen.

Item un bufet de evano y marfil fet a rapartiments, que és del scriptori propdit.

Item tres scriptoris o arquilles sens taula davant cada caixó, ab sa tancadura, són de evano y marfil tots de un echura.

Item tres scriptoris o arquilles més petits que los propdits de la mateixa fusta, obra y achura que los propdits.

Item un scriptori mijanser de boix traballat ab unes columnes alredador ab uns encaixos de fusta de diverses colors rellavades algunes figures de alabastro en la obra.

Item un scriptori de noguer gran, té los caixons de noguer i boix.

Item quatro scriptoris de noguer ab sos estants ab la clavasó dorada.

Item altre scriptori de noguer gran ab son peu la farramenta dorada y pavonada.

Item altro scriptori de noguer ab son peu, clavasó daurada y pavonada com lo propdit.

Item dos scriptoris grans de granadillo ab ses flors de boix ab quatre boles de bronso dorat per peus.

Item dos scriptoris de evano grans ab dotse caixons a cada hu, ab unes flors y botons de bronse dorat y ab uns vidres al enfront de cada caixó, que y ha uns osells pintats en dit enfront de caixons.

Item dos scriptoris més petits que los propdits de evano, que tenen sis calaixos cada hu y en lo enfront estan com los propdits.

Item un scriptori gran ab son peu de fusta de la india, ab clavasó dorada y pavonada.

Item un scriptori de evano y marfil de nou caixons, y en les tapes dels caixons són de conja de tortuga, y als caps y ha quadrets de dita conja de tortuga.

Item tres bufets de noguer petits.

Item dos tauletes de noguer, la una redona la altra quadrada.

Item vuyt banchs grans de noguer, los sis ab respallera y los altres dos sens respallera, ab clavasó empavonada.

Item dos scriptoris petits de noguer ab clavasó dorada.

Item un scriptori de noguer ab farramenta dorada, un poch més llarch que los propdits.

Item un scriptori patit tot de alsina ab ses caixons, molt dolent.

Item tres caixes ab ses tancadures forrades ab vayeta per dins, les dos per a posar scriptoris y les dos per a posar los peus dels scriptoris.

Item un llit de camp dorat de fusta enter, acanalada de dalt abaix, cada pessa de sa funda de vayeta ab flos, poms dorats.

Item un llit de camp de fusta dorat vell, ab ses fundes de drap blanch.

Item un altre llit de camp de fusta dorat, los pilars ab sos poms dorats, traballats los pilas de punta de diamant, ab ses fundes de vayeta varmella usada.

Item una fusta de llit de camp dorats los pilars entorxats, ya usada, ab ses fundes de drap blanch.

Item una fusta de llit de camp dorada mig tornejada, té per funda un baul cubert ab vaqueta vermella partit per mig, ab lo qual se arme dit llit.

Item una fusta de llit de noguer vella y llisa, y són los pilars molt prims.

Item un catre de granadillo de media cama ab sa baranda de balustrets y ramato de motllures de bronso dorat.

Item un catre de granadillo de llit de camp anter, en lo cap dels pilars un remate de bronso dorat y balustres per capsalera y serveix per lo llit vert nou de domás brodat de or que mi senyora ha fet.

Item un llit de granadillo un poch més patit que lo propdit ab la mateixa achura que lo propdit.

Item quatre llits de camp de mig pilars de fusta de noguer, per ramato dels pilars unes boles.

Item sis taburets de cuyro de moscòvia repuntats de seda groga, ab flors en la respallera, i.s doblen com a tisores.

Item una silla de brocat ab flocadura de or alredador y clavasó dorada.

Item dos cadires de vallut vert, brocadures de carts ab cortadures de tela y fil de or, ab sa flocadura de or y clavasó dorada que las hiso mi senyora.

Item sis cadires de Còrdova vermell grans, llises, ab clavasó doradas, molt usades.

Item deu tabulets vells de respallera de cuyro de moscòvia vermell, fusta de noguer, clavasó dorada molt dolents.

Item un bufet molt gran de noguer que.s féu per a menjar ses Exces.

Item dos bufets cuberts de cuyro de moscòvia ab sa flocadura per lo entorn.

Item set taburets de cuyro de moscòvia a modo de tisora, ab clavasó de coure, usats.

Item una sobremesa de domás carmasí gran, ab sanefa alredador groga y flocadura de or y carmasí, té de llarch vint y nou palms y onse de amplària, és tota afforrada de tela vermella.

Item un cobretaula de vallut vert sens flocadura, molt vella, són tres teles y té de llarch deu palms y mig forrada ab tela groga.

Item quatre sobremeses de domás carmasí per bufets ordinaris, ab flocadura de or y seda carmasí forrades de tela vermella.

Item dos sobremeses de brocatel carmasí y naranjat ab flocadura y alamares de or afforrat ab tela vermella.

Item una sobremesa de vellut carmasí afforrada de taffatà carmasí, té tres amplàries de tela de vellut y una flocadura de or y seda per lo redador.

Item dos sobremeses de drap vert velles sens afforro ni guarnició.

Item sinch tapets de guadamacil grans de difarents mides.

Item vint y dos tapetes de guadamacil patits de diverses mides molt dolents.

Item una sobremesa de badana afforrat de taffatà carmasí gran per sinch bufets, molt usada.

Item una sobremesa de la mateixa manera que la prop dita per a dos bufets, la qual és cremada ab un vell forat.

Die XXIII Augusti MDCXXXX.

Primo un quadro de la istòria de quant se abrasa Troya de nits estan enbarcant-se los troyans.

Item un quadro gran de quant Moysès passa los fills de Israel al mar vermell, està tot lo exersit de faraó alfagant-se en lo mar.

Item un quadro gran de lo emparador Carlos quint sobre un pont de un riu.

Item quatre retratos dels quatre Savis, tots de un tamany.

Item nou països de mà del Mallorquí, los tres algun poch més grans que los altres.

Item un quadro de un cos que l'estan menjant los cuchs.

Item quatre quadros dels temps, dos grans y dos mijans.

Item dos quadros mijans, lo hu pintat lo comtat de Ampurias y a l'altre la baronia de Arbeca y lo castell.

Item vint y un quadro grans dels sants Armitans Anaquaretes usats, fets en Roma.

Item quinse quadros dels Apòstols, Christo nostre senyor, nostra Senyora y Sant Pau.

Item un quadro gran nou fet en Roma, és lo enterro de Christo nostre senyor ab les tres Maries, Joseph y Nicodemus.

Item un quadro de Jesuchrist com se està despullant per a rebre los assots ab uns sayons y Pilat.

Item dos quadros grans de nostra Senyora del Populo, estan guarnits.

Item un quadro de sant Francisco quant se estave morint abrasat ab un Christo y uns frares presents.

Item un quadro de sant Pere quant naga a Christo davant de uns soldats.

Item un quadro de Christo nostre senyor que aporte la creu al coll.

Item un quadro de sant Thomás que està posant dos dits al costat de Christo nostre senyor.

Item un quadro de la degollatió de sant Joan Batista y Herodies que posa lo cap en un plat.

Item un quadro petit de nostre senyor que aporte la creu al coll.

Item un quadro de sant Jaume ab un cavall ab una espasa en la mà atropellant moros.

Item un quadro de sant Lluís Beltran y sant pare Nicolas Factor.

Item un quadro de santa Magdalena y santa Marta que estan plorant la muerte de Lasaro, estant servint de sobre un bufet.

Item un quadro del mateix tamany de sant Visent Ferrer.

Item un quadro del mateix tamany de sant Domingo.

Item altre quadro del mateix tamany de sant Ramon de Penyafort.

Item un quadro de santa Theresa de Jesús estant entrant-li un àngel una sayeta de foch per lo cor.

Item un quadro de sant Joseph ab lo minyó Jesús ab los brasos y sant Joseph li retire un reïm de sireres.

Item un quadro gran de sant Francisco de Paula.

Item un quadro de portacreu gran ab la varonica, molts sayons y los lladres devant.

Item un quadro gran de sant Joan Evangelista en lo desert basant un cordero.

Item dos quadros del desposori de santa Catharina màrtir ab lo minyó Jesús, la hu un poch més gran que l'altre.

Item quatre quadros són los quatre doctors de la Iglésia grans.

Item un quadro mijà de la oratio del hort.

Item un quadro de santa Clara ab una custòdia a les mans.

Item un quadro del minyó Jesús a la hun costat ab les armes de Cardona.

Item un quadro de santa Magdalena mitjà.

Item un quadro de sant Beato com armità.

Item un quadro de sant Francisco de Assís gran.

Item un quadro de sant Francisco de Paula mitjà.

Item un quadro del rich averent ab altres figures.

Item un quadro gran de Joseph ab Butifà quant li deixà la capa.

Item un quadro del retrato del rey don Jayme de Aragó.

Item un ratrato del senyor Infante don Henrrique.

Item un ratrato del senyor duque de Sogorbe don Francisco de Aragón.

Item un ratrato del conde de Medelin don Lluys Portecarrero.

Item altre quadro del retrato de un germà del propdit que se anomene don Pedro.

Item un quadro mijà de nostra Senyora ab lo minyó Jesús ab la falda y una creu en la mà.

Item un quadro de una viuda que està plorant ab un rosaris al coll.

Item un quadro mijà de nostra Senyora ab lo minyó Jesús ab un manoll de perles en lo coll.

Item un quadro del país de Parpinyà y Rosselló.

Item un país del convento de Cardo Seria de Tortosa.

Item un quadro del retrato del duque don Henrrique mi senyor quando era mosso.

Item un quadro de la batalla de Nordlinguen.

Item un quadro de paper sobrepost ab gornició de palo de tots los estados del duque mi senyor, ço és la relatio de tots los llochs y estats que lo duch mi senyor té en lo principat de Cathalunya.

Item sis països patits de la mà del Mallorquí.

Item un retrato petit del rey don Fernando.

Item el retrato de la reyna dona Isabel sa muller.

Item un retrato petit del Alcayt de los donselles agenollat devant nostra Senyora.

Item un retrato del rey Xico de Granada.

Item un retrato del papa Paulo quint.

Item un retrato de una senyora de la casa de Pradas.

Item dos retratos de emparadors romans ques diuen los Seseres.

Item dotse retratos dels dotse tribus de Israel.

Item dotse Sibilles guarnides de fusta tanyida negra.

Item dotse emparadors romans mitjans.

Item dotse emparadores romanes com los propdits.

Item dotse Sibilles del mateix tamany.

Item quatre jochs de Sibilles a dotse cada una.

Item un joch més petit que los altres.

Item dotse quadros dels dotse profetas.

Item dotse Amazonas.

Item vint quadros de papas ab son escut de armas cada hu.

Item un quadro de sant Hierònym que està adormit sobre los ginolls.

Item un quadro del rostre de nostre Senyor sobre una tela blanca.

Item un quadro de sant Saldon y Armanter.

Item un quadro de sant Pere màrtir assistint a un acte de la santa Inquisitió.

Item un quadro de sant Lluís Bertran quant li feren veure un vas de verí.

Item un quadro de nostra Senyora del Prech de València.

Item un quadro de nostra Senyora dels desamparats de València, ab moltes presentalles alredador.

Item un quadro de la Adoratio dels reys ab ses portes tot de fusta.

Item altre quadro com lo propdit ab lo devallament de la creu.

Item un quadro ab portes tot de fusta de nostra Senyora y el minyó en los brasos, y en les portes sant Domingo y sant Pere màrtir.

Item un quadret petit ab porteses de plata lo devallament de la creu, sant Pere y sant Pau en les portes que són de fusta ab un Christo chrusificat, a les portes sant Jaume y sant Joan.

Item un quadret de sant Sebastià ab port y gornició dorada y negra.

Item un quadro petit de port del devallament de la creu de la gornició dorada.

Item un quadro petit de nostra Senyora ab àbit blanch.

Item un quadret de la oratio en lo hort, gornició dorada.

Item un quadro de sant Diego ab gornició dorada.

Item un quadro de sant Domingo aginollat davant de una creu, ab sa flocadura per lo entorn verda y groga.

Item sinch quadros de la mateixa gornició y tamany que són sant Vicent Ferrer, sant Hiacinto, sant Antonio, sant Thomás de Aquino y el padre Domingo Anadón.

Item tres retratos de las tres almas, del sel, purgatori y Infern.

Item un quadro de la reyna dona Isabel petit ab les armes de Aragó y Portugal y les del Pontifice.

Item un quadret de sant Joseph ab sa gornició de pi.

Item un quadret petit de sant Francesch abrasat ab un Christo, està pintat al port y gornició de noguer.

Item un quadret de sant Francisco de Paula dorada la gornició.

Item un quadret de sant Diego en port, guarnició dorada.

Item un altre quadret de sant Antoni de Padua ab lo minyó Jesús, ab gornició dorada.

Item un ecce homo de ploma sobre port, guarnició dorada.

Item dotse retratos de verges petits.

Item catorse retratos dels Apòstols y Christo y nostra Senyora, del mateix tamany que les verges.

Item una nostra Senyora petita en port, gornició dorada y blava.

Item un sant Francesch petit en port, gornició dorada y blava.

Item nostra Senyora que dóna la mamella al minyó Jesús sobre port, ab guarnició dorada molt petita.

Item un retrato petit de una varonica molt desfigurada sobre tela blanca, guarnició de noguer.

Item sinch quadrets de paper y taffatà molt petits.

Item un quadret portacreu ab port, guarnició dorada.

Item un país petit del comptat de Pradas.

Item una taula de port de un retaule vell que y ha un quadro de portacreu.

Item un quadro de nostra Senyora ab port, ab les portes de les lletres dorades.

Item una làmina gran de la assumptio de nostra Senyora, ab gornició de evano.

Item una làmina gran de nostra Senyora del Roser, ab los misteris alredador dorats, ab guarnició de evano.

Item una làmina gran de la adoratio dels reys magos al minyó Jesús ab sa gornició de evano.

Item una làmina gran està nostra Senyora y sant Joseph ab lo minyó Jesús passant un riu ab una barca, ab sa guarnició de evano.

Item una làmina més xica, és un papa que està en lo llit que està rebent un vas de sanch que se està exprimint sant Francesch de la nafra del costat, ab guarnició de evano.

Item un agnus dei ab son vidre, té guarnició de noguer.

Item dos làminas mijanas, és un Salvador y nostra Senyora ab montos blaus, ab guarnició de evano.

Item una làmina més petita, és nostra Senyora y sant Joseph y nostra Senyora està posant al minyó Jesús una toca, ab guarnició de evano.

Item una làmina del mateix tamany ab nostra Senyora ab manto blau y quatre àngels que la pugen al sel, ab guarnició de evano.

Item una làmina de sant Pere plorant la nagació y lo gall a la hun costat, té la gornició de evano.

Item una làmina de sant Sebastià assalteat, ab guarnició de evano.

Item altra làmina de nostra Senyora del Populo, ab sa guarnició de evano.

Item una làmina de santa Escolàstica aginollada ab un buffet, ab guarnició de fusta tenyida.

Item una làmina de la quinta angustia de nostra Senyora tenint a son fill mort en los brassos, ab guarnició de evano.

Item una làmina del mateix tamany, es la oratio del hort ab guarnició de evano.

Item una làmina de nostra Senyora que està treballant y llegint un llibre ab son aposento y los àngels y pare atern a la hun costat, ab guarnició de evano.

Item una làmina, és Christo nostre senyor que aporte la creu ab molts sayons y hu que li pren la cara y la varonica prive la tela per a axugar-la, y ab guarnició de evano.

Item una làmina de nostra Senyora y Santanna lo minyó té ses en les faldes jugant ab sant Joan, ab guarnició de evano.

Item una làmina de santa Magdalena penitent fent oratio davant un Christo dos llibres devant sobre una estora de junchs verts, ab gornició de evano ab parfil de marfil alredador.

Item una làmina de nostra Senyora de Illesques ab un manto blau y dos rastres de or, guarnició de evano.

Item una làmina de sant Pau de la cayguda y sa conversió pintat sobre pioca (?) ab guarnició de evano.

Item una làmina de sant Antoni de Padua en la una mà el minyó Jesús y en l'altra una flor de lliri, ab sa guarnició de evano.

Item una làmina de santa Assumptio de nostra Senyora als sels ab molts àngels, té guarnició de evano.

Item una làmina algun poch major de nostra Senyora ab lo minyó Jesús que està dormit, sant Joan a la hun costat y sant Joseph al altre, ab guarnitio de evano.

Item altra làmina del mateix tamany de la propdita de la anuntiatio de nostra Senyora, lo pare etern en lo alt y son àngel, ab guarnitio de evano.

Item un quadret de santa Anna com porta nostra Senyora al temple y Simeon la recibí a la escala, és de pedra ab guarnició de evano.

Item una làmina de santa Catharina màrtir, té espasa en la mà la punta sobre la cara de son pare, la gornitió de evano.

Item una làmina de un Christo chrusificat sant Joan, nostra Senyora als costats y la Magdalena aginollada als peus, ab guarnitió de evano.

Item un quadro de santa Maria Jabsiaca ab dos àngels que li donen la comunió, té un vidre devant, ab guarnitio de evano ab un floch de seda carmasina.

Item una làmina de la adoratio dels reys petita, ab gornitió de noguer.

Item una làmina de la adoratio dels reys petita, ab gornitió de noguer.

Item una làmina de nostra Senyora de Atoxe ab son manto blanch y guarnitió de evano.

Item un quadret dorat de santa Maria Jabciaca ab tres àngels que li donen la comunió, està pintada sobre llautó dorat, té unes flors enmig esmaltades de vert y carmasí són vuyt flors.

Item dos làminas del Salvador y nostra Senyora ab guarnitió dorada.

Item una làmina de nostra Senyora contemplant al minyó Jesús que està dormint en un llit ab un cubertor vert, ab guarnició de evano.

Item una làmina petita del Salvador ab túnica y manto asul y un món en ses mans, ab guarnició de evano.

Item una làmina de sant Joan Batiste en lo desert que està senyalant el cordero, ab guarnició de evano.

Item una làmina de nostra Senyora del Populo ab sa guarnitió de evano.

Item una làmina de un sant de la horde de la Mercè ab les mans juntes ab un cadenat a la boca, ab una palma ab tres corones, guarnició de evano.

Item un quadro de la quinta angustia de nostra Senyora quant tenie son fill mort en los brassos, ab guarnitió de evano.

Item una làmina de Christo en el guerto pequenya, ab guarnitió de evano.

Item una làmina de sant Anton de Padua guarnida de fusta ab unes columnes de cristal als costats.

Item una làmina de un minyó Jesús que aporta en una mà sobre los muscles una creu, llansa, esponja y escala, y a l'altra una sistella ab los demés instruments de la passió, guarnida de perera.

Item dos làmines grans fines de guerra ab guarnició dorada.

Item altres dos làmines més petites ab guarnitió dorada, germanes de les propdites també de guerra.

Item un Christo dorat ab nostra Senyora, sant Joan y la Magdalena sobre una pedra que se anomena lapislasio, falte a nostra Senyora tota la cara, és la guarnició en forma de un adifici ab columnes de bufano y nacar perla, les portes y repartiments del mateix.

Item tretse làmines petites dels Apòstols y Christo nostre Senyor ab guarnició de fusta tenyida de noguer.

Item un quadret de sant Joseph y el minyó Jesús que li ajude a tirar una serra, posat ab un altre quadro major ab vidrera y flors de vidre alredador.

Item una làmina petita de santa Catherina de Sena ab guarnitió de evano.

Item una làmina de nostra Senyora ab lo minyó Jesús que està dormint, ab guarnició de evano y lletres dorades alredador.

Item un quadret de santa Magdalena petit guarnit de evano.

Item dos quadrets de Christo y nostra Senyora de seda taxits en camp vert, ab guarnició de evano.

Item una adoratio dels reys al port molt dolent, a la una part sant Hyerònim y a l'altre sant Joan.

Item un quadret petit de nostra Senyora de Atoxe molt vell, ab sa guarnitió de evano.

Item un quadro de nostra Senyora de fusta blanca y dorada ab una custòdia petita de quatre columnes de marfil.

Item vuyt agnus dei en diferents figures acabades y rompudes les guarnicions.

Item un Christo de marfil al viu de estranada ( ) la creu de evano.

Item un Christo de alabastro lligat ab una columna.

Item una làmina de nostra Senyora, sant Joseph y sant Joan que està aginollat donant un plat de fruyta al minyó Jesús.

Item una làmina que apareix naixament ab un sant Joseph ab una paloma.

Item una làmina de nostra Senyora ab lo minyó Jesús en camisa y sant Joan ab un paner de fruyta.

Item una làmina de nostra Senyora con un minyó en los brasos, con guarnición de madera.

Item una làmina de nostra Senyora ab lo minyó Jesús que està dormint cobert ab una glasa, ab guarnició de evano.

Item una làmina sens guarnició de Christo quant se batejà en lo Jordà.

Item un quadro molt vell de nostra Senyora que dóna a mamar al minyó Jesús.

Item una mapa de la provincia de Cathalunya.

Item dos feixos de diverses guarnicions de quadros, uns dorats y altres negres que.s desferen en Barcelona.

Die XXIII mensis Augusti MDCXXXX.

Primo un drap de devotió de llana y estam de la disputa del minyó Jesús ab los doctors en lo temple, ab sa sanefa y afforro ordinari de tela verda de caiguda de catorse palms y vint y quatre de amplària.

Item un drap de tapisaria de devoció de llana y estam de quan prengueren a Christo nostre Senyor, està sens sanefa en forma de una roda que pren tot lo camp, y quatre profetes en lo entorn, afforrat de tela blanca té vint y hun palm de caiguda y deset de amplària.

Item un drap de tapisaria de la resurectió de nostre Senyors sens sanefa, és de estam y llana té catorse palms de caiguda y deu de amplària.

Item un drap de tapisaria del monte calvari ab Christo nostre Senyor y los dos lladres al costats chrusificats, és de seda llana y estam ab sa sanefa forrat de tela verda, té catorse palms de caiguda y deu palms de amplària.

Item un drap de llana y estam ab sinch figures: nostra Senyora, sant Pere, sant Pau, sant Joan y sant Miquel, sens sanefa, forrat de tela blanca té onse palms de caiguda y catorse palms de amplària.

Item un drap de seda or y llana, són moltes figures ab uns sols y diu la lletra ser significatio de les nou generations judaiques, sens sanefa, té setse palms de caiguda y deu de amplària.

Item un drap de devotió de seda y or y llana que serveix de doser, és un Christo en mig y lo pare Atern dalt ab los sis goigs de nostra Senyora ab una sanefa petita, té de caiguda denou palms y quinse y mig de amplària, afforrat ab tela.

Item un drap de or y seda són tres repartiments, lo de al mig és la coronatió de nostra Senyora, y en lo altre lo miracle de parelítich en la picina, y l'altre lo de la font que Moysès tragué aigua de una rocha per los fills de Israel, té deu palms de caiguda y catorse de amplària.

Item altre drap fi de or y seda, és de quant Christo nostre Senyor fonch batejat en lo Jordà, ab sa sanefa, té de caiguda deu palms y altres deu de amplària, ab afforro de tela parda.

Item altre drap fi de or y seda, és del devallament de la creu, ab sa sanefa y afforrat tot, té set palms de amplària y vuyt de caiguda.

Item un drap molt fi de or y seda és nostra Senyora ab les virtuts Justitia y Misericòrdia als costats, ab una sanefa de vellut violat, té de amplària sis palms y mig y sinch y mig de caiguda.

Item un panyo de vellut morat molt dolent que y ha un senyal que y ha estat un Christo y unes Maries als costats.

Item altre drap de llana, seda y estam de la visitatio de nostra Senyora a santa Isabel, ab sa sanefa, afforrat de tela ordinària, té de caiguda deu palms y dotse de amplària.

Item dos draps petits de or, seda y llana, cada hu ab tres repartiments ab figures significants los planetes, té cada hu quatre palms de caiguda y vuyt de llarch, afforrats de tela blanca.

Item un drap de estam y llana és la anuntiatio de nostra Senyora, ab sa sanefa, té de caiguda set palms y nou de amplària.

Item un drap de devotió que serveix de frontal de or, seda y llana, és la disputa del minyó Jesús en lo temple, ab sa sanefa alredador de satí carmasí, té de caiguda sis palms y deu de amplària.

Item un drap de llana y estam que serveix de frontal està nostra Senyora en lo mig y lo camp és vert matisat de fullatges y flors, té de caiguda sinch palms y nou de amplària.

Item un drapet petit de llana y estam ab tres figures: un rey y dos dones ab una creatura, té sa sanefa alredador, afforrat de tela.

Item una gualdrapa de tersiopelo llisa negra ab tres faixes alredador brodades ab sa flocadura negra alredador, està afforrada ab tela blanca.

Item altre gualdrapa de vellut negre llis ab dos faixes per lo redador ab sa flocadura negra, està afforrada ab tela negra.

Item una gualdrapa de vellut llis negre ab tres faixes de llassos de vellut sobre setí, ab sa flocadura alredador.

Item altre gualdrapa de vellut llis negre ab quatre faixes de vellut mostrejat alredador, ab sa flocadura forrada de tela negre.

Item altra gualdrapa de vellut de mostres negre, ab uns rams y lo camp d'ells de vellut llis ab una flocadura alredador.

Item dos caparasons de llitera de vellut negre llis ab sa flocadura alredador, folrades de tela.

Item altres dos caparasons de llitera de vellut carmasí llis ab flocadura de or y carmasí forrats de tela vermella.

Item vuyt cortines de domàs carmasí de llitera ab alamares y flocadura de seda carmasina ab ses anelles.

Item vuyt quartines de domàs carmasí grans y petites per servei de coxe, velles, ab ses anelles.

Item vuyt cortines de domàs carmasí per servey de un coche, ab ses anelles.

Item un coche gran de vellut carmasí y clavasó dorada ab flocadures de or y seda carmasí ab tots sos adressos.

Item vuyt cortines de domàs carmasí ab alamares y flocadura de or y seda carmasí.

Item quatre coixins de vellut carmasí la un costat y lo altre de domàs ab un galó de or y seda carmasí, que tot lo dit adrés de cortines y coixins són per lo dit coche.

Item quatre cortinillas de domàs de diferents colors velles petites.

Item dos cortinetes de priot de color vert y naranjat.

Item una cortina de drap vermell ab flocadura de seda alredador.

Item sinch trossets, entre grans y petits, de domàs carmasí.

Item dos trossets de brocadillo de Florensa.

Item un talai y sinto de vellut carmasí gornit ab galo de or.

Item uns caps de botes de drap vermell guarnits de or fals.

Item una boseta ab son talai de vellut carmasí per a aportar un pendó.

Item una caixa de bassí de vellut carmesí ab passamà de or clavat alredador ab clavasó dorada ab son caixó per y posar draps.

Item tres fundes de bassí de noguer llises.

Item dues guarnicions de vellut carmasí per a vestir dites fundes ab passamà de plata per lo redador.

Item una funda de orinal de vellut carmasí.

Item un coixí de vaqueta de moscòvia molt vell.

Item seixanta codals de ferro per a alsar les portaleres y tapissaries, los sis dorats y los altres ordinaris.

Item una caixa de capella cuberta de ensarat vert tatxonada de sobrevertes colorades.

Item una caixa llarga sens ensarat que acostume anar lo catre dintre.

Item quatre caixes velles per a posar tapisaria y altres coses.

Item dos caixes petites ab repartiment dins per a rabosteria, ab lo tapador cubert de cordovà vermell.

Item sis cortines de drap de casa per a finestres.

Item una escala gran ab dos pedassos.

Item dos martells.

Item sinch claus de llits.

Item sis tomos de la monarquia eclesiàstica ab son índex.

Item sinch tomos, ab lo índice sis, de Surita.

Item dos tomos de la Istòria de Paulo Jovio.

Item Istòria de Garivay ab quatre tomos.

Item Istòria del reyno de Nàpoles ab un tomo.

Item Istòria de Mariana, dos tomos.

Item el padre Luís de Gusmán; Istoria del Xapón en dos tomos.

Item setanta y dos tomos de diferents autors y alguns duplicats en folio, compresos los llibres que estan designats de dasobre.

Item setanta y tres llibres de quart de diferents autors.

Item setanta y nou llibres de octau y de vintiquatre de difarents autors.

Item quoranta llibres de difarents autors de folio y de quart.

Item un Christo de bronce brodat ab una creu y peanya de evano.

Item dos miralls grans de evano, cantoneres y flors y anses de plata.

Item altre mirall gran guarit de fusta negra ab ansa que apar de plata.

Item un respaller de cadira per a un llit de vaqueta de moscòvia.

Item una figura de mig cos ab un quadro de pedra marbra que és de la figura del rey don Alfonso.

Item una bandarita de guie, a la una part nostra Senyora de Montserrat y a l'altra sant Ramon, de domàs carmasí ab passamà de or.

Item una bossa de domàs carmasí vella.

Item un vaquero de vellut vert guarnit de passamà de or fals.

Item un vaquero y baló de vellut carmasí ab passamà de or per un guio.

Item un balo y ( ) de taffatà encarnat forrat de bocaram blau.

Item unes borles del sobredit guio.

Item unes borles velles de trompeta.

Item un tros de domàs carmasí vell.

Item cent canes de diversos bocarams trosejat per sobreportals quant se antepisse la casa, molt usat.

Item una caixa ab dotse ganivets ordinaris.

Item una pessa de crestall a modo de cales ab sa capsa.

Item una pessa de crestall de peu baix ab un sercolet de or esmaltat de vermell, blau y vert a modo de barca, gravat alredador.

Item un vas de crestall les vores groses, té al costat dos rams gravats ab sa funda de cuyro folrada de vayeta vermella.

Item una pessa de crestall de peu alt ab son tapador que per ramato té un drach, y en lo bevedero gravada una cara.

Item una pessa de crestall baixa o radona ab son tapador y un batolles per ramato ab un sercolet de or ab sa funda de cuyro afforrat de vayeta.

Item un pom de crestall patit com a garrafeta gravat de fullatges, ab sa capsa.

Item un pomet de crestall de peu baix ab quatre bevederos a modo de flor ab son tapador guarnit de plata.

Item una pessa de crestall de peu baix a modo de barca ab ses dos anses guarnides de or esmaltada de vert, està gravada ab uns rams.

Item una copa de crestall de peu baix a modo de barca, gravada de un peix, ab son sercolet de or esmaltat de negre.

Item una pessa de crestall a modo de oca, cap de drach, ab ses ales, y los sercolets de or al peu y coll esmaltats de blanch y vermell, no té funda.

Item una pessa de crestall a modo de mussol ab ses dos peus del mateix, ulls de or per hont cau l'aigua ab una teula de crestall guarnida de or ab los peus esmaltats, ab sa funda forrada de vellut vert.

Item una pessa de crestall rompuda de peu baix gran ampla, gravada, y alredador uns llassos y grutescos, té dos sercols de fil de plata dorada que la sustenten.

Item un canó de crestall ab dos sercols de or, un en lo peu y altre en lo remate esmaltats de blau y vermell ab sa funda de cuyro.

Item una pessa de crestall de peu baix gravada de fullatges ab sercols de or.

Item una pessa de crestall a modo de patxina ab dos sercols en lo peu de or, gravats de negre.

Item una pessa de crestall rompuda gravada ab uns arbres a modo de una salvella petita.

Item una caldarilla petita de crestall ab sa ansa del mateix, rompuda ab los caps de la ansa de or.

Item un vas de crestall ochavat a manera de calse afagit en dos parts.

Item un minyó Jesús de bulto ab sa peanya de fusta dorada.

Item una nostra Senyora de bulto ab lo minyó Jesús en los brasos y una pera en la mà, ab sa peanya de fusta gaspeada.

Item un tros de glassa ab les vores vives negres.

Item un armari de diverses pesses de vidre y altros jarros.

Item altre armari de vidre blanch de diverses pesses de beure.

Item altre armari ab búcaros vermells y blanchs.

Item una muleta de conxa de tortuga.

Item una caixa gran de albe ab son pany y clau, y dins ella sis adressos de vaqueta negra per a un tiro de coche de sis cavalls, ab clavasó dorada ab ses caballades.

Item altra caixa gran forada ab son pany y clau ab cantoneres de ferro.

Item dos scriptoris de pi vell molt dolents.

Item un altre scriptori de noguer que no té més de tapa devant.

Item un banch de pi ample per a tener un scriptori.

Item un bufet guarnit de vellut carmasí ab peus negres ab parfils blanchs.

Item una adarga de cuyro blanch.

Item una colgadura de sis cortines de una cosa molt dolenta que no.s coneix què és.

Item una caixeta petita de noguer y os molt dolenta.

Item un joch de escacs de noguer y marfil molt vell.

Item una tela de un retrato del cardenal Roxeli.

Item una maça de les Indies.

Item dos coixins de vaqueta molt vells.

Item una capsa de claus nous petita.

Item un parell de streps de ferro sens corretges.

Item quatres spases de esgrima.

Item quatre vergues de ferro per a cortines.

Item sis broquers vells dolents, dos de grans molt dolents y los altres petits.

Item dos xaringues de dar ajudes de estany.

Item una mesura de fusta ab clavasó de ferro molt dolenta.

Item un llit ab dos banquets petits y quatre posts molt dolent.

Item un relotge ab sos contrapesos y sa campaneta.

Item un fre de cavall de bronse molt vell sens regnes.

Item dos forns de aram grans ab ses fulles y tapadors.

Item una olla de aram gran.

Item un barquino de aram gran.

Item una fulla y tapador de un forn petit de aram, lo forn no y és.

Item una casola de aram llarga.

Item quatre torteres de aram, dos de grans y dosa de ordinàries.

Item una casola gran a modo de parol de aram.

Item set tapadors de aram, los sinch grans y los dos petits.

Item deu gabulets de aram.

Item vint y vuyt barquelles de aram.

Item sis cassos de aram la hu molt gran, tres ordinaris, y los dos mijans.

Item un fornet de aram.

Item una cullera y una espomadora de ferro.

Item unes tre( )des de ferro.

Item unes graelles de ferro.

Item una paella gran de ferro.

Item tres ganivetes de trancar ossos molt dolentes.

Item una mitja llana de ferro molt dolenta.

Item unes forquetes de ferro.

Item dos cluixilles de ferro bones per a posar carn.

Item unes cardes per a menjar blanch.

Item uns tres peus de ferro per a posar una caldera.

Item un morter de pedra de Gènova ab sa mà de fusta.

Item tres fustes de la pasta.

Item una fusta per al menjar blanch.

Item uns ferros grans de posar al foch de tres peus.

Item una casola de aram ordinària.

Item una paella de aram ordinària.

Item una cantimplora de aram vella.

Item dos peligalls de ferro per als morros.

Item sis copes entre petites y grans de aram.

Item una copa per un braser de aram petita.

Item un canter de aram dolent.

Item dos pales y unes forquilles de ferro.

Item dos cases la huna tota foradada y l'altra usada.

Item una sort de ferro vell.

Item una cadira de parir de fusta.

Item una pala de ferro gran per a la cunya.

Item una clavasón dorada para coche y para sillas.

Item dos estoques llarchs ab sis benyes.

Item sinch parells de pistoles de cavall ab ses fundes.

Item altra pistola ab sa funda.

Item sinch fundes de pistoles, dos d'elles ab galó de or.

Item una espasa dorada ab sa benya.

Item un banquet petit de noguer.

Item una tauleta petita de noguer.

Item quatre capetes per a lacayos, dos de feltre y altres dos de llana de cordeleats blanques molt dolentes.

Die XXV Augusti.

Item una cadireta de vellut de dins de una llitera molt vella.

Item tres banchs llarchs de pi de respatllera vells.

Item un llit ab dos banchs y quatre posts vell.

Item sis llits de corde de fusta que no y ha cordes, molt usat.

item una tarima gran y una de petita de pi.

Item una post de noguer llarga que serveix de massa per a la cunya, ab dos petges.

Item una cadira de mans tota espatllada.

Item sis o vuyt banquets de fusta de pi y noguer molt dolents.

Item quatre taules llargues de pi velles.

Item sis taules de pi ordinàries dolentes.

Item dos caixons de dispensa molt dolents.

Item una caixa ab dos caixons de pi molt dolenta.

Item dos portadores de dispensa la una sercolada de ferro y l'altre no usade.

Item una caixeta de pi forrada ab unes frontises de ferro a cada cantó ab pany.

Item tres caixes verdes de pi per als patges.

Item dues selles de rrossí velles molt espatlades.

Item un llit de noguer plegades ab una tela peus baixos molt usat.

Item una sella de vellut negre per a cavall ab tots sos adressos.

Item un llit de banchs ab tres posts de pi molt usat.

Item una sort de corretges deferents trancats.

Item un caparassó de ginet de drap vert molt vell.

Item una sella de cavall verda brodada de or molt vella.

Item un llit de post y blanch molt dolent.

Item una olleta de coure trancada.

Item quatre portadores de pi molt dolentes.

Item tres llits de bordes de pi sens cordes.

Item dos algerres de terra ab sos tapadors de fusta.

Item una sort de caixes velles.

Item vuyt posts de albe de llargària de setse palms y amplària algun palm y mig.

Item una sort de streps vells de ferro.

Item uns trossots de plom vell que eren de alguna canal.

Item una sort de diverses armadures de ferro y rodelles velles, les quals estaven en la torra mestre.

Item quatre carratells de mitja carraga cada hu sercolats de ferro, buyts.

Item quatre portadores tapades per anar a sercar vi en lloch de bots.

Item dues botes de dos càrregues cada una ab vuyt sercols de ferro cada una ab un poch de vi.

Item quatre botes de dues càrregues molt velles que en dues y ha un poch de vi, sercolades de fusta.

Item quatre carratells de mitja càrrega cada hu, los dos plens y los dos buyts.

Item tres carratells que quatre fan carraga ab un poch de vi cada hu.

Item dos bots de aportar vi.

Item en lo seller del dit castell se troben en lo entrant a mà esquerra, quatre vixells molt dolents que no poden servir, y més adins, en la segona istàntia, se troben a mà dreta set vixells bons y tinents, los dos de tinguda cada hu de quatre o sinch bents banters poch més o manco, y los altres sinch de tinguda los huns de doscents y los altres de trescents poch més o manco.

Item finalment se trobe una mesa de jugar aforrada de panyo vert sens boles ni tacos.
Testes sunt Bernardus Llima, ligni faber, et Josephio Llima cultor dicta villa Arbeca.

(*Inventari de l'arxiu del castell d'Arbeca, 6 d'agost 1640*).

Ço és que:

Entrant en un aposento de la torre mestra, lo qual se tanque ab tres portes vulgarment dit lo erxiu, en lo entrant a mà dreta se trobe un armari tancat ab clau intitulat per part de fora *Misselanea*; lo qual està plè de diferents scriptures.

Item al costat del propdit se trobe altre armari tancat ab clau intitulat per part de fora *Censos*; lo qual y ha molts actes de pregamí y alguns plechs de altres papers.

Item damunt dels sobredits dos armaris se troben altres dos ermaris intitulats la hu *Cartes Missives*, en lo qual y ha molts pliechs de papers y alguns actes de pregamí, y lo altre intitulat *La casa de Barcelona y el Guerto de la Rambla*; en lo qual y ha molts papers dintre de unes bosses de pregamí y també actes de pregamí.

Item discorrent per dit aposento en la part de la finestra de tramuntana, se trobe un armari intitulat *Scripturas tocantes a Istoria y Autos Entigos*; en lo qual y ha molts llibres plechs y actes de pregamí y plechs de diferents papers.

Item al costat de dit armari altre armari intitulat *Testamentos, Capítulos, Scripturas domésticas y privadas*.

Item sobre dels propdits dos ermaris se troben altres dos intitulats la hu *Baronias y lugares que han sido de la casa de Cardona y agora no lo son* y *Rentas de Balaguer*; en lo qual y ha algunes bosses de pregamí intitulades, y dins d'elles diferents papers y lo altre intitulat *Misselanea, son papeles que se han de ver y poner en su lugar*; en lo qual y ha moltes boses de pregamí ab diferents pliechs de papers y altres en pregamí.

Item en la mateixa part de la finestra se troben quatre armaris, lo primer intitulat *Almario general y común, Registros y árboles, Pleytos de los estados y otros títulos y officios o cargos* en lo qual y ha moltes boses de pregamí que contenen molts papers y dos còpies dels originals processos molt grans cuberts ab pregamí y una corretga de cuyro cada hu ab alguns privilegis ab segells; lo segon intitulat *Biscondado de Vilamur, Arbeca y Juneda, Feudos extra ordinarios, Baronias de Oriola*; en lo qual y ha molts llibres y boses de pregamí plenes de pepers y en particular un llibre ab cubertes de vellut carmesí; lo terser intitulat *Marquesado de Pallas* dins del qual y ha alguns actes de pregamí y papers que no està arxivat, y lo quart armari intitulat *Condado de Prades, Baronia de Entensa, el hospital del Infante*; dins del qual y ha algunes boses de pregamí plenes de papers y altres diferents scriptures que no està erxivat.

Item en lo cap del arxiu de front de la porta se troben quatre armaris intitulats lo primer *Ducado de Cardona, Vegueria de Segarra, Conca de Odena, Claramunt*; dins del qual y ha algunes bosses de pregamí retalades y altra miselaria de papers que encara no estan arxivats. Lo segon intitulat *Ducado de Cardona, Val del Ort inferior, Val del Ort superior, Çolsona*; dins del qual y ha algunes bosses de pregamí ab papers dintre y altres papers. Lo terser intitulat *Ducado de Sogorbe, la Vall de Uxó y Sierra Deslida, Antiguo patrimonio, lugares en Valentia*; dins del qual y ha moltes bosses de pregamí ab diferents papers, alguns llibres y en particular dos llibres dins de unes capses de fulla de Flandes y una còpia de un gran procés cubert de pregamí, y lo quart armari intitulat *Condado de Empurias, Manuales y otros libros registros y capbreos comunes al condado* ; dins del qual y ha moltes bosses de pregamí dins de les quals y ha moltes scriptures, actes de pregamí y alguns llibres y un llibre dins de una capsa de fulla de Flandes.

Item descorrent per dit arxiu en la part de migjorn fins a la finestra, se troben tres armaris intitulats lo primer *Condado de Empurias, Morells y Vullestret, Baronia de Verges, la Valle de Banyus*; dins de la qual y ha moltes bosses de pregamí y dins d'elles diferents scriptures actes de pregamí y dos o tres privilegis ab segells; lo segon intitulat *Condado de Empurias, fardos del condado, Cadaquers y su leuda, Abadiados* y dins d'ells molts feixets de actes de pregamí y algunes bosses de pregamí; y lo terser intitulat *Condado de Empurias, Baronia de Siurana, estanque y salinas, Castellón*; y dins de ell se troben molts feixets de actes de pregamí.

Item en la mateixa part de mitjorn, passada la finestra, se troben tres armaris intitulats lo primer *Patronatges, Capbreos de Ducado de Cardona*; dins del qual se troben alguns pliechs o bosses de pregamí y dins diferents scriptures, alguns llibres y en particular hu ab cubertes de cuyro vermell y dorades; lo segon *Misselannea* y dins dell se trobe moltes bosses de pregamí y dins d'elles moltes scriptures, y lo terser intitulat *Misselanea y extraneos*; dins del qual se trobe algunes bosses de pregamí y dins ab diferents scriptures, alguns llibres y alguns actes de pregamí.

Item se troben damunt dels dits tres armaris altres tres intitulats lo primer *Misselania*; dins del qual y ha bosses de pregamí ab moltes y diferents scriptures y dos llibres; lo segon intitulat *Diversas quentas, Misselania*; dins del qual se troben alguns libres per a enquadernar, tres o quatre de enquadernats y algunes bosses de pregamí ab scriptures dintre; y lo terser intitulat *Misselanea*; en lo qual y ha molts llibres per a enquadernar.

Item al costat de la porta de dit arxiu se troben dos armaris la hu intitulat *Estravagantes y Misselanea*; dins del qual y ha bosses plenes de diferents scriptures y actes de pregamí; y lo segon intitulat *Diversos lugares juntos, Manuales y Scripturas de sant Torner de Falsete*; y dins dell y ha bosses de pregamí plenes de scriptures y manuals cuberts de pregamí molt fumat.

Item desobre dels propdits tres armaris se troben altres dos intitulat lo primer *Llibros de Thesorero*; dins del qual y ha bosses de pregamí ab scriptures dintre, y lo segon intitulat *Llibros de Dispensa*; y dins de ell llibros y altres scriptures.

Item desobre la portalada de dit archiu se troben dos armariets sens títol; dins del qual se troben alguns llibres ab tafetans per lligadors y alguns altres papers.

Item per desobre dels sobredits armaris se troben llibres ab cubertes de pregamí y pliechs de diferents papers.

Item una caixeta de fusta de pi sens pany y clau y dins plena de scriptures tocants als feus.

Item quatre bauls enter( ) ab diferents papers y scriptures. ( ) intitulat *Capbreu de totes les dretes y scriptures y rendes que lo* ( ).

Item un llibre gran de pregamí ab cubertes de fusta y ( ).

Item onse caixes entre grans y xiques ab cubertor y sens cubertors y dins d'elles diferents papers y scriptures.

Item dos arquimeses la una de noguer y altre de albe ab diferents papers pregamins y scriptures.

Item y finalment per terra un munt de cartes missives y altres scriptures de paper vells.

Tots los quals ermaris se tanquen ab claus los quals dit ( ) per don Ramon en dit nom ha tancat, y havent entregat y encominat a dit senyor Joan de Melgar juntament ab tres claus de les portes de dit arxiu per a que aquell y les coses que en ell estan, tinga en bona y deguda custòdia, les quals claus y custòdia de dit archiu accepte dit senyor Melgar fins a tant que altra cosa per sa Exca. li sia hordinat.

(*Testimonis*: Josep Alsina, fuster, y Magí Andreu, escrivent.)

Doc. 80: AHC. Jaume Tàcies: "Tertius liber inventariorum et encantorum" 1632-1657. (XII-Arbeca); Almonedes del duc Enric fetes al castell d'Arbeca des de 26 d'agost 1640

Encant dels mobles de l'Exim. Duch don Henrrich fet en Arbeca. S.Poenes me Jacobum Tàcies, notº regium Arbecae.26 augusti 1640.

Die dominico XXVI augusti anno a nate. dni. MDCXXXX in castro presentis villae Arbecae, de mandato Illmi. domini Antonii de Aragó procuratoris gnalis. Exmae. dominae domnae Catharinae Fernandes de Còrdova y Figueroa ducissa Cardonae et Sugurbi ett. Fuerunt subhastata vendita et

liberata plus danti et offerenti bona mobilia, quae fuerunt Exmi. domini Ducis Cardonae et Sugurbi ett. don Henrrici infra. personis et pretiis respective infris. Per Andream Asamor nuntium juratum Arbecae, praesente et assistente ac pecunias recipiente Rdo. Josepho Palaudaries suae Extiae. computatore et me Jacobo Tàcies notº publico describente infro.

Primo se ha venut al Sr. Dr. Pau Albareda, rector de Arbeca, una ganivetera ab dotse ganivets y un sacamolls per vuyt reals.

Item una muleta de conxa de tortuga a don Francisco Perillós per vuyt reals.

Item al dit don Francisco una cassa de aram per setse reals.

Item una spasa dorada a don Joseph de Speros, criat del senyor don Antonio, per vint y quatre reals.

Item a don Carlos de Bargas un estoch llarch per vuyt reals.

Item a Joan de Castro un altre estoch llarch per vuyt reals.

Item al doctor Albareda dos algerres grans de terra per setse reals.

Item a don Joseph de Spiros set quadros, ço és la batalla de Orlinguen, Rosselló, Arbeca, Comptats de Prades y lo mar Mediterraneo y lo Cardó y lo Pahís del comptat de Empúries.

Item al dit don Joseph trenta y sis llibres per sinquanta reals.

Item a don Joseph de Spiros set taburets de campanya de tisora y vaqueta de moscòvia vermella y clavasó dorat, per tres lliures y vuyt sous.

Item a mº Magí Andreu una sella de mula dolenta per deu sous.

Item a Ambròs Janer nou sachs dolents per onse reals.

Item al Sr. Jaume de Salavert de Ivorra dos pistoles napolitanes ab ses fundes de cuyro, per trenta quatre reals y mig.

Item al Sr. Jaume de Ivorra una exeringa d'estany per quinse sous y mig.

Item a don Francisco Çabater dos cortines de picote per onse sous.

Item al Sr. Doctor Albareda sis cadires de cuyro de moscòvia de repòs, clavasó dorada, per deu lliures y mija.

Item a mº Hiacynto Soldevila un braser de aram per dotse reals.

Item a don Francisco Perillós una copa molt gran de aram per tres lliures.

Item al Dr. Albareda una copa gran per vint y sinch reals.

Item a Francisco Alegre de Tarragona, tres quadros del Cel, Purgatori y Infern.

Item un quadro de Nostra Sª del Puig de València per trenta y tres sous a mº Sebastià Salvador.

Item a don Francisco Perillós un quadro de st. Saldon y st. Hermenter per deset sous.

Item a mº Sebastià Salvador sis cadires de repòs de cuyro de moscòvia, ab clavasó dorada, per deu lliures.

Item a Francisco Alegre un llit ras plegadís ab frontices, de fusta de noguer, per dotse reals.

Item a mº Magí Andreu quatre cadires de repòs de cuyro de moscòvia, clavasó dorat.

Item al doctor Albareda una camisola y baló a la francesa, de sots la camisola, y lo baló de tafetà encarnat, per set reals.

Item al Sr. Jaume de Salavert un quadro de st. Sebastià per setse sous y mig.

Item a don Francisco Çabater dos pistoles napolitanes ab ses fundes de cuyro, per trenta quatre reals.

Item al Sr. rector de Castellots dotse quadros de dotse verges y los quatre doctors de la yglesia, per deu lliures y vuyt sous.

Item a mº Hiacynto Soldevila una bossa de vellut carmesí que servie per a portar lo guio, per tres reals.

Item a don Joseph de Spiros un talahí y sinto de vellut carmesí per deset sous.

Item a mº Hiacynto Canyelles tres cortines de domás carmesí, ab flocadura de seda carmesina y groga, per tyrenta y tres sous.

Item a mº Magí Andreu dotse Sibiles per quoranta y vuyt reals.

Item a don Francisco Perellós dotse quadros dels apòstols, dos del Salvador y de Maria, dotse Sibilles y dotse testes de emperadors per divuyt lliures.

Item al Sr. rector de Castellots un quadro gran de Nostra Srª y lo minyó Jesús ab una creu, per quinse reals.

Item a don Joseph Despiros un llit de camp de granadino per onse lliures y mija.

Item a Pere Joan Llobera, habitant en Lleyda, una tortera ab son atapador de aram per divuyt sous.

Item a Ramon Claver un quadro petit de Nostra Srª ab la guarnició ab vies dorades, per vint y dos sous y mig.

Item al Sr. rector de Castellots un quadro petit de la oratió en lo hort, per vint y un sou.

Item al dit un quadro petit de Nostra Senyora de la Pietat y Christo baixat de la creu, per vint sous.

Item a Bufacarrau una pala de ferro y forquilles per al foch, per sis sous y mig.

Item al doctor Albareda una pala de ferro per quatre sous y sis dines.

Item al dr. Albareda una cassola de aram llarga per una lliura.

Item a Ramon Claver una cortina de drap vermell per nou sous.

Item a la viuda Pastor un coxí de vaqueta de moscòvia per quatre sous.

Item a mº Miquel Agulló una cortina de drap de casa per nou reals.

Ite al dit Agulló altra cortina de drap de casa per vint y un sou.

Item a Ramon Claver una cortina de finestra de drap de casa per set reals y sis dines.

Item a Francesch Tarragó altra cortina de drap de casa per nou sous y mig.

Item a don Francisco Perellós dos cortines de llens per denou sous.

Item a don Francisco de Perellós un quadro de st. Hierònym que està dormint sobre el genoll, per vint y sis sous.

Item al dit Perillós un quadro de la horatió en lo hort per vint sous.

Item al Sr. rector de Castellots set quadros petits ab les guarnitions dorades y blaves per vint y quatre reals.

Item a mº Sebastià Salvador un quadro petit de sanct Francesch abraçat ab un Christo y la guarnitió de noguer, per vuyt sous.

Item a fra Pere Bonet un quadro petit de Nostra Srª de la llet ab la guarnició de fusta negre, per sis sous.

Item als sachristans de la yglesia de Arbeca una taula llarga de pi ab petges y traves del matex, per dotse sous.

Item a Francisco Alegre dotse Amasones per vint y sinc reals.

Item a Valentí Altarriba nou banquillos ab respallers de cuyro de moscòvia y clavasó dorada, per set lliures y quatre sous.

Item a Jaume Pier sinch portadores de pi dolentes per vuyt sous.

Item a Joan Asquer una tauleta de pi per sis sous.

Item a mº Miquel Agulló una sella de cavall molt dolenta per quatre sous.

Item a Joan Terròs un filat de almedrava per quinse reals y mig.

Item al dit Terròs una tauleta de pi dolenta per vuyt sous.

Item a Joan Perellós un llit de dos banquets y tres posts per set sous.

Item al dr. Ramon Ballester, rector de Castellots, un bufet ab un petge trencat y dos banchs respatllers tot de noguer, per sis lliures.

Item a Joan Claver dos banquets de pi per tres reals.

Item a Joseph Llima una taula de pi per set sous.

Item a Joan Marçal una tauleta de pi dolenta per sis sous y mig.

Item a Francesch Tarragó un bufet de noguer dolent ab travetes de pi per tretse reals.

Item a Francisco Llobera dos bots de cuyro vinades per deu sous.

Die 27 praedictor. mensis et anni.

Item a Bernat Llima una cantimplora de aram petita per vuyt sous.

Item a mº Magí Andreu dos cadires de vaqueta de moscòvia ab clavasó de or, per 33 reals.

Item a mº Hiacynto Soldevila quatre cadires de repòs de vaqueta de moscòvia ab clavasó de or, per sis lliures catorse sous.

Item a Pere Ballester del carrer de Baix, una taula de pi per dotse sous.

Item a Jaume Asquer dos banchs respatllers llarchs de pi, los petges trencats per vint y un sou y mig.

Item a Gregori Guardiola sinch taburets de tisora y raspall de vaqueta de moscòvia ab clavasó dorada y mostres de seda groga, per tres lliures.

Item al doctor Pau Albareda vuyt posts de albe, llargues de setse palms, per quoranta y un real.

Item al doctor Albareda dos taburets de respatller de vaqueta de moscòvia per quoranta y un sou.

Item al doctor Joseph Alzina un taburet de tisora de cuyro de moscòvia per deu sous.

Item una xeringa d'estany a Valentí Altarriba per dotse sous.

Item a Gregori Guardiola uns streps de ferro per set sous.

Item a mº Miquel Agulló dos taburets negres ab respatllers per vuyt sous y mig.

Item a mº Canyelles un banch respatller de noguer per vint reals.

Item a mº Magí Andreu una caxa de braser de fusta per sinc sous.

Item a don Joseph de Spiros un taulell d'escats de fusta y marfil ab ses pesses, per deu reals.

Item a Gregori Guardiola un llit de migs pilars per vint reals.

Item a don Joseph de Spiros una sombrerera folrada de tafetà vermell per set sous.

Item al dr. Albareda una caxeta de claus per quoranta sis sous y mig.

Item a l'hospital de Arbeca un servidor de terra ab una capsa negra molt dolenta per dos sous y hun diner.

Item a Miquel Altarriba quatre gerretas de terra per a olives per dotse sous.

Item a Jaume Malacara un servidor de terra per dos sous y sis diners.

Item a Joseph Janer Pocorull altre servidor de terra per dos sous y dos diners.

Item a Miquel Altarriba un gibrell gran de terra per sinch sous.

Item a me. Bages altre gibrell de terra per tres sous y mig.

Item a Miquel Altarriba un banquillo de cuyro de moscòvia ab lo peu trencat per set sous.

Item a mº Joan Lleonart tres taburets tots trencats per set sous.

Item una cadira de repòs negra y dolenta a mº Miquel Agulló per sis sous.

Item a Joseph Janer Pocorull dos coyxins grans de cuyro per deu sous y mig.

Item al me. Bages dos cadiretes de repòs baixes y dolentes.

Item a Joseph Llima dos scambells alts per set sous y mig.

Item a mº Sebastià Salvador dos banquets de pi ab travetes del mateix per quatre sous.

Item a Joan Faugas un banquet de pi per tres sous.

Item a Valentí Altarriba un bufet de noguer per quatre lliures.

Item al sr. rector de Castellots una tauleta de noguer redona per tretse reals.

Item a don Francisco Perillós dotse cadires de repòs, un poch més baixes de vaqueta de moscòvia ab dos repunts per vint lliures.

Item a la sachristia de Arbeca una peanya o tarrima de fusta per vint sous.

Item a Valentí Altarriba dos dotsenes de tasses de vidre per vuyt sous.

Item a Pere Joan Hospital un banch respatller de pi molt llarch de sis petges per vint y dos sous.

Item a Elisabeth Janer, viuda, dos llits la hu de cordes y lo altre de posts y banchs, y una taula de pi per quinse reals.

Item a don Joseph de Spiros un retrato del cardenal Rotxeli per vuyt reals.

Item a Francesch Serra dos banchs de pi per vuyt sous.

Item a Guilla tres banquets de pi per quatre sous y sis dines.

Item a Pere Joan Spital una tauleta de pi per sinch reals.

Item a Pere Llima dos banquets de pi per tres reals.

Item a Antoni Perelló un llit de migs pilars per vint y sis reals.

Item al rector de Castellots un llit de migs pilars per trenta y tres sous.

Item a Joseph Vilar un llit ras de cordes y fusta de pi per vuyt sous.

Item a Pere Joan Hospital una màrfega per sis sous.

Item a Miquel Altarriba una màrfega per tres sous.

Item a na Badia una màrfega per tres sous.

Item a mº Joseph Alzina quatre botelles per vint y quatre reals.

Item a don Joseph de Spiros unes fundes per vuyt sous.

Item a Magí Andreu un broquer per deu sous.

Item a Joseph Janer dos spases d'esgrima per dos sous y vuyt dines.

Item a Perucho Ballester una portadora cuberta per dos sous y mig.

Item a Joan Capdevila una caixa de pi ab dos cayxons per quinse sous y mig.

Item al dr. Albareda un quadro de Nª Senyora de la Soledat ab uns rosaris per deu reals.

Item a Bernat Llima un llit de cordes y fusta de pi per deu sous.

Item a mº Jaume Coll un quadro de St. Diego ab guarnició dorada per quinse reals.

Item a Joseph Ciurana dotse Emperadors per dotse lliures.

Item a mº Jaume Coll dotse Sibilles per quatre lliures quatre sous.

Item a mº Phelip Ballester un llit de migs pilars per deset reals.

Item a mº Hiacynto Canyelles dotse Sibilles per quatre lliures quatre sous.

Item a Ramon Claver dos quadros, la hu de St. Joseph y l'altra de santa Isabel, reyna de Portugal, per vint y dos sous y mig.

Item a mº Hiacynto Canyelles una taula de pi dolenta per nou sous.

Item a mº Joan Minguell Berenguer set quadros de sts. dominicos ab una flocadura per lo entorn per quatre lliures y dos sous.

Item a Valentí Altarriba dotse cadires de repòs de vaqueta de moscòvia, colchades y ab repunts de seda, per vint y tres lliures.

Item al sr. Rector de Castellots una taula de albe llarga ab dos capitells per dotse reals.

Item a Joan Llima un llit de posts y banchs per deu sous.

Item a Miquel Pastor un llit de cordes per deu sous.

Item a Pere Joan Spital un llit de migs pilars sens poms per dotse reals.

Item a Joseph Ciurana sis cadires cotxades de cuyro de moscòvia, repuntades de seda, per onse lliures.

Item a Bernat Llima un tros de corda d'espart per un sou.

Die XXVIII augusti MDCXXXX.

Item a Joan Cots quatre canters de terra de Lleyda per dos sous y un diner.

Item a Joseph Llima tres cantes com los propdits per dos sous.

Item un llit de cordes y pi a Jaume Salvany ab la cama trencada per quatre sous.

Item a Matheu Forester un llit de cordes y pi per deu sous.

Item a la viuda Perelló tres portadores dolentes per quatre sous y tres diners.

Item a Joseph Ciurana vint quadros de Pontífices per set lliures.

Item a mº Canyelles una arquilla dolenta de noguer llisa per vint y sis sous.

Item a Jaume Asquer dos cadires baixes dolentes per vint y sinch sous.

Item a a mº Hiacinto Canyelles un quadro de Nª Senyora ab portes per quinse reals.

Item al rector de Castellots un quadret de st. Pere màrtyr ab un acte de la sta. Inquisitió per dotse sous.

Item a mº Joseph Janer un ast de ferro mijancer per quatre sous.

Item a mº Canyelles un bufet de noguer petit per vint y sinch reals.

Item a Matheu Forester un bufet de noguer petit per vint y sinch reals.

Item a pere Perelló un llit de cordes y pi dolent per sinch sous.

Item a Lluys Carreres de Tàrrega dos jochs de Sibilles que són vint y quatre per deu lliures.

Item a Joseph Janer un ast de ferro per quatre sous.

Item a Hierònym Sans un ast gran per dotse sous.

Item al doctor Albareda dotse quadros de les dotse tribus per dotse lliures.

Item a Ramon Claver un carretellet dolent ab una axeta de courer per sinch sous.

Item a Joseph Ciurana tres ferros lligats al cap per a tenir una olla, per deu reals.

Item a Miquel Altarriba dos asts de ferros per sis sous.

Item a Antoni Perelló uns ferros de tres cames per deu sous.

Item a Joseph Badia un llit de posts y banchs per deu sous.

Item al sr. rector de Castellots uns cavalls de ferro per deu sous.

Item al doctor Albareda una cavalls de ferro per vuyt sous.

Item a Matheu Foraster uns cavalls de ferro per vuyt sous.

Item a Pere Castanyer un ast de ferro per quatre sous.

Item a Francesch Serra uns cavalls de ferro per quatre sous.

Item al rector de Castellots un ast gran de ferro per sis sous.

Item a mº Phelip Ballester uns cavalls de ferro dolents.

Item a don Francisco Perellós dos cavalls ferros per setse sous y dos.

Item a Francesch Oros un astet molt xich per sis dines.

Item a Joan Perelló dos banquets de peus de pi, tot per dos sous.

Item un banch de pi dolent per dos sous a Joan Perelló.

Item a mº Jaume Coll una botelleta ab una axeta per nou sous.

Item a Francesch Serra un banch de pi ras y vell per quatre sous.

Item a Pere Castanyer dotse Sibilles per quoranta tres reals y mig.

Item al rector de Castellots una capsa de calser dolent per un sou.

Item a Joseph Ciurana la mapa de Catalunya per setse reals.

Item a na Miquela un llit de cordes trencat per sis sous.

Item a Joan Miró una sort de ferros vells per deu reals.

Item a Joseph Ciurana una tauleta y un banquet de noguer per vuyt sous.

Item a Sebastià Balaguer dos banchs respatllers de noguer per quoranta reals.

Item a Joseph Ciurana una taula del joc de l'Auca per tres sous.

Item a Isidro Queralt un llit de cordes per deu sous.

Item a Joseph Ciurana una cadira de repòs, colchada de cuyro de moscòvia, per divuyt reals.

Item a Francesch Oros una sort de ferro y quatre rajoles de sal per vuyt sous.

Item al doctor Minguella dotse quadros de profetes per sis lliures.

Item a mº Francesch Cornellana dos pistoles napolitanes ab ses fundes per quatre lliures.

Item a Joseph Solà sis barralons a compte de portadores cubertes per divuyt reals.

Item al dit Solà dues botes de dos càrregues cada una, ab sércols de ferro, per quatre lliures.

Item al dit Solà per dos càrregues de vi dotze lliures.

Item a mº Francesch Cornellana dos botes de dos càrregues cada una per vint reals.

Item a Joan Fàbregues de Bellpuig dos botetes de a mija càrrega cada una, la una buyda y la altre plena, per quatre lliures.

Item a Francesch Barrufet una ballesta dolenta per sis sous.

Item al doctor Albareda un bufet de noguer de una post per vint y sis reals.

Item a Joan Lleonart un llit de cordes y fusta de pi per dotse sous.

Item al sr. Canonge Itro. de Cardona, per dos botes de dos càrregues cada una y dos carratells plens de vi, per vint y quatre lliures.

Doc. 81: Biblioteca Nacional, Madrid. Ms.2324; Testimoni polític de la duquessa de Cardona: "*Copia de carta de la duquesa de Cardona para sus hijos desde Barcelona*". Barcelona 8 de novembre 1640.

Copia de carta de la duquesa de Cardona para sus hijos desde Barcelona, 1640.

Hijos míos en esta os daré quenta del estado presente destas cosas sin dejar niñería alguna de quantas se ofrecen, para que con más particularidad entendais como estamos y podais discurrir con mayor fundamento en lo que más importare al servicio del Rey. Oy ha cinco meses que mataron al Virrey (Dios le tenga en el cielo) con cuya muerte se halló perdido este pueblo, y sin justicia, porque Don Ramón Caldes que servía el oficio de Governador, por lo sucedido en Santa Coloma de Farnés, no osava salir en público aunque se lo instó la ciudad ofreciéndole su assistencia, y sin duda se exponía a perder su vida el veguer, pero no tenía autoridad conveniente, y aunque le llamaron y asistieron no pudo autorizar el cargo como convenía en tiempo que era menester autoridad y maña, y mucho de entrambas cosas. Algunos días después vino vuestro padre (que aya gloria) a este lugar, y se detubo en él sólo tres días, porque el fracaso de Perpiñán alteró tanto a toda Cataluña que para sosegarla como deseava pareció forzoso remediar el mayor sentimiento; y el haver de acudir a aquella villa hizo que dexase a Barcelona sin remedio, que le avían ya sentido con sólo su persona, que luego que llegó salieron los ministros en público. Y si bien lo llevó mal el pueblo, no fue de manera que les perdiese el respeto, aviendo conocimiento y modo con que satisfacer la quexa y ablandar los ánimos. Pero como hos he dicho, el aver de acudir a Perpiñán impidió estos y otros efectos del gran servicio del Rey y de total quietud desta provincia.

En Perpiñán tubo la materia más resistencia de lo que el duque entendió antes de salir de aquí, porque no creyó que el restituir a los de la villa a la libertad que avían tenido siempre podía tener dificultad, porque aseguravan qualquiera rezelo que dellos se pudiese tener, en primer lugar su fidelidad y luego el estar tan sin fuerzas y quebrantada por los muchos trabajos en que se a visto que la han reducido; pero los efectos que en Cataluña causó aquella jornada fueron estos: Persuadíanse que los soldados con sólo el orden de sus cabos obravan los daños, para que se calificavan en toda la provincia con nombre de crueldades y impiedades. Esperaron de la autoridad del Duque y de su zelo el remedio, porque no dudaron que los soldados le obedecerían. Como después vieron la dilación y la dificultad que tenía el remedio de aquellas cosas, levantaron el pensamiento para discurrir que aquello que los soldados avían obrado era con orden de Madrid, o con aprovación de lo hecho, y fueron pensando que les esperavan mayores desdichas si se acrecentase el exército del Rey y fuese poderoso para dominar esta provincia; mas como sus naturales están acostumbrados a la obediencia del Rey, y a experimentar que si se executan algunos rigores paran luego en blanduras y en sentir la piedad de su Príncipe, y que muchas amenazas se han desvanecido antes de llegar a la execución, estavan suspensos

todos, y eran varios los discursos; y aunque creían totalmente los que persuadían su esperanza no se resolvían del todo con los de su temor, pero arraigávase mucho el odio contra los soldados por ser los inmediatos a su daño y deseo de acabar esta provincia. Bazilando todos con estos discursos, iva creciendo la insolencia por falta de justicia en todas partes; porque el que pudo entender en su administración, aviendo perdido la autoridad ya desde el desastre de Santa Coloma de Farnés en Barcelona, y en todo el Principado, librava cada particular su seguridad en sus armas, y ansí sucedían casos muy tristes, el levantarse un pueblo contra otro, las campañas contra los lugares grandes, y en un mismo lugar una calle contra otra. Ya sabéis que son exemplos desto Manrresa, Esparraguera, Vique y otros muchos lugares de Cataluña y Barcelona dentro della; y lo que fuera intentaron los villanos en quitarle los mantenimientos que esto ocasión a que se formasen las dos compañías de a cavallo que de Pinós y de Ardena salían a batir la Estrada, para seguridad de los vivanderos.

Quando se pasava la vida en estas confusiones, comenzaron a venir avisos de Madrid, en que se advertía que su Magd. tomaría muy fuertes resoluciones contra el Principado, hasta quererle despoblar, trayendo exemplos de algunas provincias de Alemania, con las quales en este tiempo se ha usado castigo semejante. Fueron estos avisos repetidos, y la disposición iva acreditándolos porque en Aragón se formava exército; acrecentávase el de Rosellón, nombró su Magd. por virrey al Obispo de Barcelona, prelado muy benemérito de la Iglesia, pero la confusión en que estávamos pedía virrey de más resolución y autoridad en lo temporal. Y ansí discurrieron muchos, luego que murió el duque, desta manera; que si su Magd. nombrava por virrey a otra persona, querían el asiento destas cosas por medios de paz, y si nombrava al Obispo de Barcelona, querían que se aumentase la confusión del Principado y acabar con él de una vez. El suceso de libertar al barbero que estava en la cárcel hizo evidente esto, porque aviéndole aconsejado la ciudad que le prendiese, ofreciéndole su asistencia y los diputados de la misma suerte, no se valió della con la prudencia y resolución que convenía, porque si usara de la ocasión con destreza, ya se deja conocer que hiciera Barcelona lo que Tortosa ha echo, que no ha sido más que tener la justicia la asistencia de los rejidores de la ciudad con deseo de quietarla, y lo mismo era lo que tenía el Obispo si acrecentara a governarle como convenía, echando primero el fundamento de la autoridad de la justicia; per sin tener aún ninguna ¿cómo se podía acometer tan aprisa lo que avía de obrarse después de experimentada la obediencia? Esto lo ha hecho la experiencia, porque aviendo formado aora la ciudad uniones, está quieta, y atreviéndose un motín a ir a casa de Mariné, boticario del Marqués de Villafranca, las uniones le echaron y prendieron al promovedor del, y por la mañana amaneció en la cárcel dado un garrote, y escrito en el pecho su delito, sin que se atreviera naide a quitarlo.

Pero sin freno el pueblo comenzó a irritarse, que castigo de un delito que tocava a tantos forzosamente avía de tener aquel sucesso. Alborotóse la infame plebe, acobardóse la gente honrrada más de lo que solía, desconfiaron todos de la clemencia en el castigo, y temiendo el rigor tantearon sus fuerzas, en lo que primero procuraron unirlas convocando a toda Cataluña, quando los que se hallaron aquí en Barcelona se avían ajustado a un pareçer, y a los que venían uno a uno los ivan reduciendo, o con la persuación, o en las juntas con la autoridad de la mayor parte. Y desta suerte han convenido todos en una resolución, unos por averse empeñado desde el principio, poco a poco, y temer por esto el castigo; otros por no confiar de que se guardase en ellos diferencia de personas, y que tan desdichados serían los unos como los otros, en que les hacía grande fuerza ver que los ministros que estavan perseguidos por servir al Rey no eran asistidos, ni favorecidos de su Magd. con alguna muestra de agradecimiento, y que muchos que deseavan servir al Rey no avían sido oídos ni aconsejados de lo que avían de hacer; y últimamente otros que su mala intención los lleva a desear novedades y a esperar dellas lo que no pueden de su virtud y merecimiento. Y estos son los que inventan las materias para conmover la plebe y acrecentar la malícia en todos, y como hallan disposición, obran mucho en daño de lo que conviene, que es tener libre la razón de todo achaque de pasiones particulares.

Unidos desta suerte todos en un sentir, y conociendo que su poder no llegava a poderse defender de los exércitos de su Magd. bolvieron los ojos a los franceses, que tan a mano están, y tan deseosos de nuestra ruina y de menguar la grandeza de la casa de Austria, dándole por los cimientos que es España. El cardenal Rochelieu, se con toda seguridad, que se alegró estrañamente quando vio que esta provincia pedía socorro a su Rey, y confesó que nunca lo avía creído, y en las particularidades con que mostró su alegría se conoce bien que es mucho lo que espera destas alteraciones. Esperan le

despachó a toda diligencia a Rochelieu con dos libros destos que an salido con título de proclamación Cathólica, y se lo ha estimado por galantería de muy buen gusto. Han aplaudido mucho en Francia los primeros capítulos, en que funda gran parte de la libertad desta província por las condiciones con que se entregó a Carlo Magno, y los privilegios con que lo confirmaron Ludovico Pío y Carlos Calvo Plasirs. Dijo que a su rey tocava hacer que se le guardasen sus privilegios, pues se los avían dado a esta província sus progenitores. De todo este discurso podéis entender quan profundamente se han entrado en los corazones de los provincianos, que no ha de entrar exército del Rey en Cataluña, y que el impedirle la entrada no puede ser sino con la ayuda de los franceses, y que el concierto con su Magd. para sosegar esta alteración ha de ser con las condiciones que ellos se han persuadido que an de dejarlos en seguridad cumplida. Y ansí van graduando sus desdichas desta manera; el mayor mal es que entre el exército del Rey, el menor mal repelerle con el socorro de franceses, porque quando no les suceda como desean, por lo menos entienden que an de tener salvas las vidas, las honrras y las haciendas. El bien entre estos males hallan que es el concertarse con su Magd. y esto desean, siendo con las condiciones y seguridad que ellos creen que les conviene; persuadir lo contrario no es posible ni seguro, porque contra su experiencia y discursos no hay razón poderosa, sino obras, con que ellos experimenten que con todo efecto y verdad se trata de hacerles bien.

Hasta aquí os he dicho lo que me parece destos sucesos pasados y del estado presente; aora os diré mi sentir en los pasos que ha de dar este negocio de aquí adelante; y lo trataré pasando por los lanzes que se han de ofreçer; y por menor diré la forma con que han de ir sucediendo. Llega el correo, y respóndeme su Magd. que no es servido de que se trate aquí de concierto, pierden la esperanza de mi medio, confírmase en que no ay otro que el de la fuerza, embían los reenes a Francia, que partirán de aquí el viernes, entran los franceses, aora al principio 30.000 infantes y 10.000 cavallos; en sabiendo que el exército del Rey ha entrado por las fronteras de Aragón, pedirán otros 30.000 infantes y mil cavallos; vendrá la armada por mar a estos puertos con 80.000 infantes, según dicen los franceses que suele aquella armada traer, y quando de ordinario no sean tantos, para venir aquí serán más, con que ay en Cataluña y sus costas 160.000 franceses, y de respeto tendrá el francés en su país, junto a la frontera, otro grueso de gente; que como su Magd. con las asistencias destos exércitos no podrá acudir a Italia y Flandes con tanto poder, dará lugar al francés a que pueda retirar el suyo y traerlo aquí. Considerad aora que en país estrecho, como es este, han de topar los exércitos luego, y puede suceder uno de dos casos; o que el exército del Rey quede vencedor y ventajoso, o que lo quede el desta provincia. En el primer caso ya se ve que luego clamarán aquí que entre más gente de Francia, y por mucha que sea nunca parecerá sobrada. En el segundo con el deseo de echar al exército del Rey, y acabar presto la guerra (que creerán que puede ser por la experiencia que tienen) pedirán más gente, y ansí de qualquiera manera, sin hacer ninguna fuerza, el rey de Francia meterá aquí un poderoso exército. Y si a estos discursos se añade que los que entrarán serán más entendidos que los naturales deste Principado, y que las ocasiones serán muchas, fácilmente se hallará que sabrán valerse dellas y persuadir que entre mucho socorro de Francia. Aora se ha de entender que los 60.000 infantes y 20.000 cavallos, que llaman auxiliares, y está tratado que entren, han de ser pagados del Principado. Esto importa mucha suma de dinero y es sobrecarga intolerable, haviendo de pagar por otra parte la provincia sus levas y su infantería; y han de desear todos, y los plebeyos particularmente, que se alivien estas cargas; y si esto consiguen, entregándose totalmente al dominio del francés, lo harán muy apriesa, y nadie puede dudar que aora en los principios no les den aún más de lo que pedirán. La nobleza ha experimentado muchas supercherías de la plebe, y reconociendo que aun quando esta provincia quedase con seguridad de república, no la tendrían ellos de que un día no los degollasen a todos, o por lo menos no los redujesen a servidumbre miserable; con que desearán siempre vivir debajo del imperio de un príncipe, y por diferentes intereses vendrán plebeyos y nobles a concurrir en un mismo parecer de entregarse a un príncipe. Teniendo el rey de Francia exército poderoso aquí, será muy fácil entregarse a él, y obligarles el francés con su buen tratamiento a que lo hagan. Bolverse al Rey no será posible, y verán que con lo mismo que avían ofendido a su Magd. tendrán obligado al rey de Francia, y querrán más el premio de su mano que el castigo por lo del Rey.

Añadid a todo esto la codicia con que miran los estados de los señores para repartirlos entre si, y veréis quanto más apazible se representa al deseo de los hombres el seguir al francés que el quedarse en la obediencia del Rey; y no penséis que han de pasar muchos años para que todo esto suceda, que

antes de salir deste en que estamos puede cumplirse todo. Porque ya se considera aquí el gran riesgo que ay de que entrando armas francesas sujetan esta provincia; assí los que miran con ambición y codicia los sucesos venideros, comienzan a decir que el trato hecho con los franceses es dañoso, porque sólo es abrirles puertas para que ellos después, de sola su autoridad, se hagan dueños desto y den a este Principado leyes, y asegurar con ellas la perpetuidad y observancia de sus leyes. Desta suerte discurro esta parte; aora buelvo a la otra de que llega el correo y manda su Magd. que se haga el concierto. Lo primero es menester persuadirles con las obras que su Magd. desea, porque no se fiarán de buenas razones ni de palabras solas. Las obras han de ser asegurarles realmente del modo de las armas y retirar el exército que le causa, y luego disponerme yo a sufrir muchas impertinencias, como lo he hecho, porque ha sido menester estos días; pues ha ya cerca de quince días que les di el papel pidiéndoles que propusiesen medios, y hasta oy no me han respondido, antes han apretado sus tratos con los franceses, nombrando los reenes y acudiendo con todo cuidado a lo de adelante.

Antes de que se concluya el trato auré de encubrir y dissimular mucho, pero al fin llegaremos a tratar los medios. Y lo más difícil ha de ser ajustar el punto de la seguridad, porque dudan de todo, hasta de la palabra Real, y se alargan con muchos discursos; y los que son más escabrosos vienen a concluir que su Magd. ha de servirse de que todos los castillos de Cataluña tengan governadores y guarnición catalana, y apoyan su parecer en una Constitución que dice que los Alcaydes de los castillos sean catalanes; si bien esta Constitución nunca se ha entendido con Perpiñán y Rosas, porque el castellano de Perpiñán es teniente de capitán general de los Condados de Rosellón y Zerdania, y la fortaleza de Rosas nunca se ha tenido por alcaydia, mientras la justicia ordinaria de la villa fue administrada por el Alcayde, con título de baylío, pero ha muchos días que la villa ganó que la baylía fuese separada de la alcaydia; y assí por esto, como por no ser possible que plazas tan grandes y tan importantes admitan limitación en la calidad de los alcaydes, ha mucho que unas vezes son catalanes y otras de las demás naciones de España. Yo les suelo decir que en este punto hagamos la razón del compañero, que si aora no siendo dueños de las plazas hemos llamado a los franceses, qué se podrá esperar de nosotros en otra semejante si las tubiésemos a nuestra disposición. Y aún dudo yo que se hallase catalán que quisiese encargarse de ninguna de las fortalezas con sola guarnición catalana quando la guerra está tan viva, pues defender una plaza con visoños no puede parar sino en un suceso como el de Salsas.

Otros dos puntos ay que se pueden prevenir por parte de su Magd. y quedar llanos antes de concluir el trato. El uno es el reparo de las iglesias quemadas, a que obliga su Magd. su piedad y devoción, y el ser muy propio de su pecho cathólico que las iglesias, no sólo en sus reynos pero aún en los estraños, con su liberalidad y zelo se desagravien y reparen. Y no es cosa de gran costa, que con menos de 100.000 escudos se podrán hacer, o a lo menos ponerlas en estado que sean servidas y estén con deçencia. El otro es la quexa de los ministros, que se reduce en los de garnacha a 4, que son Magarola, Puche, Mazo y Mir; a estos puede su Magd. hacer merced, porque son personas muy beneméritas y que darán muy buena quenta de si en qualquiera puesto, y puede su Magd. hacer chanziller de este Principado al rejente Don Juan Magarola, y dar su plaza a Magarola, su sobrino, y los tendrá contentos a entrambos porque ha mucho que ellos lo desean. Luego queda otra rejencia, y aviendo lugar como ay para el fiscal en las de Valencia, quedará la fiscalía, y añadiendo a ésta la rejencia de Zerdania viene a tener 4 plazas, sin aver ninguna violencia en las materias, con que se premiará a 4 ministros que lo merecen, y desembaraza su Magd. deste punto. Para el concierto en los ministros de capa y espada sólo se ofrecen Don Ramón de Caldes y Don Garau de Guardiola, y a éstos puede su Magd. hacerles merced en otros empleos, que a buen seguro den satisfación de si, y es mucho lo que han padecido en esta ocasión. El perdón general ya se deja entender quanto lo desean, y como es fundamento de todo, y si me decís cómo pueden disimularse delitos tan grandes, os responderé que en el mundo no se castigan sino es los pequeños, porque quando creçen tanto que o ha de destruirse la república, o se han de perdonar los delitos, en todas edades se ha usado el perdonarlos, considerando que de no hacerlo assí se sigue perder la república, y quedan los delitos de una manera y de otra sin castigo. Si hemos llegado o no a este estado sacadlo del discurso que está hecho hasta aquí, pues con la guerra ha de ser esta provincia del francés, luego quedarán los delitos de la misma suerte, sin castigo.

Las materias de Estado son como la calentura ética, que al principio es fácil de curar y difícil de conocer, y después fácil de conocer y imposible de curar. Esta enfermedad ha llegado a este postrer

estado; tubo tiempo en que fue difícil de conocer y fácil de curar quando Santa Coloma de Farnés comenzó el movimiento. Pasóse aquella ocasión, y los que entonces eran remedios, aora son muerte. Un amigo vro. me ha dicho que ha leydo una cossa que por contentarme mucho, y ser al propósito de lo que voy discurriendo, la diré. Que para asegurar un príncipe a una provincia, de quien tiene poca seguridad, no hay sino tres medios. El primero irse a vivir a ella. El segundo, destruirla. Y el tercero dejarla en sus leyes y costumbres y governarla a su modo, haciendo quenta que amigos se la guardan, contentándose desto y de no sacar otro interés ninguno. Veámos aquí qual destos tres medios es possible, y no alcanzo que lo sea otro que el último; y para adelante la seguridad tiene dos fundamentos; el primero que las costumbres y las inclinaciones de Cataluña y las otras provincias de España, no son descomformes sino muy parecidas, y sólo les desagrada aquí el ser dominados y oprimidos en la libertad que han gozado hasta oy, y viéndose asegurados deste riesgo, ninguna otra cosa desean, ni aman a otro príncipe, ni tienen inclinación, ni comodidad en otro género de govierno, ni se agradan de novedades sino de vivir en su rincón con certeza de que la hazenduela que tienen es suya, y que la gozan a su voluntad. El segundo fundamento, que tienen aborrecimiento a los franceses, assí por ser las naturalezas desconformes, como por las muchas guerras que han tenido estas dos naciones, y los daños que recíprocamente han recivido unos de otros; y si aora los buscan no es por mayor bien, sino por menor mal. Yo les he llegado a ofrecer otro, y es que pues al rey de Francia le dan reenes para seguridad de quatro hombres que han de entrar, que yo quedaré aquí por reenes, y mis estados también quedarán para seguridad de lo que el Rey les ofreciere, que a todo esto hemos llegado hablando con personas que tienen la mano en el govierno de la reputación, y aunque en forma de Reyno y ciudad hasta oy no me han respondido. Todo esto me obliga a entender que el mayor servicio del Rey es ajustarse con sus vasallos, y quando considero tantos daños que de no hacerlo puede venir a padecer, me rindo a que si no es que Dios dispone nuestro castigo por este medio, no puede nadie aconsejar a su Magd. que no acabe tantas desdichas antes de su principio, pues puede con la tolerancia, que no lo hará sin exemplo, ni será el mundo tan dichoso que en los siglos venideros falten príncipes grandes que le imiten.

Todo esto, que en muchas vezes he pensado, os escrivo en una vez; estimadme la voluntad con que lo hago. Va aora el capítulo de las nuevas, y quiero comenzar por el primero del muelle, en donde han labrado parapetos para poner guarnición de artillería con que impedir más fácilmente la desembarcación a los que quisieren. Limpian los fosos, y de la tierra que sacan reparan los terraplenos, también los parapetos los ponen en mejor forma, y hazen foso a los lienzos que miran a la mar. Tienen ya casi acabada una carretería para subir a Monjuyc. Fortifican arriba el monte. Plasirs les ha dicho que bien fortificado, es menester para ganarle un exército en tierra de 6000. hombres, y una armada en la mar. Para la quietud de la ciudad la han repartido en varios, y en cada uno dellos han señalado cierto número de gente distribuida por días, y ésta tiene obligación de rondar su día señalado, desde el medio día del uno, hasta el medio día del siguiente. No puede salir la ronda de su quartel sino para socorrer al otro quando lo pida, y desta manera, dándose las manos unos a otros, pueden juntarse hasta 1.500 hombres, en que entran personas de todos estados, y los cavalleros son cabos de las rondas.

Desarman a todos los que llevan armas de fuego sin otra pena que tenerlas perdidas, y lo más algunos días de cárcel; con esto está quietíssimo el lugar. La justicia se administra en nombre del Rey por el veguer y juí de pròmens. El otro día condenaron a ahorcar a un hombre que en el último motín, entrando en San Agustín a buscar a las personas contra quien se avía levantado, avía echado un lazo al cuello al prior de aquel convento, por obligarle con esta valentía a que dijese dónde estavan los retraídos, o a perder la vida. Y ha sido Dios servido que el delinquente la perdiese y no el prior. El conseller Caldes entró, pocos días ha, a las nueve de la noche, venía mal aplaudido de la ciudad, y acomulándole el vulgar delito de traydor a la tierra levantóse la voz contra él cerca del Hospital, y ayudó a ella la misma ronda, cuyo cabo era un procurador; pero como traía compañía el conseller se puso en defensa, y a los primeros tiros mataron uno y derribaron dos, y de los suyos quedó herido otro; con que le pareció al motín no seguirle. Fue a apearse a casa de la ciudad, donde le esperavan sus compañeros, y poniéndole guardas en la suya, le dejaron en ella. Hasta oy no hemos visto otro efecto desta entrada.

El modo de governarse en las materias de la guerra es juntando brazos; no como en las Cortes, repartidos en Eclesiástico, Militar y Real, sino todos juntos en un brazo, como acostumbran

quando los diputados los convocan. Para juntarse con ellos ay una Treynta y sessena, que es como Consexo de Estado, y éstos tienen a su cargo el manejo de las cosas públicas. La ciudad tiene una Veinte y quatrena para el mismo efecto. Y estas dos juntas se comunican, y quando están acordadas proponen la materia en el brazo, y allí se vota asistiendo siempre un Conseller en Cap, el qual, hecha la proposición (siguiendo en esto la costumbre) se va a casa de la ciudad y junta algunos pròmens de los que entran en ella, y confieren y resuelven el voto del Conseller, el qual se buelve al brazo y vota. En esta ocasión siempre prevalece su parecer. Son tantos los que del brazo van a casa de la ciudad a la promenia, que lo que allí se resuelve ya es con mayor parte, y ansí en bolviendo al brazo se haze siempre la que en la ciudad se resuelve. Ay Junta de guerra, de Hazienda y contra renitentes, que es como Junta de Obediencia o de Execución, y encada una de estas Juntas ay alguna de las treinta y sessena. Aora acaba de llegar aviso que el exército de Rosellón ha quemado toda la villa de Millàs, y sólo ha perdonado a la casa de Don Phelipe Albert, su Señor. Han llevado maniatados a los hombres a Perpiñán y a las mugeres, que se avían retirado a la iglesia, les han quitado hasta la ropa que traían, con que se confirmarán en su opinión de que el exército hará lo mismo en todas las partes que pudiere. Dios os guarde muchos años. Barzelona, 8 de Noviembre de 1640. La Duquesa de Cardona.

Doc. 82: AHNPB. Antic Servat (major). Manual d'inventaris 1637-1641. Llig.42; Almoneda del duc Enric a Barcelona. 9 de novembre 1640/ 10 de juny 1641. Sel.lecció de la venda de pintura.

(9 d'abril 1641)
Primo a Antoni Soler, negociant, un quadro de stª Catherina y st. Joseph, Nª Srª y stª Anna per tres lliuras.

Item a Antoni Vilanova un quadro de Christo devallant de la creu ab las portetes ab una figura a cada porta per trenta y sinch reals.

Item a Hierònym Papiol un quadro de la adoratió dels reys ab unas portas, ab una guarnitió dorada per trenta y set reals.

Item a don Miquel de Cardona un quadro de la figura de Nª Sª ab lo minyó Jhesús ab unas portas ab un lletrero, per vint reals.

Item a Gabriel Umbert, tavarner, un quadro de NªSª y lo minyó Jhesús ab unas portas ab la figura de St. Hyacinto y st. Pere Màrtir, per tres lliuras.

Item un quadro de stª Madalena a Pau Rabull per trenta y sis reals.

Item a Pere Queralt un quadro del minyó Jhesús per quinse reals.

Item a Joseph Alas un quadro de la figura del Salvador ab una tela, per quinse reals.

Item a Pere Pujol un quadro del devallament de la creu ab unas portas y las figuras són de planxa de plata, molt dolent, per deu reals.

Item a Gabriel Unbert, taverner, un quadro del temps molt usat per onse reals.

Item a Antoni Vilanova, paller, un quadro de NªSª de Atoxa per sis lliures y vuyt sous.

(10 d'abril 1641)

Item a Andreu Casamijana, passamaner, un quadro de un Christo ab unas portetas per vint reals.

Item s Antoni Soler dos làminas, la una de la figura de stª Madalena y l'altra de stª Escolàstica, la una guarnida de evano, per quatra lliuras divuyt sous.

Item a Andreu Casamijana, passamaner, un quadro de mig cos ab la figura de un Papa per deu sous,

(*11 d'abril 1641*)

Item al dr. fra Joseph Sastre dos quadrets petits del Salvador y Maria ab sa guarnitió de evano, per quatra lliuras divuyt sous.

Item a Francesch Roc Finestres un quadret en que és NªSª de Loreto de plata petit, ab sa guarnitió de evano per setze sous.

Item a Francesch Roc Finestres dotse quadros que són dotse Apòstols de làmina guarnits de fusta per setse liuras y set sous.

Item al pare Font de NªSª de la Mercè un quadro de Sant Ramon Nonat ab sa guarnitió de fusta per quinse reals y mig.

Item a Joseph Matas, passamaner, un quadro de làmina que és pintat la Pació del Sor. ab sa guarnitió de evano per vuytanta y set reals.

Item a Joseph Mora un quadro de pedra de NªSª quant anava al temple ab sa guarnitió de evano negra per quatra liuras.

Item a Francesch Vives un quadro de NªSª de làmina ab sa guarnitió de fusta per trenta y nou reals y mig.

Item a Francesch Vives, vidrier, un quadro de NªSª de Atotxa de làmina ab sa guarnitió de evano, per vuyt liuras y dos sous.

Item a Miquel Rufer, oller, uń quadret petit la figura del Salvador de làmina ab sa guarnitió de evano per vint y tres reals y mig.

Item a Alonso Acensio un quadro que.s la oració de l'ort de làmina ab sa guarnitió de evano per vint y vuyt reals y mig.

Item a Valentí Gunibell, sastre, un quadro que és la adoratió dels reys de làmina ab sa guarnitió de fusta per quatra liuras y sinch sous.

Item al pare Alosi, prior de st. Agustí, un quadro de la figura de NªSª de làmina ab sa guarnitió de fusta per trenta y nou reals y mig.

Item a Ramon Baga un quadro de la figura de st. Joan de làmina ab sa guarnitió de fusta per quaranta y set reals.

Item al dr. Joan Cellers un quadro del Salvador, la figura de làmina ab sa guarnitió de fusta negra per sinch liuras y vuyt sous.

Item a Miquel Vilar, paller, un quadro de làmina ab las figuras de tres àngels que donaven a combregar a Maria Agipciaca, ab son vidre ab sa guarnitió de evano per set liures catorse sous.

(*12 d'abril 1641*)

Item a Victòria Sirarenchs, viuda, catorse quadros que són dotse Apòstols y Salvador y Maria, grans a l'oli, bons, per setanta y set liuras.

Item a Climent Galceran, mercader, un quadro pintat sobre marbre de la conversió de st. Pau, ab sa guarnitió de evano per deu liuras.

Item a Juan Pujades un quadro de NªSª ab lo minyó Jhesús de làmina ab sa guarnitió de evano per set liuras y deu sous.

Item a Andreu Casamijana, passamaner, un quadro de làmina de NªSª, stª Anna, st. Joan y st. Joseph, ab sa guarnitió de evano per vuyt liuras y setse sous.

Item a Miquel Climent, sastre, un quadro de NªSª ab lo minyó Jhesús al bras guarnit de evano de làmina, per tres liuras y vuyt sous.

Item a la viuda Sirarenchs un quadro ab la figura del Sor. quant feya oratió en lo ort ab los Apòstols, de làmina, ab sa guarnitió de evano per vuyt liuras y deu sous.

Item a Francesch Oller, corredor de orella, un quadro de la figura de stª Catherina Màrtir de làmina ab sa guarnitió de evano per set liuras setse sous.

Item a Victòria Sirarenchs, viuda, un quadro de NªSª que està cosint de làmina, ab sa guarnitió de evano per set liuras y sis sous.

Item a Francesch Oller, corredor de orella, un quadro que és quant obrí la laga al Pontifici, de làmina, ab sa guarnitió de fusta per nou liuras y vuyt sous.

Item a Pau Falui un quadro de NªSª ab lo minyó Jhesús petit de làmina ab sa guarnitió de evano per trenta y tres reals.

Item a Antoni Soler un quadro de pedra de NªSª de la Pietat ab sa guarnitió de evano per tres liuras y divuyt sous.

Item a Victòria Sirarenchs un quadro de la Asumpsió de NªSª de làmina ab sa guarnitió de evano per sinch liuras y quatra sous.

Item a Ramon Baga un quadro de làmina de NªSª de la Pietat ab la guarnitió de evano per quatra liuras y divuyt sous .

Item al dr. Joseph Palaudaries un quadro de la Salutació de NªSª de làmina ab la guarnitió de evano per vuyt liuras y dotse sous.

Item a Climent Vinyes un quadret del minyó Jhesús de làmina, guarnit de fusta per vint y set reals.

Item a Victòria Cirarenchs, viuda, quadret del naxament de NªSor. ab st. Joseph y st. Joan, de làmina, guarnit de evano per deu liuras y catorse sous.

Item al dr. Francesch Dou un quadro de làmina ab la figura del Christo ab las marcas als peus, ab sa guarnitió de evano per dotse liuras.

Item a Francesch Oller, corredor de orella, dos quadros de làmina ab las figuras del Salvador y Maria ab sa guarnitió de evano per denou liuras y quatra sous.

Item a Bernat Farrer, pastiser, un quadro de stª Madalena quant li donaven a combregar los àngels, de llauna sobredaurada, ab sa guarnitió de evano ab unes flors alrededor de bronso esmaltadas per catorse liuras y dotse sous.

Item un quadret de làmina sens guarnitió de la figura de NªSª a Nicolau Perelló per vuyt sous.

(*13 d'abril 1641*)

Item a Antoni Braso, apothecari, un quadro de làmina ab la figura de la asumptió de NªSª ab sa guarnitió de evano per sinquanta y sis reals.

Item a Franch Vives, vidrier, un quadro de làmina ab la figura de NªSª de Loreto ab sa guarnitió de evano per tres liuras y deset sous.

Item a Diego Vilanova un quadro mitjanser de làmina ab la figura de NªSª del Roser ab los misteris, ab sa guarnitió de evano per denou liuras y mitja

Item a Antoni Garcia de Padilla un quadro de làmina ab la figura de NªSª, st. Joseph y lo minyó Jhesús, ab sa guarnitió de evano per sinch liuras catorse sous.

Item a Diego de Vilanova un quadro de NªSª dels desemparats de tela ab sa guarnitió de fusta negra per duas liures y dotse sous.

Item a Francesch Bru, prevere, dos quadros de làmina de NªSª y lo Salvador ab sa guarnitió de fusta de olivera dorat a l'entorn, per tretse liuras y deu sous.

Item a Antonio Garcia de Padilla un quadro de la figura de st. Sebastià de làmina ab sa guarnitió de evano per sis liuras.

Item a Francisco de Birri una làmina de un pahís sens guarnir per sis liuras.

(*15 d'abril 1641*)

Item a Miquel Ximenis, ostaler, un quadret de la figura de st. Antoni de Pàdua de làmina, guarnitió de evano per sinch liuras y deu sous.

(*16 d'abril 1641*)

Primo a Joan Cellers un quadro gran de la Istòria del mal rich ab Llàtzer, per vint y una lliura quatre sous.

(*17 d'abril 1641*)

Item a Climent Galceran, mercader, un quadro gran de l'enterro de Christo sens guarnitió ab deu figuras en ell, per quinse liuras deu sous.

Item a Pere Lacavalleria, estamper, un quadro de stª mare Teresa gran sens guarnitió arrobadas, per catorse liuras y catorse sous.

Item a Miquel Climent, sastre, un quadro de la figura de st. Joseph gran ab lo minyó Jhesús als brassos ab unas cireras que st. Joseph dóna al Jhesús, per nou liuras y setse sous.

(*6 de maig 1641*)

Item al sots batlle (*Antoni Silvestre*) un quadro de Troya per vint y sinch lliures, sens guarnir.

(*10 de juny 1641*)

Primo a Thomas Bernux, argenter, un quadro de st. Anthoni de Pàdua per coranta sis reals.

Item a Anthoni Soler un quadro de Portacreu sens guarnir per sinquanta set reals.

Item al sotsballe Anthoni Silvestre un quadro de st. Francesch sens guarnició per vint y sinch reals.

Item a Victòria Cirerenchs, viuda, tres bufets de noguer llarchs y estrets, altre bufet de noguer de una pessa gran, dos bufets de noguer dolents, item un quadro de st. Francesch sens guarnició, altre quadro de l'assotament de Nostre Senyor sens guarnició, dos quadros a l'oli països, un quadro de st. Joan, altre de Martra y Madalena, altre quadro de un país de Sant Beato; tot junt s'és venut per sinquanta lliures.

Item a don Josep Despiros quatra quadros de làminas petits ab guarnició dorada que són unes batalles per quoranta lliures.

Item a don Josep Despiros dinou quadros grans de Roma que són los Armitans, tots per noranta sinch liuras.

Item a dit don Josep Despiros dos quadros grans de tela que són unes batalles, tots dos per deu lliures.

Item a dit don Josep Despiros nou paysos grans del Bastart, tots per quoranta sinch lliures.

Item al dit Despiros sis quadros de payssos navats mitjans del Bastart per divuyt liuras.

Item a don Domingo de Cussio sis quadros, los sinch són frares dominicos y un quadro de st. Jaume tots per 14 liures.

Doc. 83: Biblioteca Nacional, Madrid. Ms.1443; "Papeles curiosos o cartas varias, así de el alboroto de Portugal por el duque de Braganza; estado de las cosas de Nápoles en su rebelión, como de las cosas de Flandes y otras varias sobre diversos asumptos, de todo lo qual tiene una tabla al principio, y sin ella 214 folios". (Fols.125-129): Primeres capitulacions del matrimoni de Lluis de Cardona amb l'hereva del ducat de Lerma, Madrid sd. c.1652.

"Copia de el papel de el Duque de Medinaceli mi Sr. y reparos que haçe S.Exª. en las capitulaciones y respuesta de el Duque mi Sr".

Las capitulaciones se han de ajustar en la forma que se consultaron al Exmo. Sr. Duque mi tío:

Aunque las capitulaciones de los Excelentísimos Señores Don Luis, Duque de Segorve, y Doña Mariana, duquessa de Lerma, se hicieron quando el duque no hera heredado, y mi Señora la Duquessa hera inmediata heredera, como despues lo fue, y las que aora se tratan de mi Señora Doña Cathalina, hija maior de sus Exçelencias, con Don Juan, Duque de Alcalá, son en tiempo que el Duque está heredado en los estados de la Duquessa Marquesa de Alcalá, su madre y mi Señora Doña Cathalina no es heredada ni inmediata heredera; son las capitulaciones de les dichos Exmos. Sres. Duques tanbien dispuestas y abraçan los dos cassos, el que se deve a pactar de pressente, y el que prebenia de futuro constare por ellas, alegrándome de tener algo que haçer en esta diferencia.

Los cien mil Ducados de la dote tanvien bendré que no sean cinco mil Ducados de renta como está en dichas capitulaciones, sino quatro mil de renta a raçón de veinte mil el millar que hacen

ochenta, y los veinte mil restantes en joias y bestidos y de estos quatro mil Ducados se a de fundar censo contra el estado de Comares, como dice S.Exª, y como lo dispusieron en Madrid los letrados uno por parte de S.E. y otro por la mia, que será Don Juan de Sandoval ajustándolo por horden de mi Srª. la Duquesa de Lerma.

El Capítulo siguiente estava al marjen, y por no caver en la deste se pone en esta forma:

Los cien mil ducados, diez en joias, nobentamil ynpuestos a censo a veinte mil el millar. Pues se halla aquí Don Juan de Sandoval lo podrá dejar ajustado:

Que las arras sean doce mil ducados es mui justo y que de ellos y de los dichos cien mil ducados se haga carta de dote y se bincule durante el matrimonio con todas las fuerças que proiben la enajenación, assí como está en dichas capitulaciones, mas no con otros gravámenes y penas no usadas entre grandes Señores. (*Al marge*: En el vínculo no ay más cláusulas que pide el casso con aprovación de Don Juan de Sandoval).

Que en caso de heredar los maiorazgos y cassas de Lerma o Uzeda sa haga la restitución de la dote en todo lo que hubiere lugar de derecho , y que se ponga como está en dichas capitulaciones; aunque por la claridad prevengo que puede tener dificultad si ai hijos nacidos de dicho matrimonio, porque los no interessados en la herencia de los vínculos serán perjudicados en su legítima. (*Al marge*: La recensión de dote a de correr como se consultó con S.Exª.)

En la unión o división de los mayorazgos de la cassa de Segorve y Cardona, ora de la cassa de Lerma y Santa Gadea o Uzeda, ora de la cassa de Medina y Alcalá y Marquesado de Alcalá, suppongo por hecho constante que no puede haver alteración de lo dispuesto en los mayorazgos y después en las capitulaciones de aquellos matrimonios que las unieron o dividieron, y assí ni el Señor Duque de Cardona ni yo tenemos facultad para mudarla, ni seria válido quando lo intentássemos; pongo el ejenplo en las cassas de Lerma; las capitulaciones citadas diçen por el capítulo trece que la dibisión de estas cassas con la de Cardona se haga en hijos y no en hijas, y que haviendo dos hijos no puedan andar juntas; con que haviendo el Duque recivido estas cassas devajo de esta capitulación no podrá aora unillas ni a la cassa de Segorve ni a la de Medina y así la unión o dibisión que se puede capitular están solamente la de Segorve y Cardona con la de Medina y Alcalá, que son las que se juntan de nuevo por este matrimonio no haviendo capitulación anterior que disponga la unión o la división. (*Al marge*: La unión o divissión de estados y maiorazgos se a de poner como se consultó con S.E.)

Los alimentos que le señalan son doce mil ducados en cada un año mientras no entraren a governar los estados del Ducado y Marquesado de Alcalá que el Duque tiene heredados de su madre, y que puedan bivir con la renta de ella en qualquiera villa o lugar de los estados de Alcalá o en Castilla, en la villa de Cogolludo cobrando la renta por quenta de los alimentos con la jurisdicción de aquella villa y tierra donde bibieren en la conformidad que se pusso en las capitulaciones de los Sres. Duques de Segorve y Lerma, con diferencia de que allá heran los alimentos ochomil ducados y acá an de ser doçemil. (*Al marge*: Los alimentos an de ser treintamil el tiempo que no poseyere el Sr. Duque de Alcalá el estado y Ducado de Alcalá como está dispuesto y se consultó con S.Exª.)

El situado de la cámara seis mil ducados en esta manera; quatromil en los mismos de la dote por estados que entraren por caveza, por herencia de mi Srª. Doña Cathalina, y los veinte mil restantes en el Ducado o Marquesado de Alcalá, a elección de S.E. mi señora Doña Cathalina. (*Al marge*: Los quatro mil y quinientos de los seis de el situado se haga la situación que se señala S.Exª. y cessando por raçón de la reversión se an de pagar de las rentas de el Sr. Duque de Alcalá como se pondrá en los capítulos de la escriptura).

La viudedad diezmil ducados en esta manera, quatro mil en la cassa de Medina; aunque no la haia heredado, a que me he de obligar yo. Veinte mil en el Marquesado de Alcalá y los quatro mil restantes en el ducado de Alcalá. (*Al marge*: A los quatro mil ducados de los diez de viudedad que se cargan en el ducado de Alcalá se les sería la situación en tiempo que durare salir el pleito de tenuta).

Las facultades que miran a la seguridad de lo consignado en la cassa y Ducado de Alcalá cumplirá el Duque con sacallas quatro meses después que obtenga la tenuta del dicho estado; y las que miran a las cassa de Medina y marquesado de Alcalá dentro de quatro meses del otorgamiento de las escriptura de capitulaciones. (*Al marge*: Los quatro meses que el Sr. Duque señala para sacar las facultades para obligar el estado y Ducado de Alcalá, como lo dispone S.E. obligándose).

La administración y despacho y govierno de los estados que heredare como en las capitulaciones de los dichos Sres. Duques de Segorve y Lerma. (*Al marge*: A de ser como está dispuesto en las capitulaciones).

El rateo de los años en que hubiere herencia a de ser por entero de el Señor Duque como está en el borrador y puede S.E. alargarse en esto a un año entero y más lo que gustare. (*Al marge*: lo tomo por escussar quentas y gastos).

Doc. 84: Biblioteca Nacional, Madrid. Ms.1443: "Papeles curiosos o cartas varias, así de el alboroto de Portugal por el duque de Braganza; estado de las cosas de Nápoles en su rebelión, como de las cosas de Flandes y otras varias sobre diversos asumptos, de todo lo qual tiene una tabla al principio, y sin ella 214 folios". (Fols.129-131); Segones capitulacions amb els Medinaceli pel matrimoni de la filla del duc de Cardona, Madrid 1652.

"Copia de la carta que el Duque mi Sr. de Medinaceli escrivió al Duque mi Sr. de Segorve a primero de nobienbre de 1652".

Exmo. Sr. Mi Sr. y mi Sobrino sus cartas de V.E. y ber que se llega el día de nuestra maior dicha me a afanado y convaleçido el achaque a los hojos, y assí he podido ver y despachar los papeles que trujo Don Diego Tineo en la conformidad que referirá a V.E. por un membrete a que los a reducido según mi flaco entender, obedeciendo en esto a V.E. y desenbaraçando este tratado e instrumento de las capitulaciones de la fundación de el censo que para este se ará ynstrumento aparte, como pareçe que se dispusso en sus capitulaciones de V.E.; y Don Diego va enterado de todo mui por menor y que se deven fiar de su capaçidad.

En quanto al desposorio el novio cunplió quinçe años el jueves que se contaron veinte y quatro de octubre, parézeme Señor que tomemos un año que mejor es hacerlo antes que dilatallo un día, pero en esto héchesse V.E. assí la culpa que no me podré valer con el manzevo, y en todo disponga V.E. como fuere servido pues mis adbertencias estan sujetas a esta obediencia y a lo que maior servicio fuere de V.E. a mi hija vesso la mano muchas beces y a mis sobrinos guarde Dios la Excelentissima persona de V.E. los muchos años que deseo y he menester. Puerto, a primero de noviembre de mill seiscientos y cinquenta y dos. San Carlos es pariente de los novios por Colona; si llegare Don Diego a tienpo mande V.E. que se de principio en su día. Exm° Sr. besa a V.E. la mano su tío y maior servidor. El Duque de Medina.

"Respuesta del Duque mi Sr. de Cardona".

Exm° Sr. Mi Sr. y mi tío, alegrome esté sano y conbalecido V.E. del achaque a los hojos, que si ubiere salido sin los reparos que V.E. a hallado a los papeles que llevó Don Diego pudiera hacer a ellos la cura de V.E. E leído el menbrete a que redujo V.E. los puntos al enbaraço de la fundación del censo que hace V.E. y lo demás que Don Diego me ha referido, respondo lo que V.E. se servirá ber con que satisfago a V.E. heme olgado cumpliesse el Duque años en el que quiere V.E. me culpe yo para el desposorio de conformidad lo podíamos dejar al novio con que se quitara V.E. de las instancias que ha de hacer; en todo se a de estar al maior servicio de V.E. Cuia mano bessa Cathalina; Dios guarde a V.E. como hemos menester. Lucena ocho de noviembre de mil seiscientos y cinquenta y dos. Nuevos puntos para las Capitulaciones matrimoniales: Los alimentos de la Sr^{a}. como biene dispuesto, añadiendo lo mismo para el Marqués de la Laguna y su hermana. (*Al marge*: Se ponga como manda S.E.).

Los demás puntos y capítulos que se introducen en el borrador se excussen porque no son del tratado de Capitulaciones, ni para este casso tan solemne como se bee en no haver puesto jamás en capitulaciones de tan grandes Señores ni de menor esfera. (*Al marge*: Se an de poner como está en la Capitulación, pues a de ser la forma de la inposición del censso).

Y el capitular que a de quedar nombrada mi señora Doña Cathalina por tutoria y curadora de sus hijos en caso de biudez es condición contra conziencia e inoficiossa porque quando pudiera dudarse de que sería contra la livertad de el testar y última voluntad que es deanbulatoria usque ad horam mort.

Y aunque se puede responder que para la voluntad virtual se puede testar desde ahora, para entonçes la actual y libre y última que se requiere quedaría ofendida de esta primera disposición sin descessidad se havía de sujetar a ello, y privado el dicho Duque de el benefiçio de testamento zerrado que el derecho dispone para estos cassos haviendo propalado su última voluntad y sujetádolo a su instrumento tan distinto del de el testamento como el de las capitulaciones matrimoniales en que se haçe ebidencia de ser contra conciençia este punto como la han afirmado el Sr Obispo de Guatemala y el maestro Frai Bartholomé Amaia, a más de otros grandes inconbenientes que se consideran. (*Al marge*: Suplícasse a S.E. lo fie a mi conziencia).

El dar licencia para que los hijos testen antes que sus padres es en daño de los hijos ya naçidos; y assí esta condición que se pone recíproca y más en favor mío que del Duque mi sobrino, se remite a lo que S.E. con consulta de Theologos fuere servido de resolver. Fecha en el Puerto de Santamaría a primero de noviembre de mil seiscientos y cinquenta y dos años. (*Al marge*: Su Exª. se a de servir de dar esta licencia; Lucena a 9 de noviembre de 1652).

Doc. 85: Biblioteca Nacional, Madrid. Ms.1443: "Papeles curiosos o cartas varias, así de el alboroto de Portugal por el duque de Braganza; estado de las cosas de Nàpoles en su rebelión, como de las cosas de Flandes y otras varias sobre diversos asumptos, de todo lo qual tiene una tabla al principio, y sin ella 214 folios". (Fols.112-115); Carta del duc de Medinaceli a Luis de Haro recriminant la conducta del duc de Cardona, Madrid sd. c.1655.

"Copia de carta de el Sr. Duque de Medinaceli que escrivió al Sr. Don Luis de Haro en materias de el duque de Segorbe".

Señor mío la ocupación de estos días no me an dado lugar a escrivir a V.E. en las materias de el Señor Duque de Segorve, y aunque me hallo con salud quebrantada, no me parece dar más treguas a negocio en que S.M. y V.E. son más interessados que el Duque. Todo el casso es los aforos de los fraudes para tanta bariedad de inpuestos que quien desprecia los paga y quien los aprecia los hurta; y de esta regla no escusse V.E. a nadie y haga juntamente memoria de que en consultas particulares y papeles públicos, los Ministros maiores dicen que el cossechero más sirve al Rey en lo que le defrauda que en lo que le tributa, porque esto mira a una sola paga de aquel año, y esto otro a la conservación de los vienes raiçes y capital que cada año le rinden. Que el Duque o sus administradores siguiesen esta opinión quando no està borrada sino practicada, y no sólo practicada en los cosecheros, sino consentida en los Çánganos metedores, no es gran maravilla. No le diréis al Duque que hiço bien pero digo a V.E. que no es este de los que se llaman delitos en el Duque de Cardona, y a V.E. no le diré que es mucho lo que con el Duque se haçe, sino que por enpezar por poco ha passado a mucho y mui sensible.

Si el Duque o sus maiordomos enbaraçavan la administración de los millones de Lucena, a la primera sospecha fuera bien aver llamado al Duque a Madrid y sin que ubieran preçedido tantas sédulas que manifestaran en su conthenido y en las respuestas la flaqueça de la caussa, y allí ubiera tenido el Duque mejores letrados para sus respuestas, o en la ocassión de la guerra de Cathaluña mandale asistir en algún lugar de los suios, o por raçón de la mano y séquito que tiene en Valencia con el estado de Segorve haçele Virrey de aquel Reino, que no fuera la primera bez que a personas de tan alta sangre y por mayores deshordenes en lugar de castigo se les diesse enpleo, en que el servicio de S.M. queda con bentajas y sus grandes con autoridad. Estos motivos (Señor) son leies penssadas de los Príncipes, y en lugar de publicarlas con tronpetas recatadas en su coraçón y ejecutadas con su pluma, son como el sol que le juzgamos por los efectos sin que nadie le puede ber; y aun el más traçendido coronista las presume y no las afirma, como podrán citarlas los tribunales de justicia y menos aconsejarlas V.E. que es tan çierto está de su ánimo como de el reconocimiento que deve al rei nrº Sr. prefiérale como deve a todo y a todos aconseje, encamine, enmiende y castigue V.E. a su cuñado. No dude V.E. de su justicia con su mesmo hijo, sea todo efecto de ella y no de V.E. lugar a que se trave hombre como el Duque de palabras y respuestas con el Sr. Don Sevastián Infante, que el uno estudia lo que el otro se enoja, y éste se desbive con lo que el otro se conserva. Abraham y algún abuelo de

V.E. fueron de esta manera jueces y cuchillo y ejenplo; séalo V.E. de su hermano y no consienta que en tan gran Persona y Pariente pierdan el respecto al puesto de S.M. y en su hermano a V.E.

(*Resposta de Luis de Haro*?)

Las zédulas que se an despachado de S.M. en la de quatro de julio en que al Duque le manda salir de Luçena y diçe assì: -*Salgáis de esa ciudad de Luzena donde residís dentro de quatro dias y bengáis a esa mi Corte dentro de otros quinçe, donde se os dirá el efecto para que sois llamado.* Otra de la misma fecha para el Señor Don Sevastián Infante sobre sacalle veinte mil ducados conthiene estas palabras: -*Y assí os mando que dentro de quatro días de como el dicho Duque aya salido de esa ciudad para benir a esta Corte, saquéis de los dichos bienes.*

En estas dos cédulas bien claro está que el Rei nr° Sr. manda al duque salir de Lucena, y que baia a Madrid, pues luego ai otras dos en que le hacen delito el haver ido a Madrid, porque la de veinte y ocho de julio diçe: -*Por quanto haviendo entendido que el Duque de Cardona se a venido a esta Corte contra la horden que tenia dada para que no passasse de Ciudad Real, respecto de que asta agora no a constado si se le dejò de notificar.* A esto se responde que la negativa ni consta ni puede constar porque quod non est non sicitur, y luego otra de la misma fecha que abla con el Sr. Don Joseph del Pueyo; diçe assí: -*Por quanto habiéndoseme hordenado por cédula de veinte y ocho del corriente que respecto de haver entendido que el Duque de Cardona havia entrado en esta Corte contra la horden que inbié para que no passase de Ciudad Real.*

Estas zédulas (Señor) se despachan a thenor de las consultas; bea V.E. por la consequencia de ellas quales serán los anteçedentes y la conclussión, y hay cassos en que conbiene que el Rei sea el Juez y algún solo ministro su consejero. La saçón en que esto se a ejecutado a sido quando de un Correo a otro le balancea el Duque la tercera parte de Cathaluña, en dos siguientes me acuerdo que bino la Nueva de la pérdida de Cadaqués, y luego de Castellón, entrambos lugares del estado de Cardona; y no puedo dejar de decir a V.E. que ningún abuelo de los más gloriosos que podamos haver thenido a sido más constante que el Duque en el serbiçio de S.M. ni más sereno a las grandes pérdidas que por él a tenido, y si por la tercera parte de aquel Principado no a havierto la boca quando las dos coronas maiores del mundo se aventuran por él, no tiene el rei para que desconfiar de el Duque en la cortedad de los frutos de Luçena, antes pudiera si los halla cortos pedille parezer y cometelle la quentas en que se be que ni a sido oposición ni granjería, sino ocupación y división de su ociosidad y de sus pérdidas.

Tanvién he de repressentar a V.E. que el Rey es más interessado en la autoridad de sus grandes que en la ceremonia de sus juezes, y quando por su naturaleza son más entre executor y ejecutado, que entre juez y reo en la notificación rubrica en primer lugar un Alcalde de Corte que un Duque de Segorve. Bobadilla diçe en la segunda parte de su Política, capítulo diez y seis, que los Duques prefieren a los juezes por más excelente y breve representación de la grandeza Real, que los Corregidores de la justicia; y Phelipe Segundo, quando mandó prender al Duque de Alva, prebino al Alcalde de Corte que o no le tomase el lugar o no entrasse con él en el Coche. V.E. save de estos ejenplares y leyes que se hicieron por la dignidad si se hallaran con alguna raçón de sangre para la persona y casa de el Duque y si es servi°. de S.M. y crédito de V.E. que en su tiempo se guarden y se atropellen; nr° Sr. guarde a V.E. los muchos años que deseo y he menester. De mano propia. Señor aga V.E. memoria que para la crianza del Marquès de Villena se mudaron quatro o cinco obispados, y a este mismo passo en el desanparo que ha quedado el Duque de Lerma en Lucena. Duque de Medina".

Doc. 86: Biblioteca Nacional, Madrid. Ms.1443: "Papeles curiosos o cartas varias, así de el alboroto de Portugal por el duque de Braganza; estado de las cosas de Nápoles en su rebelión, como de las cosas de Flandes y otras varias sobre diversos asumptos, de todo lo qual tiene una tabla al principio, y sin ella 214 folios". (Fols. 178-179). Decret reial de sanció al duc de Cardona, Madrid 4 de juliol 1655.

"Provissión que Su Magestad de en que manda al presidente de la chancilleria de Granada saque por via de multa 20.000 Ducados al Duque de Cardona".

Lizençiado Don Sevastián Ynfante, oidor de nuestra audiencia y chancilleria que resside en la ciudad de Granada, que con comisión nuestra asistís en la ciudad de Luçena en la administración y cobrança de las rentas de los servicios de millones, saved que por los inpedimentos y enbaraços que el Duque de Cardona a puesto a vra. comissión que por mi mandado estais ejerçiendo sin dejarsse aforar los frutos de sus cosechas propias, ni berificar las de los años anteçedentes para que de ellas se cobren los derechos y servicios que los reinos me an echo; e resuelto en consulta de mi conssejo se saquen por via de multa veinte mil ducados de los frutos y rentas que el dicho Duque tiene en essa ciudad y en todos los lugares de sus estados, y de otros qualesquiera vienes suios, aplicados a mi Real Cámara, y especialmente para los gastos de la guerra de Cathaluña; y assí que dentro de quatro días de como el dicho Duque aya salido de esa ciudad para benir a esta Corte , saqueis de los dichos vienes y rentas de los estados de el dicho Duque los dichos veinte mil ducados y los remitais a su costa a las arcas de la thessorería general donde esten por quenta aparte, a disposizión de el mi presidente de haçienda de que an de thomar la raçón los mis contadores de ella; y os doi poder y comissión en forma quan bastante se requiere para poder envargar todas las rentas y frutos de las cosechas y qualesquier vienes del dicho Duque hasta la cantidad de los dichos veinte mil ducados, y facultad para poderlos bender a los precios que por ellos allareis, mas trayéndolos al pregón y admitiendo las posturas y rematándolas en las personas que las hicieren mayores, y si para este efecto fuere neçessario inbiar ejecutores a haçer los dichos encargos fuera de su jurisdicción, lo hareis y señalareis el salario conpetente, y sacareis todas las cantidades que fueren bastantes para la condución del dicho dinero hasta ponerlos en las arcas de mi thesoreria general, y lo hareis con la mayor brevedad que se pueda, y dareis quenta en el mi Consejo de lo que en esto fuéredes obrado sin admitir réplica ni súplica alguna por quanto assí conbiene a mi Real Serviçio. Dada en Madrid a quatro días de el mes de julio de mil y seiscientos y cinquenta y cinco años. Yo el Rei. Por mandado del Rey nuestro Señor; Martín de Villela.

(*Fols.179-180*)"Decreto en que Su Magestad mandó al Duque de Cardona, estando en Lucena, biniesse luego a la Corte".

Duque de Cardona, Primo de mi Conssejo; Saved que a mi servicio conbiene que luego que se os haga notoria esta mi zédula, salgais de essa ciudad de Lucena donde residís, dentro de quatro días y bengais a esta mi Corte dentro de otros quinçe, donde se os dirá el efecto para que sois llamado, y mando al licenciado Don Sevastián Ynfante, oidor de mi Audiencia y chancillería de la ciudad de Granada, que asiste en essa a la administración y cobro de mis rentas reales y servicios de millones, os la haga notificar para que dentro de dicho término la obedezcais y cumplays; y con la notificación para que dentro de dicho término y a las espaldas de ella puesta, con zertificación de el día de la partida, la remita a poder de Don Diego de Cañizares y Arteaga mi secretario y escrivano de Cámara más antiguo de los que residen en mi Consejo, para que en el conste de su obedecimiento; dada en Madrid a quatro de julio de mil seiscientos y cinquenta y cinco. Yo el Rey. Por mandado de el Rey nuestro señor. Martín de Villela.

R°.En la ciudad de Lucena en doçe días de el mes de julio de mil y seiscientos y cinquenta y cinco años hiçe notoria a S.E. la real çédula firmada de la real mano y refrendada de Mrn. de Villela; y respondió que la obedeçe y cunplirá de que doi fee; Don Luis de Aragón. Yo Pedro de Porras Atiencia escrivano público del número de esta ciudad de Lucena fiçe mi signo. En testimonio de verdad. Pedro de Porras Atencia; scrivano.

(*Fols.180-181*):"Decreto de su Magestad que manda a Don Joseph del Pueyo, Alcalde de Corte, notifique al duque de Cardona que havia llegado a ella, no salga de cassa".

Por quanto haviendo entendido que el Duque de Cardona se a venido a esta Corte contra la horden que tenia dada para que no passase de Ciudad Real sin otra especial mía; y respecto de que asta aora no a constado si se le dejó de notificar por el ministro a quien se remitió, y que aia llegado a esta *Corte* sin esta noticia hordeno, y en virtud de la pressente, Vos el alcalde Don Joseph del Pueyo le notifiqueis no salga el Duque de su posada, ni admita visitas hasta que por mi se le mande otra cossa, y que esto lo ejecute, precisse e inbiolablemente por depender assí de mi voluntad. Dada en Madrid a

veinte y ocho de julio de mil y seiscientos y cinquenta y cinco años. Yo El Rey. Don Fernando de Fonseca. Ruiz de Contreras.

(*Fols.180-181*): "Copia de la carta que el Duque mi Señor de Medinaceli escrivió al Duque mi Señor de Segorve".

Exmº Sr. Sobrino y Señor mío, se que V.E. tiene liçencia para bessar la mano a su Magestad y para bolverse a su cassa, que a sido el crédito de todo el negoçio porque a quedado la condenación en estafa; de que doy a V.E. la enorabuena. Guarde Dios a V.E. los muchos años que deseo y he menester. Puerto de Santa María; siete de novienbre de mil y seiscientos y cinquenta y cinco. Exmo. Sr. Bessa a V.E. la mano su tío y maior servidor el Duque de Medina.

Doc. 87: AGS. Casas y sitios reales; leg.313, fols.227-229. Carta dels drets del fill del duc Lluís de Cardona a exercir d'alcaid de la Casa de Campo. Madrid a 10 de juliol de 1656.

Señor.V.Magd. fue servido de remitir a la junta de obras y bosques un memorial del duque de Segorve y de Cardona, mandando se consulte lo que se ofreçiere y pareçiere, çerca de los motibos que ay para no permitir al Duque el Theniente que pretende nombrar de la Alcaydia de la casa del Campo, que supone está conçedida a su cassa con otras que refiere. Dize en su memorial que es padre y legítimo administrador de don Anbrosio de Sandoval, duque de Lerma, Alcayde perpétuo del Alcázar de Madrid y Reales Cavallerizas, casas del Campo y del Sol, y por su previlegio está conçedido privativamente nombrar Thenientes en cada una de las dichas casas, y aunque esto es assí, se introdujo esta Junta en proveer la Thenencia de la casa del Campo y teniendo como tiene el duque la posesión della, no puede la Junta continuar la provisión de la Thenençia; que aora ha nombrado el duque para ellas a don Juan de Resí, persona de partes y calidad, y que ha servido y sirve con satisfaçión en la guarda de corps, y suplica a V.Magd. se sirva de mandarle aprobar.

La Junta haviendo reconoçido lo que antes de aora havia passado en esta materia, se ajustó que el rey Nro. Señor padre de V.Magd. (que está en el cielo) hiço merced por el año 1607 al duque de Lerma, Dn. Francisco Gómez de Sandoval y Rojas, de Alcayde perpétuo de las casas referidas, para él y los de la suia de Lerma, y entonçes no se removió al Theniente que servía en la casa del Campo, hasta el año de 1615 que huvo ocasión y nombró el duque Theniente que por haver proçedido siniestramente fue despojado y preso; y la Junta lo representó a V.Magd. por henero del año del 22; y aunque entonçes por parte del duque de Lerma quiso nombrar Theniente, no lo permitió V.Magd. sino que desde entonçes hasta aora se a servido de continuar esta provisión por sus reales decretos en ocho ocasiones que ha havido para ello; no obstante que en algunas sea hecho apretadas instançias por parte del Duque para haçer el nombramiento, y V.Magd. por repetidos decretos no lo ha permitido antes proveydo por su voluntad esta ocupaçión, con conoçimiento de causas y razones que no se especifican por no alargar esta relación. Últimamente haviendo preso la Inquisición por março de este año a Juan de la Bara, que estava sirviendo por V.Magd. la thenencia de la cassa del Campo, y remitido a V.Magd. a esta Junta con decreto particular la disposición della, mandando se encargasen los jardines y huertas a diferentes personas, y el puesto de theniente en interín a Damián Caro de Montenegro, se le despachó cédula en esta conformidad en tres del dicho mes, y en este tiempo se a experimentado sirve con atençión y cuydado. Pareçe a la Junta que siendo V.Magd. servido, no se haga novedad por aora en este caso hasta ver el succeso de Juan de la Bara, pues no quita que el Duque sea oydo en justicia, y la siga como viere que le convenga; V.Magd. mandará lo que más fuere servido.

Por parte del duque de Segorbe y de Cardona se me dio el memorial que va aquí. Veasse en la Junta de obras y vosques y consultesseme lo que se ofreziere y pareziere cerca de los motivos que tiene para no permitir al duque el Teniente que pretende nombrar de la Alcaydia de la cassa del Campo que dice está conçedida a su casa con las demás que refiere. En Madrid a 30 de junio de 1656. A.Francisco Manzano

Señor. El duque de Segorbe y de Cardona padre y legítimo administrador de don Anbrosio de Sandoval, duque de Lerma, Alcayde perpétuo del palaçio de V.Magd. y sus Reales Cavalleriças de esta corte y de las cassas del Campo y del Sol; Dize que por el privilegio de la merçed que se hiço de la Alcaydia a los duques de Lerma, se les conçedió el que privativamente nombrasen thenientes que la sirviesen en cada una de las cassas referidas, y abiendo estado en posesión de nombrarlos y removerlos a su voluntad, se yntrodujo la junta de obras y bosques en probeher la thenençia de la casa del Campo con ocassión de que por muerte del duque de Lerma, adelantado Mayor de Castila, don Francisco Gómez de Sandoval, abuelo del duque don Anbrosio, se mobió pleito de tenuta a sus estados que se litigó algunos años, pero abiendo obtenido la duquesa condesa de Santa Gadea (cuyo hixo y subçesor es el duque don Anbrosio) la tenuta del mayorazgo del ducado de Lerma, en que está ynclusa la Alcaydia. Y teniendo como tiene el duque la posesión della, no a podido ni puede la Junta continuar la provisión de la tenençia, ni se puede ympedir a el duque el haçerla; y aora la a echo nombrando por su teniente de la dicha Alcaydia de la cassa del Campo a don Juan de Resi; que es persona en quien concurren las partes y calidades que para serlo se requieren y estar sirbiendo a V.Magd. y le a servido de más de diez años a esta parte en su guarda de corps, y en ella sirvió Miguel de Resí, su abuelo, a los Señores reyes predeçesores de V.Magd. más de veinte años; en cuya consideraçión y de que no es justo que sobre cossa tan yndubitable aya litijio.

Suplica a V.Magd. que sin enbargo de que por consulta de la Junta o del superyntendente de las obras y bosques, se aya probeydo en otra persona, se sirva aya de mandar se guarde el previlejio que el duque tiene, y que en su cumplimiento sea admitido a la thenençia y usso della el dicho don Juan de Ressí en que reçivirá merced.

Doc. 88: ADM. Sección Histórica, Llig.229 Doc.28; Minuta del contracte amb els Grau per la fabricació del sepulcre del castell de Cardona del comte Gamba curta.14 d'abril 1662.

Pliego del conzierto hecho con Juan y Franc° Grau, escultores de la ciudad de Manresa, del entierro de piedra de Zarreal que an de hazer en la iglesia del castillo de Cardona:

A 14 de abril 1662, se a ajustado con los referidos Juan y Franc° Grau, en virtud de órdenes del duque mi sr. de este año, el hazer un entierro para el Sr. Bisconde llamado de la Gamba Corta en la iglesia del castillo de Cardona de piedra blanca de la villa de Çarreal, según la traza y modelo que se le a entregado, escrito en los lados de letra de Antonio de Escobar Corvaissa, Scr° de su Exª y rubricado de su l^{a} y puesto la firma del cont° Mauricio de Lloreda y de Francisco Daguí, not° desta ciudad, en poder se a hecho la escritura y auto de obligación en este día, de darla acabada a toda satisfación y según arte; y asentada en el puesto senyalado de dicha iglesia dentro de un año que empieza a correr el día de la fecha desta, con todas obligaciones. Escritura de tercio en bienes y personal por lo qual se les ha de pagar del patrimonio de su Exª mil y quinientas libras de moneda barcelonesa, en doce iguales pagas, empezando la primera oy y las otras en semejante día de cada mes sucesivamente, como más largamente pareçe en dicho auto que se refiere.

Doc. 89: ADM. Ampurias Llig.119, Doc.11051; Visura de les cases del carrer Ample de Barcelona venudes per Lluís de Cardona a Juan Rodríguez de Velasco, feta pels mestres de cases barcelonins Pere Pau Ferrer i Rafael Gallart. Document signat per Francesc Daguí a 14 de juliol de 1665.

Casas situadas en la plaça de San Francisco de dicla ciudad (...) en medio de dicha plaça de San Francisco, que antes fueron de Jayme Moler y están en alodio y directa señoría de la Pía Limosna de la Seo de Barcelona, las quales con el huerto o patio a ellas contiguo terminan y comprueban de la parte de Oriente con otras casas grandes del dicho Exmo. Sr. duque de Cardona, a medio día con la dicha plaça de San Francisco, y a Poniente con las casas que posee oy el Señor Juan Rodríguez de Velasco, pagador general de los exércitos de Cataluña, que antes fueron del dicho Exmo. Sr. duque de Cardona, y antes fueron de Miguel de Masdeovellas, y antigamente de los herederos y subcessores de don Juan de Moncada, en la qual parte está la sala pintada, es a saver la metad en las dichas de Masdeovellas y la otra metad en las dichas casas que fueron de Jayme Moler; y en la parte de Tramontana con el huerto de dicho Rodríguez de Velasco, que antes fue del Exmo. Sr. duque de

Cardona, y con los honores del dicho Juan de Moncada, y allí conferidos nosotros dichos expertos y estimadores nombrados, es a saver el dicho Gallart por parte del Exmo. Sr duque de Cardona, y en su nombre por Mauricio de Lloreda, en virtud de orden de su Exª dada en Madrid a 30 de agosto de 1664; y el dicho Ferrer por parte del dicho Sr. Juan Rodríguez de Velasco.

Y después de haver bien vistas, reconocidas y miradas dichas casas, como dicha es de Jayme Moler, y considerando el estado en que oy día presente se hallan, con su patio a la parte de adentro conforme está lineado por nosotros los sussodichos expertos estimadores, y todos unánimes y conformes, juzgamos y estimamos que las dichas casas, sitio, edificio y patio son de valor de ( ) libras de moneda de Barcedlona, a común estimación con ( ) dichas mil libras los haçen de censo y ( ) dichas casas. Bien entendido y declarado que las tres rexas grandes de hierro, que oy se hallan puestas en obra en dichas casas es, a saber, la una en la sala pintada que da al patio a la parte del huerto, y las dos (*que*) son a la sala verde y miran al terrado de ladrillos valencianos, no va comprehendidas en nuestra relación, sino que aquellas se han de estimar por expertos cerrajeros, y assí lo firmamos en Barcelona a veinte y nueve de enero de mil seiscientos sesenta y cinco. Pedro Pablo Ferrer albañil y Augustín Baus praticante ( ) firmó la sussodicha relación por no saver ( ) Rafael Gallart albañil de su voluntad y en su ( ) día y año sussodichos. De todo lo qual me ( ) a la qual y demás succederse fueron presentes por testigos Juan Cabañas y Joseph Mas, vecinos de Barcelona. En la ciudad de Barcelona a veinte días del mes de febrero de mil seiscientos y sesenta y cinco años, ante mí Frco. Daguí, por auctoridades apostólica y del Rey nuestro Señor, notario público de Barcelona, hallado personalmente en una de las salas del Real Concejo de la bailía Gnal. ede Cataluña, situadas en la plaça de Santiago.

Y de los testigos deyusso escritos pareció Rafael Sabre cerrajero, vecino de Barcelona, el qual a pedimiento de Mauricio de Lloreda, tesorero y contador general de la casa y estados del Exmo. Señor duque de Cardona en Cataluña, y del Señor Juan Rodríguez de Velasco secretario de su Mgd. y pagador general de los exércitos de Cataluña, hiço mediante juramento a nuestro Señor Dios y sus santos quatro Evangelios en mi poder, hecho la relación y estima siguiente: Que ha visto y reconocido las tres rexas de hierro que están en las casas que el dicho Exmo. Sr. duque de Cardona tiene en la plaça de San Franco. desta ciudad que antes fueron de Jayme Moler, las dos de las quales rexas están pegadas o fixadas a dos puertas que son en la sala verde y salen a un terrado que da al huerto, y en cada una de las dichas rexas según la humana capacidad y reglas de su arte pueden alcansar, jusga haver en cada una de ellas siete quintales de hierro poco más o menos, y entre todas tres veinte y un quintal de hierro, que haviéndolas de sacar de allí y venderlas, lo más que se podría haver del valor de dichas tres rexas sería ciento y cinco libras moneda barcelonesa, que es a raçón de cinco libras por cada quintal de Ierro, y esta relación y estima ser según Dios y su conciencia.

Y assí lo firmó y pesó siendo testigos Juan Cabanas y Antonio Pejoan, notarios y Josepe Mas escriviente, vecinos de Barcelona.

Doc. 90: ADM. B.J.Llobet. "Indice, declaración y addición a la recopilación de los autos y escrituras del condado de Empúrias, hecha por Juan Busquets notario, en tiempo del Exmo. señor duque don Enrique; por B.Joseph Llobet, año 1667 y 1668" . Suma de regestos dels documents i pergamins (en diverses dates) referits als palaus i cases dels ducs de Cardona al carrer Ample.

(*Fol.94v*) Memoria para las casas o palacio de dicho Infante don Enrique en la calle Ancha de Barcelona: Viviendo dicho Infante don Henrique adquirió o compró de diferentes personas, diferentes casas en la ciudad de Barcelona; de las quales vino a formar y mandó construyr y edificar el palacio que tiene y posehe V.E. (puesto que inhabitable agora) en la calle Ancha, y muy cerca del monasterio de San Francisco de dicha ciudad, a las quales añadió después el duque Don Diego otras que compró de Jayme Moler y havian sido antes de doña Marquesa Dezpalau y Çalba, y las posehe oy don Juan Rodríguez de Velasco en virtud de venta que de ellas hizo V.E. Y de todas ellas se podrán ver los autos de compras hechas, assí por el Infante como por dicho duque Don Diego en la fin deste índice, declaración y addición, donde están designados, cotados y nombrados con sus números.

(*Fol.812-15*) Nº11043. Venta y en parte permuta hecha por Gaspar Maymó, cavallero, y Ofrecisca su muger y Francisco Maymó, su hijo, al dicho Infante Fortuna Don Henrique y a los suyos y a quien

quiziere para siempre, de una gran casa o casas con huerto o jardín a ellas contiguo, que tenían y posseyan en la calle Ancha y cerca de la Yglesia del monasterio de San Francisco de dicha ciudad de Barcelona, que alindavan a la parte de Oriente con otra partida o casa suya que havían vendido al mismo Infante, a de medio día en dicha calle Ancha, a la de poniente parte en la casa o honor de los herederos de Juan Cesavasses, y parte en la casa o honor de Bertrán de Salida, cavallero. En la parte del norte con la casa de los herederos de Francina, muger de Balthezar Romeu, y de una callajuela y otras cosas designadas en dicha venta; por la qual venta y permuta les dio el Infante las casas que tenía con dos puertas en la calle llamada de la Mercè de dicha ciudad (*y*) treynta y dos mil sueldos barceloneses. Consta por carta aucténtica en pergamino que passó ante Juan Mayans y Pedro Belloch notarios públicos de Barcelona, símul stipulantes en 22 de henero del año 1491, al pie de la qual está continuada también en forma pública y aucténtica la carta de pago del precio de dicha venta.

Nº11044. Venta firmada y otorgada por dichos Gaspar Maymó, Eufresina su muger y Francisco su hijo, al mismo Infante Fortuna don Henrique y a los suyos, y a quien quisiere para siempre, de otra casa que tenían y poseyan en dicha calle Ancha, y cerca del monasterio de San Francisco, unida y agregada con las del número antecedente, y un huerto a ellas contiguo, la qual casa alindava con un huerto de dichas casas a la parte de oriente parte, digo con la casa o honor de Simón Desllor parte, y parte con la casa o honor de los herederos de micer Joan Dalmau, al de mediodía con dicha calle Ancha, a la de poniente con dichas casas y huerto del nº antecedente, y a la del norte con la casa o honor de los herederos de Juana, muger de Guillem Romeu, cavallero, por precio de ciento y cinquenta libras barcelonesa. Consta por carta pública y aucténtica en pergamino que passó ante dichos Juan Mayans y Pedro Belloch, notarios públicos de Barcelona en los sobredichos día, mes y año; a pie de la qual está también continuada la carta de pago de dicho precio en forma pública y aucténtica.

Nº11045. Possessión de las sobredichas casas y huerto, dada y entregada por dicho Gaspar, Eufrencina y Francisco Maymón, al Infante o a su legítimo procurador en nombre suyo, de que se hizo carta pública y aucténtica en pergamino que passó ante dichos Juan Mayans y Pedro Belloch notarios símul stipulantes, en 29 de henero del mismo año 1491.

Nº11046. Venta firmada y otorgada por Guillén Monllobet, curador de la heredad y bienes que havían sido de Juan y Constança Casavasses, de una casa sita en dicha calle Ancha.

Nº11047. Carta de pago firmada y otorgada por dicho Guillén Monllobet, en el nombre ya dicho, al mismo Infante de quatrocientas libras barcelonesas por el precio de dicha casa del nº antecedente, de que se hizo carta pública y aucténtica en pergamino que passó ante Juan Miquel Gilabert, notario ciudadano de Barcelona, en 13 de henero del año 1494. La qual casa dize que alindava a la parte de oriente con las demás casas del dicho Infante, a la de medio día con la casa del, parte con dicha calle Ancha y parte con la plaça de San Francisco, a la de poniente con la casa de Francisco Bertrán de Gilida, y a la del norte parte con el huerto de dichas casas del Infante.

Nº11048. Causión y siguridad hecha, firmada y otorgada por Isabel de Gualbes, muger que fue de Miguel de Gualbes, cavallero, a dicho Infante por razón de cierta parte del precio de la venta de la casa de los dos números antecedentes que havía sido de dichos Juan y Constança Casavasses. Y junto con este auto hay también la cláusula hereditaria del testamento de Baltezar de Gualbes y una declaración y sentencia real de adjudicación en favor de dicha Isabel de Gualbes, y un auto de assentamiento de dicha casa hecho por los administradores de la Pía Almoina de la Seo de Barcelona a Juan Casavasses, en varios días y calendarios nombrados todos de un mismo número.

Nº 11049. Cinco autos de ventas firmados y otorgados por Galcerán Dezllor cavallero, hijo y heredero universal de Marcos Miguel Dezllor, por muerte de Simón Dezllor, su hermano y hijo respectivamente en primer lugar instituydo y muerto sin hijos, al mismo Infante Fortuna don Henrique y a los suyos y a quien quiziere para siempre, de diferentes partidas o partes de casas de las quales se constituía una grande que dicho Dezllor tenía y posseía juntamente con un huerto en dicha calle Ancha de Barcelona;

las quales partes o partidas de casa están designadas y confrontadas en dichas ventas, y cada una de ellas respectivamente, que passaron todas ante Dalmacio Ginabret, notario público de dicha ciudad de Barcelona, en 10 de henero del año 1494, y están nombradas todas de un mismo número y signadas destas letras A.B.C.D.E. y al pie dellas están continuadas las cartas de pago de los precios en forma pública y aucténtica.

Nº11050. Carta de pago firmada y otorgada por dicho Galcerán Dezllor y a dicho Infante Fortuna don Henrique, de ciento noventa y quatro dineros, diez sueldos y cinco dineros barceloneses por el precio de tres partes de dichas casas de que se hizo carta pública y aucténtica en pergamino, que passó ante dicho Ginabret notario en los sobredichos día, mes y año.

Nº11052. Venta firmada y otorgada por el doctor micer Andrés Ferrer, procurador general con líbera y general administración de Jayme Moler cavallero domiciliado en dicha ciudad, al duque don Diego de las casas que dicho Moler tenía y poseya contra las puertas de la calle llamada d'en Marquet, y delante el llano de San Francisco de dicha ciudad, con huerto a ellas contiguo. La qual casa y huerto alindavan a la parte de oriente con dicho palacio o casas arriva nombradas, compradas por dicho Infante don Henrique; a la de medio día con dicho llano o plaça de San Francisco, a la de poniente con las casas del heredero de Don Juan de Moncada, y a la del norte parte con dicho palacio y casas del Infante, y parte con dichas casas o honor de dichos herederos de dicho Moncada. La qual venta le hizo por precio de mil trescientas y setenta libras barcelonesas, del qual precio se cargó dicho duque diferentes censos contenidos y especificados en dicha venta. Consta por carta pública y aucténtica en papel que passó ante Pablo Castellar, notario público de Barcelona, en el primer día de junio del año 1580; de que da fe Guillén Grinojachs doctor en ambos derechos y ciudadano honrrado de Barcelona, por auctoridad apostólica notario, tiniendo y rigiendo por sus ciertos y legítimos títulos las escrituras de dicho Castellar.

Y junto con dicha venta hay también otro traslado simple en papel de la misma venta, y otro de una sentencia proferida en la Real Audiencia de Cataluña contra dicho duque Don Diego, en un pleyto que en ella se llevava entre partes dicho don Jayme Moler de una y dicho duque de otra sobre los censos que se havían cargado, cuya data fue en 9 de agosto del año 1595; y tres cartas de pago firmadas por diferentes personas de pensiones o corridos de algunos de dichos censos, y algunos otros papeles simples tocantes a ellos, nombrados todos de un mismo número.

Nº11053. Traslado simple en papel del establecimiento firmado y otorgado por d. Marquesa Dezpalau y Salba a Francisco Moler, cavallero de dicha ciudad, y de los suyos y a quien quiziere para siempre de las dichas casas del número antecedente, que passó ante Pedro Fitor, notario público de dicha ciudad en 22 de setiembre de 1564.

Nº11055. Un legajo de diferentes autos de venta, establecimientos, cartas de pago, possessiones, que sirven para espectancias antiguas de todas las sobredichas casas compradas por dicho Infante Fortuna don Henrrique arriba designadas, los quales passaron ante diferentes notarios en los años 1319-1328-1329-1340-1359-1361-1379-1383-1386-1388-1415-1416-1439-1447-1470-1474-1479-1480-1493 y 1494. El qual legajo se compone de trenta y quatro autos en pergamino nombrados todos deste mismo número y signados de letras A (...)XYZ y 2.4.9. AB.AC.AD.AE.AT.AG y AH.

Doc. 91: ADM. B.J.Llobet. "*Recopilación o inventarios de los autos y otras escrituras recondidas en la Miscellánea o Armario general de todos los estados...año 1668*", (Ms. Segona part de l'índex documental): Llistat de les fundacions, beneficis, capellanies etc. de la casa de Cardona des d'època comtal i vescomtal, de les quals l'arxiu dels ducs en conservava documents (resten excloses les fetes fora de la corona d'Aragó).

Llista de beneficis i fundacions a Cardona i vegueria de Segarra:

Patronatge de l'abadiat, església i monestir de st. Vicens del castell i vila de Cardona (diversos).
Benefici a invocació de la Verge Santa Maria a la capella del cap del pont del riu Cardener i vila de Cardona.
Església parroquial de st. Miquel de Cardona, invocació de les onze mil verges.
Benefici a la capella del castell nou de Solsona.
Beneficis a l'església de Solsona (diversos).
Benefici a l'església parroquial de st. Llorenç de Morunys.
Benefici a la capella de la casa del Mercadal, parròquia de Cint.
Benefici a la capella del castell de Castelló de Vall de L'Ord.
Rectoria de l'església parroquial a l'església de st. Bartomeu de Súria.
Benefici a l'església parroquial de st. Vicenç de la vila de Falchs.
Benefici a la parròquia de st. Esteve d'Olives.
Benefici a l'església parroquial de st. Gil de Torà.
Benefici a l 'església parroquial de st. Salvador de Tarroja.

Marquesat de Pallars:

Priorat de st. Pere de les Malesas.
Monestir de st. Pere de Rodas.
Rectoria a l'església parroquial de st. Fructuós d'Aramunt.
Rectoria de l'església de stª Coloma a Cardós.
Benefici a l'altar dels quatre Evangelistes a l'església de Ribera (diversos).
Benefici a l església de stª Maria del Collat o port de Sales.
Benefici a la capella del castell de València.
Benefici a l església de st. Fèlix de Sort.
Rectoria de l'església parroquial de st. Pau a Esterri.
Rectoria de l ésglésia parroquial de stª Eulàlia i st. Saturní a Llevorsí.

Vescomtat de Vilamur:

Benefici a l'església parroquial de Vilamur (diversos).
Rectoria de l'església de st. Salvador de Toló.

Conca d'Òdena:

Rectoria de l'església parroquial de stª Maria del castell de Claramunt.
Rectoria de l'església parroquial de st. Pere al castell d'Òdena.
Benefici a l'església parroquial de Mediona.

Baronies d'Arbeca i Castellots:

Benefici a l'església del castell d'Arbeca.
Rectoria de l'església parroquial de st. Blai a Castellots.

Comtat de Prades:

Benefici a l'església del monestir d'Escala Dei (cartoixa).

Baronies d'Entença:

Església parroquial de Falset.
Benefici a l'església i castell de Móra.

Benefici a l'església del castell de Villagarcia.
Hospital de l'Infant Pere al coll de Balaguer, en el terme de la vila de Tivissa.

Comtat d'Empúries:

Benefici en el castell i església major de la vila de Castelló (diversos).
Benefici a la parròquia d'Empúries.
Benefici a l'església del castell de Cadaqués (diversos).
Benefici a la capella del castell de Carmençó (diversos).
Benefici a l'església parroquial de stª Maria a Roses.
Capella i beneficis a l'església de stª Eulàlia de Noves a Garriguella.
Benefici a l'església i monestir de st. Pere de Rodas.
Casa i capella al castell de Bellcaire.
Benefici a l'església parroquial a Ullestret.
Benefici a l 'església de st. Llorenç de les Arenes.
Rectoria o capellania i benefici a l'església i capella de Santiago i stª Maria a la vila de Monells.
Benefici a l'església (capella de stª Maria) a la Tallada.
Benefici a l'església de stª Maria a Palau.

Fora dels estats dels ducs, però dins de Catalunya:

Benefici a la capella de st. Antoni Abad a la Seu de Barcelona.
Benefici a l'església i monestir de stª Clara o st. Daniel a Barcelona.
Benefici a la capella de st. Antoni Abad a l'església i monestir de st. Pau del Maresme, diòcesi de Cardona.
Benefici a l'altar major de l'església i monestir de stª Maria a Montserrat.
Benefici a l'església o capella del castell de Vallmoll.
Benefici a l'església i monestir de les monges de Vallbona.
Benefici a l'altar de stª Cecília Màrtir al claustre de la catedral de Lleida.
Benefici a l'església de st. Joan a Lleida.
Patronat perpetuu de l'orde franciscana a Catalunya (i de llurs capítols provincials).
Patronat i filiació de st. Francesc dels pares caputxins.

Patronats a l'Aragó:

Benefici a la capella de stª Maria a Alcolea.

Patronats del ducat de Sogorb:

Benefici a l'altar de l'apòstol st. Pau a l'església metropolitana de València.
Benefici a l'església de Sogorb.
Església o capelles de stª Maria de Loreto i st. Sebastià als arravals de Sogorb.
Capella del palau de Sogorb.
Monestir de st. Gerònim a les afores de Sogorb.
Capella o oratori del castell de la Vall d'Uxó.
Rectoria de l'església parroquial de Vall d'Uxó.
Rectoria de l'església parroquial de la vila d'Eslida.

Filiacions a germandats:

Orde de stª Maria de Montecarmel.
Orde de la Mercè de redempció de captius.
Orde de st. Agustí.

Orde de pares predicadors de st. Domènec.
Orde de frares mínims de st. Francesc de Paula.

Doc. 92: ADM. Segorbe, Lligs 24/25 (Docs.1/4); Inventari de béns del duc Lluís de Cardona. Còpia en 4 vols. del notari de Madrid Andrés Caltañazor de 14 de març 1670. Fol.42 i ss: Inventari dels quadres del duc Lluís de Cardona conservats a Lucena.

(...) Haviéndose abierto las puertas de la pieça que sale al patinillo del patio del dicho palacio, se pusieron por inbentario los lienzos de pinturas que en ella se hallaron, que son los siguientes:

Un lienzo grande de pintura de la Aurora con su moldura dorada.
Otro lienzo del mismo tamaño de la pintura del Medio día con la misma moldura.
Otro lienzo del mismo tamaño y moldura de la pintura de Vísperas.
Otro lienzo del mismo tamaño y moldura de la pintura de la Noche.
Otro lienzo de pintura de la primera del mismo tamaño y moldura que los demás.
Otro lienzo de pintura del Paraíso del mismo tamaño y moldura.
Otro lienzo de agricultura de viñas del mismo tamaño y molduras.
Otro lienzo de agricultura de tierras del mismo tamaño y moldura.
Otro lienzo de pintura de un jardín del mismo tamaño y moldura.
Seis países de diferentes pinturas de dos baras de largo poco más o menos en guarnición.
Otro lienzo rretrato de una Sª de dos baras de largo con guarnición dorada.

Luego y en continente pasó a otra pieza que corresponde al patio de adentro del dicho palacio, que tiene una fuente en medio; y en ella se allaron los lienzos de pintura siguientes:

Ocho lienzos de vara y quarta de alto cada uno y dos de ancho, con los rretratos de las aszendencias de la cassa de los Exmos. señores duques de Lerma.
Otro retrato pequeño del Sr. don Juan de Acuña.
Otro quadro pequeño retrato del Exmo. Señor duque cardenal.
Dos países pequeños sin moldura de una bara de ancho cada uno.
Dos retratos grandes del rey Phelipe terzero y de la señora reyna dª Margarita de Austria.

Luego en dicha pieza se hallaron otros dos retratos de los Exmos. Sres. duque y duquesa de Lerma, y luego se passó a otra pieza contigua a la referida, y en ella se allaron las pinturas siguientes:

Un lienzo grande con guarnición dorada de pintura de bolatería.
Otro lienzo del mismo tamaño y moldura con pintura de un árbol grande en medio.
Otro lienzo del mismo tamaño y moldura de agricultura de vendimia.
Otro lienzo del mismo tamaño y moldura de arquitectura de obras.
Otro lienzo del mismo tamaño y moldura de agricultura de tierra.
Otro de agricultura de agosto con árboles, del mismo tamaño y moldura.
Seis países medianos sin guarnizión.
Un lienzo retrato del Exmo. Señor cardenal duque de Lerma.
Otro retrato pequeño de una Sª.
Otros dos retratos de ascendientes de los Exmos. señores de la casa de Lerma.

(*Al marge*: Todos estos lienzos de pintura son de la cassa de Lerma y pertenezen a la de mi Sora. la duquesa de Alcalá).

Doc. 93: ADM. Medinaceli Llig.13, Doc.10; Clàusula dels capítols matrimonials entre P.A. d'Aragó i Ana Catalina de la Cerda, signat per Isidro Martínez escrivà de la cort a Madrid a 3 d'agost de l'any 1680.

"Escritura original de los capítulos matrimoniales para el casamiento de la Exma. Sª Ana Catalina de la Cerda, hija de los Exmos. Sres. duques de Medinaceli D. Juan Fco. de la Cerda y Dª Catalina Antonia de Aragón, con su tío el Exmo. Sr. D. Pedro Antonio de Aragón".

(...) que respecto de que el presupuesto de caudal propio con que el dicho Exmº señor Don Pedro Antonio de Aragón entra en este matrimonio importará ochozientos mill ducados, por la dificultad que tiene el azerse capital líquido por las diferencias y pretensiones que están pendientes, deribadas de la separazión de vienes y gananziales del primero matrimonio, y la dificultad que tubiera al tiempo de disolverse este la liquidación de los que en él uviese havido (*En cas de viduatge s'assignava 1.800 ducats de renda anual*): Los doze mill de ellos en dinero, los quales se los consigna y sitúa en lo mexor y más zierto y seguro y saneado de sus bienes y rentas, y los seis mil ducados restantes en que se estima la avitazión y usso de las cassas prinzipales del dicho Exmº Sr. Don Pedro Antonio de Aragón en que vive, con sus azesorías, guertas, jardín y todo lo demás compreendido en ellas, con la noria que está en la cassa de la esquina, paxar y cochera de emfrente, y el usso de las alaxas del adorno de las dichas casas, las quales quiere el dicho Exmº Señor Don Pedro Antonio de Aragón se mantengan en las dichas cassas por todo el tiempo que la dicha Exmª Señora Doña Ana Catalina de la Zerda y Aragón conservare viudedad, comforme a la memoria que de ellas hiziere el dicho Exmº Señor Don Pedro Antonio de Aragón que sea competente a la persona de la dicha Exmª Señora Doña Ana Catalina, su sobrina (...).

Doc. 94: ADM. Archivo Historico, Llig.213 Doc.29; Consultes al duc de Medinaceli sobre la reconstrucció del passadís amb l'església de sant Francesc. Barcelona, en diverses dates des de l'any 1742 fins a l'agost de 1767.

"Documentación referente a la obra del puente o galería desde el palacio del sr. duque de Medinaceli y Cardona, hasta las tribunas que S.E. tiene en la iglesia de st. Francisco de Asís de Barcelona 1767".

Exmo. Sor. Fr. Buenaventura Vilar, guardián del convento de N.P. St. Francisco tiene hecha a V.E. representación de como, junto al altar mayor de la Yglesia, tiene la regia casa de V.E. una tribuna muy capaz con la entrada por el mismo presbiterio, la qual se halla tan mal parada que necessita conponerse con precissión, y más haciendo juego con el retablo mayor por estar junto con él; el qual se ha hecho nuevo a lo moderno y se está actualmente dorando; y para que la tribuna no le afee y quede correspondiente al retablo, ha hecho la súplica a V.E. de que se sirva dar orden para que se componga y dore; pues si la tribuna fuese de la comunidad, y no de V.E., la compondrían los bienhechores que costean el retablo; pero siendo propia de V.E. no es razón que la comunidad passe a executarlo por la justa queja que de ello se podía ocassionar, en cuya atención suplica a V.E. se sirva determinar y mandar a los dependientes que tiene en Barcelona compongan y doren dicha tribuna, conservando en ella el escudo de armas que tiene por remate una corona con dos grandes leones que la mantienen, dejándola uniforme con el retablo; o en caso de que no convenga en ello V.E., dar su consentimiento para que la comunidad haga sus diligencias para componerla, sin que quede el escrúpulo de no haver dado parte a V.E. como es de obligación, pues en uno y otro recivirá merced.

Exmo. señor, para informar con individualidad y claridad a V.E. sobre el contenido de este memorial, me ha parezido hazer presente a V.E. el origen o principio que tuvo el establecimiento de la tribuna que existe en el presbiterio y lado de el Evangelio, en la Iglesia de st. Francisco de Asís de esta ciudad. Tomóle y fue adherente a la capitulación del patronato convenida con pública escritura ante Gaspar Monserrat Chamellau not. a los 4 días del mes de marzo del año 1625; entre el Exmo. Sr. duque dn. Enrrique y su hijo primogénito, el Exmo. Sr. dn. Luis Ramón, duques de Cardona; y el definitorio de los pp. de la seráfica religión desta provincia, con ratificación de la prerrogativa de tener y conservarla para siempre para su Exª y sus successores, y la singularidad de leerse expressa concessión y condonación otorgada por el syndico apostólico, del patio y suelo de tierra que havía desde la esquina que estava en frente de las casas que possehya dn. Luis de Masdeovellas, hasta la otra esquina del terrapleno de la marina; a effecto de fabricar un pasadizo o puente desde dichas casas y esquina hasta la dicha tribuna que tenían su Exª construhida, y que siguiesse por encima de la fuente

con el ensanche hasta diez y seis palmos, assí adentro de las capillas de dicha Yglesia hasta llegar a encontrar el frente de la tribuna, lo que tuvo effecto después de haver comprado S.E. las dichas casas de dn. Luis de Masdeovellas, que se unieron al palacio contiguo que possehyan dichos Sores. duques y havian possehydo sus antecessores, sito en frente de la plaza llamada de st. Francisco sobre cuyo recobro pende y se sigue pleyto en esta Rl. Audiencia.

Existió el puente y passadizo hasta que, ocupado aquel palacio por la familia de dn. Juan de Austria, después de las guerras de 1652 fue dirruhido y nunca más se ha buelto a redificar; pero podrá V.E. y los successores siempre que gustare usar del drecho a esta prerrogativa según lo capitulado en la mencionada escritura. También se capituló que su Exª, y demás successores, tuviessen en todos tiempos la facultad de construhyr otra tribuna a la otra parte y en frente de la que ya tenían en dicho presbiterio, y que en caso o y cualquier tiempo que fuessen servidos construhyrla, deviessen dar de limosna al mismo convento la cantidad de 500 l., pero después en el año 1627, en atención a que se havia dado al dicho convento una casa y huertas que possehya en la Rambla de esta ciudad a fin de fabricar un Collegio para estudiantes de la misma religión; le hizo el syndico entera remissión para todos los tiempos venederos de la expressada limosna de 500 l. ; y ratificó la libre facultad de construhyr la segunda tribuna siempre que S.E. o sus successores gustaren. De lo que consta por la escritura pública que passó a los 16 días del mes de marzo del año 1627 ante Esteban Gilabert Bruniquer, notario de esta ciudad.

Por la verídica relación de lo que passó en los tiempos referidos, es evidente que V.E. es dueño de la tribuna que existe en el presbiterio de la Iglesia de St Francisco; y que le es facultativo otra en frente de aquella. La tribuna que existe tiene de largo poco más o menos veynte palmos con la anchura correspondiente; es alta y su figura de balcón con zelosías, y encima están los escudos de armas de que usava el Exmo. Sr. duque dn. Enrrique, que tiene por remate una corona real manteniéndoles dos leones uno a cada lado de la tarja de dichos escudos. Toda fue dorada y sobre hierro, pero apenas se conoce y parece que se le dio el color del bronze. El retablo del altar mayor que se hizo nuevo habrá dos años, con mucho coste y magnificencia, se está dorando al método moderno con diferentes visos y colores, costeando esta obra algunos devotos ricos con el ánimo de que se acabe antes del día 4 de octubre del corr. año, que celebra la Iglesia la fiesta del stº patriarca de la dicha religión.

Porque la tribuna de V.E. que le está tan immediata se halla del todo desluzida y desmarcado alta, ha parecido a los mismos devotos que afearía el presbiterio; y han dado intelligencia que la dorarían del mismo modo que el retablo; pero el guardián y los demás religiosos que goviernan la provincia han respondido que la tribuna era de V.E., y que sin permisso de V.E. nunca lo permitirían, por cuya circunstancia resolvieron passar a manos de V.E. en nombre del guardián el memorial en que sup. mande V.E. dorar dicha tribuna, o consentir que lo executen los devotos que les han dado intelligencia de hazerlo. No me parece que en esta parte pueda V.E. prestar su consentimiento; y respecto a la otra de costear su importe, tengo por conveniente que antes de tomar V.E. resolución se reconosca el coste que podría tener o bien meramente de dorarla, dexándola como está, o baxándola por ser demasiado alta y collocando los nuevos escudos de armas que usa la Exma. persona de V.E. No he inquirido ni tanteado sobre alguno de dichos puntos, hasta que informado V.E. resuelva y mande lo que fuere de la voluntad y ma. servicio de V.E. Nro. Sor. guarde la Exma. persona de V.E. en su ma. gran ma. como deseo y he menester. Barna 19 de marzo de 1742. Exmo. Señor Francisco Antonio de Copons.

(*Sobreescrit del duc de Medinaceli*)

Enterado de quanto me haces presente en este informe, te ordeno dispongas se reconozca el coste que tendrá dorar la tribuna que tiene mi casa en el presviterio de la Iglesia de esa ciudad, y también el que tendrá baxarla. Remitiéndome dichos reconocimientos para resolver lo que corresponda. Dios te Gº. m.a. Madrid 26 de mayo de 1742.

(*Barcelona 9 de Juny de 1742*)

Don Francisco Antonio de Copons. Acompaña la instancia del guardián y el informe que sobre ella hizo Copons, en cuya vista se le mandó informara nuevamente del coste de dorar la tribuna y

también el rebaxarla (porque dixo estaba muy alta) como en esta lo egecuta; teniendo V.E. presente que el guardián (en caso que V.E. no convenga en dorarla) solicitaba prestase V.E. su consentimiento para que lo egecuten los devotos que a sus expensas doran el retablo; y que Copons dixo no le parecía diese V.E. este permiso sino que en caso de que determinase costear V.E. el dorado, se pusiese en el remate el escudo de las armas de que oy usa la casa de V.E. En cumplimiento de la orden de V.E. en que le manda informe del coste que tendrá dorar la tribuna que los Sres. duques de Cardona tienen en el presbiterio de la Iglesia de St. Francisco de aquella ciudad, y también el que tendrá la obra de baxarlas; remite dos relaciones del dorador la una, y la otra del albañil y cerragero, declarando estos dos que el coste de baxar la tribuna y colocarla de nuevo será de 250 a 300 libras; y el dorador que no se podrá dorar (*por*) menos de 700 libras; sobre que resolverá V.E. lo que gustare.

Exmo. Señor. En cumplimiento al decreto de V.E. de 26 del mes de mayo antecedente, en que fue V.E. servido mandarme informar a V.E. del coste que podría tener dorar la tribuna propria de los Sres. duques de Cardona en el prebiterio de la Iglesia de st. Francisco de esta ciudad, y también el que tendría la obra de arrancarla y baxarla. Acompaño con esta a manos de V.E. las dos relaciones de los maestros de cada una de las artes que han examinado y hecho el tanteo del coste de ambas operaciones, y la otra del albañil y serrajero. En esta declaran que el gasto de baxar la dicha tribuna y collocarla de nuevo, importará 250 y hasta 300 l. poco más o menos; y en aquella del dorador no se podría dorar por menos de 700. V.E. en vista de ellas determinará y mandará lo que fuere servido. Nro. Sor. Guarde la Exma. persona de V.E. en su ma. gran ma. como deseo y he menester. Barna. 9 de junio 1742.

(*Sobreescrit del duc de Medinaceli*)

He recevido las dos relaciones que a esta acompañaban, y enterado de el coste que tendrá bajar la tribuna que tiene mi casa en el presbiterio de la Ig[a] de st. Francisco de esa ciudad, y también el de dorarla. Prevendrás al guardián de dicho convento que las urgencias presentes de mi casa no permiten se egecuten estos gastos, y así mismo que no convengo en que los haga otra persona alguna. Dios te Ge. ma. Madrid 16 de junio 1742.

(*Madrid 31 d'agost de 1763*)

Exmo. Señor. Señor, Fr. Pedro Font ministro provincial de la regular observancia de Nro.P: st. Francisco de la provincia de Cataluña, con el mayor rendimiento y veneración expone a V.E. que hallándose la Iglesia de st. Francisco el Grande de la ciudad de Barna. muy desaliñada por la falta de las tribunas que correspondan y acompañen al altar maior de la misma Iglesia; y teniendo esta el honor de ser V.E. el patrón de la famosa capilla de st. Antonio de Pádua, y señor y dueño de una tribuna antiquíssima de bronze sobre la qual están las armas gentilicias de V.E., donde se retiraban los Exmos. progenitores de V.E. a hazer sus exercicios de devoción y piedad; por tanto pide el supte. con toda la submissión possible, se digne V.E. permitir que en lugar de la tribuna antigua se substituia otra hecha al uso de los modernos, donde igualmente se colocarán las armas de la Exma. casa de V.E. quedando siempre deputada al servicio de V.E., por cuio medio se dará lugar a que se hagan las correspondientes tribunas en ambos colaterales del altar maior; providencia única con que puede quedar agraciada la enunciada Iglesia. Y como para reducir a la execución este proiecto se nicissite de alguna suma, espera el supte. que se servirá V.E. contribuir con la limosna que fuere del beneplácito de V.E. y con los despojos de la tribuna antigua para fabricar y adornar la moderna; favor que espera el supte. de la religiosa piedad de V.E.

Informe de la contaduría de Barna. Md. 31 de agosto de 1763. Lo está con fecha del 1° de octubre del presente, diciendo que el Exmo. Sor. duque don Henrrique Ramón Folch en el año 1624 admitió el patronato de la religión de st. Francisco de Asís bajo de ciertas condiziones, y le fue concedida a su Ex[a] una tribuna que oy existe en la Yglesia al lado del Evangelio en el presbiterio; y facultad para fabricar otra en frente de ella, mediante 1500 l. de las que se dio por satisfecho el provincial por las casas y huertas que cedió S.E. a su favor, que poseía en la Rambla, para edificar un colegio de estudios para los religiosos de dicha orden. Y por ser bastante la distancia de la casa palacio

a la tribuna, le fue concedido a S.E. fabricar a su costa un puente o pasadizo desde uno de los balcones de dicha casa, pasando por encima del pórtico hasta llegar a la tribuna. Y en vida del Exmo. Sr. dn. Nicolás, padre de V.E. se hicieron diferentes obras en las capillas de dicha Iglesia que proceden a la tribuna, reser° spre. el lugar para el arco mediente tenerlo construído dicho don Henrrique, y se destruyó en el sitio que padeció aquella ciudad en la guerra del año 1652.

Es evidente que la ydea del mnro. provl. es la de hermosear la Iglesia contind° desde una y otra parte, desde el coro al prev°, las tribunas en la conformidad que están en el combt° de la Merced de aquella ciudad; haciendo la ligera distinción de la de V.E. con el escudo de armas, lo que no le parece regular, pues siguiendo la ygualdad de lo que está obrado en el coro, que es una especie de celosía ligera, no parecía ayroso en que no tuviese particularidad especial la de V.E., tanto la nueva que se havía de hacer en el lugar que existe la vieja, como en la de en frente a que tiene V.E. dr° de mandarla construir. La bieja tiene existencia 33 palmos y 5 de ancho, con 16 1/2 de elevación; su construcción de yerro con celosía de madera; y según juicio prudencial de los ministros valdrá su material más 300 l. La plantificación de otra del propio tamaño de madera con scultura como se estila, y haciendo la pieza de gusto correspondiente a quien dimana (quedando para después el pintado y dorado) costará de 550 l. a 600; y si tuviese efecto havía de tener de 6 a 8 palmos de distancia de esta al que hiciese el convento, y resultaría de veneficio la venta del yerro de la tribuna que oy existe 300 l. vendrá a producir de más gasto 250 l. Esta obra fabricada de quenta de V.E. será más lucida, y la quenta a poca diferencia. Y dado caso que quisiese socorrer al convento (como lo solicita) con alguna limosna a más de la tribuna existente, quedaría el convento con caudal sobrante para sus ydeas.

Exmo. Sor. Señor he visto atentamente lo que expone a V.E. este ministro provincial, y en su satisfacción expongo que el Exmo. Sr. duque dn. Enrrique Ramón Folch en el año 1624 admitió el patronato de la religión de st. Francisco de Asís baxo diferentes pactos; y le fue concedida a S.E. una tribuna que oy existe en su Yglesia a la parte de el Evangelio en el presviterio, y juntamente la facultad de fabricar otra en frente della siempre que S.E. gustare, mediante 1500 l. de las quales se dio satisfecho el provincial por las casas y huerta que cedió S.E. a su favor que posseía en la Rambla de esta ciudad, a fin de edificar en ellas un colegio de estudios para los religiosos de dicha orden; y por quanto es larga la distancia desde la casa palacio hasta la dicha tribuna, fue concedido también a S.E. fabricarse a sus costas un puente o pasadizo desde uno de los balcones de dicha casa, pasando por encima el pórtico, hasta llegar a la tribuna. Y en vida del Exmo. Sr. duque dn. Nicolás, padre de V.E., se hicieron diferentes obras en las capillas de dicha Yglesia que preceden a la tribuna, resguardando y señalando lugar para el mencionado pasadizo, quando bien S.E. o sus sucessores gustasen reedificarle respecto que le tenía construído dicho sr. duque dn. Enrrique, y se destruyó en el sitio que padeció esta ciudad en la guerra del año 1652.

Es evidente que la idea que lleva este ministro provincial es a fin de hermosear la Yglesia continuando por una y otra parte de ella, desde el coro hasta el presviterio, las tribunas en la misma conformidad que lo está en el convento de la Merced, haciendo la ligera distinción de la de V.E. con el escudo de armas, sim otra cosa cuyo pensamiento no me parece conforme, porque siguiendo la igualdad y simetría de lo que está obrado en el coro, que es una especie de celosía ligera y muy común, nunca parecería ayroso el que no tuviese particularidad especial como corresponde la de V.E., tanto la nueva que se pusiese en el lugar de la que oy existe, como la otra que a su frente tiene derecho V.E. de mandarla construir siempre que gustare. La que oy se halla existente tiene de extensión 33 palmos y 5 de ancho, con 16 1/2 de elevación; su construcción de yerro travajado de todo gusto con una celosía de madera. Y según juicio prudencial de ministros, valdría su material más de 300 l., esta diligencia la he dispuesto para entrar en conocimiento de la petición del provincial, y poder distinguidamente informar a V.E. en el assumpto en todas sus partes, para que instruído plenamente se digne tomar la resolución que le pareciere, sin que dicho provincial ni su comd. aya entendido nada; pienso que la plantación de otra de la misma longitud, fabricada de madera con escultura como se estila, y haciéndose la pieza de gusto y como corresponde mirando a la calidad según dimana, puesta y colocada en su lugar meramente por lo que respeta al carpintero, escultor y albañil, quedando para después lo que mira al pintado o dorado de ella, que esto lo resolvería V.E. como fuere de su agrado, no traería más gasto que de unas 550 a 600 l. Y sentado el caso de que esta idea tuviese efecto, siempre conducirá el tener presente que ha de mediar la distancia de 6 o 8 palmos, sin que llegue la obra que resuelva hacer el

convento a la tribuna de V.E. para que assí se manifieste más distinguidamente su prerrogativa, tanto en la una como otra parte, resultando de el beneficio de la venta que se pudiera hacer del yerro de la tribuna que oy existe 300 l. o más, según se pudiese lograr, vendría a proucir de más gasto unas 250 l. ; y aún puede ser que se consiguiese alguna mejora.

La obra practicada V.E. siempre será más lucida sobre igualarse a poca diferencia la qta., dado el caso de que resolviese socorrer a el convento con alguna limosna, como lo solicita, para la efectuación de la que tiene proyectada además del material de la tribuna existente, de modo que llevando el pensamiento que ha manifestado el provincial, hallo que quedaría el convento beneficiado con sobrante caudal después de cumplir el éxito de su pensamiento, sin consideración a la devida distinción que se deve dar a la obra, teniendo por objeto a V.E. y su prerrogativa; en cuyos términos puede, cerciorado V.E. plenamente de todo, resolver lo que fuere de su mr. agrado. Nro. Sor. Ge. la Exma. persª de V.E. los ma. que he mr. Barna. y octubre 1° de 1763. Juan Antonio de Arives y Aguirre.

(*Sobreescrit del duc de Medinaceli*)

Te avisaré de mi resolución en este particular. Dios te Ge. m.a. Madrid 10 de oct. de 1763.

(*1 de març de 1767*)

Exmo. Sr. fr. Manuel Comins predicador religioso de la regular observancia de N.P. St. Francisco de la Stª provincia de Cataluña, comissionado de su I.R.P. provincial para tratar en esta corte ciertas cosas pertenecientes a dicha provincia, con el mayor rendimiento expone a V.E. que con el motivo de averse enteramente consumido las colgaduras que adornavan la Iglesia del convento de st. Francisco de Barcelona, se ha proyectado hazer correr por uno y otro lado del retablo mayor, unas tribunas que sirvan de adorno perpétuo a dicha Iglesia; y como esto no se pueda practicar sin el permiso de V.E. , ya por ser patrono especial de la mitad de aquella, ya también porque en la parte de su patronato tiene V.E. una tribuna antigua que a más de afear la Iglesia, impide el proyecto.

En essa atención a V.E. suplica rendidamente se digne dar el permiso para dicha obra; y supuesto está en su mano el rehedificar la puente, se sirva mandar quitar la tribuna antigua y construhir otra nueva según el nuevo modelo, poniendo en ella como en la antigua el escudo de sus armas; y cuidando la comunidad de todo lo demás quedará aquella Iglesia para el divino culto desentemente adornada. Espera el suplicante este favor de la innata devoción reside en el pecho de V.E., siendo el nuevo motivo para que aquella provincia se dedique a encomendar a Dios la persona de V.E. , de su Exma. esposa y familia para que les conserve en su stº amor y mayores auges de grandesa. Madrid y marzo 1 de 1767. Exmo. Sor. B. de V.Exª su atento servidor y atento capn. fr. Manuel Camins comdº.

(*27 de març de 1767*)

Exmo. Señor. Señor el guardián de St. Francisco de Barcelona y humilde capellán de V.E., con la mayor veneración expone que se ha visto precisado el supte. a condescender a las contínuas y eficaces instancias de los bienhechores y devotos de la Iglesia del referido convento, relativas a la construcción de unas tribunas en la misma Iglesia que cojan desde el coro hasta el altar mayor, por una y otra parte, para que sirvan de ornamentos al templo y de desahogo a los crecidísimos concursos de gentes que le frequentan. Proyecto que se va ya executando con universal aprovación de esta ciudad; pero como V.E. tiene el patronato de una tribuna ya mui antigua imediato al altar mayor, y la acción y derecho de construir otra al lado del mismo altar y en frente de la misma antigua que actualmente existe, la qual en el día no contribuye al adorno de la Iglesia, antes si se opondría a el mayor ayre, vista y proporción con que hoi se executa este género de obras; de que se seguiría el supte. llevar a la debida perfección esta fábrica, sin que V.E. tenga a bien de mandar rehedificar la que existe, y construir la de el frente.

Y siendo tan debido a la grandeza de V.E. darle cuenta de esta novedad assí, para que como patrono benignísimo nuestro se halle enterado de nuestras disposiciones, y logren su superior

aprobación por el fin piadoso que las motiva, como para que como tan misericordioso las auxilie con esa módica caritativa contribución, por recaher en sitio proprio de V.E. y de su Exma. y distinguidíssima familia. Por tanto espera el supte. de la religiosíssima piedad de V.E. que dará las órdenes convenientes para renovar por este medio, las insignes mems. de la beneficiencia y devoción de la Exma. casa de V.E. a esta Iglesia, y que tendrá siempre presente el supte. co su religs° comd. en sus votos, oraciones y sacrificios. De este convento de N.P. st. Francisco de Barcelona, a los 27 de marzo de 1767. Fr. Antonio Soteras.

(*Sobreescrit del duc de Medinaceli de 4 d'abril de 1767*)

Dn. Juan Antonio de Arives y Aguirre. Te remito las adjuntas ynstancias del guardián del convento de St. Francisco de esa ciudad, y del comisionado del provincial F.Manuel Camins que ambas conforman en un propio concepto y asunto, para que en su razón me ynformes lo que se reconociere y pareciere, manifestando al guardián la facilidad con que se mete a lo que no puede. Madrid 4 de abril de 1767.

(*Es donaren següents instruccions a 15 d'abril, fins a un nou memorial més favorable de 25 d'abril*).

Exmo. Señor: Señor con consulta de 1° de octubre de el año 1763, a consequencia de la solicitud interpuesta a V.E. por fray Pedro Font, ministro provincial de la orden de st. Francisco de Asís, en assumpto a que se sirviese V.E. mandar hazer de nuevo la tribuna que tiene en la iglesia de st. Francisco de esta ciudad, en el presbiterio de ella a la parte del Evangelio; expuse a V.Exª que la idea que llevava el citado ministro provincial hera a fin de hermosear la iglesia, continuando por una y otra parte de ella, desde el coro hasta el presbiterio, las tribunas en la misma conformidad que lo estava en el convento de Nra. Señora de la Merced, haziendo la ligera distinción de la de V.E. con el escudo de armas. Sin otra cosa este pensamiento no me pareció conforme (como se lo manifesté a V.E. con la citada consulta), porque siguiendo la igualdad y cimetría de lo que está obrado en el coro, nunca parecería bien y airoso pues no es más que una especie de celosía ligera y muy común, el que no tuviese particularidad especial como corresponde a V.E. tanto la nueva que se pussiesse en el lugar de la que oy existe, como la otra que a su frente tiene V.E. derecho de mandarla construir siempre que gustare.

A este efecto expuse a V.E. que vendiéndose el yerro de que está hecho la existente, se sacarían unas 300 l., y que la construcción de la nueva haciéndola de gusto como corresponde y la calidad de quien dimana meramente. Por lo que respecta al carpintero, escultor y albañil, dexando para después lo dorado o pintado de ella, será de coste de unas 550 o 600 l. , y que atendiendo a las 300 que se podrían sacar de la venta del yerro, vendría a producir de más gasto unas 250 l. , a que con decreto de 10 de oct. de 1763 me dixo V.E. que quedava enterado y tomaría resolución; siguiendo el mismo pensamiento ha puesto efectivamente en planta el p. fr. Antonio Soteras, guardián actual, la execución de la obra que quedará según tengo entendido, concluyda para últimos de septiembre de este año; y con este motivo ha hecho sin duda a V.E. la demanda de la nueva fábrica de sus tribunas, con cuya circunstancia no ay duda que quedaría más bien adornada la Yglesia que lo que está actualmente; ahorrándose el convento de haver de costear nuevas colgaduras, por estar en realidad de ningún servicio las que tienen, mediante la obra proyectada que ha sido el blanco a mi vez de la mayor precisión.

Y aunque como dexo manifestado tiene V.E. acción de mandar formar otra en frente de la que oy existe, esto acarrearía mayores gastos de consequencia porque sería preciso, para comunicarse a ella, reparar en la principal parte un pasadizo o callejón que rodea por la parte de afuera el ámbito de la capilla mayor; a más de que no tratándose de la comunicación desde estas casas por medio del puente o arco, como sucedía antiguamente, que sería obra del coste de crecidas sumas, aun quanto se hiciese ganando todos los posibles arbitrios respecto que la distancia que habría de tener sería de 292 palmos, y las novedades que han ocurrido desde el año 1652 en que arruinaron los franceses con bombas y valas rojas, vatiendo por mar la casa que existía en el mismo solar que esta actual, y el puente y pasadiso que tenía construído el Sr. duque dn. Enrrique, dilatando algunas capillas, se dificultaría aun de verificarse el extremo de querer poner en planta su construcción; respecto de que haviendo de pasar por encima del pórtico el puente o pasadiso, siempre se encontraría una dificultad

suma, porque justamente coge la mayor parte de su ámbito el cuerpo de las capillas que, por su elevación, haría como imposible su fábrica por la vía recta, y únicamente cabría el arbitrio de haver de formar un pasadiso a lo menos la mitad por la parte de las paredes de afuera, en cuya inteligencia y que lo proprio puede servir una sola que las dos, mediante estos motivos y que a lo que tengo penetrado, reciviría con satisfacción el guardián la construcción de sola una, dexándole V.E. el arbitrio para hazer otra igual a su frente, aunque sin adictamiento ni condición alguna de blazón o escudo de armas, porque estas solamente se habrían de colocar en la de V.E. por el distintivo de la casa y el patronato de la província.

Baxo de estas circunstancias, y con la mira a precaver todo lo que es mayor gasto, me parece puede V.E. determinar el cumplimiento de la una, cediendo al citado guardián la execución de la otra; aunque siempre con la cláusula que sin perjuizio ni desistimiento del derecho que tiene y se reserva. En cuyo caso, aprovechándonos del material de que se compone la existente (que sólo tiene comunicación y entrada por una estrecha escalera que sube desde la capilla de st. Pedro de Alcántara, que está en frente del presbiterio a la mano del Evangelio) según juicio que tengo formado; podrá traher a V.E. de importe concluhida enteramente la obra unas 600 l. La que se está travajando por quenta del guardián y convento, es asumpto de bastante importancia pero no les puede costar ni aún la décima parte que a un particular, en atención a que sobre tener recogida la mayor parte de la madera de limosnas, los operarios que travajan son religiosos, legos y donados a excepción de dos seglares que obran lo que es meramente preciso de escultura, sobre cuya quenta poco les importa emprender semejantes obras; y en tanto es así que cada guardián en el tiempo de su triennio, por consuetud o estilo, haze alguna. Y el actual ha fomentado y dispuesto la de que se trata sin que ocurra dificultad, que hermoseará mucho la Yglesia, y que conseguirá dentro breves años este convento según lo que se adelanta en el ser de los más adornados, y de ámbito y de capacidad de los que haya en la península.

Que es quanto puedo y devo hazer presente y informar a V.E. en cumplimiento de su decreto de 4 del corriente, y debuelvo a sus manos las cartas originales del guardián y fr. Manuel Camins, comisionado del provincial residente en esta corte, y en consequencia de todo lo expuesto puede V.E. resolver lo que fuere de su dignación. Nuestro Señor Gde. la Exma. persona de V.E. los muchos años que he menester. Barna. 25 de abril de 1767.

(*Sobreescrit del duc de Medinaceli*)

He visto quanto me informas en este particular y mandado se junten los anttes. que aya para resolber lo que tubiere por conveniente. Dios te Ge. m.a. Madrid 1° de mayo de 1767.

(*Barcelona 30 de maig de 1767*)

Dn. Juan Antonio de Arives: por la orden de V.E. de 19 del 9, acaba queda enterado de no determinar por ahora hacer ninguna de las dos tribunas consavidas en la iglesia de st. Francisco de Asís; ni querer ceder al guardián el dro. y acción que reside en V.E. de construir otra en frente de la que oi existe, y que en el caso de determinar la execución de ella, le parece conveniente hacer el arco que diese comunicación y paso aquellas casas, como lo havia en lo antiguo; a cuia vista le servirá esta noticia para su govierno.

(*Sobreescrit del duc de Medinaceli*)

Está bien y dispondreis se haga un tanto de lo que podrá costar el arco o paso en comunicación y me lo avisareis. Dios os ge. m.a. Aranjuez 8 de junio de 1767.

(*Barcelona 17 de juny de 1767*)

Exmo. Sor. Señor: a vista de lo que me manda V.Exª por su decreto de 8 del corriente, en el punto relativo a las tribunas de este convento de st. Francisco, dispondré de lo que podrá costar el arco o paso de counicación desde esta casa a ellas, dando a V.Exª individual razón de lo que resulte para que en consequencia de todo, pueda tomar la deliveración que fuere más de su agrado. Nuestro Sor.

guarde la Exma. persona de V.E. los m.a. que he menester. Barna. 17 junio de 1767. Juan Antonio de Arives y Aguirre.

(*Sobreescrit del duc de Medinaceli*)

Espero lo executes así como ofrezes. Dios te Ge. m.a. Madrid a 24 de junio de 1767.

(*Barcelona 8 d'agost de 1767*)

Exmo. Señor. Señor: con consulta de 30 de mayo de este año satisfize a la orden de V.E. de 19 del mismo, manifestándole quedava enterado de no determinar V.Exª hazer ninguna de las dos tribunas de la iglesia de st. Francisco de Asís, ni querer ceder al guardián haziéndose sola una de quenta de V.Exª el derecho y acción de la formación de otra en su frente, y que en el caso de determinar la construcción de ellas, le parecía conveniente a V.Exª hazer el arco que diese comunicación y paso desde estas casas como lo havía en lo antiguo; sobre que con decreto de 8 de junio siguiente me mandó V.Exª dispusiesse el que se hiziesse un tanteo de lo que podrá costar el arco o paso de comunicación, y lo avise a V.Exª en su obedecimiento.

Haviendo practicado los maestros Francisco Torras y Jayme Estrada el más exacto y puntual reconocimiento de todo el terreno, han formado dos perfiles del modo en que se puede practicar la obra, haziendo juntamente con explicación de partidas el cálculo y tanteo de lo que podrá importar cada uno de los dos perfiles y plan. El uno se dirigiría por línea recta hasta el parage necessario, y aunque su formación sería de más visualidad y con algún más spíritu, se toca en el inconveniente de haver de tomar parte de la plaza, para lo qual sería necessario que la ciudad diese su consentimiento y licencia, que no se duda se adquiriría mayormente quando sobre quedar la plaza con mayor lucimiento, tendría el público la comodidad de refugiarse debajo de los arcos en qualquiera ocasión de lluvia, como también la gente que acude a la fuente.

El otro que está demostrado construir sobre territorio del convento, cediendo éste como tiene obligación diez y seis palmos de ancho, se dirigiría hasta cerca de la capilla de st. Antonio en recto desde esta casa, pero encontrando ya allí el impedimento de la media naranja de la capilla, como también más adelante la de st. Pedro de Alcántara y otros muchos embarazos y dificultades. Se habría de hazer de precissión una especie de buelta, y que mediante ella se pudiesse continuar por la parte de afuera de las paredes de la iglesia dicha galería o comunicación, como ya lo manifiesta el segundo plano y perfil, que todo lo paso a V.Exª junto con el papel del justo precio hecho por los maestros para que, imponiéndose puntualísimamente de todo, determine lo que fuere de su agrado, en la inteligencia de que por este segundo proyecto o idea, no sería necesario pedir territorio alguno a la ciudad ni aún para la construcción de lo demás de la obra; pues aunque hay noticia que antiguamente, quando existía dicho pasadiso, no dexaron de ofrecerse algunos reparos y dicentimientos parece que todos los terminó la carta original que existe en este archivo; su data en Madrid a 30 de mayo del año 1626 de la Magd. del rey Felipe 4°, dirigida a los oficiales reales que entonces eran de este principado, y los que por tiempo fueren y a todas y qualesquier personas a quien tocare el cumplimiento de su voluntad, mandándoles y encargándoles que por ninguna causa ni en el tiempo alguno diesen lugar a que se derrivase el pasadiso o galería, que el muy Ille. duque de Segorve y Cardona tenía, a cuyo efecto para la más puntual inteligencia de V.E. la incluyo también copia de dicha carta, sin que en este particular se me ofrezca de exponer ni manifestar a V.E. otra cosa, y a su consequencia se dignará tomar la deliberación que fuere más de su agrado. Nuestro Señor guarde la Exma. persona de V.E. los m.a. que he de menester. Barna. agosto 8 de 1767. Juan Antonio de Arives y Aguirre.

(*Sobreescrit del duc de Medinaceli*)

Quedo enterado y verás el modo de que se haga y ponga por obra el pasadizo a st. Francisco con arreglo al segundo plan, procurando el posible menos costo. Dios te Ge. m.a. Madrid 14 de agosto 1767.

(*A la relació acompanya els docs. següents:* "Relación de lo que nosotros, Francisco Torra maestro albañil y Jayme Estrada maestro carpintero, vezinos de esta ciudad, hazemos de los jornales y materiales de ambos oficios que serán necessarios para la obra de el puente o galería des del palacio del Exmo. Sr. duque de Medinaceli y Cardona, hasta las tribunas que S. Exª tiene en la iglesia de st. Francisco de Assís" *datat a 8 d'agost de 1767, y també una còpia del manament de Felip IV de 1626, ja transcrit anteriorment*).

Doc. 95: ADM. Archivo Historico, Llig.240 Doc.9; Comptes de les obres efectuades a les cases del duc de Medinaceli a Barcelona; anys 1766-1769.

"Contado de las obras y reparos que se han hecho en la casa que avita el Itte. Sr. Intendente General, propia del Exmo. Sr. duque de Medinaceli y de Cardona ett. Hechos desde el día 22 de septiembre 1766 hasta el día 11 de octubre 1769".

Desde 22 de septiembre hasta 30 del mismo, por aser las alcobas y conponer los quartos de las señoritas y demás (...) 36 Ll. 15 s. 9.

Desde 30 de septiembre a 7 de octubre, por abrir y aser el arco para el teatro, poner el retablo, conponer el lugar común, hazer el gallinero y blanquear los quartos de don Xavier (...) 40 Ll. 94.

Desde 9 a 16 de octubre, por blanquear una alcoba de las señoritas, clavar una manpara, conponer el caño de la pila de la cocina, blanquear los quartos de los criados, abrir una ventana en el guardaropa, blanquear el quarto de las señoritas, haser una ximinea en el quarto del segº piso y conponer el caño de otra y otros remiendos (...) 10 Ll. 19 s. 1.

Desde 18 de noviembre hasta 25 del mismo, por conponer una ximinea, hasrer un tabique en el gallinero, conponer el caño de la repostería y otros remiendos; 8 Ll. 5 s. 2.

De materiales para las obras de la galería del patio y enfrente de las cavallerisas (...) 19 Ll. 6 s. 6.

Día 15 de diciembre; por conponer la cañería del jardín (...) 1 Ll. 11 s. 4.

Día 10 de ehero 1767; por conponer otra porción de cañería del jardín (...) - Ll. 18 s. 3.

Día 18 de enero; por aser differentes remiendos (...) 6 Ll. 6 s. 11.

Día 25 de enero; por dar principio a la ximinea del salón en su quarto (...) 6 Ll. 18 s.

Día 1 de febrero; por acabar otra ximinea y acer otros remiendos (...) 20 Ll. 18 s. 9.

Día 8 de febrero; por abrir los cimientos para los pies derechos de los arcos (...) 28 Ll. 9 s.

Día 15 de febrero; por continuar la dicha obra (...) 16 Ll. 15 s.

Día 22 del mismo; a continuación de dichas obras (...) 43 Ll. 13 s. 5.

Día 28 del mismo; a continuación de dichas obras (...) 16 Ll. 9 s.

Día 7 de abril; a continuación de la misma obra (...) 9 Ll. 10 s.

Día 14 de abril; a continuación de la misma obra (...) 9 Ll. 6 s.

Día 21 del mismo; a continuacón de dicha obra (...) 10 Ll. 9 s.

Día 28 del mismo; a continuación de dicha obra (...) 11 Ll. 4 s. 3.

Día 5 de mayo; a continuación de la misma obra (...) 14 Ll. 6 s.

Día 12 del mismo; a continuación de la dicha obra (...) 4 Ll. 5 s. 6.

Día 17 del mismo; a continuación de la dicha obra (...) 2 Ll. 19 s. 6.

Día 26 de julio, por aser diferentes remiendos y poner la piedra en la ximinea (...) 1 Ll. 5 s. 6.

Día 25 de agosto; para poner las piedras en la ximinea del salón (...) 3 Ll. 12 s.

Día 6 de octubre; por blanquear y aser differentes remiendos (...) 10 Ll. 4 s.

Día 12 de noviembre; por blanquear y aser otros remiendos (...) 7 Ll. 19 s. 2.

Día 5 de marzo 1768; por aser la galería frente de las cavallerisas (...) 18 Ll.

Día 12 del mismo; a continuación de dicha galería (...) 37 Ll. 1 s. 9.

Día 20 de marzo; a continuación de dicha galería y pieza de recibidor de la parte del zaguán (...) 32 Ll. 19 s. 11.

Día 9 de abril; a continuación de la misma obra (...) 52 Ll. 4 s. 8.

Día 5 de junio; a continuación de dichas obras (...) 4 LL. 15 s. 6.

Día 12 del mismo; a continuación de dichas obras (...) 8 Ll. 8 s. 6.

Día 19 del mismo; a continuación de dichas obras (...) 23 Ll. 10 s. 6.

Día 26 del mismo; a continuación de las mismas y principiar el terrado de la cochera de la contaduría (...) 14 Ll. 13 s. 10.

Día 17 de julio; a continuación de dicho terrado (...) 5 Ll. 13 s. 3.

Día 24 del mismo; para aser las obras en la abitación de la otra casa del Exmo. Sor. Duque, en que avita de nuevo el Sr intendente. Por un estajo o ajuste con los mancebos que concistía en abrir y formar aberturas (...) 31 Ll. 2 s. 8.

Día 7 de agosto; a continuación de estas últimas obras (...) 16 Ll. 9 s. 1.

Día 14 del mismo; a continuación de las expresadas obras (...) 5 Ll. 16 s.

Día 21 del mismo; a continuación de las mismas obras (...) 11 Ll. 8 s. 9.

Día 28 del mismo; a continuación de las dichas obras (...) 8 Ll. 15 s. 6.

Día 4 de diciembre; por aser la chiminea del gavinete de su Sria. y otros remiendos (...) 8 Ll. 9 s. 2.

Día 11 del mismo; a continuación (...) 6 Ll. 9 s.

Día 5 de abril 1769; por aser la pajarera y otros remiendos (...) 5 Ll. 9 s.

Día 30 del mismo; por blanquear el tabique del zaguán y conponer los hornillos (...) 10 Ll. 10 s. 6.

Día 9 de octubre; por conponer los ornillos y los gonses de las puertas de la calle y clavar unos permodulos (...) 4 Ll. 10 s. 9.

Día 11 de enero 1770; por conponer un balcón, una chiminea y hacer otros remiendos (...) 4 Ll. 5 s.

Total 779 Ll. 8 s. 10. La suma de las cuentas es de la cantidad de siete cientas setenta y nueve libras, ocho sueldos y seis dineros; como en el total va figurado (salvo error) Barª 25 de abril 1783. Juan Soler y Faneca.

Copia. Don Juan Antonio de Arives y Aguirre, procurador general y contador mayor de los estados de Cardona y todos sus agregados, certifico que Juan Soler y Faneca, maestro de obras de la presente ciudad, ha trabajado en las que se han ofrecido en la casa que actualmente havita el sr. Don Juan Phelipe de Castaños, intendente deste exército y Principado, y la inmediata sita en la plaza de St. Franc°. que fue del marqués de Alfarás, oy propias del Exmo. Sor. duque de Medinaceli, de Feria Segorve ett. De las que haviendo presentado dos respectivas quentas, ambas con fecha de onze de setienbre de mil setecientos sesenta y seis; la perteneciente a lo trabajado y obrado en casa de dicho Sr. intendente ascendió en su total a la suma de mil trescientas ochenta libras un sueldo y dos dineros; de las quales deducidas setecientas y ochenta y seis libras y dies y siete sueldos que se le tienen satisfechas; resultan de su crédito quinientas noventa y tres libras quatro sueldos y dos dineros.

Y por lo perteneciente a lo trabajado en la plaza de san Franc° ascendiendo su total a la cantidad de dos mil ciento noventa y dos libras cinco sueldos y seis dineros, y resultar ser lo recivido mil doscientas y ochenta y tres libras dies y ocho sueldos y onze dineros, havida esta razón quedan en su abono novecientas ocho libras seis sueldos y siete dineros. Y para que conste donde convenga, doy la presente en Barcelona a los quinse días del mes de setienbre de mil setecientos sesenta y seis. Dn. Juan Antonio de Arives y Aguirre.

Sr. Contador, muy Señor mío. A los 12 de sept. 1766 se presentaron a la contaduría de su Exª dos distintas cuentas, la una de las obras que se avían echo en la casa que avitava el intendente Don Juan Phelipe de Castaños, de inporte 1.380 Ll. 1 s. 2. de las que se avían recibido a cuenta 786 Ll. 17 s. y la otra de las obras que se avían echo en la casa de la contaduría, abitación del Sr. contador junto con la escalera principal, y su inporte era de 2192 Ll. 5 s. 6. de las que se tenían recibido 1283 Ll. 18 s. 11. y examinadas por dicha contaduría a los 15 de sept. del mismo año, entregó al exponente el contador don Juan Antonio Arives el correspondiente crédito, copia del qual se acompaña en el que consta alcansar el exponente por las pras. 593 Ll. 4 s. 2. y por las sgdas. 908 Ll. 6 s. 7. que juntas las dos partidas hasen el todo de 1.501 Ll. 10 s. 3. a los 18 de enero del 1767, entregó el dicho contador a cuenta del expresado crédito 500 Ll., las que cobró Raymundo Torres como a procurador del exponente como es de ver todo lo expuesto en la misma contaduría; por lo que parece no haver dificultad con la solicitud del exponente por estar en esta parte justificada.

Enseguida se hicieron diferentes obras y reparos en la dicha casa que avitava el intendente, que huvieron de coste 779 Ll. 8 s. 10. , cuyas cuentas se presentaron al señor don Joseph Mora, entonces contador de su Exª, copia de las quales tanbién se acompañan; y si bien después de vistas encontró algunas dificultades en el pago, por desir no tener aviso de su Exª, pero notó a la margen las partidas que directamente correspondían pagarlas su Exª por ser útiles a la casa, y las demás dejó de notar poniendo el reparo que el intendente las acía por su gusto y en una casa que estava de gracia. Y al último dixo dicho Sr. que el exponente se mortificase, y luego que su Exª tubiese arreglado sus cosas se daría satisfacción y se allanaría el reparo, mayormente por tener el exponente la atención a su Exª de no aver querido entrar en el pleyto, que Joseph Ribas y Jayme Estrada avían introducido contra de su Exª, continuó el exponente a solicitar el cobro de dichas cantidades de los demás contadores, y todos le respondieron del mismo modo.

En vista de aver llegado a noticia que con el pleyto pretendieron, ha pasado el exponente a representar a su Exª se digne disponer se satisfaga al exponente tan justo crédito y obras últimamente echas; y si bien puede suscitarse el mismo reparo que insinuó dicho Sr. Mora en las partidas que dexó de notar , por los motivos que se han dicho; dexa el exponenhte el allanamiento de dicho reparo a la discreción y prudencia del Sr. contador, a fin de terminar de una vez el asumpto, y al mismo tiempo le suplica sus buenos officios con su Exª, a fin de poder cobrar unas cantidades que por tan crecidas incomodan muchísimo la casa del exponente. D.G. a V.M. Barnª 28 de abril del 1783. Juan Soler y Faneca.

Doc. 96: ADM. Ms. "Catàlogo de los cuadros existentes en el palacio de los Exmos. Sres. duques de Medinaceli". Abstret del llistat de les pintures dels ducs de Medinaceli, Madrid 1899.

(*Ms. enquadernat en tela; no està aquí copiat íntegre, sí ho està la sèrie de quadres de Luca Giordano; en l'inventari s'esmenten nombroses vistes d'Itàlia i de retrats no identificats que no hem copiat.*)

31- Paisage, arboleda a la derecha, al fondo montaña, ala izquierda varias figuras, es de Salvator Rosa.
34- Una muger haciendo encage, es de Martin de Vos el viejo, pintor de fines del siglo XVI, escuela alemana.
36- Una mujer hilando de Martin de Vos el viejo.
47- La decapitación del apóstol san Pablo, tabla de claroscuro, escuela de Rubens (flamenca).
49- El desembarco del apòstol san Pablo en Malta, tabla de claroscuro, estilo de Rubens.
51- Retrato de Saavedra, busto tamaño natural, ¿de Murillo? (*pres pels francesos a 1808 i restituït a 1814*).
52- Retrato de un niño con una lanza, cuerpo entero.
53- Retrato del cardenal arzobispo Juan Tavera de la casa de Malagón.
55- Nuestra Señora de las Mercedes.
59- País nevado, varias figuras.
82- St. Francisco de Asís en contemplación, de Jerónimo van Aeken Bosch.
85- Retrato de un joven con armadura, medio cuerpo, tamaño natural.
94- Cuadro de tres aspectos con sendos retratos.
95- Retrato del cardenal Ludovisius, medio cuerpo, tamaño natural.
97- Asunto alegórico; un hombre atado a un àrbol, otro cabalgando en un dragón alado, una mujer armada con la espada desnuda.
118- Retrato pequeño de una niña, trage blanco, una espada en la mano.
125- El beato Juan de Rivera patriarca de Antioquía, arzobispo de Valencia, hijo de Don Per Afán, murió en 1611.
129- Retrato de un obispo, figura hasta las rodillas, tamaño natural, es de Carreño de Miranda.
135- Retrato de un enano.
153- Una Diana, manto azul, lanza en la mano, paisage al fondo.
176- St. Gregorio celebrando misa (¿es de Gossaert?).
181- Acis y Galatea huyendo de Polifemo.
195- Retrato de medio cuerpo de una señora, trage escotado, en la mano izquierda tiene una corona.
196- El martirio de St. Bartolomé, es de Caracciolo.
203- Retrato de una dama de la época de Felipe IV, cuerpo entero, tamaño natural.
213- Retrato de un caballero, trage de terciopelo negro, gorguera, cuerpo entero, tamaño natural ¿el duque de Lerma?.
216- Retrato de un armado, ambas platas pavonadas y damasquinadas, calzón rojo, botas de ante, pintado en 1606 por Juan Pantoja de la Cruz, escuela de Madrid antes de su gran florecimiento naturalista.
218- Retrato de un jovencito, trage encarnado y verde, chambergo con pluma en la mano, a sus pies varias frutas sobre una alfombra, cuerpo entero, tamaño natural.

220- Un armado (Felipe III) ambas platas damasquinadas, toisón, calzón blanco, pintado en 1606 por Juan Pantoja de la Cruz, escuela de Madrid antes de su gran florecimiento naturalista.
223- Retrato de una dama, saya blanca, gorguera, un libro en la mano, sillón a la derecha, cuerpo entero, tamaño natural, pintado en 1606 por Juan Pantoja de la Cruz; escuela de Madrid antes de su gran florecimiento naturalista.
225- Retrato de una niña, saya negra, una mesa con un búcaro de azucenas, cuerpo entero, tamaño natural.
227- Retrato de una dama, trage negro, pañuelo en una mano, abanico en la otra, cuerpo entero, tamaño natural, pintado por Juan Pantoja de la Cruz, escuela de Madrid antes de su gran florecimiento naturalista.
230- Retrato de una dama de la época de Felipe IV, trage negro y blanco, cuerpo entero, tamaño natural.
232- Retrato ecuestre de un armado, lazo rojo en el brazo izquierdo, tamaño natural.
234- Jesucristo en casa de Maria y Marta, este cuadro fue también llevado por los franceses en 1808 y restituído por decreto de Luis XVIII de 8 de mayo de 1814, està en tabla, el original de Gerhard Zegers, pintor de mediados del siglo XVII, fue probablemente hecho por su autor cuando vino a Madrid en tiempo de Felipe III, perteneció a la colección de Dª.Isabel de Farnesio en el Real Sitio de san Ildefonso, y hoy tiene el numero 1852 en el museo del Prado, escuela flamenca del mejor tiempo.
235- Retrato ecuestre de un armado, gran saya roja, tamaño natural.
241- La anunciación de los pastores, ¿de Jacobo da Ponte Bassano? escuela veneciana.
250- Retrato de un joven con un guante en la mano y la otra sobre la espada, coleto, sombrero puesto, ropilla de color café, cuerpo entero, tamaño natural.
251- Recibimiento del hijo pródigo en la casa paterna, este pasage figura en el fondo: "*Cum autem adhuc longe esset vidit illum pater ipsius et misericordia motus est et accurrens cecidit super collum eius es osculatus est eum*" es Lucas C.XV.v.20. Donde hay también un ginete con un paje, y varios perros a su lado, en el primer término aparecen un hombre y dos mujeres haciendo los preparativos para el banquete.
275- Prometeo atado a la roca del Càucaso.
282- El obispo don Juan de Moncada, cuerpo entero, tamaño natural.
289- Retrato de una señora, trage blanco, listado de verde, de la época de Felipe IV, medio cuerpo, tamaño natural.
295- Una figura con una hortaliza en la mano.
296- Paisage, ciudad al fondo, en primer término un fraile a cuyos pies està una mujer arrodillada.
298- Un ciego ¿el de Gambazo? con una cabeza de escultura en las manos.
303- Un cuadro con un negro, vagilla y flores, el negro es de mano de Luca Giordano. (*nota afegida*:" es obra de Jusepe Recco").
305- Holofernes hallado muerto en su tienda (*pres pels francesos i restituït*).
331- Una figura con un plato de peces y una copa de vino en la mano.
336- Retrato de un hombre, trage negro, gorguera, cuchillos encarnados, al cuello cadena con la cruz de Santiago, busto de tamaño natural.
345- Séneca filosofando.
355- Retrato de una joven, tiene en la mano un guacamayo.
412- Un armado, lleva la cruz de Santiago, un escudo en el fondo, cuerpo entero, tamaño natural.
429- Jesucristo con la cruz a cuestas, dos cabezas en segundo término, tabla, escuela de Rafael de Urbino.
444- San Ramón non nato en piedra.
452- Un país nevado, un cazador y un perro.
453- Un país con mucha gente patinando.
497- Sacrificio ofrecido por Noé a la salida del arca, es de Nicolàs Poussin, escuela francesa.
500- La barbosa, este cuadro fue llevado por los franceses en 1808 y mandado restituir por Luis XVIII en 8 de mayo de 1814, no lo fue sin embargo por entonces por estarse sacando una copia para la escuela de medicina de Paris, cuando al fin lo remitieron, fue llevado a la academia de st. Fernando y

reclamado oportunamente por S.E. fue traído a su casa en virtud de resl orden en agosto de 1853; es de Ribera (el espagnoletto).
513-517- Una Sibila.
518- Una Venus, es de Vecellio Tiziano, escuela veneciana.
522- La cena del rey Baltasar, escuela de Carreño de Miranda.
539- Un milagro del beato José de Oriol, beneficiado de la iglesia del Pino de Barcelona, nació en esta ciudad, año 1650.
541- El arzobispo don Buenaventura Barberini.
547- El cardenal Marcata.
548- El cardenal Barberini.

(*relació d'obres atribuïdes a Luca Giordano*)

1- Una batalla del episodio de la Gerusalemme Liberata del Tasso.
2- Rinaldo en los jardines de Armida.
3- San Antonio abad.
4- Carlos y Ubaldo descubren a Reinaldo con Armida en las Islas Fortunadas (*pres pels francesos i restituït*).
5- Retrato de Luca Giordano por él mismo (*pres pels francesos i restituït*).
6- Suplicio de Olindo y Sofronia.
9- Erminia y Vafrino encuentran a Tancredo herido.
12- Rinaldo huye con sus compañeros de la Isla Fortunada.
15- Herminia huyendo de Poliferno llega a la cabaña de unos pastores atraída por sus cantares.
16- San Lázaro leproso.
17- Aparición del àngel a Godofredo.
18- Armida en su carro de guerra.
20- Bautizo y muerte de Clorinda (*aquest quadre en l'inventari no està adjudicat a Giordano, no s'esmenta autor, però es probable que es correspongui amb aquesta sèrie*).
21- Combate de Raimundo de Tolosa y Argante.
22- La curación de Tancredo por Erminia.
30- Retrato de medio cuerpo de un hombre con pelo y barba cana, es de Jordán imitando a Rubens.
57- La gloria del padre eterno y el arcàngel san Miguel.
65- La caída de los àngeles rebeldes (*pres pels francesos i restituït*).
133- La adoración de los Reyes (*pres pels francesos i restituït*).
137- El centauro Eurito interrumpe las bodas de Pirithos e Hipodamia abalanzàndose a ésta para robarla, y comienza con este hecho la famosa guerra de lapitas y centauros. (*pres pels francesos i restituït*).
146- La degollación de los inocentes.
150- El nacimiento de Ntro. Sr. Jesucristo (*pres pels francesos i restituït*).
153- Jesucristo en el calvario.
156- La Virgen y el niño.
159- Perseo vencedor de Medusa presentàndose con la cabeza de ésta en el banquete de las Gorgonas. (*pres pels francesos i restituït*).
171- Cuadros de costumbres: varios soldados jugando a los dados, tabala, es de Lucas Giordano imitando a Lucas de Holanda.
204- Alegoría de la Templanza.
207- Alegoría de la Justicia.
209- Alegoría de la Fortaleza.
212- Alegoría de la Prudencia.
283- Alegoría de la Justicia.
288- Alegoría, Luca Giordano retratando a una reina, es del mismo Luca Giordano.
297- Cuadro imitando a tabla en que se fingen dos estampas suspendidas de unos cordones, es de Luca Giordano, escuela de Cortona (napolitana decadente).

300- Cuadro imitando a tabla en que se fingen dos estampas suspendidas de unos cordones, es de Luca Giordano, escuela de Cortona (napolitana decadente).
302- Jesucristo echando a los mercaderes del templo.
311- San Pedro de Alcàntara confesando a Sta. Teresa de Jesús (*pres pels francesos i restituït*).
313- La sentencia de Nro. Señor Jesucristo es de Luca Giordano imitando a Vecellio Tiziano (*pres pels francesos i restituït*).
314- San Genaro arzobispo de Nàpoles.
316- San Francisco de Paula, fundador de los mínimos, pasando sobre su manto el golfo de Mesina.
317- El nacimiento de Nro. Señor Jesucristo, es de Luca Giordano imitando a Vecellio Tiziano.
318- Los trabajos de Job (*pres pels francesos i restituït*).
319- Santo Domingo de Guzmán.
325- La oración en el huerto.
333- La anunciación del verbo divino (*pres pels francesos i restituït*).
338- La asunción de la sma. Virgen (*pres pels francesos i restituït*).
339- El tránsito de la sma. Virgen (*pres pels francesos i restituït*).
341- La adoración de los Reyes (*pres pels francesos i restituït*).
343- San Pedro de Alcàntara (*pres pels francesos i restituït*).
344- La visitación de la Virgen a su prima Sta. Isabel (*pres pels francesos i restituït*).
346- La natividad de la sma. Virgen.
348- Jacob sustituyendo a su hermano Esaú para recibir la bendición de Isaac su padre.
379- Abigail, alegoria, la figura es de mano de Luca Giordano.
382- Jael, alegoria, la figura es de mano de Luca Giordano.
388- Ruth, la figura es de mano de Luca Giordano.
461- El àngel custodio (*pres pels francesos i restituït*).
484- La tierra.
485- El aire.
486- El agua.

(**Nota**: *en aquest llistat d'obres atribuïdes a Luca Giordano no s'han transcrit els passatges literaris de Rinaldo i Armina que l'autor de l'inventari copiava, ni les cites escrites a continuació d'algunes escenes del nou o antic testament; la present transcripció únicament és fidel la descripció del quadre. Pel que fa a la numeració aquesta va intercalada a la resta de pintures inventariades d'on s'ha agrupat. Quan apareix la nota "pres pels francesos i restituït" cal pensar que l'autor de l'inventari repetia les mateixes frases tal com estan copieades en el nº234; en pràcticament totes les descripcions dels quadres de Luca Giordano s'hi afegia la frase* "escuela de Cortona (napolitana decadente)". *En total s'inventariaven 576 obres de les quals 13 eren escultures i la resta pintura*).

BIBLIOGRAFIA

Aedo Gallart, Diego de: "*Viage, sucessos y guerras del infante cardenal Don Fernando de Austria, desde doze de abril de mil seiscientos y trenta y dos que salió de Madrid con su magestad Don Felipe Quarto, su hermano, para la ciudad de Barcelona, hasta veinte y uno de setiembre de mil seiscientos y treinta y seis*" Sebastià i Jaume Matevad Barcelona 1637.

Agustín, Antoni: "*Opera Omnia*". Vol.VII, J.Rocchi. Luca 1772.

Aguiló Alonso, Mª: "*El mueble en España; siglos XVI-XVII*" C.S.I.C. Madrid 1993.

(Íbid.): "*Una nueva obra de Giovanni Battista de Curtis. La arqueta de D.Juan de Zúñiga, comendador mayor de Castilla*" Archivo Español de Arte nº272, 1995, p.353-364.

Ainaud de Lasarte, J: "*Documents de Nàpols i Bellpuig sobre el Renaixement i Catalunya*" D'Art nº20, 1994 p.267-280.

Alonso García,G: "*Los maestros de la Seu Vella de Lleida y sus colaboradores*" Lleida 1976.

Amelang, S: "*Honored citizens of Barcelona*" (ed. Castellana, Barcelona 1986).

Andrés, Gregorio de:"*Historia de la biblioteca del Conde-duque de Olivares y descripción de sus códices*". Cuadernos Bibliogràficos nº28, 1972.

Anguera, P. / Aragonès, M: "*El Priorat de la Cartoixa d'Escaladei*" Barcelona 1985

Angulo Iñiguez, D. / Pérez Sánchez, A: "*A Corpus of Spanish Drawings*" Vol.I Londres 1975.

Aragó, Pere Antoni d':"*Geometria militar*". Nàpols 1671.

Arco, Ricardo del: "*Sepulcros de la casa real de Aragón*" CSIC. Madrid 1945.

Astier, Le Colonel: "*La belle tapisserie du roy, 1532-1797, et les teintures de Scipion l'Africain*" Paris 1907.

Atienza Hernàndez, I: "*Teoría y administración de la casa, linaje, familia extensa, ciclo vital y aristocracia en Castilla; siglos XVI-XIX*" Publicat dins de *Familia, grupos sociales y mujer en España siglos XV-XIX*. I.H.E. Universitat de Múrcia, Múrcia 1991.

Azcárate, J.M: "*Algunas noticias sobre pintores cortesanos del siglo XVII*" Anales del Instituto de Estudios Madrileños Vol.VI Madrid 1970.

Bach Riu, A: "*Història de Cardona*" Barcelona 1992.

(Íbid.): "*Bellpuig d'Urgell i l'antiga baronia al plà d'Urgell*" Barcelona 1972.

Baig Aleu, M: "*La vila de Roses en els segles XVI i XVII*" Annals de l'Institut d'Estudis Ampordanesos, Vol.21, 1988 p.135-205.

Balbàs, J.A: "*El libro de la provincia de Castellón*" (facsímil de l'edició de 1892), Castelló 1987.

Barral Altet, X: "*El marc monumental de la celebració de Corts a l'edat mitjana*" dintre de *Les Corts a Catalunya,* Barcelona 1991 p.407-411.

Barraquer Roviralta, C: "*Las casas de religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*" 2 Vols. Barcelona 1906.

(Íbid.) : "*Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*" 4 vols. Barcelona 1915/1917.

Barrio Moya,J.L: "*La librería y otros bienes de la duquesa de Sessa (1638)*" Cuadernos de Bibliofilia nº12, gener 1984 p.41-50.

(Íbid.) : "*Bartolomé Román, pintor cordobés del siglo XVII*" Boletín de la Real Academia de Córdoba, nº108 Córdova 1985.

Bedoya, Manuel de: "*Speculum verae Iurisprudentiae quo densae cavilationum nubes, quae liti magni ducatus Cardone incubabant, evanescunt et sol Iustitiae Excelentissimae Ducissae de Medinaceli, Cardone, Sugurbi ett.*" Antonio Lacavalleria, Barcelona 1679.

Benigno, F.: "*La sombra del rey*". Madrid 1994.

Benito Domènech, F: "*Pinturas y pintores en el real colegio de Corpus Christi*" València 1980.

Bertran Roigé, P. / Casas Nadal, M: "*Cardona. L'època medieval*" dins de Història de les Comarques de Catalunya, Bages (I), Manresa 1987. p.186-195.

Boronat Barrachina, P: "*El Beato Juan de Ribera y el Real Colegio de Corpus Christi*" València 1904.

Bosch Vallbona, J: "*Els tallers d'escultura al Bages del segle XVII*" Manresa 1990.

Bottineau, Y: "*Aspects de la cour d'Espagne au XVII siècle; l'etiquette de la chambre du roi*" Bulletin Hispanique, Vol.LXXIV nº1-2. 1972, p.138-157.

Brown, J: "*El triunfo de la pintura. Sobre el coleccionismo cortesano en el siglo XVII*" Madrid 1995.

Brown, J./ Elliott, J.H: "*A palace for a King. The buen Retiro and the Court of Philip IV*" Ed. castellana, Madrid 1988.

Brown, J / Kagan, R.L: "*The duke of Alcalá. His collection and its evolution*" Art Bulletin 1987 p.231-255.

Burke, M.B: "*Private collections of italian Art in seventeenth-century Spain*" (tesi doctoral de la Universitat de Nova York) 1984.

Bustamante García, A: "*Los artífices del Real convento de la Encarnación de Madrid*" Boletín del Seminario de Estudios de Arte y Arqueología, Vol.XL-XLI, Valladolid 1975.

(Íbid.) : "*Datos sobre el* gusto *español del siglo XVI*" Archivo Español de Arte nº271, 1995, p.304-308.

Cabrera, Alonso de: "*Tomo 1° de consideraciones en los Evangelios*" Lucas Sánchez, Barcelona 1609.

Cabrera de Córdoba, Luis:"*Relaciones de las cosas sucedidas en la corte de España desde 1599 hasta 1614*". Madrid 1857.

Calbet Camarasa, J.M. / Corbella i Corbella, J: "*Diccionari biogràfic de metges catalans*" 3 vols. Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona 1982.

Canela Garaoya, M / Garrabou Peres, M: *Catàleg dels protocols de Cervera.* Fundació Noguera, Barcelona 1985.

Capdevila, Sanç: "*Notes històriques del Castell d'Arbeca*" L'Escut ; Arbeca 1924/1925.

Carbonell Buades, M: "*L'escola del Camp de Tarragona en l'arquitectura del segle XVI a Catalunya*" Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Tarragona 1986.

(Íbid.) : "*L'Arquitectura classicista a Catalunya*" (Tesi doctoral inèdita, microfitxa núm.969) Universitat de Barcelona, 1991.

(Íbid.) : "*El Convent de Sant Bartomeu de Bellpuig*" Barcelona 1994.

(Íbid.) : "*Pintura religiosa i pintura profana en inventaris barcelonins ca.1575-1650*" Estudis Hstòrics i Documents dels Arxius de Protocols nº13, Barcelona 1995.

(Íbid.) : "*El pintor Miquel Bestard (1592-1633)*" Locus Amoenus, nº2 UAB.1996, p.155-174.

Carducho, V: "*Diálogos de la pintura*" ed. de Calvo Serraller, Madrid 1979.

Caro Baroja, J: "*Las formas complejas de la vida religiosa (Siglos XVI y XVII)*" Madrid 1985.

Carreras Candi, F. / Schwartz Luna, F: "*Dietari de l'antic Consell Barceloní*" Vol.X (1621-1631) Barcelona 1902.

Casas Nadal, M: "*Unes notes sobre Ramon Folc III, vescomte de Cardona (1151-1176)*" dins de Homenatge al Professor Emilio Sáez. Aplec de treballs dels seus deixebles i amics. Barcelona 1989. p.3-8.

(Íbid.): "*La canongia de Sant Vicenç de Cardona a l'edat mitjana*" Història de Cardona Llibre III, Cardona 1992.

Casey, James:"*El reino de Valencia en el siglo XVII*". Madrid 1983.

Cervera Vera, L: "*El conjunto palacial de la villa de Lerma*" València 1967.

Clascar del Vallès, P: "*Felicíssima entrada del Rey Nuestro Señor en la muy insigne y siempre leal ciudad de Barcelona, cabeça y princessa del Principado de Cataluña. Y sumptuoso recebimiento, fiestas y regozijos que la dicha ciudad y nobleza ha hecho a su real persona*" Sebastià i Jaume Matevad, Barcelona 1626.

(Íbid): "*Segundo aviso de lo sucedido en Barcelona dende la desseada entrada de su Magestad hasta la fecha deste 11 de abril*" Sebastià i Jaume Matevad, Barcelona 1626

Cordello de Ciria, E: "*Iconografía de Faetón en España*" Goya nº185, 1985 p.274-281.

Cortadellas Vallès,A: "*Del guerrer al Sant. El tema del Nonat en les llegendes de la corona d'Aragó*" Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona Vol.XLI 1987-1988.

Crick-Kuntziger, M: "*Note sur une teinture inédite de l'histoire de Phaéton*" Revue Belge d'archéologie et d'histoire de l'art; Vol.XX. 1951 p.127-137.

Cuadrado Sánchez, M.: "*Contribución al estudio del coleccionismo nobiliario madrileño de la primera mitad del siglo XVII. El inventario de los bienes de la condesa de Oñate*". Actes del VII congrés del C.H.E.A. Múrcia 1992.

De Benedictis, C: "*Per la storia del collezionismo italiano. Fonti e documenti*" Florència 1991.

Davies, G.A: "*The influence of Justus Lipsius on Juan de Vera y Figueroa's* Embaxador *(1620)*" Bulletin of Hispanic Studies XLII, 1965; p.160-173.

Diago, Francesc: "*Historia del Bienventurado cardenal San Pedro de Lucemburgo, con una devota oración al mismo santo*" Sebastià Cormellas Barcelona 1605.

(Íbid.): "*Historia de la vida exemplar, libros y muerte del insigne y célebre padre maestro Fr. Luis de Granada de buena memoria de la orden de los predicadores*" Sebastià Cormellas Barcelona 1605.

(Íbid): "*Discurso de la encarnación del hijo de Dios, por vía de diálogo entre S. Ambrosio y S. Agustín rezién convertido*" Sebastià Cormellas Barcelona 1605.

Domínguez Bordona, J: "*La biblioteca del Virrey Don Pedro Antonio de Aragón. 1611-1690*" Madrid 1951.

Domínguez Casas, R: "*Arte y etiqueta de los Reyes Católicos. Artistas, residencias, jardines y bosques*" Madrid 1993.

Domínguez Ortiz, Antonio:"*La movilización de la nobleza castellana en 1640*".Anuario de historia del derecho español", nº25 pp.799-824. 1955.

(Íbid) :" *Los gastos de corte en la España del siglo XVII*" Homenaje a Jaume Vicens Vives Vol.II; Universitat de Barcelona 1967; p.113-124.

Dubon, D: "*Tapestry weaving in Italy and the Barberini shop*", dintre de "*Tapestries from the S.H.Kress collection*" 1964; p.140-144.

Duran Sanpere, A: "*La torre Pallaresa, historia de una mansión señorial*". Barcelona 1949.

Elliott,J.H.:"*El conde-duque de Olivares*". Barcelona 1990.

Estenaga Echevarría, N: "*El cardenal Aragón. 1626-1677*" 2 Vols. Paris 1929/1930.

Estepa Giménez, J.: "*El marquesado de Priego en la disolución del régimen señorial andaluz*". Córdoba 1987.

Felices de Caceres, J.B: "*La casa de armas del sol, galería de los presagios reales y agradecimientos de la ilustre ciudad de Barcelona en las vistas de su Católico Monarca Filipo III en Aragón y IV en las Españas*" Sebastià i Jaume Matevad, Barcelona 1626.

Fernández Aparicio, C: "*Obras de Francisco Ribalta dedicadas al padre Simó*" Goya nº225; 1991 p.142-151.

Fernández de Bethencourt, F: "Historia *genealógica de la monarquía española, Casa Real y Grandes de España*" 10 vols. Madrid 1877-1920.

Fernández del Hoyo, M.A: "*Antonio Stella, pintor italiano*" Boletín del Seminario de Estudios de Arte y Arqueología Vol. XLVI, Valladolid 1980.

Fernández de Navarrete, P: "*Conservación de Monarquías*" Biblioteca de Autores Españoles, vol.XXV; Madrid 1947.

Ferran Salvador, Vicente:"*Señores y duques de Segorbe*". Efemérides gloriosas para la historia de Segorbe. Castelló 1949.

Ferrari, O: "*Grandi momenti della scultura e della decorazione plastica*" Dintre de *Civiltà del seicento a Napoli* Vol.2, Nàpols 1984.

Figuerola Rotger, P.J. / Martí Bonet, J.M: "*La Rambla; els seus convents; la seva Història*" Catàleg Monumental de l'Arquebisbat de Barcelona, Vol.2, Barcelona 1995.

Fitz Darby, D: "*Juan Sariñena y sus colegas*" València 1967.

Fornari Schianchi, L. / Spinosa, N: "*I Farnese, arte e collezionismo*" Milà 1995.

Fredericksen, B : "*List of New Spanish and Italian inventories available at the Getty provenance index*" The Burlington Magazine Vol.131, febrer 1989.

Galasso, G: "*Napoli spagnola dopo Masaniello*" 2 Vols. Florença 1982.

Galera Pedrosa, A: "*El plano del castillo y salinas y contornos de Cardona del Excelentísimo señor duque de Cardona*". Dovella nº47, Manresa 1994.

Gambús Sáiz, M: "*El auge del coleccionismo en Mallorca durante los siglos XVI y XVII*" Actes del VII congrés del C.H.E.A. Múrcia 1992.

García García, H: "*Orígenes del ducado de Segorbe*" Boletín Castellonense de Cultura Vol. XIV 1933 p.466-489.

Garrich, Pacià: "*Quarto aviso de todo lo sucedido en esta ciudad de Barcelona y de la partida de su Magestad*" Sebastià i Jaume Matevad, Barcelona 1626.

Garriga Riera, J: "*Questions de perspectiva en la pintura hispànica del segle XVI*" Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona 1992 (microfitxa 1421).

Gilabert, Francesc de:"*Discurso sobre la fuente de la verdadera nobleza*" Lleida 1616.

Goldberg, E.L: "*Artistic relations between the Medici and the spanish cours, 1587-1621*" 1ª i 2ª part; The Burlington Magazine, nos. 1115 i 1121, 1996, p.105-114 i 529-540 respectivament.

Gonzàlez de Amezua y Mayo, A.:"La *batalla de Lucena y el verdaderdo retrato de Boabdil*". Madrid 1915.

González Palacios, A: "*Un adornamento vicereale per Napoli*" Dintre de *Civiltà del seicento a Napoli* Vol.2, Nàpols 1984.

González Zubieta, R.: "*Vida y obra del artista andaluz Antonio Mohedano de la Gutierra*" Diputación de Córdoba. Còrdova 1981.

Gramunt Subiela, J: "*Don Pedro Antonio de Aragón, datos biográficos*" Poblet 1961.

Gual Vilà, V: "*Administració de la justícia senyorial. Els llibres de Cort*" Pedralbes nº13-II, 1993.

Guerrero Mayllo, A: "*Don Pedro Franqueza y Esteve, de regidor madrileño a secretario de estado*" Pedralbes nº11, 1991 p.79-89.

Guimeran, Felipe de: "*Breve historia de la orden de Nuestra Señora de la Merced de Redempción de cautivos*" Joan Navarro, València 1591.

Gurrea y Aragón: "*Discursos de medallas y antigüedades*" Pròleg i edició a càrrec de J.R.Mélida; Madrid 1903.

Harris, E. / Elliott, J.H:"*Velàzquez and the Queen of Hungary*" Burlington Magazine nº118, 1976,pp.24-26.

Haskell, F.: "*Patrons and Painters*" ed. castellana, Madrid 1984.

Hernando Sánchez, C.J: "*La vida material y el gusto artístico en la corte de Nápoles durante el Renacimiento. El inventario de bienes del virrey Pedro de Toledo*". Archivo Español de Arte, nº261, 1993. p.35-55.

Herrera, Pedro de: "*Jornada del Exmo. Sr. D.Fernando de Ribera Henríquez, duque de Alcalà, a dar la obediencia a nuestro muy Santo Padre Urbano Papa VIII...*" (1625). Archivo Hispalense, Vol.I. 1886.

Hurtado Torres, A: "*Pronósticos y lunarios burlescos de los siglos de oro. Indice bibliográfico*" Cuadernos Bibliográficos nº40 p.53-82.

Isolani, Giulio Cesare: "*Apologia di_____alla lettera stampata sotto nome di Fra Evangelista de Benedetto a 15 di novembre 1671*" Bolònia 1672.

Jordà Fernández, J.: "*Església i poder a la Catalunya del segle XVII. La Seu de Tarragona*". Publicacions de l'Abadia de Montserrat; Barcelona 1993.

Junquera de Vega, P./ Díaz Gallegos, C: "*Catálogo de tapices del patrimonio nacional*" Vol.II, Madrid 1986.

Kinkead, D: " *Artistic inventories in Sevilla, 1650-1699*" Boletín de Bellas Artes; Real Academia de Bellas Artes de Santa Isabel de Hungría nº12; Sevilla 1989. p.119-178.

La Mothe Houdancourt, Philippe:"*Défenses de Philippes*".París 1649.

Labrot, G: "*Le comportement collectif de l'aristocratie napolitaine du seizième au dix-huitième siècle*" Revue Historique nº523, 1977.

(Íbid.): "*Collections of paintings in Naples, 1600-1780*" Italian inventories 1, documents for the history of collecting. Munich 1992.

Labrot,G. / Ruotolo, R: "*Pour une étude historique de la commande aristocratique dans le royaume de Naples espagnol*" Revue Historique nº535, 1980 p.25-48.

Lecchini Giovannoni, S: "*Alessandro Allori*" Torino 1991.

Liebenwein, W: "*Studiolo, storia e tipologia di uno spazio culturale*" Ferrara, 1988.

Lope de Vega Carpio: "*Epistolario de_____*" a cura de A.G. de Amezua, 4 vols. Madrid 1941.

López de Cárdenas, F.J: "*Franco ilustrado, notas a las obras manuscriptas del insigne antiquario Juan Fernández Franco*" Còrdova 1775?

(Íbid.) : "*Memorias de la ciudad de Lucena y su territorio*" Ecija 1777.

López Torrijos, R: "*El bimilenario de Virgilio y la pintura española del siglo XVII*" Archivo Español de Arte, Vol.LIV Madrid 1981.

Lopezosa Aparicio,C: "*La casa de los Monterrey en el Prado Viejo de san Jerónimo de Madrid*" Anales del Instituto de Estudios Madrileños, Vol. XXXIII; Madrid 1993.

Lorraine, H.de: "*Les memoires de feu Monsieur le duc de Guise*" Paris 1668.

Luitpold Frommel, C: "*Caravaggios Frühwerk und der Kardinal Francesco Maria del Monte*" Storia dell'arte n°9-10 1970; p.30 i ss.

Lleó Cañal, V: "*The Art collection of the ninth duke of Medinaceli*" The Burlington Magazine Vol.CXXXI, febrer 1989.

Llobet, Bernard Josep: "*Declaración del árbol de la genealogía y descendencia de los antiquísimos, nobilíssimos y excelentíssimos vizcondes, condes y duques de Cardona en el Principado de Cataluña*" A.Lacavalleria ,Barcelona 1665.

Llobet Portella, J.M: "*Textos historiogràfics de Baltasar Sança, autor cerverí*" miscel·lània cerverina n°8; Cervera 1992.

(Íbid.): "*Art cerverí del segle XVI*" Lleida, 1990.

Madurell Marimon, JM[a]: "*La capilla de San Ramon Nonat del castillo de Cardona y el retablo mayor del Santuario del Portell*" Analecta Sacra Tarraconensia, Vol.XXXVIII, 1965. p.281-308.

Marañon, Gregorio:"*La biblioteca del conde-duque de Olivares*".Boletín de la Real Academia de la Historia, n°107 pp.677-692.

Marca, Francesc: "*Chrónica seráphica de la santa provincia de Cataluña de la regular observancia de nuestro padre S. Francisco; parte segunda, contiene los años 1400 hasta los de 1759*" Barcelona 1767.

Mariana, Juan de: "*Tratado contra los juegos públicos*" Biblioteca de Autores Españoles (Obras del padre Mariana, Vol.II) Madrid 1950.

Martín González, J.J: "*El patronazgo artístico de Don Rodrigo Calderón*" Actes del VII congrés del C.H.E.A. Múrcia 1992.

(Ibid): "*Bienes artísticos de Don Rodrigo Calderón*" Boletín del Seminario de Estudios de Arte y Arqueología, nº54, 1988, p.267-308.

Martinell, C: "*La casa de Cardona y sus obras en Poblet*" Barcelona 1949.

Mata de la Cruz, S: "*Isaac Hermes Vermey, el pintor de l'escola del Camp*" Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Tarragona 1991.

Mateu Ivars, J: "*Los virreyes de la antigua corona de Aragón*". (tesi doctoral inèdita) Universitat de Barcelona 1960.

Mateu Llopis, F: "*Conmemoración cerámica del beato Nicolás Factor, de 1786*" Archivo de Arte Valenciano LXIV, 1983.

Maura y Gamazo, Gabriel (duc de Maura):"*Carlos II y su corte, ensayo de reconstitución biogràfica*". Vol.I:1661-1669.Madrid l911.

Mendoza, Andrés de: "*Relación de Andrés Almansa y Mendoza de las fiestas, torneos y saraos de Barcelona al nacimiento de la Infanta Nuestra Señora*" Sebastià Cormellas Barcelona 1625.

(Ibid) : "*Segunda relación de las justas, torneos y saraos de Barcelona*" Esteve Liberós Barcelona 1626.

(Ibid.) : "*Tercera relación de las fiestas de la ciudad de Barcelona. A don Enrique Raymundo Folch de Aragón, Córdova y Cardona, Duque de Segorve y Cardona, gran condestable de Aragón et.*" Esteve Liberós, Barcelona 1626.

(Ibid.) : "*Quarta relación y diario de Andrés de Mendoça. De la entrada del Señor Cardenal legado en Barcelona, y disposición a la de su Magestad*" . Esteve Liberós, Barcelona 1626.

(Ibid): "*Cartas de Andrés de Almansa y Mendoza. Novedades de esta corte y avisos recibidos de otras partes, 1621-1626*" Madrid 1886.

Micó, Francesc: "*Alivio de los sedientos, en el qual se trata la necessidad que tenemos de bever frío y refrescado con nieve, y las condiciones que para esto son menester y quales cuerpos lo pueden libremente soportar*" Barcelona 1576.

Mínguez, V: "*Exequias de Felipe IV en Nápoles; la exaltación dinástica a través de un programa astrológico*" Ars Longa nº2, Universitat de València 1991, p.53-62.

(Ibid.): "*Arte efímero y alegorías; la Iconología de Ripa en las exequias romanas de Felipe IV*" Ars Longa nº1 Universitat de València 1990, p.89-97.

Miret Sans, J: "*La traslación de los restos de D.Alfonso V al monasterio de Poblet*" Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa nº6, 1898, p.653-662.

Moles Ribalta, P: "*Família i política al segle XVI català*" Episodis de la Història nº280, Barcelona 1990.

Morán, M. / Checa, F: "*El coleccionismo en España*" Madrid 1985.

Moreno Cristóbal, Fra: "*Libro de la vida y obras maravillosas del siervo de Dios y Bienaventurado padre fray Nicolás Factor de la orden de nuestro seraphico padre San Francisco de la regular observancia de Valencia*". Juan Gracián , Alcalá de Henares 1596.

Muñoz Jiménez, J.M.: *"El palacio madrileño de los duques de Pastrana a mediados del siglo XVII*". Anales del Instituto de Estudios Madrileños, XXVII, 1989.

Navas Ortiz, M: "*Heràldica de la casa de Cardona*" Patronat municipal de museus. Cardona 1986 p.49-59.

Nicolau Castro, J: "*La correspondencia del cardenal D. Pascual de Aragón a las madres capuchinas*" Toletum, nº26, 1991. p.9-23.

Nieto Nuño, M.: *"Diario del conde de Pötting, embajador del sacro imperio en Madrid (1664-1674)*" Vol.1. Biblioteca Diplomática Española, Madrid 1990.

Nogués, Rafael: "*Noches luzidas, pomposas y célebres fiestas que de noche se han hecho en la insigne Barcelona, a la Magestad de la sereníssima Reyna de Ungría que Dios guarde. En diferentes versos dedicados al célebre consistorio de los señores diputados y oydores del Principado de Cataluña y condados de Rossellón y Cerdaña*" Esteve Liberós Barcelona 1630.

Novoa, Matías de:"*Historia de Felipe III rey de España*".CODOIN.nos. 60,61. Madrid 1875.

(Ibid.) :"*Historia de Felipe IV rey de España*". CODOIN.nos.69,77,80,86. Madrid 1876-1886.

Núñez de Castro, A: "*Libro histórico político sólo Madrid es Corte, y el cortesano en Madrid*" Domingo García Morrás, Madrid 1669.

Oleart Piquet, O: "*Organització i atribucions de la Cort General*" dintre de *Les Corts a Catalunya* Barcelona 1991 p.15-24.

Orozco Diez, E: "*La polémica de las Soledades a la luz de nuevos textos; las advertencias de Almansa y Mendoza*" Revista de Filología Española XLIV, 1961.

Orts Bosch, P.M: "*Regalismo en el siglo XVI, sus implicaciones políticas en la Diputación de Valencia*" 1er. congrés d'història del país Valencià. Vol.III, València 1976.

Pacheco, Francisco: "*Arte de la pintura*". ed. de Bonaventura Bassegoda, Madrid 1990.

Páez Rios, E: "*Repertorio de grabados españoles*" 4 vols.Madrid 1981.

Palomero Páramo, J.M: "*El retablo sevillano del renacimiento*". Diputación de Sevilla, Sevilla 1983.

Palos Peñarroya, J.L: "*Catalunya a l'imperi dels Àustria*" Lleida 1994.

Pandolfi, J: "*La pobreza enriquecida*" Egidio Longo Nàpols 1671.

Pane, R: "*Il viceré Pedro de Aragón e l'ospizio di S. Gennaro dei poveri*" Dintre de *Seicento Napoletano, arte costume e Ambiente*. Milà 1984 p.139-141.

Parets, Miquel: "*De los muchos sucesos dignos de memoria que han ocurrido en Barcelona y otros lugares de Cataluña*" Memorial Histórico Español XX Vol.I, Madrid 1888.

Parrino, Domenico Antonio: "*Teatro eroico e politico de'governi de'vicere del regno di Napoli*". Nàpols 1692.

Passeri, G.B: *"Vite de'pittori, scultori e architetti che anno lavorato in Roma morti dal 1641 fino al 1673"*. Roma 1772.

Pastor, L: "*Historia de los Papas*" Vols.27-29; Barcelona 1945/1948.

Paz y Meliá, A: "*Serie de los más importantes documentos del archivo y Biblioteca del Excmo. Sr. Duque de Medinaceli*" Vols. I i II, Madrid 1915.

(Íbid.) : "*Sales españolas o agudezas del ingenio nacional*" Segunda serie; Madrid 1902.

Pellicer de Tovar, José: "*Avisos históricos*". publicat per Antonio Valladares: Semanario Erudito, nº31-32. Madrid 1790.

Perarnau, J: "*La casa de Cardona a l'arxiu sevillà dels ducs de Medinaceli*" Dovella, nº9, 1983. p.13-17.

Perelló Ferrer, A.M: "*L'arquitectura civil del segle XVII a Barcelona*" tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona 1993 (microfitxa 2100).

Pérez de Rua, A: "*Funeral hecho en Roma en la yglesia de Santiago de los españoles, a 18 de diciembre de 1665, a la gloriosa memoria del rei católico de las Españas nuestro Señor D.Felipe Quarto el grande*" Giacomo Dragondelli, Roma 1666.

Pérez Sánchez, A: "*Las colecciones de pintura del conde de Monterrey*" Boletín de la Real Academia de la Historia nº3, Vol.CLXXIV Madrid 1977.

Planes Albets, R: "*Cardona als segles XVI-XVIII*" dins de Història de les Comarques de Catalunya, Bages (I), Manresa 1987. p.196-203.

Platter, Thomas: "*Beschreibung der Reisen durch Frankreich, Spanien, England und die Niederlande; 1595-1600*" edició a cura de Rut Keiser; Basilea / Stuttgart 1968.

Petrioli Tofani, A: "*Postille al Primato del Disegno*" Bolletino d'Arte LXVII, 13 1982; p.63-68.

Pons, Salvador: "*Llibre de la vida y miracles dels gloriosos màrtirs S. Madrona, cos sant de Barcelona, y de S. Celdoni y Armenter, cossos sants de Cardona*" Tarragona 1549.

Prinz, W: "*Galleria. Storia e tipologia di uno spazio architettonico*" Ferrara, 1988.

Pujades, Jeroni: "*Dietari de Jeroni Pujades*". edició de Josep Casas Homs, 4 vols. Barcelona 1975-76.

Quintín Aldea: "*Iglesia y estado en la España del siglo XVII. Ideario político-eclesiástico*" Santander 1961.

Quintín Aldea et alt.: "*Diccionario de historia eclesiástica de España*" CSIC. 4 vols. Madrid 1973.

Quintanilla Raso, M.: "*La biblioteca del marqués de Priego (1518)*" En la España Medieval, Madrid 1980.

Rafal, marques de (Alfonso Pardo Manuel de Villena)."*Un mecenas español del siglo XVII. El conde de Lemos*". Madrid 1911.

Ramírez de Luque, F: "*Anales Aracelitanos*, o prontuario de noticias concernientes a la Imagen y Patronato de Maria Santísima de Araceli en Lucena" Córdova 1802(?).

Ramon, S./ Fuentes, M: "*Protocols de l'arxiu diocesà de Tarragona*". Fundació Noguera Barcelona 1987.

Relación: "*Relación verdadera de las famosas fiestas que en la presencia de su Magestad se han hecho en la insigne ciudad de Barcelona*" Esteve Liberós, Barcelona 1632.

Relación: "*Relación de las fiestas que en honra y loor de los veynte y tres mártires ha hecho el Convento del padre San Francisco de la ciudad de Barcelona*" Esteve Liberós Barcelona 1628.

Remón, Alonso: "*Historia general de la orden de Nuestra Señora de la Merced redención de cautivos*" tomo I. Madrid 1618.

Riba Gabarró,J: "*Un vilatge dels Cardona-Medinaceli a Catalunya*" Barcelona 1968.

Ríos, Amador de los: "*Joyas del bordado en el siglo XVI. El estandarte de la Cofradía de Nuestra Señora de la Cabeza en Lucena*". La ilustración Española y Americana, nº29; agost 1905 p.74-75.

Rivas Carmona, J:"*Estudios de arquitectura lucentina*" Axerquia; revista de estudios cordobeses, nº6. Córdoba 1983.

Robles, Pedro de:"*Jornada de la infanta doña María para embarcar*".Universitat de Barcelona; Ms.1009.

Rodriguez Culebras, R: "*Pintor y pintado. Consideraciones en torno al beato Nicolás Factor como pintor, y a su iconografía en el IV centenario de su muerte*" Archivo de Arte Valenciano LXV, 1984.

Rodriguez Villa, Antonio:"*Etiquetas de la casa de Austria*". Madrid 1913.

Roa, Martín de: "*Vida de Doña Ana Ponce de León, condesa de Feria*" Còrdova 1603.

Rodríguez García, J: "*Piezas de vidrio suntuario catalán en la bichierografia de Giovanni Maggi, 1604*" D'Art n°15, Universitat de Barcelona 1989.

Rovira Solà, M: "*Noves dades sobre els primers vescomtes d'Osona-Cardona*" Ausa, n°9, 1981. p.249-260.

Rubió Balaguer, J: "*Els Cardona i les lletres*" Dintre de *Estudis de literatura catalana.* Vol.X; Bib.Abat Oliba 114. Barcelona 1992.

Rubio Lapaz, J: "*Pablo de Céspedes y su círculo. Humanismo y contrarreforma en la cultura andaluza del Renacimiento al barroco*" Univ. de Granada 1993.

Ruiz de Algar y Borrego: "*Las primeras casas de Cabildo lucentino. 1620-1636*" Boletín de la Real Academia de Córdoba, n°100 Vol.II 1979.

Rute, Abad de: "*Historia de la casa de Córdoba*" Boletín de la Real Academia de Córdoba Vols. XXXIV-XXXV 1963-1964.

Salas, Xavier de: "*La documentación del palacio Sessa o Larrard en la calle Ancha de Barcelona*" Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona Vol.III-2 1945, p.111-127.

Sanabre, J: "*La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa*". Barcelona 1956.

Sánchez González, A: "*Documentación de la casa de Medinaceli. El archivo general de los duques de Segorbe y Cardona*" Madrid 1990.

(Íbid.) : "*El archivo condal de Ampurias. Historia, organización y descripción de sus fondos*", Barcelona 1993.

(Íbid.): "*El Comte i la vila Comtal*" Pregons de la festa major 1987. Castelló d'Empúries 1988.

Sans Gené, J. / Pau Sans, A: "*Arbeca, història i record*" Arbeca 1983.

Sarrablo Aguareles, E: "*La cultura y el arte venecianos, en sus relaciones con España, a través de la correspondencia diplomática de los siglos XVI al XVIII*" Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos Vol.LXII, 3 1956.

Sempere Guarinos, J: "*Historia del luxo y de las leyes suntuarias de España*" Editora Nacional, Madrid 1788.

Serra Vilaró,J: "*Història de Cardona, Llibre IV. L'església i parròquia de Sant Miquel de Cardona*". Tarragona 1962.

(Íbid.): "*Història de Cardona, Llibre I. Els Senyors de Cardona*" Tarragona 1966.

(Íbid.): "*El castillo de Cardona*" Tarragona 1953.

Seugon, Rafael:"*El magestuoso recibimiento y famosas fiestas que en la insigne ciudad de Barcelona se han hecho a la Magestad de la serenissima reyna de Hungría, doña Maria de Austria, que dios guarde.*" Esteve Liberós, Barcelona 1630. (annex a Jeroni Pujades: "*Dietari...*"; apèndix nº31 del darrer volum.)

Simón Díaz, J: "*Dos privados frente a frente: el cardenal F.Barberini y el Conde-duque de Olivares, Madrid 1626*". Revista de la Biblioteca, Archivo y Museo nº7-8. 1980.pp.7-53.

(Íbid.): "*Dominicos de los siglos XVI y XVII: escritos localizados*" Universitat Pontificia de Salamanca, Madrid 1977.

(Íbid.) :"*El arte en las mansiones nobiliarias madrileñas de 1626*". Goya nº154 1980, pp.200-205.

(Íbid.) :"*La estancia del cardenal legado Francesco Barberini en Madrid en el año 1626*". Anales del Instituto de Estudios Madrileños,nº17.1980.pp.159-213.

(Íbid.) : "*Mil Biografias de los Siglos de Oro*" Cuadernos Bibliográficos nº46, 1985.

Simon Tarrés, A: "*Cavallers i ciutadans a la Catalunya del cinc-cents*", Barcelona 1991.

Sommerdyck, Aarsens: "*Voyage d'Espagne*" Colònia, Pierre Marteau 1667.

Sparti, Donatella L: *"Le collezioni dal Pozzo, Storia di una famiglia e del suo museo nella Roma seicentesca*". Modena 1992.

Teixidó Balcells, J: " *El gran capità català Ramon Folch de Cardona, III d'Anglesola i XVI baró de Bellpuig*". Bellpuig 1969.

Toda Güell, E: "*Bibliografia espanyola d'Itàlia*" Escornalbou 1927-1931.

Torras Tilló, S: "*Solsona 1641*" (treball inèdit) 1993.

(Íbid.) : "*La Noche de Moner a la cort dels Cardona*" (treball inèdit, U.A.B. curs 1990-1991).

(Íbid.) : "*El marquès d'Aitona i les arts. Una visió des de l'epistolari de Rafael Vilosa*" Locus Amoenus, nº2 UAB. 1996, p.181-189.

Torrent i Torrent, R. / Bosch Ignés, JMª: "*El mausoleu de Ramon de Cardona i Anglesola, una interpretació històrico-artística*" Urtx nº1, 1989 p.39-66.

Tovar Martín, V: "*El pasadizo, forma arquitectónica encubierta en el Madrid del siglo XVII y XVIII*" Villa de Madrid Vol.XXIV, 1986 p.31-42.

Tramoyeres Blasco, L: "*Castillos valencianos. Segorbe, Peñíscola, Onda*" Archivo de Arte Valenciano; València 1918.

Valls Taberner, F: "*La primera dinastia vescomtal de Cardona*" Estudis Universitaris Catalans, nº16, 1932. p.112-136.

VV.AA.: "*Alonso Sánchez Coello y el retrato en la corte de Felipe II*" Museu del Prado Madrid 1990.

VV.AA.: "*Cassiano dal Pozzo*" Atti del seminario Internazionale di Studi, Roma 1989.

VV.AA.: "*Catálogo artístico y monumental de la provincia de Córdoba*" Vol.V (Iznájar-Lucena); Córdoba 1987.

VV.AA: "*Los Ribalta y la pintura valenciana de su tiempo*" Museu del Prado, Madrid 1987.

Vélez Chaurri, J.J: "*El mecenazgo de Alberta Barrasa y la Inmaculada de Gregorio Fernández en Miranda de Ebro*" Actes del VII congrés del C.H.E.A. Múrcia 1992.

Vetter, E.M: "*Die Kupferstiche zur Psalmodia Eucarística des Melchior Prieto von 1622*" Münster 1978.

Vial, Eugenio:"*Le maréchal de la Mothe Houdancourt prisionnier à Pierre Scize*". Révue d'histoire de Lyon. Fasc.II; 1911.

Vidal Pla, J: "*Guerra dels Segadors i crisi social*" Barcelona 1984.

Wilson, E.M: "*La estética de don García Salcedo Coronel y la poesía española del siglo XVII*" Revista de Filología Española XLIV, 1961 p.7-28.

Zudaire Huarte, E: "*Empresa de Leucata, lance fatal del virrey Cardona (29 de agosto-29 de septiembre de 1637)*" CSIC. separata de Anales del Instituto de Estudios Gerundenses. Vol.XIV, Girona 1960.

Figures.

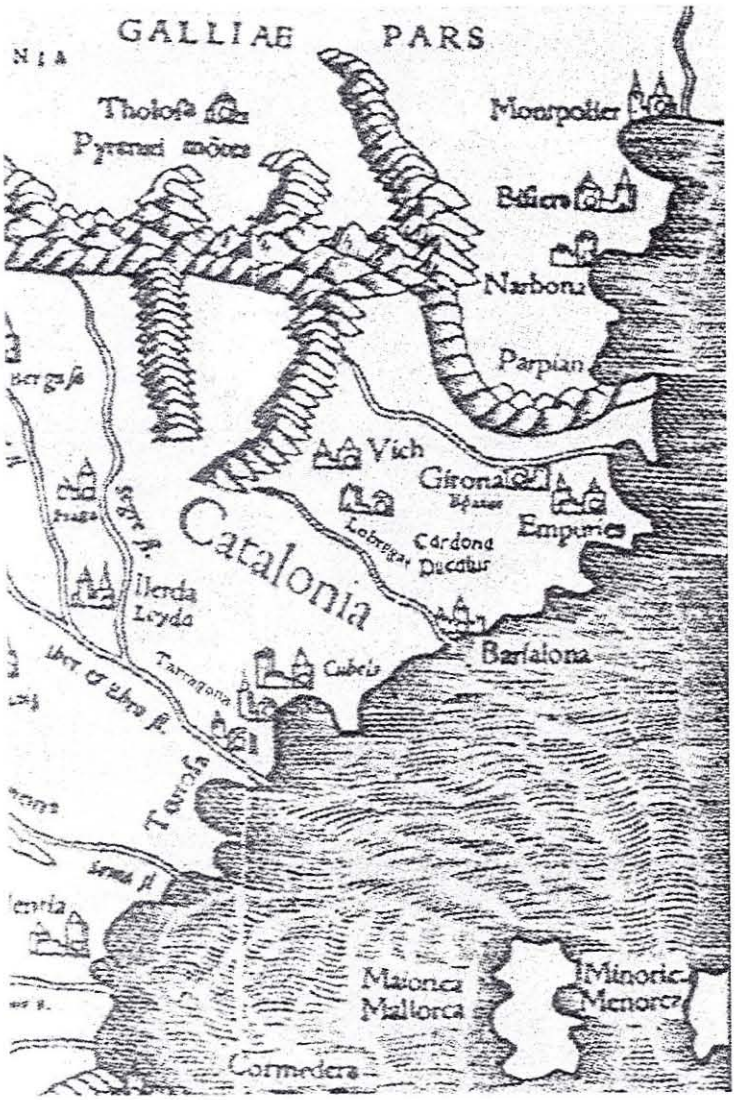
GALLIAE PARS
Tholosa
Pyrenei montes
Montpolier
Bisiers
Narbona
Parpian
Vich
Girona
Empuries
Catalonia
Cardona
Ducatus
Ilerda
Leyda
Barsalona
Cubels
Tarragona
Maiorica
Mallorca
Minorica
Menorca
Cormedera

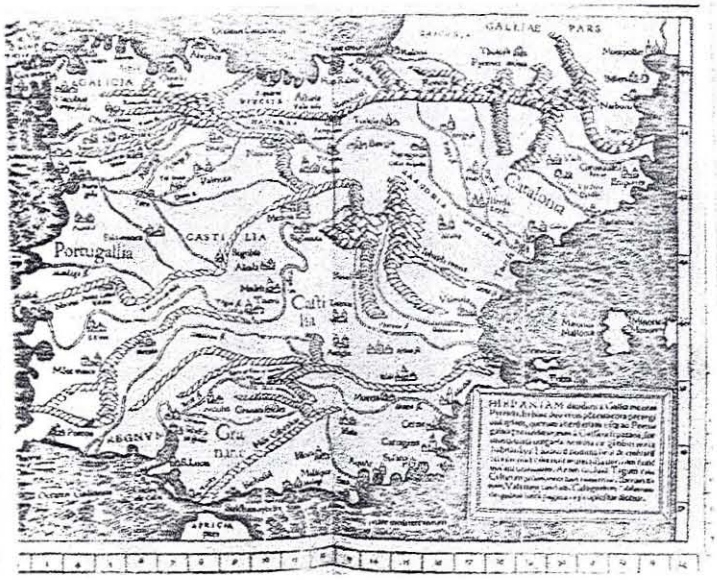
GALLIAE PARS
GALICIA
Portugallia
CASTILIA
Castilia
Catalonia
HISPANIAM

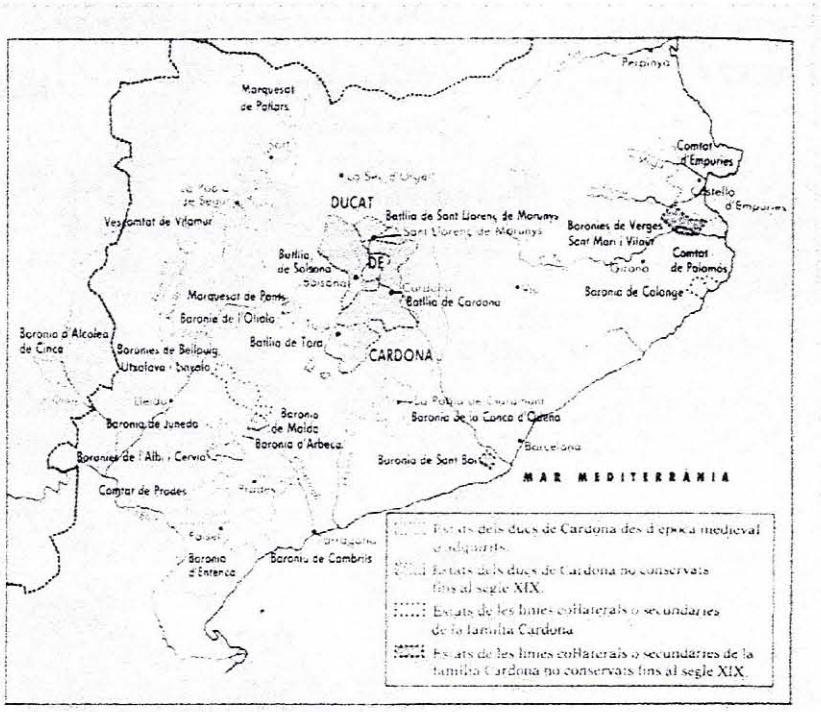

Mapa 9. ELS ESTATS DELS CARDONA AL PRINCIPAT (SEGLES XVI AL XIX)
Font: Gran Enciclopèdia Catalana, volum IV, p. 400, Enciclopèdia Catalana, S.A., Barcelona, 1973.

Figura 3.

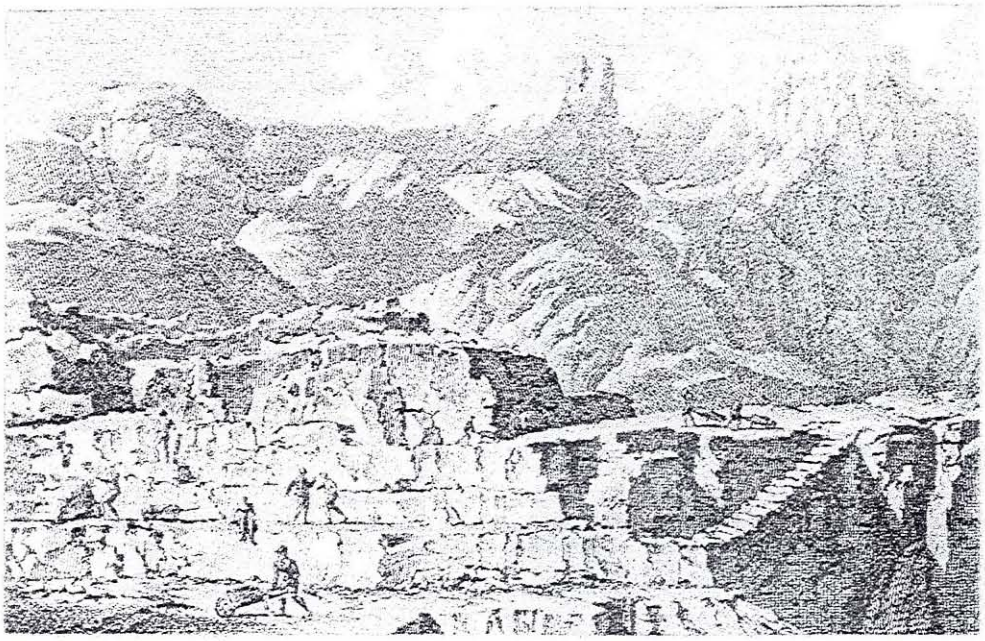

Figura 4. Treball a les salines.

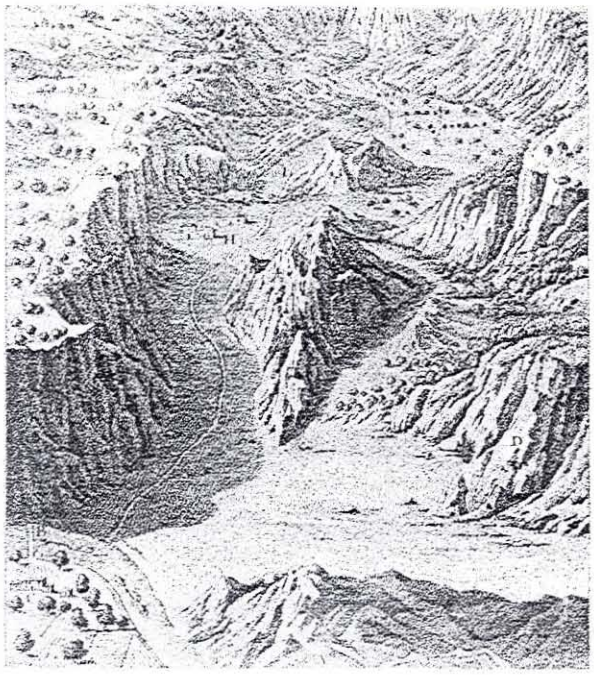

Figura 5. Les salines de Cardona (gravat s.XIX. Laborde).

I-Avistament del palau de la savia Belidea.

II- La cort de la savia Belidea.

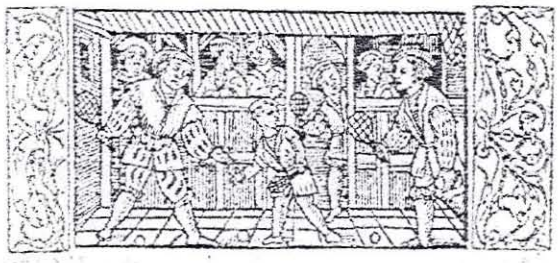

III- Entreteniments de l'aristocràcia.

Figura. 6, I-III. Gravats de "Los diez libros de Fortuna de Amor" obra d'Antonio de Lofrasso.

Figura 7. Sogorb; Sostredaurat del palau de"Agua Limpia".

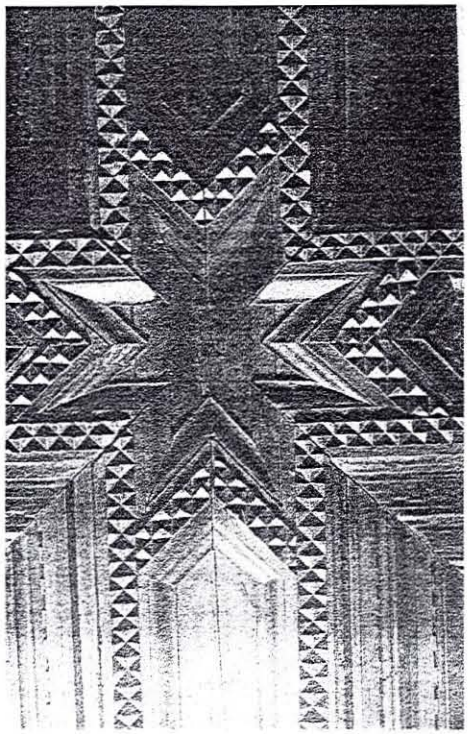

Figura 8.Sogorb; Artesonat del palau de "Agua Limpia".

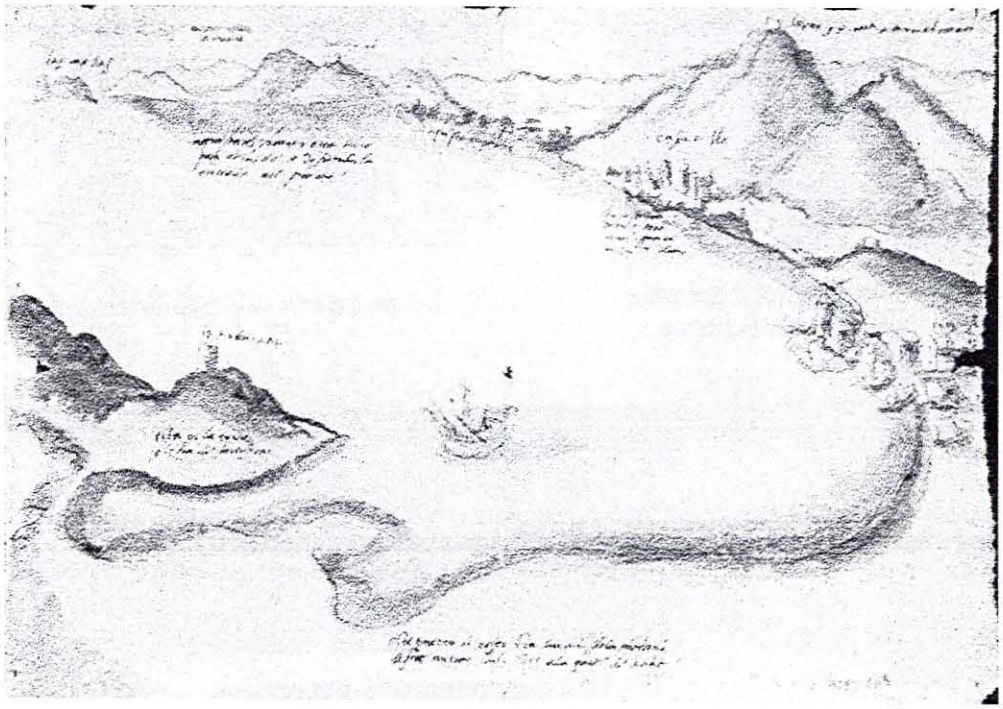

Figura 9. Anònim; vista del golf de Roses c.1543.

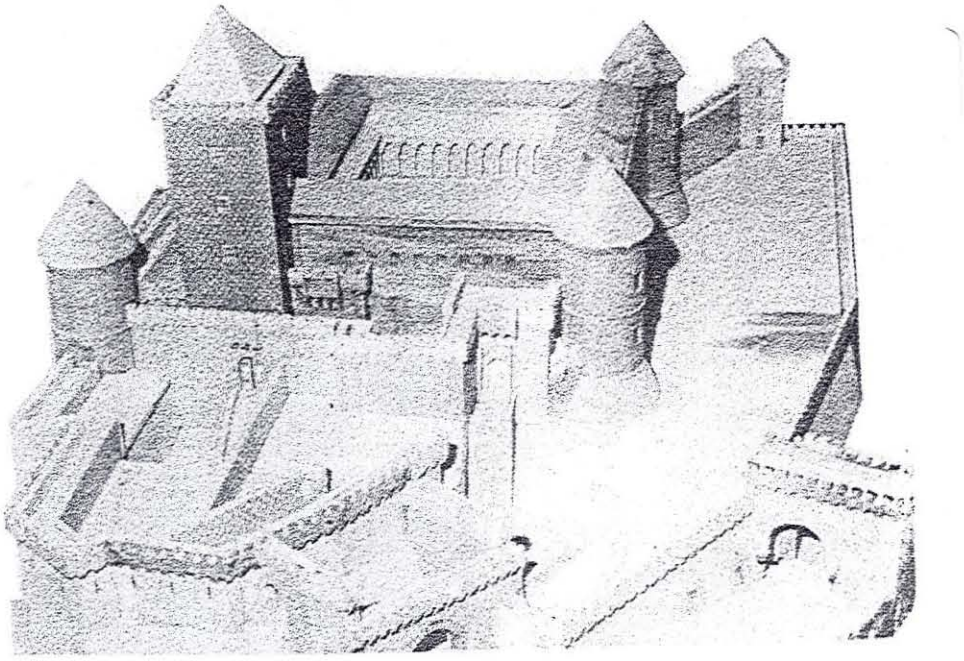

Figura 10.Maqueta del castell d'Arbeca (reconstrucció de J.Elies).

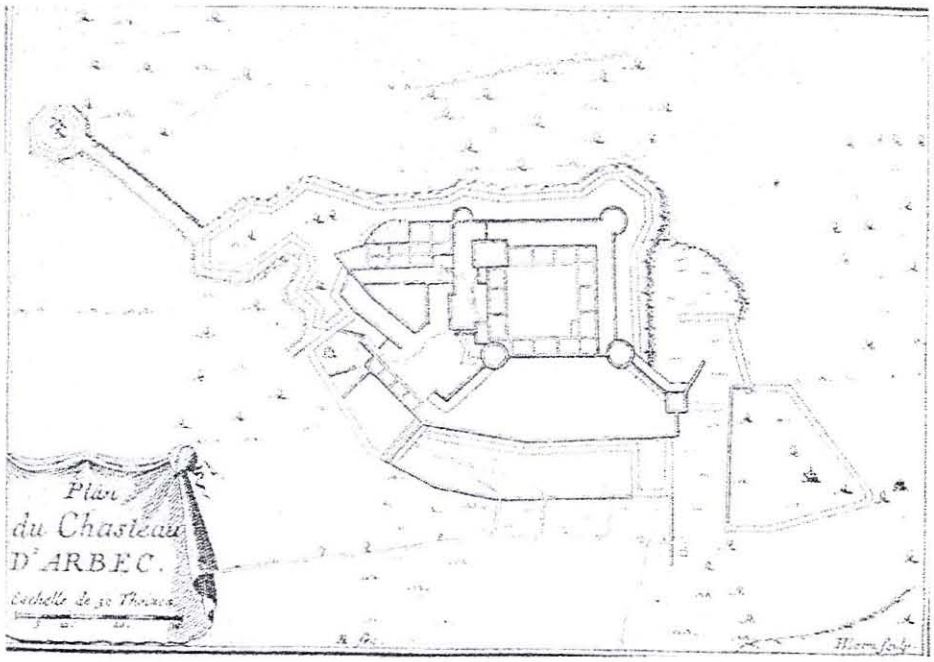

Figura 11.Planta del castell d'Arbeca; segona meitat s.XVII (Beaulieu) .

Figura 12.R.de Mois;
Isabel de Cardona i Enríquez
(col. Ducs de Villahermosa).

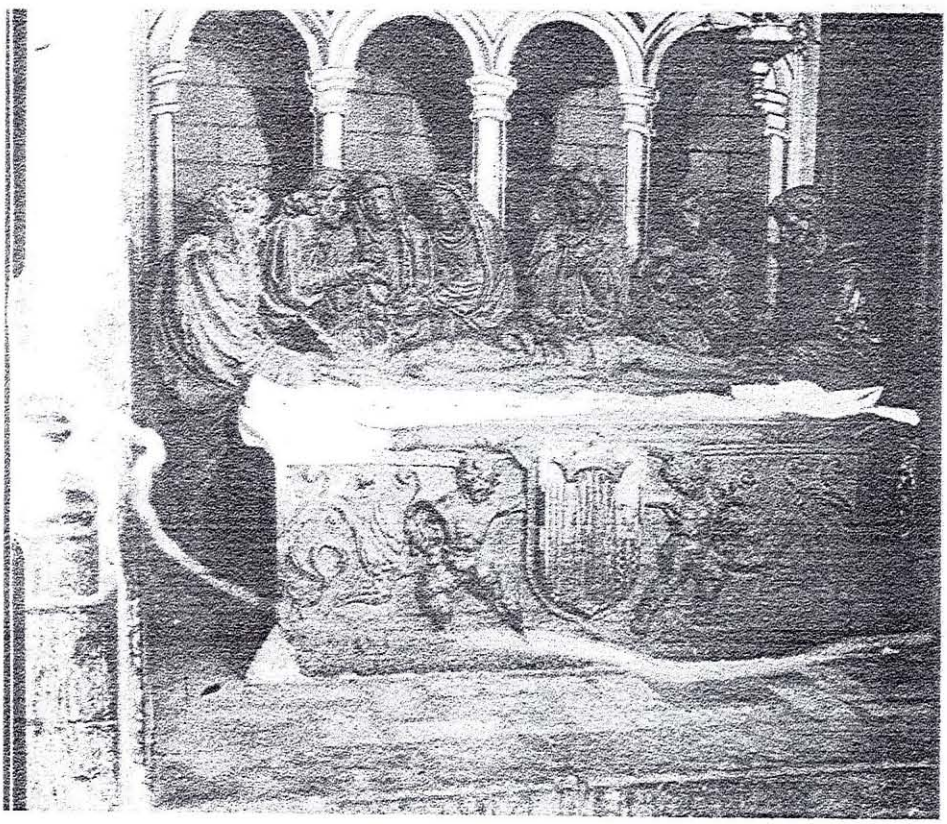

Figura 13.Arbeca; Grup escultòric del Sant Sepulcre (destruït a 1936)..

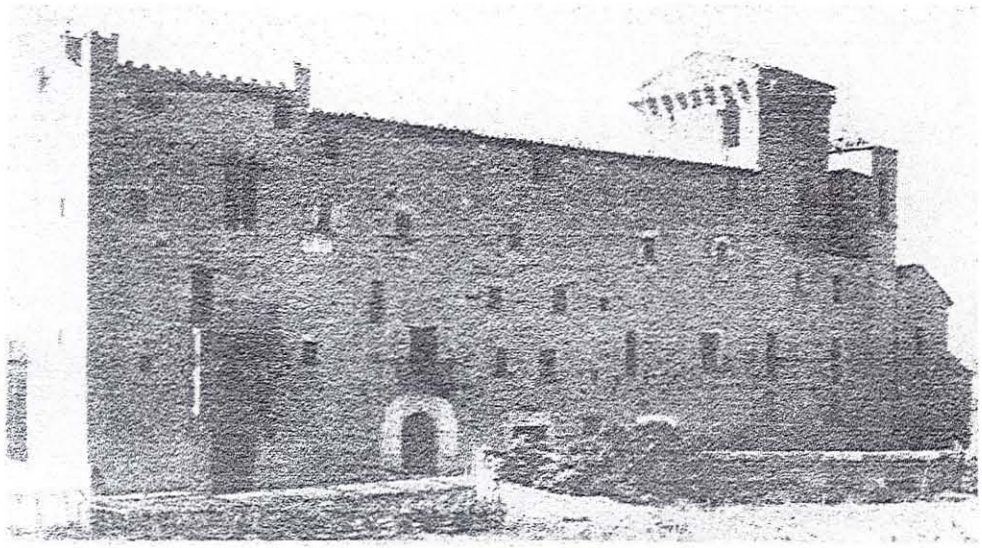

I.

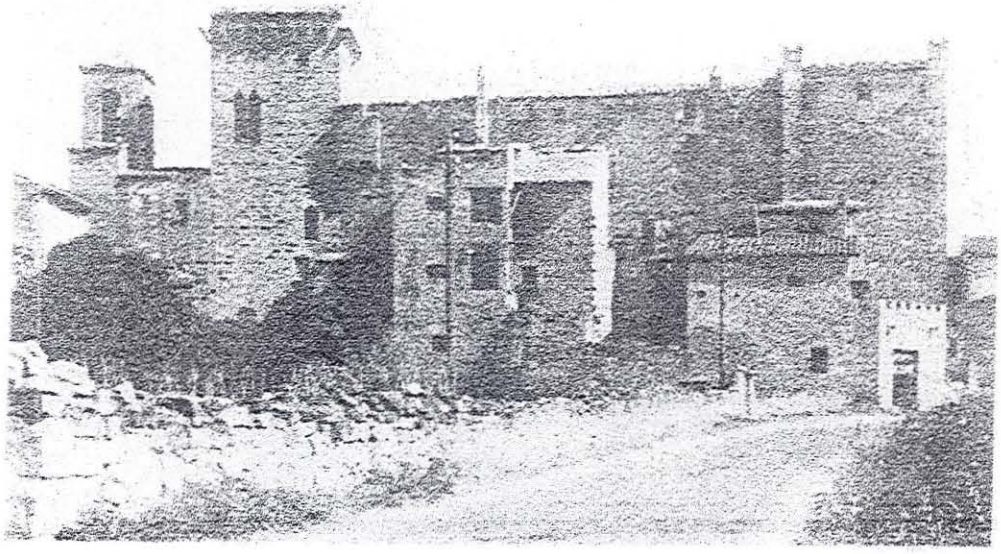

II.

Figura 14,I-II. La Floresta; vistes anterior i posterior, al cantó la torre de Joan Longos.

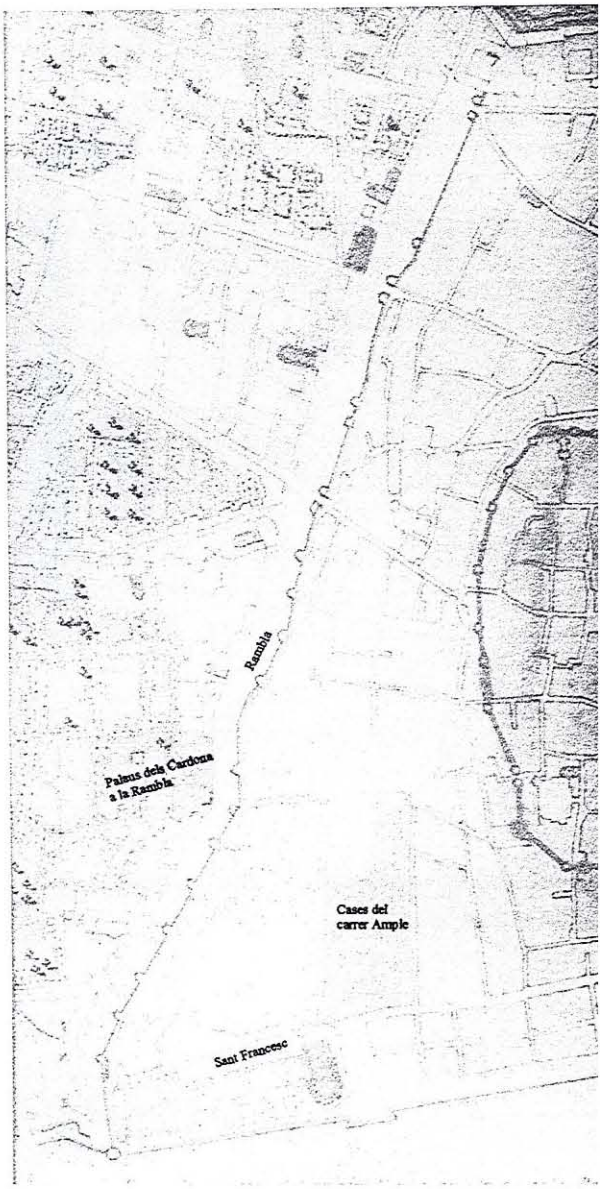

I.

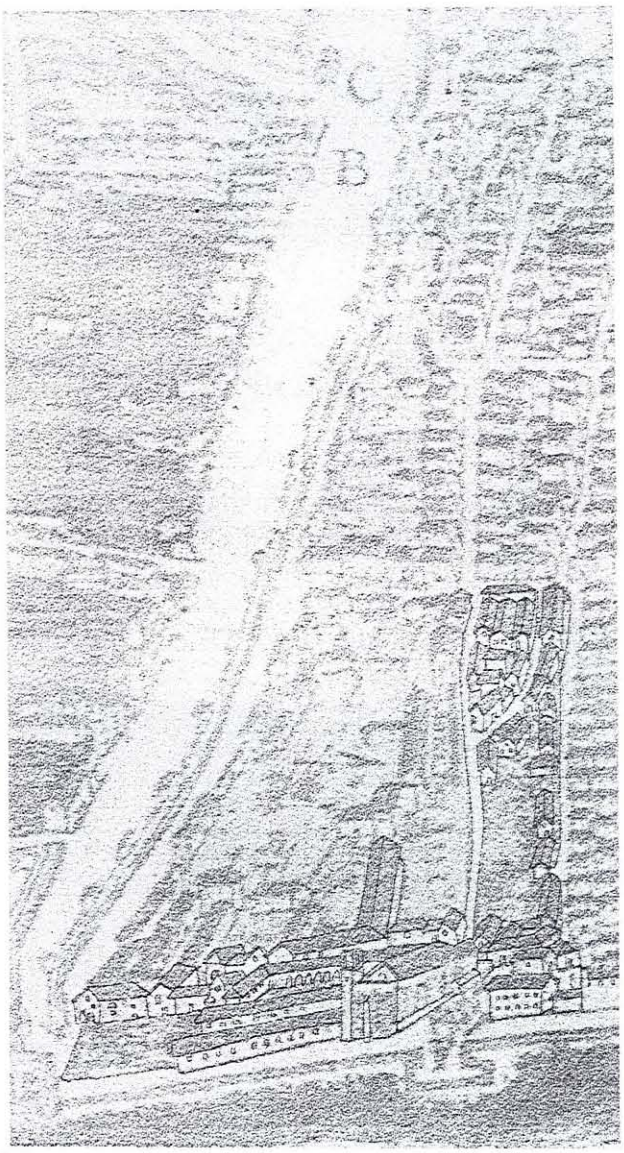

II.

Figura 15, I-II. Espais que ocupaven els palaus dels Cardona a Barcelona (s.XVII).

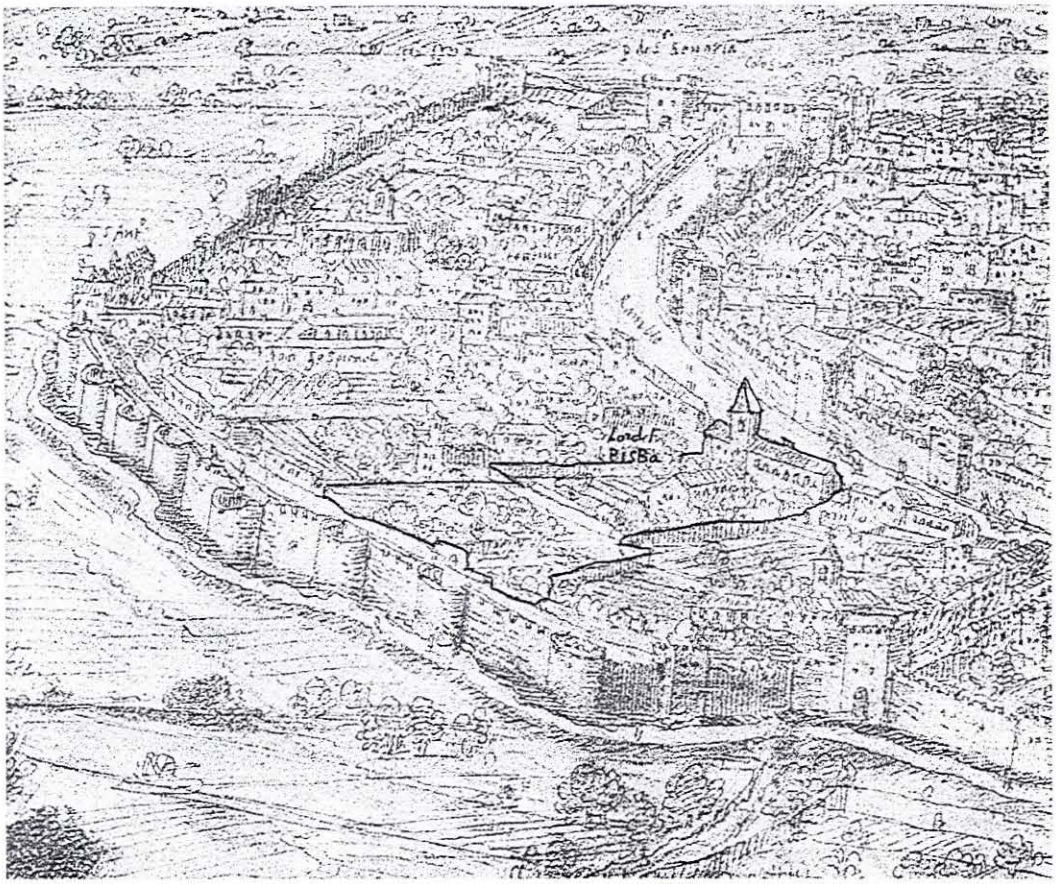

Figura 16. A. Wyngaerde; l'Hort del Bisbe Cardona vist des de Montjuïc.

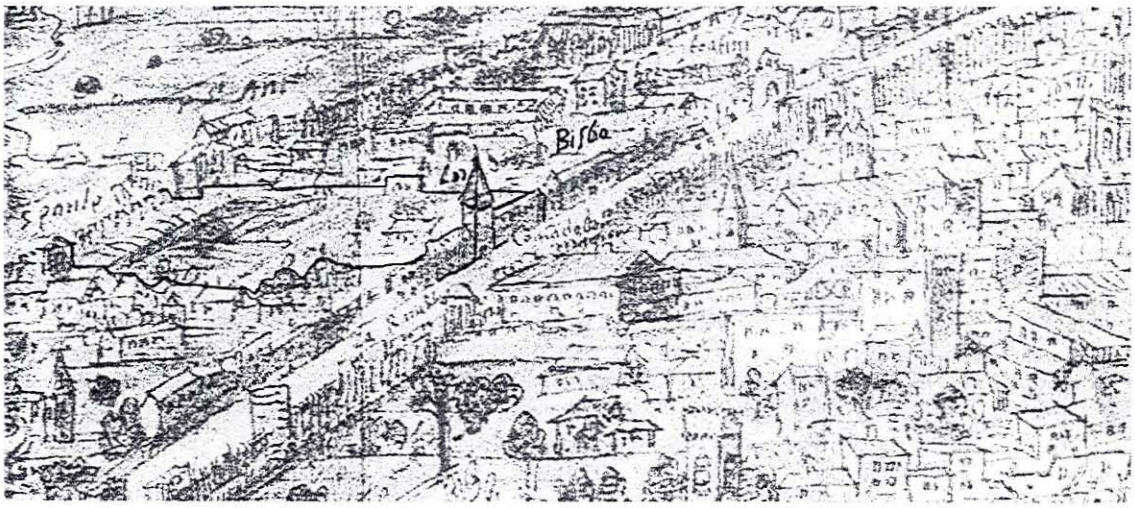

Figura 17. A. Wyngaerde; l'Hort del Bisbe Cardona vist des del mar..

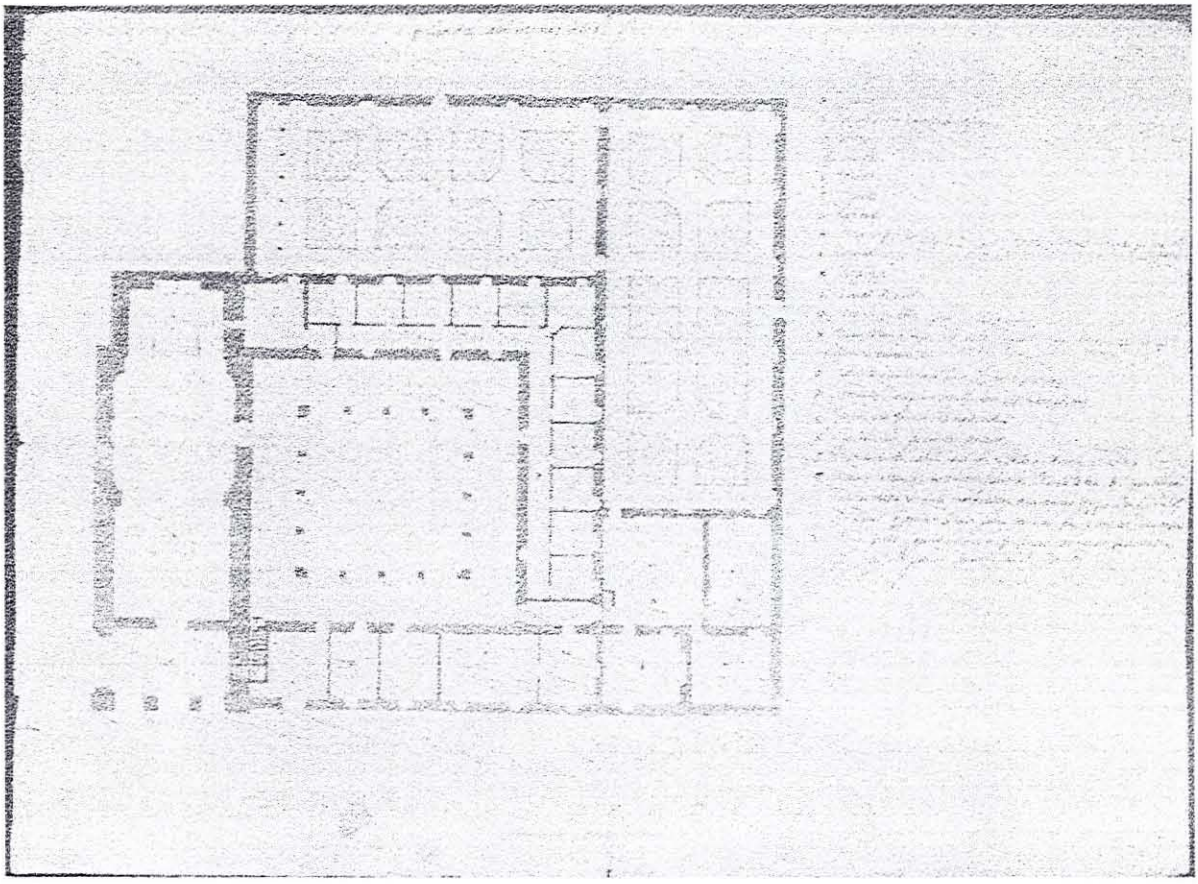

Figura 18. Planta del convent de Bellpuig (c.s.XVIII).

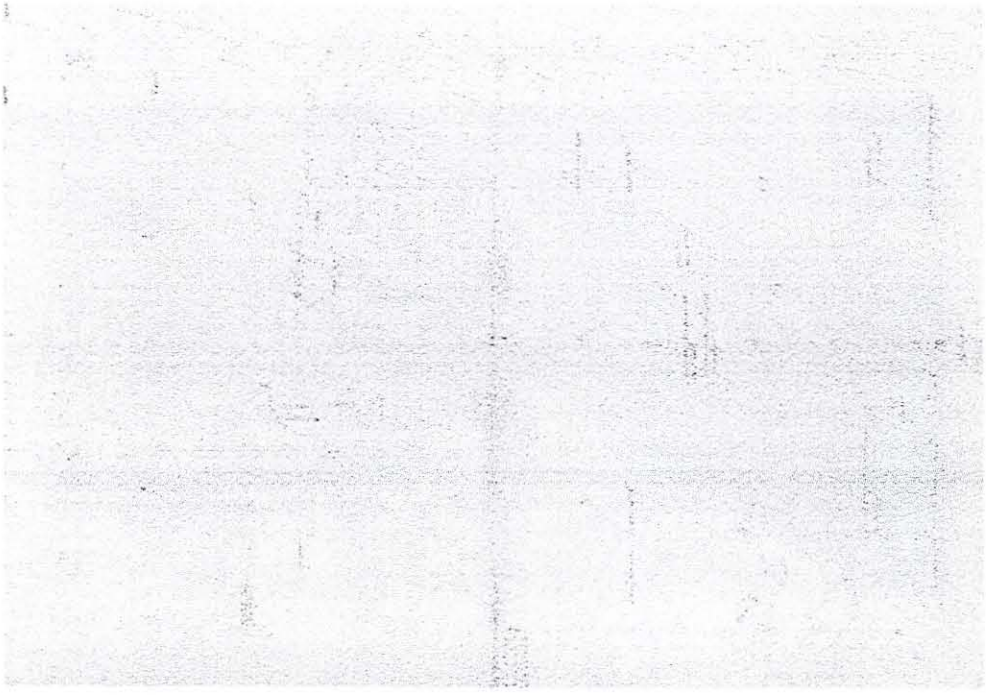

Figura 19. A.Vall-Ysalinio? traça del castell de Bellpuig, s.XVI.

X

Figura 20. Joan de Borgunya; escena de la vida de Sant Bartomeu (Barcelona, col·lecció privada).

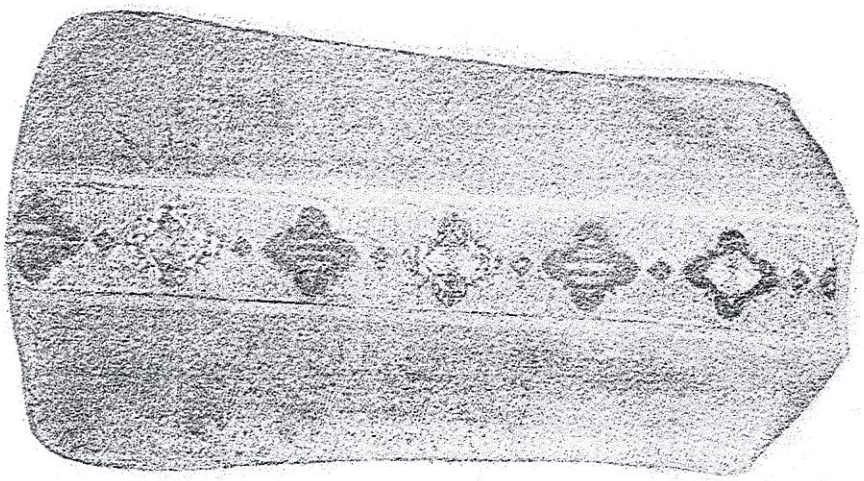

Figura 21.Sogorb, museu catedralici. Casulla provinent de la recambra de l'Infant Fortuna (s.XV).

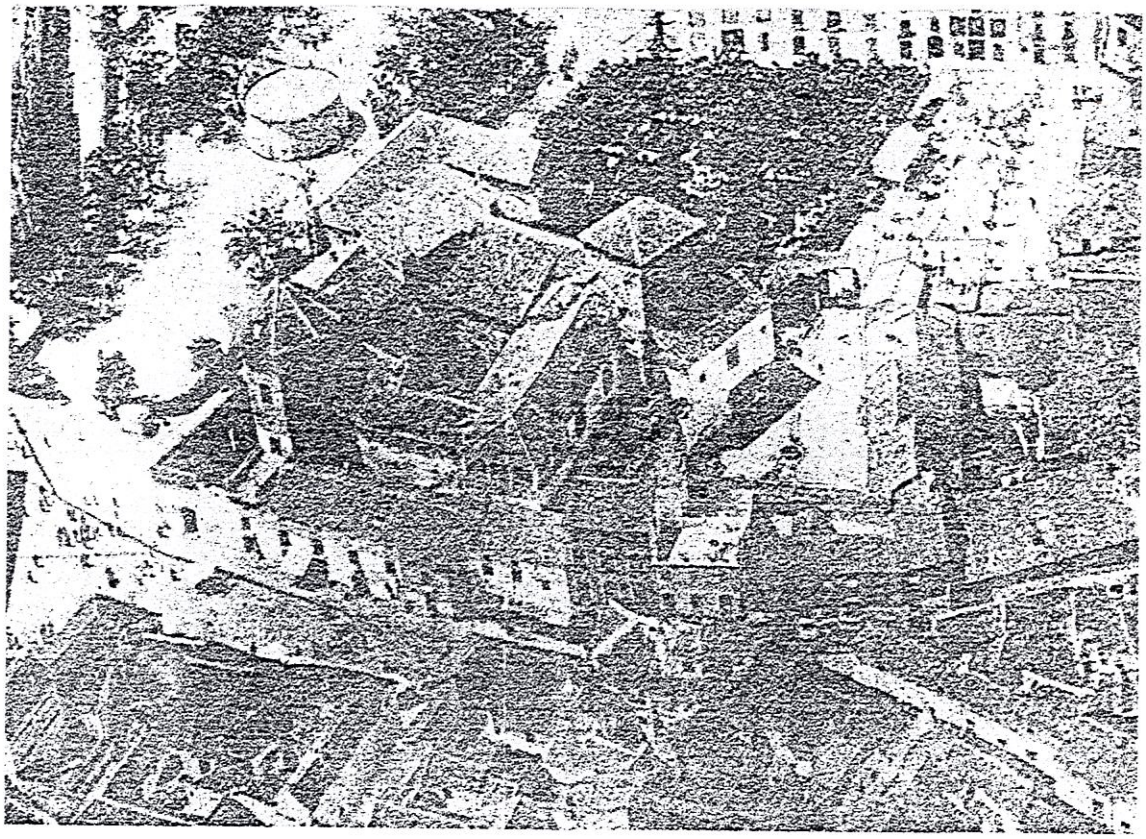

Figura 22.Lucena, castell palau dels marquesos de Comares c.1928.

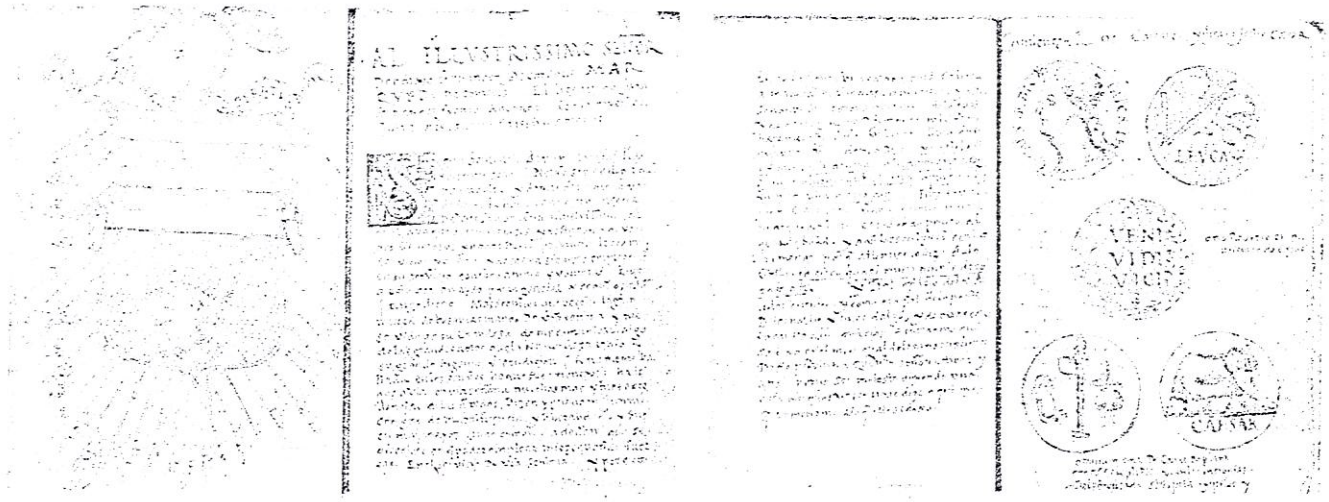

Figures 23-23 bis. Manuscrit numismàtic de Fernández Franco adreçat a Diego de Comares.

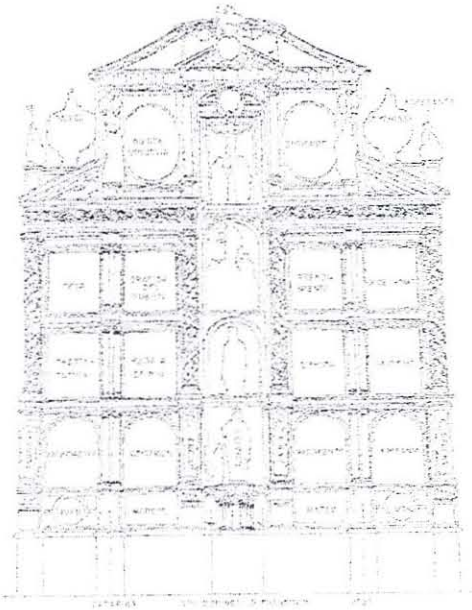

I.

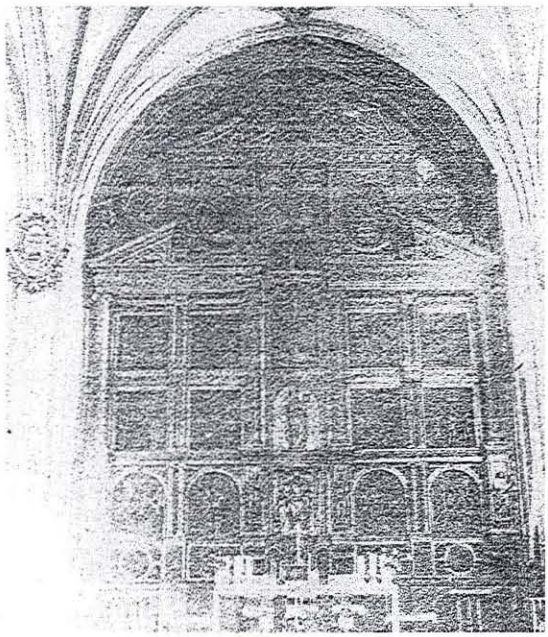

II.

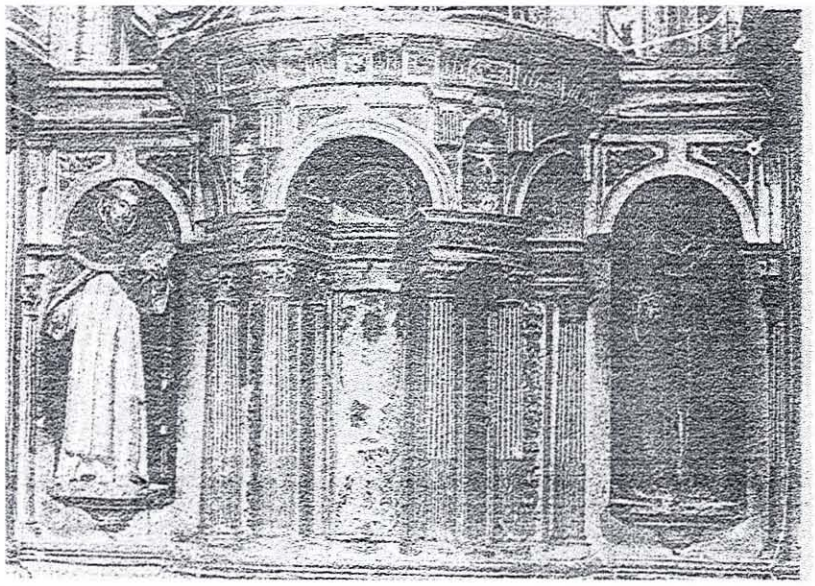

III.

Figura 24, I-III. Lucena, retaule de l'església de Sant Mateu; esquema i detall de la part inferior.

Figura 25. Relleu de la Verge amb l'infant s.XV. Museu catedralici de Sogorb.

Figura 26. Retrat del príncep de Viana. F. de Bolea, Biblioteca Nacional de Madrid.

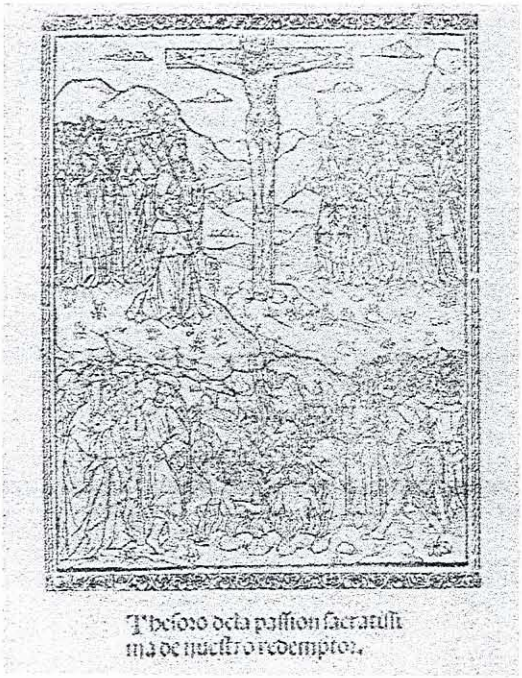

Figura 27. Gravat del frontispici de l'incunable "Thesoro de la Passion". S.XV (Biblioteca de Catalunya).

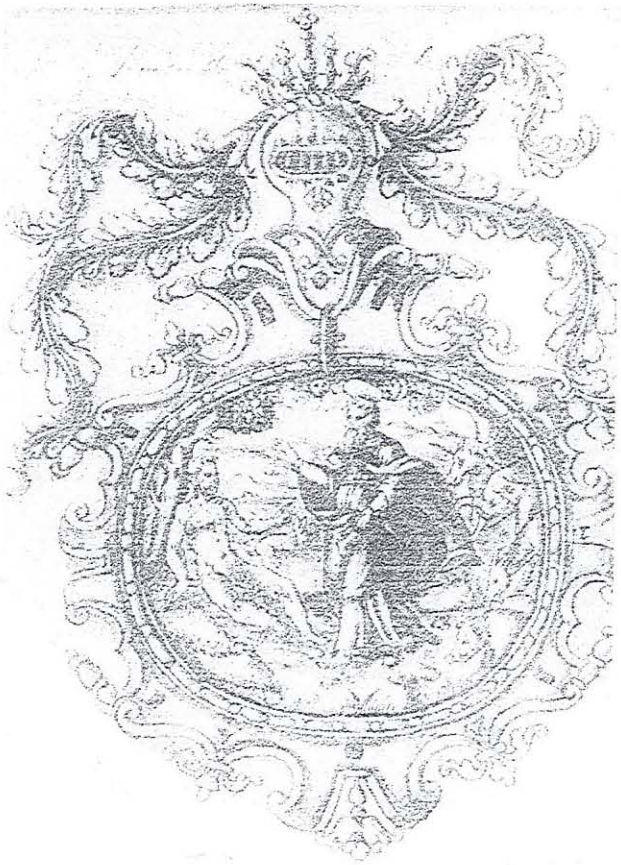

I. La creació de l'home.

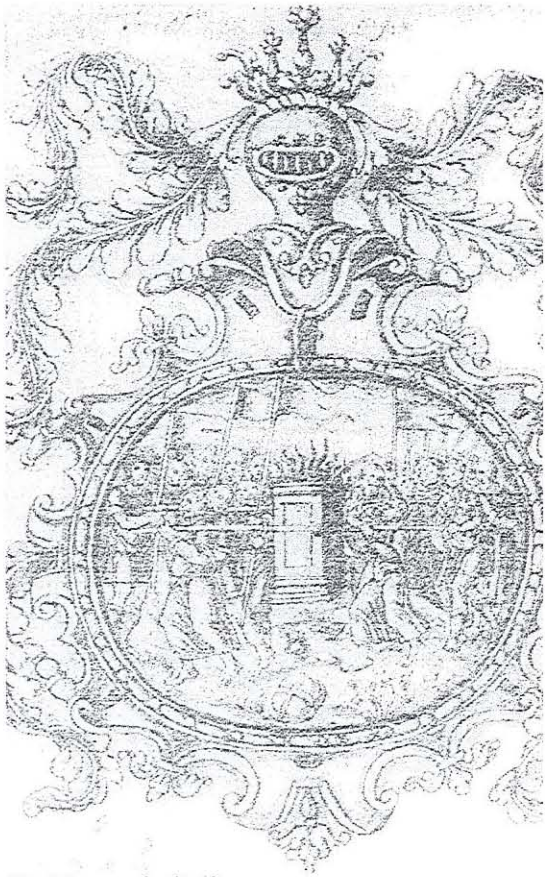

II. L'arca de l'aliança.

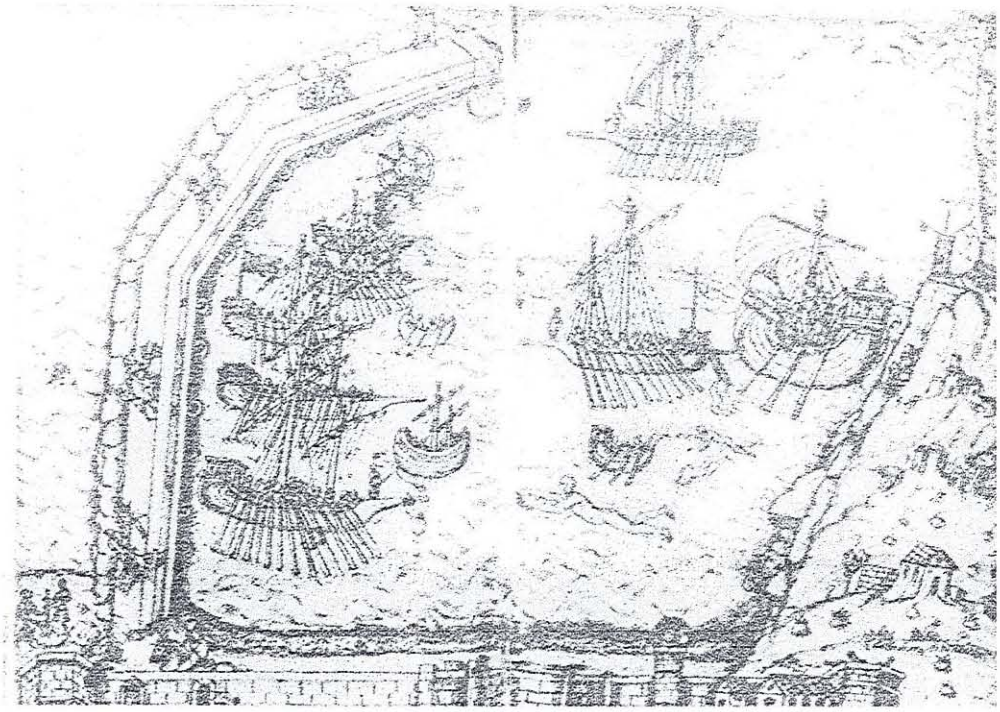

III. Vista del port de Barcelona.

Figura 28, I-III. Armorial del duc Diego de Comares, 2ªmeitat del segle XVI.

X

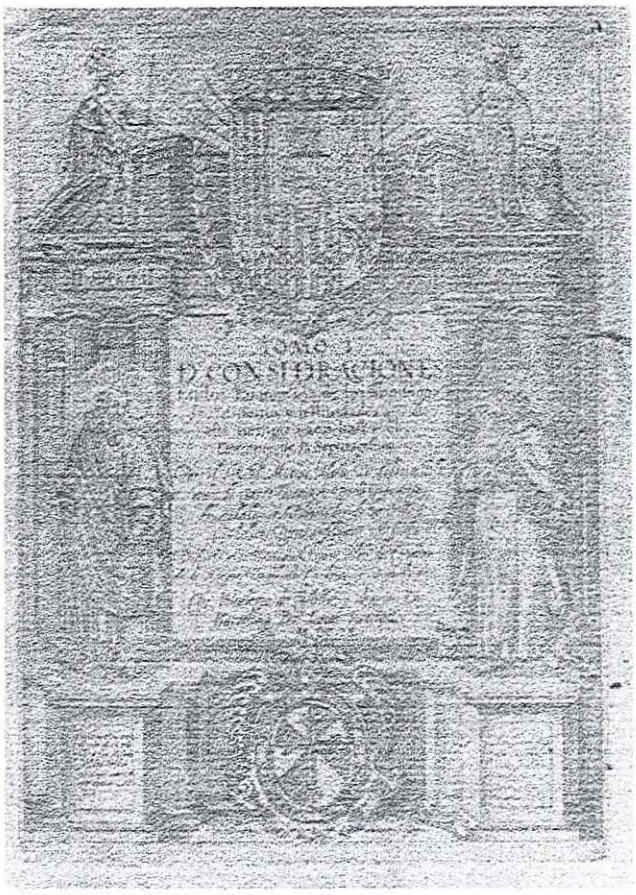

Figura 29. Pompeu Roux, frontispici de l'obra de fra Alonso de Cabrera. Barcelona 1609.

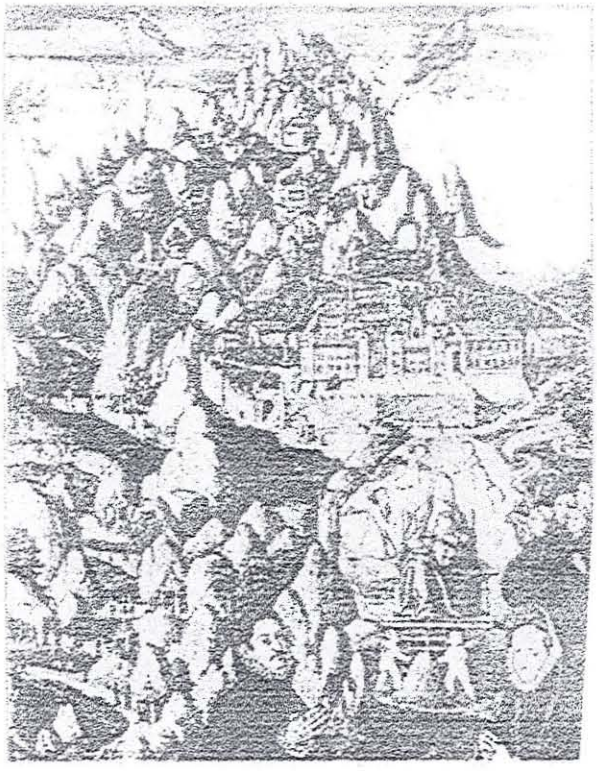

Figura 30. Anònim; Verge de Montserrat amb donants (els ducs de Cardona?) c.1625.

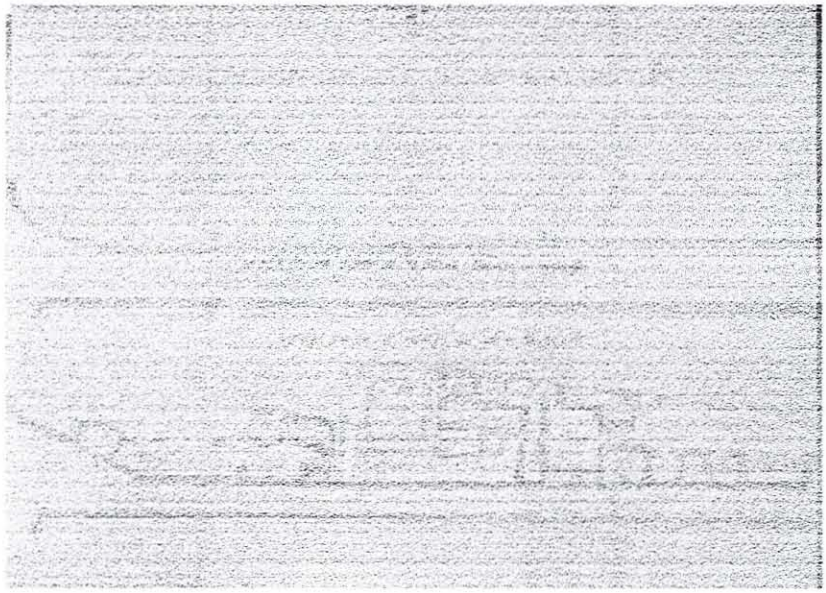

Figura 31. Planta del convent de Sant Francesc de Barcelona .S.XVIII.

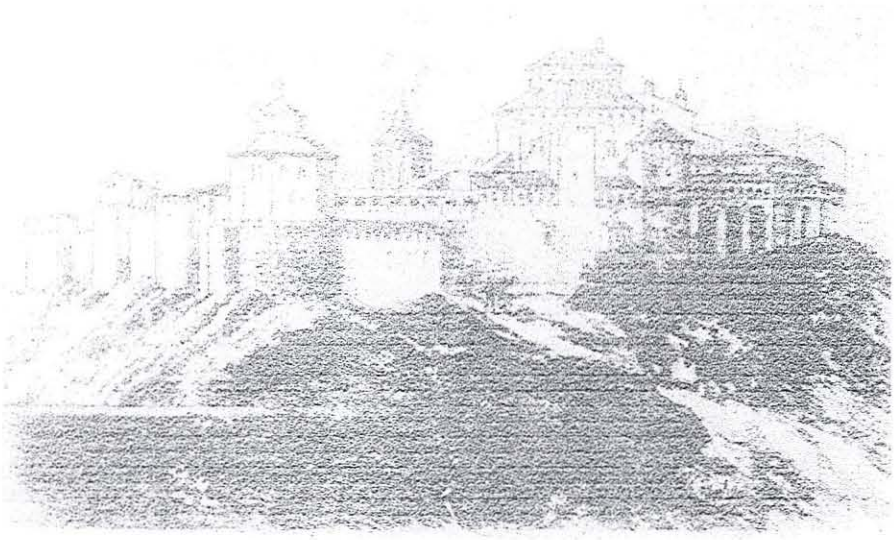

Figura 32. Reconstrucció ideal del castell de Sogorb.

I.La presentació de Faetó davant Febus.

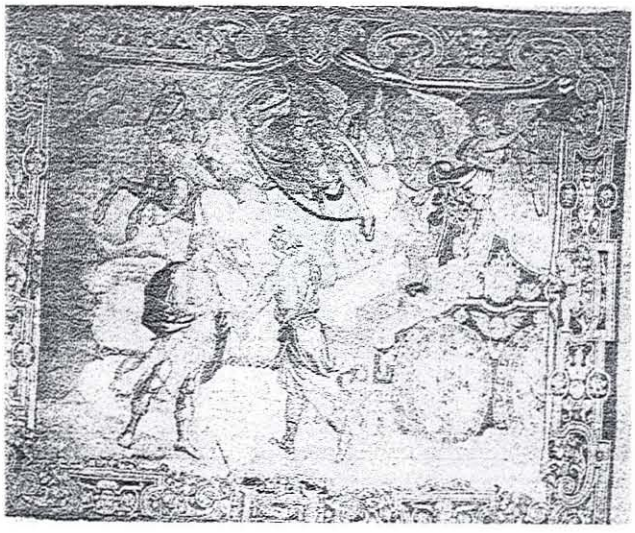

II. Faetó pren les regnes del carro del sol.

Figura 32 bis. F.Perrier. El temps destructor (1638).

Figura 33, I-II. Palau reial de Pedralbes, tapisseries de la Història de Faetó..

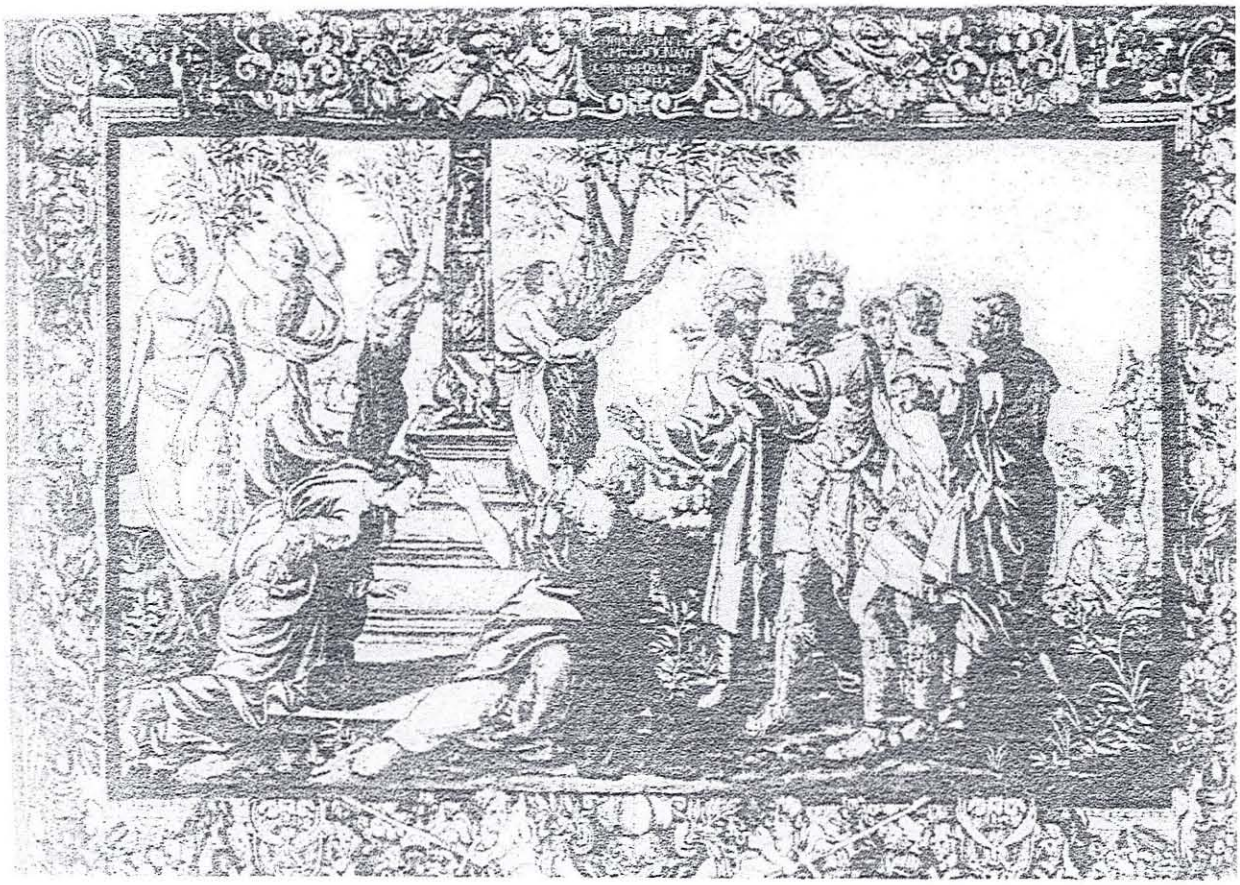

Figura 34. J.Leyniers, tapisseria de Faetó (Kansas)

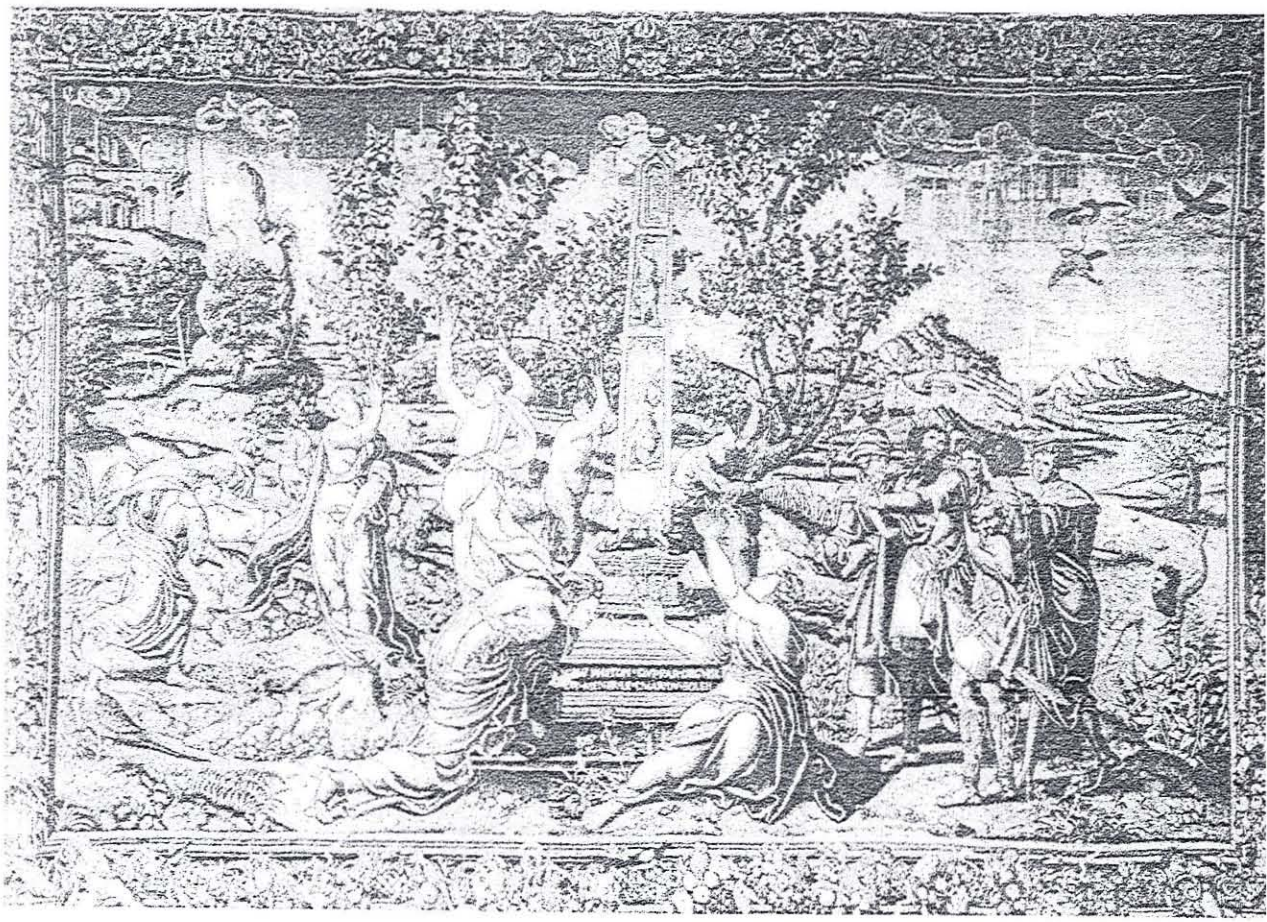

Figura 35. Tapisseria de Faetó, s.XVI (Écouen).

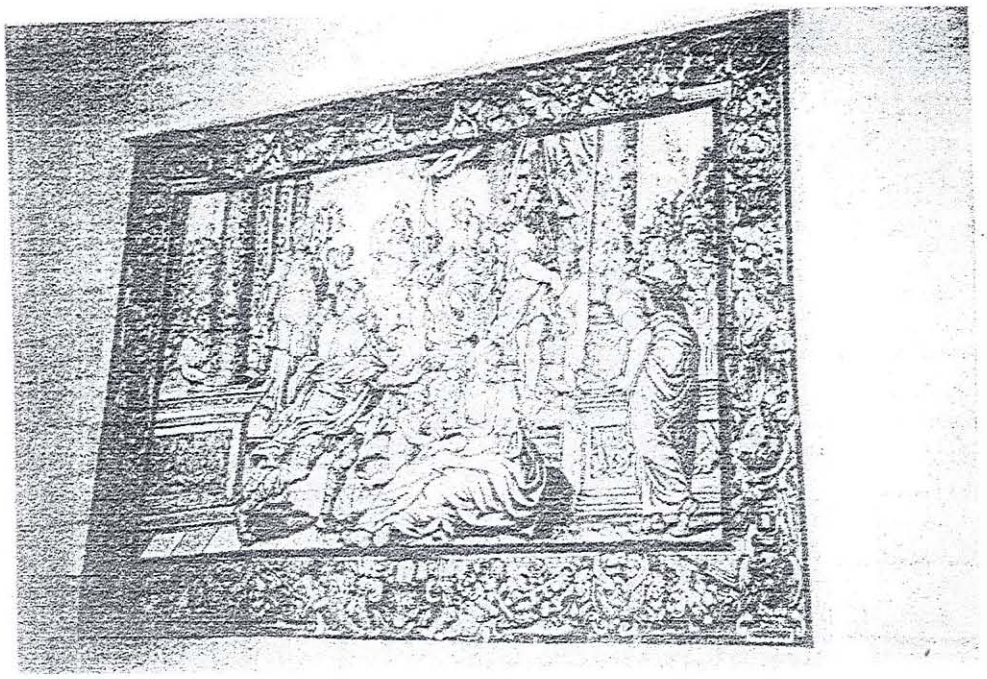

Figura 36. J.Leyniers, tapisseria de Faetó (Kansas).

Figura 37. Sarinyena, St.Lluís Bertran (Museu Camón Aznar, Saragossa)..

Figura 38. Ribalta? fra Domingo Anadón (Academia de San Fernando, Madrid).

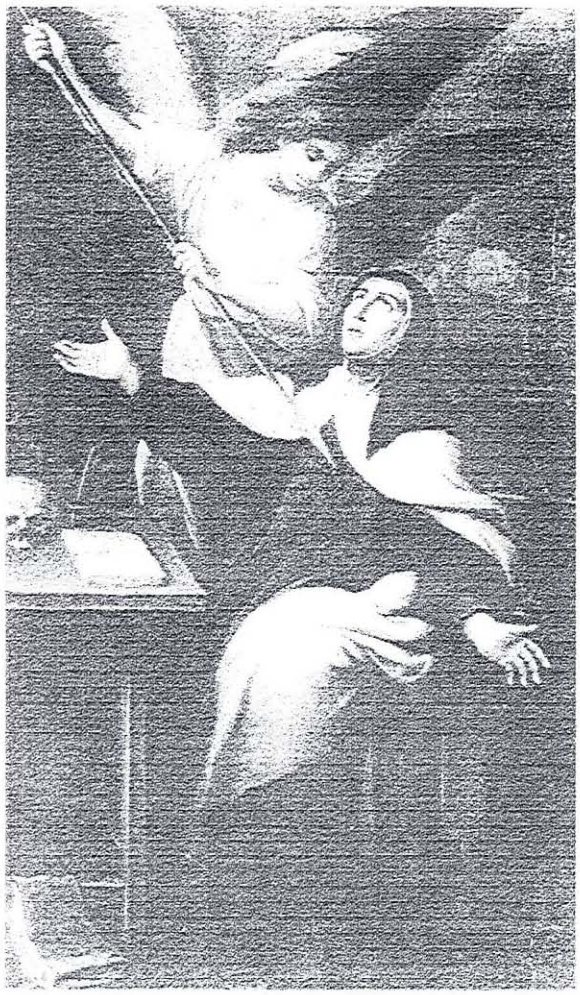

Figura 39. Anònim, transverberació de Stª Teresa. (Madrid, col·lecció particular).

Figura 40. Anònim flamenc, Verge donant sopetes a l'infant. (Museu de Belles Arts de Sevilla).

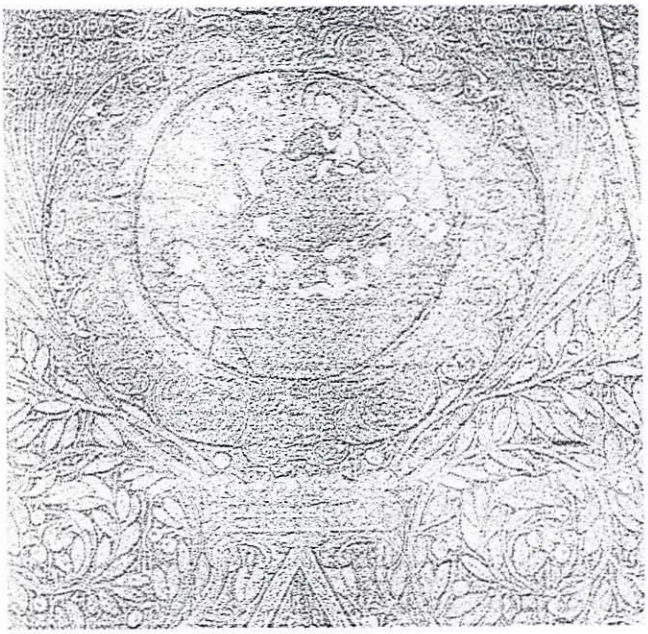

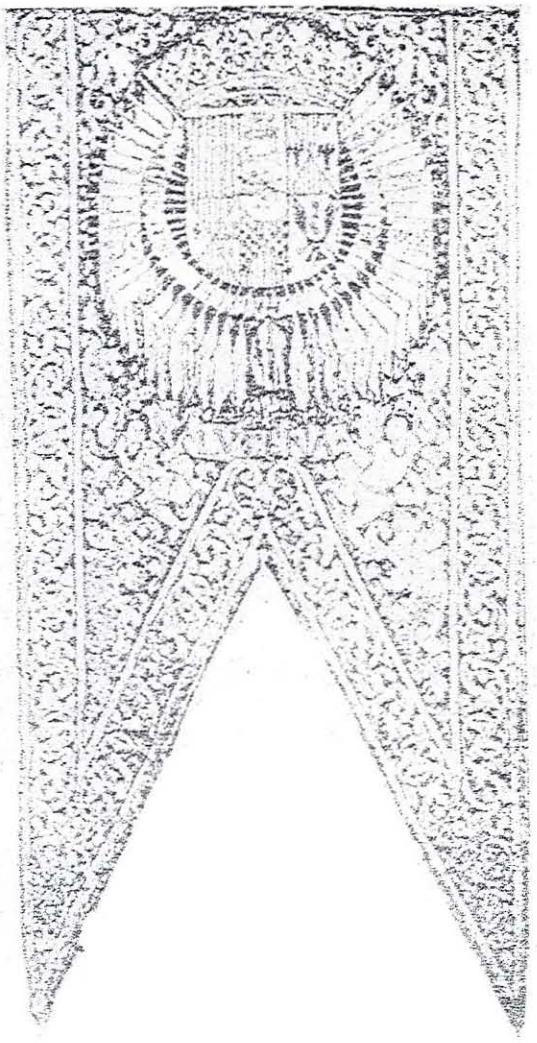

Figures 41, I-II.Estendard de la Confraria de Nuestra Señora de la Cabeza (Lucena).

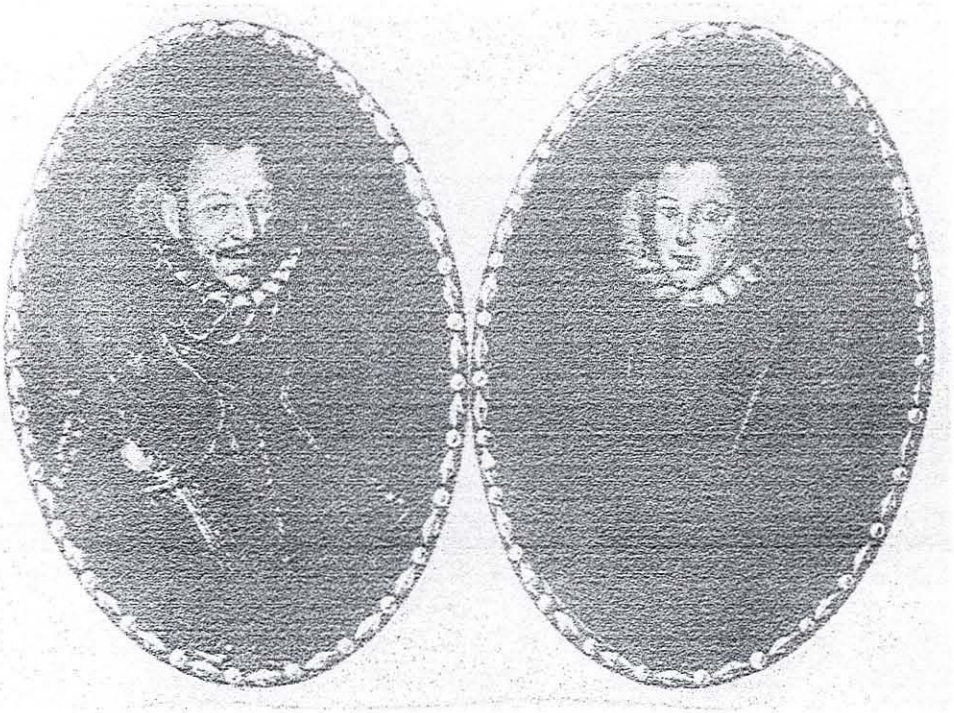

Figura 42. Anònim; retrats dels ducs Enric i Caterina de Cardona, (ubicació desconeguda).

Figura 43. Anònim s.XV, retrat de Boabdil, (ubicació desconeguda).

Figura 44. Anònim s.XVI, retrat de Boabdi (ubicació desconeguda).

Figura 45. Portada de las "Rimas" de Salcedo Coronel.

Figura 46. Retrat de Pasqual d'Aragó, sala capitular de la catedral de Toledo.

Figura 47. Deposició de Crist, atribuït a Giovanni Bellini (catedral de Toledo).

Figura 48. F. Del Po, al·legoria del govern de Felip IV (catedral de Toledo).

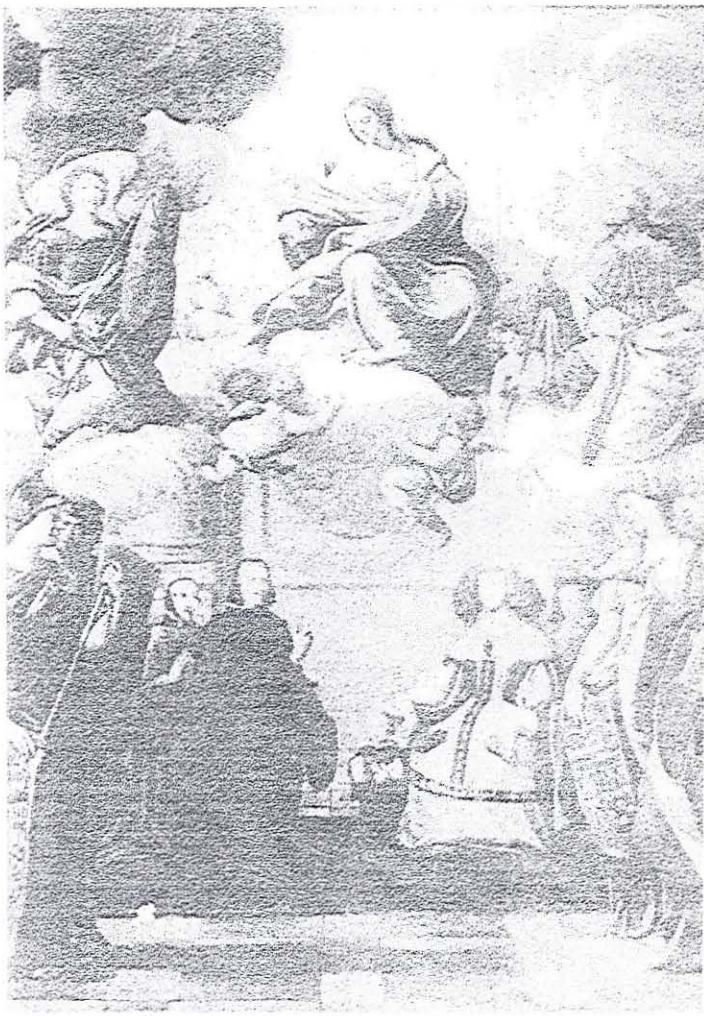

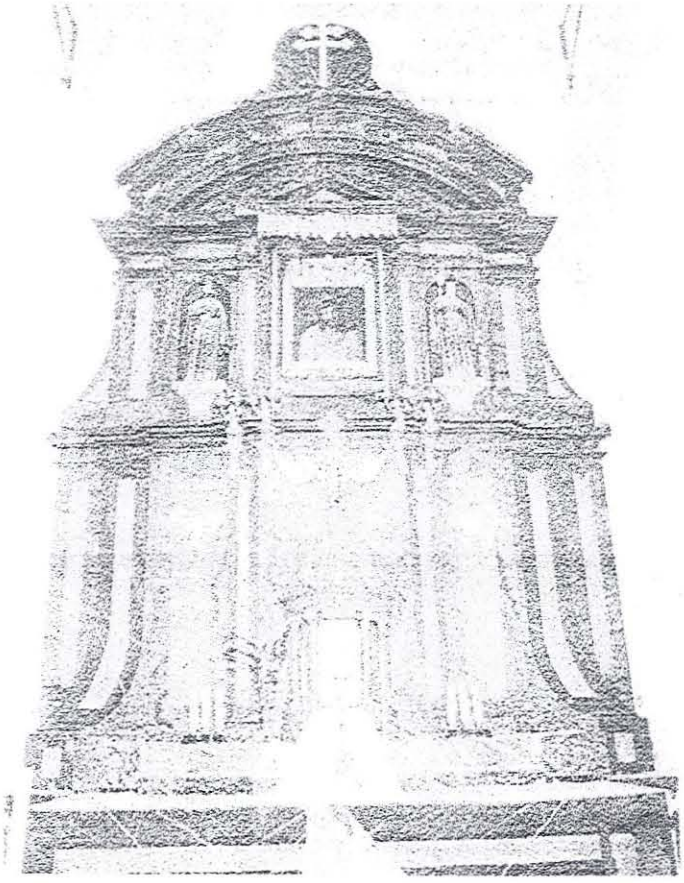

Figura 49.Retaule del convent de caputxines (Toldo).

Figura 50. Miquel Bestard, paisatge nevat (Mallorca, col·lecció particular).

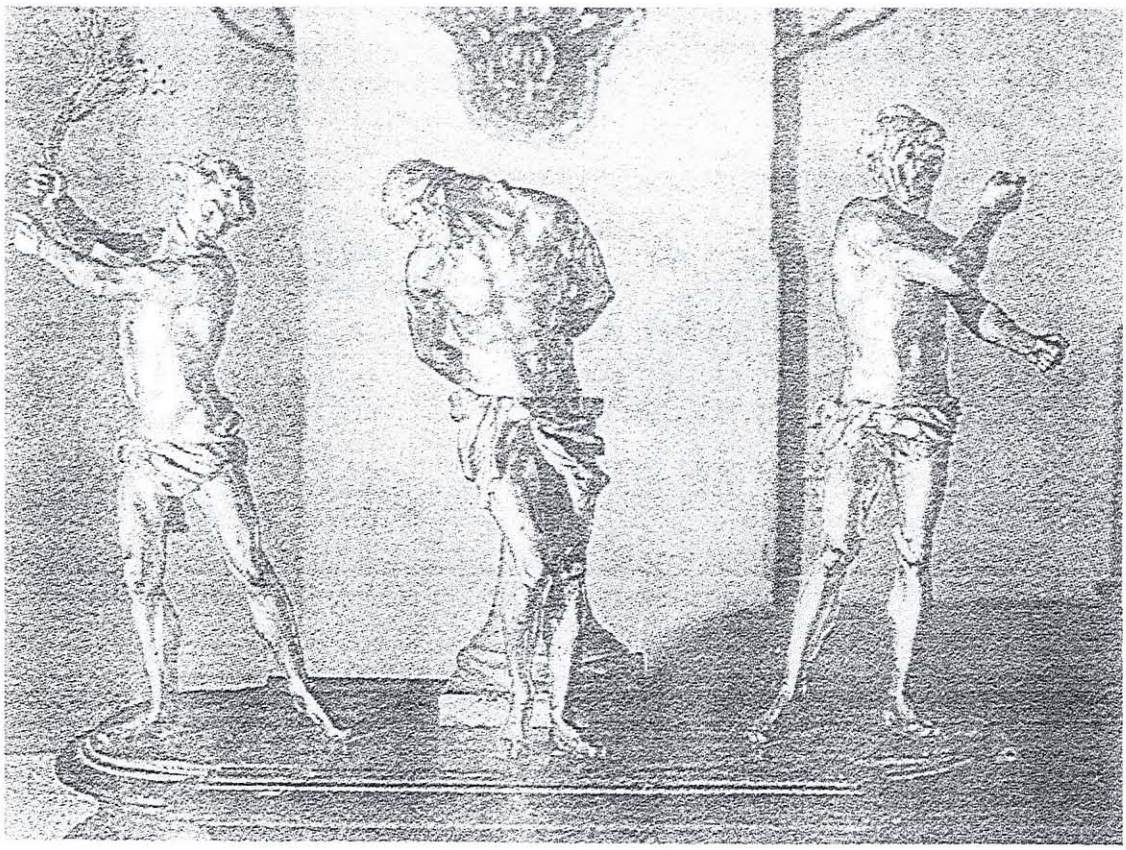

Figura 51.A.Algardi, flagel·lació (Lucena).

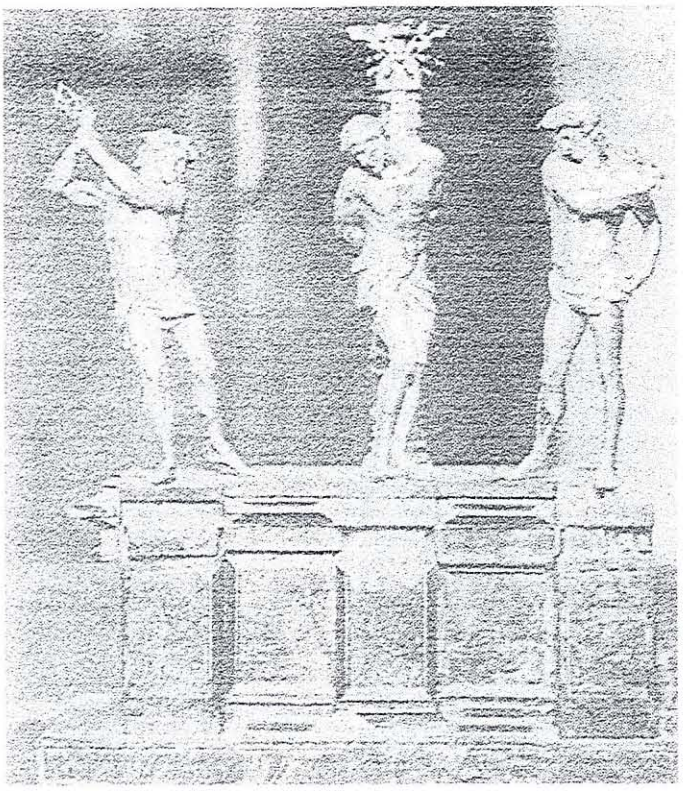

Figura 52.A.Algardi, flagel·lació (convent de caputxines, Toledo).

Figura 53.Detall de la figura de Crist (Lucena).

Figura 54.Detall de la figura de Cris (Toledo).

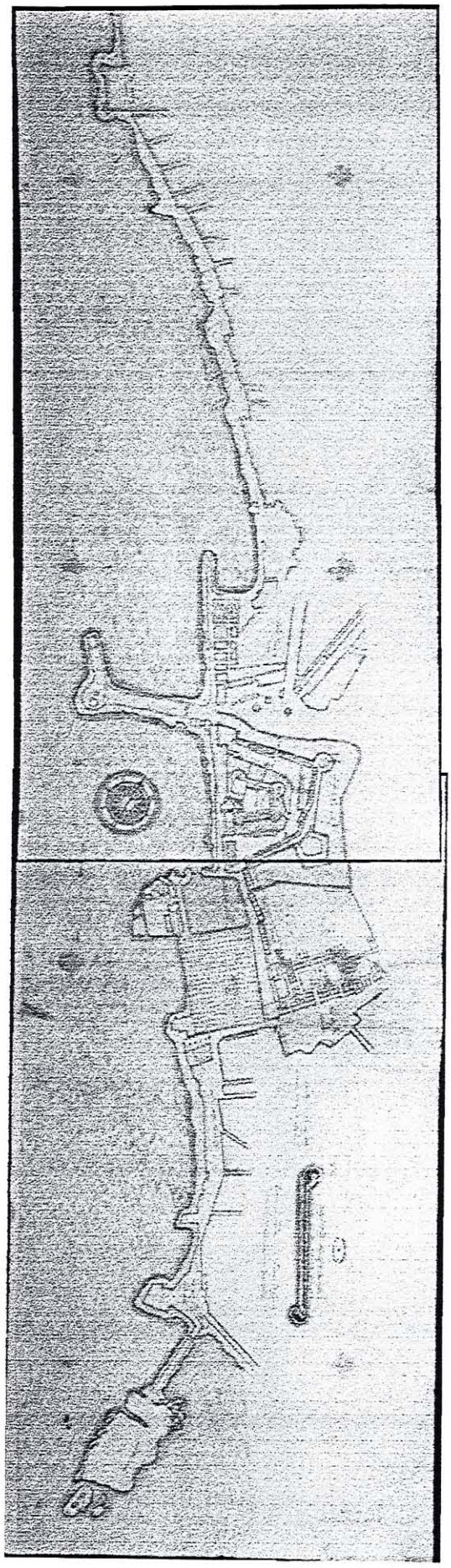

Figura 55.Escultura efímera de Felip IV en les seves exèquies napolitanes, 1666..

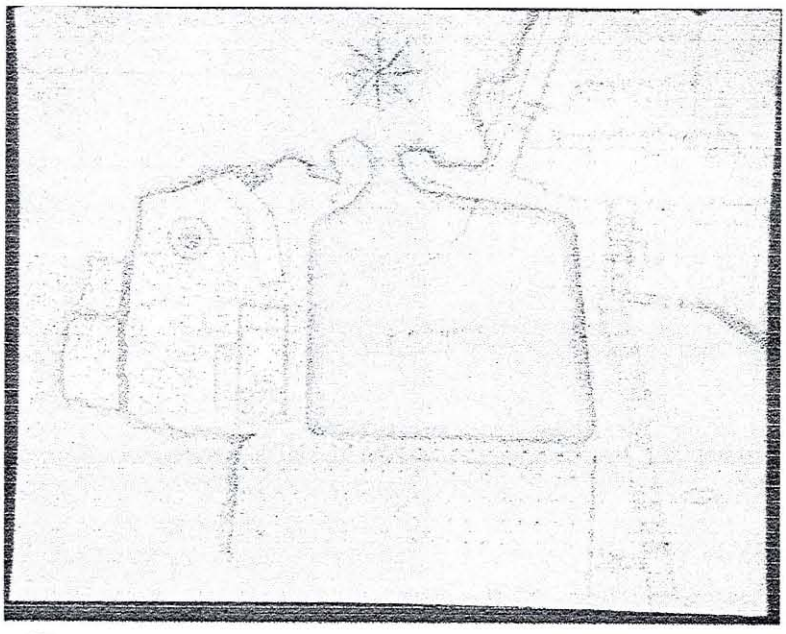

II

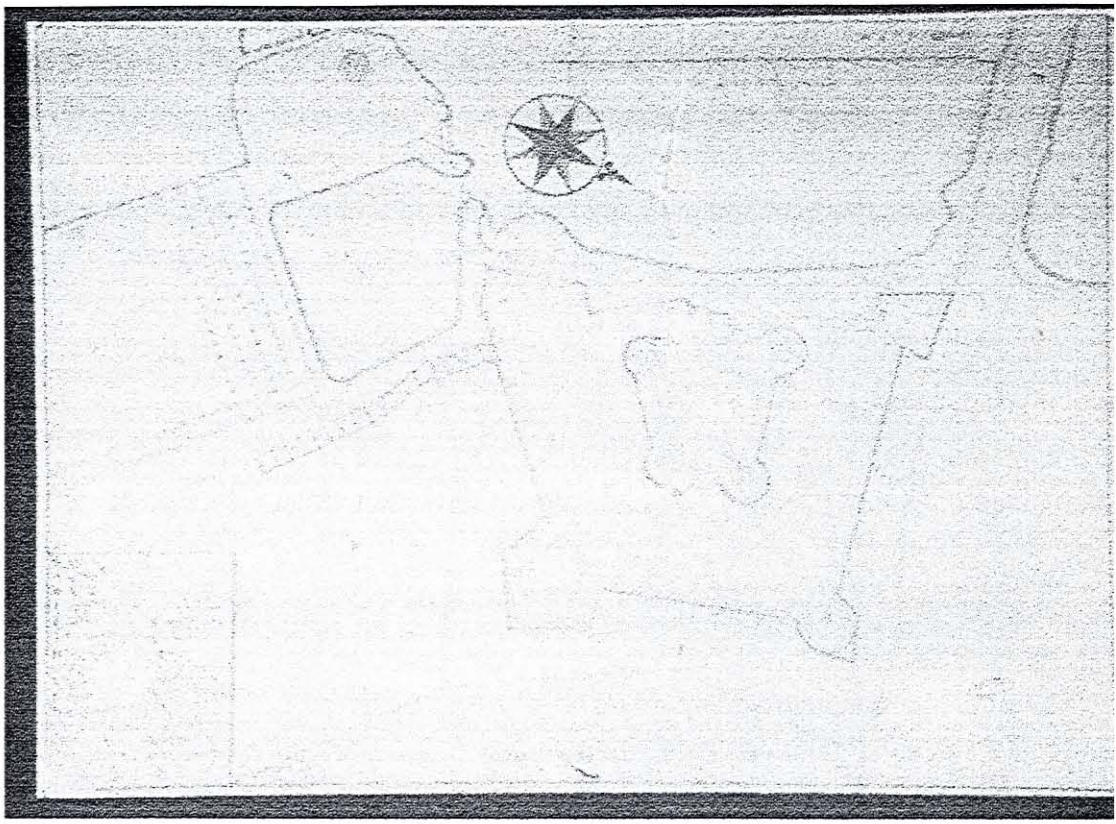

III

Figures 56, I-III; Obres de la dàrsena i Castellnou de Nàpols (Simancas).

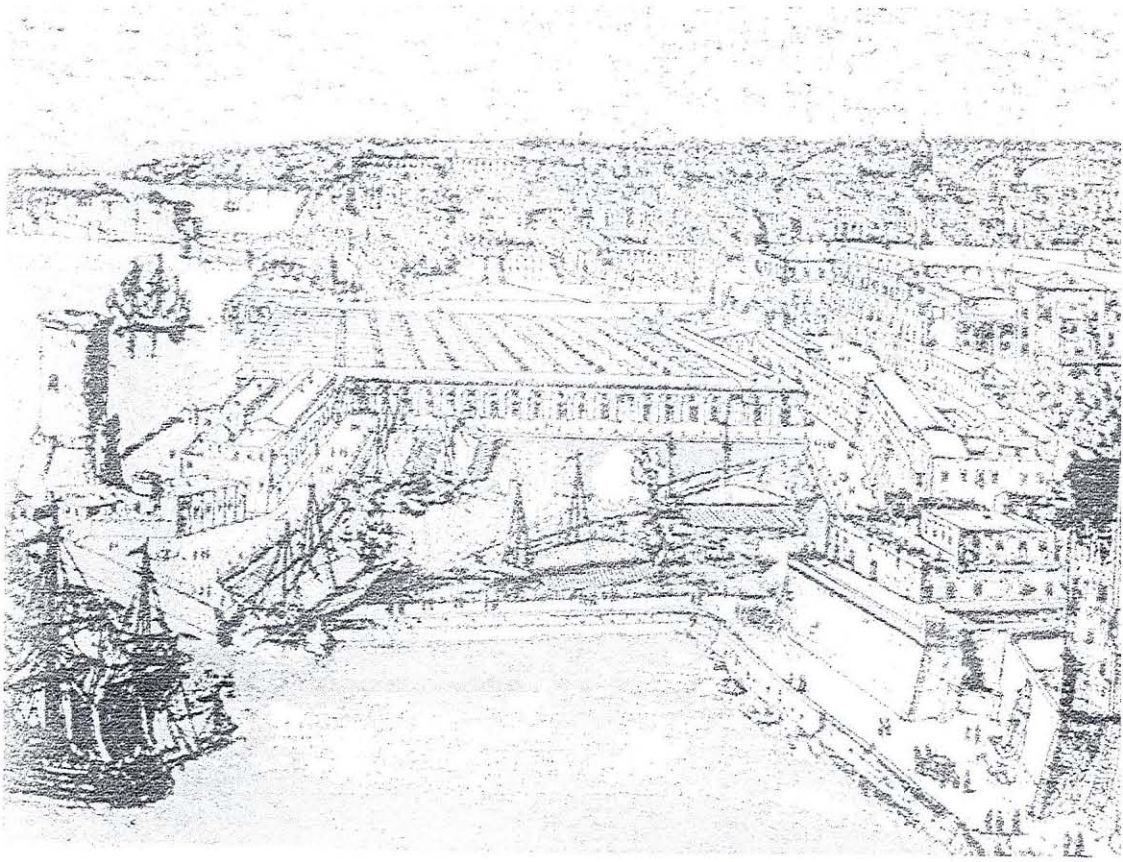

Figura 57. L.Cruyl, vista de la dàrsena de Nàpols c.1673
(Florència, Collegio di Poggio Imperiale).

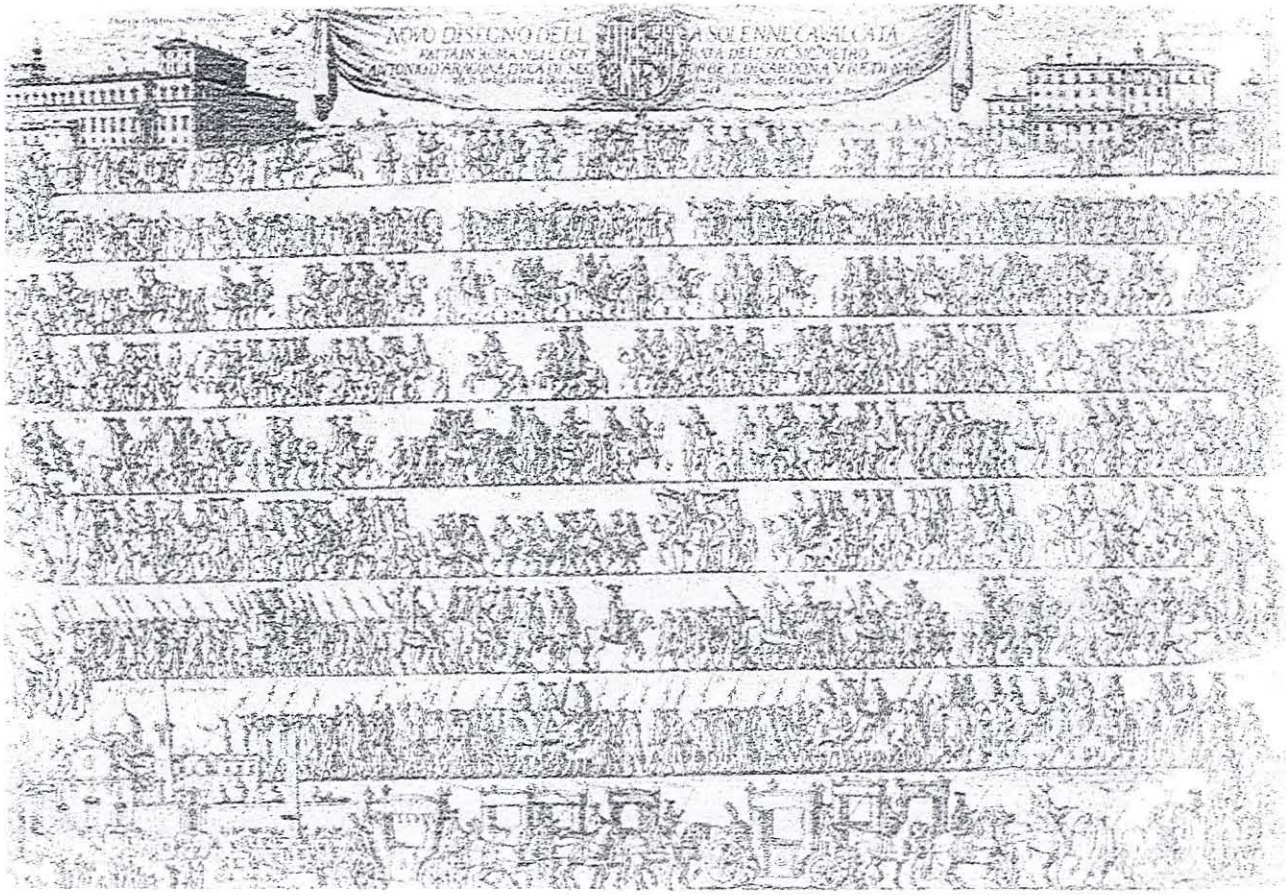

Figura 58.Gravat de la cavalcada d'obediència al papa (Biblioteca Nacional, Madrid)..

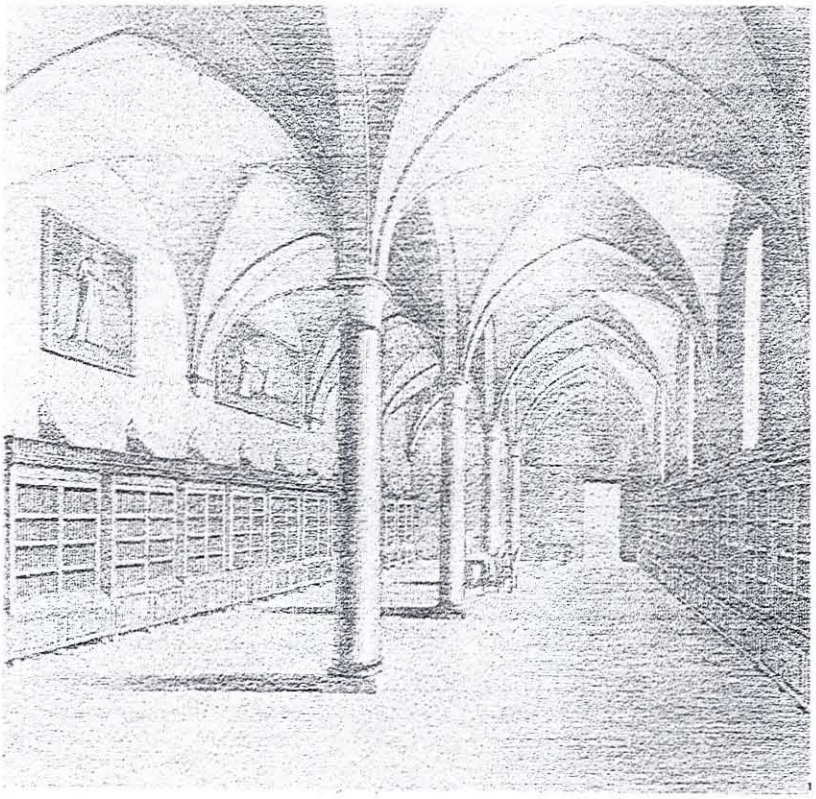

Figura 59.Biblioteca del monestir de Poblet (Laborde).

Figura 60. Retrat del comte d'Oñate (atribuït a Massimo Stanzione).

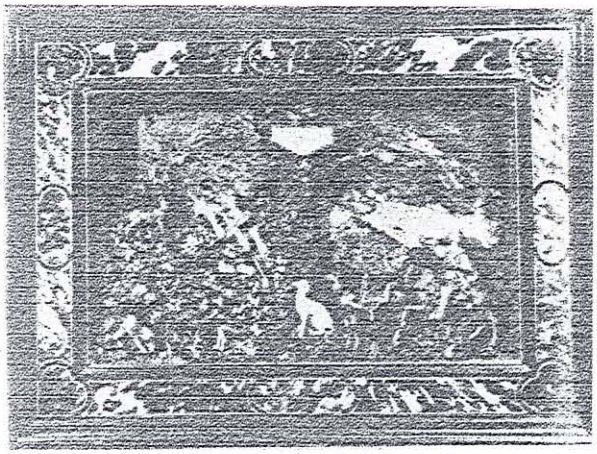

Figura 61. Ex-vot de cera de P.A.d'Aragó (Victoria & Albert Museum, Londres).

Figura 62. Retrat eqüestre de P.A.d'Aragó imprès a la "Geografia Militar" (Nàpols,16

Figura 63. C.de Petra "Discorso" (Nàpols 1668).

Figura 64.G.Pandolfi "La Pobreza Enriquecida" (Nàpols, 1671)..

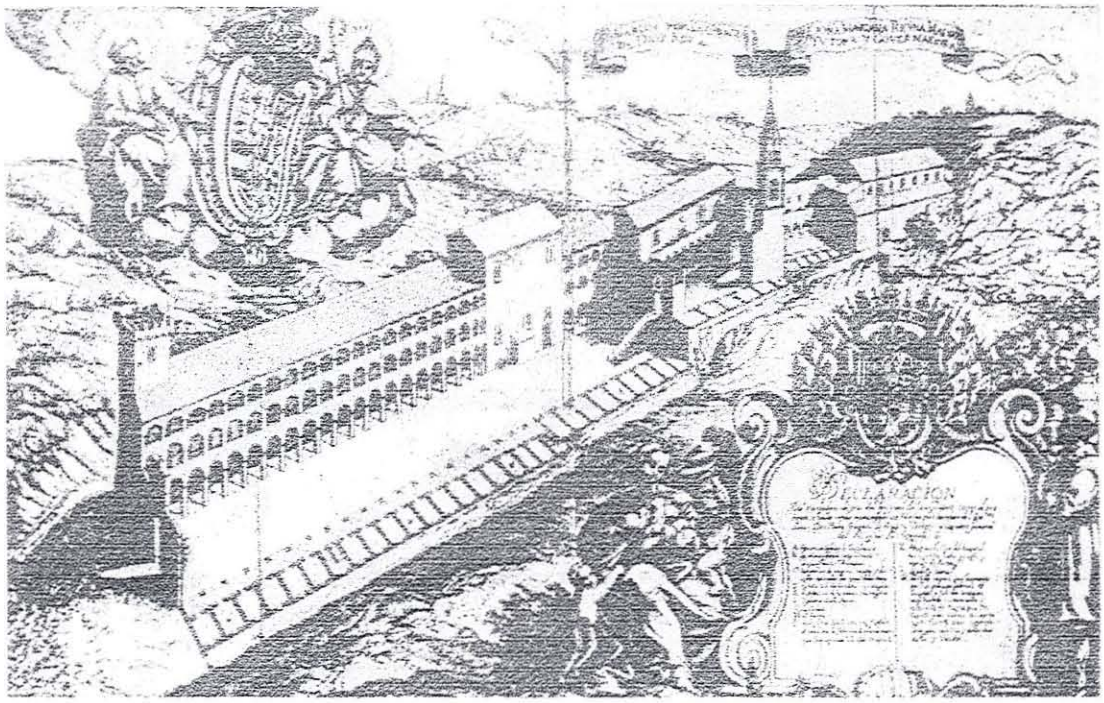

Figura 65. Alçat i planta de l'Ospizio di S.Genaro, gravat de N.Perrey inclòs a l'obra de Pandolfi (Nàpols 1671)..

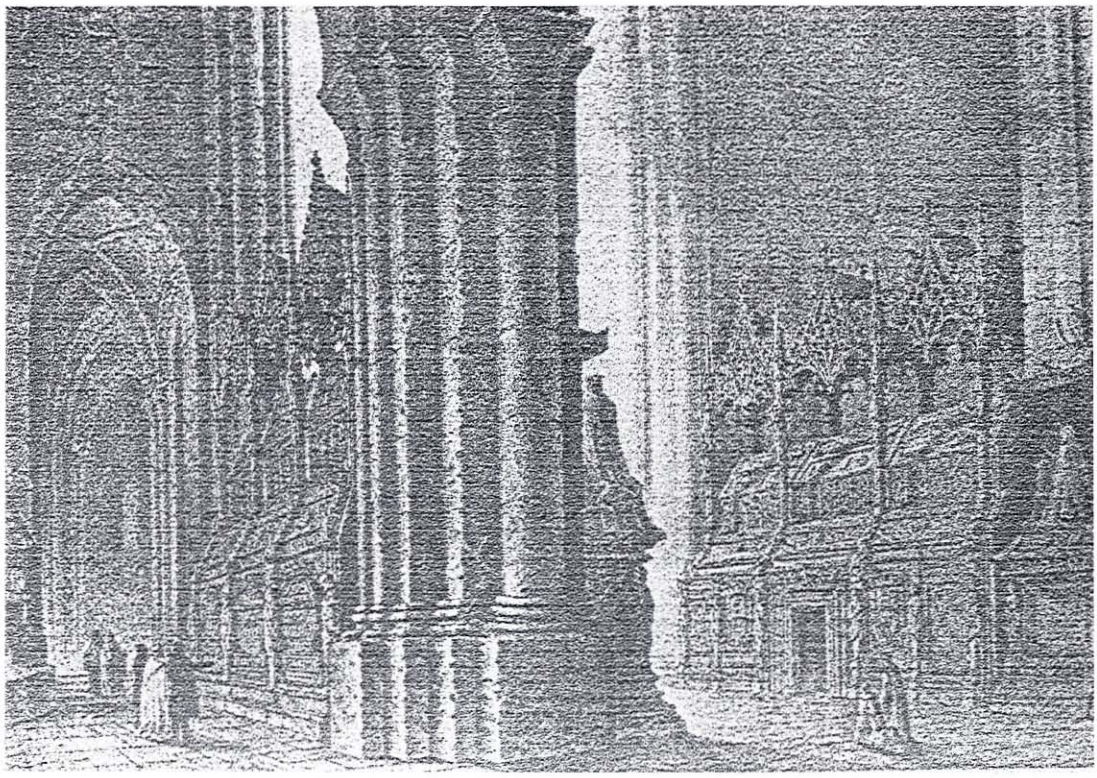

I

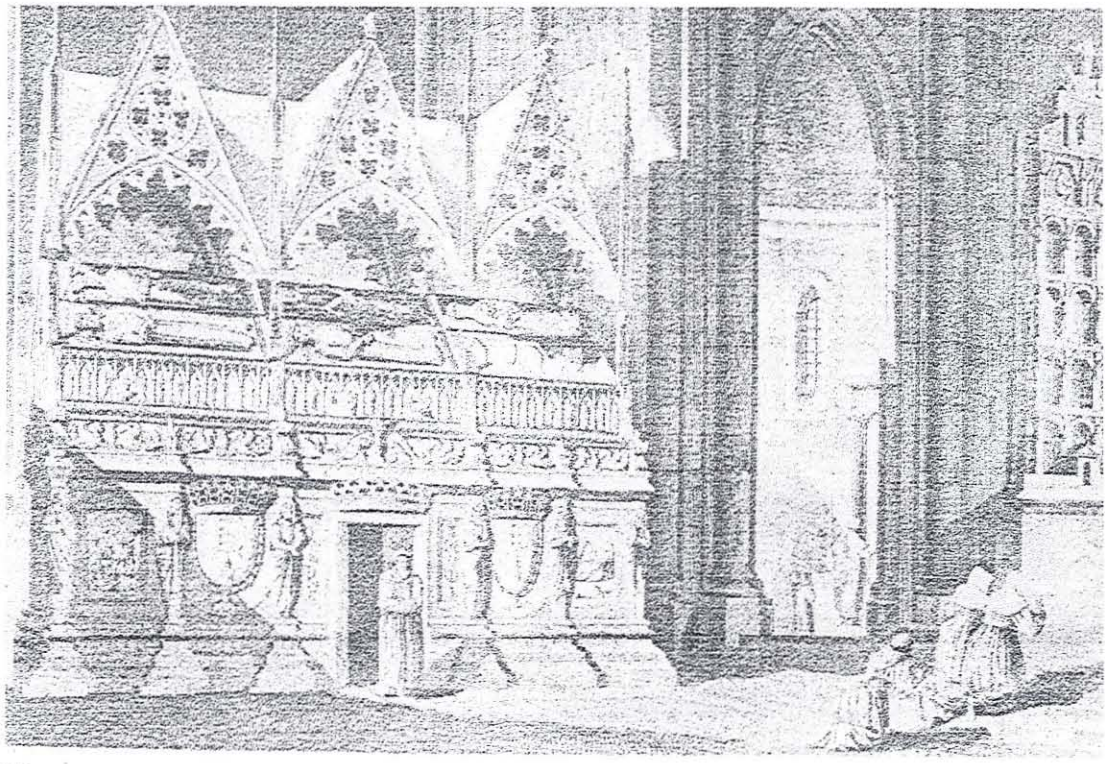

II

Figura 66, I-II. Sepulcres dels Cardona a Poblet (gravats del s.XIX).

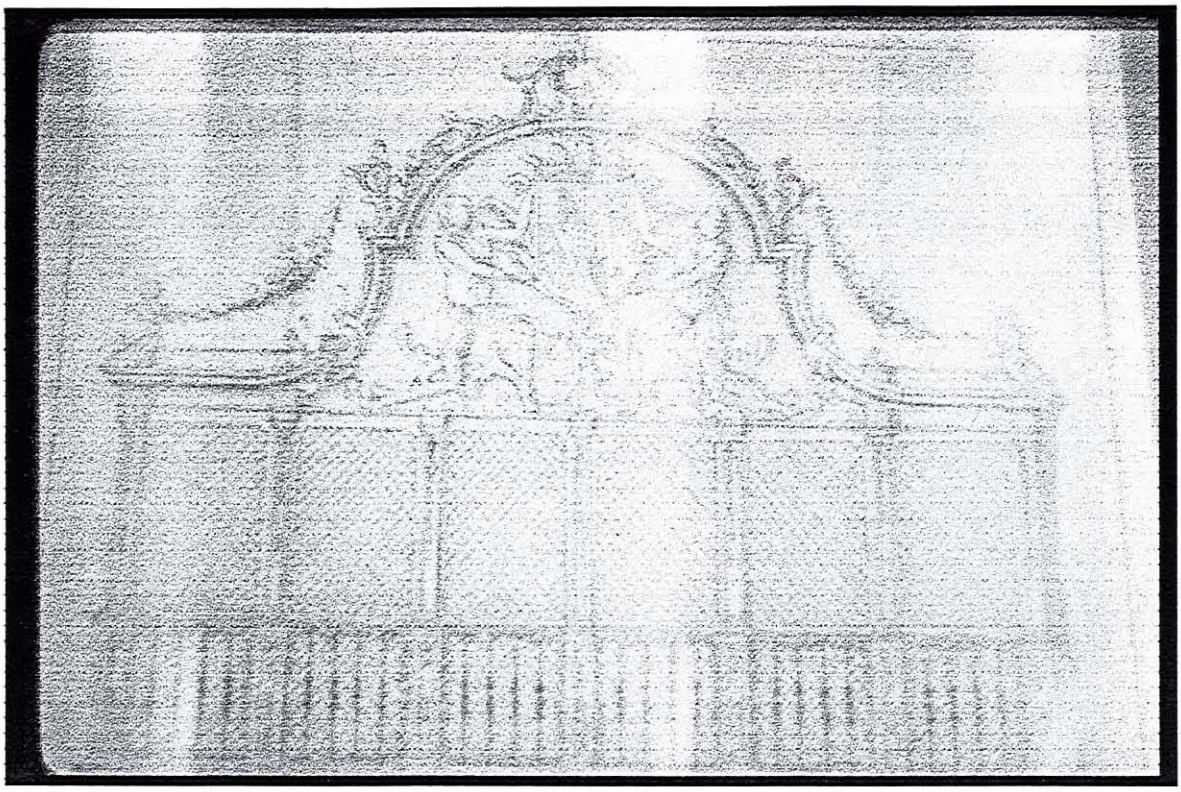

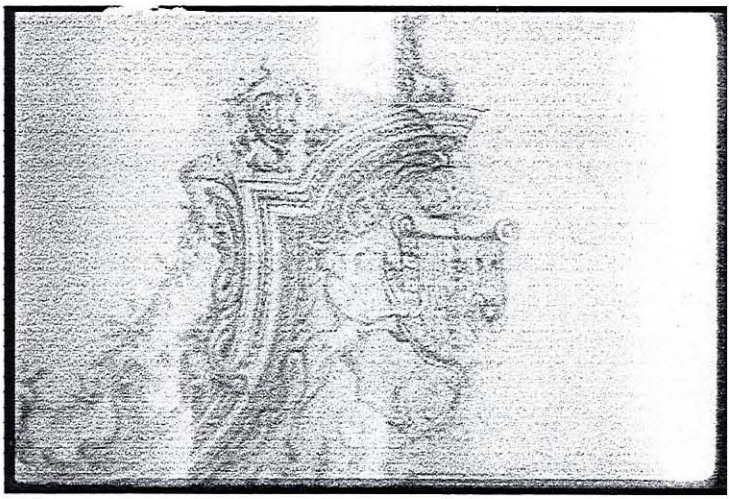

II

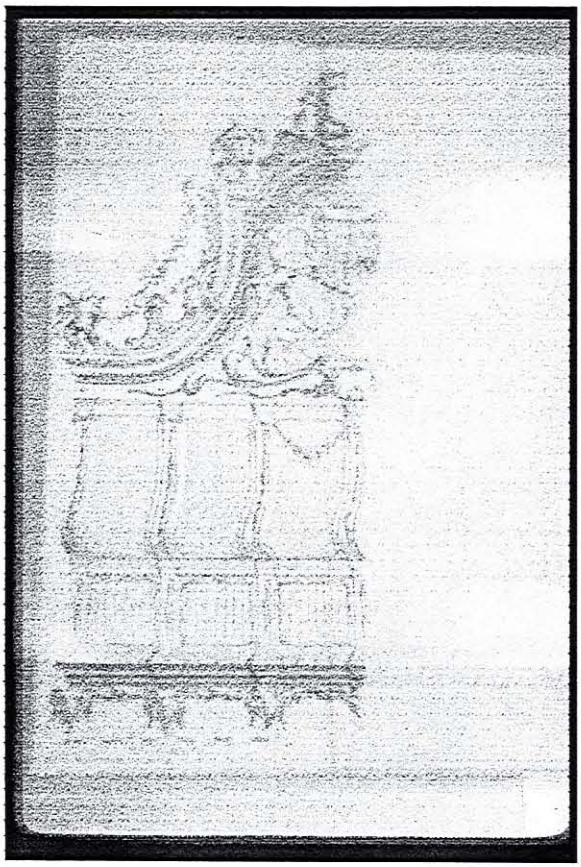

III

Figura 67, I-III. Traces de les tribunes del monestir de Sant Francesc de Barcelona, s.XVIII (Arx. Ducal de Medinaceli, Sevilla).

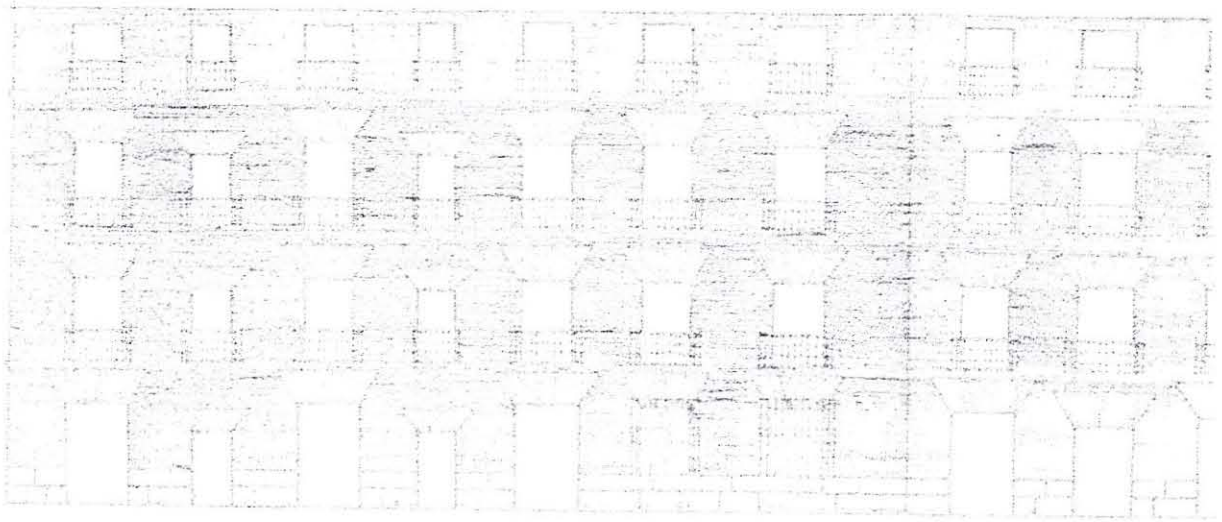

Figura 68. Projecte d'execució d'una vivenda a Madrid per al duc de Sogorb i de Cardona, Anònim de1675.

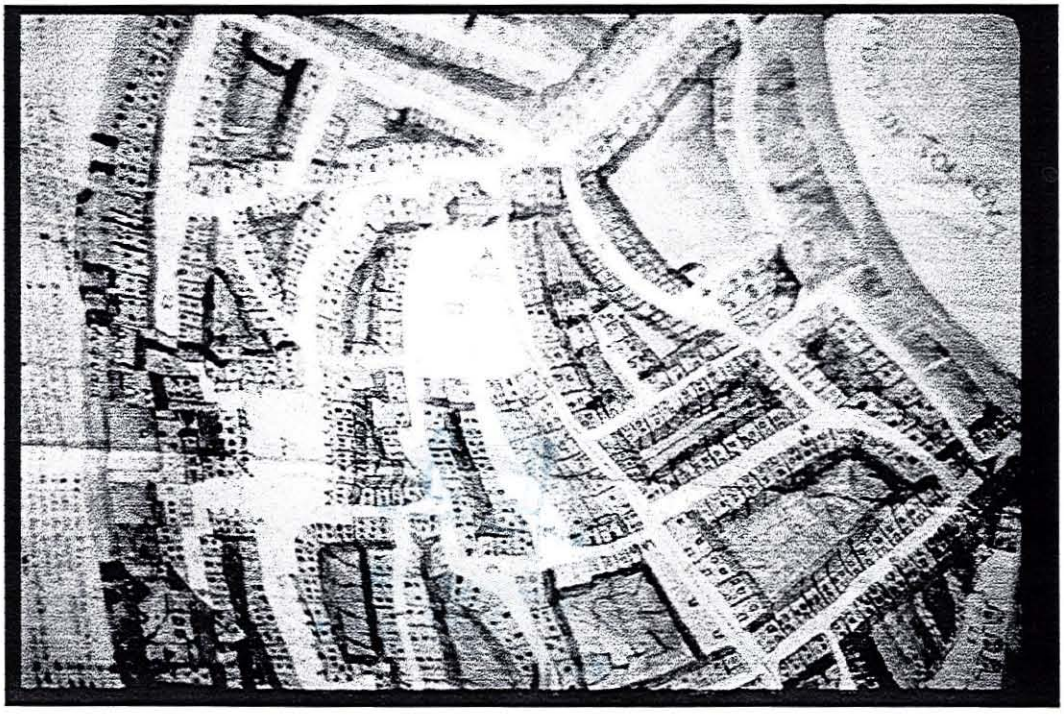

Figura 69. Plànol de la ciutat de Solsona a mitjans s.XVII, amb la divisió de jurisdicci
(Arx. Ducal de Medinaceli, Sevilla).

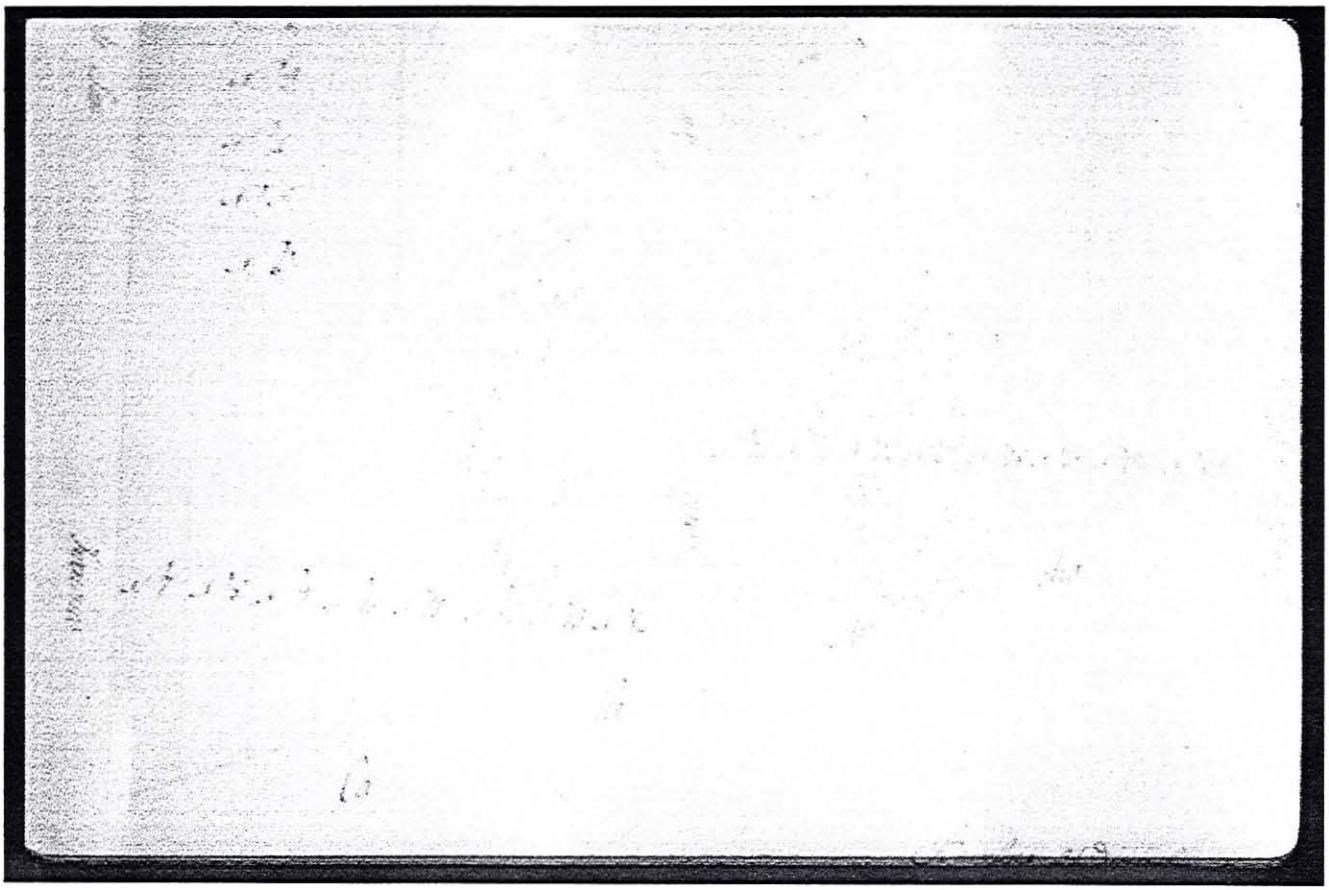

Figura 70. Projecte de parcel·lació dels terrenys que ocupaven al carrer Ample les cases dels ducs de Cardona, s.XIX (Arx. Ducal de Medinaceli, Sevilla).

UAB
Biblioteca General